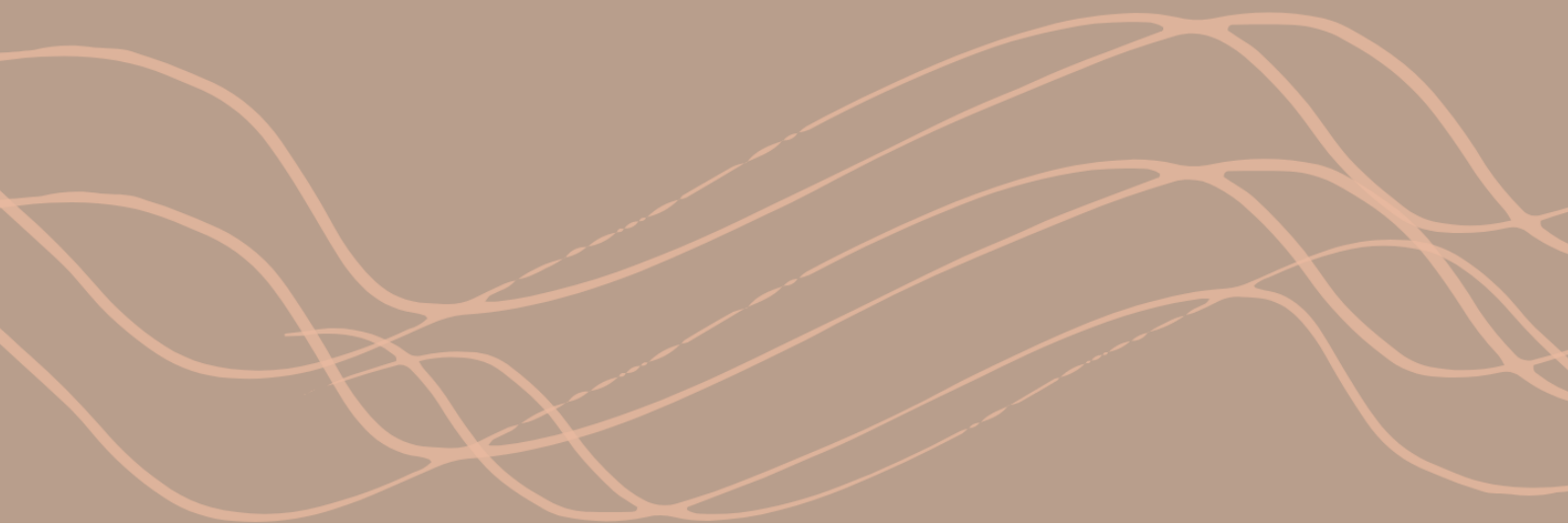

MAILÁTH GYÖRGY TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT 2024

DÍJAZOTT DOLGOZATOK

**MAILÁTH GYÖRGY
TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT
2024**

DÍJAZOTT DOLGOZATOK
1055 BUDAPEST, SZALAY U. 16.
TELEFONSZÁM: +36 1 354 4100

**A KIADVÁNYT
AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL SZERKESZTI ÉS ADJA KI**

**A KIADÁSÉRT FELELŐS:
DR. SENYEI GYÖRGY
AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL ELNÖKE**

**SZERKESZTETTE:
KEMECSEI NÓRA**

**WWW.BIROSAG.HU
ISBN 978-615-81326-7-1**

TARTALOMJEGYZÉK

Polgári Jogi Szekció Bíróági Tagozat

Dr. Hajlik Gábor

Az ügyvédi költségek megállapításának bírósági gyakorlatáról, különös tekintettel az ügyvédi megbízásban kikötött ügyvédi munkadíj bíróság általi mérséklésének mérlegelési szempontjaira 5

Dr. Kóródi Balázs

A bűncselekménnyel okozott kár miatt indult gyorsított perek gyakorlata..... 35

Breczkáné dr. Békési Gabriella

Kézbesítés külföldre. 65

Dr. Szigeti István

A fizetési meghagyásos eljárással indult perek dilemmái..... 94

Polgári Jogi Szekció Joghallgatói Tagozat

Bugán Flóra

A generatív mesterséges intelligenciával kapcsolatos egyes szerzői jogi dilemmák 123

Dobrossy Beatrix

A közös szülői felügyelet. Azon belül is a váltott gondoskodás szabályozásának vizsgálata Magyarországon és nemzetközi szinten. 143

Kenéz Bence Kende

Generációs ellentétek. A mesterséges intelligencia szabályozásának szerzői jogi kihívásai a nagy nyelvi modelleken alapuló csevegőrobotok terjedésének tükrében. 170

Kovács Botond Álmos

Az okos szerződések szabályozási kereteiről és lehetséges magánjogi felhasználási területeiről. 197

Büntetőjogi Szekció Bíróági Tagozat

Dr. Hollósi Éva

Reintegrációs őrizet és házi ápolási őrizet gyakorlati tapasztalatai. 235

Dr. D. Horváth Vanessza

A resztoratív igazságszolgáltatás múltja, jelene és jövője. 291

Dr. Trepák Tímea

A vagyonvisszaszerzési eljárás jövője: elítélés nélküli vagyonek Kobzás. 329

Büntetőjogi Szekció Joghallgatói Tagozat

Martinsich Ferenc

A büntetőjogi szankciók szigorításának dilemmái az állatvédelem jegyében. 364

Horváth Rebeka

A limitált veszélyeztetési szándék megállapításához alkalmazott szempontok a bíróságok gyakorlatában a közúti veszélyeztetés bűncselekmény vonatkozásában. 396

Bereczki Dorina

A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem büntetőjogi eszközei..... 413

Szabó Noémi Réka

A gyermekvédelem gyakran vitatott büntető vetületei..... 438

Munkajogi és Közigazgatási Jogi Szekció Bírósági Tagozat

Dr. Toma Nándor

Az egyenlő bánásmód követelménye a munkajogban az Európai Unió Bíróságának döntései tükrében. 465

Munkajogi és Közigazgatási Jogi Szekció Joghallgatói Tagozat

Hegedűs Eszter

Az egész életen át tartó tanulás mint atipikus foglalkoztatási forma. 497

Oláh Antónia

Ki a helyben lakó? Az életvitelszerű lakáshasználat anyagi és eljárásjogi kérdései a földforgalmi jogban. 530

Bírósági Általános Igazgatási és Hivatástörténeti Szekció Bírósági Tagozat

Dr. Adorján Csaba

Az igazságügyi alkalmazotti fluktuáció megakadályozása. 564

Dr. Varga Judit

Az igazságügyi alkalmazotti fluktuáció megakadályozása. Megtartásmenedzsment. 614

Dr. Szakácsi Márton

A jövő bírósága. 673

Bírósági Általános Igazgatási és Hivatástörténeti Szekció Joghallgatói Tagozat

Justyák Veronika

A mesterséges intelligencia szerepe, haszna és veszélyei az igazságszolgáltatásban. 696

**POLGÁRI JOGI SZEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT**

Dr. Hajlik Gábor

Az ügyvédi költségek megállapításának bírósági gyakorlatáról, különös tekintettel az ügyvédi megbízásban kikötött ügyvédi munkadíj bíróság általi mérséklésének mérlegelési szempontjaira

1. BEVEZETÉS

A pályaművemet Arisztotelész gondolatával szeretném kezdeni, miszerint „*amikor az emberek barátok, ott nincsen közöttük szükség az igazságosságra.*”¹ Ugyanakkor látni kell, hogy a konfliktusok a mindennapok természetes velejárói, amiket az emberiség mindig is változatos módokon igyekezett kezelni. Az ősi társadalmak kisközösségeiben egyaránt megtalálhatók voltak vallási, közösségi és családi szankciók, amiknek középpontjában alapvetően a bosszú, illetve a törzsi vérbosszú állt. Az erőszak uralma mellett azonban korán megjelentek a konfliktusok rendezésének békés alternatívái a (választott)bíráskodás modelljétől kezdve a resztoratív eljárásokig.² Innen azonban hosszú út vezetett a mai legalitás elvén nyugvó jogállami igazságszolgáltatás kiépüléséig. Napjainkban elmondható, hogy a jogkeresők jellemzően csak végső esetben fordulnak a bírósághoz vitás ügyeik elintézésére, jogaik érvényesítése érdekében.³ Polgári perben ugyanakkor nem lehet eltekinteni attól, hogy „*a kontradiktórius eljárás anyagi és eljárásjogi keretei nem alkalmasak a felek szükségletei mögötti érzelmek feltárására*”⁴ és a peres eljárások sajátossága – a szükségszerűen pernyertes féllel szembeni pervesztes pozíció okán –, hogy sokan úgy érezhetik, velük igazságtalanság történt. Holott a perbeli igazság sohasem abszolút igazság, még ha a res iudicata pro veritate accipitur elvéből kiindulva annak is tekintendő. Tény ugyanakkor, hogy a jogszabályok értelmezése és az adott élethelyzetre absztrahálása végső soron a bíróságok feladata, amit sokszor tovább árnyalhat a bíróság mérlegelési tevékenysége.

A bíróságok ítélkezési tevékenysége azonban a korlátozott precedensrendszer bevezetésére tekintettel már nem feltétlenül csak egyedi ügyek eldöntése szempontjából lehet mérvadó, előfordulhat ugyanis, hogy a Kúria precedensértékű döntései a konkrét jogvitán túlmutató társadalmi és gazdasági üzenetet hordoznak, a bíróságok funkciója tehát talán fontosabb, mint valaha.⁵ A joggyakorlat alakítása szempontjából véleményem szerint a 2024. év egyik legnagyobb jelentőséggel bíró döntése a Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozata, aminek elvi tartalma szerint a bíróság(nak) a felszámított ügyvédi munkadíj és a ténylegesen elvégzett ügyvédi tevékenység közötti aránytalan voltára alapított perköltség mérséklését részletes tartalmi elemzéssel, az adott ügy konkrét peradataival alátámasztva kell megindokolnia. A felülvizsgálati eljárásban született ítélet nagy erényének tartom, hogy az eddig széttartónak tekinthető gyakorlat számára alapvető megállapításokat és iránymutatásokat rögzít az indokolásában, azonban a formáját tekintve – mivelhogy nem egy szakmai publikáció,

¹ ARISZTOTELÉSZ: *Nikomachoszi etika VIII. könyv I. fejezet*, 120.

² A választottbíráskodás történeti gyökereiről lásd bővebben KECSKÉS László: A választottbíráskodás vallástörténeti és gazdaságtörténeti gyökereiről. in KECSKÉS László – TILK Péter (szerk.): *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai*. Pécs, PTE-ÁJK, 2018, 5-14., míg a mediáció történetéről lásd bővebben SZEKERES Diána: Az alternatív konfliktuskezelés művészete: a mediáció történetének bemutatása, alkalmazása a büntetőjog vetületében. in *Büntetőjogi Tanulmányok XII.* Veszprém, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2011, 241-244.

³ A bírósághoz fordulás oka elsősorban és jellemzően az erős igazságérzetben vagy a jogtudatosságban keresendő. Meg kell azonban említeni azokat a notórius perlekedőket is, akik a pszichiátria meghatározása szerint perlekedési (kverulátoros) tébolyban szenvednek, ami a paranoid pszichotikus zavar (paranoia) egyik ún. expanszív típusa. Hivatkozva GRÁDNÉ FEKETE Mária – GRÁD András: *Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak*. Budapest, HVG-ORAC, 2020, 272. A probléma jogalkalmazói szemszögből történő elemzéséhez pedig lásd bővebben MAZZAG Judit: A perlekedési téboly anyagi és eljárási kérdése. in KEMECSEI Nóra (szerk.): *Mailáth György Tudományos Pályázat 2023. Díjazott dolgozatok*. Budapest, Országos Bírósági Hivatal, 2023. 37-63.

⁴ KIRÁLY Kornélia: Középen állni, mediálni – A bírósági közvetítés sajátosságai, a bírói és mediatori attitűd. in GLAVANITS Judit (szerk.): *Bíró és mediátor. Válogatott tanulmányok a közvetítői eljárás elméleti és gyakorlati kérdéseiről*. Győr Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2020. 99.

⁵ SUSSKIND, Richard: *Online bíróságok és az igazságszolgáltatás jövője*. Budapest, ORAC Kiadó, 2023, 39.

hanem egy szigorúan kötött formát követő ítélet – szükségszerűen részben hiányos a tekintetben, hogy a Kúria jogértelmezése mögött milyen társadalmi és gazdasági megfontolások húzódnak. Pályaművemben ennek aspektusait szeretném bemutatni, ugyanis az ügyvédi munkadíj mértéke, mint a peres eljárások meghatározó perköltség eleme mindig is vitatémát szolgáltatott. A 20. század derekán Hexner például akként fogalmazott, hogy az ügyvédi munkadíj és kiadások megállapítása során „fől kellene az ügyvédet szabadítani a bíró kegyessége alól.”⁶ Jogtörténetileg ugyanis sosem volt igazán egységes gyakorlata az ügyvédi munkadíj megállapításának, ami napjainkban nem csupán az ügyvédség számára probléma, hanem kérdéseket vet fel a joghoz való hozzáféréssel összefüggésben is. Kiemelendő továbbá, hogy a kérdés a bíróságok oldaláról sem elhanyagolható a polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről szóló 2021. évi XCIV. törvény (a továbbiakban Pevtv.) formálódó gyakorlata okán, mert mint arra Király rámutatott, az „új polgári perrendtartás sikeressége többek között a költségeken múlik, hogy példának okáért a magas ügyvédi munkadíjak mennyire motiválják a jogi képviselőket az eljárás minél későbbi befejezésében.”⁷

⁶ HEXNER Gyula: Kíváncsiak a polgári perrendtartás javaslatával szemben. *Ügyvédek Lapja*, 1904/19, 6.

⁷KIRÁLY Lilla: *Gyorsabb, egyszerűbb, olcsóbb, hatékonyabb? Az új magyar polgári perrendtartás általános rész osztott perszerkezetének hatékonysági elemzése*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2018, 120.

2. AZ ÜGYVÉDSÉG HELYZETE

Az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény (a továbbiakban Üttv.) 2. § (1) bekezdése alapján az ügyvédi tevékenység napjainkban igen sokrétű lehet, annak a gyakorlatban talán mégis legmarkánsabb részét a jogi (és ezen belül is elsősorban a peres) képviselet képezi. Ami a magyar jogtörténet alakulását illeti, sokáig egyáltalán nem volt egyértelmű a professzionális jogi képviselet szükségessége, különösen annak kötelező jellege.

2.1. Az ügyvédi hivatásrend megszületése

A jogi képviselők megjelenése a szakirodalom szerint az írásbeliség terjedéséhez köthető, Czövek szerint ugyanis a 13. század derekától számítható, hogy „*a' pörlekedők a' magok ügyeiket vagy pöreiket... más alkalmas személyekre szokták bízni.*”⁸ Ezzel összefüggésben Zlinszky mutatott rá arra, hogy Magyarországon a XV. század végétől voltak azonosíthatók olyan személyek, akik rendszeresen vállalták mások jogi képviselését.⁹ Ezen személyeknek azonban az alapvetői etikai jellegű elvárásokon túl semmilyen más feltételnek nem kellett megfelelniük, aminek oka abban keresendő, hogy ekkor „*a peres eljárások és jogi problémák még nem igényeltek differenciáltabb ismereteket, mint amilyennel az írástudó réteg általában rendelkezett... Ugyanakkor a gazdasági fellendülésnek köszönhetően a peres összegek és velük a díjazás összege is megemelkedett. Ezek a folyamatok azzal az eredménnyel jártak, hogy a valóban keresett jogtudók önálló, megélhetést és tekintélyt biztosító foglalkozásként választhatták a jogi teendők ellátását.*”¹⁰

A jogi képviselőkre vonatkozó morális elvárásokat az 1567. évi XXVII. törvénycikk 1. §-a akként rögzítette, hogy mindenféle csalások elhárítása végett, az országlakók jónak látták, hogy az ügyvédek, úgy a vármegyei törvényszékeken, mint a rendes bírák előtt a hiában való és üres kifogásokkal (a melyek a dologra semmiképen sem tartoznak; hanem csupán az idő haladék kedvéért vették bizonyos rossz szokásból gyakorlatba) fölhagyjanak és esküt tegyenek, a melyet patvarsági eskünek neveznek. A törvénycikk tehát eskütételi kötelezettséget írt elő az ügyvédek számára, amit patvarkodási eskünek neveztek. Az ügyvédi tevékenység átfogó módon történő szabályozására azonban csak később, I. Lipót idején került sor. Az 1694. évi Statutum Per Advocatos Causarum, seu Procuratores Regni Observandum Korszóné szerint az első magyarországi ügyvédi rendtartásnak tekinthető, ami már részleteiben szabályozta az ügyvédi tevékenységet és gyakorlásának felételeit. Ennek értelmében az eskü letétele a perbeli képviselet feltételévé vált, ugyanakkor szakmai követelmények még nem társultak hozzá.¹¹ Az írástudás, az eskü letétele, valamint a jogban való állítólagos jártasság megléte azonban egyre inkább kevésnek bizonyult. Ezt tükrözi legalább is az ügyvédekről szóló 1723. évi XXXVIII. törvénycikk preambuluma, miszerint a jogalkotás kifejezett célja az volt, hogy „az ügyvédek bőséges szóváltásaival a perek nagy tömegekké ne nőjjenek, s e miatt a költségek ne szaporodjanak s az ügyek késedelmet ne szenvedjenek.” Kiemelésre érdemes továbbá a korban alkalmazott szempontok okán a törvénycikk 6. §-a, ami a bíróságok hatáskörébe utalta az ügyvédi díjak megállapítását az alábbiak szerint: „díjukat, melyeket a bírák a peres eljárásban alkalmilag szoktak megszabni, ezentul is (kellő tekintettel az ügyvédek tapasztaltságára, ügyességére s tett és teendő munkájukra) a bírák fogják lelkiismeretesen meghatározni.”

⁸ CZÖVEK István: *Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások: harmadik könyv a keresetekről.* Pest, Nemes Petrózai Trattner János Tamás betűivel, 1822. 70.

⁹ ZLINSZKY János: Az ügyvédség kialakulása Magyarországon és története Fejér megyében. in FARKAS Gábor (szerk.): *Fejér megyei történeti évkönyv* 8. Székesfehérvár, 1974, 23-24.

¹⁰ VÉRTESI Lázár: Az ügyvédek hivatástörténetének áttekintése a kezdetektől a 20. század elejéig. *JURA*, 2003/2, 173.

¹¹ KORSÓS-NÉ DELACASSE Krisztina: *Az ügyvédi autonómiák létrejötte és működésük megkezdése Magyarországon a polgári korszakban.* Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2009, 11-12.

Ami pedig a perbeli képviselők jogban való jártasságát illeti, Varga az ügyvédi hivatás megszületését találóan a kötelező ügyvédi vizsga bevezetésétől számítja, vagyis 1769-től¹², amit Mária Terézia idején már csak meghatározott idejű szakmai gyakorlatot követően lehetett letenni. Az 1804. évi Instructio pro advocatis pedig már részleteiben szabályozta az ügyvédi pályára kerülés feltételeit, amihez a 19. század elejére nélkülözhetetlenné vált a jogi végzettség megszerzése. Ez azonban nem csak egyetemi képzés keretein belül történhetett, amiért Kun véleménye szerint „nemcsak a jogi iskolák nem igényeltek elég alapos felkészültséget, hanem sokszor maga az ügyvédi vizsga is teljesen komolytalan volt.”¹³ Tóth a jogi képzés általános színvonalát tekintve egyenesen úgy fogalmazott, hogy „ha tekintjük hazánkban az ügyvéddé letérés' feltételeit: alig-alig találunk azokban a' tudományos kimivelődésre nézve némi biztosítékot.”¹⁴ A mai szakvizsgának megfeleltethető vizsgatapasztalatairól pedig a következőket írta: „Pedig a' vizsgálat is olly valami jámbor és atyai; én legalább 5. percz alatt estem át rajta, 's az „írásbeli” alkalmával 3. vagy 4. velem együtt bezárt társam' themáját dolgoztam ki, sőt tudok esetet, hogy egy collega, házi okokból, önmaga kívánt visszavetetni, 's mindent elkövetett, hogy semmit se tudjon, — mégis megkapta a' sufficienst, 's kénytelen volt atyja kívánsága szerint, Pesten maradni, mint ügyvéd, holott ő haza szeretett volna menni házasodni, mint falusi gazda.”¹⁵ Mindezek mellett a polgári átalakulás időszakára az ügyvédség már egy jól elkülöníthető rétegét kezdte képezni a jogászságnak¹⁶, akinek helyzetéről sokat elárul, hogy Szlemenics még a bírói segédszemélyek közé sorolta őket.¹⁷ Ebben változást a korszak igazságügyi reformjai közé ágyazott ügyvédi rendtartás tárgyában hozott 1874. évi XXXIV. törvénycikk hozott, ami Navratil szerint egyet jelentett a professzionális ügyvédi hivatásrend honi megszületésével.¹⁸

2.2. Ügyvédi díj a dualizmus korában

Az 1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában 252. §-a akként rendelkezett, hogy a képviselők díjai a perköltséghez számítottak és a 251. §-a értelmében a pert vesztő fél rendszerint elmarasztalando volt a perköltségben, ha ez a per folyta alatt kértet és felszámított. Ugyanakkor a bíró belátásától függött a per körülményeihez képest a perköltségeket kölcsönösen megszüntetni, vagy csak bizonyos arányban megítélni. A normatív szempontokat nélkülöző, csupán a bírói belátáson alapuló kiszámíthatatlan és olykor méltánytalan eredményre vezető döntések folyamatos konfliktusforrást jelentettek, de a századforduló idejére már komoly feszültséget generáltak nem csupán az ügyvédi karon belül, hanem a bírói karral szemben is. Példának okáért a Budapesti Ügyvédi Kamara kifejezetten támogatta 1889-ben a bírák és bírósági hivatalnokok fizetésének felemelésére vonatkozó javaslatot, azonban ezzel párhuzamosan egyre élesedtek a bírákat – az ügyvédekhez való ellenséges hozzáállásuk, valamint az ügyvédi munkadíj területén rugalmatlan és kifejezetten ügyvédellenes felfogásuk okán – érő kritikák.¹⁹

A korabeli szabályozás fényében alappal vetette fel Imling, hogy „már most mi az az ügyvédi munkadíj? A törvény e kifejezést egyáltalában nem ismeri... Az ügyvédi díjgyezékben

¹² VARGA Endre: „A hivatásos ügyvédi osztály kialakulása. A kötelező ügyvédi vizsga bevezetése 1769-ben” in *Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937, 634.

¹³ KUN László: *A magyar ügyvédség története. Politikai és társadalmi tekintetben, a legrégibb időktől máig, párhuzamban a bírósági szervezet fejlődésével*. Budapest, 1895, 238.

¹⁴ TÓTH Lőrincz: *Ügyvédi állapotok. Röpirat ügyvédi érdekekben*. Pozsony, Nyomatott Schmid Ferenc és Busch J.J. betűivel, 1848, 29.

¹⁵ TÓTH L.: i. m. 30.

¹⁶ Ebből fakadt, hogy a reformkortól kezdve egyre erőteljesebb igény mutatkozott az ügyvédség önálló szervezeti kereteinek kiépítésére. Hivatkozva BALOGH Judit: Vázlatok a Miskolci Ügyvédi Kamara történetéhez. in CSERBA Lajos (szerk.): *Emlékkönyv az ügyvédi kamarák fennállásának 125. évfordulójára*. Miskolc, Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Ügyvédi Kamara, 2000, 33.

¹⁷ SZLEMENICS Pál: *Elementa Juris Hungarici Judiciarii Civilis: 4. kötet*, Pozsony, Typ. Snischek, 1829, 46.

¹⁸ NAVRATIL Szonja: *A jogász hivatásrendek története Magyarországon: 1868/1869-1937*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 69.

¹⁹ NAVRATIL SZ.: i. m. 73, 107.

előforduló sok tételnél nagyon nehéz vagy éppen lehetetlen meghatározni, hogy azok az ügyvédi járandóságok melyik nemének fogalma alá esnek.”²⁰ Ezzel összefüggésben számos kritika érte a bíróságokat, hogy mennyire nincsen rálátásuk az ügyvédi munkára, annak jellegére és összetettségére. Schul véleménye szerint a „legnagyobb szomorúság fogja el (...) a gyakorló ügyvédet, ha látja, miként ítélnék olyanok, kik az ügyvédek hivatásával járó küzdelmeket és fáradsalmakat nem ismerik, azok munkadíjai fölött.”²¹ Gruber szerint ugyanis a bírák „szellemi tevékenysége és munkájának neme, valamint ennek mikéntje egészen elütő és lényegesen más természetű, mint az ügyvéd munkája. A bíró az ügyvéd által neki nyújtott kész anyagot veszi már, azzal operál és ezt használja fel ítéletének alkotásánál: azonban azon fáradságról és azon sok utánjárásról, melyet a nyers anyag beszerzése igen gyakran igényel, erről tudomása sincs a bírónak és ha tudomására is hozatik ezen körülmény, hiányzik talán benne a hit ennek valódisága és lehetősége iránt.”²² Ezen gondolatok mentén tovább haladva Nyisztor egyenesen odáig jutott, hogy véleménye szerint „a képzettségéhez, állásához és az azzal járó funktiók fontosságához képest silányul javadalmazott bírótól sem csoda, ha sokszor szűkmarkúlag taksálja az ügyvéd szellemi munkáját” és ezért „ne lehessen senki bírónak ügyvédi gyakorlat nélkül!”²³

2.3. Az ügyvédi munka elemei

A jogalkalmazás korabeli bizonytalanságát jól szemlélteti, hogy Szentirmay szerint az ügyvédek vállalkozási szerződés alapján jártak el, ugyanis „az ügyvéd perviteli tevékenysége akár a bíróság előtt, akár a bíróságon kívül felmerülő mozzanatokot tartalmaz, egy egymásba folyó egységes egész, amit önálló külön részekre felboncsolni és e részek szerint, külön igazságosan értékelni nem lehet. A tevékenység minden egyes eleme, legyen az tényállásfelvétel, tárgyalás, periratváltás, értekezés vagy levelezés, csak egy célú szolgál és a munkásság összes része az eredményre irányuló egy célzattal kapcsolódik össze.”²⁴ Ezzel szemben a jogirodalomban megjelenő többségi vélemény szerint igenis vannak a pervitelnek olyan önálló mozzanatai, amelyek az ügyvédi munka díjazása körében értékelhetők és értékelendők. Dérer a pozsonyi törvényszék sérelmesnek vélt gyakorlatára ekként hívta fel a figyelmet: „Itt küldök például négy darab sommás végzést (...) Ezeknél a pozsonyi kir. törvényszék (...) díjazta az ügyvédi munkát. Ez már napszámnak is silány, mert e négy ügyben csak a fizikai munka maga a másolás, a tisztázás, felszerelés, expedálás, azonfelül a felekkel írásbeli informatio-felvétel stb. stb. egy napot igénybe vehetett. Minthogy azonban váltóügyekben ügyvédikényszer áll fen, ily díjazást az ügyvédi munka sértésének kell tekinteni.”²⁵

1904-ben a helyzet tarthatatlansága okán a Budapesti Ügyvédi Kamara felterjesztéssel élt a Magyar Királyi Kúria elnökéhez az érdemleges ügyvédi munka díjazása kérdésében, amiben részletesen kifejtésre került, miszerint „sok esetben a megállapított költséggel alig vannak fedezve a bélyegkiadások. Az ügyvéd munkadíjára, vagy nem jut semmi, vagy pedig csak alamizna számba menő csekély összeg. A bírák ismerik és kell, hogy ismerjék nem csak a pernek a lefolyását, de azt az előkészítő eljárást is, mely a pereket megelőzi, a midőn az ügyvéd ügyfelével hosszasan és sokszor tárgyal, a fél előadásából kihámozza a valódi tényállást, megkonstruálja az ítéletileg érvényesítendő igényt. Ez mind időbe, pénzbe kerül. A perben felhasznált bizonyítékok előteremtése, azoknak megismerése, előzetes perek áttanulmányozása,

²⁰ IMLING Konrád: Ügyvédi munkadíj. *Jogtudományi Közlöny*, 1886/47, 377-378.

²¹ SCHUL Győző: III. *A Jog*, 1888/28, 235.

²² GRUBER Lajos: Az ügyvédi munkadíjakról. *A Jog*, 1885/31, 278.

²³ NYISZTOR Adorján: A bírói és ügyvédikar közötti antagonizmus. *A Jog*, 1894/31, 225-226.

²⁴ SZENTIRMAY Ödön: Az ügyvédi munkadíj megállapításának jogrendszere. *Jogtudományi Közlöny*, 1912/47, 408. Az ügyvédi munka egyébként Szladits munkássága alapján tekinthető megbízás tárgyának, aki rámutatott továbbá arra is, hogy az ügyvédi megbízás szabályai az évtizedek alatt valósággal külön szakjoggá intézményesedtek. Vö. SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog IV. Kötelmi jog különös része*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1942, 664.

²⁵ DÉRER József: Koldusalamizna vagy ügyvédi munkadíj! A pozsonyi törvényszék gyakorlatából. *A Jog*, 1885/25, 233.

sokszor a helyszínére való kiszállás, idővesztességgel és tényleges kiadásokkal jár és erre bíróságaink éppenséggel nincsenek tekintettel.”²⁶ Csatskó kifejezetten az írásbeli beadványok terjedelme és tartalma kapcsán akként foglalt állást, hogy: „az ügyvédeknek nyilatkozatait korlátozni alig lehetvén (ívre, lapra és sorra nézve), az írásbeli nyilatkozatok hosszadalmasak... Az írásbeli nyilatkozatok túlterjedelmét okozhatja az ügyvédnek szószaporítási természetes hajlama, de még inkább annak reménye, miszerint a munkadíja beírt lapok és ívek száma szerint fog megadatni. Itt óvószóval szolgálhatna a bíróságnak, abbéli eljárása, miszerint az ügyvédi munkadíjt nem az iratnak terjedelme, hanem beltartalmának értéke szerint határozza meg; mi az ügyvédet arra bírhatandja, hogy a felesleges szószaporítást mellőzve, a lényegeseknek és döntő hatással bíró ügykörülményeknek előadására szorítkozzék.”²⁷ Hasonlóan látta a helyzetet Dárday, aki szerint „a perköltségek megállapítása a bíró discretionális joga, melynél a leghelyesebb kulcsot, a peres összegén kívül a teljesített munkálatnak nemcsak mennyisége, hanem minőségének is számbavétele adandja meg.”²⁸ Balog az érdemleges ügyvédi munka díjazása kapcsán 250 egyedi ügyben hozott döntést megvizsgálva szintén úgy találta, hogy „a bíró a hiábavaló szószaporítást, a felületes, a teljesen értéktelen, vagy rosszhiszemű munkát nem mérheti ugyanolyan mértékkel, mint az alapos, szépen kidolgozott, jogász és tisztességes pervitelt. Magam is úgy tennék a bíró helyén: mérlegelném a kifejtett munkásság mérvét és értékét és ahhoz mérném a honoráriumot.”²⁹ Végül fontosnak tartom kiemelni Keleti véleményem szerint máig helytálló véleményét, miszerint figyelemmel kell lennie arra, hogy „az ügyvédnek fix biztos fizetése nincsen, hogy irodai kiadásai és egyéb terhei nagyok, míg keresete többnyire egészen bizonytalan, hogy a megállapított díj és költség még nem egyértelmű a fizetéssel.”³⁰

2.4. A tarifarendszer gondolata

Az ügyvédi díjak kérdésének szabályozatlanságát és az egységes joggyakorlat hiányát számos szerző tarifarendszer (más néven díjszabály vagy díjátalány) bevezetésével orvosolta volna. Fischer például mintha csak a jövőbe látott volna, hiszen már 1871-ben akként foglalt állást, hogy „díjszabály (tarifa) szolgáljon zsinórmértékül... nehogy a bíróságok tetszése, hajlamai, egyszóval önkénye legyen mérvadó díjaik megállapításánál.”³¹ Ezt az álláspontot képviselte Vörös is, amikor úgy látta, hogy „legalkalmasabb a tisztességes díjazási alapra az eredmény és a peres kérdés bonyolultsága összevéve.”³² A Szegedi Ügyvédi Kamara 1877. évi jelentése a bírói és az ügyvédi kar függetlenségének garanciáját egyaránt abban látta, hogy az ügyvédi munkadíjak törvényileg vagy rendeletbe foglalt módon, fokozatszerűen kerüljenek megállapításra.³³ Ezzel Csapó szerint is függetleníthető lenne az ügyvédség „a bírónak most nem korlátozott önkényétől.”³⁴ Ezzel összefüggésben Gruber 1885-ben írt tanulmánya részletesen bemutatta, hogy „vannak itt-ott vidéki bíróságok is, melyeknél a díjszabás intézménye már meghonosodott; azonkívül azonban majdnem minden egyes bíró pl. a budapesti járásbíróságoknál bír saját tarifájával, melyet alkalmazhat, ha akar, melytől azonban ad libitum akár pejus, akár melius eltérhet, mert nem tartozik senkinek számot adni azon vezérlő eszmékről és azon indokokról, melyek őt a fennforgó esetben arra birták, hogy bizonyos

²⁶ A budapesti ügyvédi kamarának 732/1903. számú felterjesztése a m. kir. Curia elnökéhez, az érdemleges ügyvédi munka díjazása kérdésében. *Ügyvédi Kamarai Közlöny*, 1904/1, 20.

²⁷ CSATSKÓ Imre: A polgári törvénykezés elvei. *Jogtudományi Közlöny*, 1866/51, 804.

²⁸ DÁRDAY Sándor: Van-e joga a bírónak az ügyvédtől a perköltségeknek saját fele irányában megállapítását megtagadni? *Jogtudományi Közlöny*, 1874/2, 16.

²⁹ BALOG Arnold: *Törvény és bíró. Dolgozatok az igazságügy köréből*. Budapest, Politzer-féle Kiadóvállalat Kiadása, 1905, 454.

³⁰ KELETI Ferencz: Visszatartási jog és illoyalis konkurrencia. *Ügyvédek Lapja*, 1904/18, 3.

³¹ FISCHER Lajos: Tanulmány az ügyvédség szervezéséről. *Themis*, 1871/15, 165.

³² VÖRÖS Vidor: Fellebbezési költségek és munkadíjak. *Jogtudományi Közlöny*, 1876/27, 266.

³³ A szegedi ügyvédi kamara évi jelentése 1877. évről. *Magyar Themis*, 1878/18, 141.

³⁴ CSAPÓ Samu: Az igazságügyi budget vita után. *Jogtudományi Közlöny*, 1880/19, 131-132.

ügyvédmunkának díját így és nem másként határozta meg.”³⁵ A helyzet az ügyvédi kar folyamatos törekvései³⁶ ellenére érdemben 1907-re sem változott, miként erre Molnár tanulmánya igen szemléletesen világított rá: „Minden bíróságnak van skálája, sőt sokszor minden bírónak is, mert az egyes bíróságoknak saját megállapítása tekintetében elkészített egységes skálája sem köti egyik bírót sem, eltérhet attól magasabb vagy kisebb összeg felé. Tény az, hogy ezek a skálák sem természeti törvényből folynak, mint a zenei skálák, sem kodifikált törvények alapján nem állítottak fel.”³⁷ Ez pedig Gruber szerint oda vezetett, hogy „kufárokhoz illő kalmárszellemet kénytelen az ügyvéd alkalmazni és munkadíj fejében valamivel többet felszámítani, mert felszámításának egy részét úgylis lenyesi majd a bírói toll.”³⁸ Ugyanakkor Szentirmay álláspontja szerint a bíróság szabad mérlegelési joga e körben sem korlátozható, ekképpen „a díjátalányrendszert százalékos alapon megvalósítván, szabad legyen a bírónak a pertárgy értékéhez viszonyított százalékarányban meghatározott díjátalányösszeget az adott esetben felemelni vagy leszállítani. De hogy ez a bírói diszkrécionális jog ötletszerűvé vagy bírói önkénynyé ne fajulhasson, az eljárás semmiségét maga után vonó kötelező jogszabályt kell felállítani arra nézve, hogy a bíró abban az esetben, ha a díjtáblázatban meghatározott százalékos összegnél nagyobb, vagy kisebb összeget állapít meg, úgy nemcsak jogosult, hanem köteles részletesen kifejteni és tüzetesen előadni azokat az okokat, amelyek a bírói meggyőződését előidézték és amelyek miatt a díjtáblázat szerint meghatározott normálmértéket elégtelennek vagy az ügyvédi tevékenység minőségéhez képest túl magasnak és az adott esetben nem alkalmazhatónak találta.”³⁹

2.5. A jogbizonytalanság következményei

Az eleve ideglenes törvénykezési rendtartásnak szánt 1868. évi LIV. törvénycikket követő Plósz-féle polgári perrendtartás, vagyis az 1911. évi I. törvénycikk bár Kengyel szerint „korának legjobban sikerült és legmodernebb eljárásjogi törvénye lett”⁴⁰, sajnos úgy tűnik, hogy későn érkezett. Szende szerint már az 1870-es évektől az ügyvédség válságáról lehetett beszélni a kar elszegényedése okán, aminek forrását három egymással szorosan összefüggő tényezőre vezette vissza: az ügyvédi kar létszáma az évtizedek alatt folyamatosan emelkedett, ami gazdasági súlya révén különösen Budapesten⁴¹ a verseny fokozódását eredményezte, miközben a bíróság által megállapított ügyvédi munkadíjak jellemzően mindvégig igen alacsonyak voltak.⁴² Ezzel párhuzamosan megfigyelhető, hogy a klasszikus peres képviseletet feladva, illetve azt kiegészítve egyre több ügyvéd nyitott a gazdasági szféra irányába⁴³, ami rövid távon oda vezetett, hogy Pásztor egy szűk, gazdagabb ügyvédi csoportot leszámítva már egyenesen ügyvédi nyomorról írt.⁴⁴

³⁵ GRUBER L.: i. m. 277.

³⁶ PAP József: Ügyvédi díjszerződések. *Ügyvédek Lapja*, 1909/17, 4.

³⁷ MOLNÁR Mór: Az ügyvéd-kérdésről. *Ügyvédek Lapja*, 1907/25, 5.

³⁸ GRUBER L.: i. m. 277.

³⁹ SZENTIRMAY Ö.: i. m. 430-431.

⁴⁰ KENGYEL Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000, 63.

⁴¹ Buday alapján tudjuk, hogy az 1910-es évekre az ügyvédi kar egynegyede praktizált a fővárosban. Hivatkozva BUDAY Dezső: *Magyarország honorácior osztályai*. Budapest, Eggenberg féle Könyvkiadóvállalat, 1916. 11. idézi PAPP Viktor: Budapest a professzionalizáció élén. A budapesti és a vidéki ügyvédség kapcsolata a dualizmus időszakában. *Múltunk*, 2023/3, 93.

⁴² SZENDE Pál: A magyar ügyvédség válsága. in HUSZÁR Tibor (szerk.): *Értelmiségszociológiai írások Magyarországon 1900-1945*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1981, 264-283.

⁴³ Lásd erről bővebben PAPP Viktor: Gyenge kötésekkel a gazdaságban. A budapesti ügyvédek részvénytársasági pozícióinak hálózatelemzése (1890-1910). In: KÖVÉR György – POGÁNY Ágnes – WEISZ Boglárka (szerk.): *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2020. Hálózat és hierarchia*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020, 291-326.

⁴⁴ PÁSZTOR Mihály: *Az eladósodott Budapest*. Budapest, Márkus Samu Könyvnyomdája, 1907, 85.

A képet ugyanakkor némileg árnyalja, hogy Papp korabeli statisztikai adatokon nyugvó kutatása szerint az ügyvédek még mindig általában véve jobb anyagi körülmények között működtek, mint például a bírói kar tagjai⁴⁵, bár ez véleménye szerint elsősorban az ügyvédi professzió üzleti szférával történő fokozatos összefonódására vezethető vissza.⁴⁶ Így történhetett meg az, hogy a Budapesti Ügyvédi Kamara 1906-ban a következő közleményt volt kénytelen közzétenni: „Kamaránk ezen évi jelentésében, mint elsőrendű szakközeg azon intő szózatot fordul a nagyközönséghez, hogy a helyzetre való tekintettel tartsák vissza gyermekeiket attól, hogy minden rendszer nélkül és nem számolva a jövővel, a jogi pályára lépjenek.”⁴⁷

Meggyőződésem szerint a most bemutatott és a korszakra jellemző pezsgő jogi diskurzusból kitűnő vélemények sok szempontból tanulsággal szolgálnak a mai kor jogászainak számára is. A válogatott idézetek bemutatták ugyanis azokat az elvárásokat, hogy az ügyvédi munkadíjak szabályozatlan kérdése és széttartó bírósági gyakorlata miként volna jogállami módon kezelhető. A felhozott szempontok között egyaránt megjelentek a ma hatályos, a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban Pp.) 81. § (1)-(2) bekezdései szerint felszámítható – vagy legalább is a kor szabályai szerint felszámíthatónak gondolt – költségelemek, ahogyan egyúttal az igény is megfogalmazódott egy, a bírósági eljárásban megállapítható ügyvédi költségekről szóló 32/2003. (VIII. 22.) IM rendelet (a továbbiakban Ükr.) 3. § (2) bekezdése szerinti, a pertárgyértéken keresztül az elvégzett munka jellegéhez igazodó díjazásra. Mindkét számítási mód esetén igaz ugyanakkor, hogy az ügyvédi díjat is magában foglaló perköltséget végső soron a bíróságnak kell megállapítania, aminek során átlátható és következetes szempontokon nyugvó indokolási kötelezettség terheli.

2.6. Az 1952. évi III. törvény (régi Pp.) időszaka

A 20. század viharos első évtizedeit követően Kengyel szavaival élve „amíg az 1911. évi Pp. megszületését egy emberöltőt meghaladó bíbelődés előzte meg, addig a szocialista polgári perrendtartás alig néhány hónap leforgása alatt készült el.”⁴⁸ A korábbi szabályozás szellemével alapjaiban is szembenálló szovjet jogfelfogás számos helyen tetten érhető volt a kódexben, de ami a pályaművem témája szempontjából talán ennél is fontosabb, hogy a korszakban jelentősen megváltoztak ügyvédi hivatásgyakorlás feltételei. Császár lényeglátóan mutat rá, hogy „a döntően egyéni ügyvéd-munkaformát képviselő ügyvédi hivatás a kommunista hatalomátvétellel igen nehéz helyzetbe került, amit a szolgáltatás iránti kereslet átalakulása mellett a megnövekvő adóterhek, tulajdonképpen a kollektivizálás előkészítése okozott, illetve a politikai felülvizsgálatok, a pályáról való kirotálás gyakorlata.”⁴⁹

Ennek megfelelően az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről szóló 1958. évi 12. törvényerejű rendelet 3. § (1)-(2) bekezdései már akként rendelkeztek, hogy ügyvédi tevékenységet kizárólag munkaközösség tagjaként lehetett végezni. Mindehhez hozzá tartozott továbbá az is, hogy a törvényerejű rendelet 14. § (1) bekezdése szerint az ügyvédi munkadíj csak az igazságügyminiszter által megállapított díjszabás keretei között képezte szabad egyezkedés tárgyát. Az ekképpen központilag megszabott díjszabási keretek pedig azt

⁴⁵ Lásd erről bővebben MAZSU János: A szellemi foglalkozásúak jövedelmi viszonyainak alakulása a dualizmus időszakában. in FEHÉR András (szerk.): *Magyar Történeti Tanulmányok XIII.* Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1980, 23-26., hivatkozva PAPP Viktor: Ügyvédek a mérlegen. Budapesti ügyvédek jövedelmi és vagyoni helyzete a 19. század második felében. in KOLOH Gábor – PAPP Viktor – TÖTÖS Áron (szerk.): *Eloszta bőkezűen; és termő fa gyanánt. Tanulmányok Kövér György születésnapjára.* Nagyvárad, Romániai Magyar Doktoranduszok és Fiatal Kutatók Szövetségének Bihar Megyei Szervezete – Varadinum Script Kiadó, 2019, 86.

⁴⁶ PAPP Viktor: Jómódúak és nincstelenek? Az ügyvédség vagyoni differenciálódása a dualizmus kori Budapesten. *Korall*, 2020/81, 72-73.

⁴⁷ Budapesti Ügyvédi Kamara 1906. március 18-i közgyűlés jegyzőkönyve. Hivatkozva NAVRATIL: i. m. 110.

⁴⁸ KENGyel Miklós: Az ötvenéves polgári perrendtartás – a törvény keletkezésétől a rendszerváltásig. in KENGyel Miklós (szerk.): *50 éves a polgári perrendtartás. Tanulmánykötet.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar – Dialóg Campus Kiadó, 2003, 96.

⁴⁹ CSÁSZÁR Balázs: Az ügyvédi hivatás és a jogi munkamegosztás átalakuló feltételei. in UTASI Ágnes (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998-2015).* Szeged, Belvedere Meridionale, 2016, 188.

eredményezték, hogy az ügyvédi kar létszáma rövid idő alatt drasztikusan lecsökkent, a korábbiakhoz képest jelentősen visszafogottabb anyagi- és munkakörülmények pedig nagymértékben csökkentették a hivatás megbecsültségét és presztízsét.⁵⁰ Ebben érdemi változást csak a rendszerváltozás időszaka hozott, amikor hosszú évtizedek után ismét szabaddá vált az ügyvédi pálya. Bár a piacgazdaságra történő átállás első évtizede komoly társadalmi és gazdasági kihívásokat hozott magával, ebben az időszakban egyre inkább megnövekedett az ügyvédi munka iránti kereslet, ami pozitív irányba indította az évtizedekig limitált létszámú ügyvédi kar kilátásait.

⁵⁰ ANGELUSZ Róbert [et al.]: *A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja. Kutatási beszámoló*. Budapest, Oktatási Minisztérium, 1977. 199-200.

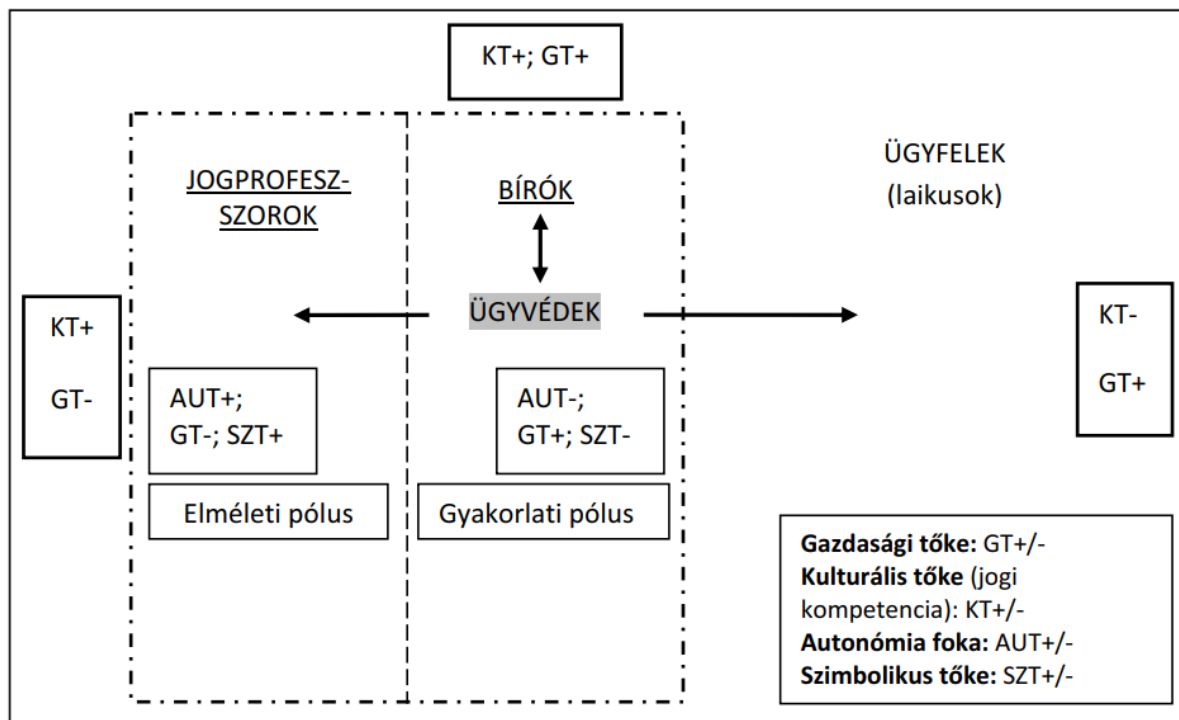
3. AZ ÜGYVÉDI HIVATÁSGYAKORLÁS ÁTALAKULÓ FELTÉTELEI

H. Szilágyi és Badó szerint a 20. század elején a magyar ügyvédség egy olyan válságba került, aminek tünetei közül több ma is érzékelhető.⁵¹ Véleményem szerint ezen tünetek közül több is szoros összefüggésben áll a munkadíjakkal, azok megállításának szórt bírósági gyakorlatával.

3.1. A jogelméleti megközelítés

A modernkori ügyvédségnek a jogi munkamegosztásban betöltött szerepét Császár a következő ábrával szemléltette Bourdieu elmélete alapján a jogi mezőre vetítve:

Az ügyvédi hivatás helye a jogi mezőben⁵²

Az ügyvédi hivatásrendnek a jogi mezőben elfoglalt centrális pozíciója ezen klasszikus felfogást tükröző modell szerint egyrészt a laikusokhoz mérten, másrészt a jogász professzió más ágaihoz képest jellemezhető. Bár véleményem szerint a határok napjainkban már koránt sem ennyire élesek, a modell mégis jól tükrözi azokat az elvárásokat és feltételezéseket, ahogyan a jogi mező szereplői alapvetően tekintenek egymásra. Bourdieu szerint ugyanis az egyes hivatásrendek között annak ellenére húzódik bizonyos fokú feszültség és konfliktus, hogy a munkamegosztásban egymás mellett működnek, és kölcsönösen kiegészítik egymás érdekeit és funkcióit.⁵³

A laikusok, vagyis az ügyfelek és az ügyvédek viszonya leginkább piaci relációként fogható fel, amiben a jogkereső és fizetőképes közönség a joghoz való hozzáférés reményében az igényei szerint válogathat a különböző jogi szolgáltatók között. H. Szilágyi és Badó szerint ez egy idealizált piac⁵⁴, azonban látni kell, hogy a résztvevők között jellemzően hatalmas az információs aszimmetria. Ebből ered egyúttal a jog szimbolikus értéke, vagyis, hogy a jog,

⁵¹ H. SZILÁGYI István – BADÓ Andrea: Ha nem vagyunk úriemberek, azzal sincs baj... Adalékok a magyar ügyvédség önképének vázlatához. *MTA Law Working Papers*, 2017/4, 15.

⁵² CSÁSZÁR Balázs: Az ügyvédi hivatás és a jogi munkamegosztás átalakuló feltételei. in UTASI Ágnes (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998-2015)*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2016, 193.

⁵³ BOURDIEU, Pierre: The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *Hastings Law Journal*, 1987/5, 823.

⁵⁴ H. SZILÁGYI I – BADÓ A: i. m. 11.

illetve maga a jogi tudás sajátos erőforrásként különleges és nehezen megszerezhető értéket képvisel. Mindez ráadásul azzal az alapvető érdekkonfliktussal társul, hogy az ügyfelek és az ügyvédek tulajdonképpen mit is várnak egy megbízástól, mikor tekintik azt valóban sikeresnek: ha egyszerű megítélésű és gyorsan lezárható ügyről van szó, vagy pedig, ha hosszútávon is jelentős számú munkaórát fog igényelni.⁵⁵

A modell szerint a jogi munkamegosztáson belül a jogprofesszorok, vagyis az akadémiai élet szereplői alapvetően az elméleti pólust képviselik, míg a gyakorlati póluson a bírói kar és az ügyvédség tagjai szerepelnek. A bírák szimbolikus tőke többlete abból ered, hogy végső soron ők a jogviták eldőntői, autonómiájuk szélesebb köre pedig az alkotmányos pozíciójukból fakad. Más a helyzet azonban a gazdasági tőke oldalán, ahol a modell szerint látszólag kiegyenlített a helyzet. Ezzel szemben egyes vélemények szerint „Magyarországon egy bíró, ha jól dolgozik és gyorsan dolgozik, akkor nem kap több pénzt, de ha lassan és rosszul, akkor nem kap kevesebbet. Az ügyvéd és a bíró e tekintetben ég és föld helyzetben van... Az ügyvédnek van titkárnője, jelöltje, számítógépe, programja, nyomtatója, nemzetközi ügyvédi iroda partnere, ugyanarra az ügyre, amire a bírónak egy héten egyszer van leírója, vagy még annyit se.”⁵⁶ Mindez a munkakörülmények különbségein túl rámutat arra is, hogy a szakmai tudás szükségsszerű megszerzésén (és naprakészen tartásán) túl milyen egyéb feltételének kell ma megfelelnie egy olyan ügyvédnek, aki magas szinten szeretné képviselni ügyfelei érdekeit.

3.2. A jogi pálya és az ügyvéddé válás

A jogi pályát tekintve hallani olyan hangokat, miszerint már hosszú évek óta túlképzés zajlik.⁵⁷ Véleményem szerint ez annyiban mindenképp vitatható, hogy a mai világunkra egyre inkább jellemző a túlszabályozottság, ezért osztom Nagy álláspontját, miszerint ez szükségszerűen magával hozza a jogászság társadalmi súlyának a növekedését.⁵⁸ Nem véletlen tehát, hogy a jogi pálya ma is népszerű, évről évre kiemelet figyelem övezi az egyetemi ponthatárok közzétételét. A felvételt nyert hallgatók attitűd kutatásaiból pedig megállapítható, hogy az ügyvédi pálya kisebb-nagyobb hullámlásokról eltekintve töretlen népszerűségnek örvend.⁵⁹ Amiről azonban az egyetemi képzés során ritkán esik szó, hogy napjainkban az ügyvédi tevékenység végzése voltaképpen nem más, mint egy haszonmaximalizálásra törekvő vállalkozás működtetése jelentős mértékű befektetéssel és kockázattal, ami Hám szerint jelenleg egy viszonylag fejletlen piacon zajlik hazánkban.⁶⁰ Ezt támasztja alá, hogy az ügyvédség háromnegyede napjainkban a fővárosban, illetve a nagyvárosokban él és dolgozik, ami szorosan összefügg az országon belüli területi különbségekből fakadó társadalmi egyenlőtlenségekkel. Utasi longitudinális kutatása rámutatott ugyanis arra, hogy a fővárosban, illetve nagyvárosokban érettségizettek jelentősen magasabb arányban jutnak be a jogi képzésre és válhatnak ügyvéddé.⁶¹ Ezzel összefüggésben pedig rámutatott arra is, hogy az elmúlt évtizedekben fokozatosan szűkült az alacsonyabb társadalmi rétegekbe születettek számára a

⁵⁵ SUSSKIND, Richard: *Az ügyvédség vége? A jogi szolgáltatások természetének újragondolása*. Budapest, CompLex Kiadó, 2012, 130-134.

⁵⁶ H. SZILÁGYI I. – BADÓ A.: i. m. 10. Út kutatási résztvevő véleménye

⁵⁷ Ez az állítás annyiban biztosan helytálló, hogy oktatásszervezési szempontból hatalmas verseny zajlik a felsőoktatási intézmények jogi karai között például a hallgatók vagy az oktatók kiválósága terén. Közös kihívást jelent számukra ugyanakkor a tömeges hallgatói igényeket összeegyeztetni a piaci igényekkel, vagyis minden hallgatónak valóban megfelelő színvonalú képzést nyújtani. Lásd erről bővebben ALPÁR Vera Noémi – KIRÁLY Lilla: *Hogyan szerezzünk piacképes jogi tudást? Kompetencia elvárások a magyar jogi felsőoktatásban*. in SZÖKÖL István – TÓTH Péter – HORVÁTH Kinga – STEFÁN GUBO (szerk.): *Proceedings of 12th International Conference of Janos Selye University*. Komárom, Sections of Pedagogy and Informatics. Janos Selye University, 2020, 9-44.

⁵⁸ NAGY Zsolt: *Metszetek a jogásztársadalomról*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2012, 169.

⁵⁹ A kutatások szerint a hallgatók legalább egynegyed ügyvédként képzelik el a jövőjét. Vö. GLAVANITS Judit: *Joghallgatói attitűd-kutatás a győri Széchenyi István Egyetemen*. *Jogelméleti Szemle*, 2014/4, 24. és BADÓ Attila – FELEKY Gábor – LŐRINCZI János – PATYI Zsófia: *Összehasonlító motivációs vizsgálat a szegedi joghallgatók körében*. *MTA Law Working Papers*, 2017/11, 34.

⁶⁰ HÁM Balázs: *Ügyvédek a fejlődés küszöbén. Három kisméretű magyar ügyvédi iroda digitális átalakulási hajlandóságának vizsgálata. Szakdolgozat*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságtudományi Kar Vezetéstudományi Intézet, 2021, 4.

⁶¹ UTASI Ágnes: *Változás és állandóság az ügyvédek életvitelében (1998-2015)*. in UTASI Ágnes (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998-2015)*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2016, 22., 106.

jogásszá, illetve az ügyvéddé válás esélye, ezzel pedig fokozatosan egyre zártabbá váltak a hivatásrendek, köztük az ügyvédség is.⁶² Márpedig Utasi szerint a pályára lépés lehetőségének folyamatos szűkülésével arányosan növekedni fognak a szükségletek.⁶³ Látni kell ugyanis, hogy azzal, hogy napjainkban egyre nagyobb áldozatot követel az ügyvéddé válás, azzal párhuzamosan az igények és az elvárások is növekednek, ami végső soron az ügyvédi díjakban fog megmutatkozni.⁶⁴

3.3. Az ügyvédi munka kihívásai

Utasi szerint a 2000-es évek végén „a gazdasági válság radikálisan csökkentette az ügyvédek iránti fokozott igényt. A megbízások számának redukálódásával párhuzamosan szükségképpen bekövetkezett az ügyvédi vállalkozások munkapiaci koncentrációja.”⁶⁵ Így tehát már itthon is megfigyelhető az a nyugaton már három-négy évtizede zajló trend, ami a nagy és tőkeerős ügyvédi irodák, illetve jogi szolgáltatást nyújtó cégek fokozatos térnyerésében mutatkozik meg.⁶⁶ Pedig az ügyvédi munka klasszikusan és jellemzően még napjainkban is egyénileg vagy kis létszámú irodában végzett tevékenység, gazdasági értelemben pedig (üzem)mérettől függetlenül olyan vállalkozásokról van szó, amelyeknek az elsődleges célja a haszonmaximalizálás.⁶⁷ Ekképpen az ügyvédeknek oly módon kell részt venniük a jogi szolgáltatások piacának versenyében, hogy a fenntartsák, sőt lehetőség szerint folyamatosan növeljék a jövedelmezőségüket. És hogy az ügyvédi tevékenység üzleti részének koordinációja mennyire nem egyszerű, arra talán mi sem mutat rá jobban Török és Badó kutatási eredményénél, miszerint a hazai „ügyvédek kockázatvállalási képessége igen alacsony, így alig vállalnak sikerdíj szerinti honoráriumot.”⁶⁸

Az egyéni ügyvédi praxisokat és a kis létszámú irodákat vizsgálva megállapítható, hogy napjainkban egy jogi szolgáltatást nyújtó vállalkozás elindítása és fenntartása igen nehéz és költséges kihívás.⁶⁹ Az ügyvédi kar viszonylagos telítettségéből fakadó versenykörnyezetben sok ügyvéd kényszerül arra, hogy az ügyfélkör kialakítása és megtartása érdekében multidiszciplináris praxist működtessen.⁷⁰ Mert bár fontos a specializáció és kár tagadni, hogy különbség tehető az egyes szakterületek jövedelmezősége között, Császár szerint a többféle jogterületről eredő gyakorlat jobb jövedelemszerzési pozíciót eredményez a piacon.⁷¹ Érdekesség ugyanakkor, hogy a sikeres ügyvédi karrierhez szükséges legfontosabb tényezők közé csupán a megkérdezettek 55,2 %-a sorolta a szakmai tudás meglétét.⁷² Ez azonban nem az ügyvédi kar szakmaiságának hiányát mutatja, hanem arra világít rá, hogy tulajdonképpen milyen komplex is az ügyvédi tevékenység. Abban akár jogi képviselő vállalása nélkül is ki lehet teljesedni. Sokrétű az a tudás és kompetencia halmaz, amivel sikeres vállalkozást lehet működtetni, azonban a vállalt megbízások jellege alapjaiban határozza meg a munkaszervezést.

Ami ugyanakkor az egész hivatásrendet érintő kihívás, hogy napjainkban – részben garanciális okokból kifolyólag – egyre nagyobb adminisztratív teher nehezedik az ügyvédekre, ami jelentős mértékben megnövelheti a munkamennyiséget. Ez pedig különösen azért fontos, mert az

⁶² UTASI Á.: i. m. 27.

⁶³ UTASI Á.: i. m. 49.

⁶⁴ Oka van tehát annak, hogy a sztereotípiakutatók szerint miért tekintik jellemzően pénzéhesnek az ügyvédeket. Hivatkozva ARATÓ Kinga: Sztereotípiák a jogászokról. *Belügyi Szemle*, 2000/9, 65.

⁶⁵ UTASI Á.: i. m. 47.

⁶⁶ NAGY ZS.: i. m. 170.

⁶⁷ HÁM B.: i. m. 47.

⁶⁸ TÖRÖK Helga – BADÓ Attila: Ügyvédkép a Csongrád megyei gazdasági vezetők körében. *Bírák Lapja*, 1997/1-2, 109.

⁶⁹ ALE Éva – BÉKI Orsolya: Az ügyvédi hivatás mai kihívásai. Személyes és szubjektív gondolatok nyomán. in UTASI Ágnes (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998-2015)*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2016, 231.

⁷⁰ NAGY ZS.: i. m. 157.

⁷¹ CSÁSZÁR B.: i. m. 208.

⁷² CSÁSZÁR B.: i. m. 214.

ügyvédek közel egyharmadának egyáltalán nincsen alkalmazottja⁷³ és a „*munkamegosztást nem alkalmazó egyéni ügyvédi gyakorlat kapacitását elsősorban az ügyvéd által vállalt munkaórák száma határozza meg. A jövedelemszerzési lehetőségeket tehát extenzív módon, a munkaidő kitolásával lehet fokozni.*”⁷⁴ Ezen a ponton pedig könnyen belátható, hogy az adott jogi probléma megoldására fordítható idő véges és egy ponton túl nem lehet fokozni, sőt valószínűleg csökkenni fog, ami a jogi szolgáltatás minőségének esését vonhatja maga után.

Az adminisztratív terhek csökkentését az élő munkaerőn túl jogi technológiák is segíthetik, sőt, hosszútávon elsősorban ezekre lehet majd támaszkodni.⁷⁵ Azonban látni kell, hogy az ilyen irányú fejlesztések nem csupán innovatív személetet igényelnek, hanem igen költségesek is. Pedig Susskind szerint „*a 21. század jogi szolgáltatásainak karakterét a tömegtermékké válás felé haladó piac, valamint a mindent átható információtechnológia folyamatos fejlődése fogja meghatározni.*”⁷⁶ Azonban, hogy ez mennyire nem csupán a távoli jövő, arra jó példa, hogy a bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított pererről szóló 2020. évi LXX. törvény (a továbbiakban Gyptv.) 7. § (2) bekezdése értelmében a keresetlevél és az írásbeli ellenkérelem kötelező tartalmi elemeként fel kell tüntetni a fél és jogi képviselője elektronikus elérhetőségét, hogy milyen elektronikus kép és hang továbbítására alkalmas eszköz, illetve internetes hálózat igénybevételével elérhető alkalmazás útján képes személyes megjelenés nélkül is személyazonosítást lehetővé tevő módon kapcsolatot tartani a bírósággal. Ez a megfogalmazás amilyen körülményesnek hat a jog nyelvén, valójában annyira hétköznapi eszközök és programok használatáról szól, azonban a hazánkat is elérő Covid-19 vírus okozta világjárvány előtt valószínűleg elképzelhetetlen lett volna egy ilyen elvárás törvényi szintű megfogalmazása. Jogi technológiákat azonban a törvény kényszerén túl is érdemes lehet alkalmazni. A gyakorlatban erre számos példát látni a professzió növelése, a költségek csökkentése, valamint az elkerülhető hibák kiszűrése érdekében a legegyszerűbb szabványosítástól, például formanyomtatványok alkalmazásától kezdve egészen a komplex rendszerezéséig, adatbázisok felépítéséig. Emellett azonban léteznek valóban futurisztikusnak ható, Susskind megfogalmazásával élve felforgató technológiák, amelyek elemi változásokat hozhatnak a jogi szolgáltatások piacán.

A teljesség igénye nélkül először a szakadatlan elérhetőség igényét emelném ki.⁷⁷ A technika fejlődésével ugyanis a fax készülékektől mára eljutottunk odáig, hogy tömegesen használunk okoseszközöket, a képernyő előtt töltött idő pedig egyre nagyobb mértéket ölt.⁷⁸ Ez pedig egy olyan jövőt vetít előre, ahol az ügyfelek részéről elvárás lesz az online jelenlét és elérhetőség, a válaszidő lerövidülése, és végső soron akár a szakadatlan elérhetőség biztosítása is.

Talán kevésbé kézzelfogható, azonban jelentőségét tekintve mégis kiemelendő továbbá a jogi open-sourcing jelensége.⁷⁹ Ez alatt olyan nyílt forráskódú és díjazás nélkül igénybe vehető adatbázisokat kell érteni, amelyek nagy mennyiségű jogi tudást koncentrálnak az online térben. Itthon bizonyos tekintetben – a szabad szerkeszthetőséget leszámítva – ilyennek tekinthető a Bírósági Határozatok Gyűjteménye (BHGY)⁸⁰ és az Internetes Jogtudományi Enciklopédia

⁷³ CSÁSZÁR B.: i. m. 198.

⁷⁴ CSÁSZÁR B.: i. m. 201.

⁷⁵ Az irodai munkakörnyezetben alkalmazható technológiák fejlődésével a jogi asszisztensek az egyik leginkább veszélyeztetett helyzetben lévő munkavállalók a tekintetben, hogy a munkájukra egyre kevésbé lesz szükség, az idővel akár teljes mértékben kiváltható lesz. Érdekesképpen az ügyvédi tevékenység az egyik legkevésbé veszélyeztetett foglalkozások közé tartozik. Lásd erről bővebben FREY, Carl Benedikt – OSBORNE, Michael A.: The Future of Employment. How Susceptible are Jobs to Computerisation? *Technological Forecasting and Social Change*, 2017/1, 254-280.

⁷⁶ SUSSKIND, Richard: *Az ügyvédség vége? A jogi szolgáltatások természetének újragondolása*. Budapest, CompLex Kiadó, 2012, 1.

⁷⁷ SUSSKIND, Richard: *Az ügyvédség vége? A jogi szolgáltatások természetének újragondolása*. Budapest, CompLex Kiadó, 2012, 92-95.

⁷⁸ Ez az állítás nem csupán a mobil eszközöket munkavégzés során használókra, hanem a fiatalokra is igaz. Lásd erről bővebben KÖRMENDI Attila: *Behálózott gyermekeink. Okos eszköz-használat gyermek- és serdülőkorban*. Budapest, Oriold és Társai, 2023.

⁷⁹ SUSSKIND (2012): i. m. 111-115.

⁸⁰ Forrás: <https://birosag.hu/ugyfeleknek/birosagi-hatarozatok-gyujtemenye>

(IJOTEN).⁸¹ Ezek a típusú adatbázisok – egyelőre – közel sem alkalmasak arra, hogy teljes mértékben kiváltsák a gyakorló jogász szakértelmét, azonban a laikusok szemében a tudásmonopólium látszólagos csökkentésével leértékelhetik azt a szakmai tudást, ami a jogi szolgáltatások alapját képezi. Ez pedig a munkadíjak csökkenésével járhat.⁸² A jogi tudás egyik gazdasági jellemzője⁸³ ugyanis az, hogy nem versengő érték, vagyis a felhasználásával – például egy keresetlevél megírásával – nem vész el vagy csökken a mértéke, hanem akár bővíthet is – például a per kimenete függvényében a tanulságokat leszűrve. Egyúttal azonban nem kizárható, ami azt jelenti, hogy nehéz megakadályozni az ismeret ismételt felhasználását. Példának okáért egy ügyfél bármikor dönthet úgy, hogy pár óra ügyvédi konzultációt követően formanyomtatvány segítségével megírja maga a keresetlevelet és megkísérli képviselni magát egy bírósági eljárás előtt.

Összességében elmondható tehát, hogy napjainkban igen komoly verseny zajlik a jogi szolgáltatások piacán, ahol sokan az árak leszorításával és minél nagyobb számú megbízás elnyerésével próbálnak boldogulni. Ez azonban a szolgáltatás minőségének csökkenése veszélyét rejti magában, miközben a jogi munka és az ügyvéd-kliens viszony fokozatos átalakuláson megy keresztül. A már meglévő és a jövőbeni jogi technológiák alkalmazása ebben változást hozhat, azonban ezek bevezetésének gyakran anyagi akadályai vannak.

⁸¹ Forrás: <https://ijoten.hu/>

⁸² SUSSKIND, Richard – SUSSKIND, Daniel: *A szakmák jövője. Hogyan változtatja meg a technológia a szakemberek munkáját*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2018, 295.

⁸³ SUSSKIND – SUSSKIND (2018): i. m. 272-277.

4. AZ ÜGYVÉDI MUNKADÍJRA VONATKOZÓ SZABÁLYOK

4.1. Az ügyvédi megbízás és annak díjazása

Az ügyvédi tevékenység, és ezen belül is elsősorban a jogi és peres képviselet vizsgálata során megkerülhetetlen kérdés az ügyvédi tevékenység folytatására adott megbízás jogi jellege, ezért rögzíteni szükséges, az Üttv. 28. § (1) bekezdése szerint az ügyvédi megbízás az Üttv. és a Polgári Törvénykönyv eltérő rendelkezése hiányában alapvetően szabad megállapodás tárgyát képezi. Ma már egyértelmű, hogy egy olyan gondossági kötelemről van szó, ahol „a gondosság mércéjét a különböző ügyvédi tevékenységek vonatkozásában az Üttv. és a kamarai szabályzatok az adott tevékenység sajátosságaira figyelemmel határozhatják meg.”⁸⁴

A gondosság mércéje több szempontból is releváns. Egyrésztől nyilvánvaló, hogy a magasabb pertárgyérték tipikusan növeli az elvárt gondosság mércéjét, a kifejtett ügyvédi tevékenység így fokozott felelősséggel párosulhat; ezért van szükség a kötelező ügyvédi felelősségbiztosításra.⁸⁵ Másrészt pedig nem hagyható figyelmen kívül az elvárt gondosság mércéjéből fakadó felelősség és kockázat ügyvédi díjra gyakorolt hatása. Az Üttv. 30. § (1) bekezdésének első mondata szerint a felek – az e §-ban foglalt eltérésekkel – a megbízási díjban szabadon állapodnak meg. Ezen belül különbséget szokás tenni az ügyvéd munkájának ellenértékét jelentő munkadíj és a munkavégzés során felmerülő költségek között. A megbízási díj szabadsága azt jelenti, hogy míg az egyes költségek jellemzően tételesen kimutathatók, addig „az ügyvédi munkadíj összegére nézve a hatályos magyar szabályozás sem tételes, sem alsó vagy felső határokkal kijelölt tételes előírásokat nem tartalmaz [és] a tekintetben sincs jogszabályi korlátozás, hogy annak megállapítása milyen szempontrendszer szerint történhet.”⁸⁶ Ennek megfelelően az ügyvédi hivatás etikai szabályairól és elvárásairól szóló 6/2018. (III. 26.) MÜK szabályzat (a továbbiakban MÜK Etikai Szabályzat) 6.8. pontja akként rendelkezik, hogy a megbízási díj lehet átalánydíj, óradíj, a megbízás tárgyának értékéhez igazodó fix vagy százalékos díj, törvényben meghatározott feltételekkel sikerdíj és ezek kombinációja is.

4.2. A sikerdíj jogi megítélése⁸⁷

Az ügyvédi megbízásnak bár jellegadó ismérve, hogy gondossági kötelelem, ez azonban nem zárja ki azt, hogy eredményt is tartalmazzon; sikerdíj kikötése esetén pedig pontosan ez történik. A jogirodalom a sikerdíj két formája között tesz különbséget, aminek lényegé abban ragadható meg, hogy „az ügyvéd díjazása teljes mértékben az adott ügy kimenetelétől függ-e vagy az ügyvéd egy bizonyos díjazásra akkor is igényt tarthat, ha eljárása az ügyfél szempontjából sikertelen volt, de siker esetén azonban emelt díjazásra válik jogosulttá.”⁸⁸

A pactum de quota litis, vagyis az ügy eredményéből való részesedés a MÜK Etikai Szabályzatának az Európai Ügyvédi Kamarák Tanácsának (CCBE) a határokon átnyúló jogi szolgáltatásokat szabályozó, az Európai Unió Ügyvédeinek Etikai Kódexét tartalmazó 1. számú mellékletének 3.3.1 alpontja alapján tilalmazott. Ez esetben ugyanis az angol jogi terminológia szerinti *no win, no fee* elvét követve a pervesztés fél ügyvédje díjazásra egyáltalán nem válna jogosulttá. Ezzel szemben a pactum de palmario kikötése nem ütközik normatív akadályba, mivel ez esetben a *no win, less fee* elve érvényesül. Ez azt jelenti, hogy pervesztési pozícióban

⁸⁴ BÁNÁTI János – BARANYI Bertold (szerk.): *Nagykommentár az ügyvédi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2021, 162.

⁸⁵ Üttv. 14. § (1) bekezdés

⁸⁶ BÁNÁTI J. – BARANYI B.: i. m. 169.

⁸⁷ A témáról lásd bővebben SÁNDOR István: Adalékok a sikerdíj jogi megítéléséhez. in GELLÉN Klára – GÖRÖG Márta (szerk.): *Lege et Fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2016, 531-540.

⁸⁸ BÉCSI Katalin: Az ügyvédi függetlenségről - A tisztességes eljáráshoz való jog. *Jog, állam, politika*, 2013/3, 71.

az ügyvéd csupán előre meghatározott mértékű alapidíjra számíthat, míg pernyertesség esetén emelt díjazásra, vagyis prémiumra lesz jogosult.

Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy sikerdíj kikötése esetén különös körülménnyel kell eljárni az ügyvédi megbízás megszövegezése során, ugyanis a Kúria Kf.45207/2021/3. számú precedensképes határozatának elvi tartalma szerint az ügyvéd által képviselt fél ügyvédi költségként az ügyvédi tevékenység eredményességéhez kötött ügyvédi munkadíjat (sikerdíjat) a perben akkor érvényesíthet, ha a fél és az ügyvéd között létrejött ügyvédi megbízási szerződésben meghatározott, a sikerdíjra vonatkozó feltételek a bíróság perköltségéről való döntésének (határozatának) meghozatala időpontjában fennállnak és a szerződés a sikerdíj összegének meghatározásához szükséges adatokat, vagy a sikerdíj összegét tartalmazza.

4.3. Az ügyvédi díj, mint a perköltség része

Wopera szerint „több mint száz alkalommal került sor az 1952-es Pp. módosítására, ami a 2000-es évektől súlyos koherenciazavarokat okozott”⁸⁹ a jogalkalmazásban, ezért jelentős érvek szóltak egy új polgári perrendtartás kodifikációja mellett. A ma hatályos Pp. 80. §-a a perben felmerült ügyvédi költségek viselését a perköltségre vonatkozó szabályok között rendeli kezelni. E körben azonban jelentős változásnak tekinthető, hogy a perköltség felszámítása jogintézményének bevezetésével a jogalkotó a perköltség megtérítéséhez való jogot a felek rendelkezése alá vonta, összhangban a Pp. 2. §-ában szabályozott rendelkezési elvvel, azon belül a kérelemhez kötöttség elvével. Ennek jelentősége egyrésztől abban áll, hogy a bíróság csak akkor rendelkezhet a pernyertes fél perköltségéről, ha a fél azt felszámította, azaz rendelkezési joga körében kifejezésre juttatta a perköltségre vonatkozó igényét, másrésztől a bíróság csak a felszámításban feltüntetett költségéről (költségeleméről) rendelkezhet és csak az abban meghatározott mérték (összeg) erejéig.⁹⁰

A felszámítás jogintézménye ezzel központi szerephez jut a hatályos Pp. rendszerében, ugyanakkor számos kérdést is felvet, különös tekintettel arra, hogy napjainkban reneszánszát éli az a magyar jogi hagyományokból táplálkozó felfogás, ami a perköltség kártérítés jellegét kívánja kihangsúlyozni a gyakorlatban.⁹¹ Tény ugyanis, hogy a jogi képviselő igénybevitelével felmerülő ügyvédi díj mint költség nyilvánvalóan okozati összefüggésben áll az ügyfél jogának perbeli érvényesítésével, amire az ellenérdekű fél magatartása hiányában nem került volna sor, hiszen a jogviták többsége jellemzően peren kívül is rendezhető volna a gyakorlatban. Vagyis a félnek ilyenkor olyan költségei keletkeznek, amelyek az igényérvényesítés hiányában nem merültek volna fel, ez pedig valóban közel áll a kártérítési követelés anyagi jogi természetéhez.

4.4. Nyitott kérdések a felszámítás gyakorlatában

Ennek ellenére a perköltség precíz felszámítása gyakran elmarad vagy háttérbe szorul a per főtárgya mellett. Ilyenkor kérdésként merülhet fel, hogy a felszámítás kettős jogi természete okán terheli-e anyagi pervezetési kötelezettség a bíróságot a Pp. alapvető rendelkezéseiből fakadóan. Álláspontom a szerint a Pp. 2. § (1)-(2) bekezdéseiben lefektetett rendelkezési elv okán a felszámítás elmaradása esetén kizárólag jogi képviselő nélkül eljáró fél esetében teheti meg a bíróság – sőt, ez ilyenkor törvényi kötelezettsége –, hogy a Pp. 111. §-ára figyelemmel tájékoztatást ad a felszámítás lehetőségéről és módjáról, hiszen a felszámítás egy meghatározó jelentőségű perbeli jogosultság. Más a helyzet azonban akkor, ha van ugyan felszámítás, de az valamilyen fogyatékoságban szenved. Ebben az esetben sem a jogi képviselővel, sem a jogi

⁸⁹ NAGY Adrienn – WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Polgári eljárásjog I.* Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2018. 32.

⁹⁰ BH 2022.2.46.

⁹¹ A perköltség felszámításának jogalapja tekintetében számos megközelítéssel találkozni a honi jogirodalomban, a szerzők közül azonban a legmarkánsabban valószínűleg Magyar képviselte a perköltségviselés kártérítés jellegét. Vö. MAGYARY Géza: *A magyar polgári peres eljárás alaptanai.* Budapest, Franklin-Társulat, 1898, 131.

képviselő nélkül eljáró felet nem szükséges erről tájékoztatni mindaddig, amíg a kérelem elbírálható. Azonban a gyakorlatban előfordul, hogy a jogi képviselők a munkadíjuk megállapítását a megbízási szerződés tartalma szerint és a pertárgyértékre figyelemmel is kéri, ami gyakran az Ükr. szerinti jogszabályhely elírásából vagy következetlen megjelöléséből fakad. Ebben az esetben látni kell, hogy egymásnak ellentmondó kérelmekről van szó, amit egyedül a bíróságnak a Pp. 237. § (1) bekezdés szerinti anyagi pervezetése oldhat fel nyilatkozattételre történő felhívás útján. Mindez pedig azért sem minősül tiltott közrehatásnak, mert a félnek elemi érdeke fűződik ahhoz, hogy az ellenérdekű fél által előterjesztett perköltségigény vonatkozásában is *„hatékonyan tudjon élni a védekezés jogával [és a] megalapozott döntés lehetőség szerint ne növelje számottevően a pertartamot és ne késleltesse az ügy érdemében történő döntéshozatalt.*”⁹²

4.5. Az ügyvédi munkadíj bíróság általi mérséklése

A Pp. 80. § (1) bekezdése szerint az ügyvédi költségeket is magába foglaló felszámított perköltség viseléséről a bíróság főszabály szerint az eljárást befejező határozatban hivatalból dönt. Ennek során a bíróság feladata a felszámítás ellenőrzése, vagyis, hogy az adott költségelemek valóban perköltségnek minősülnek és ténylegesen, igazolt módon felmerültek, valamint számítási hiba sem történt. Ez alapján kerül a bíróság abba a helyzetbe, hogy meghatározza a perköltség összegét és a megtérítésére köteles személyt annak megfizetésére kötelezze. A jogalkalmazásban ez elvétve szokott csak nehézséget okozni, mivel előfordul, hogy példának okáért szükségtelenül okozott perköltség vagy perköltségrész felmerülésekor, illetve részleges pernyertesség esetén a bíróságnak részletekbe menő matematikai levezetését kell adnia a perköltségről szóló döntésének. Ennél kevésbé kézzelfogható, ugyanakkor alapvető jelentőségű kérdéseket vet fel az ügyvédi munkadíj bíróság általi mérséklése. Az Ükr. megteremti ugyanis annak a lehetőségét, hogy a bíróság indokolt esetben mérsékelje a felszámított ügyvédi munkadíjat, ha az nem áll arányban a ténylegesen elvégzett ügyvédi tevékenységgel, mely döntését indokolni köteles.⁹³ A téma azért kiemelten fontos, mert bár a mérséklés lehetősége mindaddig nem sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot, amíg a költségviselési szabályok miatt valamely személyi kör számára lehetetlenné nem válik a bírói út igénybevétele.⁹⁴ Azonban véleményem szerint nem hagyható figyelmen kívül, hogy az Ükr. nem rendelkezik az aránytalanság vizsgálata során irányadó szempontokról, így a mérlegelhető körülmények körét a gyakorlatnak szükséges kialakítania.⁹⁵

4.5.1. Indokolási kötelezettség

Az Ükr. egyértelműen rendelkezik a tekintetben, hogy bíróság csak indokolt esetben mérsékelheti a munkadíj összegét, ami a gyakorlat szerint fokozatosan érvényesül kikötött munkadíj esetén: a szerződésben megállapodott munkadíj bíróság általi mérséklése a szerződés tartalmának szabad meghatározása alapelvével szemben kivételes és ebből adódóan szűken értelmezendő; az óradíj mértékére legfeljebb akkor terjedhet ki, ha az a piaci viszonyokkal és a józan ésszel (Alaptörvény 28. cikk) nyilvánvalóan ellentétes, kirívóan eltúlzott mértékű.⁹⁶ Ez alapján felállítható egy olyan reláció, ami szerint a pertárgyérték alapú munkadíj csak indokolt

⁹² JUHÁSZ Edit [et al.]: A perköltségre vonatkozó perrendbeli szabályozás megújítása. in NÉMETH János – VARGA István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014. 248.

⁹³ Ükr. 2. § (2) bekezdés és 3. § (6) bekezdés azzal, hogy utóbbi esetben a bíróságnak lehetősége van a munkadíj emelt összegű megállapítására is, különösen az ügy bonyolultságára tekintettel.

⁹⁴ 1208/B/2009. AB határozat III.1. pont

⁹⁵ A korábbi joggyakorlatot áttekintve kiemelendők a BH 1993.1.52 I. és a BH 2003.3.136 számon közzétett eseti döntések, azonban a normaszöveg változására is tekintettel a Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozata tekinthető a legátfogóbb iránymutatásnak az aránytalanság vizsgálata körében.

⁹⁶ Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozatának [41] bekezdése

esetben, míg a megbízási szerződésben kikötött munkadíj csak kivételesen indokolt esetben mérsékelhető.

Megállapítható ugyanakkor, hogy a joggyakorlat ezt nem feltétlenül kezeli ilyen szigorúan. Találni olyan eseti döntést, ami szerint az elsőfokú bíróság ítélete indokolásában az alperest megillető perköltség mérséklésének indokait ugyan nem rögzítette, de az nyilvánvalóan nem lehet más, mint, hogy a felszámított perköltség nem áll arányban az elvégzett ügyvédi munka mértékével. Ezt követően pedig arra a megállapításra jutott az eljáró másodfokú bíróság, hogy a fenti – nem rögzített – szempontokat kellő súllyal értékelte az elsőfokú bíróság, ezért helybenhagyta annak döntését.⁹⁷ Ehhez hasonló eset, amikor a másodfokú bíróság szerint abból a megfogalmazásból, hogy az ügyvédi munkadíj "eltúlzott", csak arra lehet következtetni, hogy az elsőfokú bíróság a ténylegesen elvégzett ügyvédi tevékenységgel arányban nem állónak (azaz eltúlzottnak) ítélte a felszámított munkadíj összegét. Ez alapján a másodfokú bíróság megállapította, hogy valóban nem fejtette ki az elsőfokú bíróság, mi alapján jutott erre a következtetésre, ezt azonban nem tekintette súlyos eljárási szabálysértésnek.⁹⁸

Ezzel szemben a Kúria Kpkf.40357/2021/2. számú precedensképes határozatának elvi tartalma szerint orvosolhatatlan hiba, súlyos mérlegelési és indokolási fogyatékoság, ha az elsőfokú bíróság végzéséből nem állapítható meg, hogy a perköltség megállapításakor milyen tényeket és körülményeket vett figyelembe, milyen indokok alapján döntött, az általa elégségesnek tartott perköltség miként állt a ténylegesen kifejtett ügyvédi tevékenységgel arányban. A döntés [16] bekezdése értelmében ugyanis az indokolási kötelezettségből fakadóan nem elégséges a mérlegelés körében kizárólag a munkaigényességre történő utalás, hanem abból a [19] bekezdés szerint ki kell tűnnie mindannak, hogy a bíróság az egyes tételeket milyen mértékben és milyen munkamennyiség elfogadásával tartotta indokoltnak, ugyanis kizárólag így állapítható meg, hogy az általa elégségesnek tartott perköltség miként állt arányban a ténylegesen kifejtett ügyvédi tevékenységgel. Ez alapján érhető, hogy a Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozata miért fogalmaz akként, hogy a bíróság részére kógens szabály a felszámított ügyvédi költség mérséklésének indokolási kötelezettsége.⁹⁹

Megjegyzendő továbbá, hogy a kérelemhez kötöttség ez esetben is érvényesül, ezért a bíróságnak minden esetben az előterjesztett igényről kell döntenie és a fél által felszámítotttnál magasabb perköltséget nem, csak indokolt esetben annál alacsonyabbat állapíthat meg.¹⁰⁰ Végül kiemелendő, hogy a munkadíj mérséklésének alkalmazása vagy mellőzése opcionális a bíróságok számára, arról minden esetben diszkrecionális jogkörükben eljárva dönthetnek.¹⁰¹

4.5.2. Az aránytalanság vizsgálatának objektív szempontjai

Mint arra a Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozata rámutatott, az aránytalanság vizsgálata az ügyvéd ténylegesen elvégzett tevékenységének és az ügyvédi munkadíjnak az egybevetése, ami voltaképpen nem jelent mást, mint a kifejtett ügyvédi tevékenység eljárásjogi szempontú értékelését, ami az ügyvéd munkájának tartalmi megítélésére nem terjedhet ki. Mindez leginkább a megbízási szerződésben vállalt kötelezettségek tartalmán keresztül ragadható meg azzal, hogy a bíróság a rendelkezésre álló periratok (beadványok, bizonyítékok és jegyzőkönyvek) alapján bizonyosodhat meg arról, hogy

⁹⁷ Pécsi Ítéletábla Pf.20035/2021/10. számú határozatának [23] és [26] bekezdései

⁹⁸ Győri Ítéletábla Pf.20095/2022/7. számú határozatának [25] és [26] bekezdései

⁹⁹ Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozatának [40] bekezdése

¹⁰⁰ Kúria Pfv.21230/2015/9. számú precedensképes határozatának elvi tartalma

¹⁰¹ Kúria Pfv.20995/2020/7. számú precedensképes határozatának elvi tartalma

az ügyvéd az ügyfele jogi képviselőt az eljárási szabályoknak megfelelően látta-e el. Mindezeket a Kúria objektív kritériumoknak tekinti az alábbiak szerint.¹⁰²

4.5.3. Periratok elkészítése és rendelkezésre bocsátása

Perbeli pozíciótól függetlenül a periratok hiánytalan elkészítésének, valamint azoknak a bíróság és az ellenérdekű felek részére történő rendelkezésre bocsátásának kötelezettsége levezethető a felek eljárástámogatási kötelezettségéből, ami nagymértékben hozzájárulhat a koncentrált pervitelhez és ekként a per időszerű befejezéséhez.¹⁰³ Ezért számos eseti döntésben megfogalmazódik, hogy a ténylegesen elvégzett ügyvédi tevékenység mértékének egyik objektív mérő- és mutatószáma lehet a beadványok terjedelme, ami több esetben összekapcsolódik az ügy bonyolultságának kérdésével.

Ennek megfelelően van olyan eseti döntés, ami egyaránt az értékelés körébe vonja beadványok számát, terjedelmét, tartalmát, továbbá az azok elkészítéséhez szükséges időtartamot, külön kiemelve, hogy a jogszabályi hivatkozások, a jogszabályhelyek felhívása bár a keresetlevél terjedelmét növelik, azonban nem indokolnak olyan többlet munkaráfordítást, amely a keresetlevél elkészítéséhez szükséges időtartam elszámolásánál lényegesen figyelembe vehető.¹⁰⁴ Hasonlóan a munkadíj mérséklésére adhat okot a beadványok indokolatlan terjengőssége, amikor azok szükségeltelen ismételtsébe bocsátkoznak és érdemben nem tartalmaznak novumot.¹⁰⁵ Akad azonban ellenpélda is, mivel van olyan bíróság, amelyik azt rótta fel a jogi képviselőnek, hogy mindösszesen 2,5 oldal terjedelmű ellenkérelmet és egy egyoldalas viszontválaszt nyújtott be, aminek révén ugyan pernyertes lett, munkadíja mégis mérséklésre került.¹⁰⁶ Mindezek alapján érzékelhető egyfajta ellentmondás a tekintetben, hogy pontosan milyen pervitelt is vár a bíróság az ügyvédektől, és mikor jár el helyesen a jogi képviselő: ha tömören és lényeglátóan fogalmaz, vagy ha szabadjára engedi a gondolatait? Ezzel összefüggésben kiemelésre érdemesnek tartom azt az eseti döntést, amelyben a bíróság külön az értékelés körébe vonta az okiratok szerkesztésének színvonalát, amelyek átláthatósága és értelmezhetősége a szerkesztési stílusa és a tagolása miatt nehézkes és időigényes volt, ezért a beadványok elkészítéséért felszámított összeget túlzottnak találta.¹⁰⁷

Véleményem szerint a beadványok értékelése kapcsán nem hagyható figyelmen kívül, hogy míg a bíróságok egységes iratkezelési szabályzatáról szóló 17/2014. (XII. 23.) OBH utasítás (a továbbiakban Beisz.) 27/A. §-a részletekbe menően szabályozza a határozatokkal és belső iratokkal szembeni formai követelményeket – így előírva egyebek mellett a betűtípust, a betűméretet, a margók méretét és a sortávolságot is –, addig az bíróságra érkező beadványok tekintetében nem érvényesül semmilyen formakényszer. Természetesen az ügyvédeknek is érdeke, hogy a bírósághoz címzett beadványaik jól érthetők legyenek, azonban, hogy ezt milyen szerkesztési eszközökkel kívánják elérni, az kizárólag az ő döntésük. Ebből kifolyólag használhatnak nagyobb betűméretet, szélesebb margókat és nagyobb sortávolságot, ezzel növelve az áttekinthetőséget és egyúttal a terjedelmet, vagyis az oldalszámot. Ezért rendelkezik úgy a Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozata, hogy a tényleges tevékenység arányossága szempontjából nem vizsgálható, hogy az ügyvéd beadványai milyen

¹⁰² Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozatának [42]-[45] bekezdései

¹⁰³ Alappal mutatott ezért rá a Debreceni Ítélőtábla Pf.20228/2022/7. számú határozatának [32] bekezdése arra, hogy értékelni kell, ha a felek beadványai tartalmaznak minden az ügy eldöntése szempontjából lényeges hivatkozást, azokat egyszerre, nem csepegtetve, több beadványban adják elő, vagy felesleges, ismétlést tartalmazó előkészítő iratokat nem nyújtanak be.

¹⁰⁴ Fővárosi Ítélőtábla Gf.40189/2023/7. számú határozatának elvi tartalma és [20] bekezdése

¹⁰⁵ Győri Ítélőtábla Pf.20095/2022/7. számú határozatának [28] bekezdése és a Szegedi Ítélőtábla Pf.20128/2022/8. számú határozatának [18] bekezdése hasonló indokok mentén

¹⁰⁶ Győri Ítélőtábla Pf.20122/2023/5. számú határozatának indokolása és a Debreceni Ítélőtábla Mf.50005/2024/4. számú határozatának [26] bekezdése hasonló indokok mentén

¹⁰⁷ Fővárosi Ítélőtábla Pf.20332/2023/4. számú határozatának [1] és [6] bekezdései

terjedelműek, ez ugyanis a beadványok oldalszámához kötné a költségigényt.¹⁰⁸ Köztes megoldásként jelen van a gyakorlatban az a felfogás is, miszerint a beadványok oldalszáma önmagában nem, csak annak tartalmával együtt lehet alkalmas az arányos ráfordított munkaóra megbecsülésére.¹⁰⁹ Ezzel összefüggésben azonban látni kell, hogy a mérlegelés ily módon szükségszerűen kiterjed az ügyvéd munkájának tartalmi megítélésére is, ami tilalmazott. Ugyanis perköltségre jogosító (akár részleges) pernyertesség esetén a ténylegesen elvégzett ügyvédi tevékenység körében pusztán logikai alapon sem nem lehet mérséklési szempont az ügyvéd munkájának minősítése. Ez ugyanis azt jelentené, hogy a fél bár pernyertes lett, a bíróság megítélése szerint mégsem volt megfelelő a jogi képviselője tevékenysége.

Végül a számos eseti döntésben¹¹⁰ történt hivatkozás okán fontosnak tartom megemlíteni az ügy bonyolultságának kérdését, ugyanis ténybeli alátámasztottság hiányában nem hat tárgyilagosságnak bizonyos ügýtípusokat bonyolultnak vagy egyszerű megítélésűnek minősíteni. Példának okáért a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban Szt.) rendelkezései szerint a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala döntésének megváltoztatására irányuló eljárás lefolytatására a Fővárosi Törvényszék kizárólagosan illetékes, aminek során három hivatásos bíróból álló tanácsban jár el, akik közül két tag felsőfokú műszaki vagy ezzel egyenértékű szakképesítéssel rendelkezik.¹¹¹ Véleményem szerint a kizárólagos illetékesség kikötése önmagában nem tekinthető feltétlenül az ügy bonyolultságára utaló körülménynek, azonban ha az eljáró tanács tagjaival szemben fokozott követelményt támaszt a jogalkotó, akkor ebből alappal lehet következtetni az adott ügýtípus speciális jellegére. A helyzet akkor válik különösen érdekessé, amikor egy ügyvéd szakértőjévé válik egy adott jogterületnek, ez ugyanis számos esetben a jogi képviselő hátrányára kerül értékelésre¹¹² azzal az indokkal, hogy a felperesi képviselő rendszeresen eljár azonos tárgyú ügyekben, ezáltal ismeri az irányadó hazai és nemzetközi joggyakorlatot, jogirodalmat, így számára a keresetlevél elkészítése nem igényelt hosszadalmas felkészülést.¹¹³ Vagyis ez alapján úgy tűnhet, mintha a bíróság egyenesen a jogi képviselő terhére értékelné azt, ha elmélyül egy adott jogterületen és abban speciális tudását felhasználva több ügyet is elvállal, ami nyilvánvalóan nem tekinthető követendő gyakorlatnak.

4.5.4. A tárgyaláson történő részvétel és a határidők betartása

A tárgyaláson történő részvétel objektív kritériumként történő megfogalmazása rámutat arra, hogy bár a hatályos Pp. nem nevesíti a szóbeliség és a közvetlenség elvét, azok az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó általános jogelvekként garanciális jelentőséggel bírnak.¹¹⁴ Önmagában véve a tárgyaláson történő részvétel azonban nem értelmezhető, ugyanis a munkadíj arányosságának vizsgálata nem szűkíthető le pusztán a bíróságon töltött időtartamra. Eseti döntés szól arról, hogy a tárgyaláson megjelenés utazási költsége perköltségként felszámítható¹¹⁵ és a tárgyaláson történő megjelenés esetén értékelni kell, hogy a jogi képviselőnek a tárgyalásra fel kell készülnie, továbbá számításba kell venni a tárgyaláson

¹⁰⁸ Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozatának [45] bekezdése

¹⁰⁹ Fővárosi Ítéltábla Pf.20607/2022/4. számú határozatának [9] bekezdése

¹¹⁰ Például a Fővárosi Ítéltábla Pf.20039/2021/4. számú határozatának [15] bekezdése szerint az ügyvédi munkadíj megállapítását egyebek mellett az ügy bonyolultsága is befolyásolja. A konkrét esetben egyébként a közérdekű adat kiadása iránti pert nem találta bonyolult megítélésűnek az eljáró bíróság.

¹¹¹ Szt. 86-87. §

¹¹² Fővárosi Ítéltábla Pf.20332/2023/4. számú határozatának [6] és [8] bekezdései, a Fővárosi Ítéltábla Pf.20039/2023/4. számú határozatának [18] bekezdése, valamint a Fővárosi Ítéltábla Pf.20345/2023/4. számú határozatának [7] bekezdése hasonló indokok mentén

¹¹³ Szegedi Ítéltábla Pf.20128/2022/8. számú határozatának [16] bekezdése

¹¹⁴ MÉSZÁROS PÁL Emil: *A polgári jog és a polgári eljárásjog alapelveinek kapcsolódása illetve azok alkalmazása a polgári peres és nemperes eljárásokban. Doktori értekezés.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2021, 19., a szóbeliség és a közvetlenség elvének jelentőségéről pedig lásd bővebben EMMER Kornél: *Törvényjavaslat a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság elvein alapuló polgári törvénykezési rendtartás tárgyában.* Budapest, Egyetemi Könyvnyomda, 1885.

¹¹⁵ Szegedi Ítéltábla Pf.20280/2021/5. számú határozatának elvi tartalma

kifejtett tevékenységét is.¹¹⁶ A Kúria Kf.40061/2020/4. számú precedensképes határozata azt az elvárást fogalmazza meg, hogy a jogi képviselő mintegy éljen együtt a perrel: részletesen nyilatkozzon, valamint éljen az észrevételezési és kérdezési jogával, vagyis legyen aktív közreműködője a tárgyalásnak.¹¹⁷ Mindez pedig alapvetően független attól, hogy egyébként hány tárgyalási nap és milyen időtartamban kerül megtartásra, a lényeg ugyanis az aktív közreműködés, ami magában foglalja azt is, hogy akadályoztatása esetén gondoskodjon a helyettesítéséről.¹¹⁸

A határidők betartásával és az időszerűséggel összefüggő kérdés, hogy miként kezelendő a jogi képviselő passzivitása, amikor perstratégiai megfontolásból eredően tudatosan próbálja lassítani a tárgyalást és ezáltal az eljárás menetét. Véleményem szerint ennek következményeit hiba lenne a munkadíj összegének mérséklése körében levonni, az aránytalanság vizsgálata ugyanis nem szolgálhat szankciós eszközként. Látni kell ugyanis egyrészt, hogy ez a fajta ügyvédi magatartás sokszor az ügyfél oldaláról érkező elvárás eredménye, ekképpen a jogi képviselő a megbízási szerződésben vállalt kötelezettségének tesz eleget azzal, hogy az ügyfele érdekei szerint cselekszik. Másrészt a Pp. 5. § (2) bekezdése nyomán adott az eszköz a bíróság kezében, hogy pénzbírság akár ismételt kiszabásával gátját szabja a rosszhiszemű pervitelnek.¹¹⁹

4.5.5. Egyéb értékelhető körülmények

A Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozata úgy fogalmaz, hogy az aránytalansági vizsgálatnál számtalan, az adott ügyben felmerülő egyéb körülmény is értékelhető, melyek közül példálózó jelleggel utal a bírósági eljárás időtartamára, valamint az ügyvédnek az ügyfele érdekében és a perrel összefüggő egyéb tevékenységére. Kiemeli továbbá azt a nagyon lényeges szempontot, hogy a munkadíj nem tekinthető az ügyvéd nettó jövedelmének, hanem abból finanszírozza a tevékenysége végzéséhez szükséges és indokolt összes kiadását. Ilyennek tekinthető például a kamarai díj, biztosítás, irodabérlet, rezsiköltség, alkalmazotti munkabér, eszközök vásárlása és pótlása.¹²⁰ Jól látható, hogy ezek között számos olyan költségelem található, amelyek tulajdonképpen nem kimutathatók és a bíróság nincs, sőt nem is feltétlenül lehet abban a helyzetben, hogy tételesen vizsgálja ezeket. Példának okáért a kamarai díj és az irodabérlet díja fix költségnek tekinthetők, megtérülésük pedig leginkább attól függ, hogy az ügyvéd hány ügyet tud vállalni, amit a bíróság nyilvánvalóan nem vizsgálhat.

Számos eseti döntésben megjelenik az a gondolat, miszerint az aránytalanság vizsgálata során figyelembe kell venni azt, hogy a magasabb perérték¹²¹ általában az ügy nagyobb jelentőségére utal, ami ezért az ügyvéd nagyobb felelősségével párosul.¹²² Ezzel kapcsolatban azonban fontos megjegyezni, hogy önmagában a nagy perérték nem feltétlenül igényel nagyobb mérvű munkavégzést.¹²³ Az viszont valószínűsíthető, hogy egy olyan ügyvéd, aki rendszeresen vállal nagyobb jelentőségű ügyeket, ő a felelősségbiztosítási fedezet legkisebb mértékénél sokkal

¹¹⁶ Fővárosi Ítélőtábla Pf.20039/2023/4. számú határozatának elvi tartalma és a Győri Ítélőtábla Mf.30078/2020/7. számú határozatának [10] bekezdése hasonló indokok mentén

¹¹⁷ Kúria Kf.40061/2020/4. számú precedensképes határozatának elvi tartalma és [20]-[21] bekezdései

¹¹⁸ Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozatának [55] bekezdése

¹¹⁹ Ide sorolandó a Pp. 86. § (2) bekezdése biztosította jogkövetkezmény is, ami szerint az a fél, aki egyes perbeli cselekményeket sikertelenül végez, egyes perbeli cselekményekkel indokolatlanul késedelmeskedik, valamely határidőt vagy határidőt mulaszt vagy más módon, akár a perben akár azt megelőzően az ellenfélnek feleslegesen, a perköltség körébe tartozó költséget okoz, ezek megtérítésére a per eredményére tekintet nélkül köteles.

¹²⁰ Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozatának [46] bekezdése

¹²¹ Az Ükr. 2. § (2) bekezdésének közlönyállapot szerinti szövege szerint az aránytalansági vizsgálat során nem csupán a ténylegesen elvégzett ügyvédi tevékenységre, hanem a pertárgy értékére is figyelemmel kellett lenni. Azonban a normaszöveg 2018. január 01. napján akként módosult, hogy azóta kizárólag a ténylegesen elvégzett ügyvédi tevékenységgel arányban nem álló munkadíj mérséklésére van mód. A perérték ennek ellenére máig is számos eseti döntésben köszön vissza mérlegelési szempontként.

¹²² Pécsi Ítélőtábla Pf.20035/2021/10. számú határozatának elvi tartalma

¹²³ Fővárosi Ítélőtábla Pf.20760/2022/7. számú határozatának [21] bekezdése

jelentősebb összegű felelősségbiztosítást fog kötni, ami számottevő költségtöbblettel járhat. Véleményem szerint erősen vitatható ugyanakkor az a túlzóan általánosító jellegű megállapítás, hogy nagy perértékű ügyekben az ügyvédi munkavégzés mértékének figyelembevétele szükségképpen lefelé korrigálja a perérték alapján megállapítható munkadíjat, mert bizonyos perérték felett az annak százalékában kifejezett munkadíja olyan nagy összeg – több millió forint – is lehet, amely szükségképpen nem állhat arányban a kifejtendő munkavégzés mértékével.¹²⁴ Ez a felfogás ugyanis éppen azt a ténylegesen elvégzett ügyvédi tevékenységet hagyja figyelmen kívül, vagy legalábbis szorítja erősen a háttérbe, amit az aránytalansági vizsgálat során a peradatokra figyelemmel eljárásjogi szempontból értékelni kellene.

A Pp. 80. § (1) bekezdése alapján a felszámítás során kizárólag az a költség vehető figyelembe, ami a perben vagy azt megelőzően a jog perbeli érvényesítésével okozati összefüggésben és szükségképpen felmerült, amit alkalmazandónak tartok a ténylegesen elvégzett ügyvédi tevékenység egyes mozzanatira nézve is. Eseti döntésben is megjelenő álláspont, hogy nem hagyható figyelmen kívül a jogi képviselők pert megelőző tevékenysége, hiszen a feladatuk csak látszólag kezdődik a perbeli pozíciójuktól függően a keresetlevél, illetve az írásbeli ellenkérelem elkészítésével és előterjesztésével.¹²⁵ Mint arra a Kúria is rámutatott, a jog perbeli érvényesítésével összefüggésben felmerült költség az, amelyik azt követően merült fel, hogy megnyílik a per megindításának lehetősége.¹²⁶ Ettől a ponttól kezdve ugyanis a megbízás tartalmától függően számos feladat hárulhat egy ügyvédre, hiszen Grosschmid szavaival élve ő az, aki „a jogéletnek a nyersanyagával szemben ... az első feldolgozásokat végzi. Ő az, aki a fél által elébe terjesztett nyersanyagnak a metriájából a jogi képleteket, vagyis a jelenség figuráját először leszűri.”¹²⁷ Ennek során leendő ügyfelével konzultál, tényvázlatot készít, majd a megkötött ügyvédi megbízás alapján jellemzően időt kell fordítania a tényállás felderítése érdekében az ügyfelével való folyamatos konzultációra és kapcsolattartásra, a releváns adatok összegyűjtésére, majd azok összevetésére és értékelésére, hogy az ekképpen kialakított szakmai álláspontja végül a bíróság által is értékelhető beadvány formájában öltön testet, amihez minden esetben nélkülözhetetlen bizonyos mértékű jogszabálykutató, a fennálló joggyakorlat áttekintése, vagy akár elmélyülés a hazai és nemzetközi szakirodalomban. A per során együtt kell élnie a történésekkel, folyamatosan követnie és értékelnie kell az egyes perbeli cselekmények eredményeit, szükség esetén akár a perstratégia újragondolásával. Ennek során további beadványok szerkesztése és benyújtása válhat szükségessé, valamint fel kell készülnie és érdemben részt kell vennie a tárgyalásokon. Mindehhez pedig nem csupán magas szintű és adott esetben speciális ismereteket is magába foglaló szakmai felkészültség szükséges, hanem hatékony időgazdálkodás, amihez nélkülözhetetlen a tárgyi feltételek meglétének legalább egy minimális szintje.

Nyilvánvalónak gondolom, hogy minden ügyvéd a szükségleteinek megfelelően, egyúttal azonban a lehetőségeihez mérten alakítja ki a munkakörnyezetét és szervezi meg a mindennapi munkavégzését annak érdekében, hogy tevékenységét az egyéni körülményeihez mérten a lehető leghatékonyabban, illetve legjövedelmezőbb módon tudja végezni. A két szempont olykor elválhat, de mindkét esetben irányadó, hogy a bíróság mérlegelési körén kívül esnek. Így példának okáért nincsen arra mód, hogy a bíróság a ténylegesen elvégzett ügyvédi tevékenység vizsgálata során különbséget tegyen a tekintetben, hogy az adott ügyvéd maga gépelte és szerkesztette a beadványát, erre személyzetet alkalmaz, vagy pedig valamilyen beszédleíró programot használ. Mindegyik megoldás mellett és ellen is szólnak érvek, ezeket azonban a bíróság nem vizsgálhatja. Fontosnak tartom ezért kiemelni, hogy a munkadíj

¹²⁴ Pécsi Ítéltábla Pf.20035/2021/10. számú határozatának [25] bekezdése

¹²⁵ Fővárosi Ítéltábla Pf.20760/2022/7. számú határozatának [22] bekezdése

¹²⁶ Kúria Kpkf.39788/2021/2. számú precedensképes határozatának elvi tartalma

¹²⁷ GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Kiadása, 1905, 831.

mérséklésének mérlegelési szempontjainak olyanoknak kell lenniük, hogy ne szabjanak gátat az új megoldásoknak és az innovációnak, hiszen végső soron csakis így tartható fenn az ügyfelek érdekeinek leginkább megfelelő, magas színvonalú ügyvédi praxisok működtetése.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Pályaművem bevezető részében azzal a gondolattal kezdtem, hogy a bíróságok ítélkezési tevékenysége mindig hordoz magában a konkrét jogvitán túlmutató társadalmi és gazdasági üzenetet, majd a jogtörténet tükrén keresztül bemutattam, hogy gyakorlatilag sosem volt igazán egységes gyakorlata az ügyvédi munkadíj megállapításának, aminek területén máig vannak nyitott kérdések. Számos eseti döntés alapján szemléltettem ugyanis azt, hogy széttartó gyakorlat figyelhető meg a felszámított ügyvédi munkadíj mérséklése körében, tekintettel arra, hogy az aránytalansági vizsgálat szempontrendszere szabályozatlan. A mérséklés alapjául szolgáló mérlegelhető körülmények jelenleg csupán a teljesség igénye nélkül és olykor egymásnak ellentmondó eseti és precedensértékű kúriai döntésekből olvashatók ki, holott a téma szoros összefüggést mutat mind az ügyvédi kar helyzetével, mind pedig a joghoz való hozzáféréssel a perfinanszírozás kérdésén keresztül. Ma ugyanis a bírósághoz fordulás jogának szakmai garanciája a jogi képviselő megléte, különös figyelemmel annak főszabály szerint kötelező jellegére a Pp. 72. § (1) bekezdése okán. Ezzel összefüggésben Udvary a 141/B/1993. AB határozat alapján rámutatott arra, hogy bő két évtizeddel korábban *„a jogi képviselőt szélesítését annak tükrében találta alkotmányosnak a testület, hogy széles körben állt rendelkezésre a jogérvényesítést segítő költségkedvezmények rendszere [és] ilyen költségkedvezmények ma is széles körben rendelkezésre állnak, ezért általánosságban kijelenthető, hogy amíg a szociálisan rászorulóknak számára az állam biztosítja a pártfogó ügyvédi képviselőt, addig a kötelező képviselő (ügyvédkényszer) nem sérti a bírósághoz fordulás jogát.”*¹²⁸

Kétségesse teszi azonban a rendszer jelenlegi hatékonyságát az a tény, hogy a pályamű megírásának időpontjában a jogi segítői névjegyzékben országosan 216 jogi segítő szerepel, budapesti székhellyel azonban csupán 15 jogi segítő, akik azonban valamennyien eljárhatnak a polgári és közigazgatási szakterületen is, miközben a Budapesti Ügyvédi Kamara nyilvántartása szerint a főváros ügyvédi létszáma évek óta stabilan 7400 fő körül stagnál.¹²⁹ Ez pedig nyilvánvalóan összefüggésben áll azzal, hogy a szakirodalmi vélemények szerint a hatályos jogi segítségnyújtás rendszere mind szerkezetében, mind tartalmában áttekinthetetlen és nem differenciál szűkebben vett ügytípusok között, valamint garanciális kérdés lenne a jogi segítségnyújtásban közreműködő szakemberek megfelelő díjazása is.¹³⁰

Megemlítendő továbbá, hogy részben a fentiekre figyelemmel a gyakorlatban olykor teljesen hibásan a méltányos eljárás eszközévé válik a perköltség megítélésének a kérdése, holott teljesen nyilvánvaló, hogy a felek jövedelmi és vagyoni viszonyai nem vehetők figyelembe a megítélt perköltségnél.¹³¹ A hatályos szabályozási környezet ugyanis látható módon a felelős pereskedésre, valamint a költségkímélő pervitelre ösztönöz, vagy legalább is ilyen irányba kíván hatni a részletszabályokon keresztül. Ezért a jogérvényesítés valamennyi szereplőjének tudomásul kell vennie, hogy a pereskedésnek mindig megvan a maga kockázata, ami egyben az eljárások szépségét is jelenti.

Talán a fenti problémákon keresztül ragadható meg a leginkább, hogy milyen jelentős társadalmi érdek fűződik az ügyvédi költségek megállapításának egységes bírósági gyakorlatához, különös tekintettel az ügyvédi megbízásban kikötött ügyvédi munkadíj bírósági általi mérséklésének mérlegelési szempontjaira, hiszen a bíróság indokolási kötelezettsége erre

¹²⁸ UDVARY Sándor: A perbeli fő- és mellékszemélyek státuszának egyes kérdései – de lege ferenda. in NÉMETH János – VARGA István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014, 141-142.

¹²⁹ A szerző e körben közérdekű adatigénylésekkel fordult az Igazságügyi Minisztériumhoz és a Budapesti Ügyvédi Kamarához, a pályaműben közölt adatok az ezekre érkezett válaszokon alapulnak.

¹³⁰ JUHÁSZ Edit [et al.]: A perköltségre vonatkozó perrendbeli szabályozás megújítása. in NÉMETH János – VARGA István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG -ORAC Kiadó, 2014, 296-297.

¹³¹ Debreceni Ítéltábla Pf.20228/2022/7. számú határozatának [35] bekezdése

is kiterjed¹³² és ebben hozott jelentősnek mondható előrelépést a Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozata. Muszáj megemlíteni ugyanakkor Leszkoven véleményét is, aki szerint „*a bírói gyakorlatban megjelenő érvek sok tekintetben egymáshoz hasonló vágányon futnak, a kép kirajzolódni látszik, majd összezavarodik: figyelembe veendő szempontokkal túltelítődik [és] a részletezés nem teszi a kérdést jobban megmarkolhatóbbá. Szempontok – vezérszók – azonban vannak, néha több is, mint amivel boldogulunk.*”¹³³

Pályaművemben ezért az aránytalansági vizsgálat során számításba jövő szempontok széles körét igyekeztem bemutatni azzal, hogy azok közül számos felvetés már a jogtörténeti múlthoz tartozó jogirodalomban is megfogalmazódott és ma is megfontolásra érdemes. Éppen ezért úgy gondolom, hogy pályaművemben a terjedelmi szabadság ellenére sem tárhattam fel a teljesség igényével valamennyi szóba jöhető szempontot, ugyanakkor bízom benne, hogy a téma új aspektusait bemutatva hozzájárultam ahhoz, hogy az olvasó is foglalkozzon a gyakorlatban felmerülő kérdésekkel, hiszen azok mielőbbi rendezéséhez nyugodtan kijelenthető, hogy jelentős igazságszolgáltatási érdek is fűződik.

¹³² Lásd erről bővebben PÁKOZDI Zita: Az indokolás kiemelt szerepe és a mérlegelés kérdései az ügyvédi munkadíj megállapítása során. in GÖRÖG Márta – HEGEDŰS Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábán Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2017, 396-408.

¹³³ LESZKOVEN László: Ügyvédi díj felszámítása a perköltségben – értve alatta, ami értendő. *Gazdaság és Jog*, 2024/5-6, 16.

6. FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE

Könyv / monográfia

- ANGELUSZ Róbert [et al.]: *A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja. Kutatási beszámoló.* Budapest, Oktatási Minisztérium, 1977.
- ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika VIII. könyv*
- BALOG Arnold: *Törvény és bíró. Dolgozatok az igazságügy köréből.* Budapest, Politzer-féle Kiadóvállalat Kiadása, 1905.
- BÁNÁTI János – BARANYI Bertold (szerk.): *Nagykommentár az ügyvédi törvényhez.* Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2021.
- BUDAY Dezső: *Magyarország honorácior osztályai.* Budapest, Eggenberg féle Könyvkiadóvállalat, 1916.
- CZÖVEK István: *Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások. Harmadik könyv a keresetekről.* Pest, Nemes Petrózai Trattner János Tamás betűivel, 1822.
- EMMER Kornél: *Törvényjavaslat a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság elvein alapuló polgári törvénykezési rendtartás tárgyában.* Budapest, Egyetemi Könyvnyomda, 1885.
- GRÁDNÉ FEKETE Mária – GRÁD András: *Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak.* Budapest, HVG-ORAC, 2020.
- GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan.* Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Kiadása, 1905.
- HÁM Balázs: *Ügyvédek a fejlődés küszöbén. Három kisméretű magyar ügyvédi iroda digitális átalakulási hajlandóságának vizsgálata. Szakdolgozat.* Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságtudományi Kar Vezetéstudományi Intézet, 2021.
- KENGyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog.* Budapest, Osiris Kiadó, 2000.
- KIRÁLY Lilla: *Gyorsabb, egyszerűbb, olcsóbb, hatékonyabb? Az új magyar polgári perrendtartás általános rész osztott perszerkezetének hatékonysági elemzése.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2018/2019.
- KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: *Az ügyvédi autonómiák létrejötte és működésük megkezdése Magyarországon a polgári korszakban. Doktori értekezés.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2009.
- KÖRMENDI Attila: *Behálózott gyermekeink. Okoseszköz-használat gyermek- és serdülőkorban.* Budapest, Oriold és Társai, 2023.
- KUN László: *A magyar ügyvédség története. Politikai s társadalmi tekintetben, a legrégibb időktől máig, párhuzamban a bírósági szervezet fejlődésével.* Budapest, 1895.
- MAGYARY Géza: *A magyar polgári peres eljárás aaptanai.* Budapest, Franklin-Társulat, 1898.
- MÉSZÁROS Pál Emil: *A polgári jog és a polgári eljárásjog alapelveinek kapcsolódása illetve azok alkalmazása a polgári peres és nemperes eljárásokban. Doktori értekezés.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2021.
- NAGY Adrienn – WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Polgári eljárásjog I.* Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2018.
- NAGY Zsolt: *Metszetek a jogásztársadalomról.* Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2012.
- NAVRATIL Szonja: *A jogász hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869-1937).* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.
- PÁSZTOR Mihály: *Az eladósodott Budapest.* Budapest, Márkus Samu Könyvnyomdája, 1907.
- SUSSKIND, Richard: *Az ügyvédség vége? A jogi szolgáltatások természetének újragondolása.* Budapest, CompLex Kiadó, 2012.
- SUSSKIND, Richard –SUSSKIND, Daniel: *A szakmák jövője. Hogyan változtatja meg a technológia a szakemberek munkáját.* Budapest, Antall József Tudásközpont, 2018.

- SUSSKIND, Richard: *Online bíróságok és az igazságszolgáltatás jövője*. Budapest, ORAC Kiadó, 2023.
- SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog IV. Kötelmi jog különös része*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1942.
- SZLEMENICS Pál: *Elementa Juris Hungarici Judiciarii Civilis 4. kötet*. Pozsony, Typ. Snischek, 1829.
- TÓTH Lőrincz: *Ügyvédi állapotok. Röpirat ügyvédi érdekekben*. Pozsony, Nyomatott Schmid Ferencz és Busch J.J. betűivel, 1848.

Könyvfejezet / részlet

- ALE Éva – BÉKI Orsolya: Az ügyvédi hivatás mai kihívásai. Személyes és szubjektív gondolatok nyomán. in UTASI Ágnes (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998-2015)*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2016, 227-239.
- ALPÁR Vera Noémi – KIRÁLY Lilla: Hogyan szerezzünk piacképes jogi tudást? Kompetencia elvárások a magyar jogi felsőoktatásban. in SZÖKÖL István – TÓTH Péter – HORVÁTH Kinga – Stefan GUBO (szerk.): *Proceedings of 12th International Conference of Janos Selye University*. Sections of Pedagogy and Informatics Janos Selye University, Komárom, 2020, 9-44.
- BALOGH Judit: Vázlatok a Miskolci Ügyvédi Kamara történetéhez. in CSERBA Lajos (szerk.): *Emlékkönyv az ügyvédi kamarák fennállásának 125. évfordulójára*. Miskolc, Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Ügyvédi Kamara, 2000, 33., 30–57.
- CSÁSZÁR Balázs: Az ügyvédi hivatás és a jogi munkamegosztás átalakuló feltételei. in UTASI Ágnes (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998-2015)*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2016, 187-226.
- JUHÁSZ Lajos [et al.]: A perköltségre vonatkozó perrendbeli szabályozás megújítása. in NÉMETH János – VARGA István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014. 215- 304. old.
- KECSKÉS László: A választottbíráskodás vallástörténeti és gazdaságtörténeti gyökereiről. in KECSKÉS László – TILK Péter (szerk.): *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai*. Pécs, PTE-ÁJK, 2018, 5-14.
- KENGYEL Miklós: Az ötvenéves polgári perrendtartás – a törvény keletkezésétől a rendszerváltásig. in KENGYEL Miklós (szerk.): *50 éves a polgári perrendtartás. Tanulmánykötet*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar – Dialóg Campus Kiadó, 2003, 96-116.
- KIRÁLY Kornélia: Középen állni, mediálni – A bírósági közvetítés sajátosságai, a bírói és mediátori attitűd. in GLAVANITS Judit (szerk.): *Bíró és mediátor. Válogatott tanulmányok a közvetítői eljárás elméleti és gyakorlati kérdéseiről*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2020, 93-105.
- MAZZAG Judit: A perlekedési téboly anyagi és eljárási kérdése. in KEMECSEI Nóra (szerk.): *Mailáth György Tudományos Pályázat 2023. Díjazott dolgozatok*. Budapest, Országos Bírósági Hivatal, 2023, 37-63.
- MAZSU János: A szellemi foglalkozásúak jövedelmi viszonyainak alakulása a dualizmus időszakában. in FEHÉR András (szerk.): *Magyar Történeti Tanulmányok XIII*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1980, 5–55.
- PÁKOZDI Zita: Az indoklás kiemelt szerepe és a mérlegelés kérdései az ügyvédi munkadíj megállapítása során. in GÖRÖG Márta – HEGEDŰS Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábíán Eszter tiszteletére, jogászai pályafutásának 60. évfordulójára*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2017, 396-408.

- PAPP Viktor: Gyenge kötésekkel a gazdaságban. A budapesti ügyvédek részvénytársasági pozícióinak hálózatelemzése (1890–1910). in KÖVÉR György – POGÁNY Ágnes – WEISZ Boglárka (szerk.): *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2020*. Budapest, Hálózat és hierarchia. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020, 291-326.
- PAPP Viktor: Ügyvédek a mérlegen. Budapesti ügyvédek jövedelmi és vagyoni helyzete a 19. század második felében. in KOLOH Gábor – PAPP Viktor – TÖTÖS Áron (szerk.): *Eloszta bőkezűen; és termő fa gyanánt. Tanulmányok Kövér György születésnapjára*. Nagyvárad, Romániai Magyar Doktoranduszok és Fiatal Kutatók Szövetségének Bihar Megyei Szervezete – Varadinum Script Kiadó, 2019, 71-91.
- SÁNDOR István: Adalékok a sikerdíj jogi megítéléséhez. in GELLÉN Klára – GÖRÖG Márta (szerk.): *Lege et Fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2016, 531-540.
- SEKERES Diána: Az alternatív konfliktuskezelés művészete: a mediáció történetének bemutatása, alkalmazás a büntetőjog vetületében. in *Büntetőjogi Tanulmányok XII*. Veszprém, Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága, 2011, 239-297.
- SZENDE Pál: A magyar ügyvédség válsága. in HUSZÁR Tibor (szerk.): *Értelmiségszociológiai írások Magyarországon 1900-1945*. Kossuth Könyvtár, Budapest, 1981. 261–289.
- UDVARY Sándor: A perbeli fő- és mellékszemélyek státusának egyes kérdései – de lege ferenda. in NÉMETH János – VARGA István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2014, 122- 171.
- UTASI Ágnes: Változás és állandóság az ügyvédek életvitelében (1998-2015). in UTASI Ágnes (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998-2015)*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2016, 11-122.
- VARGA Endre: A hivatásos ügyvédi osztály kialakulása. A kötelező ügyvédi vizsga bevezetése 1769-ben. in *Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937, 625–642.
- ZLINSZKY János: Az ügyvédség kialakulása Magyarországon és története Fejér megyében in FARKAS Gábor (szerk.): *Fejér megyei történeti évkönyv 8*. Székesfehérvár, 1974, 7–147.

Folyóiratcikk

- A budapesti ügyvédi kamarának 732/1903. számú felterjesztése a m. kir. Curia elnökéhez, az érdemleges ügyvédi munka díjazása kérdésében. *Ügyvédi Kamarai Közlöny*, 1904/1, 18-21.
- A szegedi ügyvédi kamara évi jelentése 1877. évről. *Magyar Themis*, 1878/18, 140-143.
- ARATÓ Kinga: Sztereotípiák a jogászokról. *Belügyi Szemle*, 2000/9, 67-78.
- BADÓ Attila – FELEKY Gábor – LŐRINCZI János – PATYI Zsófia: Összehasonlító motivációs vizsgálat a szegedi joghallgatók körében. *MTA Law Working Papers*, 2017/11, 1-40.
- BÉCSI Katalin Az ügyvédi függetlenségről - A tisztességes eljáráshoz való jog. *Jog, állam, politika*, 2013/3, 57-80.
- BOURDIEU, Pierre: The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *Hastings Law Journal*, 1987/5, 805-853.
- CSAPÓ Samu: Az igazságügyi budget vita után. *Jogtudományi Közlöny*, 1880/19, 131-132.
- CSATSKÓ Imre: A polgári törvénykezés elvei. *Jogtudományi Közlöny*, 1866/51, 804.
- DÁRDAY Sándor: Van-e joga a bírónak az ügyvédtől a perköltségeknek saját fele irányábani megállapítását megtagadni? *Jogtudományi Közlöny*, 1874/2, 16.
- DÉRER József: Koldusalamizna vagy ügyvédi munkadíj! A pozsonyi törvényszék gyakorlatából. *A Jog*, 1885/25, 233.
- FISCHER Lajos: Tanulmány az ügyvédség szervezéséről. *Themis*, 1871/ 15, 165.

- FREY, Carl Benedikt – Osborne, Michael A.: The Future of Employment. How Susceptible are Jobs to Computerisation? *Technological Forecasting and Social Change*, 2017/1, 254-280.
- GLAVANITS Judit: Joghallgatói attitűd-kutatás a győri Széchenyi István Egyetemen. *Jogelméleti Szemle*, 2014/4, 20-29.
- GRUBER Lajos: Az ügyvédi munkadíjakról. *A Jog*, 1885/31, 277-278.
- H. SZILÁGYI István – Badó Andrea: Ha nem vagyunk úriemberek, azzal sincs baj... Adalékok a magyar ügyvédség önképének vázlatához. *MTA Law Working Papers*, 2017/4, 1-16.
- HEXNER Gyula: Kívánalmak a polgári perrendtartás javaslatával szemben. *Ügyvédek Lapja*, 1904/19, 6-7.
- IMLING Konrád: Ügyvédi munkadíj. *Jogtudományi Közlöny*, 1886/47, 377-378.
- KELETI Ferencz: Visszatartási jog és illoyalis konkurrencia. *Ügyvédek Lapja*, 1904/18, 3-4.
- LESZKOVEN László: Ügyvédi díj felszámítása a perköltségben – értve alatta, ami értendő. *Gazdaság és Jog*, 2024/5-6, 12-16.
- MOLNÁR Mór: Az ügyvéd-kérdésről. *Ügyvédek Lapja*, 1907/25, 5-6.
- NYISZTOR Adorján: A bírói és ügyvédikar közötti antagonizmus. *A Jog*, 1894/31, 225-226.
- PAP József: Ügyvédi díjszerződések. *Ügyvédek Lapja*, 1909/17, 3-4.
- PAPP Viktor: Budapest a professzionalizáció élén. A budapesti és a vidéki ügyvédség kapcsolata a dualizmus időszakában. *Múltunk*, 2023/3, 88-111.
- PAPP Viktor: Jómódúak és nincstelenek? Az ügyvédség vagyoni differenciálódása a dualizmus kori Budapesten. *Korall*, 2020/81, 53-77.
- SCHUL Győző: III. *A Jog*, 1888/28, 235.
- SZENTIRMAY Ödön: Az ügyvédi munkadíj megállapításának jogrendszere. *Jogtudományi Közlöny*, 1912/47, 407-408.
- TÖRÖK Helga – Badó Attila: Ügyvédkép a Csongrád megyei gazdasági vezetők körében. *Bírák Lapja*, 1997/1-2, 104-112.
- VÉRTESI Lázár: Az ügyvédek hivatástörténetének áttekintése a kezdetektől a 20. század elejéig. *JURA*, 2003/2, 170-181.
- VÖRÖS Vidor: Fellebbezési költségek és munkadíjak. *Jogtudományi Közlöny*, 1876/27, 265-266.

Felhasznált jogforrások

- Magyarország Alaptörvény
- 2021. évi XCIV. törvény a polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről (Pevtv.)
- 2020. évi LXX. törvény a bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított perről (Gyptv.)
- 2017. évi LXXVIII. törvény az ügyvédi tevékenységről szóló (Üttv.)
- 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (Pp.)
- 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról (Szt.)
- 1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról
- 1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában
- 1958. évi 12. törvényerejű rendelet az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről
- 32/2003. (VIII. 22.) IM rendelet a bírósági eljárásban megállapítható ügyvédi költségekről (Ükr.)
- 17/2014. (XII. 23.) OBH utasítás a bíróságok egységes iratkezelési szabályzatáról (a Beisz.

- 6/2018. (III. 26.) MÜK szabályzat az ügyvédi hivatás etikai szabályairól és elvárásairól (MÜK Etikai Szabályzat)
- Kúria Pfv.20887/2023/6. számú precedensképes határozata
- Kúria Kf.45207/2021/3. számú precedensképes határozata
- Kúria Kpkf.40357/2021/2. számú precedensképes határozata
- Kúria Kpkf.39788/2021/2. számú precedensképes határozata
- Kúria Kf.40061/2020/4. számú precedensképes határozata
- Kúria Pfv.20995/2020/7. számú precedensképes határozata
- Kúria Pfv.21230/2015/9. számú precedensképes határozata
- Debreceni Ítéltábla Mf.50005/2024/4. számú határozata
- Debreceni Ítéltábla Pf.20228/2022/7. számú határozata
- Fővárosi Ítéltábla Gf.40189/2023/7. számú határozata
- Fővárosi Ítéltábla Pf.20345/2023/4. számú határozata
- Fővárosi Ítéltábla Pf.20760/2022/7. számú határozata
- Fővárosi Ítéltábla Pf.20607/2022/4. számú határozata
- Fővárosi Ítéltábla Pf.20039/2021/4. számú határozata
- Győri Ítéltábla Pf.20122/2023/5. számú határozata
- Győri Ítéltábla Pf.20095/2022/7. számú határozata
- Győri Ítéltábla Mf.30078/2020/7. számú határozata
- Pécsi Ítéltábla Pf.20035/2021/10. számú határozata
- Szegedi Ítéltábla Pf.20128/2022/8. számú határozata
- Szegedi Ítéltábla Pf.20280/2021/5. számú határozata
- BH 2022.2.46.
- BH 2003.3.136
- BH 1993.1.52 I.
- 1208/B/2009. AB határozat
- 141/B/1993. AB határozat

Internetes hivatkozások (az utolsó letöltés ideje egységesen 2024. október 04. napja)

- <https://birosag.hu/ugyfeleknek/birosagi-hatarozatok-gyujtemenye>
- <https://ijoten.hu/>

Dr. Kóródi Balázs

A bűncselekménnyel okozott kár miatt indult gyorsított perek gyakorlata.

1. BEVEZETÉS

„A bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított perről” szóló 2020. évi LXX. törvény (a továbbiakban: Gyptv.) elfogadásával a jogalkotó 2020. július 9-től egy olyan különleges pertípust alkotott meg, amelynek legfőbb célja a bűncselekmény elkövetéséből származó hátrányok hatékony kompenzációja.

A Gyptv. megalkotásával a törvényalkotó egy új, egyszerű, kevesebb – lelki és anyagi – teherrel járó polgári peres jogérvényesítési módot vezetett be a bűncselekmény azon sértettjei számára, akiknek az ügyében a büntetőeljárás már jogerősen befejeződött, de a bűncselekménnyel okozott kár, illetve nem vagyoni sérelem megtérítése iránti igényük érdemben nem került elbírálásra. A gyorsított per számos ponton eltér „a polgári perrendtartásról” szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) kissé merev, formalizált eljárásrendjétől és egy alternatív gyorsított perútvonalat kínál a bűncselekmény sértettjének a kártérítés és sérelemdíj iránti joga hatékony érvényesítésére, lehetővé téve e privilegizált igények sommás eldöntését.

Jelen pályamunka célja, hogy a Gyptv. hatálybalépésétől eltelt több mint 4 évre figyelemmel megvizsgálja az ítélkezési gyakorlat alakulását, összefoglalja a leglényegesebb eljárési és anyagi jogi aspektusait a bűncselekménnyel okozott károk miatt indult gyorsított pereknek, valamint feltérképezze a kezdetben felmerült jogkérdésekre adott válaszokat, illetve rávilágítson az esetlegesen még megválaszolást igénylő, nem egységesen elbírált problémákra. A kutatás alapjaként a Bírósági Határozatok Gyűjteményében a Gyptv.-re utaló jogszabályhelyjelöléssel közzétett 46 db másodfokon jogerőre emelkedett ügy, összesen 87 db első- és másodfokú, illetve felülvizsgálati határozat szolgált.

2. A BŰNCSELEKMÉNNYEL OKOZOTT KÁROK MEGTÉRÍTÉSE

A modern jogrendben elkülönült büntetőjogi, magánjogi és egyéb jogági felelősségi szabályok megléte mellett is megfigyelhető jelenség, hogy bizonyos – általában a közrendet és a magánérdeket egyaránt sértő – magatartások különböző jogi eljárások eredményeként több jogág egyedileg alkalmazott jogkövetkezményeit is maguk után vonják. Ennek megfelelően adott cselekmény elkövetése büntetőjogi felelősségre vonást, valamint polgári jogi – ezen belül kártérítési – felelősséggel járó helyzetet is eredményezhet.

Az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése szerint „AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége.” Az állam ezen alkotmányos intézményvédelmi kötelezettségének többek között a büntető és polgári anyagi jogi normáin keresztül tesz eleget. „A Büntető Törvénykönyvről” szóló 2012. évi C. törvény preambuluma az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak védelme mellett hitet téve megerősíti, hogy a büntetőjog rendeltetése a védett jogtárgyakon belül a mások személyét és jogait támadó cselekmények szankcionálása. A Btk. 4. § (1)-(2) bekezdése a bűncselekmény törvényi fogalmán belül megadja a társadalomra veszélyesség definícióját, amely szerint „társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely mások személyét vagy jogait (...) sérti vagy veszélyezteti.” „A Polgári Törvénykönyvről” szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 2:42. §-ának generálklauzulája a személyiségi jogokat általános védelemben részesíti és védelmet nyújt a személyiségi jogok megsértésének minden formája ellen, míg a Ptk. 6:518. §-a károkozás általános tilalmát írja elő.

Lényeges, hogy az ember személyét, személyiségét és jogait oltalmazó számos jogtárgy (emberi élet, testi épség, egészség, emberi méltóság, becsület stb.) több jogág védőernyője alatt áll (kettős vagy többes jogvédelem). A büntetőjog és a polgári jog által egyaránt tilalmazott cselekmények megvalósulásakor mindkét jogág reakcióba léphet, amelyből fakadóan a felelősséggel tartozó személy mind büntetőjogi, mind polgári jogi jogkövetkezményekkel szembe kell, hogy nézzen. Ezért tehát az a személy, aki cselekményével bűncselekményt, egyben polgári jogi értelemben vett károkozást és/vagy személyiségi jogsértést valósít meg, a büntetőjogi szankciókon túl magánjogi jogkövetkezményekkel is számolhat.

Polgári jogi értelemben a bűncselekménnyel okozott kár fogalma alatt azt a károkozás vagy személyiségi jogsértés következtében előidézett vagyoni kárt, illetőleg nem vagyoni sérelmet értjük, amelynek a közvetlenül visszavezethető magatartása miatt a büntetőügyben eljáró bíróság jogerősen megállapította bűncselekmény elkövetését.

Az igényérvényesítési módokra kitérve, a jogsértéssel érintett sértett a bűncselekmény miatti kártérítés vagy sérelemdíj iránti igényét az alábbi három úton érvényesítheti:

- a büntetőeljárás keretei között polgári jogi igényt érvényesíthet;
- a büntetőeljárással párhuzamosan polgári pert kezdeményezhet; valamint
- a büntetőeljárás jogerős befejeződését követően polgári bíróság előtt gyorsított pert, vagy választása szerint általános szabályok szerinti polgári pert indíthat, ha a büntetőeljárásban nem érvényesített polgári jogi igényt, vagy azt egyéb törvényes útra utasították.

A büntetőeljárásban előterjesztett polgári jogi igény kapcsán kiemelés érdemel, hogy „a börtönsúfoltság miatti kártalanítási eljárással összefüggő visszaélések megszüntetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról” szóló 2020. évi CL. törvény (a továbbiakban: Módtv.) a sértetti jogérvényesítés kibővítése és egyszerűsítése érdekében 2021. január 1-től jelentős módosításokat vezetett be „a büntetőeljárásról” szóló 2017. évi XC.

törvény (a továbbiakban: Be.) rendszerébe.¹³⁴ A Módtv. megteremtette a lehetőségét, hogy a sértett magánfélként nem csak a bűncselekmény közvetlen következtében keletkezett kártérítésre, dolog kiadására vagy pénz fizetésére, hanem sérelemdíj fizetésére irányuló igényét is érvényesítse a terhelttel szemben [Be. 56. § (1)-(1a) bek.]. Jóllehet sérelemdíjban csak abban az esetben maraszthalhatja a büntetőbíróság a terheltet, ha azzal kapcsolatban kifejezett elismerő nyilatkozatot tesz a vádlott [Be. 556. § (6) bek.]. Ez azt jelenti, hogy a terhelt elismerése hiányában a büntetőbíróság a sérelemdíj tekintetében kizárólag egyéb törvényes útra utasító döntést hozhat, e körben bizonyítást nem is folytathat le.

A büntetőeljárással párhuzamosan folyó kártérítési per valójában nem tekinthető bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránti eljárásnak, hiszen ekkor még a büntetőjogi felelősség elbírálására jogosult bíróság nem hozta meg jogerős döntését, így bűncselekmény elkövetése megalapozottan nem állítható. Mindazonáltal a felperesnek a Pp. 264. § (1) bekezdése alkalmazásán kívül is adódnak olyan egyedi bizonyítási indítványai, mint a büntetőeljárásban keletkezett iratok rendelkezésre bocsátása vagy beszerzése iránti indítvány [Pp. 320. §, Pp. 322. §], vagy a büntetőeljárásban már befejeződött szakértői bizonyítással összefüggésben a más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazása iránti indítvány [Pp. 306. §].

A büntetőeljárás jogerős lezárulta után a sértett a Gyptv. szerinti gyorsított pert indíthat, ha a büntetőeljárásban polgári jogi igény érvényesítését elmulasztotta, vagy pedig azt a büntetőbíróság érdemben nem, vagy csak részben bírálta el. Ezentúl megilleti a sértettet a választás joga, hogy igényét a Pp. általános szabályai alapján érvényesítse, akkor is, ha egyébként fennállnak a gyorsított per eljárásjogi feltételei.

¹³⁴ Módtv. 25-35. §

3. A GYORSÍTOTT PER

3.1. A gyorsított per bevezetésének előzményei

A Gyptv. rendelkezéseinek értelmezésekor relevanciával bírnak a törvény megalkotásának előzményei. Fontos ezért rögzíteni, hogy a gyorsított per bevezetésére mindenekelőtt a büntető igazságszolgáltatásban észlelt hiányosságok, következetlenségek sarkallták a jogalkotást. Az igazságügyi kormányzat egyrészt megállapította, hogy a fogvatartottaknak az alapjogsértő elhelyezési körülmények miatt a bv. bírói eljárás során megítélt kártalanítási összegből, amelynek kielégítési alapját képezheti a sértettek számára büntető- vagy polgári bíróság által megítélt kártérítés és sérelemdíj, a sértettek csak rendkívül csekély százalékban kaptak kifizetést.¹³⁵ A jogszabályok hatályosulásának vizsgálata másrészt arra is ráirányította a figyelmet, hogy a sértettek bűncselekmény miatti igényérvényesítési lehetőségei sem a büntetőeljárásban, sem a polgári perben nem kellően hatékonyak.

Ennek megfelelően a jogalkotó szándéka egy olyan átfogó, sértettcentrikus szabályrendszer megalkotására irányult, amely egyfelől felszámolja a fogvatartotti kártalanítással kapcsolatos ambivalenciát, másfelől amely a bűncselekmény áldozatait magasabb jogvédelemben részesíti és lehetővé teszi a bűncselekmény miatti igények hatékonyabb jogérvényesítését. E szempontok figyelembevételével az Országgyűlés 2020. július 3-án elfogadta a Gyptv.-t a sértetti fellépés polgári eljárásjogi megkönnyítése érdekében, 2020. december 16-án pedig törvénybe iktatta a Módtv.-t, amely a jogszabályi környezet sértettközpontú újragondolása érdekében vezetett be módosításokat a büntetőeljárás, a bírósági végrehajtás és az áldozatsegítés területén.

3.2. A gyorsított per megindításának előfeltételei

A Gyptv. 2. § (1) bekezdése megadja a gyorsított per fogalmát, amelyből kiolvashatóan a gyorsított perben történő igényérvényesítésnek az alábbi három eljárásjogi előfeltétele van:

- bűncselekmény elkövetésének jogerős megállapítása,
- polgári jogi igény büntetőbírósági érdemi elbírálásának, vagy korábbi polgári per megindításának hiánya, valamint
- kizárólag kártérítési és/vagy sérelemdíj-igény érvényesítése.

Az első feltétel a bűncselekménnyel okozott kárformának az alapját, vagyis a büntetőbíróság jogerős döntésének követelményét támasztja a gyorsított per megindításának kitételként. A büntetőügyben eljáró bíróság fogalmilag két típusú határozatában állapíthatja meg bűncselekmény elkövetését: bűnösséget megállapító ítéletben, valamint büntetővégzésben.¹³⁶

A második kritérium a *res iudicata* elvnek a sértetti igényre vetített különös követelményét jeleníti meg, továbbá implicit utalást tesz a gyorsított per perfelállítására. Ebből adódóan a gyorsított perindításra akkor kerülhet sor, ha a felperes polgári jogi igényét a büntetőbíróság nem bírálta el érdemben, továbbá a bűncselekmény miatti igénye érdekében – akár a büntetőeljárással párhuzamosan, akár annak befejezését követően – polgári pert nem kezdeményezett. Az első fordulat alkalmazásában a gyorsított perindítás lehetősége tehát akkor nyílik meg, ha a felperes magánfélként a büntetőeljárásban a polgári perben előterjesztett kereset tárgyát képező polgári jogi igényét egyáltalán nem érvényesítette, vagy pedig azt a bíróság egyéb törvényes útra utasította.

¹³⁵ Országgyűlési jegyzőkönyv „a börtönszűfoltosság miatti kártalanítási eljárással összefüggő visszaélések megszüntetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról” szóló T/13954. törvényjavaslat általános vitájáról.

¹³⁶ Vö. Be. 564. § (1) bek. Be. 739. § (1) -(1) bek., Be. 741. § (3)-(4) bek.

A harmadik előfeltétel szerint a felperes a bűncselekménnyel okozott kár, illetve nem vagyoni sérelem miatti kártérítési és sérelemdíj iránti igényt érvényesíthet. E jogkövetkezményeken túli jogot (pl. szerződés érvénytelensége, jogsértés megállapítása, jogsértő eltiltása a további jogsértéstől, elégtételadás) a felperes gyorsított perben keresethalmazatban nem érvényesíthet.

3.3. Az alkalmazott eljárási és anyagi jogi szabályok

A Gyptv. speciális eljárásjogi rendelkezései az írásbeli előkészítést favorizálva, rövidebb eljárási határidőket megszabva, az eljárás soron kívüliségét kimondva, az eljárás elhúzására okot adó perbeli cselekményeket kizárva és az e-tárgyalás egyszerűsített formáját megengedve segítik elő, hogy a gyorsított per alapjául szolgáló igények mielőbbi elbírálást nyerjenek.¹³⁷ A Gyptv.-ben nem szabályozott kérdésekben természetesen a Pp. rendelkezéseit kell alkalmazni.¹³⁸

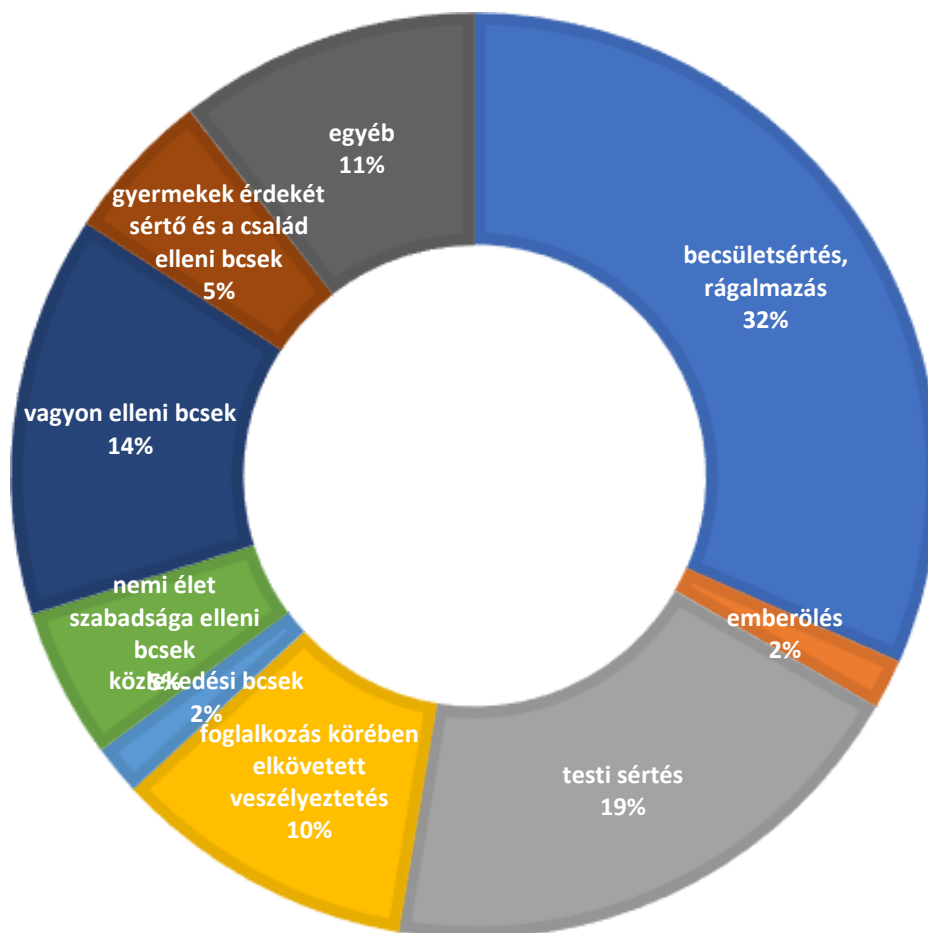
A Gyptv. anyagi jogi jellegű szabályokat nem tartalmaz, következésképpen a kártérítésre és a sérelemdíjra vonatkozó anyagi jogszabályokat ugyanúgy kell alkalmaznia a bíróságnak, mint az általános szabályok alapján folyó perekben.

A kigyűjtött gyorsított perekben leggyakrabban a sérelemdíj iránti igény képezte a per tárgyát. Ez valószínűleg nem meglepetésszerű, hiszen sérelemdíj érvényesítésére a büntetőeljárás keretein belül korábban egyáltalán nem volt lehetőség, és ez a hatályos büntetőeljárási szabályok alapján is kivételes. Az egyesült államokbeli kártérítési jogi szemléletet adaptálva érdemes szemügyre venni, hogy a peres eljárásokban milyen típusú bűncselekmény képezte az ügy előzményét, hiszen a jogellenes magatartásból hasznos következtetéseket lehet levonni a polgári jogi jogtárgyak mibenlétére, és arra, hogy milyen jellegű anyagi jogkérdések domináltak a perorvoslással érintett polgári jogvitákat.

¹³⁷ Gyptv. 6. § (1)-(5) bek., Gyptv. 8. § (1)-(4) bek., Gyptv. 11. § (2) bek.

¹³⁸ Gyptv. 1. §

Gyorsított perek alapjául szolgáló bűncselekmények

A fenti ábrán szemléltetett adatok alapján a fellebbezett gyorsított peres ügyekben leggyakrabban beccsületsértés és rágalmozás elkövetése képezte az ügy előzményét (32%), ezt a testi sértés miatt indított perek követik (19%), utána a vagyoni bűncselekmények (lopás, csalás, sikkasztás, információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás, hűtlen kezelés) miatt indított kártérítési ügyek következnek (14%). Jelentős még a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés utáni perek száma (10%), végül meg kell említeni a gyermekeket sértő és a család elleni bűncselekmények (kiskorú veszélyeztetése, kapcsolati erőszak) (5%), a nemi élet szabadsága és nemi erkölcs elleni bűncselekmények (5%), a közlekedési bűncselekmények (2%), az emberölés (2%) miatti gyorsított pereket. Az egyéb (11%) kategóriába olyan ritkábban perbe vitt bűncselekmények kerültek besorolásra, mint az állatkínzás, a jogosulatlan pénzügyi tevékenység, a zaklatás, a garázdaság és a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás.

Megállapítható, hogy a nehezebb megítélésű, de legalábbis a felek által előterjesztett jogorvoslati kérelem miatt másodfokon befejeződött gyorsított peres eljárások döntő többsége személyiségi jogi per volt. A bíróság által vizsgált, megsértett személyiségi jogok közül a beccsület és a jóhírnév [Ptk. 2:43. § d) pont], valamint a testi épség és az egészséghez fűződő jog [Ptk. 2:43. § a) pont] volt a leggyakrabban perbe vitt jogosultság, de felhívásra került a személyes szabadsághoz és a magánélethez való jog [Ptk. 2:43. § b) pont], az emberi méltósághoz való jog mint anyajog [Ptk. 2:42. § (2) bek.], továbbá a Ptk.-ban nem nevesített jogok közül a családi élethez fűződő, illetve a szexuális integritáshoz fűződő jog.

A következőkben a dolgozat a gyorsított perekben felmerült azon eljárásjogi és anyagi jogi kérdéseket foglalja össze, amelyek hangsúlyosak voltak az ügyek elbírálásában, valamint amelyek eldöntése korábban nem volt következetes a bírói gyakorlatban.

4. A GYORSÍTOTT PEREKBEN FELMERÜLŐ ELJÁRÁSJOGI KÉRDÉSEK

4.1. A felperes személye

A törvény normaszövege, így elsősorban a Gyptv. 2. § (1) bekezdése kifejezetten nem határozza meg sem azt, hogy ki lehet a gyorsított per felperese, sem azt, hogy ki az eljárásban az alperes. A kezdeti diskurzusban a felperesi perbeli legitimációt illetően két megoldás alakult ki. A szigorúbb értelmezés szerint a perben csak a bűncselekmény büntetőeljárási értelemben vett sértettje léphet fel, míg a megengedő interpretáció szerint bárki, aki a bűncselekmény következtében – akár áttételes módon – hátrányt szenvedett el (pl. a sértett hozzátartozója, sértettet eltemető önkormányzat, közvetett károsult).¹³⁹

A Pécsi Ítéltábla viszonylag korán közzétette azt a döntését, amely szerint a gyorsított pert kizárólag a bűncselekmény sértettje indíthatja meg.¹⁴⁰ A jogerős határozatok tükrében mégis úgy tűnik, az országos gyakorlat nem tudott egységessé válni a felperesi (aktív) eljárásjogi legitimáció tárgyában, és mindkét fentebb említett jogértelmezésre található minta.¹⁴¹

Nézetem szerint a perindításra jogosultak személyi körét a gyorsított per eljárásjogi előfeltételeit tartalmazó Gyptv. 2. § (1) bekezdéséből szükséges levezetni. A Gyptv. 2. § (1) bekezdésének III. fordulatában („nem került sor polgári jogi igény megítélésére”) megjelenő, a sértett büntetőeljárási igényérvényesítésének hiányára utaló negatív feltételből, valamint a 1-2. §-hoz fűzött miniszteri indokolásból, miszerint „a Javaslat meghatározza, hogy mely »sértettek« számára (...) áll rendelkezésre a gyorsított per”, egyúttal figyelembe véve a törvény keletkezésének előzményeit is, az a jogértelmezés látszik helyesnek, hogy a gyorsított per felperese a büntetőeljárásban részt vett sértett lehet. A büntetőeljárási értelemben vett sértett pedig az a természetes vagy nem természetes személy, akinek vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette.¹⁴²

A bűncselekmény sértettjének hozzátartozói nem élveznek sértetti státuszt a büntetőeljárásban, mivel az őket a sértett elvesztése vagy súlyos egészségkárosodása miatt ért sérelem közvetett és áttételes.¹⁴³ Mindazonáltal a gyorsított perekben kialakult gyakorlat a hozzátartozói igények kapcsán megengedő szemléletet látszik képviselni, hiszen az önálló hozzátartozói igények több ítélettel is érdemi elbírálást nyertek.¹⁴⁴ Véleményem szerint a hozzátartozói igények gyorsított peres eljárásban történő érvényesítésének elfogadása bírói jogértelmezés útján kétségtávolú megengedhető, és az alátámasztható olyan legitim érvekkel, mint a bűncselekmények tágabb értelemben vett áldozatainak védelme és kímélete. Ezt meghaladóan azonban megítélésem szerint a felperesi kört nem lehet tágítani.

4.2. Az alperes személye

Az alperesi (passzív) perbeli legitimáció kérdésében kezdetben szintén két megközelítés formálódott. A szűkítő felfogás szerint a gyorsított per alperese kizárólag a büntetőeljárási terhelt lehet, míg a tág értelmezés értelmében a per a károkozásért helytállással tartozó harmadik személy ellen is megindítható.¹⁴⁵ Az utóbbi álláspont teret engedne az alkalmazott károkozása esetén a munkáltató [Ptk. 6:540. § (1) bek.], a jogi személy vezető

¹³⁹ KOVÁCS Ildikó: A bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított perről szóló 2020. évi LXX. törvény jogértelmezési problémái a gyakorlatban. *Bírósági Döntések Tára*, 2021/3.

¹⁴⁰ Pécsi Ítéltábla Pf.IV.20.059/2021/4. (BDT2022. 4516.)

¹⁴¹ A Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.094/2024/9. számú ítélete jó példa a szigorú jogértelmezésre, míg Miskolci Törvényszék 13.P.21.200/2022/18. számú ítéletében a megengedőbb álláspont jelent meg, ezenkívül a Székesfehérvári Törvényszék 15.P.20.035/2021/5. számú ítélete megengedte az állatkínzás vétségének elkövetését követően a megsérült kutya tulajdonosának – akinek sértetti státusza nincs – fellépését.

¹⁴² Be. 50. §

¹⁴³ BÉKÉS Ádám: A sértett fogalma. in POLT Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez*. [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, Budapest, 2024. [2023.IX.1.] <http://uj.jogtar.hu>

¹⁴⁴ Ld. Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.310/2021/4.; Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.124/2023/4.

¹⁴⁵ SZEGHŐ Katalin: A gyorsított per jogalkalmazási kérdései. *Magyar Jog*, 2021/7-8, 415.

tisztségviselőjének vagy tagjának károkozása esetén a jogi személy [Ptk. 3:24. § (2) bek., Ptk. 6:540. § (2) bek.], a vétőképtelen kiskorú károkozása esetén a gondozó [Ptk. 6:544. § (2) bek.], közlekedési bűncselekmény elkövetése esetén a gépjármű felelősségbiztosító [2009. évi LXII. törvény 28. § (1) bek.] perlésére az anyagi jogi feltételek fennállásakor.

E kérdéskörben a bírói gyakorlat abba az irányba mozdult el, hogy a gyorsított perben a felperes kizárólag a büntetőeljárás terheltjét mint a bűncselekmény elkövetőjét (tettesét vagy részesét) jelölheti meg alperesként. A Pécsi Ítéltábla korábban idézett döntésében kiemelte, hogy a gyorsított per szabályai csak akkor alkalmazhatók, ha a pert a bűncselekmény sértettje indítja a bűncselekmény elkövetőjével szemben, azaz a károsult a károkozóval szemben. Ha a felperes az igényét a kötelező gépjármű-felelősségbiztosításról szóló törvény alapján a biztosítóval szemben érvényesíti, a per nem tartozik a gyorsított perről rendelkező törvény hatálya alá.¹⁴⁶ A Szegedi Ítéltábla szintén úgy foglalt állást, hogy a Gyptv. szabályai szerint indított per alperese a bűncselekmény elkövetője lehet.¹⁴⁷ Az említett döntések ellenére látszólag jogegység nem tudott létrejönni, hiszen a vizsgált gyorsított peres ügyekben volt, hogy a bíróságok tágították az alperesi kört, és több esetben megengedték a terhelt munkáltatójának perlését.¹⁴⁸ Álláspontom szerint az alperesi pozíciót illetően is a megszorító értelmezés helyesebb, mert a bűncselekmény vagyoni jogi következményeiért helytállással tartozó harmadik személyek részvétele a gyorsított perben szétfeszítené a sértett és a terhelt relációjára szabott eljárásjogi kereteket, az sok esetben hátráltatná az ügy sommás eldöntését, továbbá kétségeket vetne fel az alperes hatékony védekezéshez való joga kapcsán.

E helyütt lényeges megjegyezni, hogy ha a felperes a Gyptv. speciális eljárásjogi szabályainak megfelelő alperes ellen indítja meg a pert, még nem jelenti azt, hogy anyagi jogi értelemben keresetösségi joggal rendelkezik az adott alperessel szemben. A bírói gyakorlat értelmében a büntetőjogi felelősségre vonás nem teremt új igényérvényesítési alapot az anyagi jogi szabályok mellett, ezért amennyiben az okozott kárért a polgári jog szabályai szerint a jogsértő magatartást kifejtő személy helyett más felel, akkor amennyiben a felperes a keresetét nem a kárért felelős személlyel szemben terjeszti elő, úgy a kereset elutasításának van helye.¹⁴⁹ Ennek megfelelően, ha a büntetőeljárás terheltjének károkozása esetén a releváns polgári anyagi jogi szabályok értelmében a jogi személy, avagy a munkáltató tartozik helyt állni, a gyorsított perben előterjesztett kereset alaptalan. Ezekben az esetekben tehát a polgári jogi felelősség alanya nem esik egybe a büntetőjogi felelősség alanyával. Egy konkrét esetet megemlítve ugyanakkor a bűncselekmény elkövetőjének tudattartalma kiemelt relevanciával bír. Ekként a szükségképpen szándékosságot feltételező rágalmozás vétsége miatt elítélt újságíró (mint alkalmazott) a Ptk. 6:540. § (3) bekezdése alkalmazásában a kiadóval (mint munkáltatóval) a szándékos károkozás folytán egyetemlegesen felel, így a gyorsított per az elítélttel szemben megindítható.¹⁵⁰

4.3. Kötelező vagy fakultatív igényérvényesítési mód

Eleinte kétséges volt, hogy ha a bűncselekmény elkövetését a büntetőbíróság megállapította, és a felperes a keresetében csak kártérítést és/vagy sérelemdíjat érvényesít, megilleti-e a választás joga, hogy a gyorsított per vagy az általános perrendi szabályok szerint kíván eljárást kezdeményezni. Miután a jogkérdést a Gyptv. rendelkezései alapján nem lehetett egyértelműen

¹⁴⁶ Pécsi Ítéltábla Pf.IV.20.059/2021/4. (BDT2022. 4516.)

¹⁴⁷ Szegedi Ítéltábla Pkf.II.20.133/2024/2. (BDT2024. 4812.)

¹⁴⁸ A Fővárosi Törvényszék 71.P.20.270/2022/11. számú, a Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.447/2022/4. számú határozatával megváltoztatott jogerős ítéletében a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás büntetéseben bűnösnek talált terhelt munkáltatóját kötelezte sérelemdíj megfizetésére. A Miskolci Törvényszék 13.P.20.481/2022/54. számú és a Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.200/2023/7. számú jogerős ítéletével szintén a rendőrvádolt munkáltatójának felelősségét bírálta el.

¹⁴⁹ Szekszárdi Törvényszék 32.P.20.535/2021/22.; Pécsi Ítéltábla Pf.V.20.082/2021/3. (BDT2022.4483)

¹⁵⁰ Fővárosi Törvényszék 28.P.20.794/2022/16.

eldönteni, és mindkét álláspont mellett számos érvet¹⁵¹ lehetett felhozni, a bírói gyakorlat is széttartó volt.¹⁵²

Végül a joggyakorlat egységét a Kúria Pkk.VI.24.859/2021/2. számon közzétett, BH2022. 105. számon megjelent határozata teremtette meg, amely kimondta, hogy a bűncselekménnyel okozott kár vagy sérelemdíj megtérítése iránti igény érvényesítése esetén a felperes a perindítás joghatásának beállásaig választhat, hogy az általános szabályok vagy a gyorsított per szabályai szerint kívánja-e fennálló követelését érvényesíteni. A döntés indokai szerint a Gyptv. nem írja elő, hogy a szóban forgó jogcímen kizárólag gyorsított perben, a Gyptv. szabályai szerint lehet igényt érvényesíteni. A gyorsított perben történő igényérvényesítés tehát nem kötelező, csupán lehetőség, így kizárólagos hatáskör sem kapcsolódik az érvényesíteni kívánt igényhez. A perindítás hatályainak beálltaig választhat a felperes abban a kérdésben, hogy az általános szabályok vagy a gyorsított eljárás szabályai szerint kívánja a Gyptv.-ben meghatározott jogcímen fennálló követelését érvényesíteni, de kizárólag a felperes jogosult e választásra.

4.4. A gyorsított perre tartozó igények köre

A Gyptv. 2. § (1) bekezdése értelmében a perben „az a bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránti igény érvényesíthető, amely esetében a bíróság jogerősen megállapította a bűncselekmény elkövetését (...)”. A Gyptv. idézett szakasza ezzel egyrészt megszabja, hogy a felperes milyen alanyi jogát érvényesítheti (kártérítés, sérelemdíj), másrészt megadja, hogy pontosan mely jogellenes magatartásra (kizárólag a bűncselekményre és az annak alapjául szolgáló tényekre) alapozottan terjesztheti elő ezt az igényét.

A fentiek értelmében a felperes bizonyos értelemben kötve van az elkövetett bűncselekményhez és csak olyan károkozásra, illetve személyiségi jogsértésre hivatkozhat, amellyel összefüggésben a büntetőbíróság megállapította az adott bűncselekmény elkövetését. A Kúria jogértelmezése szerint a Gyptv. speciális eljárási szabályai kizárólag a megállapított jogsértéssel közvetlen okozati összefüggésbe hozható hátrányok érvényesítésére szolgálnak.¹⁵³ Elengedhetetlen ezért, hogy a polgári perben eljáró bíróság ismerje a releváns büntető anyagi jogi szabályokat, és ennek megfelelően megvizsgálja, hogy az alperes által elkövetett bűncselekmény törvényi tényálláselemei a konkrét ítéleti tényállás tükrében milyen magánjogi törvényi tényállást valósítottak meg.

Az ügyek tanúságaként olyan bűncselekmény miatt, amelynek nem törvényi tényállási eleme valamilyen polgári jogi értelemben vett kár vagy immateriális sérelem, továbbá amelynek elkövetési magatartása sem valósított meg polgári jogi értelemben vett károkozást vagy személyiségsértést, az igény nem tartozik gyorsított per hatálya alá.

Az egyik ügyben a Fővárosi Ítélőtábla kifejtette, hogy a jogosulatlan pénzügyi tevékenység (Btk. 408. §) tényállási elemeiből hiányzik a károkozás, ebből pedig az következik, hogy e bűncselekményt megvalósító elkövetési magatartással még nem lehet kárt okozni.¹⁵⁴ A Budapest Környéki Törvényszék helyesen mutatott rá, hogy a gyorsított peres igényérvényesítési lehetőség kizárólag a bűncselekménnyel közvetlen összefüggésben keletkezett személyiségi jogsérelmek vagyoni reparációjára ad alapot. A polgári ügyben eljáró bíróságnak ennek megfelelően a gyorsított perben azt kell elbírálnia, hogy a büntető bíróság döntésével jogerősen elbírált bűncselekmény alapjául szolgáló és a vád tárgyává tett alperesi magatartás megsértette-e a felperes személyiségi jogát, továbbá, hogy e jogsértés megalapozza-

¹⁵¹ SZEZHŐ K.: i. m. 416-417.

¹⁵² Vö. Pécsi Ítélőtábla Pkk.IV.25.108/2021/4. (BDT2021. 4394.); Debreceni Ítélőtábla Pf.II.20.200/2023/7.; Kúria Pkk.VI.24.859/2021/2.; Kúria Pkk.IV.24.750/2021/2.

¹⁵³ Kúria Pfv.IV.20.848/2022/5.

¹⁵⁴ Fővárosi Ítélőtábla 9.Pf.20.094/2024/9.

e az alperes sérelemdíjban történő marasztalását. Ez azt jelenti, hogy a polgári jogi felelősség alapja kizárólag azon vád tárgyává tett alperesi magatartás lehet, amely a büntető bíróság előtt bűncselekménynek minősült. Ha a felperes az alperes olyan magatartására tekintettel kéri személyiségi jogsértés szankciójának megállapítását, amelyre tekintettel a bűncselekmény elkövetésének tényét nem állapították meg, ez a gyorsított perben a jogsértés érdemi vizsgálatának és sérelemdíj megállapításának akadályát képezi. A felperesnek azonban lehetősége van e magatartás miatt polgári jogi eljárást kezdeményezni az általános szabályok alapján.¹⁵⁵

Szükséges még hozzátenni, hogy ha az alperes által elkövetett bűncselekmény a felperes testi épséghez való jogát támadta, nem lehet elzárni a felperest, hogy a fizikai sérüléseket túl a lelki sérülések, vagy a fizikai sérülésből fakadó további kárkövetkezmények (pl. keresetkiesés) miatt is érvényesítse gyorsított perben a sérelemdíj, illetve kártérítés iránti igényét.

4.5. A Gyptv. szerinti eljárásjogi előfeltételek hiányának jogkövetkezménye

A Gyptv. nem tartalmaz arra vonatkozó rendelkezéseket, hogy mi a következménye, ha a felperes a Gyptv. 2. § (1) bekezdésében foglalt feltételek hiányában kezdeményez gyorsított pert. E körbe a következő esetkörök tartozhatnak: (1) a felperes nem jogosult perindításra (pl. nyilvánvalóan nem volt sértettje a bűncselekménynek); (2) felperes a pert nem a jogszabályban meghatározott személy ellen indította meg (pl. nem a terheltet jelölte meg alperesként); (3) a keresettel érvényesített igényét már anyagi jogerővel bíró módon elbírálták (pl. a büntetőbíróság elutasította a polgári jogi igényt); (4) a felperes a kártérítésen és a sérelemdíjon felül további igényt érvényesít (pl. a szerződés semmisségét is kéri megállapítani).

Álláspontom szerint a Gyptv. 2. § (1) bekezdésében írtak a perindításhoz megkövetelt eljárásjogi feltételrendszert involváltnak, emiatt bármelyikük hiánya olyan perakadály megvalósulását jelenti, amely a keresetlevél visszautasításának jogkövetkezményét vonja maga után. Ennek megfelelően az (1) esetkörben a Pp. 176. § (1) bekezdés g) pontja, a (2) esetkörben a Pp. 176. § (2) bekezdés b) pontja, a (3) esetkörben a Pp. 176. § (1) bekezdés d) pontja, a (4) esetkörben a Pp. 176. § (2) bekezdés c) pontja alapján a bíróság visszautasító végzést kell hozzon. Ezenkívül a Pp. 176. § (2) bekezdés b) pontja szerinti visszautasítás alternatívájaként azokban az esetekben, amikor fennáll a hatáskörhiány miatti áttétel feltétele, a Pp. 174. §-a alapján a keresetlevél áttételéről hozható döntés.

Abban az esetben, amikor mérlegelést igényel, hogy a felperes a bűncselekmény elkövetése folytán szenvedett-e sérelmet, így kérdéses a sértetti státusza, vagy pedig a jogellenes magatartás oldaláról kétséges, hogy az elkövetett bűncselekmény által lefedett alperesi magatartás magában foglal-e károkozást (személyiségi jogsértést), a bíróság érdemben, szükség esetén bizonyítást követően, ítélettel kell, hogy döntsön.¹⁵⁶ Ugyanakkor nem helyeselhető az a gyakorlat, amelynek értelmében, ha gyorsított perbeli igényérvényesítésnek a törvényi előfeltételei hiányoznak, az a kereset érdemi elutasításához vezet; a védekezést elő nem terjesztő alperesek vonatkozásában pedig marasztaló határozat (mulasztási ítélet) hozható.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Budapest Körményi Törvényszék 27.P.20.685/2022/12.

¹⁵⁶ KOVÁCS I.: i. m.

¹⁵⁷ Vö. Fővárosi Törvényszék 20.P.20.726/2023/14. és Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.094/2024/9.

4.6. A büntetőbírósi határozathoz való kötöttség

A Pp. 264. § (1) bekezdése a polgári perben eljáró bíróság szabad mérlegelésének és tényállás megállapításának egyik korlátját nevesítve kimondja, hogy ha jogerősen elbírált bűncselekmény vagyoni jogi következményeiről polgári perben kell határozni, a bíróság a határozatában nem állapíthatja meg, hogy az elítélt nem követte el a terhére rótt bűncselekményt. A perrendtartás ezen kivételes szabálya a polgári bíróság számára a bizonyítást egyenesen kizárja és ténymegállapítást tesz kötelezővé minden további bizonyítási cselekmény nélkül.¹⁵⁸

A következetes bírói gyakorlat alapján a bűncselekmény elkövetésének megállapításához való kötöttség a bűnösség megállapításának alapjául szolgáló tényekre is kiterjed, ezért a polgári perben eljáró bíróság nem állapíthatja meg a Btk.-beli különös törvényi tényállás valamely szükségszerű elemének, illetve arra utaló ténynek a hiányát sem. A bíróságnak nincs lehetősége állást foglalni abban a kérdésben, hogy a cselekmény a büntetőügyben meghozott ítélettől eltérően minősül.¹⁵⁹ Ha a büntetőbírói bíróság valamely bűncselekmény minősített esete miatt állapította meg az elítélt büntetőjogi felelősségét, a polgári per bírósága a büntető törvényi tényálláshoz tartozó minősítő körülmény fenn nem állását nem állapíthatja meg.¹⁶⁰ Amennyiben az elítélt bűnösségét olyan bűncselekményben állapították meg, amelynek tényállási eleme az elkövetési magatartás és a bekövetkezett eredmény közötti okozati összefüggés megléte, a polgári perben a jogellenes magatartás és a beállt eredmény közötti okozati összefüggés fennállása már nem vitatható.¹⁶¹ A bírói gyakorlat a Pp. 264. § (1) bekezdését nemcsak az általános értelemben vett vagyoni jogi perekben, hanem a személyiségi jogi, a társasági jogi, a családjogi, a munkaügyi, valamint a közigazgatási perekben is alkalmazhatónak ítéli.¹⁶²

A Kúria esetjoga – összefogva az irányadó gyakorlatot – a büntetőbírósi határozattal szemben érvényesülő abszolút kötöttség terjedelmét negatív és pozitív megközelítésben értelmezi.¹⁶³ E szerint a polgári bíróság egyrészt annak megállapításától köteles tartózkodni, hogy az elítélt nem volt bűnös a bűncselekmény elkövetésében, valamint hogy nem tanúsította azt a magatartást, amely miatt a bűnösségét megállapították (*negatív kötelezettség*). Másrészt a polgári bíróságot bizonyítás nélküli ténymegállapítási kötelezettség terheli a bűnösség megállapításának alapjául szolgáló – ideértve adott esetben a jogellenes magatartás és káreredmény közötti okozati összefüggés, valamint a minősítő körülmények fennállására utaló – tényekre (*pozitív kötöttség*).

A Pp. 264. § (1) bekezdése valamennyi gyorsított perben az ítéleti indokolás hangsúlyos pontját képezte, és a bíróságok helyesen hívták fel az irányadó ítélkezési gyakorlatot és utaltak mérlegelési mozgásterük behatárolt voltára.

Szükséges ugyanakkor rögzíteni, hogy a büntetőítélet polgári perbeli hatálya a jogirodalomban régóta elméleti vitákkal övezett.¹⁶⁴ Emiatt közelebbről megvizsgálva az ítélkezési gyakorlatot,

¹⁵⁸ FARKAS József: *Bizonyítás a polgári perben*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1956. 88-89.

¹⁵⁹ Legfelsőbb Bíróság Pf.V.22.269/1994. (BH1996. 155.); Fővárosi Ítéltábla 32.Pf.20.078/2017/5. (BDT2017. 3710.); Kúria Pfv.III.20.126/2018/17.; Kúria Pfv.III.21.266/2018. (BH2020. 70.); Kúria Pfv.III.21.319/2018. (BH2020. 150.); Fővárosi Ítéltábla Pf.20.063/2019/8.; Kúria Pfv.III.21.567/2019/7.; Kúria Pfv.III.21.650/2019/8. (BH2021. 135.)

¹⁶⁰ Kúria Pfv.21.779/2018/5.; Kúria Pfv.III.20.686/2021/4. (BH2022. 153.)

¹⁶¹ Kúria Pfv.III.21.266/2018. (BH2020. 70.)

¹⁶² CSERBÁNÉ NAGY Andrea: A bizonyítás általános szabályai. in WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez* [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, 2024. (2023.IX.1.) <http://uj.jogtar.hu>; bírói gyakorlat: Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.22.445/1997. (BH2001. 367.); Legfelsőbb Bíróság Kfv.I.35.155/2004. (EBH2005. 1257.); Legfelsőbb Bíróság Mfv.I.10.531/2005. (EBH2006. 1546.); Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.22.005/2008. (BH2011. 101.); Kúria Kfv.IV.37.503/2019/4.; Pécsi Ítéltábla Pf.20.033/2019/7.; Kúria Kfv.VI.38.150/2018. (BH2020. 127.)

¹⁶³ Kúria Pfv.20347/2021/7.; Kúria Pfv.III.20.686/2021/4. (BH 2022. 153)

¹⁶⁴ Ld. bővebben: AMBRUS István - CSÖNDES Mónika: A büntetőítélet hatálya polgári perben, döntés a jogerősen elbírált bűncselekmény vagyoni jogkövetkezményeiről I., *Magyar Jog*, 2024/4, 193-200.

a büntetőbírósi határozat kötőerejének terjedelmét illetően kimutatható kisebb mértékű következetlenség az egyes döntésekben.¹⁶⁵ Eltérő a joggyakorlat például a büntetőjogi értelemben vagyoni elleni immateriális, vagyis kár (vagyon hátrány) eredményt nem szükségszerűen megvalósító, bűncselekmények megítélése kapcsán.¹⁶⁶

Az említett finom határvonalakra az elemzett gyorsított perekben is adható példa. Az egyik ügyben a büntetőbírósi büntetővégzésével az alperesekkel szemben sikkasztás büntette [Btk. 372. § (1) és (2) bek. ba), bc) alpont, (5) bek. b) pont] miatt szabott ki szabadságvesztést. A megállapított tényállás szerint az alperesek összesen 12.820 db raklapot tulajdonítottak el a sértett raktárából, a bűncselekménnyel okozott kár 20.512.000 Ft volt, amelyből a raklapok egy részének a sértett részére történő kiadásával 288.000 Ft megtérült. A sikkasztás immateriális bűncselekmény, amely az eltulajdonítást jelentő magatartás teljes kifejtésével, illetve a sajátjaként való rendelkezéssel befejezetté válik. A kár bekövetkezése tehát a törvényi tényállásnak nem szükségszerű eleme. A sikkasztás minősítése az idegen ingó dolog értékéhez igazodik.¹⁶⁷ A konkrét ügyben a sikkasztás a Btk. 372. § (5) bekezdés b) pontja alapján minősült, mivel azt – más minősítő körülmények fennállta mellett – jelentős értékre¹⁶⁸ követték el. Az alperesek vitatták az összecszerűséget, állítva, hogy a büntetőeljárásban nem volt minden kétséget kizáróan bizonyítva a felperes kárának mértéke. Az ügyben felmerült kérdésként, hogy az immateriális bűncselekmény minősítését megalapozó elkövetési érték mennyiben köti a polgári bíróságot, vagyis a kár mértékének meghatározására a bíróság folytathat-e bizonyítást a büntetőbírósi által határozottan megállapított elkövetési értéket „felülmérlegelve”. Ennek kapcsán a másodfokú bíróság akként foglalt állást, hogy a polgári bíróságot az összecszerűség csak a minősítést megalapozó elkövetési értékhatár keretei (5 millió 1 Ft és 50 millió Ft között) között köti, ezért nem kizárt eltérő mértékű kártérítés megállapítása.¹⁶⁹

Fontos hangsúlyozni, hogy az immateriális bűncselekmények által megvalósított kár polgári perbeli elbírálására általános rendező elv nem adható, a büntetőítélet kötőerejének terjedelmét mindig az adott bűncselekmény minősítése és a büntetőbírósi által megállapított tényállás tükrében lehet megítélni. Emellett álláspontom szerint a fenti ügyben a polgári bíróság abszolút mértékben kötve volt az elkövetési értékhez és a bűncselekménnyel okozott kár mértékének meghatározására bizonyítás a Pp. 264. § (1) bekezdése alapján kizárt volt. A perbeli esetben ugyanis a büntetőbírósi – az eltulajdonított ingó dolgok számának és értékének megállapítását követően – pontosan megállapította az elkövetés értékét, valamint meghatározta ebből milyen összeg térült meg a sértett oldalán. A kár összege – a megtérült összeg elkövetési értékéből történő kivonásával – ezzel rögzült, az alperesek legfeljebb arra ajánlhattak volna fel bizonyítást, hogy az eltulajdonított összegből időközben további kár térült meg (pl. a sértett részére történő visszaadással). A büntetőeljárás hibáira az alperesek alappal nem hivatkozhatnak, mivel a polgári bíróság nem vizsgálhatja felül, hogy a büntetőbírósi az eljárási szabályokat betartotta-e, a bizonyítékokat helyesen értékelte-e a kár (vagyon hátrány) vagy elkövetési érték megállapítása során.

¹⁶⁵ A polgári bíróság nagyobb mozgásterét megjelenítő gyakorlat: Legfelsőbb Bíróság Pfv.VI.20.096/2001. (BH2003. 457.), Kúria Pfv.IV.21.348/2019/8. (BH2021. 197); Fővárosi Ítéletábrla 1.Mf.31.175/2021/5.

¹⁶⁶ AMBRUS István - CSÖNDES Mónika: A büntetőítélet hatálya polgári perben, döntés a jogerősen elbírált bűncselekmény vagyoni jogkövetkezményeiről II., *Magyar Jog*, 2024/5, 269-270

¹⁶⁷ SZOMORA Zsolt: Sikkasztás. in KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez* [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, 2024. (2024.VIII.1.) <http://uj.jogtar.hu>

¹⁶⁸ Btk. 459. § (5) bekezdés c) pontja értelmében az érték, a kár, valamint a vagyoni hátrány ötmillió-egy és ötvenmillió forint között jelentős.

¹⁶⁹ Fővárosi Ítéletábrla 2.Pf.20.058/2024/8.

5. A GYORSÍTOTT PEREKBEN FELMERÜLŐ ANYAGI JOGI KÉRDÉSEK

5.1. A polgári jogi felelősség elbírálása

A büntetőjogi felelősségre vonás nem teremt speciális magánjogi igényérvényesítési alapot, emiatt a bűncselekménnyel okozott kár nem képez önálló polgári jogi felelősségi alakzatot. Ebből következően a bűncselekménnyel okozott hátrányok tényállásuktól függően esnek az általános vagy különös deliktuális, illetve a kontraktuális kárfelelősség körébe.¹⁷⁰

A bűncselekmény általi károkozások nagyjából az általános deliktuális felelősség tényállása alá esnek, de a gyorsított perekben volt példa a veszélyes üzemi¹⁷¹, a más személy által okozott kárért való felelősség és a közhatalom gyakorlásával okozott kárért való felelősség¹⁷² szabályainak alkalmazására is.

A Ptk. 6:519. §-a szerinti deliktuális alaptényállásra vetítve a kártérítés, illetve a sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeinek elbírálása során a bíróság a következő premisszák megvalósulását vizsgálja: a) jogellenes – károkozó vagy személyiségi jogot sértő – magatartás; b) felróhatóság; c) kár, nem vagyoni sérelem bekövetkezte; d) okozati összefüggés a hátrány és a jogsértő magatartás között. Az önálló magánjogi felelősség elve folytán a bíróságnak a polgári jogi felelősség feltételeit a büntetőbíróság döntésétől függetlenül kell értékelnie. A bírói gyakorlat alapján a bűnösség megállapítása ezért nem jelenti egyben a polgári jogi kártérítési felelősség feltételeinek automatikus fennállását.¹⁷³ A büntetőítélet polgári perre átszálló hatályának ugyanakkor anyagi jogi aspektusai is vannak, amelyek kihatnak a magánjogi felelősségre, így a polgári bíróság autonómiája adott esetben korlátok közé szorul.

A bűncselekmény vagyoni jogi következményei tárgyában indult perben a bíróság mozgásterét alapvetően befolyásolja az elkövetett bűncselekmény és a perbeli magánjogi igény korrelációja. A polgári ügyben a felelősség feltételeinek vizsgálatát a büntetőbíróság által megállapított bűncselekményre és a büntetőítéletben megállapított tényekre tekintettel kell elvégezni.¹⁷⁴ E körben kiemelt relevanciával bír, hogy az adott bűncselekmény törvényi tényállása a büntetőjogi dogmatika szerint materiális vagy immateriális bűncselekménynek minősül-e, utóbbi esetén van-e elkövetési értéke.

A *materiális bűncselekmények* valamilyen eredményt hordoznak magukban, amely az elkövetési magatartással okozati összefüggésben keletkezik. Az eredmény a büntetőjogi dogmatika szerint materiális sértő (halál, testi sérülés, betegség, kár, vagyoni hátrány, jelentős érdeksérelem) vagy veszélyeztető eredmény lehet.¹⁷⁵ Ha a deliktum tényállása kár (rongálás, csalás), illetve vagyoni hátrány (hűtlen kezelés, zsarolás, gazdasági csalás, bitorlás, szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése) okozását involválja, és a felperes csak ezt az összeget követeli az alperestől, a kártérítés feltételei voltaképpen megvalósultak, azokra bizonyítást nem kell vezetni. Amennyiben a bűncselekmény pszichikai vagy testi sérülést hordozó eredményt idézett elő (testi sértés, kényszerítés, foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés), és a kereset sérelemdíj megfizetésére irányul, egyedül a nem vagyoni sérelem nagysága, így a sérelemdíj összege igényel mérlegelést, amelyhez ugyanakkor bizonyítékként

¹⁷⁰ CSÉCSY Andrea [et al.]: *Nagykommentár a kártérítési joghoz* [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, 2011. (2013.VII.1.) <http://uj.jogtar.hu>; CSÖNDES Mónika: A bűncselekményt is megvalósító magatartással okozott kár, illetve nem vagyoni sérelem esetére előterjesztett kártérítési, illetve sérelemdíj iránti igény érvényesítésének és elévülésének egyes kérdései. In BODZÁSI Balázs (szerk.): *Gazdasági Jogi és Adójogi Tanulmányok 2020*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2020. 75.; SZEGHŐ K.: i. m. 412.; AMBRUS I. - CSÖNDES M. (I.): i. m. 196-197.

¹⁷¹ A Szegedi Törvényszék 7.P.20.166/2022/17. számú ítéletében a veszélyes üzemi felelősség szabályait alkalmazta a vadászbaleset (szabálytalan lőfegyverkezelés) miatt indult ügyben.

¹⁷² A Miskolci Törvényszék 13.P.20.481/2022/54. számú ítéletében az autósüldözés során hivatalos szolgálatban szabályszerűtlenül leadott lövés miatt foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés vétsége után indult perben a veszélyes üzemi felelősség és közhatalomgyakorlással okozott kár szabályait együttesen alkalmazta.

¹⁷³ Kúria Pfv.20.095/2017/4.

¹⁷⁴ AMBRUS I. - CSÖNDES M. (II.): i. m. 267-268.

¹⁷⁵ NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, HVG-ORAC, 2010. 94-96, 11-112.

felhasználhatóak a büntetőbíróóság által a jogellenes magatartásról és a sértettet ért – jellemzően fizikai – sérülés mibenlétéről feltárt tények.

Az *immateriális deliktumok* esetén a törvényi tényállás eredményt nem tartalmaz, ugyanakkor a bűncselekmény következményeként polgári jogi értelemben vett kár vagy személyiségi jogsértés realizálódhat. Azok az eredmény nélküli vagyon elleni bűncselekmények, amelyek tényálláseleme az elkövetési érték (lopás, sikkasztás), a büntetőbíróóság ítéletében megállapítja az elkövetés értékét és a bűncselekménnyel okozott kár nagyságát, valamint azt, hogy a bűncselekménnyel okozott kár megtérült-e. E típusú bűncselekménnyel okozott vagyoni kártérítés iránti kereset elbírálásakor a kár mértékére vonatkozó kötöttséget a bűncselekmény Btk. szerinti minősítése és a büntetőítéleti tényállás alapján szükséges vizsgálni.¹⁷⁶ Előfordul olyan eset, amikor a büntetőbíróóság az elkövetési értéket pontosan nem állapítja meg, ehelyett akként rendelkezik, hogy az okozott kár mértékét a minősítéshez szükséges „től-ig határok” között jelöli meg. Ebben az esetben a károsult kártérítési igénye a büntetőbíróóság által megállapított legkisebb összeg mértékéig bizonyítás elrendelése nélkül megalapozott.¹⁷⁷

5.2. Sérelemdíj-funkciók és a *ne bis in idem* elve

A Ptk. 2:52. §-ához fűzött miniszteri indoklás szerint a sérelemdíj a személyiségi jogok megsértésének vagyoni elégtétellel történő közvetett kompenzációja és egyben magánjogi büntetése. Ebből adódóan a sérelemdíjnak kompenzációs és elégtételi funkciója különböztethető meg, azzal, hogy az előbbi élvez elsőbbséget.¹⁷⁸

A *kompenzációs funkció* értelmében a sérelemdíj célja az előállt személyi sérelem hozzávetőleges kiegyensúlyozása pénzbeli szolgáltatás nyújtásával. A kompenzáció közvetett jellege arra utal, hogy az elszenvedett immateriális hátrányok kiegyenlítése csak megközelítő és körülbelüli lehet. A kompenzációs cél mentén a bíróság a jogsértés sértetire gyakorolt hatását és következményét kell, hogy vizsgálja. A sérelemdíjjal elérni kívánt kompenzáció felfogható akként is, hogy a sérelemdíj a tönkretett életlehetőségeket helyettesítő, kiegyensúlyozó, az elveszett helyett másnemű előnyt nyújtó funkciót tölt be.¹⁷⁹

Az *elégtétel funkció* a sérelemdíj magánjogi büntetési szerepének elismeréséből fakad. Fogalmilag az elégtételnyújtással az államhatalom szolidaritását hozza kifejezésre a sérelmet szenvedett mellett, reprobációját a sérelem okozójával szemben.¹⁸⁰ A sérelemdíj elégtételként történő megállapításának azonban nem lehet megtorló (represszív) célja, mert a sérelemdíj nem funkcionálhat amerikai mintára büntető kártérítésként, illetőleg a társadalom számára nyújtott elégtételként. A sérelemdíj nem szolgálhat tisztán magánjogi büntetésként, ezért e funkciót inkább kiegészítő, kiegészítő jelleggel, speciális esetekben indokolt alkalmazni. Az elégtétel idea menti szemlélet a jogsértő magatartás vizsgálatára fókuszál, a Ptk. 2:52. § (3) bekezdésének azon rendelkezése, amely szerint a bíróság a jogsértés súlyát, ismétlődő jellegét és a felróhatóság mértékét mérlegelési körbe vonhatja, az elégtétel funkció jelenlétére utal.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a sérelemdíj funkcióinak feltérképezése egyrészt arra keresi a választ, hogy milyen céllal történik a sérelmet szenvedett fél magánjogi eszközökkel való ellentételezése, másrészt, hogy a bíróságnak a sérelemdíj összegének meghatározása során milyen szempontokat és milyen súllyal kell mérlegelnie.

¹⁷⁶ AMBRUS I. – CSÖNDES M. (II.): i. m. 271.

¹⁷⁷ Vö. Kúria Bfv.II.1.496/2016. (BH2017. 292.)

¹⁷⁸ VÉKÁS Lajos: Bírálat és jobbító észrevételek az új Ptk. törvényjavaslatához. *Magyar Jog*, 2013/1. 1-7.

¹⁷⁹ FÉZER Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata*. Budapest, CompLex, 2010. 74-79.

¹⁸⁰ MARTON Géza: Kártérítés. in SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Magánjog III.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadó, 1941. 395.; MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség*. Budapest, Triorg, 1992. 122.

E szempontrendszer a bírói gyakorlat is követi, az elemzett gyorsított perekben állandó hivatkozási alap volt a sérelemdíj funkcióinak számbavétele. A bíróságok utaltak arra az általános bírói gyakorlatra, miszerint a sérelemdíj elsősorban nem büntetőjogi, hanem restitutív civiljogi szankció, amely nem a jogsértő megbüntetésére, hanem a sértett életvitelében, személyiségének kibontakoztatásában elszenvedett hátrányoknak, belső lelki egyensúlyában beállott kedvezőtlen változásoknak a kiegyenlítésére, kompenzálására szolgál.¹⁸¹ Egyes döntések kiemelték, hogy a sérelemdíj alkalmazásának hármasszerű hatása kell, legyen: elsődlegesen a személyiségi jogi jogsértés ténye általi nem vagyoni hátrány másnemű, közvetett (vagyoni) kompenzációja (reparáció), ugyanakkor büntető (punitív) jelleggel is kell bírjon egyfajta elégtételként a személyiségi jogban sértett fél irányában is, együttesen a hasonló jogsértések megelőzését (speciális és generális prevenció) szolgálva. A bíróságnak tehát az ügy összes körülményét mérlegelve kell meghatározni a jogsértéssel okozott nem vagyoni hátrány hozzávetőleges kiegyenlítésére alkalmas összeget, mert ez a sérelemdíj elsődleges funkciója. A magánjogi büntetés másodlagos, kiegészítő funkció, amely támogató jelenlétet képvisel a kompenzációs funkció mellett.¹⁸²

A perekben központi elem volt a *ne bis in idem* elvének érvényesülése. Az alperesek többször hivatkoztak arra, hogy a kétszeres értékelés tilalma miatt a büntetőjogi felelősségre vonást követően sérelemdíjban már nem maraszthatók, vagy legalábbis csökkent mértékben.

A jogerős ítéletek feloldva az ellentmondást aláhúzták, hogy a következetes ítélkezési gyakorlat alapján abban az esetben, amikor a személyiségi jogot sértő magatartás bűncselekményt is megvalósít és ezért a jogsértőt büntetőjogi felelősségre is vonták, a *ne bis in idem* elve alapján a sérelemdíj kompenzációs funkciója a meghatározó.¹⁸³ A sérelemdíj elégtétel funkciójának háttérbeszorulása azonban nem indukálja azt, hogy ha az elkövetőt büntetőjogi szankcióval is sújtották, a sértett kisebb összegű sérelemdíjat kapjon annál, mint ami az eset körülményei alapján indokolt. Az ettől eltérő jogértelmezés arra az abszurd következtetésre vezetne, hogy a súlyosabb – büntetőjog által is szankcionált – személyiségi jogsértések esetén kisebb összegű sérelemdíj járna, mint a kevésbé súlyos – büntetőjog által nem szankcionált – jogsértések esetén.¹⁸⁴

A bírói gyakorlat tehát helyesen a sérelemdíj összegének meghatározása során a kompenzációs funkciót helyezi előtérbe, ha személyiségi jogot sértő magatartás egyben büntetőjogi szankcióval is járt. A polgári jogi és büntetőjogi jogkövetkezmények ugyanazon cselekmény miatti alkalmazása amiatt nem ütközik a kétszeres értékelés tilalmának elvébe, hogy két jogterület eltérő jogpolitikai célok mentén írja elő ezek alkalmazását. A büntetőjog tipikusan a represszív és preventív hatásokat helyezi előtérbe, míg a polgári jogban elsősorban a reparáció ideája érvényesül. A büntetőjog a társadalom védelme és a generális és speciális megelőzés érdekében az állam büntetőhatalmát gyakorolja, a szankcionálás középpontjába az elkövető személyét helyezve, míg a polgári jog a sértett személyének fókuszba állítása mellett kísérel meg erre irányuló jogvédelmi igény esetén megfelelő kompenzációt, egyben elégtételt nyújtani az elszenvedett sérelem ellentételezéseként.¹⁸⁵ A kétszeres büntetés kikerülhet az azzal, hogy a polgári bíróság a jogsértő személyi körülményeit a sértettet ért hátrány létének és nagyságának igazolásához vizsgálja, így az esetlegesen előírt fizetési kötelezettség helyreállító természetű, amely mellett megfér a büntetőbíróság által kiszabott büntetés is.¹⁸⁶

¹⁸¹ Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.045/2021/4.

¹⁸² Győri Ítéltábla Pf.I.20.033/2021/9.

¹⁸³ Budapest Körmeyi Törvényszék 27.P.20.685/2022/12.; Pécsi Törvényszék 45.P.20.454/2021/32.; Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.315/2022/4.; Szegedi Ítéltábla: Pf.II.20.316/2018. (BDT2019. 4015.); Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.479/2018. (BDT2019. 4063.)

¹⁸⁴ Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.281/2023/4.

¹⁸⁵ FÉZER Tamás: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*. Budapest, HVG-ORAC, 2011. 9-10.

¹⁸⁶ FÉZER T. (2010): i. m. 297-298.

5.3. Az érdemi védekezés irányai

A bűncselekmény miatti kártérítés, illetve sérelemdíj megtérítése tárgyában indult perekben – a büntetőítélet polgári perbeli hatályának terjedelmétől függően – az alperes védekezésének lehetséges irányai igen korlátozottak. Az általános deliktuális felelősség szabályai szerint amennyiben a felperesi bizonyítás sikeres a jogellenes magatartás, az okozati összefüggés és a kár összege, nem vagyoni sérelem bekövetkezte tekintetében, az alperes mentesülése érdekében bizonyíthatja a felróhatóság vagy jogellenesség hiányát. A sérelemdíj fizetésére kötelezés alóli kimentés körében ezentúl az alperes hivatkozhat arra, hogy a felperes nem szenvedett olyan hátrányt, ami a sérelemdíjban való marasztalást indokolná.

Az alperesi védekezés három irányra különíthető el: alaki védekezés (pl. perbeli legitimáció vagy keresetösségi jog hiányára hivatkozás), a jogalap vitatása, valamint az összecszerűség vitatása. A bűncselekménnyel közvetlen okozati összefüggésbe hozható károk érvényesítése tárgyában indult gyorsított perekben a felelősség alóli mentesülés sikere a jogalap vitatása útján gyakorlatilag kizárt, az alperes legfeljebb részben mentesülhet a felelősség alól. Utóbbi körében az alperes hivatkozhat a felperes közrehatására, vagy az előreláthatóság hiányára.

A következő alpontokban a gyorsított perekben előforduló alperesi érdemi védekezés csoportjába tartozó hivatkozásokat és az arra adott bírósági érveket foglalom össze.

5.3.1. Jogellenesség hiánya

A magánjogi jogellenességet a kártérítési felelősség vizsgálatakor a károkozás ténye, sérelemdíjra kötelezés szempontjából pedig a személyiségi jogsértés ténye alapozza meg.¹⁸⁷

A Ptk. 6:520. §-a nevesíti a jogellenességet kizáró okokat, amelyek tartalmukat tekintve olyan okok, amelyek a Btk. alapján a bűncselekmény megvalósulását is kizárják, ezért az alperes erre történő hivatkozása eredményre nem vezethet, annak bíróság általi vizsgálata a Pp. 264. § (1) bekezdésének alkalmazásában nem lehetséges.¹⁸⁸ Ennélfogva az adott cselekmény büntető-jogellenessége determinálja a polgári jogi jogellenességet, a károkozás jogellenességét kizáró tényállásokörök fennállása fogalmilag kizárt. Ezt szemléltetve az egyik ügyben a testi sértés büntettének kísérlete miatt elítélt alperes azzal védekezett, hogy a büntetőítélettől eltérő módon a bántalmazásra kölcsönös dulakodást követően került sor. Ennek kapcsán a bíróság kiemelte, hogy a büntetőbíróság vizsgálta mind a jogos védelmi helyzet fennállását, mind a sértetti közrehatást, és ennek kapcsán megállapította, hogy jogellenességet kizáró ok, valamint sértetti közrehatást jelentő garázda magatartás nem valósult meg. A bíróság e megállapításokkal ellentétes tényállást nem állapíthat meg, mivel azzal a büntetőítélet tényállását üresítené ki.¹⁸⁹

Ezenfelül hiányzik a jogellenesség kritériuma, ha a felperes által sérelmezett magatartás nem sérti a felperes megjelölt személyiségi jogát. A jogtárgyak azonossága esetén az, hogy a bűncselekmény ne intézzen behatást a sértett személyiségi jogaiba, szintén fogalmilag kizárt. A jogellenesség hiányának problémája a becsületsértés, rágalmozás vétségének megállapítását követően a becsülethez és a jóhírnévhez fűződő személyiségi jogok megsértése miatt indított perekben mégis felvetődött. Az alperesek támadva a büntetőbíróság jogkövetkeztetéseit gyakran hivatkoztak arra, hogy a sérelmezett közlésben szereplő tények megfelelnek a valóságnak, illetve a sérelmezett közlés nem tényállítás, hanem véleménynyilvánítás. E

¹⁸⁷ LANDI Balázs: A személyiségsértés szankciórendszerének sajátosságai a polgári jog rendszerében - történeti visszatekintéssel. in VÉKÁS Lajos - VÖRÖS Imre (szerk.): *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz* [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, Budapest, 2014. <http://uj.jogtar.hu>

¹⁸⁸ A jogellenességet kizárja a károsult/sértett beleegyezése (Ptk. 6:520. § a) pont, büntetőbírósági szokásjog), a jogos védelem (Ptk. 6:520. § b) pont, Btk. 21-22. §), a szükséghelyzet/végszükség (Ptk. 6:520. § c) pont, Btk. 23. §), valamint a jogszabály engedélye (Ptk. 6:520. § d) pont, Btk. 24. §).

¹⁸⁹ Budapest Környéki Törvényszék 4.P.20.588/2021/20.

védekezések kapcsán voltak ellentmondó elsőfokú döntések. Egy példát hozva a büntetőítélet szerint az alperes nem véleményt közölt, hanem közvetve ugyan, de súlyosan sértő, a felperes társadalmi megbecsültségét negatívan érintő tényekre utaló kijelentéseket tett. Az elsőfokú bíróság a keresetet elutasította, mert úgy ítélte meg a sérelmezett, büntetőbíróság által már értékelt, kifejezések olyan véleménynyilvánítások voltak, amelyek nem sértették meg a felperes becsülethez fűződő személyiségi jogát. A másodfokú bíróság megváltoztató döntést hozott és megállapította, hogy az alperes megsértette a felperes jóhírnévhez és becsülethez fűződő személyiségi jogát, amely megalapozza a felperes sérelemdíj iránti igényét. Az ítélőtábla hangsúlyozta, hogy a becsület és jóhírnév megsértését a polgári jog mellett a büntetőjog is szabályozza. Az irányadó bírói gyakorlat (BH2001. 367.) alapján, ha a büntetőügyben hozott jogerős határozat tartalmából következően megállapítja valamely személyiségi jogsértés elkövetését is, úgy a jogerős határozattal ellentétes döntés meghozatalára polgári perben nincs lehetőség. Annak megállapítása, hogy az alperes által tett nyilatkozat nem sérti a felperes személyiségi jogát, ellentétben állna a jogerősen befejezett büntetőügyben keletkezett határozattal, azaz tartalmilag ezzel azt állapítaná meg a polgári bíróság, hogy az alperes nem követte el a terhére rótt bűncselekményt. A rágalmozás büntetőjogi tényállása polgári jogi szempontból a jóhírnév sérelmének feleltethető meg, ezért e vétség elkövetésének a perbe vitt nyilatkozattal kapcsolatos, alperesre vonatkozó jogerős büntető bírósági megállapítása már önmagában megalapozza a keresetet a jóhírnévhez fűződő személyiségi jog megsértése okán. Ez nem zárja ki emellett azt sem, hogy a polgári bíróság a becsületsértés, mint ugyancsak a becsülethez fűződő védendő jog megsértését is vizsgálja.¹⁹⁰

5.3.2. Felróhatóság hiánya

Az exculpációs kimentés a magasabb magánjogi társadalmi elvárhatósági zsinórmérték miatt álláspontom szerint ugyancsak fogalmilag kizárt, amelyre tekintettel az ezirányú védekezések nem is voltak jellemzőek a gyorsított perekben. Mindemellett a bíróságok tettek néhány elvi jellegű megállapítást a büntetőjogi bűnösség és a magánjogi felróhatóság kapcsolatára. Az ügyekben kiemelészt kapott, hogy a felróhatóság hiánya miatti mentesülés a büntetőjogi felelősség megállapítása miatt fel sem merülhet.¹⁹¹ A felróhatóságot, illetve annak hiányát a büntetőbíróság már megítélte, e vonatkozásban – a bűncselekmény elkövetésének megállapítása folytán – akként foglalt állást, hogy a cselekmény az alperesnek felróható, tehát nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható.¹⁹² Az alperes felróhatóság hiányában nem mentesülhet a felelősség alól, mert azzal a bíróság a büntetőbíróság jogerős határozatában foglaltakkal ellentétes következtetésre jutna.¹⁹³

5.3.3. Nem vagyoni sérelem hiánya, bagatell sérelem

A már kiforrottnak mondható bírói gyakorlat értelmében a személyiségi jogi jogsértés megállapításának nem automatikus következménye a sérelemdíj megítélése. A körülmények bírói mérlegelése adott esetben azt is eredményezheti, hogy a jogsértő nem kötelezhető sérelemdíj megfizetésére.¹⁹⁴ Önmagában a személyiségi jogsértés ténye nem vonja maga után a sérelemdíj iránti igény megalapozottságát. A sérelmet szenvedett fél az őt ért nem vagyoni sérelemért követelhet sérelemdíjat, azaz a nem vagyoni sérelem bekövetkezése a sérelemdíj feltétele. A sérelmet szenvedett részéről a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges, ez ugyanis a hátrány bizonyításának eljárásjogi kötelezettsége alól mentesíti a sérelmet szenvedett felet. A bíróság elutasíthatja a sérelemdíj

¹⁹⁰ Kecskeméti Törvényszék 16.P.20.287/2022/17. és Szegedi Ítélőtábla Pf.III.20.329/2022/5.

¹⁹¹ Zalaegerszegi Törvényszék P.20.668/2020/12.

¹⁹² Fővárosi Ítélőtábla 2.Pf.20.364/2022/4.

¹⁹³ Kúria Pfv.III.20.347/2021/7.

¹⁹⁴ Kúria Pfv.IV.21.764/2015. (BH2016. 241.)

iránti keresetet akár azért, mert nem vagyoni hátrány hiányát az ellenérdekű fél bizonyítja, akár azért, mert köztudomású tények értékelésével jut arra a következtetésre, hogy nem állt elő nem vagyoni hátrány a személyiségi jogában egyébként megsértett félnél. Nem indokolt a sérelemdíjban való marasztalás akkor sem, ha a nem vagyoni hátrány nem olyan mértékű, amely magánjogi, preventív jellegű kompenzációt, illetve büntetést igényelne (bagatell igény).¹⁹⁵

A bűncselekmények által okozott személyiségi jogi sérelmeknél megítélésem szerint aligha képzelhető el olyan jogellenesség, amely az emberi személyiséget érintetlenül hagyja, abban egyáltalán nem okoz sérelmet, vagy az okozott sérelem csak bagatell jellegű. Mindemellett, különösen a becsület- és a jóhírnév-sértés miatt indult gyorsított perekben, erre történő hivatkozásra is akadt példa. Az egyik ügyben az alperes közösségi médiában írt hozzászólása miatt a büntetőbíróság rágalmozás vétségének elkövetését állapította meg. A gyorsított perben eljáró elsőfokú bíróság a jóhírnév megsértését megállapította, azonban a sérelemdíj alkalmazásához szükséges személyiséget ért nem vagyoni sérelem meglétét nem látta igazoltnak, ezért a keresetet elutasította. A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet megváltoztatta, és 100.000 Ft sérelemdíj megfizetésére kötelezte az alperest. A Fővárosi Ítéltábla álláspontja szerint bár a hátrány nem volt jelentős súlyú, a jogsértés objektív körülményeiből (közösségi médiában történő nyilvános elkövetés, jogsértő magatartás alapjául szolgáló kijelentés negatív értékítélet kialakítására való alkalmassága) külön bizonyítás nélkül lehetett következtetni a nem vagyoni sérelem bekövetkezésére.¹⁹⁶

Egy másik ügyben az alperes egy zenés rendezvényen nagy nyilvánosság előtt a felpereshez emelt hangon intézett értékítéletet tartalmazó keresetlen szavakat, amely után a büntetőbíróság becsületsértés vétsége miatt megrovásban részesítette. A gyorsított perben eljáró első- és másodfokú bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a felperesnél nem állt elő olyan mértékű nem vagyoni hátrány, amelynek a kompenzálására sérelemdíj megítélése indokolt lenne.¹⁹⁷

Álláspontom szerint bár a bíróságnak széles mérlegelési mozgástere van a sérelemdíj jogkövetkezményének alkalmazásakor, ellentmondásokkal jár annak kimondása, hogy a jogerősen megállapított bűncselekmény által beállott személyiségi jogi jogsértés folytán a sértett nem szenvedett jelentős hátrányt vagy a jogsértés nem kellően súlyos.

5.3.4. Sértetti közrehatás

A Ptk. 6:525. §-a előírja, hogy ha a károsult kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettségét felróható módon megszegi, az emiatt keletkezett kár nem írható a károkozó terhére, vagyis kettőjük között kármegosztásnak van helye. Sérelemdíj esetén a sértett felróható közrehatása sérelemdíj mértékét csökkentő tényező.¹⁹⁸ A vizsgált perekben a kármegosztás legfőként a sértetti közrehatás kapcsán mutatkozott meg.

A sértetti közrehatás vizsgálatát megelőzően azt kell eldönteni, hogy a polgári bíróság a Pp. 264. § (1) bekezdéséből eredő kötöttség fényében milyen szabadsággal rendelkezik. E körben az általánosan követendő gyakorlat, hogy ha a sértett közrehatása a bűncselekmény minősítésére kihatással volt, polgári perben a büntetőítélettel ellentétes megállapítás nem tehető.¹⁹⁹ Ezen az esetkörön kívül a polgári bíróság önállóan mérlegelhet és a lefolytatott bizonyítás alapján állapíthat meg tényállást és alkalmazhat kármegosztást, ekkor is ügyelve arra, hogy a megállapított közrehatás nem olthatja ki a bűncselekmény törvényi tényállását.

¹⁹⁵ Szegedi Ítéltábla Pf.20.002/2017/8. (BDT2018. 3821.)

¹⁹⁶ Budapest Körmeyéki Törvényszék 27.P.20.685/2022/12. és Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.447/2023/12.

¹⁹⁷ Budapest Körmeyéki Törvényszék 27.P.20.596/2022/14. és Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.169/2023/7.

¹⁹⁸ Kúria Mfv.X.10 064/2020. (BH2021. 49.)

¹⁹⁹ Kúria Pfv.III.21.266/2018. (BH2020. 70.)

Utóbbi utolsó kitétel okán a károsult közrehatása nem érheti el a 100%-ot, mert az annak a kimondásával járna, hogy a káreseményt kizárólag a károsult magatartása váltotta ki, amely az elkövető büntetőjogi felelősségét erodálná.

Elképzelhető, hogy a sértetti közrehatást a büntetőbírószak a büntetéskiszabás során – a minősítés esetén kívül eső – enyhítő körülményként, valamint a polgári bíróság a kármegosztás alkalmazásakor a kártérítés mértékének elbírálása során egyaránt figyelembe veszi. Erre tekintettel ugyanakkor a polgári bíróság ténymegállapítása általában nem esik korlátok közé mivel a büntetés mértékénél értékelendő súlyosító és enyhítő körülmények a bűncselekmény minősítésére nincsenek befolyással.²⁰⁰ Ennek kapcsán a Debreceni Ítéltábla rámutatott, hogy a büntetőügyben született határozat indokolásában a sértett esetleges közrehatásával kapcsolatos következtetés nem köti a polgári ügyben eljáró bíróságot. Attól még, hogy a büntetőeljárásban született ítélet nem hivatkozik például jogos védelmi helyzetre, a polgári ügyben eljáró bíróság értékelheti a károsult esetleges közrehatását, s ennek a fordítottja is igaz, tehát ha a büntetőügyben eljáró bíróság a sértett (közvetlen károsult) oldalán közrehatást állapít meg, a polgári ügyben eljáró bíróság a sértett hozzátartozója (közvetett károsult) által személyiségi joga megsértése miatt sérelemdíj megfizetése iránt indított személyiségi jogi perben arra a következtetésre is juthat, hogy a sértett oldalán nem állapítható meg a felperesnek járó sérelemdíj mérséklésében jelentkező, az alperes felelősségét csökkentő közrehatás.²⁰¹

A sértetti közrehatás egy esetét exponálva, az ügy tényállása szerint az alperes járőrszolgálatot teljesítő rendőrei a személygépkocsit vezető felperest ellenőrzés alá kívánták vonni, a felperes azonban a jogszerű rendőri intézkedés alól kivonta magát, és a helyszínről nagy sebességgel eltávozott. A rendőrök követték a felperest, haladási lehetőségét elzárták, ami után a felperes hátramenetbe kapcsolva, nekiütközött a szolgálati gépjárműnek. Ezt követően az egyik járőr magát veszélyben érezve szolgálati fegyverével, megelőző figyelmeztetést mellőzve, a felperesi gépjármű kerekére célozva két lövést adott le, amelyek közül az egyik lövedék a felperest eltalálta. A büntetőbírószak ítéletével az intézkedő rendőröket bűnösnek találta foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés vétségében, míg az eseményekkel kapcsolatban a felperest közüti veszélyeztetés büntette miatt ítélték el. A gyorsított perben eljáró bíróság a felperes közrehatását igen jelentős mértékűnek (85%) ítélte, mivel a veszélyhelyzetet egyértelműen a felperes provokatív magatartása idézte elő, és kötelezettségszegésének súlya lényegesen nagyobb volt a károkozónál.²⁰²

5.3.5. Előreláthatóság hiánya

A Ptk. 6:521. §-a szerint nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia. A deliktuális felelősség körében alkalmazható előreláthatósági klauzula – az angolszász jogban alkalmazott *foresight test* megoldásából inspiráltan, a régi bírói gyakorlatban már megjelenő (BH1984. 195.; BH2008. 299.) elveket beépítve a törvénybe – a rendkívül távoli, teljes mértékben előre nem látható, illetve természeti hatások részbeni okozataként keletkezett károk megtérítését célozza korlátozni azzal, hogy elvágja az okozati láncot az előreláthatatlan veszteségek tekintetében.

A deliktuális kárkötelek alanyai véletlenszerűen kerülnek szembe egymással, ezért a kötelezett tudata szükségszerűen korlátozott a károsult egyedi körülményeit illetően. A károkozónak nem kell előre látnia a kár bekövetkezéséhez vezető teljes oksági folyamatot, legalább azt kell felismernie, hogy a magatartása milyen jellegű és nagyságrendű hátrányt okozhat. Az

²⁰⁰ SZEMENYEI László: A büntető és a polgári ítéletnek egymáshoz való viszonya. *Jogtudományi Közöny*, 1954/6. 253.

²⁰¹ Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.310/2021/4.; Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.327/2014/4.

²⁰² Miskolci Törvényszék 13.P.20.481/2022/54. és Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.200/2023/7.

előreláthatóság vizsgálatakor nem a konkrét károkozó tudattartalma vizsgálendő, hanem az, hogy egy kellő gondossággal eljáró személynek mit kell előre látnia.²⁰³ Az előreláthatóság kérdését kibontó bírói gyakorlat szerint az előreláthatóság az oksági kapcsolat feltétele, amit a káresemény időpontjára vonatkoztatottan kell vizsgálni; előreláthatónak tekinthető a káreseménynek az a következménye, amellyel az adott körülmények között a józan logika szabályai szerint, észszerűen számolni lehet.²⁰⁴ Az előreláthatósági követelmény a sérelemdíj megállapítása körében is vizsgálható.²⁰⁵

Az előreláthatatlan sérelmekre több gyorsított peres ügyben történt hivatkozás.²⁰⁶ Az egyik ügyben a bíróság az előreláthatósági korlát alapján úgy foglalt állást, hogy az alperes által elkövetett jóhírnév-sértés és a távolabbi közvetett tudomásszerzések közötti okozati összefüggés nem állapítható meg, mert az alperes nem látta előre, és nem is kellett előre látnia, hogy közvetett úton még kik szereznek tudomást a két személy jelenlétében elhangzott jogsértő kijelentésekről.²⁰⁷ Egy másik ügyben, amelynek tényállását egy nyilvános demonstráción a felperes testének megérintése, nyakánál átkarolva megához húzása, mellének megmarkolászása útján elkövetett szemérmesértés vétsége képezte, a bíróság nem fogadta el az alperes védekezését. A perben az alperes arra hivatkozott, hogy az előreláthatóság nem terjedhet ki azokra a speciális körülményekre, amelyek azzal voltak kapcsolatosak, hogy a felperest korábban milyen lelki traumák érték, ezért a felperes egyéni érzékenysége terhére nem vehető figyelembe. A bíróság álláspontja ezzel szemben az volt, hogy ha valaki mást szexuális integritásán keresztül emberi méltóságában megsért, észszerűen számolhat azzal, hogy a sértettben tiltakozás, visszautasítás, undor, átmeneti traumatizált állapot alakul ki.²⁰⁸

5.4. A sérelemdíj összege

Általánosságban megállapítható, hogy az összecszerűség kérdése változatlanul a sérelemdíj egyik neuralgikus pontja.²⁰⁹ Tekintettel arra, hogy a nem vagyoni sérelmeknek pénzübeli egyenértékük nincs, a veszteség mértékét nem lehet objektív szempontokhoz kötni, a marasztalásnak sincs mérhető alapja.²¹⁰ Az elemzett gyorsított perekben a sérelemdíj mértéke szinte valamennyi ügyben az első- és másodfokú eljárás tárgyát képezte, a másodfokú reformációs jogkör gyakorlása is a sérelemdíj összegét (annak többnyire leszállítását) érintette.

A Ptk. 2:52. § (3) bekezdése szerint a sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire - különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására - tekintettel határozza meg. Az idézett törvényhely iránymutatást ad az összecszerűség meghatározásának szempontjait illetően, azzal, hogy a sérelemdíj mértékének megítélése bírói mérlegelés körébe tartozik, és a bíróság az egyéni elbírálás örve alatt valamennyi szempont együttes mérlegelésével dönti el a sérelemdíj mértékét.²¹¹ A sérelemdíj mértékét befolyásoló szubjektív szempontok egy része a sértett félhez és annak személyiségéhez köthető tulajdonságokhoz kapcsolódik, a másik része pedig a jogsértő fél egyes tulajdonságaira és az események objektív körülményeire alapoz.²¹²

²⁰³ LÁBADY Tamás - PARLAGI Máttyás: Az előreláthatóság. in GÁRDOS Péter - VÉKÁS Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez* [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, 2024. (2024.I.1.) <http://uj.jogtar.hu>

²⁰⁴ Kúria Pfv.III.21.585/2018/14. (BH2021. 45.); Szegedi Ítéltábla: Pf.III.20.231/2021/5. (BDT2022. 4563.)

²⁰⁵ Fővárosi Ítéltábla I.Pf.20.194/2015/3. (PJD2016. 2.)

²⁰⁶ Veszprémi Törvényszék 5.P.20.599/2022/11.; Zalaegerszegi Törvényszék I.P.20.668/2020/12.; Fővárosi Törvényszék 20.P.21.045/2021/27.; Fővárosi Törvényszék 66.P.22.652/2021/13.

²⁰⁷ Zalaegerszegi Törvényszék I.P.20.668/2020/12.

²⁰⁸ Fővárosi Törvényszék 20.P.21.045/2021/27., Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.216/2022/6. és Kúria Pfv.IV.20.848/2022/5.

²⁰⁹ LÁBADY Tamás: *A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban*. Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Jogi Továbbképző Intézet, 1986. 31.

²¹⁰ FÉZER T. (2010): i. m. 22-23.

²¹¹ KÖLES Tibor: *A nem vagyoni kár*. Budapest, HVG-ORAC, 1997. 135.

²¹² IFJ. LOMNICI Zoltán - GAZSÓ Balázs László: *A nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos perek legújabb tendenciái*. Budapest, Oriold és Társa, 2011. 78.

A sérelemdíj összegszerűségének általános szempontja köréből, a gyorsított peres ügyek elbírálásakor követett gyakorlatot figyelembe véve, az alábbiak érdemelnek említést.

A *jogsértés súlya* annak megítélését jelenti, hogy a jogsértő mennyire távolodott el a társadalom által elvárt, elfogadott, de legalábbis tolerált magatartásformától. E körben értékelhető, ha a jogsértő cselekménye a sértett több személyiségi jogát is megsértette; a jogsértést haszonszerzés vagy üzleti felhasználás céljából követték el; a jogsértés morálisan felettébb elítélendő.²¹³ A Kúria iránymutató döntése szerint a bíróságnak alapvetően a jogsértés súlyának megítélésakor nem a felperes szubjektív sértettségérzéséből kell kiindulnia, hanem egyfajta külső, objektív mércét kell alkalmaznia a jogsértés tárgyi súlyának értékelésénél. A sérelemdíj összegének meghatározásakor figyelemmel kell lenni az eset összes körülményére, a sérelemdíj megítélésének alapjául szolgáló jogsértés tárgyi súlyának megállapításánál tekintettel kell lenni a társadalmi közfelfogásra is.²¹⁴

A *jogsértés ismétlődő jellege* értékelést kaphat, ha a jogsértés elkövetője korábban már valósított meg ugyanolyan vagy hasonló jogsértést a sértett sérelmére.²¹⁵ Ilyen körülmény a gyorsított perekben nem nyert értékelést.

A *felróhatóság mértéke* körében a bíróság azt értékelheti, hogy a jogsértő milyen mértékben tért el az adott helyzetben általában elvárható magatartástól, vagyis ténykedése mennyire volt súlyos.²¹⁶ A Fővárosi Ítéltábla az egyik ügyben kifejtette, hogy a felróhatóság általános megnyilvánulási formája a vétkekesség (szándékosság, gondatlanság). Ennek alanyi oldala a károkozó pszichikai állapota, az, hogy a tudata átfogta-e és ha igen, mennyiben magatartása minőségét. Másik összetevője az objektív, absztrakt társadalmi mérce, az, hogy a társadalom a hasonló személyekkel szemben hasonló helyzetben milyen elvárható követelményeket támaszt.²¹⁷

A *jogsértés sértettre és környezetére gyakorolt hatása* az elszenvedett immateriális hátrányok feltérképezését jelenti. A sérelemdíj kompenzációs funkciójából eredő szempontrendszerében ez élvez primátust. A nem vagyoni sérelemre definíció nagyon nehezen adható, azért is, mert a jogsértés ténye (személyiségi jogsérelem) szoros együttetésben van az elszenvedett erkölcsi hátránnyal (életminőség csökkenésével, személyiség kedvezőtlen változásával, társadalmi ellehetetlenüléssel).²¹⁸

A bírói gyakorlat által alkalmazott differenciálás alapján a sértettet ért nem vagyoni sérelmek kifejeződhetnek: (1) mozgáskorlátozottságban, csonkoltságban, torzulásban, egészségromlásban, a test szerveinek működési zavaraiiban, bénulásban, a nemzőképesség csökkenésében vagy elvesztésében, fogamzó-képtelenségben stb. (testi változások); (2) személyiségzavarban, pszichikai fájdalomban, kisebbségi vagy megalázottsági érzés kialakulásában, lelki válságban stb. (lelki változások); (3) a személyiséget körülvevő társadalmi-természeti környezetnek a személyiségre hátrányos megváltozásában (környezeti hatások).²¹⁹

²¹³ FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 834.

²¹⁴ Kúria Pfv.IV.20.848/2022/5.

²¹⁵ Ezzel kapcsolatos kritika ld. VÉKÁS Lajos: Bírálat és jobbitó észrevételek az új Ptk. törvényjavaslatához. *Magyar Jog*, 2013/1.

²¹⁶ FUGLINSZKY Ádám: Felróható károsult közrehatás és kárenyhítési kötelezettség a magyar polgári jogban. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2008/4. 5.

²¹⁷ Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.365/2022/4.

²¹⁸ Vö. PETRIK Ferenc: Nem vagyoni kárpótlás: a személyiségvédelem általános és feltétlen eszköze. *Magyar Jog*, 1991/6. 337-343.; KÖLES T.: i. m. 49.

²¹⁹ PETRIK Ferenc: Sérelemdíj. In PETRIK Ferenc (szerk.): *Polgári Jog – Kommentár a gyakorlat számára (a 2013. évi V. tv., az új Ptk. kommentárja). I. kötet. Második könyv*. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 101.

5.5. A nem vagyoni sérelem bizonyításának mellőzése

A Ptk. 2:52. § (2) bekezdésének utolsó fordulata szerint a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges. E rendelkezés a hátrány bizonyításának eljárásjogi kötelezettsége alól mentesíti a felperest, megdönthető vélelmet felállítva a személyiségi jogsértés miatti hátrány bekövetkezésére.²²⁰ Mindez azt is jelenti, hogy a sérelemdíj megállapításának továbbra is feltétele az immateriális sérelem megvalósulása.

A Ptk. 2:52. § (2) bekezdésében foglalt könnyítő szabály nem előzmény nélküli, hiszen a hátrány bizonyítása alól bizonyos körben már a Ptk. hatálybalépése előtti bírói gyakorlat is mentesítette a sértettet. Az ún. köztudomás doktrína alkalmazásával a régi gyakorlat is alkalmazott egy olyan mércét, amelynek meghaladása esetén szükségtelenné vált az elszenvedett hátrány bizonyítása.²²¹ Ilyennek számítottak a testi elváltozások és a személyes szabadság korlátozásának esetei, mivel e sérelmek mindennapi életre, lelkiállapotra gyakorolt hatásai nyilvánvalóak. Emellett az esetjog köztudomású sérelemként ismerte el a szerzői művek jogosulatlan felhasználását, a titok és képmáshoz való jog, valamint a jóhírnév súlyos megsértését.²²²

A Ptk. hatálybalépése óta kialakult, immár kiforrott bírói gyakorlat értelmében a felperest nem terheli a hátrány bizonyítása, azonban a jogosult az őt ért nem vagyoni sérelemért követelheti sérelemdíjat, ezért a jogsértés megállapításának nem automatikus következménye a sérelemdíj alkalmazása.²²³ Az ítélezési gyakorlat alapján a felperes oldalán a bizonyítási érdek az elszenvedett hátrányokat illetően esetleges, a bizonyítás szükségessége alapvetően két esetben merülhet fel. Egyrészt akkor, amikor a bíróság általános élettapasztalat alapján köztudomású tényként, illetőleg az alperes bizonyítása eredményeként nem látja megállapíthatónak immateriális sérelem bekövetkezését, másrészt pedig, amikor a felperes olyan súlyú vagy jellegű többlethátrányokra hivatkozik, amelyek a köztudomás-doktrína alkalmazásával nem fogadhatók el.²²⁴

Az ismertetett joggyakorlatból levont következtetésként a sértett lényegében két típusú hátrányok bizonyításának kötelezettsége alól mentesül: (1) a nyilvánvalóan bekövetkező, köztudomású hátrányok; valamint (2) a bizonyíthatatlan, külvilágban nem materializálódó, de köztudomású sérelmek. Az első halmazba azok az elsősorban testi épséget vagy egészséget sértő, illetve a személyes szabadság megfosztásából eredő sérelmek tartoznak, amelyek negatív hatása nyilvánvaló, és amelyek nem mutatnak eltérést a hasonló jogsértések esetén általában bekövetkezett, emiatt köztudomásúvá vált hátrányokhoz képest. A második kategóriába a bizonyíthatatlan, illetve nehezen bizonyítható, külvilágban nem manifesztálódó, ún. láthatatlan sérelmek sorolhatók be. Itt említhetők meg a lelki károk, valamint az emberi méltóság, a jóhírnév és becsület, a hátrányos megkülönböztetés és a magánélethez való jog megsértéséből eredő erkölcsi veszteségek.

A gyorsított peres ügyekben a bíróságok számos esetben mentesítették a sértettet a bizonyítás alól és a büntetőügyben feltárt elkövetési magatartásból és a sérülések jellegéből következő hátrányokat külön bizonyítás nélkül megállapították. Az ügyekben helyesen értékelték a bíróságok bizonyítás nélkül a testi épség és egészség elleni cselekmények elkövetésével okozott nyilvánvaló fizikai sérülést, valamint a fizikai behatásból általános élettapasztalat alapján

²²⁰ VÉKÁS Lajos (szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. Budapest, CompLex, 2008. 174.; SZÉKELY László: Sérelemdíj előreláthatóság. In GÁRDOS Péter - VÉKÁS Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez* [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, 2024. (2024.I.1.) <http://uj.jogtar.hu>

²²¹ HORECZKY Károly: A nem vagyoni kártérítés jogintézménye. *Gazdaság és Jog*, 1996/2. 15.

²²² FÉZER T. (2011): i. m. 178.

²²³ Kúria Pfv.IV.21.764/2015/4. (BH2016. 241., PJD2016. 14.)

²²⁴ Kúria Pfv.III.21.174/2019/4.

következő pszichés megrázkódtatást immateriális sérelemként. Szintén több ügyben helyesen következtettek a becsület, jóhírnév és emberi méltóságot sértő cselekmények magatartásának vizsgálata útján, hogy a jogsértés alkalmas volt arra, hogy a sértettre és környezetére negatív hatást gyakoroljon.

Néhány bírósági érvelést kiemelve, a Debreceni Ítéltábla a testi sértés és rablás büntetével okozott kár megtérítése iránt indult perben arra mutatott rá, hogy a jogsértés sértettre gyakorolt hatásaként figyelembe lehet venni az elkövetési magatartásból és a sérülések jellegéből is következő, külön bizonyítás nélkül is nyilvánvalóan megállapítható lelki megrázkódtatást és ennek a felperes közvetlen környezetére, családjára gyakorolt negatív hatását (aggodalom, szorongás, megrázkódtatás).²²⁵ A Budapest Környéki Törvényszék a testi sértés büntetével kapcsolatban utalt arra, hogy köztudomású tény, hogy a fizikai sérülések fájdalommal járnak, ehhez további bizonyítás nem szükséges. továbbá az sem vitás, hogy az ilyen jellegű cselekmény elszenvedése pszichésen is megterhelő, különösen akkor, ha a sértett által elszenvedett cselekménynek tanúi is vannak.²²⁶ A Debreceni Ítéltábla kimondva, hogy sérelemdíj nem csak maradandó testi sérülések esetén jár, egyik eseti döntésében aláhúzta, hogy az alperes magatartásával összefüggésben beállt testi változásokban bekövetkező nem vagyoni sérelem, immateriális hátrány akkor is, ha a felperes később ezen állapotból felgyógyult, mivel adott időszakban ezen testi változások a felperes életvitelét, mindennapjainak alakulását nyilvánvalóan hátrányosan érintették. Az elkövetési magatartásból eredően továbbá nyilvánvalóan külön bizonyítás nélkül is belátható, hogy egy hasonló cselekmény a sértettnek fokozott lelki megrázkódtatást jelent és tartós félelem kialakítására is alkalmas lehet.²²⁷

A Fővárosi Ítéltábla a fizikai sérüléssel nem járó szeméremszétség vétségének személyiségi jogi vetülete kapcsán köztudomású tényként külön bizonyítás nélkül elfogadhatónak találta, hogy az alperes magatartása a felperest felháborította, neki lelki megrázkódtatást okozott, a megalázottság érzése, a nagy nyilvánosság előtt megvalósított cselekmény felperesre és közvetlen környezetére negatív hatást gyakorolt.²²⁸

A legkörültekintőbb mérlegelést egyértelműen a becsület és a jóhírnév megsértésének esetei igényelték. A Győri Ítéltábla az egyik ügyben azt emelte ki, hogy a bűncselekmény elkövetésének alaptalan vádja a jóhírnéven esett egyik legsúlyosabb sérelem, és külön bizonyítás nélkül is tényként fogadható el, hogy emiatt a felperes kellemetlen helyzetbe került, ismerősei, ügyfelei előtt magyarázkodásra kényszerült. Kijelentései alkalmasak voltak a felperes társadalmi megítélésének, üzleti jóhírnevének hátrányos befolyásolására.²²⁹ A Fővárosi Ítéltábla érvelése szerint rágalmozás megállapításakor, bizonyítás nélkül elfogadható, hogy valamely személy családtagjai felé irányuló negatív viselkedésére utaló valótlan kijelentések az adott személyt jelentősen sértik, olyan állítások, amelyek alkalmasak arra, hogy az érintett felé negatív értékítéletet keltsenek.²³⁰

²²⁵ Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.054/2022/2.

²²⁶ Budapest Környéki Törvényszék 4.P.20.588/2021/20.

²²⁷ Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.054/2022/2.

²²⁸ Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.216/2022/6.

²²⁹ Győri Ítéltábla Pf.I.20.033/2021/9.

²³⁰ Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.447/2023/12.

6. ÖSSZEGZÉS

Az ember személyiségének kiteljesedését és vagyoni viszonyai tiszteletben tartását átölő jogosultságok érvényesülése érdekében az állam által biztosított jogvédelemben a büntetőjognak és a magánjognak egyaránt fontos funkciója van. A kriminális cselekmények sértettjei a jogellenes károkozás, illetve személyiségsértés miatti igényeiket a büntetőeljárás során a büntetőbíróság, illetve a büntetőeljárás befejezését megelőzően vagy azt követően a polgári bíróság előtt érvényesíthetik.

A bűncselekménnyel okozott károk hatékony megtérítését szolgáló gyorsított per bevezetésével a jogalkotás eljárásjogi könnyítést kívánt biztosítani azoknak a sértettek számára, akiknek ügyében a büntetőeljárás már jogerősen befejeződött, de az őket ért injúria miatt magánjogi igényt kívánnak támasztani az elkövetővel szemben. A különleges pertípus megalkotásának általános célkitűzése az volt, hogy a sértett költséghatékony, egyszerű módon, gyors eljárásban, kíméletét is biztosító eljárásrend mellett szerezhessen érvényt az ellene elkövetett bűncselekmény miatti kártérítés, illetve sérelemdíj iránti jogának.

A bűncselekmény miatti magánjogi igények egyszerűsített elbírálásában egyfelől fontos szerepe van a megfelelő rugalmasságot biztosító eljárásjogi kereteknek. A jogerős büntetőítélet polgári perbeli hatályára figyelemmel a bizonyítás szükségszerűen egyszerűsödik, szűkebb terjedelművé válik, és a bizonyítási eszközök megjelölését, beszerzésének indítványozását involváló statikus bizonyítás válik hangsúlyossá. A Gyptv. ezért lehetővé teszi a tárgyalás nélküli bizonyítást, illetőleg abban az esetben, amikor az okirati bizonyításon kívül egyéb bizonyítást nem szükséges lefolytatni, feljogosítja a bíróságot, hogy az ítéletet tárgyaláson kívül hozza meg.²³¹ Amennyiben a bíróság megítélése szerint tárgyaláson indokolt a bizonyítást felvenni, a Gyptv. a sértett másodlagos viktimizációja kockázatának mérséklése érdekében előírja az e-tárgyalás megtartását, amely egyszerűsített telekommunikációs jelenléttel is megvalósítható.²³²

Az egyszerűsített elbírálás másfelől a perbeli igény természetéből és annak büntetőjogi előzményeiből adódik. Miután a bíróság kötve van a bűncselekmény alapját képező tényálláselemekhez, a büntetőbíróság által megállapított tényeket döntése alapjául kell elfogadnia. Bár a kárfelelősség feltételeit a polgári bíróságnak önállóan kell vizsgálnia, a károkozó magatartás büntetőjogi értékeléséből fakadóan a kártérítési felelősség egyes feltételeinek megvalósulására következtetés vonható le. Emiatt az önálló elbírálás elve – a büntetőítélet kötőerejének tárgyi terjedelmétől függően – bizonyos korlátok közé szorul, és a felelősség egyes feltételei további igazolásra nem szorulnak.

A polgári jogi felelősség premisszáinak vizsgálatakor kulcsfontosságú a magánjogi jogellenességet is megvalósító bűncselekmény Btk. különös részi tényálláselemeinek ismerete és azok polgári jogi szempontú értékelése. Kártérítési igény elbírálása esetén, ha az elkövetett bűncselekmény tényálláselemei között – büntetőjogi értelemben vett – kár, illetve vagyoni hátrány szerepel, valamint ha a cselekmény az elkövetési érték nagysága szerint minősíthető, és a felperes ezt az összeget követeli, a jogellenes magatartás, az okozati összefüggés és a kár nagysága is bizonyított. Sérelemdíj-igények eldöntése során a nem vagyoni sérelem mértéke, mibenléte általában a jogvita központi kérdése. Ennek a megítélése egyszerűbb, ha a bűncselekmény büntetőjogi értelemben valamilyen pszichikai, életveszélyt vagy testi sérülést hordozó eredményt hordoz²³³, mert a büntetőbíróság megállapítja a sértettet ért sérülést vagy betegséget. Olyan bűncselekmények esetében, amelyek eredményt nem tartalmaznak, de a

²³¹ Gyptv. 11. § (1) bek.

²³² Gyptv. 11. § (2) bek.

²³³ Pl. testi sértés (Btk. 164. §), foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés (Btk. 165. §), kényszerítés (Btk. 195. §), kiskorú veszélyeztetése [Btk. 208. § (1) bek.], közúti baleset okozása (Btk. 235. §).

sértett személye ellen nyilvánvalóan támadást intéznek²³⁴, a büntetőítélet ténymegállapításaiból lényegi konzekvenciát lehet leszűrni a sértettet ért behatásra. Ezekben az esetekben a büntetőbíróság által teljeskörűen feltárt elkövetési magatartás körülményeiből lehet levonni következtetéseket az okozott nem vagyoni sérelem súlyára, nagyságára nézve. Ez a fajta magatartás-centrikus szemléletmód kifejezetten alkalmas a bűncselekmény által okozott veszteségek felbecsülésére, és a Ptk. 2:52. § (2) bekezdése alkalmazásában arra, hogy a bíróság – mentesítve a sértettet a gyakran méltánytalan és szükségtelen bizonyítás alól – a jogellenes magatartással a józan ész alapján nyilvánvalóan együtt járó, köztudomású, általános tapasztalat szerint észlelhető, a jogsértés objektív tényéből következő nem vagyoni hátrányokat értékelhesse.

A gyorsított perekben született jogerős ítéletek vizsgálata alapján azt az általános megállapítást kell tenni, hogy a bíróságok kihasználva a Gyptv. által nyújtott rugalmas perrendi szabályokat, az anyagi jogszabályok helyes alkalmazásával hatékony jogvédelmet nyújtottak a sértettek számára. Eltérő anyagi jogi értelmezésben megnyilvánuló lényegi jogalkalmazási probléma nem volt kimutatható, a bíróságok a büntetőhatározat kötőerejének polgári jogi jogkövetkezményeit és a sérelemdíj fizetésére kötelezés kritériumait döntően egységesen ítélték meg. A másodfokú bíróságok általi megváltoztató tartalmú döntések bár jellemzőek voltak, ez véleményem szerint szükségszerű velejárója a személyiségvédelmi perek sajátosságaként a bírói mérlegelési szabadság magas fokának. Mindazonáltal kiemelés érdemel, hogy a legtöbb eltérő jogértelmezést kiváltó ügyek a rágalmazás, becsületsértés vétségének megállapítását követően indult személyiségi jogi perek voltak. Ami a Gyptv. alkalmazásával kapcsolatos eljárásjogi problémákat illeti, e dilemmák egy része megoldódott, azonban különösen a perfelállítás és a gyorsított perbe tartozó igények köre kapcsán még néhány ponton tapasztalható diszharmónia a bírói gyakorlatban. Ezek vonatkozásában ugyanakkor a jogegységet a Kúria egyedi ügyben hozott határozata könnyen megteremtheti, így vélhetően csak idő kérdése, hogy egyes vitatott kérdéseket tartalmazó ügyek eljussanak a legfőbb bírói fórumhoz.

²³⁴ Pl. szexuális kényszerítés (Btk. 196. §), szexuális erőszak (Btk. 197. §), szexuális visszaélés (Btk. 198. §), szeméremszétség (Btk. 205. §), kapcsolati erőszak [Btk. 212/A. § (1) bek. a) pont], zaklatás (Btk. 222. §), magánlakásértés (Btk. 221. §), bántalmazás hivatalos eljárásban (Btk. 301. §), rablás (Btk. 365. §).

7. FORRÁSOK

Jogirodalom

- AMBRUS István - CSÖNDES Mónika: A büntetőítélet hatálya polgári perben, döntés a jogerősen elbírált bűncselekmény vagyoni jogkövetkezményeiről I., *Magyar Jog*, 2024/4.
- AMBRUS István - CSÖNDES Mónika: A büntetőítélet hatálya polgári perben, döntés a jogerősen elbírált bűncselekmény vagyoni jogkövetkezményeiről II., *Magyar Jog*, 2024/5.
- BODZÁSI Balázs (szerk.): *Gazdasági Jogi és Adójogi Tanulmányok 2020*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2020.
- CSÉCSY Andrea[et al.]: *Nagykommentár a kártérítési joghoz* [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, 2011. (2013.VII.1.)
- FARKAS József: *Bizonyítás a polgári perben*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1956.
- FÉZER Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata*. Budapest, CompLex, 2010.
- FÉZER Tamás: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*. Budapest, HVG-ORAC, 2011.
- FUGLINSZKY Ádám: Felróható károsult közrehatás és kárenyhítési kötelezettség a magyar polgári jogban. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2008/4.
- FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog*. Budapest, HVG-ORAC, 2015.
- GÁRDOS Péter - VÉKÁS Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez* [online] In Jogtár Wolters Kluwer, 2024. (2024.I.1.)
- HORECZKY Károly: A nem vagyoni kártérítés jogintézménye. *Gazdaság és Jog*, 1996/2.
- IFJ. LOMNICI Zoltán - GAZSÓ Balázs László: *A nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos perek legújabb tendenciái*. Budapest, Oriold és Társa, 2011.
- KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez* [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, 2024. (2024.VIII.1.)
- KOVÁCS Ildikó: A bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított perről szóló 2020. évi LXX. törvény jogértelmezési problémái a gyakorlatban. *Bírószági Döntések Tára*, 2021/3.
- KÖLES Tibor: *A nem vagyoni kár*. Budapest, HVG-ORAC, 1997.
- LÁBADY Tamás: *A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban*. Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Jogi Továbbképző Intézet, 1986.
- MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség*. Budapest, Triorg, 1992.
- NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, HVG-ORAC, 2010.
- PETRIK Ferenc (szerk.): *Polgári Jog – Kommentár a gyakorlat számára (a 2013. évi V. tv., az új Ptk. kommentárja). I. kötet. Második könyv*. Budapest, HVG-ORAC, 2013.
- PETRIK Ferenc: Nem vagyoni kárpótlás: a személyiségvédelem általános és feltétlen eszköze. *Magyar Jog*, 1991/6.
- POLT Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez* [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, Budapest, 2024. [2023.IX.1.]
- SZEGHŐ Katalin A gyorsított per jogalkalmazási kérdései. *Magyar Jog*, 2021/7-8.
- Szemenyei László: A büntető és a polgáriítéletnek egymáshoz való viszonya. *Jogtudományi Közlöny*, 1954/6.
- SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Magánjog III.*, Grill Károly Könyvkiadó, Budapest, 1941.
- VÉKÁS Lajos - Vörös Imre (szerk.): *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz* [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, Budapest, 2014.
- VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, CompLex, 2008.

- VÉKÁS Lajos: Bírálat és jobbító észrevételek az új Ptk. törvényjavaslatához. *Magyar Jog*, 2013/1.
- WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez* [online] In Jogtár, Wolters Kluwer, 2024. (2023.IX.1.)

Hivatkozott joggyakorlat

a) bírósági határozatok

- Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.200/2023/7.
- Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.045/2021/4.
- Fővárosi Ítéltábla 1.Mf.31.175/2021/5.
- Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.20.194/2015/3. (PJD2016. 2.)
- Fővárosi Ítéltábla 32.Pf.20.078/2017/5. (BDT2017. 3710.)
- Fővárosi Ítéltábla Pf.20.063/2019/8.
- Kúria Bfv.II.1.496/2016. (BH2017. 292.)
- Kúria Kfv.IV.37.503/2019/4.
- Kúria Kfv.VI.38.150/2018. (BH2020. 127.)
- Kúria Mfv.X.10 064/2020. (BH2021. 49.)
- Kúria Pfv.21.779/2018/5.
- Kúria Pfv.III.20.126/2018/17.
- Kúria Pfv.III.20.347/2021/7.
- Kúria Pfv.III.20.686/2021/4. (BH2022. 153.)
- Kúria Pfv.III.21.266/2018. (BH2020. 70.)
- Kúria Pfv.III.21.319/2018. (BH2020. 150.)
- Kúria Pfv.III.21.567/2019/7.
- Kúria Pfv.III.21.585/2018/14. (BH2021. 45.)
- Kúria Pfv.III.21.650/2019/8. (BH2021. 135.)
- Kúria Pfv.IV.21.348/2019/8. (BH2021. 197)
- Kúria Pfv.IV.21.764/2015. (BH2016. 241.)
- Kúria Pkk.IV.24 750/2021/2.
- Kúria Pkk.VI.24.859/2021/2. (BH2022. 105.)
- Legfelsőbb Bíróság Kfv.I.35.155/2004. (EBH2005. 1257.)
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.I.10.531/2005. (EBH2006. 1546.)
- Legfelsőbb Bíróság Pf.V.22.269/1994. (BH1996. 155.)
- Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.22.005/2008. (BH2011. 101.)
- Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.22.445/1997. (BH2001. 367.)
- Legfelsőbb Bíróság Pfv.VI.20.096/2001. (BH2003. 457.)
- Pécsi Ítéltábla Pf.20.033/2019/7.
- Pécsi Ítéltábla Pf.IV.20.059/2021/4. (BDT2022. 4516.)
- Pécsi Ítéltábla Pf.V.20.082/2021/3. (BDT2022.4483)
- Pécsi Ítéltábla Pkk.IV.25.108/2021/4. (BDT2021. 4394.)
- Szegedi Ítéltábla Pf. 20.002/2017/8. (BDT2018. 3821.)
- Szegedi Ítéltábla Pkf.II.20.133/2024/2. (BDT2024. 4812.)
- Szegedi Ítéltábla: Pf.II.20.316/2018. (BDT2019. 4015.).
- Szegedi Ítéltábla: Pf.III.20.231/2021/5. (BDT2022. 4563.)

b) gyorsított perekben született bírósági határozatok

- Budapest Környéki Törvényszék 20.P.20.236/2023/8.
- Budapest Környéki Törvényszék 21.P.20.571/2022/19.
- Budapest Környéki Törvényszék 22.P.20.521/2020/34.

- Budapest Környéki Törvényszék 27.P.20.596/2022/14.
- Budapest Környéki Törvényszék 27.P.20.685/2022/12.
- Budapest Környéki Törvényszék 4.P.20.588/2021/20.
- Egri Törvényszék 12.P.20.204/2020/48.
- Fővárosi Törvényszék 17.P.20.544/2023/24.
- Fővárosi Törvényszék 20.P.20.726/2023/14.
- Fővárosi Törvényszék 20.P.21.045/2021/27.
- Fővárosi Törvényszék 20.P.22.403/2022/11.
- Fővárosi Törvényszék 26.P.21.978/2021/13.
- Fővárosi Törvényszék 28.P.20.794/2022/16.
- Fővárosi Törvényszék 36.P.21.248/2023/21.
- Fővárosi Törvényszék 36.P.22.005/2022/24.
- Fővárosi Törvényszék 71.P.20.270/2022/11.
- Fővárosi Törvényszék 71.P.21.675/2022/20.
- Fővárosi Törvényszék 8.P.20.662/2023/9.
- Fővárosi Törvényszék 8.P.21.588/2022/10.
- Győri Törvényszék 7.P.20.046/2023/7.
- Gyulai Törvényszék 10.P.20.138/2020/19.
- Gyulai Törvényszék 5.P.20.113/2021/19.
- Kecskeméti Törvényszék 16.P.20.287/2022/17.
- Kecskeméti Törvényszék 16.P.21.568/2022/7.
- Kecskeméti Törvényszék 5.P.20.423/2022/26.
- Miskolci Törvényszék 13.P.20.481/2022/54.
- Miskolci Törvényszék 13.P.21.200/2022/18.
- Pécsi Törvényszék 37.P.20.302/2021/19.
- Pécsi Törvényszék 37.P.20.303/2021/15.
- Pécsi Törvényszék 45.P.20.454/2021/32.
- Szegedi Törvényszék 7.P.20.014/2022/24.
- Szegedi Törvényszék 7.P.20.094/2023/11.
- Szegedi Törvényszék 7.P.20.166/2022/17.
- Szegedi Törvényszék 7.P.20.235/2022/19.
- Szegedi Törvényszék 7.P.20.255/2022/15.
- Székesfehérvári Törvényszék 15.P.20.035/2021/5.
- Szekszárdi Törvényszék 32.P.20.133/2021/28.
- Szekszárdi Törvényszék 32.P.20.133/2021/28.
- Szekszárdi Törvényszék 32.P.20.535/2021/22.
- Szombathelyi Törvényszék 24.P.20.184/2021/19.
- Szombathelyi Törvényszék 28.P.20.040/2021/17.
- Szombathelyi Törvényszék 28.P.20.076/2021/16.
- Szombathelyi Törvényszék 41.P.20.113/2023/15.
- Tatabányai Törvényszék 18.P.20.209/2021/58.
- Veszprémi Törvényszék 5.P.20.599/2022/11.
- Zalaegerszegi Törvényszék 1.P.20.668/2020/12.
- Fővárosi Törvényszék 66.P.22.652/2021/13.
- Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.281/2023/4. (Nyíregyházi Törvényszék 12.P.20.147/2023/18.)
- Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.296/2024/3. (Egri Törvényszék 12.P.20.009/2024/25.)
- Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.310/2021/4. (Miskolci Törvényszék 10.P.21.260/2020/33.)

- Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.054/2022/2. (Egri Törvényszék 12.P.20.204/2020/48.)
- Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.081/2023/4. (Nyíregyházi Törvényszék 8.P.20.475/2022/21.)
- Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.097/2023/4. szám (Miskolci Törvényszék 13.P.21.200/2022/18.)
- Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.200/2023/7. (Miskolci Törvényszék 13.P.20.481/2022/54.)
- Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.20.131/2023/4. (Fővárosi Törvényszék 8.P.21.588/2022/10.)
- Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.058/2024/8. (Budapest Környéki Törvényszék 20.P.20.236/2023/8.)
- Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.169/2023/7. (Budapest Környéki Törvényszék 27.P.20.596/2022/14.)
- Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.288/2023/3. (Fővárosi Törvényszék 36.P.22.005/2022/24.)
- Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.364/2022/4. (Fővárosi Törvényszék 66.P.22.652/2021/13.)
- Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.365/2022/4. (Fővárosi Törvényszék 66.P.22.650/2021/11.)
- Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.216/2022/6. (Fővárosi Törvényszék 20.P.21.045/2021/27.)
- Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.758/2022/6. (Fővárosi Törvényszék 28.P.20.794/2022/16.)
- Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.094/2024/9. (Fővárosi Törvényszék 20.P.20.726/2023/14.)
- Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.289/2022/4. (Fővárosi Törvényszék 26.P.21.978/2021/13.)
- Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.397/2023/6. (Fővárosi Törvényszék 8.P.20.662/2023/9.)
- Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.447/2022/4. (Fővárosi Törvényszék 71.P.20.270/2022/11.)
- Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.447/2023/12. (Budapest Környéki Törvényszék 27.P.20.685/2022/12.)
- Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.663/2022/9. (Budapest Környéki Törvényszék 4.P.20.588/2021/20.)
- Győri Ítéltábla Pf.I.20.013/2024/3. (Szombathelyi Törvényszék 41.P.20.113/2023/15.)
- Győri Ítéltábla Pf.I.20.033/2021/9. (Győri Törvényszék P.20.429/2020/13.)
- Győri Ítéltábla Pf.III.20.008/2023/7. (Veszprémi Törvényszék 5.P.20.599/2022/11.)
- Győri Ítéltábla Pf.III.20.068/2022/7. (Szombathelyi Törvényszék 24.P.20.184/2021/19.)
- Győri Ítéltábla Pf.III.20.071/2023/4. (Győri Törvényszék P.20.329/2022/21.)
- Győri Ítéltábla Pf.IV.20.134/2021/6. (Szombathelyi Törvényszék 28.P.20.040/2021/17.)
- Győri Ítéltábla Pf.IV.20.161/2021/7. (Szombathelyi Törvényszék 28.P.20.076/2021/16.)
- Kúria Pfv.IV.20.848/2022/5. (Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.216/2022/6., Fővárosi Törvényszék 20.P.21.045/2021/27.)
- Pécsi Ítéltábla Pf.III.20.024/2021/6. (Zalaegerszegi Törvényszék 1.P.20.668/2020/12.)
- Pécsi Ítéltábla Pf.IV.20.034/2022/7. (Szekszárdi Törvényszék 32.P.20.535/2021/22.)
- Pécsi Ítéltábla Pf.V.20.082/2021/3. (Szekszárdi Törvényszék 32.P.20.133/2021/28.)
- Pécsi Ítéltábla Pf.V.20.101/2021/8. (Pécsi Törvényszék 37.P.20.302/2021/19.)
- Pécsi Ítéltábla Pf.V.20.102/2021/8. (Pécsi Törvényszék 37.P.20.303/2021/15.)
- Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.140/2022/4. (Gyulai Törvényszék, 5.P.20.113/2021/19.)
- Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.055/2023/8. (Kecskeméti Törvényszék 16.P.21.568/2022/7.)
- Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.124/2023/4. (Szegedi Törvényszék 7.P.20.166/2022/17.)
- Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.315/2022/4. (Szegedi Törvényszék 7.P.20.014/2022/24.)
- Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.329/2022/5. (Kecskeméti Törvényszék 16.P.20.287/2022/17.)
- Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.399/2022/5. (Kecskeméti Törvényszék 5.P.20.423/2022/26.)
- Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.249/2021/2. (Gyulai Törvényszék 10.P.20.138/2020/19.)

1. BEVEZETÉS

A nemzetközi jogsegély jelentős területét képező határon átnyúló kézbesítés jogforrásainak sokrétősége folytán gyakran jogalkalmazási nehézségeket idéz elő²³⁵. Az egységes értelmezésre törekvés kiemelt jelentősége vitathatatlan, hiszen egyrészt az eljárást megindító irat szabályos kézbesítése a kikényszeríthetőség alapvető feltétele, másrészt a belső eljárási szabályosság betartásának önmaga értékén túlmutató szerepe van a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesítése kapcsán is.

Jelen tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a luxembourgi székhelyű Európai Unió Bírósága (továbbiakban: EUB) miként értelmezi az Európai Unión belül történő iratkézbesítés esetén alkalmazandó rendeletek szabályait, erre tekintettel mire kell kiemelt figyelmet fordítani annak érdekében, hogy a hazai jogalkalmazás megfeleljen a fenti bíróság gyakorlatának, illetve milyen jogforrás alapján és hogyan kell eljárnia a magyar jogalkalmazónak, ha az Európai Unión kívülre kell kézbesítenie az előtte folyamatban lévő polgári eljárás során.

²³⁵ BORECZKI Szabolcs: A nemzetközi jogsegély általános szabályai. in VÉKÁS Lajos-NEMESSÁNYI Zoltán - OSZTOVITS András (szerk.): *A nemzetközi magánjogról szóló törvény kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2020, 365.

2. TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS – A KÉZBESÍTÉSRE IRÁNYULÓ JOGSEGÉLY INTÉZMÉNYÉNEK FEJLŐDÉSE

Az Európai Unió feladatai közé tartozik, hogy a kölcsönös bizalom és a bírósági, valamint bíróságon kívül határozatok kölcsönös elismerésének elvei alapján kialakítsa a polgári ügyek területén az európai igazságszolgáltatási térséget. Ehhez határokon átnyúló igazságügyi együttműködésre van szükség. Ezen cél, valamint a belső piac megfelelő működésének elősegítése céljának elérése érdekében az EU jogszabályokat fogadott el többek között a bírósági iratok határokon átnyúló kézbesítéséről²³⁶.

A kézbesítésre irányuló jogsegély intézménye hosszabb múltra tekint vissza az Európai Unió tagállamaiban: mind a bizonyításfelvételre, mind pedig a kézbesítésre vonatkozóan számos nemzetközi egyezményt született a XX. században, melyek valamelyikének több tagállam részese volt. A polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok külföldön történő kézbesítéséről szóló, Hágában, 1965. november 15. napján kelt Egyezményhez²³⁷ (továbbiakban: Kézbesítési Egyezmény) csatlakozott országok olyan szabályok alkalmazásában szerezhettek jártasságot, amelyek később, ha megváltozott tartalommal is, de az európai igazságügyi együttműködés keretében kiadott rendeletek részeivé váltak²³⁸.

Bár az Európai Bizottság már a '90-es évek közepén kidolgozott egy európai kézbesítési egyezményt, mely nemzetközi közjogi alapokon kellett volna, hogy szabályozza a kézbesítési forgalmat, és az Európai Unió Tanácsa 1997. május 26-án el is fogadta azt, az egyezmény nem lépett hatályba. Az Amszterdami Szerződés hatálybalépését követően a Bizottság 1999. május 26-án javaslatot terjesztett elő a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről szóló tanácsi irányelv elfogadására, ám amikor a javaslatot az Európai Parlament elé terjesztették, az azt kívánta, hogy a javaslatot rendeleti formában fogadják el. Így a hatályba nem lépett egyezmény tartalmát végül a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről szóló 1348/2000/EK rendeletbe (továbbiakban: első kézbesítési rendelet) építették be. Ezen 2001. május 31. napján hatályba lépett első kézbesítési rendelet a régi jogsegélyszerződésekhez képest számos egyszerűsítést valósított meg, hogy gördülékenyebbé tegye a határon átnyúló kézbesítést a közvetlen kézbesítés előtt álló akadályok leépítésével. A rendelet tárgyát illetően alapvetően a szervek együttműködésére koncentrált, aminek hatására a korábbiakhoz képest jelentősen javult és gyorsult az iratok más tagállamokban történő továbbítása, ennek ellenére röviddel a hatálybalépése után számos kritika érte, ezért a Bizottság már 2005 júliusában egy módosítást terjesztett elő annak érdekében, hogy az új rendelet jobban megfeleljen a gyors, költségkímélő és megbízható kézbesítés követelményeinek²³⁹.

A 2007. december 30-án hatályba lépett, de 2008. augusztus 13., illetve 2008. november 13. napjától hatályos, a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről (iratkézbesítés) és az 1348/2000/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló 1393/2007/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet (továbbiakban: régi kézbesítési rendelet) legfontosabb újításai az egységes formanyomtatványok bevezetése, a fordítás szükségessége és a közvetlenül postai kézbesítés voltak. Bevezetett ugyanis egy új szabályt arra vonatkozóan, hogy az átvévő intézménynek minden szükséges lépést meg kell tennie annak érdekében, hogy az irattovábbítás a lehető legrövidebb időn belül, de legkésőbb az átvételtől számított egy hónapon belül megtörténjen, formanyomtatvány alkalmazását tette

²³⁶ JUHÁSZ Ivett: Újdonságok az európai kézbesítési szabályok tekintetében. *Közjegyzők Közlönye*, 2021/3, 37.

²³⁷ kihirdette a 2005. évi XXXVI. törvény

²³⁸ HARSÁGI Viktória: *Kézbesítés a polgári jogvitákban határok nélkül*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2010, 130.

²³⁹ HARSÁGI Viktória: *Kézbesítés a polgári jogvitákban határok nélkül*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2010, 132.

kötelezővé a címzett átvétel megtagadása iránti joga garantálása érdekében és egységes feltételeket teremtett az iratok postai szolgáltatások útján történő kézbesítése esetére.

A majd 15 évig alkalmazott rendeletet 2022. július 1. napjától újabb rendelet váltotta fel, a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről (iratkézbesítés) szóló, az Európai Parlamenti és a Tanács (EU) 2020/1784 rendelete (továbbiakban: új kézbesítési rendelet). Az EUMSZ 81. cikkének (2) bekezdése a Parlamentet és a Tanácsot megbízta azzal a feladattal is, hogy intézkedéseket fogadjanak el a határozatok kölcsönös elismerésének és végrehajtásának, valamint a joghatósággal kapcsolatos nemzeti kollíziós szabályok összeegyeztethetőségének biztosítása érdekében. Az új kézbesítési rendelet megalkotásának célja az volt, hogy meggyorsítsa és egyszerűsítse a bírósági vagy bíróságon kívüli iratok továbbítását a tagállamok között, és ezzel hatékonyabbá és gyorsabbá tegye a bírósági eljárásokat²⁴⁰ a dokumentumok biztonságának és védelmének biztosítása, a címzettek jogainak védelme, valamint a magánélet és a személyes adatok tiszteletben tartása mellett²⁴¹.

Mint az esetek többségében, a kézbesítési rendeletek alkalmazása körében is speciális az Egyesült Királyság, Írország, illetve Dánia helyzete. Az Egyesült Királyság és Írország mindhárom rendelet tekintetében úgy nyilatkozott, mely nyilatkozatuk a rendeletek utolsó előtti preambulumbekkezdéseiben rögzítésre is került, hogy az Európai Unióról szóló szerződéshez, valamint az Európai Közösséget létrehozó szerződéshez csatolt, az Egyesült Királyság és Írország helyzetéről szóló jegyzőkönyv 3. cikkével összhangban részt vesznek a rendeletek elfogadásában és alkalmazásában, míg Dánia utolsó preambulumbekkezdéseiben rögzített nyilatkozata szerint az Európai Unióról szóló szerződéshez, valamint az Európai Közösséget létrehozó szerződéshez csatolt, Dánia helyzetéről szóló jegyzőkönyv 1. és 2. cikkével összhangban nem vesz részt a rendeletek elfogadásában, és a rendeletek nem kötelezik és nem alkalmazhatóak rá. A Dán Királyság azonban megállapodást kötött az Európai Közösséggel a bírósági és a bíróságon kívüli iratok kézbesítésére vonatkozó rendeletek alkalmazásáról²⁴², így Dánia tekintetében is a rendeletek alapján történhet a megállapodások hatályba lépésétől a bírósági iratok kézbesítése. A Brexit okozta változások miatt azonban az Egyesült Királyságba való kézbesítés jelenleg a Hágai Kézbesítési Egyezmény alapján történik.

²⁴⁰ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/154/a-polgari-ugyekben-folytatott-igazsagugyi-egyuttmukodes> letöltve: 2024.10.02.

²⁴¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM:4494863>, letöltve: 2023.10.30.

²⁴² Hivatalos Lap 2005. évi L-300. szám. 55-60., illetve 2008. évi L-331. szám 21.

3. KÉZBESÍTÉS A MAGYAR POLGÁRI ELJÁRÁSOKBAN AZ EU-N BELÜL: EGYÜTTMŰKÖDÉS AZ ÚJ KÉZBESÍTÉSI RENDELET ALAPJÁN

Az együttműködés az Európai Unió egyik záróköve, amely nélkül nem állna a szervezet építménye. Az együttműködést a mindennapokban a tagállamok különböző hatóságai valósítják meg az uniós politikában²⁴³.

Hazánkban a határon átnyúló kézbesítés jogalkalmazási nehézségei miatt a nemzetközi magánjogi kodifikáció során az addiginál átfogóbb, koherensebb, jobban átlátható szabályozás megvalósítása volt a cél.

A nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény (továbbiakban: Nmjtvt.) 2. §-a mellett²⁴⁴ a 72. § (1) bekezdése kifejezetten nevesíti az Európai Unió közvetlenül alkalmazandó jogi aktusait is, amikor kimondja, hogy „Magyar bíróság külföldi bíróság jogsegélykérelmére nemzetközi szerződés, az Európai Unió közvetlenül alkalmazandó jogi aktusa vagy viszonyosság alapján nyújt jogsegélyt.” A kézbesítés módjai az Nmjtvt. 73. §-a szerint a miniszter (minisztériumon) keresztül, a nemzetközi szerződés szerinti postai és a nemzetközi szerződésben meghatározottak szerinti külképviseleti hatóság útján történő kézbesítés. A 77. § az új kézbesítési rendelet végrehajtásához szükséges kiegészítő rendelkezéseket tartalmazza.

A jogsegély területén korábban szabályozott együttműködési modellekhez képest a legfontosabb változás a rendeleteknek köszönhetően az volt, hogy intézményközi kézbesítés esetén a magyar bíróságok más EU tagállamba közvetlenül küldik meg és onnan közvetlenül fogadják a kérelmeket²⁴⁵, az Igazságügyi Minisztérium (továbbiakban: IM) központi hatósági feladatai kiegészítő jelleggel merülnek fel (pl. közbenjárást biztosít a bíróságok közötti kommunikáció akadályozottsága esetén, átvevői intézményi passzivitás ritka eseteiben a régi kézbesítési rendelet 3. cikke és 4. cikk (1) bekezdése, illetve az új kézbesítési rendelet 4. cikke és 8. cikk (1) bekezdése alapján, az Nmjtvt. 73. § (1) bekezdésében²⁴⁶ foglaltaktól eltérően).²⁴⁷

Az EU tagállamok egymás közötti viszonyában tehát a kézbesítési rendeletek rendelkezései elsőbbséget élveznek a két-vagy többoldalú nemzetközi szerződésekkel szemben is a régi kézbesítési rendelet 20. cikk (1) bekezdése és új kézbesítési rendelet 29. cikk (1) bekezdése szerint.

A Magyarország és más államok közötti - a kézbesítés terén folytatott - együttműködés normáiról a <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/nemzetkozi-polgari-ugyekben-valo-igazsagugyi-egyuttmukodes> oldalon részletes tájékoztatás áll a jogalkalmazók rendelkezésére, külön útmutató az EU-n belüli kézbesítés megkönnyítéséhez²⁴⁸, míg külön az EU- kívülihez.

²⁴³ GOMBOS Katalin - SIMON Károly László: *Hatóságok közötti határon átnyúló együttműködés polgári ügyekben*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. Abstract

²⁴⁴ 2. § E törvény rendelkezéseit olyan kérdésekben kell alkalmazni, amelyek nem tartoznak az Európai Unió általános hatályú, közvetlenül alkalmazandó jogi aktusa vagy nemzetközi szerződés hatálya alá.

²⁴⁵ Nmjtvt. 77. § (1) bekezdése: A tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről (iratkezelés) szóló, 2020. november 25-i (EU) 2020/1784 európai parlamenti és tanácsi rendelet (e §-ban a továbbiakban: a rendelet) 3. cikk (1) bekezdése szerinti átvételi intézmény feladatait

a) bírósági iratok esetében az a bíróság, amelynek eljárásában a kézbesítendő irat keletkezett,
b) közjegyző eljárásában keletkezett iratok esetén az a közjegyző, akinek eljárásában az irat keletkezett,
c) egyéb bíróságon kívüli iratok esetében a miniszter látja el.

²⁴⁶ Nmjtvt. 73. § (1) bekezdése: A megkeresett állam hatósága útján külföldön kézbesítendő iratot intézkedés végett a miniszterhez kell megküldeni.

²⁴⁷ A nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény bírói gyakorlata tárgykörre felállított joggyakorlat-elemző munkacsoport Összefoglaló véleményének kivonata. 55.

https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/i_osszefoglalo_velemeney_kivonat_kozzetetelre_internet.pdf letöltve: 2024.10.02.

²⁴⁸ <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/download/c/c5/03000/%C3%9A%tmutat%C3%B3%20az%201784-2020%20rendelethez%202022%20november%2022.pdf> letöltve: 2024.10.02.

A továbbiakban az új kézbesítési rendelet szabályai kerülnek ismertetésre az ahhoz kapcsolódó és a magyar jogalkalmazó számára iránymutatásul szolgáló EUB ítéletek ismertetését az egyes kérdéskörökhöz beépítve.

3.1. Hatály

Az 1. cikk a rendelet tárgyi hatályát határozza meg és mind a régi kézbesítési rendelethez, mind a joghatóságra irányadó Brüsszel Ia. rendelethez, mind az alkalmazandó jogra vonatkozó Róma I. rendelethez hasonlóan azt a polgári és kereskedelmi ügyekben megvalósuló bírósági és bíróságon kívüli iratok határokön átnyúló kézbesítésként jelöli meg. A fenti rendeletekhez hasonlóak így a kivételek is, mivel az új kézbesítési rendelet sem alkalmazandó az adó-, vám- vagy közigazgatási ügyekre, illetve a közhatalom gyakorlásával összefüggő cselekményekért és mulasztásokért fennálló tagállami felelősségre.

Definiálja a határokön átnyúló kézbesítés fogalmát is az egyik tagállamból valamely másik tagállamba történő kézbesítésként.

A rendelet időbeli hatályát illetően kiemelendő, hogy a 37. cikk szerint 2022. július 1-jétől kell alkalmazni, azonban az 5., a 8. és a 10. cikk a 25. cikkben említett végrehajtási jogi aktusok hatálybalépésének napját követő hároméves időszakot követő hónap első napjától, azaz 2025-től alkalmazandó. A későbbi hatálybalépésre vonatkozó rendelkezések a biztonságos és megbízható decentralizált informatikai rendszeren (nemzeti informatikai rendszerekből és interoperábilis hozzáférési pontokból álló hálózat) keresztüli továbbítást érintik.

3.2. Intézmények

Az új kézbesítési rendelet 3. cikke szerint ki kell jelölni az áttevő és átvevő intézményeket a kézbesítendő bírósági és bíróságon kívüli iratok továbbítására. Ennek tartalmaznia kell az intézmények nevét és címét, illetékességét, azokat a módokat, amelyeken az említett intézmények képesek az iratok átvételére, illetve azokat a nyelveket, amelyeken a formanyomtatványokat meg lehet küldeni ezeknek az intézményeknek). Az Nmjt. 77. §-ának végrehajtási rendelkezései segítik a jogalkalmazást.

Az Európai Igazságügyi Portálon, azaz a <https://e-justice.europa.eu> oldalon az eljáró bíró megkeresheti a külföldi kézbesítés érdekében szükséges átvevő intézményt és ezen a felületen azt is ellenőrizheti, hogy az adott intézmény a kézbesítendő iratokat a formanyomtatványokkal postai úton, telefaxon vagy elektronikusan fogadja-e, illetve milyen nyelveken biztosítja a kommunikációt.

A 4. cikk szerinti központi szerv, hazánkban az IM feladatai a tájékoztatás, a megoldások keresése a kézbesítendő iratok továbbítása során felmerülő nehézségekre és kivételes esetekben az áttevő intézmény kérésére kézbesítési kérelem továbbítása az illetékes átvevő intézményhez. Így előfordulhat, hogy az eljáró bíróság intézményközi kézbesítést rendel el egy másik tagállamba való iratkézbesítés végett, azonban a külföldi szerv tájékoztatásának hiánya, késedelme vagy nem megfelelése miatt a központi hatósághoz fordul további intézkedésért, azonban a központi hatóság szerepe erre a körre szűkült.

3.3. Decentralizált informatikai rendszer

Az új kézbesítési rendelet decentralizált informatikai rendszert hoz létre azért, hogy az intézmények a kézbesítendő iratokat, kérelmeket, visszaigazolásokat, átvételi elismervényeket, igazolásokat és közléseket biztonságos és megbízható decentralizált informatikai rendszeren (nemzeti informatikai rendszerekből és interoperábilis hozzáférési pontokból álló hálózaton) keresztül továbbítsák. Ezen rendszer alapját olyan megoldásnak kell képeznie, mint például az

e-CODEX. A fentiekre a minősített bizalmi szolgáltatások igénybevételére vonatkozó, a 910/2014/EU rendeletben meghatározott általános jogi keret alkalmazandó. Amennyiben az iratokat bélyegzővel vagy kézzel írt aláírással kell ellátni vagy látták el, ezek helyett a 910/2014/EU rendeletben meghatározott minősített elektronikus bélyegzőt vagy minősített elektronikus aláírást lehet használni. Amennyiben a decentralizált informatikai rendszer zavara vagy kivételes körülmények fennállása folytán nem lehetséges a továbbítás, akkor azt - a megbízhatóság és a biztonság garantálásának követelményét figyelembe véve - a leggyorsabb és legalkalmasabb alternatív módon kell elvégezni (5. cikk).

A 6. cikk szerint a decentralizált informatikai rendszeren keresztül továbbított iratok az eljárásban nem foszthatók meg joghatásuktól és nem tekinthetők bizonyítékként elfogadhatatlannak kizárólag azon az alapon, hogy elektronikus formátumúak.

A fentieket megerősítik az új kézbesítési rendelet preambulumbekzdései is, mivel a (10) preambulumbekzdés előírja, hogy minden megfelelő modern kommunikációs technológiát igénybe kell venni, ezért főszabályként a tagállamok által kijelölt intézmények és szervek közötti minden kapcsolattartást és iratcserét egy összekapcsolt és műszakilag interoperábilis nemzeti informatikai rendszerekből álló biztonságos és megbízható, decentralizált informatikai rendszeren keresztül kell végezni, a (15) preambulumbekzdés pedig hangsúlyozza, hogy üzemzavar vagy kivételes körülmények esetén is, például olyan helyzetekben, amikor nagy terjedelmű dokumentáció elektronikus formátumúvá való átalakítása aránytalan adminisztratív terhet róna az áttevő intézményre, vagy ha a hitelesség megállapítása céljából az eredeti papírformátumú iratra van szükség, a továbbítást a lehető legalkalmasabb alternatív módon kell elvégezni.

3.4. Ismeretlen címzett

A régi kézbesítési rendelet nem adott lehetőséget a lakcímkutatásra.

Ehhez a problémakörhöz kapcsolódóan az EUB a Toplofikatsia Sofia és társai-ítéletben²⁴⁹ foglalt állást.

A kérdést előterjesztő bíróság, a Sofiyski Rayonen sad (szófia kerületi bíróság, Bulgária) előtt három egymáshoz hasonló tényállású ügy volt folyamatban, ugyanis az ügyekben az alperes nem volt fellelhető a felperes kérelmén megjelölt címen annak ellenére, hogy e cím az említett személynek a nemzeti népesség-nyilvántartásban rögzített állandó és aktuális lakcíme volt, és információ állt a felperes és/vagy a bíróság rendelkezésére arra vonatkozóan, hogy egy másik tagállamban él a keresett személy.

A kérdést előterjesztő bíróságban az a kérdés merült fel, hogy ha a bolgár jog értelmében hivatalból köteles tudakozódni az olyan személyek bulgáriai címét érintően, akik számára bírósági iratot kell kézbesíteni, köteles-e ezt megtenni és egy másik tagállam illetékes hatóságainál tudakozódni abban az esetben, ha eljárásában adat merül el arra vonatkozóan, hogy a kézbesítendő bírósági irat címzettje egy másik tagállamban él.

Az EUB a bizonyításfelvételi rendelet szabályait értelmezte a kérdés megválaszolásához és úgy foglalt állást, hogy az nem alkalmazandó az olyan helyzetre, amelyben valamely tagállam bírósága egy másik tagállamban olyan személy címét tudakolja meg, aki részére bírósági határozatot kell kézbesíteni.

Az új kézbesítési rendelet újítása, hogy bevezeti a címkereséshez történő segítségnyújtást, ha a kézbesítendő irat címzettjének címe ismeretlen. A 7. cikk szerint, ha nem ismert annak a

²⁴⁹ C-208/20 Toplofikatsia Sofia és társai-ítélet, ECLI:EU:C:2021:719

személynek a címe, akinek a részére a bírósági vagy bíróságon kívüli iratot kézbesíteni kell egy másik tagállamban, ezen tagállam segítséget nyújt a cím megállapításához a következő módok legalább egyikén: a) gondoskodik olyan hatóságok kijelöléséről, amelyek részére az átvevő intézmények a címzett címének megállapítása iránti megkereséseiket címezhetik; b) lehetővé teszi más tagállamokban élő személyek számára, hogy közvetlenül a lakcímnnyilvántartásokhoz vagy más nyilvánosan elérhető adatbázisokhoz a címzett címére vonatkozó adatszolgáltatás iránti kérelmet nyújtsanak be, többek között elektronikus úton is, az európai igazságügyi portálon rendelkezésre álló formanyomtatvány útján; vagy c) az európai igazságügyi portálon keresztül részletes tájékoztatást nyújt arról, hogy hogyan lehet fel a kézbesítések címzettjeinek címe. Minden tagállam ezekről, valamint arról is információkat bocsát a Bizottság rendelkezésére az európai igazságügyi portálon keresztül való elérhetővé tételük céljából, hogy az átvevő tagállam hatóságai saját kezdeményezés alapján terjesztenek-e elő címre vonatkozó adatszolgáltatás iránti megkeresést a lakcímnnyilvántartásokhoz vagy más adatbázisokhoz az olyan esetekben, amikor a kézbesítési kérelemben megadott cím nem helytálló.

A megkereső bíróságnak a rendelet I. Mellékletének B. formanyomtatványát kell használnia, a megkeresett hatóság pedig válaszát a C. formanyomtatványon adja meg.

A lakcímkutatásban való segítség szükségességét mutatja, hogy az EUB egyik legfrissebb ítéletében, a 2024. május 16. napján kihirdetett Toplofikatsia Sofia II-ítéletben²⁵⁰ éppen ezzel a kérdéssel foglalkozott. A korábbi, Toplofikatsia Sofia és társai-ítélet tényállásával szinte teljesen megegyező ügyben kellett abban a kérdésben állást foglalnia az EUB-nek, hogy az új kézbesítési rendelet 7. cikkét úgy kell-e értelmezni, hogy azzal ellentétes az, ha valamely tagállam olyan adóssal szemben fizetési meghagyás kibocsátására illetékességgel rendelkező bírósága, akiről alapos okkal feltételezhető, hogy valamely másik tagállam területén rendelkezik lakóhellyel, ezen adós lakcímének a fizetési meghagyás kézbesítése céljából történő megállapítása érdekében az illetékes hatóságokhoz fordul, és felhasználja az e másik tagállam által rendelkezésre bocsátott eszközöket. Az EUB válasza az volt, hogy a rendelet 7. cikkével ez nem ellentétes, azaz a címkereséshez nyújtott segítségnyújtást használhatják a nemzeti jogalkalmazók az ismeretlen helyen tartózkodó fél lakcímének felkutatása érdekében.

Szükséges azonban jegyezni, hogy mindig is hatékonyabbak voltak azonban a tartással kapcsolatos ügyekben a 4/2009/EK rendelet szerinti különleges intézkedéssel kezdeményezhető lakcímkutatók vagy a 2007. november 23-i hágai egyezmény²⁵¹, illetve a kétoldalú jogsegélyszerződések, például a magyar-csehszlovák²⁵², magyar-jugoszláv²⁵³ és a magyar-lengyel²⁵⁴ szerződések által lehetővé tett megoldások.

A többoldalú egyezmények a lakcímkutatás lehetőségéről nem rendelkeznek.

Ha a magyar jogalkalmazó előtt a külföldön ismeretlen helyen tartózkodó alperes részére történő kézbesítés kérdése vetődik fel, a régi Pp. és a hatályos Pp. szabályozása megegyezik: a régi Pp. 101. § (1) bekezdése szerint, ha a fél tartózkodási helye ismeretlen, vagy olyan államban van, amely a kézbesítéshez jogsegélyt nem nyújt, vagy ha a kézbesítés egyéb elháríthatatlan akadályba ütközik, illetőleg ha a kézbesítés megkísérlése már előre is eredménytelennek mutatkozik, továbbá a 100/A. § (4) bekezdésében meghatározott esetben a kézbesítést hirdetmény útján kell teljesíteni. A hatályos Pp. 144. §-a sem változtatott a

²⁵⁰ C-222/23 -208/20 Toplofikatsia Sofia-II-ítélet, ECLI:EU:C:2024:405

²⁵¹ Egyezmény a gyermektartásdíj és a családi tartásdíjak egyéb formáinak nemzetközi behajtásáról, kihirdette a Tanács 2011/432/EU határozata

²⁵² kihirdette az 1991. évi LXI. tv. – 14. cikk

²⁵³ kihirdette az 1969. évi I. tv. – 22. cikk

²⁵⁴ kihirdette az 1960. évi 5. tv. – 4. cikk (2) bekezdés

szabályozás lényegén. Megjegyzendő azonban, hogy az elismerés/végrehajtás egyik megtagadási oka lehet azon körülmény, ha az alperes részére az eljárást megindító iratot nem kézbesítették olyan módon és kellő időben, hogy védekezését előkészíthesse.

3.5. Kézbesítési módok

3.5.1. Intézményközi kézbesítés

Az új kézbesítési rendelet 1. Szakaszának 8-15. cikkei tartalmazzák az intézményközi, konyhanyelven áttevő-átvevő intézményes kézbesítés szabályait.

A 8. cikk szabályozza az iratok továbbítását az áttevő és az átvevő intézmények között, formanyomtatványok felhasználásával. A formanyomtatványokat a rendelet I. Melléklete tartalmazza. Az áttevő intézménynek az A. formanyomtatvánnyal kell kérelmét eljuttatnia az átvevő intézmény részére.

A 9. cikk rendezi, hogy ilyenkor az áttevő intézmény tájékoztatja a kérelmezőt arról, hogy a címzett megtagadhatja az irat átvételét és azt is, hogy az irat továbbítását megelőzően felmerülő fordítási költségek a kérelmezőt terhelik, ami független a későbbi viselésétől.

A 10. cikk szerint az átvevő intézmény a D. formanyomtatvány használatával visszaigazolást küld, és ha szükséges, az E. formanyomtatványon kapcsolatba lép az áttevő intézménnyel a hiányzó információk vagy iratok beszerzése érdekében vagy az F. formanyomtatvánnyal értesítéssel él, ha a kérelem nyilvánvalóan nem tartozik e rendelet hatálya alá, vagy ha az előírt alaki feltételek teljesítésének elmulasztása lehetetlenné teszi a kézbesítést. Illetékesség hiányában a G. formanyomtatvánnyal gondoskodik a kérelem továbbításáról a megfelelő átvevő intézményhez, aki legkésőbb az átvételtől számított hét napon belül, az I. mellékletben szereplő H. formanyomtatvány felhasználásával visszaigazolást küld az átvételről az áttevő intézménynek.

A 11. cikk szól a kézbesítésről, amely az átvevő intézmény részéről történhet a saját joga szerint vagy az áttevő intézmény által kért különös módon, amennyiben ez a mód az átvevő tagállam jogával összeegyeztethető. Ha erre egy hónapon belül nem volt lehetőség, az átvevő intézmény, ha az áttevő intézmény ezt I. formanyomtatvánnyal kérte, a J. formanyomtatvánnyal tájékoztatást nyújt az áttevő intézménynek a kézbesítés elmaradásáról és amennyiben az iratkézbesítés észszerű időn belül lehetségesnek tűnik, továbbra is megteszi a szükséges lépéseket az irat kézbesítése érdekében, kivéve, ha az áttevő intézmény azt jelzi, hogy a kézbesítés már nem szükséges.

A K. formanyomtatvány arra szolgál, hogy a kézbesítésről vagy annak elmaradásáról igazolást tudjon adni az átvevő intézmény az áttevő intézménynek.

A bírósági gyakorlatban azonban már olyan eset is előfordult, hogy az átvevő intézmény nem minősítette bírósági iratnak a keresetlevél mellékletét képező, bizonyítékokat tartalmazó adathordozót, ezért a küldemény azon részét kézbesítés nélkül visszaküldte.

3.5.2. A címzett átvétel-megtagadásai joga, illetve ahhoz kapcsolódóan az EUB joggyakorlatot fejlesztő ítélkezése

A címzett átvétel-megtagadási joga az a kérdéskör, amiben az EUB a leggyakrabban értelmezte a kézbesítési rendeletek szabályait.

A 12. cikk szerint ugyanis a címzett megtagadhatja a kézbesítendő irat átvételét, ha az irat nem a következő nyelvek egyikén készült, vagy nem csatoltak hozzá fordítást ezen nyelvek egyikén: a) olyan nyelv, amelyet a címzett megért; vagy b) az átvevő tagállam hivatalos nyelve vagy,

amennyiben annak a tagállamnak több hivatalos nyelve is van, a kézbesítés teljesítési helyének hivatalos nyelve vagy hivatalos nyelveinek egyike.

Erről a jogáról az átvevő intézmény tájékoztatást nyújt a címzettnek, ha az irat a fenti nyelvek valamelyikén készült, a tájékoztatáshoz szükséges L. formanyomtatványt az átvevő tagállam hivatalos nyelvén és átvevő tagállam hivatalos nyelvén csatolja a kézbesítendő iratokhoz. Ha rendelkezésre áll arra utaló információ, hogy a címzett egy másik tagállam valamelyik hivatalos nyelvét megérti, akkor e nyelven is rendelkezésére kell bocsátani azt.

A címzett akár a kézbesítés alkalmával, akár a kézbesítés időpontjától számított két héten belül megtagadhatja az irat átvételét az átvétel megtagadásáról szóló írásbeli nyilatkozat megtétele útján. E célból a címzett visszaküldheti az átvevő intézménynek a formanyomtatványt vagy egy írásbeli nyilatkozatot erről. Az átvevő intézmény erről formanyomtatvány felhasználásával és igazolással azonnal tájékoztatja az átvevő intézményt, valamint visszaküldi a kérelmet és, ha rendelkezésre áll, az összes olyan iratot, amelynek fordítását kéri.

A visszautasított irat kézbesítése orvosolható, ha az említett iratot a fenti nyelvek valamelyikén készült fordítással együtt kézbesítik a címzett részére a rendeletnek megfelelően. Ilyen esetben az irat kézbesítésének időpontja az a nap, amikor az iratnak és fordításának az átvevő tagállam jogának megfelelően való kézbesítésére sor került. Ha azonban valamely tagállam joga szerint az iratot meghatározott időtartamon belül kell kézbesíteni, akkor a kérelmező tekintetében az eredeti irat kézbesítésének az e tagállam joga szerint meghatározott időpontját kell figyelembe venni.

Lényeges, hogy az átvételmegtagadás szabályai alkalmazandók az egyéb továbbítási és kézbesítési módokra is, tehát nemcsak az intézményközi kézbesítésre, hanem diplomáciai vagy konzuli tisztviselők általi, postai szolgáltatások útján megvalósuló, elektronikus vagy közvetlen kézbesítés esetén is. Ekkor a hatóság, például eljáró bíróság vagy személy, konzul vagy végrehajtó tájékoztatja a címzettet az L. formanyomtatvánnyal arról, hogy megtagadhatja a kézbesítendő irat átvételét.

A címzett átvételmegtagadási jogához az EUB kiterjedt joggyakorlata kapcsolódik.

Az első olyan ítélete az EUB-nek, mely kézbesítési kérdésekkel kapcsolatosan értelmezte az irányadó jogforrást, az első kézbesítési rendelethez kapcsolódó Leffler-ítélet²⁵⁵ volt. A releváns tényállás szerint holland bíróság előtt német alperessel szemben volt folyamatban peres eljárás, a német alperes részére a német jognak megfelelően került sor az idézés és az iratok kézbesítésére, azonban ő az eljárás során arra hivatkozott, hogy az idézést a rendelet 8. cikkének megfelelően nem fordították le német nyelvre vagy egy olyan nyelvre, amelyet megértene, ezért a perben eljáró holland bíróság a felperes kérelmét elutasította. A kérdést előterjesztő bíróság a rendelet 8. cikke kapcsán az értesítés átvétele megtagadásának következményei körében kérte az EUB iránymutatását.

Az EUB ítéletében kifejtette, hogy meg kell engedni a fordítás hiányának orvosolását, mivel a rendelet célja a közlés egyszerűsítése és meggyorsítása, és ha nem lehetne orvosolni az irat lefordításának elmaradását, ez meggátolná a rendelet 5. cikke (1) bekezdésének hatékony érvényesülését. Ezen túl az irat lefordításának hiánya nem tekinthető olyan oknak, amely a kézbesítés abszolút semmisségét (magyar eljárásjogi terminológia szerint szabályszerűtlenségét) eredményezné, így az EUB álláspontja szerint, ha a rendelet nem is határozza meg pontosan az irat átvétele megtagadásának jogkövetkezményeit, akkor annak több rendelkezése arra enged következtetni, hogy van lehetőség a fordítás hiányának orvoslására.

²⁵⁵ C-443/03 Leffler-ítélet, 2005. november 8. CLI:EU:C:2005:665

A fentiek alapján az EUB úgy foglalt állást, hogy ha az irat címzettje megtagadta az irat átvételét, lehetőség van ennek a helyzetnek az orvoslására az irat fordításának a rendeletben előírt szabályok szerinti és a lehető legrövidebb időn belül történő megküldésével. Azon problémák megoldása érdekében, amelyek a fordítás hiánya orvoslásának módjával kapcsolatosak, amelyet a rendelet - ahogyan azt az EUB értelmezi - nem szabályoz, a nemzeti bíróságnak a saját nemzeti eljárásjogát kell alkalmaznia, miközben a rendelet célját tiszteletben tartva biztosítani kell annak teljes érvényesülését.

Az EUB ezen túl kifejtette azt is, hogy a nemzeti bíróságnak kell ügyelnie az ügyben szereplő felek jogainak védelmére, különösen arra, hogy annak a félnek, aki az irat címzettje, megfelelő idő álljon rendelkezésre a védekezésére történő felkészüléshez, vagy arra, hogy annak a félnek, aki az irat feladója, például egy sürgős eljárásban, ahol az alperes elmulasztja a megjelenést, ne kelljen egy le nem fordított irat átvétele - az eljárás elhúzódását célzó, nyilvánvalóan visszaélészerű - megtagadásának negatív következményeit elszenvednie, ha bizonyítható, hogy ennek az iratnak a címzettje érti az áttevő tagállamnak azt a nyelvét, amelyen az iratot kiállították²⁵⁶.

A Weiss und Partner-ítéletében²⁵⁷ az EUB még mindig az első kézbesítési rendelet tekintetében adott iránymutatást a kérdést előterjesztő német bíróságnak. Az EUB-nek abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy a címzett akkor is megtagadhatja a keresetlevél átvételét a rendelet 8. cikkére hivatkozással, ha annak csak a mellékletei nincsenek lefordítva az általa értett nyelvre, a keresetlevél azonban megfelel a fordítási követelményeknek. A konkrét ügy tényállása annyiban sajátos volt, hogy a peres felek a per tárgyává tett szerződésükben kikötötték, hogy a londoni székhelyű alperes német nyelven köteles teljesíteni a felperes felé és a szerződés teljesítése érdekében is ugyanezen a nyelven leveleznek egymással²⁵⁸, illetve a szerződésben az is rögzítésre került, hogy arra a német jog irányadó, valamint hogy per esetén a berlini bíróságok rendelkeznek hatáskörrel. Az alperes a keresetlevél kézbesítésekor megtagadta az átvételt, mert csak a keresetlevél volt lefordítva, annak mellékletei (amelyek között a peres felek egymás közötti német nyelvű levelezés is található volt) azonban nem. A kérdést előterjesztő Bundesgerichtshof álláspontja szerint a rendelet 8. cikkének (1) bekezdése értelmezhető úgy, hogy a mellékletek fordításának elmaradása miatt nem tagadható meg az átvétel, erre utal az is, hogy a rendelet mellékletében közzétett formanyomtatványban az irat jellegére és az alkalmazandó nyelvre vonatkozó adatok kizárólag a kézbesítendő irat vonatkozásában szükségesek, az ahhoz csatolt mellékletek vonatkozásában azonban nem, ez utóbbiak tekintetében elegendő, hogy ha a számukat megjelölik a formanyomtatványon.

Az EUB ítéletében osztva a fenti álláspontot kifejtette, hogy a kézbesítendő iratnak a rendelet 8. cikke szerinti fogalma, amennyiben eljárást megindító iratról van szó, úgy értelmezendő, hogy abban egyértelműen szerepelnie kell a kereset tárgyának és indokainak, valamint a bíróság előtti megjelenésre történő felhívásnak, illetve a folyamatban lévő eljárás jellegétől függően a bíróság előtti fellebbezés lehetőségének. A kizárólag bizonyítékként szolgáló iratok, amelyek a kereset tárgyának és indokainak megértéséhez nem elengedhetetlenül szükségesek, nem képezik az eljárást megindító irat elválaszthatatlan részét²⁵⁹. Annak vizsgálatát, hogy mi minősül elengedhetetlenül szükségesnek a felperes keresete tárgyának és indokainak megértéséhez, az EUB a nemzeti bíróság feladatául jelölte ki.

²⁵⁶ C-443/03 Leffler-ítélet, ECLI:EU:C:2005:665 52.pont

²⁵⁷ C-14/07 Weiss und Partner-ítélet, 2008. május 8., ECLI:EU:C:2008:264

²⁵⁸ OSZTOVITS András: Az irat átvételének megtagadásához való jog határon átnyúló kézbesítés esetén. NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Nemzetközi Magánjogi Évkönyv 2023*. Budapest, ORAC Kiadó, 2023, 162.

²⁵⁹ C-14/07 Weiss und Partner-ítélet, ECLI:EU:C:2008:264 73. pont

Ugyanennek az ítéletnek ennél jelentősebb megállapítása, hogy az EUB szigorított a megtagadáshoz való jog keretein annak elkerülése érdekében, hogy ezt ne lehessen visszaélészerűen alkalmazni²⁶⁰. Az EUB ebben a körben úgy foglalt állást, hogy amennyiben szerződésben abban állapodtak meg a felek, hogy a levelezést az áttevő tagállam nyelvén folytatják, az önmagában nem alapozza meg a megállapodás szerinti nyelv ismeretének vélelmét, hanem olyan ténykörményt jelent, amelyet a bíróság figyelembe vehet annak vizsgálata során, hogy a címzett megérti-e a kibocsátó tagállam nyelvét. Az adott nyelv ismeretét megerősíthetik más ténykörmények is, például, ha az irat címzettje ténylegesen a kézbesített irat nyelvén folytatott levelezést, vagy ha az eredeti szerződésben olyan záradék szerepel, amely a felek közti jogvita esetén a kibocsátó tagállam bíróságainak hatáskörét írja elő, vagy azt, hogy a szerződésre e tagállam joga alkalmazandó²⁶¹.

Az Alpha Bank Cyprus-ítéletben²⁶² és az Alta Realitat-végzésben²⁶³ az EUB ismét a bíróságnak a címzett megtagadáshoz való jogáról való tájékoztatási kötelezettségét elemezte és részletes iránymutatást adott ebben a kérdéskörben. Az Alpha Bank Cyprus ítéletben az EUB kimondta, megismételve a Leffler-ítéletben már kifejtetteket, hogy az eljáró nemzeti bíróságnak formanyomtatvány útján tájékoztatnia kell a címzettet ezen irat átvételének megtagadásához való jogáról, ezen eljárási követelmény elmulasztása esetén pedig a bíróság feladata, hogy az említett rendelet rendelkezéseinek megfelelően orvosolja az eljárási szabálytalanságot, azaz ezen tájékoztatás elmaradása nem az eljárás érvénytelenségi okának minősül, hanem olyan mulasztásnak, amelyet a rendeletben szereplő rendelkezéseknek megfelelően pótolni kell. Az Alta Realitat végzésben pedig ezt megerősítve arra is rávilágított az EUB, hogy az eljáró bíróság nem akadályozhatja a címzettet az irat átvételének megtagadásához való joga gyakorlásában és ha a címzett az iratátvételt ténylegesen megtagadta, a bíróság akkor vizsgálhatja e megtagadás megalapozottságát és e célból figyelembe kell vennie az iratanyag valamennyi releváns elemét annak meghatározása érdekében, hogy az érintett ért-e a kézbesítendő irat megszövegezésének nyelvén. Ha az eljáró nemzeti bíróság megállapítja, hogy az irat címzettje általi megtagadás nem volt indokolt, akkor főszabály szerint alkalmazhatja a nemzeti joga által ezen esetre előírt következményeket, feltéve hogy ez nem gátolja a rendelet hatékony érvényesülését.

A rendelet (26) preambulumbekzdése is segítséget nyújt az átvételmegtagadás jogszerűségének vizsgálatában a jogalkalmazónak, mivel hangsúlyozza, hogy ha a címzett megtagadta a kézbesítendő irat átvételét, és az eljáró bíróság úgy határoz, hogy az átvétel megtagadása nem volt indokolt, akkor mérlegelni kell, hogy a nemzeti joggal összhangban milyen módon lenne megfelelő tájékoztatnia e határozatról a címzettet. Annak ellenőrzése céljából, hogy az átvétel megtagadása indokolt volt-e, a bíróságnak figyelembe kell vennie az ügyiratban szereplő valamennyi releváns információt annak érdekében, hogy megállapítsa a címzett nyelvi készségeit. A címzett nyelvi készségeinek értékelésekor a bíróság adott esetben figyelembe vehet olyan ténybeli elemeket, mint például a címzett által az érintett nyelven írt dokumentumok, azt, hogy a címzett foglalkozása feltételez-e különös nyelvi készségeket, valamint azt, hogy a címzett az eljárás helye szerinti tagállam állampolgára-e, vagy azt, hogy a címzett korábban lakott-e hosszabb ideig abban a tagállamban.

Az EUB Henderson-ítélete²⁶⁴ is több szempontból segítette a nemzeti jogalkalmazást. Az irányadó tényállás szerint az alapügy felperese, egy portugál gazdasági társaság Portugáliában peres eljárást indított az ír állampolgár és Írországból lakóhellyel rendelkező Henderson úrral

²⁶⁰ OSZTOVITS András: Az irat átvételének megtagadásához való jog határon átnyúló kézbesítés esetén. in NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Nemzetközi Magánjogi Évkönyv 2023*. Budapest, ORAC Kiadó, 2023, 162.

²⁶¹ C-14/07 Weiss und Partner -ítélet, ECLI:EU:C:2008:264 87-88. pont

²⁶² C-519/13 Alpha Bank Cyprus-ítélet, 2015. szeptember 16., ECLI:EU:C:2015:603

²⁶³ C-384/14 Alta Realitat – végzés, 2016. április 28., ECLI:EU:C:2016:316

²⁶⁴ C-354/15 Henderson-ítélet, 2017. március 2., ECLI:EU:C:2017:157

szemben. Az eljáró portugál bíróság a keresetlevelet tértivevényes ajánlott levélben kézbesítette Henderson úr részére annak írországi címére. A tértivevény vissza nem érkezése miatt az eljáró nemzeti bíróság a portugál postai szolgáltatóhoz fordult, aki arról tájékoztatta, az írországi postai szolgáltató informatikai nyilvántartása szerint a szóban forgó levelet a címzettnek 2014. július 22-én átadták. Mivel Henderson úr nem jelent meg a bíróság előtt, és nem támadta meg a kereset tárgyát képező intézkedés elrendelését, az eljáró nemzeti bíróság a az alapügy felperese keresetének helyt adó ítéletet hozott. Fellebbezésében Henderson úr azt kifogásolta, hogy az elsőfokon eljáró bíróság tértivevény visszaérkezésének hiányában állapította meg azt, hogy részére a keresetlevél kézbesítésre került, illetve nehezményezte, hogy a megtagadási jogáról nem kapott tájékoztatást az eljáró bíróságtól a kézbesítési rendelet II. mellékletében szereplő formanyomtatvány útján, és mivel a bírósági irat megfelelő fordítással nem volt ellátva, ezek a körülmények a kézbesítés érvénytelenségét vonják maguk után. Henderson úr szerint mindkét hiányosság olyan jellegű, amely nem csupán az alapvető alaki követelmények be nem tartását jelenti, hanem védelemhez való jogának megsértését is²⁶⁵.

Az EUB ítéletében egyrészt megerősítette azt a korábban már több döntésben²⁶⁶ adott iránymutatást, hogy a védelemhez való jog egyik garanciája a formanyomtatvány megküldése a címzettnek az iratátvétel megtagadási joga gyakorlása érdekében, melynek elmulasztása érvénytelenné tenné a kézbesítést, ugyanakkor ez utólag orvosolható a formanyomtatvány megküldésével. Az ítélet újdonsága, hogy az EUB egyértelműsítette a tagállami bíróságok feladatát abban a gyakori élethelyzetben, amikor a tértivevény nem érkezik vissza a bírósághoz. Ilyenkor a perbíróság bármilyen egyéb módon meggyőződhet a kézbesítés szabályszerűségéről, ami a gyakorlatban leginkább a postai szolgáltatótól való tájékoztatás kérését jelenti²⁶⁷. Az ítélet további jelentős megállapítása később, a postai úton való kézbesítéshez kapcsolódóan kerülnek ismertetésre.

Az EUB a Catlin Europe-ítéletben²⁶⁸ európai fizetési meghagyásos eljárásban vizsgálta azt, hogy a kézbesítési rendelet szerinti formanyomtatvánnyal tájékoztatni kell-e a kötelezettet az iratátvétel megtagadási jogáról. Az EUB szerint egyértelmű, hogy a fizetési meghagyás iránti kérelmet, amely az európai fizetési meghagyás kibocsátása vonatkozásában az eljárást megindító iratnak minősül, a rendelet 8. cikkének (1) bekezdése értelmében vett „iratnak” kell tekinteni²⁶⁹. Igaz, hogy az európai fizetési meghagyás kibocsátása iránti formanyomtatvány számos rovatát ki is lehet tölteni előre meghatározott kódok útján, és azok ennél fogva könnyen érthetők, hisz a nyomtatvány az Unió valamennyi hivatalos nyelvén elérhető, a kérelmezőnek a nyomtatványon részletesebb magyarázatot kell adnia a követelést megalapozó körülményekről és a kérelmét alátámasztására szolgáló bizonyítékokról. Márpedig, mivel a kötelezettnek olyan nyelven kell tudomást szereznie ezen elemekről, amelyet vélhetően ért, annak érdekében, hogy ténylegesen és teljes mértékben megértse a vele szemben külföldön indított eljárás értelmét és hatályát, valamint hogy adott esetben előkészíthesse a védekezését²⁷⁰, a megtagadás jogáról tájékoztatást adó formanyomtatvány elmaradása esetén az európai fizetési meghagyás nem válik érvényesen végrehajthatóvá és a kötelezett számára az ellentmondás előterjesztésére nyitva álló határidő nem kezdődik meg. Ezért az EUB kimondta, hogy ha az európai fizetési meghagyást a kötelezettnek úgy kézbesítik, hogy az ahhoz csatolt fizetési meghagyás iránti kérelmet nem szövegezték meg olyan nyelven, amelyet

²⁶⁵ C-354/15 Henderson-ítélet, 2017. március 2., ECLI:EU:C:2017:157 36. pont

²⁶⁶ Alpha Bank Cyprus -ítélet és Alta Realitat – végzés

²⁶⁷ OSZTOVITS András: Bírósági iratok határon átnyúló kézbesítése – perhatékonyság kontra védelemhez való jog, in VÉKÁS Lajos - OSZTOVITS András - NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Nemzetközi magánjogi rendeletek az Európai Unió Bírósága gyakorlatában*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2021, 432.

²⁶⁸ C-21/17 Catlin Europa-ítélet, 2018. szeptember 6., ECLI:EU:C:2018

²⁶⁹ C-21/17 Catlin Europa-ítélet ECLI:EU:C:2018:675 41. pont

²⁷⁰ C-21/17 Catlin Europa-ítélet ECLI:EU:C:2018:675 47. pont

a kötelezett megért, és ahhoz nem is csatoltak ilyen nyelvű fordítást, a rendelet II. mellékletében szereplő formanyomtatvány útján tájékoztatni kell őt arról a jogáról, hogy a szóban forgó irat átvételét megtagadhatja. Alpha Bank Cyprus -ítéletben és az Alta Realitat – végzésben kifejtettek jelen esetben is alkalmazva az EUB kimondta, hogy ezen hiba orvosolható a formanyomtatvány utólagos megküldésével.

A kézbesítés problémakörében egyik legfrissebb LKW Walter ítéletében²⁷¹ az EUB azt a kérdéskört vizsgálta, hogy a rendeletnek az iratátvétel megtagadási jog 8. cikkének (1) bekezdésébe foglalt tartalmával és az Alapjogi Charta 47. cikkébe²⁷² foglalt hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való joggal ellentétes-e a szlovén jog azon szabályozása, amely szerint a rendelet által biztosított megtagadási egyhetes határidő kezdetével egybeesik az irattal szembeni jogorvoslati jog gyakorlására e tagállamban biztosított határidő kezdete. Az ügyben maga a kérdést előterjesztő bíróság is úgy vélte Profi Credit Polska ítélet²⁷³ alapján, hogy a szlovén végrehajtásról szóló törvény által biztosított nyolcnapos kifogásolási határidő azzal a veszéllyel járhat, hogy az ügyfélnek nem nyílik lehetősége arra, hogy megfelelő időben benyújtsa az e végzéssel szembeni, indokolással ellátott kifogását.

Az EUB arra az álláspontra jutott, hogy az uniós joggal ellentétes az a nemzeti szabályozás, amely szerint a rendelet által biztosított egyhetes határidő kezdetével, amelyen belül az ilyen irat címzettje az irat átvételét az e rendelkezésben meghatározott okok valamelyike alapján megtagadhatja, egybeesik az irattal szembeni jogorvoslati jog gyakorlására e tagállamban biztosított határidő kezdete, mivel így az ügyfél a gyakorlatban nem fordíthatja a rendelet által számára biztosított egyhetes határidő teljes egészét annak vizsgálatára, hogy elfogadja-e a szóban forgó bírósági iratot vagy megtagadja-e annak átvételét, mivel e szabályozás miatt ugyanezen határidőn belül adott esetben kifogást is be kell nyújtania abban az esetben, ha az iratot elfogadja, márpedig a Alapjogi Charta 47. cikkében biztosított hatékony bírói jogvédelemhez való jog hatálya alá tartozó helyzetekben a jogalanyok számára lehetővé kell tenni, hogy a tagállam nemzeti joga által a kézbesített irattal szembeni eljárási jog gyakorlására elismert teljes határidőt igénybe vehessék²⁷⁴. Így tehát a rendelet 8. cikk (1) bekezdésében biztosított egyhetes határidő kezdő napjával nem eshet egybe az iratot kibocsátó tagállam szabályozásának megfelelő jogorvoslati jog gyakorlása határidejének kezdő időpontja, hanem ez utóbbi határidőnek az egyhetes határidő lejártá után kell kezdődnie. Az ezzel ellentétes jogértelmezés arra ösztönözhetné a címzettet, hogy ez irat átvételének megtagadását válassza, ami ellentmondana rendelet (10) preambulumbekkezdésében kitűzött célnak, amely szerint ezt a lehetőséget kivételes helyzetekre kell korlátozni²⁷⁵.

²⁷¹ C-7/21 LKW Walter-ítélet, 2022. július 7., ECLI:EU:C:2022:527

²⁷² Alapjogi Charta 47. cikk második bekezdése: Mindenkinnek joga van arra, hogy ügyét a törvény által megelőzően létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja. Mindenkinnek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselő igénybevételéhez.

²⁷³ C-176/17, EU:C:2018:711

²⁷⁴ C-7/21 LKW Walter-ítélet ECLI:EU:C:2022:527 42-43. pont

²⁷⁵ OSZTOVITS András: Az irat átvételének megtagadásához való jog határon átnyúló kézbesítés esetén. NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Nemzetközi Magánjogi Évkönyv 2023*. Budapest, ORAC Kiadó, 2023, 167-168.

3.5.3. A kézbesítés időpontja, szabályossága

A 13. cikk az intézményközi kézbesítés szabályai között rögzíti, hogy a kézbesítés időpontja az a nap, amelyen az iratot az átvevő tagállam jogának megfelelően kézbesítették. Ha speciális rendelkezésként valamely tagállam joga szerint az iratot meghatározott időtartamon belül kell kézbesíteni, akkor a kérelmező tekintetében az e tagállam joga által meghatározott időpontot kell figyelembe venni.

A 14. cikk szerint, amikor az adott irat kézbesítésével kapcsolatos eljárást befejezték, az átvevő intézmény a már korábban említett K. formanyomtatvány felhasználásával kiállítja az említett eljárás befejezéséről szóló igazolást, és azt – ha így kérték, a kézbesített irat másolatával együtt - megküldi az átvevő intézménynek. Az igazolást az átvevő tagállam hivatalos nyelvén kell kitölteni, vagy egy olyan másik nyelven, amelyet az átvevő tagállam általa elfogadottként megjelölt.

A kézbesítés helye szerinti tagállam jogi szabályozása alapján kell elvégezni annak a körülménynek az egyedi vizsgálatát is az ügyekben, hogy a kézbesítési fikció („nem kereste”) intézményét a tagállamok ismerik-e. Amennyiben ez szabályozott, úgy előfordulhat, hogy a kézbesítési fikció megállapításának belső jog szerinti feltételei nem állnak fenn. Erre az intézményközi kézbesítés elrendelése jelent megoldást a gyakorlatban, hiszen az átvevő intézmény a kézbesítési cselekményekkel kapcsolatos valamennyi fontos adatot közöl és a saját államának postai kézbesítési szabályait is pontosan alkalmazza.

3.5.4. Költségek

Főszabály szerint az az átvevő tagállam ingyenesen működik közre az iratok kézbesítésében a rendelet 15. cikke alapján, azonban az ingyenesség alól kivételt képez a bírósági tisztviselő, illetve az átvevő tagállam joga szerint illetékes személy eljárása, illetve a különös kézbesítési mód igénybevétele, amikre a tagállamok egységes rögzített díjat állapítanak meg és ezen díjat a kérelmezőnek meg kell fizetnie vagy térítenie.

A hatályos Pp. szabályozása ezzel összhangban van, figyelemmel a Pp. 78. § (4) bekezdés szerinti letétbe helyezési, a 79. § (4) bekezdés szerinti felperesi előlegezési szabályozásra és a Pp. 121. § (1) bekezdés e) pontja szerinti szünetelési jogkövetkezményre.

3.5.5. Diplomáciai, konzuli út

A bírósági iratok egyéb továbbítási és kézbesítési módjai körében kivételes körülmények esetén valamennyi tagállam igénybe vehet diplomáciai konzuli utat egy másik tagállam átvevő intézményei vagy központi szervei részére történő kézbesítés céljából (16. cikk). Emellett valamennyi tagállam kézbesíthet bírósági iratokat más tagállamban lakóhellyel rendelkező személy részére kényszerítő intézkedések alkalmazása nélkül, közvetlenül diplomáciai képviselőin vagy konzuli tisztviselőin keresztül. Ezt a tagállamok ellenezhetik, kivéve, ha az iratok az eredetük helye szerinti tagállam állampolgárai részére kézbesítendőek (17. cikk).

A rendelet 17. cikkéhez kapcsolódóan az Nmjt. 77. § (9) bekezdése rögzíti, hogy az ott meghatározott kézbesítési mód belföldön csak akkor alkalmazható, ha a címzett az átvevő tagállam állampolgára, a (10) bekezdés szerint a rendelet 17. cikke szerinti kézbesítési mód alkalmazása esetén a külföldön kézbesítendő iratot a 73. § (3) bekezdésének megfelelően kell továbbítani, mely szerint az irat nemzetközi szerződésben meghatározott feltételek teljesülése esetén a címzett tartózkodási helye szerint illetékes magyar külképviseleti hatóság útján is kézbesíthető. Ilyen esetben tehát az iratot intézkedés végett a külpolitikáért felelős miniszterhez kell megküldeni.

3.5.6. Postai szolgáltatás

A nemzetközi jogsegély mellett az eljárásban keletkezett iratok külföldi címzett részére postaforgalomban történő kézbesítésének lehetősége gyors és sokszor eredményes is, de esetenként a postai szolgáltatások eljárási feltételrendszereinek eltérései zavarokat okozhatnak.

A rendelet 18. cikke úgy fogalmaz, hogy a bírósági iratok más tagállamban tartózkodó személyeknek közvetlenül postai szolgáltatás útján, tértivevényes ajánlott levélben vagy azzal egyenértékű küldeményben kézbesíthetők.

Az EUB-nek a Henderson-ítéletben nyújtott jelentős segítsége a nemzeti jogalkalmazó számára az átvételmegettagadás jogán túl az, hogy rögzítette, ha a kézbesítendő iratot nem a címzettnek adták át személyesen, ugyanakkor azt a címzett állandó lakóhelyén tartózkodó felnőtt korú személy részére, akár a címzett családtagjaként, akár annak alkalmazottjaként, átadták, akkor adott esetben a címzettre hárul, hogy az áttevő tagállam bírósága előtt minden elfogadható eszközzel bizonyítsa, hogy valójában nem szerzett tudomást arról a tényről, hogy ellene valamely másik tagállamban bírósági eljárás indult és nem tudta beazonosítani sem a kereseti kérelem tárgyát, sem annak okát, illetve, hogy nem rendelkezett kellő idővel védekezésének előkészítésére²⁷⁶.

Ezt építette be a rendeletbe, annak (30) preambulumbekzdésébe az uniós jogalkotó akkor, amikor rögzítette, hogy az Európai Unió Bíróságának állandó ítélkezési gyakorlatával összhangban az e rendelet szerinti, postai szolgáltatás útján történő közvetlen kézbesítést akkor is érvényesen teljesítettnek kell tekinteni, ha az iratot nem személyesen a címzettnek, hanem a címzett lakcíme, vele egy háztartásban élő más felnőttnek vagy a címzett háztartásában alkalmazásban álló felnőttnek kézbesítették, aki képes és hajlandó az irat átvételére, kivéve, ha az eljárás helye szerinti tagállam joga csak a címzettnek történő személyes kézbesítést teszi lehetővé.

A Henderson-ítélet a lakóhely fogalmát is egyértelműsíti, amikor azt mondja 94. pontjában, hogy lakóhely alatt azt a helyet kell érteni, ahol az irat címzettje lakik vagy rendszeresen tartózkodik. Fontos annak hangsúlyozása, hogy lehetősége van a címzettnek azt bizonyítani, hogy nem szerzett tudomást az eljárásról, illetve nem rendelkezett kellő idővel a védekezése előterjesztésére. Arról nincs kialakult egyértelmű álláspont, hogy az áttevő tagállam joga szerinti további helyettes átvevőknek való kézbesítés is szabályos-e és így az ítélet tartalma egyfajta minimumot jelent-e csupán, az irodalom azonban kizárólag a családtag és az alkalmazott átvételének szabályossága mellett érvel.²⁷⁷

A postai kézbesítés tekintetében a Henderson-ítélet további iránymutatása, hogy a postai kézbesítésnek az általános esetben tértivevénnyel igazolt körülményei más irattal is alátámaszthatók, amennyiben az a szükséges adatokat, mint az átvétel helye és ideje, átvevő neve és kapcsolata a címzethez tartalmazza²⁷⁸. Így a nemzetközi tudakozvány vagy egyéb postai tájékoztatás alapján megállapítható, hogy a címzett olyan körülmények között kapta-e meg az iratot, amelyek lehetővé tették a védelemhez való jog biztosítását.

Mint azt a korábban már említett, a rendelet alkalmazásához készült, az IM honlapján elérhető útmutató rögzíti, a közvetlen postai úton történő kézbesítés esetén sokszor rendkívül nehezen vagy egyáltalán nem állapítható meg, hogy szabályszerű volt-e kézbesítés, különösen akkor, ha az irat „nem kereste” („non reclamé”, „not claimed”) jelzéssel érkezett vissza. Számos tagállam

²⁷⁶ C-354/15 Henderson-ítélet, ECLI:EU:C:2017:157 99. pont

²⁷⁷ OSZTOVITS András: Bírósági iratok határon átnyúló kézbesítése – perhatékonyság kontra védelemhez való jog. in VÉKÁS Lajos - OSZTOVITS András - NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Nemzetközi magánjogi rendeletek az Európai Unió Bírósága gyakorlatában*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2021, 424-433.

²⁷⁸ C-354/15 Henderson-ítélet, ECLI:EU:C:2017:157 99. pont

joga a postai kézbesítés ilyen okból bekövetkezett sikertelensége esetén ugyanis nem ismeri a kézbesítési fikció intézményét, így lényegében csak a címzett általi átvétel esetén kerülhet sor a kézbesítésre, míg más tagállamok joga ismeri ugyan az ilyen kézbesítési fikciót, megállapíthatóságának belső jog szerinti feltételei azonban a rendelet 18. cikke szerinti megküldés esetén nem állnak fenn. Az IM tájékoztatása szerint a „nem kereste” jelzéssel visszaérkezett iratok tekintetében nem állapítható meg fikció az alábbi tagállamok esetében: Ausztria, Belgium, Ciprus, Csehország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Németország, Spanyolország, Svédország, Szlovákia, Szlovénia, Románia²⁷⁹.

3.5.7. Elektronikus kézbesítés: e-mail

A 19. cikk szabályozza az elektronikus kézbesítés lehetőségként, amennyiben: a) az iratok megküldése és átvétele a 910/2014/EU rendelet értelmében vett, minősített ajánlott elektronikus kézbesítési szolgáltatás alkalmazásával történik, és a címzett előzetes, kifejezett hozzájárulását adta ahhoz, hogy bírósági eljárás során az iratokat elektronikus eszközök útján kézbesítsék részére; vagy b) a címzett az eljáró bíróság vagy hatóság, illetve az eljárásban az iratkézbesítésért felelős fél részére előzetes, kifejezett hozzájárulását adta ahhoz, hogy az említett eljárás során az iratokat egy meghatározott e-mail-címre küldött e-mail üzenet útján kézbesítsék részére, valamint a címzett az átvételnek az átvétel dátumát tartalmazó visszaigazolásával megerősíti az irat átvételét. Ez utóbbira bármely tagállam további feltételeket határozhat meg, ha a saját joga szigorúbb feltételeket ír elő e tekintetben vagy nem engedélyezi az e-mail útján történő elektronikus kézbesítést.

3.5.8. Közvetlen kézbesítés

A 20. cikk szerinti közvetlen kézbesítés esete az, amikor meghatározott bírósági eljárásokban érdekelt személyek közvetlenül a kézbesítés kívánt helye szerinti tagállam bírósági tisztviselőjén, hivatalos személyén vagy más illetékes személyén keresztül kézbesíthetnek bírósági iratokat, feltéve, hogy az ilyen közvetlen kézbesítés az adott tagállam joga értelmében megengedett. Az ezt engedélyező tagállamok tájékoztatják a Bizottságot azokról a foglalkozás-típusokról vagy illetékes személyekről, amelyek, illetve akik közvetlen kézbesítést végezhetnek a területükön.

Az Nmjt. 77. § (11) bekezdése szerint a rendelet 20. cikke szerinti kézbesítési mód alkalmazására belföldön a végrehajtói kézbesítésre vonatkozó jogszabályok szerint kerülhet sor.

²⁷⁹ <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/download/c/c5/03000/%C3%9A%20mutat%C3%B3%20az%201784-2020%20rendelethez%202022%20november%2022.pdf>, 22, letöltve: 2024.09.30.

3.5.9. Az egyes kézbesítési módok egymáshoz való viszonya

Az egyes kézbesítési módokhoz kapcsolódik a Plumex-ítélet²⁸⁰, melyben az EUB az első kézbesítési rendeletet értelmezte az előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményező belga bíróság arra irányuló kérdésére, hogy létezik-e alá-fölé rendeltség a rendelet szerinti kézbesítési módok között.

Az EUB rámutatott, hogy sem a rendelet preambulumbekzdései, sem rendelkezései nem utalnak a kézbesítési módok közötti esetleges hierarchiára és mivel a rendelet célja az, hogy a címzettek jogos érdekeinek figyelembevételével biztosítsa a bírósági iratok kézbesítésének hatékony teljesítését, a rendeletben szereplő valamennyi kézbesítési mód pedig alkalmas ezen érdekek biztosítására, a kézbesítési módok közül bármelyik, illetve egyidejűleg akár kettő vagy több - az adott ügy körülményei folytán a legcélszerűbb és legmegfelelőbb - kézbesítési mód alkalmazása is elképzelhető²⁸¹. Azonban ha a nemzeti bíróság több kézbesítési módot alkalmaz egy irat kézbesítésére, felvetődik a kérdés, hogy melyik kézbesítés időpontja alapján határozható meg a címzett tekintetében a kézbesítés megtörténtéhez kötött eljárási határidő kezdete. Ebben a körben az EUB arra az álláspontra helyezkedett, hogy a valamely módon teljesített kézbesítés szabályszerű megtörténtéhez fűződő joghatásokat a később más módon teljesített kézbesítés sikerétől függetlenül kell figyelembe venni és így a rendeletnek megfelelő különböző kézbesítési módok egyidejű alkalmazása esetén az elsőként megtörtént kézbesítést kell irányadónak tekinteni, hisz az első szabályszerű kézbesítés teszi lehetővé az irat címzettje számára, hogy tudomást szerezzen az iratról és elegendő idővel rendelkezzen az eljárási cselekmény elvégzéséhez.

3.5.10. A kézbesítési rendeletek és a Pp. hirdetményi kézbesítésre vonatkozó szabályainak kapcsolata

A régi kézbesítési rendelet alkalmazandósága tekintetében irányadó döntést hozott az EUB az Alder-ítéletben²⁸², mely iránymutatás az új kézbesítési rendelet alkalmazásakor is érvényes. A lengyel polgári eljárásnak a magyar Pp. kézbesítési megbízottra, illetve hirdetményi kézbesítésre hasonló szabályai alkalmazhatóságának kérdése merült fel az EUB előtt egy olyan esetben, amikor a peres félnek az EU-n belül, Németországba kellett volna, hogy kézbesítsen a lengyel bíróság. Az EUB a főtanácsnokkal egyetértve úgy foglalt állást, hogy amennyiben a bírósági iratok címzettje külföldön rendelkezik lakóhellyel, ezen iratkézbesítés szükségszerűen a rendelet hatálya alá esik, és ennél fogva a kézbesítést a rendeletben meghatározott eszközök útján kell végrehajtani²⁸³. Akkor nem kell csak a rendeletet alkalmazni ugyanis, ha az irat címzettjének lakóhelye vagy szokásos tartózkodási helye ismeretlen vagy ha a címzett az eljárás helye szerinti tagállamban képviselőt hatalmazott meg²⁸⁴.

Az EUB így ítéletével egyértelműsítette azt, hogy az EU tagállamok egymás közötti viszonyában a kézbesítési rendeletek rendelkezései elsőbbséget élveznek a nemzeti eljárásjoggal és a két-vagy többoldalú nemzetközi szerződésekkel szemben²⁸⁵. Rögzítette azonban azt is, hogy a rendelet a bírósági iratok továbbításának kimerítő jellegű felsorolásakor csakis ezeket a lehetőségeket határozza meg és semmiféle mozgásteret nem enged.

²⁸⁰ C-473/04 Plumex-ítélet, 2006. február 9., ECLI:EU:C:2006:96

²⁸¹ C-473/04 Plumex-ítélet, ECLI:EU:C:2006:96 21. pont

²⁸² C-325/11 Alder-ítélet, 2012. december 19., ECLI:EU:C:2012:824

²⁸³ C-325/11 Alder-ítélet, ECLI:EU:C:2012:824 25. pont

²⁸⁴ C-325/11 Alder-ítélet, ECLI:EU:C:2012:824 24. pont

²⁸⁵ C-325/11 Alder-ítélet, ECLI:EU:C:2012:824 42. pont

3.5.11. Az eljárásban részvételt elmulasztó alperes

A záró rendelkezések között található 22. cikk a megjelenést elmulasztó alperes esetén követendő eljárást szabályozza. Eszerint, ha az eljárást megindító iratot vagy azzal egyenértékű iratot kellett kézbesítés céljából egy másik tagállamba továbbítani, nem hozható határozat addig, amíg megállapítást nem nyer, hogy az iratot megfelelő időben kézbesítették vagy adták át ahhoz, hogy az alperes védekezést terjeszthessen elő. További követelmény, hogy az iratot olyan módon kézbesítsék, amelyet az átvevő tagállam joga a belső peres eljárásokban keletkezett iratoknak a saját területén tartózkodó személyek részére történő kézbesítésére előír, illetve az iratot ténylegesen átadják az alperes számára vagy eljuttassák az alperes lakóhelyére a rendelet által előírt valamely más módon.

Ezen túl a tagállamok nyilatkozatot tehetnek a Bizottság felé arra vonatkozóan, hogy a bíróság akkor is hozhat határozatot, ha nem érkezett be igazolás az eljárást megindító irat kézbesítéséről, feltéve, hogy a következő feltételek mindegyike teljesül: a) az iratot az e rendeletben előírt módok egyikén továbbították; b) az irat továbbításának időpontja óta eltelt időtartamot - amely nem lehet rövidebb hat hónapnál - a bíróság az adott ügyben megfelelőnek tekinti; c) semmiféle igazolás nem érkezett, az annak az átvevő tagállam illetékes hatóságai vagy szervei útján való beszerzésére irányuló minden észszerű intézkedés ellenére sem.

A mulasztó alperest védendő azonban a bíróság, ha a fentieknek megfelelő eljárás során hozott marasztaló határozatot az alperessel szemben, mentesítheti az alperest a határozatnak a jogorvoslati határidő elmulasztásából eredő jogkövetkezményei alól, amennyiben mindkét alábbi feltétel teljesül: a) az alperes - önhibáján kívül - nem szerzett tudomást az iratról az ahhoz megfelelő időben, hogy védekezést terjeszthessen elő, vagy nem értesült a határozatról az ahhoz megfelelő időben, hogy jogorvoslattal élhessen vele szemben; és b) az alperesnek a kereset érdemi részére vonatkozó védekezése nem tűnik megalapozatlannak. Időbeli korlátja ennek azonban, hogy mentesítésre irányuló kérelem a határozatról való tudomásszerzést követően csak észszerű határidőn belül nyújtható be. A tagállamoknak ebben a körben is van nyilatkozattételi lehetőségük, mely szerint a mentesítés iránti kérelem nem elfogadható, ha azt a tagállam által meghatározott határidő lejártá után nyújtják be, ez a határidő azonban nem lehet rövidebb, mint a határozat keltétől számított egy év. Ezen szabály alól az egyetlen kivételt a személyállapot tárgyában hozott határozatok köre jelenti.

A Pp. két szabálya kapcsolódik a rendelet fenti szabályaihoz. Először, a Pp. 182. § (5) bekezdés a) pontja szerint, ha olyan féllel szemben került sor bírósági meghagyás kibocsátására, akinek a keresetlevelet az alperesnek az új kézbesítési rendelet alapján kellett kézbesíteni, de a kézbesítés megtörténtéről kézbesítési igazolás nem érkezett vissza, feltéve, hogy a rendelet 22. cikk (2) bekezdésében foglalt feltételek fennállnak, a bírósági meghagyás megtámadására előírt határidő elmulasztása esetén igazolásnak a bírósági meghagyás kibocsátásától számított egy évig van helye; az igazolási kérelem előterjesztésével egyidejűleg az írásbeli ellenkérelmet vagy beszámítást tartalmazó iratot is elő kell terjeszteni. Másodszor, a Pp-nek a tárgyalásra vonatkozó általános rendelkezései között elhelyezett szabálya, a Pp 227. § (6) bekezdés a) pontja szerint a mulasztás esetére megállapított következmények alkalmazásának helye van akkor is, ha az idézést az alperesnek az új kézbesítési rendelet alapján kellett kézbesíteni, de a kézbesítés megtörténtéről kézbesítési igazolás nem érkezett vissza, feltéve, hogy a rendelet 22. cikk (2) bekezdésében foglalt feltételek fennállnak.

3.5.12. Más megállapodásokkal való viszony

Bár az EUB több ítéletében is rögzítette, hogy az unión belül a kézbesítési rendeletek szerinti módok valamelyikén van helye az iratok kézbesítésének, illetve a régi kézbesítési rendelet 20. cikke, valamint az új kézbesítési rendelet 29. cikke alapján a rendeletek ielsőbbséget élveznek a hatályuk alá tartozó ügyekben a tagállamok által kötött két- vagy többoldalú megállapodások rendelkezéseivel szemben, azonban a tagállamoknak lehetőségük van olyan megállapodások fenntartására vagy megkötésére, amelyek gyorsítják vagy tovább egyszerűsítik az iratok továbbítását, feltéve, hogy e megállapodások összeegyeztethetők a rendeletekkel.

Azt is kimondja mindkét kézbesítési rendelet, hogy nem érintik a polgári eljárásról szóló, 1954. március 1-jei Hágai Egyezmény 24. cikkének, illetve az igazságszolgáltatáshoz való nemzetközi hozzáférésről szóló, 1980. október 25-i egyezmény 13. cikkének alkalmazását azon tagállamok között, amelyek az említett egyezményekben részesek.

4. KÉZBESÍTÉS AZ EU-N KÍVÜL

4.1. Együttműködés a Kézbessítési Egyezmény alapján

A Kézbessítési Egyezmény alkalmazásához információk a Hágai Nemzetközi Magánjogi Értekezlet honlapján²⁸⁶ érhetők el, de ennek használata során hátrány a nyelvi elérhetőség korlátozottsága, mivel az oldal csak angol, francia és spanyol nyelven működik.

Az egyezmény mellett – párhuzamosan – esetenként felmerül kétoldalú jogsegélyszerződés alkalmazása is azzal, hogy bíróságok közötti közvetlen együttműködést ez sem tesz lehetővé. A Kézbessítési Egyezménnyel kapcsolatban kötelező alkalmazási követelmény a gyakorlatban nem érvényesül, gyakran a postai szolgáltató útján történő kézbessítést alkalmazzák a bíróságok, az Egyezményhez fűzött fenntartások ellenére.

A Magyarország és más államok viszonylatában a polgári igazságügyi együttműködés területén hatályban lévő uniós és nemzetközi jogforrások listázása mellett külön jogértelmezési és technikai segédanyag készült a polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok EU-n kívüli kézbessítéséről, mely az IM honlapján elérhető²⁸⁷, ahogy a tagállamok közötti kézbessítést segítő útmutató.

A kézbessítés módjai közül a központi hatóságok közreműködésével történő kézbessítés a leggyakoribb, az Nmjt. 73. §-ának (1) bekezdésére is figyelemmel²⁸⁸. A kézbessítendő iratokat 2-2 példányban kell, hogy a bíróság az IM-nek megküldje a Kézbessítési Egyezmény 2. cikke alapján és az Nmjt. 73. § (1) bekezdése alapján, a kézbessítendő iratok tartalmáról szóló leírást és a formanyomtatványt a központi hatóság tölti ki, amelyhez a bíróság szolgáltatja az iratokat és az összegzést. A kézbessítés többféle módja közül a belső jog alkalmazásával megvalósuló ún. formális kézbessítés jellemző, de gyakori a magyar címzettek részére a fordítás nélküli iratok esetében az önkéntes átvételen alapuló ún. egyszerű kézbessítés is. Ez utóbbinál is a megkeresett állam belső joga kerül alkalmazásra, azzal az eltéréssel, hogy joghatályos kézbessítés csak akkor történhet, ha a címzett az iratokat önként átveszi.

A fordítási követelmények kapcsán kiemelendő, hogy megkövetelheti a kézbessítés helye szerinti állam az ún. formális kézbessítés és a különös mód eseteiben a hivatalos nyelven készített fordítás csatolását, ami akár nem hiteles fordítás is lehet, de a központi hatóságok ettől eltérően is rendelkezhetnek. Fontos rögzíteni, hogy fordítás nélkül kézbessítési fikció nem alkalmazható, hiszen az átvétel csak önkéntes alapon történhet.²⁸⁹

A fordítási követelményekhez kapcsolódik a címzett átvétel megtagadási joga is, ez azonban a kézbessítési rendeletekhez képest eltérő terjedelmű, csak annak van jelentősége, hogy rendelkezésre áll-e a megkeresett állam nyelven készült fordítás, a címzett nyelvtudása irreleváns²⁹⁰.

Alapvetően az EU-n kívüli kézbessítést az nehezíti meg a jogalkalmazó számára, hogy nem áll rendelkezésre olyan kialakult, iránymutatásul szolgáló joggyakorlat, mint amilyen az EU-n belül az EUB több évtizedes iránymutatása a kézbessítési rendeletek alkalmazásához kapcsolódóan.

²⁸⁶ <https://www.hcch.net/en/home> letöltve: 2024.10.02.

²⁸⁷ <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/download/1/d8/03000/Tajekoztat%20az%20EU-n%20kivuli%20k%20z%20b%20s%20s%20t%20e%20s%20r%20l%20-%20202023%20-%202020januar%2010.pdf> 2024.10.02.

²⁸⁸ Az Nmjt. 73. § (1) bekezdése szerint a megkeresett állam hatósága útján külföldön kézbessítendő iratot intézkedés végett a miniszterhez kell megküldeni.

²⁸⁹ A nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény bírói gyakorlata tárgykörre felállított joggyakorlat-elemző munkacsoport Összefoglaló véleményének kivonata. 59.

https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/i_osszefoglalo_velemenyny_kivonat_kozzetetelre_internet.pdf 2024.10.02.

²⁹⁰ Szöcs Tibor: A nemzetközi jogsegély a polgári perben. in VARGA István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018, 2562.

A Kézbesítési Egyezmény 10. cikk a) pontja szerinti, nemzetközi postaforgalomban szokásos postai úton történő kézbesítés választásakor az egyes államok fenntartásait fokozott figyelemmel kell követni. A hazai jogalkalmazónak a mindennapi munkája során leggyakrabban Svájcba kell kézbesítenie Európán belül a Kézbesítési Egyezmény alapján, azonban Svájc fenntartásokat tett a postai kézbesítés tekintetében. Ugyanígy tett fenntartást Európán kívül például Argentína, Azerbajdzsán, Brazília, Egyiptom, India, Izrael, Japán, Kuvait, Mexikó, Nicaragua, Norvégia, Kína, Paraguay, Dél-Korea, Oroszország, Szerbia, Szingapúr, Sri Lanka, Törökország vagy Vietnám is. A nemzetközi szerződés rendelkezését az Nmjt. 73. § - ának (2) bekezdése egészíti ki. Közvetlen postai kézbesítés esetén fordítás nélkül is kézbesíthetők a küldemények, a megtagadás lehetősége mellett, azonban azon fenti államok esetén, amelyek magát a közvetlen postai úton történő kézbesítést ellenzik, ezekbe az országokba a nemzetközi postaforgalomban történő kézbesítés útján való kézbesítés jogszabálysértő, emiatt ezeknek a fenntartásoknak mindig utána kell nézni.

A kézbesítés időpontjára a kézbesítés helye szerinti állam jogát kell alkalmazni. Megállapítható a magyar jog szerint is a kézbesítés szabályszerűsége, de közvetlen postai úton történő kézbesítés esetén nincs lehetőség kézbesítési fikció alkalmazására az Nmjt. 73. § (4) bekezdése alapján. Postai kézbesítéskor, ha a címzett az átvételt megtagadta vagy a a küldeményt „nem kereste”, a külföldi posta a magyar szabályokat alkalmazni nem tudja, a kézbesítés helye szerinti állam joga pedig általában nem ismert a magyar bíróságok előtt, ezért a Pp. 137. § (2) bekezdésében foglalt kézbesítési fikció nem alkalmazható.

A kézbesítés költségei tekintetében az egyezmény 12. cikke alapján a főszabály a díjmentesség, de a tisztviselői közreműködés vagy különös kézbesítési mód költségeit, mint ahogy a kézbesítési rendeletek alkalmazása esetén is EU-n belül, meg kell téríteni. Az Amerikai Egyesült Államok a feladatok ellátására és a kérelmek fogadására egy magánvállalkozást, az ABC Legal Services-t jelölte ki, melynek kézbesítési díja 95 USD. Ezen összeg átutalásának megtörténtéről szóló bizonylatot csatolni kell a kézbesítési kérelemhez.

A költségek tekintetében az IM honlapján elérhető útmutatóban javasolt tájékozódni, mivel az Amerikai Egyesült Államokon túl például Ausztrália egyes területeire, a Bahamákra, Belizebe, az Egyesült Királyságon belül Skóciába, Franciaország tengerentúli területeire, a Fülöp-szigetekre, Arubára, Japánba, Kanadába, a Marshall-szigetekre, San Marinoba való kézbesítés is díjköteles.

Az Amerikai Egyesült Államokba való kézbesítés körében megjegyzendő, hogy a gyermektartás és a családi tartások egyéb formáinak nemzetközi behajtásáról szóló, 2007. november 23-i hágai egyezmény, melyet a Tanács 2011/432/EU határozata hirdetett ki, 6. cikk (2) bekezdés j) pontja alapján az USA érintett tagállamának hatóságai, ha belső joguk ezt megengedi, díjmentesen teljesítik a tartási ügyekben keletkezett iratok kézbesítése iránti kérelmet.

A Pp. kézbesítési megbízottra és hirdetményi kézbesítésre vonatkozó szabályai, lévén Európai Unión kívüli kézbesítésről szó, a Pp. 143. § (6) bekezdésében foglaltakra is figyelemmel alkalmazhatóak.

4.2. Két- és többoldali megállapodások

A polgári eljárásra vonatkozó, Hágában 1954. március 1-jén kelt nemzetközi egyezmény (kihirdette az 1966. évi 8. törvényerejű rendelet; végrehajtási jogszabály: 4/1966. (VI. 15.) IM rendelet) és a kétoldali jogsegélyegyezmények is jelentőséggel bírhatnak más

együttműködésben részt nem vevő államok esetében, az e körben fellelhető gyakorlat azonban meglehetősen szűkös²⁹¹.

A kétoldalú jogsegélyszerződések általában polgári és családjogi ügyekben alkalmazhatók, egy részük a lakcímkutatásra vonatkozó szabályozást is tartalmaz. Az alapvető kézbesítési mód a szerződő felek központi hatóságai útján történő kézbesítés, mely során a külföldi hatóságtól a kézbesítés többféle módja kérhető. A kézbesítés szabályszerűségére és időpontjára vonatkozóan az egyezmények nem tartalmaznak szabályokat, alapvetően a kézbesítés helye szerinti állam jogát kell alkalmazni. Nem zárható ki az Nmjt. 73. § (4) bekezdésének alkalmazása sem, vagyis megállapítható a magyar jog szerint is a kézbesítés szabályszerűsége, ha az ahhoz szükséges adatok rendelkezésre állnak. Megnyugtató azonban a Pp. szabályozása, hiszen a keresetlevél közlését követő eljárási szakaszokban át lehet térni a hirdetményi kézbesítésre a Pp. 142. § (2) és (4) bekezdése szerint.

Pár példát említve, Libanonba irányuló kézbesítés esetén a fenti Hágai nemzetközi egyezmény alkalmazandó, míg Irak esetében a Magyar Népköztársaság és az Iraki Köztársaság között a jogsegély nyújtásáról Budapesten, az 1977. március 4. napján aláírt szerződés, melyet az 1978. évi 11. tvr. hirdetett ki.

Több állam vesz részt többoldalú egyezményben és kétoldalú egyezményben egyaránt. Kanada esetében alkalmazandó a polgári jogsegély tárgyában Budapesten, 1935. szeptember 25. napján kelt magyar-brit egyezmény (kihirdette az 1936. évi XIII. törvény) és a Kézbesítési Egyezmény. Ukrajnában lakóhellyel rendelkező alperes részére történő kézbesítés szükségessége esetén pedig alkalmazni kell a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a polgári ügyekben történő kölcsönös jogsegélyről szóló, Budapesten, 2001. augusztus 2. napján aláírt szerződést (kihirdette a 2002. évi XVI. törvény) és a Kézbesítési Egyezményt.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy multilaterális és bilaterális egyezményben való egyidejű részvétel esetén a kedvezőbb szabályok szerinti eljárás követendő.

Ismeretlen helyen tartózkodó személy lakcímének felkutatásáról a Kézbesítési Egyezmény nem rendelkezik, azonban egyes államok a közöttük létrejött kétoldalú szerződésekben meghatározhatnak erre vonatkozó együttműködést. A hazánk által kötött kétoldalú egyezmények közül a Magyar Népköztársaság és a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság között a kölcsönös jogsegélyről szóló, Belgrádban, az 1968. március 7. napján aláírt szerződés (kihirdette az 1969. évi 1. tvr.), valamint a Törökországgal és Vietnámmal kötött szerződések tartalmazzák a lakcímkutatásra vonatkozó jogsegélykérelem előterjesztésének lehetőségét. A Jugoszláviával kötött szerződés az utódállamaira, így Bosznia-Hercegovinára, Észak-Macedóniára, Koszovóra, Montenegróra és Szerbiára jelenleg is alkalmazandó.

4.3. Más megoldások: viszonzosság, nemzetközi udvariasság

A viszonzossági gyakorlat, illetve a nemzetközi udvariasság alapján történő eljárásnak ritkább az előfordulása. Ha hazánk és a célország között nincs hatályban nemzetközi szerződés és viszonzosság sem áll fenn, mint például Indonézia vagy az Egyesült Arab Emírátsok esetében, kézbesítésre legfeljebb a külképviseleti hatóság által előterjesztett kérelemre, udvariasság alapján kerülhet sor, a kézbesítendő okirat megkeresett állam nyelvére történő lefordítása mellett, az IM és a KKM közreműködésével. Ilyenkor a kézbesítendő iratokat a megkeresett állam hivatalos nyelvén készült fordítással ellátva kell az IM-nek megküldeni a külföldi

²⁹¹ A nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény bírói gyakorlata tárgykörre felállított joggyakorlat-elemző munkacsoport Összefoglaló véleményének kivonata. 60.
https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/i_osszefoglalo_velemenye_kivonat_kozzetetelre_internet.pdf 2024.10.02.

hatósághoz a KKM-hez útján történő továbbítás végett. Nehéz azonban ilyenkor választ beszerezni arról, hogy mikor történt meg a kézbesítendő irat átadása, illetve a kézbesítés szabályszerűnek minősült-e. Miután időigényes a kézbesítés, akkor célszerű ezzel élni, ha végrehajtásra kerülhet sor külföldön a meghozandó határozat alapján.

4.4. Kézbesítés nemzetközi jogi mentességet élvező szerv útján

Az Nmjtvt. 87. § (3) bekezdése szerint nemzetközi szervezetnek vagy mentességet élvező természetes személynek a külpolitikáért felelős miniszter útján kell az iratokat kézbesíteni. Amennyiben a címzett nemzetközi szervezet vagy olyan természetes személy, aki a magyar joghatóság alól mentességet élvez (legyen az diplomáciai, konzuli vagy nemzetközi szervezet alkalmazottját megillető mentesség), diplomáciai úton lehet számára kézbesíteni. Nemzetközi szervezet esetén annak munkanyelvén, természetes személy esetén a küldő államának vagy, ha a nemzetközi szervezet által foglalkoztatott személyről van szó, az állampolgársága szerinti állam hivatalos nyelvén készült fordítást célszerű csatolni. Diplomáciai kézbesítés esetén a kézbesítendő iratokat az IM-nek kell megküldeni a KKM-hez történő továbbítás érdekében.

Ilyen kézbesítés lehet szükséges afrikai országban, például Tanzániában ENSZ munkatársként dolgozó ügyfél részére történő kézbesítés esetén. Az ENSZ alkalmazott részére a nemzetközi jogon alapuló mentesség miatt nem lehetséges a fogadó állam hatóságai útján kézbesíteni, kizárólag a nemzetközi jogon alapuló mentességet élvező szerv útján történhetett kézbesítés az IM és a KKM közreműködésével²⁹².

4.5. Kézbesítés a Brexit után

Mint az már a történeti áttekintést tartalmazó II. fejezetben rögzítésre került, a kézbesítési rendeletek alkalmazása körében is speciális volt a Brexit előtt az Egyesült Királyság helyzete. Az Egyesült Királyság ugyanis mindhárom kézbesítési rendelet tekintetében úgy nyilatkozott, hogy az Európai Unióról szóló szerződéshez, valamint az Európai Közösséget létrehozó szerződéshez csatolt, az Egyesült Királyság és Írország helyzetéről szóló jegyzőkönyv 3. cikkével összhangban részt vesz a rendeletek elfogadásában és alkalmazásában. A Brexit okozta változások miatt azonban az Egyesült Királyságba való kézbesítés jelenleg a Kézbesítési Egyezmény alapján történik, illetve alkalmazandó a polgári jogsegély tárgyában Budapesten, 1935. évi szeptember hó 25-én kelt magyar-brit egyezmény (kihirdette az 1936. évi XIII. törvény) is.

A korábban említetteknek megfelelően a Hágai Nemzetközi Magánjogi Értekezlet honlapján érhetőek el a Kézbesítési Egyezmény alkalmazását segítő információk, az Egyesült Királyság által az egyezményhez fűzött fenntartások, azonban az Egyesült Királyság fenntartásai szerint megengedett a közvetlen postai kézbesítés, illetve állampolgárságtól függetlenül a diplomáciai vagy konzuli képviselő útján történő kézbesítés.

A központi hatóságok útján történő kézbesítés esetén a kérelem IM NMFO általi kiküldése és a kérelem teljesítéséről szóló igazolás vagy a nem teljesítés akadályáról való tájékoztatás visszaérkezése közötti várható időtartam tekintetében az Egyesült Királyságban (Anglia és Wales, Észak-Írország, Skócia) 4, a többi terület esetében 6 hónap javasolt figyelembe venni. A fordítási követelmények esetén annyi a kiemelő, hogy a címzett általi önkéntes átvétel (egyszerű kézbesítés) esetén fordítás nem szükséges, egyébként angol nyelvű fordítást kell csatolni. A kézbesítés díjmentes Skócia és Anguilla kivételével.

²⁹² A nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény bírói gyakorlata tárgykörre felállított joggyakorlat-elemző munkacsoport Összefoglaló véleményének kivonata. 62.
https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/i_osszefoglalo_velemenye_kivonat_kozzetetelre_internet.pdf letöltve: 2024.10.02.

5. A HAZAI SZABÁLYOZÁS ÉS AZ EUB DÖNTÉSEINEK HATÁSA A JOGGYAKORLATRA

A hazai jogalkalmazás körében a külföldi kézbesítés kapcsán leggyakrabban alkalmazott normák az Nmjt. mellett az unión belül a kézbesítési rendeletek, míg az unión kívül a Hágai Kézbesítési Egyezmény és a Magyarország által kötött kétoldalú jogsegélyegyezmények. A polgári eljárásra vonatkozó, Hágában 1954. március 1-jén kelt nemzetközi egyezmény²⁹³ és a viszonyossági gyakorlatok, egyéb megoldások kiegészítő szerepe ritkábban jelenik meg a jogalkalmazás során.

A hazai jogalkalmazás során az Európai Unió belüli kézbesítés talán leginkább problematikus kérdése a kézbesítési megbízott intézménye. A kézbesítési megbízottnak a régi Pp-ben szabályozott jogintézménye ugyanis nem volt összhangban az uniós joggal, hisz kézbesítési megbízott alkalmazása esetén nem valósul meg ténylegesen a régi kézbesítési rendelet szerinti külföldre (másik tagállamban) történő kézbesítés az egész eljárás folyamán, mivel a kézbesítési megbízott részére belföldre történik a kézbesítés a címzett fél helyett, vagy kézbesítési megbízott hiányában hirdetményi kézbesítés valósul meg.

Az Európai Unió területén lakóhellyel, tartózkodási hellyel, székhellyel rendelkező felek esetében az eljárási jogok hatékony érvényesülése úgy biztosítható, ha a kézbesítés a fél ismert uniós címére történik meg a kézbesítési rendeletek által biztosított kézbesítési módok valamelyikének igénybevétele. Mindezekre tekintettel az Európai Unió tagállamai vonatkozásában, így hazánkban sem volt fenntartható a kézbesítési megbízottra vonatkozó szabályozás. A hatályos Pp. 143. § (6) bekezdése²⁹⁴ azonban már megfelel az EUB kézbesítési megbízott és a kézbesítési rendelet összefüggéseit tagláló Alder-ítéletben foglalt értelmezésnek és így eljárásjogunk részévé vált az a követelmény, hogy a kézbesítési megbízottra vonatkozó tájékoztatás és hirdetményi jogkövetkezményre figyelmeztetés EU-n belüli kézbesítés esetén mellőzendő és a kézbesítési cselekmények a kezdőirat közzétele után is a rendelet szerint foganatosítandók, hisz a rendeletet alkalmazó valamely tagállamban lakóhellyel vagy székhellyel rendelkező félre nem lehet a hirdetményi kézbesítés szankcióját alkalmazni abban az esetben, ha nem jelöl meg kézbesítési megbízottat, de egyébként a kézbesítési címe ismert, a kézbesítés postai úton nem akadályozott.

A Weiss und Partner-ítélet alapján azt a gyakorlatban gyakran felmerülő kérdést is könnyű megválaszolni, hogy a keresetlevél és az ellenkérelemre felhívó végzés közzételekor szükséges-e fordítás, hisz a keresetleveleknél érvényesül az a követelmény, mely szerint az eljárást indító iratban egyértelműen szerepelnie kell a kereset tárgyának és indokainak, illetve a félnek általa érthető nyelven a bíróság előtti megjelenésre történő felhívást is meg kell kapnia, melyet a magyar eljárásjogban az ellenkérelemre felhívás jelenít meg.

Az Alpha Bank Cyprus-ítéletben és a Alta Realitat-végzésben az EUB által megfogalmazott feltételek szerint az irat átvételének megtagadásához való jogról tájékoztatást mindig meg kell, hogy kapja a címzett, akkor is, ha feltételezhető, hogy érti az irat nyelvét, de a bíróságoknak Leffler-ítélet szerint ügyelniük kell arra is, hogy az ellenérdekű félnek ne kelljen a visszaélészerű megtagadás negatív következményeit elszenvednie, ha a címzettje érti az áttevő tagállam nyelvét. Ahogy pedig azt a korábbi értelmezését a Henderson-ítéletben is megerősítette az EUB, a formanyomtatvány hiánya olyan mulasztás, amely utólag pótlandó, de célszerű a formanyomtatvány szerinti tájékoztatás megküldése a kézbesítési hely szerinti nyelven és olyan nyelven is, amit a másik fél szerint a címzett ismer (tehát nem az összes uniós

²⁹³ kihirdette az 1966. évi 8. törvényerejű rendelet

²⁹⁴Pp. 143. § (6) bekezdése: A kézbesítési megbízottra vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók olyan államban lakóhellyel, tartózkodási hellyel vagy székhellyel rendelkező fél részére történő iratkézbesítés esetén, amely állam vonatkozásában nemzetközi szerződés vagy az Európai Unió kötelező jogi aktusa e rendelkezésektől eltérő, meghatározott kézbesítési módokat tesz csak lehetővé

nyelven), amiről a postai kézbesítés esetén mindig a perbíróság gondoskodik, a visszaküldés esetére megjelölendő elérhetőségek pontos feltüntetésével.

6. ÖSSZEGZÉS

A bírósági eljárások alapja a szabályszerű kézbesítés, ahhoz ugyanis, hogy a felek az eljárási jogait gyakorolják, s az eljárási kötelezettségeiket teljesíteni tudják, elengedhetetlen, hogy az eljárás során keletkezett iratok a felek részére szabályszerűen kézbesítésre kerüljenek.

A szabályszerű kézbesítés a gyakorlatban különösen a nemzetközi vonatkozású, azaz a külföldi lakóhellyel/székhellyel rendelkező fél részvétele mellett zajló eljárásokban okoz problémát, hiszen a bírósági iratok külföldre történő kézbesítése számos esetben nehézkes és drága, így megnöveli az eljárások időtartamát és költségeit is²⁹⁵.

Ismert olyan álláspont, hogy „(...) a kézbesítés a polgári peres eljárás Achilles sarka. Ennek működésétől függnék ugyanis az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikkének fő biztosítékai: a meghallgatáshoz való jog és az észszerű, valamint a tisztességes eljárás időtartama”²⁹⁶.

A kézbesítés a bíróság okirati formát öltött eljárási cselekményeinek a felek és más érdekelt (címzettek) részére való dokumentált átadása, illetve szűk körben az átadás dokumentált elmaradása. A kézbesítés mint közlés jelentősége abban rejlik, hogy a tájékoztatáson felül joghatások kiváltására is alkalmas. A másik oldalról, a bírósági iratok kézbesítésének elmaradása nagyban hátráltathatja az eljárás időszerű lebonyolítását. A bíróság és a felek közötti kommunikáció gyorsítása egyik tere annak a feltétlen jogalkotói elvárásnak, hogy a polgári perek gyorsan, észszerű időben lezárhatóak legyenek.

Az eljárás iratai szabályszerű kézbesítésének elmaradása végrehajtási problémákat vethet fel akár belföldön, akár külföldön, illetve a hazánkban született ítéletek elismerése tekintetében is aggályokat generálhat külföldön.

A külföldi kézbesítés napjainkban egyre gyakrabban válik szükségessé a bíróságok vagy más hatóságok előtt polgári ügyekben folyamatban lévő eljárások során. E kézbesítésekre számos jogforrás alkalmazandó, amin túl az is nehezíti a bíróságok, hatóságok számára a kiigazodást, hogy e jogforrások szövegében foglaltakon túl számos gyakorlati információt kell ismerni az egyes konkrét külföldi államok tekintetében ahhoz, hogy a kézbesítési kérelem előterjesztése zökkenőmentesen történjen. Ezen információk ráadásul sok esetben nehezen és csak idegen nyelven érhetők el.

Az EUB az elmúlt húsz évben jelentős számú esetben elemezte a hatályos kézbesítési rendeletek szabályait. Több ítéletében kiemelte, hogy a rendeletek a bírósági iratoknak a tagállamok között történő továbbítása korszerűsítését és meggyorsítását tűzték célul, de e célok nem járhatnak a címzettek védelemhez való jogának bármilyen módon történő gyengítésével, amely jog az Európai Unió Alapjogi Chartája 47. cikkének második bekezdése, és a Rómában, 1950. november 4-én aláírt, az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló európai egyezmény 6. cikkének (1) bekezdése által biztosított, a tisztességes eljáráshoz való jogból vezethető le. A régi és az új kézbesítési rendelet több rendelkezése is kifejezetten arra irányul, hogy a bírósági iratok továbbításának hatékonyságát és gyorsaságát összehangolja a címzettek védelemhez való jogának tiszteletben tartására vonatkozó követelménnyel, mégpedig többek között a szóban forgó iratok valódi és tényleges átvételének biztosítása révén. Az EUB azt is hangsúlyozta ítéleteiben, hogy a nemzeti eljárásjogokban meghatározott fiktív kézbesítési mechanizmusok EU-n belül összeegyeztethetetlenek a rendeletek értelmében vett védelemhez való jog tiszteletben tartására irányuló célkitűzés megvalósításával.

²⁹⁵ MOLNÁR Tibor Tamás: A fiktív kézbesítés lehetőségei a Hági Kézbesítési Egyezmény és az 1393/2007/EK rendelet tükrében. *Kúriai Döntések*, 2016/1, 99-103.

²⁹⁶ HARSÁGI Viktória: *Kézbesítés a polgári jogvitákban határok nélkül*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2010, 17.

Ezen ítéletek a hazai jogalkalmazás számára iránymutatásul szolgálnak.

Az EU-n kívüli kézbesítés esetén a Hágai Kézbesítési Egyezmény alapos ismerete szükséges, mely nyelvtudást igényel, hisz a Hágai Nemzetközi Magánjogi Értekezlet honlapja, és így az egyezmények szövegei és az aláíró államok fenntartásai csak angol, francia és spanyol nyelven érhetők el, azonban ezen fenntartások betartása elkerülhetetlen a szabályszerű kézbesítéshez.

Könnyebb a hazánk által kötött kétoldalú megállapodások alkalmazása, mivel azokat magyar jogszabály hirdette ki és építette be a hazai jogrendbe, így azok alkalmazását legalább nyelvi nehézség nem bonyolítja.

Úgy gondolom, hogy a tételes magyar és uniós jogszabályok, valamint nemzetközi szerződések betartásával és a luxemburgi ítélkezési gyakorlat figyelemmel kísérésével meg tudunk felelni az európai elvárásoknak és a bírósági iratok szabályszerű kézbesítésével az eljárások mielőbbi befejezését, mint célt el tudjuk érni.

7. IRODALOMJEGYZÉK

Szakkönyvek:

- BORECZKI Szabolcs: A nemzetközi jogsegély általános szabályai in VÉKÁS Lajos-NEMESSÁNYI Zoltán - OSZTOVITS András (szerk.): *A nemzetközi magánjogról szóló törvény kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2020.
- HARSÁGI Viktória: *Kézbesítés a polgári jogvitákban határok nélkül*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2010.
- GOMBOS Katalin - SIMON Károly László: *Hatóságok közötti határon átnyúló együttműködés polgári ügyekben*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.
- SZŐCS Tibor: A nemzetközi jogsegély a polgári perben. in VARGA István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018.

Folyóiratcikkek:

- JUHÁSZ Ivett: Újdonságok az európai kézbesítési szabályok tekintetében. *Közjegyzők Közlönye*, 2021/3, 36-48.
- OSZTOVITS András: Az irat átvételének megtagadásához való jog határon átnyúló kézbesítés esetén. in NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Nemzetközi Magánjogi Évkönyv 2023*. Budapest, ORAC Kiadó, 2023, 160-169.
- OSZTOVITS András: Bíróági iratok határon átnyúló kézbesítése – perhatékonyság kontra védelemhez való jog. in VÉKÁS Lajos - OSZTOVITS András - NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Nemzetközi magánjogi rendeletek az Európai Unió Bírósága gyakorlatában*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2021, 424-433.
- MOLNÁR Tibor Tamás: A fiktív kézbesítés lehetőségei a Hágai Kézbesítési Egyezmény és az 1393/2007/EK rendelet tükrében. *Kúriai Döntések*, 2016/1, 99-103.

Online források:

- <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/154/a-polgari-ugyekben-folytatott-igazsagugyi-egyuttmukodes> letöltve: 2024.10.02.
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM:4494863> letöltve: 2023.10.30.
- <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/download/c/c5/03000/%C3%9A%20mutat%C3%B3%20az%201784-2020%20rendeletek%202022%20november%2022.pdf>, letöltve: 2024.09.30.
- <https://www.hcch.net/en/home> letöltve: 2024.09.30.
- <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/download/1/d8/03000/Tájékoztató%20az%20EU-n%20kívüli%20kézbesítésről%20-%202023%20%20január%2010.pdf> letöltve: 2024.10.02.
- https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/i_osszefoglalo_velemen_y_kivonat_kozzetetelre_internet.pdf letöltve: 2024.10.02.

Jogesetek:

- Az EUB C-443/03 számú, Leffler ügyben 2005. november 8. napján hozott ítélete
- Az EUB C-473/04 számú, Plumex ügyben 2006. február 9. napján hozott ítélete
- Az EUB C-14/07 számú Weiss und Partner ügyben 2008. május 8. napján hozott ítélete
- Az EUB C-325/11 számú Alder ügyn 2012. december 19. napján hozott ítélete
- Az EUB C-519/13 számú Alpha Bank Cyprus ügyben 2015. szeptember 16. napján hozott ítélete
- Az EUB C-384/14 számú Alta Realitat ügyben 2016. április 28. napján hozott végzése
- Az EUB C-354/15 számú Henderson ügyben 2017. március 2. napján hozott ítélete
- Az EUB C-21/17 számú Catlin Europa ügyben 2018.szeptember 6. napján hozott ítélete
- Az EUB C-208/20 számú, Toplofikatsia Sofia és társai ügyben 2021. szeptember 9. napján hozott ítélete
- Az EUB C-7/21 számú LKW Walter ügyben 2022. július 7. napján hozott ítélete
- Az EUB C-222/23 számú Toplofikatsia Sofia II ügyben 2024. május 16. napján hozott ítélete

Dr. Szigeti István

A fizetési meghagyásos eljárással indult perek dilemmái.

1. BEVEZETÉS

Már a magyar modernkori ítélkezés korai időszakában megjelent azon ügyek köre, amelyekben az adós - vagy az egyéb kötelezett oldalán szereplő személy - a tárgyalásokon nem jelent meg, a követelést azonnal elismerte, lényegében csak részletfizetést, illetve fizetési halasztást kérelmezett vagy a per folyamatban léte alatt a tartozását megfizette. Indokolatlannak mutatkozott, hogy egy jelentős költséggel és hosszabb ideig tartó peres eljárást kelljen lefolytatni ezekben az esetekben is. Ennek felismerése vezetett a fizetési meghagyásos eljárás, mint polgári nemperes eljárás kialakulásához.

Mindezek alapján egyértelműen megállapítható, hogy a fizetési meghagyásos eljárás egy polgári nemperes eljárás, de pontosan mit is jelent ez?! *Németh János* a nemperes eljárások lényegi elemeit úgy fogalmazta meg, hogy „nem peres eljárásnak tekintjük a bíróságnak vagy valamely ahhoz tartozó, illetőleg meghatározott szempontból azzal azonosnak minősülő személynek, valamint az eljárásban részvételre jogosult más személynek, az igazságszolgáltatás megvalósítása vagy a tények, illetve jogok tanúsítása, elismertetése stb. érdekében, sajátos - a polgári perre előírtaknál általában egyszerűbb - eljárási formában végzett törvényileg meghatározott egymást követő cselekményeit és az azokhoz kapcsolódó eljárási jogviszonyokat”.²⁹⁷

Miután ily módon meghatároztuk a polgári nemperes eljárás lényegi elemeit, könnyebb dolgunk lehet a fizetési meghagyásos eljárás fogalmának leírásával is. *Magyary Géza* szerint „a polgári perhez legközelebb áll, mert hiszen csak a kétoldalú meghallgatás elvének hiánya választja el tőle. Azt mondhatnók, hogy a fizetési meghagyásos eljárás egyoldalú polgári bíraskodás”²⁹⁸. *Kengyel Miklós* – mint a *Magyary*-iskola követője – a fizetési meghagyásos eljárás fogalmát szintén nagyon egyszerűen írta le: „a polgári perhez legközelebb álló nemperes eljárás, amelyet csak a kétoldalú meghallgatás hiánya választ el a pertől”.²⁹⁹ *Magyary* és *Kengyel* lényegében a kontradiktórius eljárás hiányát jelöli meg a pertől való elhatárolás során, amely nem teljesen helytálló megállapítás, mivel nagyon leegyszerűsíti a polgári per lényegét, azt a kétoldalú nyilatkozattételi jogosultság meglétével azonosítja, és nem veszi figyelembe a bizonyítási eljárást. Helyesebbnek mutatkozik, ha a fizetési meghagyásos eljárásnak egy bővebb fogalmát is megadjuk.

A fizetési meghagyásos eljárásnak *Gáspárdy László*tól származó fogalommeghatározása az, amely sokáig uralkodónak minősült a hazai jogirodalomban. Eszerint „a fizetési meghagyásos eljárás olyan kivételként, a polgári perrendtartásban szabályozott nemperes eljárás, amelyben a fizetési meghagyást kibocsátó bíróság a jogosult egyoldalú kérelmére a kötelezettet - meghallgatása nélkül és bizonyítási eljárás mellőzésével - a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelemben foglalt követelés teljesítésére, illetve az azzal szembeni ellentmondásra hívja fel”.³⁰⁰

Ez a fogalommeghatározás a jelenkori jogszabályváltozásokra figyelemmel természetesen finomítása és pontosításra szorul, hiszen jelenleg nem a bíróság, hanem a közjegyző jogosult felhívni a kötelezettet a követelés teljesítésére, továbbá nem a polgári perrendtartásban, hanem önálló törvényben szabályozott nemperes eljárásnak tekinthető a fizetési meghagyásos eljárás.

²⁹⁷ NÉMETH János: *Polgári nemperes eljárások*. 1994, 47.

²⁹⁸ MAGYARY Géza – NIZSALOVSKY Endre: *Magyar polgári perjog*. Budapest, Franklin Társulat Kiadása, 1924, 18.

²⁹⁹ KENGYEL Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 468.

³⁰⁰ GÁSPÁRDY László: *Polgári nem peres eljárások*. Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2001, 125.

Ehhez hasonló definíciót alkalmazott a későbbiekben *Kengyel* is, aki szerint „a fizetési meghagyásos eljárás olyan nemperes eljárás, amelyben a bíróság a jogosult egyoldalú kérelmére a kötelezettet – a bizonyítási eljárás mellőzésével - a kérelemben foglalt követelés teljesítésére vagy azzal szembeni ellentmondásra hívja fel. Ennek hiányában a fizetési meghagyás jogerőre emelkedik és végrehajtható lesz, míg ellentmondás esetén a fizetési meghagyásos eljárás perré alakul át”.³⁰¹ *Harsági Viktória* szerint a fizetési meghagyásos eljárás a pénzkövetelések egyszerűsített eljárásban történő elbírálására irányuló nemperes eljárás, melyben a közjegyző a jogosult egyoldalú kérelme nyomán a kötelezettet a kérelemben foglaltak teljesítésére, illetőleg a kérelemben foglaltakkal szembeni ellentmondás előterjesztésére hívja fel.³⁰²

Látható, hogy a fizetési meghagyás egy gyors és egyszerű eljárás, amelyben a formai vizsgálaton kívül nem történik más, és csak az adóson – kötelezetten – múlik, hogy átfordul-e egy kontradiktórius és bizonyításon alapuló peres eljárásba. A jogintézmény a magyar jogalkalmazás történetében kiemelkedő jelentőséggel bír, lényegében ennek köszönhető, hogy a magyar perek átlagos időtartama az egyik legalacsonyabb, tehát ma is viszonylag rövid pertartamú bírósági rendszer működik hazánkban. Ezért is fontos, hogy a részletszabályok megfelelően kidolgozottak, és a jogalkalmazók számára egyértelműek legyenek.

Jelen tanulmány célja az, hogy a rengeteg kisebb-nagyobb jogszabályi változáson átesett jogintézmény gyakorlati problémáira fókuszálva összefoglalja azokat a hiányosságokat és nehézségeket, amelyek a bírósági jogalkalmazók előtt a mindennapi ügyintézés során felmerülnek. A tanulmányomban megpróbálok ezekre a kérdésekre olyan válaszokat megfogalmazni, amelyek összhangban állnak a hatályos polgári perrendtartásunk eljárási szabályaival, illetve figyelemmel vannak az eljárás jogpolitikai céljára; a gyorsaságra és az egyszerűségre. Emellett azonban nem célja a tanulmánynak a fizetési meghagyásos eljárás kialakulásának részletes történeti bemutatása, csupán röviden kívánom felvázolni azt, hogy megfelelő kontextusba helyezhessem a jelenlegi gyakorlat problémákat, egyszersmint rámutatva, hogy a jogalkalmazási problémák nem újkeletűek, már az eljárás bevezetésétől kezdve fennálltak a hasonló nehézségek.

³⁰¹ KENGYEL Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 467.

³⁰² HARSÁGI Viktória: A magyar fizetési meghagyásos eljárás fejlődéstörténetének áttekintése 1893-tól napjainkig. *Iustum Aequum Salutare*, 2012/3-4, 235.

2. A FIZETÉSI MEGHAGYÁSOS ELJÁRÁS KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE

A XIX. században a polgári perjogban ún. „bírói megintések és visszaintések” honosodtak meg, amelyek célja az volt, hogy az adóst a követelés per nélküli megfizetésére szorítsák, a vitás kérdéseket előzetesen tisztázzák, a jogérvényesítést könnyítsék és a perek számát csökkentsék. Ez egy erkölcsi iránymutatás volt a bíróról, de nem volt kötelező ereje, és ha ez nem vezetett eredményre, a követelés kikényszerítésére egyedüli lehetőségként a per maradt meg.³⁰³ Ennek a jogi helyzetnek az orvoslására jött létre az 'előzetes peres eljárás nélkül végrehajtható közokirat' fogalma, valamint a váltó ügyekben követendő eljárásnak az a szabálya, hogy a törvényes kellékekkel ellátott váltó alapján sommás végzésbe foglalt feltétlen fizetési meghagyásnak van helye. Ilyen további eljárás volt a bányatársulati pótfizetések behajtása körüli eljárás is. Mindezek olyan követelések voltak, amelyek egyelőre létrejött okiraton alapultak, amelyek valódisága tekintetében vélelmet állított fel a jogalkotó. Látható volt, hogy ez az eljárásrend megfelelő, jól működik, ezért szükségessé vált ezen eljárásoknak a bővítése a rövidebb, olcsóbb eljárás kialakítása érdekében, továbbá a szükséges humán erőforrás csökkentése miatt.

A fizetési meghagyásos eljárást bírósági nemperes eljárásként a *fizetési meghagyásról szóló 1893. évi XIX. törvénycikk* (a továbbiakban: Fmhtc.) vezette be Magyarországon. A törvénycikk általános indokolása szerint „a jogkereső közönség érdeke és a bírói teendők lehető kevesbítésének igazságügy-politikai szempontja egyaránt javasolják, hogy az egyszerű ügyekben lehetőleg egyszerű legyen a jogérvényesítés alakja. Az ügy egyszerű voltának meghatározásánál rendszerint a követelés alapja, alakja s egyszersmind a követelés tárgyának értéke irányadó; - s erre vezetendő vissza a különbség, melyet a polgári peres eljárást szabályozó törvények s a sommás eljárás reformját célzó, [...] törvényjavaslat a rendes, a sommás és a kisebb polgári peres ügyekben követendő eljárás között megállapítanak”.³⁰⁴ Ahogy később fogalmaz az általános indokolás szövege; a fizetési meghagyás nem egyéb, mint egy „anticipált makacssági ítélet”, ami alkalmas arra, hogy az adós passzív magatartását a védekezésről való hallgatólágos lemondásnak minősítse a bíróság.

A felek a jogirodalom szerint viszonylag csekély mértékben vették igénybe a fizetési meghagyás lehetőségét, mivel az ellentmondást a törvény szerfölött megkönnyítette és így az a helytelen következmény állott be, hogy a fizetési meghagyások nagyrészt ellentmondással támadták meg.³⁰⁵ Ezt követően lépett hatályba a *polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk* (a továbbiakban: 1911-es Pp.), amely a fizetési meghagyásos eljárást az Fmhtc.-ből gyakorlatilag teljes egészében átemelte az eljárási törvénybe. Ezzel az eljárás polgári perhez tartozásának kihangsúlyozása mellett annak határterületi jellegére is rávilágított.³⁰⁶ Az új eljárási törvény a fizetési meghagyás alapintézményeit úgy vette át, és helyezte el a perrendtartásban, hogy gyakorlati szempontok figyelembevételével észszerűsítette és rugalmasabbá tette az eljárást.³⁰⁷

Az eljárási törvény első jelentősebb változtatásra a *törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvény* (a továbbiakban: 1930. évi XXXIV. törvény) hatályba lépéséig kellett várni. A jogalkotó a módosítással részben eltörölte a fizetési meghagyásos eljárás alternatív jellegét azzal, hogy a 400 pengő alatti pénzkövetelések tekintetében kötelezően előírta perindítás helyett

³⁰³ A fizetési meghagyásról szóló 1893. évi XIX. törvénycikk általános indokolása

³⁰⁴ A fizetési meghagyásról szóló 1893. évi XIX. törvénycikk általános indokolása

³⁰⁵ HARSÁGI Viktória: A magyar fizetési meghagyásos eljárás fejlődéstörténetének áttekintése 1893-tól napjainkig. *Iustum Aequum Salutare*, 2012/3-4, 228.

³⁰⁶ MOLNÁR Judit: A magyar fizetési meghagyásos eljárás története az 1952. évi III. törvény hatályba lépéséig. *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*, 2005/2, 20.

³⁰⁷ MOLNÁR Judit: A magyar fizetési meghagyásos eljárás története az 1952. évi III. törvény hatályba lépéséig. *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*, 2005/2, 23.

ennek a nemperes útnak az igénybevételét.³⁰⁸ Ebből a szempontból a fizetési meghagyásos eljárás a pert megelőző, jellegét tekintve „perpótló” eljárás lett.³⁰⁹ A másik jelentős változás az ún. rendkívüli ellentmondás – a végrehajtás megindulását követően a végrehajtható okirat kézbesítésétől számított engedélyezett határidőben előterjesztett ellentmondás – eltörlése volt, ami lényegében azt eredményezte, hogy a jogosultak számára nagyon erős motivációt jelentett az eljárás igénybevételére, hiszen könnyen egy végrehajtható okirathoz jutottak a kötelezetti mulasztás esetén.

A jogintézmény jelentősebb változtatás nélkül került beépítésre *a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvénybe* (a továbbiakban: 1952-es Pp.) is, mindössze az értékhatárt emelték 1000 forintra. Ez az összeghatár a gazdasági-pénzügyi helyzet változásával folyamatosan emelkedett az évtizedek során.

Az 1954. évi VI. törvény (I. Ppn.) hozta az első komolyabb változást: a bíróságok felhatalmazást kaptak arra, hogy a fizetési meghagyás kibocsátása előtt a kérelmet tartalmi szempontból is mérlegeljék. Ha megítélésük szerint a követelés fennállása kétségesnek mutatkozik (s ennek következtében az adós ellentmondására nyilvánvalóan számítani kellene) határnapot tűzhetnek az ügy tárgyalására (1954. évi VI. törvény 81. §).³¹⁰

A magyar fizetési meghagyásos eljárás fejlődése szempontjából további lényeges módosítás volt *a polgári perrendtartás egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1957. évi VIII. törvény*, amely jelentős ügyviteli újítást tartalmazott, amikor ürlap használatát tette kötelezővé. Ezt meghaladóan előírta az adós számára, hogy a követelésre az ellentmondásban nyilatkoznia kell, és elő kell adnia a védekezésének alapjául szolgáló tényeket, valamint ezek bizonyítékait; okirati bizonyítékait eredetiben vagy másolatban csatolnia kell.

A polgári perrendtartás módosításáról szóló 1972. évi 26. törvényerejű rendelet (III. Ppn.) a kérelemtől eltérő kibocsátás lehetőségét is lehetővé tette a bíróság számára, illetve az 1952-es Pp. 316. § (3) bekezdésébe építette azt a szabályt, hogy a bíróság a fizetési meghagyás kibocsátása nélkül az ügy tárgyalására tűzhet ki határnapot, ha megítélése szerint a követelésnek nincs jogalapja, fennállása kétségesnek mutatkozik, vagy a követelés jogszabály megkerülésére irányul.³¹¹ „A kommentár szerint e lehetőség megteremtését azért tartották szükségesnek, mert a fizetési meghagyásos eljárás szabályainak merev alkalmazása törést eredményezhetett volna a polgári eljárásjog elveiben, melyek szerint a bíróságnak az igazság szem előtt tartásával kell a jogérvényesítést elősegítenie”.³¹² A fizetési meghagyásos eljárásban a „hitelező” megjelölése „jogosult”-ra, az „adós”-é „kötelezett”-re változott, amely a jelenlegi hatályos szabályozásban is így került meghatározásra.

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2008. évi XXX. törvény (a továbbiakban: 2008. évi XXX. törvény) újabb jelentős változtatásokat eszközölt az eddigi szabályokban, például az elektronikus eljárási szabályok beiktatásával, amelynek részletszabályait azonban még nem határozta meg ekkor. Emellett kizárta a bíróság mérlegelési lehetőségét a fizetési meghagyás kibocsátása

³⁰⁸ 1930. évi XXXIV. törvénycikk a törvénykezés egyszerűsítéséről 49. §

³⁰⁹ CSERBA Andrea: Német jogi szaknyelvi alapvetés a közjegyzői tevékenységről II. – A fizetési meghagyásos eljárás terminológiája. Jogi Fórum (jogiforum.hu) . dr. Cserba Andrea - Német jogi szaknyelvi alapvetés a közjegyzői tevékenységről II. – A fizetési meghagyásos eljárás terminológiája - Jogi Fórum (jogiforum.hu) Letöltve: 2024. 07. 21.

³¹⁰ HARSÁGI Viktória: A magyar fizetési meghagyásos eljárás fejlődéstörténetének áttekintése 1893-tól napjainkig. *Iustum Aequum Salutare*, 2012/3-4, 232.

³¹¹ Ezt a jogszabályi változást több korabeli eseti döntés is értelmezte: BH1974.306., BH1975.474., BH1977.114.

³¹² MOLNÁR Judit: A fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek feletti hatósági kontroll terjedelme a jogszabályi változások tükrében. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/5. 239-247. <https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/5203433> Letöltve: 2024. 07.20.

tekintetében, illetve összekötötte az újonnan bevezetett kisértékű perek fogalmát³¹³ a fizetési meghagyásos eljárással.

Ezt követően a jogalkotói tervek szerinti cél egy új nemperes eljárásokról szóló törvény megalkotása volt, amelynek egyik eleme lett volna a fizetési meghagyásos eljárás, azonban ettől a jogalkotási folyamat során eltértek, és a fizetési meghagyásos eljárás szabályait külön jogszabályban rögzítették.

Ezáltal a legjelentősebb polgári nemperes eljárást jelenleg *a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény* (a továbbiakban: Fmhtv.) rendezi, amely értelmében 2010. június 1. napjától a bíróságok helyett a közjegyzők gyakorolják a kibocsátással kapcsolatos hatáskört. A szabályozás szerint *a fizetési meghagyásos eljárás közjegyzői hatáskörbe tartozó, a pénzkövetelések érvényesítésére szolgáló egyszerűsített polgári nemperes eljárás*.

A törvényi fogalommeghatározás szerint csak fizetési meghagyás útján vagy a Pp. 167–168. §-ában meghatározott módon érvényesíthető a kizárólag pénz fizetésére irányuló olyan lejárt követelés, amelynek a Pp. pertárgy érték meghatározására vonatkozó szabályai szerint számított összege *a hárommillió forintot nem haladja meg*, feltéve, hogy a kötelezettnek *van ismert belföldi lakóhelye vagy tartózkodási helye*, illetve székhelye vagy képviselte, és a pénzkövetelés *nem a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény alapján létesített jogviszonyból, közalkalmazotti jogviszonyból, köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyból, egészségügyi szolgálati jogviszonyból, rendvédelmi igazgatási szolgálati jogviszonyból, honvédelmi alkalmazotti jogviszonyból, szolgálati jogviszonyból, közfoglalkoztatási jogviszonyból, a sporttörvény alapján kötött munkaszerződéses jogviszonyból, szakképzési munkaszerződés alapjául szolgáló jogviszonyból, nemzeti felsőoktatási törvény szerinti hallgatói munkaszerződésből eredő jogviszonyból, illetve szociális szövetkezettel és foglalkoztatási szövetkezettel létesített tagi munkavégzési jogviszonyból, a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvényben meghatározott közszolgálati vagy közigazgatási szerződéses jogviszonyból ered*. További megkötés, hogy nem érvényesíthető fizetési meghagyásos eljárás útján az a pénzkövetelés, amelynek összege *a harmincmillió forintot meghaladja*.

Jelentősen szűkült a hatóság vizsgálati jogosultsága és az ez alapján tehető intézkedések köre. A kérelmek kontrollja tekintetében a magyar fizetési meghagyásos eljárásban a korábban érvényesülő osztrák - peres eljárással szoros kapcsolatot mutató - eljárási megoldás helyett a német eljárással fémjelzett modell, a tiszta fizetési meghagyásos eljárási szabályozás elemei mutathatóak ki.³¹⁴

Az 1952-es Pp. alkalmazása során a kisértékű perek alkalmazásával – amely értelemszerűen szoros kapcsolatban állt a fizetési meghagyásos eljárással – több olyan jogkérdés is felmerült, amelyet a jogalkotás során nem sikerült egyértelműen szabályozni, ezért a Kúria „A Kúria elnöke által felállított, a kisértékű perekkel kapcsolatos jogalkalmazási problémákkal foglalkozó konzultációs testület állásfoglalásai” elnevezésű szakmai anyagot adott ki 2017. május 8. napján. Ezen szakmai anyag nyilvánosságra hozására túl későn került sor, mivel ekkor már megalkotásra és kihirdetésre került a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.), amely a kisértékű perek fogalmát megszüntette, és a fizetési meghagyással indult perekre egy önálló fejezetet alkotott (XVI. fejezet).

³¹³ A kisértékű perekre vonatkozó szabályokat azokban a perekben kellett alkalmazni, amikor egymillió forint alatti követelést próbált a kérelmező fizetési meghagyásos eljárás útján érvényesíteni, azonban az – ellentmondás folytán – perre alakult.

³¹⁴ MOLNÁR Judit: A fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek feletti hatósági kontroll terjedelme a jogszabályi változások tükrében. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/5. <https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/5203433> Letöltve: 2024. 07.20.

Jelenleg a Pp. XVI. fejezete tartalmazza a bíróságokra irányadó fizetési meghagyásokkal kapcsolatos szabályozást. A fizetési meghagyással összefüggő perekről szóló fejezet két szabályozási kört ölel fel. Egyrészt a kötelezően kibocsátandó fizetési meghagyásos eljárás helyetti téves perindítás eljárási rendjét és jogkövetkezményeit tartalmazza, valamint a fizetési meghagyásos eljárás perré alakulásának eljárási szabályait.³¹⁵

Az eljárási törvény kommentárja hivatkozik arra, hogy az Fmhtv. elfogadása óta a fizetési meghagyásos eljárás automatizálásával és főszabályként elektronikus úton történő benyújtásának lehetővé tételével, illetőleg a fizetési meghagyásos eljárás közjegyzői hatáskörbe történő áttételével a fizetési meghagyásos eljárás jelentősen leegyszerűsödött. Önmagában ez a ténymegállapítás nem vitatható annyiban, hogy valóban leegyszerűsödött a fizetési meghagyásos eljárás, de nem azért, mert az közjegyzői hatáskörébe került, hanem azért, mert egyrészt az elektronikus eljárás került előtérbe, másrészt pedig rövid határidőket írtak elő az ügyintézésre. Álláspontom szerint nem attól lett egyszerű az eljárás, mert közjegyző intézi azt, hanem attól, hogy gyorsító szabályok kerültek megalkotásra. Amennyiben a bíróságok intéznék a fizetési meghagyásos eljárásokat ugyanezen szabályozás mellett, a szakmaiság bizonyosan nem csökkenne³¹⁶, és ugyanolyan gyorsan történne meg a kibocsátás. Az ismételt hatáskörmódosulás ugyan jelenleg nincs a jogalkotói fókuszban, mivel megfelelőnek tartja a közjegyzői ügymenetet, azonban folyamatosan lehet hallani azokat a hangokat a közjegyzőktől, hogy rendkívül nagy ügyterhet jelent számukra ezen ügyek intézése, a költségei pedig nem térülnek meg.

³¹⁵ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1600130.TV/ts/20230901/lr/254> Letöltve: 2024. 07. 21.

³¹⁶ A tapasztalat azt mutatja, hogy közjegyzők helyett túlnyomórészt közjegyzőhelyettesek végzik az ezzel kapcsolatos ügyintézt.

3. A FIZETÉSI MEGHAGYÁSOS ŰRLAP TARTALMA – A KÉRELEM BENYÚJTÁSÁNAK IDŐPONTJA

A történeti áttekintés során láthatóvá vált, hogy a fizetési meghagyásos űrlapot 1957 óta kötelező jelleggel szükséges használni, amelynek tartalma az évtizedek során kis mértékben változott csupán, majd a közjegyzői hatáskörbe kerüléssel került megalkotásra az új formanyomtatvány.

A közjegyzőknek a jelenlegi szabályozás alapján nincs arra jogszabályi kötelezettségük, hogy feltüntessék a fizetési meghagyás kibocsátására szolgáló nyomtatványokon a „benyújtás időpontját”. Ennek hiánya egy későbbi bírósági eljárásban problémákat okozhat, mivel az elévülési hivatkozás vizsgálata a polgári eljárás elhúzódását, illetve az ítélkezési időszerűség romlását eredményezheti, hiszen erre külön megkereséseket, illetve egyéb bizonyítást kell lefolytatnia a bíróságnak a felek indítványai alapján.

Kialakult egy olyan belső közjegyzői gyakorlat, amely szerint a fizetési meghagyások esetében mégis feltüntetik a szabályszerű benyújtás időpontját az űrlap legvégén rögzítve oly módon, hogy a közjegyzők manuálisan beviszik ezt az adatot a kérelemre. A fizetési meghagyásos eljárás lefolytatását biztosító – Magyar Országos Közjegyzői Kamara (a továbbiakban: MOKK) által működtetett – informatikai rendszer elvileg 2011. december 7-e óta valamennyi kibocsátott fizetési meghagyáson és végrehajtási lapon automatikusan tünteti fel a kérelem szabályszerű benyújtásának időpontját, azonban ebben a gyakorlatban hiányosságokat lehet felfedezni.

Ez az aktus nemcsak a bíróság, de a fél számára is kiemelt jelentőséggel bír. Fontos lenne, hogy ne a „szabályszerű” fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem benyújtásának időpontja kerüljön a nyomtatványon feltüntetésre, hiszen sokszor előfordul, hogy a kérelem hiányos és a felmerült hiányt pótolni kell. Ezért nem csupán a kérelem „szabályszerű” benyújtásának időpontját, hanem a kérelem benyújtásának eredeti időpontját is kellene tartalmaznia a közjegyző által kibocsátott fizetési meghagyásnak, sőt – némileg túllépve a tanulmány keretein – az ennek alapján elrendelt végrehajtás során a közjegyzői végrehajtási lapnak is.

A fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem benyújtásának időpontja feltüntetésének a bírósági eljárások során több szempontból is jelentősége van, így különösen:

- a végrehajtás megszüntetése vagy korlátozása iránti perben hivatkozott elévülés vizsgálatakor.
- fontos az elévülés szempontjából abban az esetben, ha az ügy áttételére került sor [az 1952-es Pp. 129. § (3) bekezdés vagy a Pp. 175. § (1) bekezdés], illetve
- a hiányos kérelem visszautasítása esetén az eredeti kérelem előterjesztéséhez fűződő joghatás fenntartásával összefüggésben [az 1952-es Pp. 132. § (1) bekezdés vagy a Pp. 178. § (1) bekezdés].

Összegezhető, hogy a közjegyzők a fizetési meghagyás kibocsátásakor az űrlapon túlnyomórészt megjelölik a kérelem szabályszerű benyújtásának dátumát is, segítve ezzel a bíróság munkáját. Előfordulnak azonban gyakorta olyan esetek, hogy ez az adat hiányzik a kinyomtatott és a papír alapú ügyiratban szereplő nyomtatványról. A MOKK álláspontja szerint a probléma valószínűleg arra vezethető vissza, hogy ha az elektronikus iratokat kinyomtatják, az bizonyos tekintetben adatvesztést eredményez (elektronikus aláírás és időbélyeg adatai, metaadatok), azonban elektronikus használat során a dokumentum tartalmazza ezeket az adatokat.

Épp ezen adatvesztési lehetőség miatt fontos lenne az önkéntes adatrögzítés- és közlés helyett ezt jogszabályi szinten rendezni. A közjegyzői eljárásban alkalmazandó fizetési meghagyásos nyomtatványok tartalmáról *a fizetési meghagyásos eljárásban és a fizetési meghagyás végrehajtásának elrendelése iránti eljárásban alkalmazandó papír alapú és elektronikus űrlapokról* szóló 22/2010. (V. 7.) IRM rendelet (a továbbiakban: IRM rendelet) rendelkezik, míg az ügyviteli szabályokat *a közjegyzői ügyvitel szabályairól* szóló 29/2019. (XII. 20.) IM rendelet (a továbbiakban: IM rendelet) tartalmazza.

Az IRM rendelet az egyes űrlapok adattartalmára vonatkozóan tartalmaz részletes szabályozást űrlaponként külön-külön mellékletben, felsorolja a jogszabály, hogy a fizetési meghagyásos eljárásban és a fizetési meghagyás végrehajtásának elrendelése iránti eljárásban milyen papír alapú és elektronikus űrlapokat kötelező alkalmazni a kérelmek benyújtásakor. Való igaz, hogy a fél a benyújtáskor nem töltheti ki azt az adatot, hogy mikor nyújtotta be a kérelmet, mivel nem ismeri azt, erre információval kizárólag a közjegyző rendelkezik akár a szabályszerű, akár a tényleges benyújtás időpontját vesszük alapul. Ezáltal az IRM rendelet módosítása nem lenne megfelelő megoldás.

Ezt meghaladóan az IM rendelet a jogi fogalmi rendszerében a benyújtás időpontja kifejezést nem használja. Az érkeztetés időpontja az a fogalom, ami jogilag a közjegyzők számára releváns, és erről a fél a nyomtatvány kitöltésekor még nem rendelkezik információval, mert az egy jövőbeni esemény. Az *érkezés időpontja* feltüntethető lenne kötelező jelleggel a nyomtatványon, amihez az IM rendelet megfelelő módosítása lenne szükséges. Ezt meghaladóan pedig álláspontom szerint kötelező jelleggel elő kellene írni a közjegyzők számára, hogy a *szabályszerű benyújtás* időpontja is rögzítésre kerüljön egy megfelelő rubrika létesítésével.

4. A TÖRVÉNYES KÉPVISELŐ MELLŐZÉSE A FIZETÉSI MEGHAGYÁSOS ELJÁRÁS SORÁN

Az a fél, aki rendelkezik perbeli cselekvőképességgel, a polgári perben személyesen saját maga eljárhat, vagy meghatalmazottal képviseltetheti magát. A perbeli cselekvőképesség tehát ahhoz szükséges, hogy a fél hatályos jognyilatkozatokat tegyen a perben. A Pp. perjogi szempontból továbbra is teljesen cselekvőképes, illetve cselekvőképtelen személyeket ismer, az anyagi jogi szabályokkal ellentétben a korábbi eljárásjogi hagyományokkal egyezően továbbra sincs perbeli korlátozott cselekvőképesség.³¹⁷

A fizetési meghagyásos eljárásban a jogosult törvényes képviselőjének szükségessége és vizsgálata szűkebb körben merül fel, mint a kötelezett esetében. A Magyar Országos Közjegyzői Kamara honlapján található kitöltési útmutató az alábbiakat tartalmazza az űrlapnak a kötelezett törvényes képviselő személyével kapcsolatban: „Ez a rovat azonosítja a kötelezett törvényes képviselőjét. Kitöltése akkor kötelező, ha a kötelezett szervezet (pl. cég, társasház), gondnokság alatt álló vagy olyan kiskorú, aki az eljárás tárgyáról a polgári jog szabályai szerint érvényesen nem rendelkezhet. Meghatalmazotti képviselőt a kötelezett részére nem jelölhet meg!”³¹⁸

4.1. A törvényes képviselő mellőzése természetes személy kötelezett esetén

A Pp. 34. § (2) bekezdése azokat az eseteket nevesíti, amikor a polgári perben a fél helyett a törvényes képviselője jár el és teszi meg a hatályos jognyilatkozatokat.³¹⁹ A perbeli cselekvőképességgel nem rendelkező *természetes személy* törvényes képviselője lehet a szülői felügyeletet gyakorló szülője (Ptk. 4:164. §, 4:165. § és 4:167. §), ha a kiskorú nem áll szülői felügyelet alatt, akkor a gyámja (Ptk. 4:223. §), valamint gondnokság alá helyezés esetén a gondnoka [Ptk. 2:34. § (1) bekezdés]. Törvényes képviselőként jár el - időben és jogkörben tekintve is korlátozottan - az ideiglenes gondnok, illetve a zárgondnok is. Meghatározott esetben és jogkörben törvényes képviselőként jár el az eseti gondnok és az eseti gyám (Ptk. 6:20. §) is.

Látható, hogy sokféle lehetőség áll fenn arra, hogy a törvényes képviselő intézményét a természetes személyek esetében vizsgálni kelljen. A fizetési meghagyásos eljárásban azonban ez korlátozott mértékben lehetséges.

Előfordulnak olyan esetek, hogy a kötelezett perbeli cselekvőképességgel nem rendelkezik, de ez a jogi tény nem ismert sem a jogosult, sem az eljáró közjegyző előtt. Ilyen esetben egy olyan személlyel szemben folyik le a teljes nemperes eljárás, akinek a törvényes képviselőjének mellőzése nem lenne lehetséges. Az ellentmondás előterjesztése esetén vizsgálni kellene az előterjesztő személyét, illetve bizonyos esetekben azt is, hogy ki volt az, aki a fizetési meghagyást tartalmazó postai küldeményt átvette. Mindezek meghaladják a nemperes eljárás jogi kereteit.

Ezt meghaladóan előfordulhat olyan ritka eset is, hogy még a perré alakult eljárásban sem derül ki, hogy a félnek nincs cselekvőképessége, mivel a keresetet tartalmazó irat az alperes személyes adatai közül kizárólag a nevét és a lakóhelyét tartalmazza, az írásbeli ellenkérelem pedig szintén nem tartalmazza ezeket az adatokat. Abban az esetben, ha cselekvőképességgel

³¹⁷ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1600130.TV/ts/20230901/lr/34> Letöltve: 2024. 07. 20.

³¹⁸ https://mokk.hu/wp-content/uploads/2024/01/FMH_kitoltési_kodtar_20240104_merged-1.pdf Letöltve: 2024. 07. 21.

³¹⁹ A perben a fél nevében törvényes képviselője jár el, ha

a) a félnek nincs perbeli cselekvőképessége,

b) a fél részére a cselekvőképessége érintése nélkül rendelték törvényes képviselőt, kivéve, ha a fél személyesen vagy meghatalmazottja útján fellép, vagy

c) a fél nem természetes személy.

nem rendelkező személy veszi át a keresetet tartalmazó iratot tartalmazó postai küldeményt, vagy kézbesítési fikcióval kerül kézbesítésre a hivatalos irat, és írásbeli ellenkérelmet nem terjesztenek elő, bírósági meghagyás kibocsátására kerül sor.³²⁰ Lényegében úgy folyik le a nemperes eljárást követő peres eljárás is, hogy nem derül ki a fél cselekvőképtelensége. Ez olyan súlyos eljárási szabálysértés, amelyet megfelelő jogi szabályozással szükséges lenne kizárni, vagy legalábbis minimálisra csökkenteni.³²¹

A bíróság, illetve a közjegyző csak a bejelentett törvényes képviselő e minőségét és felhatalmazását vizsgálhatja hivatalból [Pp. 35. § (1) bekezdés], de nem intézkedhet a perben képviselőként be nem jelentett törvényes képviselő irányába, továbbá nem is folytathat le kutakodást arra nézve.

Alapvető esetben rögzíthető, hogy a fél törvényes képviselőjének felhívás ellenére történő mellőzése felvételre került a visszautasítási okok közé a Pp. 176. § (2) bekezdés a) pontjában, mivel a fél perbeli cselekvőképességét, törvényes képviselőjének ezt a minőségét már a keresetlevél alapján hivatalból vizsgálni kell.³²² A jogirodalmi álláspont szerint a törvényes képviselő mellőzése alperesi oldalon speciális jogalanyok (pl. állam, jogképes befektetési alap, felszámolás alatti cég) esetében okozhat problémát, ha a keresetlevél helytelen törvényes képviselőt jelöl meg, mivel a keresetlevelet a törvényes képviselőnek kell kézbesíteni, azonban ez nem helytálló, mivel többféle, ezt meghaladó olyan eset is elképzelhető, amikor egy bizonyos ügycsoportban gondnokság alá helyezett alperessel szemben folyik polgári eljárás úgy, hogy arról nincs tudomása sem a bíróságnak, sem a feleknek. Szükségesnek tartanám az eljárási törvényben, illetve az Fmhtv.-ben egyértelműen szabályozni, hogy milyen jogkövetkezménye van annak, hogyha a természetes személy fél (akár jogosult, akár kötelezett) törvényes képviselőjét mellőzték a nemperes eljárás során.

4.2. A törvényes képviselő mellőzése nem természetes személy kötelezett esetén

Törvényes képviselő jár el a *nem természetes személy* nevében is. A nem természetes személy fogalmát a Pp. 7. § (1) bekezdés 15. pontja akként határozza meg, hogy annak minősül a jogi személy, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet, amely jogszabályi rendelkezés alapján perbeli jogképességgel rendelkezik.

A Pp. 7. § (2) bekezdése alapján a Pp. alkalmazásában törvényes képviselőnek minősül a Ptk. szerinti szervezeti képviselő³²³ is. A Ptk. a jogi személy képviseletével összefüggésben megkülönböztetést tesz a jogi személy törvényes képviselete és szervezeti képviselete között. A jogi személy törvényes képviseletét a vezető tisztségviselő látja el [Ptk. 3:29. § (1) bekezdés], ugyanakkor a létesítő okirat vagy belső szabályzat alapján képviseleti joggal felruházott személy, illetve meghatározott körben a jogi személy önálló jogi személyiséggel rendelkező szervezeti egységének vezetője is a jogi személy önálló képviselőjének minősül [Ptk. 3:30. §]. E megkülönböztetés perjogi szempontból nem indokolt, ezért az értelmező rendelkezések között került e szabály rögzítésre. A jogi személy törvényes képviseletét a vezető tisztségviselő

³²⁰ Egy olyan személlyel szemben kerül kibocsátásra bírósági meghagyás, akivel szemben nem lett volna lehetséges kibocsátani. Ebben az esetben a perrendtartás eltér az 1952-es Pp.-től, mivel a korábbi szabályozással ellentétben a bírósági meghagyás kibocsátása tárgyaláson kívül történik, még a perfelvételi tárgyalást megelőzően.

³²¹ A törvényes képviselő nemperes és peres eljárásban történt mellőzésének orvoslása meghaladja jelen tanulmány kereteit, ezért a jogprobléma orvoslására körében mellőzöm a jogi álláspontom kifejtését. Az eljárásjogi törvények szerint eljárási cselekvőképességgel nem rendelkező személy eljárásjogi jognyilatkozata ugyanúgy érvénytelen, mint a Ptk. szabályai szerint cselekvőképtelen személy a Ptk. által szabályozott – a törvényi kivételek körébe nem tartozó – anyagi jogi jognyilatkozatai. Azt kell vizsgálni, hogy az adott jognyilatkozat érvénytelenségének mi a jogkövetkezménye. A Ptk. cselekvőképtelen jognyilatkozataira vonatkozó szabályaiból – kifejezett jogszabályi rendelkezés nélkül is – egyértelműen következik, hogy a cselekvőképtelen jognyilatkozatához sem anyagi jogi, sem eljárásjogi joghatás nem fűződik.

³²² Az 1952-es Pp. ezt csak a megszüntetési okok között nevesítette.

³²³ A jogi személy létesítő okirata vagy belső szabályzata egyes tisztséget betöltő személyek részére képviseleti jogosultságot adhat, önálló képviseleti jogosultsággal. Ezt a képviseletet az adott okirattal és a tisztségre vonatkozó kinevezéssel lehet igazolni. Tehát a képviseleti jog forrása a létesítő okirat vagy szabályzat és az adott tisztség betöltése.

látja el. A vezető tisztségviselő képviseleti jogát önállóan gyakorolja [Ptk. 3:29. § (1)-(2) bekezdés]. Azt, hogy egy adott jogi személy esetében ki minősül vezető tisztségviselőnek, az adott jogi személyre vonatkozó speciális rendelkezések határozzák meg.

A nem természetes személyekkel szemben indított fizetési meghagyásos eljárásokban speciális esetkörre képez az, amikor a jogosult egy társasház kötelezettel szemben kéri a fizetési meghagyás kibocsátását a közjegyzőtől. A jogszabályi háttér ezzel kapcsolatban egyértelmű; a társasház perbeli képviselét a közös képviselő (az intézőbizottság elnöke) látja el.³²⁴ Ez azt jelenti, hogy a társasház-közösség képviselésében a perben a közös képviselő, illetve az intézőbizottság elnöke jár el. Ez a szabály kógens, sem a társasház-közösség, sem a tulajdonostársak nem térhetnek el a képviselő szabályaitól, mert az eltérő rendelkezés harmadik személyekkel szemben hatálytalan. A közös képviselő, illetve az intézőbizottság elnöke a társasház-közösség *szervezeti képviselője*. Bár ezt a törvény kifejezetten nem tartalmazza, a képviseleti jog a bíróság és más hatóság előtti képviselésen kívül minden harmadik személy, illetve a tulajdonostársak előtti képviselésre is vonatkozik.³²⁵

A társasházak esetében a Tht. 9. § e) pontja határozza meg, hogy az alapító okiratban meg kell határozni a közösség közös nevét, amely egyéb megjelölés hiányában a társasház címe, a társasház megjelöléssel együtt. Általában ez úgy jelenik meg az alapító okiratokban, hogy rögzítik a társasház pontos elnevezését és székhelyét (címét) is, de ez nem minden esetben történik meg ilyen egyértelműen. Ha elmarad a társasház székhelyének megjelölése, akkor vélelmezni kell, hogy a társasház székhelye a társasház címével egyezik meg. Ezt álláspontom szerint úgy kell értelmezni, hogy a fizetési meghagyásos úrlapon a jogosultnak a kötelezett székhelyénél a társasház címét kellene megjelölni.

Az Fmhtv. 20. § (1) bekezdés a) pontja szerint a kérelemben fel kell tüntetni a felek nevét, eljárásbeli állását, a jogosult Pp. szerinti azonosító adatait, valamint – ha azzal rendelkezik – az adószámát, a kötelezett ismert, Pp. szerinti azonosító adatait, de legalább lakóhelyét vagy székhelyét, valamint *perbeli cselekvőképessége hiányában vagy nem természetes személy kötelezett esetén törvényes képviselőjének a nevét és kézbesítési címét*. Amennyiben az úrlap nem tartalmazza a szervezeti képviselő megjelölését, az hiánypótlási ok, tehát a közjegyzőnek ilyen hiányosság esetén fel kell hívnia a jogosultat annak feltüntetésére is.

Egy társasház nem minden esetben rendelkezik közös képviselővel, egyrészt előfordulhatnak olyan esetek, hogy az intézőbizottság elnöke tölti be a képviselői tisztséget, másrészt törvényesítő módon működik a társasház megválasztott közös képviselő nélkül.

Általános gyakorlat, hogy a közjegyzők a megjelölt közös képviselő címére kézbesítik a fizetési meghagyást, meg sem kísérik a társasház címére azt megküldeni. Álláspontom szerint ez a Pp. 136. § (3) bekezdésébe ütközik, ugyanis ha a nem természetes személy félnek nincs a per vitelére meghatalmazottja, a bírósági iratokat a fél székhelyére, székhely hiányában a fél törvényes képviselőjének kell kézbesíteni. A Pp. kizárólag a természetes személy esetében teszi lehetővé azt, hogy közvetlenül a törvényes képviselőnek kézbesítsen a bíróság vagy a közjegyző.

Gyakran előfordul, hogy a társasház a lakóépületben egy társasházi levélszekrényt létesít a társasház részére érkező postai küldemények fogadására. Elsődlegesen álláspontom szerint a Pp. 136. § (3) bekezdése szerint akkor is a társasház címére lenne szükséges kézbesíteni a postai küldeményt, hogyha a jogosult megjelölt az úrlapon törvényes képviselőt is.

³²⁴ Tht. 3. § (1) bekezdés „A perbeli cselekvőképesség a közös képviselőt (az intézőbizottság elnökét) illeti meg”.

³²⁵ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A0300133.TV/ts/20230101/> Letöltve: 2024. 07. 20.

Tény, hogy a társasház megjelölt címére sok esetben nem kézbesíthető a fizetési meghagyás, mivel a társasházaknak nincs olyan jogszabályi kötelezettsége, hogy a székhelyükön levélszekrényt rendszeresítsenek. Annak hiányában a postai kézbesítés akadályozott lesz. Amennyiben tehát a kézbesítési bizonyítvány úgy érkezik vissza a közjegyzőhöz, hogy nem lehetséges kézbesíteni a küldeményt, abban az esetben lehet a megjelölt törvényes képviselőnek kézbesíteni a fizetési meghagyást. Ez hasonlóan működik a gazdasági társaságok, egyesületek, alapítványok esetében is, nincs indok arra, hogy különbséget tegyünk a társasházak esetében. A társasházaknál jogszabályi hiányosság, hogy nincs olyan kötelezettségük, ami a székhely vagy postázási cím fenntartását írná elő nekik, de a jogalkalmazók nem kerülhetik meg az előírt szabályokat.

Tehát amennyiben a társasház úrlapon megjelölt címéről visszaérkezik a postai küldemény és a kézbesítési bizonyítvány bármely kézbesítési akadályt rögzít, abban az esetben lehetne kézbesíteni a fizetési meghagyást a törvényes képviselőként megjelölt személy részére. Viszont ebben az esetben a postai küldemény levélborítékján elengedhetetlen rögzíteni azt is, hogy mint az általa képviselt társasház közös képviselőjének kézbesítik azt.

További gyakorlati problémát okoz, ha a társasház közös képviselő nélkül működik vagy az nem ismert a jogosult előtt. Ha az úrlap nem tartalmazza a törvényes képviselő személyét, – tapasztalatom szerint – a közjegyzők egy sajátos eljárásrendet alakítottak ki. Először is felhívják a jogosultat arra, hogy jelentse be a közös képviselő kézbesítési címét, amennyiben pedig ezt nem tudja megtenni, nyilatkozatot kérnek tőle, hogy kéri-e ügygondnok kirendelését. Abban az esetben, ha a jogosult azt kéri, a megfelelő ügygondnoki díjat helyezze közjegyzői számlára utalással letétbe. Amint ez megtörténik a jogosult részéről, kirendelik az ügygondnokot a társasház részére a Pp. 76. § a) pontja alapján, majd neki kézbesítik a fizetési meghagyást. Ekkor bizonyosan per következik, mivel az ügygondnoknak jogszabályi kötelezettsége ellentmondani, így minden esetben perré alakul az eljárás.

Több ponton is téves jogalkalmazási gyakorlat figyelhető meg e körben a közjegyzőknél. Ugyan a törvényes képviselő meglétének vizsgálata és a fizetési meghagyást tartalmazó kérelem hiánypótlása ebben a speciális esetben helyes jogi álláspont, azonban hogyha az látszik, hogy a közös képviselő bejelentése nem lehetséges, mert azt a jogosult nem tudta kideríteni, az nem azt jelenti automatikusan azt, hogy nem rendelkezik azzal a társasház. Ha ugyanis a perré alakulást követően derül ki, hogy a társasház rendelkezik szervezeti képviselővel – akár közös képviselő, akár intézőbizottsági elnök által – abban az esetben a fizetési meghagyásos eljárás törvénytörtő volt, mivel az eljáró közjegyző mellőzte a törvényes képviselőt. A bíróságnak az eljárást a Pp. 240. § (1) bekezdés a) pontja – figyelemmel a Pp. 176. § (2) bekezdés a) pontjára – meg kell szüntetnie, nem lehetséges a hatálytalanság jogkövetkezményeit alkalmazni, mint a mellőzött jogi képviselő esetében. Abban az esetben tehát hogyha a közös képviselőt nem jelöli meg a jogosult, a közjegyzőnek a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmet vissza kellene utasítania, az ügygondnok igénybevétele nem lehetséges.

Amennyiben tehát a jogosult nem jelöl meg közös képviselőt, vagy a megjelölt közös képviselő címéről is ismeretlen helyre költözött postai jelzéssel érkezik vissza a kézbesítési bizonyítvány, nem lehetséges ügygondnok kirendelése iránti intézkednie a közjegyzőnek. Ebben az esetben egyértelmű szabályozást ír elő az Fmhtv. 24. § (1) bekezdés c) pontja; a közjegyző a kérelmet visszautasítja, ha megállapítható, hogy a fizetési meghagyás kibocsátásának a 3. § vagy törvény egyéb rendelkezése alapján nincs helye. Az Fmhtv. 3. § (2) bekezdés b) pontja szerint csak akkor érvényesíthető fizetési meghagyás útján a követelés, ha a feleknek van ismert belföldi lakóhelye, ennek hiányában tartózkodási helye, illetve székhelye vagy képviselője (a továbbiakban együtt: kézbesítési cím). Amennyiben a közös képviselőt nem jelenti be a jogosult, azt jelenti, hogy nincs képviselője a kötelezettnek, tehát a fizetési meghagyás iránti

kérelmet vissza kell utasítani. A Kúria társasházi jogviták egyes eljárási és anyagi jogi kérdéseinek vizsgálatára alakult joggyakorlat-elemző csoport tevékenységéről szóló 2016.El.II.JGY.P.1. számú összefoglaló véleményében úgy fogalmazott, hogy „ha viszont valaki felperesként olyan társasház ellen akar pert indítani, amelynek a keresetindításkor nincsen közös képviselője, a joggyakorlat elemző csoport tagjai elképzelhetőnek tartják azt a megoldást, hogy a felperes a keresetlevél előterjesztésével egyidejűleg valószínűsíti ezt a körülményt és azonnal kéri ügygondnok kirendelését”.³²⁶ Ez a gyakorlat viszont nem terjeszthető ki a nemperes eljárásra, ott ügygondnok kirendelésének nincs helye.

A közjegyzői többségi gyakorlatként folytatott ügygondnok kirendelése több eljárásjogi problémát is okoz. Egyrészt az ügygondnoki díjat egy olyan közjegyzői számlára utalják a jogosultak, ami nem erre a célra lett létrehozva, nem teszi lehetővé annak ellenőrzését és felügyeletét. A keresetet tartalmazó irat előterjesztésének hiányában, illetve egy ügydöntő határozatban a bíróságnak olyan rendelkezést kell tennie az ügygondnoki díj vonatkozásában, amire nincs jogszabályi felhatalmazása. A közjegyzők az ügygondnok kirendelése során nincsenek figyelemmel a pergazdaságossági okokra, amely azt eredményezné, az ügygondnok a kötelezett székhelyéhez vagy a perbírósághoz közeli legyen, ne pedig az ország másik felében székhellyel rendelkező ügyvédet rendeljenek ki.

Összegezve tehát álláspontom szerint a közjegyzők azon gyakorlata, hogy a közös képviselővel nem rendelkező társasház kötelezettek esetén ügygondnokot rendelnek ki, helytelen és kerülendő eljárás.

³²⁶ https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/vegleges_es_javitott_tarsashazi_joggyak_osszefoglalo.pdf Letöltve: 2024. 07.27.

5. A KERESETHALMAZAT

Régóta fennálló probléma a fizetési meghagyásos eljárásban a keresethalmazat kérdése. A magyar szabályozás megengedi keresethalmazat létesítését bizonyos korlátozásokkal. Eszerint a kérelem a kötelezett ellen fennálló több követelés tekintetében kizárólag a Pp. 173. § (1) bekezdése szerinti feltételek, valamint több kötelezett ellen fennálló azonos követelés tekintetében a Pp. 36. § vagy 37. § a), illetve b) pontja szerinti feltételek fennállása esetén terjeszthető elő együttesen. Több kötelezett ellen fennálló követelés esetében az egyes kötelezetteket terhelő összegeket határozottan meg kell jelölni, egyetemleges kötelezettség esetében pedig a kérelemben ennek tényét kell feltüntetni. E rendelkezéseket megfelelően kell alkalmazni arra az esetre, ha a kérelmet több jogosult terjeszti elő [Fmhtv. 21. § (1) bekezdés].

Tehát az Fmhtv. vagy tárgyi keresethalmazat, tehát ugyanazon kötelezett ellen fennálló több – ugyanabból vagy tény-jog alapon összefüggő jogviszonyból eredő – követelés tekintetében, vagy pedig alanyi keresethalmazat, azaz több kötelezett ellen fennálló azonos követelés létesítését engedi meg, de vegyes keresethalmazatot, tehát több kötelezett elleni több követelés iránti eljárást nem. Emellett látható, hogy a jogalkotó leszűkítette a tárgyi keresethalmaz előterjesztését a Pp. 173. § (1) bekezdés szerinti esetkörre. Eszerint több kereset (valódi tárgyi keresethalmazat) akkor terjeszthető elő, ha a keresetek ugyanabból vagy – ténybeli és jogi alapon – összefüggő jogviszonyból erednek és a keresetek között nincs olyan, amelynek elbírálása más bíróság kizárólagos illetékességébe tartozik. Az e törvény hatálya alá tartozó ügyben előterjesztett keresetet nem lehet összekapcsolni közigazgatási perben, illetve egyéb közigazgatási bírósági eljárásban eljáró bíróság hatáskörébe tartozó keresettel, illetve indítvánnyal.

5.1. Az alanyi keresethalmazat

Az Fmhtv. 21. § (1) bekezdése lehetővé teszi a több kötelezett ellen fennálló követelés együttes érvényesítését. Azonban jelenleg a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem – űrlap – pontatlanul tartalmazza az erre szolgáló részt, illetve nem teszi kötelezővé a kitöltését. Egyrészt tartalmaz egy olyan szövegrészt, ami szerint „Több kötelezett esetén, egyetemlegesség hiányában a kötelezettet a főkövetelésből terhelő összeg”. Ezt meghaladóan van egy olyan rovat, hogy „Kötelezettek egyetemlegessége”, aminek a kitöltése nem kötelező, illetve egy „Mögöttes felelősség esetén a(z) rendű kötelezett(ek) után mögöttesen felel(nek) a(z) rendű kötelezett(ek)”.

A MOKK honlapján található kitöltési útmutató az alábbiakat tartalmazza ezzel kapcsolatban: „Több kötelezett esetén a kötelezett azonosítója mezőbe 1-gyel kezdve tegyen sorszámot. Ha az eljárást több kötelezett ellen indítja, egyetemlegességük hiányában adja meg, hogy az egyes kötelezetteket a főkövetelésből (lásd: 8. pont) konkrétan mekkora összegű részkövetelés terheli. A pénznemet a 8. Főkövetelés rovatban kell meghatározni. Ha a kötelezettek egyetemlegesen kötelesek fizetni, úgy tegyen az erre vonatkozó négyzetbe X-et (űrlap 2. oldalának teteje). Ha valamely kötelezett(ek)et mögöttes felelősség terhel (pl. sortartó kezes), a kötelezett(ek) azonosító számjelének használatával tüntesse fel az elsődlegesen és mögöttesen felelős kötelezett(ek)et. Mögöttes felelősség esetén az egyetemlegesség megjelölése csak az elsődlegesen felelős kötelezettekre vonatkozhat, így az csak akkor jelölhető, ha több elsődlegesen felelős kötelezett van”³²⁷.

Látható, hogy ezen adatok megadása nem kötelező több kötelezett megjelölése esetén. Álláspontom szerint ez számos probléma forrása. Első megállapításom az, hogy ennek a rovatnak a kitöltését kötelezővé kell tenni ahhoz, hogy egyértelműen megállapítható legyen,

³²⁷ https://mokk.hu/wp-content/uploads/2024/01/FMH_kitoltesi_kodtar_20240104_merged-1.pdf Letöltve: 2024. 07. 21.

egyes kötelezettek esetében van-e lehetőség önállóan jogerőre emelkedésre ellentmondás hiányában.

A pertársaság alanyi keresethalmazat, amikor felperesi vagy alperesi, esetleg mindkét pozícióban több személy szerepel a perben. A fizetési meghagyásos eljárás esetében a perbeli szerepek elnevezése jogosult és kötelezett, akik esetében szintén lehetséges az alanyi keresethalmazat.

A Kúria „A Kúria elnöke által felállított, a kísértékű perekkel kapcsolatos jogalkalmazási problémákkal foglalkozó konzultációs testület állásfoglalásai” elnevezésű szakmai anyagban úgy foglalt állást II. fejezet 1.2. pontjában, hogy a bíróságnak hivatalból kell vizsgálnia a részbeni permegszüntetés lehetőségét, és ezáltal azt, hogy az alperesi (kötelezetti) pertársaság egységes vagy egyszerű pertársaságnak minősül-e, mivel a per részben történő megszüntetésének lehetősége egyszerű pertársaság esetében állhat fenn. Az 1952-es Pp. 321. § (1) bekezdése értelmében a fizetési meghagyásos eljárást követő perben az 1952-es Pp. 130. § (1) bekezdése a)-h) pontjára tekintettel helye lehet a per megszüntetésének. Az 1952-es Pp. 315. § (2) bekezdésének a) pontjában meghatározott esetben – ha az 1952-es Pp. 128. § szerinti joghatályok nem maradnak fenn, akkor az 1952-es Pp. 315. § (2) bekezdése b) pontja esetében is – a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítására is sor kerülhet. Az 1952-es Pp. 130. § (1) bekezdés d) pontja rendelkezik a res iudicata-ról mint a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítására alapot adó okról. Az 1952-es Pp. 157. § a) pontja alapján ez a körülmény az idézés kibocsátását követően is permegszüntetésnek minősül. Az 1952-es Pp. 158. § (1) bekezdése értelmében pedig a bíróság az 1952-es Pp. 157. § a) pontja esetében – utalással az 1952-es Pp. 130. § (1) bekezdés d) pontjára – köteles hivatalból megszüntetni a pert az eljárás bármely szakában. Amennyiben tehát valamelyik alperesre a kibocsátott fizetési meghagyás – ellentmondás hiányában – jogerőre emelkedett, és a másik alperes (kötelezett) ellentmondásának hatálya – egységes pertársaság hiányában – nem terjed ki rá, úgy a bíróság részéről csupán a per részbeni megszüntetésének van helye. A fizetési meghagyás (részbeni) jogerősítő záradékkal való ellátására a bíróságnak nincs jogszabályi lehetősége. Az Fmhtv. 36. § (2) bekezdése szerint, ha a kötelezett a fizetési meghagyást kellő időben ellentmondással nem támadja meg, a közjegyző a meghagyás kiadmányát jogerősítési záradékkal látja el, és így kézbesített a jogosultnak. E jogszabályi rendelkezés értelmében a fizetési meghagyás jogerősítő záradékkal való ellátása a közjegyző hatáskörébe tartozik. A bíróság csak annyit tehet ez ügyben, hogy a per részbeni jogerős megszüntetését követően, a végzését átíráttal megküldi az eljáró közjegyzőnek, azonban – jogszabályi felhatalmazás hiányában – a közjegyzőt nem utasíthatja a fizetési meghagyás részbeni jogerősítésére. Ha az eljárás során a felperes részéről érkezik kérelem a per részbeni megszüntetésére arra hivatkozással, hogy valamely alperes nem mondott ellent a fizetési meghagyással szemben, azonban a részbeni permegszüntetés feltételei – egységes pertársaság miatt – nem állnak fenn, úgy a kérelmet elutasító alakszerű végzést célszerű a per folyamán meghozni. Ez azonban nem kötelező, mivel az ezzel kapcsolatos alakszerű határozat meghozatalát az 1952-es Pp. 140. § (1) bekezdése írja elő, amely viszont nem erre az esetre, hanem az alperes ellenkérelmére vonatkozik.³²⁸

A második megállapításom az, hogy az úrlapnak az egyetemleges kötelezettség rovata hiányos, ugyanis abból nem állapítható meg, a Pp. 36. § vagy 37. § a) vagy b) pontos pertársaságról van-e szó. Ez kiemelt jelentőséggel bír, mivel ez alapján lehetséges a fizetési meghagyás jogerőre emelkedéséről dönteni abban az esetben, hogyha nem mindegyik kötelezett terjeszt elő ellentmondást.

³²⁸ https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/sajto/kiserteku_allasfoglalas_06.10.pdf Letöltve: 2024. 07. 21.

Amennyiben a Pp. 36. §-a szerinti kényszerű pertársaság áll fenn a kötelezettek között, abban az esetben bármelyik fél ellentmondása kihat a többire is. Kényszerű pertársaságról akkor beszélünk, ha a felmerülő jogvita csupán úgy rendezhető, ha valamennyi releváns személy a perben félként részt vesz, és a felperesi, illetve az alperesi oldalon ez többalanyúságot eredményez.³²⁹ Vagyoni jogvitákban kevés olyan eset merülhet fel, amikor kényszerű pertársaság keletkezik, mivel ennek leggyakoribb formája a közös tulajdon megszüntetése, a gazdasági társaságok szétválása, illetve bizonyos személyi állapoti és öröklési perek.

Ezzel szemben a Pp. 37. §-a által szabályozott célszerűségi pertársaság gyakorinak mondható a fizetési meghagyásos eljárásban. A szakaszban felsorolt esetekben a felperes által előterjesztett keresetről való döntéshez nem szükséges valamennyi érintett perbeli részvétele. A célszerűségi pertársaság szabályozásának az az alapelve, hogy amennyiben nem kötelező a perben állás, illetve nem kényszerű a pertársaság, milyen körben illeti meg a felperest az őt érintő ügyekben az egy perben való elbírálás lehetősége.³³⁰

A jogalkotó tovább szűkíti az előterjeszthető fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek lehetőségét akkor, amikor a Pp. 37. § c) pontja esetében kizárja a kérelem előterjesztését, kizárólag az a) és b) pont fennállása során teszi azt lehetővé. Eszerint több felperes együtt indíthat pert, illetve több alperes együtt perelhető, ha a) a perben hozott ítélet anyagi jogerőhatása a pertársakra a perben történő részvétel nélkül is kiterjedne vagy b) a perbeli követelések ugyanabból a jogviszonyból erednek. A Pp. 37. § a) pontjában rögzített esetkör kivételesen fordul elő a gyakorlatban, hiszen ritka, hogy egy perben úgy hozható érdemi döntés, hogy az a perben való részvétele nélkül is kiterjedjen valakire, és nem minősül kényszerű pertársaságnak.³³¹ Ténylegesen a kötelezettek között a Pp. 37. § b) pontja szerinti esetkör merülhet fel, tehát a perbeli követelések ugyanabból a jogviszonyból erednek.

A jogosultnak az érvényesíteni kívánt jog alapjául szolgáló tényeket opcionálisan kell megadnia. Azonban ez – az űrlap leírásával ellentétben – nem kizárólag a kötelezett tájékoztatását szolgálja, hanem annak megállapítását is, hogy pontosan milyen jogi kapcsolat áll fenn a kötelezettek között, ez pedig a közjegyző számára elengedhetetlen a szükséges intézkedések megtétele érdekében.

Mindezek elmaradása miatt gyakori az, hogy a közjegyzők az összes kötelezett esetében megállapítják a perré alakulást akkor is, hogyha kizárólag az egyikük mond ellent a fizetési meghagyásnak. Ilyen esetben a bíróságoknak a keresetet tartalmazó irat beérkezését követően meg kell vizsgálniuk, hogy milyen jellegű pertársaság áll fenn az alperesek között, és meg kell tenniük a szükséges intézkedéseket.³³²

A cél az lenne, hogy ezeket a felesleges és időtényező növelő bírósági intézkedéseket elkerüljük. Ezáltal megfontolandónak tartanám azt, hogy a jogosultnak kötelező legyen megjelölnie a pertársaság formáját (kényszerű vagy célszerű), mivel nem csupán az egyetemlegesség kérdése merül fel az elbírálás során, hanem a pertársasági forma is.

Ettől eltérő további jogkérdés az, hogy a mögöttes felelősség kérdésében is nyilatkozatot várnak a jogosulttól a kérelem benyújtásával egyidejűleg, de ezt sem teszi kötelezővé az űrlap. Kérdésként felmerül, hogyha csak a mögöttes felelősséggel rendelkező személy mond ellent a fizetési meghagyásnak, abban az esetben a főkötelezettel szemben jogerőre lehet-e emelni azt.

³²⁹ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1600130.TV/ts/20230901/lr/36> Letöltve: 2024. 07. 21.

³³⁰ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1600130.TV/ts/20230901/lr/36> Letöltve: 2024. 07. 21.

³³¹ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1600130.TV/ts/20230901/lr/36> Letöltve: 2024. 07. 21.

³³² Az eljárást meg kell szüntetni az alperes vonatkozásában és fel kell hívni a közjegyzőt a szükséges intézkedések megtételére. Célszerű a végzés indokolásában kiemelni a pertársaság tényét, azt minősíteni és megállapítani, hogy a célszerű pertársaság miatt a fizetési meghagyás jogerőre emelkedését szükséges megállapítani.

Vagy fordítva, amennyiben a főkötelezett mond ellent, akkor vajon a mellékkötelezett ellen jogerős lehet-e a fizetési meghagyás. Kell-e különbséget tenni a két esetkör között?

A főkötelezett ellentmondása folytán álláspontom szerint minden esetben perré alakul az eljárás akkor is, hogyha a mellékkötelezett nem mond ellent. Ennek az az indoka, hogy a mellékkötelezett akkor felel egy tartozásért, hogyha a főkötelezett azt nem fizeti meg, illetve nem behajtható a vagyonából. Tehát hogyha jogerőre emelkedne a fizetési meghagyás a mellékkötelezettet szemben, míg a perré alakulást követően a főkötelezettet szemben az eljárást megszüntetik, vagy a keresetet elutasítják, esetleg eltérő összegben marasztalják, akkor megtörik az összhang a két kötelezett között.

A másik esetkör viszont már további jogkérdéseket vet fel. Álláspontom szerint a mögöttes felelősség nem hoz létre kötelező pertársaságot, az csupán a Pp. 37. § b) pontja szerinti célszerű pertársaság, mivel a jogosult dönthet úgy is, hogy a két kötelezettet szemben külön-külön eljárásokat indít meg, előbb a főkötelezettet, majd a mellékkötelezettet szemben, amikor látja, hogy a követelése behajthatatlan. Ezáltal álláspontom szerint nem szükséges mindkét kötelezettet szemben perré alakítani az eljárást akkor, hogyha csak a mellékkötelezett mond ellent. A főkötelezettet szemben a fizetési meghagyás jogerőre emelkedik, míg a mellékkötelezett a perben terjeszti elő vitatásait. Ebben az esetben az a kérdés merül fel, hogyan szól a bíróság ítéletének rendelkező része, mivel a főkötelezettet szemben a marasztalást egy másik – bíróságéval azonos hatályú – határozat tartalmazza. Úgy vélem, hogy ebben az esetben az ítéleti rendelkezésnek úgy kell szólnia, hogy a fizetési meghagyással kötelezett személy teljesítésének elmaradása esetén tartozik megfizetni a mögöttes felelősséggel rendelkező alperes a tartozást, tehát az ítéletet úgy kell megszövegezni, hogy egyértelműen kiderüljön, ki az elsődleges marasztalást szenvedő személy.

5.2. A tárgyi keresethalmazat

A fizetési meghagyásos eljárásban ezzel a témával kapcsolatos problémakör egy közjegyzői eseti döntés alapján világítható meg a legjobban. Ebben az adott ügyben³³³ a jogosult három különálló, „kölcson” jogcímén fennálló követelést kívánt meg érvényesíteni egy fizetési meghagyásos eljárásban, azonban a közjegyzőhelyettes a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmet visszautasította az alábbi indokok mentén.

A közjegyzőhelyettes a tényállás során azt állapította meg, hogy a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelemből megállapítható, a jogosult a kötelezettet szemben több, különböző jogviszonyon alapuló követelést érvényesített: mindhárom részkövetelés alapjául szolgáló jogviszony kölcsönszerződés, az érvényesíteni kívánt jog pedig kölcsönösszeg tartozás, azonban a követelés beazonosításához szükséges adatok, valamint a kérelem űrlap 8. pontja alatt részletezett indokolás alapján megállapítható volt, hogy három egymástól teljesen független kölcsönjogviszonyról van szó. Az FKA/100 kódszámú részkövetelés esetében a jogviszony 2011. december 08. napján jött létre, a kölcsönösszeg pedig a 2013. február 15. napján történt módosítást követően 1.804.666 forint, ezzel szemben az FKA/101 kódszámú részkövetelés vonatkozásában a jogviszony 2012. február 01. napján jött létre, a 2014. február 16. napján történt módosítást követően a kölcsönösszeg 5.292.460 forint, míg az FKA/102 kódszámú részkövetelés tekintetében a jogviszony 2012. február 22. napján jött létre, a kölcsönösszeg pedig a 2023. február 15. napján történt módosítást követően 12.165.171 forint összegben lett meghatározva.

³³³ 51019/Ü/30088/2024/2. számú végzés

A közjegyzőhelyettes álláspontja szerint a jogosult által feltüntetett adatok alapján egyértelműen megállapítható volt, hogy a jogosult három különálló kölcsönszerződést jelölt meg a kérelmében, melyeket a felek azonosságán kívül semmilyen más adat nem kapcsol össze. A kérelem megjegyzés rovatában a jogosult elismerte, hogy több kölcsönszerződés jött létre közte és a kötelezett között, eltérő időpontokban és eltérő kölcsönösszegek vonatkozásában.

A közjegyzőhelyettes hivatkozott az Fmhtv. 21. § (1) bekezdésére, amely szerint a kérelem a kötelezett ellen fennálló több követelés tekintetében kizárólag a Pp. 173. § (1) bekezdése szerinti feltételek fennállása esetén terjeszthető elő együttesen. Eszerint több kereset akkor terjeszthető elő, ha a keresetek ugyanabból vagy – ténybeli és jogi alapon – összefüggő jogviszonyból erednek és a keresetek között nincs olyan, amelynek elbírálása más bíróság kizárólagos illetékességébe tartozik. Tekintettel arra, hogy a rendelkezésre álló adatok és a jogosult nyilatkozata alapján az ügyben megállapítható volt, hogy az érvényesített követelések nem ugyanabból a jogviszonyból (nem ugyanabból a kölcsönszerződésből) erednek, azt kellett a közjegyzőnek vizsgálnia, hogy fennállt-e a valódi tárgyi keresethalmazatot képező követelések között a Pp. 173. § (1) bekezdésében meghatározott ténybeli és jogi összefüggés, azaz a konnexitás. E körben hivatkozott a közjegyzőhelyettes a mértékadó jogirodalmi álláspontra, amely szerint: "a jogalkotó a keresethalmazat megengedhetőségének szigorítása mellett döntött, mégpedig már a kumulatív, valódi tárgyi keresethalmazat esetén is. Korlátként egyrészt a halmazat megengedhetőségét, másrészt a konnexitás elvét, végül az azonos fórum előtti elbírálás követelményét állította fel. [...] Konnexitás alatt értjük, hogy a halmazatban álló keresetekkel érvényesített igények azonos vagy összefüggő jogviszonyból eredjenek. [...] Az összefüggő jogviszony fogalmának értelmezése során a ténybeli kapcsolatnak van kiemelkedő szerepe. Ez esetben a két jogviszony önállóan is létezhet, nincsenek szükségszerű kapcsolódási pontok, az egyik nem képezi (részben vagy egészben) a másik (keret)jogviszony részét, önállóan elbírálnak, azonban közöttük a kapcsolatot az azonos vagy szorosan kapcsolódó élettényállás teremti meg. Nem azonos ugyan a jogviszony például eltérő szerződésekből eredő igények, például vállalkozási, fuvarozási, megbízási szerződés esetén, azonban nem kizárt, hogy ezekben biztosított, az alperes által nyújtandó szolgáltatások a jogosult egy gazdasági érdekének kielégítését hivatottak szolgálni (például egy üzem létrehozását, működtetését). Ekkor a tény- és jogalap összefüggése abban az esetben állapítható meg, ha a szolgáltatások egymást feltételezik a jogosult gazdasági céljának megvalósítása során. Nincs ilyen szoros élettényállásbeli összefüggés, amennyiben a felperes különböző tartalmú jogviszonyokból eredő, eltérő időszakból származó igényeit hozza fel, amelyek között semmilyen kapcsolat nem mutatható ki, itt a jogviszonyok összefüggését legfeljebb a félazonosság eredményezi".³³⁴

"Nincs tehát lehetőség olyan keresetek összekapcsolására, melyekben csak az a közös elem, hogy a felperes és az alperes személye azonos."³³⁵ Mindezekre tekintettel tehát megállapítható volt, hogy több külön szerződéses jogviszonyból eredő követelés a felek azonosságán túli egyéb kapcsolóelem híján nem érvényesíthető egy kérelemben. Jelen ügyben a felek között három külön kölcsönszerződés jött létre három külön időpontban. A felek azonosságán túl, valamint azon túl, hogy mindháromszor kölcsön-jogviszony jött létre a kötelezett és a jogosult között, amelyeket a kötelezett mindhárom esetben megszegett, semmilyen tartalmi (jogi és/vagy ténybeli) összefüggés nem mutatható ki a jogviszonyok között, erre a jogosult maga sem hivatkozott, pusztán arról van szó, hogy a három jogviszony, illetve az azokhoz kötődő három élettényállás hasonló. Önmagában viszont a hasonlóság nem eredményez konnexitást a

³³⁴ VARGA István István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I/III.* Budapest, HVG-ORAC, 2018, 1782-1784 margószám

³³⁵ WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2017, 356.

követelések között, így a jogosult a kötelezettel szemben a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelemben feltüntetett követeléseit egy kérelemben nem érvényesítheti. Mindezekre figyelemmel a közjegyzőhelyettes a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmet az Fmhtv. 24. § (1) bekezdésének c) pontja alapján visszautasította.

Megvizsgálva a közjegyzőhelyettes jogi érvelését, azt nem tartom helytállónak³³⁶. Önmagában ugyanis az, hogy három kölcsönszerződést jelölt meg a kérelemben a jogosult, amelyek esetleg eltérő időpontban keletkeztek, nem következik mechanikusan az, hogy a Pp. 173. (1) bekezdésében rögzített valódi tárgyi keresethalmazati szabályok ne állnának fenn. A Pp. idézett szabálya ugyanis egy gumiszabályt iktatott a vizsgálati rendszerébe azzal, hogy már a ténybeli és jogi alapon összefüggő jogviszonyok esetében is előterjeszthető a valódi tárgyi keresethalmazat, amit a közjegyzőhelyettes a konnexitás fogalmával írt le. Ennek vizsgálata gyakran a bírói keresetlevél-vizsgálati tevékenység egyik legnehezebb és legidőigényesebb része, ezt egy nemperes eljárásban szint lehetetlen megfelelően elvégezni.

A fizetési meghagyásos eljárás, mint nemperes eljárás nem elégséges annak vizsgálatára, hogy a keresethalmazatnak ez a szabálya ténylegesen megvalósul-e. Amennyiben a közjegyzők ezt elkezdik vizsgálni, akkor lényegében egy bizonyításhoz hasonló tényfeltáró eljárást folytatnak le, amely meghaladja a nemperes eljárási jelleget, az alaki vizsgálatot meghaladó tevékenységet folytatnak le. Álláspontom szerint, ha egy jogosult több, egymással valódi tárgyi keresethalmazatban álló kérelmet terjeszt elő, a közjegyzőnek ezt érdemi vizsgálat hiányában szükséges kibocsátani, és a keresetet tartalmazó irat előterjesztését követően a bíróság van abban a helyzetben, hogy megvizsgálja a Pp. 173. § (1) bekezdésében írtak fennállását. Olyan bírói megállapítás esetében, hogy a jogviszonyok között nincs ténybeli és jogi összefüggés, az eljárást lehetőség van hivatalból megszüntetni a Pp. 176. § (2) bekezdés c) pontjára figyelemmel a Pp. 259. § (3) bekezdése alapján.

További eljárási probléma, hogyan rendelkezik a bíróság a visszautasított fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem esetén megfizetett közjegyzői eljárási díjról, amelyet ebben az esetben álláspontom szerint nem tud érvényesíteni a perköltség körében, hiszen az saját felróható hibájából – téves kérelme kapcsán – merült az fel.

³³⁶ Tekintsünk el az eljárásjogi problémáktól, mivel álláspontom szerint csak hiánypótlást követően lett volna lehetséges visszautasítani a kérelmet, amelyet a közjegyzőhelyettes elmulasztott.

6. AZ ÚN. RENDKÍVÜLI ELLENTMONDÁS

Az Fmhtv. 32. § (1) bekezdése szerint ha a fizetési meghagyást a kötelezett nem vette át, és ezért azt a Pp. 137. §-ának (2) bekezdése alapján kézbesítettnek kell tekinteni, a végrehajtható okirat kézbesítésétől számított tizenöt nap alatt a kötelezett ellentmondással élhet. Ezt a jogintézményt nevezi a közjegyzői joggyakorlat *rendkívüli ellentmondásnak*.

Célszerű áttekinteni a jogintézmény történeti hátterét, hogy állást foglalhassunk abban a kérdésben, vajon hogyan kell alkalmazni a rendkívüli ellentmondás szabályait, mit is jelent ez ténylegesen.

Az Fmhtc. a 12. §-a az ellenmondás megtételére nyitva álló második határidőt úgy határozta meg, hogy a fizetési meghagyás kézbesítésétől számított 15 nap (10. §) lejártával kezdődött és a végrehajtást rendelő végzés kézbesítésétől számított 30 nap lejártáig tartott.³³⁷ Ezen módosított az 1911-es Pp. 598. §-a, amikor kimondta, hogy „az ellentmondás az 596. §-ban említett tizenöt nap eltelte után is előterjeszthető mindaddig, míg a fizetési meghagyás alapján kielégítési végrehajtást rendelő végzésnek az adós részére történt kézbesítésétől számított tizenöt nap el nem telt. Ez az utóbbi határidő záros és a lejártá után előterjesztett ellentmondást vissza kell utasítani”.³³⁸

Az 1930. évi XXXIV. törvény 52. §-a módosított ezen a szabályozáson, amikor eltörölte a második ellentmondás lehetőségét. A törvény részletes indokolása szerint „a törvényjavaslat ennél fogva, hogy a fizetési meghagyás intézményét a behajtás alkalmas eszközévé tegye, megszünteti azt a lehetőséget, hogy az adós - semmibe véve az első ellentmondási határidőt - bevárhassa a végrehajtás foganatosítását, illetőleg a végrehajtást elrendelő végzésnek abból az alkalomból történt kézbesítését és még ezután is élhessen ellentmondással. A törvényjavaslat szerint már az első ellentmondási határidő komoly záros határidő, ami annyit jelent, hogy elmulasztása miatt a Pp. 451. §-a szerint igazolásnak van helye, az igazolás hiányában azonban a fizetési meghagyás jogerőre emelkedik és ellene az adós csak perújítással élhet”.³³⁹

Az 1952-es Pp. sem tartalmazta ezt a jogintézményt, majd a 2008. évi XXX. törvény 45. §-a helyezte vissza a magyar eljárásjogi szabályozásba azzal az indokolással, hogy a törvény a kézbesítési vélelemmel jogerőre emelkedett fizetési meghagyással szemben – német példára, de annál jóval szűkebb körben – a végrehajtási szakban is megnyitja az ellentmondás lehetőségét. Ennek garanciális jelentősége van azokban az esetekben, amikor a kötelezett nem tud a vele szemben kibocsátott, adott esetben visszaélészerűen előterjesztett fizetési

³³⁷ A részletes indokolás szerint „csupán egy határidő nem nyújt elegendő biztosítékot az adós érdekének megóvását illetőleg. Az osztrák törvényhozás, mely az ellenmondás előterjesztésének határidejét a fizetési meghagyás kézbesítésétől számítandó tizennégy napra korlátozza, akként gondoskodik az adós érdekéről, hogy ennek a határidőnek véletlen elmulasztása esetén igazolást enged. Célszerűbb azonban a kérdést az ellenmondás záros határidejének kiterjesztésével megoldani, mert eltekintve attól, hogy a sokszor hosszú időtartamú igazolási tárgyalás a hitelező sérelmével jár, a véletlen mulasztás esetén kívül is fennforoghatnak körülmények, melyek indokolják, hogy az adós módjában álljon a fizetési meghagyás súlyos következményeit magától elhárítani. Ennek a második határidőnek elmulasztását már nem lehet helyrehozni. Az elkésett ellenmondás visszautasítandó. A határidő elmulasztása esetén az eljárás véglegesen befejeztetik a fizetési meghagyás jogerejű ítéletté válik. És éppen azért szükséges, hogy a határidő ne legyen igen rövidre szabva”.

³³⁸ A részletes indokolás szerint „az 1893:XIX. tc. 12. §-a az első 15 napi határidő lejártával második ellentmondási határidőt ad, még pedig a kielégítési végrehajtást rendelő végzésnek kézbesítésétől számított 30 nap lejártáig. Ámbár némely részről felmerült az óhaj ennek a második ellentmondási határidőnek elejtése iránt, a javaslat azt fenntartja, de 30 napról 15 napra szállítja le. Csupán egy ellentmondási határidő az adós érdekeinek megóvására nem nyújt elegendő biztosítékot. A peres eljárásban az adósnak kétszeri intése szükséges arra, hogy a hitelező végrehajtható bírói határozatot kaphasson, úgy mint az idézés és az ítélet. Ennél kevesebb biztosítékkal ebben az eljárásban még kevésbé elégedhetünk meg: az egyik intés a fizetési meghagyás kézbesítése, a másik pedig a végrehajtás foganatosítása, t. i. a végrehajtási záradékkal ellátott fizetési meghagyás kézbesítése. Eddig tehát illetőleg ezután még 15 napig nyitva tartja a javaslat az ellentmondás határidejét. Indokolt e részben az 1893:XIX. tc. 12. §-ában foglalt rendelkezés fenntartása különösen azért is, mert akár az adós értelmetlensége vagy nemtörődése, akár a kézbesítő közeg kötelesegmulasztása következtében megtörténhetik, hogy az adós a neki kézbesített fizetési meghagyást figyelmen kívül hagyja, de akkor, a mikor a végrehajtó megjelenik nála, már nem lehet kétsége a megjelenés jelentősége felől. Bizonyos, hogy az ellentmondási határidőnek ez a kiterjesztése a hitelezőnek a gyors kielégítésben álló érdekével ellenkezik, de a javaslat a mai eljárással szemben az ellentmondási 30 napos határidőnek 15 napra megrövidítésében és különösen az ellentmondás halasztó hatályának eltérő szabályozásában adja meg ennek az ellensúlyát és vet gátat az ellentmondással való visszaélésnek. Az 1893:XIX. tc. 12. §-ának második bekezdését az 595. §-a kapcsán már kifejtett indokból mellőzi a javaslat”.

³³⁹ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/77/id/93000034.TVI/lr/52> Letöltve: 2024. 07. 21.

meghagyásról, ugyanakkor meg kívánja akasztani az érintett végrehajtási eljárást. Az ellentmondás előterjesztésével a végrehajtást ugyanis felfüggesztik, a jogerős fizetési meghagyás ipso iure hatályát veszti, a továbbiakban végrehajtási cselekményeket nem lehet foganatosítani. Ez elhárítható a Vht. 31/D. §-ában és a 250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendeletben szabályozott végrehajtói kézbesítés intézményének igénybevételével (ha ez eredményes, az ellentmondási határidő ekkor veszi kezdetét), ezt viszont a kézbesítést kérelmezők költségére végzik a végrehajtók, arra költségkedvezmények nem vehetők igénybe. Minderre azért van szükség, mert egyrészt az eljárás automatizációja kizárja az érdemi vizsgálat lehetőségét, nem lehet elutasítani még a nyilvánvalóan alaptalan kérelmeket sem, azok tartalma csak a jogosulttól függ, másrészt az utóbbi időben elszaporodtak a rosszhiszeműen előterjesztett kérelmek, amelyekre a kötelezettek azért sem tudtak reagálni, mert a postai kézbesítés terén is előfordultak szabálytalanságok”.³⁴⁰

A törvényszöveg rendelkezése szerint „ha a fizetési meghagyást a kötelezett nem vette át, és ezért azt a 99. § (2) bekezdése alapján kézbesítettnek kell tekinteni, a végrehajtható okirat kézbesítésétől számított tizenöt nap – váltón alapuló követelés esetében három nap – alatt a kötelezett a fizetési meghagyást kibocsátó bíróságnál írásban ellentmondással élhet”. Látható, hogy a jogalkotó leszűkítette a rendkívüli ellentmondás előterjesztésének lehetőségét arra az esetre, amikor kézbesítési vélelem útján került kézbesítésre a fizetési meghagyás. Ez a postai tévedést valóban korrigálja, de nem egyértelmű, hogy a nyilvánvalóan alaptalan és rosszhiszemű kérelmek előterjesztését ez mennyiben csökkentette le.

Az Fmhtv. is fenntartotta a rendkívüli ellentmondás jogintézményét a korábban már idézett szöveg formájában. A közjegyzői jogalkalmazásban gyakori jogkérdésként merül fel, hogy lehetséges-e a végrehajtás elrendelése, illetve a végrehajtható okirat kézbesítése előtt ellentmondást előterjesztteni a kötelezett által, így pedig az Fmhtv. 32. § (1) bekezdésében írt „rendkívüli ellentmondás” hatályosnak tekinthető-e, továbbá az alapján a perré alakulás megállapítható-e.

A „Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvényhez”³⁴¹ elnevezésű szakmai kommentár szerint e rendelkezés kapcsán azt rögzíti, hogy „a közjegyzői és bírói gyakorlatban kérdésként merült fel, hogy miként értelmezendő az Fmhtv. 32. § (1) bekezdésében foglalt szabály, mely szerint „a végrehajtható okirat kézbesítésétől számított tizenöt nap alatt” élhet ellentmondással a kötelezett. A kérdés felvethető az Fmhtv. 33. §-ával összefüggésben is: a 32. § (1) bekezdés szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy az ellentmondás előterjesztésre nyitva álló határidőt attól az időponttól kell számítani, amikor a jogerős fizetési meghagyást tartalmazó irat végrehajtói kézbesítése a külön jogszabály szerint eredményesen megtörtént. Kizárja-e ez a két rendelkezés azt, hogy a kötelezett a fikcióval kézbesített fizetési meghagyás jogerőre emelkedése után, de még a végrehajtási lap kézbesítése, illetve a jogerős fizetési meghagyás végrehajtói kézbesítése előtt ellentmondást jelentsen be?”

Az egyik értelmezés szerint a rendes ellentmondás határidejét elmulasztó kötelezett ellentmondása elkészt, azt nem lehet az Fmhtv. 32. § (1) bekezdése, illetve 33. §-a szerinti ellentmondásnak tekinteni.³⁴² Ennek oka, hogy annak a kötelezettnek, aki időben értesült a fizetési meghagyás fikcióval történt kézbesítéséről, még ha néhány napig is, de lett volna lehetősége rendes ellentmondással élni, így nem élhet a vétlen kötelezettek számára biztosított lehetőséggel. További érvként felhozza a bírósági eseti döntés, hogy amíg a rendkívüli ellentmondás határideje nem nyílik meg, addig nincs helye ilyen beadványt előterjesztteni.

³⁴⁰ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/4/id/A0800030.TVI/> Letöltve: 2024. 07. 21.

³⁴¹ SZÉCSÉNYI-NAGY Kristóf: *Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2020, 645.

³⁴² Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 3.Pkf.21304/2011/3.

A másik – a nagykommentár írójának jogi álláspontja - értelmezés szerint az Fmhtv. 32. § (1) bekezdésében, illetve 33. §-ában található rendelkezés a két szöveg összevetése alapján („15 nap alatt” - „határidőt”), valamint rendszertani értelmezés szerint is határidőt szabályoz. „A határidő dogmatikailag azt az időtartamot jelenti, melyen belül az eljárási cselekményt el kell vagy el lehet végezni.”³⁴³ A határidő elmulasztásáról akkor beszélünk, ha az adott cselekményt a határidő lejártáig nem végzik el. Ugyanakkor semmi nem tiltja, hogy a fél az adott eljárási kötelezettségét - ha egyébként annak helye van - a határidő számítása szerint kezdőnapnak minősülő időpont előtt teljesítse. Nincs szükség arra, hogy a kötelezett megvárja a határidő kezdetét. Az Fmhtv.-nek a „rendkívüli ellentmondásra” vonatkozó, vitatott értelmű rendelkezései a határidő kezdetét szabályozzák, így e körben is helye van a határidő kezdőnapja előtt elvégezni az eljárási cselekményt. Célszerűségi szempontok is ezt indokolják: mind időtényező, mind költségek szempontjából felesleges csak azért megindítani a végrehajtási eljárást, hogy a kötelezett ellentmondhasson. Egy példával élve: noha az elsőfokú ítélet elleni fellebbezés határideje csak a határozat kézbesítésétől indul meg, nincs akadálya annak, hogy a fél már az ítélet kihirdetését követően nyomban fellebbezést terjesszen elő, az ilyen fellebbezés sem hatálytalan. Végezetül: a fentiekkel ellentétes álláspont arra kényszerítené a jogosultat, hogy egy általa is tudottan vitatott követelése tárgyában azért indítson végrehajtást, hogy a kötelezett ellentmondással élhessen. Megfordítva: a jogosult számára célszerűbb a végrehajtási eljárást nem megindítani, és mindaddig fenntartani a függő jogi helyzetet, amíg a kötelezett nem kerül olyan élethelyzetbe, hogy a végrehajtási lapot ne tudja átvenni, mert ekkor bizonyára a rendkívüli ellentmondási határidőt is elmulasztja (a végrehajtási lapot is lehet fikció útján kézbesíteni, ugyanakkor a végrehajtási eljárásban foganatosított kézbesítéssel összefüggésben kézbesítési kifogást már nem lehet előterjeszteni). Vagyis az az értelmezés, mely a végrehajtási lap kézbesítését a rendkívüli ellentmondás előterjeszthetősége előfeltételének tekinti, nemcsak a józan észnek mond ellent, de a jogbiztonságot is kifejezetten sérti azzal, hogy a függő jogi helyzetek fenntartása irányába hat.”³⁴⁴

Álláspontom szerint a jogszabályok értelmezése és alkalmazása során a célszerűségi szempont nem vizsgálható, tehát figyelmen kívül kell hagyni, hogy költséghatékonyabb-e a kötelezettnak vagy sem egy rendelkezés, azt a jogalkotónak kell mérlegelnie. Emellett az időtényező sem játszhat szerepet a helyes jogértelmezés során, hiszen a jogosult elévülési időn belül bármikor dönthet a végrehajtás megindítása iránt, továbbá dönthet úgy is, hogy azt nem kívánja elindítani. Utóbbi esetben pedig egy teljesen felesleges és indokolatlan eljárást indítanánk meg a perré alakulás megállapításával.

Amennyiben elfogadnánk a második álláspont jogi érvelését, lényegében öt éven belül bármikor ellentmondást nyújthatna be a kötelezett a kézbesítési fikcióval történt kézbesítés esetén egy végrehajtás megindítása nélkül, amely nyilvánvalóan nem lehetett jogalkotói szándék. Ha áttekintjük a történeti jogfejlődést, és a jogalkotói szándékot, akkor láthatjuk, hogy az Fmhtc. szabályozása ezt a gyakorlatot tartalmazta, amelytől az 1930. évi XXXIV. törvény, majd az 1952-es Pp. is szándékosan eltért. A 2008. évi XXX. törvény visszaemelte ugyan a gyakorlatba a rendkívüli ellentmondást, azonban teljesen más szövegezéssel: a végrehajtható okirat kézbesítésétől számította a kezdő időpontot. A korábbi jogszabályok (Fmhtc. és 1911-es Pp.) nem tartalmaztak ilyen kezdő időpontot: „tizenöt nap eltelte után előterjeszthető mindaddig, míg a fizetési meghagyás alapján kielégítési végrehajtást rendelő végzésnek az adós részére történt kézbesítésétől számított tizenöt nap”. Az Fmhtv. szabályozása pedig követte a

³⁴³ KISS Daisy: *A polgári per titkai*. Budapest, HVG-ORAC, 2006, 320.

³⁴⁴ SZÉCSÉNYI-NAGY Kristóf: *Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2020, 645.

2008. évi XXX. törvényt, azzal megegyezik, így megállapítható, hogy a jogalkotói szándék a 2008-ban meghatározott szabályozás átemelése és továbbvitele volt.

A fellebbezési határidővel és annak benyújtásával kapcsolatos kommentári példa nem azonos, mivel az egy olyan speciális fél által elvégzett cselekményre utal („fellebbezés”), amely az ellentmondástól teljesen különbözik, a fellebbezési szabályok nem lehetnek egy analógia alapja. A fizetési meghagyást kizárólag nemperes eljárásban lehet kibocsátani, mint ahogy végrehajtást is csak ily módon lehet elrendelni. Ezzel szemben fellebbezni csak egy perben lehet olyan módon, ha a határozat kihirdetésekor jelen van a fél, megismeri annak tartalmát, a tényleges kézbesítést megelőzően benyújtott fellebbezését így hatályosnak fogadja el a bíróság. A fellebbezés csak olyan ítéletek és végzések ellen képzelhető el, ahol a közlés és a kihirdetés időpontja elválik egymástól, ami a nemperes eljárásban nem képzelhető el. Ezt a kivételes eljárási cselekményt nem lehetséges analógiának tekinteni.

A *Nagykommentár* szerzőjének jogi álláspontjának téves volta körében hivatkozom továbbá a Pp. 151. §-ához fűzött részletes törvényi indokolásra, amely az igazolási kérelem kapcsán rögzíti az előterjesztési határidő kezdő időpontjával kapcsolatban az uralkodó jogalkotói álláspontot. Eszerint „az igazolási kérelem előterjesztésére nyitva álló határidő az elmulasztott határnapot vagy a határidő utolsó napját követően nyílik meg. A kodifikáció során a jogalkotó foglalkozott azzal a gyakorlatban felmerülő kérdéssel, hogy a korábban előterjesztett igazolási kérelemnek mi az eljárási sorsa: az igazolás határidejének megnyílt előtt a kérelem előterjesztése idő előtti. Az igazolási kérelem előterjesztésének határidejére nézve felmerülhet problémaként, hogy mi a helyes eljárásrend abban az esetben, ha a fél előzetesen próbálja kimenteni magát, még mielőtt a tényleges mulasztás bekövetkezne. Ilyenkor az igazolási kérelem előterjesztése fogalmilag kizárt. A mulasztás igazolása elbírálásának idején a mulasztásnak fenn kell állnia, mert csak ténylegesen bekövetkezett mulasztás tekintetében tudja a bíróság megvizsgálni az igazolás alapjául szolgáló vétlenség körülményeit.”

Véleményem szerint ugyanezen indok mentén a végrehajtható okirat kézbesítése előtt benyújtott ellentmondás is egy bizonytalan eljárási eseménytől függ, azt számos körülmény befolyásolhatja, például hogy a kötelezett/adós később ellentmondást kíván-e egyáltalán előterjesztetni, és ismételten mérlegeli az azzal járó előnyöket és hátrányokat.

Mindezek alapján álláspontom szerint kizárólag a végrehajtás elrendelését követően nyújtható be az Fmtv. 32. § (1) bekezdése alapján ellentmondás, a végrehajtható okirat kézbesítését megelőzően célszerűségi és költséghatékonysági szempontokat nem mérlegelhet a közjegyző, így az ellentmondás előterjesztése és befogadása nem lehetséges ezen időpontot megelőzően. A kötelezett számára az egyedüli jogi lehetőség a végrehajtás megindulása előtt a kézbesítési kifogás benyújtása. Amennyiben a jogalkotó szándék arra irányult volna, hogy az ellentmondás korábban is benyújtható legyen, akkor a jogszabály szövegében a *tudomásszerzéstől* számított 15 napon belüli előterjesztést tenné lehetővé a törvény.

Mindezek alapján amennyiben a közjegyző a rendkívüli ellentmondást befogadja és hatályosnak tekinti a végrehajtás megindítását megelőzően, akkor a Pp. 258. § (5) bekezdése szerint a perre hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságnak vissza kell utasítania az ellentmondást és az eljárást meg kell szüntetnie, azonban a végzés ellen külön fellebbezésnek van helye. A bíróság jogerős végzéséhez a közjegyző kötve van. A bíróságnak a jogerős végzése megküldésével egyidejűleg fel kell hívnia a közjegyzőt a fizetési meghagyás jogerejével kapcsolatos intézkedések megtételére, amennyiben az még nem történt meg.

7. A KERESZETET TARTALMAZÓ IRAT ÖSSZEGERŐSÉGE – A LESZÁLLÍTÁS

Számos esetben előfordul, hogy a kötelezett a fizetési meghagyás kézhezvételét követően ellentmondást terjeszt elő a közjegyzőnél, közben pedig a meghagyásban szereplő tőketartozást – esetleg a késedelmi kamatok egy részével együtt – megfizeti. A perré alakulást követően a felperes előterjeszti a keresetet tartalmazó iratát, viszont a tőkemegfizetést általa meghatározott módon számolja el, amire csupán egyetlen mondattal utal az iratában, azt számításokkal nem támasztja alá és nem vezeti le. Leggyakrabban a Ptk. 6:46. §-ára³⁴⁵ hivatkoznak az elszámolás körében, és a megfizetett összeget először az ügyvédi munkadíjára számolja el a jogosult, majd a további költségeire, ezután a kamatokra és végül a tőkeösszeget csökkenti. Ez a probléma a leggyakrabban a parkolási bírság vagy kamattal együtt követelt kölcsön esetében áll fenn.

Álláspontom szerint a felperesek által alkalmazott elszámolási rend teljesen hibás módszer. A Ptk. idézett szabálya nem a fizetési meghagyásos eljárásra vonatkozik, hanem egy anyagi jogi tartozásra. Egy anyagi jogi követelésnek lehetnek költségei (pl. egy banki kölcsön hitelminősítés díja, kezelési költség, stb.), a Ptk. költségfogalma tehát olyan költséget foglal magába, ami magából a felek jogviszonyából ered. Ez nem a perköltséget jelenti, mivel az egy eljárásjogi költségelemnek felel meg, aminek az összege nem határozható meg egyértelműen addig, amíg a bíróság jogerős döntése meg nem születik.

Ezáltal álláspontom szerint a jogosult a kötelezett által történt megfizetést úgy számolhatja el, hogy elsődlegesen a követeléssel – mint anyagi jogi tartozással – kapcsolatban felmerült költségekre, díjakra, majd ezt követően a késedelmi kamatra, végül pedig a tőketartozásra. Amennyiben marad még elszámolható összeg, akkor lehetséges azt a perköltség körében értékelhető költségelemekre elszámolni (ügyvédi munkadíj, adminisztrációs költségek, postai levelezés költsége, tulajdoni lap lekérdezés, lakcímnnyilvántartás megkeresésének díja, stb.). Nem lehetséges összekeverni egy anyagi jogi elszámolási igényt és az anyagi jogi költséget, valamint az eljárásjogi perköltséget, ez két különböző jogi fogalom. A jogosultak egy bizonytalan – meg nem ítélt – perköltséget (eljárási költséget), mint követelést nem számolhatnak el az anyagi jogi tartozásban.

A helyes elszámolási rend alapján szükséges előterjeszteni a marasztalásra irányuló kereseti kérelmet is. Amennyiben nem maradt fenn a követelésből tőke és késedelmi kamata, abban az esetben a keresetet tartalmazó irat előterjesztése nem lehetséges a perköltségre, helyette egyéb kérelem benyújtása szükséges. Ennek alapja az, hogy a perköltség nem része a kereseti kérelemnek, ezért az ezzel kapcsolatos igény hiánya vagy hiányossága a petitum határozottságán – sőt a keresetlevélen is – kívül eső körülmény. A perköltségről ugyan – az 1952-es Pp.-vel ellentétben – a bíróság a fél kérelmére (felszámítás) határoz, azonban a petitum fogalmába csak a perrel érvényesített anyagi jogi jogosultság alapján támasztott igény tartozik (CKOT 2018. június 20-21. 23. számú állásfoglalás).

Ezáltal hogyha a jogosultnak kizárólag a perköltség igénye marad fenn a fizetési meghagyással szembeni ellentmondást követően történt kötelezetti teljesítés után, akkor a helyes eljárásrend az, hogy a felperes egy előkészítő iratot terjeszt be a bíróságra, amelyben kéri az eljárás megszüntetését a Pp. 85. § (2) bekezdése alapján és a perköltség felszámítása körében megjelöli annak meg nem térült részét. Abban az esetben, hogyha a felperes eltérő módon számolja el a kötelezetti teljesítést, tehát előterjeszti a keresetet tartalmazó iratát, kockáztatja a pernyertességét.

³⁴⁵ Ha a pénztartozás teljesítéseként fizetett összeg az egész tartozás kiegyenlítésére nem elegendő, azt – ha a jogosult eltérően nem rendelkezett, és egyértelmű szándéka sem ismerhető fel – elsősorban a költségekre, majd a kamatokra és végül a főtartozásra kell elszámolni.

8. A FIZETÉSI MEGHAGYÁSOS ELJÁRÁS MELLŐZÉSE

Sokáig kérdéses volt a joggyakorlatban, hogy amennyiben a felperes úgy nyújt be keresetlevelet, hogy az hárommillió forintot meg nem haladó marasztalásra irányul, úgy a visszautasítási okok közül melyik irányadó és alkalmazandó.

E körben a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2018. november 19-21-ei Országos Tanácskozásának 42. állásfoglalása tartalmazott iránymutatást azzal a kitétellel, hogy az a bíróságra nézve kötelező erővel nem bír. Eszerint a kötelező fizetési meghagyásos út mellőzése esetén a visszautasítás jogszabályi alapja - figyelemmel a Pp. 254. § (4) bekezdés utaló szabályára is - a Pp. 176. § (1) bekezdés b) pontja, tehát az igény elbírálása más hatóság hatáskörébe tartozik vagy polgári nemperes bírósági eljárásban érvényesíthető. A Pp. 176. § (1) bekezdés c) pontja - a pert törvényben meghatározott más hatósági vagy egyéb eljárásnak, illetve a 24. § (3) bekezdése szerinti eljárásnak kell megelőznie - akkor lenne alkalmazható, ha a pert törvényben meghatározott más eljárásnak mindenképpen meg kellene előznie. A polgári pert általában nem kell mindenképpen más hatósági eljárásnak megelőznie. A fizetési meghagyásos eljárás nem szükségképpen megelőző hatósági eljárása a polgári pernek, de vannak olyan „igények”, amelyek nyilvánvaló egyéb törvényes feltételek fennállása esetén (pl.: nincs ismeretlen helyen a kötelezett) csak fizetési meghagyásos eljárásban érvényesíthetők.

8.1. A téves perlés

A Kúria „A Kúria elnöke által felállított, a kísértékű perekkel kapcsolatos jogalkalmazási problémákkal foglalkozó konzultációs testület állásfoglalásai” elnevezésű szakmai anyagban úgy foglalt állást II. fejezet 1.1. pontjában, hogy a többségi álláspont szerint az 1952-es Pp. 391/A. § (6) bekezdésében foglalt hivatkozást – szemben a kommentár-irodalomban kifejtettekkel – úgy kell értelmezni, hogy a kísértékű perekben az 1952-es Pp. 64. §-ának kizárólag az (1) bekezdése alkalmazandó. Ezt a jogértelmezést erősíti a Fővárosi Törvényszék gyakorlata (52.Pkf.633.841/2015/2.), amely szerint az Fmhtv. 3. § (2) bekezdésének rendelkezéséből, illetve az 1952-es Pp. 387. § (1) bekezdéséből következően az ott írt feltételeknek megfelelő követelés bármely megjelölt kötelezettel szemben csak azonos feltételekkel érvényesíthető (tehát elsőként fizetési meghagyás útján). Ha elfogadnánk az 1952-es Pp. 64. § (2) bekezdésének alkalmazhatóságát a kísértékű perekben, az azt is jelentené, hogy elvonnánk a kötelezettől azt a jogot, hogy dönthessen az ellentmondás előterjesztéséről, így arról, hogy a követelés érvényesítésének költségét adott esetben ne növelje. Nem vitás, hogy ha a felperes valamely kötelezettet a már perré alakult eljárásban utóbb von perbe, úgy szükségszerűen többletköltségek merülnek fel. Bár tény, hogy a perköltségviselés speciális rendelkezései alapján ez „kezelhető lenne”, az is tény, hogy ezáltal az ilyen követelésekre előírt kötelező igényérvényesítési mód nem kerülne alkalmazásra az utóbb perbevont alperessel szemben.

A jogalkalmazói kérdés az, hogy az új Pp. hatályba lépésével ezen a gyakorlaton szükséges-e változtatni, illetve maga az új jogszabály eltérő szabályozást vezetett-e be. Az megállapítható, hogy az 1952-es Pp. 64. § (1) bekezdése a perbehívás szabályát rögzítette, míg a 64. § (2) bekezdése a téves perlést. A kúriai szakmai anyag alapján tehát téves perlés esetén az 1952-es Pp. 64. § (2) bekezdése nem alkalmazható, ha a per fizetési meghagyással indult meg. Álláspontom szerint a Pp. 51. §-a érdemi változást nem eredményezett a korábbi szabályozáshoz képest, az osztott perszerkezetre történő utalás annyi módosulást okozott, hogy a perfelvétel lezárásig lehetséges a téves perlés okozta hibát orvosolni, míg az 1952-es Pp. hatálya alatt ezt az elsőfokú eljárás egésze alatt lehetséges volt megtenni.

Az figyelhető meg az új Pp. hatályba lépését követő bírói gyakorlatban, hogyha téves perlés valósul meg, és ez a perfelvétel során – vagy a keresetet tartalmazó iratban – kiderül, abban az

esetben engedélyezik az új alperes perbevonását. Mégis mi eredményezte ezt a jogalkalmazói változást, indokolta-e ezt bármilyen jogszabályi rendelkezés módosulása?

Álláspontom szerint nincs indok az ítélkezési gyakorlat ilyen irányú változására, a téves perlés esetén a korábbi eljárási törvény által felsorolt jogi érvek továbbra is fennállnak. Maga a törvény indokolása is kiemeli, hogy a törvény *fenntartja*, de az osztott perszerkezet sajátosságaira tekintettel csak a perfelvételt lezáró végzés meghozataláig engedi, hogy ha a felperes a pert nem az ellen indította meg, akivel szemben az igény érvényesíthető, akkor lehetősége legyen az általa megjelölt másik személyt alperesként perbe vonni.³⁴⁶ Indokoltnak tartanám visszatérni ahhoz a jogalkalmazói gyakorlathoz, hogyha a felperes rossz alperest jelölt meg a fizetési meghagyásban kötelezettként, majd azt követően a keresetet tartalmazó iratában vagy a perfelvétel során ezt észleli, a téves perlés során ne legyen lehetséges folytatni a pert az új alperessel szemben, hanem szükséges legyen előről kezdeni azt a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelemmel, az eljárást pedig meg kell szüntetni. Érdeemes visszaidézni azt a korábban rögzített CKOT-hivatkozást, hogyha valaki a fizetési meghagyásos eljárás kihagyásával kíván igényt érvényesíteni, az a Pp. 176. § (1) bekezdés b) pontjába ütközik, tehát az igény elbírálása más hatóság hatáskörébe tartozik vagy polgári nemperes bírósági eljárásban érvényesíthető. Azzal, hogy a téves perlés esetén az új alperes perbevonását engedélyezik, a bíróságok elvonják az előzetes eljárásban való hatósági hatáskört.

8.2. A perbevonás és keresetkiterjesztés

Hasonló problémát okoz az is, hogyha a felperes a keresetet tartalmazó iratában vagy a perfelvétel során a keresetet kiterjeszti olyan alperesre [Pp. 7. §. (1) bekezdés 10. pontja], aki a fizetési meghagyásos eljárásban nem szerepelt. Számos esetben előfordul ilyen irányú felperesi cselekmény, amelynek a jogi megítélése nem egyértelmű.

Álláspontom szerint a Pp. 53. § a) és b) pontja nem eredményezhet más jogi megítélést. A fizetési meghagyással indult per esetében nem lehetséges megkerülni a nemperes eljárást olyan módon, hogy kizárólag egy kötelezettet jelölök meg, majd bővítem a perben az alperesi oldalon jelen lévő személyeket, akiktől elvonják azt a lehetőséget, hogy elismeri-e a követelést a nemperes eljárásban, ezáltal a költségeit önkéntesen csökkentse. A Pp. új rendelkezéseiből nem következik az az ítélkezési gyakorlat, hogy ezt engedélyezzék a bíróságok.

³⁴⁶ A Pp. 51. §-ának indokolása

9. ÖSSZEGZÉS

Megállapítható, hogy a kisértékű perek megszűnésével, illetve a Pp. hatályba lépésével nem szűntek meg azok a problémák, amelyek már az 1952-es Pp. idején is fennálltak, sőt azokhoz a szigorú eljárásrend miatt újabbak társultak. A tanulmányomban megpróbáltam azokra a problémakörökre fókuszálni, amelyek kihatással lehetnek a bírósági ítélkezésre is. Azonban a terjedelmi okok nem voltak elégséges ahhoz, hogy mindegyiket megfelelő részletességgel áttekinthessem. Látható, hogy több olyan kérdéskör is felmerült, amely felsőbírósági iránymutatást tenne szükségessé, azonban a Kúria korlátozott mértékben lát rá ezekre a jogalkalmazási problémákra. Gyakran a probléma el sem jut a legfőbb bírói fórumig, mivel a felülvizsgálat kizárt a Pp. 408. § (1) bekezdése alapján azon vagyoni jogi perekben, ahol az ötmillió forintot nem haladja meg a vitatott érték. A fizetési meghagyásos eljárással indult ügyek többsége pedig ebbe a körbe tartozik.

Célszerűnek tartanám, hogyha a Kúria ismét megfelelő iránymutatással szolgálna az alsóbb fokú bíróságoknak, mint tette azt 2017-ben, amikor – megkésve ugyan, de – nyilvánosságra hozta a „A Kúria elnöke által felállított, a kisértékű perekkel kapcsolatos jogalkalmazási problémákkal foglalkozó konzultációs testület állásfoglalásai” elnevezésű szakmai anyagát. A jelenlegi jogszabályi környezetben a Bszi. 29. § (1) bekezdése alapján egy joggyakorlat-elemző munkacsoport létrehozását tartanám indokoltnak, amely feltárja a közjegyzői és bírósági jogalkalmazási problémákat, megvizsgálja azokat a területeket, ahol jogalkotási hiányosság vagy pontatlanság mutatkozik, és javaslatokat dolgozna ki azok megoldására.

10. IRODALOMJEGYZÉK:

- CSERBA Andrea: Német jogi szaknyelvi alapvetés a közjegyzői tevékenységről II. – A fizetési meghagyásos eljárás terminológiája. [dr. Cserba Andrea - Német jogi szaknyelvi alapvetés a közjegyzői tevékenységről II. – A fizetési meghagyásos eljárás terminológiája - Jogi Fórum \(jogiforum.hu\)](#) Letöltve: 2024. 07. 21.
- GÁSPÁRDY László: *Polgári nem peres eljárások*. Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2001.
- HAMAR Farkas: Behajtani szabad – A követelésbehajtás korszerű módszere; a fizetési meghagyás. in *Multidiszciplináris kihívások - sokszínű válaszok: a BGF KVIK KÖT tanulmánykötete*. Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar, 2014, 44-57.
https://epa.oszk.hu/03400/03448/00004/pdf/EPA03448_multidiszciplinaris_2014_1_044-057.pdf Letöltve: 2024. 07. 27.
- HARSÁGI Viktória: A magyar fizetési meghagyásos eljárás fejlődéstörténetének áttekintése 1893-tól napjainkig. *Iustum Aequum Salutare*, 2012/3-4, 223-237.
<https://ias.jak.ppke.hu/20123sz/14.pdf> Letöltve: 2024. 07. 27.
- KENGyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- KISS Daisy: *A polgári per titkai*. Budapest, HVG-ORAC, 2006.
- LUGOSI József: Alperesi eljárási jogegyenlőség fizetési meghagyás után. *Jogtudományi Közlöny*, 2022/12.
- MAGYARY Géza – NIZSALOVSKY Endre: *Magyar polgári perjog*. Budapest, Franklin Társulat Kiadása, 1924.
- MOLNÁR Judit: A fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek feletti hatósági kontroll terjedelme a jogszabályi változások tükrében. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/5, 239-247.
<https://szakcikkadatbazis.hu/doc/5203433> Letöltve: 2024. 07.20.
- MOLNÁR Judit: A magyar fizetési meghagyásos eljárás története az 1952. évi III. törvény hatályba lépéséig. *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*, 2005/2.
- NÉMETH János: *Polgári nemperes eljárások*. 1994.
- SZÉCSÉNYI-NAGY Kristóf: *Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2020.
- VARGA István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I/III*. Budapest, HVG-ORAC, 2018.
- WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2017.

**POLGÁRI JOGI SZEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT**

1. BEVEZETÉS

1.1. A kutatás célja

A szerzői jog napjainkban számos olyan kihívással néz szembe, amelyek néhány évvel ezelőtt még elképzelhetetlenek voltak számunkra. Ennek elsődleges oka, hogy olyan korban élünk, ahol a korábban távolinak tűnő technológiák, mint a mesterséges intelligencia már nem pusztán tudományos kísérletek vagy elméleti koncepciók, hanem a gazdaság mozgatórugói, mindennapi életünk részei.

Álláspontom szerint napjaink meghatározó szerzői jogi kérdései zömében a mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) köré szerveződnek, erre figyelemmel dolgozatomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy melyek a jogterület hiányosságai e technológia fejlődéséből adódóan. Munkám fókuszában elsődlegesen a generatív mesterséges intelligencia áll, azon belül kifejezetten a napjainkban rendkívül népszerű, chatbot felületen keresztül is elérhető MI-k, mint a ChatGPT vagy a DALL-E, azonban az általam felvetett kihívások egy része nem csupán ezen specifikus MI-ket érinti.

Munkám során arra törekszem, hogy megvizsgáljam mind az MI trenírozásával kapcsolatos kérdéseket, mind az e technológia felhasználásával létrehozott művek szerzői jogi aspektusait. Kutatásom középpontjában az áll, hogy a jelenlegi szabályozás mennyire képes alkalmazkodni a technológiai fejlődéshez, amelynek vizsgálata során kitérek arra is, hogy ki tudják-e szolgálni hatályos jogszabályaink a szerzői jog alapvető célját.

1.2. A generatív mesterséges intelligencia és a csevegőrobotok térnyerése

A mesterséges intelligencia vagy *artificial intelligence* szűkebb értelemben véve azon számítógépes rendszerek, programok összességét jelenti, melyek képesek utánózni az olyan, emberi gondolkodást igénylő folyamatokat, mint az érvelés vagy a tanulás.³⁴⁷ Az MI Rendelet meghatározása alapján az MI-rendszer olyan gépi alapú rendszer, amelyet különböző autonómiaszinteken történő működésre terveztek, és amely a bevezetését követően alkalmazkodóképességet tanúsíthat, és amely a kapott bemenetből - explicit vagy implicit célok érdekében - kikövetkezteti, miként generáljon olyan kimeneteket, mint például előrejelzéseket, tartalmakat, ajánlásokat vagy döntéseket, amelyek befolyásolhatják a fizikai vagy a virtuális környezetet.³⁴⁸ Az MI létrehozásának ötlete már az 1950-es években felmerült Alan Turing munkássága révén,³⁴⁹ az utóbbi időben azonban exponenciális fejlődésen ment keresztül, ezáltal széles körben elérhetővé vált, forradalmasítva a felhasználói alkalmazást, hiszen ma olyan komplex feladatok megoldására is képes, amelyek megvalósítása korábban kizárólag az emberi intelligencia által volt elképzelhető.³⁵⁰

Az MI-rendszerek az ún. gépi tanulás (*machine learning*) felhasználásával nagy mennyiségű adat feldolgozásával tanulnak meg összetett mintázatokat, majd ezeket a mintázatokat elemezve

³⁴⁷ Toshinori MUNAKATA: *Fundamentals of the new artificial intelligence: neural, evolutionary, fuzzy and more*. London, Springer, 2008, 1-2. Letöltés ideje: 2024.09.10. <https://doi.org/10.1007/978-1-84628-839-5>

³⁴⁸ MI Rendelet 3. cikk 1.

³⁴⁹ Stuart J. RUSSELL – Peter Norvig: *Artificial intelligence: a modern approach*. Upper Saddle River, Pearson, 2010. 1-15.

³⁵⁰ Marvin MINSKY: Steps Toward Artificial Intelligence. *Proceedings of the IRE*, 1961/jan, 8. Letöltés ideje: 2024.08.04. <https://courses.csail.mit.edu/6.803/pdf/steps.pdf>

egyfajta valószínűségsszámítás³⁵¹ révén képesek új, a tanulási adatbázistól eltérő, mégis a tanultakra emlékeztető kimenetelt (*output*-ot) létrehozni.³⁵²

Dolgozatom fő témája az ún. generatív mesterséges intelligencia, amely az MI egyik speciális fajtája. Míg a hagyományos mesterséges intelligencia rendszerek elsősorban adatok elemzésére, mintázatok felismerésére és előrejelzések készítésére összpontosítanak, addig a generatív MI-t különféle tartalmak előállítására képezték ki, így képes szövegek, képek, hangfájlok vagy akár filmek megalkotására. Közismert példái a generatív MI-nak az ún. nagy nyelvi modellek (*Large Language Models, LLMs*), de napjainkban számos olyan, hétköznapi felhasználók számára is elérhető MI létezik, amelyek képeket vagy zeneszámokat generálnak akár a felhasználó igényeinek megfelelően, akár minimális emberi beavatkozással, a kimenetelt a véletlenre bízva. Ezek a modern mesterséges intelligencia rendszerek képesek olyan írásbeli, vizuális és auditív kreatív tartalmakat előállítani – minimális emberi beavatkozással vagy azt teljesen nélkülözve –, amelyek a legtöbb esetben megkülönböztethetetlenek az emberek által készített alkotásoktól.³⁵³ E technológia kiemelkedő vívmánya, hogy a több millió fájlból álló adathalmazokon képzett MI-k nem csupán a tanításukhoz felhasznált adatok másolására vagy kombinálására képesek, hanem új, a korábbiaktól eltérő tartalmat alkotnak. Ezen szoftverek a legegyszerűbb módon afféle csevegőrobotokként érhetőek el a felhasználók számára,³⁵⁴ amelyek a nekik adott utasítások vagy feltett kérdések alapján generálnak tartalmat. Annak függvényében, hogy a felhasználó milyen részletezettséggel fogalmazza meg utasításait, a *chatbot* létrehozhat a szinte teljesen randomizált, illetve szinte teljesen a felhasználói igényekre szabott tartalmat is.

A fentieknek köszönhetően az elmúlt években meghatározó fordulatot vett a generatív mesterséges intelligencia alkalmazása: a számítási teljesítmény és a szoftvertervezés fejlődésének, valamint a gépi tanulási algoritmusok képzéséhez szükséges nagy adatmennyiség növekedésének köszönhetően az MI az alkotási folyamat támogatásából annak automatizálásába lépett át.³⁵⁵ A tény, hogy az MI által generált tartalom – legyen az képzőművészeti alkotás, zene, szépirodalmi mű vagy blogbejegyzés – immár kereskedelmi értékkel bír, természetesen nemcsak a gazdaságra gyakorol jelentős hatást, de a jogalkotás szempontjából is új kérdéseket vet fel.

1.3. A szerzői jog relevanciája napjainkban

Az MI és a kapcsolódó technológiák rohamos fejlődése nem csupán technológiai áttörést jelent, hanem alapvető kérdéseket is felvet, melyek kiemelten érvényesülnek a szerzői jog területén. Az MI képes arra, hogy autonóm módon, emberi beavatkozás nélkül hozzon létre műveket, ami alapjaiban véve kérdőjelezi meg a hagyományos szerzői jogi viszonyokat. Figyelemmel arra ugyanis, hogy a kreatív tartalmak előállításában a vállalkozások egyre inkább MI rendszerekre támaszkodnak a profitmaximalizálás céljából, elhomályosodnak az alkotás és a szerző fogalmának körvonalai.

A fentiekre tekintettel az egyik legjelentősebb kérdés, amely a generatív MI alkalmazásával kapcsolatban felmerül az, hogy hogyan illeszthető be a szerzői jogi keretrendszerbe egy olyan alkotási folyamat, amelyben az emberi közreműködés szerepe minimálisra csökken.

³⁵¹ Ian GOODFELLOW – Yoshua BENGIO – Aaron COURVILLE: *Deep Learning*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2016, 51-53.

³⁵² Ethem ALPAYDIN: *Introduction to Machine Learning*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2010, 1-4.

³⁵³ Tianxiang HE: The sentimental fools and the fictitious authors: rethinking the copyright issues of AI-generated contents in China. *Asia Pacific Law Review*, 2020/january, 2018-238. Letöltés ideje: 2024.08.17. <https://doi.org/10.1080/10192557.2019.1703520>

³⁵⁴ A felhasználóknak lehetőségük van ezen kívül az ún. API-t (*Application Programming Interface*) is igénybe venni, amely arra szolgál, hogy szoftverek kommunikáljanak egymással (ahelyett, hogy a felhasználó kommunikálna a szoftverrel).

³⁵⁵ Ryan ABBOTT - Elizabeth ROTHMAN: Disrupting Creativity: Copyright Law in the Age of Generative Artificial Intelligence. *Florida Law Review*, 2023/6, 1142-1143. Letöltés ideje: 2024.08.17. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4185327

Napjainkban nem elképzelhetetlen ugyanis egy MI által írt regény vagy egy vállalkozás közösségi médiában megjelenő összes tartalmának automatizált, MI általi elkészítése, ahogyan az sem, hogy termékek tervezésénél, formatervezési minták elkészítésénél veszik igénybe a különböző generatív szoftverek segítségét. E technológia fejlődése ezen túlmenően olyan kérdéseket is felvet, mint a szerzői jogok megsértése az MI-modellek tanításának folyamatában, vagy egyenesen a szerzői jogvédelem alapvető céljának teljes kiüresedése. Így, noha a mesterséges intelligencia fejlődése óriási lehetőségeket nyit meg, kockázatokkal is jár, amelyekre mind a jogalkotásnak, mind a jogalkalmazásnak időben kell reagálnia.

1.4. Jogszályi háttér

A szerzői jogi szabályozás alapvető célja, hogy védelmet nyújtson a szerzők számára az általuk létrehozott művek vonatkozásában, melynek természetesen elsősorban vagyoni szempontból van jelentősége. Szerzői jogunkat több hazai és uniós jogforrás alkotja, amely olyan nemzetközi egyezményekkel egészül ki, melyek iránymutatást adnak a szerzői jogi szabályozás kialakításánál szem előtt tartandó szempontokról.

Mindezen jogforrások közül természetesen elvi jelentőséggel bír Szerzői jogi törvényünk,³⁵⁶ amely preambulumban felhívja a figyelmet arra, hogy „a *technikai fejlődéssel lépést tartó, korszerű szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében, a nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megóvásában; egyensúlyt teremt és tart fenn a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, tekintettel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is; gondoskodik továbbá a szerzői jog és a kapcsolódó jogok széles körű, hatékony érvényesüléséről.*” E törvény hatálya alá tartoznak mindazon irodalmi, tudományos és művészeti alkotások, azaz művek, amelyek a szerző szellemi tevékenységéből fakadóan egyéni, eredeti jelleggel bírnak.³⁵⁷ Kitér ezen túl a szerzőt megillető személyi és vagyoni jogokra, valamint részletesen tartalmazza egyebek mellett a szabad felhasználás egyes eseteit és a speciális jellegű művekre vonatkozó szabályrendszert.

Az Európai Unió jogalkotási aktusai közül egyértelműen kiemelendő a Mesterséges Intelligencia Rendelet³⁵⁸ (a továbbiakban: MI Rendelet). A 2024. március 13-án az Európai Parlament által elfogadott jogforrás központi jelentőségű a generatív mesterséges intelligencia által kreált művek szerzői jogi vetülete kapcsán is, hiszen a jogszabály célja, hogy olyan jogi kereteket teremtsen, amelyek biztosítják az MI felelős, akár kreatív célú alkalmazását is. A rendelet kockázatalapú megközelítést alkalmaz,³⁵⁹ ennek révén az MI-rendszereket a bennük megtestesülő kockázat mérlegelése alapján négy csoportba sorolja: az elfogadhatatlan kockázattal, a nagy vagy magas kockázattal, a korlátozott kockázattal és a minimális kockázattal járó MI-rendszerek csoportjaiba.³⁶⁰ Az eltérő csoportokkal szemben eltérő követelmények érvényesülnek,³⁶¹ ez biztosítja egyrészt a kellő mértékű védelmet, törekszik ugyanakkor a túlszabályozottság elkerülésére. Fontos kiemelni, hogy a generatív MI nem vezet automatikusan magas kockázatú besoroláshoz, ehelyett a besorolás az adott MI rendszer

³⁵⁶ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény

³⁵⁷ Sztj. 1. §

³⁵⁸ 32024R1689 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet)

³⁵⁹ Marco ALMADA - Nicolas PETIT The EU AI Act: a medley of product safety and fundamental rights? *EUI, RSC, Working Paper*, 2023/59, 8-10. Letöltés ideje: 2024.08.10. <https://ssrn.com/abstract=4308072>

³⁶⁰ TóTH András: Az Európai Unió Mesterséges Intelligencia Törvényéről. *Gazdaság és Jog*, 2024/5-6, 3. Letöltés ideje: 2024.08.03. <https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/1695773>

³⁶¹ Jonas SCHUETT: Risk management in the Artificial Intelligence Act. *European Journal of Risk Regulation*, 2023, 4-5. Letöltés ideje: 2024.08.13. <https://doi.org/10.1017/err.2023.1>

konkrét felhasználásának céljától és módjától függ.³⁶² A Rendelet számtalan, az MI-rendszerek átláthatóságára vonatkozó rendelkezést is tartalmaz, emellett meghatározza azon erkölcsi irányokat, amelyeket az MI-rendszerek fejlesztése és alkalmazása során szem előtt kell tartani, és amelyek természetesen a szerzői jog vonatkozásában is meghatározóak lehetnek.

Említést érdemel továbbá az InfoSoc irányelv,³⁶³ amely a szerzői jogok harmonizálását tűzte ki célul annak érdekében, hogy egységes szabályokat határozzon meg napjaink információs társadalmára nézve. Az irányelv a meglévő keretrendszert alkalmazva, mégis újszerűen szabályozza az olyan szerzői jogi jogosultságok védelmét,³⁶⁴ mint a többszörözési jog vagy a nyilvánosságra hozatal joga.

A másik jelentős uniós jogforrás a Digitális Egységes Piaci Irányelv (a továbbiakban: CDSM Irányelv),³⁶⁵ az Európai Unió jogalkotásának fontos mérföldköve, melyet azzal a céllal hoztak létre, hogy korszerűsítse a szerzői jogi szabályozást és összehangolja azt az uniós tagállamok között. Ennek megfelelően az irányelv számos rendelkezése közvetlenül érinti a mesterséges intelligencia által generált művekhez kapcsolódó kérdéseket is, ezek közül a legfontosabb a 3. és a 4. cikk, melyek a digitális és határokon átnyúló környezethez való igazítására irányuló intézkedések alóli kivételeket és korlátozásokat, azaz ún. TDM (*Text and Data Mining*) kivételt³⁶⁶ foglalják magukban.

Mindezekén túl említést kell tenni az olyan nemzetközi aktusokról, mint az 1952-ben létrejött, 1971-ben felülvizsgált, ugyanebben az évben Magyarország által is elfogadott³⁶⁷ Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény, mely biztosítja, hogy a részes államok területén létrejött művek a világ többi részén is védelemben részesüljenek.³⁶⁸ Jelentős e körben továbbá a Berni Uniói Egyezmény, mely szintén a szerzői jogok globális harmonizációjára törekszik. Ezen jogforrások együtt határozzák meg azt a szerzők és egyéb jogosultak joggyakorlásának alapjául szolgáló keretrendszert, amelyre igen nagy hangsúlyt kell fektetnünk a digitális korban.

³⁶² MI rendelet 6. cikk

³⁶³ 32001L0029 Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról

³⁶⁴ TATTAY Levente: *A szellemi alkotások jogvédelme az Európai Unióban*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 243-247.

³⁶⁵ 32019L0790 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról

³⁶⁶ Lásd: 2.1. pont

³⁶⁷ MUNKÁCSI Péter: *Nemzetközi szerzői és szomszédos jogi egyezmények*. in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Szerzői jog és iparjogvédelem* rovat, 2023. Letöltés ideje: 2024.09.10. <http://joten.hu/szocikk/nemzetkozi-szerzoi-es-szomszedos-jogi-egyezmények>

³⁶⁸ Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény II. Cikk

2. SZERZŐI JOG ÁLTAL VÉDETT TARTALMAK FELHASZNÁLÁSA A GÉPI TANULÁS SORÁN

A mesterséges intelligenciával kapcsolatos legfőbb szerzői jogi kérdés abból ered, hogy a képzési adatkészletek szerzői jogi védelem alatt álló szövegeket vagy egyéb fájlokat tartalmazhatnak, így azok jogszerű felhasználása érdekében a jogtulajdonosok engedélye szükséges, vagy törvénynek kell kifejezetten engedélyeznie a felhasználást.³⁶⁹

Ennek kapcsán a jogi keretek pontatlansága komoly kihívások elé állítja az MI-modellek fejlesztőit, ugyanis a hatályos jogszabályokat nem az MI-modellek képzéséhez szükséges hatalmas adatfelhasználásra tekintettel tervezték, így a szabályozás gyakran elmarad a technológiai fejlődés mögött. Az MI Rendeletben is egyértelműen körvonalazódó jogalkotói igyekezet³⁷⁰ ellenére könnyedén előfordulhat, hogy az MI-modellek által generált tartalmak olyan, szerzői jogvédelem alatt álló adatok feldolgozásából származnak, mint például a weboldalak, tankönyvek, újságcikkek, tudományos publikációk vagy programkódok.³⁷¹ Mivel az ezen adatokon való képzés szükségszerűen magában foglalja a szövegek, hangok és képek valamilyen mértékű másolását,³⁷² elkerülhetetlen, hogy kitérjünk arra kérdésre, hogy mennyiben sérti ez a szerzők jogait.³⁷³

2.1. A szabad felhasználás és a hozzájárulás kérdése, TDM-kivétel

A TDM kivétel olyan lehetőség, mely eltérést enged a szerzői jogi védelem alatt álló művekre vonatkozó szigorú szabályoktól és lehetővé teszi a jogszerű szöveg- és adatbányászatot³⁷⁴ anélkül, hogy ehhez előzetesen engedélyt kellene kérni a szerzői jogok jogosultjától. A CDSM irányelv 3. cikke a kutatóhelyeknek és kulturális örökségvédelmi intézményeknek kötelező jelleggel biztosít jogosultságot arra, hogy a számukra jogszerűen hozzáférhető műveken vagy más védelem alatt álló teljesítményeken tudományos kutatás céljából végzendő szöveg- és adatbányászathoz többszörözést és kimásolást hajtsanak végre,³⁷⁵ ezzel szemben a 4. cikk jogalanytól függetlenül engedélyez eltérést a hozzájárulás kérésére vonatkozó kötelezettségtől, az e lehetőségről való döntést azonban tagállami hatáskörbe telepíti.³⁷⁶ Mindezek alapján a tagállamok rendelkezhetnek úgy, hogy a jogszerűen hozzáférhető műveken vagy más védelem alatt álló teljesítményeken végzendő szöveg- és adatbányászat céljából bármely jogalany által végrehajtott többszörözést, másolást, megőrzést jogszerűnek minősítik, ezzel korlátozva a szerzői jogok jogosultját kizárólagosan megillető átalakítási, átdolgozási, másolási, többszörözési jogot. Mivel az e cikkben foglaltak nem korlátozódnak a tudományos kutatásra, a kivétel vagy korlátozás a 4. cikk (3) bekezdése alapján kizárólag abban az esetben alkalmazandó, ha a jogosultak nem zárták ki kifejezetten, megfelelő módon műveik és más, védelem alatt álló teljesítményük felhasználását. A 4. bekezdésben foglalt kivétel gyakorlati

³⁶⁹ Giovanni SARTOR - Francesca LAGIOIA - Giuseppe CONTISSA: *The use of copyrighted works by AI systems: art works in the Data Mill*, 2018, 13-14. Letöltés ideje: 2024.08.17. <https://ssrn.com/abstract=3264742>

³⁷⁰ Lásd: 2.2. pont

³⁷¹ Claudio NOVELLI [et al.]: *Generative AI in EU law: liability, privacy, intellectual property, and cybersecurity*. *Computer Law & Security Review*, 2024/november, 15-16. Letöltés ideje: 2024.09.01. <https://ssrn.com/abstract=4694565>

³⁷² Matthew SAG: *Copyright safety for generative AI*. *Houston Law Review*, 2023/2, 300. Letöltés ideje: 2024.08.21. <https://ssrn.com/abstract=4438593>

³⁷³ A. Feder COOPER - James GRIMMELMANN: *The files are in the computer: On copyright, memorization, and generative AI*. *Chicago-Kent Law Review*, Forthcoming. Letöltés ideje: 2024.08.18. <https://ssrn.com/abstract=4803118>; João Pedro QUINTAIS: *Generative AI, copyright and the AI act*. *Computer Law & Security Review*, 2025, 4. Letöltés ideje: 2024.08.18. <https://ssrn.com/abstract=4912701> 4.

³⁷⁴ Szöveg- és adatbányászat bármely olyan automatizált analitikai módszer, amely digitális formában lévő szövegeket és adatokat elemző információk, többek között, de nem kizárólag mintázatok, tendenciák és összefüggések feltárása céljából. Forrás: CDSM-irányelv 2. cikk 2.

³⁷⁵ Fontos megjegyezni azonban, hogy a kutatási céllal történő szöveg- és adatbányászattal kapcsolatban is érvényesülnie kell bizonyos garanciáknak, amelyek a jogszerű felhasználást biztosítják, így például a 3. cikk (2) bekezdése alapján a művek és más védelem alatt álló teljesítmények másolatait megfelelő biztonsági szinten kell tárolni, emellett a (3) bekezdés alapján a jogosultak a műveket vagy más védelem alatt álló teljesítményeket tároló hálózatok vagy adatbázisok biztonságának és sértetlenségének megőrzése érdekében intézkedéseket tehetnek a szükséges mértékig.

³⁷⁶ Hazánk a szabad felhasználás eseteinek körében rendelkezik erről. Lásd: Szjt. 35/A. § (1) bekezdés

jelentősége, hogy számottevő mértékben megkönnyíti – az MI-modellek fejlesztéséhez gyakran használt – hatalmas mennyiségű adat feldolgozását és elemzését, amellett, hogy amennyiben a szerzők és más jogosultak nem kívánják műveiket felhasználásra bocsátani, lehetővé teszi számukra, hogy szerzői jogi jogosultságaikat fenntartva kizárják a szöveg- és adatbányászat céljára történő felhasználást. Az MI Rendelet³⁷⁷ 105. preambulumbekkezdése az alábbiaknak megfelelően foglalja össze a szerzői jogi védelem alatt álló művek MI-modellek képzése céljából történő alkalmazását: „Az általános célú MI-modellek, különösen a nagy generatív MI-modellek, amelyek képesek szövegek, képek és egyéb tartalmak létrehozására, egyedülálló innovációs lehetőségeket kínálnak, ugyanakkor kihívást is jelentenek a művészek, szerzők és más alkotók számára, a tekintetben is, hogy milyen módon hozzák létre és terjesztik kreatív tartalmaikat, illetve hogy azt hogyan használják és fogyasztják. Az ilyen modellek kidolgozásához és tanításához hatalmas mennyiségű szöveghez, képhez, videóhoz és egyéb adathoz való hozzáférésre van szükség. A szöveg- és adatbányászati technikák ebben az összefüggésben széles körben alkalmazhatók az olyan tartalmak kinyerésére és elemzésére, amelyek a szerzői és szomszédos jogok védelme alatt állhatnak. A szerzői jogi védelem alatt álló tartalom felhasználásához az érintett jogosult engedélye szükséges, amennyiben nincsenek érvényben szerzői jogi kivételek és korlátozások. Az (EU) 2019/790 irányelv kivételeket és korlátozásokat vezetett be, amelyek bizonyos feltételek mellett lehetővé teszik művek vagy más védelem alatt álló teljesítmények szöveg- és adatbányászat céljából történő többszörözését és kimásolását. E szabályok értelmében a jogosultak fenntarthatják a műveikre vagy más védelem alatt álló teljesítményeikre vonatkozó jogukat a szöveg- és adatbányászat megakadályozása érdekében, kivéve, ha az tudományos kutatás céljából történik. Amennyiben a kívülmaradási jogot kifejezetten és megfelelő módon fenntartották, az általános célú MI-modellek szolgáltatóinak engedélyt kell szerezniük a jogosultaktól, ha szöveg- és adatbányászatot kívánnak végezni az ilyen műveken.”

Ahogy az már említésre került, noha a fent említett normák bizonyos kivételektől eltekintve alapvetően előírják a felhasználáshoz való hozzájárulás kérését a szerzőtől, az MI tanításához felhasznált adathalmazok méretére tekintettel ennek a gyakorlati megvalósítása rendkívül időigényes. Példaként említhető a Getty Images által a Stability AI ellen indított eljárás,³⁷⁸ amely egyike a generatív mesterséges intelligencia kapcsán a közelmúltban felmerült legjelentősebb jogvitáknak. A Getty Images 2023 elején keresetet nyújtott be a - népszerű, Stable Diffusion nevű szöveg-alapú képgeneráló MI-modellt kifejlesztő - Stability AI ellen, arra hivatkozva, hogy a cég megközelítőleg 12 millió szerzői jog által védett képet másolt le a weboldaláról engedélyt nélkül a Stable Diffusion képzése érdekében. A Getty Images kiemelte továbbá, hogy álláspontja szerint a képek metaadatai³⁷⁹ is felhasználásra kerültek a modell finomhangolása során. A Getty Images azzal érvelt, hogy a Stable Diffusion által generált képek egy része tartalmazza a Getty védjegyét és vízjelét, ami közvetlen bizonyítékul szolgálhat a másolásra.³⁸⁰ A per során a Stability AI-nak azt kell bizonyítania, hogy a képek másolása az Egyesült Államok Szerzői Jogi Törvényében biztosított „fair use”³⁸¹ keretei közé illeszkedik, ezt azonban megnehezíti, hogy a Getty Images szerint a Stability AI nyereségszerzés céljából használta fel a képeket, ami megkérdőjelezi a "fair use" alkalmazhatóságát ebben az esetben.

Noha a per kimenetele egyelőre kérdéses, a későbbi döntés precedenst teremthet az Európai Unióban lezajló hasonló ügyek számára is. Az ilyen esetek eldöntése érdekében azonban

³⁷⁷ Lásd: 3.2. pont

³⁷⁸ Getty Images (US), Inc. v. Stability AI, Inc. (1:23-cv-00135), District Court, D. Delaware

³⁷⁹ A metaadat adat az adatról adat az adatról, amely leírja az adat tartalmát, minőségét, állapotát és egyéb jellemzőit, ezáltal segít az adatot elhelyezni és megérteni. Forrás: <https://www.fgdc.gov/dataandservices/fgdcmeta>

³⁸⁰ Jon M. GARON: *A practical introduction to generative AI, synthetic media, and the messages found in the latest medium*. 2023, 32-35. o

³⁸¹ USA Copyright Act (Szerzői Jogi Törvény) Section 107, Title 17

elsődleges jelentőségű lenne a szerzői jogi szabályozás korszerűsítése – a TDM-kivétel bevezetésén túlmenően – annak érdekében, hogy az képes legyen megfelelően reagálni az MI fejlesztése során felmerülő hasonló kihívásokra, megvédve ezzel mind a szerzők, mind az MI-fejlesztők érdekeit.

Emellett ki kell térni a fejlesztők azon etikai kötelezettségére, hogy olyan modelleket képezzenek, amelyek képesek a képzési adatok absztrakt – ezáltal a szerzői jog által nem védett – tulajdonságait megtanulni,³⁸² anélkül, hogy a képzési adatokat közvetlenül memorizálnák.³⁸³ Végül, egyes szerzők álláspontja szerint magának az MI-modellnek kell tudnia önállóan elemeznie az egyes weboldalak felhasználási feltételeit, a szerzők felhasználásra vonatkozó rendelkezéseit, ugyanis így kerülhetők el leghatékonyabban az ezzel kapcsolatos kockázatok.³⁸⁴

2.2. Az MI Rendelet transzparenciára vonatkozó előírásai

Az MI Rendeletben foglalt általános kötelezettségek közül meghatározó az átláthatóság és magyarázhatóság biztosítása,³⁸⁵ melynek betartása elengedhetetlen ahhoz, hogy mind a felhasználók, mind a hatóságok pontos információval rendelkezzenek az adott MI rendszer működéséről, valamint arról, hogy az milyen adatokra támaszkodik a tartalom generálása során, amely e fejezet tárgya szempontjából elhanyagolhatatlan jelentőségű.

Az 53. cikk (1) bekezdésének c) pontja rendelkezik az MI-modellek szolgáltatóinak azon kötelezettségéről, hogy a szerzői és kapcsolódó jogokra vonatkozó uniós jognak való megfelelésre irányuló politikát kell bevezetniük, különösen azért, hogy azonosítsák és betartsák a CDSM Irányelv 4. cikkének (3) bekezdésében foglalt kifejezett jogfenntartást. Ahogyan arról már szó esett, a jogosultat megilleti ugyanis a jog, hogy kifejezetten kizárja művei szöveg- és adatbányászati célú felhasználását, annak monitorozása azonban, hogy nincs-e érvényben ilyen jogfenntartás, az MI rendszer üzemeltetőjének alapvető kötelezettsége.³⁸⁶

Emellett az 53. cikk (1) bekezdésének d) pontjában foglaltaknak megfelelően az üzemeltetőknek az MI-modell tanításához használt tartalomról kellően részletes összefoglalót kell készíteniük és közzétenniük, amely szintén a szerzői jogok érvényesülésének biztosítását célozza.

Az MI Rendelet 53. cikkének (4) bekezdése iránymutatást nyújt annak vonatkozásában, hogy e kötelezettségeknek hogyan tehetnek eleget az MI-modellek szolgáltatói.³⁸⁷ E rendelkezés alapján a végső cél egy európai szinten egységes szabvány kidolgozása, azonban annak közzétételéig a szolgáltatók támaszkodhatnak az 56. cikk szerinti gyakorlati kódexekre. Ettől eltérően azonban a szolgáltatók számára nyitva marad a lehetőség, hogy a „megfelelő alternatív megfelelőségi eszközök” bemutatásával tegyenek eleget e követelményeknek.

Noha a Rendelet különféle szankciókat³⁸⁸ helyez kilátásba egyebek mellett az átláthatóságra vonatkozó követelmények megsértésének esetére, egyes szerzők szerint az etikus használat

³⁸² SAG: i. m. 343.

³⁸³ A „memorizálásnak” nevezett jelenségnek jelentős szakirodalma van. Lásd: Cooper - Grimmelmann

³⁸⁴ NOVELLI [et al.]: i. m. 16.

³⁸⁵ MI Rendelet 13. cikk

³⁸⁶ A szakirodalomban számos kritika fogalmazódott meg a Rendelettel kapcsolatban, melyek közül kiemelkedik, hogy nem egyértelmű, hogy az e politika megletére irányuló kötelezettséggel szükségszerűen együtt jár kell-e járnia valamilyen eredménynek, hatékonyságnak, vagy az mindössze eszközkötelezettség, azaz csupán a stratégia megjelölésére. A kérdés relevanciáját az adja, hogy amennyiben az eredmény nem elvárt, ez a rendelkezés pusztán formális előírás maradhat, mely önmagában még nem szolgálja az MI Rendelet által kitűzött célok elérését. Forrás: J. P. QUINTAIS: Generative AI, copyright and the AI act. *Computer Law & Security Review*, 2025, 10. Letöltés ideje: 2024.08.18. <https://ssrn.com/abstract=4912701>

³⁸⁷ QUINTAIS: i. m. 14.

³⁸⁸ MI Rendelet XII. Fejezet

helyett ennek legvalószínűbb következmény az lesz, hogy a szolgáltatók licenszmegállapodások kötésére törekcszenek majd nagy jogkezelő szervezetekkel annak érdekében, biztosítsák a megfelelő minőségű adathalmazokat. Mindedig nem igazolható, hogy az ilyen jellegű megállapodások ténylegesen kedvezően hatnának az egyéni alkotók díjazására, akik elvben az MI Rendelet szerzői jogi szabályainak legfőbb haszonélvezői lennének.³⁸⁹ Erre figyelemmel szükségsszerű mind a Rendelet, mind a szerzői jog alapjául szolgáló egyéb jogforrások felülvizsgálata annak érdekében, hogy egy, a szerzők érdekeit is szem előtt tartó, ugyanakkor a technológia fejlődésének gátját nem álló szabályozás jöhessen létre. Ahogy azt e fejezetben igyekeztem felvázolni, ennek elemi részét képzí az MI tanítására vonatkozó megfelelő rendelkezések integrálása a szerzői jogi szabályrendszerbe.

³⁸⁹ QUINTAIS: i. m. 17-18.

3. A SZERZŐI JOGVÉDELEM INDOKOLTSÁGA AZ MI ALKOTÁSAI KAPCSÁN

A szerzői jog hagyományos keretrendszere azon az alapelven nyugszik, hogy a védelem tárgyát képező alkotásokat az emberi kreativitás által, szellemi munka eredményeként kell létrehozni, melyet a fentiekben tárgyalt jogforrások is alátámasztanak. Mindezek alapján az MI rendszerek fejlődésével egyre sürgetőbbé válik annak tisztázása, hogy hogyan minősülnek ezen alkotások a szerzői jog szempontjából, és ki, vagy mi tekinthető az ilyen művek szerzőjének.

A hagyományos jogértelmezés szerint ugyanis, amely a szakirodalomban uralkodó állásponttal is egybeesik,³⁹⁰ az emberi kreativitást nélkülöző művek nem eshetnek szerzői jogi védelem alá, kiindulva abból a feltételezésből, hogy a szerzői jog célja az egyéni alkotó tevékenység elismerése és védelme, amelynek alapja a szerzői szándék és az eredetiség.

A szakirodalomban is gyakran használt megoldást követve szükségeszerű azonban különbséget tenni az alkotások között aszerint, hogy azok létrehozása során az MI mennyiben volt független alkotó, illetve milyen mértékben jelent meg emberi közreműködés az alkotás során.

3.1. *MI, mint eszköz az alkotási folyamatban (AI-assisted output)*

A legtöbb esetben, amikor a generatív MI alkalmazásáról beszélünk, az elkészült mű valamilyen emberi beavatkozás eredménye. Egyes, napjainkban széles körben elterjedt MI-k másodpercek alatt hoznak létre komplett szövegeket, így például cikkeket, verseket, jelentéseket, de akár jogi dokumentumokat is, míg mások ugyanezzel a gyorsasággal generálnak különféle grafikai tartalmakat. Az Európai Unió szerzői joga alapján a szerzői jogi védelemre való jogosultság több kritérium egyidejű fennállásával igazolható, amelyeket az alábbiakban ismertetek.

Annak vizsgálata során, hogy az ilyen, MI segítségével alkotott tartalom részesülhet-e szerzői jogi védelemben, az InfoSoc irányelv rendelkezései alapján elsődleges jelentősége van annak, hogy a művek valamilyen irodalmi, művészeti vagy tudományos területhez tartozzanak.

A fentiekben túl szükségesű figyelembe venni, hogy megjelenik-e valamilyen emberi közreműködés az elkészítés folyamatában.³⁹¹ Ezekben az esetekben az alkotás során meghatározó jelentősége van annak a személynek – leggyakrabban a társaság alkalmazottjának, alvállalkozójának –, aki meghatározza az elkészítendő műre vonatkozó követelményeket, mely gyakran magában foglalja az elkészítés módját, technikáját, a mű méretét, terjedelmét, jellegét, annak rendeltetését. A fent említett tervezési döntéseken túlmenően a felhasználónak lehetősége nyílik döntést hozni az alkalmazni kívánt MI modellről, valamint „alkotói” szabadsága magában foglalhatja a bemeneti adatok kiválasztását, egyéb paraméterek meghatározását.

Az emberi tényező által adott iránymutatás, utasítás (illetve gyakran utasítások sorozata) ezáltal az emberi kreativitás megnyilvánulásának, emberi szellemi erőfeszítésnek tekinthető, így a mű, még ha nem is kizárólagosan, de az ember szellemi munkájának eredménye. Ezzel kapcsolatosan különös jelentőséggel bír a Painer-döntés, amely gép segítségével létrehozott művekre, fotográfiai portrékra vonatkozik.³⁹² Az ügyben a Bíróság megállapította, hogy egy portréfotósnak, bár a fényképei tárgya adott, számtalan kreatív döntést kell meghoznia az alkotási folyamat során, melyek által „kézjegyével látja el” a művet, a rá jellemző stílusban készíti el azt. Függetlenül attól, hogy a művész az elkészítéshez vesz-e igénybe valamilyen

³⁹⁰ Emellett az Európai Parlament is erre tett javaslatot, lásd: Az Európai Parlament 2020. október 20-i állásfoglalása a mesterséges intelligencián alapuló technológiák fejlesztéséhez kapcsolódó szellemi tulajdon-jogokról (2020/2015(INI)) 15. szakasz

³⁹¹ C-05/08 – Infopaq

³⁹² P. Bernt HUGENHOLTZ – J.P. QUINTAIS: Copyright and artificial creation: does EU copyright law protect AI - assisted output?. *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 2021/ October, 1196 Letöltés ideje: 2024.08.09. <https://doi.org/10.1007/s40319-021-01115-0>

eszközt, az alkotási folyamat kimenetelét meghatározó tényezőkről minden esetben dönt, amelyek révén az alkotás az ő stílusát meghatározó jegyeket, az ő kreativitását tükrözi majd.³⁹³

Az Európai Unió hatályos szerzői jogi jogszabályai alapján további két fő követelmény teljesülése szükséges ahhoz, hogy egy mű a szerző „saját szellemi alkotásának” minősüljön, a szerző sajátjának kell lennie, tehát nem lehet másolt,³⁹⁴ és intellektuális, szellemi alkotásnak kell lennie.³⁹⁵ A kettős követelményt általában az „eredetiség” fogalmával írják le, melynek értelmezésére az Európai Unió Bíróságának több ítéletében is sor került.³⁹⁶ Ezek között említhető az Infopaq-ügy, melynek központi kérdése az volt, hogy a sajtócikkekből kivont rövid szövegrészek digitalizálása és tárolása szerzői jogi védelem alá esik-e. A testület kimondta, hogy akár egy 11 szóból álló szövegrészlet is szerzői jogi védelem tárgya lehet, amennyiben az eredetiséget tükröz, és a szerző saját szellemi alkotásának eredménye, amivel a Bíróság jelentős mértékben kiszélesítette a védelem körét.³⁹⁷

A fentiekén túl szükségszerű figyelmet fordítani azonban a kifejezés (*expression*) fontosságára is. Lényeges elem az általános szerzői szándék, azaz az emberi szerzőnek rendelkeznie kell egy átfogó, de nem szükségszerűen részletesen kidolgozott elképzeléssel a műről annak a külvilág felé történő közvetítése előtt. Ezzel kapcsolatban a Bíróság a BSA-ügyben mondta ki, hogy a számítógépes programok felhasználói felületei önmagukban nem minősülnek szerzői jogi védelem alatt álló „műveknek”, mivel azok elsősorban funkcionális eszközök, és nem szellemi alkotások, azaz nem fejezik ki az alkotó kreatív döntéseit.³⁹⁸ Amennyiben azonban a végső termék összhangban marad a szerző általános szerzői szándékával, azaz megfelel az emberi tényező preferenciáinak, addig e követelmény is maradéktalanul teljesül.

Az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata alátámasztja tehát a jogszabályok azon logikáját, mely alapján a kreatív szellemi erőfeszítést tükröző, az alkotó saját munkájára jellemző egyedi jegyekkel ellátott alkotások minősülhetnek műnek, ez azonban kétségtől teret hagy a különféle eszközök, így az MI alkalmazásának is.

Ahogy arra Kalin Hristov is rámutat, a szerzői jog története során korábban is felmerültek olyan viták, amelyek az alkotási folyamat során használt új eszközök jogi státuszának kérdését érintették, különösen akkor, amikor ezen eszközök alkalmazása révén csökkent az emberi erőfeszítés mértéke. Az 1884-es *Burrow-Giles Lithographic Co. v. Sarony*-ügy, melyben a fényképezés mint új technológia került a figyelem középpontjába, kiváló példa erre. A bíróság ebben az ügyben elismerte, hogy bár a fényképezőgép mechanikai eszközként segítette az alkotót a kép létrehozásában, a készítéshez szükséges kreatív döntések – mint például a kompozíció, a megvilágítás és a póz megválasztása – egyértelműen emberi kreativitást tükröztek. Így a fotográfus, Napoleon Sarony, az USA Legfelsőbb Bírósága döntése alapján szerzői jogi védelemben részesült, mivel az eszközt csupán a saját szellemi erőfeszítéseinek elősegítése érdekében használta, és nem helyettesítette azt.³⁹⁹ Az eset következményeként az azt követő évtizedekben a fényképezés a szerzői jogi védelem alatt alkotások elkészítésének világszerte elismert módjává vált.

Ezen előzmények azt sugallják, hogy a generatív mesterséges intelligencia segítségével létrehozott, de az emberi kreativitást nem nélkülöző alkotások is hasonló utat járhatnak be. Noha jelenleg viták övezik az MI segítségével készült alkotások jogi státuszát, az említett

³⁹³ C-145/10 – Painer, 90–93.

³⁹⁴ C-310/17 – Levola Hengelo, 36.; C-683/17 – Cofemel, 29.

³⁹⁵ C-604/10, Football Dataco Ltd. v. Yahoo! UK Ltd.

³⁹⁶ HUGENHOLTZ – QUINTAIS: i. m. 1190–1194.

³⁹⁷ C-05/08 – Infopaq, 45; Case C-393/09 – BSA, 50.

³⁹⁸ C-393/09 – Bezpecnostní softwarová asociace – Svaz softwarové ochrany v. Ministerstvo kultury, 49–50.

³⁹⁹ Kalin Hristov: Artificial intelligence and the copyright dilemma. *IDEA: The IP Law Review*, 2017/3, 435–436. Letöltés ideje: 2024.09.01. <https://ssrn.com/abstract=2976428> 435–436.

döntés precedensként említhető annak alátámasztására, hogy a jogrendszernek folyamatosan alkalmazkodnia szükséges a technológia fejlődéséhez. Ahogyan korábban a fotográfia sem volt a hétköznapi felhasználók által, mindennapi tevékenységeik során alkalmazott technológia, úgy a generatív MI és a *chatbotok* is forradalmi újítást jelentenek a piacon a piacon, azonban néhány éven belül ugyanolyan természetessé válhat az alkalmazásuk, akárcsak egy fénykép elkészítése.

Mindezek alapján kijelenthető, hogy az MI segítségével, de nem kizárólag az által készített művek nagy része a hatályos jogszabályok alapján is szerzői jogi védelem alá tartozik, azonban szükséges lehet a szabályozás olyan irányú átalakítása, mely egyértelművé teszi e védelem kereteit és annak a hagyományos úton, pusztán emberi erőfeszítés által készített műveket megillető oltalomhoz való viszonyát. Emellett természetesen a bíróságokra is jelentős teher hárul annak megítélése tekintetében, hogy milyen mértékű gépi közreműködést enged meg ez a kategória. Ennek során azonban a gazdasági prosperitás érdekében szem előtt kell tartani azon szempontokat is, amelyek elősegítik az MI fejlődését, hiszen ez alkotói tevékenységet is előmozdíthatja.

3.2. MI, mint független alkotó (AI-generated output)

Elkülönül a fenti kategóriától az az eset, amikor az MI önálló alkotóként, autonóm módon hoz létre valamilyen alkotást.⁴⁰⁰ A Botto nevű MI művész például a weboldalára regisztrált felhasználók visszajelzéseit figyelembevéve, mégis önállóan hoz létre műalkotásokat, melyekhez címeket és leírásokat is közzétesz.⁴⁰¹ Emellett példaként említhető az AIVA nevű mesterséges intelligencia, amely azon túl, hogy zeneszerző asszisztensként működik, képes arra is, hogy teljesen önállóan komponáljon zeneműveket, melyeket a legnépszerűbb zenemegosztó portálokon saját neve alatt publikál.⁴⁰² Ezen MI-k tevékenysége számtalan kérdést vet fel, így különösen, hogy valóban emberi közreműködés nélkül létrehozottak minősülnek-e az általuk generált tartalmak.⁴⁰³ Az MI „munkája” ugyanis mindig együtt jár valamiféle emberi beavatkozással, legyen szó az MI modell fejlesztéséről, a tréningadatok összegyűjtéséről és kiválasztásáról, a funkcionális specifikációk megfogalmazásáról vagy a kreatív folyamat felügyeletéről. Még ha az emberi beavatkozás és az MI által generált tartalom közötti kapcsolat egyre távolabbinak is tűnik, jelen pillanatban nehéz elképzelni olyan MI által generált tartalmat, amely teljes mértékben mentes lenne emberi közreműködéstől.⁴⁰⁴

Ginsburg és Budiardjo ezt az esetet ahhoz hasonlítják, amikor az 1980-as években, az első videójátékok megjelenése után többen lemásolták a játékok audiovizuális tartalmát, majd a bíróság előtt arra hivatkoztak, hogy ezek a művek nem rendelkeznek eléggé „rögzített”, meghatározott formával ahhoz, hogy szerzői jogvédelem alatt álljanak, hiszen a mozgóképek pontos sorrendje attól függ, hogyan játszik a felhasználó.

A bíróság azonban minden esetben a videójátékok fejlesztői javára döntött, figyelemmel arra, hogy azok a játék tervezése során minden lehetséges játékményt elképzeltek és megalkottak.⁴⁰⁵ Ha a rendszer felhasználójának szerepe valóban annyira korlátozott tehát, hogy nem gyakorolhat szabad választást a kreatív folyamat egyetlen szakaszában sem, akkor a felhasználó nem minősülhet a létrejövő alkotás szerzőjének. A szerzői jogi oltalmat érdemlő

⁴⁰⁰ Noha ez elsőre nehezen elképzelhetőnek tűnik, meg kell jegyezni, hogy még a legegyszerűbb digitális kamerák is képesek önállóan „döntést hozni”, hiszen amikor automatikus módban használják őket, a fénykép készítésének helyét, idejét és a kép témáját leszámítva az alkotás folyamatának jelentős szakaszai felett befolyásuk van. Lásd: Daniel J. GERVAIS: *The Machine As Author*. *Iowa Law Review*, 2019/105, 2104. Letöltés ideje: 2024.08.29. <https://ssrn.com/abstract=3359524>

⁴⁰¹ <https://v2.botto.com/dao>

⁴⁰² <https://www.aiva.ai>

⁴⁰³ HUGENHOLTZ – QUINTAIS: i. m. 1196.

⁴⁰⁴ Ez többek között azt feltételezné, hogy az MI szoftvert egy másik MI szoftver fejlesztette.

⁴⁰⁵ Jane C. GINSBURG – Luke Ali BUDIARDJO: *Authors and machines*. *Berkeley Technology Law Journal*, 2019, 379. Letöltés ideje: 2024.08.17. https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/2323

mértékű emberi közreműködés és az MI gyakorlatilag autonóm alkotókénti tevékenysége között azonban nincs éles határvonal, így az elhatárolási stratégia kimunkálása a bírói gyakorlat feladata.

A jelenlegi uralkodónak tekinthető álláspont szerint azonban, figyelemmel arra, hogy ezekben az esetekben az MI fejlesztésén és kiképzésén túlmenően az emberi közreműködés kimerül egyfajta „véleményező” szerepben, az ilyen MI rendszerek által alkotott művek nem jogosultak szerzői jogi védelemre, hiszen nem közvetlenül az emberi kreativitás eredményei. Megosztó kérdés azonban, hogy a szerzői jogi védelem biztosítása vagy annak hiánya szolgálja-e hosszú távon a szerzői jog eredeti célját.⁴⁰⁶

Egyes nézőpontok szerint e művek esetén megoldásként merülhet fel a kapcsolódó jogok körében védelmet biztosítani a szoftver fejlesztője, az MI-szolgáltató javára.⁴⁰⁷ Grad-Gyenge Anikó szerint ugyanis az MI által előállított produktumok esetében egy bizonyos mértékig értékelendő lehet az MI betanításának, az ehhez kapcsolódó eredmény létrehozásának folyamata.⁴⁰⁸ Az ilyen művek valamilyen mértékű védelem alá helyezésének indokául szolgálhat továbbá, hogy védelem hiányában egyes, MI által generált művek soha nem jönnének létre vagy kerülnének terjesztésre, mivel - akárcsak az ember által létrehozott művek esetében - az jelentős idő- és pénzbefektetést igényel. Mindezek alapján az MI által alkotott művek védelme ösztönözné a generatív MI fejlesztését és annak társadalmilag értékes művek megalkotására való felhasználását, amely, bizonyos álláspontok szerint egyaránt jelenti a szerzői jog végső céljának kimerítését is.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Lásd: 4. pont

⁴⁰⁷ Henry GUILLAUME: Copyright in artificially generated works: 2019 Study Question, AIPPI 2019. Letöltés ideje: 2024.08.29. https://aippi.nl/wp-content/uploads/2020/06/2019_NL_2019_Study_Question_Copyright_in_artificially_generated_works_2019-05-24.pdf

⁴⁰⁸ GRAD-GYENGE Anikó: A mesterséges intelligencia által generált tartalmak értelmezésének lehetőségei a szerzői jog útján. *Magyar Jog*, 2023/6, 341.

⁴⁰⁹ ABBOTT – ROTHMAN: i. m. 1183-1184.

4. EMBERI ALKOTÁSOK „KISZORÍTÁSA”

A továbbiakban munkám az *AI-assisted output* eseteire szűkítve tárgyalja a szerzői joggal kapcsolatos bizonytalanságokat figyelemmel arra, hogy érvényes szerzőségi igény csak akkor merülhet fel, ha megállapítják, hogy az *output* egyáltalán "műnek" minősül.⁴¹⁰

Némiképp az előző fejezethez kapcsolódva ki kell térni arra a kérdésre, hogy a jelenlegi szabályozás mennyiben bizonyul megfelelőnek a szerzői jog céljának kiszolgálása vonatkozásában.

4.1. Kreativitás

Grad-Gyenge Anikó álláspontja szerint szükségszerű vizsgálni a szerzői jogi védelem hatékonyságát abból a szempontból is, hogy az védelmet tud-e nyújtani az emberi produktumoknak és tudja-e teljesíteni elsődleges célját, az emberi alkotás ösztönzését az MI térnyerése mellett is.⁴¹¹

A szerző tanulmányában rámutat a szerzői jogi védelem mögött álló kettős jogalkotási szándékra, azaz a további alkotásokhoz szükséges anyagi háttér biztosítására, amelyet a kezdetektől fogva célként tekintettek,⁴¹² illetve a morális elismerés megteremtésére, melynek csak később tulajdonítottak jelentőséget. Kiemeli azonban, hogy a szerzői jog valójában közel sem a szerzőt, mint egyént szolgálja, sokkal inkább a társadalom és a gazdaság érdekét szem előtt tartva törekszik az alkotás előmozdítására, ennek alátámasztására említést tesz arról is, hogy a szerzői joghoz kapcsolódó vagyoni jogosultságok nem természetes személyeket is megillethetnek.⁴¹³ Erre figyelemmel Grad-Gyenge szerint, noha az MI-nek közvetlenül nincs szüksége motivációra, az általa létrehozott tartalmak szerzői jogi védelem alá helyezése előmozdítaná az MI alkalmazását, azaz több mű létrehozásához és terjesztéséhez vezetne.

Felmerül azonban a kérdés, hogy mennyiben képviselnek ezek a művek tényleges értéket, azaz egyáltalán érdemes-e őket védelemben részesíteni. Azt, hogy mi számít értékesnek, szubjektív szempontok határozzák meg, azonban egyértelműen megállapítható, hogy míg az emberi alkotások egyéni gondolatokat, eszméket, sokszor érzelmeket közvetítenek, addig az MI segítségével készített művek esetében kisebb mértékben jelenik meg az efféle humán tartalom. Gyakran, amikor az MI rendszerek működését és eredményeit vizsgáljuk anélkül, hogy betekintést nyernénk azok működési mechanizmusába, hajlamosak vagyunk olyan fogalmakat használni, mint az „érzékelés” és a „gondolkodás”, a valóságban azonban sokkal inkább „bemenetről” és „feldolgozásról” beszélhetünk. Mindez alátámasztja a szakirodalomban is megjelenő azon nézetet,⁴¹⁴ hogy az MI mindössze eszköz, amely csupán leegyszerűsíti az alkotás folyamatát. Az MI-modellek más szoftverektől való megkülönböztetése mindössze azok nagyobb autonómiájában áll, ezek csupán olyan eszközök, amelyek a lehetőségek szélesebb palettájával állnak a felhasználók rendelkezésére, mint egy hagyományos szövegszerkesztő program vagy egy festővászon.⁴¹⁵ Egyes szerzők kitérnek arra is, hogy az MI-rendszerek a kreativitás kifejezésére alkalmas eszközök széles spektrumának közepén

⁴¹⁰Jane C. GINSBURG: The concept of authorship in comparative copyright law. *DePaul Law Review*, 2003/4. 1074. Letöltés ideje: 2024.08.28. <https://ssrn.com/abstract=368481>

⁴¹¹ GRAD-GYENGE: i. m. 338-340.

⁴¹² POGÁCSÁS Anett: *Különbözőség az egységben: PhD thesis*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2017, 16-20.

⁴¹³ GRAD-GYENGE: i. m. 339.

⁴¹⁴ Lásd: 3.1.1. pont

⁴¹⁵ Rosa Maria BALLARDINI - Kan HE - Teemu ROOS: AI-Generated Content: Authorship and Inventorship in the Age of Artificial Intelligence. in *Online distribution of content in the EU*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2019, 116. Letöltés ideje: 2024.09.02. <https://doi.org/10.4337/9781788119900.00015>

helyezkednek el a szövegszerkesztők és a számítógépes játékok⁴¹⁶ között, hiszen jelentős felhasználói bemenetet igényelnek, ugyanakkor nagyban befolyásolják a végeredményt.⁴¹⁷

Ettől függetlenül nehéz megtalálni az egyensúlyt az MI-alkotások védelme és az emberi alkotásban rejlő kreativitás tiszteletben tartása között, hiszen mindkét oldalon számtalan szempontot kell mérlegelni. Az MI segítségével létrehozott tartalmak védelme érdekében szóló érvek gyakran gazdasági szempontokra épülnek: ahogy az már említésre került, az ilyen tartalmak növelhetik a termelékenységet, bővíthetik az alkotók számára elérhető eszköztárat, ezáltal jelentős mértékben megkönnyíthetik a kreatív jellegű munkavégzést. Azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy az emberi művek mögött álló erőfeszítés honorálásával nem fér össze a szerzői jogi védelem teljes körű kiterjesztése az *MI-assisted output*-ra. Álláspontom szerint helytállóak és kellően alátámasztottak azon megállapítások, melyek szerint az MI eszközként való alkalmazása sokkal inkább megújítja a szerzői jogot, mint megghiúsítja annak alapvető célját. Erre figyelemmel célravezetőnek tartom az MI közreműködésével létrehozott művek szerzői jogi védelmét, azonban úgy vélem, szükséges egy olyan stratégia kidolgozása a jogalkotás részéről, amely figyelembe veszi az MI közreműködésének mértékét az alkotás létrehozásának folyamatában és annak megfelelően differenciált szerzői jogi védelmet biztosít. Nem lenne ugyanis igazságos, ha az olyan művek, amelyekben az MI domináns szerepet játszik, ugyanolyan mértékű védelmet élveznének, mint azok, amelyek teljes egészében emberi kreativitás eredményeként jöttek létre.

4.2. Munkaerőpiac átforgalmazása

Fontos kiemelni, hogy versenyelőnyt jelenthet a piacon az MI gyorsasága és költséghatékonysága az emberi szerzőkkel szemben,⁴¹⁸ így a fentiekben kifejtetteknek megfelelően nem elképzelhetetlen, hogy a jövőben csökkenni fog az emberi alkotás aránya a gépi beavatkozással történő alkotáshoz képest. Ez magában foglalhatja a kreatív iparág teljes átforgalmazását, képes lehet ugyanis arra, hogy gyakorlatilag kiszorítsa az emberi munkaerőt ebből a szektorból. Noha ez lényeges mértékben átrendezheti a munkaerőpiac egyes szegmenseit és munkanélküliséget is eredményezhet, szükségszerű kiemelni, hogy a gazdasági helyzet állandóan változik a technológia fejlődés függvényében. Történelmünk számtalan példát szolgáltat arra, hogy az innováció folyamatosan formálja a munkaerőpiacot, így például az ipari forradalom során a kétféle munkát felváltotta a gépi termelés, amely által ugyan munkahelyek szűntek meg, de új lehetőségek is megnyíltak. Az efféle változások nemcsak elkerülhetetlenek, de hasznosak is, hiszen hozzájárulnak a gazdaság dinamizmusához, azonban megkövetelik a munkavállalóktól, hogy rugalmasan reagáljanak az új kihívásokra és folyamatosan bővítsék ismereteiket annak érdekében, hogy versenyképesek maradjanak az átalakuló munkaerőpiacon.

Másrészt nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a potenciált, amelyet a generatív MI kínálhat a munkaerő számára: e technológia jelentősen növelheti a termelékenységet, ami kétségtelenül lehetőséget, semmint korlátozást jelent. Az MI a legtöbb esetben nem helyettesíti, sokkal inkább kiegészíti az emberi kreativitást és hatékonyságot, így képes például rutinfeladatok automatizálására, lehetővé téve a munkavállalók számára, hogy a komplexebb, kreatívabb feladatokra összpontosítsanak. Mindezeket túl említést kell tenni arról, hogy az MI-rendszerek fejlesztése, karbantartása, valamint felügyelete eddig nem létező szakértelmet, ezáltal új munkakörök létrehozását igényli, ami kétségtelenül hozzájárulhat a munkaerőpiac diverzifikálásához.

⁴¹⁶ Lásd: 3.1.2. pont

⁴¹⁷ BALLARDINI - HE – ROOS: i. m. 117-118.

⁴¹⁸ T. HE (2020): i. m. 218-238.

5. A SZERZŐ ÉS A JOGOSULT SZEMÉLYÉT ÉRINTŐ KÉRDÉSEK

A generatív mesterséges intelligenciát alkalmazó chatbotok és egyéb eszközök elterjedése természetesen alapvető kérdéseket vet fel a szerző jogosultjának személyét illetően is. A szerzőség értelmezése nem csupán a szerzői joghoz kapcsolódó jogokra való jogosultság, de a felelősség szempontjából is relevanciát mutat, így fontos tisztázni, hogy a kreatív folyamatban részt vevő szereplők közül ki milyen jogosítványokkal bír. Az MI-modellek által generált művek esetében ugyanis akár több személy is igényt tarthat a szerzősége, illetve a szerzői jogokra való jogosultságra, így különösen a szoftver fejlesztői, az annak betanításával és karbantartásával foglalkozó személyek (amennyiben azok nem azonosak az előbbivel) és a rendszer felhasználói.⁴¹⁹

5.1. Szerző

5.1.1. MI, mint szerző

A szerzői jogban a „mű” és a „szerző” fogalma szorosan összefonódik, hiszen nincs mű szerző nélkül, és ha nincs mű, akkor nem merül fel a szerzőség kérdése sem.⁴²⁰ Noha egyebek mellett az InfoSoc irányelv meghatároz olyan jogosultságokat, melyeket a tagállamok biztosítani kötelesek a szerzőknek, és a Berni Egyezmény is részletesen rendelkezik e kérdéskörrel, sem az uniós jogforrások, sem az egyes nemzetközi egyezmények nem tartalmaznak egyértelmű meghatározást annak vonatkozásában, hogy ki minősül szerzőnek.⁴²¹ Szükségszerű megjegyezni azonban, hogy az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata emberi szerzőt feltételez, így a Luksan-ügyben például megállapításra került, hogy a filmek esetén az ahhoz fűződő felhasználási jogok közvetlenül és eredetileg a rendezőt illetik meg, és nem a producort, illetve azokat a személyeket, gyakran társaságokat, amelyek a mű elkészítését finanszírozzák.⁴²² A humán szerzővel kapcsolatos követelményt hazánk Szerzői jogi törvényének 4. § (1) bekezdése egyértelműen megerősíti,⁴²³ ugyanis eszerint a szerzői jog azt illeti, aki a művet megalkotta, azaz a szerzőt.

Szükségszerű továbbá kiemelni, hogy a szerzői jog célja a szellemi alkotás ösztönzése,⁴²⁴ valamint az alkotók, szerzők megfelelő védelemben való részesítése. Az a tény azonban, hogy az MI nem igényel ösztönzést az alkotási folyamat során, illetve jogai, jogos érdeke nem sérül az általa alkotott művek jogosulatlan felhasználása esetén, még inkább erősíti azt a felfogást, hogy az MI mindössze eszköz.⁴²⁵ A fentiek alapján, annak ellenére, hogy a mű az MI jelentős mértékű közreműködésével jöhet csupán létre, a jelenlegi jogértelmezés szerint nem minősülhet szerzőnek.

5.1.2. A felhasználó, mint szerző

A dilemma, hogy ki legyen a szerző, ha az MI nem lehet az, több lehetőséget felvet, egyik sem tűnik azonban problémamentesnek. Az egyik legkézenfekvőbb megoldás az MI felhasználójának szerzővé nyilvánítása, hiszen ő adja meg a kimeneti eredmények létrejöttéhez szükséges paramétereket, ezáltal kontrollt gyakorolva az alkotás folyamata felett.

⁴¹⁹ HRISTOV: i. m. 443.

⁴²⁰ HUGENHOLTZ – QUINTAIS: i. m. 17.

⁴²¹ Ennek az lehet az oka, hogy e jogforrás keletkezésének idején nem volt vitás a szerző személye, hiszen például az irodalmi mű íróján vagy a festmény festőjén kívül nem merülhetett fel más szerzőként. Forrás: BALLARDINI - HE – ROOS

⁴²² C-277/10 - Luksan

⁴²³ TAKÁCS Nóra Emese: *A szerzői mű és jogi védelmének feltételei*. IJOTEN, Szerzői jog és iparjogvédelem, 216. szócikk, 2024. [51]; Régi Ptk. Kommentár, Letöltés ideje: 2024.08.15. <http://ijoten.hu/szocikk/a-szerzoi-mu-es-jogi-vedelmenek-feltetelei>

⁴²⁴ Régi Ptk. kommentár

⁴²⁵ ABBOTT – ROTHMAN: i. m. 1196-1197.

5.1.3. A fejlesztők, mint szerzők

Egy másik lehetséges opció az MI-t működtető vállalkozás munkavállalóinak szerzővé nyilvánítása, ami hozzájárulhatna az MI fejlesztésének és tanításának honorálásához, ugyanakkor olyan személyek részére biztosítana szerzői jogi védelmet, akik a legtöbb esetben nem csupán nem vesznek részt az alkotás folyamatában, de semmilyen információval nem rendelkeznek magával a művel kapcsolatban. Emellett méltánytalan lenne a felhasználóval szemben, aki talán a legnagyobb mértékű kreatív hozzájárulással bír a mű tekintetében. Így, noha ez a megoldás összhangban állna azzal a gondolattal, hogy a technológiai innováció mögött álló személyek elismerést érdemelnek az eszköz megalkotásáért, kétséges, hogy célravezető lenne-e a szerzői státusz ily módon történő meghatározása.

5.1.4. Több szerző

Végül felvethető ezen művek többszerzős alkotásként való elismerése, ami lehetőséget biztosítana arra, hogy a felhasználó és az MI-szolgáltató közösen legyenek szerzők. A többszerzős eredeti művek csoportján belül megkülönböztethetünk közös műveket,⁴²⁶ együttesen létrehozott műveket,⁴²⁷ valamint gyűjteményes műveket.⁴²⁸ Noha az MI segítségével generált alkotások esete részben mindhárom kategória jellemvonásaival hasonlóságot mutat, egyiket sem fedti teljesen, hiszen vitatott, hogy megjelenik-e olyan mértékű együttműködés az alkotók között, amit ezen kategóriák mindegyike feltételez. Egyes esetekben megvalósulhat ugyan efféle kooperáció, de ez a gyakorlatban nem jellemző tömegesen. Kiváló példa az ilyen művekre a 2016-ban indult The Next Rembrandt projekt, amelynek során egy mérnökökből, művészettörténészekből és adatkutatókból álló csapat több mint 300 Rembrandt-festményt elemzett, hogy az MI megtanulja a festő stílusát, technikáját és témáit. A felismert sémák alapján az MI egy teljesen új 3D-nyomtatott festményt hozott létre,⁴²⁹ amely teljes mértékben Rembrandt stílusát tükrözi.⁴³⁰ Figyelemmel arra, hogy a mű létrehozása a rendszer betanításával foglalkozó személyek szoros együttműködésének és kreatív erőfeszítéseinek eredménye, kijelenthető, hogy ezen személyek egyaránt szerzői státuszra jogosultak.⁴³¹ Ezzel szemben, ahogy az már említésre került, a legtöbb esetben az MI-modell fejlesztői nem vesznek részt közvetlenül az egyes művek létrehozásában, illetve pontos ismeretekkel sem rendelkeznek a konkrét művek megalkotásáról, mindössze hozzáférést biztosítanak a felhasználóknak az általános MI képességeihez. Ezen struktúrákban valószínűtlen, hogy az *output* több szerző közösen vagy együttesen létrehozott művének minősüljön, hiszen ahhoz egy „egyetértésben létrejött kreatív erőfeszítés” szükségeltetik, azaz több szerzőnek közös terv alapján kell együttműködni az adott mű létrehozása érdekében.⁴³²

Emellett, bár e megoldás egyensúlyt teremtené a kreatív folyamatban részt vevő felek között,⁴³³ jelentősen megnehezítené egyebek mellett a művel kapcsolatos vagyoni jogok gyakorlását. A fentiekben túl Hugenholtz és Quintais utalnak arra is, hogy üzleti megfontolásból sem lenne célravezető az MI-modell fejlesztői részére jogszabályi lehetőséget adni a társszerzői státuszra,

⁴²⁶ Szjt. 5. §

⁴²⁷ Szjt. 6. §

⁴²⁸ Szjt. 7. §

⁴²⁹ BALLARDINI - HE – ROOS: i. m. 120.

⁴³⁰ Microsoft: The Next Rembrandt <https://news.microsoft.com/europe/features/next-rembrandt/> Letöltés ideje: 2024.09.02.

⁴³¹ HUGENHOLTZ – QUINTAIS: i. m. 20.

⁴³² Pamela SAMUELSON: Allocating Ownership Rights in Computer-Generated Works. *University of Pittsburgh Law Review*, 1985, 1221-1224. Letöltés ideje: 2024.08.21. <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2024/01/Pam-Samuelson-Allocating-Ownership-Rights-in-Computer-Generated-Works.pdf>

⁴³³ Tovább árnyalja a problémát, hogy sokszor az efféle egyensúlyra való törekvés sem lehet igazságos, ugyanis az egyes esetekben eltérő arányban jelenhet meg az emberi és a gépi közreműködés, ráadásul ezeket az arányokat a gyakorlatban lehetetlen (számszerűen) meghatározni.

hiszen valószínűleg nem vonzana sok ügyfelet egy olyan vállalkozás, amely saját klienseivel szemben tart igényt ilyen jogosultságokra.⁴³⁴

Az egyes megoldásokkal kapcsolatban felmerült nehézségek azt mutatják, hogy az európai jogalkotásnak hamarosan szembe kell néznie azzal a kihívással, hogy egy átfogó, új szerzői jogi szabályozást alkosson meg, amely figyelembe veszi ezen alkotások specifikus helyzetét. Álláspontom szerint az egyik leghatékonyabb megoldás a szerzői státusz felhasználókhoz való telepítése lenne a szolgáltatás igénybevételéért való díjfizetés ellenében, ez azonban egyértelműen igen nagy áldozatot követelne az MI-szolgáltatók részéről. A szerző személyének kérdése tehát máig nem tisztázott, a gyakorlatban azonban hangsúlyosabb szerepet az a dilemma, hogy az ezzel kapcsolatos vagyoni jogosultságok kit illetnek meg.

5.2. Jogosult

Természetesen felmerülhet az a lehetőség is, hogy az MI segítségével generált művek esetében a vagyoni jogok jogosultja eltérjen a tényleges alkotótól, így például a felhasználó, aki a mesterséges intelligenciát használta a mű létrehozásához, legyen feltüntetve szerzőként, míg a mű kereskedelmi hasznosításának jogaival a fejlesztő cég rendelkezzen.

E struktúra egyik jelentős előnye, hogy az MI-szolgáltatók számára biztosíthatja a megfelelő anyagi ösztönzést az innováció előmozdításához, ugyanakkor a felhasználók számára kevesebb előnnyel kecsegtet, e kör elégedetlensége pedig a technológia iránti érdeklődés és az alkotás jelentős visszaeséséhez is vezethet.

Takács Nóra Emese említést tesz róla, hogy a szerzői jogi szabályozás eddig is biztosított lehetőséget arra, hogy a szerzői vagyoni jogokkal valamilyen jogi személy rendelkezzen, nevezetesen öröklés okán vagy munkaviszonyban alkotott művek esetében, ennek a szabálynak azonban különösebb értelmezési kérdésekkel egészen a közelmúltig nem kellett megküzdenie.⁴³⁵ Ma viszont számtalan kétség merül fel e lehetőséggel kapcsolatban, hiszen a szerzői jogi kérdések minden eddiginél összetettebbek, amely elsősorban a dolgozatom nagy részében taglalt művek térnyerésének köszönhető. Erre figyelemmel úgy vélem, ebben a vonatkozásban is szükséges a szerzői jogi keretek pontosítása mind a jogalkotás, mind a joggyakorlat által.

⁴³⁴ HUGENHOLTZ – QUINTAIS: i. m. 21.

⁴³⁵ TAKÁCS: i. m. [51]

6. ÖSSZEGZÉS

Ahogy arra dolgozatomban igyekeztem rámutatni, egyre hangsúlyosabbak a mesterséges intelligencia révén felvetett szerzői jogi kihívások: egyebek mellett a generatív MI rendszerek térnyerésével olyan kérdések kerülnek előtérbe, amelyek nem csupán a hagyományos szerzői jogi keretrendszer alkalmazhatóságát feszegetik, hanem megkérdőjelezzik annak alapvető célját és funkcióját is.

Kutatásaim eredményeképpen azon megállapítást tehetem, hogy a hatályos szerzői jogunk nem képes teljes körűen megbirkózni a fenti problémákkal. Amellett, hogy a jogszabályok igen megnehezítik az MI-rendszerek jogszerű képzését, azzal kapcsolatban sem tartalmaznak egyértelmű iránymutatást, hogy hogyan minősülnek az MI által, illetve az MI segítségével létrehozott művek és ki minősül azok szerzőjének. Erre figyelemmel, noha a jogalkotói szándékot figyelembe véve levonhatóak bizonyos következtetések, az elemzett jogforrásokban mindössze körvonalazódnak a napjaink legfontosabb szerzői jogi kérdéseire adott válaszok. Mindezek alapján, ahogyan azt munkám során részletesen kifejtettem, a jogalkotásnak olyan egyensúlyra kell törekednie, amely egyszerre biztosítja a humán kreativitás védelmét és ösztönzi a technológiai innovációt, hamarosan ugyanis szükségszerűvé válik ezen kérdéseket világosan és átfogóan rendezni.

7. IRODALOMJEGYZÉK

- P. Bernt HUGENHOLTZ – J.P. QUINTAIS: Copyright and artificial creation: does EU copyright law protect AI - assisted output?. *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 2021/ October
- Claudio NOVELLI [et al.]: Generative AI in EU law: liability, privacy, intellectual property, and cybersecurity. *Computer Law & Security Review*, 2024/november
- Daniel J. GERVAIS: The Machine As Author. *Iowa Law Review*, 2019/105.
- Ethem ALPAYDIN: *Introduction to Machine Learning*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2010.
- Feder COOPER - James GRIMMELMANN: The files are in the computer: On copyright, memorization, and generative AI. *Chicago-Kent Law Review*, Forthcoming
- Giovanni SARTOR - Francesca LAGIOIA - Giuseppe CONTISSA: *The use of copyrighted works by AI systems: art works in the Data Mill*, 2018.
- GRAD-GYENGE Anikó: A mesterséges intelligencia által generált tartalmak értelmezésének lehetőségei a szerzői jog útján. *Magyar Jog*, 2023/6.
- Henry GUILLAUME: Copyright in artificially generated works: 2019 Study Question, AIPPI 2019.
- Ian GOODFELLOW – Yoshua BENGIO – Aaron COURVILLE: *Deep Learning*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2016.
- Jane C. GINSBURG – Luke Ali BUDIARDJO: Authors and machines. *Berkeley Technology Law Journal*, 2019.
- Jane C. GINSBURG: The concept of authorship in comparative copyright law. *DePaul Law Review*, 2003/4
- João Pedro QUINTAIS: Generative AI, copyright and the AI act. *Computer Law & Security Review*, 2025.
- Jon M. GARON: *A practical introduction to generative AI, synthetic media, and the messages found in the latest medium*, 2023.
- Jonas SCHUETT: Risk management in the Artificial Intelligence Act. *European Journal of Risk Regulation*, 2023.
- Kalin HRISTOV: Artificial intelligence and the copyright dilemma. *IDEA: The IP Law Review*, 2017/3.
- Marco ALMADA - Nicolas PETIT: The EU AI Act: a medley of product safety and fundamental rights? *EUI, RSC, Working Paper*, 2023/59.
- Marvin MINSKY: Steps Toward Artificial Intelligence. *Proceedings of the IRE*, 1961/jan.
- Matthew SAG: Copyright safety for generative AI. *Houston Law Review*, 2023/2.
- MUNKÁCSI Péter: *Nemzetközi szerzői és szomszédos jogi egyezmények*. in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Szerzői jog és iparjogvédelem rovat*, 2023.
- Pamela SAMUELSON: Allocating Ownership Rights in Computer-Generated Works. *University of Pittsburgh Law Review*, 1985.

- POGÁCSÁS Anett: *Különbözőség az egységben: PhD thesis*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2017.
- Rosa Maria BALLARDINI - Kan HE - Teemu ROOS: AI-Generated Content: Authorship and Inventorship in the Age of Artificial Intelligence. in *Online distribution of content in the EU*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2019.
- Ryan ABBOTT - Elizabeth ROTHMAN: Disrupting Creativity: Copyright Law in the Age of Generative Artificial Intelligence. *Florida Law Review*, 2023/6.
- Stuart J. RUSSELL – Peter NORVIG: *Artificial intelligence: a modern approach*. Upper Saddle River, Pearson, 2010.
- TAKÁCS Nóra Emese: *A szerzői mű és jogi védelmének feltételei*. IJOTEN, Szerzői jog és iparjogvédelem, 216. szócikk, 2024.
- TATTAY Levente: *A szellemi alkotások jogvédelme az Európai Unióban*. Budapest, Pázmány Press, 2014.
- Tianxiang HE: The sentimental fools and the fictitious authors: rethinking the copyright issues of AI-generated contents in China. *Asia Pacific Law Review*, 2020/january.
- Toshinori MUNAKATA: *Fundamentals of the new artificial intelligence: neural, evolutionary, fuzzy and more*. London, Springer, 2008.
- TÓTH András: Az Európai Unió Mesterséges Intelligencia Törvényéről. *Gazdaság és Jog*, 2024/5-6.

Dobrossy Beatrix

A közös szülői felügyelet. Azon belül is a váltott gondoskodás szabályozásának vizsgálata Magyarországon és nemzetközi szinten.

1. BEVEZETÉS

Sajnálatosan manapság megközelítőleg a házasságok fele válással végződik. Ha nincs érintett gyermek, akkor a procedúra gyorsabb és egyszerűbb, mivel csak gazdasági aspektusból merülhetnek fel fontosabb kérdések. Viszont ahol kiskorú gyermek van, a házasság vége, valamint az élettársi kapcsolat megszűnése után mindig az az egyik legégetőbb kérdés, hogy hogyan fog alakulni a gyermek elhelyezése, kit/kiket jogosít fel a bíróság a szülői felügyelet gyakorlására, hogyan fogják a szülők egymás között megoldani a kapcsolattartást, fog-e a másik szülő gyermektartást fizetni, összegben ez mennyit jelent majd stb. A legfőbb szempont ezen kérdések rendezésében mindig a gyermek érdekeinek, egészséges fejlődésének, kiegyensúlyozott életének a mérlegelése, de sajnos nem minden esetben a gyermek véleményének vagy igényeinek a figyelembevétele. Az eddigi gyakorlat alapján az esetek többségében a gyermekek az anyánál maradtak, az apa pedig meghatározott időközönként láthatta és vihetette el a gyermekeket. Ellenben a ritkább látogatások sokszor azt eredményezték, hogy a gyermekek eltávolodtak az édesapjuktól, egyes szélsőséges esetekben különböző okokból teljesen megszűnt közöttük a kapcsolattartás. A hagyományos férfi-női szerepek is változóban vannak, már nem kizárólag a férfiak feladata az egzisztencia biztosítása, sem a nőké a gyermeknevelés. A felek egyenjogúak mind a házasságban, mind a gyermeknevelésben. A férfiakban felszínre tört az igény fontosabb pozíció betöltésére a gyermeknevelésben és a gyermek életében. Ennek következtében a szülői felügyelet meghatározásánál is változásra volt szükség, amelyhez a közös szülői felügyelet intézményének bevezetése és elterjedése volt a kulcs, mely a gyermek számára intenzívebb szülői jelenlétet jelent, illetve mindkét szülőnek nagyobb beleszólást enged a gyermek életébe, valamint arányosan sokkal több időt a gyermekekkel annak a félnek, akinek az otthona nem a gyermek hivatalos lakóhelye. Mi több, az igazi megoldás a közös szülői felügyelet egy speciális formája lehet, a váltott elhelyezés, amikor is a szülőknél egymást követően körülbelül egyenlő időt töltenek a gyermekek, vagy esetleg a fészekmodell, amikor a gyermekek maradnak az általuk megszokott lakásban és a szülők azok, akik váltják egymást meghatározott időszakonként. Ez utóbbi még Magyarországon elég ritka, de Nyugat-Európában elterjedőben van, így valószínűleg hazánkban is gyakoribbá fog válni néhány éven belül.⁴³⁶ Magyarországon a Kúria a szülői felügyelet gyakorlásának három alapesetét különböztette meg a külön élő szülőknél. Az első az egyik szülő kizárólagos felügyelete, amikor az egyik szülő gondozó szülőnek, a másik különélő szülőnek minősül. A gondozó szülő egyedül gyakorolja a szülői felügyeleti jogokat, míg a másik szülőnek közös döntést igénylő kérdésekben együtt döntési joga, illetve kapcsolattartási joga van. A második a közös szülői felügyelet, amikor mindkét szülő közösen gyakorolja a felügyeleti jogokat, és mindketten anyagi jogi szempontból gondozó szülőnek számítanak. Bár köztük munkamegosztás érvényesül, a felügyeleti jogok teljes mértékben közösek. A gyermek ekkor az idő többségében viszont csak az egyik szülőnél él, míg a másik szülőnél gyakori, de rövidebb időközöket tölt. A harmadik a váltott gondoskodás, ami lényegében a közös szülői felügyelet továbbfejlesztett változata, amikor mindkét szülő ténylegesen, nem csak anyagi jogilag minősül gondozó szülőnek. A gyermekekről meghatározott, leggyakrabban egyenlő mértékű időszakokban külön-külön és önállóan gondoskodnak.⁴³⁷

⁴³⁶ SZEIBERT Orsolya: Együtt a házasság felbontása után is? A közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés európai tendenciái. *Családi Jog*, 2012/4, 1-11. <https://szakcikkladatbazis.hu/doc/6932901> (2024. 03. 10.)

⁴³⁷ A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.II.20.752/2019/7. számú ítélete <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat->

2. TÖRTÉNETI HÁTTÉR, AVAGY HOGYAN JUTOTTUNK EL A PATER FAMILIASTÓL A KÖZÖS SZÜLŐI FELÜGYELETI KONSTRUKCIÓK IGÉNYÉHEZ?

A pater familias római jogi kifejezés, jelentése családfő. Amíg a családfő élt, fiai az ő patria potestas (hatalma) alá tartoztak, még akkor is, ha már ők maguk is gyermeket nemzettek. Főszabály szerint csak a pater familias halálával lehettek teljesen önállóak, mivel ekkor váltak ők maguk is leszármazottaik felett pater familias-szá. A lányok a házassággal kikerültek a családból és férjük, vagy az ő pater familiasa potestas-a alá kerültek. Tehát mai szemmel azt állapíthatjuk meg, hogy a családfő – aki minden esetben férfi volt – rendelkezett minden férfi leszármazottja, feleségeik és gyermekeik felett 'kizárólagos szülői felügyelettel', melynek csak a halál, vagy a fiú emancipációja, esetleg vallási pozíció (pl. flamen Dialis) megszerzése vetett véget.⁴³⁸

A honfoglaló magyarok nemzetségekben éltek, melynek szintén az apai vérvonal volt az alapja, ahol az apa a rómaiakhoz hasonló korlátlan hatalommal rendelkezett felesége és gyermekei felett. Akár meg is ölhette őket, amiért sokáig a férjnek – ha a feleségről volt szó – csupán jóvátételt kellett fizetni a feleség családjának. Ez a cselekmény csupán 1625. után vált büntetendővé, de a családi szerkezet még ekkoriban sem változott, azaz ha a családfő meghalt, a törvényes kort el nem érő gyermekek a legközelebbi rokon férfitag hatalma alá kerültek, az anyának tehát nem volt sem jogi, sem gyakorlati lehetősége a szülői felügyelet megszerzésére, mivel egy nő magában nem tudta volna eltartani a gyermekeket.⁴³⁹ A középkorban is tehát még a többszáz éves bevett hagyományok uralkodtak a szabályozást és a gyakorlatot illetően.

Szubsztanciális változást leghamarabb a felvilágosodás liberális szemlélete hozott magával, ugyanis a gondolkodók a korlátlan atyai rendelkezési jog helyett a gyermek érdekeit helyezték előtérbe, mint például azon szülői kötelezettséget, amely a gyermek nevelésére irányult. Locke elsőként különböztette meg a paternal, azaz apai, illetve a parental, azaz szülői hatalmat. Locke kijelentette, hogy szerinte az apák és az anyák gyermekek felé irányuló hatalma lényegében azonos. Ez a hatalom abból a kötelességből ered, hogy az utódoknak – akik képtelenek önmagukról gondoskodni – megfelelően kell viselni a sorsát, nevelni, táplálni és védelmezni kell őket, míg el nem érik a tudás állapotát. Locke azzal magyarázza a (korlátozott) szülői hatalmat a korlátlan apai hatalommal szemben, hogy ha a házaspár szétválik vagy éppen az apa meghal, és a gyermekek az anya gondozása alatt maradnak, gyermekkoruk alatt ugyanolyan engedelemmel tartoznak neki, mint valaha az apjuknak tartoztak. Az egyedüli anya ugyanúgy szabályozza és hatást gyakorol a gyermekek életére, tulajdonára, de mondaná bárki is, hogy rendelkezhet az életük felett is? Bizonyára a válasz a „nem”, így mivel a szülők kötelezettsége azonos, az apa sem rendelkezhet egy ilyen korlátlan többletjogosultsággal.⁴⁴⁰

A XX. században az a tendencia volt megfigyelhető az országok nagytöbbségében, hogy a válás után csaknem automatikusan az anyák kapták meg a szülői felügyeleti jogot a gyermekek felett, míg az apáknak meglehetősen szűk mozgásterük és lehetőségeik voltak. Ez nagyrészt annak a sztereotípiának köszönhető, hogy a családban az anyák feladata a gyermekek nevelése, míg az apáknak a család eltartása.

[pdf/?birosagName=Kúria&ugyyszam=Pfv.20752/2019/7&azonosito=AHK4T_25451424](https://www.birosagName=Kúria&ugyyszam=Pfv.20752/2019/7&azonosito=AHK4T_25451424) (2024. 07. 15.)

⁴³⁸ Arcanum Adatbázis Kiadó: Pater Familias <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-okori-lexikon-CA894/p-CC4F4/pater-familias-CC5E3/> (2024. 03. 10.)

⁴³⁹ GOTHÁRDI Enikő: A szülői felügyelet szabályozása a magyar jogfejlődésben. *DÍKÉ*, 2021/1, 65.

⁴⁴⁰ JOHN LOCKE: Locke on Parental Power. *Population and Development Review*, 1989/4, 749, 752, 755. <https://www.jstor.org/stable/1972599> (2024. 03. 10.)

Emiatt az apákat – az esetek többségében – kevésbé találták rátermettnek a feladatra, így ők lettek a „vasárnapi apukák”, mondván, hogy csak ekkor láthatták gyermekeiket.⁴⁴¹ Az akkori gondolkodásmód alapján feltehetően sokan közülük ezt még nem is nagyon bánták, mivel így nagyon könnyen új életet tudtak kezdeni, mert az apáknak csak maximum pénzügyileg kellett segíteni az ’előző családot’.

Magyarországon 1995 előtt nem volt lehetőség a házasság felbontása után a szülői felügyeleti jog közös gyakorlására, mivel ezt egyedül az a szülő gyakorolhatta, akinél elhelyezésre került a gyermek, míg a másik fél szülői felügyeleti jogának gyakorlása szünetelt.⁴⁴² Magyarországon az 1995. évi XXXI. törvénnyel került be a Családjogi Törvénykönyvbe (1952. évi IV-es tv.) ez a jogintézmény, de részletes szabályozást nem tartalmazott, csak annyit, hogy a bíróság a közös szülői felügyeletet a szülők közös kérelmére rendelheti el, valamint ugyanúgy kérelemre felbonthatja, ha már nem tudnak együttműködni a felek és a megszüntetés a gyermek szempontjából is indokolt.⁴⁴³

⁴⁴¹ Grád András: A váltott gyermekelhelyezés jogi és pszichológiai aspektusai (CSJ, 2019/4., 1-7. o.) <https://szakcikkbazis.hu/doc/9181647?fbclid=IwAR2hac0RITGjER85L4iL6RyktmvRcF8ImB3Kap8BWwEAKUZEvcgfaOd35U> (2024.03.10)

⁴⁴² MÉSZÁROS-BARCSA Ildikó Judit: A családjog közigazgatási vetületei: különös tekintettel a szülői felügyelet rendezése és gyakorlása során felmerülő elméleti és gyakorlati kérdésekre. in Opuscula Iuvenum Excellentissima, 2020/1, 10-11. https://antk.uni-nke.hu/document/akk-copy-uni-nke-hu/Opuscula_Iuv_Meszáros-Barcsa.pdf (2024. 03. 16.)

⁴⁴³ 1952. évi IV-es tv. (Csjt.) 72. § (2), (3). bek.

3. A KÖZÖS SZÜLŐI FELÜGYELET MAGYARORSZÁGI SZABÁLYOZÁSA

3.1. A tényleges közös szülői felügyelet

Az új Ptk. szubszidiárius szabályozást tartalmaz a jogintézmény formájának meghatározására, mely szerint „A szülői felügyeletet a szülők – megállapodásuk vagy gyámhatóság, vagy a bíróság eltérő rendelkezése hiányában – közösen gyakorolják akkor is, ha már nem élnek együtt. A közös szülői felügyelet úgy is gyakorolható, hogy a szülők felváltva, azonos időtartamban jogosultak és kötelesek a gyermek nevelésére és gondozására”, emellett biztosítaniuk kell a gyermek kiegyensúlyozott életvitelét. Ha azonnali intézkedés szükséges, egyedül is dönthetnek, de késedelem nélkül értesíteniük kell a másik felet. Ha a szülők valamiben nem tudnak megállapodni, a vitát a gyámhatóság dönti el, de ez alól kivételt képeznek lelkiismereti és vallásszabadsági kérdések.⁴⁴⁴ A Ptk. 4:21. § (4) bekezdése szerint, ha a házastársak közös szülői felügyeletben állapodnak meg, a kapcsolattartás kérdésében nem kell megegyezniük, a gyermek lakóhelyét azonban meg kell határozniuk, amelyet a bíróság rögzít. Ellenben a lakóhely meghatározása nem arra szolgál, hogy a szülői felügyeletet közösen gyakorló szülők között differenciáljon, mivel a Ptk. nem különböztet meg elsődleges és másodlagos gondozó szülő kategóriákat, így ez csak egy regisztratív aktus, amelynek a jelentősége a gyermek egészségügyi ellátása – pl. a körzeti gyermekházi orvoshoz való bejelentkezés –, iskoláztatása stb.-vel kapcsolatos.⁴⁴⁵ A régi szabályozáshoz hasonlóan, ha a közös szülői felügyelet gyakorlása során a szülők már nem tudnak együttműködni, a közös szülői felügyeletet a bíróság bármelyik szülő kérelmére megszünteti.⁴⁴⁶ A mai bírói gyakorlat azt mutatja – ha nincs más tartalmú megállapodás a szülők között vagy nem áll fenn olyan tényező, ami miatt az a gyermek érdekében ellentétes lenne –, hogy a szülők közös szülői felügyeletet kapnak gyermekeik felett. 2022. január 1. előtt a közös szülői felügyeletet a bíróság csak akkor volt jogosult elrendelni, ha azt a szülők közösen kérték. Ellenben az új szabályozás alapján a bíróság a gyermek érdekeit figyelembe véve csupán az egyik szülő kérelmére ítélettel elrendelheti azt. Ebben az esetben a bíróság dönt a váltakozó időszakok hosszáról és a gyermek tartásáról, ha erre szükség van. Ha a bíróság közös szülői felügyeletet rendel el váltakozó lakóhely nélkül, akkor a bíróság dönt a kapcsolattartásról, a gyermek tartásáról és a gyermek lakóhelyéről.⁴⁴⁷ Felmerül a kérdés, hogyha nincs egyetértés a közös szülői felügyelet gyakorlásával kapcsolatosan a felek között és ezt az egyik szülő kifejezetten ellenzi, akkor valószínűleg a közös szülői felügyelethez szükséges együttműködés sem lesz meg a felek között, így nem sérül-e jobban a gyermek, mint abban az esetben, ha csak egyikük kapta volna meg a szülői felügyeleti jogot, míg a másik a láthatás jogát. Ez a szabályozás véleményem szerint ellentmondásban van a gyermek érdekeinek szolgálatával, mert ha a felek nem kompromisszumképesek és nem fognak tudni egyetérteni a gyermekkel kapcsolatos kérdésekben, a folyamatos veszekedés a gyermek szellemi és erkölcsi fejlődését is veszélyeztetheti. Viszont fennáll az esélye annak is, hogy a magát a kizárólagos szülői felügyelet elnyerésére esélyesebbnek tartó fél nem kíván közös szülői felügyeletre irányuló egyezséget kötni, amely ellehetetlenítené a másik szülő esélyeit.⁴⁴⁸ Ebben az esetben a rosszabb helyzetben lévő szülő helyzetébe képzelve magam látom a kérelemre ítélettel történő elrendelés pozitívumait, de fenntartom korábbi véleményemet, hogy ez hosszútávon egyezés nélkül nem működhet. A szülők saját érdekeiket a gyermek érdekei elé helyezik, aminek eredményeképpen csak a gyermek érzései fognak sérülni.

⁴⁴⁴ 2013. évi V. tv. 4:164. §, 4:166. §

⁴⁴⁵ A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.II.20.020/2021/5. számú ítélete <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kuria&ugyszam=Pfv.20020/2021/5&azonosito=c93302ee-63f4-460e-b228-3fb3323c056d> (2024. 07. 15.)

⁴⁴⁶ A Budai Központi Kerületi Bíróság P.30430/2016/84. számú határozata <https://jogkodex.hu/doc/2241930> (2024. 03. 16.)

⁴⁴⁷ SZEIBERT Orsolya: The voice of the child and the implementation of the child's right to be heard in parental responsibility matters and cases. *Hungarian Journal of Legal Studies*, 2023/1, 77. <https://real.mtak.hu/192492/1/2052-article-p71.pdf> (2024. 03. 16.)

⁴⁴⁸ GRÁCZ: : i. m.

A gyakorlatban a közös szülői felügyelet szabályozása szerint a szülők – bár már nem élnek együtt – ugyanúgy részt vesznek a gyermekek életében, együtt hozzák meg a döntéseket, gondoskodnak arról, hogy amikor a háztartásukban van a gyermek, ők oldják meg az étkeztetésüket, ruházkodásukat, illetőleg szabadidős programjaikat. Mindketten rendelkeznek szülői felelősséggel, felügyeleti jogokkal és kötelezettségekkel. A hazai gyakorlatban általában nem felváltva élnek a gyermekek a szülőknél, hanem csak az egyiküknél laknak, de a másikkal többé-kevésbé kötetlenül találkozhatnak, akkor, amikor csak szeretnének és tudnak. Mivel ebben a formában nem töltenek közel azonos időt a két szülővel, itt is akaratlanul kialakulhat az, hogy jobban kötődnek ahhoz a szülőhöz, akinél ténylegesen élnek. Emellett nagyrészt az a szülő fogja a döntések meghatározó részét meghozni, aki otthont ad nekik, mivel a döntési jog általában nem kerül a felek között szigorú szabályozásra, hogy mely konkrét kérdésekben dönthet egyedül és melyikhez kell a másik, velük nem egy háztartásban élő szülő véleményét kikérnie. Így a közös szülői felügyelet egyik legfontosabb pozitívuma, a közös döntés nem sokszor jut érvényre a valóságban. Sok esetben ez a forma a mindennapokban úgy érvényesül, mintha kizárólag az gyakorolná egyedül a szülői felügyeletet, akinél a gyermekek laknak, míg a másik fél olyan, mintha csak egy 'szimpla' különélő szülő lenne, így nem alakul ki ténylegesen azonos súlyú szülői felügyelet a szülők között. Ráadásul a közös szülői felügyelet egy egyoldalú kérelemmel egyszerűen megszüntethető bármelyik fél által, csupán arra kell hivatkozni, hogy kettejük között nem működik megfelelően a kommunikáció. A bíróság nem vizsgálja, hogy ez a valóságban kinek a hibája, sem azt, hogy miért alakult így, ezért lényegében a megszüntetést kérő fél saját felróható magatartására is hivatkozhat annak elérése végett, hogy megszüntesse a bíróság a neki esetlegesen kellemetlenséget okozó közös szülői felügyelet gyakorlását.⁴⁴⁹ Ez pedig a Ptk. 1:4. § (2)-ben rögzített felróhatóságról szóló alapelvvel ellentétes rendelkezés és gyakorlat, mely alapelv lényege, hogy „Felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat.”

3.2. A váltott gondoskodás

A 4:167/A. § (1) alapján „A közös szülői felügyeletről való döntés esetén a bíróság a kiskorú gyermek érdekében figyelemmel elrendelheti, hogy a szülők a gyermekről felváltva, azonos időtartamban gondoskodjanak”. A Ptk. szabályozása szerint a váltott elhelyezés esetén a szülőknél meg kell egyezniük egymással a gyermekekkel töltött időtartamok mértékéről – ezt lehet napokban, hetekben, hónapokban, akár féléves periódusban is meghatározni – a szüneteket és az ünnepeket beleértve, valamint az átadás-átvétel módjáról, és ha van rá igénye valamely félnek, a tartásdíjról.⁴⁵⁰

A váltott elhelyezés nem összekeverendő az egyszerű közös szülői felügyelettel, mely inkább egy jogi kategória, miszerint a jogokat és kötelezettségeket változatlanul együtt gyakorolják a felek, míg a váltott elhelyezés egy fizikai állapot, mely alapján azonos intenzitású és időtartamú kapcsolatban élnek együtt a gyermekkel.⁴⁵¹ Azoknak a szülőknél a legideálisabb, akik szeretnének, tudnak és alkalmasak is a gyermek életében aktívan részt venni, szerepet vállalni és nevelni őket. Ehhez a szülők között is jó és civilizált viszony szükséges, mivel ahhoz, hogy a váltott elhelyezés megfelelően működni tudjon kettejük között kommunikációra és együttműködési készségre van szükség.⁴⁵² Viszont, ha ez megvan köztük és a földrajzi feltételek is adottak hozzá, véleményem szerint a gyermek számára ez a lehető legjobb forma, mivel egyik szülőt sem kell hiányolnia az életében, megmaradnak a szülői szerepek,

⁴⁴⁹ GRÁCZ: : i. m.

⁴⁵⁰ Ptk. 4:167/A. § (1), (2)

⁴⁵¹ Jogászvilág: Változások a közös szülői felügyelet gyakorlásában 2022. január 1-jétől <https://jogaszvilag.hu/szakma/valtozasok-a-kozos-szuloi-felugyelet-gyakorlasaban-2022-január-1-jeto/> (2024. 03. 23.)

⁴⁵² SZEIBERT: : i. m.

ugyanolyan szerető és többé-kevésbé kiegyensúlyozott családban fog felnőni, mint azon társai, akiknek a szülei még együtt vannak.

Számos vita alakult ki mind a külföldi, mind a magyar jogirodalomban, hogy mit is kellene váltott gondoskodásnak hívni. Bár a magyar szabályozás ezen időpontig csak azt tartja váltott gondoskodásnak, amikor a gyermekek azonos időt töltenek mindkét szülőjükkel, véleményem szerint ez a meghatározás túlságosan szűkkörű. Eleve a gyakorlatban sem könnyű mindig egyenlően, szinte – néhány szülő kérelmére – percre pontosan kiszámolni, hogy tényleg ugyanannyi időt töltsön a gyermek a szülőkkel. Az egészséges megközelítés szerintem az lenne, ha a váltott gondoskodás definíciójába a következő lenne: „A közös szülői felügyelet azon típusa, amikor a gyermek közel azonos időt tölt mindkét szülőjével.” Ugyanis a gyermek szempontjából nem biztos, hogy az a jó, ha mereven ragaszkodunk ahhoz, hogy egyenlő időt töltsön a szülőkkel. Meglehet, hogy neki az a jó, ha például anyánál van 9 napot, aztán apánál 5-öt, vagy apánál 2 és fél hetet, majd anyánál másfelet stb. Ilyenkor ugyanúgy jelentős időt tölt mindkét szülővel, csak az egyikkel egy nagyon kicsivel többet, ellenben egyik sem lesz „hétvégi szülő”.⁴⁵³ Tehát a Ptk. 4:164. § (1). bekezdését úgy kellene módosítani, hogy „A közös szülői felügyelet úgy is gyakorolható, hogy a szülők felváltva, közel azonos időtartamban jogosultak és kötelesek a gyermek nevelésére és gondozására.” A Ptk. kommentárjában természetesen definiálni kellene, hogy a „közel azonos” idő mit jelent. Anja Steinbach szerint már hívhatjuk azt váltott gondoskodásnak, amikor a gyermek mindkét szülőnél legalább az idő 25-50%-ban lakik.⁴⁵⁴ Én úgy gondolom, hogy ez az 1:4 arány kissé túlzó, én azt javasolnám, hogy a „közel azonos” idő azt jelentse, hogy „amikor a szülők egymás között úgy osztják meg a gyermek nevelését és gondozását, hogy a gyermek mindkét szülőjénél idejének legalább 1:3 arányát tölti.”

3.3. Fészekmodell

A fészek, vagy más néven svéd modell egy Magyarországon még elég ritka, de a skandináv országokban a gyermekek érdekeit figyelembe véve nagyon hatásos modell. Lényege és előnye abban rejlik, hogy a gyermekek a szétválással kevésbé sérülnek, mivel maradnak a megszokott családi házban, ahol eddig éltek és a szülők azok, akik váltják egymást előre meghatározott periódusonként, például egy- vagy kéthetente. Így egyfajta állandóság alakulhat ki a gyermekek életében. Ez a modell a gyermekek életére nézve sokkal kevesebb változással jár: többek között nem lesz két szobájuk, nem kell hetente költözködniük a szülők lakásai között, nem érzik majd úgy, hogy nincs igazából számukra egy olyan hely, amit teljes szívvel otthonuknak és a sajátjuknak mondhatnak.⁴⁵⁵

A fészekmodell, bár a gyermekekre nézve számos előnye van, a szülők részére okozhat némi fejfájást. Sajnos szembetűnő, hogy a fészekmodellt csak a jó módú családok engedhetik meg maguknak, mivel nemcsak az eredeti családi fészket kell fenntartaniuk, hanem emellett venniük, vagy bérelniük kell még legalább egy, de inkább két másik lakást is maguknak. Emellett számításba kell venni azt is, hogy mi történik akkor, ha az egyik szülő, vagy mindkettő új párt talál. Ebben az esetben igen nehezen lehet kivitelezni a svéd modellt, főleg, ha az új párnak is vannak gyermekei. Valószínűleg ekkor az új mozaikcsalád szeretne magának egy saját otthont, amibe sajnálatos módon nem fog az beleférni, hogy meghatározott időnként folyamatosan egy másik házba költözzenek át együtt a fészekmodell fenntartása érdekében. Emiatt ez véleményem szerint a legtöbb esetben csak átmeneti megoldásként szolgálhat, mert

⁴⁵³ Anja STEINBACH: Children's and Parents' Well-Being in Joint Physical Custody: A Literature Review. *Family Process*, 2019/2. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/famp.12372?saml_referrer (2024. 08. 12.)

⁴⁵⁴ STEINBACH: : i. m.

⁴⁵⁵ HORVÁTH Eszter: Ilyen a válás svéd módra: a fészek modell segítségével kevésbé sérül a gyermek. <https://femina.hu/gyermek/feszek-modell/> (2024. 04. 23.)

az említett esetekben csaknem lehetetlen kivitelezni. Viszont szerintem egy átállási időszaknak tökéletes lehet, hogy a gyermekek az általuk megszokott környezetben hozzászokjanak a szüleik válásához, illetve az ezzel járó következményekhez, esetleg kicsit felnőjenek ahhoz, hogy képesek legyenek a váltott elhelyezés pozitívumai mellett a negatívumokat is elviselni és megérteni.

Ellenben a magyar szülőknek – ha felvették a családi otthonteremtési kedvezményt (CSOK) – ad egy nagy előnyt is a fészekmodell, mégpedig azt, hogy ha a gyermekek és az egyik szülő (bár váltakozva) a CSOK igénybevételével felépített vagy vásárolt házban marad, akkor nem kell még amiatt is aggódniuk, hogy hogyan fogják visszafizetni a hitelt, mivel ebben az esetben nem kell. Bár ez csak akkor igaz, ha emellett már megszülettek a CSOK felvételével együttesen vállalt gyermekek.⁴⁵⁶

3.4. A jogintézményekkel kapcsolatos magyar joggyakorlat

A szülői felügyelet rendezése során nagy figyelem irányul a pénzügyi kérdésekre is, amelyek eldöntése egyszerűnek mondható, ha az egyik szülő gyakorolja csak a szülői felügyeletet, hiszen akkor ez a szülő kapja a családi támogatásokat, míg a másik szülő fizeti a tartásdíjat, amelynek összegét a gyermek megélhetése és igényei szerint állapítják meg. Ebből kerülnek levonásra az államtól kapott családi támogatások. De mi a helyzet a váltott gondoskodás esetén? Az lenne a logikus, hogy mivel ugyanannyi időt töltenek a gyermekek a szülőknél, ezért a szülők egymás felé nem fizetnek tartásdíjat, hanem a gyermek étkezési, tisztálkodási és minden egyéb költségét ők állják abban az időszakban, amikor éppen náluk tartózkodik. Ellenben ez sem ilyen egyszerű, mert az év során felmerülő nagyobb kiadásokat – pl. új telefon, cipő, esetleg tanulmányi út, de beszélhetünk az iskolai étkeztetésről, vagy akár a sportolással összefüggő költségekről is – ugyanúgy el szokták osztani egymás között. A Pfv.I.21.169/2022/8. számú Kúriai ítélet alapján a váltott gondoskodás önmagában nem zárja ki a tartásdíj fizetésének lehetőségét. A felülvizsgált esetben megállapításra került, hogy „a szülők vagyoni viszonyai lehetnek azonosak, közel azonosak, vagy egymástól eltérőek. Amikor a szülők vagyoni viszonyai nem azonosak, a gyermek érdekének az felel meg, ha a bíróság megvizsgálja, szükséges-e az egyik szülő (kiegészítő) gyermektartásdíj fizetésére kötelezése abban az esetben, ha váltva és azonos időtartamban gondoskodnak a gyermekről.” Ennek hatására az adott ügyben is figyelembe vették a gyermekek szükségleteinek kielégítése kapcsán a felek vagyoni és jövedelmi viszonyait, ez alapján illetve meg az érdekeltet a különbségi gyermektartásdíj. Fontos, hogy mindig „nem alkalmazható a gyermekek nevelésével összefüggő költségek automatikus felezésének elve.”⁴⁵⁷ Viszont felvet egy jogelméleti kérdést is ez a konstrukció, mégpedig azt, hogy ha egyenlő időt töltenek a gyermekek a szülőknél és ennek érelmében mindkét szülő körülbelül azonos összeget költ a gyermekekre, fair-e a bíróságtól a különbségi tartásdíj megítélése, jóváhagyása. Kérdés, hogy tekinthető-e ez a konstrukció burkolt házastársi tartásnak? Ha ez a tartásdíj a gyermekek érdekét szolgálja úgy, hogy az egyik szülőnél megszokott életszínvonalat a másik, kevesebbet kereső szülőpár is finanszírozni tudja az együtt töltött idő alatt, mely ugyanúgy egyfajta stabilitást jelenthet a gyermek életében, ami pedig a váltott gondoskodás sikeréhez esszenciális, akkor véleményem szerint nem tekinthető annak. Ellenben hacsak nincs elszámolás a felek között a tartásdíj összegét illetően, megeshet az, hogy a tartásdíjat kezelő fél nem, vagy nem mindig a gyermekekre költi az adott összeget. Ekkor felmerülhet a burkolt házastársi tartás esete. Bár nyilvánvalóan a szülők között működő egészséges, kompromisszumokhoz kötött szülőtárs-kapcsolatban ez a probléma valószínűleg nem merülhet fel, hiszen a kompromisszum alapja a

⁴⁵⁶ HORVÁTH: : i. m.

⁴⁵⁷ A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.I.21.169/2022/8. számú ítélete <https://eakta.birosag.hu/anonymizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kúria&ugyszam=Pfv.21169/2022/8&azonosito=da14da33-6fb3-479f-b652-1720ef00021b> (2024. 08. 12.)

gyermekek érdekéhez fűződik, de a visszaélések elkerülése végett én a tartásdíjat havi vagy féléves elszámolásokhoz kötném, ami bizonyítékkul szolgálna ahhoz, hogy a szülő a kapott tartásdíjat ténylegesen a gyermekre költi. Emellett előfeltételként ki lehetne számolni, hogy a tartásdíjra szoruló szülő a saját keresetéből mennyit tud havonta reálisan a gyermekekre költeni, valamint a jobb anyagi helyzetben lévő szülő átlagosan havonta mennyit költ a gyermekekre, ami tényleg szükséges és nem csak eseti, vagy 'luxus' kiadás. A kettő kapott összeg közötti különbség véleményem szerint szolgálhat a tartásdíj alapjául, mindez annak érdekében, hogy a gyermekek életszínvonala ne fluktuáljon.

Sokáig az is kérdés volt, hogy mi legyen az egységes gyakorlat arra, hogy melyikük kapja a családi támogatásokat, mint például a családi pótlékot vagy az adókedvezményeket és ezt később hogyan számolják el vagy számítják be. 2023-ban erre a kérdésre végül megszületett a válasz, mivel a Cst. 9. § (4)-be bekerült, hogy „Ha a gyermeket a – közös szülői felügyeletet gyakorló – külön élő szülők felváltva, azonos időtartamban nevelik és gondozzák, a családi pótlékra 50–50%-os arányban mindkét szülő jogosult.”⁴⁵⁸ A fentebb említett, általam javasolt Ptk. változtatás szerint ezt a bekezdést is szükséges lenne hasonló módon módosítani, mégpedig úgy, hogy „Ha a gyermeket a – közös szülői felügyeletet gyakorló – külön élő szülők felváltva, azonos időtartamban nevelik és gondozzák, a családi pótlékra mindkét szülő 50-50%-ban, ha közel azonos időtartamban nevelik és gondozzák, akkor a megállapodott időtartammal arányos mértékben mindkét szülő jogosult.” 2022-ben a Kúriánál is volt kísérlet a probléma rendezésére (Kfv.V.37.535/2022/2.), de az érdekelt akkor nem a váltott gondoskodás szabályainak különbözőségére hivatkozott a felülvizsgálati kérelem okaként, hanem egy regisztratív aktusra (a lakcíme neki egyezik a gyermekekkel), így nem tudta a Kúria a kérelmet befogadni és érdemben elbírálni, bár hangsúlyozta, hogy egyébként egy elvi jelentőségű kérdésről lenne szó.⁴⁵⁹ Örömmel látom egyébként azt a folyamatot, hogy egyre több mindent szabályoznak a váltott gondoskodás nyitva álló kérdései közül, amivel lassan, de biztosan haladunk afelé, hogy a jövőben egy elterjedt, az esetek nagy többségében jól működő jogintézménnyel legyen szó, amely ténylegesen a standard lesz. Ellenben megjegyzendő, hogy a különélő szülők által közösen gyakorolt szülői felügyelet esetén, amikor nem váltott gondoskodásról van szó, még mindig nincsen egységes gyakorlat.

De vajon mi a bírói gyakorlat azzal kapcsolatosan, hogy mikor és hány éves gyermek véleményét kell figyelembe venni a szülői felügyeletről való döntéshozatal esetén? A Pfv.II.21.324/2019/15. számú ítéletben a Kúria kimondta, hogy a gyermek véleményének a figyelembevétele fontos, de nem minden esetben irányadó. Tehát semmi akadálya annak, hogy a bíróság meghallgassa a gyermeket, de úgy döntsön, hogy mégsem a gyermek kívánsága szolgálja az ő legfőbb érdekét, mivel könnyen lehet, hogy elfogultan gondolkodik, vagy esetleg bizonyíték van rá, hogy kényszerítik, vagy a gyermek valamelyik szülő befolyása alatt áll stb. Tehát összefoglalva, ha a gyermek választása a fejlődését veszélyeztet(het)i, akkor a választásával ellentétes döntés hozható. A hivatkozott esetben ez a tény úgy került megállapításra, hogy a gyermek szava ellentétes volt a személyiségtesztekben megállapított eredményekkel.⁴⁶⁰ A BH 2019.298. és BH 1996.480.-k alapján az „alacsonyabb életkorú gyermek esetén a bíróságnak a gyermek nyilatkozatát a per egyéb adataival összevetve kell értékelnie és vizsgálnia kell, hogy a gyermek valóban ítélőképes-e, vagyis képes-e az adott kérdésben önállóan és befolyásmentesen véleményt nyilvánítani.”⁴⁶¹ A Kúria egy ügyben megállapította, hogy egy hatévestől még életkorára figyelemmel önálló és befolyásmentes

⁴⁵⁸ 1998. évi LXXXIV. törvény a családok támogatásáról 9. § (4)

⁴⁵⁹ A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Kfv.V.37.535/2022/2. számú végzése <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kuria&ugyszam=Kfv.37535/2022/2&azonosito=c782848e-f05a-48e1-8dc8-f1da1ccf5af7> (2024. 09. 03.)

⁴⁶⁰ Pfv.I.21.169/2022/8.

⁴⁶¹ BH 2019.11.298: Kúria Pfv.II.20.609/2019/8. <https://jogkodex.hu/doc/4379104> (2024. 09. 03.)

vélemény nem elvárható, ezért az esetben nem merülhet fel a Ptk. 4:181. § megsértése, ami arról szól, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket meg kell hallgatni és véleményét figyelembe kell venni.⁴⁶²

A jogelmészekben talán nem, de sokakban kérdésként merült fel, hogy beszélhetünk-e kapcsolattartásról szülő és gyermek között akkor, ha a szülői felügyelet váltott gondoskodással valósul meg. Kezdjük először azzal, hogy két különböző jogintézményről van szó. A kapcsolattartás definíciója szerint a különélő szülőt és a gyermeket megillető, törvény által biztosított jog. „Az anyagi jog szabályozásából adódóan a váltott gondoskodás nem azonos a különélő szülőt megillető kapcsolattartással, hiszen a jogintézmények eltérő jellegéből adódóan a szülők nem lehetnek egyszerre gondozó és különélő szülők.”⁴⁶³ A váltott gondoskodásnál abból kifolyólag, hogy nincs különélő szülő, a szülőknek azonos jogai és kötelezettségei vannak, illetve a gyermekkel egyenlő időt töltenek, a kapcsolattartás szabályozása teljesen szükségtelen. Ellenben a szülők megállapodásuk esetén erről is rendelkezhetnek, de ez csak egy formális szabályozás lesz a jogintézmények természetéből kifolyólag, illetve a Kúria szerint nem lesz azonos a különélő szülőt megillető kapcsolattartással.⁴⁶⁴

A bírósági határozatok arra nézve is útmutatást nyújtanak, hogy a szülői magatartás mennyiben befolyásolja a végső döntést, illetve döntő-e a szülők életvitele, munkabeosztása. Minden bírósági határozat szerint - amit olvastam és persze a józan ész szerint is az a természetes, hogy - az egyik szülő a másik ellen tanúsított indokolatlan negatív magatartása az ő hátrányára értékelendő. A BH 1998.180. kimondta, hogy „az a szülői magatartás, amely a szülők között kialakult és működő konszenzust egyoldalúan felborítja, a másik szülő és a gyermek közötti kapcsolatot minimálisra szorítja, illetve akadályozza, és a korábbi gondozó szülőt a gyermektől elzárja, a szülő nevelési képességénél és a gyermek hosszútávú érdekének vizsgálatakor a mérlegelés szempontjaként értékelni kell.”⁴⁶⁵ És ez jellemzi azt a szemléletet is, hogyha az egyik szülő a váltott gondoskodást létrehozó megegyezést (akár bírósági, akár csak a szülők közötti) megszegi azzal, hogy például nem engedi a továbbiakban a gyermeket a másikhoz az addig megszokott időben, vagy hergeli a másik szülő ellen, de lehet ez bármilyen más ellenséges magatartás, akkor az a nevelési alkalmasságának megítélését fogja negatívan befolyásolni és csak azt fogja elérni a későbbiekben, hogy a bíróság számára kedvezőtlen döntést fog hozni. A szülői felügyeletről való döntést az is befolyásolja, hogy mely szülőnek milyen az időbeosztása, kinek van több ideje a gyermekkel foglalkozni, ki szervez több programot a gyermekekkel, milyen minőségű az a program, kinek van jobban a figyelme középpontjában a gyermek és a fejlődése és kevésbé a saját önös érdeke. Negatívumként értékelendő az, ha a fellebbezési eljárás során elzárkózik a mediációtól, vagy ha hiányzik belőle a szülők közötti kommunikáció normalizálását célzó erőfeszítés, mivel ez a gyermek érdekében ellentétes hozzáállás az ügghöz. Ellenben a gyermek pszichológus általi meghallgatásának eredménye – jóllehet csupán egy a mérlegelendő szempontok közül, de – egy elég jelentős támpont, amit sohasem lehet figyelmen kívül hagyni.⁴⁶⁶ Nyilván – mint már eddig hangsúlyoztam – lehet ellentétes döntést hozni ezzel, de csak akkor, ha a bíróság biztos abban, hogy a gyermek akarata hosszútávon kevésbé szolgálná az érdekét, mint a bíróság döntése.

Korábban már említésre került, hogy óriási ellentmondásnak tartom a 2022-ben bevezetett szabályozást – miszerint a bíróság ítélettel is elrendelheti a közös szülői felügyeletet és a váltott gondoskodást – a kodifikálás előtti bírósági gyakorlattal összehasonlítva. A Kúria 2020-ban a

⁴⁶² A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.II.21.324/2019/15. számú ítélete https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kúria&ugyszam=Pfv.21324/2019/15&azonosito=AHK4T_26338729 (2024. 09. 02.)

⁴⁶³ Pfv.II.20.752/2019/7.

⁴⁶⁴ Pfv.II.20.020/2021/5.

⁴⁶⁵ BH 1998.4.180: Legf. Bír. Pfv.II.23.445/1996. sz. <https://jogkodex.hu/doc/9248221> (2024. 09. 03.)

⁴⁶⁶ A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.II.20.958/2022/4. számú ítélete <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kúria&ugyszam=Pfv.20958/2022/4&azonosito=728f88e8-fa5f-49d0-bb00-60926d771b9c> (2024. 09. 03.)

Pfv.II.21.225/2020/9.-es ítéletében világosan leírta, hogy „a szülői felügyelet közös gyakorlása a szülők teljes körű együttműködését, a gyermekkel kapcsolatos döntések közös meghozatalát, a szülői jogosítványok és kötelezettségek összességének közös gyakorlását jelenti...” Tehát a szülők egyetértésének hiánya teljes mértékben kizárta a szülői felügyelet közös gyakorlását, a bíróság nem is vizsgálhatta annak okát, hogy az egyik szülőpár miért tagadta ezt meg, illetve a szülőnek ezt az okot nem is kellett nyilvánosságra hozni. Fontosnak tartom a következő mondatot kiemelni az említett kúriai felülvizsgálati ítéletből: „A közös szülői felügyelet az egyik szülő együttműködési készsége nélkül nem valósulhat meg, az jogi úton nem kényszeríthető ki, azaz a bíróság ítélettel nem határozhat annak elrendeléséről.”⁴⁶⁷ Ha erről az új szabályozás meghozatala előtt ezt az álláspontot képviselték, mégis mi adhatott okot a jogalkotónak, hogy teljes pálfordulással ellenkezően vélekedjen a dologról? Valószínűleg azt a célt szolgálhatta a törvénymódosítás, hogy minél inkább elterjedjen a közös szülői felügyelet és a váltott gondoskodás, de véleményem szerint nem ez a megfelelő eszköz ennek eléréséhez. Még nem áll rá készen a magyar társadalmi felfogás, mivel sajnos a szülők a válást egy jogi harcnak tekintik, bármennyire is az ellenkezőjét állítják, de a saját érdekeiket helyezik előtérbe, nem a gyermekeikét. Lehetséges, hogy – nagy általánosságban – ha még az eljárás megindulása előtt leülnek nyugodtan megbeszélni az összes válással kapcsolatos vitás pontot és hajlandók lennének megegyezésre jutni, akkor ez esélyt adna arra, hogy működjön egy váltott gondoskodásos struktúra. De ha előzetes konszenzus nélkül bíróság elé kerül az ügy, általában az emberek ’nyerni’ szeretnék a perben, és sokszor emiatt még jobban elmérgesedik a szülők között a viszony. A Kúria ugyanebben az ítéletében leírta, hogy „a felek együttműködésének hiánya miatt a váltott gondoskodás a gyermekek személyiségfejlődésének károsodásához vezethet.” A szakértők ezt megerősítették és azt hangsúlyozták, hogy a váltott gondoskodáshoz elengedhetetlen a szülők együttműködése, ellenkező esetben a gyermekek sérülésével lehet számolni.⁴⁶⁸ Bármiféle kétely nélkül állíthatom, hogy nem az ítélettel elrendelés a megoldás a közös szülői felügyelet és a váltott gondoskodás elterjesztésére. Jó a gondolat, hogy efelé kell terelni a szülőket, de ezt egy felfogásbeli változtatással, neveléssel, támogató intézményekkel javaslom elérni, amelyek végigkísérik az egész procedúrát, és elsősorban segítenek megelőzni elkerülni a pereskedést.

Gyakorlati adatokat sajnos nem sikerült találnom arra vonatkozóan, hogy mennyire gyakori a válófélben lévő szülők peren kívüli egyezsége, amelyet a bíróság jóváhagy. Dr. Móroczné dr. Simon Angéla bírónővel való konzultációm során erre sikerült egy körülbelüli választ kapnom. Meglepődve hallottam, hogy vidéki bíróságon sokkal nagyobb az egyezségekre való hajlam aránya, mint a nagyobb városokban. Az előbbinél 85-90%, míg az utóbbiban 75-80% körüli. Én éppen fordítva gondoltam, mivel általában minél nagyobb egy város, azzal egyenes arányosan nő a tanult, diplomás emberek száma is. Logikusan azt feltételezném, hogy emiatt ott könnyebb a gyermek érdekét a maguk elé helyezni, de persze az értelmi és az érzelmi intelligencia nem ugyanaz. Vidéken a családok általában összetartóbbak, így valószínűleg jobban együtt tudnak ilyen téren is működni. A peren kívüli egyezségeket a bírók nem mindig fogadják el, ugyanúgy a gyermek érdekének megfelelően képezi mérlegelés tárgyát a döntés. Ha nincs egyezség a szülők között, a bírónő nem szokta javasolni a váltott gondoskodást, mert véleménye szerint – mint dolgozatomban során én is többször említettem ezt a tényezőt – sok szülő még nem érett meg rá erre, és a váltott elhelyezés sokaknál csak még több konfliktust szül. Jelentősége eleve csak ott van, ahol a szülők egy településen belül maradnak, mivel nélkülözhetetlen az, hogy viszonylag közel lakjanak egymáshoz. Tapasztalata alapján a peren

⁴⁶⁷ A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.II.21.225/2020/9. számú ítélete <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kúria&ugyszam=Pfv.21225/2020/9&azonosito=9d07c497-242e-4c4c-bb01-b99375033e7a> (2024. 09. 03.)

⁴⁶⁸ A Kúria Pfv.II.21.225/2020/9. számú precedensképes határozata szülői felügyelet gyakorlásának rendezése tárgyában. <https://jogkodex.hu/doc/2199118> (2024. 09. 03.)

kívüli egyezségek 25-30%-a csak a váltott elhelyezés. A régi jogi szabályozás a váltott gondoskodáshoz megkívánta, hogy együtt tudjanak működni a szülők, de a mostani Ptk. nem kéri ezt, amivel a bírónő nem ért egyet. Ez pedig csak a gyermek felett gerjeszti a konfliktust, ami nem az a kívánatos következmény, amit el szeretnének érni. Szerinte sokszor a jogi képviselők egyfajta menekülési útként javasolják ezt az ügyfeleknek, amikor a megbízóik egyébként nagy eséllyel nem kapnák meg a gyermeket. Az bírónő hangsúlyozta azt is, hogy neki még nem volt és nem is hallott olyan esetről, ahol az egyik szülő kérésére ítélettel határoztak a közös szülői felügyeletről vagy váltott gondoskodásról, mivel nem a gyermek érdeke erőltetni ezt, a végeredmény csak még több konfliktus lesz. Ellenben említett egy szép példát is, ami reményt ad a váltott gondoskodás későbbi elterjedésére, mégpedig egy hölgy – aki eredetileg csak magának szeretne volna a szülői felügyelet gyakorlását – leült a 11 éves lányával beszélgetni, aki a tudomására hozta, hogy ő ugyanúgy szereti mindkét szülőjét és nem szeretné egyiküket sem választani, elveszíteni. A gyermek ezen álláspontja megváltoztatta a hölgy álláspontját, mivel szereti annyira a gyermekét, hogy vállalja azt, hogy visszaköltözzön arra a településre, ahol a volt párja lakik, így elősegítve a váltott gondoskodást, amit a kislánya szeretne.

Két ügyvédet is megkérdeztem a tapasztalataikról. Dr. Dobrossy István úgy nyilatkozott, hogy sok potenciál van a váltott gondoskodásban, nem kell még leírni ezt a lehetőséget Magyarországon a szülők hozzáállása miatt. Szerinte a váltott elhelyezés növekvő tendenciát mutat, az utóbbi években egyre több ügyfél az az ügyfél, aki perbeli egyezséget szeretne kötni a volt párjával arról, hogy váltott gondoskodásban neveljék tovább gyermekeiket és meghatározzák ennek a működési kereteit. Dr. Keresztes Krisztina úgy véli, hogy bár a perbeli megegyezés elő szokott fordulni közös szülői felügyeletre és váltott nevelésre is, de ez a ritkább. Ekkor a szülők egymáshoz való kapcsolata békésebb maradt, és folyamatos együttműködést tanúsítanak. A gyakori az, hogy amikor a felek között már kialakult egy gyakorlat - amit egyezségbe akarnak foglalni -, vagy nincs a szülőkben kétség arra vonatkozóan, hogy melyikőjük kapná meg a bírósági eljárásban a szülői felügyeleti jogot. Az ügyvéd nő fészekmodellel még nem találkozott munkája során, ami szerinte arra vezethető vissza, hogy mindkét félnek legalább két ingatlant kellene fenntartania, így nem is lát rá sok esélyt, hogy ez Magyarországra jelentősen begyűrűzne. Ha már a felek között megindul a bírósági eljárás, alapvetően a perbeli egyezség még ekkor is gyakori. Bírósági döntés közös szülői felügyeletre vagy váltott gondoskodásra leginkább a felek közös kérésével, így egyezségkötésük alapján születik. Tapasztalata alapján körülbelül 10-ből 2 ügyben jutnak a felek ilyen döntésre, azonban szerinte fontos annak említése, hogy a magas érzelmi intelligenciával rendelkező, megegyezni képes, a gyermekek közös nevelésének fontosságát elismerő szülők akár ügyvéd nélkül is végigjárják az eljárást és nem vonnak be jogi képviselőt, így nem tud reprezentatív statisztikát közölni. Azt is említette, hogy szerinte a váltott gondoskodás – 6-7 éve, mióta ő praktizál – nem mutat növekvő tendenciát. Ahogy eddig láttam, körülbelül ennyi ideje van a köztudatban a váltott gondoskodás lehetősége, így valószínűsíthető, hogy ha 10-15 éves távlatban vizsgálunk a növekedését, akkor meg lehetne állapítani, hogy gyakoribb lett a szülők között. Arra vonatkozóan, hogy hallott-e már olyan ügyről, ahol a bíró ítélettel rendelkezett a közös szülői felügyeletről vagy váltott gondoskodásról az egyik szülő kérdésére, szintén nemmel válaszolt. Ellenben jelenleg van egy olyan folyamatban lévő ügye, ahol az egyik fél követel közös szülői felügyeletet, de a másik fél a felek együttműködésének hiányára hivatkozik annak elkerülése végett, hogy a közös gyermeket váltott gondoskodásban neveljék, hiszen ahhoz szükséges lenne a szülők kommunikációja és együttműködési képessége. Ilyen esetekben szerintem az új rendelkezés létjogosultsága valóban szembetűnő, hiszen az ügyvéd nő is azt tapasztalja, hogy eddig az egyik szülő egyedül is képes volt megghiúsítani a közös szülői felügyelet elrendelését azzal, hogy a gondozó szülő elzárkózott a kommunikációtól, nem adott tájékoztatást a gyermeket érintő kérdésekről a másik szülőnek, emiatt lényeges helyzeti előnyben volt a peres

eljárásban. Ennek ellenére nem ad nagy esélyt annak, hogy a bíró elrendeli egyedüli kérésre a közös szülői felügyeletet és váltott nevelést. Sajnos úgy gondolom, hogy a bírók ebben a helyzetben sem fogják ezt a lépést megtenni, hiszen nekik a gyermek érdekét kell figyelemben tartani, és tudják, hogy bár a kérelmező szülőnek nyomós indoka van a váltott gondoskodást kérni, a másik szülő ezt minden eszközzel el fogja lehetetleníteni, aminek a negatív következményei szintén a gyermekben fog lecsapódni. Viszont, mint már említettem, ez a Ptk. alapelveivel teljesen szembe megy, azonban ebből a jogi problémából nem látok kiutat. Tegyük fel, ha az anya lehetetleníti el magatartásával a váltott gondoskodást – viszont egyébként ő az, aki a jobb nevelői képességekkel rendelkezik – és az alapelv érvényesülése miatt az apát jogosítaná fel a bíróság a szülői felügyeleti jog gyakorlására, akkor az az anya érdekei mellett valószínűleg a gyermek érdekeit is sértené. Emiatt csaknem lehetetlen ebben a helyzetben megfelelő bírói döntést hozni, mivel a gyermek a legfontosabb az eljárásban.

4. A SZÜLŐI FELÜGYELETI MODELLEK ELEMZÉSE PSZICHOLÓGIAI SZEMPONTBÓL

4.1. Nemzetközi tapasztalatok

A felügyeleti jogról szóló vitákban a váltott gondoskodást a családjoggal foglalkozó professzorok egy része úgy fogalmazta meg, mint ami egyrészt potenciálisan pszichológiai kockázatokkal párosul, mint például a két különböző otthonban és családi kultúrában való élet, másrészt a barátságok fenntartásának nehézségeivel jellemezhető, amikor két különböző helyszín között állandóan mozgásban vannak. A legfiatalabb gyermekek esetében a váltott gondoskodás pozitívumairól és negatívumairól szóló vita leginkább az anyától való elszakadás következményeinek potenciális kockázatával foglalkozott. Ezzel szemben az intézmény védelmezői a váltott gondoskodással együtt járó „közös gyermeknevelés fontosságát hangsúlyozták mindkét szülő folyamatos mindennapi részvételének szempontjából.”⁴⁶⁹

Sajnos a válással elengedhetetlenül együtt járó családfelbomlás sok esetben negatív hatással van a gyermekek személyiségfejlődésére. Ez azonban főként annak tudható be, hogy a szülők a válási és szülői felügyeletet rendező eljárás alatt felmerülő kérdésekhez nem tudnak civilizáltan hozzáállni, a gyermek pedig a szülők között maradván hallgatja, ahogyan ők egymást ócsárolják. Bár a legtöbbször céljuk a gyermekek – általuk gondolt – érdekeinek képviselete, sajnálatos módon nem veszik észre, hogy ezzel a magatartással ártanak a legtöbbet nekik. A trauma, amit az egész procedúra okoz, egy életen át végig kíséri őket, befolyásolva a későbbi kapcsolataikat és a házasság intézményéhez való hozzáállásukat.⁴⁷⁰ Hajnal Ágnes igazságügyi pszichológus szakértő által Budapesten véletlenszerűen kiválasztott száz család vizsgálata alapján azt állapította meg, hogy a vizsgált 158 gyermek közül a válás előtt mindössze háromnak volt valamilyen pszichiátriai problémája. Ugyanakkor a peres eljárások miatt ötvennégy kiskorúnál alakult ki valamilyen káros lelki tünet.⁴⁷¹

Egy 2017-es, az Uppsalai Egyetem és a Karolinska intézet által végzett kutatás megállapította, hogy azok az óvodáskorú gyermekek, akik felett a szülők közös szülői felügyeletet gyakorolnak, kevesebb pszichológiai tünetet mutatnak, mint azon társaik, akik többnyire vagy kizárólag az egyik szülővel élnek. Azoknak a gyermekeknek az eredményei, akiknek a szülei elváltak, de nagyjából azonos időtartamot töltenek mindkét szülővel, hasonlóak voltak, mint akinek a családja még ’ép’, tehát akik szülei nem váltak el. A kutatásban 3.656 fő 3 és 5 év közötti svéd gyermeket vizsgáltak. A családi háttérük különböző volt, voltak gyermekek hagyományos családokból, voltak közös szülői felügyeletet alatt állók, illetve olyanok, akik többnyire vagy kizárólag csak egy szülővel élnek együtt.⁴⁷² Tehát ebből az szűrhető le, hogy a legjobb megoldás a váltott gondoskodás, illetve a közös szülői felügyelet gyakorlásának az a formája, ahol körülbelül hasonló időt töltenek együtt a gyermekek a szüleikkel.

A váltott gondoskodásnál külföldi kutatások bizonyították, hogy az ebben a modellben nevelkedett óvodáskorú gyermekek kevesebb pszichoszomatikus problémával küzdenek, mint azon társaik, akik csak az egyik vagy az idő többségében az egyik szülőnél nevelkedtek. A válás

⁴⁶⁹ Jennifer McINTOSH [et al.]: Post-separation parenting arrangements: Patterns and developmental outcomes. *Studies of two risk groups. Family Matters*, 2011/86. 40-48.

https://www.researchgate.net/publication/286980636_Post-separation_parenting_arrangements_Patterns_and_developmental_outcomes_Studies_of_two_risk_groups (2024. 09. 02.)

⁴⁷⁰ VISONTAI-SZABÓ Katalin: A szülői felügyelet rendezésének jogi keretei és pszichológiai háttére különös tekintettel a szülői felügyelet közös gyakorlására. *Glossa Iuridica*, 2021/4, 73-94.

https://szakcikkbazis.hu/doc/6093054?fbclid=IwAR1zI0w9EJKNIZRuSz5bUFhZCjgKGGJrz-WUNcPFfm4SrI_-2pWvZbpXZtg (2024. 04. 13.)

⁴⁷¹ SEREG András: Szülők háborúja – Büntetőeljárások a válóperekben – Az igazságügyi pszichológus szakértő tapasztalatai. https://www.jogiforum.hu/cikk/2018/01/30/szulok-haboruja-buntetoeljarasok-a-valoperekben-az-igazsagugyi-pszichologus-szakerto-tapasztalatai/?fbclid=IwAR0h5XLS4mOwlaBZF5TSFYAWs1CF3JPkSmViC3OOe_moDN5wYnFYel8UKR4 (2024. 04. 13.)

⁴⁷² Malin BERGSTRÖM [et al.]: Preschool children living in joint physical custody arrangements show less psychological symptoms than those living mostly or only with one parent. *Acta Paediatrica*, 2018/107. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/apa.14004> (2024. 04. 24.)

után a szülők kapcsolata is jobb marad ebben a formában, kevesebb közöttük a konfliktus. Ennek eredményeképpen azon eljárások száma is csökkent, amit különböző okokból indítottak egymás ellen a felek, amíg csak egyikük volt feljogosítva a szülői felügyelet gyakorlására.⁴⁷³ Egy másik svéd cikk is említi ezt a kutatást, és ott azzal egészítették ki, hogy az óvodapedagógusok és a szülők beszámolói szerint nem volt jelentős különbség az ép családokban élő és a váltott gondoskodásban élő gyermekek között. Az iskoláskorú gyermekeket és serdülőket vizsgáló svéd tanulmányok is azt mutatják, hogy a váltott gondoskodásban élő gyermekek mentális egészsége jobb és szintén kevesebb viselkedési problémával küzdenek, mint azok a gyermekek, akik kizárólag az egyik szülővel, leggyakrabban az anyával élnek, valamint a többnyire egy szülővel élő gyermekek. Az egészségükkel kapcsolatos viselkedés tekintetében két másik svéd tanulmány azt mutatja, hogy a váltott gondoskodásos családban élő serdülők nagyobb valószínűséggel dohányoznak vagy fogyasztanak alkoholt, mint az ép családokban élők, ellenben alacsonyabb vagy hasonló ennek a kockázata, mint az egy-szülős családokban élő társaiké. Más országokból származó kutatások azt mutatják, hogy a váltott gondoskodásban élő gyermekek fizikai egészsége ugyanolyan vagy jobb azoknál a gyermekeknél, akik csak az egyik szülővel nőnek fel. A svéd kutatások szerint az, hogy a váltott gondoskodásban élő gyermekek jobb eredményekkel, stabilabb érzelmi háttérrel rendelkeznek annak is köszönhető, hogy ezek a gyermekek jobb társadalmi-gazdasági háttérrel rendelkeznek, mint azon társaik, akiket legfőképpen az egyik szülő nevel. Itt arra gondolok, hogy bár ezek a szülők között is vannak konfliktusok, de átlagosan kevesebb, mint azok a szülők között, ahol csak az egyiknek van szülői felügyeleti joga. Illetve a szülők pénzügyi helyzete is pozitív befolyással van a gyermekek jóllétére. Emellett érzelmi szempontból is kiegyensúlyozottabbak, hiszen lehetőségük van mind a két szülővel jó és szoros kapcsolatot ápolni, mind a két szülő támogatja őket, így ez állja a legközelebb az 'ép család' ideájához. Ez pedig akkor, ha csak egyetlen szülővel él a gyermek nem, vagy csak felszínesen valósulhat meg sajnós. Emellett a cikk hangsúlyozta, hogy az apai szerepvállalás fontos a gyermekek iskolai teljesítménye, egészsége és általános fejlődése szempontjából, és a váltott gondoskodás pontosan az apai szerepvállalásra ad egy jó lehetőséget. Kutatások azt is bizonyították, hogy sokkal valószínűbb a váltott gondoskodás akkor, ha a gyermeknek mindkét szülővel közeli viszonya van. Ekkor a gyermekek a szülők egymás közötti agresszívabb viselkedése ellenére is szívesen tartották mindkettőjükkel a kapcsolatot.⁴⁷⁴

Ellenben a váltott gondoskodás ellen is szól egy szignifikáns érv, ez pedig a gyermek folyamatos költözködése. Ha a szülők nem ugyanabban a városban élnek, a gyakorlatban a váltott elhelyezés eleve nem, vagy legalábbis nagyon nehezen kivitelezhető, mivel a gyermek nem járhat egyszerre két iskolába, emellett nem sportolhat hatékonyan, ha két városban él felváltva stb. Hacsak a két város közel van egymáshoz. „Közel” alatt én azt értem, hogy a gyermek nem tölt napi 2 óránál hosszabb időt utazással a két település között. A kétlaki élet megterhelő lehet a gyermek számára, de valójában ez felfogás kérdése. Valakinek hátrány az, ha nincs egy állandó otthona, szobája, főleg, ha ragaszkodik a megszokásokhoz, mások pedig úgy foghatják fel, hogy a többi gyermekkel ellentétben nekik két szobájuk is van, amiket kedvükre alakíthatnak. Ha viszont a gyermek érdeke ellentétes a váltott elhelyezéssel, akkor a 'hagyományos' közös szülői felügyeletnél javasolt maradni. A fentebb említett kutatások azt is említették, hogy fiatalabb gyermekekre a gyakori költözködés nincs jó hatással, mivel ez tönkreteszi a kisebbek stabilitásérzetét. De a költözködés gyakorisága mindig gyermekfüggő, nem lehet egy általános konklúziót levonni. Egyes kisgyermeknél az egyes otthonokban hosszabb ideig tartó időszakok jobban működtek, míg másoknál a rövidebb

⁴⁷³ Jogászvilág: : i. m.

⁴⁷⁴ FRANSSON - HJERN - BERGSTRÖM: : i. m.

időintervallumok.⁴⁷⁵ Tomasovszki László pszichológus szerint „a fizikális környezet állandósága sokadlagos tényező a személyi környezet állandóságához képest, utóbbi sokkal nagyobb jelentőséggel bír.”⁴⁷⁶ Személy szerint ezzel teljesen egyetértek, mivel úgy vélem, egy gyermeknek sokkal fontosabb az, hogy anyával és apával is jó, rendszeres kapcsolatot ápoljon, mint az, hogy emiatt költözködni kell meghatározott időközönként egyik helyről a másikra. Mindent megér az, hogy a gyermek életében megmaradjon egy biztos, érzelmileg kielégítő családi háttér, mivel kutatásaim alapján sokkal kevesebb esélye lesz annak, hogy a gyermeknek anya-, vagy apakomplexusa alakuljon ki, vagy bármilyen érzelmi terhet cipeljenek életük végéig és ezzel, illetve az előttük lévő rossz példával megmérgezzék a legtöbb személyes kapcsolatukat.

A fészekmodell a gyermekekre számos pozitív hatással lehet, főképpen azért, mert a fészekmodell kihasználja a közös szülői felügyelet minden előnyét, ugyanakkor elkerüli annak gyengeségeit, mivel biztosítja, hogy a gyermekeknek stabil otthona legyen és korábbi életmódjuk folytonossága megmaradjon, illetve mindkét szülővel együtt élhessék mindennapjaikat. Ezt a formát gyakran nevezik gyermekközpontú és gyermekbarát megközelítésnek.⁴⁷⁷ Ugyanakkor a modell még olyannyira újnak számít, hogy kutatásokat még nem végeztek ebben a struktúrában élő gyermekekkel, így a pozitívumait a pszichológusok csak valószínűsíthetik. Az adatok hiányának az oka az általam fentebb említett azon tény is lehet, hogy a szülők ezt általában csak ideiglenesen tudják fenntartani.

Végül véleményem szerint a gyermek meghallgatására vonatkozó szabályokat is esszenciális megemlíteni a pszichológiai vizsgálatnál, hiszen megesis, hogy sajnos nem hallgatják meg, vagy nem a gyermek véleményére alapozzák a végső ítéletet, aminek eredményeképp a gyermekekre nézve kedvezőtlen szülői felügyeleti szabályozás jöhet létre. A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény 12. cikkében már említésre került, hogy a részes államok „az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.”⁴⁷⁸ Ennek értelmében a szülői felügyelet rendezéséről szóló perekben is meg kell hallgatni, vagyis legalább meg kell teremteni a lehetőségét a gyermek meghallgatásának. 2022. augusztus 1. óta a Ptk.-ban ez a szabályozás is megváltozott annak érdekében, hogy az jobban összhangban legyen a Brüsszel II.b (a Tanács 2019/1111 rendelete) szabályozással. Eszerint a bíróságnak értesítenie kell az ítélőképességének birtokában lévő, a saját véleményének kialakítására képes gyermeket a nyilatkozattétel lehetőségéről, és ha a gyermek kéri a saját meghallgatását, vagy a bíróság azt kérelem nélkül is indokoltnak tartja, a bíróság közvetlenül vagy szakértő bevonásával meghallgatja a gyermeket. Az értesítést a bíróságok a gyakorlatban eltérően fogalmazzák meg a különböző korcsoportok életkora alapján. Ennek célja, hogy a gyermekek számára az értesítés érthető és gyermekbarát legyen. Fenntartották azt a rendelkezést, hogy a 14 évesnél idősebb gyermek esetében a gyermek beleegyezése szükséges a rá vonatkozó szülői felügyeletről szóló minden döntéshez, kivéve, ha a gyermek választása veszélyezteti a fejlődését.⁴⁷⁹ A gyermekek elektronikus úton, akár egy rajzzal is megfogalmazhatják véleményüket, így nem kell a bíróságon megjelenniük, amely szerintem nagyban megkönnyíti a helyzetüket abban, hogy a saját, biztonságos környezetükben tudják kifejezni érzelmeiket,

⁴⁷⁵ FRANSSON – HIERN - BERGSTRÖM: : i. m.

⁴⁷⁶ KONOPÁS Noémi: Gyermekelhelyezés: kinyílt a kapu az édesapák előtt (2021. 11. 13.) <https://mandiner.hu/hirek/2021/11/kozos-felugyelet-valtott-neveles> (2024. 09. 22.)

⁴⁷⁷ Rafaela LEHTE - Karmen TOROS: *Bird's nest parenting as a child-centered solution in the context of shared parenting* https://www.researchgate.net/publication/336588882_Bird's_nest_parenting_as_a_child-centered_solution_in_the_context_of_shared_parenting (2024. 04. 24.)

⁴⁷⁸ A gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény <https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/AGyermekjogairolszoloegyezményNewYork1989.pdf> (2024. 07. 16.)

⁴⁷⁹ Ptk. 4:171. § (4) bek.

amik végső soron a jövőjüket befolyásolja majd. Az eddigi magyar és nemzetközi joggyakorlat alapján nem köthető az ítélőképesség egy meghatározott életkorhoz.⁴⁸⁰ A BH 2019. 11. 298 kimondja, hogy „A gyermek ítélőképességének meglétét a bíróságnak minden esetben egyedileg kell vizsgálnia, ennek során az életkor nem döntő tényező.”⁴⁸¹ A bírósági gyakorlat alapján a 14 éven felüli gyermekek meghallgatása az eljárásban közvetlenül történik, míg az ennél fiatalabb gyermekeket igazságügyi pszichológus szakértő közreműködésével hallgatják meg. Emellett általánosságban csak a 8-10 éves kort betöltött gyermekek véleményét veszik jobban figyelembe, mivel szakértők szerint a logikai képességük és értékítéletük ekkorra fejlődik ki, ezáltal pedig képesek megkülönböztetni a jót és a rosszat.⁴⁸² Ellenben Németországban a bírói gyakorlat az, hogy már akár a 3-4 éves gyermekeket is meghallgatják a véleményükről.⁴⁸³

4.2. Interjú Dr. Csíky-Mészáros Mária igazságügyi pszichológus szakértővel

Szakedolgozatom megírása kapcsán fontosnak tartottam megkérdezni egy igazságügyi pszichológus szakértőt, hogy egy másik nézőpontból is meg tudjam vizsgálni az addig számomra főként pozitív jogintézményt, amely hangvétel egyébként a dolgozatom nagy részét jellemzi. Az ilyen szakértőket akkor rendelik ki a szülői felügyelet rendezésével kapcsolatos eljárások során, ha a szülők nem tudnak megegyezni. A Dr. Csíky-Mészáros Máriával készült interjúm után bátran kijelenthetem, hogy álláspontom nagyban megváltozott. A következőkben kifejttem, hogy miket volt szerencsém megtudni, ami ilyen hatással volt a véleményemre, és szerintem mikor lehet ténylegesen működőképes a váltott gondoskodás.

Az interjú fő témája a váltott gondoskodás hatása a gyermekekre, különös tekintettel a szülők együttműködési képességére és a gyermekek életkorára volt. A szakértő szerint a váltott gondoskodás működőképesége elsősorban a szülők együttműködésén és következetes nevelési elveken múlik. Amennyiben a szülők képesek harmonikusan együttműködni és egységes nevelési módszereket alkalmazni, a gyermek számára kedvező lehet a váltott gondoskodás, és nem függ különösebben a gyermek életkorától, csak a szülők által teremtett közegtől. Azonban, ha a szülők nem képesek kommunikálni és kompromisszumokat kötni, a gyermekek gyakran felőrlődnek a két különböző nevelési környezet között, ami zavart és bizonytalanságot okozhat számukra. Sajnos a szakértő szerint a legtöbb gyermeknek – aki elvált szülők gyermekeként nőtt fel – a saját házassága sem lesz sikeres, mert gyermekkorukban rossz példákat láttak. Ez ivódott beléjük, tehát nagy valószínűséggel ilyen szülők vagy partnerek lesznek ők is, vagy akár még rosszabbak. Egyre több a magatartászavaros és sajátos tanítási igényű gyermek, ami valószínűleg azért van, mert már a szüleik sem annyira kiegyensúlyozottak. Tehát a szülőknek emlékeztetni kell magukat, hogy attól még, hogy ők különváltak és nem házastársak, a közös gyermekeknek ugyanúgy a szülei maradtak, így a továbbiakban is egy csapatként kell együttműködniük. A gyermekek érzései és a nevelés hatásossága érdekében a gyermekek előtt akkor is ki kell tartani a szülőtárs véleménye mellett, ha éppen azzal nem ért egyet, aztán majd később konzultálhat a másikkal, hogy hogyan is rendezzék a jövőben ezt és a hasonló kérdéseket. Azt is kihangsúlyozta a váltott gondoskodással kapcsolatosan, hogy a szülőknek nem kellene ennyire ragaszkodniuk az egyenlő idő betartásához, ha éppen az egyikük nem tud érte menni a gyermekért, a szülőtársat hívja, ne a nagymamát, bábisittert stb., oldják meg egymással, mint régen, amikor együtt éltek. Akkor sem mást hívtak, hanem egymást. Véleményem szerint ez is erősíteni a gyermekekben az egészséges családi háttérrel, mivel azt

⁴⁸⁰ WOPERA Zsuzsa A gyermek véleményének megismerése és értesítésének aktuális kérdései a családjogi perekben. (2022. november 10.) <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-gyermek-velemenyenek-megismerese-es-ertesitesenek-aktualis-kerdesei-a-csaladjogi-perekben/> (2024. 04. 28.)

⁴⁸¹ BH 2019. 11. 298: Kúria Pfv.II.20.609/2019/8. <https://jogkodex.hu/doc/4379104> (2024. 04. 28.)

⁴⁸² FILÓ Erika - KATONÁNÉ PEHR Erika: *Gyermei jogok, szülői felelősség és gyermekvédelem*. Budapest, Orac Kiadó Kft., 2022, 106.

⁴⁸³ WOPERA: : i. m.

mutatja, hogy attól még, hogy anya és apa már nem férj és feleség, ugyanúgy szeretnek minket és tisztelik egymást, csak az változott, hogy már nem együtt lakunk. A legideálisabb a gyermekeknek a szakértő szerint a fészekmodell lenne, de ezt a szülők nem szokták szeretni, választani, illetve beismeri, hogy sokáig nem is tartható fenn, főleg ha időközben valamilyik szülőnek másik párja lesz.

A szakértő hangsúlyozza, hogy a gyermek érdekeit kell előtérbe helyezni, nem pedig a szülők igényeit vagy hatalmi harcait. Ez egyébként szerintem a legnagyobb probléma a váltott gondoskodással. A szülők a gyermekeik nevében, az általuk helyesnek gondolt érdekükben cselekednek, de a valóság, tehát a gyermek valós érdeke ettől általában messze van. A gyermek számára az a legfontosabb, hogy ne legyenek konfliktusok a szülők között és békés, stabil környezetben nőhessen fel. Erre pedig nem feltétlen a váltott gondoskodás a megoldás. Lehet, hogy a folyamatos konfliktusok esetén igazából a gyermek érdekét az szolgálja a legjobban, hogy csak az egyik szülő gyakorolja a szülői felügyeleti jogot, a másikkal pedig rendszeresen, de nem heti szinten tartja a kapcsolatot. Mindig tüzetesen meg kell vizsgálni a szülők nevelési képességeit és az egymáshoz való hozzáállásukat. Nyilvánvalóan egy ideális világban az lenne a legjobb, hogy a gyermek egyenlő időt töltsön mindkét szülővel, de az esetek többségében sajnos a szülők helyzete, képessége messze van az ideálistól. A gyermek kiegyensúlyozottságát sokkal jobban szolgálhatja egy másik szülői felügyeleti konstrukció. Véleménye szerint a jogi szabályozásnak és a kisegítő intézményeknek folyamatosan törekednie kell arra, hogy megteremtsék azt az optimális szociális közeget, ahol a svédhez hasonlóan a norma a váltott gondoskodás lenne. Csak erre a jelenlegi helyzetben sok különböző, a dolgozatomban tárgyalt tényező miatt még nem állunk készen. Ellenben reméli, hogy a társadalmunk idővel 'megéri' erre a feladatra a gyermekek egészséges környezetben való nevelkedése érdekében.

Az új szabályozással kapcsolatban - amely lehetővé teszi a bíróság számára, hogy ítélet alapján elrendelje a váltott gondoskodást - a szakértő kritikusan nyilatkozott. Véleménye szerint, ha a szülők már a peresedés fázisába jutottak, akkor valószínűleg nem lesznek képesek hatékonyan együttműködni a gyermek érdekében, ami a váltott gondoskodás kudarcához vezethet. Ha együtt tudnának működni, akkor peresedés helyett a bíróságnak a kettejük között létrejött egyezséget kellene jóváhagyni. A váltott gondoskodás működéséhez elengedhetetlen, hogy a szülők ne csak fizikailag legyenek közel egymáshoz, hanem érzelmileg és kommunikációs szinten is képesek legyenek együttműködni, amit nem lehet csak úgy valakire ráerőltetni. A szakértő a helyzetet a pszichoterápiához hasonlította, tehát ha valaki legbelül nem érzi, hogy ő szeretne a helyzeten változtatni, jobbítani, együttműködni, parancsszóra sem fog menni neki, ezért a váltott gondoskodás nem fog működni, csak konfliktust szül majd újra meg újra. Ez pedig azt jelenti, hogy a gyermek érdekei újfent csak sérülnek a szülők közötti feszültség által generált toxikus légkörben. A szakértő emiatt azt javasolná, hogy a szülők személyiségét is vizsgálni kellene ezekben a helyzetekben, hogy alkalmasak-e egyáltalán a váltott gondoskodásra. Ezeket hallva úgy gondolom, hogy már megdőlnék azok a bíróság által jóváhagyott konstrukciók, amikor úgy oldják meg az egymással kommunikálni nem hajlandó szülők között a váltott gondoskodás gyakorlati részét, hogy a csere az iskolában kerüljön kivitelezésre akképpen, hogy az egyikük beviszi a gyermeket reggel az iskolába, míg a másik felveszi őt az iskola végeztével. Kérdem én: így hogyan lehet intézni a gyermekkel kapcsolatos alapvető teendőket, mint például mi volt a házi feladat, mit kell megtanulni, milyen plusz programok merülnek fel a héten stb.? Egy óvoda vagy általános iskolás gyermekre nem lehet azt a felelősséget áthárítani, hogy ő tudjon mindent, mi több, neki kelljen a szülőpár másik tagját is tájékoztatni.

A szakértő említette, hogy a szülői alkalmasság vizsgálatok a bíróság alaposan figyelembe veszi a szakértő véleményét a szülők képességeit és az érzelmi stabilitásukat illetően, de a végső döntést erről a bíróság hozza meg. A szakértő feladata a szülői alkalmasság objektív értékelése,

nem pedig a döntés meghozatala. Sokszor a bíróság ellenben úgy keresi meg a szakértőt, hogy a véleménye végén írja le, hogy ő szerint ki az alkalmasabb a gyermek(ek) nevelésére, de a szakértő ezt figyelmen kívül hagyja, mivel úgy érzi, nem az ő dolga ebben döntést hozni, hiszen ez egy jogi kérdés. Három kategóriát említhetünk a szülői alkalmasság vizsgálatakor: átlagosat, átlagon alulit, illetve felülit. De az a tapasztalat, hogy akinél már szükséges az igazságügyi pszichológus szakértő kirendelése, ott a szülő nevelési alkalmasságának értékelése szinte sohasem lesz átlagon felüli. Az átlag feletti kategóriába beletartozna, hogy a szülő a gyermek érdekét a sajátja elé helyezze, ami – mint már többször említésre került – a pereskedések esetében általában hiányzik. A bíróság a szakértő véleményét egyébként nem köteles figyelembe venni a döntése meghozatalakor. Ez nekem mellesleg kicsit a bíró feladain való túlterjeszkedésnek tűnik, mivel bár a bírónak lehet a szülőkről személyes véleménye, de az sohasem írhatja felül – természetesen nyomos érvelés nélkül – a szakértő professzionális véleményét, hiszen a bírónak ehhez nincs meg a képesítése. A tárgyaláson az emberek megpróbálhatják megjátszani magukat, de egy pszichológus ezeken a beszélgetések és személyiségi tesztek segítségével könnyen átlát. Nyilvánvalóan egyéb tényezők is befolyásolják a bírót a döntéshozatal során, és nem mindig a szülők nevelési képessége az elsődleges, bár véleményem szerint ez az egyik legfontosabb szempont a gyermek jólléte érdekében. Nem szabadna a joggyakorlatnak megengednie, hogy a bíró figyelmen kívül hagyja a szakértő pszichológiai véleményét.

Arra is kíváncsi voltam, hogy tapasztalata szerint a bíróság mikor és hány éves kortól veszi figyelembe a gyermekek véleményét, illetve ő egyetért-e ezzel a gyakorlattal. A mostani szabályozás alapján a gyermekeket hároméves kortól hallgathatja meg a bíróság. Szerinte a gyermekek véleményét leghamarabb 12 éves, de leginkább 14 éves kortól kell nyomatékosabban figyelembe venni. 12 éves kor alatt a gyermekek könnyen befolyásolhatóak, így nem mindig tudják tisztán látni azt, hogy ők igazán mit is szeretnének, illetve egyik szülőt sem akarják megsérteni. A 16 éves pedig már gyakorlatilag saját maga eldöntheti, hogy kivel akar élni. Valóban ez az az életkor, amikor már úgy tűnik, hogy a gyermek látja és felfogja, hogy mi van körülötte, átlátja a szülők és a saját helyzetét. Ebben a korban már jobban önállósodik és a barátok néha fontosabbak, mint a szülők. Ha szeretne, bármikor fogja magát és a cuccát, összepakol és átmegy a másik szülőhöz, tehát nem áll fenn az a kiszolgáltatott helyzet. A kisebbek pedig sajnos érzelmileg ki vannak szolgáltatva mindkét szülőnek, sokszor azt se tudják, hogy mit mondhatnak, mert nem akarják megbántani egyiküket sem. Összefoglalva lényegében egyetért a gyakorlattal, de a meghallgatáskor a gyermekkel való direkt kommunikációt preferálja, mivel sajnos nem tudhatjuk, hogy a bíróságra vagy a szakértőhöz bevitt rajzot ki csinálta, vagy a levelet ki írta.

5. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS ÉS AZ UNIÓS SZABÁLYOZÁS

A EU-s tagországok családjogi szabályainak differenciáltsága miatt közös uniós szabályzat nem született (még) ebben a témában, de számos jogharmonizációs törekvéstről tudunk, amelyek időről időre megjelennek. Ennek első megjelenése a Bizottságnak az EU gyermekjogi ütemtervéről szóló közleménye volt 2011-ben, aminek a fő célja a gyermekek jogainak előmozdítása és védelme. Ebben kihangsúlyozásra került, hogy a „hatóságoknak és a magánintézményeknek is a gyermek mindenek fölött álló érdekét kell az elsődleges szempontnak tekinteniük.” A szülői felügyeletre is kitért az ütemterv, amely alapján – mivel a családjogi viták káros hatással vannak a gyermekek jólétére – lehetővé kell tenni a gyermekek számára, hogy a különválasztástól függetlenül tudjanak szüleikkel rendszeres, személyes és közvetlen kapcsolatot tartani. Ez alól az egyetlen kivétel az, ha ez a gyermek érdekeivel ellentétes. A határokon átnyúló szülői felelősség megállapításáról szóló viták mielőbbi elrendezése végett megfelelő tájékoztatást kell nyújtani a feleknek jogaikról, hogy minél gyorsabb legyen a procedúra, így a gyermekeket ennek a lehető legrövidebb ideig tegyük ki.⁴⁸⁴ Az Európa Tanács 2013-ban javaslatot tett arra, hogy az uniós országok teremtsék meg a feltételeit a közös szülői felügyelet elterjedésének, illetve 2015-ben már a váltott gondoskodás bevezetését szorgalmazta az országokban.⁴⁸⁵ Az utóbbiban leírták, hogy „szükség esetén támogassák és fejlesszék a családjogi eljárások során a mediációs eljárásokat, beleértve a gyermekeket is, nevezetesen, a bíró által elrendelt kötelező tájékoztatást, annak érdekében, hogy a szülőket meggyőzzék arról, hogy a váltott elhelyezés lehet a legjobb választás/megoldás a gyermek mindenekfelett álló érdekeit tekintve. Dolgozzanak ki egy ilyen megoldást, figyelemmel arra, hogy a mediátorok megfelelő képzést kapjanak, ezáltal elősegítve a megsokszorozott/szoros együttműködést, amit az úgynevezett Cochem modell inspirált.”⁴⁸⁶

De kit is kell az EU-ban szülői felügyelettel rendelkezőnek tekinteni? A Brüsszel II/b., vagyis a Tanács 2019/1111/EU rendelete a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről alapján azt a személyt tekintjük szülői felügyeletet gyakorlónak, „*akinek a beleegyezése nélkül határozat, jogszabály vagy a gyermek szokásos tartózkodási helye szerinti tagállam joga szerint jogi erővel bíró megállapodás alapján a szülői felelősség jogosultja nem dönthet a gyermek tartózkodási helyéről.*” Ez felülírja néhány uniós országnak a szülői felügyelettel nem rendelkező szülő széles döntési jogkörét szabályozó rendelkezéseit.⁴⁸⁷

A magyar 2017. évi XXVIII. törvény a Nemzetközi magánjogról (a továbbiakban: Nmjt.v.) is érinti a témát, valamint rendezi a joghatósági kérdéseket a Brüsszel II/b. rendelet segítségével, például ha a szülőknek az állampolgársága különböző, esetleg a család már nem Magyarország területén él, de a gyermek magyar állampolgársággal rendelkezik stb. Azonban valamennyi tagállam joghatósággal rendelkezik akkor, ha a gyermeket érdemi kötelék fűzi az adott tagállamhoz, mert például annak állampolgára, vagy egyik szülője szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik ott.⁴⁸⁸ Ha még így sem állapítható meg a joghatóság, minden állam a saját

⁴⁸⁴ A Bizottságnak az EU gyermekjogi ütemtervéről szóló közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. COM (2011.02.15.) 3, 6-8, 16.

<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0060:FIN:hu:PDF> (2024. 04. 20.)

⁴⁸⁵ SIMON Károly László: A közös az új zsinórmérték? A közös szülői felügyelet kibontakozásának nemzetközi mintái a hazai családjog tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 2023/3, 53–64. https://ias.jak.ppke.hu/2023sz/06_SimonKL_IAS_2023_3.pdf (2024. 09. 23.)

⁴⁸⁶ Apák az igazságért Kh. egyesület: Határozat 2079(2015)1 Európa Tanács <https://www.apakazigazsagert.org/cikk/hatarozat-207920151-europa-tanacs> (2024. 09. 23.)

⁴⁸⁷ A Tanács (EU) 2019/1111 rendelete 2019. június 25.) a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről (Brüsszel II/b.) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R1111> (2024. 04. 20.)

⁴⁸⁸ A Tanács (EU) 2019/1111 rendelete 7-11. cikk, 14. cikk

joga alapján határozhatja ezt meg. Az Nmjtvt. szerint ebben az esetben a Magyar Állam akkor jár el, ha a gyermek magyar állampolgár.⁴⁸⁹

A Brüsszel II/b. a 21. cikkben kiemeli a gyermek véleménynyilvánításához való jogát. Eszerint a tagállamok bíróságainak biztosítania kell az ítélőképessége birtokában lévő gyermek valódi és tényleges lehetőségét arra, hogy „az eljárás alatt akár közvetlenül, akár képviselőn vagy megfelelő szervén keresztül szabadon kifejezhesse véleményét.” Ezt a véleményt a gyermek korára és érettségi fokára figyelemmel kell figyelembe vennie a bíróságoknak.⁴⁹⁰ Az ítélet külföldi elismerése érdekében pedig csatolni kell egy tanúsítványt, ami bizonyítja, hogy az ügyben érintett gyermek véleményét kikérték a döntés meghozatala előtt, vagy ha ez nem történt meg, mi volt ezen mulasztás oka. E nélkül nem ismerhető el és nem hajtható végre más tagállamban.⁴⁹¹ Európa több országában főszabály szerint ma már a törvény erejénél fogva fennmarad a közös szülői felügyelet a válás vagy élettársi kapcsolat megszűnése után. Ettől csak akkor térnek el, ha valamelyik fél a közös szülői felügyelet megszüntetését kéri, vagy a bíróság tudomására jut olyan körülmény, mely alapján csak és kizárólag az egyik felet jogosítja fel a szülői felügyelet gyakorlására. Ez elsősorban azon, legfőképpen apákból álló csoport követeléseinek megvalósulásának eredménye, akik nehezményezték, hogy a különválás után az anyukák nevelték gyermekeiket és az ő beleszólásuk csak korlátozottan érvényesülhetett. Másodsorban a családi szerepek évtizedek óta átalakulóban vannak, az anyák a korábbiakhoz képest többet dolgoznak és magasabb a fizetésük, míg az apák szeretnék nagyobb felelősséget vállalni a gyermekek életében. Ez a helyzet szülők formális jogegyenlőségéhez vezet, aminek következtében mindketten minél több ráhatást kívánnak a gyermekek életének alakulására. Emellett, mint már említettem, a gyermekek egészséges emocionális fejlődését szolgálja az, ha mindkét szülőjével kiegyensúlyozott a kapcsolata és számíthat rájuk. Svédországban ezt a szabályozást már 1998-ban bevezették, míg Dániában 2002-ben. Ennek eredményeként közös szülői felügyelet gyakorlása esetén minden tagállamban a felek egyenlőek, ugyanolyan jogaik és kötelezettségeik vannak.⁴⁹²

A legtöbb országban az az általánosan elfogadott, hogy a váltott gondoskodás legyen a standard, a főszabály, amit a bíróságnak a legtöbb esetben alkalmaznia kell. Linda Nielsen szerint a váltott gondoskodás legtöbb ellenzője azt vallja, hogy a váltott elhelyezés nem alkalmas arra, hogy egyenmegoldás legyen minden család számára, ellenben a professzornő jól rámutat, hogy az a helyzet sem lehet ilyen megoldás, amikor a gyermek csupán az egyik szülő felügyelete alá kerül.⁴⁹³ Természetesen mindig az adott családot vizsgálva ítélni meg a bíró a szakértők segítségével, hogy a gyermek érdekét milyen konstrukció szolgálja a legjobban.

Mint már említettem, a mai napig nem eldöntött a vita arról, hogy mennyi időt kell a gyermekeknek eltölteni az egyes szülőkkel ahhoz, hogy azt váltott gondoskodásnak lehessen hívni. Azonban közös nevezőnek az a feltételezés tűnik, hogy a gyermek felváltva él a szülei háztartásában, és ezáltal mindegyiküknél jelentős ideig tartózkodik. A legtöbb empirikus tanulmány a közös szülői felügyelet és a váltott gondoskodás megkülönböztetésére a 30-50%-os küszöbértéket alkalmazza mindkét szülő esetében, amikor a gyermek elsődlegesen vagy kizárólag az egyik szülőnél él. Kivételt képez ez alól az USA-beli Wisconsin állam, amely a váltott gondoskodást úgy határozza meg, hogy a gyermek az idő legalább 25%-ában mindkét szülőnél tartózkodik. Azonban a kutatások alapján csak az felelne meg az 'egyenlő megosztás' kritériumának, ha a gyermek az idő 50%-át mindkét szülőnél tölti. Ebben az esetben a gyermek

⁴⁸⁹ 2017. évi XXVIII. tv. a Nemzetközi magánjogról 106. § (1)

⁴⁹⁰ A Tanács (EU) 2019/1111 rendelete

⁴⁹¹ WOPERA: : i. m.

⁴⁹² SZEIBERT: : i. m.

⁴⁹³ SZEIBERT Orsolya: A váltott gondoskodás - amerikai és svéd tapasztalatok; a kutatás nehézségei. *Családi Jog*, 2021/4, 39-44. <https://szakcikkladatbazis.hu/doc/8356733> (2024. 09. 03.)

nem rendelkezne "elsődleges" és "másodlagos" otthonnal. Minden más esetben, bár váltott gondoskodásnak neveznék, de vagy az anya, vagy az apa lenne az „elsődleges” szülő, akinél a gyermek az ideje több mint 50%-át tölti.⁴⁹⁴ Ez végülis nagy általánosságban Magyarországon akkor is így van, ha ténylegesen egyenlő időt tölt a gyermek mindkét szülővel, mivel valamelyikük lakóhelye be lesz jegyezve a gyermek állandó lakóhelyeként, tehát ezt a szülőt a közigazgatás Magyarországon is az „elsődleges”-nek tekinthetjük annak ellenére, hogy mindkét szülőnek azonos jogai vannak, illetve egyenlő időt töltenek gyermekükkel.

Steinbach az általa végzett nemzetközi kutatás alapján összegzi mindazon kritériumokat, amelyek megléte szükséges a sikeres váltott gondoskodáshoz: földrajzi közelség; a szülők képessége a konfliktusok nélküli nagyfokú együttműködésre, és legalábbis egy kölcsönös tiszteleten alapuló kapcsolat fenntartására; az apai kompetencia bizonyos foka; családbarát munkaidő; a pénzügyi függetlenség bizonyos foka; rugalmasság; illetve a gyermekek igényei iránti nagyfokú érzékenység, beleértve a hajlandóságot a megállapodás módosítására a gyermekek változó igényeinek megfelelően, ha idősebbek lesznek.⁴⁹⁵ Ebből is látszik, hogy sok tényező együttes fennállása szükséges a váltott elhelyezéshez, de ha ezeket a szülők biztosítani tudják, akkor a gyermekek egy bár különélő, de boldog család részeként fognak felnőni, ami biztosítja a mentálhigiénéjüket és megelőzi a hagyományos elvált szülők gyermekeként tapasztalt negatívumokat. Egy 2022-ben publikált kutatás alapján – amelyben az európai országok szülői felügyeleti típusainak százalékos eloszlását vizsgálták – kiütközött, hogy az országok között mekkora eltérések vannak. Nem meglepően Svédországban a gyermekek 42,5%-a él egyenlő idejű váltott gondoskodásban, ezt követi Finnország (23,8%) és Belgium (19,6%). Szlovéniában, Dániában, Spanyolországban és Franciaországban minden tizedik gyermekből több mint egy rendelkezik ilyen típusú megállapodással. Ellenben kilenc országban, köztük Magyarországon is 5% vagy annál kevesebb gyermek él egyenlő idejű váltott gondoskodásban. Az egyenlőtlen idejű váltott gondoskodást rögzítő megállapodások Dániában a leggyakoribbak (26,2%), ezt követi Svédország (11,2%), Szlovénia (11,1%) és Belgium (10,7%). Általánosságban elmondható, hogy azokban az országokban, ahol az egyenlő idejű váltott gondoskodás kevésbé jellemző, ott az egyenlőtlen idejű váltott gondoskodás aránya is az: az a kilenc ország, ahol az egyenlő váltott gondoskodás 5% – vagy annál kevesebb –, mind szintén benne van abban a 11 olyan országban, ahol a legalacsonyabb az egyenlőtlen váltott gondoskodás mértéke. Továbbra is a kizárólagos szülői felügyelet az uralkodó megoldás Svédország kivételével minden országban, a legnagyobb gyakorisággal néhány Kelet-európai – köztük Magyarország – és Dél-európai országban. Magyarországon az egyenlő idejű váltott gondoskodás százalékos aránya olyan alacsony, hogy még leolvasni is nehéz a pontos számot, de 1%-nál nem sokkal lehet több. Az országunkban még hivatalosan nem létező egyenlőtlen idejű váltott gondoskodás a gyakorlatban egy kicsivel elterjedtebb, az ábra alapján 5% körül mozog. A kizárólagos szülői felügyelet ennek megfelelően a felmérés idején 94% volt. Megjegyzendő, hogy ez nem az összes adat, hiszen van olyan szülőpáros, akik egyezségüket nem hagyatják jóvá a bírósággal, vagy az ítélet ellenére mégis váltott gondoskodásban egyeznek meg, így ezeket az adatokat a kutatás nem tartalmazta, viszont valószínűleg nem állnánk sokkal jobban azokkal együtt sem. A fészekmodell pedig olyan ritka még, hogy ebben a felmérésben meg sem említették, de más számadatot sem találtam róla.⁴⁹⁶

A váltott gondoskodás témájában sokszor említik példaként Svédországot, hiszen a tapasztalatok alapján ott a legelterjedtebb ez a jogintézmény. Feltehető a kérdés, hogy miért is működik olyan jól a váltott gondoskodás Svédországban, míg Magyarországon kevésbé? Az

⁴⁹⁴ STEINBACH: : i. m.

⁴⁹⁵ STEINBACH: : i. m.

⁴⁹⁶ Mia HAKOVIRTA [et al.]: Joint physical custody of children in Europe: A growing phenomenon *Demographic Research*, 2023/49. <https://www.demographic-research.org/volumes/vol49/18/49-18.pdf> (2024. 09. 04.)

országban a válás után váltott gondoskodásban történő megállapodás már 2013-ban ugyanolyan gyakori volt, mint az, amikor a gyermekek válás után az anyjuknál maradnak. A váltott gondoskodásban élő svéd gyermekek aránya a 80-as évek közepén körülbelül 1%-a volt azoknak a gyermekeknek, akinek a szülei elváltak, de ez 2013-ban már 35% és 40% között volt. Ezen felmérés elvégzésekor a 12 és 15 év közötti gyermekek közül minden tizedik gyermek váltott gondoskodásban élt. Egy 2018-as kutatás szerint a svéd születésű és tanult szülők körében a 3 éves gyermekek esetében a váltott gondoskodás csaknem kétszer olyan gyakori, mint az, hogy a gyermek a válás után az egyik szülőnél marad. Ha a svéd szülők külön élnek, akkor is általában közeli városrészekben maradnak, így az otthonaik közötti távolság elég kicsi ahhoz, hogy ne okozzon semelyiküknek sem gondot a váltott gondoskodás fenntartása.⁴⁹⁷

Az összes, Svédország sikerét taglaló cikkben az emögötti legfőbb tényezőként a társadalmi elfogadottság került említésre. Tehát az, hogy emberek számára az a természetes, hogy a gyermekeknek mindkét szülővel szoros kapcsolatuk legyen a (külön)válás után is. Ez nagyrészt a széleskörű támogató rendszereknek köszönhető, amelyek már az 1970-es évektől, a gender-neutrális politika bevezetésétől jelen vannak az országban. Gondolok itt mind törvényi, mind szociális támogatásokra. A gender-neutrális politika célja az volt, hogy az apák nagyobb közreműködést vállaljanak gyermekeik életében, így minden olyan kedvezményt ők is ugyanúgy megkaptak, mint az édesanyák pl. az anyák szabadságával egyenlő apasági szabadság stb. Azt is lehetőségként kínálják az újdonsült szülőknek, hogy együtt, ugyanazon a napon használják fel a szülési szabadságot. Illetve egymás között a kapott szülés utáni szabadságot bárhogy feloszthatják. De a mai napig a legtöbb svéd párt politikai programjának része a szülők közötti egyenlőség, amibe beletartozik a pénzügyi önállóság is, tehát támogatják a kétkeresős családi modellt. Ennek sikerességét mutatja, hogy Svédországban 2013-ban a nők 80,7%-a a munkaerőpiacon szerepeltette magát, ez az arány pedig az OECD országai közül a legmagasabb. Ez a politika is nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a nők függetlenségük miatt a váltott gondoskodást tartják a legjobb modellnek. A családcentrikus politika pedig hozzájárul ahhoz, hogy a legtöbb válófélben lévő szülőpár meg tud egymással egyezni szakmai vagy bírósági közreműködés nélkül a szülői felügyelet elrendezéséről. A Svéd Egészségügyi és Jóléti Hivatal becslései szerint a különélő szülők 14%-a kér tanácsot azzal kapcsolatban, hogy miként kezeljék a szülői felügyeleti joggal kapcsolatos nézeteltéréseiket. A szülők csekély száma, mindösszesen csak 9%-uk rendezi bírósági úton a felügyeleti jogvitát.⁴⁹⁸ Véleményem szerint ez a korát megelőző, felvilágosult szemléletmód járult hozzá ahhoz, hogy a szülői szerepek hamar kiegyenlítődtek. Az apák ugyanúgy a válás után is szerették volna fenntartani a kapcsolatot gyermekeikkel és erre a kormány és a törvényi szabályozás segítségével minden lehetőségük megvolt, ennek eredményeképpen pedig mindannyiuk érdekében állt a szülőpárjukkal jó viszonyt ápolni, hogy hatékonyan és egyenlően részt tudjanak venni továbbra is gyermekeik életében. Ha vitás helyzet adódik, a szülők tudják, hogy számos program és tanácsadási szolgáltatás a rendelkezésükre áll, amelyek segítik őket a konfliktusok kezelésében és az együttműködés javításában. Az a felfogás pedig, ami a váltott gondoskodáshoz elengedhetetlen, sajnos sok ország polgáraiba nincs még belekódolva, nem alakultak ki a családon belüli egyenlő szerepek. A mi országunkban is még mindig az a természetes, hogy a válás után a gyermekek az anyával maradnak, bár talán kezdi a nagyobb apai felelősségvállalási mozgalom nálunk is felütni a fejét, de még szerintem sajnos ennek az elején tartunk. Emellett a szülők inkább a maguk érdekeit helyezik előtérbe, nem a gyermeküket a válási 'harcban' ahelyett, hogy a kompromisszumkészségre és a viták elkerülésére koncentrálnának.

⁴⁹⁷ E. FRANSSON – A. HJERN – M. BERGSTRÖM: What Can We Say Regarding Shared Parenting Arrangements for Swedish Children? *Journal of Divorce and Remarriage*, 2018/5, 349–358. <https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1454198> (2024. 07. 15.)

⁴⁹⁸ FRANSSON – HJERN – BERGSTRÖM: : i. m.

6. ZÁRÓ GONDOLATOK

Az egész uniós szabályozást vizsgálva megfigyelhető, hogy az EU és tagállamainak célja egy gyermekbarát rendszer kialakítása, ahol a cél a gyermek érdekeinek figyelembevételével történő döntés, hogy a kiskorúak egy boldog, kiegyensúlyozott háztartásban nőhessenek fel. De a magyar szabályozásnak és mentalitásnak is sokat kell még fejlődnie a váltott gondoskodás, és en bloc bármilyen közös szülői felügyeleti konstrukció terén. A váltott gondoskodás előtt álló legnagyobb akadály egyszerű, az apa hiánya a gyermeknevelésben. A jó példa előttünk van: ha követjük az északi országok mentalitását és struktúráját, véleményem szerint a váltott gondoskodás mind a gyermekeknek, mind a felnőtteknek megkönnyíti majd az életét. Viszont a mostani helyzetben úgy gondolom, hogy csak a magas érzelmi intelligenciával rendelkező szülőpárosok tudják alakítani az életüket a váltott gondoskodás köré úgy, hogy a másikkal csapatként együttműködjenek és a gyermekeik jóléte és harmonikus környezetben való nevelkedése legyen a prioritás. Valószínűnek tartom, hogy a válás kapcsán mindkettőjükben vannak sérelmek, amik a kapcsolatukból való kiszállás előtt, közben vagy után jelentkeztek, de emlékeztetni kell magukat az egymás iránt érzett szeretetre, illetve tiszteletre is, ami ahhoz kell, hogy a gyermekeik a lehető legkevesebbet érzékeljenek a válással és a különéléssel járó surlódásokból. Emellett a szülőknek is sokkal könnyebb a másikra – mint társként – tekinteni, akire mindig számíthatnak, mint az 'ellenségre' egy zéró összegű játékban. Véleményem szerint ahelyett, hogy a bíróság ítélettel a szülők akarata ellenére elrendelheti a hajlandóság hiánya miatt úgy sem sokáig működő közös szülői felügyeletet vagy váltott gondoskodást, az emberek mentalitását megváltoztató intézkedésekre kéne elsődlegesen koncentrálni. Gondolok itt a mediációra, a szülőket, gyermekeket segítő pszichológus rendelkezésre bocsátására, az apai jelenlét és szerep erősítésére és segítésére stb. Először a szociális háttérrel kell előteremteni ennek a jogintézménynek, hogy tudjanak és akarjanak is a szülők válás után együttműködni, és szívesen válasszák ezt a konstrukciót. Amikor ezt elértük, akkor kell majd inkább a jogi háttérre fókuszálni. Nyilvánvalóan addig is szükséges egy megfelelő és kielégítő szabályozás, ami rendezi a nyitott, sürgető kérdésekből felmerülő jogvitákat, ellenben a 'kényszeres' közös szülői felügyelet vagy váltott gondoskodás még nem lesz egy ideig széles körben sikeres a magyar társadalomban. Legyen eddig a szemléletváltásig a váltott gondoskodás hazánkban a javasolt szülői felügyeleti konstrukció és nem az erősen ajánlott. Ezt a javaslatot véleményem szerint úgy lehetne ténylegesen megfontolandóvá tenni a váló szülők között, hogy ennek a Ptk.-ban is hangot adunk. Ennek elérésére a következő jogszabályszoveget javaslom a jövőre tekintettel, ha már a szülők per nélkül nem tudnak megegyezni egymás között: „A szülői felügyeletet a szülők a különválás után továbbra is közösen, lehetőleg közel azonos időtartamban gyakorolják. A váltott gondoskodás kivitelezését ellehetetlenítő indok fennállását az érdekelt fél a bíróságnak bejelenti, amelyet a bíróság megvizsgál. Ha valóban fenntarthatatlan a felek között e jogintézmény, akkor a bíróság egy másik szülői felügyeleti konstrukciót javasol.” Ez a szöveg szintén a váltott gondoskodás elterjedését szolgálná, de nem kényszerítő jelleggel. Ellenben a szülőknek kötelező lenne megfontolniuk a gyermekeik érdekét szolgáló, egészséges környezetben megvalósuló váltott gondoskodást és azt is átgondolni, hogyan tudják ezt kivitelezni együtt. Ez pedig annak mérlegelésére készítelné a legjobb forgatókönyv szerint őket, hogy miért tudna működni ez a konstrukció, és nem az azonnali elutasításra. A válási harc helyett egy kompromisszumos helyzet kerülne előtérbe, ami tényleg mindenkinek előnyös lenne. Ha a szülők nem akarnák megnyerni maguknak a gyermekeket, akkor a gyermekeknek nem kellene átélniük az akár több évig eltartó veszekedést a szülők között, így nem lennének rákényszerítve, hogy vagy oldalt válasszanak, vagy próbáljanak mindkettőjüknek megfelelni egyszerre. Ideális esetben a jogszabályszoveg a szülői felügyelettel kapcsolatos perek számát is lecsökkentené, mert a szülőket egy észszerű megállapodásra ösztönözné. A mostani helyzetben a szülők által kreált indokok – arról, hogy miért is lenne fenntarthatatlan egy váltott gondoskodásos konstrukció –, sokszor egy kis

hajlandósággal könnyen kiküszöbölhetőek lennének, csak meg kellene adni az ehhez szükséges kezdő „lökést”. Ha országunkban is a váltott gondoskodás lenne a standard, talán ez lehetne az, ami az emberek gondolkodását pozitívan megváltoztatná annak irányába, hogy a gyermekek érdekét a szülők közötti együttműködés szolgálja a legjobban. Természetesen vannak azon nyilvánvaló – távolság, abúzus, egy negatív szülői személyiségjegyek, a gyermek érdeke más, stb. – indokok, amelyek miatt a váltott gondoskodás nem megvalósítható. Ellenben a távolságra minden esetben van megoldás – mint már egy korábbi részben példaként említésre került –: a szülők a gyermekük érdekében, a boldogságuk miatt dönthetnek úgy, hogy egy településre, vagy közelebb költöznek egymáshoz, hogy zökkenőmentes legyen a váltott elhelyezés.

Végül összegezve úgy vélem, hogy Magyarországon a váltott gondoskodás sikeres bevezetéséhez még így is átfogó reformokra lenne szükség, amelyek a következők:

- a törvényi keretek rendezése,
- szélesebb körű szülői szabadság biztosítása,
- több szabadnap és támogatások bevezetése mindkét szülő részére,
- mediációs és tanácsadási szolgáltatások fenntartása,
- az apák felé is kiterjedő munkahelyi rugalmasság,
- a gyermekvédelmi és oktatási szolgáltatások széleskörű biztosítása,
- társadalmi tudatosítás,
- a jogi és gyermekintézmények együttműködése.

Ezek a változtatások együttesen hozzájárulnának ahhoz, hogy a szülők nagyobb hajlandóságot mutassanak az együttműködésre és a közös felelősségvállalásra a gyermeknevelés terén, és a váltott gondoskodás elterjedtebbé váljon Magyarországon.

Úgy gondolom, hogy végsősoron a sikeres váltott gondoskodáshoz négy dolog megléte szükséges: a szülők e modell megvalósítására való hajlandósága, kompromisszumkészség, a gyermek életében való folyamatos részvétel iránti igény, illetve a szülők egymás közötti kapcsolatában szerzett sérelmeken való túllépés a gyermek boldogsága érdekében.

7. BIBLIOGRÁFIA

- Anja STEINBACH: Children's and Parents' Well-Being in Joint Physical Custody: A Literature Review. *Family Process*, 2019/2.
https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/famp.12372?saml_referrer
- Apák az igazságért Kh. egyesület: Határozat 2079(2015)1 Európa Tanács
<https://www.apakazigazsagert.org/cikk/hatarozat-207920151-europa-tanacs>
- Arcanum Adatbázis Kiadó: Pater Familias
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-okori-lexikon-CA894/p-CC4F4/pater-familias-CC5E3/>
- Európai Igazságügyi Hálózat (polgári és kereskedelmi ügyek): Szülői felelősség – gyermek feletti felügyelet, kapcsolattartási jog
https://e-justice.europa.eu/302/HU/parental_responsibility_child_custody_and_contact_rights?SPAIN&member=1
- FILÓ Erika - KATONÁNY PEHR Erika: *Gyermei jogok, szülői felelősség és gyermekvédelem*. Budapest, Orac Kiadó Kft., 2022.
- E. FRANSSON – A. HJERN – M. BERGSTRÖM: What Can We Say Regarding Shared Parenting Arrangements for Swedish Children? *Journal of Divorce and Remarriage*, 2018/5, 349–358.
<https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1454198>
- GOTHÁRDI Enikő: A szülői felügyelet szabályozása a magyar jogfejlődésben. *DÍKÉ*, 2021/1.
- GRÁD András: A váltott gyermekelhelyezés jogi és pszichológiai aspektusai. *Családi Jog*, 2019/4, 1-7.
<https://szakcikkadatbazis.hu/doc/9181647?fbclid=IwAR2hacp0RITGjER85L4iL6RyktmvRcF8ImB3Kap8BWwEAKUZEvcgfaOd35U>
- HORVÁTH Eszter: Ilyen a válás svéd módra: a fészek modell segítségével kevésbé sérül a gyermek. <https://femina.hu/gyermekek/feszec-modell/>
- Jogászvilág: Változások a közös szülői felügyelet gyakorlásában 2022. január 1-jétől. <https://jogaszvilag.hu/szakma/valtozasok-a-kozos-szuloi-felugyelet-gyakorlasaban-2022-januar-1-jetol/>
- KONOPÁS Noémi: Gyermekelhelyezés: kinyílt a kapu az édesapák előtt (2021. 11. 13.)
<https://mandiner.hu/hirek/2021/11/kozos-felugyelet-valtott-neveles>
- John LOCKE: Locke on Parental Power. *Population and Development Review*, 1989/4, 749, 752, 755. <https://www.jstor.org/stable/1972599>
- Malin BERGSTRÖM [et al.]: Preschool children living in joint physical custody arrangements show less psychological symptoms than those living mostly or only with one parent. *Acta Paediatrica*, 2018/107. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/apa.14004>
- Jennifer MCINTOSH [et al.]: Post-separation parenting arrangements: Patterns and developmental outcomes. Studies of two risk groups. *Family Matters*, 2011/86. 40-48.
https://www.researchgate.net/publication/286980636_Post-separation_parenting_arrangements_Patterns_and_developmental_outcomes_Studies_of_two_risk_groups
- MÉSZÁROS-BARCSA Ildikó Judit: A családjog közigazgatási vetületei: különös tekintettel a szülői felügyelet rendezése és gyakorlása során felmerülő elméleti és gyakorlati kérdésekre. in *Opuscula Iuvenum Excellentissima*, 2020/1, 10-11. https://antk.uni-nke.hu/document/akk-copy-uni-nke-hu/Opuscula_Iuv_Meszaros-Barcsa.pdf
- Mia HAKOVIRTA [et al.]: Joint physical custody of children in Europe: A growing phenomenon *Demographic Research*, 2023/49.
<https://www.demographic-research.org/volumes/vol49/18/49-18.pdf>
- Rafaela LEHTME - Karmen TOROS: *Bird's nest parenting as a child-centered solution in the context of shared parenting*.

- https://www.researchgate.net/publication/336588882_Bird's_nest_parenting_as_a_child-centered_solution_in_the_context_of_shared_parenting
- SEREG András: Szülők háborúja – Büntetőeljárások a válóperekben – Az igazságügyi pszichológus szakértő tapasztalatai. https://www.jogiforum.hu/cikk/2018/01/30/szulok-haboruja-buntetoeljarasok-a-valoperekben-az-igazsagugyi-pszichologus-szakerto-tapasztalatai/?fbclid=IwAR0h5XLS4mOwIaBZF5TSFYAWs1CF3JPkSmViC3OOe_moDN5wYnFYel8UKR4
 - SIMON Károly László: A közös az új zsinórmérték? A közös szülői felügyelet kibontakozásának nemzetközi mintái a hazai családjog tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 2023/3, 53–64. https://ias.jak.ppke.hu/20233sz/06_SimonKL_IAS_2023_3.pdf
 - SZEIBERT Orsolya: A váltott gondoskodás - amerikai és svéd tapasztalatok; a kutatás nehézségei. *Családi Jog*, 2021/4, 39-44. <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/8356733>
 - SZEIBERT Orsolya: Együtt a házasság felbontása után is? A közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés európai tendenciái. *Családi Jog*, 2012/4, 1-11. <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/6932901>
 - SZEIBERT Orsolya: The voice of the child and the implementation of the child's right to be heard in parental responsibility matters and cases. *Hungarian Journal of Legal Studies*, 2023/1, 71–87. <https://real.mtak.hu/192492/1/2052-article-p71.pdf>
 - VISONTAI-SZABÓ Katalin A szülői felügyelet rendezésének jogi keretei és pszichológiai háttere különös tekintettel a szülői felügyelet közös gyakorlására. *Glossa Iuridica*, 2021/4, 73-94. https://szakcikkadatbazis.hu/doc/6093054?fbclid=IwAR1zI0w9EJKNIZRuSz5bUFhZCjgKGGJrz-WUNcPFfm4SrI_-2pWvZbpXZtg
 - WOPERA Zsuzsa A gyermek véleményének megismerése és értesítésének aktuális kérdései a családjogi perekben. (2022. november 10.) <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-gyermek-velemenyenek-megismerese-es-ertesitesenek-aktualis-kerdesei-a-csaladjogi-perekben/>

Felhasznált jogforrások

- 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról
- A gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény <https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/AGyermekjogairolszoloegyezmenyNewYork1989.pdf>
- 1998. évi LXXXIV. törvény a családok támogatásáról
- BH 1998.4.180: Legf. Bír. Pfv.II.23.445/1996. sz <https://jogkodex.hu/doc/9248221>
- A Bizottságnak az EU gyermekjogi ütemtervéről szóló közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának (2011.02.15.)
- 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
- A Budai Központi Kerületi Bíróság P.30430/2016/84. számú határozata <https://jogkodex.hu/doc/2241930>
- 2017. évi XXVIII. törvény a Nemzetközi magánjogról
- A TANÁCS (EU) 2019/1111 RENDELETE 2019. június 25.) a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről
- BH 2019. 11. 298: Kúria Pfv.II.20.609/2019/8. <https://jogkodex.hu/doc/4379104>
- A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.II.20.752/2019/7. számú ítélete https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kúria&ugyszam=Pfv.20752/2019/7&azonosito=AHK4T_25451424
- Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.II.21.324/2019/15. számú ítélete https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kúria&ugyszam=Pfv.21324/2019/15&azonosito=AHK4T_26338729

- A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.II.21.225/2020/9. számú ítélete <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kúria&ugyszam=Pfv.21225/2020/9&azonosito=9d07c497-242e-4c4c-bb01-b99375033e7a>
- A Kúria Pfv.II.21.225/2020/9. számú precedensképes határozata szülői felügyelet gyakorlásának rendezése tárgyában. <https://jogkodex.hu/doc/2199118>
- A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.II.20.020/2021/5. számú ítélete <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kúria&ugyszam=Pfv.20020/2021/5&azonosito=c93302ee-63f4-460e-b228-3fb3323c056d>
- A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Kfv.V.37.535/2022/2. számú végzése <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kúria&ugyszam=Kfv.37535/2022/2&azonosito=c782848e-f05a-48e1-8dc8-f1da1ccf5af7>
- A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.II.20.958/2022/4. számú ítélete <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kúria&ugyszam=Pfv.20958/2022/4&azonosito=728f88e8-fa5f-49d0-bb00-60926d771b9c>
- A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.I.21.169/2022/8. számú ítélete <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozat-pdf/?birosagName=Kúria&ugyszam=Pfv.21169/2022/8&azonosito=da14da33-6fb3-479f-b652-1720ef00021b>

Kenéz Bence Kende

Generációs ellentétek. A mesterséges intelligencia szabályozásának szerzői jogi kihívásai a nagy nyelvi modelleken alapuló csevegőrobotok terjedésének tükrében.

Absztrakt: „A művészeknek nincs félnivalójuk az automatizációtól” – szölt az eddig sokak által axiómának tartott jóslat. Az elmúlt évek egyik legnagyobb technológiai áttörésének, az ún. text-to-x generatív mesterséges intelligencián alapuló szolgáltatásoknak köszönhetően azonban mára alapjaikban kérdőjeleződtek meg a technológiai fejlődés határait előrelátni vélő kijelentések; számtalan író, képzőművész és zeneszerző látja versenytársát az innovációban, szerzői jogi perek sorával próbára téve a szellemi alkotások védelmét szolgáló jogrendszerünk alapköveit. A dolgozatban – a mesterséges intelligenciához köthető, a szabályozási dilemmák megértéséhez elengedhetetlen fogalmak és működési elvek tisztázása után – bemutatom a technológiához leggyakrabban társított pozitív fejlődési irányokat, kitérve ugyanakkor az ezekkel járó veszélyekre is. E körben kiemelt figyelmet fordítok a generatív mesterséges intelligenciák által támasztott kihívások felvázolására a jelenlegi szerzői jogi rezsim megvilágításában. Végül, a dolgozat utolsó részében kísérletet teszek a felmerülő szabályozási dilemmákra adható válaszok összegzésére a főbb szakirodalmi álláspontok szemlélésével.

1. BEVEZETÉS

A mesterséges intelligencia (angolul: *artificial intelligence*, röviden: MI vagy AI) használata a rohamos technológiai innováció folytán napjainkra megkerülhetetlen szereplőjévé vált a mindennapjainknak: még ha nem is tudatosítjuk magunkban, minden pillanatban számtalan alkalmazásával találkozhatunk – mára tízből négy magyar fiatal használt már mesterséges intelligencián alapuló eszközt saját állítása szerint.⁴⁹⁹ Az innováció érdemének azonban jelen helyzetben is két oldala van, így a legutóbbi, önálló alkotásra alkalmas (ún. generatív) MI-modellek azzal fenyegetnek, hogy a művészek versenytársaivá válnak a szellemi alkotások piacán. A generatív szoftverek betanításához a fejlesztőik ráadásul számtalan szerzői művet használnak fel anélkül, hogy a jogosultaktól engedélyt kérnének hozzá,⁵⁰⁰ nem véletlen tehát, hogy több, kreatív szektorban dolgozó személy felháborodásában bírósághoz fordulva szeretne elégtételt kapni.

A fenti jogvitákban felmerülő jogkérdések eldöntése során azonban számtalan, *szakértelmet igénylő kérdés* is felmerül; a mesterséges intelligencia fejlesztése komplex tudományterület, ahol mind jogalkalmazói, mind jogalkotói szinten elengedhetetlen a technológia működésének és potenciális hatásainak legalább alapszintű ismerete. Tanulmányom következő fejezetében ezért egyfelől bemutatom az MI megértéséhez szükséges kulcsfogalmakat, kiemelt figyelmet szentelve a generatív MI-t használó csevegőrobotokra; ezt követően pedig illusztrálom a fejlesztés alkalmazásával járó jelenlegi és potenciális jövőbeli előnyöket, felhívva a figyelmet ugyanakkor néhány rizikófaktorra, amelyet a technológia késői vagy nem megfelelő

⁴⁹⁹ Jogvédekt online tartalmak, hamisított termékek – kutatás a 18–26 éves fiatal felnőttek körében (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2024. március) https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/sztnh_fiatalkok_kutatas_2024_pp.pdf, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04. Egy francia felmérés szerint a megkérdezettek 67%-a hallott már a ChatGPT nevű csevegőrobot-szolgáltatásról (a válaszadók 56%-a viszont fenyegetést lát a mesterséges intelligenciában), ld. Franck DECLOQUEMENT: *TikTok et ChatGPT – quand l’irruption soudaine des technologies de rupture nous projette dans l’abîme des nouveaux risques* 26. in *Diplomatie* 2023/122., 26–30.

⁵⁰⁰ Tom WILLIAMS: *Artists angry after discovering artworks used to train AI image generators without their consent* (ABC News, 2023. 01. 09.) <<https://www.abc.net.au/news/2023-01-10/artists-protesting-artificial-intelligence-image-generators/101786174?fbclid=IwAR1tOjEkIP11hy8x-ODYx8tF43guu-5A9s21d9vkLRTeBv4i9vMSgk88AxU>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

szabályozása rejt magában. A tanulmány utolsó részében pedig – az egyik ilyen veszélyforrást részletesen is kifejtve – felvázolom a fenti peres eljárások által felvetett kérdéseket, és a rájuk adható jogalkotói válaszokat is, végül az áttekintett problémákból levezetett, korlátozott körű *de lege ferenda* javaslattal élve.

Ugyan szerzői jogi tanulmányhoz képest a soron következő szerkezeti egység terjedelme szokatlanul tűnhet, mégis meggyőződésem, hogy a technológiával kapcsolatos tudatosság mértéke *közvetlen hatással bír* a szabályozásáról való gondolkodás minőségére. Habár az MI a hazai szakirodalom legkülönbözőbb területeit is meghódította, a generatív modellek relatív újdonsága miatt a források között – jelen dolgozat írásakor – még viszonylag ritkának számít a releváns technikai aspektusok mélyebb elemzése; dolgozatomban ennek megfelelően igyekszem kitágítani a gondolkodás horizontját a *szerzői jogilag is közvetlenül releváns* műszaki kérdések felé is.

2. A (GENERATÍV) MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ALAPJAI

2.1. A mesterséges intelligencia fogalma

A probléma megértéséhez elsőként tehát a mesterséges intelligencia körüli fogalmi bizonytalanságok tisztázása szükséges. Habár az MI-nek *nincs univerzálisan elfogadott definíciója*,⁵⁰¹ a releváns szakpolitikai dokumentumok, valamint a jogi és a műszaki szakirodalom áttekintése során több olyan fogalmi elem azonosítható, amelyek a technológiát kellő alapossággal írják körül ahhoz, hogy az a többi számítógépes rendszertől elkülöníthetővé váljon. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) 2024. áprilisi jelentésében közölt, frissített definíció például a következőképp szól:

*„A mesterségesintelligencia-rendszer olyan gépi rendszer, amely kifejezetten vagy közvetetten meghatározott célok elérése érdekében, az általa kapott bemeneti információkból következtetni tud arra, hogy miképp generáljon a fizikai vagy virtuális környezetét befolyásolni képes kimeneteket (pl. különböző előrejelzéseket, tartalmakat, javaslatokat vagy döntéseket). Az egyes MI-rendszerek telepítés utáni autonómiájának, illetve adaptivitásának szintje változó.”*⁵⁰²

A fenti fogalommeghatározást vizsgálva szembevetendő állítás, hogy az MI-t alapvetően a *következtetésre való képessége* és közvetett utasítási keretrendszere emeli ki az egyéb gépi rendszerek köréből. Ugyancsak fontos fogalmi elemként jelennek meg az utolsó mondatban megjelenő *autonómia*, illetve *adaptivitás* kulcsszavak, melyek szintén visszatérő tagjai a szakirodalom által az MI-rendszerekhez társított tulajdonságok körének.⁵⁰³

Ezeket a fogalmi elemeket azonban hazánk szakpolitikai cselekvési terve, a Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája c. dokumentum részben *eltérő módon súlyozza*, részben pedig egyéb elemeket emel be a definíció körébe, az MI-t olyan, emberi intelligencia részbeni modellezésére képes szoftverként határozva meg, amely „képes támogatni vagy autonóm módon ellátni észlelési, értelmezési, döntési vagy cselekvési folyamatokat”.⁵⁰⁴ E definíció a generálandó kimenetre történő következtetés képességének kiemelése helyett olyan tevékenységeket határoz meg, amelyek kapcsán a rendszer támogató vagy autonóm feladatmegoldó szerepet vehet fel, az emberi intelligenciához hasonló módon.⁵⁰⁵

Ehhez hasonlóan több szakirodalmi meghatározás is kifejezetten az *emberi intelligenciához való hasonlóságra* utal fő fogalmi elemként;⁵⁰⁶ ez viszont akár implicit módon is történhet, az általában emberek által ellátott tevékenységi körökre történő példálózó rámutatással, aláhúzva az MI képességét ezek teljesítésére.⁵⁰⁷

⁵⁰¹ Mitja KOVAČ: Judgement-Proof Robots and Artificial Intelligence – A Comparative Law and Economics Approach (Palgrave Macmillan, Cham, Svájc, 2020) 51.

⁵⁰² Szerzői fordítás; az eredetiért ld. Francesco FILIPPUCCI – Peter GAL – Cecilia JONA-LASINIO – Alvaro LEANDRO – Giuseppe NICOLETTI: The Impact of Artificial Intelligence on Productivity, Distribution and Growth – Key Mechanisms, Initial Evidence and Policy Challenges (OECD Artificial Intelligence Working Papers No. 15, 2024. április) 8. <https://www.oecd.org/en/publications/the-impact-of-artificial-intelligence-on-productivity-distribution-and-growth_8d900037-en.html>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04. Az Európai Unió ugyanebből a meghatározásból indult ki a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet megalkotása során, ld. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (közzétéve: 2024. 07. 12.) 3. cikk 1. pont.

⁵⁰³ Eleonora RAINERI: Projets de légalisation européenne sur la responsabilité pour les dommages causés par l'intelligence artificielle – À la recherche d'un équilibre entre les intérêts des consommateurs, des multinationales et des PME 633–635. in Revue internationale de droit comparé 2022/3., 629–652.; KOVAČ: i. m. (3. lj.) 51.

⁵⁰⁴ Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája 2020–2030 (Innovációs és Technológiai Minisztérium, 2020. május) 10. <<https://digitalisjoletprogram.hu/files/2f322f32f239878a4559b6541e46277d6e88.pdf>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁰⁵ Megjegyzendő azonban, hogy ez a definíció rejtett pleonazmust tartalmazhat, amennyiben nehezen lehet a felsorolt tevékenységek egyikére sem képes szoftvert találni.

⁵⁰⁶ Egy ilyen definíciót idéz pl. NECZ Dániel: A mesterséges intelligencia hatása a szerzői jogra 54. in Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2018/6., 51–76.; ld. még KOVAČ: i. m. (3. lj.) 51.

⁵⁰⁷ GRAD-GYENGE Anikó: A mesterséges intelligencia által generált tartalmak értelmezésének lehetőségei a szerzői jog útján 338. in Magyar Jog 2023/6., 337–345.

Látható tehát, hogy az értelmezések többsége nagyobb részükben az „*intelligencia*” szó jelentését igyekszik kibontani, viszonylag lakonikusan kezelve annak gépi rendszerekre történő vonatkoztatását. Első látásra talán azt gondolhatnánk, hogy ennek egyetlen oka a „mesterséges” szó jelentésének relatív evidens volta. Az intelligencia intézménye azonban – sokak vélekedésével ellentétben – korántsem olyan könnyen megfogható koncepció, amely leírható egy fél mondatban.⁵⁰⁸

Ellenkezőleg: a „mesterséges intelligencia” kifejezést 1956-ban meghonosító John McCarthy⁵⁰⁹ is rámutat az *intelligencia természetével kapcsolatos tudatlanságunkra*, amennyiben kifejezetten kiemeli, hogy még „mi sem tudjuk általános jelleggel elmondani, hogy milyen folyamatok jellemzendők intelligensként”, tekintve, hogy „míg az intelligencia bizonyos mechanizmusait értjük, addig másokat nem”. Álláspontja szerint az intelligencia egy olyan „célorientált számítási készség”, amely bizonyos arányban előfordul emberekben, állatokban, sőt, gépekben, ugyanakkor meglepte nem egy binárisan eldönthető kérdés: létezik „némiileg intelligens” gép is.⁵¹⁰

Az MI-kutatás tudományos területének egyik legfőbb alapját képező, 1950-ben megjelent tanulmányában Alan Turing megalkotta az általa *imitation game*-nek, vagyis imitációs játéknak nevezett, később Turing-tesztként elhíresült gondolatkísérletét. A játék lényege, hogy egy emberi megfigyelő írásban kérdéseket tesz fel két tesztalanyának: egy gépi rendszernek és egy másik embernek – mindkét alany feladata, hogy válaszaival emberi voltáról meggyőzze a kérdezőt, akinek ennek alapján meghatározott időn belül ki kell találnia, hogy melyik alany az ember.⁵¹¹

Turing az évezred kezdetére lehetségesnek tartotta olyan gépi rendszerek programozását, amelyek 5 percnyi kérdezés után 70% eséllyel átmennek a teszten.⁵¹² A kísérletet azonban nem pusztán jóslatnak szánta, hanem eleve azért találta ki, hogy *kikerülje az inherens fogalmi bizonytalanságokat*, amelyeket a tanulmány megírására ösztönző eredeti kérdésfeltevésében („Can machines think?”, azaz „Képesek gondolkodni a gépek?”) szereplő „gépek”, illetve „gondolkodni” szavak tartalmaztak. Véleménye szerint az említett kérdésnek az általa kitalált teszttel történő helyettesítése értelmezhetővé teszi és egyértelműbb talajra tereli a gépek intelligenciájáról szóló diskurzust – ezáltal szintén az emberi gondolkodáshoz való hasonlóság fogalmi eleme mellett tört lándzsát.⁵¹³

Látható tehát, hogy az MI-hez kapcsolódó definíciós kísérletek bizonyos tekintetben mindig tökéletlenségre vannak ítélve: *a mesterséges intelligenciát nem tudjuk meghatározni*, amíg nem tudjuk teljesen, mi az intelligencia. Mivel azonban – mint fentebb kifejtésre került – az emberi kognitív folyamatok bizonyos része a tudomány által jól körülírható, képesek vagyunk olyan szoftvereket gyártani, amelyek modellezik az emberi gondolkodás bizonyos részeit. A következő pontban ennek megfelelően a mesterséges intelligencia alapvető működésének felvázolására törekszem majd, az absztrakt és filozofikus hangvételű általános meghatározásról a gyakorlat megfoghatóbb síkjára terelve az ismertetés súlypontját.

⁵⁰⁸ KOVAČ: i. m. (3. lj.) 51. terminológiai áttekintésében például idéz egy szakirodalmi definíciót, mely az intelligenciának egyszerűen a környezetnek megfelelő módon és előrelátással való funkcionálás képességét tekinti.

⁵⁰⁹ Amirhosein TOOSI – Andrea BOTTINO – Babak SABOURY – Eliot SIEGEL – Arman RAHMIM: *A Brief History of AI – How to Prevent Another Winter (A Critical Review)* (ArXiv, 2022. 12. 12.) 3. <<https://arxiv.org/pdf/2109.01517>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵¹⁰ John MCCARTHY: *What Is Artificial Intelligence?* (Stanford, 2007. 11. 12.) 2–3. <<https://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵¹¹ Alan Mathison TURING: *Computing Machinery and Intelligence* 433–434. in *Mind* 1950/236., 433–460.

⁵¹² Uo. 442.

⁵¹³ Uo. 433., 442.

2.2. A mesterséges intelligencia alapvető működése

Talán a fogalmi kérdéseknél is fontosabb azonban annak tudatosítása, hogy a mesterséges intelligencia több, szerzői jog szempontjából is kulcsfontosságú kérdésben is *esszenciálisan eltér a tradicionálisabb gépi rendszerektől*. Habár a polgári jogi dogmatika szemszögéből ugyanúgy szoftvernek minősül – a tények színjén pedig ugyanúgy programozók által fejlesztett rendszer –, mint a klasszikus értelemben vett számítógépes programok,⁵¹⁴ működése az alkalmazandó szabályozás perspektívájából tekintve lényeges különbségeket mutat a tömeges elterjedését megelőzően megismertekhez képest.

A legalapvetőbb különbség, hogy az MI *nem imperatív programozás* során születik:⁵¹⁵ a technológia fejlesztésével foglalkozó szakemberek nem közvetlen algoritmikus utasításokat adnak a szoftvernek, amelyeket az aztán meghatározott feltételek mentén végrehajt, hanem alapvetően közvetetten, az eredményoldalról közelítve választanak lehetséges utasítássorozatok közül,⁵¹⁶ az alábbiak szerint.

Az MI-fejlesztés megértésének alapköve az ún. gépi tanulás (angolul: *machine learning*), az a nevű informatikai módszer, mely olyan technikai megoldások gyűjtőfogalma, amelyek alkalmazásával a gép teljesítménye – idővel, a feladat megoldásával kapcsolatos tapasztalatgyűjtés mértékével arányosan – egy bizonyos feladat tekintetében (a leggyakrabban: minták azonosítása bizonyos adathalmazokban)⁵¹⁷ javulást képes felmutatni.⁵¹⁸

E tulajdonság elérésére szolgálhat az ún. mesterséges neurális hálózatok (angolul: *artificial neural networks*) alkalmazása. Nevükhöz híven ezek a hálózatok az emberi agyműködés digitális modelljeként jöttek létre: „virtuális számítósejtekből”,⁵¹⁹ ún. mesterséges neuronokból állnak, melyek további neuronokkal állnak összeköttetésben. Ezek a neuronok csoportokban (ún. rétegekben) helyezkednek el, olyan módon, hogy minden neuron az előző rétegben található neuronoktól kapja a bemeneti információját, majd azt átalakítást követően továbbadja a vele összeköttetésben álló, következő réteghez tartozó neuronoknak, amelyeknek ez a továbbadott érték lesz a bemeneti információja.⁵²⁰

Az alábbi ábrán szemügyre vehető a neurális hálózatok legalapvetőbb formája: az $X_1, X_2, \dots, X_M$ jelzést viselő neuronok hordozzák azokat a bemeneti információkat, amelyeket az emberi fejlesztő vagy használó táplál a rendszerbe. A bemenet réteg neuronjai ezeket továbbadják a hálózat „rejtett rétegének”, amely a $Z_1, Z_2, Z_3, \dots, Z_Q$ jelű neuronokból áll. A rejtett réteg neuronjai külön-külön függvénytranszformációkat végeznek a bemeneten, és ezek eredménye megy tovább a következő réteg bemeneti értékeként. A rendszer által végül kiadott információk az $Y_1, Y_2, \dots, Y_P$ jelű neuronokban jelennek meg.⁵²¹ Így például – ha bemenetként fotók

⁵¹⁴ WEI Yuling – SIMAY Attila Endre: *A mesterséges intelligencia egyes gazdasági aspektusainak rövid áttekintése* 255. in Glossa Iuridica 2021/1–2., 213–229.

⁵¹⁵ G. KARÁCSONY Gergely: *Innovatív jogalkotói megoldások a mesterségesintelligencia-alapú rendszerek szabályozására* 163–164. in TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai – Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről* (Ludovika, Budapest, 2021) 157–175.; GYERTYÁNFY Péter: *A mesterséges intelligencia hatályos szerzői jogi törvényünk szerint* 35. in Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2023/6., 34–48.

⁵¹⁶ KÖMLÖDI Ferenc (szerk.): *Mesterséges intelligencia és határterületei – Interjúk kutatókkal* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007) 82–83.

⁵¹⁷ KOVAČ: i. m. (3. lj.) 53.

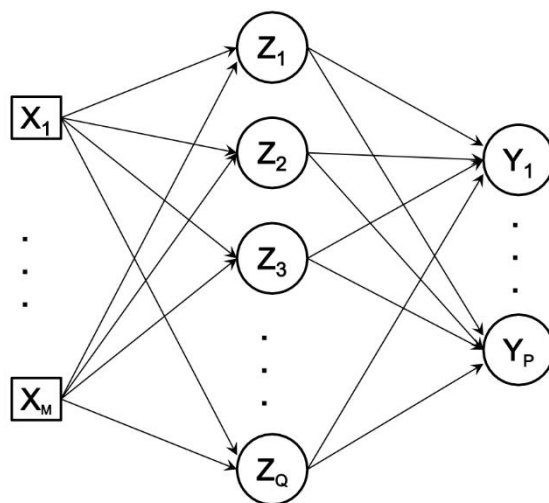
⁵¹⁸ Rembrandt DEVILLÉ – Nico SERGEYSSELS – Catherine MIDDAG: *Basic Concepts of AI for Legal Scholars* 7–10. in Jan DE BRUYNE – Cedric VANLEENHOVE (szerk.): *Artificial Intelligence and the Law* (Intersentia, Cambridge – Antwerp – Chicago, 2023) 1–22.

⁵¹⁹ KOVAČ: i. m. (3. lj.) 57.

⁵²⁰ Mohammad Behdad JAMSHIDI – Ali LALBAKHSH – Jakub TALLA – Zdeněk PEROUTKA – Sobhan ROSHANI – Vaclav MATOUSEK – Saeed ROSHANI – Mirhamed MIRMOZAFARI – Zahra MALEK – Luigi LA SPADA – Asal SABET – Mojgan DEGHANI – Morteza JAMSHIDI – Mohammad Mahdi HONARI – Farimah HADJILOOEI – Alireza JAMSHIDI – Pedram LALBAKHSH – Hamed HASHEMI-DEZAKI – Sahar AHMADI – Saeedeh LOTFI: *Deep Learning Techniques and COVID-19 Drug Discovery – Fundamentals, State-of-the-Art and Future Directions* 13–14. in Ibrahim ARPACI – Mostafa AL-EMRAN – Mohammed A. AL-SHARAFI – Gonçalo MARQUES: *Emerging Technologies During the Era of COVID-19 Pandemic* (Springer, Cham, Svájce, 2021) 9–31.

⁵²¹ DEVILLÉ – SERGEYSSELS – MIDDAG: i. m. (20. lj.) 7–8.

részleteit adjuk meg, a neurális háló tanítását alakíthatjuk úgy, hogy kimenetként valószínűségeket kapjunk arról, hogy mi látható a képen.⁵²²

Egy egyszerűbb mesterséges neurális hálózat ábrázolása⁵²³

De miként lesz matematikai műveletek összekötött hálózatából gépi tanulás? Csősz Gergely kiváló tanulmányában az *evolúció szelekciós mechanizmusához* hasonlítja a mesterséges neurális hálózatok betanítását, majd érthető és pontos megfogalmazással tekinti át a fejlesztés további menetét:

„Első fázisban a neurális hálózat paraméterei teljesen véletlenszerűen kerülnek megállapításra, de nem egy ízben – a hálózat több tucatnyi, esetleg több száz változatát generáljuk le egyszerre ilyen véletlenszerű értékekkel. [...] Mivel teljesen véletlenszerű beállításokkal dolgoztak, ezek az elsőgenerációs hálózatok még rettenetesen sikertelenek lesznek, de lesz néhány »kiemelkedően« jól teljesítő változat, legalábbis a saját generációjában. Mondjuk a legjobb 10 variánst alapul véve, ezek paramétereinek »mutációjával« létrehozuk a hálózatunk újabb generációját, és végigteszteljük őket újra a teljes tanítási adatkészlettel. Ebben a generációban már valószínűleg stabilan el fogjuk tudni érni az előző generáció teljesítményét, de lesznek kirívó esetek is, amely variánsok jobban teljesítettek a többinél. Velük indulunk tovább a következő generációval.”⁵²⁴

Így például ha egy MI-t meghatározott méretű képek felismerésére szeretnénk tanítani, akkor az első generációs hálózatok bemeneti oldalát alkothatja például annyi neuron, ahány pixelből állnak majd a felismerendő fotók – míg a kimeneti rétegben annyi neuron lehet, ahányféle válasz lehetséges a képfelismerési feladat során⁵²⁵ (pl. tíz, ha a képeken csak nulla és kilenc közötti számok lehetnek).

A neurális hálók öntanuló jellege két szempontból bír kiemelt fontossággal. Egyik oldalról – mivel az emberi beavatkozás mértéke a háló rejtett rétegeire nézve csak a neuronok számának meghatározására terjed ki⁵²⁶ – annak *teljesítménye is függetlenné válik az emberi korlátoktól*.

⁵²² SOMKUTAS Péter – KÖHIDI Ákos: *Az önvezető autó szoftvere magas szintű szellemi alkotás vagy kifinomult károkozó?* 242. in In Medias Res 2017/2., 232–269.

⁵²³ Catherine MIDDAG: *Automatic analysis of pathological speech* (PhD-értekezés, Universiteit Gent, 2012) 49. <<https://biblio.ugent.be/publication/3007443>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵²⁴ CSŐSZ Gergely: *Áttekintés a generatív mesterséges intelligenciák szerzői jogi kérdéseiről* 70. in Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2023/2., 64–87.

⁵²⁵ Uo. 68.

⁵²⁶ DEVILLÉ – SERGEYSSELS – MIDDAG: i. m. (20. lj.) 7–8.

Mint fentebb láttuk, rengeteg adat és számítási kapacitás szükséges egy megfelelően működő rendszer betanításához, azonban a működőképes modellt pontosan azért tanítják be, mert habár a szükséges adattömeg rendelkezésre áll, a megoldáshoz szükséges szabályok és minták felismerésére nem elég az emberi kognitív kapacitás. A többszörösen is túlszárnyalhatja az emberi képességeket, amennyiben az összes hatás és változó ismeretének hiányában algoritmizálhatatlan feladatokat (pl. pénzügyi modellezés) is képes megoldani.⁵²⁷

Másik oldalról viszont kiemelendő, hogy a mesterséges intelligencia döntéseinek *okaival sosem lehetünk tisztában*. A szakirodalom rendszerint felhívja a figyelmet az ún. feketedoboz-effektusra, mely az MI-rendszer működésének átláthatatlanságára utal; mivel a hagyományos szoftverekkel ellentétben az MI-t nem visszakövethető algoritmusokkal, hanem öntanuló neurális hálók segítségével bírák rá a kívánt eredmény elérésére – és a köztes működést a rendszer nem naplózza –, a bemeneti és kimeneti információk közötti ok-okozati viszony nem megismerhető,⁵²⁸ ami viszont nemkívánatos eredményeket hozhat bizonyos érzékeny döntések esetében, mint pl. egy hitelkérelem automatikus visszautasítása egy MI-rendszer által.⁵²⁹

Habár az első neurális hálózatot a Harvard Egyetemen már 1950-ben kifejlesztették,⁵³⁰ sőt, egyes szerzők szerint már a negyvenes évek óta létezik a technológia, az elmúlt évtizedben a számítási kapacitás radikális emelkedése miatt megjelent a több rejtett neuronréteggel rendelkező variánsa, az ún. mély neurális hálózat (angolul: *deep neural network*). A mély neurális hálózattal végzett gépi tanulást mélytanulásnak (angolul: *deep learning*) nevezik, amely kifejezés szintén a rejtett rétegek nagy számára utal,⁵³¹ és az elmúlt években jelentős áttörésekhez vezetett az MI-kutatás területén,⁵³² lehetővé téve többek között az azóta közkezdeltté váló csevegőrobot-szolgáltatás, a ChatGPT létrejöttét is.⁵³³

2.3. Az MI előnyei és felhasználási módjai napjainkban és a jövőben

A gépi tanulás különböző technikáinak segítségével a mesterséges intelligencia tehát sok esetben a legtehetségesebb emberi szakértőknél is nagyobb hatásokkal képes ellátni ugyanazokat a feladatokat. A fejlődés azonban nem állt meg, és a jogi szakirodalomban kifejezetten terjedelmes a jövőbeli felhasználási módok kutatásának köre. Jelen pontban ezért kitekintést nyújtok azon területekre, amelyekre az MI-nek (pozitív vagy negatív) hatása lehet, a pont utolsó részében különös figyelmet fordítva a generatív MI-t használó csevegőrobotokra, illetve az általuk elindított szerzői jogi jogvitákra.

Ismert például, hogy az MI-nek egyre nagyobb szerepe van a közösségi média alapját képező tartalomajánló mechanizmusok működtetésében,⁵³⁴ valamint a káros tartalmak (pl. online gyűlöletbeszéd) kiszűrésében.⁵³⁵ Az egészségügyben a technológiát a jövőben várhatóan

⁵²⁷ SOMKUTAS – KÖHIDI: *i. m.* (24. lj.) 242.

⁵²⁸ G. KARÁCSONY: *i. m.* (17. lj.) 163–164.

⁵²⁹ DEVILLÉ – SERGEYSSELS – MIDDAG: *i. m.* (20. lj.) 7–10. Létezik azonban olyan ellentétes nézet is, mely azzal érvel, hogy a neurális hálók működésének visszafejtése kifinomult technológiai eszközökkel lehetséges, és ezzel szemben az emberi gondolkodás transzparenciája és megfoghatósága korántsem olyan magától értetődő, mint azt általában gondolják, ld. Aziz Z. HUO: *A Right to a Human Decision* 640–646. in *Virginia Law Review* 2020/3., 611–688.

⁵³⁰ KOVÁČ: *i. m.* (3. lj.) 49.

⁵³¹ Uo. 51.

⁵³² DEVILLÉ – SERGEYSSELS – MIDDAG: *i. m.* (20. lj.) 9.

⁵³³ Wayne Xin ZHAO – Kun ZHOU – Junyi LI – Tianyi TANG – Xiaolei WANG – Yupeng HOU – Yingqian MIN – Beichen ZHANG – Junjie ZHANG – Zican DONG – Yifan DU – Chen YANG – Yushuo CHEN – Zhipeng CHEN – Jinhao JIANG – Ruiyang REN – Yifan LI – Xinyu TANG – Zikang LIU – Peiyu LIU – Jian-Yun NIE – Ji-Rong WEN: *A Survey of Large Language Models* (ArXiv, 2023.03.31.) 1–3. <<https://arxiv.org/pdf/2303.18223>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵³⁴ Judit BAYER – Bernd HOLZNAGEL – Päivi Korpisaari – Lorna WOODS: *Conclusions – Regulatory Responses to Communication Platforms: Models and Limits* 569. in Uők (szerk.): *Perspectives on Platform Regulation – Concepts and Models of Social Media Governance Across the Globe* (Nomos, Baden-Baden, Németország, 2021) 565–584.

⁵³⁵ Giovanni DE GREGORIO – Nicole STREMLAU: *Platform Governance at the Periphery – Moderation, Shutdowns and Intervention* 434. in BAYER és mások (szerk.): *i. m.* (36. lj.) 433–450.

használni fogják a gyógyszerkutatás segítésére,⁵³⁶ a rákdiagnosztika pontosságának javítására,⁵³⁷ egyéni rizikófaktorok kiszűrésére a génkombinációk elemzése útján, valamint a természetes idegrendszeri impulzusokat megértő, intelligens művégtagok gyártására is.⁵³⁸ Az MI-innovációnak a közlekedés biztonságosabbá tételében (pl. az önvezető autók elterjedésével),⁵³⁹ a kiberbiztonsági fenyegetések észlelésében, valamint – az állami szektorban – egyfelől az államigazgatási⁵⁴⁰ és büntetőeljárásos folyamatok hatékonyabbá tételében, másfelől az adózásból eredő bevételek növelésében⁵⁴¹ is jelentős szerepet játszik a szakirodalom.⁵⁴²

2.4. A csevegőrobotok

A mesterséges intelligencia azonban nemcsak arra alkalmas, hogy tartalmat ismerjen fel, hanem arra is, hogy a tanulási adatok jellemzőit és mintázatait idéző *tartalmat hozzon létre*.⁵⁴³ A technológia ezen altípusát generatív MI-nek (angolul: *generative artificial intelligence*) nevezzük;⁵⁴⁴ a generált tartalom típusa pedig igen sokrétű lehet: használható például a kisebbségek közösségi helyzetének javítására valós idejű⁵⁴⁵ fordítással,⁵⁴⁶ betegirányító csevegőrobot-szolgáltatások létrehozására,⁵⁴⁷ valamint hatósági és bírósági eljárásokban jegyzőkönyvezésre,⁵⁴⁸ de – a jelen dolgozat témájának szempontjából kiemelten relevánsan – akár kritikailag elismert művészeti alkotások létrehozására is: jó példa erre 2018-ban a *Christie's* londoni aukciósház által eladott, mesterséges intelligencia által generált kép, amely – inflációval korrigálva és 2024-es árfolyamon számolva – közel 195 millió forintért (!) cserélt gazdát.⁵⁴⁹

Sokoldalúságát tekintve nem meglepő az innováció sikeressége: az elmúlt egy évben 33%-ról 65%-ra nőtt a generatív MI-t alkalmazó cégek aránya,⁵⁵⁰ és az egyik legnépszerűbb generatív

⁵³⁶ JAMSHIDI és mások: i. m. (22. lj.) 14.

⁵³⁷ Sara REARDON: Rise of Robot Radiologists (Nature, 2019. 12. 18.) <<https://www.nature.com/articles/d41586-019-03847-z>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵³⁸ DEVILLÉ – SERGEYSSELS – MIDDAG: i. m. (20. lj.) 17–18.

⁵³⁹ Bizonyos források szerint a közúti balesetek 90%-át emberi tényezők (pl. fáradtság, alkoholos befolyásoltság) okozzák, melyeknek nagy részét ki lehetne váltani az MI segítségével, ld. Jonas KNETSCH: La voiture autonome face au droit – les réponses en droit positif et en droit prospectif (Regards d'aujourd'hui vers le futur ?) 251–252. in *Revue internationale de droit comparé* 2023/2., 251–270.

⁵⁴⁰ Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája (6. lj.) 14–15. A magánszektorban is léteznek az ügyfélelégedettséget növelni célzó MI-rendszerek, pl. Growing and Developing Talent Through Coaching <<https://cogitocorp.com/products/coaching/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁴¹ Dina SCORNOS: Tax and Robots 310. in DE BRUYNE – VANLEENHOVE (szerk.): i. m. (20. lj.) 269–313. Magyarországon a Kormány 2022-ben létrehozta a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Mesterséges Intelligencia Munkacsoportot, melynek célja, hogy a köztelhivatali szolgáltatásokba állítása az MI-eszközökben rejlő módszereket, ld. 1080/2022. (II. 23.) Korm. határozat a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Mesterséges Intelligencia Munkacsoportról (közöttéve: 2022. 02. 23.) 1–2. pontok.

⁵⁴² MEZEI Kitti: A mesterséges intelligencia jogi szabályozásának aktuális kérdései az Európai Unióban 54. in *In Medias Res* 2023/1., 53–70. Az államigazgatási szervezeten belüli potenciális használat miatt azonban ez azonban paradox módon újabb kiberbiztonsági rizikófaktorokat is felvet, ld. Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája (6. lj.) 13. Bár a személyre szabott tanulást megkönnyítheti, hasonló fenyegetettségnek teheti ki az állam a közoktatásban alkalmazott MI által kezelt tanulói személyes adatokat, ld. TÓTHNÉ KARCZUB Eszter: A mesterséges intelligencia adatvédelmi kérdései a közoktatásban 8. in *Infokommunikáció és Jog* 2023/1., 3–10. Vitásabb helyzetből indul az autonóm fegyverrendszerek bevezetésének kérdése, mely egyrészt számos katonai életét menthetné meg a hadjáratok haderő helyettesítése útján, másrészt viszont súlyos etikai kérdéseket vetnek fel az ilyen robotok által esetlegesen kioltott emberéletek, ld. Kenneth ANDERSON – Matthew C. WAXMAN: Debating Autonomous Weapon Systems, Their Ethics, and Their Regulation Under International Law 1107–1111. in *Eloise SCOTFORD – Karen YEUNG (szerk.): The Oxford Handbook of Law, Regulation, and Technology* (Oxford University Press, Oxford, Egyesült Királyság, 2017) 1097–1117.

⁵⁴³ Muhammad Usman HADI – Qasem AL-TASHI – Rizwan QURESHI – Abbas SHAH – Amgad MUNEER – Muhammad IRFAN – Anas ZAFAR – Muhammad Bilal SHAIKH – Naveed AKHTAR – Mohammed Ali AL-GARADI – Syed Zohaib HASSAN – Jia WU – Seyedali MIRJALILI – Mubarak SHAH: LLMs – A Comprehensive Survey of Applications, Challenges, Datasets, Limitations, and Future Prospects (TechRxiv, 2024. 09. 05.) 5. <https://d197for5662m48.cloudfront.net/documents/publicationstatus/222646/preprint_pdf/a6661df3b8327255e7bb2699548172ad.pdf>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁴⁴ CSÖSZ: i. m. (26. lj.) 64.

⁵⁴⁵ TÓTH Norbert: Mesterséges intelligencia a nyelvi jogok szolgálatában – lehetőségek és kockázatok 166. in *Magyar Jog* 2022/3., 163–167.

⁵⁴⁶ KOVÁČ: i. m. (3. lj.) 59.

⁵⁴⁷ DEVILLÉ – SERGEYSSELS – MIDDAG: i. m. (20. lj.) 17–18.

⁵⁴⁸ Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája (6. lj.) 14–15.

⁵⁴⁹ Natashah HETTI: *Christie's sells AI-created artwork painted using algorithm for \$432,000* (dezeen, 2018. 10. 29.) <<https://www.dezeen.com/2018/10/29/christies-ai-artwork-obvious-portrait-edmond-de-belamy-design/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁵⁰ *The state of AI in early 2024 – Gen AI adoption spikes and starts to generate value* (McKinsey, 2024. 05. 30.) <<https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

szolgáltatás – a ChatGPT nevű csevegőrobot – 2022-es indulása óta páratlan érdeklődésnek örvend: már az első két hónapjában megdöntött minden addigi növekedési rekordot a honlapjára való látogatások számát tekintve.⁵⁵¹ A konkrét példánál maradva ez nem meglepő: az MI-t használó csevegőrobotok esszenciális előnye, hogy természetes nyelvi input formájában megjelenő utasítást feldolgozva adnak nyelvtanilag korrekt és tartalmilag (általában) megfelelő választ,⁵⁵² így kitűnően funkcionálhatnak ügyfélszolgálati segítőként, virtuális személyi asszisztensként, sőt, bizonyos közegekben (pl. az oktatás során) akár mentorként is,⁵⁵³ de – mint fentebb láthattuk – művészként is bevetethők.

Hogyan lesz azonban egy neurális hálózattól kifinomult művek generálására is alkalmas személyi asszisztens? A válasz kulcsa az ún. *nyelvi modellezésben* (angolul: *language modeling*) rejlik, amely egy adott mondatban előforduló emberi nyelvi kommunikációs elemek előrejelzésének az 1950-es évek óta létező tudománya.⁵⁵⁴ Ennek elsőként megjelenő és legegyszerűbb technikája az ún. statisztikai nyelvi modell, amely – még neurális hálózatok alkalmazása nélkül – bizonyos szövegadatbázisból kiindulva matematikai elemzéssel állapítja meg, hogy az előző n darab szóból következőként mi lehet az $n + 1$. szó.

A ChatGPT és más hasonló csevegőrobotok⁵⁵⁵ által is használt megoldások, a *nagy nyelvi modellek* (angolul: *large language models*) azonban már minőségileg más módszereket alkalmaznak a fenti célkitűzés megvalósítására: habár ezek is a szószekvenciák generatív valószínűségének kiszámításán alapulnak⁵⁵⁶ meghatározott nyelvi tartalom létrehozása érdekében,⁵⁵⁷ a neurális hálóban jelen lévő paraméterek több százmilliárdos száma, illetve a tanulási adatbázis hatalmas mérete miatt ezek a modellek elődeiknél sokkal jobban teljesítenek a szövegenerációval járó feladatok ellátásában.⁵⁵⁸

Ez azonban nemcsak mennyiségileg, hanem *minőségileg is fejlettebbé teszi a modelleket*; a nyelvi modelleket fejlesztő szakemberek arra lettek figyelmesek, hogy a mesterséges neuronok számának emelésével az immár mély neurális hálózatokká váló nyelvi modellekben nemcsak az MI számítási pontossága növekszik, hanem *teljesen új képességekre tett szert*; ennek megfelelően a nagy nyelvi modellek sajátossága, hogy 1) a használóval kialakuló interakció során képesek akár kis számú konkrét példából extrapolálva is új feladatmegoldó képességekre szert tenni, 2) képesek előzetes tapasztalat nélküli feladatmegoldásra, illetve 3) képesek többlépcsős érveléssel komplex feladatokat részproblémákra bontani és megoldani.⁵⁵⁹

A fokozott tanulási képesség hatására a nagy nyelvi modellek akár az általános feladatmegoldásra képesek, ún. *mesterséges generális intelligencia* (angolul: *artificial general intelligence*) prototípusainak, illetve bizonyos értelemben a hagyományos keresőmotorok riválisainak is tekinthetők.⁵⁶⁰ Ahhoz azonban, hogy egy hálózattól csevegőrobot legyen, egy további változtatásra is szükség van. Az igazi áttörést ennek megfelelően az okozta, hogy a

⁵⁵¹ Dan MILMO: *ChatGPT reaches 100 million users two months after launch* (The Guardian, 2023. 02. 02.) <<https://www.theguardian.com/technology/2023/feb/02/chatgpt-100-million-users-open-ai-fastest-growing-app>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁵² Ritu AGARWAL – Mani WADHWA: *Review of State-of-the-Art Design Techniques for Chatbots* 1. in Springer Nature Computer Science 2020/246., 1–12.

⁵⁵³ Hacer GÜNER – Erkan ER – Gökhan AKÇAPINAR – Mohammad KHALIL: *From Chalkboards to AI-Powered Learning – Students' Attitudes and Perspectives on Use of ChatGPT in Educational Settings* 386. in Educational Technology & Society 2024/2., 386–404.

⁵⁵⁴ Shervin MINAEI – Tomas MIKOLOV – Narjes NIKZAD – Meysam CHENAGHLU – Richard SOCHER – Xavier AMATRIAIN – Jianfeng GAO: *Large Language Models – A Survey* (ArXiv, 2024. 02. 20.) 1. <<https://arxiv.org/pdf/2402.06196>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁵⁵ Pl. a Microsoft által fejlesztett Copilot vagy a Google Gemini, ld. *Top 8 LLM-powered AI Chatbots in 2024* (BYBY.DEV, 2024. 05. 19.) <<https://byby.dev/ai-chatbots>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁵⁶ ZHAO és mások: *i. m.* (35. lj.) 1.

⁵⁵⁷ CSÖSZ: *i. m.* (26. lj.) 72.

⁵⁵⁸ Zichong WANG – Zhibo CHU – Thang Viet DOAN – Shiwen NI – Min YANG – Wenbin ZHANG: *History, Development, and Principles of Large Language Models – An Introductory Survey* (ArXiv, 2024. 09. 23.) 2., 14. <<https://arxiv.org/pdf/2402.06853>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁵⁹ MINAEI és mások: *i. m.* (56. lj.) 2.

⁵⁶⁰ ZHAO és mások: *i. m.* (35. lj.) 3.

fejlesztők rájöttek: a fenti generatív MI módosítható úgy,⁵⁶¹ hogy utasítása ne igényeljen informatikai szaktudást, és természetes nyelvi úton (egy beszélgetéshez hasonló módon) irányítható legyen,⁵⁶² melynek keretében a modell felhasználójának csak az ún. *prompt* (magyarul: „sugallat”) megadása útján csak le kell írnia, hogy milyen tartalmú generatív tevékenységet vár az MI-től, amely azt „utasításcsomagokra és kulcsszavakra” bontva teljesíti.⁵⁶³

Itt is megjegyzendő azonban, hogy – a többi MI-rendszerhez hasonlóan – a *csevegőrobotoknak is vannak árnyoldalai*: „Az MI tanul, de nem ért”,⁵⁶⁴ működésük során így esetenként megfigyelhető az ún. hallucináció jelensége: „ha tényadatra vagy pontos információra vonatkozó feladatra használják”, gyakran „valótlan tényről állítanak össze nyelvtanilag helyes, meggyőző, az [általuk] tanult szabályoknak mindenben megfelelő szöveget”.⁵⁶⁵ Az ilyen téves adatok előfordulásának aránya – konkrét modelltől függően – 3–27%-ig terjedhet,⁵⁶⁶ így a csevegőrobotok elterjedése által okozott dezinformáció megfelelő szabályozás hiányában a kutatás és a demokratikus párbeszéd vonatkozásában is beláthatatlan károkat okozhat.⁵⁶⁷ Mint fentebb láthattuk, a csevegőrobotok a tanítási minta tulajdonságait képezik le az általuk generált szövegben, a tanulási adatbázisban előforduló információk viszont akár az interneten előforduló előítéletekkel és negatív sztereotípiákkal „szennyezettek” is lehetnek,⁵⁶⁸ ami több modell esetében meghatározott nemmel, bőrszínnel vagy szexuális irányultsággal rendelkező személyek elleni diszkrimináció következményét vonhatja maga után,⁵⁶⁹ különösen a nagy nyelvi modellek olyan várható alkalmazásai során, mint az automata önéletrajz-válogatásra képes rendszerek.⁵⁷⁰

Közismert tény, hogy a csevegőrobotok elterjedése számos munkahely (legalább részbeli)⁵⁷¹ átalakításával és több tudásintenzív munkakör (pl. telekommunikációs, illetve biztosítási szektor) automatizálásával járhat,⁵⁷² azonban mindeddig nem merült fel komolyabban az az előrejelzés, hogy egy technológia olyan kimeneteket generálhat, amelyek akár helyettesítő termékké is válhatnak a szellemi alkotások piacán – a csevegőrobotok azonban napjainkra olyan kifinomult fejlettségi szintet értek el, amely már képes versenyezni az emberi művekkel.⁵⁷³

Ennek ténye, illetve a fejlesztés módja azonban a művészek legkülönbözőbb csoportjaiban okoz felháborodást. Habár többen használják a csevegőrobotokat kreatív folyamataik támogatására,⁵⁷⁴ az elmúlt években számos szerzői jogi kérdés felmerült a csevegőrobotok tanításával, illetve az általuk generált tartalmakkal kapcsolatban: Jogszerű-e védett szerzői

⁵⁶¹ Uo.

⁵⁶² Michael R. DOUGLAS: *Large Language Models* (ArXiv, 2023. 10. 06.) 2. <<https://arxiv.org/pdf/2307.05782>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁶³ CSÖSZ: i. m. (26. lj.) 73., 82.

⁵⁶⁴ Frank WOLF: *A Blueprint for the Regulation of Artificial Intelligence Technologies* (Ethics International Press, Egyesült Királyság, 2022) 108.

⁵⁶⁵ CSÖSZ: i. m. (26. lj.) 73.

⁵⁶⁶ Cade METZ: *Chatbots May 'Hallucinate' More Often Than Many Realize* (The New York Times, 2023. 11. 06.) <<https://www.nytimes.com/2023/11/06/technology/chatbots-hallucination-rates.html>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁶⁷ FILIPPUCCI és mások: i. m. (4. lj.) 42–43. Utóbbi vonatkozásában félé továbbá, hogy az állami vezetők politikai ellenfelük nyilatkozataiként tüntethetnek fel bizonyos generált tartalmakat, ezáltal politikai karaktergyilkosságot elkövetve, ld. Tiffany HSU – Steven Lee MYERS: *Can We No Longer Believe Anything We See?* (The New York Times, 2023. 04. 08.) <<https://www.nytimes.com/2023/04/08/business/media/ai-generated-images.html>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁶⁸ HUQ: i. m. (31. lj.) 638.

⁵⁶⁹ Emily SHENG – Kai-Wei CHANG – Premkumar NATARAJAN – Nanyun PENG: *The Woman Worked as a Babysitter – On Biases in Language Generation* (ArXiv, 2019. 10. 23.) 4–5. <<https://arxiv.org/abs/1909.01326>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁷⁰ Keita KURITA – Nidhi VYAS – Ayush PAREEK – Alan W BLACK – Yulia TSVETKOV: *Measuring Bias in Contextualized Word Representations* 170–171. in Marta R. COSTA-JUSSÀ – Christian HARDMEIER – Will RADFORD – Kellie WEBSTER (szerk.): *Proceedings of the First Workshop on Gender Bias in Natural Language Processing* (Association for Computational Linguistics, Firenze, Olaszország, 2019) 166–172. <<https://aclanthology.org/W19-3823/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁷¹ REARDON: i. m. (39. lj.).

⁵⁷² FILIPPUCCI és mások: i. m. (4. lj.) 25.

⁵⁷³ GRAD-GYENGE: i. m. (9. lj.) 338.

⁵⁷⁴ *Writing with AI – Five ways professional writers are leveraging ChatGPT* (OpenAI-ismertető) <<https://openai.com/chatgpt/use-cases/writing-with-ai/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

műveket használni a csevegőrobotok tanítására? Részesülhetnek-e szerzői jogi védelemben a generált tartalmak? Ha igen, ki legyen a jogosult? A következő fejezetben ezen dilemmák bemutatására kerül sor.

3. SZABÁLYOZÁSI DILEMMÁK

3.1. Viták és egyezségek a gyakorlatban

Mint láttuk, a csevegőrobotok fejlesztése számos jogvitát provokált a közelmúltban, melyek elsősorban a szerzői művek tanítási adatbázishoz való állítólagos jogsértő felhasználásával – illetve ehhez kapcsolódóan a művészek piaci helyzetének káros befolyásolásával – vannak kapcsolatban. A csevegőrobotok – mint szöveget generáló MI-rendszerek – elsősorban az írói, illetve az újságírói hivatásokra vannak hatással.

Így például az írói jogviták közül kiemelendő, hogy 2023-ban John Grisham, Jonathan Franzen and Elin Hilderbrand írók csatlakoztak egy perhez az OpenAI ellen, melyet több, mint egy tucat író indított az Author's Guild nevű szervezettel együtt: a felperesek a kereseti kérelmükben azt állítják, hogy az alperes szerzői jogi jogsértést követ el a rendszereinek tanítása során, és árt az írók piaci helyzetének, anélkül, hogy erről értesítette vagy megfelelő ellentételezésben részesítette volna őket. Fontos pontja a beadványnak az az állítás is, hogy a ChatGPT olyan összefoglalókat is tud írni a művekről, amelyek nem elérhetők máshol az interneten. A felperesek felróják továbbá a techcégnek, hogy „az OpenAI sikere tömeges szerzői jogi jogsértésen alapul”. Habár a cég már elismerte a védett művek használatát, de nem hozta nyilvánosságra a tanulási adataira vonatkozó dokumentumokat.⁵⁷⁵ A kérelemhez később George R.R. Martin és Jodi Picoult írók is csatlakoztak, és a Microsoft perbevonását is előkészítették.⁵⁷⁶ Pár hónappal korábban – hasonló indokokra hivatkozva – Sarah Silverman is társult Christopher Golden és Richard Kadrey író társaihoz két perben a Meta és az OpenAI ellen.⁵⁷⁷

Nem sokkal később azonban – érzékelve a technológia újságírássra kifejtett hatásait – a New York Times is beperelte az OpenAI-t és a Microsoftot, azt állítva, hogy a csevegőrobotjaik betanítása során Times-cikkek millióit használták fel jogellenes módon. A kereseti kérelem több milliárd dolláros kártérítési igénnyel lép fel, azzal vádolva az alpereseket, hogy a szolgáltatásaik a tanulás eredményeképp képesek a „betanult” cikkek összefoglalására és – olykor szó szerinti – kivonatolására.⁵⁷⁸ Ennek ellenére a New York Times sincs teljesen az új technológia használata ellen; a médiacég nemrég jelentette be, hogy új szerkesztőségi vezetőt vettek fel, aki az újság generatív-MI-használatával kapcsolatos elvek és irányok lefektetéséért fog felelni a közeljövőben.⁵⁷⁹

Megjegyzendő továbbá az a speciális eset is, hogy – függetlenül attól, hogy a bíróságok a fenti jogvitákban hogyan döntenének – jogsértést el lehet követni védett szoftverre is, akkor is, ha a nagy nyelvi modell *open-source* adatbázisból tanult kódolni; jó példa erre a Microsoft, a GitHub és az OpenAI ellen indított per, melyben a felperesek azt állítják, hogy a Copilot nevű szolgáltatás anélkül reprodukált licenstköteles programkódokat, hogy azok szerepeltek volna a tanulási adathalmazában.⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ Alexandra ALTER – Elizabeth A. HARRIS: *Franzen, Grisham and Other Prominent Authors Sue OpenAI* (The New York Times, 2023. 09. 20.) <<https://www.nytimes.com/2023/09/20/books/authors-openai-lawsuit-chatgpt-copyright.html>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁷⁶ Nika SCHOONOVER: *Authors Guild to add Microsoft in its lawsuit against OpenAI* (Courthouse News Service, 2023. 11. 29.) <<https://www.courthousenews.com/authors-guild-to-add-microsoft-in-its-lawsuit-against-openai/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁷⁷ Zachary SMALL: *Sarah Silverman Sues OpenAI and Meta Over Copyright Infringement* (The New York Times, 2023. 07. 10.) <<https://www.nytimes.com/2023/07/10/arts/sarah-silverman-lawsuit-openai-meta.html>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁷⁸ Michael M. GRYNBAUM – Ryan MAC: *The Times Sues OpenAI and Microsoft Over A.I. Use of Copyrighted Work* (The New York Times, 2023. 12. 27.) <<https://www.nytimes.com/2023/12/27/business/media/new-york-times-open-ai-microsoft-lawsuit.html>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁷⁹ Joe KAHN – Sam DOLNICK: *Zach Seward Is the Newsroom's Editorial Director of A.I. Initiatives* (The New York Times Company, 2023. 12. 13.) <<https://www.nytc.com/press/zach-seward-is-the-newsrooms-editorial-director-of-a-i-initiatives/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁸⁰ WANG és mások: *i. m.* (60. l.) 14.

Az OpenAI mindemellett ragaszkodik ahhoz, hogy a mai felhasználói igények kielégítése csakis védett műveken történő tanítás útján történhet, amelyet véleményük szerint a jog nem tilt meg.⁵⁸¹ Habár ez bizonyára olyan szakmai kérdésnek minősül, amelyben még a legképzettebb fejlesztők részéről sincs konszenzus, ellenérvként megjegyzendő, hogy a Meta kifejlesztett egy olyan, csak nyilvánosan elérhető információkon betanított és nyilvános dokumentációjú nagy nyelvi modellt, amelynek összes információját a nyilvánosság használatára bocsátották.⁵⁸²

A tiltakozások köréből végül kiemelendők a különböző, óvatosságra és kutatási moratóriumra felszólító nyílt levelek, melyek az MI önálló cselekvési képessége miatt íródtak bizonyos MI-szakértők által,⁵⁸³ melyeknek azonban a mai napig nem volt számottevő hatása a kutatás előrehaladtára.

A művek felhasználásának kérdése azonban nem csak jogviták, hanem megállapodások útján is rendezhető. A Microsoft például általános szerződési feltételként vállalja, hogy a Copilot által generált, szerzői jogsértést megvalósító tartalmak miatti esetleges perben megvédi a felhasználóit, és az általuk ítélet alapján fizetendő kártérítési összeget is átvállalja.⁵⁸⁴

A felhasználás piaci versenyre kiható aspektusainak rendezése szempontjából kiemelendő a Springer és az OpenAI megállapodása, melyek alapján a ChatGPT használói összefoglalókat kaphatnak a Springer médiatermékeinek tartalmaiból, és az OpenAI engedélyt kap a Springer médiatartalmainak tanítási célú használatára – cserébe a megállapodás hozzájárul Springer AI-támogatást igénylő fejlesztéseihez.⁵⁸⁵ A megállapodás követi a mesterséges intelligenciát fejlesztő cég pár hónappal azelőtti megállapodásának példáját, melyet az AP News hírportállal kötött, hasonló tartalommal.⁵⁸⁶

Függetlenül attól ugyanakkor, hogy a szereplők hogyan rendezik az új kihívásokkal járó helyzetet, megállapítható, hogy a csevegőrobotok radikálisan megváltoztatják az eddig megszokott koncepcióinkat a szerzői jogi védelem kapcsán. A történelem során nem találkoztunk még olyan esettel, amely ilyen mértékben tudta volna feldolgozni – és egyszersmind, korlátozott körben – helyettesíteni a szerzői műveket. Kérdésként merül tehát fel, hogy 1) milyen védelemben részesülhet maga az MI-rendszer; 2) jogellenes felhasználásnak minősül-e a szerzői művek csevegőrobotok általi „betanulása”; valamint 3) részesülhet-e védelemben az MI által generált tartalom.

A következő pontban elsőként azt vizsgálom, hogy a hatályos szerzői jog milyen választ ad a csevegőrobotokra; ezután bemutatom a vitás kérdéseket is, értékelve a jelenlegi helyzetet a jogbiztonság és a gazdasági célszerűség szempontjából, végül bemutatva a jog potenciális válaszait a változásra.

⁵⁸¹ Noor AL-SIBAI: *OpenAI Pleads That It Can't Make Money Without Using Copyrighted Materials for Free* (The Byte, 2024. 01. 08.) <<https://futurism.com/the-byte/openai-copyrighted-material-parliament>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁸² Hugo TOUVRON – Thibaut LAVRIL – Gautier IZACARD – Xavier MARTINET – Marie-Anne LACHAUX – Timothee LACROIX – Baptiste ROZIERE – Naman GOYAL – Eric HAMBRO – Faisal AZHAR – Aurelien RODRIGUEZ – Armand JOULIN – Edouard GRAVE – Guillaume LAMPLE: *LLaMA: Open and Efficient Foundation Language Models* (ArXiv, 2023. 02. 27.) 1–2. <<https://ai.meta.com/research/publications/llama-open-and-efficient-foundation-language-models/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁸³ TÓTH András: *Az Európai Unió mesterséges intelligencia törvényéről* 8. Gazdaság és Jog 2024/ 5–6., 3–12.

⁵⁸⁴ Brad SMITH – Hossein NOWBAR: *Microsoft announces new Copilot Copyright Commitment for customers* (Microsoft On the Issues, 2023. 09. 07.) <<https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2023/09/07/copilot-copyright-commitment-ai-legal-concerns/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁸⁵ Adib SISANI – Julia SOMMERFELD: *Axel Springer and OpenAI partner to deepen beneficial use of AI in journalism* (Axel Springer, 2023. 12. 13.) <<https://www.axelspringer.com/en/ax-press-release/axel-springer-and-openai-partner-to-deepen-beneficial-use-of-ai-in-journalism>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁵⁸⁶ Matt O'BRIEN: *ChatGPT-maker OpenAI signs deal with AP to license news stories* (AP News, 2023. 07. 13.) <<https://apnews.com/article/openai-chatgpt-associated-press-ap-f86f84c5bcc2f3b98074b38521f5f75a>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

3.2. A hatályos jog biztos pontjai

A jelenlegi szerzői jogi dogmatika azon az (először az USA-ban, 1980-ban)⁵⁸⁷ elfogadott elven alapul, amely szerint a szoftvert a szerzői jog eszközei védik (annak ellenére, hogy egyes vélemények szerint a szerzői jog kreatív művekre megalkotott logikája nem teljesen jó párosítás a programkódok funkcionális mivoltával).⁵⁸⁸ A szoftverre vonatkozó védelem szabályait kell alkalmazni az MI-re is,⁵⁸⁹ tehát megállapítható, hogy a csevegőrobotok szoftverként mindenképp szerzői jogi védelem tárgyai.

Bizonyos szerzők felvetik, hogy a generatív MI – a tanulásra felhasznált művek adathalmaz-jellege miatt – adatbázisként is védelemben részesülhetne,⁵⁹⁰ de e körben kétséges, hogy az adattömegek a védelemhez szükséges módon rendezettek-e, és hogy jelentős ráfordítást igényel-e az adathalmazok összeállítása; amiről az adott modell és fejlesztési folyamat konkrét ismerete nélkül, absztrakt és általános módon nem alkotható vélemény.⁵⁹¹

Egységes a jog, a gyakorlat és szakirodalom abban, hogy a *szerzői mű csak ember alkotása lehet* (így az MI nem tekinthető az általa generált tartalmak szerzőjének), de egyértelmű az is, hogy kapcsolódó jogi védelem alanya jogi személy is lehet,⁵⁹² ami a védelem lehetséges alanyairól szóló gondolkodásban fontos alaptétel a fejlesztő cégek számára (ld. lentebb).

A hatályos jog alapján továbbá kijelenthető az is, hogy a csevegőrobotok által generált tartalom szerzői jogilag „*nem védett public domain*”.⁵⁹³ Habár bizonyos vélemények szerint ez inkább „kétséges”, és talán pontosabb a következőképp fogalmazni: habár az MI nem lehet szerző, de a generált tartalomnak lehet szerzői jogi jogosultja – egyelőre azonban csak a külföldi gyakorlatban lehet példát találni arra, hogy a generált tartalom szerzői jogi jogosultjaként természetes személy van bejegyezve a vonatkozó nyilvántartásba.⁵⁹⁴

Az uniós jog szempontjából szintén egyértelműen megállapítható, hogy a bizonyos számítási küszöbértéket elérő generatív MI-knek (jelenleg a ChatGPT ilyen) meg kell felelniük az uniós szerzői jogi elvárásoknak, és fejlesztőik kötelesek részletes dokumentációt a Bizottság rendelkezésére bocsátaniuk a betanítási folyamatról. A generált tartalmak megkülönböztetését szolgáló szabály, hogy a fejlesztőknek jelezniük kell, ha a felhasználó mesterségesen generált tartalommal találkozik.⁵⁹⁵

3.3. A felhasználás ténye és jogszerűsége

A hatályos jogi szabályozás azonban a csevegőrobotok fenti aspektusain túlterjeszkedő kérdésekben már nem nyújt biztos kiindulópontot. Mint fentebb láttuk, a tanítási adatbázisok olyan új helyzetet teremtenek a jogalkotó számára, amely nehézkessé teszi az eddigi szerzői jogi szemlélet teljeskörű alkalmazását; ennek megfelelően jelen pontban azt vizsgálom, hogy valóban jogtalan felhasználásnak minősül-e a csevegőrobotok szerzői műveken történő betanítása, és ha igen, milyen tényállás keretei közé illeszthető a jogsértés.

⁵⁸⁷ Gustavo GHIDINI: *Rethinking Intellectual Property – Balancing Conflicts of Interest in the Constitutional Paradigm* (Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Egyesült Királyság – Northampton, Massachusetts, Egyesült Államok, 2018) 238.

⁵⁸⁸ Aviv GAON: *Intellectual Property at a Crossroad – Awarding IP Protection for Algorithms* 394. in Woodrow BARFIELD (szerk.): *The Cambridge Handbook of the Law of Algorithms* (Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság – New York, Egyesült Államok, 2021) 391–404.

⁵⁸⁹ Jozefien VANHERPE: *AI and IP – Great Expectations* 244–245. in DE BRUYNE – VANLEENHOVE (szerk.): *i. m.* (20. lj.) 233–268.; ugyanígy NECZ: *i. m.* (8. lj.) 71.

⁵⁹⁰ Ld. még: NECZ: *i. m.* (8. lj.) 73–74.

⁵⁹¹ GYERTYÁNFY: *i. m.* (17. lj.) 37., a tanulási adatbázis megítélésére vö. uo. 38.

⁵⁹² Uo. 36.

⁵⁹³ GYERTYÁNFY: *i. m.* (17. lj.) 45.

⁵⁹⁴ CSÖSZ: *i. m.* (26. lj.) 81., 86.

⁵⁹⁵ TÓTH: *i. m.* (85. lj.) 7–8.

Általánosságban elmondható, hogy az érintett szerzők a tanítás következményeként attól tartanak, hogy a csevegőrobot egyedi stílusukban alkothat és így a műveik felhasználásával bevételre tehet szert az MI-rendszert megalkotó fejlesztőcégek.⁵⁹⁶ Habár létezik olyan vélemény, amely egyértelműen a többszörözés, illetve az átdolgozás szerzői jogi tényállásaiban jelöli meg a tanítás jogi minősítését,⁵⁹⁷ meggyőződéseim szerint itt is figyelemmel kell lenni a neurális hálózatok II. fejezetben kifejtett tulajdonságaira. Helytállónak tekintendő továbbá az a megállapítás, mely szerint a csevegőrobot nem valósíthat meg átdolgozást, mert ahhoz saját szerzői tevékenység szükséges, és ez az MI oldaláról – szerzői minőség hiányában – értelmezhetetlen.⁵⁹⁸

Ennek megfelelően, a technológia sajátos tulajdonságait kellőképp differenciálva jegyzi meg Gyertyánfy, hogy a tanítás tömegesen érinti a magyar művek; ezek az esetek azonban történhetnek az adatbázisba történő konkrét bemásolással (ez többszörözésnek minősül), de az is elképzelhető, hogy a neurális háló paraméterei csak a művek tulajdonságait általában veszik át, vagy hogy a tanulási adatbázis összeállítása a szerzői művek linkelésével történik meg. Megállapítva, hogy az utóbbi két esetben nem történhet többszörözés – tekintettel arra, hogy a stílusutánnak ellen nem nyújt védelmet a szerzői jog⁵⁹⁹ – megállapítható, hogy felhasználásról csak akkor beszélhetünk, ha azonosítható mű került az MI adatbázisába, ehhez viszont a „mintavételi technika esetenkénti alapos felhasználása szükséges”⁶⁰⁰

Csősz e körben viszont kiemeli azt is, hogy kevés kivételtől eltekintve a fejlesztőcégek nem transzparenssek a tanítási adatkészletükkel kapcsolatban, ezért csak általánosságban lehet elemezni a tanítási folyamatot; ehhez felveti, hogy a generatív MI-be programozott „véletlenszerű torzítás”, mely a kreatív mozgásteret biztosítja a program számára, eleve kizárhatja, hogy megismétlésként tekinthessük az ilyen szoftverek által generált tartalmakra.⁶⁰¹

Látható tehát, hogy a felhasználás megállapításának előfeltétele a csevegőrobot működésével kapcsolatos tudatosság. Kiemelendő viszont, hogy az ehhez szükséges mértékben – a már említett feketedoboz-hatás miatt – még a legképzettebb szakértők sem tudják teljesen, hogy mi történik a „szoftver belsejében”, a neurális hálózatok rejtett rétegeinek színjén⁶⁰²

A fentiek fényében annak kérdése is felmerül, hogy bármelyik szabad felhasználási eset fennállása esetleg eleve feleslegessé tehetné-e a vitát arról, hogy történik-e felhasználás. Ugyan ez jogdogmatikailag nem a legelegánsabb megoldás, mégis átgondolandó azon a gondolati síkon mozogva, hogy – feltételezve a felhasználás megvalósulását – vajon elvileg felelőssé válhatna-e a fejlesztő cég jogellenes felhasználásért.

E körben az üzletszerűség megléte a csevegőrobotok fejlesztésénél általában már eleve kizárja a szabad felhasználásokat,⁶⁰³ kivételt ez alól csak a DSM-irányelv átültetésével beiktatott szabad felhasználási tényállás képez, melynek jelen esetkörre való alkalmazhatósága azonban vitás a szakirodalomban. Gyertyánfy szerint például ez is csak kutatási cél esetén nyújthat jogalapot,⁶⁰⁴ Grad-Gyenge viszont elvileg nem zárja ki az alkalmazhatóságát, csak arra figyelmeztet, hogy egyrészt nem tudjuk, hogy megvalósul-e a kivétel feltételeként szabott

⁵⁹⁶ CSŐSZ: *i. m.* (26. lj.) 75.

⁵⁹⁷ NECZ: *i. m.* (8. lj.) 68., vö. viszont uo. 58–59., ahol az emberi stílus tanuláshoz hasonlítja a generatív MI működését.

⁵⁹⁸ CSŐSZ: *i. m.* (26. lj.) 78.

⁵⁹⁹ GRAD-GYENGE: *i. m.* (9. lj.) 345.

⁶⁰⁰ GYERTYÁNFY: *i. m.* (17. lj.) 38–39., hasonlóan: CSŐSZ: *i. m.* (26. lj.) 75–77., idézve az Európai Unió Bíróságának C-348/13. BestWater-, illetve a C-160/15. GS Media-ügyekben hozott döntéseit arról, hogy a linkelés nem minősül nyilvánossághoz közvetítési felhasználásnak.

⁶⁰¹ CSŐSZ: *i. m.* (26. lj.) 76–78.

⁶⁰² DOUGLAS: *i. m.* (64. lj.) 2.

⁶⁰³ GYERTYÁNFY: *i. m.* (17. lj.) 40–42.

⁶⁰⁴ Uo. 41.

többszörözés, másrészt pedig vitatható, hogy a betanítást utóbb észlelő érintett tud-e tiltakozni a felhasználás ellen.⁶⁰⁵

Az Szjt. általános szabad felhasználási szabálya viszont további kérdőjeleket tesz a kivétel alkalmazhatóságának útjába, amennyiben feltételül szabja, hogy „a felhasználás a szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezések alapján is csak annyiban megengedett, illetve díjtalan, amennyiben nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, továbbá amennyiben megfelel a tisztesség követelményeinek és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra”.⁶⁰⁶ Ehhez kapcsolódóan Gyertyánfy helyesen jegyzi meg: „Az MI-termékek használata, forgalmazása – ha nem is sért az Szjt.-ben egy-egy felhasználási módra és mű tekintetében garantált konkrét vagyoni jogot – súlyosan befolyásolhatja a szerzők, előadóművészek vagyoni érdekeit. Így a szerző és az előadóművész közösen kezelt vagyoni jogait nyilván sérti, ha egy adott jogdíjfelosztási alaptól álszerzőknek, hamis előadóművészeknek is történik kifizetés.”⁶⁰⁷

Látható tehát, hogy a szerzői műveken történő csevegőrobot-tanítás jogi helyzete a hatályos jog alapján nincs a jogbiztonság követelményének megfelelően rendezve; a csevegőrobotok speciális tulajdonságai miatt helyzet tipikus tényállásaira az eddigi szabályok nem alkalmazhatók analógiák útján, mert minden esetben legalább kétséges a normák hipotéziseiben foglalt feltételek teljesülése.

3.4. A szerző és a szerzői mű: a védelem perspektívái

Végül felmerül a kérdés, hogy kell-e védelmet biztosítani a csevegőrobotok által generált tartalmaknak, és ha igen, ki legyen annak jogosultja. Habár a szakirodalom e kérdésben érthető módon még nem olyan széles körű, mint az MI további aspektusai esetében, a jelen pontban mégis igyekszem áttekinteni és összegezni a felmerülő megoldásokat.

A védelem szükségessége szempontjából megkülönböztethetjük egymástól a generált tartalmak védelméért síkre szálló 1) szerzőségi elméleteket, illetve a védelmüket (részben) szükségtelennek tartó 2) negatív elméleteket. A szerzőségi elméletek – a jogosult személye szempontjából – további három részre bonthatók: vagy a) a fejlesztőkre allokálnák a jogosulti pozíciót, vagy b) az MI használójára, vagy c) magára az MI-re. A negatív elméletek két altípusa egyrészt a) a public domain status quo-jának megtartását szorgalmazó elméletek, másrészt b) az államot jogosítani kívánók. Emellett a jelen tanulmány során egy speciális elmélet – 3) a fikcionális szerzőség – által felvetetteket is összegzem.⁶⁰⁸

A szerzői jog célja szempontjából mindenekelőtt itt szólni kell arról, hogy a két fő (ti. a morális kontra haszonelvű) megközelítés közül az első értelmezhetetlen egy MI által generált tartalom esetén – következésképpen nem a szerző morális elismerése, hanem a haszonelvűség fogja meghatározni a szerzői jogi szakpolitikai megfontolások főbb irányvonalait.⁶⁰⁹

⁶⁰⁵ GRAD-GYENGE: *i. m.* (9. lj.) 344.

⁶⁰⁶ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (kihirdetve: 1999. 07. 06.) 33. § (2) bekezdés.

⁶⁰⁷ GYERTYÁNFY: *i. m.* (17. lj.) 43.

⁶⁰⁸ AVIV H. GAON: *The Future of Copyright in the Age of Artificial Intelligence* (Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Egyesült Királyság – Northampton, Massachusetts, Egyesült Államok, 2021) 161.

⁶⁰⁹ VANHERPE: *i. m.* (91. lj.) 237–238.

Általános érvek a védelem mellett

Az összes szerzőségi elmélet mellett szóló érvként hozható fel, hogy a védelem egyben biztosíthatja a generált tartalom ilyenkénti azonosíthatóságát is.⁶¹⁰ Több szerző hivatkozik továbbá arra, hogy Egyesült Királyság már most is (50 éves védelmi idővel) biztosítja a védelmet a számítógép által létrehozott művekre⁶¹¹ (bár a megfogalmazás nem teljesen egyértelmű: a védelem annak a személynek jár, aki „megtette a mű megalkotásához szükséges lépéseket”)⁶¹² ugyanezt a technikát követi még Hong Kong, India, Írország és Új-Zéland.⁶¹³

A fejlesztői elmélet

Elsőként tehát a generált tartalmak esetében a fejlesztő jogosultságát elismerni kívánó elméletekről elmondható, hogy az elmélet az egyik legkönnyebben indokolható az összes javaslat közül. A szakirodalomban létezik olyan vélemény is, mely szerint – a három felsorolt szereplő közül – csak a fejlesztő lehetne a generált tartalom jogosultja.⁶¹⁴ A fejlesztői elméleteknek tehát fő érve általában az, hogy eleve az MI-t megalkotó programozók voltak azok, megteremtették az eredmény létrehozásához szükséges körülményeket. Szintén gyakori haszonelvű megközelítés, hogy a fejlesztőket a szerzői jogi védelem biztosításával kell ösztönözni a további kutatásra és befektetésre.⁶¹⁵

Ellenérve azonban az elméletnek, hogy a fejlesztő a csevegőrobot kifejlesztésekor nem láthatja előre a generált eredményt,⁶¹⁶ így nem lenne fair a védelem létrehozása, ami emellett tovább erősítené a nagyobb cégeket. Felmerül a szakirodalomban az is, hogy a cégek ilyen módon történő ösztönzése szükségtelen: a fejlesztőcégeket így túljutalmaznánk, a használók egy része már ma is díjat fizet, ami kompenzálja a befektetett erőforrásokat. Bizonyos vélemények szerint az ösztönzést alternatív eszközökkel kéne megoldani,⁶¹⁷ így például elképzelhető lenn egy, az adatbázisvédelmi szabályokhoz hasonló kapcsolódó jogi védelem.⁶¹⁸ A túljutalmazás irányába utat továbbá, hogy az egyébként is oligopol helyzetben lévő MI-fejlesztő cégek⁶¹⁹ bevétele védelem nélkül is elképzelhetetlen méreteket ölt: az Apple 2020-as bevétele például 20 milliárd dollárral több volt, mint Oroszország 2017-es költségvetése.⁶²⁰ Mindemellett belátható, hogy a fejlesztők sem feltétlenül szeretnék szerződést szerzni minden generált mű felett, attól tartva, hogy az együtt járhatna a tartalomért való felelősséggel is.⁶²¹ A Microsoft például nem támaszt szerzői jogi igényt a Copilot által generált alkotásokra.⁶²²

A fejlesztői elméletekre használt jogi konstrukciók egymás között viszonylag széles körű differenciát mutatnak; egyesek például a képviselési konstrukciót sem tartják teljesen elképzelhetetlennek a fejlesztő jogszerzése érdekében,⁶²³ míg mások a munkaviszonyban

⁶¹⁰ GRAD-GYENGE: *i. m.* (9. lj.) 340.

⁶¹¹ CSÖSZ: *i. m.* (26. lj.) 86.

⁶¹² GIA JUNG: *Do Androids Dream of Copyright? – Examining AI Copyright Ownership* 1175–1176. in *Berkeley Technology Law Journal* 2020/4., 1151–1178.

⁶¹³ Uo. 1171.

⁶¹⁴ NECZ: *i. m.* (8. lj.) 64.

⁶¹⁵ GAON: *i. m.* (110 lj.) 162–167.

⁶¹⁶ GRAD-GYENGE: *i. m.* (9. lj.) 339., 341. amellet érvel, hogy a kapcsolódó jogi védelem alapja eleve nem a kreatív hozzáadott érték, inkább a befektetett szervezési munka szokott lenni, ami a fejlesztők esetén illene a tényleges állapotokhoz. Ld. még: CSÖSZ: *i. m.* (26. lj.) 82.

⁶¹⁷ GRAD-GYENGE: *i. m.* (9. lj.) 339–340.

⁶¹⁸ GAON: *i. m.* (110 lj.) 162–167.; a gazdasági jogalkotói célkitűzések érdekében keletkeztetett kapcsolódó jogi védelem köre egyébként sem példa nélküli, ld. LÁBODY Péter: *Szerzői jogi "user-szabadságok" a globális tartalommegosztó platformokon* 103. in *In Medias Res* 2021/1., 102–127.

⁶¹⁹ KOVÁČ: *i. m.* (3. lj.) 54.

⁶²⁰ WOLF: *i. m.* (66. lj.) 110.

⁶²¹ GRAD-GYENGE: *i. m.* (9. lj.) 341.

⁶²² SMITH – NOWBAR: *i. m.* (85. lj.).

⁶²³ Bár alapvetően a szerzői jogi felelősségre vonatkozóan fejtettek ki gondolatokat, és nem elméletet alkottak a generatív MI tartalmi körében, tanulmányuk végén megjelenik a szerzőség gondolata is: ld. MALA CHATTERJEE – JEANNE C. FROMER: *Minds, Machines, and the Law – The Case of Volition in Copyright Law* 1914–1916. in *Columbia Law Review* 2019/7., 1887–1916.

létrehozott mű doktrínájáról gondolják, hogy jól illeszkedik a fejlesztő és az MI helyzetére, hiszen előbbi jogintézmény esetén is végső soron a jogi személyt jogosítjuk egy szerzői mű kapcsán, és honoráljuk azt, hogy a befektetése szolgálja az innovációs és kulturális célokat.⁶²⁴

A használói elmélet

A használói elmélet nem népszerű a szakirodalomban, így inkább ellenérveket lehet olvasni vele szemben, általában azért, mert az MI-t generálásra használó személy teljesítményét nem tartják elég kreatívnek a védelem biztosításához. Az elmélet mellett szóló érvek körében utaló jelleggel tennék említést arról a gondolatébresztő megközelítésről, miszerint az alkotás nem volt mindig tudatos tevékenység: a tudatmódosító szerek, az improvizáció és aleatorikus komponálás is ellenpéldákként sorolhatók fel, és önmagában az is kreatív döntésként fogható fel, hogy meghagyja a kreatív döntéseket a szoftver számára.⁶²⁵

Ellenérv azonban, hogy – mivel nem tudjuk, mi történik az MI-ben – nem tekinthetjük a mi kreativitásunk gyümölcsének a generált tartalmat. A fő ellenzők szerint a használónak nincs kellő kontrollja a mű felett, nem tudja kellő mértékben és kreativitással befolyásolni absztrakt ötleteinek megvalósítását.⁶²⁶ A szerzőséget egyes elméletek szerint helyes egy spektrumként felfogni, „eredeti és származékos” szerzők is részt vesznek a folyamatban, és mindketten kellenek a mű létrejöttéhez. A spektrum egyik extremitása az absztrakt ötlet teljes kidolgozása más által, másik véglete az eredeti szerző általi kidolgozás, a származékos szerzőt mintegy „ecsetként” használva. A kellő kontroll azonban csak az utóbbi esetben van meg az eredeti szerző oldaláról,⁶²⁷ ezért fairnek az előbbi esethez közelebb álló csevegőrobot-tartalmak esetén nem tekinthető a használóra allokált szerzői jog.

Az MI-elmélet

Az MI jogosítása melletti legfőbb érv az, hogy voltaképpen az MI (a csevegőrobot) volt az a szereplő, aki az alkotási folyamat „végrehajtási részét” teljesítette.⁶²⁸ Az MI-t mint jogosultat pártolók sok olyan ellenérvet, mint pl. „az MI-nek saját kezdeményezési készsége nincs”,⁶²⁹ „az MI-nek nem kell ösztönzés”,⁶³⁰ azzal a válasszal tudnak illetni, hogy a jövőben lehet, hogy megváltozik a helyzet a technika fejlődésével és az mesterséges generális intelligencia megjelenésével. Az MI melletti érv továbbá, hogy a robotok kreativitásában is van véletlenszerűség, illetve hogy bizonyos bírósági gyakorlati elismerésben részesült korábban az a kijelentés, hogy minden kreativitás algoritmikus természetű.⁶³¹

Az elmélet vizsgálata során a kreativitás kapcsán alapvető kérdések fogalmazódnak meg: Lehet, hogy a kreativitás is egy olyan tulajdonság, amit a mély neurális hálózattá válás okozott az MI-ben? Ha az intelligencia bizonyos aspektusait nembiológiai rendszerek is magukévá tudják tenni, miért nem válhatna a kreativitás is ilyenné?⁶³² E körben aláhúzendó, hogy – az intelligenciához hasonlóan – a kreativitásnak ugyan léteznek azonosítható fogalmi elemei,

⁶²⁴ JUNG: *i. m.* (114. lj.) 1168–1170.

⁶²⁵ GRAD-GYENGE: *i. m.* (9. lj.) 343.

⁶²⁶ Themistoklis TZIMAS: *Legal and Ethical Challenges of Artificial Intelligence from an International Law Perspective* (Springer, Cham, Svájc, 2021) 211–212.; Gia JUNG: *Do Androids Dream of Copyright? – Examining AI Copyright Ownership* 1173. in *Berkeley Technology Law Journal* 2020/4., 1151–1178.; a Painer-ügyet is idézve: GRAD-GYENGE: *i. m.* (9. lj.) 342–343.

⁶²⁷ GAON: *i. m.* (110 lj.) 167–174.

⁶²⁸ Uo. 175–178.; CSÓSZ: *i. m.* (26. lj.) 83.

⁶²⁹ NECZ: *i. m.* (8. lj.) 62.

⁶³⁰ JUNG: *i. m.* (114. lj.) 1173.

⁶³¹ JUNG: *i. m.* (114. lj.) 1166–1167.

⁶³² TZIMAS: *i. m.* (128. lj.) 211–212.

valójában nem tudjuk, hogy mi a kreativitás.⁶³³ Jung értekezésében az egyéni kreativitás mítoszának ellentételezéseként az ún. halmozott kreativitás példájával él: véleménye szerint nem mindig feltétlenül a szerzői jog alapjának tartott individualista, romantikus szikra vitte előre a művészeteket (pl. Shakespeare történetei esetében, ahol már meglévő ötleteket dolgozott ki).⁶³⁴

Mégis, a legfontosabb ellenérv az MI-vel szemben a jogalanyiság hiánya, ami miatt szerzői jogok alanya sem lehet. Ha viszont túl is lépünk e de lege lata jellegű problémán, és elfogadjuk, hogy valóban szerzői műnek minősülnének az MI által generált tartalmak, ha ember alkotná őket, az is kifogásolható, hogy a szerzői mű alapja a jelenlegi dogmatika szerint a személyiség lenyomata, amivel az MI nem rendelkezik. Szintén emlékeztetni kell arra, hogy sok fogalom (pl. haláltól számított védelmi idő, térítési díjak fizetése) nehezen lenne értelmezhető egy csevegőrobot mint jogosult esetében.⁶³⁵ Bizonyos morális aggályok is köthetők a szakirodalomban az MI szerzőkénti elismeréséhez, így pl. Necz megjegyzi, hogy ha lesz is védelem, alacsonyabb szinten kell állnia, mint az embernek biztosítottak, különben a „szerzői alkotás emberi jellege” és az „emberi alkotóképesség” kérdőjeleződne meg.⁶³⁶

Közös szerzőség

A szakirodalomban említik annak a lehetőségét is, hogy a fenti szereplők sajátos elegye rendelkezzen közös szerzőséggel a létrejövő mű felett. Ennek elvetése azonban viszonylag egyszerű okokon nyugszik: egyrészt az egyes államok közös szerzőségi definíciói nem egyeznek egymással, ami nagyban megnehezítené a gyakorlati átültetést; másrészt az elmélet minden eddig felsorolt modell problémáit felsorakoztatja, anélkül, hogy megoldást jelentene bármilyen másik problémára.⁶³⁷

Általános érvek a védelem ellen

Ezen a ponton – visszatérve részben a jogviták ismertetése során elmondottakhoz – ki kell emelni, hogy a szerzők jogosan aggódnak, hogy a már versenytársaknak számító generatív MI-k győznek: a szoftverek gyorsabbak és hatékonyabbak, és többen úgy gondolják, hogy a gazdasági egyensúlyt az szolgálná jobban, ha csak a természetes személy szerzőknek biztosítanának védelmet,⁶³⁸ akiknek épp elég nehéz így is megbízható bevételi forrást szerezniük.⁶³⁹ Ha a fejlesztőkre vagy az MI-re hatna az ösztönzés, túl sok generált mű jönne létre, és a művészek nem tudnának velük versenyre kelni; a többiek által javasolt kapcsolódó jogi védelemmel is ugyanez lehetne a probléma.⁶⁴⁰ Amikor mesterséges intelligencia először legyőzte az akkori sakkvilágbajnokot, a többség nem félt attól, hogy egy gép átveszi az ember

⁶³³ Uo. 211., 213.

⁶³⁴ JUNG: *i. m.* (114. l.) 1165.

⁶³⁵ VANHERPE: *i. m.* (91. l.) 237–238. A jogalanyisági problémák kapcsán kiemelendő viszont: az új jogalanykategóriák mindig gazdasági célszerűségből jöttek létre, majd a jog utólag próbálta őket megmagyarázni; az MI jogalanyiságát megalapozó, széles körben elfogadott igazoló elmélet nincs, ld. RÁCZ Lilla: *A személy és a dolog fogalmának (lehetséges) változásai a mesterséges intelligencia és a kriptovaluták világában* 91., 94. in Állam- és Jogtudomány 2020/4., 82–107., példa ugyanakkor már van arra, hogy egy robotot Szaúd-Arábia állampolgárának minősítettek, ld. ZARA STONE: *Everything You Need To Know About Sophia, The World's First Robot Citizen* (Forbes, 2017. 11. 07.) <<https://www.forbes.com/sites/zarastone/2017/11/07/everything-you-need-to-know-about-sophia-the-worlds-first-robot-citizen/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁶³⁶ NECZ: *i. m.* (8. l.) 62.

⁶³⁷ GAON: *i. m.* (110 l.) 178–181.

⁶³⁸ CSÖSZ: *i. m.* (26. l.) 64., 86.

⁶³⁹ TOM WILLIAMS: *Artists angry after discovering artworks used to train AI image generators without their consent* (ABC News, 2023. 01. 09.) <<https://www.abc.net.au/news/2023-01-10/artists-protesting-artificial-intelligence-image-generators/101786174?fbclid=IwAR1tOjEkIP11hy8x-ODYx8tF43guu-5A9s21d9vkLRtEbv4i9vMSgk88AxU>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁶⁴⁰ JOZEFEN VANHERPE: *AI and IP – Great Expectations* 237–238. in DE BRUYNE – VANLEENHOVE (szerk.): *i. m.* (20. l.) 246–253.

szerepét, és az emberi képesség túllépését ahhoz hasonlították, mint mikor egy motor leelőz egy embert futásban.⁶⁴¹ Most azonban sokan úgy érzik, nagyobb a kockázat, és ezért a védelem megadásának elutasítását javasolják.

Public domain

Így például a generált tartalom public domain-ben tartása mellett szól, hogy az MI kreativitását nem kell ösztönözni, cserébe viszont a szabad információáramlást (ti. a szerzői jog másik célja) jól szolgálhatná. Ellene szól azonban, ez arra ösztönözhetné a használókat, hogy a sajátjuknak tüntessék fel a generált műveket,⁶⁴² illetve hogy nehéz betartani, tekintve hogy már most is jogosultként ismerteti el magát több piaci szereplő az ilyen művek vonatkozásában.⁶⁴³

Állami jogosult

Érdekes vízióval lép fel az állami jogosulti modell, amely minden generált mű jogait automatikusan az államra ruházná, hogy az a hasznait szociális célok érdekében felhasználhassa. Fajsúlyos ellenérvként jelenik meg ugyanakkor, hogy nem minden állam allokálja ezeket a forrásait hatékonyan, és így a generált tartalmak forgalmazása szempontjából szűk keresztmetszetté válna, illetve a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozva akár szigorúbb cenzúrához is vezethetne⁶⁴⁴

A szabályozás elmélete

Látható tehát, hogy minden elméletnek (és így a hatályos jog szerinti helyzetnek) is megvannak a negatív oldalai, ezért szükséges annak jogalkotói mérlegelése, hogy miként lehetne a legmegfelelőbb módon rendezni a felmerült jogi dilemmákat.

Ennek érdekében még érdemes lehet pár, a csevegőrobotok szabályozásával kapcsolatos jogtechnikai kihívásra is felhívni a figyelmet. Először is kiemelendő, hogy nem lehet általános jelleggel szabályozni a mesterséges intelligenciát: mindig konkrét felhasználás tükrében érdemes szabályokat alkotni, hiszen – mint láthattuk – az alkalmazási területek köre olyan mértékben horizontális, hogy az egyik területre vonatkozó szabályok számottevő eltérést mutathatnak egy másikétől.⁶⁴⁵ Érdemes továbbá azt is megfontolni, hogy a jogalkotó mikor kíván a jog, és mikor a technológia eszközéhez nyúlni a szabályozás során; a rendszerek architektúrájának megváltoztatása annak minden hátrányával együtt hatékony eszköz lehet a kívánt magatartás elérése érdekében; így például helytelen technika etikai alapelveket megállapítani⁶⁴⁶ és az MI-nek címezni őket, az absztrakt jellegük miatt – további, konkrét technológiai lépések nélkül – nem tudja absztrakt jelleggel betartani azokat.⁶⁴⁷

⁶⁴¹ Chris SMITH – Brian MCGUIRE – Ting HUANG – Gary YANG: *The History of Artificial Intelligence* (University of Washington, 2006) <<https://courses.cs.washington.edu/courses/csep590/06au/projects/history-ai.pdf>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

⁶⁴² GAON: *i. m.* (110 lj.) 181–184.

⁶⁴³ Gia JUNG: *Do Androids Dream of Copyright? – Examining AI Copyright Ownership* 1171. in *Berkeley Technology Law Journal* 2020/4., 1151–1178.

⁶⁴⁴ GAON: *i. m.* (110 lj.) 184–186.

⁶⁴⁵ G. KARÁCSONY: *i. m.* (17. lj.) 164–165.; RAB Árpád Szörény: *A mesterséges intelligencia hatása a társadalomra – problématerkép* 37. in TÖRÖK – ZÓDI: *i. m.* (17. lj.) 25–42.

⁶⁴⁶ Túlnyomórészt absztrakt szabályokat tartalmaz például: *The Toronto Declaration: Protecting the right to equality and non-discrimination in machine learning systems* (Amnesty International – Access Now, 2018. 05. 16.).

⁶⁴⁷ ZÓDI Zsolt: *A kódokba zárt jog* 173–176., 184. in *In Medias Res* 2019/2., 169–186.; SÁRKÖZY Tamás: *Innováció a jogban* 16–17. in GELLÉN Klára (szerk.): *Jog, innováció, versenyképesség* (Wolters Kluwer, Budapest, 2017) 13–22., vö. NECZ: *i. m.* (8. lj.) 75.

Jól védhető álláspont, hogy az esetleges jövőbeli szabályozásnak fő szempontként figyelembe kell vennie, hogy ösztönözve lesz-e emberi alkotás, illetve megkülönböztethető lesz-e a generált tartalom. Kiemelten fontos annak figyelembevétele, hogy az emberi szerző egzisztenciája nem lesz-e fenyegetve az új technológia által, így meg kell fontolni bizonyos lépések megtételét annak érdekében, hogy a pálya a két fajta alkotás között kiegyenlített legyen.⁶⁴⁸ Nem szabad megfeledkezni mindemellett arról sem, hogy a szerzői jog célja minden ember produktívitasának és tudásának maximalizációja, ugyanakkor minden alkotó tevékenységének ösztönzése is – az egyensúly megtalálásának kihívása pedig országonként akár eltérő ponton teljesíthető helyesen.⁶⁴⁹

3.5. Konklúzió

A fentieknek megfelelően a tanulmányom elsődleges célja a kihívások összegzése, illetve az új technológia természetének bemutatása volt. Informatikai kompetenciáim híján konkrét javaslatokba bocsátkozás helyett csak ismét felhívnam a figyelmet a szerzői műveken végzett mélytanulás gyakorlatának jogi rendezetlenségére. Meggyőződésem, hogy a jogbiztonság az innovációs és kulturális célokat és jobban szolgálná, mint az elhúzódó és költséges peres eljárások, ezért általános javaslatként vetném fel egy, jogbiztonság követelményeinek jobban megfelelő, és a generatív MI sajátosságaihoz igazodó, *sui generis szerzői jogi felhasználási keretrendszer* kidolgozását az előző pont alapelvei mentén.

⁶⁴⁸ GRAD-GYENGE: *i. m.* (9. lj.) 337–339.

⁶⁴⁹ Daniel J. GERVAIS: *(Re)structuring Copyright – A Comprehensive Path to International Copyright Reform* (Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Egyesült Királyság – Northampton, Massachusetts, Egyesült Államok, 2017) 279–280.

4. IRODALOMJEGYZÉK

Jogforrások

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (közzétéve: 2024. 07. 12.)
- 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (kihirdetve: 1999. 07. 06.)
- 1080/2022. (II. 23.) Korm. határozat a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Mesterséges Intelligencia Munkacsoportról (közzétéve: 2022. 02. 23.)

Könyvek és könyvfejezetek

- Anderson, Kenneth– Waxman, Matthew C.: *Debating Autonomous Weapon Systems, Their Ethics, and Their Regulation Under International Law* in Scotford, Eloise– Yeung, Karen (szerk.): *The Oxford Handbook of Law, Regulation, and Technology* (Oxford University Press, Oxford, Egyesült Királyság, 2017) 1097–1117.
- Bayer, Judit– Holznagel, Bernd– Korpisaari, Päivi– Woods, Lorna: *Conclusions – Regulatory Responses to Communication Platforms: Models and Limits* in Uők (szerk.): *Perspectives on Platform Regulation – Concepts and Models of Social Media Governance Across the Globe* (Nomos, Baden-Baden, Németország, 2021) 565–584.
- De Gregorio, Giovanni– Stremlau, Nicole: *Platform Governance at the Periphery – Moderation, Shutdowns and Intervention* in Bayer és mások (szerk.): i. m. 433–450.
- Devillé, Rembrandt– Sergeyssels, Nico– Middag, Catherine: *Basic Concepts of AI for Legal Scholars* in De Bruyne, Jan– Vanleenhove, Cedric (szerk.): *Artificial Intelligence and the Law* (Intersentia, Cambridge – Antwerp – Chicago, 2023) 1–22.
- Gaon, Aviv: *Intellectual Property at a Crossroad – Awarding IP Protection for Algorithms* in Barfield, Woodrow (szerk.): *The Cambridge Handbook of the Law of Algorithms* (Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság – New York, Egyesült Államok, 2021) 391–404.
- Gaon, Aviv H.: *The Future of Copyright in the Age of Artificial Intelligence* (Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Egyesült Királyság – Northampton, Massachusetts, Egyesült Államok, 2021)
- Gervais, Daniel J.: *(Re)structuring Copyright – A Comprehensive Path to International Copyright Reform* (Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Egyesült Királyság – Northampton, Massachusetts, Egyesült Államok, 2017)
- Ghidini, Gustavo: *Rethinking Intellectual Property – Balancing Conflicts of Interest in the Constitutional Paradigm* (Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Egyesült Királyság – Northampton, Massachusetts, Egyesült Államok, 2018)
- Jamshidi, Mohammad Behdad – Lalbakhsh, Ali– Talla, Jakub – Peroutka, Zdeněk– Roshani, Sobhan– Matousek, Vaclav– Roshani, Saeed– Mirmozafari, Mirhamed– Malek, Zahra– La Spada, Luigi– Sabet, Asal– Dehghani, Mojgan– Jamshidi, Morteza– Honari, Mohammad Mahdi– Hadjilooei, Farimah– Jamshidi, Alireza– Lalbakhsh, Pedram– Hashemi-Dezaki, Hamed– Ahmadi, Sahar– Lotfi, Saeedeh: *Deep Learning Techniques and COVID-19 Drug Discovery – Fundamentals, State-of-the-Art and Future Directions* in Arpaci, Ibrahim– Al-Emran, Mostafa– Al-Sharafi, Mohammed A.– Marques, Gonçalo: *Emerging Technologies During the Era of COVID-19 Pandemic* (Springer, Cham, Svájc, 2021) 9–31.
- Kovač, Mitja: *Judgement-Proof Robots and Artificial Intelligence – A Comparative Law and Economics Approach* (Palgrave Macmillan, Cham, Svájc, 2020)

- Kömlödi, Ferenc (szerk.): *Mesterséges intelligencia és határterületei – Interjúk kutatókkal* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007)
- Rab, Árpád Szörény: *A mesterséges intelligencia hatása a társadalomra – problématérkép* 37. in Török – Zódi (szerk.): i. m. 25–42.
- Sárközy, Tamás: *Innováció a jogban* in Gellén, Klára (szerk.): *Jog, innováció, versenyképesség* (Wolters Kluwer, Budapest, 2017) 13–22.
- Scornos, Dina: *Tax and Robots* in De Bruyne – Vanleenhove (szerk.): i. m. 269–313.
- Tzimas, Themistoklis: *Legal and Ethical Challenges of Artificial Intelligence from an International Law Perspective* (Springer, Cham, Svájc, 2021)
- Vanherpe, Jozefien: *AI and IP – Great Expectations* in De Bruyne – Vanleenhove (szerk.): i. m. 233–268.

Folyóiratcikkek és tanulmányok

- Agarwal, Ritu– Wadhwa, Mani: *Review of State-of-the-Art Design Techniques for Chatbots* in Springer Nature Computer Science 2020/246., 1–12.
- Chatterjee, Mala – Fromer, Jeanne C.: *Minds, Machines, and the Law – The Case of Volition in Copyright Law* in Columbia Law Review 2019/7., 1887–1916.
- Csősz, Gergely: *Áttekintés a generatív mesterséges intelligenciák szerzői jogi kérdéseiről* in Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2023/2., 64–87.
- DeCloequent, Franck: *TikTok et ChatGPT – quand l’irruption soudaine des technologies de rupture nous projette dans l’abîme des nouveaux risques* in Diplomatie 2023/122., 26–30.
- Douglas, Michael R.: *Large Language Models* (ArXiv, 2023. 10. 06.) <<https://arxiv.org/pdf/2307.05782>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- G. Karácsony, Gergely: *Innovatív jogalkotói megoldások a mesterségesintelligencia-alapú rendszerek szabályozására* in Török, Bernát – Zódi, Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai – Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről* (Ludovika, Budapest, 2021) 157–175.;
- Grad-Gyenge, Anikó: *A mesterséges intelligencia által generált tartalmak értelmezésének lehetőségei a szerzői jog útján* 338. in Magyar Jog 2023/6.
- Güner, Hacer– Er, Erkan– Akçapınar, Gökhan– Khalil, Mohammad: *From Chalkboards to AI-Powered Learning – Students’ Attitudes and Perspectives on Use of ChatGPT in Educational Settings* in Educational Technology & Society 2024/2., 386–404.
- Gyertyánfy, Péter: *A mesterséges intelligencia hatályos szerzői jogi törvényünk szerint* in Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2023/6., 34–48.
- Hadi, Muhammad Usman – Al-Tashi, Qasem – Qureshi, Rizwan – Shah, Abbas – Muneer, Amgad – Irfan, Muhammad – Zafar, Anas – Shaikh, Muhammad Bilal – Akhtar, Naveed – Al-Garadi, Mohammed Ali – Hassan, Syed Zohaib – Wu, Jia– Mirjalili, Seyedali – Shah, Mubarak: *LLMs – A Comprehensive Survey of Applications, Challenges, Datasets, Limitations, and Future Prospects* (TechRxiv, 2024. 09. 05.) <https://d197for5662m48.cloudfront.net/documents/publicationstatus/222646/preprint_pdf/a6661df3b8327255e7bb2699548172ad.pdf>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Huq, Aziz Z.: *A Right to a Human Decision* in Virginia Law Review 2020/3., 611–688.
- Jung, Gia: *Do Androids Dream of Copyright? – Examining AI Copyright Ownership* in Berkeley Technology Law Journal 2020/4., 1151–1178.
- Knetsch, Jonas: *La voiture autonome face au droit – les réponses en droit positif et en droit prospectif (Regards d’aujourd’hui vers le futur ?)* in Revue internationale de droit comparé 2023/2., 251–270.

- Kurita, Keita – Vyas, Nidhi – Pareek, Ayush – Black, Alan W – Tsvetkov, Yulia: *Measuring Bias in Contextualized Word Representations* in Costa-jussà, Marta R. – Hardmeier, Christian – Radford, Will – Webster, Kellie (szerk.): *Proceedings of the First Workshop on Gender Bias in Natural Language Processing* (Association for Computational Linguistics, Firenze, Olaszország, 2019) 166–172. <<https://aclanthology.org/W19-3823/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Lábodý, Péter: *Szerzői jogi "user-szabadságok" a globális tartalommegosztó platformokon* in In Medias Res 2021/1., 102–127.
- McCarthy, John: *What Is Artificial Intelligence?* (Stanford, 2007. 11. 12.) <<https://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Mezei, Kitti: *A mesterséges intelligencia jogi szabályozásának aktuális kérdései az Európai Unióban* in In Medias Res 2023/1., 53–70.
- Middag, Catherine: *Automatic analysis of pathological speech* (PhD-értékezés, Universiteit Gent, 2012) <<https://biblio.ugent.be/publication/3007443>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Minaee, Shervin – Mikolov, Tomas – Nikzad, Narjes – Chenaghlu, Meysam – Socher, Richard – Amatriain, Xavier – Gao, Jianfeng: *Large Language Models – A Survey* (ArXiv, 2024. 02. 20.) <<https://arxiv.org/pdf/2402.06196>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Necz, Dániel: *A mesterséges intelligencia hatása a szerzői jogra* 54. in Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2018/6.
- Rajneri, Eleonora: *Projets de légalisation européenne sur la responsabilité pour les dommages causés par l'intelligence artificielle – À la recherche d'un équilibre entre les intérêts des consommateurs, des multinationales et des PME* in Revue internationale de droit comparé 2022/3., 629–652.
- Rácz, Lilla: *A személy és a dolog fogalmának (lehetséges) változásai a mesterséges intelligencia és a kriptovaluták világában* in Állam- és Jogtudomány 2020/4., 82–107.
- Sheng, Emily – Chang, Kai-Wei – Natarajan, Premkumar – Peng, Nanyun: *The Woman Worked as a Babysitter – On Biases in Language Generation* (ArXiv, 2019. 10. 23.) <<https://arxiv.org/abs/1909.01326>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Smith, Chris – McGuire, Brian – Huang, Ting– Yang, Gary: *The History of Artificial Intelligence* (University of Washington, 2006) <<https://courses.cs.washington.edu/courses/csep590/06au/projects/history-ai.pdf>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Somkutas, Péter – Köhidi, Ákos: *Az önvezető autó szoftvere magas szintű szellemi alkotás vagy kifinomult károkozó?* in In Medias Res 2017/2., 232–269.
- Toosi, Amirhosein – Bottino, Andrea – Saboury, Babak– Siegel, Eliot – Rahmim, Arman: *A Brief History of AI – How to Prevent Another Winter (A Critical Review)* (ArXiv, 2022. 12. 12.) <<https://arxiv.org/pdf/2109.01517>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Tóth, András: *Az Európai Unió mesterséges intelligencia törvényéről* in Gazdaság és Jog 2024/ 5–6., 3–12.
- Tóth, Norbert: *Mesterséges intelligencia a nyelvi jogok szolgálatában – lehetőségek és kockázatok* in Magyar Jog 2022/3., 163–167.
- Tóthné Karczub, Eszter: *A mesterséges intelligencia adatvédelmi kérdései a közoktatásban* in Infokommunikáció és Jog 2023/1., 3–10.
- Touvron, Hugo – Lavril, Thibaut – Izacard, Gautier – Martinet, Xavier – Lachaux, Marie-Anne – Lacroix, Timothee – Rozière, Baptiste – Goyal, Naman – Hambro, Eric – Azhar, Faisal – Rodriguez, Aurelien – Joulin, Armand – Grave, Edouard – Lample, Guillaume: *LLaMA: Open and Efficient Foundation Language Models* (ArXiv, 2023. 02. 27.)

- <<https://ai.meta.com/research/publications/llama-open-and-efficient-foundation-language-models/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Turing, Alan Mathison: *Computing Machinery and Intelligence* in *Mind* 1950/236., 433–460.
 - Wang, Zichong – Chu, Zhibo – Doan, Thang Viet – Ni, Shiwen – Yang, Min – Zhang, Wenbin *History, Development, and Principles of Large Language Models – An Introductory Survey* (ArXiv, 2024. 09. 23.) <<https://arxiv.org/pdf/2402.06853>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
 - Wei, Yuling – Simay, Attila Endre: *A mesterséges intelligencia egyes gazdasági aspektusainak rövid áttekintése* in *Glossa Iuridica* 2021/1–2., 213–229.
 - Wolf, Frank: *A Blueprint for the Regulation of Artificial Intelligence Technologies* (Ethics International Press, Egyesült Királyság, 2022)
 - Zhao, Wayne Xin– Zhou, Kun– Li, Junyi– Tang, Tianyi– Wang, Xiaolei– Hou, Yupeng– Min, Yingqian– Zhang, Beichen– Zhang, Junjie– Dong, Zican– Du, Yifan– Yang, Chen– Chen, Yushuo– Chen, Zhipeng– Jiang, Jinhao– Ren, Ruiyang– Li, Yifan– Tang, Xinyu– Liu, Zikang– Liu, Peiyu– Nie, Jian-Yun– Wen, Ji-Rong: *A Survey of Large Language Models* (ArXiv, 2023. 03. 31.) <<https://arxiv.org/pdf/2303.18223>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
 - Zódi, Zsolt: *A kódokba zárt jog* in *In Medias Res* 2019/2., 169-186.

Jelentések, felmérések és szakpolitikai dokumentumok

- Filippucci, Francesco– Gal, Peter– Jona-Lasinio, Cecilia– Leandro, Alvaro– Nicoletti, Giuseppe: *The Impact of Artificial Intelligence on Productivity, Distribution and Growth – Key Mechanisms, Initial Evidence and Policy Challenges* (OECD Artificial Intelligence Working Papers No. 15, 2024. április) <https://www.oecd.org/en/publications/the-impact-of-artificial-intelligence-on-productivity-distribution-and-growth_8d900037-en.html>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- *Jogvédekt online tartalmak, hamisított termékek – kutatás a 18–26 éves fiatal felnőttek körében* (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2024. március) <https://www.szttnh.gov.hu/sites/default/files/szttnh_fiatlok_kutatas_2024_pp.pdf>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- *Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája 2020–2030* (Innovációs és Technológiai Minisztérium, 2020. május) <<https://digitalisjoletprogram.hu/files/2f/32/2f32f239878a4559b6541e46277d6e88.pdf>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- *The Toronto Declaration: Protecting the right to equality and non-discrimination in machine learning systems* (Amnesty International – Access Now, 2018. 05. 16.) <<https://www.amnesty.org/en/documents/pol30/8447/2018/en/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

Újságcikkek, blogbejegyzések és honlapok

- Al-Sibai, Noor: *OpenAI Pleads That It Can't Make Money Without Using Copyrighted Materials for Free* (The_Byte, 2024. 01. 08.) <<https://futurism.com/the-byte/openai-copyrighted-material-parliament>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Alter, Alexandra – Harris, Elizabeth A.: *Franzen, Grisham and Other Prominent Authors Sue OpenAI* (The New York Times, 2023. 09. 20.) <<https://www.nytimes.com/2023/09/20/books/authors-openai-lawsuit-chatgpt-copyright.html>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

- Growing and Developing Talent Through Coaching <<https://cogitocorp.com/products/coaching/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Grynbaum, Michael M. – Mac, Ryan: *The Times Sues OpenAI and Microsoft Over A.I. Use of Copyrighted Work* (The New York Times, 2023. 12. 27.) <<https://www.nytimes.com/2023/12/27/business/media/new-york-times-open-ai-microsoft-lawsuit.html>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Hitti, Natashah: *Christie's sells AI-created artwork painted using algorithm for \$432,000* (dezeen, 2018. 10. 29.) <<https://www.dezeen.com/2018/10/29/christies-ai-artwork-obvious-portrait-edmond-de-belamy-design/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Hsu, Tiffany – Myers, Steven Lee: *Can We No Longer Believe Anything We See?* (The New York Times, 2023. 04. 08.) <<https://www.nytimes.com/2023/04/08/business/media/ai-generated-images.html>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Kahn, Joe – Dolnick, Sam: *Zach Seward Is the Newsroom's Editorial Director of A.I. Initiatives* (The New York Times Company, 2023. 12. 13.) <<https://www.nytimes.com/press/zach-seward-is-the-newsrooms-editorial-director-of-a-i-initiatives/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Metz, Cade: *Chatbots May 'Hallucinate' More Often Than Many Realize* (The New York Times, 2023. 11. 06.) <<https://www.nytimes.com/2023/11/06/technology/chatbots-hallucination-rates.html>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Milmo, Dan: *ChatGPT reaches 100 million users two months after launch* (The Guardian, 2023. 02. 02.) <<https://www.theguardian.com/technology/2023/feb/02/chatgpt-100-million-users-open-ai-fastest-growing-app>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- O'Brien, Matt: *ChatGPT-maker OpenAI signs deal with AP to license news stories* (AP News, 2023. 07. 13.) <<https://apnews.com/article/openai-chatgpt-associated-press-ap-f86f84c5bcc2f3b98074b38521f5f75a>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Reardon, Sara: *Rise of Robot Radiologists* (Nature, 2019. 12. 18.) <<https://www.nature.com/articles/d41586-019-03847-z>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Schoonover, Nika: *Authors Guild to add Microsoft in its lawsuit against OpenAI* (Courthouse News Service, 2023. 11. 29.) <<https://www.courthousenews.com/authors-guild-to-add-microsoft-in-its-lawsuit-against-openai/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Sisani, Adib – Sommerfeld, Julia: *Axel Springer and OpenAI partner to deepen beneficial use of AI in journalism* (Axel Springer, 2023. 12. 13.) <<https://www.axelspringer.com/en/ax-press-release/axel-springer-and-openai-partner-to-deepen-beneficial-use-of-ai-in-journalism>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Small, Zachary: *Sarah Silverman Sues OpenAI and Meta Over Copyright Infringement* (The New York Times, 2023. 07. 10.) <<https://www.nytimes.com/2023/07/10/arts/sarah-silverman-lawsuit-openai-meta.html>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Smith, Brad – Nowbar, Hossein: *Microsoft announces new Copilot Copyright Commitment for customers* (Microsoft On the Issues, 2023. 09. 07.) <<https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2023/09/07/copilot-copyright-commitment-ai-legal-concerns/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Stone, Zara: *Everything You Need To Know About Sophia, The World's First Robot Citizen* (Forbes, 2017. 11. 07.) <<https://www.forbes.com/sites/zarastone/2017/11/07/everything-you-need-to-know-about-sophia-the-worlds-first-robot-citizen/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- *The state of AI in early 2024 – Gen AI adoption spikes and starts to generate value* (McKinsey, 2024. 05. 30.) <<https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai#/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

- *Top 8 LLM-powered AI Chatbots in 2024* (BYBY.DEV, 2024. 05. 19.) <<https://byby.dev/ai-chatbots>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- Williams, Tom: *Artists angry after discovering artworks used to train AI image generators without their consent* (ABC News, 2023. 01. 09.) <<https://www.abc.net.au/news/2023-01-10/artists-protesting-artificial-intelligence-image-generators/101786174?fbclid=IwAR1tOjEkIP11hy8x-ODYx8tF43guu-5A9s21d9vkLRTeBv4i9vMSgk88AxU>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.
- *Writing with AI – Five ways professional writers are leveraging ChatGPT* (OpenAI-ismertető) <<https://openai.com/chatgpt/use-cases/writing-with-ai/>>, megtekintés dátuma: 2024. 10. 04.

Kovács Botond Álmos

Az okos szerződések szabályozási kereteiről és lehetséges magánjogi felhasználási területeiről.

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A klasszikus jogtudomány és a kötelmi jogrendszer évszázadok óta kiszámítható mederben folyt, hosszabb-rövidebb idő alatt alkalmazkodva a kor kihívásaihoz, változásaihoz. A digitalizáció és a 21. század negyedik ipari forradalma egy olyan digitális és technológiai fejlődést hozott el⁶⁵⁰, ahol a jogot és az egyéb tudományágakat elválasztó határ jelentősen elvékonyodott. A különböző tudományterületek összemosódása első látásra sokak számára okozhat félreértéseket és bizonytalanságot, minthogy ez a klasszikus dogmatikai rend megszűnését, az egyes jogágak további szerteágazását, és a jog más tudományterületekkel (pl. informatikai tudományok) történő vegyülését jelenti. Ez a tendencia a legjobban talán a „Fintech”⁶⁵¹ területén figyelhető meg, ahol az információs rendszerek és a pénzügyi folyamatok egyre inkább összehangolódnak. Tanulmányom témája, az okos szerződések esetében sincs ez másképpen. A téma, habár történelmi léptékkal mérve még kiforratlan, és viszonylag új, mégis számos cikk és tanulmány született szerte a világban, amely foglalkozik mindazon lehetőséggel és kihívással, amit az okos szerződés jelent a mindennapi élet, a kereskedelem, valamint a jogrendszer egyes területei, így különösen a magánjog számára.

Az okos szerződés (intelligens szerződés) a korábban már megszokott, papír alapú szerződést felváltó, elektronikus szerződéskötés mára már bevett gyakorlatát fejleszti tovább, leegyszerűsítve a szerződés megkötését és annak végrehajtását, egyúttal számos technológiai és dogmatikai kérdést vetve fel.

A tanulmány keretében bemutatom mindazokat a folyamatokat, amelyek az intelligens szerződések megszületéséhez vezettek, kitérve magára szerződés működésére, technológiai hátterére, valamint dogmatikai elhelyezkedésére.

Kísérletet teszek továbbá a logika, valamint az analógia eszközeivel feloldani azokat az ellentmondásokat és bizonytalanságokat, amelyek a témát a mai napig övezik és gátját szabják az intelligens szerződések széleskörű alkalmazásának. A tanulmány zárásaként a munkám során ismertetett tények és feltárt problémák alapján olyan szabályozási javaslatot alkotok meg, amely tartalmazza mindazon ismérveket, amelyeket az okos szerződésekre vonatkozóan egy Hosszútávon működőképes, megbízható, mégis megfelelőképpen rugalmas, a törvényi rendelkezésektől való eltérés lehetőségét is biztosító (diszpozitív) szabályozásnak tartalmaznia kell. Hiszen mindannyiunk érdeke, hogy a jog, mint olyan megmaradjon naprakésznek, átláthatónak és megkerülhetetlennek.

⁶⁵⁰ MOLNÁR Szilárd: A negyedik ipari forradalom nem várt hatásai. *Új Magyar Közigazgatás*, 2018/3, 43-51.

⁶⁵¹ *financial technology* – pénzügyi technológia

2. AZ OKOS SZERZŐDÉSEK MIBENLÉTE ÉS DIGITÁLIS KÖRNYEZETÜK

Ebben a fejezetben kerül bemutatásra és tárgyalásra az intelligens szerződések technológiai háttere, valamint azok a folyamatok, amelyek megértésére és ismertetésére szükség van egy ilyen komplex téma megfelelő kezeléséhez. Elöljáróban fontos kijelenteni, hogy habár a mostani tanulmány alapját képező elmélet, ahogy azt alább láthatjuk majd, több mint tizenöt éves múlttal bír, gyakorlati alkalmazása azonban csak az elmúlt években vált jelentőssé, fényt derítve egyrészt azokra a jellegzetes mozzanatokra, amelyek egyszerre teszik a szerződés e formáját kifejezetten egyedivé, másrészt pedig megvilágítva azon pontokat ahol az elmélet és a gyakorlat elágazik feltárva azon kérdéseket, amelyekre mielőbb választ kell adnunk. Ennek érdekében fel kell tárnunk azt a környezetet, amelyben ez a technológiai novum létrejött, tehát a blokkláncot.

2.1. Alapfogalmak

Központi fogalomként először a blokklánc (*blockchain*) kifejezéssel kell megismerkednünk. A blokklánc kifejezést először 2009-ben alkotta meg *Satoshi Nakamoto*⁶⁵². Szerinte a blokklánc egy olyan elektronikusan létező tranzakciók egy „csomagja”, amit az egyes csomópontként funkcionáló eszközök blokkokként, önállóan kezelnek. Egy-egy ilyen blokk, ha elkészül, a hálózat többi csomópontja azt hozzá kapcsolja a nála létező többi hasonló „tranzakció csomaghoz” egy láncot alkotva belőlük. Ezt nevezzük blokkláncnak.

A blokklánc előnye, hogy kriptográfiai eljárással⁶⁵³ titkosított, így ahhoz csak azok férnek hozzá, akik rendelkeznek a megfelelő kóddal, megadva ezzel azt a biztonságot, amelyet az adatforgalom és az üzleti élet megkövetel. A blokklánc egyfajta megosztott főkönyvként⁶⁵⁴ (*distributed ledger*, továbbiakban az angol rövidítést használva *DLT*) funkcionál, így minden a hálózatban lévő csomópont egyszerre, egymással párhuzamosan hozzáfér a láncon tárolt információkhoz, az onnan kivett, oda hozzátoldott adatokhoz, tranzakciókhoz. Mivel a blokkláncban a hálózat összes csomópontja hozzáfér, ezért nincs szükség egy olyan harmadik személy bevonására, akinek feladata a „főkönyv” ellenőrzése és nyilvántartása lenne.⁶⁵⁵ A blokklánc tehát úgy foglalkozhat fogalomként össze „mint egy olyan decentralizált – azaz egyetlen központi szereplő által sem irányított – rendszer, amely valamely adatbázisnak egy hálózat tagjai közötti megosztásán alapul.”

Mielőtt az okos szerződések digitális környezetének meghatározása szempontjából lényeges, további alapvető kifejezéseket tárgyalnám, fontos tisztázni, hogy a blokklánc maga nem egyenlő az okos szerződéssel, hanem csupán egy platformot biztosít, amelyen működhet. Ezért a blokklánc és egyes részeinek részletes vizsgálata előtt, fontos tisztázni néhány olyan fogalmat, amely a tanulmány során központi szerepet kap majd:

- A Peer-to-peer rendszer: röviden csak P2P rendszerként emlegetett kapcsolat egyenrangú felekből áll, akik eszközeikkel egy informatikai hálózatot alkotnak, amelynek egyes csomópontjai (*Node*) egymással kommunikálva, egymás számítási erőforrásait igénybe véve egységként működik. Az egyes csomópontok ugyanakkor, egyszerre szolgáltatnak és

⁶⁵² NAKAMOTO, S. (2008). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. [online] 1-2. Elérhető: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> [Letöltve és megtekintve 2024. 09. 28.]

⁶⁵³ A kriptográfia eredetileg egyenlő volt a titkosítással, kódolással, mára azonban egy önálló matematikai-informatikai tudománnyá vált, amelynek lényege az információ védelme, az információ, szöveg, üzenet olyan módon történő átalakítása és továbbítása, hogy az csak azok számára legyen érthető, akinek az üzenetet szánták.

⁶⁵⁴ GLAVANITS Judit – KIRÁLY Péter Bálint: A blockchain-technológia alkalmazásának jogi előkérdései: a fogalmi keretek pontosításának szükségessége. *Jog, Állam, Politika*, 2018/3, 173.

⁶⁵⁵ CSITEI Béla: *Okos Szerződések* (2019) 3. (Elérhető: https://antk.uni-nke.hu/document/akk-copy-uni-nke-hu/Opuscula_Civilia_2019_Csitei_Bela.pdf) (Megtekintés és letöltés ideje: 2024. 09. 28.)

fogyasztanak is, hiszen a rendszerben ugyanolyan jogosultságokkal rendelkeznek, habár eltérő kapacitással vesznek részt a feladatokban.⁶⁵⁶

- Distributed ledger (megosztott főkönyv): Olyan technológián alapuló adatbázis, amely lehetővé teszi a tartalmához való egyidejű hozzáférést az arra jogosultak számára. A hozzáféréseken túl egyidejű módosítást, hitelesítést és másolást is lehetővé tesz, így mint egy főkönyv földrajzi határookra való tekintet nélkül megvalósuló kiterjesztése értelmezhető.⁶⁵⁷
- Kriptográfia: A kriptográfia kifejezést már korábban használtam, de pontosítást igényel, hiszen a témában az eredetileg titkosításnak megfeleltethető kifejezés jelen esetben egy önálló tudományágat takar, amely az információ, szöveg vagy tranzakciós adat olyan átalakítására szakosodott, hogy az csak kizárólag a címzett, vagy az arra jogosult számára érthető és feldolgozható.⁶⁵⁸
- Node: A blokklánc *csomópontokból* áll, amely bármely olyan eszköz lehet, amely rendelkezik IP címmel valamint képes internetre csatlakozni. Ezek mindegyike önállóan képes adat fogadására, tárolására készítésére és küldésére, együttesen, folyamatosan biztosítva a hálózat működését. A megoldás szépsége, hogy egyes eszközök kiesése esetén nem szakad meg a blokklánc, mivel a fennmaradó eszközök továbbra is képesek az adatok tárolására és továbbítására. Erről bővebben majd az okos szerződések előnyeinek.⁶⁵⁹
- Hashing: Végezetül az utolsó olyan fogalom, amivel egy laikus olvasónak tisztában kell lennie, hiszen a köznyelvben ritkán használatos, az a „hashing”. Ez a matematikai művelet a blokkláncokon tárolt adatokat képes kriptográfiai eljárással bármilyen meghatározott hosszúságúra alakítani, úgy, hogy az kevesebb tárhelyet, adatot használjon fel. Ebben az esetben az egyik blokkon tárolt tranzakció adatait, magát a tranzakciót képes egy meghatározott hosszra rövidíteni így könnyebben tárolhatóvá teszi azt. Maga a fogalom nem rendelkezik hiteles magyar fordítással, tehát a tudományos munkákban is alkalmazható.⁶⁶⁰

2.2. A blokkláncok gyakorlati működése

A tárgyi ismeretek után bemutatom, hogyan a blokkláncok hogyan érvényesülnek a gyakorlatban, és milyen területeken hasznosíthatóak elsősorban, ugyanis ezt követően beszélhetek majd az okos szerződésekről érdemben.

Elsősorban a blokklánc a pénzügyi tranzakciók lebonyolításában alkalmazott. Fontos megjegyezni, hogy e tranzakciók javarészt Bitcoin⁶⁶¹, Ethereum vagy más digitális valután alapulnak, mivel ezek a digitális javak könnyen átruházhatóak, és olyan értékhardozók, amelyek decentralizáltak, így nincs szükség olyan harmadik fél, mint egy bank közreműködésére az átutalásához, átruházásához, mivel a blokklánc pontosan és megbízhatóan követi a tranzakciókat, és tulajdonosváltozásokat, valamint az egyes digitális javak forgalmát.

⁶⁵⁶ DE FILIPPI, Primavera – WRIGHT, Aaron (2018): *Blockchain and the Law: The Rule of Code*. London, Harvard University Press, 13-14.

⁶⁵⁷ GLAVANITS – KIRÁLY: 174.

⁶⁵⁸ THOMPSON, S. (2017). *The preservation of digital signatures on the blockchain*. [online] University of British Columbia, 2-4. Elérhető: <http://ojs.library.ubc.ca/index.php/seecalso/article/view/188841/186525> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 28.)

⁶⁵⁹ DRESCHER, Daniel (2017): *Blockchain Basics – A Non-technical Introduction in 25 Steps*. Apress, New York, 4-29.

⁶⁶⁰ HARVEY, Campbell R. (2014): *Cryptofinance*. SSRN Electronic Journal, 2014, 53. Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=2438299> (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 01.)

⁶⁶¹ A Bitcoin tehát egy nyílt forráskódú, digitális fizetőeszköz, másnéven kriptovaluta, melyet nem szigorúan szabályozott keretek között, felügyeleti engedéllyel, vagy a kormány felhatalmazásával rendelkező intézmény bocsát ki, hanem komplex matematikai feladatokat megoldó számítógépek hálózata. Ld: EGRI Szilvia: *Bevezető a kriptovaluták és a blockchain titokzatos világába*. <https://fintechzone.hu/bevezeto-kriptovalutak-es-blockchain-titokzatos-vilagaba/> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 28.)

A fentiekből már látható, hogy a blokkláncok a bankok, pénzintézetek és egyéb centralizált, regularizált harmadik személy megkerülésére jöttek létre, éppen ezért célszerű összehasonlítani a bankokkal a működésüket, kiemelve néhány lényeges hasonlóságot és különbséget.

Elsősorban, a legszembetűnőbb különbség a megosztott főkönyv-jelleg esetében merül fel. A bankok központi adatbázisokban tárolják az egyes ügyfelek adatait, ezt nevezik főkönyvnek jelen esetben. Ezen főkönyvek minden egyes ügyfél tranzakciós adatait, számlaegyenlegét tartalmazzák, majd frissülnek, ha az ügyfél a számlát igénybe veszi. Ettől eltérően a blokklánc egyedi jellegét adja, hogy az egyes blokkok egy DLT-t alkotnak, amely lehetővé teszi, hogy a tranzakciók úgy kerüljenek hitelesítésre, hogy azt semmilyen formális szerv nem ellenőrizte. A tranzakciók nyilvántartását és hitelességét biztosítja az, hogy mivel minden egyes csomóponton ugyanaz az információ található a blokkokban, ezért a tranzakció akkor mehet végbe, ha azt a csomópontok többsége jóváhagyta. Leegyszerűsítve, a beérkezett adatot összehasonlítják a saját csomópontjukon tárolt adatnak, és ha megfelel, akkor jóváhagyják a tranzakciót és egy újabb blokként a saját láncukra fűzik a tranzakció adatait.⁶⁶² Tehát megállapíthatjuk, hogy a blokklánc önellenőrző szereppel bír, amely mivel nélküli az emberi közrehatást sok esetben gyorsabb, megbízhatóbb és pontosabb.

Azonban más előnnyel is szolgálhat a blokklánc a felhasználók számára. Nem csupán megbízható és sokszor gyorsabb, mint egy bank működése, de ugyanakkor teljesen kizárja a harmadik személy jelenlétét és közreműködését, elősegítve ezzel a felek anonimitását, biztonságát és csökkentve az adatlopás, mulasztás esélyét.⁶⁶³

Ugyanakkor nem szabad elfeledkezni a blokklánc hátrányairól, sem amelyek lényegesek lehetnek az intelligens szerződések alkalmazása esetében. Két fontos veszélyforrásra kell felhívnom a figyelmet: az energiaigény és a díjigény. Az energiaigény azt jelenti köznyelven, hogy meglehetősen sok áramot fogyaszt az, hogy a csomópontok a tranzakciókat megerősítsék, és az adatokat frissítsék. A probléma orvoslására alakult ki a bányászat. A bányászat azt jelenti, hogy azok a felhasználók, akik eszközeiket a hálózat rendelkezésére bocsátják, díjat kapnak cserébe. ez pedig előíranyozza a díjigény problémát⁶⁶⁴. Ha kevés felhasználó és csomópont van a hálózatban, akkor a bányászok azt a tranzakciót dolgozzák majd fel, amely esetében a tulaj hajlandó nagyobb díjat fizetni a gyorsabb feldolgozásért. Így egy kevés csomópontú, de viszonylag aktív lánc esetében úgymond „drágább” lesz a tranzakció.⁶⁶⁵

Azonban az energia és a díj probléma is kiküszöbölhető a magán blokklánc használatával, ahol a lánc hatékonyabban tud dolgozni, tekintve, hogy kevés, fix számú csomópont vesz részt a hálózatban. Emellett létezik nyílt blokklánc is amibe „bárki” szabadon csatlakozhat be eszközét, és vehet részt tranzakciók hitelesítésében.⁶⁶⁶ Ennek előnye, hogy lehetetlenné teszi az adatok hamisítását, de ugyanakkor nem oldja meg a díjigény problémát.⁶⁶⁷

A továbbiakban az okos szerződések környezetének feltárása után áttérhetünk maguknak az okos szerződéseknek a definiálásra és fogalmi környezetének meghatározására.

⁶⁶² NÉMETH Krisztián: *Mi az a blokklánc (blockchain), egyszerűen?* Virtualis.cash, 2019. Megtekinthető: <https://virtualis.cash/blokklanc/> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 28.)

⁶⁶³ SADIKU, Matthew N. O. – EZE, Kelechi G. – MUSA, Sarhan M.: Smart Contracts: A Primer. *Journal of Scientific and Engineering Research*, 5 (5), 2018. 538–541.

⁶⁶⁴ KRISHNAN, Hari – SAKETH, Sai – VAIBHAV, Venkata Tej: Cryptocurrency Mining – Transition to Cloud. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, Vol. 6, No. 9, 2015. 115.

⁶⁶⁵ NÉMETH (2019)

⁶⁶⁶ TASCA, P. - ASTE, T. - PELIZZON, L. - PERONY, N.: *Banking beyond banks and money: a guide to banking services in the twenty-first century*. Zurich: Springer, 2016, 244.

⁶⁶⁷ CASADO-VARA, Roberto – BRIONES, Alfonso González – PRIETO, Javier – CORCHADO, Juan M.: Smart contract for monitoring and control of logistics activities: Pharmaceutical utilities case study. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, June 2019. 511.

3. AZ OKOS SZERZŐDÉSEK DOGMATIKÁJA

3.1. Az okos szerződések definíciója

Az okos szerződések koncepciója, ahogy azt már a bevezetőben is említettem, viszonylag régi, ugyanis először 1990-ben került említésre egy bizonyos *Nick Szabo*, amerikai informatikus által alkotott tanulmányban ahol a leszögezi azt amit a lényegi tárgyalás előtt fontos nekünk is tisztázni, hogy az okos szerződéseket nem azért tekinti „okosnak” mivel bármilyen mesterséges intelligencia működne közre bennük, hanem pusztán funkcionalitásuk és könnyebb alkalmazhatóságuk miatt tekinthetők „okosnak” vagy „intelligensnek”.⁶⁶⁸

Ahogy Szabo fogalmaz: „az okos szerződés ígéretetek összessége, amelyeket digitálisan kötöttek ki, magában foglalva azon protokollokat, amelyeken belül a felek teljesítik ígéreteiket”.⁶⁶⁹

Azonban ez aligha felel meg a jog által megkövetelt egzakt meghatározásoknak, ezért, hogy az okos szerződéseket definiálhassuk, jóval frissebb és kidolgozottabb álláspontra van szükségünk. *Juhász Ágnes*⁶⁷⁰ szerint, az okos szerződések nem képezik a szerződéseknek egy új válfaját, hiszen csak a szerződéskötésnek csak egy továbbgondolt verzióját jelentik. Az okos szerződések szerződési mivoltát a későbbiekben tárgyalom.

Azonban nem tekinthetünk el azon meghatározástól, sem, amit *Juhász* ad mikor úgy jellemzi az okos szerződéseket, mint olyat, ami „*lehetőséget biztosít a szerződő felek számára, hogy szerződéseiket teljesen virtuálisan, online térben, esetenként egymással szemtől szembe nem is találkozáskor, az okos szerződés nyújtotta technológiai garanciákkal kössék meg és teljesítsék.*”⁶⁷¹ Ennek birtokában már rendelkezünk egy olyan központi fogalommal, amelyre a továbbiakban visszautalhatunk.

A fogalom megállapítása után nem mehetünk el az alapelvek kérdése mellett, hiszen mint a legtöbb jogágnak és programozási nyelvnek úgy az okos szerződések is rendelkeznek olyan alapelvekkel, amelyek nem csak segítenek rendszerezésükben és alkalmazásukban, de olyan áthághatatlan kötőerővel rendelkező határokat szabnak ki, amelyeket a sokak által ismert, méltán népszerű sci-fi szerző *Isaac Asimov*⁶⁷² törvényeihez célszerű hasonlítani. Ezeket az alapelveket még Szabo alkotta meg 1996-ban és úgy vélem, hogy kiemelt figyelmet érdemelnek egy lehetséges szabályozás esetében.⁶⁷³

3.2. Az okos szerződések alapelvei

Ahogy minden új technológiai újítás, valamint fejlesztés esetén, úgy jelen esetben is szükséges olyan elveket lefektetni, amely mentén a további kötelmi szabályok kidolgozásra kerülhetnék és meghatározhatóak⁶⁷⁴.

⁶⁶⁸ SZABO, N. (1996). *Nick Szabo -- Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets*. 1. [online] Fon.hum.uva.nl. Megtekinthető: <https://www.truevaluemetrics.org/DBpdfs/BlockChain/Nick-Szabo-Smart-Contracts-Building-Blocks-for-Digital-Markets-1996-14591.pdf> [Megtekintve és letöltve 2024. 09. 28.].

⁶⁶⁹ Uo.

⁶⁷⁰ JUHÁSZ Ágnes: Online szerződéskötés, digitális tartalom és szolgáltatás, intelligens szerződések - A szerződési jog új korszaka? *Infokommunikáció és Jog*, 2020/E-Különszám

⁶⁷¹ Uo.

⁶⁷² Isaac Asimov Orosz születésű író, és olyan méltán híres művek atyja, mint az Alapítvány vagy az Én a robot. Utóbbi könyvében foglal helyet az robotika „3 alaptörvénye”, amelynek első fő tétele, hogy a robot az embernek nem árthat.

⁶⁷³ SZABO (1996) 2.

⁶⁷⁴ SAVELYEV (2016). *Contract Law 2.0: «Smart» Contracts As the Beginning of the End of Classic Contract Law*. [online] National Research University Higher School of Economics, 4. Megtekinthető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2885241 [Megtekintve és letöltve 2024. 09. 28.]

Ennek érdekében a Szabo által megalkotott alapelvek nyomán a következő alapelvek határozhatók meg:

1. Megfigyelhetőség

Mivel a szerződés, ahogy azt már tisztáztuk az online térben köttetik és teljesül, ahogy azt majd látjuk a későbbiekben, ezért már Szabo is felismerte, hogy a bizalom miatt létfontosságú, hogy a felek megfigyelhessék egymás szerződésszerű teljesítését. Gyakorlatban ez azt jelenti, hogy „A” és „B” hiteles információt kapnak majd (leggyakrabban a blokkláncon keresztül) a szerződés feltételeinek teljesüléséről, az ellenszolgáltatás átadásáról (utalásáról) és annak átvételéről, elkerülve ezzel az anonimitásban és a fizikai elérhetetlenség okozta nehézségeket, amelyek olyan helyzetben merülnek fel, amikor az ellenszolgáltatást ki kell kényszeríteni.

2. Ellenőrizhetőség

Az előbbi elvhez kapcsolódóan az ellenőrizhetőség elve biztosítja, hogy hiba, visszaélés vagy vita esetén bármelyik fél bizonyítani tudja egy harmadik fél felé majd, hogy ő teljesítette a saját kötelezettségeit, avagy a másik nem teljesítette azokat. Egy jövőbeni lehetséges szabályozás érdekében fontos megjegyezni, hogy e két elv hivatott megállapítani, hogy szándékos szerződésszegés történt, avagy jóhiszemű hiba esetlegesen rendszerhiba. Ezen megjegyzés azért igényel kifejezett figyelmet mivel az intelligens szerződések rendszerének lényege az emberi közreműködés és hibafaktor kizárása egy automatizált végrehajtáson keresztül. Azonban ez magába foglal egy új veszélyt, amit az esetlegesen hibás programkód, rosszul betáplált utasításból eredő hiány eredményezhet.

3. Korlátozott megismerhetőség

Szabo az eredeti munkájában erre az elvre, mint tudás és tudáskontroll hivatkozik. Az elv szerint minden félnek (akár harmadiknak is!) csak annyi hozzáférést kell biztosítani a szerződéshez amennyiben az abszolút szükséges a szerződés teljesítéséhez, vagy automatikus végrehajtásához. Gyakorlatban ez annyit tesz, hogy nem szükséges tudnunk, hogy a másik szerződő fél tulajdonosa-e annak a számlának, ahova utalunk, csak a számlaszámot kell megfelelően betáplálnunk a szerződésbe.

4. Kikényszeríthetőség

Véleményem szerint Szabo jogosan tette meg a kikényszeríthetőséget alapelvnek ugyanis minden szerződés biztonságát nem a felek egymásba vagy az általuk használt technológiába vetett bizalomnak kell adnia, hanem annak a tudatnak, hogy a szerződés végső soron valamely eszközzel kikényszeríthető. Szabo szerint azonban nem egy harmadik félnek kell a felek fölé állni egy alá-föle rendelt viszonyt létrehozva ezzel, hanem a kikényszeríthetőséget maguknak a feleknek kell megalkotniuk, mégpedig ellenőrzött digitális azonosság, beépített ösztönzők, és ami a legfontosabb, önvégrehajtó protokollokon keresztül. Ezen önvégrehajtó biztosítékok, akár mint előírás is szerepelhetnek egy intelligens szerződéseket szabályozó jogszabályban, állami kényszerrel állítva a felek elé, mégis kvázi-diszpozitív helyzetet teremtve rájuk hagyva az önvégrehajtó biztosíték jellegének és minőségének megalkotását.⁶⁷⁵

⁶⁷⁵ SAVELYEV (2016) 18.

4. A HATÁLYOS JOG ÉS AZ OKOS SZERZŐDÉSEK VISZONYA

4.1. Az okos szerződések létrejötte

Az alapelvek lefektetése után a továbbiakban kerül bemutatásra az okos szerződések megalkotásának megkötésének folyamata, és egyes részeinek, valamint azok működésének ismertetése.

Ahogy arra felhívja a figyelmet *Stefán Ibolya* is, az intelligens szerződések két formában létezhetnek: kódolt vagy hibrid formában⁶⁷⁶. A kódolt forma annyit tesz, hogy a teljes szerződés, amely a felek akaratát tükrözi, kizárólag számítógépes kód formájában létezik. Ebben az esetben azt a vélelmet támasztja *Stefán*⁶⁷⁷, hogy a kódot egy szóbeli konszenzus előzte meg, ide értve az e-mailen tett egyezségeket is. A másik forma, amit a szerződés ölthet, a hibrid forma, amely értelemszerűen a kódolt forma mellett tartalmaz egy írásos szerződést is, amelyek a felek majd az intelligens szerződéshez kapcsolnak. Ez biztosítja majd a kikényszerítés esetén azt, hogy a felek bizonyítani tudják, hogy milyen szolgáltatást, milyen ellenszolgáltatást vagy egyéb lényeges elemet kötöttek ki, miben egyeztek meg.

A szerződést azonban a formai szemponton kívül, működése alapján további két csoportba sorolhatjuk. Ez alapján megkülönböztetünk determinisztikus, valamint nem determinisztikus szerződéseket.⁶⁷⁸ A determinisztikus szerződés működéséből fakadóan, az összes információt kizárólag abból a blokkláncból nyeri, amin működik. Értelemszerűen ez egy zárt, biztonságosabb rendszert jelent, ahol kevesebb a hibalehetőség.

Azonban ellentétben ezzel, a nem-determinisztikus szerződések a blokkláncon kívülről igényelnek információt. Ez jellemzően azt jelenti, hogy a végrehajtási folyamat bekövetkezése egy blokkláncon kívülről beszerezhető információtól függ. Ebben az esetben szükség van egy olyan harmadik félre, akiben a felek megbíznak, hogy információt szolgáltatson. Ezt orákulumnak nevezzük.

Az orákulum gyakorlatilag bárki és bármi lehet, természetes vagy jogi személy, de akár egy adatbázis is betölthet ezt a szerepet.⁶⁷⁹ Az orákulum felől érkező információ is kétféle képen kategorizálható: egyértelmű és nem egyértelmű információ.⁶⁸⁰ Az egyértelmű információk javarészt olyan, külön értelmezést nem igénylő tények, mint egy szerződő féllel szembeni szankció, vagy egy több órás késést produkáló repülőjárat. A nem egyértelmű információk vagy más néven „értelmezendő tények” pedig, ezzel szemben, olyan információk, amelyeket a végrehajtás előtt elemezni szükséges. Ilyen lehet egy szakértői vélemény, amelynek elemzése elengedhetetlen a kártérítés vagy szavatosság kérdésében.

4.2. Az okos szerződés meghatározó tulajdonságai

A szerződéstípusok áttekintését követően már érdemes közelebbről megvizsgálni, az okos szerződések azon jellemzőit, amelyek a fogalomból és a fentebb taglalt típusokból kifolyólag meghatározzák azok lényegét.

- Elektronikus jelleg: Az intelligens szerződés kizárólag elektronikus úton létezhet, így formakötött. Az alaki kötöttség nem ritka a polgári jogban, hiszen a hatályos szabályok alapján, az elővásárlási jog alapítását is kötelező írásba foglalni.⁶⁸¹ Az okos szerződés

⁶⁷⁶ STEFÁN Ibolya: Az okos szerződések létrejöttének és érvénytelenségének kérdései. *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/2. különszám, 306.

⁶⁷⁷ Uo.

⁶⁷⁸ CSITEI (2019) 8.

⁶⁷⁹ HERTELENDY Livia: *Mi az az okos szerződés?* Virtualis.cash, 2019. Megtekinthető: <https://virtualis.cash/mi-az-az-okos-szerzodes/> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 28.)

⁶⁸⁰ TULSIDAS, T. U.: *Smart Contracts from a Legal Perspective*. Final Degree Work. Universitat d'Alacant, Spain, 2018. 33–34.

⁶⁸¹ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban Ptk.) 6:226§

magához az elektronikus felülethez kötött, amely ugyanakkor nem jelenti azt, hogy kizárólag elektronikusan hajtható végre. Az intelligens kötelelem egyik lényeges karakterisztikája, hogy a szerződés alkotta kötelezettség teljesítése gyakran az elektronikus szférán kívül off-line” vagy jelen esetben a blokkláncot figyelembe véve „off-chain” történik.⁶⁸² Ezért levonható a konklúzió, hogy az okos szerződések, habár kizárólag elektronikus úton köthetőek, lényegükben a blokklánchoz, a működését biztosító adattömeghez kötöttek a teljesítés során, az önvégrehajtás a való életben, az elektronikus szférán kívül is történhet. (ld. jármű önindító).

- Szoftverrel történő megvalósítás,⁶⁸³: Ez azt jelenti, hogy az ilyen szerződések esetében a „code is law” kifejezés érvényes, tehát az intelligens kötelemek esetében az írott programot kell olyan keretrendszernek tekinteni, amely jogszabályokhoz hasonlatos áthághatatlan és megszeghetetlen szabályrendszert képez. Ennek jelentése, hogy a szoftver tartalmazza majd a szerződéses feltételeket, így tehát a szerződés megkötése során nem csupán egy dokumentum készül, amely képes saját magát megvalósítani, de ugyanakkor egy olyan szellemi tulajdon is megalkotásra kerül a szerződés megkötése során, amely az 1999. évi LXXVI, szerzői jogról szóló törvény (továbbiakban: Szjt.)⁶⁸⁴ értelmében szerzői jogvédelem alá tartozik mind tudományos alkotás. Ezt a szellemi terméket a felek kérésére állítja elő a programozó, aki akár a mű szerzőjének is tekinthető, akit így szerzői jog illetve meg az elkészített szoftveren. Tehát fontos megjegyeznünk, hogy habár az okos szerződés elsősorban a gazdasági és pénzügyi szférában jelenik meg, mégis erőteljes szerzői jogi becsatornázottsággal bír, amelyre érdemes figyelmet fordítani.
- Feltételes jelleg és az ebből fakadó bizonytalanság: A számítógépes kód jelen esetben a „ha akkor” elven és logikai funktor alapján működik, amely egy megadott cselekmény vagy feltétel bekövetkeztekor, automatikusan elindít egy másik cselekményt, amelyek láncolata végezetül teljesíti a szerződést, emberi beavatkozás nélkül.⁶⁸⁵ Ezért az okos szerződések kódja visszakövethető, az avatott szem számára is könnyen átlátható és értelmezhető. Ez pedig egy olyan bizonyosságot és biztonságot kölcsönöz a szerződés szerkezetének, amely jelentősége nem elhanyagolható.
- Önvégrehajtó jelleg⁶⁸⁶: Ez nem jelent mást, mint hogy ahogy ezt már bemutattam, a szerződés a megfelelő feltételek megléte esetén végrehajtja magát, tehát teljesíti az előre betáplált utasításokat, ezzel biztosítva a már futó programok ne igényeljenek semmilyen külső behatást vagy jóváhagyást ahhoz, hogy a kívánt eredményt produkálja. Azonban nem szabad elfeledkezni arról, hogy egy olyan előre meghatározott, fix összegeket mozgó, hosszú távú szerződés, mint egy bérleti szerződés esetében a feleknek számolniuk kell az idő múlására, amely az ár-érték arányok változása terén veszélyt jelenthet a felek érdekeire.
- Önállóság,⁶⁸⁷: Az okos szerződések teljes mértékben autonóm működnek így nélkülöznek minden külső jóváhagyást, ellenőrzést a működésükhöz, magukban hordozva a lehetőséget olyan kötelemek létrehozására, amelyet a jog vagy az erkölcs tilt. A fenntartásokat és dilemmákat érintő kérdések egy későbbi részben kerülnek tárgyalásra.

⁶⁸² ESZTERI Dániel Blokklánc, okos szerződések és adatvédelem. *Datapatron*, 2022/1, 39.

⁶⁸³ SAVELYEV, A (2016). 11-16.

⁶⁸⁴ 1999. évi LXXVI, szerzői jogról szóló törvény 1§ (2) c)

⁶⁸⁵ Smart Contracts: 12 Use Cases for Business & Beyond. A Technology, Legal & Regulatory Introduction – Foreword by Nick Szabo. Chamber of Digital Commerce, December 2016. Elérhető: https://d3h0qzni6h08fz.cloudfront.net/Smart-Contracts-12-Use-Cases-for-Business-and-Beyond_Chamber-of-Digital-Commerce.pdf

⁶⁸⁶ CSITEI (2019) 7.

⁶⁸⁷ SAVELYEV, (2016) 124.

5. AZ OKOS SZERZŐDÉSEK MŰKÖDÉSE A GYAKORLATBAN

5.1. Általános jellegű megállapítások

A szerződések tipizálását követően egy szerződés gyakorlati működését kell, górcső alá vennünk mielőtt feloszthatnánk működésének és megalkotásának egyes szakaszait. Ehhez mindenképp elöl kell lennünk a szerződések elvi alapjával. Szabo⁶⁸⁸ értelmezése szerint az intelligens szerződések nagyban hasonlítanak az egyszerű kávé, ital automatákhoz mivel ugyanazon az elvi alapon működnek. A vásárló kiválasztja a megfelelő árucikket, majd behelyezi a megfelelő összeget. Innentől következik az automatizált rész, amikor is a gép ellenőrzi, hogy fennállnak-e a feltételek a kérés teljesítéséhez: elegendő-e a behelyezett összeg valamint rendelkezik-e a megvásárolni kívánt termékkel.

Amennyiben e tények fennállnak (determinisztikus rendszer) a gép elkészíti a kávé, vagy kiadja az italt.⁶⁸⁹ Tehát a programjában a feltételek előre meghatározottak és megvalósulásuk esetén automatikusan végrehajtja a feladatát.

Az előbbi hipotetikus automata működésének alapját egyszerű logikai kapcsolatokkal leírva könnyen értelmezhetjük. Az automatahoz hasonlóan, az okos szerződések kódja is az „if than that” vagyis a már korábban tárgyalt, ha akkor” rendszer alapján működik, amely a logika szabályai szerint egy predesztinált állapot megléte esetén eredményezi, magával vonzza a következményt.

A gyakorlatban ez a következő módon működik: ahogy azt a továbbiakban láthatjuk majd, az okos szerződések egyik legnagyobb előnye az egyszerűségükben, és gyorsaságukban rejlik, emellett, ahogy a legtöbb internetes vagy elektronikus szerződés, így természetesen ezek is jelentős szerepet játszanak a kötelemben résztvevő felek összekötésében. Példának okért, ahogy Csítei Béla írja, a tengeri áru fuvarozás területén kifejezetten megkönnyítheti az ügymenetet egy ilyen önvégrehajtó intelligens kötelelem alkalmazása.⁶⁹⁰

A bevett gyakorlatban, a tenger egyik és másik oldalán található eladót és vevőt a harmadik félként működő szállítmányozó fogja összekötni. A nehézséget az jelenti, hogy a vevőnek és eladónak egy olyan szállítványozót kell találnia, aki nem csak, hogy megbízható, de számukra elfogadható áron és megfelelő minőséggel végzi a munkáját.⁶⁹¹ Ezt a keresési folyamatot lerövidítheti bármely olyan alkalmazás, amely képes megadott adatok alapján egy szállítványozói adatbázisból szűrni. A folyamat következő része a szerződési feltételek meghatározása, azonban minden jel arra mutat, hogy az okos szerződések nem biztosítanak módot egyelőre ennek a folyamatnak a rövidítésére, hiszen ebben a szakaszban az emberi interakció, valamint az ajánlatok és azok részleteinek módosításának lehetősége létfontosságú.

Ha a feleknek sikerül megállapodást kötniük a szerződési feltételeket érintően, akkor a kötelelem teljesítési fázisba lép, ahol a végrehajtást az okos szerződések megkönnyíthetik jelentősen.⁶⁹² Tekintve hogy a nemzetközi szállítványozás és áruszállítás esetén a dokumentáció, átvétel és esetleges viták rendezése több napot akár hetet is igénybe vehet, létfontosságú egy olyan biztosíték beépítése a folyamatba, amely mellett a felek megnyugodhatnak afelől, hogy a másik fél dokumentumai valódiak, az áru és az ellenszolgáltatás rendben megérkezett.⁶⁹³

⁶⁸⁸ SZABO. N. (1996) 1.

⁶⁸⁹ BUDAI Gergő: *Blockchain. A kriptovaluták és az okos szerződések világa*. Zalaegerszeg, Budapesti Gazdasági Egyetem, 2018. 32.

⁶⁹⁰ CSÍTEI (2019) 10.

⁶⁹¹ CAPLICE, Chris: *Improving shipping contracts with the use of Blockchains*, Harshvardhan, 2018. május. Elérhető: https://ctl.mit.edu/sites/ctl.mit.edu/files/theses/executive_summary_harshvardhan.pdf (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 28.)

⁶⁹² Uo.

⁶⁹³ NACH, Hamid – GHILAL, Rachid: *Blockchain and Smart Contracts in the Logistic and Transportation Industry: The Demurrage and Maritime Trade Use Case*. in The First Annual Toronto FinTech Conference, Toronto, Canada, October 20–21, 2017. 8.

A példából látszik, hogy a szerződések e formája, a megfelelő, a gazdasági életben meglehetősen gyakori helyzetekre, kiváló megoldást nyújthat annak érdekében, hogy biztosítsa az igények kielégítését, megkönnyítse a szerződések végrehajtását és a szerződéskötés, avagy teljesítés biztonságát.

Ugyanis ahogy azt korábban bemutattam az okos szerződések működési környezetét, a blokkláncot különböző csomópontok alkotják, amelyek az adatok, adatsomagok hitelesítésében fontos szerepet játszanak. Így jelen esetben az okos szerződés képes lehet arra is, hogy a tranzakcióhoz feltöltött, szükséges dokumentációkat ellenőrizve, azok hitelességét vizsgálva, akár belső, akár külső forrásokat felhasználva megkönnyítse a szolgáltatások teljesítését az eredetiség igazolásával.

5.2. Az okos szerződés „életciklusa”

A fenti példa ismertetése után a következőkben az okos szerződés, mint olyan működésének, életciklusainak vizsgálom közelebbről. Mindenek előtt rögzíteni kell, hogy nem beszélhetünk az okos szerződések körében egy teljesen új, önálló, kötelmi dogmatikát felforgató jelenségről, ami a klasszifikációt illeti. Ahogy az a bevezetőben is megállapítást nyert, a technológia fejlődése az eddig határozottan elkülöníthető tudományágak közötti határmezsgye elmosódása jelenti. A jövőben így elkerülhetetlenné válik egy olyan szabályozás kidolgozása, amely nem csak a jelenkor tudományos eredményei szorítja átfogó keretek közé, de eléggé maradandó lesz ahhoz, hogy a jövőbeli fejlesztések számára is biztonságos szabályozási háttérrel jelentsen.

Szükséges ezért feloldani azt a kialakulóban lévő dilemmát, hogy a jogi szabályozás iránti igény és a technológiai fejlődés egymás ellentétje lennének. Ki kell jelenteni, hogy a szabályozott kereteket, kiszámíthatóságot és biztonságot nyújtó és követelő törvények és jogi szféra, valamint a folyamatos újításokra, az ismeretlen kiaknázására épült tudományágak igenis megférnek egymás mellett.

Ezért kiemelt figyelmet kell tulajdonítani az okos szerződések megkötésének, és gyakorlati működésének. Elsősorban a hatályos jog rendelkezéseit alapul véve szükséges megvizsgálni azokat a tényeket, amelyek kötelmet keletkeztethetnek, annak érdekében, hogy pontosan meg tudjuk határozni azt a pontot vagy mozzanatot, ahol létrejön, létrejöhet egy okos szerződés.

A hatályos magyar Ptk.⁶⁹⁴ a kötelelem keletkeztető tényeket nem taxatív jelleggel sorolja fel, hanem megjelöli azon gyakori jelenségeket és cselekményeket, amelyek a gyakorlatban kötelelem létrejöttét eredményeznek. Ezek vizsgálatával egyértelművé válik, hogy az intelligens kötelelem, mint szerződés keletkeztet kötelmet a Ptk 6:63. § (1) bekezdésének megfelelően. Így az okos szerződés a felek akaratának egybehangzó és kölcsönös kifejezésével jön létre.

Azonban, mielőtt a szerződés tovább vizsgálható lenne, meg kell állapítani, hogy mi minősül a szerződő felek részéről egybehangzó akaratnak. Amíg ugyanis a kötelelem - mint a felek kölcsönös és egybehangzó akaratnyilatkozata⁶⁹⁵ - a felek egybehangzó akaratnak kifejezésével létrejön, addig okos szerződés esetén a kötelelem keletkezése nem ennyire egyértelmű és számos további alapvető kérdés megválaszolása szükséges.

Álláspontom szerint ugyanis, amíg nem indították útjára az okos szerződést, amíg nem íródott meg a kódja, nem épült be a blokkláncba addig az okos szerződés nem jött létre, addig legfeljebb egy írásbeli szerződésről beszélhetünk.⁶⁹⁶ Épp ezért a szerződés megkötése előtt

⁶⁹⁴ Ptk. 6:2. §

⁶⁹⁵ LESZKOVEN László: A szerződés fogalma. in BARZÓ Tímea – JUHÁSZ Ágnes – LESZKOVEN László – PUSZTAHELYI Réka(szerk.): *Kötelmi jog. A kötelek közös szabályai és a szerződés általános szabályai*. Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2016, 141.

⁶⁹⁶ ROHR, Jonathan – WRIGHT, Aaron: Blockchain-Based Token Sales, Initial Coin Offerings, and the Democratization of Public Capital Markets. *Cardozo Legal Studies Research Paper*, No. 527. 18. (Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3048104 (Megtételezve és letöltve: 2024. 09. 28.))

figyelembe kell venni a szerződés létrejöttét. Ebben az esetben a szerződés létrejötte, megalkotása a szóbeli vagy írásbeli egyeztetéssel indul. A felek ezen egyeztetések során megállapodnak a kötelelem lényeges elemeiben, jogaikban és kötelezettségeikben, amelyet majd a szerződéshez csatolnak. Ez az előzetes fázis (a hagyományos szerződési jogban a prekontraktuális létszak), ahogy azt írja *Tulsidas* is, rendkívül fontos abból a szempontból, hogy megállapítható legyen, hogy az okos szerződés önálló szerződés, avagy egy másik szerződéshez kapcsolódik⁶⁹⁷, ki felel a szükséges szakértői díjakért, valamint, hogy egyértelműen megállapíthatóak legyenek a felek szándékai.

Hasonlóképp a fentebb idézett szerzőhöz, fontos kiemelni a felek akaratának pontos megfogalmazásának jelentőségét, tekintve azt a technológiai környezetet az okos szerződéseket körbeveszi, elengedhetetlen, hogy a felek jogai, kötelezettségei egyértelműen körülhatárolhatók legyenek, hogy azokat a kód, a blokklánc megfelelően, elvárásokhoz hűen tudja produkálni.⁶⁹⁸ Ebben az esetben a hatályos magyar jog szerint akkor tekinthetjük létezőnek a szerződést, ha annak kódja, megírásra került, abban a felek akaratára egyértelműen tisztázott.

Egy gondolat erejéig azonban érdemes kitérni arra is, hogy a szerződő felek akaratára milyen formában jelenik meg, mi lesz a nyilatkozat konkrét formája. A felek beleegyezése jelen esetben történhet a szokásos módon, tehát – a Ptk. 6:4. § (2)⁶⁹⁹ bekezdésének megfelelően – szóban, írásban vagy ráutaló magatartással, azonban elektronikus úton is megtehető az elfogadó nyilatkozat, azonban ahogy azt tudjuk a Ptk. szerint⁷⁰⁰ ebben az esetben kötelező a másik fél megfelelő tájékoztatása, amelynek többek között ki kell terjednie a szerződéskötés technikai lépéseire és arra is, hogy a szerződés írásba foglalt szerződésnek minősül-e, avagy sem.

A Ptk. további feltételeket is köt egy elektronikusán kötött szerződéshez. Jelen esetben a fentebbi két szempont a leginkább érdekes, ugyanis fontos tisztázni, hogy milyen mélységben kell a másik felet egy okos szerződés esetében tájékoztatni a szerződéskötés során alkalmazott technikai lépésekről. Értelme kell a szerződő feleknek a blokklánc működését ahhoz, hogy használhassák?

Mivel a szerződő fél nyilatkozik arról, hogy megértette a szükséges tájékoztatást, valamint a tájékoztató fél is nyilatkozik arról, hogy a jogszabályi előírásnak megfelelően tájékoztatást nyújtott a másik fél felé, elméletben mindkét fél az őket körülölelő technikai mozzanatok tudatában köti meg a szerződést.

A szerződés létrejöttének helyét és idejét tekintve az okos szerződések online, elektronikusán köttetnek, nem mindig kerülnek írásba foglalásra, így a Ptk. szerint kell értelmeznünk őket⁷⁰¹, tehát vagyis az ajánlattevő székhelyét, természetes személy esetén annak lakóhelyét, ennek hiányában pedig szokásos tartózkodási helyét kell a szerződéskötés helyének tekinteni. Hasonlóan egyszerű a megoldás a szerződés létrejöttének idejére vonatkozóan is, hiszen a Ptk. 6:69. § (1)⁷⁰² bekezdésének értelmében a szerződés is mivel az az elfogadó jognyilatkozat hatályba lépése során jön létre. Ebben az esetben, tehát ha az okos szerződés megkötéséről nem készül formális írásbeli szerződés, akkor a Ptk 6:69. § (2)⁷⁰³ bekezdése szerinti helymeghatározás

⁶⁹⁷ TULSIDAS, 25.

⁶⁹⁸ LEUNG, H. T. (2018). *Smart contracts - can code ever be law?* Digital Economy Update. (Elérhető: <https://www.linkedin.com/pulse/smart-contracts-can-code-ever-law-exploring-how-work-leung-%E6%A2%81%E6%84%B7%E5%BE%B7-01>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10.

⁶⁹⁹ Ptk. 6:4. § (2)

⁷⁰⁰ Ptk. 6:82. § (1)

⁷⁰¹ Ptk. 6:69. § (2)

⁷⁰² Ptk. 6:69. § (1)

⁷⁰³ Ptk 6:69. § (2)

az irányadó, a szerződés létrejöttének időpontja pedig az elfogadó jognyilatkozat hatályosulásának ideje lesz.⁷⁰⁴

5.3. Rendszertani kérdések

A szerződés megkötésének körülményeit, annak idejét és helyét érintő kérdések tárgyalása után a további gyakorlati kérdések taglalása előtt fontos dogmatikai kérdést kell megválaszolni. A klasszikus szerződések közé sorolható-e az okos szerződés, avagy a lényegét alkotó kötelmi elemek olyan eltérést jelentenek, amely miatt szükséges egy külön dogmatikai kategória felállítása?

Az első kérdés, amely megválaszolása nélkül nem is lehetne tovább írni ezt a tanulmányt, hogy hagyományos értelemben egyáltalán szerződésnek tekinthetők-e az intelligens szerződések?

Noha, időben meglehetősen messzire nyúlunk vissza, erre a kérdésre, már *Paulus* a római jog egyik legfontosabb szerzője megadta a választ. Definíciója szerint minden szerződésnek tekinthető, amely arra irányul, hogy „valaki mást rászorítson arra, hogy valamit adjon, valamit tegyen, vagy valamiért helytálljon számunkra⁷⁰⁵”. Ezen tételmondat alapján különítjük el a *dare*, *facere*, *non-facere*, *praestare* négyest, mint azokat a kötelezetti magatartásokat, amikre a kötelek irányulhatnak. A *Paulus* féle megfogalmazást a hatályos magyar Ptk. nagyjából szóról-szóra átvette, így megfelelőnek tűnik, ha ez alapján kerülnek besorolásra az okos szerződések is.

Mivel az eddigi példákból már látható volt az intelligens szerződések, javarészt szolgáltatások nyújtására (*facere*) vagy dolog adására, tulajdonjog átruházására (*dare*) irányulnak. Azonban *Paulus* még egy feltételt állít a kötelekkel illetően, amikor meghatározza, hogy a kötelekben, kettő, vagy több pontosan meghatározható fél áll egymással szemben.

Mivel az okos szerződések javarészt két fél között jönnek létre, így megállapíthatjuk, hogy nem csupán a klasszikus kötelek közé sorolhatjuk őket, hanem azon belül is a relatív szerkezetű jogviszonyok körében helyezhetjük el őket, ahol a felek adottak, és a közöttük fennálló, aktív vagy passzív magatartásokra vonatkozó kötelezettség határozza meg a kötelmi kapcsolatuk szerkezetét. Így a *Paulusi* definíció alapján, megállapítható, hogy az okos szerződések köteleknek tekinthetők. Emellett azonban célszerű egy pillanatra összevetni az okos szerződések jellemzőit, egy modernebb definíciós kísérlettel, amely a pandektisták nyomán, a római jogban gyökerezik: „*olyan jogviszony, amelynél az egyik fél a másik féltől bizonyos magatartást követelhet, s amennyiben az adós ennek a kötelezettségének nem tenne eleget, a hitelező jogosult őt erre a magatartásra rászorítani*”.⁷⁰⁶

Természetesen ez a megfogalmazás a klasszikus adós-hitelező felállást járja körül. Azonban *Juhász* fentebb, az okos szerződésekre adott definícióját az előbbi fogalommal összevetve, láthatóvá válik, hogy szinte tökéletesen illeszkedik abba. Az egyetlen kifogás jelen esetben a kikényszerítés témakörében merülhet fel, tekintve, hogy a pandektista megfogalmazásban a szerződés „*in personam actio*-t”⁷⁰⁷ követel meg a kötelezettség teljesítésének kikényszerítése végett.

Jelen esetben, ahogyan arra későbbiekben részletesen kitérek, az okos szerződések jellege megnehezíti a követelés közvetlen *in personam* jellegű kikényszerítését. Ennek oka, mégpedig az, hogy az ilyen kötelek legfontosabb célja eredetileg a végrehajtási fázis lerövidítése,

⁷⁰⁴ Ezzel megegyező következtetésre jut Tulsidas is a spanyol polgári jog alapján. (Ld: a spanyol polgári kódexben: art. 1262.II CC)

⁷⁰⁵ FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Budapest, Eszterházy Károly Egyetem – Oktatókutatási és Fejlesztési Intézet, 2019, 1221.pont 381.

⁷⁰⁶ FÖLDI-HAMZA (2019) 1227. pont

⁷⁰⁷ Uo. 595. pont

valamint azon esetek csökkentése volt, ahol a „hitelezőnek” a kikényszerítéshez kell nyúlnia. Így az intelligens szerződések esetében jellemzően nincs in personam kikényszerítés, mivel túlnyomó részt az ellenszolgáltatás már a kód megírása esetében biztosításra kerül. Azonban számba kell venni a hibás teljesítés esetén, az elmaradt ellenszolgáltatás kikényszerítéséhez szükséges eszközöknek, ezek a későbbiekben kerülnek tárgyalásra

Az okos szerződések osztályozásának témájánál maradva, a fentebbi érvelések nyomán elmondható, hogy az ilyen szerződések nem csak, hogy beilleszthetőek a szerződések római jogi fogalmába, de a modern, hatályos magyar Ptk. szerinti fogalomnak is megfelelnek, és mint szerződésen alapuló kötelelem tartható nyilván. Ennek oka, hogy a Ptk. 6:59.§⁷⁰⁸ szerződési szabadságot biztosít a felek számára.

A szerződési szabadság megnyilvánul formai és tartalmi szabadságban valamint a szerződő fél kiválasztásának szabadságában. Erre tekintettel tehát nem szükséges az okos szerződést az ismert kötelemeztől jelentősen elkülöníteni, hiszen nem töri meg sem a jogszabály alkotta kereteket, ami a létesítését illeti, sem a dogmatikai fogalmakon kívül nem helyezi magát. Így megállapítható hogy az okos szerződés a szerződési szabadság elvének, és a fentebb taglalt fogalmak értelmében teljesen és maradéktalanul beilleszthető a kötelmi rendszerbe, tehát azt ugyanolyan szerződésnek kell tekinteni, mint az írásban, avagy ráutaló magatartással létesített kötelemekeket.

5.4. A szerződés működésében rejlő hibák, veszélyek és módosítási lehetőségek

A szerződés megkötését követően kitérőt kell tenni a módosíthatóság kérdésére, hiszen a hagyományos szerződések esetében a módosítás, vagy a szerződés érvénytelenségét eredményező hibák kijávítása meglehetősen egyszerű az intelligens szerződésekhez mérve, ahol viszont a kód a számítógépes program korlátot szab a módosításnak. Az írásbeli szerződések egyik kulcsfontosságú eleme, a kétértelműség és a homályos fogalmak használata. Ez abban nyilvánul, meg hogy a felek a szerződés megalkotásánál szándékosan használnak kétértelmű fogalmakat a szolgáltatások vagy a szerződés egyes elemeinek meghatározásakor, abban reménykedve, hogy azt a gyakorlat vagy az esetleges konfliktus felmerülése esetén a bírói döntés az ő értelmezésüket támasztja alá. Az okos szerződések esetében ez a kétértelműségi probléma.

Az üzleti életben használt olyan kifejezések, mint a „legjobb tudása szerint” „tőle elvárható módon” „késedelem nélkül” nem alkalmazhatóak, mivel nem fordíthatóak le számítógépes kóddá, így az okos szerződések világában (sajnos) nem léteznek kétértelmű fogalmak, és homályos megfogalmazások.⁷⁰⁹

Tehát habár az okos szerződés „gépnyelve” megszünteti a lehetőséget az emberi nyelv tartalmazta rugalmas megfogalmazások alkalmazására, a másik oldalon biztonságot és bizonyosságot biztosít a feleknek a szerződés tartalmi elemeit illetően, feltéve hogy képesek megegyezni⁷¹⁰. Így az okos szerződések ismeretében elmondható, hogy a tévedések és hibák kijávítására csupán korlátozottan van lehetőség, mégpedig addig, amíg a szerződés, kód formájában nem lépett hatályba. Ebben az esetben ugyanúgy irányadó a kötelmi jog alaki szinkron szabálya, amely szerint a módosításnak ugyanabban a formában kell megtörténnie, mint ahogy a szerződés megkötése történt.⁷¹¹ Ehhez hozzájárul az is, hogy a felek kölcsönös és egybehangzó akarata szükséges a módosításhoz is.

⁷⁰⁸ Ptk. 6:59.§

⁷⁰⁹ TULSIDAS (2018) 27.

⁷¹⁰ Uo. 24.

⁷¹¹ Ptk. 6:6. §

A szerződés megkötésének témája után foglalkozni kell azzal a lehetőséggel is, hogy mi történik hibás teljesítés esetén. Valamint körül kell járni azt a kérdést is, hogy van-e lehetőség a szolgáltatás, a ránk eső kötelezettség visszatartására ebben az esetben.⁷¹²

A hatályos jog a hibás teljesítés esetében egyértelműen kimondja, hogy minden hibás teljesítésnek minősül ahol a kötelezett a szolgáltatást nem a megfelelő, helyen, időpontban vagy nem a szerződésben illetve törvényben megállapított követelményeknek megfelelően teljesítette⁷¹³. Okos szerződés esetében a hibás teljesítés útján történő szerződésszegés több módon merülhet fel: vagy valamelyik fél szándékosan rosszhiszeműen járt el annak érdekében, hogy a szerződés megghiúsuljon, vagy a szerződés kódjában leírtak nem feleltek meg az elvárásoknak, így azok, nem valósították meg a kívánt eredményt.

Jelen esetben a megoldás az előbbi esetre meglehetősen egyszerű. Amennyiben ugyanis az egyik fél rosszhiszemű volt, a másik fél, ha a szerződésszegésből kiindulóan neki kára származott, a rosszhiszemű fél javára, akkor azt, a károsult fél, mint jogalap nélküli gazdagodást követelheti rosszhiszeműség címén a másik felen.⁷¹⁴ Ettől eltérő esetekben is hivatkozhat rosszhiszeműsége a károsult, és a kártérítés valamint a felelősségi szabályok alapján nyerhet jogorvoslatot a rosszhiszemű szerződésszegésre.

A dolgozat tárgyának szempontjából jövedelmezőbb azonban az utóbbi, fentebb említett esetet, ahol pusztán valamilyen felmerülő hiba okozta a hibás teljesítést. Ebben az esetben több jellemző hibát kell említeni úgy, mint:

- hibás kódolásból eredő hibás teljesítés⁷¹⁵
- számítógépes kód által nem értelmezhető utasítások okozta problémák⁷¹⁶
- külső orákulumban felmerülő problémák.

Az első eshetőségről korábban esett ugyan már szó, de újfent érdemes felhívnom a figyelmet a hiba lehetőségére és ennek kockázatára, hiszen példának okáért egy ingatlan átruházásakor kötött okos szerződés esetében a feleknek külön figyelmet kell tulajdonítaniuk arra, hogy a kód megfelelő adatokat tartalmazzon. Ezt a témát járja körbe az alábbi példa

„X meg szeretné venni Y ingatlanját, azzal a feltétellel, hogy habár a megfelelő ellenértékkel rendelkezik, csak akkor fizetné azt ki, ha számláján lesz legalább 2 millió forint, hogy abból kényelmesen tudja az ingatlant berendezni majd. X és Y megegyeznek, és megkérlik Z-t, hogy foglalja okos szerződésbe ezt. A szerződést megírják és Z útjára indítja azt, majd egy héttel később, a szerződés életbe lép, átutalja a megfelelő összeget Y számlájára, és megküldi a mellékelt iratokat a földhivatalnak az ingatlan adásvétel és átírat ügyében. X azonban jogorvoslattal kíván élni, ugyanis az általa megjelölt számlán nem állt rendelkezésre az az összeg, amit kikötöttek, így a szerződés nem megfelelően teljesült. „

A fentebbi helyzetben, feltételezve, hogy nem merült fel rosszhiszeműség, és egyszerű kódolási hiba történt, tehát a szerződés kódjában vagy hibás digitális pénztárca lett megjelölve, amely egyenlegét a kód felügyelte, vagy a kétmillió értékhatár helyett dátum került megadásra, amely a megadott naphoz kötve teljesítette a szerződést, a megadott feltétel teljesülése helyett. Ebben az esetben a felelősséget a kód írója, a szerződés megalkotója fogja viselni. Ennek oka, hogy a felelősségi szabályok szerint a felelősség a károkozót, ebben az esetben az informatikust terheli

⁷¹² TJONG Tjin Tai, E. (2017). Formalizing Contract Law for Smart Contracts. *Tilburg Private Law Working Paper*, Series No. 6/2017. [online] Tilburg Law School, 6-8. Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=3038800> [Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 28.].

⁷¹³ Ptk. 6:157§

⁷¹⁴ Ptk. 6:579§

⁷¹⁵ MIK, Eliza: Smart Contracts: Terminology, Technical Limitations and Real World Complexity. *Law, Innovation & Technology*, (2017) 9.2. 15–16.

⁷¹⁶ Uo.

a termékfelelősségi szabályok alapján, aki annak ellenére, hogy a felek, jelen esetben megbízók érhetően közölték vele az utasítást, ezt nem megfelelően hajtotta végre, amelyből X-nek kára származott.⁷¹⁷ Tehát Mivel Z elmulasztotta a tőle elvárható körültekintést tanúsítani, vagyis ellenőrizni, hogy az általa írt szerződés/kód megfelel-e a felek vagy megbízói akaratának, köteles felelősséget vállalni az X-et ért kárért.

A következő eset már ennyire nem kézenfekvő. A számítógépes kód által nem értelmezhető utasítások és paraméterek problémája esetén a fél olyan tulajdonságokat vár el, amelyek teljesülését a számítógép nem képes ellenőrizni. Az alábbi példa szemléletes bemutatja a helyzetet:

„X rendel Y-tól egy mellszobrot saját magáról. Okos szerződésbe foglalják, hogy amennyiben elkészült a szobor, azt Y lefotózza, és elküldi egy megadott internetes címre, ahol egy arcfelismerő rendszer, ha azt X arcával azonosítja, kiutalja a megbízási és munkadíját”

Ebben az esetben a probléma abból adódik, hogy az vállalkozási jellegű kötelmek, mint a szobor vagy festmény elkészítése, nagyban függenek a megrendelő akaratától és utasításaitól.⁷¹⁸ Ezért jelen esetben meglehet, hogy az elkészült, szobor hasonlít a megrendelőre, mégis az nem felel meg neki, hiszen nem úgy ábrázolja őt, ahogy azt szeretne volna.

Tehát itt az okos szerződés nem képes biztosítani a megrendelő elégedettségét, hiszen a számítógép programja nem képes biztosítani azt, hogy az elkészült szoborral elégedett lesz, csupán annyit képes biztosítani, hogy az elkészült mű hasonlít majd a megrendelőre. A példa érzékeltetése végett vegyük alapul Károly angol király portréját, amely 2024 májusában nagy médiavisszhangot eredményezett.⁷¹⁹

A festmény, habár megszólalásig hasonlított a megrendelő királyra, mégsem oly módon ábrázolta őt, ahogyan azt egy hagyományos királyi portré esetében elvárna a közvélemény. Így jelen esetben három lehetőség áll fenn az megrendelő számára: nem használ automatizált szerződéseket az ilyen típusú kötelmek során, vagy a kódba épít olyan paramétereket, amelyeknek meg kell felelnie az elkészült műnek, mielőtt azt teljesítésként elfogadná vagy egyszerű, köznyelvi megfogalmazásokat használ a szerződés megalkotásakor.^{720 721}

Végül, nem hagyható figyelmen kívül az orákulumok jelentette veszély sem, hiszen egy olyan szerződés esetén, amely külső forrásokból tájékozódik, és saját magát hajtja végre felügyelet nélkül, jogosan merülhet fel a kérdés, hogy mi történik abban az esetben, ha maga a külső orákulum hibásan működik, ezzel hibás teljesítést okozva⁷²². Tehát, habár az említett jelenség a hibás teljesítés körébe tartozik, mégis külön pontban kell beszélni róla, ugyanis itt nem rosszhiszeműség, kódolási hiba vagy homályos Megfogalmazás okozta a problémát, hanem egy külső tényező hatására hiúsult meg a szerződés, vagy Teljesült hibásan. Ebben az esetben az alábbi példa szemlélteti a problémát:

„Az ún. FDI (flight delay insurance) azaz repülőjárat késési biztosítás egy létező szolgáltatás, amelyet a német Etherisc vállalat dolgozott ki. Ennek értelmében az ügyfélnek automatikusan fizet a biztosító vállalat amennyiben a gép késik. A gép késésének mértékében egy, a szerződésbe épített algoritmus kiszámolja a biztosítási összeget, majd automatikusan kifizeti azt a biztosítottnak”⁷²³

⁷¹⁷ STEFÁN (2021) 310.

⁷¹⁸ Ptk.6:238. §

⁷¹⁹ <https://www.vg.hu/extra/2024/05/karoly-kiraly-portre> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

⁷²⁰ TULSIDAS (2018) 38.

⁷²¹ SAVELYEV (2016) 131.

⁷²² CSITEI (2019) 8.

⁷²³ HEGYES Péter: Az okos szerződések felhasználási lehetőségei (2018) (online) 6. Elérhető: https://acta.bibl.u-szeged.hu/69047/1/lectiones_iuridicae_022_083-096.pdf (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 28.)

Amint látható a fentebbi példa egy már működő okos szerződés alkalmazási módon alapul. Fontos rögzíteni, hogy a problémát, pusztán elméleti szinten vetődik fel, mivel ilyen jellegű hiba az Etherisc rendszerében a mai napig nem merült fel. A szerződés kódja egy órakumulot, jelen esetben a reptér terminálját használja a késés számításához és megállapításához. Azonban elméletben előfordulhat az az eshetőség, hogy a terminál meghibásodása miatt, a kód rossz információt gyűjt be és téves adatok alapján dolgozik.

Ebben az esetben azonban a probléma a hagyományos polgári jog keretein belül megoldható, hiszen a károsult ügyfél a biztosítóval szemben élhet majd keresettel, a biztosító pedig a meghibásodott jelzőrendszer, a hamis órakumulot okozta károk miatt fordulhat bírósághoz, a reptérrel, vagy az órakumulot üzemeltetővel szemben. Tehát habár az okos szerződések kifejezetten abból a célból jöttek létre, hogy elkerüljék a szerződésszegéseket, hibákat, mégis nyitva áll a lehetőség a jogviták kialakulására. Ezért kifejezetten fontos, mielőbb állást foglalni a szerződésszegések és hibás teljesítések esetében, tekintve hogy a preventív, jövőbe mutató szabályozás jóval könnyebben végrehajtható és kikényszeríthető, mint egy *ex tunc*, visszamenőleges szabályozás, amely minden egyes szerződés utólagos felülvizsgálatát, bizonyos esetekben akár semmissé nyilvánítását jelentheti.

5.5. Szerződésszegés következményei

Azonban miután megvizsgáltam a hibás teljesítések, és hibák kijavításának lehetőségeit, a következő részben azt a kérdést kell felmérni, lehet-e az okos szerződések körében az ellenszolgáltatás visszatartásának lehetősége, nevezetesen, a visszatartási jog gyakorlása az, amelyet érdemes megfigyelni. Tekintve hogy az okos szerződések önvégrehajtó jelleggel bírnak, magától értetődő hogy korlátozottak a lehetőségek a szolgáltatás visszatartását és a visszatartási jog gyakorlását illetően. Mivel a gyakorlatban a szolgáltatás legtöbbször pénzbeli, az gyakran egy digitális pénztárcában tárolva, a szerződéshez kötve létezik.

Ez annyit tesz, hogy a pénztárca tartalmához, adataihoz, a benne lévő összeghez a szerződést tartalmazó program hozzáfér, onnan utalhat, azt kezelheti. Ilyen esetekben ki kell jelenteni, hogy a szolgáltatás visszatartása nem lehetséges, minthogy amint teljesül a megadott feltétel, az összeg automatikusan levonódik a digitális pénztárcából.⁷²⁴ Ebben az esetben az egyetlen lehetőség a visszatartási jog gyakorlására, ha a szerződésben kikötött pénztárcából eltávolítja a megadott összeget. Azonban megfelelő indok nélkül ez nem több mint rosszhiszeműség vagy szerződésszegés. Éppen ezért bevett gyakorlat fedezeti szerződést erre az esetre, ahogy azt majd a továbbiakban bemutatom.

Jelen esetben azonban, a Ptk.-ban rögzített visszatartási jog csak korlátozottan alkalmazható. A Ptk. kimondja, hogy „[s]zerződésszegés esetén a jogosult a saját esedékes szolgáltatása arányos részének teljesítését a kötelezett teljesítéséig, vagy megfelelő biztosíték nyújtásáig visszatarthatja.”⁷²⁵

Ilyen szerződésszegés például, egy jármű bérlete esetén a jármű hiányos állapota, vagy sérült minősége.

„Tegyük fel, hogy X autót vásárol a helyi kereskedésből, aminek vételárát minden hónapban, részletben fizeti meg. A jármű tegyük fel, programozva van, hogy az okos szerződéstől utasításokat fogadjon, így abban az esetben, ha X nem fizeti meg a havi részletet, a járműt nem

⁷²⁴ YAGA, Dylan – MELL, Peter – ROBY, Nik – SCAFFONE, Karen: *Blockchain Technology Overview*. National Institute of Standards and Technology Internal Report 8202, October 2018. 11, 13.

Elérhető: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/ir/2018/nist.ir.8202.pdf> (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)

⁷²⁵ Ptk. 6:139§ (1)

*lehet beindítani. Ideális esetben a jármű hibátlan állapotban megérkezik, a megfelelő helyre és időre, valamint X minden hónapban kifizeti a részletet.*⁷²⁶

Ebben az esetben a jármű nem fog instrukciókat kapni az okos szerződéstől, rendeltetés szerint használható tovább. Mi történik azonban, ha az autót késve, vagy hibás állapotban szállítják le, vagy átvételkor hibát fedez fel benne?

Itt tehát a Ptk. 6:139. §⁷²⁷-a értelmében, visszatarthatja a szolgáltatás rá eső részét, jelen esetben a jármű havi részletét, mivel szerződésszegés történt. A problémát az jelenti, hogy ha sem a jármű, sem az okos szerződés nem volt felkészítve erre az eshetőségre, akkor a feleknek maguknak kell a szerződésszegés kérdését megoldaniuk, vagy igénybe kell venniük egy harmadik fél közreműködését. Azonban megfelelő előrelátással ez a probléma kiküszöbölhető azzal, ha a járműhöz kapcsolódó szerződésbe beépíteni a visszatartási jogot, mégpedig olyan formában, hogy amennyiben valamely fél nem teljesít megfelelően, a másik visszatartási jogát gyakorolhatja. A fentebbi példa esetében, ha a jármű érzékeli műszereinek meghibásodását, nem vonja le X pénztárcájából a havi részletet, hiszen visszatartási joggal élhet ekkor X.⁷²⁸

Ugyanebben az esetben, ha X nem fizet, akkor a jármű nem indul el, mivel az eladó élt a visszatartási jogával. Azonban habár a helyzet a példák alapján egyszerűek tűnhet, a kölcsönös kötelezettségek kódformába történő átültetése jelentősen bonyolíthatja a folyamatot növelve a szerződés összetettségét és hibalehetőség veszélyét.

Ugyanakkor, ahogy a blanketták⁷²⁹ esetében is, a tömeges alkalmazás lehetősége nyitott, így minimális módosítással, esetek tömkelegére alkalmazhatóvá válik a szerződés, tehát elég egy alkalommal megalkotni egy működő, megbízható szerződést, az utána alkalmazható lesz a többi esetre is.⁷³⁰ Habár a jövőbeli jogszabályok további feltételeket követelhetnek meg a jog és üzleti biztonság érdekében, fontos szem előtt tartani, hogy a visszatartás jogának ily módon a szerződésbe való beépítése a vevőt ruházza fel egy olyan joggal, amellyel ellensúlyozni tudja az automatizáció nyújtotta kiszolgáltatottságot és eladói fölényt.⁷³¹

A kötelmi jogot illető részt, habár mélységét és komplexitását tekintve több fejezeten keresztül taglalhatnánk, mivel dolgozatomban célja az okos szerződések átfogó bemutatása, így a hatékonyság érdekében, a kötelmi kérdések további, részletesebb tárgyalását mellőzőm. De mielőtt tovább vizsgálhatnánk az okos szerződések működését azok előnyei és hátrányainak azonosítása útján, kitérőt kell tenni az okos szerződések dologi jogi becsatornázottsága felé, ugyanis felmerül az okos tulajdonok kérdése.

⁷²⁶ TULSIDAS (2018) 30.

⁷²⁷ Ptk. 6:139. §

⁷²⁸ TJONG Tjin Tai, E. (2017). 6-8.

⁷²⁹ Ptk. 6:77. § (1)

⁷³⁰ LESZKOVEN László: Az általános szerződési feltételek útján létrejövő szerződések. *Gazdaság és Jog*, 2014/10, 3-9.

⁷³¹ TULSIDAS (2018) 29.

6. AZ OKOS TULAJDON MIBENLÉTE. A TOKENIZÁCIÓ

Tekintve, hogy a kötelmek, jelentős százaléka adásvételt céloz, így ésszerű a felvetés, hogy amennyiben egy szerződés automatikusan képes kifizetni a vételárat (teljesíteni) akkor vajon képes arra, hogy emberi segítség nélkül átruházza egyes dolgok tulajdonjogát. Nos, az elmélet, amely szerint az okos szerződések kiterjeszthetők a tulajdonjogra, nem új keletű. Már *Nick Szabo*, az okos szerződések atyja is foglalkozott a kérdéssel, 30 évvel ezelőtt. Nem más ez, mint az okos tulajdon problémaköre. Kérdés viszont, hogy mit is értünk az okos tulajdon kifejezés alatt.

Szabo szerint az okos tulajdon úgy keletkezik, hogy az okos szerződéseket beépítjük fizikai tárgyakba, autókba, ingatlanokba⁷³². Ezt követően, egy okos szerződéssel körbefont ingatlan esetében, az okos szerződés a feltételeknek megfelelően, az ingatlan tulajdonjogát tartalmazó digitális kulcsot ahhoz társítani, aki a szerződés alapján az ingatlan jogos tulajdonosának tekinthető.

Ahogy azt egy példában taglalja *Szabo*, egy jármű esetében az önindítás például megvonható a vevőtől, ha az nem fizette meg a részletet. A részletfizetés elmulasztásával aktiválódna egyfajta zálogjog a gépjármű eladója, vagy a hitelintézet felé, amely a részletfizetés elmulasztása esetén megvonja a jármű feletti irányítást a vevőtől, és visszaadja azt a banknak, vagy az eladónak.⁷³³

Ez a megoldás, habár a régebbi évjáratú, és kevésbé felszerelt személygépjárművek esetében egyértelműen kivitelezhetetlen, az újabb modellek már rendelkeznek azzal a technológiai, szoftveres felszereltséggel, amely a fentebb említett megoldást kivitelezhetővé teszi⁷³⁴.

Szabo egyúttal – álláspontom szerint helyesen - felhívja a figyelmet ennek a technológia nyújtotta lehetőség veszélyére, mikor figyelmeztet arra, hogy adott esetben a szerződésbe beépített automatikus „blokkolás” (az önindítás letiltása) életveszélyes következménnyel járhat. Ha a szerződés, akkor veszi vissza az irányítást a jármű Felett, amikor az éppen 100 km/h-val halad az autópályán.⁷³⁵ Azonban ha az okos tulajdon alkalmazhatóságának egyéb eseteit nézve, megfigyelhető, hogy az okos szerződéseket és az azokba beépített automatizmust nem csupán fizikai tárgyakra, vagy ingatlanokra terjeszthetjük ki, hanem részvényekre, vagyoni jogosultságokra, számítógépekhez való távhozzáférésre, illetve bizonyos szoftverekhez, rendszerekhez való hozzáférésre is. Ez elméletben csökkentené a csalások, átverések lehetőségét, és „bizalmatlanítaná” a kereskedelmet, az által, hogy a feleknek nem lenne szükséges a másikba vetett bizalomra, jótállásokra ahhoz, hogy meggyőződjön a másik fél teljesítőképességéről.⁷³⁶

Sőt, az okos szerződések ilyen alkalmazása forradalmasíthatná az internetes, online vásárlásokat is, hiszen ebben az esetben teljesen kizárható lenne például az elveszett csomagok, rosszul kézbesített áruk problémája. Elméletben az online vásárlás során a vevő számlájáról az okos szerződés letétbe helyezné a rendelés összegét, majd a futár, vagy csomagautomata visszajelzésekor azt megküldené az eladónak, biztosítva a felek elégedettségét, és eltörölve egyúttal a sok esetben megbízhatatlan futárszolgálatok vagy eladók jelentette kellemetlenségeket⁷³⁷. Ahogy az fentebb már említést nyert, a tulajdonjogi kérdések mellett

⁷³² SZABO, N (1996) 9.

⁷³³ Uo.

⁷³⁴ <https://www.portfolio.hu/vallalatok/it/nagyobb-szolhatnak-okos-szerzodesek-mint-maga-a-bitcoin.279235.html> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

⁷³⁵ JUHÁSZ Ágnes - PUSZTAHELYI Réka: Legal questions on the appearance of self-driving cars in the road traffic with special regard on the civil law liability. *European Integration Studies*, 2016/1, 10–28.

Megtekinthető: <https://ojs.uni-miskolc.hu/index.php/eis/article/view/1125> (Letöltve: 2024. 09. 29.)

⁷³⁶ GUCCIARDI Antonino: *Trustless contract management: a study on the benefits of blockchain-based smart contracts* Politecnico di Torino, Corso di laurea magistrale in Ingegneria Gestionale (Engineering And Management), 2023. 52. (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

⁷³⁷ IVÁN Soma: Az okos szerződések, mint a bizalom helyreállításának módja. *Comparative Law Working Papers*, 2024/2. Hallgatói klsz., 6.

érdeemes megemlíteni a zálogjogi lehetőségeket is, hiszen az okos tulajdon kérdésével szorosan összefügg az okos zálogok kérdése.

A Ptk 5:88. §⁷³⁸-a alapján a zálogjog létrejöttéhez három elem szükséges: egy zálogszerződés megalkotása, a zálogjog bejegyzése a nyilvántartásba⁷³⁹, valamint a zálogtárgy birtokának átruházása. Ismert tény, hogy a zálogjog lényege egy követelés teljesítésének biztosítása. Felmerül így a kérdés, hogy amennyiben az okos szerződések önvégrehajtó jelleggel bírnak, miért van szükség másodlagos biztosítókra a szerződés végrehajtásához? Mivel az okos szerződések megkötéséhez a feleknek nem szükséges ismerniük egymást, jóformán anonim módon köthetnek szerződést, megkönnyítve ezzel többek között a hitelfelvételt, ugyanakkor magával hoz egyfajta bizonytalanságot is, amely ebben az esetben a felek hiteltelenségéből és ismeretlenségéből ered. A hitelező és a hitelt felvevő személy összekapcsolásában hagyományosan a bankok játszottak szerepet, az okos szerződések segítségével azonban a bankok közreműködése nélkül is garantálható a pénz és vagyon áramlása.⁷⁴⁰ Elméletben tehát egy ismeretlen hitelező saját követeléseinek biztosítása érdekében az okos tulajdonon keresztül dologi biztosítékként zálogjogot alapíthat, amelyből az okos szerződés hibás teljesítése esetén kielégítheti saját követelését. Természetesen ez a gyakorlat az ingatlanok esetében kevésbé életszerű, hiszen az ingatlan átruházási eljárás közel sem olyan egyszerű, mint egy részvényhez, vagy online pénztárcához biztosított hozzáférés. Ezért a gyakorlatban alig beszélhetünk ingatlanokat érintő esetekről. Ahol a hitelező számára egy belépő kulcs, „token” készül, amely segítségével a részvények, online pénztárca vagy akár jármű feletti tulajdonjog átruházható a hitelezőre, ezzel párhuzamosan az adós számára fenntartva egy belépésre feljogosító token.⁷⁴¹

Ezzel elérhető, hogy ugyan a tulajdonjog átszáll a hitelezőre, a dolgot mégis tovább használhatjuk rendeltetése szerint. Az okos jelzálog működése szinte pontosan megegyezik a jelzálog jogintézményével, amely a Ptk. 261. §⁷⁴²-a szerint ebben az esetben a zálogtárgy a kötelezett birtokában marad és csak a tulajdonjog száll át a zálogjogosultra. A szerződésbe pedig könnyen beépíthető az a feltétel, hogy amennyiben a megfelelő összeg visszafizetésre, vagy megfelelő szolgáltatás teljesítésre került, a blokkláncba beépített tulajdonjoggal bíró token visszaszáll a kötelezettre. A token ebben az értelemben egy digitális kulcs, amely a tulajdonjogot épp oly könnyen biztosíthatja birtokosa számára, mint a hozzáférést⁷⁴³ a kérdéses tárgyhoz, ingatlanhoz.⁷⁴⁴ Ezzel komplett ingatlanok, tárgyak feletti tulajdonjogot tesz alkalmassá átruházásra, adásvételre a rendszer oly módon, hogy csupán egy jelkép („kulcs”) átadásával, a konkrét tulajdon is átszáll. Ebben a tekintetben a tokenek jellege leginkább az értékpapírok működéséhez hasonlít.

A vizsgált kérdéskör zárásaként fontos megjegyezni, hogy az okos szerződések ilyen módon fizikai vagyontárgyakba történő felhasználása megköveteli az idő megbízható módon történő mérését. A fenti példához visszatérve például a járműnek képesnek kell lennie az idő mérésére, így rendelkeznie kell egy megbízható órával, amely alapján a szerződés protokollja eldöntheti, hogy szükséges zárolni a hozzáférést biztosító kulcsot, avagy sem.

Dolgozatom következő részében - megfelelő érvekkel alátámasztva - bemutatásra kerül, hogy a kereskedelmi, gazdasági szféra egyes területei rendkívül alkalmasak az okos szerződések által történő becsatornázásra hiszen, - amint azt *Zódi Zsolt* szemléletesen megfogalmazza - „a jog

(Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

⁷³⁸ Ptk 5:88. §

⁷³⁹ Ld. Zálogjogi Nyilvántartás: <https://mokk.hu/zalogjogi-nyilvantartas-zony/> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

⁷⁴⁰ SADIKU – EZE – MUSA (2018), 538.

⁷⁴¹ GUCCIARDI (2023) 58.

⁷⁴² Ptk. 261. §

⁷⁴³ CSITEI B.(2019) 4.

⁷⁴⁴ JÁMBOR Gellért: A kriptovaluták megjelenése, elterjedése és a jelenséggel szemben lehetséges jogi válaszlepek. *Magyar Rendészet*, 2023/4, 120. (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

annyi mindent (mondhatni mindent) szabályoz manapság, és az élet akármilyen területén jelenik meg egy új informatikai megoldás, eszköz, szolgáltatás vagy módszer, annak szinte azonnal lesz vagy lehet valamilyen jogi konzekvenciája(...)"⁷⁴⁵

⁷⁴⁵ ZÓDI Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kiívások az információs társadalomban. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018, 15–16.

7. AZ OKOS SZERZŐDÉSEK LEHETSÉGES FELHASZNÁLÁSI TERÜLETEI

A Deloitte Insight egy 2018-ban megjelent cikkében⁷⁴⁶ felmérte azokat a területeket, amelyeken a blokklánc jelentette előnyök kiaknázhatóak. Érdekes a következőkben figyelembe venni, hogy a cikk közel egy évtizeddel ezelőtt íródott, így azóta megsokszorozódott azon területek száma, ahol a blokklánc-technológia segítségével igénybe vehetők lennének az okos szerződések nyújtotta előnyök.

7.1. Fintech

- Elsősorban a pénzügyi technológiákat sűrítő Fintech⁷⁴⁷ területén vizsgáljuk meg az okos szerződések lehetőségeit, hiszen a kifizetések egyszerűsítése⁷⁴⁸, automatizálása nem csak a jogi szféra szempontjából, így például bírságok megfizetése esetében lehet hasznos, hanem ahogy fentebb már említést nyert, a biztosítási igények elbírálásában is nagy szerepet játszhatnak. Ebben az esetben a kód a benyújtott igénynek megfelelően ellenőrzi az adott helyzetet, és a megadott adatok alapján megállapítja a károsult jogosultságát a biztosításra, valamint a biztosító irányelveinek megfelelően megállapítja a megfelelő biztosítási összeget. Ehhez hasonlóan a biztosítás egyik válfaja a mikro biztosítások köre is jelentősen gyarapodhat az okos szerződések alkalmazásából.
- A mikrobiztosítások alacsony díjjal kínálnak biztosításokat jellemzően alacsonyabb jövedelmű háztartások számára. A biztosítás tárgya széleskörű, hiszen tárgyaktól kezdve betegség, baleset vagy halál esetére is van lehetőség mikrobiztosítás,⁷⁴⁹ megkötésére, jellemzően alacsony díj mellett. A Dynamis⁷⁵⁰ például munkanélküliségi biztosítást nyújt az okos szerződések decentralizált rendszerét felhasználva. Az előző példához hasonlóan ez esetben is komoly segítséget nyújthat az okos szerződés alkalmazása a biztosítási összeg kiszámolása és kifizetése során.
- Ezek mellett, meglepő módon, a kuponkifizetések terén is egyre inkább elterjedté válik az okos szerződések alkalmazása. Ezen gyakorlat jellemzően az angol, valamint amerikai piacokon jellemző, ahol a felhasználó egy adott összegért kötvényeket vásárol, amelyért cserébe egy meghatározott időn keresztül kuponokat kap, majd a futamidő lejártá után a befektetett tőkét visszatéríti a felhasználónak. Az okos szerződések ezt a folyamatot is leegyszerűsíthetik, kiszámolva és kiutalva a megfelelő mértékű és számú kuponokat, majd a futamidő lejártakor visszautalva a megfelelő összegű tőkét.⁷⁵¹
- A kifizetések területénél maradva, Hegyes Péter hívja fel a figyelmet az agráriumban rejlő lehetőségekre. Példaként hozza a 2011. évi CLXVIII. törvényt (a továbbiakban Mkk. tv.), amely az időjárási és más természeti károk kezeléséről szól.⁷⁵² A jogszabály több kritériumot is felsorol, amelyek meglelte esetén a termelő kárenyhítő juttatásra jogosult. Ilyen például az elemi káresemény elszenvedése, vagy ha üzemi szinten az elemi

⁷⁴⁶ Deloitte Insight: *Blockchain: A technical primer* (2018)

Elérhető: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/4436_Blockchain-primer/DI_Blockchain_Primer.pdf (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

⁷⁴⁷ SCHUEFFEL, Patrick (2016): Taming the Beast: A Scientific Definition of Fintech, *Journal of Innovation Management*, 2016/4, 3.

Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/314437464_Taming_the_Beast_A_Scientific_Definition_of_Fintech (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)

⁷⁴⁸ <https://www.insurancejournal.com/news/international/2018/03/26/484363.htm> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

⁷⁴⁹ FELL, Grace: *The 4 Insurtech Blockchain Disruptors To Know*. (2017)

Elérhető: <https://www.foresightfactory.co/2017/06/15/4-insurtech-blockchain-disruptors-know/> (Megtekintve és letöltve 2024. 09. 29.)

⁷⁵⁰ FELL Grace: (2017)

⁷⁵¹ <https://www.gemini.com/cryptopedia/smart-contract-examples-smart-contract-use-cases#section-smart-contract-use-cases-in-finance> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

⁷⁵² 2011. évi CLXXVIII. törvény a mezőgazdasági termelést érintő időjárási és más természeti kockázatok kezeléséről

káreseménnyel érintett növénykultúra vonatkozásában 15%-ot meghaladó mértékű hozamérték-csökkenést szenvedett el.⁷⁵³

A jogszabályban felsorolt kritériumok túlnyomórészt egyértelműen megállapíthatóak, kellőképp objektív jellegűek tehát programozhatóak, így könnyűszerrel alkalmazható lenne rájuk egy okos szerződés, akár a juttatás odaítélése, akár előminősítési rendszer formájában.

7.2. Egészségügy és gyógyászat⁷⁵⁴

- A pénzügyi szektortól elmozdulva, az orvoslás szakterületén is hasznosnak bizonyulhat az intelligens szerződések alkalmazása. Az említett megoldás alkalmazása elsősorban a betegek adatainak kezelését, a biztosítási adatokhoz való hozzáférést gyorsíthatja fel és könnyítheti meg. Egy okos szerződés képes lenne összevetni a jelentéseket, elemezni a teszt- és labor eredményeket, felfedezni az esetleges eltéréseket és hibákat.
- A betegek adatainál maradván, az okos szerződések alkalmazhatók lennének a társadalmi célú egészségügyi kutatások esetében is, oly módon, hogy mindazon személyes adatokat, amelyeket a törvény nem minősít szenzitív adatoknak, valamint amelyek felett a beteg szabadon rendelkezhet, hozzáférhetővé tehetné a felmérést végzők számára egy meghatározott összegű kifizetésért, mint a felmérésen való „részvételi díjért” cserébe. Annak ellenére azonban, hogy ez a gyakorlat leegyszerűsítene és sok esetben átláthatóbbá, tisztábbá tenné az egészségügyi információk beszerzését, jelentős mértékben megnövelné a visszaélések és a GDPR⁷⁵⁵ rendelkezéseinek megszegésének kockázatát.
- A személyes adatok körénél maradván, az okos szerződések orvostudomány területén történő felhasználásának egy harmadik formáját is szükséges megemlítenünk, amely nem más, mint a személyes egészség követése és jutalmazása. Ezen alkalmazási terület olyan eszközök segítségével lenne lehetséges, amelyek rendelkeznek a megfelelő szenzorokkal, valamint képesek az internethez csatlakozni, adatot küldeni és fogadni (pl. okos óra, telefon, szobabicikli, mérleg, stb.) segítségével nyomon követhető az adott személy egészségének állapota, amelyet bizonyos mérföldkövek elérése esetén egy okos szerződésbe épített program jutalmazna. Ez az elmélet, a ma már elterjedt gyakorlatnak a kiterjesztése, ahol bizonyos alkalmazások, játékok, egyes mérföldkövek esetében jutalmaznak a játékost, vagy felhasználót (Internet Of Things).⁷⁵⁶

7.3. Média és közsféra⁷⁵⁷

- Az okos szerződések a média területén is jelentősen felgyorsíthatják az olyan procedúrák működését, mint például a szerzői jogdíjak számítása és kiutalása. Ebben az esetben a szerződő felek között fennálló megállapodást követve a szerződés algoritmus nem csupán kiszámolja és megállapítja az egyes feleket megillető jogdíjakat, hanem abban az esetben, ha a felek a programhoz egy elektronikus pénztárcát is hozzákapcsolnak, a szerződés – az önvégrehajtó mechanizmus folytán – „kifizeti önmagát”.

⁷⁵³ Mkk tv. 11§

⁷⁵⁴ REAM, J.- CHU, Y. - SCHATSKY, D. (2016): *Upgrading blockchains: Smart contract use cases in industry*. [Blog] Deloitte Insights. Elérhető: <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/focus/signals-for-strategists/using-blockchain-for-smart-contracts.html> [Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.]

⁷⁵⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) HL L 119., 2016.5.4,

⁷⁵⁶ Informatikai, Távközlési és Elektronikai Vállalkozások Szövetsége (IVSZ): *Előzetes Megvalósíthatósági Tanulmány „Az Internet of Things koordinált fejlesztése és alkalmazásának elterjesztése Magyarországon” tárgyában*, 11.

Megtekinthető: <http://ivsz.hu/wp-content/uploads/2016/04/az-internet-of-things-koordinalt-fejlesztese-es-alkalmazasanak-elterjesztese-magyarorszagon-pdf> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

⁷⁵⁷ REAM, J.- CHU, Y.- SCHATSKY, D. (2016) és TULSIDAS (2018) 21.

- Az okos szerződések alkalmazásával, ha a jármű képes az internetre csatlakozni, és érzékeli, hogy töltőállomáshoz érkezett, vagy a töltőnyílásába egy töltőcsövet helyeztek, automatikusan letétbe helyezi a megadott összeget, majd fogadja a megmaradt összeget a számlára, esetleg önállóan visszautalja a fennmaradó összeget.
- Említhető azonban olyan példa is, amely széles körben alkalmazható az európai kontinensen is, így például a nyilvántartások vezetése, és a könyvelések esetében is forradalmasíthat az okos szerződés, azzal, hogy a részvények nyilvántartását folyamatosan frissíti, a részvénytulajdonosok számával, és részesedésük arányával együtt, jelentősen megkönnyítve a könyvelők munkáját, és megelőzve egyúttal a részesedésből adódó vitákat, valamint átláthatóbbá téve az üzleti életet.

7.4. Az okos szerződések alkalmazásának egyéb lehetséges területei

- Szigorúan egyik fentebbi kategóriába sem sorolható, a felek közötti kereskedelem, vagyis a P2P, (azaz a végpontok közötti egyenrangú)⁷⁵⁸ kereskedelem, ahol a biztosítások, kölcsönzések esetében az okos szerződés algoritmus helyettesítheti a bankokat, összekötve a hitelezőt a megfelelő kötelezettel.
- Az okos szerződések alkalmazása vállalati életben megkönnyítené a szavazások menetét, így például ahol a feleknek nem szükséges személyesen részt venni bizonyos gyűlések szavazásain⁷⁵⁹ ott az okos szerződés megbízhatóan összeszámolja, tárolja és kimutatja a szavazatokat, valamint a szavazás eredményeit, a kriptográfiának köszönhetően a megfelelő anonimitással.
- Végezetül ide sorolható a Csítei Béla⁷⁶⁰ által bemutatott nemzetközi hajózással és kereskedelemmel összefüggő feladatok leegyszerűsítése és biztosítása. Ezzel a módszerrel a nemzetközi kereskedelemben résztvevő kereskedők számára biztosítható a termékük nyomon követése valamint megbízható információt és visszajelzést kaphatnak annak állapotáról, az egyes kikötőkben kiállított dokumentumokról, igazolásokról. Ez a módszer egy olyan biztonsági hálót képezne a felmerülő félreértések, peres eljárások (jogviták), valamint hatásökori és illetékességi viták esetében, ahol a blokklánc segítségével minden tranzakció időpecséttel ellátva megbízhatóan igazolható, kiküszöbölve ezzel a gazdasági életben elengedhetetlen igényt, a bizalmat a másik fél iránt.

Ahogy azt tehát a következőkben látható majd, az okos szerződések „bizalom nélküliek” mivel nélkülözhetővé teszik a megbízható, ellenőrzött kereskedőpartner iránti igényt, tekintve hogy a blokkláncba és a kódba épített biztosítékok elegendőek ahhoz, hogy a gyakorlatban bárki, aki a megfelelő technológiai becsatornázottsággal rendelkezik, bárkivel legálisan, megbízhatóan, és költséghatékonyan kereskedjen.⁷⁶¹

⁷⁵⁸ KIRÁLY Péter Bálint: Az okos szerződések helye a jogrendszerben. Diskurzus, 2020/1.

Elérhető: <https://blszk.sze.hu/images/Dokumentumok/diskurzus/2020/Kir%C3%A1ly%20P%C3%A9ter.pdf> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

⁷⁵⁹ Uo.

⁷⁶⁰ CSITEI (2019) 9.

⁷⁶¹ GUCCIARDI (2023) 43.

8. AZ INTELLIGENS SZERZŐDÉSEK ALKALMAZÁSÁNAK ELŐNYEI ÉS HÁTRÁNYAI

Dolgozatom e részében először levonom azon következtetéseket, amelyekre az előbb bemutatott példák és fejtegetések alapján juthattunk, összefoglalva azon előnyöket, amelyeket az okos szerződések alkalmazása jelenthet. Ugyanakkor szükséges kitérni nem csupán a hátrányokra, amelyekkel számolnia, kell mind a jogalkotóknak mind az okos szerződést alkalmazó magánszemélyeknek vagy vállalkozóknak, de azon dilemmák mellett sem szabad elmenni, amelyek etikai és dogmatikai szempontból is kétségesse teszik a kötelmi jog családjának e legfiatalabb tagját.

8.1. Előnyök⁷⁶²

Elsősorban azon előnyök bemutatását kell górcső alá venni, amelyek az okos szerződések jellegéből adódóan már evidensek is lehetnek.

1. **Állandóság:** A blokkláncon végrehajtott, kódba foglalt szerződések jelentősége nemcsak a digitalizációjuk nyújtotta előnyben ölt testet, hanem egy olyan megváltoztathatatlan jellegű szerződésformát jelent, amely az ebből adódó hiteles, pontos, és megbízható jelleg miatt a felek számára kifejezetten előnyös. Tekintve, hogy a szerződés technológiai háttéréből adódóan annak módosítása, hamisítása – noha nem lehetetlen, azonban – meglehetősen körülményes, valamint köszönhetően a „ha akkor” logikai funktorra felfűzött digitális kód nyújtotta egyszerűségnek, az okos szerződés biztonsága megingathatatlanak tűnik. Állandóság alatt tehát nemcsak a szerződés szövegének megmásíthatatlanságát kell érteni, hanem mindazt a pontosságot és bizalmi alapot, amely ezzel együtt jár.
2. **Függetlenség⁷⁶³:** A szerződés eredeti célja a harmadik személyek, az összekötők („middleman”) kiváltása, eliminálása volt, amely révén a felek akarata közvetlenül érvényesülhet. Ennek eredményeként a szerződés önálló entitásként képes „működni” bármilyen külső interakció nélkül. Azonban némi önkritikát gyakorolva be kell látni, hogy a függetlenség pusztán első látásra tűnik csak tiszta előnynek. Közelebbi vizsgálatot követően láthatóvá válik, hogy valójában inkább átok, mint áldás. Ahogy arra a hátrányok körében kitérek a továbbiakban, számos hátrány és gyengeség származhat az okos szerződések lényegi jellegét adó függetlenségi elemből.
3. **Gyorsaság és Hatékonyság:** „[A]z automatikus mechanizmusok révén rengeteg idő is megspórolható, amíg a másik fél jognyilatkozataira vagy jogcselekményeire kellene várni egy szerződés lebonyolítása során.”⁷⁶⁴ – fogalmaz Király Péter. Álláspontját elfogadva elmondható, hogy a jog olyan területein, mint például a pénzügyi jog vagy az informatikai jog, komoly előnyökkel jár, hasznosnak bizonyul, ha az „ügyintézési idő” jelentősen lecsökken. Emellett azonban az okos szerződés nem csupán gyorsabban hajtja végre az utasításokat, hanem valós időben, a változásokat érzékelve szinte azonnal képes módosítani a feltételeket, feltéve, hogy a felek azokban előre megegyeztek és a kód részévé tették azokat.

Végezetül, a hatékonyság jelentette előny nem csak abban áll, hogy az okos szerződés egy precíziós eszközzé válhat a szerződő felek kezében, amely képes szinte bármilyen szerződés azonnali, pontos és gyors végrehajtására, de ugyanakkor meglehetősen költséghatékony is. A

⁷⁶² STEFÁN (2021) 302.

⁷⁶³ REAM, J. - CHU, Y. - SCHATSKY, D. (2016)

⁷⁶⁴ KIRÁLY (2019) 10.

szerződések megírása, kitöltése jelentősen kevesebb időt vesz igénybe (időhatékonyság), így kevesebb emberi input, hozzáadott érték szükségeltetik hozzá.

- 4. Biztonság:** A szerződések esetében a megbízhatóságot és a biztonságot két külön fogalomként kell kezelnünk. A megbízhatóság a felek viszonyában értendő, jelen esetben tehát a szerződésen belüli viszonyokra értelmezendő. Értelmezésemben a megbízhatóság, mint fogalom azt jelenti, hogy a felek megbizonyosodhatnak afelől, hogy egyikük sem tesz kísérletet a szerződés módosítására vagy annak meghamisítására, és erre alapvetően egyiküknek nincs is lehetősége

A megbízhatósággal szemben a biztonságot, mint külső tényezőt kell értékelni. Amíg tehát a megbízhatóság a felek közötti bizalmat erősíti, és az okos szerződések átlátható és megbízható működését takarja, addig a biztonságot, mint olyat, a külső tényezőktől való védelem elemeként kell értelmezni. Mint ilyen, a kriptográfiai eljárás során történő titkosítás, a blokklánc jelentette megosztott főkönyv technológia és az általános végpontok közötti titkosítás mind-mind olyan védelmi vonalat alkot, amelyet a hagyományos eszközökkel csak jelentős nehézségek árán lehet áttörni.

8.2. Hátrányok⁷⁶⁵

Az okos szerződések fentiekben felsorolt négy előnyéből sajnálatos módon számos hátrány is fakad, amelyek – ahogy azt a függetlenség jelentette előnynél is említettem –, javarészt az előnyökből fakadnak, azokkal kéz a kézben járnak. Ezek a hátrányok pedig a következők:

- 1. Rugalmatlanság:** Ahogy az okos szerződéseknek egyszerre előnye a megbízhatóság és a blokkláncra kódolt szerződés szilárd szövege, úgy a módosítás nehézsége miatt a flexibilitás jelentősen lecsökken, így a feleknek előre kell gondolkodniuk és szinte minden lehetséges kimenetelt számba kell venniük, amennyiben el kívánják kerülni a szerződés későbbi módosításának szükségességét.
- 2. Hiteltelenség:** A függetlenség, a harmadik személyek kiváltásának ígérete első látásra rendkívül kedvezőnek hat. A szerződő fél személyét és teljesítőképességét megerősítő közvetítők hiánya ugyanakkor könnyen eredményezheti, hogy a felek inkább távol maradnak ettől az új megoldási formától és inkább a hagyományos szerződési formákat részesítik előnyben, mivel az azokba vetett bizalom erősebb alapot kínál kötelmi ügyleteik lebonyolításához. Szükséges ugyanakkor figyelembe venni azt is, hogy a harmadik személyek, külső közreműködők részvétele még az okos szerződések alkalmazása esetén sem fog teljesen megszűnni, csupán számuk lecsökken és feladatuk átalakul. Ebben a tekintetben, nem zárható ki például az ügyvédi közreműködés, hiszen az okos szerződések elterjedésével az informatikában jártasabb, kifejezetten ilyen területre szakosodott jogászok tanácsadó, szerződés-ellenőrző szerepe felerősödik majd.
- 3. Homályos szabályozás:** Mivel a gyakorlat meglehetősen új és egy gyerekcipőben járó jogintézményről van szó, az öt körülvevő szabályozás nem bír azzal a biztosító és kényszerítő erővel, ami elvárható. Ennek okán a gazdasági élet résztvevői is fenntartásokkal alkalmazzák a gyakorlatban, tovább nehezítve a jogesetek vagy precedensek alapján történő szabályozás kialakítását. Habár az Európai Unió által 2022-ben közzétett Adatrendelet⁷⁶⁶ részlegesen szabályozza az okos szerződéseket, mégsem tekinthetjük kielégítő szabályozásnak azt. Az intelligens szerződések gyorsan fejlődő

⁷⁶⁵ CSITEI (2019) és TULSIDAS (2018)

⁷⁶⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2854 rendelete (2023. december 13.) a méltányos adathozzáférésre és -felhasználásra vonatkozó harmonizált szabályokról, valamint az (EU) 2017/2394 rendelet és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (adatrendelet) PE/49/2023/REV/1 HL L, 2023/2854, 2023.12.22. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj> (Megtétekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

jellegéből adódóan tehát a megfelelő jogszabályi háttér hiánya eltántorító lehet az alkalmazás területén. A hatékonyság és gyorsaság hátulütőjeként továbbá, a blokklánc működéséből adódóan az egyes adatok, blokkok hitelesítése is időbe telik, ezért a kiterjedt hálóval rendelkező láncok esetében, egyes bonyolultabb szerződések végrehajtása és hitelesítése több időt is igénybe vehet, amely szintén bizalmatlanságra adhat okot a szerződés e módjával szemben.

4. **A meggyőző erő hiánya:** Az okos szerződés technológiája, révén, hogy még gyermekcipőben jár, magával hozza azt a minden technikai újdonságnál felmerülő gyermekbetegséget, amelyet a benne rejlő kockázatok, ki nem küszöbölt buktatók és kellemetlenségek jelentenek. Éppen ezért a gazdasági, magán és közszféra számára hiteltelen még ez a gyakorlat. Habár nem kétséges, hogy hatalmas lehetőségek rejlenek benne, mégis a megbízható, hiteles háttér és a több évtizedes joggyakorlat hiánya tartja vissza attól a fogyasztókat, a vállalkozásokat és a bürokratikus intézményeket, hogy tömegesen alkalmazzák a gyakorlatban az önvégrehajtó szerződéseket.

9. FELMERÜLŐ KÉRDÉSEK, MEGOLDANDÓ PROBLÉMÁK

Ahogy az a függetlenség nyújtotta előnyénél is olvasható, a szabályozástól való függetlenség és a lehetőségek széles tárháza magában hordoz bizonyos veszélyeket is. Elsősorban az ún. „heroin automata” esetre kell felhívni a figyelmet.⁷⁶⁷ A heroin automata problémája szerint az okos szerződés működése egy automatához, kávégéphez hasonlós.

Gombnyomásra, és megfelelő összeg behelyezése után a szerződő fél megkapja, az általa kijelölt terméket: a gép magától végrehajtja az utasításokat, köszönhetően az önvégrehajtó jellegnek. Ennek következtében felmerül a kérdés, hogy mivel a blokklánc biztosította platform és titkosítás segítségével a felek anonim módon köthetnek szerződést és bonyolíthatják ügyleteiket, elméletben semmi akadálya nincs annak sem, hogy a hipotetikus kávéautomatát kávé helyett heroinnal töltsük meg.

Éppen ezért rendkívül fontos, hogy a hatóságok, valamint egyes államok az okos szerződések alkalmazásának elterjedése előtt kidolgozzanak olyan metódusokat, módokat, amelyek segítségével megakadályozható a jogellenes célokra való felhasználása az okos szerződéseknek.

Ilyen megoldási kísérletnek tekinthető a korábban már említett európai Adatrendelet azon rendelkezése, amely előírja a „kill switch” klauzula intelligens szerződésekbe történő beépítését. Az Adatrendelet előírja⁷⁶⁸ a biztonságos leállítás és megszakítás követelményét, amely egy olyan mechanizmust jelent, amely a tranzakciók végrehajtását megakadályozza vagy felfüggeszti. Az említett előírás, habár mindenképpen egy fontos lépést tesz az okos szerződések biztosítása és szabályozása felé, mégis kritikára szorul, hiszen egy ilyen megszakító beépítése esetén felmerül a kérdés, hogy ki rendelkezik hatalommal a megszakító felett, kinek áll majd jogában és hatáskörben megszakítani a tranzakciót⁷⁶⁹. Az Adatrendeletet érintő további kérdések a dolgozat egy későbbi részében kerülnek tárgyalásra.

Az eredeti automata problémánál maradva ki kell jelenteni, hogy teljesen bizonyos csak akkor lehet valaki az okos szerződés technológiájának biztonságában, ha a heroin-automata jelentette veszélyt sikerül kiküszöbölni. Tehát csak akkor zárható ki a heroin automata hipotézise jelentette erkölcsi problémát, ha minden szerződést ellenőrizni tudna egy hatóság, legyen az egy szupranacionális szervezet, mint az EU, vagy egy nemzeti hatóság.

Álláspontom szerint azonban ez olyan mértékben csökkentené az okos szerződések nyújtotta anonimitás, hatékonyság előnyét, hogy ezzel gyakorlatilag elvenné az okos szerződés által kínált előnyöket.

Ugyanakkor az anonimitásból következik, hogy nem lehetséges ellenőrzéseket lefuttatni, nem lehetséges a szerződő partner háttérét ellenőrizni bizonyos esetekben, ezzel egyfajta bizalmatlanságot eredményezve. Ezért az intelligens köteleket szokást bizalmatlan avagy „trustless” szerződéseknek nevezni.⁷⁷⁰ Mivel ezekben a kötelmi módozatokban nincs megfelelő bizalom, így a kezdő vállalkozók, kereskedők, ha nem elővigyázatosak, könnyen csalás áldozataivá válhatnak. Azonban a problémára már létezik megoldás, hiszen a kriptovaluta és

⁷⁶⁷ RASKIN Max: The law and legality of smart contracts. *I Georgetown Law Technology Review*, 305 (2017) 2.

Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2959166 (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 30.)

⁷⁶⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2854 rendelete (2023. december 13.) a méltányos adathozzáférésre és -felhasználásra vonatkozó harmonizált szabályokról, valamint az (EU) 2017/2394 rendelet és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (adatrendelet) PE/49/2023/REV/1 HL L, 2023/2854, 2023.12.22. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.) 36. cikk (1) (b)

⁷⁶⁹ CASOLARI Federico - TADDEO Mariarosaria, -TURILLAZZI Aina - FLORIDI Luciano: How to Improve Smart Contracts in the European Union Data Act. *Digital Society*, 2023/1, 1. Elérhető: <https://link.springer.com/article/10.1007/s44206-023-00038-2> (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)

⁷⁷⁰ A. GUCCIARDI (2023) 61.

NFT kereskedelem kidolgozta már a maga gyakorlatát.⁷⁷¹ A gyakorlat szerint, habár bármilyen álnevet, és online személyiséget felhasználhatunk a kereskedelemhez, tranzakcióinkat a blokklánc rögzíti, éppen ezért azon üzletek, amit egy megadott felhasználó kötött, elraktározódnak, így értékelhetővé válnak.

Tehát egy olyan felhasználó, aki potenciális üzleti partner, azonban a profiljához, nem tartoznak jó értékelések, vagy nem rendelkezik megfelelő számú tranzakciókkal, az kevesebb bizalomban fog részesülni, mint az, akinek felhasználói fiókjához több, ellenőrizhető forrásból származó értékelése, és megbízható kereskedelmi háttere van. Ebben az esetben tehát a közösség jóváhagyása, és értékelése, valamint a régóta fennálló kereskedelmi és tranzakciós múlt fog valakit megbízható partnerre tenni, nem pedig egy bank vagy közvetítő hozzájárulása vagy kezessége. Ez azonban nem zárja ki kielégítő mértékben a csalások, és átverések lehetőségét.

Az intelligens szerződések körében felmerülő következő kérdés, amelyet tárgyalni, kell az a szerződés kikényszeríthetősége körében található. Mivel ahogy azt az előző dilemma is bizonyítja, szükség van szabályozásra az okos szerződések körében, annak biztonságos és fenntartható használatához. Éppen ezért fontos a szerződés esetleges kikényszeríthetőségével foglalkozni. Visszautalva korábbi állításaimra, látható hogy az intelligens szerződések egyik központi elemét jelenti azok „önvégrehajtó” jellege. Ebből következik, hogy elméletben nincs szükség a szerződés kikényszeríthetőségére lehetőségének fenntartására, hiszen a szerződés úgymond saját magát kényszeríti ki.

Fontos azonban megjegyezni, hogy habár e módszer jelentősen csökkenti a csalások, átverések lehetőségét, az anonimitás jelentette bizalmatlanság miatt nem szabad kizárnunk annak nagyon is valószínűsített lehetőségét. Ebben az esetben szükség van az állami úton való kikényszeríthetőségre, hogy megkapjuk azt az ellenszolgáltatást, amire szerződünk. Felmerül azonban a kérdés, hogy mire is van szükség a szerződés kikényszeríthetőséghez.

Harris Sliwoski⁷⁷² nyomán három olyan alapvető kritérium határozható meg, amelyeknek egy okos szerződésnek meg kell felelnie annak érdekében, hogy kikényszeríthetőnek tekinthessük.

- 1. Alaki követelmények:** a szerződésnek meg kell felelnie azon alaki követelményeknek, amelyeket a PTK megkövetel az egyes szerződésektől, legyen az hatósági engedély, aláírás vagy más alaki követelmény, amely nélkül a kötelmi szabályok nem fogadják be a szerződést. Az angolszász jogterületben ez az ajánlat, annak elfogadását és az ajánlat tárgyát jelenti.
- 2. A törvényes tartalom és feltételek:** Amennyiben a szerződés valóban létrejött, meg kell felelnie a törvényben előírt feltételeknek a tartalma szempontjából. Ez azt jelenti, hogy nem tartalmazhat jogellenes, erkölcstelen (jó erkölcsbe ütköző) vagy tiltott kikötést, vagy egyéb olyan kikötést, amelynek jogszabályban elrendelt előfeltételei hiányoznak. Éppen ezért, a Sliwoski által meghatározott három követelmény közül talán ezt a legkönnyebb bizonyítani és biztosítani
- 3. Hatáskör és illetékesség megléte:** ahhoz, hogy az államhoz vagy annak szervéhez forduljunk a jogkövetkezmények kikényszerítése végett, mindenek előtt meg kell állapítanunk, hogy mely állam joghatósága alá tartozik az adott szerződés, kinek van joga azt elbírálni. Ugyanis amíg belföldi B2B, B2C vagy C2C⁷⁷³ azaz vállalkozások közötti vállalkozások és fogyasztók közötti vagy fogyasztó és fogyasztó közötti

⁷⁷¹ KAISTO, J. - JUUTILAINEN, T. - KAURANEN, J.: Non-fungible tokens, tokenization, and ownership. *Computer Law & Security Review*, 2024/7, Elérhető: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0267364924000633> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 30.)

⁷⁷² BENCH, J. (2023) *Are smart contracts legal contracts?* Elérhető: <https://harris-sliwoski.com/blog/are-smart-contracts-legal-contracts/> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 30.)

⁷⁷³ Ld: <https://orienteed.com/en/b2b-b2c-b2b2c-c2c-c2b/>

szerződésekről beszélünk addig a hatáskör és joghatóság megállapítása igen triviális kérdés, azonban az okos szerződések területén figyelembe kell venni, hogy jelentős számban fordulnak elő olyan szerződő felek, akik az országhatáron túl találhatóak, így a nemzetközi magánjog szabályait is irányadónak kell tekinteni ebben az esetben, a joghatóság meghatározása céljából.

10. A EURÓPAI ADATRENDELET ELEMZÉSE

Azonban, az Európai Unió, a már említett Adatrendeletével jelentős lépést tett nem csak a biztonsági előírások és keretrendszerek meghatározása érdekében, de az ellenőrző hatóságok kijelölésében is.

Az Adatrendelet 37⁷⁷⁴. cikke a nemzetállamok számára olyan hatóságok felállítását írja elő, amelyek nemcsak megfigyelni képesek az Adatrendelet rendelkezéseinek teljesülését, és betartását, de ugyanakkor képesek azok kikényszerítésére is. Így az uniós jogalkotó az adatkoordinátor (*data coordinator*⁷⁷⁵) kijelölésével létrehozott egy olyan szervezetet, amely képes az Európai Unión belüli intelligens szerződésekkel kapcsolatos jogviták rendezésére. Habár egy ilyen rendelkezés csökkenti azt a rugalmasságot és szabadságot, amely az intelligens szerződések elsősorban vonzóvá teszi, mégis, álláspontom szerint, az előnyök hosszútávon, többszörösen meghaladják majd a kezdeti hátrányokat.

Az Adatrendelet 5 alapkövetelményt⁷⁷⁶ fogalmaz, meg amelyek elengedhetetlenek az okos szerződések és a bennük tárolt adatok biztonságos kezeléséhez és felhasználáshoz.

Ezek a rendelkezések ugyanakkor alkalmasak arra is, hogy olyan tartalmi alapkövetelményeket fektessenek le, amelyeknek mint szakmai standardnak, a további intelligens szerződéseknek meg kell felelniük.

Ezen alapelvek és alapkövetelmények pedig a következők: ⁷⁷⁷

1. **Megbízhatóság (Robustness):** ez az elv azt az általános követelményt fekteti le, hogy a szerződésnek harmadik személyek általi manipulációval szemben ellenállónak kell lennie, a megfelelő ellenőrzési mechanizmusokkal beépítve.
2. **Biztonságos megszakítás (Kill switch):** a biztonságos megszakítás egy olyan mechanizmust követel, meg amely a tranzakciók végrehajtását leállítja, valamint ugyanakkor megköveteli olyan mechanizmusok, kikötések létét is, amelyek lehetővé teszik az eredeti állapot helyreállítását, az in intergrum restituciót.
3. **Adatarchiválás:** ahogy előbb említettem a rendelet e cikkelyének egyik célja biztosítani, hogy tranzakciók adatai visszakereshetőek, bizonyíthatóak legyenek, ha a szerződést meg kell semmisíteni vagy meg kell szakítani.
4. **Hozzáférés ellenőrzés:** az elv megköveteli a szerződéshez való hozzáférés biztosítását és ellenőrzésének lehetővé tételét a megfelelő személyek valamint szervek felé
5. **Következetesség:** Végezetül a következetesség elve biztosítja azt, hogy a szerződés által végrehajtott tranzakciók összhangban legyenek a Data Act követelményeivel és előírásaival.

Az Adatrendelet mindezen követelmények alanyaként az intelligens szerződés értékesítőjét jelöli, meg amelyet 36. cikkének (2) bekezdése, mint a fentebbi követelmények betartásáért felelős személyi kört a következőképpen határozza meg: „[a]z intelligens szerződéseket használó alkalmazás értékesítője, vagy annak hiányában azon személy, akinek a kereskedelmi, üzleti vagy szakmai tevékenysége magában foglalja, hogy adatok rendelkezésre bocsátására

⁷⁷⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2854 rendelete (2023. december 13.) a méltányos adathozzáférésre és -felhasználásra vonatkozó harmonizált szabályokról, valamint az (EU) 2017/2394 rendelet és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (adatrendelet) PE/49/2023/REV/1 HL L, 2023/2854, 2023.12.22. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.) 37. cikk

⁷⁷⁵ Uo. 69.cikk

⁷⁷⁶ Uo. 36. cikk

⁷⁷⁷ OLIVIERI, L. – PASETTO, L. (2023) *Towards Compliance of Smart Contracts with the European Union Data Act*. 2. (Elérhető: <https://ceur-ws.org/Vol-3629/paper10.pdf>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 30.)

irányuló megállapodás vagy annak egy része végrehajtásával összefüggésben mások számára intelligens szerződéseket biztosít”

Ennek következtében az értékesítő a már említett EU-megfelelőségi nyilatkozatot állítja ki azok részére, akik számára a szerződést létrehozta, bizonyítva hogy az általa készített intelligens szerződés megfelel az EU szabványnak.

Ha az Adatrendelet jelentette szabályozást értékelni szeretnénk, előtte fontos számba vennünk a vele kapcsolatosan felmerült kritikákat is. Elsősorban *Floridi* és szerzőtársai⁷⁷⁸ hívják fel munkájukban a figyelmet arra, hogy habár a rendelet meghatározza a keretszabályokat, jelentősen elcsúszkál a kikényszeríthetőség kérdése fölött. Egyet kell értenem ezzel az állásponttal, hiszen a rendelet valóban nem ad támpontot azt illetően, hogy az általa megnevezett Adatkoordinátorok mégis milyen formában és hatáskörrel rendelkezve kell, hogy létrejörjenek és működjenek.

Ennek eredményeként, *Floridi*⁷⁷⁹ véleményével egyetértve, a tagállamok túlzott mozgásteret kapnak a saját hatóságaik kialakításában, és nemzeti jogszabályaikhoz való igazításban, önnön jogrendszerükbe való beépítésben. Ennek eredményeként nő a veszélye a jog töredezettségének, veszélyeztetve azt az egységes szabályozást és fellépést, amelyet az okos szerződések „hétköznapiasítása” megkövetel. Éppen ezért, prioritást élvezne egy tanulmány az Unió részéről, amely bemutatná, hogy hatna a közösség egyes államaira a rendelet implementációja, hogyan manifesztálódna az egyes államok jogrendszereiben az Adatrendeletben megkövetelt biztosítékok. Így habár maga az Adatrendelet egy üdvözlendő lépésnek tekinthető ki kell jelteni, hogy ez a szabályozás önmagában nem elegendő.

További rendeletek vagy kiegészítő joganyag hiányában az Adatrendelet jelenlegi formájában történő alkalmazása számottevő hátrányt okozhat, ha a tagállamok túl szigorúan, vagy túl könnyedén veszik az adatkoordinátori feladatokat. Azonban az Adatrendelet megjelenése után számos tanulmány született, amely összefoglalja annak kritikáit, és megoldási kísérleteket, *de lege ferenda* javaslatokat tesz a fennálló joghézagok kitöltésére.

Ezek közül emelném ki *Oshani Seneviratne*⁷⁸⁰ értekezését, amelyben a szerző számos technológiai megoldást kínál a felmerülő problémákra. Munkájában elsősorban a vészleállító, biztonságos megszakítás vagy „kill switch” jelentőségét vizsgálja, sorra véve annak előnyeit és hátrányait négy fő területen. Ezen területek a biztonság, a felhasználói bizalom, az irányítás és az olyan szabályozásokkal való összhang, mint az Adatrendelet. A szerző, mint előny tartja számon biztonsági szempontból a hibákkal és csalásokkal szembeni védelem növelését. Fenntartja ugyanakkor a lehetőségét annak, hogy amennyiben nem kezelik megfelelően, a beépített „kill switch” visszaélésekre adhat okot.

Végezetül, *Seneviratne*⁷⁸¹ a „kill switch” fölötti irányítás kérdésében, mint pozitívum értékeli, hogy egy ilyen elem beépítése a szerződésbe közösségi egyetértéshez kötheti a működését, tehát demokratikus működést biztosíthat a vészleállításnak. Az érem másik oldalaként ugyanakkor szinte teljesen elkerülhetetlenné teszi a központi kontroll és ellenőrzés megjelenését. A tanulmányban számba vesz több lehetséges megoldási javaslatot az intelligens szerződésekben történő vészmegszakító alkalmazására, azonban még a mai napig nincs olyan tökéletes megoldás, amely egyszerre biztosítja a megfelelő jogi háttérrel, biztonságot és rugalmasságot,

⁷⁷⁸ CASOLARI – TADDEO – TURILLAZZI - FLORIDI (2023) 2-4.

⁷⁷⁹ Uo.

⁷⁸⁰ Seneviratne OSHANI (2024) *The feasibility of a smart contract „Kill switch”*. 2-4. Elérhető: <https://arxiv.org/html/2407.10302v1> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 30.).

⁷⁸¹ Uo.

ugyanakkor nem bizonytalanítva el a felhasználókat, de rendelkezve a megfelelő szakmai és technológiai háttérrel, a blokkláncon történő tranzakció megszakításához.

Azonban mivel a dolgozat témája elsősorban az okos szerződések jelenlegi állapotának bemutatása volt, így ezt a kifejezetten szerteágazó és átfogó kutatást igénylő területet a továbbiakban nem érintem.

Tehát a jelenlegi, az okos szerződéseket övező kérdéseket számba véve megállapítható, hogy három fő problémával küzd a gyakorlat, amelyek leküzdése és eliminálása esetén megnyílik az út a széleskörű alkalmazhatóság felé. Elsősorban az egységes jogi háttér hiánya az, amely miatt nem alkalmazható a mindennapi életben az okos szerződés, hiszen a gazdasági élet szereplői elővigyázatosságból tartózkodni fognak egy olyan módszer alkalmazásától, amely a jövőben korlátozás esetlegesen tiltás alá kerülhet, tartva attól, hogy akár ex tunc jogszabályt sértenek.

A következő probléma, amely még a megfelelő jogi háttér kialakítása, léte mellett is felmerül, a fentebb említett etikai kérdések és dilemmák, hiszen az okos szerződések nyújtotta flexibilitás és anonimitás könnyen jogellenes tevékenységek garmadáját vonhatja maga után, amennyiben ezek ellenőrzése és szabályozása nem történik meg megfelelő módon. Éppen ezért, a jövő jogalkotója számára a feladat kétszeres jelentőséggel bír.

Ezek mellett azonban, talán a legnagyobb kihívás, amellyel szembesülnie kell bármilyen szabályozó tevékenységet végző szervnek, az a megfelelő technológiai és technikai fejlettség, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy megfelelően működjön az intelligens szerződések ellenőrzése.

Ezzel együtt be kell látni, hogy addig nem valósítható meg az intelligens szerződésekben rejlő teljes potenciál, amíg nem áll rendelkezésre egy olyan közigazgatási szervezet, amely képes kezelni azon kihívásokat, amelyek a blokklánccal, a digitális valutákkal, és tokenekkel megjelennek.

11. ZÁRSZÓ

Az okos szerződések egyértelműen a 21. század korszakalkotó vívmányai közé sorolhatók, hiszen a benne rejlő lehetőségek és előnyök forradalmasíthatják nemcsak a digitális piacon, tokenekkel, vagy kriptovalutákkal történő kereskedést, hanem akár az ingatlanpiacot, vagy akár képesek lesznek gyökeresen átformálni komplett gazdasági szektorokat.

A jövőben minden olyan szektor, ahol a digitális eszközökön keresztül, informatikai eszközökön történik a munkafolyamat akár csak egyetlen szegmense is, az becsatornázzhatóvá válik az okos szerződések körébe. A teljes kereskedelmi szféra a felismerhetetlenségig megváltozhat az önvégrehajtó szerződések elterjedésével, amelyek lehetőséget biztosítanak arra, hogy a piacok a legapróbb változásra is azonnal reagáljanak, közvetítő nélkül ruházzák át javaikat egymásra. Ugyanakkor talán éppen ezért kell kitüntetett figyelmet szentelni ennek a témának, hiszen a benne rejlő lehetőségek eltörpülnek azon veszélyek és kockázatok mellett, amelyeket egy félrekezelt, nem megfelelő módon szabályozott és ellenőrzött, de nagy tömegek számára elérhetővé tett lehetőség jelent. Mindezek mellett elvitathatatlan érdem, hogy már ma is, legalább akkora lehetőséget nyújtanak ezek a szerződések, mint amekkorát az első tőzsdék megjelenése jelentett.

12. IRODALOMJEGYZÉK

- JUHÁSZ Ágnes - PUSZTAHELYI Réka: Legal questions on the appearance of self-driving cars in the road traffic with special regard on the civil law liability. *European Integration Studies*, 2016/1, (Elérhető: <https://ojs.uni-miskolc.hu/index.php/eis/article/view/1125>) (megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- GUCCIARDI, Antonino: *Trustless contract management: a study on the benefits of blockchain-based smart contracts* Politecnico di Torino, Corso di laurea magistrale in Ingegneria Gestionale (Engineering And Management), 2023.
- BENCH, J. (2023) *Are smart contracts legal contracts?*, Harris Sliwoski LLP. (Elérhető: <https://harris-sliwoski.com/blog/are-smart-contracts-legal-contracts/>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- BUDAI Gergő: *Blockchain. A kriptovaluták és az okos szerződések világa* Zalaegerszeg, Budapesti Gazdasági Egyetem, 2018.
- CAPLICE, Chris: *Improving shipping contracts with the use of Blockchains*, Harshvardhan, May 2018.
https://ctl.mit.edu/sites/ctl.mit.edu/files/theses/executive_summary_harshvardhan.pdf
- CASADO-VARA, Roberto – BRIONES, Alfonso González – PRIETO, Javier – CORCHADO, Juan M.: Smart contract for monitoring and control of logistics activities: Pharmaceutical utilities case study. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, June 2019.
- CSITEI Béla: *Okos Szerződések* (2019) Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02. (Elérhető: https://antk.uni-nke.hu/document/akk-copy-uni-nke-hu/Opuscula_Civilia_2019_Csitei_Bela.pdf)
- DE FILIPPI, Primavera – WRIGHT Aaron (2018): *Blockchain and the Law: The Rule of Code*. London, Harvard University Press
- Deloitte INSIGHT: *Blockchain A technical primer* (2018) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
(Elérhető: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/4436_Blockchain-primer/DI_Blockchain_Primer.pdf)
- ESZTERI Dániel: *Blokklánc, okosszerződések és adatvédelem*. *Datapatron*, 2022/1.
- DRESCHER, Daniel (2017): *Blockchain Basics – A Non-technical Introduction in 25 Steps*. Apress, New York
- EGRI Szilvia: *Bevezető a kriptovaluták és a blockchain titokzatos világába*. (Elérhető: https://fintechzone.hu/bevezeto_kriptovalutak-es-blockchain-titokzatos-vilagaba/) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- CASOLARI Federico - Taddeo MARIAROSARIA - Turillazzi AINA - Floridi LUCIANO: How to Improve Smart Contracts in the European Union Data Act. *Digital Society*, 2023/1.
- FELL, Grace: *The 4 Insurtech Blockchain Disruptors To Know*. (Elérhető: https://www.foresightfactory.co/2017/06/15/4_insurtech-blockchain-disruptors-know/) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Eszterházy Károly Egyetem – Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, 2019.
- GLAVANITS Judit – KIRÁLY Péter Bálint: A blockchain-technológia alkalmazásának jogi előkérdései: a fogalmi keretek pontosításának szükségessége. *Jog, Állam, Politika*, 2018/3.
- HARVEY, Campbell R. (2014): *Cryptofinance*. SSRN Electronic Journal, 2014. (Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=2438299>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- HEGYES Péter: *Az okos szerződések felhasználási lehetőségei* (2018)
(Elérhető: https://acta.bibl.u-szeged.hu/69047/1/lectiones_iuridicae_022_083-096.pdf) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)

- HERTELENDY Livia: *Mi az az okos szerződés?* Virtualis.cash, 2019. (Elérhető:<https://virtualis.cash/mi-az-az-okos-szerzodes/>) (Megtekintve és letöltve:2024. 10. 02.)
- Informatikai, Távközlési és Elektronikai Vállalkozások Szövetsége (IVSZ): *Előzetes Megvalósíthatósági Tanulmány „Az Internet of Things koordinált fejlesztése és alkalmazásának elterjesztése Magyarországon” tárgykörben*, (Elérhető: <http://ivsz.hu/wp-content/uploads/2016/04/az-internet-of-things-koordinalt-fejlesztese-es-alkalmazasanak-elterjesztese-magyarorszagon-.pdf>) (Megtekintve és letöltve:2024. 10. 02.)
- IVÁN Soma: *Az okosszerződések, mint a bizalom helyreállításának módja. Comparative Law Working Papers, 2024/2. Hallgatói klsz.*
- JÁMBOR Gellért: A kriptovaluták megjelenése, elterjedése és a jelenséggel szemben lehetséges jogi válaszlepek. *Magyar Rendészet*, 2023/4.
- JUHÁSZ Ágnes: Online szerződéskötés, digitális tartalom és szolgáltatás, intelligens szerződések - A szerződési jog új korszaka? *Infokommunikáció és Jog*, 2020/E-Különszám
- KAISTO, J. - JUUTILAINEN, T. - KAURANEN, J.: Non-fungible tokens, tokenization, and ownership. *Computer Law & Security Review*, 2024/7. (Elérhető:<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0267364924000633>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- KIRÁLY Péter Bálint: Az okos szerződések helye a jogrendszerben. *Diskurzus*, 2020/1. (Elérhető:<https://blszk.sze.hu/images/Dokumentumok/diskurzus/2020/Kir%C3%A1ly%20P%C3%A9ter.pdf>) (Megtekintve és letöltve:2024. 10. 02.)
- KRISHNAN, Hari – SAKETH, Sai – VAIBHAV, Venkata Tej: *Cryptocurrency Mining – Transition to Cloud. International Journal of Advanced Computer Science and Applications, Vol. 6, No. 9, 2015.*
- LESZKOVEN László: Az általános szerződési feltételek útján létrejövő szerződések. *Gazdaság és Jog*, 2014/10.
- LESZKOVEN László: A szerződés fogalma. in BARZÓ Tímea – JUHÁSZ Ágnes – LESZKOVEN László – PUSZTAHELYI Réka(szerk.): *Kötelmi jog. A kötelek közös szabályai és a szerződés általános szabályai*. Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2016.
- RASKIN, Max The law and legality of smart contracts. *1 Georgetown Law Technology Review*, 305 (2017) Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2959166 (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)
- MIK, Eliza: Smart Contracts: Terminology, Technical Limitations and Real World Complexity. *Law, Innovation & Technology*, (2017) 9.2.
- MOLNÁR Szilárd: A negyedik ipari forradalom nem várt hatásai. *Új Magyar Közigazgatás*, 2018/3.
- NACH, Hamid – Ghilal, Rachid: *Blockchain and Smart Contracts in the Logistic and Transportation Industry: The Demurrage and Maritime Trade Use Case*. In The First Annual Toronto FinTech Conference, Toronto, Canada, October 20–21, 2017.
- NAKAMOTO, S. (2008). Bitcoin A Peer-to-Peer Electronic Cash System.
- NÉMETH Krisztián: *Mi az a blokklánc (blockchain), egyszerűen?* Virtualis.cash, 2019. (Elérhető:<https://virtualis.cash/blokklanc/>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- OLIVIERI, L. - PASETO, L. (2023) *Towards Compliance of Smart Contracts with the European Union Data Act*. (Elérhető: <https://ceur-ws.org/Vol-3629/paper10.pdf>) (Megtekintve és letöltve:2024. 10. 02.) (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)
- Seneviratne OSHANI (2024) *The feasibility of a smart contract ‘Kill switch’*. (Elérhető: <https://arxiv.org/html/2407.10302v1>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- REAM, J. - CHU, Y. - SCHATSKY, D. (2016): *Upgrading blockchains: Smart contract use cases in industry*. [Blog] Deloitte Insights.

- (Elérhető: <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/focus/signals-for-strategists/using-blockchain-for-smart-contracts.html>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- ROHR, Jonathan – WRIGHT, Aaron: Blockchain-Based Token Sales, Initial Coin Offerings, and the Democratization of Public Capital Markets. *Cardozo Legal Studies Research Paper*, No. 527
 - SADIKU, Matthew N. O. – EZE, Kelechi G. – MUSA, Sarhan M.: Smart Contracts: A Primer. *Journal of Scientific and Engineering Research*, 5 (5), 2018.
 - SAVELYEV, A. (2016): *Contract Law 2.0: «Smart» Contracts As the Beginning of the End of Classic Contract Law*. [online] National Research University Higher School of Economics, (Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=2885241>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
 - SCHUEFFEL, Patrick (2016): Taming the Beast: A Scientific Definition of Fintech. *Journal of Innovation Management*, 2016/4.
 - Chamber of Digital Commerce: *Smart Contracts: 12 Use Cases for Business and Beyond. A Technology, Legal and Regulatory Introduction – Foreword by Nick Szabo.*, December 2016. (Elérhető: <https://d3h0qzni6h08fz.cloudfront.net/Smart-Contracts-12-Use-Cases-for-Business-and-Beyond-Chamber-of-Digital-Commerce.pdf>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
 - STEFÁN Ibolya: Az okos szerződések létrejöttének és érvénytelenségének kérdései. *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/2. különszám
 - SZABO, N. (1996). *Nick Szabo -- Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets*. [online] Fon.hum.uva.nl. (Elérhető: <https://www.truevaluemetrics.org/DBpdfs/BlockChain/Nick-Szabo-Smart-Contracts-Building-Blocks-for-Digital-Markets-1996-14591.pdf>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
 - TASCA, P. - ASTE, T. - PELIZZON, L. - PERONY, N.: *Banking beyond banks and money: a guide to banking services in the twenty-first century*. Zurich: Springer, 2016.
 - THOMPSON, S. (2017): *The preservation of digital signatures on the blockchain*. [online] University of British Columbia, (Elérhető: <http://ojs.library.ubc.ca/index.php/seealso/article/view/188841/186525>) (Megtekintve és letöltve: 2024.10.02)
 - TJONG TJIN TAI, E. (2017): Formalizing Contract Law for Smart Contracts. *Tilburg Private Law Working Paper*, Series No. 6/2017. [online] Tilburg Law School, (Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=3038800>) (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
 - TULSIDAS, Tanash Utamchandani: *Smart Contracts from a Legal Perspective*. Final Degree Work. Universitat d'Alacant, Spain, 2018
 - YAGA, Dylan – MELL, Peter – ROBY, Nik – SCARFONE, Karen: *Blockchain Technology Overview*. In National Institute of Standards and Technology Internal Report 8202, 2018. 10. 11.
 - ZÖDI Zsolt: *Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kiívások az információs társadalomban*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018.

Internetes források jegyzéke:

- Cryptopedia Staff: Smart Contract Examples and Use Cases, 2021. 12. 23. <https://www.gemini.com/cryptopedia/smart-contract-examples-smart-contract-use-cases#section-smart-contract-use-cases-in-finance> (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- Insurance Journal: Insurers Use Blockchain to Improve Efficiency, 2018. 03. 26. <https://www.insurancejournal.com/news/international/2018/03/26/484363.html> (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)

- Portfolio: Nagyobbat szólhatnak az okosszerződések, mint maga a Bitcoin, 2018. 03. 13. <https://www.portfolio.hu/vallalatok/it/nagyobbat-szolhatnak-az-okosszerzodesek-mint-maga-a-bitcoin.279235.html> (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- DÉNES Zoltán: Károly király portréja, 2024. 05. 15. <https://www.vg.hu/extra/2024/05/karoly-kiraly-portre> (Megtekintve és letöltve: 2024. 10. 02.)
- Zálogjogi Nyilvántartás: <https://mokk.hu/zalogjogi-nyilvantartas-zony/> (Megtekintve és letöltve: 2024. 09. 29.)

Felhasznált jogszabályok jegyzéke:

- 1999. évi LXXVI, szerzői jogról szóló törvény
- 2011. évi CLXXVIII. törvény a mezőgazdasági termelést érintő időjárasi és más természeti kockázatok kezeléséről
- 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) HL L 119., 2016.5.4,
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2854 rendelete (2023. december 13.) a méltányos adathozzáférésre és -felhasználásra vonatkozó harmonizált szabályokról, valamint az (EU) 2017/2394 rendelet és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (adatrendelet) PE/49/2023/REV/1 HL L, 2023/2854, 2023.12.22

**BÜNTETŐJOGI SZEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT**

Dr. Hollósi Éva

Reintegrációs őrizet és házi ápolási őrizet gyakorlati tapasztalatai.

ELŐSZÓ

A legkorábbi emberi közösségek létrejöttétől kezdődően problémaként merült fel a közösség értékrendjével történő akár tudatos, akár nem szándékos szembe helyezkedés az egyén részéről.

A történelem során az egyes korokban és kultúrákban eltérő megoldási kísérletek születtek a szabályszegők megbüntetésére, Hammurapi – még a maga korában is rendkívül szigorú – törvényeitől kezdve a középkorban elfogadottnak számító, ám mai szemmel nem kevésbé drasztikusnak látszó talio elven és ún. „istenítéleteken” át a modern kori, alkotmányos garanciákkal körülbástyázott büntetőjog, büntetőeljárás jog és büntetés-végrehajtási jog megszületéséig.

Az ezredforduló azonban továbbra is kihívásokat hozott a bűnüldözés és bűnmegelőzés területén. A modern demokratikus jogállamokban ma is kétség övezi azt, hogy a bűnelkövetők - szabadságvesztés általi - izolációja a társadalomtól valóban hatékonyan szolgálja-e a büntetés célját, ami annak megakadályozása, hogy akár az elítélt, akár a társadalom más tagja (újabb) bűncselekményt kövessen el. Dilemmaként jelentkeznek e mellett olyan, figyelmen kívül nem hagyható káros jelenségek, mint a börtönártalmak vagy a börtönök túlszűfolttsága.

A hazánkban csupán kilenc éves múltra visszatekintő reintegrációs őrizet jogintézménye egyfajta megoldási kísérletnek tekinthető a fentebb vázolt kérdésekre, amennyiben általa a jogalkotó lehetővé teszi azt, hogy az első alkalommal (vagy visszaesőnek nem minősülő) bűnelkövetők - csekélyebb tárgyi súlyú bűncselekmény esetén - a szabadságvesztés bizonyos hátralevő részét a számukra meghatározott magatartási szabályok szerint az otthonukban, támogató érzelmi-anyagi közegben, illetve a felelős életvezetés kialakításához és a megélhetésük biztosításához szükséges (büntetés-végrehajtási intézeten kívüli) munkavégzéssel töltsék el.

Tanulmányomban a pályázat terjedelmi korlátaira tekintettel a Fővárosi Törvényszék reintegrációs őrizettel kapcsolatos gyakorlatát mutatom be a 2021. és 2023. évek közötti időszakra fókuszálva. A pályamű röviden ismerteti az otthonápolási őrizet gyakorlati tapasztalatait is annak bevezetésétől (2023. február 23.) 2024. szeptember 1. napjáig.

A tanulmány elkészítése során vizsgálatom anyagát a Fővárosi Törvényszéken 2021. január 1. és 2023. december 31. között reintegrációs őrizet ügytárgyként lajstromozott ügyek képezték. Vizsgálati módszerem az ügyek típusok szerinti különválasztásán, feldolgozásán és összegző bemutatásán alapult. Ennek megfelelően külön fejezetekben ismerhetjük meg a reintegrációs őrizet elrendelésének, megváltoztatásának, az elrendelés előterjesztés visszautasításának, és a megszüntetésének bírósági gyakorlatát.

A reintegrációs őrizet gyakorlatának, a bírósági döntéshozatal szempontjainak megértéséhez indokolt a történeti előzményeknek és a vonatkozó jogszabályi háttérnek az ismertetése, ezeket igyekeztem az érthetőséghez elengedhetetlenül szükséges mértékre szűkíteni, mivel célom elsődlegesen a gyakorlati tapasztalatok bemutatása.

1. BEVEZETÉS

1.1. A reintegrációs őrizet nemzetközi háttere

Magyarországon 2015. április 1-je óta van lehetőség a reintegrációs őrizet alkalmazására.⁷⁸² A reintegrációs őrizet lényege röviden abban foglalható össze, hogy az elítélt által a büntetés-végrehajtási intézetben kívül, a büntetés-végrehajtási bíró által meghatározott helyen reintegrációs őrizetben töltött idő a szabadságvesztés időtartamába beleszámít, ugyanakkor az Alaptörvényben biztosított néhány alapjog⁷⁸³, így elsősorban a tényleges mozgási szabadság és a tartózkodási hely szabad megválasztásának joga – a reintegrációs őrizet időtartama alatt – korlátozott.

Az elítélt tehát továbbra is szabadságvesztés büntetését tölti, azonban annak végrehajtási módja megváltozik.

Hazánkban a jogalkotó a 2014. november 18-i ülésen fogadta el a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényt (a továbbiakban: Bv. tv.) és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról szóló 2014. évi LXXII. törvényt, amellyel 2015. április 1-jei hatállyal bevezetésre került a reintegrációs őrizet.

A jogintézmény egyik lényeges, alapvető vonása, egyúttal az elrendelhetőségének feltétele és az ellenőrizhetőségének (egyik, de nem kizárólagos) eszköze az elektronikus nyomkövető rendszer alkalmazása, amelynek jogi és gyakorlati gyökerei a 20. századi Egyesült Államokban és Európában jelentek meg; érdemes ezeket – a teljesebb összkép érdekében – igen röviden áttekintetünk.

Az elektronikus nyomkövető rendszer az 1960-as évek közepén Robert Schwitzgebel, a Harvard Egyetem pszichológusának ötletéből született, aki úgy érezte, hogy megoldása humánus és költséghatékony alternatívája lehet a bebörtönzés intézményének.⁷⁸⁴ Schwitzgebel találmányát – az 1969-ben megszerzett szabadalmi oltalom ellenére – csak az 1980-as években kezdték el alkalmazni az Egyesült Államokban. A rendszer működése azon az eleven alapult, hogy azok a bűnelkövetők, akik bizonyos feltételeknek megfeleltek, és vállalták, hogy a nap 24 órájában hajlandók egy rájuk rögzített jeladó eszközt, peracet magukon viselni, büntetésüket otthon tölthették. Emellett ahhoz is hozzá kellett járulniuk, hogy lakásukban – az első időkben vezetékes telefonfonalat használó, valamint a helyi energiaellátásra kapcsolt – jeltovábbító eszköz kerüljön telepítésre.⁷⁸⁵

A rendszer alkalmazására tehát az Egyesült Államokban került sor elsőként, majd innen fokozatosan vették át az európai országok. Az átvételre törekvés oka döntően abban keresendő, hogy a kontinens országai is igyekeztek bevezetni olyan megoldást, amellyel egyszerre orvosolható a büntetés-végrehajtási intézetek általánossá váló túlszűfoltysága, a fogva tartás költségessége, valamint a fogvatartottak kriminalizálódásának lehetősége.

Európában a rendszer az Electronic Monitoring (EM) elnevezést kapta, és alapvetően két típusú modell valósult meg, így beszélhetünk ún. frontdoor és backdoor modellről.

A frontdoor modell lényege, hogy a terhelt nem kerül büntetés-végrehajtási intézetbe (a továbbiakban: bv. intézet), ezzel elkerülendő – a későbbiek során bemutatásra kerülő – prizonizációs hatásokat. Tág értelemben ide sorolhatjuk a dekriminalizáció gondolatát, a

⁷⁸² MITROVICS Zoltán: Reintegrációs őrizet a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői tevékenység tükrében. *Börtönügyi Szemle*, 2023/1, 51.

⁷⁸³ Alaptörvény XXVII. cikk (1) bek.: Mindenkinnek, aki törvényesen tartózkodik Magyarország területén, joga van a szabad mozgáshoz és tartózkodási helye szabad megválasztásához.

⁷⁸⁴ NAGY Anita: A reintegrációs őrizet magyarországi és európai fejlődési irányai. *Kúriai Döntések*, 2018/4, 1.

⁷⁸⁵ Uo.

mediációs eljárást, az alternatív szankciók alkalmazását, illetve a felfüggesztett szabadságvesztés jogintézményét is.⁷⁸⁶

A backdoor modell esetében a már bv. intézetben fogva tartott elítélt az ítéletben kiszabott szabadságvesztés tényleges időtartamának letöltése előtt távfelügyeleti eszköz alkalmazásával visszakerül a lakókörnyezetébe, ez azonban nem azonos a feltételes szabadságra bocsátással.

Az Európai Unió Tanácsa a 2008. évben elfogadta a kölcsönös elismerés elvének az ítéletekre és a próbaidőt megállapító határozatokra való, a próbaidő alatti magatartási szabályok és alternatív szankciók felügyelete céljából történő alkalmazásáról szóló 2008/947/IB számú kerethatározatot, amelynek deklarált célja az elítéltek társadalmi beilleszkedésének elősegítése, az áldozatok és a lakosság védelmének fokozása, valamint a megfelelő, a próbaidő alatti magatartási szabályok és alternatív szankciók alkalmazásának megkönnyítése az olyan elkövetők esetében, akik nem az elítélés szerinti államban élnek.⁷⁸⁷

A kerethatározat preambulumának (11) bekezdése szól arról, hogy adott esetben elektronikus nyomon követést lehetne alkalmazni a próbaidő alatti magatartási szabályok vagy alternatív szankciók felügyelete céljából, a nemzeti jogszabályokkal vagy eljárásokkal összhangban.⁷⁸⁸

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága munkája eredményeképpen született meg a 2014. évben az electronic monitoring-ról szóló CM/Rec(2014) 4 számú ajánlás, amely leszögezi, hogy az ajánlás célja az, hogy az etikai kérdésekhez és a professzionális zsinórmértékhez kapcsolódóan olyan alapelveket rögzítsen, amelyek által a részes államok számára lehetővé válik az electronic monitoring különböző formáinak igazságos, arányos használata az érintett személy jogainak teljes tiszteletben tartása mellett a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás során. Az ajánlás azt is hangsúlyozza, hogy az elektronikus kontroll egy hasznos kiegészítése lehet a már meglévő, az elítélteket/gyanúsítottakat szociálisan és pszichológiailag kedvező irányban fejlesztő támogatásoknak.⁷⁸⁹ Az ajánlás alapelvei között számos olyan szerepel, amely jól nyomon követő a magyar szabályozásban is. Így például:

- a büntető igazságszolgáltatásban az electronic monitoring (magyarul: elektronikus távfelügyeleti eszköz) fajtáit és használatának szabályait jogszabály rendezi;
- elrendelése és megszüntetése bírói hatáskörbe tartozik;
- alkalmazása során kizárólag az elrendelő határozatban foglalt mértékben és módon korlátozhatóak az elítélt/gyanúsított szabadságjogai;
- az elrendelésről szóló döntés meghozatala során figyelemmel kell lenni arra a családra és szűkebb társadalmi környezetre, ahol az ítélt/gyanúsított tartózkodni fog;
- elrendelése és végrehajtása során tilos bármilyen nemi, faji, bőrszín szerinti, nemzetiségi, nyelvi, vallási, szexuális irányultságbeli, politikai vagy más vélemény miatti, nemzeti- vagy nemzetiségi hovatartozás szerinti, vagyoni, kisebbséghez tartozás miatti, testi- vagy lelki fogyatékoság miatti megkülönböztetés.⁷⁹⁰

⁷⁸⁶ HUSSEIN Jasmine: A hátsó ajtós elektronikus felügyelet Magyarországon: A reintegrációs őrizet elmélete és gyakorlata. *Pro Futuro*, 2020/3, 31.

⁷⁸⁷ Európai Unió Tanács 2008/947/IB. (2008. november 27.) számú Kerethatározat 1. cikk 1. bekezdés. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0947> (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 26.)

⁷⁸⁸ ⁷⁸⁸ Európai Unió Tanács 2008/947/IB. (2008. november 27.) számú Kerethatározat Preambulum (11) bekezdés <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0947> (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 26.)

⁷⁸⁹ Recommendation Rec(2014) 4 of the Committee of Ministers to Member States on electronic monitoring, I. Scope. [c9756d5b-be0e-4c72-b085-745c9199bef4 \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/t49/CDL/CDL-NG/CDL-NG-2014-4-EN.pdf) (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 26.)

⁷⁹⁰ Recommendation Rec(2014) 4 of the Committee of Ministers to Member States on electronic monitoring, III. Basic principles. [c9756d5b-be0e-4c72-b085-745c9199bef4 \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/t49/CDL/CDL-NG/CDL-NG-2014-4-EN.pdf) (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 26.)

1.2. A magyar modell, elhatárolási kérdések

Fontos azonban kiemelni, hogy az elektronikus távfelügyelet alkalmazására a magyar büntető igazságszolgáltatásban már 2003 óta van lehetőség, a bűnügyi felügyelet (korábbi jogszabály alapján: házi őrizet) jogintézményén keresztül, azonban a két jogintézmény lényeges különbségeket mutat. Szintén indokolt az elhatárolás a feltételes szabadságra bocsátás jogintézményétől.

1.2.1. A bűnügyi felügyelet (házi őrizet) és a reintegrációs őrizet

A bűnügyi felügyelettel kapcsolatosan háromféle, a bíróság által elrendelhető kötelezettséget nevesít a Be.: bizonyos terület elhagyásának a tilalmát, bizonyos terület látogatásának a tilalmát, illetve a jelentkezési kötelezettséget. Ezen kötelezettségek együttesen is elrendelhetők, és a Be. 281. § (3) bekezdése arra is lehetőséget ad, hogy a bíróság egyéb kötelezettségeket írjon elő a terhelt számára (ilyen lehet például az alkoholtilalom). Ha a terheltnek megtiltják, hogy lakását, lakóhelyét, esetleg adott körzetet, [vár]megyét stb. elhagyjon, a Be. 281. § (4) bekezdés szerint a bíróságnak meg kell határoznia, hogy a terhelt a kijelölt területet, helyet milyen célból, különösen a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása, munkavégzés vagy gyógykezelés céljából milyen feltételek szerint hagyhatja el.⁷⁹³

A bűnügyi felügyelet is korlátozza tehát a személyi szabadságot, azonban alkalmazása során az elsődleges cél egy másik kényszerintézkedés, a letartóztatás kiváltása, amennyiben a bűncselekmény jellegére, a büntetőeljárás időtartamára és a terhelt által tanúsított magatartásra figyelemmel erre lehetőséget lát a bíróság.

⁷⁹¹ Recommendation Rec(2014) 4 of the Committee of Ministers to Member States on electronic monitoring, II. Definitions. [c9756d5b-be0e-4c72-b085-745c9199bef4 \(coe.int\)](#) (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 26.)

⁷⁹² 2017. évi XC. törvény 281. §

(1) A bünyügyi felügyelet a terhelt szabad mozgáshoz és a lakóhely, illetve a tartózkodási hely szabad megválasztásához való jogát korlátozza.

(2) Bűnügyi felügyelet elrendelése esetén a bíróság előírja, hogy a terhelt

a) a számára meghatározott területet, lakást, egyéb helyiséget, intézményt vagy ahhoz tartozó bekerített helyet engedély nélkül ne hagyja el,

b) meghatározott jellegű nyilvános helyeket, nyilvános rendezvényeket vagy meghatározott közterületeket ne látogasson, illetve

c) meghatározott időközönként és módon a rendőrség általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szervénél jelentkezzen.

(3) A bíróság a bünyügyi felügyelettel elérni kívánt célt biztosító további magatartási szabályokat is előírhat.

(4) A (2) bekezdés a) pontjának alkalmazása esetén a bíróság magatartási szabályként meghatározza, hogy a terhelt a kijelölt területet, helyet milyen célból, különösen a mindennapi élet szokásai szükségleteinek biztosítása, munkavégzés vagy gyógykezelés céljából, milyen feltételek szerint hagyhatja el.

⁷⁹³ POLT Péter (szerk.): *Nagykommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez*. 2023. évi jogtár formátumú kiadás, Budapest, Wolters Kluwer.

A reintegrációs őrizettel közös vonást mutat a bűnügyi felügyelet ugyanakkor annyiban, hogy mindkét jogintézmény hozzájárul a bv. intézetek túlsúlyfolttságának csökkentéséhez, azonban a reintegrációs őrizet legfontosabb rendeltetése az elítéltek társadalomba történő visszailleszkedésének elősegítése.

1. számú táblázat

A bűnügyi felügyelet és a reintegrációs őrizet elhatárolása

Szemponctok	Reintegrációs őrizet	Bűnügyi felügyelet
Szabályozás	Büntetés-végrehajtási jog szabályozza	Büntetőjog szabályozza
Elrendelés és megszüntetés	Bíróság	Bíróság
Jellege	A jogerősen kiszabott szabadságvesztés időtartamának tényleges letöltését megelőző szabadítás – a büntetés letöltésének alternatív módja	Büntetőeljárás során alkalmazott kényszerintézkedés
Célja	- Börtönártalmak csökkentése - Társadalmi visszailleszkedés elősegítése - Bv. intézeteknek túlsúlyfolttságának csökkentése	Letartóztatás kiváltása
Alapjogot korlátoz	Igen	Igen
Az eljárás mely szakaszában van rá lehetőség	Büntetés-végrehajtási szakaszban	Nyomozati, ügyészi, bíróság szakaszban

1.2.2. A feltételes szabadságra bocsátás és a reintegrációs őrizet

A bűnügyi felügyelethez hasonlóan a feltételes szabadságra bocsátás is számos hasonlóságot mutat a reintegrációs őrizettel, azon a két jogintézmény több tekintetben jelentősen különbözik egymástól.

A feltételes szabadság a büntető anyagi jog – komoly hagyományokkal bíró – olyan eleme, amelynél a jogszabályban meghatározott feltételek fennállása esetén a bíróság eltekinthet a büntetés meghatározott részének végrehajtásától. Ezzel szemben a reintegrációs őrizet tartama alatt a büntetés végrehajtása folyamatos, de annak módja a szabad élethez jobban igazodik. Olyan átmeneti eszköz, amely adott esetben kiegészíti azt a kétpólusú rendszert, ahol az elítélt

vagy teljes izolációban (bv. intézetben) van, vagy teljesen szabadon, időszakos ellenőrzés mellett (feltételes szabadság).⁷⁹⁴

A feltételes szabadság tehát egy nagyobb részben büntető anyagi jogi jogintézmény, amikor is az elítéltnak a szabadságvesztés végrehajtása során tanúsított magatartása alapján a bíróság eltekint a büntetés további részének letöltésétől.⁷⁹⁵ Ilyen aspektusból vizsgálva a feltételes szabadságra bocsátás egy, az elítélt számára biztosított olyan kedvezmény, amely lehetővé teszi számára, hogy a jogerős határozatban kiszabott szabadságvesztés büntetés egy részét nem kell letöltenie.

A feltételes szabadság anyagi jogi és végrehajtási vetülettel azonban egyaránt rendelkezik. Egyrésztől ugyanis a perbíróság az ítéletében a kiszabott szabadságvesztéssel összefüggésben vagy kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, vagy meghatározza annak legkorábbi időpontját, azaz állást foglal a büntetés tartamát lényegesen befolyásoló kérdésben.

Másrésztől a feltételes szabadságra bocsátás büntetés-végrehajtási jogintézmény is, mivel a végső döntés az elítélt feltételes szabadságra bocsátásáról az egyesbíróként eljáró büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe tartozik.

A fent vázolt kettősségnek megfelelően a feltételes szabadságra bocsátásról az anyagi jogi törvény és a Bv. tv. egyaránt tartalmaz rendelkezéseket.⁷⁹⁶

A reintegrációs őrizet szabályait ezzel szemben a Bv. törvény és más, alsóbb szintű jogszabályok tartalmazzák, mint a szabadságvesztés büntetés végrehajtási alternatíváját.

A feltételes szabadságra bocsátás és a reintegrációs őrizet egymáshoz való (eljárási) viszonyát a Bv. tv. a 61/B. §-ban rendezi. Ennek lényege abban foglalható össze, hogy nem szükséges az elítéltet meghallgatni a reintegrációs őrizet tartalma alatt, ha a bv. intézettől a feltételes szabadságra bocsátást támogató nyilatkozat érkezik⁷⁹⁷, illetőleg a büntetés-végrehajtási bíró a már elrendelt feltételes szabadságra bocsátást felülvizsgálhatja és az elrendelő határozatot saját hatáskörben hatályon kívül helyezheti, ha a feltételes szabadság esedékességének időpontjáig a bv. intézettől értesítést kap arról, hogy a reintegrációs őrizetben lévő elítélt az őrizet magatartási szabályait megszegte, továbbá ha az elektronikus távfelügyeleti eszközt megrongálta vagy használhatatlanná tette.⁷⁹⁸ Szintén fontos szabály, hogy amennyiben a büntetés-végrehajtási bíró mellőzi az elítélt feltételes szabadságra bocsátását, ezzel a reintegrációs őrizet is megszüntetésre kerül, az elítéltnak pedig ismételten bv. intézetbe kell vonulnia azért, hogy a szabadságvesztés fennmaradó részét ott letöltsse.⁷⁹⁹

⁷⁹⁴ LAJTÁR István: A szabadságvesztés izolációmentes végrehajtása – A feltételes szabadság és a reintegrációs őrizet. *Ügyészek Lapja*, 2020/6, 1.

⁷⁹⁵ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.)

38. § (1) Határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ügydöntő határozatában megállapítja a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy – a (4) bekezdésben meghatározott esetekben – azt, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége kizárt.

42. § Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ügydöntő határozatában meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja.

⁷⁹⁶ KARSAI Krisztina (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2024. (jogtár formátumú kiadás)

⁷⁹⁷ Bv. 61/B. § (1) Ha a reintegrációs őrizet alatt az elítélt feltételes szabadságra bocsátásáról kell döntenie, és a bv. intézet az előterjesztésben a feltételes szabadságra bocsátás engedélyezésére tesz javaslatot, a büntetés-végrehajtási bíró az elítélt meghallgatását mellőzheti.

⁷⁹⁸ Bv. tv. 61/B. § (2) Ha a büntetés-végrehajtási bíró az elítélt feltételes szabadságra bocsátását rendelte el, de a bv. intézet a feltételes szabadságra bocsátás esedékességének napjáig arról értesíti, hogy az elítélt a reintegrációs őrizet magatartási, illetve az elektronikus távfelügyeleti eszköz vállalt alkalmazási szabályait megszegte, az elektronikus távfelügyeleti eszközt megrongálta vagy használhatatlanná tette, a büntetés-végrehajtási bíró a feltételes szabadságra bocsátást újból megvizsgálja, és ennek alapján a végzését hatályon kívül helyezheti.

⁷⁹⁹ Bv. tv. 61/C. § (3) Ha a büntetés-végrehajtási bíró az elítélt feltételes szabadságra bocsátását mellőzte, a reintegrációs őrizetet megszünteti és megteszi a szükséges intézkedéseket a szabadságvesztés fennmaradó részének a letöltése érdekében.

A két jogintézmény főbb vonásainak összehasonlításához tekintsük meg az alábbi, 2. számú táblázatot.

2. számú táblázat

A feltételes szabadságra bocsátás és a reintegrációs őrizet elhatárolása

Szemponatok	Reintegrációs őrizet	Feltételes szabadságra bocsátás
Szabályozás	Büntetés-végrehajtási jog szabályozza	Büntetőjog és büntetés-végrehajtási jog szabályozza
Elrendelés és megszüntetés	Bíróság	Bíróság
Eljárás mely szakaszához kapcsolódik	A végrehajtási szakhoz (idő előtti szabadítás jogintézménye)	A végrehajtási szakhoz (idő előtti szabadítás jogintézménye)
Jellege	A jogerősen kiszabott szabadságvesztés időtartamának tényleges letöltését megelőző szabadítás – a büntetés <u>letöltésének</u> alternatív módja	A jogerősen kiszabott szabadságvesztés időtartamának tényleges letöltését megelőző szabadítás – a büntetés hátralevő részét <u>nem kell letölteni</u>
Érintettek köre	- Első bűntényesek - Visszaesőnek nem minősülő bűnismétlők	Visszaesők esetében is alkalmazható (meghatározott feltételek mellett)
Beszámítás a szabadságvesztésbe	Igen, abban az esetben is, ha a szabályok megszegése miatt megszüntetésre kerül ⁸⁰⁰	Nem, a megszüntető okok bekövetkezése esetén nem számítják be
Kontroll	Erőteljesebb	Enyhébb

A fentiekben jól látható, hogy noha általában a laikusok és sokszor az elítéltek számára sem egyértelmű a határvonal a feltételes szabadság és a reintegrációs őrizet között, valójában a két jogintézmény igen élesen elkülönül egymástól.

⁸⁰⁰ Bv. tv. 187/A. § (6) A reintegrációs őrizetben töltött időtartam a szabadságvesztésbe beszámít.

2. A REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET CÉLJAI

A Bv. tv. a kódex legelején, az Alapvető rendelkezések keretében, a büntetés-végrehajtás feladatai és céljai között deklarálja, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtásának rendjét úgy kell kialakítani, hogy az a büntetésben és az intézkedésben megnyilvánuló joghátrányon, illetve a megelőzést szolgáló rendelkezések érvényesítésén túl elősegítse az elítélt társadalmi beilleszkedését és a jogkövető magatartás kialakulását.⁸⁰¹

A reintegrációs őrizet célja valójában egybeesik a szabadságvesztés végrehajtásának a céljával, merthogy a szabadságvesztés végrehajtásának célja az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt a szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen, és a társadalom jogkövető tagjává váljon.⁸⁰²

Lényeges szempont az is, hogy az egyszeri alkalommal, kisebb tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető elítéltek mennyi időt töltenek a bv. intézet keretei között, tesznek szert ezáltal a személyiségüket hátrányosan befolyásoló kapcsolatokra az életvitelszerűen bűnöző egyénnel: minél több időt töltenek az izolált körülmények között, annál inkább az ún. „börtönártalmak” elszenvedői lesznek. A büntetés-végrehajtás nem súlytalan célját szolgálja így a reintegrációs őrizet azzal is, hogy a bv. intézetben kívüli időtöltéssel jelentős mértékben csökken a börtönártalmak által okozott káros pszichológiai és fizikai hatás, ez pedig közvetve egy másik célt, a sikeres visszailleszkedést is elősegíti.

Nem utolsósorban pedig a reintegrációs őrizet bevezetésével a bv. intézetekben tapasztalható túlszűfolttság is számottevően csökkenthető, ahogyan azt a Bv. tv. 187/A. §-ához fűzött miniszteri indokolás is megfogalmazza: „A törvény a bv. intézetek telítettségének csökkentése érdekében a reintegrációs őrizet intézményének többirányú kiterjesztését is megvalósítja.”⁸⁰³

Álláspontom szerint tehát a reintegrációs őrizet célja négy – egymástól nem független – irányból közelíthető meg, ezek a következők:

- a büntetés céljának megvalósulása (a büntetésben meghatározott joghátrány érvényesítése);
- a börtönártalmak enyhítése;
- a társadalomba történő sikeres visszailleszkedés elősegítése;
- a bv. intézetek túlszűfolttságának csökkentése.

A továbbiakban ezen célokkal kapcsolatosan szeretném ismertetni a legfontosabb sajátosságokat, helyenként pszichológiai és szociológiai kutatások eredményeit és megállapításait is felhasználva, amely esetleg túlmutathat a büntetés-végrehajtási jog hagyományos értelemben vett területén, azonban nélkülözhetetlen a szabályozás megértéséhez és a reintegrációs őrizet gyakorlati megvalósulásának vizsgálatához.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy az itt külön-külön részletezett célok valójában nem függetleníthetők egymástól, egymással szorosan összefüggenek és így egy koherens rendszert alkotnak.

⁸⁰¹ Bv. tv. 1. § (2) bek. a) pont

⁸⁰² Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának 2017.EL.II.H.13. számú véleménye a büntetés-végrehajtási bírói gyakorlat, különös tekintettel a reintegrációs őrizetre. Dr. Felek István, 2018. Budapest. 49. o.

⁸⁰³ Indokolás a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényhez. (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 29.)

2.1. A büntetés céljának megvalósulása – a büntetésben meghatározott joghátrány érvényesítése

A Bv. tv. a reintegrációs őrizet megengedhetőségének egyik feltételként rögzíti, hogy általa a büntetés célja megvalósulhasson.⁸⁰⁴ De mit is jelent tulajdonképpen a büntetés célja, illetőleg ehhez kapcsolódóan a szabadságvesztés végrehajtásának célja?

A büntetés céljára a Btk. 79. §-ában foglalt szabály ad választ, amelyben a jogalkotó rögzíti, hogy a büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el. Büntetés kiszabására tehát a törvényben meghatározott tényállások megvalósulása esetén a társadalom védelme érdekében van szükség.

A társadalmilag elfogadott és egyúttal jogvédelemben részesülő normák, értékek, szabályok védelme pedig kettős dimenzióban valósul meg. A büntetésnek a társadalomvédelmi funkciója keretében alkalmasnak kell lennie arra, hogy az elkövetőt visszatartsa az újabb bűncselekmény elkövetésétől (speciális prevenció), másfelől a társadalom többi tagjára is olyan hatást kell gyakoroljon, amely által megelőzhető az, hogy mások bűncselekményt kövessenek el (generális prevenció). A büntetőjogi szakirodalomban ma már nem vitatott, hogy a generális és a speciális prevenció együttesen látják el társadalomvédelmi feladatukat.⁸⁰⁵

A szabadságvesztés – mint büntetés – végrehajtásának célja a társadalom érdekeit sértő vagy veszélyeztető magatartásra a büntető igazságszolgáltatás útján adott válasz, azaz az elkövetőre kirótt joghátrány érvényesítése. A szabadságvesztés végrehajtása azonban olyan módon kell történjen, hogy az elítélt számára elősegítse a szabadulása utáni élete során a társadalomba való visszailleszkedést, a normakövető magatartást.⁸⁰⁶

A reintegrációs őrizettel érintett elítélt esetében az ügydöntő határozatban meghatározott joghátrány a szabadságvesztés, amellyel őt a szabadságvesztés bv. intézetén belüli végrehajtása során gyakorlatilag teljes mértékben izolálják a társadalom (nem bűnelkövető) tagjaitól. A speciális prevenció azonban akkor lehet valóban hatékony, ha annak eszközei és módszerei alkalmasak arra, hogy az elítélt személyiségét pozitív irányba befolyásolják. Az egyéni megelőzés akkor éri el valódi célját, ha az elkövető személyiségének lényegét úgy változtatja meg, hogy törvénytisztelő állampolgárrá válik.⁸⁰⁷

A reintegrációs őrizet során a társadalomba való visszailleszkedés fokozatosan valósul meg, hiszen az elítélt szabadságának teljes elvonását ugyan megszünteti, de nem hoz létre a feltételes szabadságra bocsátással vagy a teljes szabadsággal azonos állapotot, hanem egy viszonylag szigorúan felügyelt életszakaszba kerül, amelyben lehetősége van arra, hogy munkát vállaljon, erősítse emberi (családi és baráti) kapcsolatait, felkészüljön az önálló, felelősségteljes életvitelre. Az elrendelésről való döntés során tehát a büntetés-végrehajtási bírónak mindig körültekintően kell vizsgálnia azt, hogy az enyhébb végrehajtási móddal is megvalósulnak-e a büntetés céljai: az alkalmas-e arra, hogy az elítéltet visszatartsa a további bűnelkövetéstől; másfelől pedig szem előtt kell tartania a generális prevenció által diktált érdeket is: a reintegrációs őrizet elrendelésével az igazságszolgáltatásba vetett bizalom ne romoljon, a társadalom tagjainak általános biztonságérzete fennmaradjon, és a társadalom tagjai továbbra is jogkövető magatartást tanúsítsanak.

⁸⁰⁴ Bv. tv. 187/A. § (1) bek.

⁸⁰⁵ KARSAI Krisztina (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2024. (jogtár formátumú kiadás)

⁸⁰⁶ Bv. tv. 83. § (1) A szabadságvesztés végrehajtásának célja az ügydöntő határozatban meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen és a társadalom jogkövető tagjává váljon.

⁸⁰⁷ Indokolás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)

2.2. A börtönártalmak enyhítése

A reintegrációs őrizetbe helyezéssel vitathatatlanul kedvező irányú hatás érhető el az elítélt pszichés-lelki állapotában, de közvetett módon pozitívan hathat akár a szűkebb családi környezetének mentális egészségére is.

A szabadságvesztés végrehajtása során ugyanis minden elítélt valamilyen formában elszenvedi a börtönártalmak egyikét-másikát, akár minden jelenségét is, amely szükségszerűen a személyiség torzulásához vagy a már meglévő defektusok súlyosbodásához vezet. Ez pedig adott esetben megnehezítheti vagy megakadályozhatja a társadalomba történő sikeres visszailleszkedést.

A börtönártalom alatt a bv. intézetek diszfunkcióit, illetve ezen diszfunkcióknak a rabokra, a hozzátartozóikra, sőt a börtönőrökre is gyakorolt hatását értjük.⁸⁰⁸

A börtönártalom mindig jelen van a börtönben, és minden rabra, sőt hozzátartozóikra, a börtönőrökre és azok hozzátartozóira is hatással van. A börtönártalmak a börtönben, mint közegben fejtik ki hatásukat, azonban a börtönközegen túl a börtön közvetlen kapcsolatban van az azt körülvevő társadalommal is.⁸⁰⁹

A kutatások alapján megkülönböztetünk klasszikus, inherens (hozott) és immanens börtönártalmakat.

A szakirodalomban elsőként, az 1930-as években a klasszikus börtönártalmak leírása jelent meg. Donald Clemmer börtönszociológus alkotta meg a prizonizáció fogalmát, amely tulajdonképpen azt takarja, hogy a fogvatartott a bv. intézetben töltött idő során átveszi az intézet erkölcsi normarendszerét, értékrendjét, szokásait, gyakran úgy, hogy „rutinosabb” rabtársaitól újfajta bűnözési technikákat sajátít el.

Az egymáshoz idomulás elkerülhetetlen egy zárt közösségben, azonban a mérték minden esetben függ a büntetés előtti élet minőségétől: a kapcsolatok milyenségétől, intenzitásától, és attól is, hogy ezek milyen módon maradnak meg az elítélt életében. A büntetés hossza másik jelentős tényezőként van jelen a prizonizációs folyamatokban, hiszen a hosszabb idejű büntetés sérülékenyebbé teszi az egyént a börtönártalmakkal szemben.⁸¹⁰

A klasszikus börtönártalmak közé tartozik a stigmatizáció is, amely megbélyegzést jelent. Ez leggyakrabban kívülről érkezik az elítélt felé (a társadalom negatív értékítélete a bűnelkövetővel szemben: örökre bűnözőként tekintenek rá embertársai, akkor is, időközben mentesül a büntetett előéletéhez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól), azonban nem ritkán az intézetben belül is megjelenik (a börtönben kialakuló hierarchia, a börtönszlang jól ábrázolja ezt a jelenséget).

Fontos még említeni a deprivációt, azaz a megfosztottságot. A megfosztottság több síkon jelentkezik: megfosztás a szabadságtól, az anyagi javaktól, a szexuális élettől (kapcsolattól), az egyéni autonómiától (az intézet falain belül minimálisak az önálló döntések, ezzel szemben folyamatos a szoros irányítás és kontroll), a biztonságtól.⁸¹¹

A klasszikus börtönártalmakkal szemben a hozott, azaz az ún. inherens ártalmak olyan jellegűek, amelyek már korábban is jelen voltak az elítélt életében, azonban ezeket az intézeti

⁸⁰⁸ PAPCZUN Petra Judit – SZILÁGYI Nándor Imre: A reintegrációs őrizet szerepe az elítéltek társadalmi visszailleszkedésében. *Börtönügyi Szemle*, 2022/2, 18.

⁸⁰⁹ BORBÍRÓ Andrea [et al.] (szerk.): *Kriminológia*. 24.4.2. Börtönártalmak. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.

Forrás: https://mersz.hu/dokumentum/m736YOV1796_552/ (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)

⁸¹⁰ FEKETE Márta: Prizonizáció, elidegenedés, börtönártalmak, a hosszú időre elzárt fogvatartottak szemszögéből vizsgálva – Nemzetközi kutatások tükrében. *MAGYAR RENDÉSZET*, 2021/2, 127.

⁸¹¹ Gresham M. SYKES: *The society of the captives. A study of a maximum security prison*. Princeton, Princeton University Press, 2007.

fogva tartás tovább súlyosítja. Tipikus példájának tekinthetjük azt, hogy a bebörtönzéssel az elítélt elveszíti korábbi munkáját, ezáltal családja megélhetése is veszélybe kerül. Az anyagi nehézségek az egyéb szempontból is deviáns személyeket nagyon könnyen a bűnelkövető magatartás felé sodorhatják, és szinte törvényszerűen zajlanak le azok az események, amik miatt börtönbe fognak kerülni.⁸¹² Gyakran előforduló hozott ártalom a mentális deficit (igen sűrűn figyelhető meg például a skizofrénia), amely önmagában jelentős kezelendő problémának számít, azonban a bv. intézetben sajnálatos módon az egészségkárosodás tovább fokozódhat. Ehhez hasonló problémaként jelentkezik az, ha az elítélt már korábban is kábítószer használó volt, mivel az intézetekben a droghasználat általában a tilalmak ellenére is jelen van, és a fogyasztása az elítéltek értékrendjében legtöbbször igen előkelő helyen szerepel. A hozott ártalmak között végezetül érdemes még röviden kitérnünk az ún. institucionálisra. Ennek fogalmán azt értjük, amikor egy személy korábbi, huzamosabb ideig eltöltött intézeti tapasztalatánál fogva (gyerekotthon, kórház, börtön) hozzászokott az intézetekre jellemző légkörhöz, tipikusan annak szabályaihoz, viselkedési normáihoz, kötött napirendjéhez. Szélsőséges esetben ez olyan mértéket is ölthet, hogy az institucionálisodott személy már nem tudja elképzelni magát egy, a megszokott környezetétől eltérő közegben, képtelen önállóan keretezni életét.⁸¹³

A börtönártalmak harmadik nagy csoportja, az ún. immanens börtönártalmak jellemzése a 21. század elejének szakirodalmában jelent meg. Mivel ezen ártalmak köre rendkívül széles spektrumon helyezkedik el, csupán a leglényegesebb jellemzőket ismertem. Ezen ártalmak közös vonása, hogy általában tabujellegűek, az elítéltek írásaiban, verbális kommunikációjában, tetoválásaiban jelennek meg legtöbbször. Ide sorolhatjuk a fogva tartás azon személyiségromboló hatását, hogy az elítéltek önmagukra nem szubjektumként, hanem a büntetés-végrehajtás tárgyaként kezdenek tekinteni. Ezt erősíti a börtönközeg személytelen jellege. A személytelenség, tárgyiasítás, a sokszor értelmetlen munkavégzés, a néha nem vagy nem teljesen önként vállalt alkotó jellegű tevékenység elidegenedéshez vezet, amely fokozza a visszailleszkedés nehézségét.

2.3. A társadalomba történő sikeres visszailleszkedés elősegítése

*„A járókelők rosszallóan, némi megvetéssel, de leplezett érdeklődéssel szemlélték ezt a három vidám fickót, ezt a három léha, éretlen frátert. Nem értették őket, tehát gyűlölték.”
(Kosztolányi Dezső: Esti Kornél)*

A speciális prevenció és a szabadságvesztés végrehajtásának célja kapcsán már megállapítottuk, hogy kiemelt hangsúly van azon, hogy az egyént visszatartsa a további bűnelkövetéstől, ehhez pedig elengedhetetlen a társadalomba történő sikeres visszailleszkedés, azaz a normakövető magatartás elsajátítása, a társadalmilag elfogadott értékrend szerinti életvezetés. A börtönártalmak körében pedig szó esett a stigmatizációról, a társadalomban az elítélttel szemben kialakuló és a mentesítés ellenére fennmaradó negatív értékítéletről, megbélyegzésről, amely a sikeres visszailleszkedéssel ellentétes irányban hat.

⁸¹² LADÁNYI Bence: *Láthatatlan béklyók – a klasszikus és a hozott börtönártalmak*. Forrás: <https://mindsetpszichologia.hu/lathatatlan-beklyok-a-klasszikus-es-immanens-bortonartalmak> (Megjelenés ideje: 2019. április 2., megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)

⁸¹³ PARAGI Enikő: *Beszéljünk a börtönártalmakról!* Forrás: <https://arsboni.hu/beszeljunk-a-bortonartalmakrol/> (Megjelenés ideje: 2024. július 20., megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)

2012. év óta a fogvatartottak reintegrációját két nagyobb projekt igyekezett elősegíteni.

2012 és 2015 között valósult meg a Belügyminisztérium TÁMOP-5.6.3-12/1-2012-0001 számú projektje, amely megállapította, hogy a jogerősen kiszabott szabadságvesztés büntetést töltő elítéltek, valamint a letartóztatás alatt álló személyek társadalomba való visszailleszkedése a stigmatizáció miatt szinte teljesen ellehetetlenül.⁸¹⁴

Következő lépésként valósult meg 2016 és 2023 között az EFOP-1.3.3-16-2016-00001 azonosító számú, „Fogvatartottak reintegrációja” című kiemelt projekt. A projekt célként fogalmazta meg a jogerősen kiszabott szabadságvesztés büntetést töltő elítéltek, a letartóztatás alatt álló személyek társadalmi és munkaerőpiaci reintegrációjának erősítését és az elkövetők bűnismétlési kockázatának csökkentése érdekében reintegrációs program megvalósítását. A projekt egyik legfontosabb vállalása volt, hogy legalább 1300 fő fogvatartott számára piacképes szakma megszerzésének lehetőségét biztosítsa. Az elsősorban építőiparban, könnyűiparban, az elektronika, gépészet és a mezőgazdaság területén hasznos 25 féle szakma közül legnépszerűbbnek a targoncás; a festő, mázoló, tapétázó; a kerti járdakövező, az asztalosipari szerelő és a textiltermék összeállító képzés bizonyult.⁸¹⁵

A kormányzati kereteken kívül számos társadalmi szervezet is szívéen viseli az elítéltek sikeres reintegrációjának ügyét.⁸¹⁶

Dr. Pálvölgyi Ákos egy, a 2014. évben készített tanulmányában számol be az elítéltekkel és a pártfogó felügyelőkkel tartott fórumon szerzett tapasztalatairól: „Az egyik elítélt a közelgő szabadulására tekintettel az azzal kapcsolatos gondolatait közölte, melynek a lényege a következő: az elítélt fél a szabadulástól, ugyanis már látja magát a pályaudvaron két szatyorral a kezében, és fogalma sincs arról, hogy hova menjen, mihez kezdjen, hol dolgozhat ezután.”⁸¹⁷ A tanulmány szerint a pártfogó felügyelők tapasztalata az, hogy szabadulás után az álláskereséssel adódik a legtöbb probléma, illetőleg növeli a bűnismétlés veszélyét az is, ha az elítélt a szabadulás után ugyanabba a környezetbe kerül vissza, ahonnan bekerült, és ott semmi sem változik. Az az elítélt, aki hosszabb időre kiesik a munkából, annak újra kell tanulnia a munkára alkalmasság képességét, az ezzel járó felelősségvállalást.⁸¹⁸

Az elítéltek nehézségeit és a pártfogó felügyelők gyakorlati tapasztalatát is megismerve ugyancsak látható, hogy – a fentebb ismertetett állami és civil szervezeti támogatáson túlmenően – a reintegrációs őrizet is a társadalomba történő sikeres visszailleszkedés elősegítését szolgálja, amennyiben lehetőséget biztosít az elítélt számára, hogy a szabadságvesztésből hátralevő meghatározott időt az otthonában, családi környezetben, családjára érzelmi-anyagi támogatását igénybe véve, adott esetben munkát vállalva elsajátítsa a helyes, felelősségteljes életvezetést, ezáltal elkerülhetővé váljon a bűnismétlés veszélye és lehetősége.

⁸¹⁴ TÁMOP 5.6.3. „A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozási modellje”. Forrás: <https://bmprojektek.kormany.hu/a-fogvatartottak-tobbszakaszos-tarsadalmi-es-munkaero-piaci-reintegracioja-es-intenziv-utogondozasi-modellje> (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)

⁸¹⁵ EFOP 1.3.3. „Fogvatartottak reintegrációja”. Forrás: <https://bv.gov.hu/hu/az-efop-projekt-bemutata> (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)

⁸¹⁶ Példaként említhetjük meg a Váltó-Sáv Alapítványt, egy országosan működő civil szervezetet, amelynek célja és feladata a fogvatartottak és a szabadultak társadalmi és munkaerő-piaci beilleszkedésének támogatása, azaz a büntető eljárásban terheltnek minősülők megkeresése, gondozása, képzése, mentálhigiénés ellátása, reszocializációja/(re)integrációja/rehabilitációja, ill. családi kapcsolataik erősítése, a családok komplex rehabilitációs/reintegrációs feladatainak ellátása. Forrás: www.valtosav.hu

⁸¹⁷ PÁLVOŁGYI Ákos: A társadalom részvételének szükségessége a büntetés-végrehajtásban (reszocializáció, reintegráció). *Büntetőjogi Szemle*, 2014/2.

⁸¹⁸ Uo.

2.4. A büntetés-végrehajtási intézetek túlfűzöttségének csökkentése

A Magyarországon az 1993. évi XXI. törvénnyel kihirdetett Emberi Jogok Európai Egyezménye szerint senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.⁸¹⁹

Magyarország Alaptörvényének III. cikk (1) bekezdése ugyancsak rögzíti, hogy senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgátságban tartani.

A Magyarországon az 1995. évi III. törvénnyel kihirdetett, az Európa Tanács tagállamai által az 1987. évben Strasbourgban aláírt, a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény 1. cikke alapján létrejött a Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzésére Létrejött Európai Bizottság (CPT).⁸²⁰ A CPT a részes államokban tett látogatások során megvizsgálta a fogvatartottakkal való bánásmódot, és több jelentésében megállapította a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetek túlszűzöttségét.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága ugyancsak kötelezte Magyarországot, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket a fogvatartottak jogainak érvényesülése érdekében.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága által elvárt tagállami intézkedési stratégiát a jogalkotó az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás jogintézményének megteremtésével valósította meg: 2017. január 1. napjától kezdődő hatállyal a Bv. tv-be iktatta a kártalanítás szabályait. E szerint kártalanítás jár az elítéltnak a fogvatartása során a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya és az ehhez esetlegesen kapcsolódó más, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény, különösen az illemhely elkülönítésének a hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés vagy rovarirtás (a továbbiakban együtt: alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények) által előidézett sérelem miatt.⁸²¹

Jelen tanulmány szerzője a pályája során több mint 1500 kártalanítási kérelmet bírált el. Tapasztalata az, hogy a kártalanítás jogintézménye jól strukturált, megfelelően működik, a szabályok koherens rendszert alkotnak. Kiemelendő azonban, hogy a probléma megoldását nem az alapjogokat ért sérelem miatti (olykor tetemes összegű) anyagi kompenzáció, hanem az intézetek túlszűzöttségének csökkentése jelenti. Ehhez nyújthat hatékony segítséget a fogvatartottak számának csökkentése, természetesen csak abban az esetben, amennyiben az elítélt megfelel a reintegrációs őrizet Bv. tv-ben rögzített feltételeinek, vele szemben nem állnak fenn a kizáró okok, és a büntetés-végrehajtási bíró a körülmények gondos mérlegelését követően azt állapítja meg, hogy a büntetés célja ily módon is elérhető.

⁸¹⁹ Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikk

⁸²⁰ PERÉNYI Nóra: A reintegrációs őrizet.

Forrás: <https://www.mabie.hu/attachments/article/119/A%20reintegr%C3%A1ci%C3%B3s%20%C5%91rizet.pdf> (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)

⁸²¹ Bv. tv. 75/B. § (1) bek.

3. A REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET ELRENDELÉSE

3.1. A bírósági eljárást megelőző szakasz

A reintegrációs őrizet elrendelésére a bv. intézet teszt előterjesztést a büntetés-végrehajtási bírónak.⁸²² Az előterjesztés alapja lehet a bv. intézet kezdeményezése, illetőleg – a szabadságvesztés végrehajtása alatt egy alkalommal – az elítélt vagy a védője is terjeszthet elő ilyen irányú kérelmet.⁸²³

Hivatalból történő eljárás esetén a bv. intézet a reintegrációs őrizet esedékessége előtt 3 hónappal elsőként azt vizsgálja meg, hogy az elítélt vonatkozásában a törvényben meghatározott feltételek teljesülnek-e és vele szemben nem állnak-e fenn a törvényi kizáró okok.⁸²⁴ Ezekről a következő fejezetben fogok részletesen szólni.

Amennyiben az elítélt a törvényi feltételeknek megfelel és vele szemben a kizáró okok közül egyik sem merül fel, a bv. intézet reintegrációs tisztje az elítéltet előbb írásban tájékoztatja a reintegrációs őrizet feltételeiről és szabályairól, illetőleg írásbeli nyilatkozatot kér tőle arra vonatkozóan, hogy vállalja-e a reintegrációs őrizet feltételeit.⁸²⁵

Az elítélt által kiállított vállalási nyilatkozat beszerzését követően őt a bv. intézet szóban meghallgatja, amelynek során a bizottság előtt vázolnia kell a szabadulását követő életére vonatkozó terveit, illetőleg – ami rendkívül fontos, hogy – 5 napos határidővel meg kell jelölnie egy olyan ingatlant, amely Magyarország területén található és alkalmas arra, hogy a reintegrációs őrizet végrehajtásának helyszínéül szolgáljon. Nem jelent kizáró okot, ha a megjelölt ingatlan nem az elítélt tulajdonában vagy használatában áll, ebben az esetben azonban szükséges, hogy bemutassa a tulajdonos/lakáshasználatra jogosult személy által kiállított ún. befogadó nyilatkozatot.⁸²⁶ Abban az esetben azonban, ha az elítélt alkalmas ingatlant az előírt határidőben nem tud megjelölni, a bv. intézet az előterjesztést mellőzi.⁸²⁷

Ezt követően a bv. intézet megkeresi a kijelölendő lakás elhelyezkedése szerint területileg illetékes büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelőt annak érdekében, hogy felmérje, a megjelölt ingatlanban az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazható-e, illetve a környezettanulmány elkészítése végett.⁸²⁸

Az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazhatóságának feltétele, hogy a megjelölt ingatlan rendelkezzen egyrészt elektromos hálózattal és folyamatos tápellátással, másrészt az eszköz adatforgalmazásához szükséges hálózati lefedettséggel és jelerősséggel.⁸²⁹

A pártfogó felügyelő a bv. intézet megkeresése alapján felveszi a kapcsolatot az elítélt által a meghallgatásán megjelölt kapcsolattartó személlyel, és elvégzi a lakás ellenőrzését, illetve elkészíti a környezettanulmányt.

Az elítélt jogait védő garanciális szabály, hogy amennyiben a felmérés azt állapítja meg, hogy az általa megjelölt lakás a távfelügyeleti eszköz alkalmazására alkalmatlan, mert a fentiekben

⁸²² Bv. tv. 61./A. § (1) bek.

⁸²³ Bv. tv. 61./A. § (2) bek.

⁸²⁴ A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 136/A. § (1) bek.

⁸²⁵ Az elítélt írásbeli nyilatkozata tulajdonképpen egy formanyomtatvány kitöltését jelenti, amelyet a 22/2023. (III. 29.) BVOP utasítás 1. számú melléklete tartalmaz

⁸²⁶ A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 136/A. § (2)-(3) bek.

⁸²⁷ A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 136/A. § (5) bek.

⁸²⁸ Bv. tv. 187/B. § (1) bek. és A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 136/A. § (6) bek.

⁸²⁹ Az elektronikus távfelügyeleti eszköz működését biztosító rendszer létesítésének és üzemeltetésének, az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazásának, továbbá a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a rendőri szerv ezzel kapcsolatos feladatának részletes szabályairól szóló 10/2015. (III. 30.) BM rendelet 4. §

részletezett két feltétel (elektromos hálózat és folyamatos tápellátás, hálózati lefedettség és jelerősség megléte) nem teljesül, úgy egy alkalommal lehetősége van másik lakás megjelölésére (ez a jog megilleti egyébiránt akkor is, ha a befogadó nyilatkozatot tevő személy a nyilatkozatát az eljárás alatt visszavonja). Ha az elítélt nem jelöl meg másik lakást vagy az újonnan megjelölt lakás sem alkalmas a távfelügyeleti eszköz alkalmazására, a bv. intézet az előterjesztést mellőzi.⁸³⁰

Az elítélt vagy védője kérelmére induló eljárásban a bv. intézet javarészt a fenti szabályok alapján jár el, néhány eltérés azonban megfigyelhető.

A kérelem csak írásban terjeszthető elő (írásképtelen elítélt kérelmét két tanú jelenlétében kell jegyzőkönyvben rögzíteni)⁸³¹, illetőleg ha az elítélt úgy nyilatkozik, hogy nem vállalja a feltételeket, vagy a nyilatkozattételt megtagadja, de a kérelmét továbbra is fenntartja, vagy a hiánypótlási felhívásnak nem tesz eleget, a bv. intézet mindezek ellenére köteles az előterjesztést megtenni a büntetés-végrehajtási bírónak.⁸³² A bv. intézet előterjesztése azonban nem tartalmazza a pártfogó felügyelő által készített felmérést és környezettanulmányt akkor, ha azt állapítja meg, hogy az elítélt nem felel meg a reintegrációs őrizet törvényi feltételeinek vagy vele szemben a törvényben meghatározott kizáró okok valamelyike fennáll, mert ekkor a pártfogó felügyelő megkeresését mellőzi.⁸³³ Kiküszöbölendő azonban azt, hogy a bv. intézet esetleges tévedéséből eredően az elítéltet joghátrány érje, a büntetés-végrehajtási bíróságnak ez utóbbi esetben felhívhatja a bv. intézetet a pártfogó felügyelő megkeresésére.⁸³⁴

3.2. A büntetés-végrehajtási bírósági eljárása

A bv. intézet előterjesztése alapján a büntetés-végrehajtási bíróság dönt a reintegrációs őrizet elrendeléséről vagy az elrendelés megtagadásáról (illetőleg a kérelem visszavonása esetén az eljárást megszünteti).

A döntés meghozatala során vizsgálja egyfelől azt, hogy az elítélt megfelel-e a Bv. tv.-ben foglalt feltételeknek és vele szemben nem áll-e fenn a Bv. tv.-ben felsorolt kizáró okok valamelyike; másfelől az elítélttel kapcsolatos egyéb körülményeket is mérlegel, mivel az irányadó bírósági gyakorlat szerint a reintegrációs őrizet elrendelése során nem kizárólag a törvényben felsorolt feltételek megléte és kizáró okok hiánya alapozza meg az elrendelést.

3.2.1. A reintegrációs őrizet feltételei és kizáró okai

A reintegrációs őrizet elrendelhetőségét illetően a törvény több követelményt fogalmaz meg, amelyeknek együttes megvalósulása esetén van lehetőség a jogintézmény alkalmazására.

3.2.1.1. A reintegrációs őrizet feltételei

A feltételek az alábbiak szerint alakulnak:

- a büntetés célja ilyen módon is megvalósul,
- az elítélt a reintegrációs őrizet feltételeit vállalja,
- az elkövetett bűncselekmény:

⁸³⁰ A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 136/A. § (7)-(8) bek.

⁸³¹ A reintegrációs őrizet és az otthonápolási őrizet végrehajtásával összefüggő egyes szakterületi feladatokról szóló 22/2023. (III. 29.) BVOP utasítás II. fejezet 8. pont

⁸³² A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 136/B. § (1) bek.

⁸³³ Bv. tv. 187/B. § (5) bek.

⁸³⁴ Bv. tv. 187/B. § (6) bek.

- gondatlan vagy
- szándékos, de
 - az nem Btk. 459. § (1) bekezdés 26. pontjában meghatározott személy elleni erőszakos⁸³⁵ vagy a Btk. XIX. Fejezetébe tartozó, tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett bűncselekmény⁸³⁶, és
 - az elítéltet első ízben ítélték szabadságvesztésre vagy visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő, és
 - öt évet meg nem haladó időtartamú szabadságvesztést tölt.

1. A büntetés céljának megvalósulása

Az itt felsorolt feltételek közül a büntetés céljával korábban elméleti síkon már foglalkoztunk, a következőkben be fogom mutatni, a Fővárosi Törvényszék gyakorlatában melyek azok a körülmények, amelyek megléte esetén a reintegrációs őrizet elrendelésével a büntetés céljának megvalósulása biztosítottnak látszik. Előtte azonban – szintén a gyakorlat tükrében – vizsgáljuk meg a többi feltételt is.

2. Az elítélt vállalása

Az elítélt által tett vállalási nyilatkozatról már ugyancsak volt korábban szó, és ez további magyarázatot vagy részletezést nem igényel. Annyi azonban megjegyezhető, hogy a Fővárosi Törvényszék gyakorlatában a vizsgált időszakban nem fordult elő olyan eset, amelyben az elítélt nyilatkozatával kapcsolatosan hiány vagy kétség merült volna fel.

Az általam vizsgált, elrendeléssel záruló 53 ügy döntő többsége (41 ügy) az elítélt vagy védője kérelmére indult, ami már önmagában feltételezi azt, hogy az elítélt nem csak tisztában van a reintegrációs őrizet feltételeivel és szabályaival, de annak elrendelését ő maga szorgalmazza, ily módon tehát értelemszerűen vállalja annak feltételeit.

3. A bűnösség foka, a bűncselekmények jellege

A bűnösség foka, az elkövetett bűncselekmény jellege a reintegrációs őrizetről való döntéshozatal során jelentőséggel bír, mégpedig annyiban, hogy a büntetés-végrehajtási bíróság az elkövetett bűncselekmény jellegét, annak tárgyi súlyát is szem előtt tartva hozza meg döntését

⁸³⁵ Btk. 459. § (1) E törvény alkalmazásában

26. személy elleni erőszakos bűncselekmény:

a) a népiirtás [142. § (1) bekezdés], az emberiség elleni bűncselekmény [143. § (1) bekezdés], az apartheid [144. § (1)–(3) bekezdés],
 b) a hadikövet elleni erőszak [148. §], a védett személyek elleni erőszak [149. § (1)–(2) és (4) bekezdés], az egyéb háborús bűntett [158. §],
 c) az emberölés [160. § (1)–(3) és (5) bekezdés], az erős felindulásban elkövetett emberölés [161. §], a testi sértés [164. § (3)–(6) és (8) bekezdés],

d) az emberrablás [190. § (1)–(4) bekezdés], az emberkereskedelem és kényszermunka [192. § (1)–(6) bekezdés], a személyi szabadság megsértése [194. §], a kényszerítés [195. §],

e) a szexuális kényszerítés [196. §], a szexuális erőszak [197. § (1)–(4a) bekezdés], kapcsolati erőszak [212/A. §],

f) a lelkiismeret és vallásszabadság megsértése [215. §], a közösség tagja elleni erőszak [216. § (2)–(3) bekezdés], az egyesületi és a gyűlekezési szabadság megsértése [217. § (1) bekezdés],

g) az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása [254. § (1) bekezdés], a lázadás [256. § (1)–(2) bekezdés],

h) a bántalmazás hivatalos eljárásban [301. § (1)–(2) bekezdés], a bántalmazás közfeladatot ellátó személy eljárásában [302. § (1)–(2) bekezdés], a kényszervallatás [303. § (1)–(2) bekezdés], a jogellenes fogvatartás [304. §],

i) a hivatalos személy elleni erőszak [310. § (1)–(3) és (5) bekezdés], a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak [311. §], a hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatója elleni erőszak [312. §], a nemzetközileg védett személy elleni erőszak [313. § (1) bekezdés],

j) a terrorcselekmény [314. § (1)–(2) bekezdés], a jármű hatalomba kerítése [320. § (1)–(2) bekezdés],

k) a rablás [365. § (1)–(4) bekezdés], a zsarolás [367. §], az önbíráskodás [368. § (1)–(2) bekezdés],

l) a zendülés minősített esetei [442. § (2)–(6) bekezdés] és az előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak [445. §];

⁸³⁶ A Btk. XIX. Fejezetének bűncselekményei: szexuális kényszerítés, szexuális erőszak, szexuális visszaélés, vérfertőzés, kerítés, prostitúció elősegítése, kitarottság, gyermekprostitúció kihasználása, gyermekpornográfia, szeméremszétség.

(és ez már bizonyos fokig átvezet a szubjektív szempontok területére, erről még a büntetés céljának megvalósulása kapcsán szólni fogok).

A 2021 és 2023 év közötti, reintegrációs őrizet elrendelésével zárult 53 ügyben az elítéltek által elkövetett bűncselekményeket az alábbi táblázat foglalja össze:

3. számú táblázat

A reintegrációs őrizetbe helyezett elítéltek által elkövetett bűncselekmények

Bűncselekmény megnevezése	Bűncselekmény száma
kábítószer-kereskedelem	19
kábítószer birtoklása	5
új pszichoaktív anyaggal visszaélés	2
csalás	6
lopás	5
lőfegyverrel vagy lőszerezettel visszaélés	1
hamis magánokirat felhasználása	2
magánokirat-hamisítás	3
közokirat-hamisítás	2
költségvetési csalás	2
adó-és társadalombiztosítási csalás (rég. Btk. 310. §)	1
számvitel rendjének megsértése	1
embercsempészség	6
hivatali vesztegetés elfogadása	6
közúti baleset okozása	1
járművezetés ittas állapotban	1
pénzmosás	1
visszaélés jövedékkel	1
szexuális visszaélés	1

Az elkövetett bűncselekmény jelentős tárgyi súlya, az elkövetés módja, esetenként a bűnelkövetés visszatérő jellege a gyakorlatban az előterjesztés elutasításának egyik (de semmiképp nem kizárólagos) indokul szolgálhat, azonban arra is van példa, hogy a bíróság a jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető elítélt reintegrációs őrizetbe helyezésének nem látja akadályát.

Adott esetben a 33 éves – visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő - elítéltet embercsempészség és közokirat-hamisítás büntette miatt 5 év fegyház fokozatban végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték. A pártfogó felügyelő az által készített összefoglaló véleményben felhívta rá a figyelmet, hogy mérlegelendő kiemelt tény az, hogy az elkövetett bűncselekmény

súlya nagy, ezt összevetve a reintegrációs őrizet szabályainak enyhésével a büntetési cél megvalósulása kétségesnek látszik. A bíróság azonban a döntéshozatal során az elítélttel kapcsolatos egyéb körülményeket is gondosan számba vette, így figyelemmel volt az elítélt bv. intézetben tanúsított magatartására, együttműködési hajlandóságára, az intézeteken kívüli szoros, támogató családi kapcsolataira, és mindezek egybevetése alapján engedélyezte az elítélt reintegrációs őrizetbe helyezését.⁸³⁷

4. Bűnismétlés

A reintegrációs őrizet bevezetésekor a jogalkotó ebben a kedvezményben eredetileg az első alkalommal szabadságvesztésre ítélt elkövetőket kívánta részesíteni, a törvénymódosítás következtében azonban 2017. január 1. napjától a visszaesőnek nem minősülő bűnismétlőkre is kiterjed a személyi kör.⁸³⁸

A Fővárosi Törvényszék gyakorlatában a reintegrációs őrizetbe helyezett elítéltek döntő többsége első bűntényes, ennek általában a szubjektív szempontok körében is jelentőség jut. Így az elítélt javára értékelte a bíróság az F.372/20022. számú ügyben nem csak az elkövetett bűncselekmény kisebb tárgyi súlyát (kábitószerszám birtoklásának vétsége), de azt is, hogy az elítélt büntetlen előéletű volt, első ízben ítélték szabadságvesztésre, továbbá hogy a kiszabott szabadságvesztés időtartama (2 év 10 hónap börtön fokozatú szabadságvesztés) jelentősen elmarad a reintegrációs őrizet elrendelhetőségének feltételéül meghatározott 5 évtől.

4. számú táblázat

A reintegrációs őrizetbe helyezett elítéltek „előélet” szerinti megoszlása

Első bűntényes (fő)	Visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő (fő)
42	11

5. A szabadságvesztés időtartama

A törvény kizárólag azt határozza meg, hogy a jogerős ítéletben megállapított szabadságvesztés időtartama nem haladhatja meg az 5 évet, ez azonban egy viszonylag tág időintervallumot jelent, amelyen belül az időtartam rövidebb vagy hosszabb volta a szubjektív mérlegelés körébe vonható.

A gyakorlatban értelemszerűen az elítélt javára szól a büntetés minél alacsonyabb mértéke, az általam összegyűjtött adatok azonban arról árulkodnak, hogy a 4 és 5 év közötti szabadságvesztést töltő elítéltek ügyei fordultak elő a legnagyobb számban a vizsgált időszakban.

⁸³⁷ F.61/2023. sz. ügy

⁸³⁸ Visszaesőnek nem minősülő bűnismétlőnek minősül az az elkövető, aki korábban már volt fogvatartott, de a büntetése kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől számított 3 év elteltével követte el az újabb szabadságvesztéssel büntetett bűncselekményt.

5. számú táblázat

A jogerősen kiszabott szabadságvesztések mértéke

Ítélet tartalma	Ítéletek száma
1-2 év	2
2-3 év	16
3-4 év	17
4-5 év	18

6. számú táblázat

A jogerősen kiszabott szabadságvesztések végrehajtási fokozata

Fogház (ügyek száma)	Börtön (ügyek száma)	Fegyház (ügyek száma)
3	25	25

A tapasztalatokat, valamint a statisztikai adatokat összegezve és elemezve megállapítható tehát, hogy noha a kisebb tárgyi súlyú bűncselekmény miatt kiszabott, viszonylag rövidebb időtartamú, enyhe végrehajtási fokozatú büntetés nyilvánvalóan előnyt jelent az elítélt számára a reintegrációs őrizet elrendeléséről való döntés során, a reintegrációs őrizet által nyújtott kedvezmények azonban nem kizárólag az elítéltek ezen körét illethetik meg, a döntéshozatal során egyéb körülmények is értékelés alá kerülnek, amely tanulmányom következő nagyobb fejezetének témája. Ezt megelőzően azonban – felsorolás szintjén – meg kell ismerkednünk a törvényben meghatározott kizáró okokkal is.

3.2.1.2. A reintegrációs őrizetbe helyezést kizáró okok

A bv. intézet az előterjesztés megtételét megelőzően, a büntetés-végrehajtási bíróság pedig a reintegrációs őrizet elrendelhetőségének körében vizsgálja – az előzőekben ismertetett feltételek fennállása mellett – azt, hogy az elítélttel szemben nem állnak-e fenn olyan körülmények, amelyek a reintegrációs őrizet elrendelésének objektíve, tehát a törvény erejénél fogva képezik akadályát.

Ezek a kizáró okok a következők⁸³⁹:

- az elítélttel szemben további szabadságvesztést kell végrehajtani;
- az elítélttel szemben folyamatban lévő büntetőügyben elrendelt letartóztatását a szabadságvesztés végrehajtásának idejére megszakították;
- a fogvatartása során engedélyezett reintegrációs őrizetet az elítéltnak felróható okból megszüntették;
- a törvényben meghatározott minimális időt nem töltötte le (azaz egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztésből legalább 3 hónapot, egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztésből legalább 6 hónapot);

⁸³⁹ Bv. tv. 187/C. § (1) bek.

- a megjelölt lakás az elektronikus távfelügyeleti eszköz elhelyezésére alkalmatlan;
- az elítéltet a bíróság vagy az idegenrendészeti hatóság kiutasította.

A kizáró okokkal részletesebben a reintegrációs őrizet elrendelésének megtagadása, illetőleg a reintegrációs őrizet megszüntetése kapcsán fogok foglalkozni, azonban mint az elrendeléssel szoros összefüggésben álló törvényi követelmény (pontosabban a kizáró ok hiánya mint követelmény) ismertetése e helyütt szükséges volt.

3.2.2. A reintegrációs őrizet elrendelése a bv. intézet támogató javaslata alapján

A büntetés-végrehajtási bíró az iratok kézhezvételét követően megvizsgálja azt, hogy az elítélt vonatkozásában teljesülnek-e a fentebb ismertetett törvényi feltételek, és vele szemben nem állnak-e fenn a törvényben meghatározott kizáró okok. Bármely feltétel hiánya vagy bármely kizáró ok megléte érdemi vizsgálat nélküli elutasítást eredményez.

Amennyiben a bíróság úgy ítéli meg, hogy a törvény által meghatározott objektív követelmények teljesülni látszanak, vizsgálati körébe vonja azon körülményeket is, amelyek alapján megnyugtatóan megállapítható az, hogy a reintegrációs őrizet elrendelésével a büntetés céljának megvalósulása biztosítható. Ez pedig már átvezet a szubjektív szempontok értékeléséhez.

A bíróság a mérlegelés (és tulajdonképpen a döntéshozatal egésze) során részben a bv. intézet által előterjesztett iratanyagra, bizonyos esetben pedig az iratanyagra és az elítélt által a büntetés-végrehajtási bíró előtt tartott meghallgatáson előadottakra támaszkodik.⁸⁴⁰

A bv. intézet az előterjesztéshez mellékeli saját intézeti véleményét, valamint a pártfogó felügyelő által készített iratanyagot (felmérés az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazhatóságáról, környezettanulmány), és az előterjesztéssel egyidejűleg állást foglal abban a kérdésben, hogy az elítélt reintegrációs őrizetbe helyezését támogatja vagy azt ellenzi.

A büntetés-végrehajtási bíró a bv. intézet javaslatához nincs kötve (legalábbis a kérelemre indult eljárásokban), foglalhat tehát úgy állást, hogy a bv. intézet támogatásával egyetértésben elrendeli a reintegrációs őrizetet, de annak sincs akadálya, hogy ezt a bv. intézet ellenző javaslata ellenére megtegye.

7. számú táblázat

A büntetés-végrehajtási intézetek által támogatott és nem támogatott előterjesztések

Bv. intézetek által támogatott előterjesztés (ügyek száma)	Bv. intézetek által nem támogatott előterjesztés (ügyek száma)
45	8

A bíróság az előterjesztés elbírálása során megvizsgálja, hogy a büntetés célja a reintegrációs őrizetbe helyezés mellett is biztosítható-e az elítélt tekintetében. Ennek mérlegelésénél a gyakorlat azt veszi figyelembe, hogy adottak-e azok a körülmények, amelyek elősegítik, biztosítják azt, hogy az elítélt sikeresen visszailleszkedhessen a társadalomba és ne álljon fenn

⁸⁴⁰ Bv. tv. 61/A. §

(4) A reintegrációs őrizet elrendelése iránti előterjesztés tárgyában a büntetés-végrehajtási bíró az iratok alapján is meghozhatja a döntést; az elítélt vagy a védő által benyújtott kérelem tárgyában - az (5) bekezdésben meghatározott esetek kivételével – meghallgatást tart.

(5) A büntetés-végrehajtási bíró a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül az iratok alapján elutasítja, ha a reintegrációs őrizet elrendelését e törvény kizárja.

a bűnismétlés veszélye (speciális prevenció). Vizsgálni kell ebben az aspektusban az elítélt bv. intézetben tanúsított magatartását, társas kapcsolatait, a jövővel kapcsolatos terveit, azok megalapozottságát, a befogadó környezetet.

1. A bv. intézetben tanúsított magatartás

Pozitív elbírálás alá esnek azok az előterjesztések, amelyekben a bv. intézet jellemzése szerint az elítélt a közösségbe megfelelően beilleszkedett, (zárka) társaival jó kapcsolatot alakított ki, az elhelyezésében (a körletben) vezető szerepre nem törekszik. A felügyelő tisztekkel szemben tisztelettudó magatartást tanúsít, a tőlük kapott utasításokat maradéktalanul végrehajtja, az intézeti elvárásoknak megfelel, azokat betartja. Ezen felül egyéni zárkarendje, ágy- és szekrényrendje és személyi higiéniája megfelelő.

Fontos szempont az is, hogy a fogva tartása során jutalmazására vagy fenyítésére került-e sor, illetve részt vett-e oktatásban, végzett-e munkát. Azonban itt szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy a Fővárosi Törvényszék gyakorlata szerint a fogva tartás alatti tisztelettudó, szabálykövető magatartás (illetőleg ezt megelőzően a büntetés letöltésére való önként jelentkezés) önmagában nem alapozza meg azt, hogy az elítélt a reintegrációs őrizet által nyújtott kedvezményekben részesüljön, mivel a büntetés végrehajtása során a normakövető magatartás minden elítélttel szemben alapvető elvárás.

A jutalomban részesülés azonban egy olyan körülmény, amely arra utal, hogy az elítéltet a „megjavulás” szándéka vezérli, felismerte az általa elkövetett cselekmény helytelen voltát és igyekszik a jövőben a közösség hasznos tagjává válni, már a bv. intézetben dicséretre méltó magatartást tanúsít. Így az előterjesztések elbírálásánál a jutalom megléte mindig az elrendelés irányába hat.

A gyakorlatban a fegyelmezés nem jelent feltétlenül elutasítási okot. A vizsgált ügyekben az elítélt fegyelmezésére általában igen csekély súlyú szabályszegések miatt került sor (pl. vízforralóba rejtett SIM-kártya miatt). A bíróság gyakorlata szerint az ilyen kisebb kihágások nem jelentik azt, hogy az elítélt a reintegrációs őrizet ideje alatt nem fog törvényszéki életmódot folytatni.

Az elítéltek oktatásban való részvétele az általam összegyűjtött adatok alapján - 1-2 kivételtől eltekintve – valójában alig-alig fordul elő; munkavégzésre azonban viszonylag sok elítélt jelentkezik. A bv. intézetben végzett munka is kedvező képet fest az elítéltről a döntéshozatal során.

8. számú táblázat

Jutalomban és/vagy fenyítésben részesülő, reintegrációs őrizetbe helyett elítéltek

Jutalmat kapott (fő)	Fenyítést kapott (fő)	Jutalmat és fenyítést is kapott (fő)	Egyiket sem kapott (fő)
18	4	1	30

9. számú táblázat

A reintegrációs őrizetbe helyezett elítéltek oktatásban vagy munkáltatásban való részvétele a bv. intézeten belül

Dolgozott (fő)	Oktatásban részt vett (fő)	Az iratanyagokban nem található adat (fő)
40	4	9

2. Kapcsolattartás (a fogva tartás ideje alatt)

A társadalomba történő sikeres visszailleszkedés egyik záloga a támogató szociális háló megléte. Ezért vizsgálja a bíróság mindig körültekintően azt, hogy az elítélt a fogva tartása során mely személyekkel és milyen gyakorisággal tart kapcsolatot. E körben jelentősége van a közvetlen családtagoknak, a távolabbi rokonságnak, a támogató barátoknak.

A bv. intézet regisztrálja az elítélt kapcsolattartóit, jellemzésében részletesen beszámol arról, hogy az elítélt milyen családi (szülők, testvérek, házastárs/élettárs, [eltartásra szoruló] gyermek) és egyéb kapcsolatokkal (barátok, szomszédok, munkáltatók) rendelkezik, a velük való kapcsolattartása aktív és rendszeres-e és az milyen formában valósul meg (személyes látogatások, levelezés, skype).

Az állandó és rendezett kapcsolattartás megfelelő kiindulási alapnak tekinthető a visszailleszkedést elősegítő befogadó környezetet illetően, így azt a bíróság minden esetben pozitívan értékeli.

3. Az elítélt jövőbeli tervei

A reintegrációs őrizet elrendeléséről való döntés során a bíróság részéről az elítélttel szemben támasztott elvárás nem csupán az, hogy az általa elkövetett bűncselekményt megbánja és kifejezze határozott szándékát arra vonatkozóan, hogy a továbbiakban tartózkodik bűncselekmények elkövetésétől, hanem az is, hogy a szabadulása utáni életére legyenek konkrét, határozott, a realitások talaján álló, megalapozott tervei, amelyek megvalósítása által a társadalom hasznos tagjává tud válni.

Ennek egyik eszköze a munkavállalás. A bíróság nem tekinti a reintegrációs őrizet elrendelés követelményének azt, hogy az elítélt már az előterjesztés megtételekor rendelkezzen bv. intézeten kívüli munkahellyel, azonban szükséges feltétel az ún. munkáltatói szándéknyilatkozat bemutatása. Ez lényegében azt takarja, hogy a jövőbeli lehetséges munkáltató nyilatkozatban vállalja, hogy bizonyos időponttól kezdődően (értelemszerűen a reintegrációs őrizetbe kerülést követően) az elítéltet foglalkoztatja. A munkáltatói szándéknyilatkozatok az esetek nagyobb hányadában az elítélt ismeretségi körébe tartozó személyektől (többnyire vállalkozóktól) származnak.

Nem gyakori, azonban előforduló eset, hogy az elítélt már a kérelem előterjesztésekor rendelkezik munkaszerződéssel. Ilyen esetben a bíróságnak a reintegrációs őrizetet elrendelő végzésben már megvan a lehetősége arra, hogy az elítélt által a reintegrációs őrizet végrehajtásának helyszínéül kijelölt ingatlan elhagyására vonatkozó feltételeket a munkáltatás figyelembevételével határozza meg (míg munkáltatói szándéknyilatkozat esetén erre csak az elítélt ilyen irányú kérelme alapján meghozott külön végzésben fog sor kerülni). Az általam vizsgált 53 ügyben 6 esetben fordult elő, hogy az elítélt már az előterjesztés során munkaviszonyt igazolni tudott.

Az elítélt meghallgatásának egyik célja és indoka éppen az, hogy a büntetés-végrehajtási bíró és az elítélt között személyes kontaktus jöjjön létre, amelynek során az elítélt szóban, fesztelenebbül előadhatja tevéit, elképzeléseit, ezekkel kapcsolatosan a büntetés-végrehajtási bíró kérdéseket intézhet hozzá, amely által mélyebb, megalapozottabb képet kap az elítélt személyiségéről, és ez nagy mértékben segíti a döntéshozatalban.

Összefoglalva tehát: nem követelmény az, hogy az elítélt a reintegrációs őrizetbe helyezést követő napon azonnal munkába álljon, azonban határozott és egyértelmű bizonyítékát kell adnia annak, hogy szabadulását követően alkalmas és készen áll a munkavállalásra, és ehhez „külső” támogatással is rendelkezik.

4. A befogadó környezet

A fogva tartás alatti kapcsolattartásnál már érintőlegesen említettem a befogadó környezet jelentőségét.

Az előterjesztés elbírálása során kiemelt jelentőséggel bír az, hogy az elítélt a bv. intézetből (reintegrációs őrizetbe) történő kiszabadulását követően milyen környezetbe kerül az őrizet időtartama alatt.

Ez szoros összefüggést mutat a büntetés és a szabadságvesztés céljával, azon belül is kiemelten a speciális prevencióval. Itt tehát lényegében arról van szó, hogy a bűnisméltés mindenképp elkerülendő, ugyanakkor a befogadó környezetnek kétségtelenül alkalmasnak kell lennie arra is, hogy az elítélt számára olyan szellemi-érzelmi-lelki és anyagi háttérrel biztosítson, amely által a társadalomba történő sikeres visszailleszkedés lehetősége adott. Ez nem könnyű feladat a befogadó környezet számára, gondoljunk csak a börtönártalmak körében megismert azon defektusokra, amelyek a szabadulást követően is megnehezítik az elítélt életét (pl. a megbélyegzés, kirekesztettség, az önálló életvezetésre képtelenség).

Mivel a kérdés rendkívül fontos és a súlya igen nagy, a törvény ennek vizsgálatára egy külön személyt, a pártfogó felügyelőt jelöli ki, aki előre meghatározott szempontok alapján környezettanulmányt készít az elítéltet befogadó környezetről.

A környezettanulmány elkészítése során a vizsgált körülmények⁸⁴¹ – amelyeket majd a bíróság a döntése során értékeli – a következők:

- az elítélt:
 - családi körülményei, baráti és kisközösségi kapcsolati helyzete;
 - vagyoni, jövedelmi viszonyai;
 - egészségi állapota, esetleges káros szenvedélyei;
 - iskolai végzettségére, szaktudására, tanulmányai folytatására vonatkozó adatok;
 - foglalkoztatására, munkatapasztalatára, várható munkaerő piaci helyzetére vonatkozó információk;
 - munkavállalási, illetve tanulmányai folytatásának lehetőségei;
 - eredményes reintegrációjára vonatkozó tervei;
- a reintegrációs őrizet végrehajtására kijelölendő ingatlan:

⁸⁴¹ A reintegrációs őrizet és az otthonápolási őrizet végrehajtásával összefüggő egyes szakterületi feladatokról szóló 22/2023 (III. 29.) BVOP utasítás 8. számú melléklete

- mérete és az életvitelszerűen bent lakó személyek száma;
- tulajdonjogi és lakáshasználati viszonyai;
- elrendezése, állapota, állaga, alkalmassága;
- a befogadó környezet vizsgálata:
 - az életvitelszerűen az ingatlanban lakóknak az elítélthez fűződő kapcsolata, az elítéltnak az ingatlanba történő befogadásához való viszonyulása;
 - a befogadó környezetre, a befogadó környezetnek az elítélt által elkövetett bűncselekményéhez való viszonya;
 - az elítélt a reintegrációs őrizetbe helyezésekor milyen módon jut el a bv. intézetből a kijelölt ingatlanba;
- a reintegrációs őrizet eredményességének vizsgálata során az elítélt:
 - reintegrációs őrizet során megvalósítandó, visszailleszkedését célzó tervei;
 - a visszailleszkedést célzó segítségnyújtási-támogatási igények bemutatása;
 - a társadalmi visszailleszkedés elősegítésébe bevonható személyek, szervezetek köre.

Pozitív elbírálás alá esik az, ha az elítélt akár a szüleihez, akár párkapcsolati társához kerül úgy őrizetbe, hogy környezete tudomással bír az általa elkövetett bűncselekményről, őt azonban a történetek mellett is elfogadják és készek segíteni abban, hogy törvényszéki életmódot folytasson. (Akad egyébként arra is példa a bíróság gyakorlatában, hogy az elítélt a családjával nem tartott említésre méltó kapcsolatot, azonban legjobb barátjához olyan szoros kapcsolat fűzte, amely miatt a bíróság nem látta akadályát a reintegrációs őrizet elrendelésének, ha a legjobb barát által biztosított befogadó környezet a reintegrációs őrizet céljára egyébként alkalmasnak bizonyult.⁸⁴²⁾ Mindenképp kerülendő ugyanakkor az olyan családi környezet, amelyben előfordul bűnözői életmód valamely családtag tekintetében, mert így nyilvánvalóan a bűnismétlés veszélye is fokozódik.

A családnak, házastársnak/élettársnak (tehát a befogadó környezetnek) azonban nem csupán érzelmi-pszichés támogatást kell nyújtania az elítéltnak, hanem biztosítania kell – legalább a kezdeti időszakban – a megélhetését is, amennyiben saját jövedelemmel, tartalékkal nem rendelkezik, vagy az az önfenntartáshoz nem elégséges. Ez az oka annak, hogy alapos vizsgálat tárgyát képezik az elítélt és a környezetének anyagi viszonyai is.

A bíróság általában akkor rendeli el a reintegrációs őrizetet, ha az elítélt megélhetését biztosítottnak látja, amely vagy a félretett vagyonából valósul meg, vagy pedig van a környezetében olyan személy, aki tud róla gondoskodni. Ennek mérlegelése során a bíróság nem állapít meg afféle mérceként „től-ig” összeghatárokat, az átlagos életszínvonalon való megélhetéshez szükséges anyagi háttér mértékét a hétköznapi élet tapasztalatai szerint határozza meg. (Előfordult a gyakorlatban olyan eset is, amikor az elítéltet reintegrációs őrizetbe fogadó édesanyja viszonylag alacsony jövedelemmel rendelkezett, azonban a család többi tagja, testvérek és édesapja is vállalta, hogy hozzájárul az elítélt megélhetéséhez.⁸⁴³⁾

A reintegrációs őrizet végrehajtásának helyszínéül kijelölt ingatlan kapcsán már volt szó arról a követelményről, hogy annak az elektronikus távfelügyeleti eszköz használatára alkalmasnak kell lennie. Ennek hiányában a reintegrációs őrizet elrendelése fel sem merülhet. Ezen

⁸⁴² F.230/2021. sz. ügy

⁸⁴³ F.90/2021. sz. ügy

túlmenően azonban fontos az is, hogy az ingatlan ténylegesen milyen állapotban van, biztosítja-e a nyugodt, kiegyensúlyozott, rendezett életvitelt. Az ingatlan paramétereinek vizsgálata során a bíróság ugyancsak nem állít fel objektív követelményeket (pl. minimum négyzetméter, szobák száma, stb.), az ingatlan adottságait egyenként és összességükben értékelve alakít ki képet arról – ismét az általános élettapasztalatra alapozva –, hogy a szóban forgó ingatlan a reintegrációs őrizet céljára megfelelő-e. Ebben nagy mértékben a pártfogó felügyelő által készített környezettanulmányra támaszkodik.

Az ingatlanhoz, noha csak közvetve kapcsolódik, mégis vizsgálat tárgyát képezi az elítélt tágabb környezete: a szomszédokkal, az utcában lakókkal való viszonya: az a büntetését megelőzően milyen volt, és a reintegrációs őrizet ideje alatt mi várható. A lakókörnyezete tud(ott)-e arról, hogy szabadságvesztés büntetést tölt, ha igen, hogyan viszonyulnak ehhez, készek-e őt (ha nem is támogatni, de legalább) elfogadni, vagy erősebb a hajlamuk a megbélyegzésre, netán újabb bűncselekmény elkövetésére való rábírásra való szándék is feltételezhető.

A bíróság az F.177/2023. számú ügyben a mérlegelési körébe vonta az elítélt egészségi állapotát is, és így jutott arra a meggyőződésre, hogy a 66 éves, agyvérzésen és szívinfarktuson átesett, rendszeres gyógyszeres kezelésre szoruló elítélt egészségi állapota egyike azoknak a szempontoknak, amelyek alapján a reintegrációs őrizet elrendelése jogszerű.

3.2.3. A reintegrációs őrizet elrendelése a bv. intézet ellenző álláspontja mellett

Az előző fejezetben megvizsgáltuk és számba vettük mindazokat a körülményeket és szempontokat, amelyeket a büntetés-végrehajtási bíró a mérlegelés során figyelembe vesz, és végül döntését a bv. intézet álláspontjával egyezően hozza meg, azaz a reintegrációs őrizet elrendeléséről rendelkezik.

A gyakorlatban kis számban, de előfordulnak olyan esetek is, amikor a környezettanulmányt készítő pártfogó felügyelő és/vagy a bv. intézet – a már részletesen ismertetett szempontok egyike vagy másika miatt – nem támogatja az elítélt reintegrációs őrizetbe helyezését, azonban a büntetés-végrehajtási bíró úgy ítéli meg, hogy a reintegrációs őrizet elrendelhető.

A pártfogó felügyelő vagy a bv. intézet részéről a reintegrációs őrizettel szemben leggyakrabban felvetett érv az, hogy az elítélt esetében magas a bűnismétlés veszélye. Ennek háttérében több ok húzódhat meg.

Nem támogatja a pártfogó felügyelő azon elítélt esetében a reintegrációs őrizetbe helyezést, akiről a környezettanulmány alapján ugyan összeségében kedvező kép alakult ki, azonban az elkövetett bűncselekmény jellege (kábitószerek-kereskedelem, új pszichoaktív anyaggal visszaélés) és ezzel szoros összefüggésben a korábbi baráti körével való érintkezés együttesen a bűnismétlés veszélyét hordozza magában.⁸⁴⁴

Az embercsempészés büntette miatt 2 év 8 hónap fegyház fokozatú szabadságvesztésre ítélt elítélt esetében a bv. intézet szintén figyelembe vette az elkövetett bűncselekmény jellegét, amelynek súlyosságát véleményük szerint fokozta az, hogy az elítélt a bűncselekményt nem ismerte be, ártatlansága mellett mindvégig kitartott a fogva tartása során, szabadulása esetére pedig egy bisztrót (gyakorlatilag kocsmát) jelölt lehetséges munkahelyként, ahol a kriminalizálódás veszélye még inkább hatványozódik.⁸⁴⁵

Az embercsempészés büntette nem egy alkalommal esik negatív megítélés alá a bv. intézet állásfoglalása során. Egy másik ügyben a 3 év 10 hónap fegyház fokozatú szabadságvesztését

⁸⁴⁴ F.410/2021 sz. ügy

⁸⁴⁵ F.434/2019. sz. ügy

töltő elítélt esetében a bv. intézet azért nem támogatta a reintegrációs őrizetbe helyezést, mivel az elítélt a jelentős tárgyi súlyú bűncselekményt folytatólagosan, bűnszervezetben követte el, bűntársi csoport tagja, ezért a bűnismétlés veszélye magas.⁸⁴⁶

Ugyancsak a kriminalizálódás kockázatára és a bűnismétlés veszélyére hívja fel a figyelmet a bv. intézet azon elítélt esetében, akinek felvett adatai szerint egyetlen kapcsolattartója és támogatója az ügyvédje; családjából nagykorú gyermekeivel évek óta egyáltalán nem tart kapcsolatot, kiskorú gyermekeivel kapcsolattartása rendezetlen, felesége és a családja nem kívánja őt látni, a környezettanulmány során feltárt információk alapján pedig korábban is rendezetlen életvitelt folytatott, szüleiről nem gondoskodott, hollétéről, kapcsolatairól, munkavégzéséről megbízható információval sosem szolgált.⁸⁴⁷

Nem lát lehetőséget a bv. intézet a reintegrációs őrizet elrendelésére azon elítélt esetében sem, akinél a környezettanulmány adatai szerint hiányzik a sikeres visszailleszkedést elősegítő háttér, mivel egyrészt a kapcsolattartó személy (az édesanya) saját szűkös anyagi forrásai miatt ténylegesen nem tudná vállalni az elítélt eltartását, másrészt az elítélt és a férje közötti kapcsolat is rendezetlen, amelyre a megoldást az elítélt a szabadulása után tervezi. Mindezeket figyelembe véve a reintegrációs őrizetbe helyezés kriminológiai kockázatot hordoz.⁸⁴⁸

A büntetés-végrehajtási bíró az előterjesztés elbírálásakor az összes körülményt veszi figyelembe, bár a döntéshozatal során kétségtelenül támaszkodik a környezettanulmányban és az intézeti véleményben foglaltakra, mindazonáltal azok nem kizárólagos jellegűek számára. Így a fenti esetekben a bíróság nem látta akadályát a reintegrációs őrizet elrendelésének, amennyiben az eset valamennyi körülményét megvizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az elítéltnak a fogva tartása során folyamatosan tanúsított magatartása (pl. munkavégzése, jutalmazása), kapcsolattartása, személyiségének fejlődése (pl. drogprevenciós kezelésen való önkéntes részvétel) pozitív képet mutat. Esetenként előfordul továbbá, hogy az elkövetett bűncselekmény jellegére (tipikusan ilyenek tekinthető a kábítószer-kereskedelem) és a bűncselekménnyel összefüggő korábbi bűnözői kapcsolatokra figyelemmel a bíróság a reintegrációs őrizet végrehajtásának helyszínéül kijelölt ingatlan tekintetében a végzésben ugyan korlátozza az ingatlanban fogadható látogatók körét (csökkentve ezáltal a bűnismétlés veszélyét), de a reintegrációs őrizetbe helyezést nem tagadja meg az elítélttől.

Más esetekben a reintegrációs őrizet elrendelését a pártfogó felügyelő és/vagy a bv. intézet az elítélt nem együttműködő, esetenként erőszakos magatartása miatt látja aggályosnak.

Az egyik ügyben a pártfogó felügyelő által felhozott érv az volt, hogy az elítélt befogadására oly módon került sor, hogy vele szemben kényszerintézkedést kellett alkalmazni (a rendőri intézkedéseknek passzívan ellenállt, az utasításoknak nem tett eleget, ezért a földre vitelt követően kezeit hátra bilincseltek), befogadását követően pedig adat merült fel arra vonatkozóan, hogy a bv. intézetből szökést tervez. Mindezek az események a reintegrációs őrizet iránti előterjesztés bíróságra érkezését 3 évvel megelőzően történtek, a bv. intézet pedig rögzítette, hogy azóta az elítélt folyamatosan együttműködő magatartást tanúsított, így a bíróság a reintegrációs őrizetet elrendelte.

Más esetekben a bv. intézet a reintegrációs őrizet elrendelését azért ellenzi, mert véleménye szerint azzal a büntetés célja nem valósul meg.

Adott esetben az elítéltről készített környezettanulmány és jelentés szerint az elítélt a büntetés letöltése során nem tanúsított szabálykövető magatartást, így esetében a reintegrációs őrizet

⁸⁴⁶ F.132/2023. sz. ügy

⁸⁴⁷ F.790/2022. sz. ügy

⁸⁴⁸ F.495/2023. sz. ügy

alatt nem érvényesülnének azok a törekvések, amelyek elősegítenék a sikeres visszailleszkedését a társadalomba; ezen túlmenően az elítélt korábban is töltött már elzárást hasonló bűncselekmények miatt, az adatokból pedig az is megállapítható, hogy vele szemben 11 alkalommal kezdeményeztek fegyelmi eljárást. A bíróság megállapítása szerint azonban az elítélt – az intézeti előterjesztéssel szemben – a tárgybeli bűncselekmény vonatkozásában nem visszaeső, a fegyelmi büntetések pedig korábbi bűncselekményeinek végrehajtása során keletkeztek, jelen büntetésében fenyítetlen, így magatartásának pozitív irányú változása figyelhető meg, ezért a reintegrációs őrizet elrendelése indokolt.⁸⁴⁹

3.2.4. A reintegrációs őrizet feltételeinek meghatározása

A reintegrációs őrizet az elítélt szabadságának teljes elvonását megszünteti, de mozgási szabadságát és tartózkodási helye szabad megválasztásának jogát korlátozza.⁸⁵⁰

Ez a korlátozás a büntetés-végrehajtási bíró végzésén keresztül érvényesül, amelyben meghatározza az elítélt tartózkodási helyéül szolgáló lakást, illetőleg azt, hogy az elítélt a kijelölt lakást (és a hozzá tartozó bekerített helyet) milyen célból és milyen időtartamban hagyhatja el.⁸⁵¹ Ha a végzés ellen az ügyészség fellebbezést nyújt be, ennek a reintegrációs őrizet megkezdésére halasztó hatálya van.⁸⁵²

A fő szabály tehát az, hogy az elítélt a szabadságvesztése hátralevő részét az elektronikus távfelügyeleti eszköz használata mellett⁸⁵³, egy általa megjelölt és a bíróság által engedélyezett, bv. intézeten kívüli, de Magyarország területén belüli ingatlanban töltheti el, amelyet csak a bíróság végzésében meghatározott célból hagyhat el. (Kiegészítő szabály, hogy eseti jelleggel is engedélyezhető az elítélt számára az eltávozás, de erről később lesz szó.)

A Bv. tv. által meghatározott célok a következők⁸⁵⁴:

- mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása (bevásárlás, banki-, hivatali ügyintézés, kiskorú gyermekekkel kapcsolatos teendők ellátása, stb.),
- munkavégzés,
- oktatásban, képzésben való részvétel,
- gyógykezelés.

Kiemelten fontos szabály, hogy az ingatlan elhagyása minden esetben csak konkrétan meghatározott időkeretben és úti cél meghatározása mellett engedélyezhető, amely szabály a Fővárosi Törvényszék gyakorlatában – a következőkben taglaltak szerint - maradéktalanul és következetesen érvényesül.

⁸⁴⁹ F.589/2023 sz. ügy

⁸⁵⁰ Bv. tv. 187/A. § (3) bek.

⁸⁵¹ Bv. tv. 61/A. § (3) A reintegrációs őrizet elrendelése esetén a büntetés-végrehajtási bíró jelöli ki az elítélt tartózkodási helyéül szolgáló lakást. A végzésben meghatározza, hogy a kijelölt lakás és a hozzá tartozó bekerített hely milyen – elsősorban a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítását szolgáló, munkavégzési vagy gyógykezelési – célból és milyen időtartamban hagyható el.

⁸⁵² Bv. tv. 61/A. § (5b) bek.

⁸⁵³ Bv. tv. 187/A. § (5) A reintegrációs őrizet az elektronikus távfelügyeleti eszközök alkalmazása mellett biztosítható.

⁸⁵⁴ Bv. tv. 187/A. §

(4) Reintegrációs őrizet elrendelése esetén a büntetés-végrehajtási bíró által kijelölt lakást és az ahhoz tartozó bekerített helyet az elítélt csak az elrendelő határozatában meghatározott célból, különösen

a) a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása,

b) munkavégzés,

c) oktatásban, képzésben való részvétel, vagy

d) gyógykezelés céljából

az ott meghatározott időben és az úti cél meghatározása mellett hagyhatja el.

Ahogy erről korábban már érintőlegesen esett szó (ld. az elítéltek jövőbeli tervei c. alfejezetet), az előterjesztéskor az elítéltek legnagyobb hányada pusztán egy ún. munkáltatói szándéknyilatkozattal rendelkezik (ami azonban szükséges feltétele a reintegrációs őrizet elrendelhetőségének), de valódi munkaviszonnyal még nem. Ezekben az esetekben a bíróság a munkavégzés céljából történő eltávozásról a reintegrációs őrizet elrendelő végzésében értelemszerűen rendelkezni még nem tud, így az általában a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása céljából történő eltávozásra szorítkozik.

Erre a bíróság általában átlagosan heti 3 napon, alkalmanként 4-6 órában (munka-és nyitva tartási időben) lát észszerű lehetőséget, a földrajzi korlátot pedig Budapest esetében általában az ingatlan fekvése szerinti területben, vidéken elhelyezkedő ingatlan esetében az adott vidéki település közigazgatási határán belül határozza meg.

Nincs akadálya azonban annak, hogy az elítélt a reintegrációs őrizet időtartama alatt kérje ezen feltételek módosítását, például arra tekintettel, hogy immár rendelkezik érvényes munkaszerződéssel (ld. a későbbiekben).

Amennyiben az az eset áll elő, hogy az elítélt már az előterjesztéskor rendelkezik munkaviszonnyal, úgy a bíróságnak nem jelent különösebb nehézséget a reintegrációs őrizet feltételeit oly módon meghatározni az elrendelő végzésben, hogy az elítélt számára külön lehetőséget biztosít a munkavégzés céljából történő, és külön a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítását szolgáló eltávozásra. Ilyenkor a bíróság a munkavégzésre általában heti 5 napon (legtöbbször hétfőtől péntekig), napi 8-10 órában (ebbe beleszámít a munkába járáshoz és a munkából való hazatéréshez, tehát az utazáshoz szükséges időtartam is) konkrét, pontos cím szerint meghatározott munkahelyen van lehetőség. Nem fogadja el a bíróság a késő esti órákban/éjszaka történő vagy „változó” munkahelyen történő munkavégzés iránti kérelmet, erről azonban hamarosan részletesen is szólok.

Technikai érdekesség, hogy a reintegrációs őrizet elrendelését követően, de még a reintegrációs őrizet kezdőnapját megelőzően a bv. intézetben az informatikai szakterület dolgozója készíti elő az elektronikus távfelügyeleti eszközt a használatbavételre, amelynek során a távfelügyeleti rendszerben beállításra kerülnek a bíróság által a fentiek szerint meghatározott magatartási szabályok, ennek köszönhető tehát, hogy nyomon követhető, hogy az elítélt mozgása szabályszerű-e.⁸⁵⁵ A szabályok megtartását a bv. szervezet az elektronikus távfelügyeleti eszközön keresztül az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szervvel együttműködve ellenőrzi.⁸⁵⁶

⁸⁵⁵ A reintegrációs őrizet és az otthonápolási őrizet végrehajtásával összefüggő egyes szakterületi feladatokról szóló 22/2023 (III. 29.) BVOP utasítás IV. fejezet 68. pont

⁸⁵⁶ Bv. 187/D. § (1) bek.

4. A REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET FELTÉTELEINEK MEGVÁLTOZTATÁSA ÉS A MEGVÁLTOZTATÁSRA IRÁNYULÓ KÉRELEM ELUTASÍTÁSA

A vizsgálat tárgyát képező 3 éves periódusban a Fővárosi Törvényszékre a reintegrációs őrizet feltételeinek megváltoztatása tárgyában 360 kérelem érkezett, amelyből 224 alkalommal a bíróság a kérelemnek helyt adott, 110 esetben⁸⁵⁷ azonban a kérelem elutasításáról határozott. (A további 26 esetben az eljárás egyéb módon lett befejezve, jellemzően a kérelem visszavonása miatt.)

4.1. A reintegrációs őrizet feltételeinek megváltoztatása

A reintegrációs őrizetet elrendelő végzés tartalmának kapcsán már említettem, hogy a reintegrációs őrizet végzésben foglalt feltételeinek megváltoztatása iránt az elítélt a reintegrációs őrizetben töltött idő alatt bármikor terjeszthet elő kérelmet, akár több alkalommal is, függetlenül attól, hogy a megelőző kérelmének/kérelmeinek a bíróság helyt adott vagy azt/azokat elutasította.⁸⁵⁸

A megváltoztatásra irányuló kérelmek döntő többsége a munkavégzés engedélyezésére irányul.

Amennyiben az elítélt a szükséges követelményeknek meg tud felelni, tehát a munkavégzés helye meghatározott, a munkaidő nem lépi túl a törvényes kereteket, és nem is érinti a késő esti vagy éjszakai órákat, és mindezt a megfelelő okiratok (munkaszerződés, munkaköri leírás) benyújtásával igazolni tudja, továbbá ha a bíróság a közhiteles nyilvántartás adatai alapján azt állapítja meg, hogy a munkaszerződésben szereplő munkáltató jogszerűen bejegyzett, törvényesen működő jogi személy, egyéni vállalkozó, stb. akkor a reintegrációs őrizet szabályai módosíthatóak a munkavégzésre tekintettel. Fontos azonban, hogy a kérelemben pontosan rögzítve legyen a napi tényleges munkaidő és ettől elválasztva külön szerepeljen az utazáshoz szükséges időtartam; továbbá az elítélt lehetőleg azt is jelölje meg, hogy a munkába állására figyelemmel a mindennapi élet szokásos szükségleteit ezentúl mely napokon, milyen időintervallumban szeretné intézni.

A gyakorlatban az is nem ritkán előfordul eset, hogy az elítélt ugyan még nem tudott munkát vállalni, azonban állandó felügyeletet igénylő kiskorú gyermekei vannak, akiknek az óvodába, iskolába hordása az elítélt személyes közreműködése nélkül nem, vagy csak nehezen oldható meg (pl. mert az apa munkaidő beosztása nem teszi vagy nem mindig teszi lehetővé, hogy ő kísérje a gyermekeket). Ilyenkor nincs akadálya annak, hogy az elítélt számára a bíróság engedélyezzen az elrendelő végzésben meghatározott időintervallumon és területen kívül további eltávozást, de csak és kizárólag a gyermekei nevelési-oktatási intézményének meglátogatása céljából, az ahhoz szükséges időtartamban. Az elítéltnak a kérelemben kifejezetten nyilatkoznia kell a gyermekeiről (születési anyakönyvi kivonat csatolásával), a nevelési, oktatási jogviszony fennállásáról (óvoda-és iskolalátogatási igazolással), valamint elő kell adnia, hogy (név és cím szerint) mely intézménybe mettől meddig (tanév kezdete és vége) mely napokon és mikor kívánja gyermekeit kísérni, illetve onnan hazakísérni.

⁸⁵⁷ Ebbe beleszámítottam az eseti eltávozás iránti kérelmek elutasítását is.

⁸⁵⁸ Bv. tv. 61/B. § (6) Az elítélt vagy a védő kérelmére a büntetés-végrehajtási bíró a reintegrációs őrizet elrendeléséről szóló határozatnak a lakás kijelölésére, valamint a kijelölt lakás és az ahhoz tartozó bekerített hely elhagyásának feltételeire vonatkozó részét megváltoztathatja, vagy eseti jelleggel engedélyezheti az elítélt meghatározott célból történő eltávozását.

4.2. A reintegrációs őrizet feltételeinek megváltoztatására irányuló kérelem elutasítása

A gyakorlat alapos ismertetése érdekében nem elhanyagolható annak bemutatása, hogy a bíróság mely esetekben nem lát lehetőséget a reintegrációs őrizet feltételeinek – a kérelemben foglaltak szerinti – megváltoztatására. Noha a tanulmány készítése során valamennyi, elutasítással záródó ügyet (110 ilyen ügy fordult elő) megvizsgáltam, a tanulmány terjedelmi korlátaira figyelemmel a lényegi sajátosságokat kívánom megragadni, illetve néhány, az „átlagostól” eltérő ügyet mutatnék be, jelezve ezzel azt, hogy a megváltoztatásra irányuló kérelmek jellege olykor igen széles skálán mozog.

1. A kérelemben foglaltakat dokumentum nem igazolja és az elítélt a hiánypótlási felhívásnak sem tesz eleget

A reintegrációs őrizet feltételeinek megváltoztatása kérelemre induló eljárás, így az elítélt érdekkörébe tartozik az, hogy a magatartási szabályok általa kérelmezett megváltoztatásának indokát megfelelően igazolja. Amennyiben ennek hiánypótlási felhívás ellenére⁸⁵⁹ sem tud eleget tenni, úgy a kérelem elutasítására kerül sor.

A gyakorlatban előforduló esetek:

- az elítélt buszvezetői tanfolyamon szeretne részt venni, azonban beadványához egyetlen, a kérelmet alátámasztó okiratot, dokumentumot sem csatol⁸⁶⁰;
- az elítélt a munkaideje leteltét követően szeretné barátnőjét látogatni a Nyíró Gyula Kórház Addiktológiai Osztályán, a kórházi kezelésről azonban semmilyen dokumentumot nem nyújt be, és a kérelemben sem utal egyetlen olyan körülményre sem, amely indokolná a reintegrációs őrizet feltételeinek rendszeres módosítását⁸⁶¹;
- az elítélt kérelme szerint az elítélését megelőző munkahelyére szeretne visszamenni dolgozni, azonban munkaszerződést (vagy akár csak munkáltatói szándéknyilatkozatot) nem csatol, a kérelem nem tartalmazza azt sem, hogy mely napokon és milyen időintervallumban szeretne dolgozni⁸⁶²;
- az elítélt munkavégzés céljából kéri a feltételek megváltoztatását, azonban érvényes munkaszerződéssel nem rendelkezik, a munkáltatói szándéknyilatkozat és a kérelem pedig ellentétesen tartalmazza a munkaviszony kezdetének tervezett idejét⁸⁶³.

2. A kérelem oka bizonytalan és ellenőrizhetetlen

A bíróság a kérelem elbírálásakor figyelemmel van arra, hogy a reintegrációs őrizet egyik legfőbb célja az elítélt társadalomba való visszailleszkedésének elősegítése, azonban a döntéshozatal során szem előtt kell tartania azt is, hogy az elítélt továbbra is szabadságvesztés büntetését tölti, annak csak a végrehajtási módja változott meg, ennek folytán az eltávozási okokat mindig körültekintően kell mérlegelni. Számos esetben fordul elő, hogy az elítélt által előterjesztett kérelemben foglaltak azért nem teljesíthetők, mert a kérelem oka bizonytalan és ellenőrizhetetlen, és engedélyezésével a bíróság indokolatlanul tágan értelmezné az eltávozási lehetőségeket.

⁸⁵⁹ A hiánypótlási felhívásban az elítélt elegendő időt kap a hiányok pótlására, és a felhívás a hiánypótlás elmulasztásának jogkövetkezményeire való figyelmeztetést is tartalmazza.

⁸⁶⁰ F.77/2021. sz. ügy

⁸⁶¹ F.352/2022. sz. ügy

⁸⁶² F.363/2022. sz. ügy

⁸⁶³ F.598/2023. sz. ügy

Példák a gyakorlatból:

- az elítélt számára engedélyezte a bíróság, hogy minden hónap első vasárnapján nagyszüleit dömösi házukban meglátogathassa - az elítélt kérelme arra irányult, hogy a dömösi látogatások alkalmával ne csupán a nagyszülői házban tartózkodhasson, hanem a nagyszülőkkel Dömösön a Macskások-Nyilason dűlön is sétálhasson⁸⁶⁴;
- az elítélt számára engedélyezte a bíróság, hogy az ingatlant munkavégzés céljából hétfőtől péntekig, a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása végett szombati napokon 10 és 14 óra között elhagyja – az elítélt a szombati napokon az eltávozás időtartamát kérte további 4 órával kibővíteni, mert a 15 éves fiával és a feleségével szeretne „kis családi programokon” részt venni⁸⁶⁵;
- az elítélt számára engedélyezte a bíróság, hogy a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása céljából az ingatlant szombati napokon 9 és 12 óra között elhagyja – az elítélt kérelmében kifejtette, hogy a számára engedélyezett 3 óra szabadidő nem elég ahhoz, hogy kiskorú gyermekével és négy unokájával közös programot tudjon szervezni, ezért kérte az eltávozás időtartamát további 3 órával kibővíteni⁸⁶⁶;
- az elítélt számára engedélyezte a bíróság, hogy a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása céljából az ingatlant hetente 3 alkalommal (2x2 óra, valamint 1x5 óra időtartamban) elhagyja, Budapest XVIII. kerületének közigazgatási területén belül maradva – az elítélt az eltávozást kérte kiterjeszteni Budapest XIX. kerületére is, ugyanis álláspontja szerint a mindennapi élethez szükséges tevékenységekre, mint hivatalos ügyek intézése kormányablakban, banki ügyintézés, munkahely keresés, bevásárlás elintézése több lehetősége nyílna a XIX. kerületben⁸⁶⁷.

3. A kérelem oka nem illeszkedik a Bv. tv.-ben felsorolt okok közé

A jogalkotó a Bv. tv.-ben nem ad tételes felsorolás jellegű, minden szegmensre kiterjedő szabályozást azon célokra vonatkozóan, amelyek tekintetében az eltávozás teljes bizonyossággal engedélyezhető. Ilyen szabály megalkotására az életben előforduló események rendkívüli sokszínűsége miatt egyébként nem is lenne reális lehetőség.

Eligazítást ad azonban arra nézve, hogy mely célok minősülhetnek olyannak, amelyek az eltávozást megalapozzák. Ezek a - korábban már említett – mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása, a munkavégzés, az oktatásban, képzésben való részvétel, illetve a gyógykezelésen való részvétel.

A törvényben felsorolt ezen okok nem kizárólagosak, erre utal a 187/A. § (4) bekezdésében a felsorolást megelőző „különösen” szófordulat is, azonban a bíróság a kérelmek elbírálása során alapvetően azt mérlegeli, hogy az elítélt által a kérelmében előadottak illeszkednek-e a felsorolt négy ok valamelyikébe, vagy pedig olyan okból kívánja a reintegrációs őrizet feltételeinek megváltoztatását, amely a törvényben rögzített körön kívül esik (és így nyilvánvalóan nem is szolgálhatja a reintegrációs őrizet célját).

A törvényben rögzített eltávozási okokat és az elítélt által előadottakat egybevetve jutott a bíróság arra a meggyőződésére, hogy érzelmi okok nem adnak alapot a reintegrációs őrizet feltételeinek megváltoztatására. Adott esetben az elítélt a számára a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítását szolgáló eltávozást arra hivatkozással szeretne volna kibővíteni,

⁸⁶⁴ F.224/2021. sz. ügy

⁸⁶⁵ F.559/2022. sz. ügy

⁸⁶⁶ F.860/2023. sz. ügy

⁸⁶⁷ F.893/2023. sz. ügy

hogy minden hónap 17. napján 4 órás időtartamban a Csömöri temetőbe mehessen, ott meglátogathassa szülei sírját, ami számára érzelmileg nagyon sokat jelentene. Édesanyjának a születésnapja megegyezik a sajátjával.⁸⁶⁸

Ugyancsak nem alapozza meg a reintegrációs őrizet feltételeinek módosítását az, ha az elítélt a tulajdonában álló, ám általa nem lakott ingatlanban szeretne állagmegóvási munkálatokat végezni a reintegrációs őrizet időtartama alatt. Kérelmében az elítélt azt szeretne volna elérni, hogy a számára Budapest közigazgatási területén belül biztosított eltávozáson túlmenően a bíróság engedélyezze, hogy a reintegrációs őrizet végrehajtásának helyszínéül kijelölt ingatlant minden második vasárnap 7 és 19 óra között elhagyhassa azért, hogy a Szigethalom településen található ingatlanát rendbe rakhassa. A kérelem a házat, a házhoz tartozó telket és a ház körüli Piac utcát érintette.⁸⁶⁹

4. A kérelem a reintegrációs őrizet céljával nem egyeztethető össze

A reintegrációs őrizet egyik – már többször ismételt – célja az, hogy az elítélt a társadalomba sikeresen vissza tudjon illeszkedni. Ehhez eszközül alapvetően az elítélt munkavállalása szolgál, amely által az elítélt egyrészt elsajátítja a felelős életvezetést, másfelől pedig saját és családja megélhetése biztosítottá válik, ezáltal kevésbé van kitéve a bűnismétlés veszélyének.

A munkavállalás témánk szempontjából annál is inkább relevanciával bír, mivel az általam vizsgált 53 esetben, amelyben a Fővárosi Törvényszéken a reintegrációs őrizet elrendelésre került, a reintegrációs őrizetbe helyezettek életkor szerinti megoszlását tekintve megállapítható, hogy az döntően a munkaképes korosztályt érinti.

10. számú táblázat

A reintegrációs őrizetbe helyezett elítéltek korcsoportok szerinti megoszlása⁸⁷⁰

Életkor	Elítélt (fő)
20-30 év között	7
30-40 év között	14
40-50 év között	15
50-60 év között	15
60 év felett	2

A reintegrációs őrizetbe helyezett elítéltek tehát gyakorlatilag felnőtt munkaképes férfiak⁸⁷¹, akik nemükből adódóan általában a családfenntartó szerepét töltik be. Az elhelyezkedésük azonban sajnos a legtöbbször nem könnyű és egyáltalán nem zökkenőmentes, részben a már korábban ismertetett okokból kifolyólag (ld. börtönártalmak). A helyzeten pedig az sem segít sokat, hogy ezek az elítéltek általában alacsony iskolázottságúak, sokszor szaktudással sem rendelkeznek.

⁸⁶⁸ F.304/2021. sz. ügy

⁸⁶⁹ F.786/2023. sz. ügy

⁸⁷⁰ Az életkor vizsgálatánál a jogerős határozat meghozatalának időpontja szerinti életkort vettem figyelembe.

⁸⁷¹ Az 53 ügy között egyetlen női elítélt reintegrációs őrizetbe helyezése fordult elő.

11. számú táblázat

A reintegrációs őrizetbe helyezett elítéltek iskolai végzettség szerinti megoszlása

Iskolai végzettség	Elítélt (fő)
általános iskola	12
gimnázium	2
szakközépiskola/szakiskola	28
főiskola	1
egyetem	1
nincs adat	8

A vizsgált 53 esetben a bv. intézeti iratanyagokban a következő foglalkozások fordultak elő: mentőápoló, testnevelés tanár, élelmiszeripari technikus, autószerelő, kereskedelmi és vegyipari eladó, szakács, vendéglátóipari eladó, gépkezelő, restaurátor, festő-mázoló, közgazdász, úszás oktató, kőműves, politológus, pincér, tapétázó, kereskedelmi-és marketing adminisztrátor, szerszámkészítő.

Kézenfekvő tehát, hogy a reintegrációs őrizet feltételeinek módosítása iránti legtöbb kérelem a munkavállalással kapcsolatosan érkezik, ez irányulhat akár az elhelyezkedés engedélyezésére, akár a már engedélyezett munkavégzés feltételeinek megváltoztatására.

A már engedélyezett munkavégzési feltételek megváltoztatása iránti kérelemmel az elítélt általában az engedélyezett munkavégzést szeretné kibővíteni földrajzi és/vagy időbeli dimenzióban.

Az ellentmondás ott keletkezik, hogy - amint láttuk - az elítéltek által a büntetésüket megelőzően végzett munkakörök jellege általában nem jár együtt fix munkavégzési helyszínnel, illetve sokszor az eredeti szakmájuktól függetlenül az elítéltek olyan munkakörben kívánnak dolgozni, amelyhez kapcsolódóan fix munkahelyet nem tudnak megjelölni. A Bv. tv. ugyanakkor követelménynek írja elő az úti cél pontos meghatározását.

Problémaként jelentkezik a gyakorlatban az engedélyezhető időintervallum kérdése is. Arról már volt szó, hogy az esti és az éjszakai munkavégzés az egységes gyakorlat szerint nem engedélyezett, de a bíróság nem látja engedélyezhetőnek a napi 10 órát meghaladó és/vagy a hétvégi/munkaszüneti napokra történő eltávozást sem.

A gyakorlatban előforduló tipikus esetek:

- álláskereső,
- üzletkötő, irodavezető, kereskedelmi ügyintéző,
- asszisztens,
- ács,
- karbantartó,
- hozzátartozóknak kíván „szívességi” munkát végezni,

- üzemeltetési felelős, logisztikai munkatárs,
- árubeszerző, anyagbeszerző,
- ingatlanforgalmazó,
- festő, száraztechnológiai szerelő,
- segédmunkás, betanított munkás,
- autósóför, taxisóför, futár, ételfutár,
- mobil takarító.

A gyakorlatban rendszeresen fordul elő, hogy az elítélt számára a bíróság akár a reintegrációs őrizetet elrendelő végzésben, akár a későbbiek folyamán előterjesztett kérelem nyomán engedélyezi a munkavégzést heti 5 napon át naponta maximum 10 óra (esetleg 11 óra) időtartamban (amelybe természetesen az utazással töltött idő is beleszámít), a reggeli óráktól a késő délutáni órákig, az elítélt pedig az időintervallum további, igen jelentős (olykor akár heti 7 napon át napi 12 órára történő) kibővítését kéri.

Adott esetben az elítélt számára a bíróság engedélyezte a reintegrációs őrizet végrehajtásának helyszínéül kijelölt ingatlan munkavégzés céljából történő elhagyását minden hétköznapi reggel 8 és délután 17 óra között. Az elítélt ezt követően kérelmet terjesztett elő, hogy a bíróság engedélyezze számára, hogy szombatonként is elhagyhassa az ingatlant reggel 6 óra és délután 15 óra között, mert az „Ecseri” és a „Flamingo” bolhapiacokon szeretne árusítani.⁸⁷² Az ilyen kérelem nem kirívó és nem is egyedülálló; az elítéltek általában arra hivatkoznak, hogy munkába állásukat követően a munkáltató az eredetileg a munkaszerződésben/munkaköri leírásban rögzített munkaidőn és munkahelyen túl is igénybe kívánja venni a munkájukat a megnövekedett munkaterhek miatt, ezért szükséges vagy a munkaidő intervallumának kibővítése.

A munkavégzésre vonatkozó feltételek kibővítése iránti kérelmek másik klasszikusnak mondható típusa az, amikor az elítélt a számára engedélyezett területnél (amely általában egy vagy néhány fővárosi kerületet jelent) jóval nagyobb területre is kéri az eltávozását. Tipikusan ilyenek a Budapest, illetve Pest Vármegye egész területére kiterjedő kérelmek, az úti cél vagy célok bárminemű megjelölése nélkül, de találkozni Magyarország egész területére vonatkozó kérelemmel is. Ezekben a kérelmekben a hivatkozási alap legtöbbször az anyagbeszerzéssel, futárkodással, autóvezetéssel összefüggő feladatok ellátása.

A bíróság gyakorlata ezekben az esetekben az, hogy noha a Bv. tv. 82. § 5. pontja szerint a reintegrációs program (és ehhez kapcsolódóan nyilvánvalóan a reintegrációs őrizet) egyik célja, hogy az elítélt munkaerő-piaci integrációját elősegítse, azonban a végrehajtás helyéül szolgáló lakás elhagyása munkavégzés céljából is csak úgy lehetséges, ha a megjelölt időn kívül az úti cél is meghatározott. A Budapest közigazgatási területére – korlátozás nélküli – kiterjedő mozgástér, a konkrét munkavégzés helyének megjelölése nélkül, továbbá a kérelemben megjelölt napi 11-12 óra vagy azt meghaladó munkaidő, a hét minden napján történő munkavégzés engedélyezése indokolatlan, mivel az a reintegrációs őrizet céljával össze nem egyeztethető kiterjesztését jelentené azon kedvezményeknek, amelyekben az elítélt a reintegrációs őrizet alkalmazásával már egyébként is részesül, így a reintegrációs őrizet jogintézmények kiüresítéséhez vezetne.

⁸⁷² F.141/2022. sz. ügy

Az ítélezési gyakorlat szerint a kérelem engedélyezése a fenti érvek mentén akkor sem indokolt, ha a reintegrációs őrizetet elrendelő végzésben a bíróság ugyan engedélyezte az elítélt számára, hogy Budapest közigazgatási területén – a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása céljából – hetente 3 napon 4 óra időtartamban szabadon mozoghasson, az elítélt kérelme azonban arra irányult, hogy Budapest egész területén ügyintéző munkakörben minden hétköznapi reggel 8 óra és délután 18 óra között munkát végezhesen. Az elítélt és a védő fellebbezése folytán eljáró másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését helyben hagyta. Indokolásában kifejtette, hogy a munkavégzés lehetősége a reintegrációs őrizet lényege. Ez szolgálja elsődlegesen a társadalomba visszailleszkedést, felelősségteljes életvitelt alakít ki, és legális jövedelmet biztosít az elítélt (és családja) részére. Ezért elfogadott igény a munkavégzés a település közigazgatási határán belül, ha azt előzetesen igazolták (munkáltatói szándéknyilatkozattal vagy munkaszerződéssel, mindegyik esetben megjelölve a munkavégzés jellegét, helyét és időtartamát). A másodfokú bíróság megállapította, hogy a munkáltatói szándéknyilatkozaton megjelölt cég személyfuvarozással, utaztatással foglalkozik. Ilyen jellegű munkavégzés az elítélt számára – tekintve, hogy a munkavégzés helye jellegénél fogva nem állandó – nem engedélyezhető. A szándéknyilatkozatban megjelölt ügyintézői munkakör vonatkozásában azonban a munkavégzés helye pontosan nem került meghatározásra, az csupán településszintű. Így nem tudható, hogy az elítélt munkáját hol végzi, azt milyen útvonalon, mennyi idő alatt érné el, mely körülmény – ahogyan arra az elsőfokú bíróság helyesen utalt – az ellenőrzés megnehezülését eredményezné.⁸⁷³

Lényegében a fentiekhez hasonló megállapításra jutott az elítélt fellebbezése folytán eljáró másodfokú bíróság abban az ügyben is, amelyben az elítélt ugyan az eredeti végzésben – a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása céljából - engedélyezett nál (Budapest teljes közigazgatási területe) kisebb területre kérte munkavégzés céljából a reintegrációs őrizet feltételeinek megváltoztatását, de a munkavégzés helye nem volt meghatározott. Az elítélt a kérelme ugyanis arra irányult, hogy a lakást Budapest XVIII., XIX., XX. és XXI. kerületére kiterjedően hétfőtől péntekig reggel 9 óra és délután 17 óra között elhagyhassa, és anyagbeszerző munkakörben végezzen munkát, oly módon, hogy a munkáltató a beszerzés aktuális napja előtt 1 nappal adja át a beszerzendő anyagok listáját, illetőleg az elítélt szükség esetén különböző építkezéseken is végezne segédmunkát. A másodfokú bíróság a határozatában az elsőfokú bíróság indokolását maradéktalanul osztotta, és hangsúlyozta azt, hogy helyállón állapította meg az elsőfokú bíróság, hogy a reintegrációs őrizet jogintézményének célján túlmutat a kérelemben megjelölt, napi 8 óra eltávozási időtartam a konkrét munkavégzés helyének kijelölése nélkül. Az elítélt kérelméhez csatolt munkaszerződés alapján a munka jellegéből adódóan nem is lenne lehetséges konkrét úti cél megjelölése, így a munkavégzés jellege az, ami nem teszi lehetővé az elítélt kérelmének megfelelő megváltoztatását a reintegrációs őrizetet elrendelő határozatnak.⁸⁷⁴

A bíróság gyakorlata szerint nem indokolt a feltételek megváltoztatás akkor sem, ha a munkavégzés pontos helye meghatározott ugyan, de a munkavégzés pontos napjai már nem. Az elítélt az egyik fővárosi kerületi Nemzeti Dohányboltban szeretett volna elhelyezkedni eladóként, ily módon a munkavégzés helye egyértelműen megállapítható volt, azonban a munkaidő tekintetében úgy nyilatkozott, hogy a munkája két műszakos, és a hét bármelyik napjára beoszthatják bármelyik műszakra, a csatolt munkaszerződés pedig a munkaidőről nem szólt, csupán a bolt nyitvatartási idejét sorolta fel.⁸⁷⁵

⁸⁷³ F.180/2022 sz. ügy és Bpkf.6561/2022 sz. ügy

⁸⁷⁴ F.537/2022 sz. ügy és Bpkf.9480/2022 sz. ügy

⁸⁷⁵ F.237/2022 sz. ügy

4.3. Az eseti eltávozási kérelmek

A reintegrációs őrizet feltételeinek fentiek szerint – tartós(abb) – megváltoztatásán túlmenően lehetőséget biztosít a Bv. tv.⁸⁷⁶ az elítélt számára, hogy egy nagyon rövid időtartamra, többnyire váratlan, az elrendeléskor előre nem látható esemény miatt kérelmezze az eltávozást. A bíróság erről 5 napon belül, sürgős esetben soron kívül határoz. Problémaként szokott jelentkezni a gyakorlatban, hogy az elítélt a kérelmezett napot megelőzően szinte az „utolsó pillanatban” adja be a kérelmét.

Amennyiben a büntetés-végrehajtási bíró engedélyezi az eseti jellegű eltávozást, erről nem fellebbezhető határozatot hoz, és azt kézbesíti az elítéltnak, a pártfogó felügyelőnek és az illetékes bv. intézetnek. A határozat kézhezvételét követően a bv. intézet informatikai szakterületének munkatársai az elektronikus távfelügyeleti rendszerben beállítják a büntetés-végrehajtási bíró által meghatározott szabályokat, elvégzik a szükséges módosításokat (ugyanígy cselekszenek egyébként a reintegrációs őrizet feltételeinek tartós megváltoztatása esetén).⁸⁷⁷

A jogalkotó az eseti jelleggel engedélyezhető célok körét még csak érintőlegesen sem határozta meg, így annak kialakítása teljes mértékben a bírói gyakorlatra hárult. Ennek során értelemszerűen szem előtt tartotta az elrendelő, illetve módosító határozat meghozatalakor figyelembe veendő szempontokat.

Így aggálytalanul engedélyezhető a hivatali ügyben (különösen ha a közigazgatási/önkormányzati szerv által biztosított időpont kívül esik az elítélt részére a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítására engedélyezett időintervallumon) vagy a bíróságon történő megjelenés céljából történő eltávozás.

Nem jelenthet gondot az orvosi vizsgálaton, beavatkozáson való részvétel céljából eltávozás sem, amennyiben az elítélt a vizsgálat pontos helyét és idejét (illetőleg várható időtartamát) okiratokkal igazolni tudja.

Némiképp összetettebb kérdés a közeli hozzátartozó látogatása (pl. beteg nagyszülők), illetve a kiemelt családi rendezvényeken (esküvő, temetés, ballagás, szalagavató, keresztelő, stb.) való részvétel. Ezekben az esetekben a bíróság általában nem szokott az elítélt kérelmének teljes egészében helyt adni, hanem észszerű időkereteken belül engedélyezi az eltávozást. Tehát például az esküvői szertartáson való részvételtől nem lehet elzárni az elítéltet, de az már nem szolgálja a reintegrációs őrizet célját, ha az elítélt a szertartást követően hajnalig kíván mulatozni. Szintén engedélyezhető az elítélt (kiskorú) gyermekeire tekintettel az eseti óvoda- vagy iskolalátogatás (szülői értekezlet, karácsonyi ünnepség, anyák napja, stb.)

Az Alaptörvényben foglalt alapvető jog a lelkiismereti- és vallásszabadság⁸⁷⁸, ennél fogva az elítélt számára eseti engedély keretében lehetőséget kell biztosítani, hogy vallását, hitbeli meggyőződését szabadon gyakorolhassa, nevezetesen, hogy istentiszteleten részt vehessen.

⁸⁷⁶ Bv. 61/A. § 6) Az elítélt vagy a védője kérelmére a büntetés-végrehajtás bíró a reintegrációs őrizet elrendeléséről szóló határozatnak a lakás kijelölésére, valamint a kijelölt lakás és az ahhoz tartozó bekerített hely elhagyásának feltételeire vonatkozó részét megváltoztathatja vagy *eseti jelleggel engedélyezheti az elítélt meghatározott célból történő eltávozását*. A büntetés-végrehajtás bíró a kérelemről öt napon belül, sürgős szükség esetén soron kívül – az iratok alapján – határoz. Az eljárást a reintegrációs őrizet végrehajtására kijelölt lakás elhelyezkedése szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíró folytatja le. [kiemelés a szerzőtől]

⁸⁷⁷ A reintegrációs őrizet és az otthonápolási őrizet végrehajtásával összefüggő egyes szakterületi feladatokról szóló 22/2023 (III. 29.) BVOP utasítás IV. fejezet 68. pont

⁸⁷⁸ Alaptörvény VII. cikk (1) Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.

Az eseti kérelmek engedélyezésénél jóval kisebb számban fordulnak az elutasítások: a vizsgált 2021 és 2023 évek közötti időszakban mindössze 29 alkalommal, míg az engedélyezések száma ennek többszöröse volt.

Az elutasítások oka a legtöbbször az, hogy a kérelemben foglaltak a reintegrációs őrizet céljával össze nem egyeztethetőek, és engedélyezésük esetén a reintegrációs őrizet jogintézményének kiürítéséhez vezetnének, mert tulajdonképpen a teljes szabadsághoz közeli, de legalábbis ahhoz hasonló állapotot eredményeznének.

Így - többek között - nem engedélyezte a bíróság:

- gyereknap megünneplését 7 óra időtartamban egy meg nem jelölt helyen⁸⁷⁹;
- sok évvel korábban nevelt gyermek szalagavatóján való részvételt⁸⁸⁰;
- családi összejövetelen részvételt Budapest közigazgatási területén kívül⁸⁸¹;
- semmilyen orvosi dokumentációval nem igazolt, csak hivatkozott orvosi vizsgálaton megjelenést⁸⁸²;
- rokonlátogatás céljából Budapestről Mezőkövesdre utazást⁸⁸³;
- családtag kikísérését és elbúcsúztatását a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtéren⁸⁸⁴;
- születésnap bulin való részvételt szombat reggel 10 órától másnap reggel 10 óráig az anyós lakásában⁸⁸⁵;
- úti cél nélküli mozgást Budapest teljes közigazgatási területére kiterjedően reggel 10 órától délután 18 óráig arra hivatkozással, hogy kiskorú gyermekével családi programot tervezett⁸⁸⁶;
- születésnap rendezvényen részvételt nyilvános szórakozóhelyen⁸⁸⁷;
- (különösebb alkalom nélküli) családi ebédelést vendéglátóhelyen⁸⁸⁸;
- betegállományba került munkatársak helyettesítését a számára engedélyezett munkavégzési helytől eltérő helyszíneken⁸⁸⁹;
- év végi munkahelyi ünneplő rendezvényen részvételt délután 16.30 óra este 22 óra között⁸⁹⁰;
- karácsony napjaira szabad mozgást rokonlátogatás céljából⁸⁹¹.

Az eseti kérelem elutasításáról a bíróság fellebbezhető végzést hoz, a jogorvoslathoz való jog az elítéltet, a védőt és az ügyészséget illeti meg, akik közül az elítéltek elvértve, alkalomszerűen éltek fellebbezési jogukkal, a másodfokú bíróság pedig az elsőfokú bíróság határozatát helyben hagyó végzéseket hozott.

⁸⁷⁹ F.354/2021 sz. ügy

⁸⁸⁰ F.788/2021 sz. ügy

⁸⁸¹ F.145/2022 sz. ügy

⁸⁸² F.717/2022 sz. ügy

⁸⁸³ F.800/2022 sz. ügy

⁸⁸⁴ F.84/2023 sz. ügy

⁸⁸⁵ F.260/2023 sz. ügy

⁸⁸⁶ F.287/2023 sz. ügy – Megjegyzés: ebben az ügyben az elítéltnak már az eseti kérelem benyújtását megelőzően is hetente 3 napon át volt lehetősége 10 és 18 óra között Budapest területén mozogni.

⁸⁸⁷ F.330/2023 sz. ügy

⁸⁸⁸ F.798/2023 sz. ügy

⁸⁸⁹ F.744/2023 sz. ügy

⁸⁹⁰ F.819/2023 sz. ügy

⁸⁹¹ F.944/2023 sz. ügy

5. A REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET ELRENDELÉSÉRE IRÁNYULÓ ELŐTERJESZTÉS ELUTASÍTÁSA

A vizsgált időszakban (2021 és 2023 között) 53 esetben látott jogszerű lehetőséget a bíróság a reintegrációs őrizet elrendelésére, és mindössze 27 alkalommal hozott a reintegrációs őrizet elrendelésére tett előterjesztésre elutasító határozatot. Az elutasított 27 ügyből 13 ügyben terjesztettek elő fellebbezést.

Az ügyeket vizsgálva elmondható, hogy az elutasítási okok egyik nagyobb csoportját képezik az ún. „objektív” okok, tehát amikor a törvény erejénél fogva kizárt a reintegrációs őrizet elrendelése, mert a Bv. tv.-ben a reintegrációs őrizet elrendelhetőségének valamelyik feltétele nem teljesül vagy a kizárok okok közül valamelyik fennáll.

Ilyen objektív elutasítási ok:

- az elítélt többszörös visszaeső,
- az elítéltet kiutasították az országból,
- az elítélt által megjelölt vagy újonnan megjelölt lakás az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazhatósága szempontjából nem alkalmas a reintegrációs őrizet végrehajtására,
- az elítélt a reintegrációs őrizet feltételeit nem vállalja,
- nem kérelemre indult eljárásban a bv. intézet nem támogató előterjesztést tesz.

Ez utóbbi annyiban szorul pontosításra, hogy a Bv. tv. 61/A. § (1) bekezdését⁸⁹² helyesen értelmezve kitűnik, hogy a reintegrációs őrizet alkalmazhatóságának feltétele, hogy az elítélt előéleti adatai, intézeti magatartása, az elkövetett bűncselekmény jellege alapján a bv. intézet a büntetés célját az intézeten kívül töltött büntetéssel is elérhetőnek lássa. A bv. intézet kezdeményezésére indult eljárásban a bv. intézet támogató előterjesztése hiányában a reintegrációs őrizet alkalmazhatóságnak lehetősége érdemben nem vizsgálható.

Az elítélt fogva tartása alatt tanúsított kifogástalan magatartása és rendezett kapcsolattartása ellenére sem támogatják a bv. intézetek a reintegrációs őrizetbe helyezést akkor, ha a bűnismétlés veszélye nagy, illetve az elkövetett bűncselekmény jellege, jelentős tárgyi súlya ezt indokolja. Ilyen bűncselekménynek tekinthető a gyakorlatban a gyermekpornográfia vagy a szexuális visszaélés.⁸⁹³

A bűnismétlés veszélyére utal az, ha az elítélt a fogva tartása alatt ugyan normakövető magatartást tanúsít, rendelkezik támogató családi környezettel is, azonban jövőképe nincs, vagyis nála reintegrációs törekvések nem tapasztalhatók, munkavállalással kapcsolatos tervei nincsenek. Súlyosítja a helyzetet kriminológiai szempontból az, ha a családban, illetőleg a közeli hozzátartozók között akad olyan, aki volt már büntetve, vagy esetleg éppen csakugyan szabadságvesztés büntetését tölti. Az elítélt befogadását vállaló környezet vizsgálata során további negatívumként jelentkezik a bv. intézet értékelésében a magas bűnözési rátával bíró városrész, ahol az elítélt a reintegrációs őrizetet tölteni kívánja, továbbá a környezetben újra fellelhető deviáns baráti kapcsolatok, amelyek révén a kábítószer-fogyasztó életmódra való visszatérés, és ezáltal az ismételt bűnelkövetés kockázata magas.

⁸⁹² Bv. tv. 61/A. § (1) A reintegrációs őrizet elrendelésére a bv. intézet tesz előterjesztést a büntetés-végrehajtási bírónak.

⁸⁹³ A gyermekpornográfiát elkövető elítélt esetében a bv. intézet súlyosító körülményként értékelte az elkövetés hosszú időtartamát, a megtalált pornográf képek mennyiségét is; a szexuális visszaélést elkövető elítélt vonatkozásában pedig azt, hogy tettéért a felelősségét nem ismerte el, és nem kizárható, hogy ismételt kapcsolatot fog létesíteni a sértettel.

Nem támogatják a bv. intézetek azon elítéltek reintegrációs őrizetbe helyezését, akiknek intézeti magatartása alapján valószínűsíthető, hogy a reintegrációs őrizet célja nem valósul meg (többszörös fegyelmi büntetés, intézeti normákkal való tudatos szembe helyezkedés).

A bv. intézet nem támogató javaslata esetében a büntetés-végrehajtási bíró az ügyet érdemben nem vizsgálja, hanem a Bv. tv. 61/A. § (5) bekezdésében foglaltak alapján a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül, az iratok alapján elutasítja.⁸⁹⁴

Azokban az esetekben, amikor az előterjesztés érdemi vizsgálatának törvényi akadályja nincs, tehát az elítélt a reintegrációs őrizetbe helyezés törvényi feltételeinek (ld. Bv. tv. 187/A. § (1) bek.) megfelel és vele szemben nem állnak fenn a törvényben nevesített kizáró okok, a büntetés-végrehajtási bíró a reintegrációs őrizet elrendelésére irányuló kérelmet elutasíthatja, ha a beterjesztett iratok és az elítélt meghallgatása alapján arra a következtetésre jut, hogy az elítélt reintegrációs őrizetbe helyezésével a büntetés célja nem valósul meg.

A büntetés-végrehajtási bírónak ugyanis a reintegrációs őrizet alkalmazásának megengedhetősége körében nemcsak az elítélt fogva tartás alatt tanúsított magatartását, hanem az elítélt előéletét, személyiségét, az elkövetett bűncselekmény jellegét, a társadalomba való visszailleszkedési hajlandóságát is vizsgálja, és ezen komplex vizsgálat eredményeképpen állapítja meg, hogy a büntetés célja és a szabadságvesztés célja a reintegrációs őrizet alkalmazásával is elérhető-e.

A reintegrációs őrizetbe kerülés tehát nem az elítéltet „automatikusan” megillető kedvezmény, amelyhez elegendő a törvényben meghatározott feltételek megléte és a kizáró okok hiánya. Ezt az álláspontot foglalja el a másodfokú bíróság is a fellebbezések elbírálása során: „A [...] reintegrációs őrizet engedélyezése kizáró okok hiányában sem lehet automatikus, mivel a Bv. tv. 187/A. § (1) bekezdése értelmében akkor van lehetőség, ha a szabadságvesztés célja a továbbiakban úgy is elérhető, ha az elítélt a bv. intézeten kívül tartózkodik, amivel lényegében felkészül arra, hogy a civil társadalomba visszailleszkedjen.”⁸⁹⁵

1. Az elítélt előélete

Az elítélt fogva tartást megelőző életvitelét a bíróság minden esetben vizsgálja. Ilyenkor nem hagyható figyelmen kívül, ha az elítélt a bűncselekményt egy vagy több felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje alatt követte el, hiszen ebből nem vonható következtetés arra, hogy törvénytisztelő életmódot kíván folytatni, mivel számára a korábbi szabadságvesztésre ítéltése nem jelentett elegendő visszatartó erőt a további bűncselekmény(ek) elkövetésétől. E körben a másodfokú bíróság is kiemeli: „Helytállóan hivatkozott továbbá az elsőfokú bíróság arra, hogy az elítélt jelen büntetéseit azért tölti, mivel azok végrehajtása más eljárásban elrendelésre került, vagyis a terhelt nem élt azzal a lehetőséggel, hogy a büntetés végrehajtását elkerülje, azáltal, hogy a próbaidők alatt törvénytisztelő életmódot folytat. Ezen körülmény a másodfokú bíróság álláspontja szerint is igen nyomatékos, így azzal szemben csak az elítélt kiemelkedő erőfeszítései esetében lehet következtetést vonni arra, hogy a büntetési célok elérését nem veszélyezteti az, amennyiben a büntetése további részét nem az intézeten belül kell letöltetnie. Az elítélt magaviseletével kapcsolatos kifogás nem merült fel, az az elítélt törvényben rögzített kötelezettsége, így önmagában nem tekinthető olyan nyomós érvnek, ami alapján a reintegrációs őrizet engedélyezhető lenne.”⁸⁹⁶

⁸⁹⁴ Bv. tv. 61/A. § (5) A büntetés-végrehajtási bíró a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül az iratok alapján elutasítja, ha a reintegrációs őrizet elrendelését e törvény kizárja.

⁸⁹⁵ Ld. pl. Bpkf.11.341/2022 sz. ügy

⁸⁹⁶ Bpkf.11.341/2022 sz. ügy

Még súlyosabb megítélés alá esik az olyan elítélt előélete, aki menedékkérőként érkezik Magyarországra, és tartózkodásának kezdete óta különböző neveken vagyoni, illetve személy elleni erőszakos – egyre súlyosabb – bűncselekményeket követ el, és a vele szemben kiszabott felfüggesztett szabadságvesztés, illetve pénzbüntetés nem tartotta vissza további bűncselekmények elkövetésétől.⁸⁹⁷

A bíróság a mérlegelési körébe vonja azt a körülményt is, hogy az elítélt ugyan a törvény értelmében nem minősül visszaesőnek, azonban többszörösen büntetett előéletű, nem első alkalommal tölt szabadságvesztés büntetést.

A reintegrációs őrizet megengedhetősége szempontjából az elítélt hátrányára szolgál a büntetőeljárás során tanúsított nem együttműködő magatartása. Adott ügyben az elítélt már az elsőfokú eljárás során, tudva a vele szemben folyamatban lévő büntetőeljárásról, a részére engedélyezett lakhelyelhagyási tilalom ideje alatt ismeretlen helyre távozott. A jogerős elítélését követően a büntetés végrehajtása alól magát kivonta, ellene európai elfogatóparancsot kellett kibocsátani, a büntetésének átvétele során sem működött együtt, magatartása időhúzó jellegű volt.⁸⁹⁸ Hasonló megítélés alá esik az is, ha az elítélt a bűnügyi felügyeletből szökik meg, ezért ellene távollétében kell ítéletet hozni.⁸⁹⁹

2. Az elkövetett bűncselekmény

A bűncselekmények vizsgálata körében kiemelt súllyal értékeli a bíróság a bűncselekmény tárgyi súlyát, tartós vagy ismétlődő jellegét, társadalmi megítélését, vagy akár országhatárokon átívelő jellegét, valamint a bűncselekményért kiszabott szabadságvesztés időtartamát.

A gyakorlatban jelentős tárgyi súlyú bűncselekménynek minősül a kábítószer-kereskedelem vagy az embercsempészség. Ezen bűncselekmények esetén nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy elkövetésük sokszor több országot is érintő; a kábítószer-kereskedelem bűncselekmény elkövetési tárgya jelentős egészségkárosító hatással bír, és általában véve negatív értékítélet alá esik, mind a kábítószer fogyasztása, mind annak terjesztése. (Önmagában természetesen a bűncselekmény kiemelkedő tárgyi súlya vagy az azzal szembeni nyilvánvaló társadalmi negatív értékítélet nem alapozza meg a kérelem elutasítását, ahhoz további körülmények fennállása is szükséges.)

A bírósági gyakorlat szerint a jogalkotó a reintegrációs őrizet bevezetésével az egyébként „rendezett” előéletű, bűncselekményt gondatlanul vagy kisebb tárgyi súlyú szándékos bűncselekményt elkövetőket kívánta mentesíteni a börtönártalmak alól, egyúttal elősegíteni a társadalmi visszailleszkedésüket, és így a bűnismétlés veszélyét csökkenteni. Nem hagyható éppen ezért figyelmen kívül, ha az elítélt a törvényi feltételeknek az elkövetett bűncselekmény tekintetében megfelel ugyan, azonban a terhére rótt szándékos bűncselekményeket huzamosabb ideig vagy ismétlődően követte el. Még súlyosabb megítélés alá esik ezen folytatódó bűncselekmények esetén a haszonszerzési célzat vagy ha a sértett kiskorú. Ezen körülmények arra utalnak, hogy az elítélt reintegrációs őrizetbe helyezésével a büntetési célok nem érhetőek el.

⁸⁹⁷ F.446/2021 sz. ügy

⁸⁹⁸ F.380/2023 sz. ügy

⁸⁹⁹ F.601/2023 sz. ügy

3. Az elítélt személyisége és a társadalomba történő visszailleszkedésre való készsége

A bíróság az elítélt személyiségéről a rendelkezésre álló iratokból, valamint az elítélt személyes meghallgatása alapján tud képet alkotni. A személyiségjegyek közül elsősorban azoknak van jelentősége, amelyekből megnyugtató következtetés vonható le arra nézve, hogy az elítéltben komoly szándék alakult ki a társadalomba történő visszailleszkedésre.

Éppen ezért a személyiségfejlődés pozitív irányú változása (pl. a fogva tartás ideje alatti munkavállalás a bv. intézetben, jutalomban részesülés vagy drogprevenciós programban való önkéntes részvétel) a reintegrációs őrizet elrendelhetőségét megalapozza.

A bírósági gyakorlat ugyanakkor egységesnek mondható abban is, hogy amennyiben az elítéltnél nem fedezhető fel valós szándék arra vonatkozóan, hogy – tettét megbánva – szeretne tartózkodni további bűncselekmények elkövetésétől, normakövető magatartást tanúsítani és a társadalom hasznos, felelősségteljes tagjává válni, úgy a reintegrációs őrizet nem alkalmas a büntetés céljának elérésére.

Így nem látott lehetőséget a bíróság a reintegrációs őrizet elrendelésére az olyan elítélt esetében, akinél - munkáltatói szándéknyilatkozat hiányában - a törvényes munkavégzési szándék hiánya tapasztalható, a visszaesés veszélyét csökkentő drogprevenciós terápián nem vesz részt, a reintegrációs őrizetbe helyezéssel pedig ugyanabba az élethelyzetbe és családi környezetbe kerülne vissza, amelyben családtagjai korábban sem tudták megakadályozni a bűncselekmény elkövetésében.⁹⁰⁰

Negatív megítélés alá esik az a körülmény is, ha az elítélt nem csupán kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt (embercsempészás) követett el, hosszabb ideje fennállnak gyógyszeres problémái (amelynek kezelésére lépéseket nem tett), gyógyszeres kezelés nélkül hajlamos agresszív viselkedést tanúsítani, de az Országos Idegrendészeti Főigazgatóság tájékoztatása szerint az elítélt magyarországi tartózkodása sérti Magyarország közrendjét és közbiztonságát.⁹⁰¹ Ebben az esetben a sikeres társadalmi visszailleszkedésre az esély gyakorlatilag minimális.

A reintegrációs őrizet elrendelése elleni további érvként merül fel, ha a társadalomba történő sikeres visszailleszkedés elősegítéséhez az elítélt nem rendelkezik a megfelelő környezettel, így ha családi kapcsolatai megromlottak, családtagjai szégyenkeznek bűnözői múltja és életvitele miatt, és igyekeznének elkerülni, hogy a szűkebb környezet (szomszédság, lakókörnyezet, stb.) tudomást szerezzen az elítélt büntetett előéletéről.

⁹⁰⁰ F.275/2023 sz. ügy

⁹⁰¹ F.242/2022 sz. ügy

6. A REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET MEGSZÜNTETÉSE ÉS A MEGSZÜNTETÉSRE IRÁNYULÓ ELŐTERJESZTÉS ELUTASÍTÁSA

A Fővárosi Törvényszékre a vizsgált 2021 és 2023 évek közötti időszakban a bv. intézetektől mindössze 7 esetben érkezett előterjesztés a reintegrációs őrizet megszüntetésére, amelyből a bíróság 4 esetben határozott a reintegrációs őrizet megszüntetéséről, a további 3 esetben pedig a bv. intézet indítványát elutasította.

A reintegrációs őrizet megszüntetése során a büntetés-végrehajtási bíró, a bv. intézet, a rendőrségi szervek, a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő és az ügyészség együttműködve jár el.

A reintegrációs őrizet időtartama alatt a büntetés-végrehajtási bíró által meghatározott magatartási szabályok, valamint az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazási szabályainak megtartását a rendőrség és a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő ellenőrzi.⁹⁰²

Amennyiben a bv. intézet parancsnoka, elsősorban a rendőrség és/vagy a pártfogó felügyelő értesítése alapján, tudomást szerez olyan – az alábbiakban részletezett – okról, amely alapján indokolt lehet a reintegrációs őrizet megszüntetése, erről haladéktalanul előterjesztést tesz a büntetés-végrehajtási bírónak, illetőleg az elítélt ismeretlen helyre való távozása esetén kezdeményezi vele szemben elfogatóparancs kibocsátását is.⁹⁰³

A törvény lehetőséget biztosít a bv. intézet parancsnokának, hogy az előterjesztéssel egyidejűleg az ügyészségnél kezdeményezze a szabadságvesztés ideiglenes foganatba vételének elrendelését⁹⁰⁴, ha ez például a közbiztonság megóvása érdekében szükségesnek mutatkozik.

Az ügyészség a következő esetekben rendelkezik – soron kívül – a szabadságvesztés ideiglenes foganatba vételéről:

- az elítéltet újabb végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és ennek tartamára tekintettel alaposan feltehető, hogy az elítélt szökésével vagy elrejtőzésével a büntetés végrehajtása alól magát kivonná;
- alappal lehet tartani attól, hogy az elítélt szabadságvesztéssel fenyegetett újabb bűncselekményt vagy szabálysértési elzárással is sújtható szabálysértést követne el, illetve a megkezdett bűncselekményt folytatná; vagy
- az elítélt a magatartási szabályokat, illetve az elektronikus távfelügyeleti eszköz vállalt alkalmazási szabályait súlyosan megszegte.⁹⁰⁵

⁹⁰² Bv. tv. 187/D. §

(1) A reintegrációs őrizetre vonatkozó szabályok megtartását a büntetés-végrehajtási szervezet az elektronikus távfelügyeleti eszközön keresztül az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szervvel együttműködve ellenőrzi. A bv. intézet jogosult a reintegrációs őrizet szabályainak megtartására vonatkozó adatok megismerésére.

(2) A reintegrációs őrizet hatálya alatt álló elítélt magatartását, a büntetés-végrehajtási bíró által meghatározott magatartási szabályoknak és az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazási szabályainak betartását, valamint a társadalmi reintegrációs folyamat előrehaladását a reintegrációs őrizet végrehajtására kijelölt lakás elhelyezkedése szerint illetékes büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő ellenőrzi.

⁹⁰³ 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 136/D. §

(1) Ha a bv. intézet parancsnoka a Bv. tv. 187/E. § (1) bekezdésében meghatározott ok bekövetkezéséről szerez tudomást a rendőrség értesítése vagy a reintegrációs őrizet ellenőrzésében közreműködő büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő jelentése alapján, vagy újabb szabadságvesztés vagy letartóztatás végrehajtására érkezik értesítőlap, illetve az elítélttel szemben újabb büntetőeljárás megindulásáról értesül, haladéktalanul előterjesztést tesz a lakás elhelyezkedése szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíróhoz a reintegrációs őrizet megszüntetése érdekében.

(2) [...] továbbá ha elítélt nem lelhető fel, kezdeményezni kell elfogatóparancs kibocsátását.

⁹⁰⁴ Bv. tv. 61/C. § (1a) A bv. szerv vezetője a 187/E. § (1) bekezdés a) és b) pontja és a 187/F. § (3) bekezdése esetén – kivéve, ha az elítélt ismeretlen helyre távozott – az előterjesztés megküldésével egyidejűleg haladéktalanul kezdeményezi az ügyészségnél a szabadságvesztés ideiglenes foganatba vételének elrendelését.

⁹⁰⁵ Bv. tv. 61/C. § (1b) bek.

Az imént felsorolt okok már sejtetik és gondolatilag előrevetítik azokat az indokokat, amelyek alapján a büntetés-végrehajtási bíró a reintegrációs őrizet megszüntetését rendelheti el. Eljárásában a bv. intézet előterjesztésére soron kívül, az iratok alapján határoz.⁹⁰⁶ A soronkívüliséget az indokolja, hogy a reintegrációs őrizet megszüntetésével a szabadságvesztés hátralevő részének foganatba vétele válik szükségessé.

A határozatban a büntetés-végrehajtási bíró megállapítja a reintegrációs őrizet megszűnésének napját, valamint – kivéve ha az elítélt ismeretlen helyre távozott vagy a szabadságvesztés ideiglenes foganatba vételére került sor – felhívja az elítéltet, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére a megjelölt napon és időpontban a bv. intézetben jelenjen meg.⁹⁰⁷ Ha az elítélt ismeretlen helyre távozik, a büntetés-végrehajtási bíró a reintegrációs őrizet megszüntetéséről szóló határozat meghozatalával egyidejűleg elfogatóparancsot bocsát ki.⁹⁰⁸

Fontos kiemelni, hogy a reintegrációs őrizet alkalmazásának megszüntetését kimondó határozatban megjelölt időpont és a bv. intézetbe történő előállítás napja között eltelt idő a szabadságvesztésbe nem számít bele.⁹⁰⁹

A jogalkotó a jogintézmény bevezetésekor az alkalmazásában közreműködő szerveket és személyeket ellenőrzési joggal és kötelezettséggel ruházta fel, és ennek keretében taxatív felsorolással meghatározta azokat az indokokat, amelyek alapján a reintegrációs őrizet megszüntetésére kerül sor, amennyiben azok közül a reintegrációs őrizet időtartama alatt bármelyik bekövetkezik.

Ezek az indokok a következők:

- a bv. intézethez az elítélt vonatkozásában végrehajtandó szabadságvesztésről, új büntetőügyről érkezik értesítés,
- az elítélt a magatartási, illetve az elektronikus távfelügyeleti eszköz vállalt alkalmazási szabályait megszegi, az elektronikus távfelügyeleti eszközt megrongálja vagy használhatatlanná teszi,
- a kijelölt lakás az elektronikus távfelügyeleti eszköz elhelyezésére alkalmatlanná vált, vagy a befogadó nyilatkozatot tevő a nyilatkozatát visszavonta, és az elítélt nem tud megjelölni másik olyan lakást, amely a reintegrációs őrizet végrehajtási helyeként kijelölhető lenne,
- a reintegrációs őrizet megszüntetését az elítélt maga kérelmezi.⁹¹⁰

A bírósági gyakorlat megítélése szerint az új büntetőeljárás alapját képező cselekmény megvalósításával az elítélt általában egyúttal a reintegrációs őrizet magatartási szabályait is megszegi, ezért ezekben az esetekben a megszüntetésnek a Bv. tv. 187/E. § (1) bekezdés a) és b) pontjában meghatározott indoka is fennáll. Erre hivatkozással két alkalommal szüntette meg a bíróság a reintegrációs őrizetet. A harmadik esetben az elítélt által elkövetett cselekmény miatt büntetőeljárás ugyan a bírósági határozathozatalig nem indult, azonban az elítélt a reintegrációs őrizet magatartási szabályait olyan súlyos fokban megszegte, amely miatt a megszüntetés (és ezzel együtt elfogatóparancs kibocsátása) szükségessé vált. A negyedik ügyben az elítélt maga kérte a megszüntetést. Mivel ez utóbbi megszüntetési ok különösebb magyarázatot nem igényel, az ügy bemutatásától a terjedelmi korlátokra figyelemmel eltekintek.

⁹⁰⁶ Bv. tv. 61/C. § (1) bek.

⁹⁰⁷ Bv. 61/C. § (1d) bek.

⁹⁰⁸ Bv. tv. 61/C. § (2) bek.

⁹⁰⁹ Bv. tv. 187/E. § (3) bek.

⁹¹⁰ Bv. tv. 187/E. § (1) bek. és 187/F. § (1) bek.

6.1. A reintegrációs őrizet megszüntetése új büntetőeljárás megindulása és a magatartási szabályok megszegése miatt

A reintegrációs őrizet elrendelését követően az elítéltet a bv. intézetből a kijelölt lakásba történő eltávozását megelőzően a pártfogó felügyelő – jegyzőkönyv felvétele mellett – tájékoztatja a reintegrációs őrizet magatartási szabályairól, így arról, hogy a büntetés-végrehajtási bíró által előírt magatartási szabályok megszegésén túlmenően súlyos magatartási szabályszegésnek minősül különösen, ha az elítélt

- magatartása a reintegrációs célokkal nem összeegyeztethető;
- a büntetés-végrehajtási bíró által előírt magatartási szabályokat megtartja, de életvitеле, magatartása megbotránkozást vált ki a lakókörnyezetében, magatartása veszélyezteti a vele közös háztartásban életvitelszerűen tartózkodókat, vagy fennáll a családon belüli erőszak kockázata;
- rendszeresen leittasodik, vagy kábító hatású szereket fogyaszt;
- ismétlődő jelleggel, sorozatosan zónasértést követ el;
- a fentiekben foglaltak miatt vele szemben rendőri intézkedés válik szükségessé.⁹¹¹

Az elítéltnak aláírásával kell igazolnia, hogy a tájékoztatóban foglaltakat megértette és tudomásul vette.

Az egyik ügyben az elítéltet lopás büntette és más bűncselekmények miatt 3 év 6 hónap börtön fokozatú szabadságvesztésre ítélték, büntetéséből 1 év 6 hónap letöltése után a Székesfehérvári Törvényszék Büntetés-végrehajtási Csoportja reintegrációs őrizetbe helyezte.

A reintegrációs őrizet időtartama alatt az elítélttel szemben büntetőeljárás indult a Btk. 212/A. § (2) bekezdés a) pontjába ütköző kapcsolati erőszak büntette, a Btk. 194. § (1) bekezdésébe ütköző személyi szabadság megsértése büntette és a Btk. 222. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés b) pontja szerint minősülő zaklatás vétségének elkövetése alapos gyanúja miatt. A csatolt rendőri jelentés szerint az elítélt a reintegrációs őrizet végrehajtásának helyszínéül kijelölt ingatlanban súlyosan bántalmazta az őt reintegrációs őrizetbe fogadó élettársát.

A bíróság a rendelkezésre álló iratok alapján megállapította, hogy a reintegrációs őrizet megszüntetésének törvényi feltételei fennállnak. Egyrészt az elítélttel szemben büntetőeljárás indult, másrészt a magatartási szabályokat önhibájából és szándékosan megszegte, szabályszegésének következményeivel tisztában volt, mivel a reintegrációs őrizet hatálya alatt tanúsítandó magatartási szabályokról szóló tájékoztatót – aláírásával is igazoltan – megkapta. A bíróság álláspontja szerint az elítélt magatartása – amely miatt egyúttal büntetőeljárás is indult ellene – olyan súlyú szabályszegést valósított meg, melynek alapján a reintegrációs őrizet megszüntetésének volt helye.⁹¹²

A másik ügyben az elítéltet jelentős mennyiségre elkövetett kábítószer-kereskedelem büntette és más bűncselekmények miatt 3 év 6 hónap börtön fokozatban végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték. Az elítéltet a Székesfehérvári Törvényszék Büntetés-végrehajtási Csoportja helyezte reintegrációs őrizetbe.

⁹¹¹ A reintegrációs őrizet és az otthonápolási őrizet végrehajtásával összefüggő egyes szakterületi feladatokról szóló 22/2023 (III. 29.) BVOP utasítás 10. számú melléklet 8. pont

⁹¹² F.853/2022 sz. ügy

A reintegrációs őrizet időtartama alatt az elítélt ellen büntetőeljárás indult a Btk. 347.§ (1) bekezdésébe ütköző egyedi azonosító jellel visszaélés büntettének alapos gyanúja miatt. A bv. intézet parancsnokának kezdeményezése alapján a Fővárosi Főügyészség a Bv. tv. 61/C. § (1c) bekezdése alapján elrendelte a szabadságvesztés soron kívüli ideiglenes foganatba vételét.

A tényállás szerint az elítéltet Budapest XV. kerületében rendőri intézkedés alá vonták, mivel egy BMW típusú – elől forgalmi rendszám nélküli, hátul egy német VW Golf típusú járműre kiadott hatósági jelzésű – gépjárművel közlekedett, amely gépjármű vonatkozásában nem rendelkezett semmilyen irattal. Az elítélt a gyanúsított kihallgatáskor tett vallomása szerint autószerelőként dolgozik, a gépjármű javítás végett került hozzá, és csak az elvégzett javítást ellenőrizte egy „próba kör” keretében.

A bíróság elsődlegesen rögzítette, hogy a reintegrációs őrizetessel szemben indult új büntetőeljárás önmagában megalapozhatja a reintegrációs őrizet megszüntetését. E körben szükségesnek látta kiemelni, hogy az elítélt érvényes vezetői engedéllyel rendelkezik, tehát tisztában volt a közúti közlekedés szabályait tartalmazó 1/1975. (II. 5.) KPM-BM együttes rendelettel, amelynek 5. §-a pontosan meghatározza, hogy a közúti közlekedésben csak olyan gépjárművel szabad részt venni – többek között -, amelynek jogszabályban meghatározott érvényes hatósági engedélye van, és amelyre külön jogszabályban meghatározott számú, típusú és elhelyezésű hatósági jelzések [rendszámablák] vannak felszerelve.

A bíróság a körülményekből arra következtetett, hogy az elítélt szabályszegése szándékos és önhibából ered, különös figyelemmel arra, hogy az elítéltet a rendelkezésre álló iratok szerint tájékoztatták a reintegrációs őrizet hatálya alatt tanúsítandó magatartási szabályokról, illetve arról, hogy ezek megszegése milyen következményekkel jár.⁹¹³

Az elítélt fellebbezése folytán eljáró másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését helyben hagyta. Indokolásában kifejtette, hogy az elítélttel szemben a Btk. 347. § (1) bekezdés b) pontjába ütköző egyedi azonosító jellel visszaélés büntette miatt büntetőeljárás indult, mely a reintegrációs őrizet megszüntetésének önálló indoka. A magatartási szabályok megszegése kapcsán az elsőfokú bíróság pedig alappal foglalt állást akként, hogy az elítélt a reintegrációs őrizet céljával ellentétes magatartást tanúsított.⁹¹⁴

6.2. A reintegrációs őrizet megszüntetése a magatartási szabályok megszegése miatt

Az elítélt az elektronikus távfelügyeleti eszköz felhelyezését megelőzően tájékoztatást kap a használat szabályairól, különösen az eszköz működőképességének fenntartása érdekében elvégzendő feladatairól, az együttműködési kötelezettség tartalmáról, a reintegrációs őrizet végrehajtását érintő esemény bekövetkezésekor a bv. intézettel vagy a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelővel való kapcsolatfelvétel módjáról, az elérhetőségi adatok megadásával, továbbá kártérítési felelősségéről.⁹¹⁵ Az elítélt az elektronikus távfelügyeleti eszközöket jegyzőkönyv felvétele mellett köteles átvenni, egyben aláírásával igazolni a tájékoztatás megtörténtét.⁹¹⁶

Adott esetben a bv. intézet parancsnoka azért tett a reintegrációs őrizet megszüntetésére indítványt, mert a rendőrség jelezte, hogy az elítéltet a lakásból kilakoltatják, e tény az elítélt a pártfogó felügyelő telefonos megkeresésére megerősítette, ezért utasították, hogy haladéktalanul jelentkezzen a bv. intézetben, erre az elítélt ígéretet is tett. Ezt követően azonban rövid időn belül a rendszer a távfelügyeleti eszköz szíjának megrongálását jelezte, illetve azt,

⁹¹³ F.162/2021 sz. ügy

⁹¹⁴ Bpkf.6594/2021 sz. ügy

⁹¹⁵ 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 136/C. § (4) bek.

⁹¹⁶ 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 136/C. § (5) bek.

hogy az elítélt telefonja kikapcsolt állapotba került. Az elektronikus távfelügyeleti eszközt a rendőrség munkatársai levágott állapotban találták meg az utoljára jelzett hely melletti út szélén.

A bíróság megállapította, hogy az elítélt azzal, hogy az elektronikus távfelügyeleti eszközt levágta, majd a pártfogó felügyelő tájékoztatása nélkül ismeretlen helyre távozott, a reintegrációs őrizet magatartási szabályait a legsúlyosabb mértékben szegte meg. A reintegrációs őrizet, így a szabadságvesztés végrehajtása alól kivonta magát, erre figyelemmel a reintegrációs őrizet megszüntetése és az elítélt felkutatása érdekében elfogatóparancs kibocsátása vált szükségessé.⁹¹⁷

6.3. A reintegrációs őrizet megszüntetésére irányuló előterjesztés elutasítása

A bíróság nem látja törvényes indokát a reintegrációs őrizet megszüntetésének azokban az esetekben, amelyekben az új büntetőeljárás megindulása nem igazolt vagy a magatartási szabályok megszegése nem állapítható meg, vagy megállapítható ugyan, de az csekély mértékű.

Az egyik ügyben a bv. intézet arra hivatkozással tett előterjesztést a reintegrációs őrizet megszüntetésére, hogy az elítélt ellen a Nemzeti Védelmi Szolgálat feljelentést tett a Btk. 345. §-ba ütköző hamis magánokirat felhasználásának vétsége miatt. A bíróság lekérte a bünygyi nyilvántartás adatait, amely nem igazolta, hogy az elítélt ellen megalapozott gyanú miatt büntetőeljárás indult volna, noha a Nemzeti Védelmi Szolgálat átirata szerint valóban tettek feljelentést. Új büntetőeljárás hiányában a bíróság az előterjesztést elutasította.⁹¹⁸

A tárgybeli másik két ügyben a bv. intézet a magatartási szabályok súlyos megsértése miatt indítványozta a reintegrációs őrizet megszüntetését.

Az egyik ügy tényállása szerint az elítélt párkapcsolata a reintegrációs őrizetben töltött együttélés során megszűnt, ezért az Interneten hirdetést adott fel, amelyben új lakást keresett, noha korábbi társa a szakítás ellenére a befogadó nyilatkozatot nem vonta vissza. A hirdetésben közölte azt is, hogy reintegrációs őrizet alatt áll. A hirdetés feladását azonban a pártfogó felügyelő felé nem jelezte. A bíróság megállapította, hogy az elítélt valóban nem járt el kellő körültekintéssel, azonban a párkapcsolatának megszűnése a befogadó nyilatkozat visszavonása nélkül a lakhatását nem veszélyeztette közvetlenül, erre figyelemmel az elítélt mulasztása nem tekinthető olyan súlyos fokúnak, amely a reintegrációs őrizet megszüntetését indokolná.⁹¹⁹

A másik ügyben az elítéltet befogadó élettárs küldött e-mail útján üzenetet a pártfogó felügyelőnek, amelyben beszámolt az elítélt reintegrációs őrizet időtartama alatti alkoholfogyasztásáról és droghasználatáról, melynek következtében az elítélt viselkedése agresszívvá és kiszámíthatatlanná vált. A pártfogó felügyelő a megkeresés nyomán a helyszínen ellenőrizte az elítéltet, és nem tapasztalt olyan jelenséget, amely az élettárs által panaszolt körülményeket alátámasztotta volna. Erre figyelemmel a bíróság nem látott törvényes lehetőséget a reintegrációs őrizet megszüntetésére.⁹²⁰

Megjegyzendő, hogy az ügyészség az itt ismertetett három ügy egyikében sem tartotta indokoltnak a szabadságvesztés ideiglenes foganatba vételét.

⁹¹⁷ F.640/2023 sz. ügy

⁹¹⁸ F.552/2021 sz. ügy

⁹¹⁹ F.603/2022 sz. ügy

⁹²⁰ F.796/2022 sz. ügy

7. AZ OTTHONÁPOLÁSI ŐRIZET

Az otthonápolási őrizetet a jogalkotó a veszélyhelyzet ideje alatt egyes büntetés-végrehajtási szabályok eltérő alkalmazásáról szóló 6/2023. (II. 21.) BM rendelettel vezette be, 2023. február 22. napján kezdődő hatállyal.

A jogintézmény lényege röviden úgy foglалható össze, hogy a krónikus betegségben szenvedő elítélt négy feltétel együttes teljeülése esetén otthonápolási őrizetbe helyezhető, ezek a feltételek pedig a következők:

- az elítélt az alapvető szükségleteinek kielégítésére nagyobbbrészt vagy teljes mértékben önállóan képtelen,
- a mindennapi életvitelében folyamatos segítségre, ápolásra szorul,
- az egészségi állapotában meghatározható időn belül érdemi javulás nem várható, és
- van olyan személy, aki írásban tett nyilatkozatban vállalja a gondozását.⁹²¹

Az első három feltétel fennállása szakkérdés, amelyben a büntetés-végrehajtási intézet orvosa (a továbbiakban: bv. orvos) határoz, szükség esetén szakorvos bevonásával.⁹²²

Az otthonápolási őrizet elrendelhetősége körében a reintegrációs őrizet megengedhetőségére vonatkozó szabályok annyiban mutatnak eltérést, hogy a reintegrációs őrizet elrendelés – már ismertetett – törvényi feltételeinek megléte nem követelmény, azonban az elítélt ebben az esetben sem lehet erőszakos többszörös visszaeső vagy életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt.⁹²³ Nem kizáró ok azonban az, ha az elítélttel szemben további szabadságvesztést kell végrehajtani, vagy ha a fogva tartása alatt engedélyezett reintegrációs őrizetet az elítéltnak felróható okból megszüntetik.⁹²⁴ Nem jelent kizáró okot továbbá az sem, ha a megjelölt lakás az elektronikus távfelügyeleti eszköz elhelyezésére alkalmatlan, amennyiben a bv. orvos a szakterületi javaslatban úgy nyilatkozik, hogy az elítélt egészségi állapota nem teszi lehetővé az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazását.⁹²⁵

Az otthonápolási őrizet elrendelésére irányuló kérelmet az elítélt és a védője terjeszthet elő - a végrehajtás során többször is -, a büntetés-végrehajtási bíró az otthonápolási őrizet elrendeléséről, megszünéséről, illetve a feltételes szabadságra bocsátásról a bv. intézet előterjesztésére iratok alapján is dönthet (melynek során az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazásának mellőzéséről rendelkezhet).⁹²⁶ Az egészségügyi feltételek fennállását vagy azok megszünését a bv. orvos véleménye, illetve egyéb egészségügyi dokumentumok alapján állapítja meg.⁹²⁷

⁹²¹ A veszélyhelyzet ideje alatt egyes büntetés-végrehajtási szabályok eltérő alkalmazásáról szóló 6/2023. (II. 21.) BM rendelet 3. § (1) bek.

⁹²² Uo.

⁹²³ A veszélyhelyzet ideje alatt egyes büntetés-végrehajtási szabályok eltérő alkalmazásáról szóló 6/2023. (II. 21.) BM rendelet 3. § (5) bek. a) pont

⁹²⁴ A veszélyhelyzet ideje alatt egyes büntetés-végrehajtási szabályok eltérő alkalmazásáról szóló 6/2023. (II. 21.) BM rendelet 3. § (5) bek. c) pont

⁹²⁵ A veszélyhelyzet ideje alatt egyes büntetés-végrehajtási szabályok eltérő alkalmazásáról szóló 6/2023. (II. 21.) BM rendelet 3. § (5) bek. d) pont

⁹²⁶ A veszélyhelyzet ideje alatt egyes büntetés-végrehajtási szabályok eltérő alkalmazásáról szóló 6/2023. (II. 21.) BM rendelet 3. § (2) bek. (5) bek. e) és f) pont

⁹²⁷ A veszélyhelyzet ideje alatt egyes büntetés-végrehajtási szabályok eltérő alkalmazásáról szóló 6/2023. (II. 21.) BM rendelet 3. § (5) bek. e) pont

A Fővárosi Törvényszéken a jogintézmény bevezetését követően, 2023. március 1. és 2024. szeptember 1. napja között 13 ügyben született jogerős határozat, ebből 11 esetben a kérelem elutasítására, egy esetben az otthonápolási őrizet elrendelésére és egy esetben az eljárás megszüntetésére került sor, mivel az elítélt a kérelmét visszavonta.

Az otthonápolási őrizet elrendelésére a bíróság akkor lát lehetőséget, ha a fenti négy feltétel együttesen teljesül. Bármely feltétel hiánya a kérelem elutasítását eredményezi.

Ezen érvelés mentén az alábbi esetkörök fordultak elő a gyakorlatban:

1. Nincs olyan személy, aki az elítélt gondozását vállalná vagy az otthoni ápolás nem tűnik biztosítottnak

Az ápolás vállalására tett nyilatkozat hiánya – mint elutasítási ok – különösebb magyarázatot nem igényel. Figyelemre méltó azonban az az eset, amikor az elítélt rendelkezik ugyan befogadó nyilatkozattal, a bv. orvos az elítélt egészségi állapotára tekintettel a kérelmet támogató javaslatot tesz, azonban a pártfogó felügyelő által készített környezetanulmány szerint a megjelölt ingatlan tulajdonjogi helyzete bizonytalan (több árverést is kiírtak rá), a gondozást vállaló személyek egyike feltételes szabadságra bocsátását tölti, a másik pedig munkanélküli. A másodfokú bíróságnak az elsőfokú bírósággal megegyező álláspontja szerint az elítélt egészségi állapotán kívül azt is kell vizsgálni, hogy van-e olyan személy, aki képes és kész biztosítani az elítélt lakhatásának, gondozásának feltételeit, illetve hogy van-e olyan ingatlan, ahol biztosítottak az otthonápolási őrizet tárgyi feltételei.⁹²⁸

2. Az otthonápolási őrizet egészségügyi szempontból nem indokolt

Az eljárás során a bv. intézet orvosa kiállítja a 22/2023. (III. 29.) BVOP utasítás 3. számú melléklete szerinti orvosi véleményt, amelyben egyértelműen megjelöli, hogy az elítélt képes-e az alapvető szükségleteinek önálló kielégítésére, a mindennapi életvitelében folyamatos segítségre (ápolásra) szorul-e, az egészségi állapotában meghatározható időn belül érdemi javulás várható-e, és mindezek alapján foglal állást abban a kérdésben, hogy fennállnak-e az otthonápolási őrizet feltételei.

A bíróság az orvosi szakvéleményben foglaltakhoz kötve van, tekintettel arra, hogy az elítélt egészségi állapotára vonatkozó megállapítások orvosi kompetenciába tartoznak. Ugyanakkor a megengedhetőség jogkérdés, amelyről a büntetés-végrehajtási bírónak kell döntenie az eset összes körülményének gondos mérlegelését követően.

Így nincs helye az otthonápolási őrizet elrendelésének abban az esetben, ha a bv. orvos a kérelmet támogató javaslatot tesz, ám egyúttal úgy nyilatkozik, hogy az elítélt az alapvető szükségleteinek kielégítésére önállóan képes, a mindennapi életvitelében folyamatos segítségre, ápolásra szorul, az egészségi állapotában meghatározható időn belül érdemi javulás várható. Ilyenkor ugyanis kétségtelen, hogy az elítélt egészségi állapota megromlott; ugyanakkor a bv. orvos a szakvéleményében azt állapítja meg, hogy az elítélt az alapvető szükségleteinek kielégítésére önállóan képes, és erről a tényről a bíróság az elítélt meghallgatásán is meggyőződhet, mivel az elítélt a mozgásában alapvetően nem korlátozott (azaz nem fekvőbeteg és nincs kererekesszékhez sem kötve) és szellemi állapota sem tekinthető leépültnek.

Adott ügyben az elítélt fellebbezése folytán eljáró másodfokú bíróság megállapította, hogy „[A bv. orvos] azon összegző véleménye, miszerint a terhelt otthonápolási kérelmét támogatta,

⁹²⁸ F.126/2024 sz. ügy és Bpkf.6738/2024 sz. ügy

kizárólag szakmai megfontoláson alapult, a jogi álláspont kialakítása a büntetés-végrehajtási bíró feladata a rendelkezésre álló okiratok vizsgálata alapján.”⁹²⁹

A bv. orvos támogató előterjesztése tehát nem eredményezi „automatikusan” az otthonápolási őrizet elrendelését, mivel a 6/2023. (II. 21.) BM rendelet 3. § (1) bekezdésében a jogalkotó az otthonápolási őrizet alkalmazásának kötelező esetét nem állapította meg, arra az elítéltnak a bv. orvos támogató előterjesztése esetén sincs alanyi jogosultsága.⁹³⁰

Természetesen nincs lehetőség az otthonápolási őrizet elrendelésére mindazokban az esetekben, amelyekben a bv. orvos nem támogató javaslatot tesz, mert az elítélt egészségi állapota kielégítő⁹³¹, vagy krónikus beteg ugyan, de szakszerű ellátása a bv. intézet keretein belül megoldott.⁹³² Ezekben az esetekben az otthonápolási őrizet alkalmazásának alapvető jogszabályi feltétele nem áll fenn, ezért szükségtelen annak további vizsgálata, hogy van-e olyan személy, aki vállalja a gondozását.⁹³³

Fontos kiemelni, hogy az irányadó gyakorlat szerint az otthonápolási őrizet elrendelése körében orvosi véleményt kizárólag a bv. orvos készíthet, az elítélt (vagy védője) által indítványozott „külső” egészségügyi intézmény vagy egyéb szakértő bevonásának jogszabályi alapja nincs. Így nem alapos annak az elítéltnak a fellebbezése, aki az elsőfokú határozatot arra hivatkozással támadja, miszerint nem fogadja el a bv. orvos nem támogató javaslatával beterveztett szakvéleményt, hanem kéri annak a büntetés-végrehajtás keretein kívüli kórházból beszerzendő szakvélemény útján történő felülvizsgálatát. Ilyenkor ugyanis – noha az elítélt súlyos megbetegedése nem kétséges – a feltételek szakmai vizsgálatára a 6/2023. (II. 21.) BM rendelet szerint a bv. orvos jogosult és köteles, aki a vizsgálathoz szükség esetén szakorvost vonhat be, a vélemény elkészítésébe külső egészségügyi intézmény bevonásának nincs jogszabályi alapja.⁹³⁴

A fentiek szerinti megítélés alá esik az is, ha az elítélt magánszakértői véleményt terjeszt elő a bv. orvos szakvéleményében foglaltak megcáfolására. Az otthonápolási őrizet engedélyezésének feltétele, hogy az elítélt egészségi állapota a 6/2023. (II. 21.) BM rendeletben meghatározott kritériumoknak maradéktalanul megfeleljen. A feltételeknek való megfelelés egyrészt nem az elítélt szubjektív megítélésén, hanem a bv. orvos véleményén alapul, mindebből pedig az következik, hogy kizárólag a bv. orvos – esetlegesen szakértő bevonásával – állapíthatja meg, hogy az elítélt egészségi állapota indokolja-e az otthonápolási őrizet elrendelését, magánszakértő bevonásának nincs helye.⁹³⁵

Noha az otthonápolási őrizet még igen rövid múltra tekint vissza, nem zárható ki annak a lehetősége, hogy a közeljövőben a szabályok módosítására fog sor kerülni.

Az Alkotmánybíróság előtt ugyanis 2024 tavasza óta alkotmányjogi panasz van folyamatban a 6/2023. (II. 21.) BM rendelet 3. § (1) bekezdése ellen.

Az indítvány lényege, hogy az indítványozó kéri az említett jogszabályhelynek a „*ről a büntetés-végrehajtási intézet (a továbbiakban: bv. intézet) orvosa (a továbbiakban: bv. orvos) – szükség esetén szakorvos bevonásával – megállapította, hogy*” szövegrész megsemmisítését, és alkalmazásának visszamenőleges kizárását úgy, hogy a rendelkezés a következő szöveggel maradjon hatályban: „Az a krónikus betegségben szenvedő elítélt, aki alapvető szükségleteinek kielégítésére nagyjából vagy teljes mértékben önállóan képtelen, mindennapi életvitelében

⁹²⁹ F.412/2023 sz. ügy és Bpkf.9195/2023 sz. ügy

⁹³⁰ Bpkf.10.625/2023/3 sz. határozat

⁹³¹ Ld. pl. F.347/2023 sz. ügy

⁹³² Ld. pl. F.336/2023 sz. ügy

⁹³³ Bpkf.7933/2023/4 sz. határozat

⁹³⁴ F.657/2023 sz. ügy és Bpkf.10.472/2023 sz. ügy

⁹³⁵ F.63/2024 sz. ügy és Bpkf.6121/2024 sz. ügy

folyamatos segítségre, ápolásra szorul, és egészségi állapotában meghatározható időn belül érdemi javulás nem várható, otthonápolási őrizetbe helyezhető, ha van olyan személy, aki írásban tett nyilatkozatában vállalja a gondozását.”⁹³⁶

⁹³⁶ Alkotmánybíróság IV/02168/2024 sz. ügy

8. ÖSSZEGZÉS

A reintegrációs őrizet bevezetése óta közel 10 év telt el. Ez az időtartam már megfelelő arra, hogy megalapozott következtetéseket vonhassunk le a reintegrációs őrizet eredményességéről. Tanulmányomban a területi korlátokra tekintettel nem vállalkozhattam valamennyi törvényszék gyakorlatának vizsgálatára és összegző értékelésre, azonban az eredményességet mégis összességében, egészében kell vizsgálnunk, ezért jelen összegzésben a számadatokat tekintve az országos adatokkal dolgoztam.

A statisztikai adatok kedvező képet mutatnak.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának tájékoztatása szerint a reintegrációs őrizet 2015. április 1. napján történt bevezetésétől 2024. szeptember 9. napjáig (jelen tanulmány lezárásáig) országosan 5063 elítélt esetében került sor reintegrációs őrizet elrendelésére, és csupán 293 esetben kellett azt megszüntetni.

A megszüntetési okok az alábbiak voltak:

- magatartási szabályok súlyos fokú megszegése (123 fő),
- új büntetőügy, új végrehajtandó szabadságvesztésre ítélet (61 fő),
- elhalálozás (12 fő),
- fogolyszökés (8 fő),
- egyéb ok (89 fő).

A reintegrációs őrizet eredményesen letöltő 4770 elítéltből mindössze 448 elítélt került vissza bv. intézetbe, az alábbi okokból:

- a szabadságvesztést megelőzően elkövetett bűncselekmény miatt (190 fő),
- a reintegrációs őrizet leteltét követően elkövetett, szabadságvesztéssel büntetett bűncselekmény miatt (258 fő).

A visszaesési ráta tehát igen alacsonynak mondható, mindössze az esetek 5,4 %-ában nem érte el célját a reintegrációs őrizetben eltöltött idő.

Dosztojevszkij nem csupán a világirodalom egyik legnagyobb hatású regényírója, aki irodalmi nemzedékekre hatott, de az emberi lélek mélységeit is jól ismerte, nyomon követte és megdöbbentő érzékletességgel ábrázolta a gyötrődő ember tudatfolyamatait.

Az ember gondolataival, indulataival, érzelmeivel, szenvedélyeivel és szenvedéseivel kapcsolatos megállapításait tekinthetjük örökérvényűnek. Drámai erejű művében, a Feljegyzések a holtak házából című regényében a börtönéletéről szerzett tapasztalait, megfigyelésének eredményeit e szavakkal összegzi:

„Úgy vélem, a bűnt nem lehet adatok, előre gyártott szempontok alapján megítélni, és a bűn filozófiája sokkal bonyolultabb, mint feltételezik. Természetesen a fegyház meg a kényszermunka rendszere sem javítja meg a bűnöst; ezek csupán büntetnek, és biztosítják a társadalom nyugalma a gonosztevő további támadásaitól. A börtön meg a legszigorúbb kényszermunka csupán gyűlöletet, a tiltott gyönyörök utáni vágyakozást és szörnyű könnyelműséget fejleszt ki a bűnözőben. Szilárdan meg vagyok győződve róla, hogy az annyira magasztalt magánzárkarendszer is csak hamis, megtévesztő célt ér el. A zárka kiszívja a fogoly életnedvét, megnyomorítja lelkét, legyengíti, megfélemlíti, és végül a lelkileg elsorvadt, féleszű múmiát mint a megjavulás és megbánás mintaképét állítja elénk. A társadalomra támadó bűnöző természetesen gyűlöli a társadalmat, és magát jóformán mindig ártatlannak, igaznak

tekinti. Tegyük még hozzá, hogy a társadalomtól már elszenvedte a megtorlást, és ennél fogva úgy érzi, hogy megtisztult, és leróta tartozását. Efféle szempontok alapján szinte igazolnunk kellene a bűnözőt. De a különböző szempontok ellenére mindenki egyetérthet abban, hogy vannak bűncselekmények, amelyek mindenkor és mindenhol, a világ kezdete óta minden törvénykezés szerint vitathatatlanul bűncselekmények számítottak, és annak is fognak számítani, amíg csak az ember ember.”⁹³⁷

⁹³⁷ F.M. DOSZTOJEVSZKIJ: Feljegyzések a holtak házából. in F.M. DOSZTOJEVSZKIJ: *Megalázottak és megszorítottak, feljegyzések a holtak házából*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1983, 428.

9. FELHASZNÁLT IRODALOM

Hivatkozott jogszabályok és dokumentumok jegyzéke

- Alaptörvény
- Európai Unió Tanács 2008/947/IB. (2008. november 27.) számú Kerethatározat <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0947> (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 26.)
- Recommendation Rec(2014) 4 of the Committee of Ministers to Member States on electronic monitoring. [c9756d5b-be0e-4c72-b085-745c9199bef4 \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/treaties/CM/Rec/Rec(2014)4_en.aspx) (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 26.)
- A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény
- A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény
- A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény
- Emberi Jogok Európai Egyezménye
- A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet
- A reintegrációs őrizet és az otthonápolási őrizet végrehajtásával összefüggő egyes szakterületi feladatokról szóló 22/2023 (III. 29.) BVOP utasítás
- Az elektronikus távfelügyeleti eszköz működését biztosító rendszer létesítésének és üzemeltetésének, az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazásának, továbbá a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a rendőri szerv ezzel kapcsolatos feladatának részletes szabályairól szóló 10/2015. (III. 30.) BM rendelet
- A veszélyhelyzet ideje alatt egyes büntetés-végrehajtási szabályok eltérő alkalmazásáról szóló 6/2023. (II. 21.) BM rendelet

Felhasznált irodalom

- MITROVICS Zoltán: Reintegrációs őrizet a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői tevékenység tükrében. *Börtönügyi Szemle*, 2023/1.
- NAGY Anita: A reintegrációs őrizet magyarországi és európai fejlődési irányai. *Kúriai Döntések*, 2018/4.
- HUSSEIN Jasmine: A hátsó ajtós elektronikus felügyelet Magyarországon: A reintegrációs őrizet elmélete és gyakorlata. *Pro Futuro*, 2020/3.
- POLT Péter (szerk.): *Nagykommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez*. 2023. évi jogtár formátumú kiadás, Budapest, Wolters Kluwer.
- LAJTÁR István: A szabadságvesztés izolációmentes végrehajtása – A feltételes szabadság és a reintegrációs őrizet. *Ügyészek Lapja*, 2020/6.
- KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2024. (jogtár formátumú kiadás)
- Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának 2017.EL.II.H.13. számú véleménye a büntetés-végrehajtási bírói gyakorlat, különös tekintettel a reintegrációs őrizetre. Dr. Felek István, 2018. Budapest.
- Indokolás a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényhez. (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 29.)
- Indokolás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)
- PAPCZUN Petra Judit – SZILÁGYI Nándor Imre: A reintegrációs őrizet szerepe az elítéltek társadalmi visszailleszkedésében. *Börtönügyi Szemle*, 2022/2.

- BORBÍRÓ Andrea [et al.] (szerk.): Kriminológia. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.
Forrás: https://mersz.hu/dokumentum/m736YOV1796_552/
- FEKETE Márta: Prizonizáció, elidegenedés, börtönártalmak, a hosszú időre elzárt fogvatartottak szemszögéből vizsgálva – Nemzetközi kutatások tükrében. *Magyar Rendészet*, 2021/2.
- Gresham M. SYKES: *The society of the captives. A study of a maximum security prison*. Princeton, Princeton University Press, 2007.
- KOSZTOLÁNYI Dezső: *Esti Kornél*. Forrás: <https://mek.oszk.hu/00700/00744/00744.htm>
- PÁLVÖLGYI Ákos: A társadalom részvételének szükségessége a büntetés-végrehajtásban (reszocializáció, reintegráció). *Büntetőjogi Szemle*, 2014/2.
- F.M. DOSZTOJEVSZKIJ: Feljegyzések a holtak házából. in F.M. Dosztojevszkij: *Megaláztatott és megszorítottak, feljegyzések a holtak házából*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1983.

Internetes források

- LADÁNYI Bence: Láthatatlan béklyók – a klasszikus és a hozott börtönártalmak. Forrás: <https://mindsetpszichologia.hu/lathatatlan-beklyok-a-klasszikus-es-immanens-bortonartalmak> (Megjelenés ideje: 2019. április 2., megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)
- PARAGI Enikő: Beszéljünk a börtönártalmakról! Forrás: <https://arsboni.hu/beszeljunk-a-bortonartalmakrol/> (Megjelenés ideje: 2024. július 20., megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)
- Váltó-Sáv Alapítvány bemutatkozása. forrás: www.valtosav.hu (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)
- PERÉNYI Nóra: A reintegrációs őrizet.
Forrás: <https://www.mabie.hu/attachments/article/119/A%20reintegr%C3%A1ci%C3%B3s%20%C5%91rizet.pdf> (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)

Egyéb források

- TÁMOP 5.6.3. „A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozási modellje”.
Forrás: <https://bmprojektek.kormany.hu/a-fogvatartottak-tobbszakaszos-tarsadalmi-es-munkaero-piaci-reintegracioja-es-intenziv-utogondozasi-modellje> (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)
- EFOP 1.3.3. „Fogvatartottak reintegrációja”. Forrás: <https://bv.gov.hu/hu/az-efop-projekt-bemutatasa> (Megtekintés ideje: 2024. augusztus 30.)
- Alkotmánybíróság IV/02168/2024 sz. ügy
- Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága tájékoztatója a reintegrációs őrizetbe helyezett elítéltekről (2024. szeptember 9. napi állapot)

Feldolgozott ügyek listája

F.18/2021 sz. ügy	F.748/2023 sz. ügy	F.794/2022 sz. ügy	F.870/2023 sz. ügy
F.90/2021 sz. ügy	F.830/2023 sz. ügy	F.800/2022 sz. ügy	F.875/2023 sz. ügy
F.141/2021 sz. ügy	F.919/2023 sz. ügy	F.882/2022 sz. ügy	F.893/2023 sz. ügy
F.143/2021 sz. ügy	F.1/2021 sz. ügy	F.891/2022 sz. ügy	F.927/2023 sz. ügy
F.230/2021 sz. ügy	F.32/2021 sz. ügy	F.926/2022 sz. ügy	F.934/2023 sz. ügy
F.329/2021 sz. ügy	F.43/2021 sz. ügy	F.41/2023 sz. ügy	F.944/2023 sz. ügy
F.348/2021 sz. ügy	F.50/2021 sz. ügy	F.84/2023 sz. ügy	F.945/2023 sz. ügy
F.353/2021 sz. ügy	F.75/2021 sz. ügy	F.116/2023 sz. ügy	F.976/2023 sz. ügy
F.410/2021 sz. ügy	F.77/2021 sz. ügy	F.118/2023 sz. ügy	F.162/2023 sz. ügy
F.421/2021 sz. ügy	F.110/2021 sz. ügy	F.192/2023 sz. ügy	F.552/2021 sz. ügy
F.434/2021 sz. ügy	F.224/2021 sz. ügy	F.206/2023 sz. ügy	F.603/2022 sz. ügy
F.595/2021 sz. ügy	F.227/2021 sz. ügy	F.238/2023 sz. ügy	F.796/2022 sz. ügy
F.626/2021 sz. ügy	F.228/2021 sz. ügy	F.239/2023 sz. ügy	F.853/2022 sz. ügy
F.646/2021 sz. ügy	F.292/2021 sz. ügy	F.260/2023 sz. ügy	F.999/2022 sz. ügy
F.811/2021 sz. ügy	F.304/2021 sz. ügy	F.287/2023 sz. ügy	F.640/2023 sz. ügy
F.7/2022 sz. ügy	F.354/2021 sz. ügy	F.290/2023 sz. ügy	F.157/2023 sz. ügy
F.8/2022 sz. ügy	F.397/2021 sz. ügy	F.319/2023 sz. ügy	F.282/2023 sz. ügy
F.9/2022 sz. ügy	F.455/2021 sz. ügy	F.330/2023 sz. ügy	F.336/2023 sz. ügy
F.11/2022 sz. ügy	F.503/2021 sz. ügy	F.343/2023 sz. ügy	F.347/2023 sz. ügy
F.30/2022 sz. ügy	F.504/2021 sz. ügy	F.361/2023 sz. ügy	F.412/2023 sz. ügy
F.37/2022 sz. ügy	F.568/2021 sz. ügy	F.369/2023 sz. ügy	F.619/2023 sz. ügy
F.38/2022 sz. ügy	F.569/2021 sz. ügy	F.392/2023 sz. ügy	F.657/2023 sz. ügy
F.56/2022 sz. ügy	F.655/2021 sz. ügy	F.461/2023 sz. ügy	F.658/2023 sz. ügy
F.58/2022 sz. ügy	F.705/2021 sz. ügy	F.488/2023 sz. ügy	F.822/2023 sz. ügy
F.64/2022 sz. ügy	F.788/2021 sz. ügy	F.489/2023 sz. ügy	F.63/2024 sz. ügy
F.124/2022 sz. ügy	F.789/2021 sz. ügy	F.490/2023 sz. ügy	F.126/2024 sz. ügy
F.332/2022 sz. ügy	F.809/2021 sz. ügy	F.498/2023 sz. ügy	F.516/2024 sz. ügy
F.372/2022 sz. ügy	F.813/2021 sz. ügy	F.508/2023 sz. ügy	Bpkf.6253/2022 sz. ügy
F.462/2022 sz. ügy	F.29/2022 sz. ügy	F.521/2023 sz. ügy	Bpkf.6561/2022 sz. ügy
F.483/2022 sz. ügy	F.121/2022 sz. ügy	F.525/2023 sz. ügy	Bpkf.7106/2022 sz. ügy
F.530/2022 sz. ügy	F.141/2022 sz. ügy	F.528/2023 sz. ügy	Bpkf.7324/2023 sz. ügy
F.615/2022 sz. ügy	F.145/2022 sz. ügy	F.541/2023 sz. ügy	Bpkf.8964/2023 sz. ügy
F.631/2022 sz. ügy	F.147/2022 sz. ügy	F.545/2023 sz. ügy	Bpkf.9480/2022 sz. ügy
F.755/2022 sz. ügy	F.180/2022 sz. ügy	F.587/2023 sz. ügy	Bpkf.9196/2023 sz. ügy

F.760/2022 sz. ügy	F.237/2022 sz. ügy	F.598/2023 sz. ügy	Bpkf.10788/2022 sz. ügy
F.832/2022 sz. ügy	F.257/2022 sz. ügy	F.606/2023 sz. ügy	Bpkf.111336/2022 sz. ügy
F.916/2022 sz. ügy	F.343/2022 sz. ügy	F.608/2023 sz. ügy	Bpkf.10691/2021 sz. ügy
F.929/2022 sz. ügy	F.352/2022 sz. ügy	F.611/2023 sz. ügy	Bpkf.6593/2022 sz. ügy
F.1007/2022 sz. ügy	F.363/2022 sz. ügy	F.631/2023 sz. ügy	Bpkf.7240/2022 sz. ügy
F.61/2023 sz. ügy	F.464/2022 sz. ügy	F.656/2023 sz. ügy	Bpkf.11341/2022 sz. ügy
F.97/2023 sz. ügy	F.502/2022 sz. ügy	F.665/2023 sz. ügy	Bpkf.8182/2023 sz. ügy
F.132/2023 sz. ügy	F.505/2022 sz. ügy	F.674/2023 sz. ügy	Bpkf.7839/2023 sz. ügy
F.177/2023 sz. ügy	F.509/2022 sz. ügy	F.708/2023 sz. ügy	Bpkf.8882/2023 sz. ügy
F.304/2023 sz. ügy	F.533/2022 sz. ügy	F.744/2023 sz. ügy	Bpkf.10134/2023 sz. ügy
F.379/2023 sz. ügy	F.537/2022 sz. ügy	F.780/2023 sz. ügy	Bpkf.11118/2023 sz. ügy
F.424/2023 sz. ügy	F.559/2022 sz. ügy	F.786/2023 sz. ügy	Bpkf.6594/2021 sz. ügy
F.495/2023 sz. ügy	F.579/2022 sz. ügy	F.829/2023 sz. ügy	Bpkf.10625/2023 sz. ügy
F.589/2023 sz. ügy	F.672/2022 sz. ügy	F.844/2023 sz. ügy	Bpkf.10472/2023 sz. ügy
F.612/2023 sz. ügy	F.717/2022 sz. ügy	F.859/2023 sz. ügy	Bpkf.11331/2023 sz. ügy
F.613/2023 sz. ügy	F.739/2022 sz. ügy	F.860/2023 sz. ügy	Bpkf.6121/2024 sz. ügy
			Bpkf.6738/2024. sz. ügy
			Bpkf.6734/2023 sz. ügy
			Bpkf.7934/2023 sz. ügy
			Bpkf.7933/2023 sz. ügy
			Bpkf.9195/2023 sz. ügy

Dr. D. Horváth Vanessza
A resztoratív igazságszolgáltatás múltja, jelene és jövője.

„A szemet szemért elv csak oda vezet, hogy az egész világ megvakul.”

Mahatma Gandhi

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A büntetési rendszer – még ha nem is olyan látványos és forradalmi történések által, mint amelyek a XVIII. században zajlottak – világszerte folyamatosan változásokon megy keresztül.⁹³⁸ A büntetés és annak végrehajtása megkülönböztetett figyelemben részesül napjainkban, s a történelem egyes jelentős állomásaira rápillantva azt láthatjuk, hogy e kijelentés vonatkoztatható szinte minden korszakunkra.

Mindezek tükrében megállapíthatjuk, hogy e fentebb említett változások kiindulópontjaként szolgáló kérdés mibenléte változatlan. Álláspontom szerint a fejlesztés iránti gondolatok magva ugyanis nem lehet más, mintsem a büntetéskiszabási célokat leghatékonyabban szolgáló jogintézmények kimunkálására irányuló törekvés.

A büntetéskiszabási célok érvényre juttatásának kívánalma óhatatlanul is magával vonja azt, hogy megértsük a büntetés mibenlétét. Amint azt Grotius megfogalmazta: „*Crimen grave non esse punibile*”, azaz: azért büntetünk, mert az nem lehet, hogy egy súlyos bűntettet ne kövessen büntetés. E gondolatban testesül meg tehát a büntetés *a priori* elmélete, amely szerint a büntetés lényege a megtorlás.⁹³⁹

Míg a sértettől és az érzelmileg érintett közvetlen környezetétől érthető emberi érzelm az elkövető megbüntetése iránti vágy, felmerül azonban a kérdés: vajon nem az segíti – e elő a szemléletformálást, alakítva ily módon végső soron az egész társadalmat, ha a jogalkotó és rajta keresztül a jogalkalmazó a múltbeli eseményekre fókuszáló büntetés kiszabása helyett a jövő irányába mutató, valamennyi fél szükségleteit figyelembe vevő megoldásokra koncentrálnak?

Naivitás lenne azt feltételeznünk, hogy minden elkövető személyiségjegyei lehetővé teszik az egyéni fejlesztést és a társadalomba történő visszailleszkedést, ám a csekélyebb tárgyi súlyú bűncselekmények vonatkozásában egyetértek Mahatma Gandhi indiai politikus dolgozatának mottójaként választott szavaival: „*A szemet szemért elv csak oda vezet, hogy az egész világ megvakul.*”

A megtorlás tanával szemben az *a posteriori* tanok elméletei szerint a büntetés célja nem lehet más, mintsem a társadalom védelme a bűntettel szemben, vagyis a további bűncselekmények megakadályozása a speciális prevenció és a generális prevenció eszköztárának segítségével hívásával.⁹⁴⁰

A második világháborút követően a jóvátétel kérdése és az áldozatok védelmére fókuszáló irányzatok felerősödése egyre markánsabban érezte hatását a kártérítés iránti igények érvényesítésének a területén.⁹⁴¹ Ez utóbbi kapcsán pedig megkerülhetetlen kérdésként jelenik meg e gondolat: vajon a társadalmi változások feljogosíthatják – e a jogalkalmazót arra, hogy

⁹³⁸ FÖLDVÁRI József: *A büntetés tana*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970. 18.

⁹³⁹ BIBŐ István: *Válogatott tanulmányok. Első kötet. 1935 – 1944.* <https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/42.html>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

⁹⁴⁰ Uo.

⁹⁴¹ GÖRGÉNYI Ilona: *Kárjótétel a büntetőjogban, kárjótétel a büntetőügyekben*. Budapest, HVG–ORAC, 2006. 48.

lemondjon a büntetőjogi igény érvényesítésének lehetőségéről, és az elkövető általi jóvátételtől tegye függővé a büntetés kiszabásának mellőzését?⁹⁴²

Ehhez kapcsolódóan véleményem szerint fontos megjegyezni, hogy a büntetés kapcsán annak társadalmi üzenetére is gondolnunk kell. Így tehát nem csupán a potenciális elkövetők részére kell irányt mutatni a generális prevenció révén tekintetben, hogy mi vár rájuk egy – egy bűncselekmény esetleges elkövetése esetén, azaz nem elég az állam büntetőjogi igényének érvényt szerezni, hanem a kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés a sértett számára is megnyugtató megoldást kell, hogy jelentsen. Ez nem feltétlenül egyenlő az anyagi kompenzációval, hiszen elképzelhető példának okáért egy testi sértés törvényi tényállását kimerítő, kriminológia értelemben véve azonban családon belüli erőszakot megvalósító cselekmény esetében, hogy a sértett biztonságra és az újrakezdés lehetőségre, illetve az ebben való szakmai segítségnyújtásra vágyik. Ellenben, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) által deklarált szankciók alkalmazása nem feltétlenül párosul azzal, hogy az úgy a sértett érdekeit szem előtt tartó befejezéssel ér véget.

Továbbá, társadalomnak sem elég azt látnia, hogy az eljáró bíró szigorúan megbüntette az elkövetőt, véleményem szerint ugyanilyen fontos az is láttatni, hogy az állam nem feledkezik meg a sértettek megsegítéséről, nem hagyja őket magukra azokkal a traumákkal, amelyeket az áldozattá válás okoz. Kérdéses például önmagában az is, hogy akár egy egyszerűbb megítélésű vagyron elleni bűncselekmény esetén a jogi képviselő nélkül eljáró sértett megérti – e egyáltalán egy szaknyelven megfogalmazott büntetővégzésből, hogy milyen lehetőségei vannak a polgári jogi igény érvényesítése érdekében.

A sértetti jogok védelmének legfőbb letéteményesei kétségkívül nem köthetőek kifejezetten a bírósághoz, hiszen az áldozatvédelmi rendszer kiépítése és működtetése nem függ össze az ítélezési tevékenységgel, ugyanakkor napjainkban egyre fontosabbá válik a sértettek becsatornázása a büntetőeljárás folyamatába. Mindennek pedig meglátásom szerint a resztoratív személelmód térhódítása képezheti az alapját.

E felvetésből kiindulva, dolgozatom arra tesz kísérletet, hogy feltérképezze a resztoratív igazságszolgáltatás hazai lehetőségeit és gyakorlatát az európai uniós elvárások tükrében. Tanulmányomban először a resztoratív szemlélmód kibontakozásának előzményeit és folyamatát vizsgálom, majd a következő fejezetek a nemzetközi szabályozásai környezet és a magyar büntetőjogi jogintézmények áttekintésével és értékelésével foglalkoznak. Írásomban arra törekszem, hogy esettanulmányokkal hozzam közelebb egymáshoz az elméleti és a gyakorlati problematikákat, végül pedig, dolgozatom záró soraiban, *de lege ferenda* javaslatokat fogalmazok meg.

⁹⁴² BÉRCES Viktor: A resztoratív igazságszolgáltatási koncepció érvényesülésnek lehetőségei büntetőügyekben – különös tekintettel a mediációra és annak hazai szabályozására. *Iustum Aequum Salutare* 2009/3, 138.

2. A RESZTORATÍV SZEMLÉLETMÓD MIBENLÉTE

2.1. A helyreállító igazságszolgáltatás életrehívó tényezői

Figyelembe véve a téma kapcsán felmerülő egyes dimenziókat és ezek fejlődésének történeti periódusait a különböző kontinenseken, Fellegi Borbálával egyetértve megállapíthatjuk, hogy a fellelhető gyökerek szisztematikus bemutatása önálló értekezést kívánna meg.⁹⁴³ Tekintettel dolgozatom büntetőjogi irányvonalára, e körben a XX. századi büntetőpolitikai – kriminálpolitikai reformok áttekintésére szorítkozom.

A többféle népcsoportot magában foglaló társadalmakban (például Új – Zéland és az Amerikai Egyesült Államok esetében) a közösségre épülő konfliktuskezelési technikák fokozatosan beépültek az alapvetően az európai társadalomfejlődés eredményeképpen létrejövő formális jogrendszerekbe. Többek között elfogadottá váltak az új – zélandi jogrendszerben az ottani maori őslakosság tradicionális döntéshozó modelljei, illetve az USA és Kanada jogrendszerében az észak-amerikai és kanadai indián törzsek körmodelljei.⁹⁴⁴

A XX. század második felére világossá vált, hogy a tisztán tett –, tettes – vagy áldozatorientált koncepciók nem képesek teljesíteni sem a társadalom védelmének, sem pedig az elkövető „megjavításának” a követelményét.⁹⁴⁵

A resztoratív igazságszolgáltatási modell kidolgozása Howard Zehr nevéhez fűződik. Az e körbe tartozó eljárások célja az adott sérelem lehető legnagyobb mértékben történő helyreállítása, ez pedig oly módon valósulhat meg, hogy a jogsértésben érdekelték közösen felismerik sérelmeiket, szükségleteiket, valamint kötelezettségeiket a sérelem vonatkozásában.⁹⁴⁶

Számos kutatás igazolta, hogy az áldozatok elégedetlenek voltak a büntető–igazságszolgáltatás rendszerével, mivel kizárólag tanúként járhattak el saját ügyükben, holott Strang és Sherman 2003-as kutatása szerint a sértettek az alábbi öt szempont figyelembevételét igénylik az igazságszolgáltatás során:

- 1) információ biztosítása a bűncselekmény jogi sorsának alakulásáról,
- 2) vélemény megfogalmazásának lehetősége a következmények kialakításánál,
- 3) érzelmi jóvátétel és bocsánatkérés az elkövető részéről,
- 4) anyagi jóvátétel,
- 5) továbbá igazságos és tiszteletteljes bánásmód a hatóságok részéről.⁹⁴⁷

A XX. század végére egyre markánsabban rajzolódtak ki az igazságszolgáltatási rendszerek diszfunkciói. E körbe sorolható többek között az eljárások időbeli elhúzódása, a szabadságvesztés társadalmi költsége, az eljáró szervek leterheltsége, a büntetés hatékonyságának elmaradása és – kiemelten a fiatalok elkövetők esetében – a megoldatlan társadalmi reintegráció.⁹⁴⁸

⁹⁴³ FELLEGI Borbála: *Büntetés és/vagy helyreállítás? A resztoratív igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon: PhD értekezés.* Budapest, ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociális Tanulmányok Intézete, Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék, 2008. 62.

⁹⁴⁴ FELLEGI: i. m. 70.

⁹⁴⁵ *Mediare necesse est.* 6. <https://birosag.hu/sites/default/files>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

⁹⁴⁶ HOWARD ZEHR: *The Little Book of Restorative Justice. A bestselling book by one of the founders of the movement.* New York, Skyhorse Publishing, 2015. 37.

⁹⁴⁷ FELLEGI: i. m. 72.

⁹⁴⁸ FELLEGI: i. m. 73.

Következtetésként megfogalmazhatjuk tehát, hogy a modern kor embere saját sorsának irányítója akar lenni, ezen igényt pedig immár a jogalkotó sem hagyhatja figyelmen kívül.

Elméleti oldalról szemlélve a kérdést, a helyreállító igazságszolgáltatás eszméje a többféle büntetőpolitika irányzat – nevezetesen a büntetőjog és a büntetőjogi szankciórendszer humanizálódása, a szabadságvesztéssel szembeni kritikák erősödése, az alternatív szankciók térhódítása és az áldozat – elkövető közötti egyezség eszméje – konvergenciájának az eredménye.⁹⁴⁹ A kezdetleges felfogások még azt hangsúlyozták, hogy idővel a resztoratív eszközök maradéktalanul fel fogják váltani a tradicionális igazságszolgáltatást.⁹⁵⁰

2.2. A helyreállító igazságszolgáltatás fogalmának meghatározása

A felvetett kérdést szűken értelmezve, a helyreállító igazságszolgáltatás fogalma nem jogi kategória, sőt, nincs is egy egységes definíciója.⁹⁵¹ A helyreállító igazságszolgáltatás meghatározásakor minden mozzanat kihívást tartogat: kihívás a definiálás, a módszerek csoportosítása és még a gondolkodásmód megnevezése is.⁹⁵²

Noha egy általánosan elfogadott definíció nem került megalkotásra, az egyes fogalommeghatározások közös elemei alapján megfogalmazhatjuk, hogy „*helyreállító igazságszolgáltatásnak nevezhető az az eljárás, melynek középpontjában a konfliktus és annak feloldása áll, az érintettek aktív részvételén alapul, valamint a sértett, az elkövető és a közösség érdekét egyaránt alapul veszi. A helyreállító igazságszolgáltatás jellegéből adódóan a múlt helyett a jövőre koncentrál, és az eljárás során kiemelt szerepet kap a bűncselekmény által okozott sérelmek jóvátétele.*”⁹⁵³

Schweighardt Zsanett szerint a helyreállító igazságszolgáltatásnak meghatározott, mindig szem előtt tartandó értékei vannak, amelyeket az alábbiak szerint nevesített:

- 1) inklúzió (az érdekeltek bevonása),
- 2) demokrácia,
- 3) felelősség,
- 4) reparáció,
- 5) biztonság,
- 6) gyógyítás,
- 7) reintegráció.⁹⁵⁴

⁹⁴⁹ GÖRGÉNYI Ilona: *A büntető ügyekben történő mediáció távlatai*. Kriminológiai Konferencia, Szeged, MKT. Idézi: KEREZSI Klára: *Konfrontáció és kiegyezés. A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában: Akadémiai Doktori Értekezés*. Budapest, 2011, 160.

⁹⁵⁰ KEREZSI Klára: *Konfrontáció és kiegyezés. A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában: Akadémiai Doktori Értekezés*. Budapest, 2011, 166.

⁹⁵¹ IVÁNY Borbála: Magyarországi kezdeményezések, jó gyakorlatok az iskolai erőszak megelőzésében. *Új Pedagógiai Szemle* 2008./8. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/uj-pedagogiai-szemle-090930-8>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

⁹⁵² BODNÁR Beáta: Resztoratív igazságszolgáltatási megközelítések a Kúria ítéleteinek indokolásában. 211. <https://ojs.unimiskolc.hu/index.php/jogiszemle/article/download/2896/2113/11485>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

⁹⁵³ SZABÓ András: *A resztoratív igazságszolgáltatás elterjedése Kelet – Európában: PhD értekezés*. Pécs, 2022, 20.

⁹⁵⁴ SCHWEIGHARDT Zsanett: Kritikai kérdések a helyreállító igazságszolgáltatás elméletével összefüggésben. *Magyar Jog* 2009/6, 365. Idézi: SZABÓ András: Resztoratív igazságszolgáltatás – érvek és ellenérvek 50 év távlatából. *A KRE – Dlt*, 2020/1. <http://www.kre-dlt.hu/tanulmányok/szabo-andras-resztorativ-igazsagszolgalatas-ervek-es-ellenervek-50-ev-tavlatabol>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

Resztoratív igazságszolgáltatásról tehát akkor beszélhetünk, amikor a jóvátételre az elkövető és az áldozat aktív közreműködése mellett, de szaktudással rendelkező személy vagy szerv felügyelete alatt kerül sor. Példának okáért, Romániában ismeretes a kibékülés intézménye, amelynek keretében meghatározott bűncselekmények esetén a felek szóbeli vagy írásbeli nyilatkozatát követően az eljárást megszüntetik. Hivatalos szerv közreműködése hiányában nem nyerhető bizonyosság azonban arról, hogy a bűncselekmény generálta konfliktus valóban rendeződött - e a felek között, vagy pedig más szempontok – például a hosszú büntetőeljárás elkerülése, esetleg az egyik fél befolyásoló magatartása – sarkallták őket e nyilatkozat megtételére. Az áldozatsegítő programok (példának okáért a sértett vagyoni sérelmeinek a helyreállítása) pedig azért nem lehetnek szinonim fogalmak a résztoratív igazságszolgáltatással, mivel hiányzik az elkövető közreműködése.⁹⁵⁵

Resztoratív szemléletmód jut kifejezésre ezen megoldások esetében, ellenben nem illeszthetők be a résztoratív igazságszolgáltatás ernyőfogalma alá. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a helyreállító szemlélet bármely formában történő intézményesülése a résztoratív igazságszolgáltatást életre hívó gondolatok szellemiségének a térhódítását eredményezi.

2.3. Dichotómia vagy konvergencia?

A résztoratív igazságszolgáltatás megjelenésének korai szakaszában a jogszolgáltatás két ellentétes pólusát vélték felfedezni a helyreállító és a tradicionális igazságszolgáltatásban, míg napjainkban az a felfogás uralkodik, miszerint a résztoratív igazságszolgáltatás eszközrendszere katalizátorként működhet a büntető igazságszolgáltatási rendszerek reformjaiban.⁹⁵⁶

Daniel Van Ness négy kategóriát különböztet meg a résztoratív igazságszolgáltatás berkein belül. A csoportosítás alapjául a tradicionális igazságszolgáltatási rendszerrel való kapcsolatuk szolgál. Eszerint tehát az alábbi modelleket nevesíthetjük:

- 1) Duális modell: az eljárás teljes szakasza alatt egymás mellett érvényesül a helyreállító és hagyományos igazságszolgáltatás,
- 2) Egyoldalú modell: a szankció kiszabására is a helyreállító rendszerben kerül sor,
- 3) „Biztonsági háló” modell: a résztoratív elemek az egész eljárás alatt érvényesülnek, azonban a bünfelderítés a hagyományos igazságszolgáltatási rendszerrel szoros együttműködésben történik,
- 4) Hibrid modell: az eljárás kezdeti szakasza a retributív eljárás szabályai szerint kerül lefolytatásra, míg a résztoratív igazságszolgáltatás csupán a szankcionálás során érvényesül.⁹⁵⁷

Nem lehet vitába szállni azzal, hogy túl szép utópia lenne egy bűnözés nélküli társadalom. Bár, a realitás talaján maradva, a hagyományos büntetőeljárás eróziója teljes mértékben nem következhet be, azonban, figyelemmel a pozitív általános prevenció koncepciójára, napjainkban már nem feledkezhetünk a sértett igényeiről sem. Így tehát a mai igazságszolgáltatásnak három feladata van: egyrészt a résztoratív igazságosság, másrészt a disztributív igazságosság, harmadrészt pedig a prevenció.⁹⁵⁸

⁹⁵⁵ SZABÓ: i. m. 22–23.

⁹⁵⁶ KEREZSI: i. m. 166.

⁹⁵⁷ Daniel VAN NESS: Creating restorative systems. in Lode WALGRAVE (szerk.): Restorative justice and the law. 146. Idézi SZABÓ: i. m. 68.

⁹⁵⁸ KISS Anna: A résztoratív igazságszolgáltatás esélyei a XXI. század hajnalán. 7–9. https://www.okri.hu/images/stories/pdf-files/ka_phdfejezet.pdf. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

Álláspontom szerint a harmadik pontban nevezett „hibrid” modell képes garantálni a bűncselekmények felderítésnek sikerességéhez fűződő bűnüldözői érdeket, egyszersmind a szankcionálás során érvényesülő resztoratív ítélkezés megfelel a komplexitás kívánalmának is.

Európában a tradicionális és a helyreállító igazságszolgáltatás konvergenciája zajlik, amely azonban Kerezsi Klára szerint nem összeolvadást, hanem a kompetenciahatárok tisztázódását fogja eredményezni.⁹⁵⁹ Dolgozatom következő fejezetében az uniós jogalkotás ezirányú vizsgálatára törekszem.

⁹⁵⁹ KEREZSI: : i. m. 167.

3. A RESZTORATÍV SZEMLÉLETMÓD TÉRHÓDÍTÁSA A NEMZETKÖZI SZÍNTÉREN

3.1. A resztoratív eljárások csoportosítása

Amint azt már az univerzálisan elfogadott definíció hiánya előrevetítette, a resztoratív eljárások, természetüket tekintve, maguk sem egységesek. Egy – egy adott ügy típusától és az eljárásban résztvevők személyiségjegyeitől függ, hogy mely resztoratív technika vezethet a leginkább eredményre. Mindezek alapján pedig nem is az egzakt fogalom meghatározás tűnik a legfontosabb kérdésnek alkalmazásuk esetén, hanem az egyes alternatív technikák rendszerezése.

Különbözőségük folytán vannak olyan eljárások, amelyek elterjedtebbek lesznek, míg mások karakteridegenek a nemzeti jogalkalmazó számára. Annak érdekében tehát, hogy értekezhessünk a resztoratív eljárások jelenéről és jövőjéről térségünkben, rendszerbe kell foglalnunk azokat.

Elsődlegesen a résztvevők száma nyújt elhatárolási szempontot. Értelemszerűen a resztoratív koncepció lényege, hogy az áldozat nem marad magára az elkövetővel szemben, azonban nem elhanyagolható tényező az sem, hogy az áldozaton és az elkövetőn kívül hányan kapcsolódnak be a problémamegoldás folyamatába.

A mediáció alap gondolata szerint a vitás feleket egy harmadik, vitában semleges fél segíti az adott konfliktus megoldásához vezető úton, oly módon azonban, hogy ő maga nem avatkozik be az ügy érdemében történő eldöntésébe.⁹⁶⁰ A mediáció sikerességét több körülmény is befolyásolhatja. A vitarendezés eredményességét befolyásoló tényező lehet a mediáció időbelisége, kötelező vagy önkéntes volta, illetve különböző elméletek születtek arról is, hogy a mediátor milyen mértékig folyhat bele az eljárás tartalmi kérdéseibe.⁹⁶¹

A mediáció ismertebb megközelítései evulatív mediáció, facilitatív mediáció, narratív, illetve transzformatív mediáció elnevezéssel illethetők.⁹⁶² Leonard R. Riskin nevéhez fűződik egy, a mediátor beavatkozását leíró modell kidolgozása, amely szerint a közvetítő személyeket egyrészt aszerint tipizálhatjuk, hogy szűk vagy tág értelemben közelítik-e meg a vita tárgyát, másrészt pedig a csoportosítás elvégezhető annak tükrében is, hogy maga a mediátor kommunikációs technikája alapján értékelő, vagy pedig elősegítő jelzővel írható-e le. Eszerint a felosztás szerint értékelő mediátor az, aki közreműködik a megoldási javaslatok megfogalmazásában, vagy éppen véleményt alkot eme javaslatokról, míg azt a mediátortípust, amely nem tartja kívánatosnak az ilyesfajta beavatkozást, elősegítő jelzővel illet.⁹⁶³

Az alábbi, a Szerző által készített, Kertész Tibor munkásságát⁹⁶⁴ alapul vevő ábra foglalja össze az egyes típusok általam kiemelni érdemesnek tartott jellemzőit:

⁹⁶⁰ RÜZS MOLNÁR Krisztina: *A mediáció az alternatív vitamegoldás rendszerében, különös tekintettel munkajogi szerepére: PhD értekezés.* Szeged, 2005, 27.

⁹⁶¹ RÜZS: i. m. 29 – 32.

⁹⁶² KERTÉSZ Tibor: *Mediáció a gyakorlatban.* Miskolc, Bíbor Kiadó, 2010, 97.

⁹⁶³ Leonard L. RISKIN: *Mediator Orientations, Strategies and Techniques. Alternatives Alternatives to the High Cost of Litigation*, 1994/9, 9.

⁹⁶⁴ Kertész : i. m. 99 – 112. o.

- mediátor tanácsot ad
- szakértő mediátor
- különtárgyalás jelentősége
- fókuszban a megállapodás
- nyomásgyakorlás
- érzelmelek háttérbe szorulása

Evulatív

- mediátor nem ad tanácsot, nem alkot véleményt
- érzelmelek szükséges mértékben feldolgozásra kerülnek
- fókuszban a megállapodás

Facilitált

- történekek "újrakontsrualása"
- fókuszban a felek viszonyának rendezése
- marginalizált csoportokkal szemben rendkívül eredményes

Narratív

- elismerni,
- képesse tenni,
- megérteni
- fókuszban:szükségletek feltárása,
- érdek-alapú kommunikáció

Transzformatív

Bármely típus alkalmazása mellett is döntünk adott eset összes körülményének mérlegelését követően, nem feledkezhettünk meg arról az alapvetésről sem, amely szerint a mediátor nem hoz döntést, nem alkot véleményt, nem ad tanácsot. A probléma áthidalásában segítségünkre lehetnek a mediációs technikák, amelyek tudatos használata révén irányt mutathatunk a felek számára, segítségükre lehetünk abban, hogy felismerjék, az ügy érdemi eldöntése valóban megfelel-e valós szükségleteiknek. Ezáltal elkerülhetjük a látszattmegoldáshoz vezető egyezség kidolgozását.

A demokratikus elv megnyilvánulása leginkább a kör-modellben érhető tetten. Alkalmazása elsősorban ott lehet sikeres, ahol nagyobb közösséget érintett hátrányosan a bűncselekmény elkövetése, például, ha fiatalok garázdasága oda vezetett, hogy a közösség valamely szimbolikus épületében kár keletkezett. A párbeszédsorozat helyett a szó jogát mindig az kapja,

aki az ügynevezett „beszélő tárgyat” birtokolja. A közösség tagjai a kör mentén érintik a problémákat, azáltal pedig, hogy szimbolikusan a konfliktus a kör közepén, mindenkitől egyenlő távolságra helyezkedik el, az jut kifejeződésre, hogy a konfliktus mindenki közös problémája, így a megoldás kidolgozásában is mindenkinek érdekeltté kell válnia.⁹⁶⁵

A kör-modellek két nagy csoportját a békítőkörök és az ítélőkörök képezik. Az ítélőkör specialitása abban rejlik, hogy bevonja a folyamatba a büntető igazságszolgáltatás szereplőit, és magukat az üléseket is sokszor tárgyalóteremben szervezik meg.⁹⁶⁶

A közvetítői eljárás és a kör-modellek mellett ismeretes a konferencia-modell is. E típus a két előbb kifejtett resztoratív eljárás között helyezkedik el azáltal, miszerint szélesebb közösséget mozgat meg az áldozat – elkövető mediációnál, azonban nem egy nagyobb közösség, például egy település lakói kapcsolódnak be, hanem az áldozat és/vagy az elkövető közvetlen környezetének a támogatására épít.

A bűncselekményben érintettek mikrokörnyezetén, az ügynevezett referencia-személyeken kívül meghívást kapnak még a hatóság képviselői (pl. rendőr, pártfogó felügyelő) és segítő szakemberek (pl. szociális munkások, civil szervezetek) képviselői is. A módszer célja annak a láttatása, hogy a nehézségeket hosszú távon a bajba jutott személy és a hozzá legközelebb álló személyek tudják megoldani, saját terveik alapján és saját erőforrások alkalmazása révén.⁹⁶⁷

Noha dolgozatomban büntetőjogi irányt képvisel, miként maga a resztoratív szemléletmód is jogágakon átívelő jellegű, így e típus legeredményesebb alkalmazási területeként a családjogi jogviták eseteit emelem ki. Gyakori jelenség, hogy a civakodó szülők a bíróságtól várják egy univerzális igazság kinyilvánítását a szülői felügyeleti jogok gyakorlását illetően, ahelyett, hogy saját kapacitásukat fordítanák arra, hogy aktív közreműködők legyenek a megoldás megtalálásában, majd részleteinek kidolgozásában.

3.2. A resztoratív eljárások fejlődése a nemzetközi gyakorlat fényében

Az alternatív konfliktuskezelés térnyerésével már egészen az 1990 – es évektől kezdődően nemzetközi és regionális nyomás is helyezkedett hazánkra a mediáció büntetőjogi intézményrendszerének kimunkálása, illetve a közvetítői eljárás alkalmazhatóságának kialakítása érdekében.⁹⁶⁸

Noha a laikusok a mediációt általában magával az alternatív vitarendezéssel azonosítják, amint fentebb bemutatásra került, a resztoratív eljárások számos típusa áll rendelkezésre, hogy kiválasszuk közülük az adott ügghöz leginkább megfelelő és egyben országspecifikus formát.

Országspecifikus, hiszen, amint maguk az ügyek is változatosak, úgy egy – egy állam társadalma is eltérő szempontok szerint képes befogadni a tradicionálistól, az általa eddig megszokottól eltérő módszereket.

Az Amerikai Egyesült Államok után az Egyesült Királyság tagállamai sorra vették át az intézményesült protokollokat, majd néhány évtizeddel a resztoratív szemlélet megismerését követően, a nyugat – európai államok is átvették e konfliktusmegoldó eljárásokat, és ebből fakadóan alkalmazási területük fokozatosan kiszélesedett. Így példának okáért a munkaügyi mediáció az Egyesült Királyságban, a családi mediáció Németországban, az iskolai és a kortárs mediáció a skandináv országokban (főként Svédországban), míg az interkulturális mediáció –

⁹⁶⁵ FELLEGI: i. m. 77.

⁹⁶⁶ Uo.

⁹⁶⁷ FELLEGI: i. m. 76.

⁹⁶⁸ GLAVANITS Judit – WELLMAN Barna Bence: *Az alternatív vitarendezés helye a jogrendszerben*. Budapest, Nemzeti Közszerológati Egyetem, 2020, 36.

a bevándorlók jelentős számából fakadóan – Olaszországban, Spanyolországban és Franciaországban örvend nagy népszerűségnek.⁹⁶⁹

3.3. A közvetítői eljárás szabályozása az uniós jog tükrében

Egy tengeren túlról induló jogintézmény harmonizációja a kontinentális jogrendszerrel eleve nem problémamentes folyamat, ráadásul az 1990 - es és a 2000 - es években a közösség fogalma is átérdekelődött.⁹⁷⁰

Az Európai Unió 1999 óta több iránymutatást is adott a tagállamok számára bíróságon kívüli eljárások kidolgozására az igazságszolgáltatáshoz való jobb hozzáférés érdekében.⁹⁷¹ A Bizottság 1999. július 14. napján előterjesztett, „Bűncselekmények sértettjei az Európai Unióban: gondolatok az alapelvekről és megteendő intézkedésekről” című közleményének elfogadását követően az Európai Tanács 1999. október 15. és október 16. napján Tamperében tartott ülést, amelyen – egyebek mellett – kimondták, hogy meg kell határozni a bűncselekmények sértettjeinek védelmére vonatkozó minimális követelményeket.⁹⁷²

Az Európai Tanács Miniszteri Bizottság R (99) 19. számú ajánlása a büntető ügyekben alkalmazott mediációról akként fogalmaz, hogy a mediáció nem más, mint minden olyan eljárás, amikor az áldozat és az elkövető felhatalmazást kap, és önkéntesen vállalja, hogy egy közvetítőként eljáró harmadik fél segítségével aktívan részt vesz a bűncselekménnyel okozott kár megtérítésében.⁹⁷³ A dokumentum amellel foglalt állást, hogy egy ügy mediátorhoz utalása, illetve, ezzel összefüggésben, a mediáció várható kimenetelének a megítélése a büntető igazságszolgáltatási hatóságok kizárólagos hatáskörébe tartozik.⁹⁷⁴

Az uniós jogalkotás következő jelentős állomása az Európai Unió Tanácsának 2001/220/IB számú, 2001. március 15. napján kelt, a sértett jogállásról szóló kerethatározata (a továbbiakban: Kerethatározat), amely dokumentum megalkotásának előzménye a fentebb említett „Bűncselekmények sértettjei az Európai Unióban: gondolatok az alapelvekről és megteendő intézkedésekről” című közlemény. Noha a Kerethatározat megalkotását megelőzően is számos „soft law” uniós dokumentum foglalkozott a sértettek büntetőjogi helyzetével, a Kerethatározat jogi ereje már vitathatatlan.⁹⁷⁵

Témánk szempontjából a Kerethatározat 10. cikke releváns, e cikkely a büntetőeljárás során lefolytatható közvetítésről rendelkezik. Az (1) bekezdés azon tagállami kötelezettséget deklarálja, amely szerint minden tagállami jogalkotó által megfelelőnek tartott ügyben elő kell segíteni a közvetítést, és a (2) bekezdésben foglaltak szerint biztosítani kell, hogy a sértett és az elkövető között a közvetítői eljárás útján elért megállapodást a büntetőeljárásban figyelembe lehessen venni.

Az Európai Parlament és Tanács 2016/800, A büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló irányelvnek 14. cikke deklarálta, hogy az eljáró hatóságokat tájékoztatási kötelezettség terheli többek között az alternatív intézkedések alkalmazásához fűződő jogot illetően.

⁹⁶⁹ NÉMET Viktor: *A mediáció szabályozásának története*. Belügyi Szemle 2022/12., 2640. o.

⁹⁷⁰ SZABÓ: i. m. 3.

⁹⁷¹ GYENGÉNYÉ NAGY Márta: A mediáció uniós szabályozásának hatása a magyar perjogi kodifikációra. *Magyar Jog*, 2016/5, 269 – 276.

⁹⁷² LENCSE Balázs: A büntetőeljárási törvény egyes sértettekkel kapcsolatos rendelkezéseinek módosítása az Európai Unió áldozatvédelmi irányelvének tükrében. *Büntetőjogi Szemle*, 2016/1–2, 50 – 61.

⁹⁷³ BARABÁS A. Tünde: A mediáció alkalmazásának szélesedése a jog és a gyakorlat alapján – a resztoratív elvek érvényesülése az igazságszolgáltatásban. in HOLLÁN Miklós – MEZEI Kitti: *A büntetőjog hazai rendszere megújításának koncepcionális céljai*. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont Kiadvány, 42.

⁹⁷⁴ TURCSÁN Tamara: A közvetítés európai uniós szabályozása – egyes implementációk. *Jog, Állam, Politika*, 2021/2, 159 – 178.

⁹⁷⁵ LENCSE: i. m. 51.

Noha dolgozatom a resztoratív eljárásokra fókuszál, tekintettel arra, hogy az uniós jogalkotó a fentebb kifejtettek értelmében a közvetítésben a sértetti érdekek megerősítését látja, a teljesség kedvéért fontosnak tartom röviden megemlíteni az Európai Unió más, az áldozatok védelmével foglalkozó forrásait is. Írásom e pontján e dokumentumok közül A bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről szóló 2004/80/EK irányelvet és A bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2012/29/EU irányelvet emelem ki, amely dokumentumban több helyen is – például a 37. cikk soraiban – markáns hangsúllyal jelenik meg az áldozat szükségleteinek leginkább megfelelő támogatás fontossága. Ehhez kapcsolódóan pedig érdemes megjegyezni, hogy az alternatív vitarendezés kulcsa éppen a felszín számára rejtett szükségletek feltérképezésében rejlik. A resztoratív szemléletmód szerint a bűncselekmény egy konfliktus, a konfliktusok mögött pedig mindig valamilyen szükséglet húzódik meg.

3.4. A büntetőügyi és a magánjogi közvetítésre vonatkozó szabályok összehasonlítása az uniós rendelkezések fényében

A polgári és kereskedelmi ügyekben a közvetítés lehetőségét az Európai Unión belül az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK irányelve teremtette meg. Az irányelv a határon átnyúló jogviták mellett olyan esetekre is alkalmazandó, amelyekben bíróság utalja a feleket közvetítésre vagy a nemzeti jog írja elő számukra közvetítés igénybevételét.⁹⁷⁶

Jellemzően az önkéntes mediációra épülő modell található meg a tagállamokban, de kötelező igénybe venni a mediációt például Olaszországban a fogyasztók és a távközlési szolgáltatók közötti kis értékű követelések esetén, vagy Ausztriában és Horvátországban a munkaügyi jogviták során.⁹⁷⁷

Közös vonása tehát a büntetőügyi és a magánjogi közvetítésnek, hogy – bizonyos ritkábban előforduló kivételektől eltekintve – a felek döntésétől (is) függ az eljárás elrendelése. Azonban, míg a tagállamoknak a polgári jog területén köteleességük biztosítani e lehetőséget, ezzel szemben az uniós jogalkotó szerint egy – egy bűncselekménytípus megítélése a közvetítői eljárásra utalhatóság tekintetében mindig tagállami mérlegelést igényel. A büntetőügyi mediáció így nem lehet olyan magától értetődő jogintézmény, mint magánjogi „párja”. További különbségként nevesíthető a két eljárás között az, hogy utóbbit irányelv, míg előbbit kerethatározat szabályozza.

Véleményem szerint a tagállami mérlegelés a büntetőjog területén valóban megkerülhetetlen, sőt, az adott ország büntetőmonopóliumát súlyosan sértené is, ha egyes ügyekben kötelezővé válna a mediáció. Azáltal azonban, hogy a Kerethatározat 10. cikkének címe nem resztoratív eljárást, hanem közvetítést említ, az *interpretatio grammatica* szerinti jogértelmezés végső soron azt eredményezhetné, hogy közvetítői eljárást kell(ene) lefolytatni azon ügyekben is, amelyekben más helyreállító eljárás eredményesebb volna.

⁹⁷⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK irányelve (2008. május 21.) a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól. 12. cikk. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0052>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

⁹⁷⁷ Study for an evaluation and implementation of Directive 2008/52/EC – the 'Mediation Directive' - Final Report. <https://op.europa.eu/o/opportal-service/download-handler?identifier=bba3871d-223b-11e6-86d0-01aa75ed71a1&format=pdf&language=en&productionSystem=cellar&part=>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

„Az irányelvhez képest a kerethatározat olyan, a Liszaszaboni Szerződést megelőzően elfogadott szerződéseken alapuló egyedi jogi aktus, amelyet elsősorban büntetőügyekben alkalmaznak. A kerethatározatban megfogalmazott cél megvalósítása a tagállamokra nézve szintén kötelező erővel bír, ám a végrehajtás formájának és eszközének meghatározása a tagállam feladata. A kerethatározat azonban közvetlen hatállyal nem bíró jogalkotási aktus.”⁹⁷⁸

A mediációról szóló uniós kötelezés tehát meghagyta annak a lehetőségét, hogy a tagállamok megválasszák a végrehajtás formáját. Ebből fakadóan, noha maga a Kerethatározat csupán a közvetítői eljárásról rendelkezik, a normaszöveget a jogalkotó szándéka szerint értelmezve, álláspontom szerint kijelenthetjük, hogy a tagállamoknak elviekben lehetőségük van nemcsak a „klasszikus”, áldozat – elkövető – mediátor hármásának részvételével lefolytatott közvetítői eljárás, hanem bármely, az elkövető és a sértett megállapodását elősegítő helyreállító módszer alkalmazására.

Felmerül a kérdés: vajon hazánk jogalkotója mely ügyeket tartja megfelelőnek ahhoz, hogy közvetítő elé utalja őket? Él – e vajon a jogalkotó, illetve a jogalkalmazó azzal a lehetőséggel, hogy az adott ügy típusához igazítsa az alkalmazni kívánt resztoratív technikákat? Írásom következő fejezeteiben e kérdésekre keresem a választ.

⁹⁷⁸ KARSAI Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció egyik tulajdonsága, avagy gondolatok a kerethatározatról. *Európai Jog* 2001/1, 11. Idézi LENCSE: i. m. 52.

4. A RESZTORATÍV IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS INTÉZMÉNYEI A MAGYAR BÜNTETŐJOGBAN

„A büntetőjog háttere a büntetőpolitika, aminek a társadalom képezi az alapját. E három tényező kölcsönös függési viszonyban áll egymással: a társadalmi változások indukálják a büntetőjogi gondolkodás és kriminálpolitikai paradigma alakulását, melyek pedig a tételes jogot formálják.”⁹⁷⁹

A kriminálpolitikai paradigma változásai eredményeképpen resztoratív szemléletmódot tükröző intézkedések a büntetőeljárás valamennyi szakaszában alkalmazhatók.

Már az ügyészi szakban is lehetőség van az alternatív módszerek segítségül hívására. Az ügyészi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezése kontstrukció lényegében az alternatív eljárások „előfutára”, amely keretében az ügyészség az alábbiakat helyezheti kilátásba:

- az eljárás felfüggesztése közvetítői eljárás céljából, illetve ennek eredményétől függően az eljárás megszüntetése,
- feltételes ügyészi felfüggesztés alkalmazása és ennek eredményétől függően az eljárás megszüntetése,
- a gyanúsított együttműködésére tekintettel az eljárás megszüntetése, illetve a feljelentés elutasítása,
- szükséges intézkedések megtétele vádemelés esetén a bíróság elé állítás vagy a büntetővégzés meghozatalára irányuló eljárás érdekében.⁹⁸⁰

A közvetítői eljárás a Btk. 29. § –ában szabályozott tevékeny megbánás révén a *bírósági szakaszban* is kiemelt szereppel bír, hiszen a 29. § (1) bekezdésében meghatározott feltételek fennállta esetén az elkövető nem büntethető, míg a 29. § (2) bekezdésében foglaltak fennállása esetén az elkövető bíróság előtt kell, hogy feleljen tettéért, azonban a kiszabni kívánt büntetés korlátlanul enyhíthető.

Amennyiben nem áll fenn büntethetőséget megszüntető ok, ezesetben sem kell feltétlenül a resztoratív szemléletmód mellőzése mellett dönteni. A bíróság által kiszabható resztoratív szemléletű büntetés a közérdekű munka, intézkedés pedig a jóvátételi munka és a pártfogó felügyelet.

Dolgozatom a büntetőügyi mediáció intézményét és a resztoratív, valamint a tradicionális igazságszolgáltatás egymáshoz fűződő kapcsolatát törekszik áttekinteni. A büntetés-végrehajtási intézménybe már nem kíséri el az elítéltet további útján, figyelemmel arra, hogy a totális intézményekben alkalmazható resztoratív technikák létjogosultságának fontos kérdése önálló értekezést kívánna meg, illetve a végrehajtás napi teendői már nem a bíróság hatáskörébe tartoznak. Nem várható el sem emberileg, sem pedig a hatalmas ügyteher mellett, hogy a jogalkalmazó befejezett ügyek szereplőinek további sorsán töprengjen. Ellenben, amennyiben néhány sor erejéig belegondolunk abba, mi is valójában a büntetés célja, megállapíthatjuk, hogy a munka jelentős része csupán az ítélethozatal után kezdődik. Ebből fakadóan a teljesség kedvéért megkerülhetetlen a bv.-ben rendelkezésre álló resztoratív intézmények megemlítése.

A különböző szubkultúrákból érkező elítéltek összeütközéseire általában válaszként adott fegyelmi fenyegetések, a konfliktusban érintettek más zárkába történő áthelyezése a konfliktus eszkalációját is eredményezheti a rabtársadalomban.⁹⁸¹ A resztoratív módszerek egyformán

⁹⁷⁹ KÖHALMI Máté: A fiatalkoriakra vonatkozó büntető anyagi jogi szabályozás története. *Büntetőjogi Szemle*, 2019/2, 41.

⁹⁸⁰ BÉRES Viktor: A vádemelés alternatívái ügyészi szakban. <https://kuria-irostag.hu/hu/kuriai-dontesek/berces-viktor-vademeles-alternativai-ugyeszi-szakban>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

⁹⁸¹ NYESTÉNÉ JÁNKFALVI Zita: Elkövettem, megbántam, jóvátenném. Resztoratív gyakorlatok a börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2021/2, 17.

alkalmasak az áldozat és az elítélt közötti, a börtönszemélyzet és a fogvatartott közötti, illetve a zárkán belüli konfliktusok békés rendezésére.⁹⁸²

Az európai modellek vonatkozásában a holland Education Quality Improvement Programot⁹⁸³ emelem ki, amely módszer lényege, hogy, amennyiben a csoport valamely tagja viselkedésében változás áll be, akkor ez kihat a csoport többi tagjára is, vagyis a kezelés során a cél a pozitív csoportkultúra stimulálása.⁹⁸⁴

⁹⁸² LEBUJOS Imre: Resztoratív módszerek a büntetés-végrehajtási intézetekben (Utópia vagy valóság?) *Börtönügyi Szemle*, 2012/64, 33–52.

⁹⁸³ CZENZER Orsolya: Külföldi minták – honi tennivalók a fiatalok büntetés-végrehajtásában. *Börtönügyi Szemle*, 2021/1, 1–10.

⁹⁸⁴ BAKSY Emese: *Reintegráció és reszocializáció a fiatalok büntetés-végrehajtásában: szakdolgozat*. Miskolc, 2017. 34.

5. A BÜNTETŐÜGYI MEDIÁCIÓ

5.1. A büntetőügyi mediáció múltja és jelene

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 15/2003. (X.28.) OGY határozat makrotársadalmi szinten kívánta alkalmazni a helyreállító igazságszolgáltatás módszereit – megszólítva a lakóközösségeket, üzleti szférát, az egyházakat és a civil szervezeteket –, továbbá a stratégia a bíróságok, illetve az ügyészségek feladataként előírta a resztoratív eszközök elterjesztését.⁹⁸⁵ Az uniós jognak való megfelelés érdekében a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája céljainak végrehajtásából származó 2005-ben és 2006-ban megvalósítandó feladatokról szóló 1036/2005. (IV. 21.) Korm. határozat jogalkotási feladatként írta elő a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök és a mediáció alkalmazásának a törvényi feltételeinek megteremtését.⁹⁸⁶ Ezen jogalkotási kötelezettségnek eleget téve került megalkotásra a 2007. január 1. napjától hatályos, A büntetőügyekben alkalmazható közvetítésről szóló 2006. évi CXIII. törvény (a továbbiakban Bk.tv.), és léptek hatályba az e törvényhez kapcsolódó anyagi és eljárásjogi módosítások.⁹⁸⁷

Hatályos büntetőjogunkban két úgynevezett elterelő intézményt különböztethetünk meg, nevezetesen a közvetítői eljárást és a feltételes ügyészi felfüggesztést. Mindkét diverziós intézmény tekintetében meghatározható azon adott bűncselekmény jellegéhez, illetve a terhelt személyéhez köthető esetkör, amelynél az elterelés adott formájának alkalmazása indokolt.⁹⁸⁸

A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárás részletszabályait a Bk.tv. tartalmazza. E törvény megfogalmazása szerint a közvetítői eljárás a gyanúsított és a sértett megegyezését, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő, a gyanúsított, illetve a sértett indítványára, vagy önkéntes hozzájárulásukkal alkalmazható eljárás.

Amint fentebb utaltam rá, nem minden bűncselekmény-típus alkalmas arra, hogy mediáció tárgyává váljon.

Erre tekintettel, a jogalkotó deklarálta azon bűncselekmények körét, amelyek esetében lehetőség van mediáció lefolytatására, annak sikeressége esetében pedig tevékeny megbánás, mint büntethetőséget megszüntető ok fennállása esetén a büntetés mellőzésére, vagy korlátlan enyhítésére.

A Btk. 29. § (1) bekezdése rögzíti, hogy közvetítői eljárás elrendelésének az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi méltóság és az egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni, illetve a szellemi tulajdon elleni vétség, vagy ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűntett elkövetése esetén van helye, amennyiben a terhelt a vádemelésig beismerő vallomást tett. A jogalkotó a fiatalokorra vonatkozó rendelkezések körében a tevékeny megbánás cím alatt tovább bővítette a közvetítésre utalható ügyek körét azáltal, hogy fiatalokú elkövető tevékeny megbánásának a 29.§ (1) bekezdésében meghatározott vétség vagy ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban fenyegetett bűntett elkövetése esetén is helye lehet.⁹⁸⁹

⁹⁸⁵ SÜMEGI Zsuzsa: A büntetőjogi mediáció a jogalkalmazásban. *Kriminológiai Közlemények*, 2019/79. 1. https://kriminologia.hu/files/kiadvany/2019/kk_79_sum_zsuzsa.pdf. (2024.09.25.)

⁹⁸⁶ 1036/2005. (IV. 21.) Korm. határozat, III/A Jogalkotási feladatok 3. pont. <https://jogkodex.hu/doc/1947373>.

⁹⁸⁷ SÜMEGI: i. m. 1. https://kriminologia.hu/files/kiadvany/2019/kk_79_sum_zsuzsa.pdf. (2024.09.25.)

⁹⁸⁸ PIUKOVICS Éva (szerk.): *Jogi alapismeretek pártfogó felügyelők számára*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018, 96.

⁹⁸⁹ Btk. 107. §.

5.2. A büntetőügyi mediáció és a tevékeny megbánás összefüggései, figyelemmel a Be. 412. §-hoz fűzött jogalkotói indoklásra

A mediáció bűncselekményekhez való hozzáállása eltér a büntetőjog szemléletmódjától. A tevékeny megbánás nem egyenlő az anyagi jóvátétellel, ez azonban nem jelenti azt, hogy az eljárás célja a terhelt cselekményének elbagatellizálása lenne.

Fontosnak tartom kiemelni A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 412. –ához fűzött jogalkotói indoklását. Az indoklásban hangsúlyozásra került, hogy a büntetőügyi mediáció elrendelhető a Btk. 29. § -ában nem deklarált bűncselekménytípusok esetén is, mivel a jogalkotó tekintettel volt arra, hogy a resztoratív elemek kedvező hatásai nemcsak az eljárás megszüntetésében érhetők tetten.

A jogalkotó szavaival élve: „A közvetítői eljárásnak a büntetőeljáráson is túlmutató, kívánatos hozadéka van, ezért a Javaslat a korábbinál jelentősen tágabb körben teszi alkalmazhatóvá. Már nem csak a tevékeny megbánás anyagi jogi büntethetőséget megszüntető vagy más kedvezményt engedő okkal összefüggésben alkalmazható, hanem attól függetlenül mindaddig, amíg a közvetítői eljárás céljai elérhetők. A Javaslat meghatározza azokat a feltételeket, amelyekre a jogalkotó úgy tekint, hogy hiányuk a közvetítői eljárás céljainak elérését eleve lehetetlenné teszik. A közvetítői eljárás pozitív feltétele ennek megfelelően a hozzájárulás, a gyanúsított beismerése, a jóvátétel valószínűsíthetősége, valamint az, hogy a közvetítői eljárás lefolytatása nem ellentétes a büntetőeljárás vagy a büntetés céljaival.”⁹⁹⁰

Összegzőként elmondható tehát, hogy a mediáció nem más, mint a történetek megértése, feldolgozása, a felelősség felvállalása, és a büntetendő cselekmény sértett igényei szerinti jóvátétele. Végére is a büntetés felelősségre vonás ugyan, de Kertész Tiborral egyetértve megállapíthatjuk, hogy önmagában nem lesz jóvátétel. Ellenben, ha az elkövető egy jóvátételt, a saját maga által kitalált formában, a terhelt a sértett igényeinek megfelelően felvállal, akkor mindez már túlmutat az egyszerű büntetésen.⁹⁹¹

A döntő motívum így adott eset mediációra alkalmas volta, nem pedig az, hogy beletartozik-e az ügy a Btk. 29. § (1) bekezdése szerinti felsorolás körébe. Amennyiben nem, úgy értelemszerűen nem alkalmazhatók a tevékeny megbánás jogkövetkezményei – azaz a büntetés nem lesz korlátlanul enyhíthető, és büntethetőséget megszüntető ok sem állhat fenn –, azonban a perbíró számára ebben az esetben is releváns információkkal szolgálhat a közvetítői eljárás során kimunkált megállapodás.

Szem előtt kell tartanunk, hogy a mediátort titoktartási kötelezettség terheli. Ennek értelmében nem szolgáltatathat adatot még informális úton sem a felek által bizalmasan előadottakról, és az esetleges per során nem szolgálhat bizonyítékként semmilyen, az ülés során elhangzott információ. A közvetítői eljárás nem versenghet a büntetőeljárással, nem lehet a bizonyítási eljárás lefolytatásának színtere.⁹⁹²

Mindez azonban nem jelentheti azt, hogy a mediáció végén született megállapodás nem értékelhető enyhítő körülményként. Példával szemléltetve, könnyen elképzelhető, hogy az elkövető szándékosan alkoholfogyasztásra bízta az általa jól ismert sértettet, azért, hogy pénztárcáját magához vegye. Míg amennyiben közös italozásra rábírás nélkül, például barátja figyelmét más módon elterelve követte volna el tettét, úgy az lopásként lenne értékelhető, azonban ez esetben a Btk. 365. § (1) bekezdés b) pontja szerint minősülő rablás valósul meg. Témánk szempontjából a cselekmény minősítése azért releváns, mivel a Btk. 29. § – a szerint

⁹⁹⁰ T/13972. számú törvényjavaslat a büntetőeljárásról.

⁹⁹¹ KERTÉSZ: i. m. 250.

⁹⁹² 2006. évi CXXIII. törvény indoklása a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről. Részletes indoklás a 11 § – hoz.

a tevékeny megbánás jogintézménye alkalmazható vagyon elleni bűncselekményeket illetően, ellenben erőszakos vagyon elleni bűncselekmények vonatkozásában nincs erre lehetőség.

Fiktív jogesetünknel maradva, látható, hogy a mediáció eredményeképpen ugyanúgy születhet a bűncselekménnyel okozott kár jóvátételét szolgáló megállapodás, mint nem erőszakos vagyon elleni bűncselekmény érdekében, vagyis, hiába nem mentesül az elkövető a büntetőjogi felelősségre vonás alól, a bíróság enyhítő körülményként értékelheti, hogy a közvetítői eljárás lefolytatásához hozzájárult, abban aktívan részt vett, rendezte kapcsolatát a sértettel.

6. A BÜNTETŐÜGYI MEDIÁCIÓ KAPCSÁN TAPASZTALHATÓ ELLENTMONDÁSOK A JOGALKOTÓI SZÁNDÉK ÉS A GYAKORLAT TÜKRÉBEN

A tevékeny megbánás jogintézményének alkalmazási köre tehát nem egyenlő az adott ügy közvetítő elé utalhatóságával, ellenben az, hogy a jogalkotó az idézett indokolásában a büntetőügyi mediáció minél szélesebb körben való alkalmazását szorgalmazza, nem jelenti azt, hogy minden ügyben meg kell próbálkoznunk a közvetítéssel.

Az Európai Áldozatvédő Fórum a mediációt, mint diverziós eljárást a kisebb súlyú testi épség vagy vagyon elleni bűncselekmények esetén tartja alkalmasabbnak, mintsem a súlyos erőszakos bűncselekményekhez kapcsolódóan.⁹⁹³ Dolgozatom később részletesen foglalkozik e kérdéssel, azonban e ponton is említésre érdemesnek tartom, hogy jogrendszerünkben általában a kisebb súlyú testi épség elleni bűncselekmények (pl. könnyű testi sértés, tetteleges becsületsértés) magánindítványra üldözendők, ellenben a magánvádas eljárásban a Be. szerint nincs helye közvetítői eljárásnak.

Az Európai Áldozatvédő Fórum ajánlásával szemben álláspontom szerint nem az a döntő tényező az elrendelés kapcsán, hogy milyen típusú bűncselekmény törvényi tényállását merítette ki az elkövető magatartása, hanem az, hogy a felek közötti tapasztalható - e alá - főle rendeltség. Dolgozatom ezen fejezetében azon eseteket vizsgálom, amelyekben a mediátor eljárásjogi és etikai dilemmákkal szembesül.

6.1. Hatalmi harcok a zárt ajtók mögött, kisebb tárgyi súlyú bűncselekmény a közvetítő előtt

A jogalkalmazó, amikor egy – egy konkrét ügyben kell, hogy döntést hozzon, azzal szembesül, hogy amennyiben a bántalmazás valamely formájáról –akár kortásbántalmazásról, akár családon belüli erőszakról – esik szó, a viták fogalomtisztázás hiányában sokszor egymás melletti elbeszélésbe futnak.⁹⁹⁴

Példával szemléltetve, a kapcsolati erőszak szubszidiárius tényállás,⁹⁹⁵ így, amennyiben a terhelt cselekménye súlyosabb bűncselekményt valósít meg, nem kerülhet sor annak Btk. 212/A §. szerinti minősítésére. A problémát tovább árnyalja a nem egy háztartásban élő felek bántalmazása, hiszen a törvényszöveg értelmében az ezen áldozati körbe sorolható személyek nem képezik a kapcsolati erőszak sértetti körét, vonatkozásukban más bűncselekmény elkövetését kell megállapítani, és a tipikusan bántalmazó attitűdből fakadó cselekmények a kapcsolati erőszakkénti minősítés hiányában leggyakrabban zaklatás (Btk.22. §), magánlaksértés (Btk. 221.§) vagy testi sértés (Btk. 164. §) törvényi passzusai alá illeszthetők. Ebből fakadóan előfordulhat, hogy az ügyész – jogalkotói szándék ellenére – közvetítői eljárásra utalja az ilyesfajta ügyek valamelyikét.

⁹⁹³ GÖRÉNYI (2006): i. m. 132.

⁹⁹⁴ TÓTH Olga: *A nők elleni párkapcsolati erőszak Magyarországon. Az elmúlt 20 év kutatási eredményeinek összefoglalása.* <https://real-j.mtak.hu/11273/25/30.szam.pdf>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

⁹⁹⁵ Id. Btk. 212/A. §. (1) Aki gyermekének szülője, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére rendszeresen követ el

a) az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást tanúsít,

b) a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyoni tartozó anyagi javakat von el és ezzel a sértettet súlyos nélkülözésnek tesz ki, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki az (1) bekezdésben meghatározott személy sérelmére rendszeresen követ el

a) a 164. § (2) bekezdése szerinti testi sértést vagy a 227. § (2) bekezdése szerinti becsületsértést, büntetett miatt három évig,

b) a 164. § (3) és (4) bekezdése szerinti testi sértést, a 194. § (1) bekezdése szerinti személyi szabadság megsértését vagy kényszerítést, egy évtől öt évig

terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Kapcsolati erőszak elkövetőjével szemben kitiltásnak is helye van.

(4) Az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmény csak magánindítványra büntethető.

Az ideiglenes és a megelőző távoltage jogintézményének vizsgálata túlmutatna dolgozatom keretein, a nem egy háztartásban élő partnerek közötti abúzustól kapcsolódóan fontosnak tartom azonban megemlíteni azon gyakorlati problémát, miszerint az egymással úgynevezett „látogató-kapcsolatban” élő feleket nem illeti meg törvényi védelem.

Az áldozat – elkövető részvétele mellett lefolytatásra kerülő mediáció, mit resztoratív eljárás azzal számol, hogy az eljárásban kettő, érdekérvényesítésre egyaránt képes fél van jelen. Ez kétségkívül megvalósulhat példának okáért egy közvetítői eljárásra utalt közlekedési bűncselekmény esetén, azonban bizonyos típusú bűncselekmények, talán nem túlzás kijelenteni, hogy eleve kizárják a felek egyenrangúságát.

Felmerül tehát a kérdés: vajon az éppen az áldozati érdekek védelmét hangsúlyozó resztoratív eljárások, mivel a felek érdekérvényesítésére építenek, kizárják az alkalmazhatósági körből az érdekérvényesítésre nem képes áldozatokat?

A mediáció egyik alapvetése kétségkívül az, hogy közvetítői eljárás csak ott és annyiban kerülhet elrendelésre, majd lefolytatására, ahol a felek között nem áll fenn hatalmi vagy befolyásolási viszony. E gondolat áthatja valamennyi resztoratív eljárási formát, nem jelenti azonban automatikusan a gyengébb érdekérvényesítéssel bíró fél kizárását. Az ő „felkarolásának” eszközei lehetnek egyes speciális mediátori technikák.

A speciális technikák közül a történetmesélést emelem ki. Utóbbi kiválóan működik nehezen kommunikáló, bizonytalan ügyfelek motiválása érdekében.⁹⁹⁶ A módszer lényege, hogy a fél állítását történet formájában osztja meg, a másik résztvevő pedig erre reagál. Példával szemléltetve, iskolai zaklatás miatt jár el a mediátor. A sértett nehezen oldódik fel, a közvetítő pedig érzékeli, hogy a biztonság hiányzik neki. Amennyiben megkéri – akár különtárgyalás során, ha a diáktársak előtt nem akarja még inkább kiszolgáltatottá tenni magát –, hogy meséljen el egy rövid történetet, amikor úgy érzi, biztonságban volt, ily módon egy kellemes emlék felidézésével máris oldotta a fiatal feszengését, és e „küloöntárgyalás” után, amikor társait visszahívják az ülés színhelyének termébe, máris magabiztosabban tud fellépni, felvértézve a közvetítőbe, ebből fakadóan pedig az egész eljárásba vetett bizalommal.

Ezen túlmenően is fontos hangsúlyozni, a klasszikusnak mondható, háromszereplős mediációval szemben más eljárástípusok – nevezetesen a kör-modell és a konferenciamodell – a közösség szélesebb körének bevonását teszik lehetővé, így biztosítva többlettámogatást az áldozat számára.

Dubravecz Gyöngyvér hangsúlyozza, hogy az abúzus kérdésében a mediátornak nem kell semlegesnek maradnia, a felek tudomására hozhatja, hogy a bántalmazás minden formája megengedhetetlen.⁹⁹⁷ Kérdéses azonban, hogy az áldozat melletti nyílt kiállás nem sodorja-e majd később, családon belüli erőszak esetében zárt ajtók mögött, nagyobb veszélybe a bántalmazott személyt. Büntetőjogi relevanciával is bíró iskolai konfliktus mediálása során pedig ilyesfajta esetekben felértékelődik a szülők, tanárok becsatornázása a folyamatba, annak érdekében, hogy a közvetített értékek ne merüljenek feledésbe a beszélgetés befejezésével.

Mindezekre figyelemmel fontos, hogy a közvetítő, amennyiben bántalmazás jeleit észleli, az áldozat számára úgynevezett különtárgyalás során adja meg a szükséges információkat a menekülés lehetőségéről, továbbá bocsássa rendelkezésére az ebben illetékes szervek vagy személyek elérhetőségét, majd csak ezt követően hívja vissza – kellően hosszú- különtárgyalásra a bántalmazót. Ezáltal biztosíthatja, hogy a bántalmazott hamarabb hagyhassa

⁹⁹⁶ KERTÉSZ: i. m. 93.

⁹⁹⁷ DUBRAVECZ Gyöngyvér: *Mediáció bántalmazó kapcsolatban?* <https://jogado.hu/mediacio-bantalmazo>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

el a helyszínt, és legyen ideje felvenni a kapcsolatot olyan személyekkel vagy szervezetekkel – például az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálattal – akik védelemben tudják részesíteni. Célszerű lehet továbbá az is, ha a közvetítő a mediációs irodában mindig tart magánál az áldozatok számára készített tájékoztató anyagokat. E tájékoztató anyagok kifüggesztését érdemes lenne akár az ügyfélsegítő napokra rendszeresített irodahelyiségekben is megfontolás tárgyává tenni minden bíróságon, illetve a panasznapokon eljáró igazságügyi alkalmazottak ezirányú ismereteit is szükséges bővíteni a szakági együttműködésen alapuló áldozatsegítés megszilárdítása érdekében.

A Bktv. 15. §. (1) bekezdés g) pontja deklarálja, hogy az eljárást befejezettnek kell tekinteni, amennyiben a gyanúsított nyilatkozatából vagy magatartásából egyértelműen megállapítható, hogy a Be. 412. § (2) bekezdés a), b) pontjában vagy c) pont ca) alpontjában írt feltételek nem állnak fenn, azaz hiányzik bármelyik fél hozzájárulása, a bűncselekmény beismerése, vagy az eset összes körülményére tekintettel az állapítható meg, hogy az ügyészi feltételezés ellenére mégsem várható jóvátétel. A Bktv. 16. § (1) bekezdése szerint a közvetítői eljárás befejezését követő tizenöt napon belül a közvetítő a közvetítői eljárásról jelentést készít, amelyet az eljárás befejezésére alapot adó okirattal együtt megküld az ügyésznek, és ezzel egyidejűleg a megküldés tényéről írásban tájékoztatja a sértettet és a gyanúsítottat.

Amint fentebb utaltam rá, az óvatlan közvetítő akár ronthat is a bántalmazott helyzetén. E gondolatmenetet folytatva, megkerülhetetlennek tartom annak hangsúlyozását, hogy a Bktv. vonatkozó szakasza szerint a közvetítőnek kizárólag a megküldés tényéről kell tájékoztatnia a feleket, a konkrét okokat elegendő a vádhatóság rendelkezésére bocsátania.

6.2. A büntetőügyi mediátor pártfogó felügyelő, mint jelzőrendszeri tag a titoktartási kötelezettség fényében

A Bktv. 12. –a az alábbiakat rögzíti:

„12. § (1) A közvetítői megbeszélésről a közvetítő feljegyzést készít.

(2) A feljegyzésben fel kell tüntetni

a) pártfogó felügyelő közvetítő esetén a közvetítői eljárást végző pártfogó felügyelői szolgálat megnevezését, ügyvéd közvetítő esetén a közvetítői tevékenység végzésére kötött szerződés számát, az ügy számát és a gyanúsított nevét,

b) az ügyesség megnevezését és ügyszámát,

c) a közvetítői megbeszélés helyét, megkezdésének és befejezésének időpontját,

d) az eljáró közvetítő, a sértett, a gyanúsított, a segítők, illetve a közvetítői megbeszélésen részt vett más személyek nevét,

e) a telekommunikációs eszköz használatának tényét, indokát és módját, továbbá annak a személynek a megjelölését, akinek a jelenlétét telekommunikációs eszköz útján biztosítják.

(3) A feljegyzésben röviden ismertetni kell az eljárás menetét akként, hogy a feljegyzés alapján azt is meg lehessen állapítani, hogy az eljárási szabályokat megtartották-e.”

Látható tehát, hogy a feljegyzésnek elegendő csupán a legszükségesebb, lényegében az ügy azonosítására szolgáló információkra szorítkoznia. Azaz, a jogszabály tág mozgásteret biztosít a felek és a közvetítő számára a megállapodás irányába vezető úton. Etikai dilemmaként merül fel azonban, hogy hol húzódik a határ a ránk bízott bizalmas információ megőrzése és a „vétkesek közt cinkos, aki néma” ősi mondás beteljesülése között.

Ez utóbbi gondolat kapcsán érdemes pár sor erejéig kitérni a piaci alapú mediáció és a pártfogó felügyelet keretében működő mediáció közötti különbségre. Mindez különösen érdekes lehet fiatalok érintettek esetében. Míg A gyermek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban Gyvtv.) 17. §-a a jelzőrendszer tagjai között nevesíti a pártfogó felügyelőt, addig nem tisztázott a saját vállalkozása keretében eljáró mediátor jelzési kötelezettségének a kérdése, mint ahogy a Bktv. 3. § (1) bekezdése értelmében a pártfogó felügyelői szolgálatként kijelölt szervvel – pályázat útján – közvetítői tevékenység végzésére szerződésben álló ügyvéd jelzőrendszeri tagsága sem.

Véleményem szerint a nem pártfogó felügyelői munkaviszonyban eljáró mediátornak is, ha nem is feltétlenül jogi, azonban mindenképpen erkölcsi kötelezettsége a gyermek legfőbb érdekét szem előtt tartva eljárni, és szükség esetén titoktartási fogadalmát megszegve bevonni az illetékes hatóságokat, amennyiben gyermek veszélyeztetettségére utaló körülményeket észlel.

7. AZ ÍTÉLKEZÉS ÉS A RESZTORATÍV SZEMLÉLETMÓD ÖSSZEFÜGGÉSEI

7.1. A resztoratív konfliktuskezelés jelentősége a diverzió túlmenően

Földvári József az alábbi megállapításokat tette a bíróságok ítélkező tevékenységét illetően: „A bírónak a büntetéskiszabás során mérnie kell a mérhetetlent, (...), egy jövőbeli prognózist kell adnia.”⁹⁹⁸

Ezen magasztos gondolatokkal szemben Bárd Károly megjegyzi, hogy a tárgyalás számos esetben már csak formaság, ahol a nyomozati szakban keletkezett iratok ismertetése dominál. Drámai csatározásról szó sincs, sőt, a tárgyalás ünnepélyességét az iparendelő kiváltását célzó hatósági eljáráshoz hasonlítja.⁹⁹⁹

Annak letéteményesét, hogy ez ne így legyen, a rutinszerű eljáráson túlmutató ítélkezési gyakorlat kialakításában látom, amelynek egyik eszközeként szolgálhat a helyreállító igazságszolgáltatás szemléletmódjának segítségül hívása.

Amennyiben a büntetőeljárás nem váltható ki valamely resztoratív eljárással, úgy a resztoratív szemléletmód az ítélkező tevékenység részévé válhat, így példának okáért testet ölthet külön magatartási szabály előírásában és a tárgyalótermi kommunikációban.

Az ítéletekben kikristályosodó helyreállító szemlélet egyrészt tetten érhető a sértettel kapcsolatos eljárási cselekmények, másrészt pedig az elkövetővel szemben kiszabható büntetések és alkalmazható intézkedések körében.

7.2. Személyes meghallgatás tartása a resztoratív igazságszolgáltatás jegyében

Bizonyos típusú bűncselekmények olyan érdeksérelmeket okoznak, amelyek jellegénél fogva a sértett kímélete azt indokolja, hogy az állam meghagyja a sértett választási lehetőségét az elkövető felelősségre vonásának szükségességét illetően.¹⁰⁰⁰

A magánvádas eljárások lefolytatásának szabályairól Be. CIV. fejezete rendelkezik. Amint azt a Be. 768. § – a deklarálja, a bíróság szükség esetén személyes meghallgatást tart, amely során a 769. § (1) bekezdése értelmében megkísérli a felek kibékítését.

Magánvádas eljárás esetén a személyes meghallgatást követően törvény erejénél fogva kizárt a közvetítői eljárás, hiszen a Be. 786. § (2) bekezdése kimondja, hogy a magánvádló a vádlottal nem köthet egyezséget. A törvény a vádlott, nem pedig a feljelentett kifejezést használja, mindez pedig arra enged következtetni, hogy a személyes meghallgatás során, eljáró bíró előtt megengedett az egyezség megkötése, és ezek alapján, eredményes békítés jogalapra hivatkozva, az eljárás megszüntethető. Amennyiben belegondolunk abba, hogy milyen technikákat kell alkalmaznia az eljáró bírónak a cél elérése érdekében, láthatjuk, hogy a bírónak egyszersmind mediátorként is helyt kell állnia.

A sikeres békítés záloga, hogy konszenzus, vagy legalábbis olyan kompromisszum irányába terelje a bíró a feleket, amely a feljelentő és a feljelentett számára is megfelelő. A felek viszonyának rendezésén túl ezen megállapodás nem titkolt célja a bíróságok tehermentesítése, hiszen, amennyiben a békítés eredménytelen, úgy a Be 769. § (2) bekezdése szerint a továbbiakban a feljelentő magánvádlóként, a feljelentett pedig vádlótként vesz részt az eljárásban, újabb eljárási cselekményeket generálva az igazságszolgáltatás rendszerében.

⁹⁹⁸ FÖLDVÁRI József: *A büntetés tana*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970, 189.

⁹⁹⁹ BÁRD Károly. A büntetőhatalom megosztásának buktatói. 12. Idézi: KISS Anna: A resztoratív igazságszolgáltatás esélyei a XXI. század hajnalán. https://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/ka_phdfejezet.pdf. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

¹⁰⁰⁰ BALOGH Jenő: *A sértett fél jogköre a büntetőjogban: első rész: a sértett fél indítványára büntetendő cselekmények tana*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1887, 4.

A személyes meghallgatás és a mediáció közös elemeit az alábbi, Szerző által készített táblázat szemlélteti:

	Eljárási forma	Nyilvánosság	Cél	Eljárás jogi sorsa eredményesség esetén
Mediáció	ülés	nem nyilvános	konszenzus megteremtése, felek közötti kapcsolat építése	nem kerül sor peres eljárás lefolytatására
Személyes meghallgatás	ülés	nem nyilvános	felek kibékítése	nem kerül sor peres eljárás lefolytatására

Összegzésként elmondható, hogy a személyes meghallgatás és a mediáció számos közös elemmel rendelkezik. A mediáció célja a szükségletek feltérképezése után a felek konszenzusát tartalmazó megállapodás létrehozása, és, bár a jogalkotó külön nem nevesítette e célkitűzést, álláspontom szerint kijelenthetjük, hogy ezen feltételek hiányában nem beszélhetünk eredményes békítésről sem.

Ehhez kapcsolódóan, említésre érdemes azon uralkodó szakmai álláspont, miszerint a közvetítői ülés eredményessége nem függ a megállapodás létrejöttétől. A megállapodás kétségkívül a mediáció kívánatos, ám nem egyedüli célja. Elképzelhető, hogy a felek közötti konfliktus adott fázisában még nem alkalmas arra, hogy végleg nyugvópontra kerüljön, ellenben a mediáció által a felek elindulhatnak a megállapodás felé vezető úton. Így tehát, amennyiben az ülés során a felek kapcsolatában pozitív irányú változás következett be, úgy a közvetítői ülés eredményesnek tekinthető. E pozitív irányú változás pedig megállapodást ugyan a fentiek fényében nem feltétlenül eredményez, azt azonban magával vonja, hogy a feljelentő nem kívánja többé a feljelentett „megbűnhődését”.

Mindezek alapján véleményem szerint nem túlzás kijelenteni, hogy a személyes meghallgatást vezető bíró vagy bírósági titkár számára ismeretesnek kell lennie mindazon technikáknak, amelyeket a közvetítő kell, hogy alkalmazzon egy – egy mediációs ülés során.

A mediáció speciális technikái közül e körben a parafrázist és a semlegesbe fordítást emelem ki, előbbi kifejezés a mondanivaló átkeretezését takarja, míg utóbbi megteremti annak a lehetőségét, hogy az ülésen résztvevők higgadtan koncentrálhassanak az ügy releváns tényeire.

E technikák alkalmazása sokszor ösztönös cselekvés formájában ölt testet, annak érdekében azonban, hogy tudatosan, az adott szituációhoz leginkább illeszkedő általános és / vagy speciális technika kerüljön kiválasztásra, érdemes a resztoratív kérdésfeltevési technikákkal kapcsolatos ismeretanyagot a bírósági képzés szerves részévé tenni.

Következtetésként megfogalmazhatjuk tehát, hogy a személyes meghallgatások során elengedhetetlen a resztoratív szemléletmód „beinvitálása” a tárgyalóterem falai közé.

7.3. „Közösségi büntetések” kiszabása, különös tekintettel a közérdekű munka büntetésre

A „közösségi szankciók” fogalom azt takarja, hogy a büntetőpolitika a szankció végrehajtása során a közösségi forrásokra épít.¹⁰⁰¹

Tekintettel arra, hogy az e körbe tartozó büntetések a próbára bocsátás és a szabadságvesztés – azaz a laikusok számára a „semminek” és „mindennek” tűnő büntetések – széles sávjában helyezkednek el, a szakirodalom sem egységes a közösségi büntetések felsorolásának tárgyában.¹⁰⁰²

A Nemzetközi Büntetőjogi Társaság, a Nemzetközi Kriminológiai Társaság, a Társadalomvédelem és Humánus Büntetőpolitika Nemzetközi Társasága, illetve a Nemzetközi Büntetőjogi és Börtönügyi Alapítvány közösen kialakított állásfoglalása szerint a resztoratív igazságszolgáltatás nemcsak a mediációt foglalja magában, hanem többek között a közérdekű munkát, a kompenzációt, a helyreállítást és a családi konferenciát is.¹⁰⁰³

A közérdekű munka kiszabása kapcsán aggályként merülhet fel, hogy a bíróságok számos esetben büntetővégzésekben rendelik el annak alkalmazását, anélkül, hogy személyes tapasztalás útján meggyőződhetek volna a terhelt munkaképességéről, szellemi és fizikai állapotáról.

Szintén problematikus az érdemi munkavégzés kérdése, hiszen a helyreállító igazságszolgáltatás központi eleme az, hogy a jóvátételre a terhelt által önként vállalt formában kerül sor. Kérdéses azonban, hogy hozzájárulás hiányában képes – e elérni a közérdekű munka büntetés a kívánt hatást?

Véleményem szerint, szemben a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság, a Nemzetközi Kriminológiai Társaság, a Társadalomvédelem és Humánus Büntetőpolitika Nemzetközi Társasága, illetve a Nemzetközi Büntetőjogi és Börtönügyi Alapítvány közösen kialakított álláspontjával, a kiszabott közérdekű munka büntetés – és, bár külön nem térek ki rá, azonban e körbe tartozónak tekintem a jóvátételi munka intézkedést is – csupán bizonyos többletkritériumok érvényesülése esetén válik resztoratív jellegű szankcióvá.

Tóth Mihály véleménye szerint aggályos, hogy az európai gyakorlat a munka jellegű büntetések kiszabását az elítélt hozzájárulásától teszi függővé, ám hazánkban nem került deklarálásra hasonló kitétel. Való igaz, hogy a szabadságvesztés végrehajtásához sem kérjük ki a vádlott beleegyezését, azonban nem szabad megfedkezünk arról sem, hogy a szabadságvesztés, mint „passzív” szankció az elítélt tiltakozása ellenére is végrehajtható, ám a kényszmunka nemzetközi tilalmára tekintettel nem lehet erőszakot alkalmazni azért, hogy az elítélt teljesítse a közérdekű munkát.¹⁰⁰⁴

Markáns különbség van emellett a szabadságvesztés célja és a közérdekű munka célja között. A büntetés ellen tiltakozó elítélt bevonulásra kötelezése és a szabadságvesztés végrehajtása a zárt intézményben való elkülönítés által a társadalom védelmét szolgálja, hiszen éppen azért került sor e büntetési nem megválasztására, mert az elkövető jelenlegi állapotában képtelen a közösségi együttélésre. Ezzel szemben a közérdekű munka célja az, hogy a közösség segítse az elkövetőt a társadalmi reintegráció folyamatában. Ellenállás esetén értelemszerűen a végrehajtás csak a munka felügyeletéért felelős pártfogó felügyelő teendőit nehezíti meg. A

¹⁰⁰¹ KEREZSI Klára. *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest 2006. 216. o.

¹⁰⁰² MOHAI Gabriella: *A közérdekű munka büntetés büntetőeljárási nézőpontból: Doktori értekezés*. Budapest, Eötvös Lorand Tudományegyetem, Állam – és Jogtudományi Doktori Iskola, 2017, 68.

¹⁰⁰³ MOHAI: i. m. 69.

¹⁰⁰⁴ MOHAI: i. m. 82.

kontár munka nem szolgálja a munkavégzés helyének érdekét sem, vagyis végső soron több kárt okoz, mint amennyi hasznot hoz.

A Btk. 48. §. (1) bekezdése szerint, ha az elítélt a számára meghatározott munkát önhibájából nem végzi el, a közérdekű munkát vagy annak hátralévő részét szabadságvesztésre kell átváltoztatni. Így tehát a dolgozni nem akaró elítélt választhatja azt, hogy munka helyett börtönbe vonul, azonban ezáltal a kiszabott közérdekű munka „látszatintézkedéssé” válik, egy felesleges időhúzássá a szabadságvesztésre történő átváltoztatás előtt. Mindennek elejét lehetne venni, amennyiben a bíróság vagy az ügyészség előzetesen nyilatkoztatja a terheltet a hozzájárulása tárgyában.

A hazai gyakorlat abban sem tűnik következetesnek, hogy a csekélyebb súlyú szankció, a szabálysértési közérdekű munka esetében – legalábbis abban az esetben, amennyiben megváltás útján kerül sor a szabálysértési közérdekű munka elrendelésére – egy formanyomtatványi szinten legalább felmerül a hozzájárulás kérdése. Jogosan tehető fel tehát a kérdés: a súlyosabb szankció, a büntetés kiszabása során miért nem kerül erre sor?¹⁰⁰⁵

A pártfogó felügyelői szolgálat által közzétett 2023-as statisztikai adatok¹⁰⁰⁶ szintén azt támasztják alá, hogy a szabadságvesztésre átváltoztatást megalapozó okok közül kiemelkedik a munkavégzési kötelezettség megszegése.

Noha az OSAP táblák adatai szerint készült, 2023 júliusában közzétett pártfogó felügyelői szolgálat 2023. évi feladatellátásról szóló jelentés azon álláspontra helyezkedik, amely szerint a büntetés célját megvalósultnak kell tekintenünk akkor is, ha az elítélt ugyan kivonta magát a közérdekű munka büntetés végrehajtása alól, azonban ennek következtében a közérdekű munkát szabadságvesztésre változtatták át, vagyis büntetése súlyosodott.¹⁰⁰⁷ Nem szabad szem elől tévesztenünk ellenben ilyenkor, hogy az alkalmazni kívánt jogkövetkezmény eredetileg nem a szabadságvesztés volt, hanem a közösségi szankció.

Ebből fakadóan az önkéntes teljesítés hiányában nem tekinthető eredményesnek a büntetés. Sőt, álláspontom szerint, amennyiben nem teljesíteni kész és képes elkövető vonatkozásában kerül kiszabásra, éppen a resztoratív célkitűzések ellen fog hatni, ami pedig hosszútávon e büntetési nem kiüresedését fogja eredményezni.

Az alapvető jogok biztosa már 2013 áprilisában hangot adott azon aggályának, miszerint a bíróságok nem megfelelő elkövetői kör és bűncselekmény-típus vonatkozásában alkalmazzák e szankciót.¹⁰⁰⁸ Dolgozatom ezen részfejezetének záró soraiban Sipos Ferenc szavait idézem:

„Ha feltesszük a kérdést, hogy melyik tehát az az elkövetői kör, ahol a közérdekű munkabüntetés kiszabása a legnagyobb sikerrel kecsegtet, akkor a válasz az, hogy átlag fölötti sikerességi mutatóval rendelkeznek a garázda jellegű bűncselekményt elkövetett személyek (76,3%), valamint a szakmát, érettségit szerzett elítéltek (78,6%) és azok, akiknek bejelentett munkájuk van (83,7%). A (...) mostani gyakorlattal szöges ellentétben a közérdekű munka büntetés alkalmazása elsősorban a büntetlen előéletű, nem a vagyon elleni, hanem elsősorban például a garázda jellegű bűncselekményt elkövetett, szakképzettséggel, továbbá bejelentett munkaviszonnyal rendelkező bűnelkövetők esetében célszerű és főként költséghatékony.”¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁵ Uo.

¹⁰⁰⁶ Jelentés a pártfogó felügyelői szolgálat 2023. évi feladatellátásáról Igazságügyi Minisztérium, Parlamenti Államtitkárság, Igazságügyi Szakmai Irányítási Főosztály. 2023. 38. o.

¹⁰⁰⁷ Jelentés a pártfogó felügyelői szolgálat 2023. évi feladatellátásáról Igazságügyi Minisztérium, Parlamenti Államtitkárság, Igazságügyi Szakmai Irányítási Főosztály. 2023. 36. o.

¹⁰⁰⁸ A Pártfogói Szolgálat működésének és a közérdekű munka végrehajtásának átfogó vizsgálata. AJB – 7644–2012. számú jelentés. 680 – 699. https://www.parlament.hu/irom39/13837/pdf/2013_elso_felev.pdf. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

¹⁰⁰⁹ SIPOS Ferenc: Új szabályok, régi gondok a közérdekű munka szabályozásában. *Miskolci Jogi Szemle* 2016/1, 78.

7.4. Pártfogó felügyelet elrendelése a helyreállító igazságszolgáltatás jegyében

A Pártfogó Felügyelői Szolgálat támogató tevékenysége jelentősen növeli az elkövető társadalmi reintegrációjának az esélyét, hiszen az adott ügyben eljáró pártfogó felügyelő a közösségi büntetések végrehajtásával és az elkövető közösségben való ellenőrzésével elősegíti a büntetőjogi jogkövetkezmények maradéktalan érvényesülését, emellett a bűnismétlés kockázatának az értékelésével hozzájárul a közösség védelméhez is.¹⁰¹⁰

Az iránymutatás nemes feladatában a bíróságokra is jelentős szerep hárul, ugyanis az ítélet rendelkező részében előírt külön magatartási szabályokon keresztül befolyásolhatják az elkövető társadalomba történő visszailleszkedésének folyamatát.

A jogalkotó tehát a Btk. 71. § (3) bekezdésén keresztül e tekintetben tág mozgásteret biztosított a jogalkalmazó számára. A Btk. 69. § (1) bekezdése értelmében pártfogó felügyelet rendelhető el a feltételes ügyészi felfüggesztés tartamára, a próbára bocsátás próbaidejére, jóvátételi munka előírása mellett és a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaidejére, míg törvény erejénél fogva pártfogó felügyelő alatt áll az, akit életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátottak; az a visszaeső, akit feltételes szabadságra bocsátottak, vagy akivel szemben a szabadságvesztés végrehajtását felfüggesztették; illetve a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaidejére az, akit a hozzátartozója sérelmére elkövetett személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt ítélték szabadságvesztésre, vagy a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaidejére az, akit tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény miatt ítélték szabadságvesztésre. Ezen személyek körébe tartoznak továbbá a Btk. 69. § (2) bekezdés c) pontja alapján azon elkövetők is, akik esetében az általuk elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyára tekintettel alapvetően kizárt volna a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége, azonban a bíróság az eset összes körülményének mérlegelését követően mégis lehetőséget látott a feltételes szabadságra bocsátásra.

A következő sorokban bemutatásra kerülő, a Szerző által munkája során megismert jogeseten keresztül arra szeretnék rávilágítani, miképp kapcsolódhat össze a resztoratív jelleg – azaz a sértetti érdekek figyelembevétele, a tettes „megjavításának” gondolata – és az eljárás minél gyorsabb befejezésének, a bíróságok büntetővégzés meghozatala általi tehermentesítésének a kívánalma.

A büntetővégzés meghozatalára irányuló külön eljárás lényege, hogy a bíróság nem vesz fel bizonyítást, így döntését kizárólag az ügyiratok alapján hozza meg.¹⁰¹¹ A felek személyes jelenléte nélkül való elbírálás azonban nem lehet egyenlő azzal, hogy a bíróság az ügyiratok alapján ne mérlegelje az eset összes körülményét.

A vádlott a történeti tényállás szerint (...) napján, (...) körüli időben, ittas állapotban a (...) söröző teraszán előzetes szóváltást követően ököllel arcon ütötte, majd egy sörösüveggel fejbe verte élettársát. A sértett a nyolc napon belül gyógyuló testi sértés miatt nem kívánt magánindítvánnyal élni, így az ügyben garázdaság miatt indult büntetőeljárás.

A sértett elmondta az öt felkereső nyomozóknak, hogy a vádlott alkohol befolyására erőszakos, agresszív lesz vele szemben, hiába, hogy ő maga nem szeretné az eljárás lefolytatását, és hiába közvérdra üldözendő bűncselekmény a garázdaság, ha a vádlott megtudja, hogy eljárás indult, őt fogja hibáztatni.

¹⁰¹⁰ CZENCZER Orsolya – HOLLÓSVÖLGYI Máté: Gondolatok a magyar helyreállító igazságszolgáltatásban rejlő lehetőségekről. *Magyar Rendészet*, 2022/3, 117 – 129.

¹⁰¹¹ NAGY – BALOGH Boglárka: A büntetővégzés meghozatalára irányuló eljárás. https://www.jogiforum.hu/wp-content/uploads/2023/11/nagy-balogh-boglarka_a_buntetovegzes-meghozatalara-iranyulo-eljaras_cimlappal.pdf. (2024.09.25.)

Ugyan a sértett fenti nyilatkozatai a vádirat soraiba nem kerültek be, azonban a nyomozati iratanyag alapos áttanulmányozása után egyértelművé válik, hogy a büntetőjogi minősítés ellenére nemcsak garázdaság, hanem kriminológia értelemben vett családon belüli erőszak is megvalósult. A cselekmény elbírálása során azt is mérlegelni kell, hogy a büntetővégzés meghozatalát követően a végzést a bíróság postai úton juttatja el a vádlottnak, vagyis a bántalmazott magára marad a bántalmazóval szemben, amikor tudomására jut, hogy „miatta” megbüntették.

Általánosságban elmondható, hogy a családon belüli erőszak elleni küzdelemben a hatékony fellépés sikerének záloga egy multidiszciplináris szemléletű rendszer megalkotásában keresendő. E rendszer egyik letéteményese, s sikerességének fokmérője lehet az is, hogy egy felszín alatt rejlő családon belüli abúzusról való tudomásszerzés során egy – egy jogalkalmazó miként reagál.

Mindezek tükrében a fentebb ismertetetthez hasonló ügyekben felértékelődik a pártfogó felügyelet és az azt kiegészítő magatartási szabály elrendelésének a szerepe. Amennyiben a büntetővégzésben a bíróság próbára bocsátja az elkövetőt, elrendeli pártfogó felügyeletét, továbbá külön magatartási szabályként előírja számára agresszió-kezelő tréningen, vagy függőséget gyógyító kezelésen történő részvételt, az áldozatvédelem eszméje és a bíróság tehermentesítése a külön eljárás során együttesen is megvalósulhat.

8. EXCURSUS: MIT REJT A JÖVŐ: RESZTORATÍV IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS A RESZTORATÍV VÁROSOKBAN?

Tanulmányom e pontig arra törekedett, hogy részletesen áttekintse a resztoratív igazságszolgáltatás a büntető-igazságszolgáltatás rendszerében elfoglalt pozícióját, rávilágítva az egyes tradicionális és alternatív vitarendezési jogintézmények kapcsolódási pontjaira.

Amennyiben azonban az elméleti síkot elhagyva a fizikai valóság talajára lépünk, könnyedén megállapíthatjuk, hogy a jogalkotó által törvény képében papírra vetett gondolatok csupán akkor tölthetik be rendeltetésüket, ha azoknak a tapasztalható valóság szintjén is sikerül érvényt szerezniük. Pragmatikusabban fogalmazva, szükségszerűen kell lennie egy konkrét helynek, ahol igazságot – de legalábbis jogot – szolgáltatunk, erre pedig értelemszerűen a bíróságok falai között kerül sor.

A bíróság azonban nem önmagában, magányosan álló intézmény, nem „város a városban”, hanem egy nagyobb egész része. Egy komplex és több szintéren is egymásra utalt társadalmi rendszer-együttesnek pedig közös problémái, közös kérdései vannak, amelyekre közösen is kell megoldásokat találnunk.¹⁰¹²

A resztoratív város koncepciója jelentős novum a helyreállító igazságszolgáltatás elméletének és gyakorlatának területén.¹⁰¹³ A helyreállító város definíciója magában foglalja az igazságszolgáltatás holisztikus megközelítését, gyakran környezeti, társadalmi, kulturális és gazdasági tényezőkhez kapcsolódóan. A koncepció az urbanizáció, a környezet megővése, valamint a fenntarthatóbb városi tér iránti igények által támasztott kihívásokra válaszol.¹⁰¹⁴

Ennek jegyében különös hangsúlyt kell fektetni a társadalom büntető igazságszolgáltatással való kapcsolatára, párbeszédet kell teremteni a rendőrkapitányságokon keresztül a bíróságokon át a büntetés-végrehajtási intézetek alkalmazottaival bezárólag a város közösségének bevonása által. Mindehhez speciális képzéseket kell szervezni az igazságügyi szakemberek számára, és olyan munkacsoportokat kell aktiválni, amelyek képesek kulturális változást kezdeményezni az adott ország igazságszolgáltatással kapcsolatos szemléletében.¹⁰¹⁵

A bűnözés építészeti eszközökkel való megelőzése nem ismeretlen terület a kriminológusok számára. Európában már a XIX. század elején felfigyeltek arra, hogy az eltérő területek más – más típusú elkövetőket vonzanak, és a témával foglalkozó kutatók – e körbe tartozik például James Wilson, Gerorge Kelling, Donald Appelyard – megfigyelésiből tanulva, az építészeti bűnmegelőzés már 1985 – ben a tananyag részévé vált a louiseville – i egyetemen Timothy Crowe oktató munkássága révén.¹⁰¹⁶

Paul és Patricia Brantingham különbséget tettek bűnözést gerjesztő és bűnözést vonzó helyszínek között. Előbbi kategóriába tartozónak tekintették a nagyszámú embertömeget vonzó helyszíneket (pl. közlekedési csomópontok), míg utóbbiba tartoznak például a vöröslámpás-negyedek, szórakozó-negyedek, vagy akár a nem őrzött parkolók.¹⁰¹⁷

¹⁰¹² GYEKICZKY Tamás: Jogrendszer és jogászok a digitális társadalomban. *Eljárásjogi Szemle*, 2018/2, 1 – 5.

¹⁰¹³ Anna MATCZAK: What is a restorative city? What is a restorative city?. *Archives of Criminology*, 2021/2, 399–427.

¹⁰¹⁴ Restorative Justice Nederland: Utrecht Human Rights City. <https://www.rescaled.org/2024/05/06/utrecht-human-rights-city-utrecht-restorative-city>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

¹⁰¹⁵ Restorative Cities. <https://www.euforumrj.org/en/restorative-cities>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

¹⁰¹⁶ KARA László: *Bűnmegelőzés építészeti eszközökkel*. Budapest, Lechner Nonprofit Kft., 2017, 19., 22.

¹⁰¹⁷ MOLNÁR István Jenő: *Az építészeti bűnmegelőzés magyarországi alkalmazhatóságának vizsgálata: PhD értekezés*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészeti Tudományi Doktori Iskola, 2020, 72.

Az építészeti bűnmegelőzés alapelvei a természetes felügyelet, a jogosultság természetes ellenőrzése, a birtokviszonyok jelzése és fenntartása, amely elvek érvényesülését az alábbi módszerek segítik:

- megfelelő megvilágítás,
- átláthatóság biztosítása,
- lehatárolt útvonalak minimalizálása,
- gyér forgalmú területek megszüntetése,
- változatos területhasználat ösztönzése,
- tulajdonosi felelősségérzet megteremtése,
- jelzések és információk megjelenítése,
- tájépítészet, kerttervezés,
- rendezvények szervezése, közösségi programok ösztönzése.¹⁰¹⁸

Példával szemléltetve, a bűnmegelőzés szempontjából érdemes szakítani azokkal a világháborút követően gyökeret vert tervezési elképzelésekkel, miszerint a családi házas övezeteket, társasházakat és lakótelepeket övezetekre osztva kell létrehozni. A vegyes lakóközösségek által komplexebb szociális eloszlás jön létre, továbbá a lakástípusok keveredése hatással van arra is, hogy az ott élők mikor tudják ellátni a környék természetes felügyeletét.¹⁰¹⁹

A resztoratív város egyben a bűnmegelőzési szempontok figyelembevételével megtervezett város, egyszersmind sokkal több is annál. Az építészeti infrastruktúra figyelembe veszi a mindezen szempontokat a városkép megtervezésekor,¹⁰²⁰ ám számol azzal is, hogy az emberi természetből fakadóan kizárt a tökéletes biztonság garantálása. Bűnözés mindig volt és mindig is lesz, ellenben nem mindegy, hogy, amikor is a bűncselekmény elkövetése bekövetkezik, multidiszciplináris szemléletmód révén kívánjuk – e orvosolni a bűncselekménnyel okozott sérelmeket.

Gordon Allport pszichológus szerint minden emberi kapcsolatban hatalmas ereje van az elvárásoknak, és ha rossznak gondoljuk egyes embertársainkat, végső soron mi fogjuk kiprovokálni, hogy rosszak legyenek.¹⁰²¹

Robert Merton szociológus professzor írta le először tudományos publikációban az úgynevezett Pygmalion – hatás, vagy más néven önbeteljesítő jóslat jelenségét. A kutatás címe: „The Self-fulfilling Prophecy”, publikálására pedig az Antioch Review című folyóirat 1948/8. számában került sor. Eszerint egy szituáció hibás értelmezése olyan viselkedést vált ki a környezetből, amelynek következtében az eredetileg hamis értelmezés igazzá válik.¹⁰²²

A társas kapcsolatok vitathatatlanul formálják az egyén jogkövető magatartását. A resztoratív város pedig, amint azt a következőkben bemutatásra kerülő esetek szemléltetik, a közösség erejére épít.

¹⁰¹⁸ KARA: i. m. 43.

¹⁰¹⁹ KARA: i. m. 80.

¹⁰²⁰ A témához áttekintően ld. Jenny ROE – Layla MCCAY: *Restorative cities. Urban designs for mental health and wellbeing*. New York, Bloomsbury Visual Arts, 2021.

¹⁰²¹ Uo.

¹⁰²² CSERNÉ ADERMANN Gizella: *Önbeteljesítő tanári elvárások – iskolai kudarcok*. 54. http://epa.oszk.hu/02700/02750/00007/pdf/EPA02750-tudasmenedzsment_2003_01_053-062.pdf. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

A Szardíniai régióban fekvő Tempio Pausania településen egy börtön építése vezetett ahhoz, hogy az olasz kisvárost ma már resztoratív arculattal bíró városként tarthatjuk számon. 2012 – ben új börtön épült a maffiabűnökért más régiókban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt rabok számára. A városlakók érthető módon azonnal attól tartottak, hogy a maffia beszivárog a helyi közösségekbe, míg a fogvatartottak feszültebbé váltak attól, hogy távolabb kerülnek elhelyezésre szabadon lévő családtagjaiktól, akik a földrajzi távolság miatt még inkább kiszolgáltatottá válnak el nem ítélt bűntársaiknak, mindez pedig konfliktusokkal terhelt hangulathoz vezetett a börtönben és a városon belül is.

- 1) Az észlelés szintje: fókuszcsoportok rezilienciájának a felmérése, ennek jegyében a reintegrációs programok előkészítése.
- 2) Az integráció szintje: egyrészt, szoros kapcsolat az oktatási intézmények és a börtön között, másrészt, egy aktívan ülésező „városi tanács” létrehozása a börtönben, amelynek kialakításában a polgármester is részt vett.
- 3) Innováció szintje: a helyreállító igazságszolgáltatás elérhetővé tétele minden polgár számára.¹⁰²³

Jelenleg az alábbi Resztoratív Városok ismeretesek: Brighton, Bristol, Hull, Leeds, Portsmouth, Southampton, Stockport, Leuven, Como, Tempio Pausiana, Oakland, Vermont, Canberra, Newcastle, Whanganui.¹⁰²⁵ Az egyes esettanulmányokat¹⁰²⁶ áttekintve az látszik mintaként kirajzolódni, hogy kezdetben elkötelezett civilek szorgalmazták a helyreállító igazságszolgáltatás szélesebb körben való megismertetését, a különféle eljárási formákba, jellemzően resztoratív körökbe pedig fokozatosan bekapcsolódnak a jogalkalmazók és a városi tisztségviselők is. A resztoratív igazságszolgáltatás a közösség erejére épít. Tekintettel arra, hogy minden közösség más – más problémákkal küzd, a helyreállító városok eszköztára is eltérő. Belgiumban, Leuven városában például az önkormányzat térítésmentesen igénybe vehető mediációt kínál szomszédviták esetében.¹⁰²⁷

A Resztoratív Városok még a resztoratív igazságszolgáltatás berkein belül is nóvumnak számítanak, és vitathatatlan, hogy a téma számos aspektusa vár alaposabb kutatásra. Létrejöttük azonban rávilágít arra, hogy figyelemmel kell kísérnünk a nemzetközi szintér paradigmaváltásait, és meg kell fontolnunk e nóvumok hazai viszonyokra adaptálását.

1024 Uo.

¹⁰²⁶Cristina VASILESCU: *A journey around restorative cities in the world: a tarvel guide.* <https://peaceofthecircle.com/wp-content/uploads/2024/01/DIGITAL-%E2%80%93-EFRJ-Travel-Guide-%E2%80%93-FINAL-VERSION-201123.pdf>. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

9. ZÁRÓ GONDOLATOK

Írásom bevezető soraiban említésre került a társadalom szemléletformálásának gondolata. Véleményem szerint a megújulás szükségessége nem hagyhatja érintetlenül a tárgyalótermek világát sem. Egy komplex és több szintűen is egymásra utalt társadalmi rendszer-együttesnek közös problémái, közös kérdései vannak, amelyekre közösen is kell megoldásokat találnunk.¹⁰²⁸

E gondolatból kiindulva, dolgozatom a resztoratív igazságszolgáltatás múltjának és jelenlegi kihívásainak az áttekintésére törekedett, illetve, egy rövid *excursus* keretében ellátogattam a talán nem is túl távoli jövőbe, a resztoratív városok szemünk előtt formálódó világába.

„*Jogot szolgáltatunk, nem pedig igazságot.*” – minden joghallgató már az első egyetemi előadások során megismerkedik e kijelentéssel, és *axiómaként* el is sajátítja azt. Ugyanakkor jogrendszerünket olyan, az évszázados fejlődés során kikristályosodott, zsinórmértékként szolgáló alapelvek hatják át, amelyeken keresztül azt láthatjuk kirajzolódni, hogy a demokratikus államokban zajló jogalkotás szem előtt tartandó célja nem lehet más, mintsem a lehető legigazságosabb világban való együttélés utópiájához való közeledés.

A mediáció rendeltetése szerint hidat épít a felek között. Ehhez hasonlóan, a büntetőügyekben alkalmazható resztoratív igazságszolgáltatás is arra hivatott, hogy közelebb hozzá egymáshoz az áldozatot és az elkövetőt, illetve közelítse magát a jogalkalmazót is az eljárás egyes szereplőéhez.

Empirikus kutatás igazolta, hogy amint soha nincs két egyforma ügy, úgy maguk a jogalkalmazók sem követnek konzisztens nézeteket, azonban az ügyészi és a bírói szervezet sajátosságaiból fakadóan ritkán kínálgatnak lehetőséget arra, hogy kreatív megoldásaikat a gyakorlatba átültessék, mindez pedig a rendszer konzervatizmusát eredményezi.¹⁰²⁹

A szakirodalomban uralkodó álláspont szerint napjainkban a tradicionális és a resztoratív igazságszolgáltatás nem ellentétpárokként értelmezendők, hanem egyfajta sajátos skálaként.¹⁰³⁰

Ennek jegyében, tanulmányom értékelő megállapításai keretében elsősorban azt hangsúlyozom, hogy a resztoratív igazságszolgáltatásban sokkal több lehetőség rejlik, mint amelyet jelenleg kihasznál jogrendszerünk.

A dolgozat egyes fejezeteiben és részfejezeteiben kifejtetteket összegezve, az alábbi megállapításokat teszem. Tekintettel arra, hogy mind az uniós, mind pedig a hazai joganyag a mediációt szabályozza részletesen a resztoratív igazságszolgáltatás koncepciója alatt, dolgozatom markáns része vizsgálta a büntetőjogi közvetítés hazai jogszabályi környezetét.

Noha a resztoratív technikák széles palettája ismert Európában, hazánkban törvényi szinten csupán a büntetőügyi közvetítés került deklarálásra. Így tehát, sajnálatos módon az adott esetben közvetítőként eljáró pártfogó felügyelő kreativitásának – és talán nem túlzás kijelenteni, hogy konkrét felhatalmazás hiányában bátorságának – függvénye, hogy a klasszikus mediáció helyett alkalmaz-e más, mérlegelése szerint eredményesebbnek ígérkező módszert. Ebből fakadóan érdemes lenne a Bk.tv. – ben rögzíteni, hogy a büntetőügyekben alkalmazható resztoratív módszer nem csak a közvetítői eljárást takarhatja.

Az eljárások kulcskérdése a bizalmi légkör. Figyelemmel erre, a túlszabályozás kontraproduktív volna, azonban hasznos lenne néhány rendelkezés erejéig utalni a konferencia-

¹⁰²⁸ GYEKICZKY Tamás: Jogrendszer és jogászok a digitális társadalomban. *Eljárásjogi Szemle*, 2018/2, 1 – 5.

¹⁰²⁹ FELLEGI Borbála: *Helyreállító szemlélet a gyakorlatban: modellek Európában és Magyarországon*. Foresee Kutatócsoport. https://www.foresee.hu/uploads/tx_abdownloads/files6RJarticle_EUCPNpubl_Fellegi:Hu.pdf. (Letöltés és megtekintés dátuma: 2024.09.25.)

¹⁰³⁰ FELLEGI: i. m. 52.

modell és a kör módszer alkalmazásának lehetőségére is, és a konkrétumokat szakmai ajánlások körében deklarálni.

Tekintettel arra, hogy a hivatalos statisztika nem tükrözi azon személyek számát, akik a közvetlen sértett mellett szintén az adott kriminális cselekmény szenvedő alanyai,¹⁰³¹ egyes bűncselekmények esetében a bűncselekmény következményeinek a feldolgozásához indokolt az eljárásba bevonni más személyeket is a sértetten és az elkövetőn kívül. Ezt alátámasztandó, elegendő akár csak egy osztályközösségen belüli nézeteltérésként induló, majd testi sértéssé, garázdasággá, esetleg zaklatássá fajuló konfliktusra gondolni. Meglátásom szerint a tárgyalótermekben megszervezésre kerülő ítélőkörök alkalmazásának a bevezetése számos eredménnyel járna. A konferencia-modelleket illetően a fiatalokúakat érintő büntetőeljárást emelem ki, mint a módszerrel összefüggésben kínálkozó lehetőségek kiaknázatlan területét.

Dolgozatom IV. fejezetében törekedtem hangsúlyozni, hogy a büntetőügyi mediáció elrendelését illetően nem az a döntő tényező, hogy milyen típusú bűncselekmény törvényi tényállását merítette ki az elkövető magatartása, hanem az, hogy a felek szükségleteit képes-e kielégíteni ezen eljárási forma, várható-e pozitív változás a terhelt jövőbeni magatartására nézve. A VII. fejezetben kiemelttem a személyes meghallgatás és a mediáció kapcsolódási pontjait. Ezzel összefüggésben, kritikaként fogalmazom meg, hogy a Be. 378. § (1) bekezdése értelmében a vádlott és a magánvádló nem köthet egyezséget, azonban álláspontom szerint a legtöbb magánvádas eljárás esetén éppen a közvetítői eljárásban sikerrel alkalmazható technikák és a felek között megkötött, érdemi egyezség eredményezné a magánvádas eljárást kiváltó szükségletek sérülésének orvoslása szerinti lezárást.

A tevékeny megbánás jogintézményét szabályozó törvényi rendelkezés által tartalmazott taxatív felsorolás természetesen fontos az alkalmazható jogkövetkezmények szempontjából, ugyanakkor kíváncsún volna, ha szélesebb jogalkalmazó közösség fókuszálna a Be. 412. –ához fűzött jogalkotói indoklására is, azaz arra, hogy a büntetőügyi mediáció elrendelhető a Btk. 29. § -ában nem deklarált bűncselekménytípusok esetén is, mivel a jogalkotó tekintettel volt arra, hogy a resztoratív elemek kedvező hatásai nemcsak az eljárás megszüntetésében érhetők tetten.

Véleményem szerint az érintettek között fennálló alá-fölé rendeltségi viszony esetében a jelen formájában szabályozott büntetőügyi közvetítés többet árt, mint amennyit használ. E meglátás által nem amellett foglalok állást, hogy a kriminológiai értelemben vett abúzusok esetében nem egészülhet ki a büntetőeljárás resztoratív elemekkel, sőt, véleményem szerint célszerű is volna egyes külföldi példák átültetése a hazai joggyakorlatba.

E körben, dolgozatom zárásaként néhány állam követendő példáját emelem ki: Portugáliában az Igazságügyi Minisztérium alá tartozó mediációs iroda állami családi mediációs központokat hoz létre, míg Olaszországban a bántalmazás áldozatainak segítésére mediációs központ közreműködését rendelheti el az ügyet tárgyaló bíró.¹⁰³²

A büntetéskiszabás során értékelhető tényezőkről szóló 56. BK vélemény is hangsúlyozza, hogy a tevékeny megbánás, mint büntethetőséget megszüntető ok fennálltától függetlenül is enyhítő körülmény, ha az elkövető a sértettnek elégtételt szolgáltatott, vagy rendezte a közöttük keletkezett konfliktust.

Erre tekintettel, álláspontom szerint szélesebb körben is elismertté kell válnia azon nézeteknek, amelyek a közvetítői eljárást nem a tevékeny megbánás alkalmazási körétől teszik függővé.

¹⁰³¹ BARABÁS A. Tünde: *Áldozattá válás Magyarországon: a statisztika és az empirikus vizsgálatok valóságképe.* https://www.okri.hu/images/stories/kutatok/barabastunde/bt_irm_2009_2_7.2.pdf. (2024.09.25.)

¹⁰³² KRÁMER Veronika – SZOTYORI NAGY Viktória: Variációk családi mediációra. *Család, gyermek, ifjúság*, 2005/5, 33.

Végső soron a vádlott a resztoratív igazságszolgáltatás révén professzionális segítséget kaphat a sértettel való konfliktusrendezésben, és ezen keresztül abban, hogy javára értékelhető, a kiszabni kívánt büntetést nagyban befolyásoló enyhítő körülmény figyelembevételét követően mondjon felette ítéletet az eljáró bíró.

Sajnálatosnak tartom azonban, hogy statisztikai adatok szerint a társadalmilag hátrányos helyzetű fiatalkorú bűnelkövetők ügyeiben csak kivételesen alkalmazzák a mediációt,¹⁰³³ kizárva így végső soron azt a csoportot, ahol a legnagyobb szükség lenne a családi környezet által közvetíteni elmulasztott értékek pótlására. Kétségtől nagyobb szakmai kihívás a mediátor számára, ha egy érzelmileg, esetleg értelmileg is elmaradott személlyel kell megértetnie a társadalmi normáknak való megfelelés fontosságát, ám ez tekinthető egyfajta sajátos befektetésnek is a jövőre nézve. Hosszú távon sokkal kifizetődőbb, ha egy első büntényes fiatal a resztoratív igazságszolgáltatás kihívásaival kell, hogy szembe nézzen, mintsem egy bírósági tárgyalással, még rosszabb esetben csupán egy büntetővégzés soraival.

Végső következtetésként azon álláspontomat emelem ki, amely szerint a bírósági tárgyalás sem kell, hogy nélkülözze a helyreállító igazságszolgáltatás eszméjét, hiszen a fentebb kifejtettek azt támasztják alá, hogy térségünkben a tradicionális és a helyreállító igazságszolgáltatás konvergenciájának lehetünk szemtanúi.

¹⁰³³RADULY Zuzsa: A fiatalok büntetőigazságszolgáltatása és a resztoratív igazságszolgáltatás. Lehetőségek és gyakorlat. *Jogi Tanulmányok*, 2016/1, 390–400.

10. FORRÁSJEGYZÉK

Jogi források

- 2006. évi CXXIII. törvény indokolása a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről.
- A büntetés-kiszabás során értékelhető tényezőkről szóló 56. BK vélemény.
- A bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2012/29/EU irányelv.
- A bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről szóló 2004/80/EK irányelv.
- A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.
- A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXIII. törvény.
- A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény.
- A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény.
- A gyermek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény.
- AZ Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK Irányelve a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól.
- Az Európai Tanács Miniszteri Bizottság R (99) 19 számú ajánlása a büntető ügyekben alkalmazott mediációról.
- Az uniós jognak való megfelelés érdekében a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája céljainak végrehajtásából származó 2005-ben és 2006-ban megvalósítandó feladatokról szóló 1036/2005. (IV. 21.) Korm. határozat.
- Európai Parlament és Tanács 800/2016, A büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló irányelv.
- T/13972. számú törvényjavaslat a büntetőeljárásról.

Felhasznált irodalom

- A hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény szerinti védelem a törvény.
- Anna MATCZAK: What is a restorative city? What is a restorative city?. *Archives of Criminology*, 2021/2, 399–427.
- BAKSY Emese: *Reintegráció és reszocializáció a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában: szakdolgozat*. Miskolc, 2017.
- BALOGH Jenő: *A sértett fél jogköre a büntetőjogban: első rész: a sértett fél indítványára büntetendő cselekmények tana*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1887, 546.
- BARABÁS A. Tünde: A mediáció alkalmazásának szélesedése a jog és a gyakorlat alapján – a resztoratív elvek érvényesülése az igazságszolgáltatásban. in HOLLÁN Miklós – MEZEI Kitti: *A büntetőjog hazai rendszere megújításának koncepcionális céljai*. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont Kiadvány, 39 –47.

- BÉRCES Viktor: A resztoratív igazságszolgáltatási koncepció érvényesülésnek lehetőségei büntetőügyekben – különös tekintettel a mediációra és annak hazai szabályozására. *Iustum Aequum Salutare*, 2009/3, 137 – 154.
- CZENZER Orsolya: Külföldi minták – honi tennivalók a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában. *Börtönügyi Szemle*, 2021/1, 1–10.
- CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: *Nemzetközi és hazai tendenciák a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában: PhD értekezés*. Miskolc, 2000.
- FELLEGI Borbála: *Büntetés és/vagy helyreállítás? A resztoratív igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon: PhD értekezés*. Budapest, ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociális Tanulmányok Intézete, Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék, 2008.
- FÖLDVÁRI József: *A büntetés tana*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.
- Gian Luigi LEPRI – Ernesto LODI – Partrizia PATRIZI: Case study. Tempo Pausania: social conflict resolution in a community setting. *The International Journal of Restorative Justice* 2019/2, 314 – 319.
- GLAVANITS Judit – WELLMAN Barna Bence: *Az alternatív vitarendezés helye a jogrendszerben*. Budapest, Nemzeti Közszerológati Egyetem, 2020.
- GÖRGÉNYI Ilona: A büntető ügyekben történő mediáció távlatai. Kriminológiai Konferencia, Szeged, MKT. Idézi: KEREZSI Klára: *Konfrontáció és kiegyezés. A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában: Akadémiai Doktori Értekezés*. Budapest, 2011.
- GÖRGÉNYI Ilona: *Kárjövátétel a büntetőjogban, kárjövátétel a büntetőügyekben*. Budapest, HVG–ORAC, 2006.
- GYEKICZKY Tamás: Jogrendszer és jogászok a digitális társadalomban. *Eljárásjogi Szemle*, 2018/2, 1 – 5.
- GYENGÉNÉ NAGY Márta: A mediáció uniós szabályozásának hatása a magyar perjogi kodifikációra. *Magyar Jog*, 2016/5, 269 – 276.
- Howard ZEHR: *The Little Book of Restorative Justice. A bestselling book by one of the founders of the movement*. New York, Skyhorse Publishing, 2015.
- Jelentés a pártfogó felügyelői szolgálat 2023. évi feladatellátásról Igazságügyi Minisztérium, Parlamenti Államtitkárság, Igazságügyi Szakmai Irányítási Főosztály. 2023.
- Jenny ROE – Layla MCCAY: *Restorative cities. Urban designs for mental health and wellbeing*. New York, Bloomsbury Visual Arts, 2021.
- KAPA – CZENZER Orsolya: *Fiatalkorúak reszocializációs nevelése szabadságvesztés büntetés alatt: doktori értekezés*. Budapest, 2008.
- KARA László: *Bűnmegelőzés építészeti eszközökkel*. Budapest, Lechner Nonprofit Kft. 2017.
- KEREZSI Klára. *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomsgazdálkodó Kft., 2006.
- KEREZSI Klára: *Konfrontáció és kiegyezés. A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában: Akadémiai Doktori Értekezés*. Budapest, 2011.
- KERTÉSZ Tibor: *Mediáció a gyakorlatban*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2010.

- KŐHALMI Máté: A fiatalkorúakra vonatkozó büntető anyagi jogi szabályozás története. *Büntetőjogi Szemle*, 2019/2, 41–53.
- KRÁMER Veronika – SZOTYORI NAGY Viktória: Variációk családi mediációra. *Család, gyermek, ifjúság*, 2005/5, 28–33.
- LEBUJOS Imre: Resztoratív módszerek a büntetés-végrehajtási intézetekben (Utópia vagy valóság?) *Börtönügyi Szemle*, 2012/64, 33–52.
- LENCSE Balázs: A büntetőeljárás törvény egyes sértettekkel kapcsolatos rendelkezéseinek módosítása az Európai Unió áldozatvédelmi irányelvének tükrében. *Büntetőjogi Szemle*, 2016/1–2, 50–61.
- Leonard L. RISKIN: Mediator Orientations, Strategies and Techniques. *Alternatives to the High Cost of Litigation*, 1994/9, 109–120.
- MITROVICS Zoltán: A Családi Döntéshozó Csoportkonferencia (CsDCs) jelentősége a családi és közösségi kapcsolatok helyreállítása tekintetében a büntetés-végrehajtási intézetből szabadulás előtt állók szempontjából. *Acta Sociologia*, 2022/1, 43–55.
- MOCSÁRY Eszter: Gyermekkorú bűnelkövetők és áldozatok. *Debreceni Jogi Műhely*, 2017/1–2, 52–62.
- MOHAI Gabriella: *A közérdekű munka büntetés büntetőeljárás nézőpontból: Doktori értekezés*. Budapest, Eötvös Lorand Tudományegyetem, Állam – és Jogtudományi Doktori Iskola, 2017.
- MOLNÁR István Jenő: *Az építészeti bűnmegelőzés magyarországi alkalmazhatóságának vizsgálata: PhD értekezés*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Rendészeti Tudományi Doktori Iskola, 2020, 72.
- MURAKÖZY Erzsébet: A Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet jóvátételi programjainak bemutatása a szabadulásra történő felkészítés jegyében. *Börtönügyi Szemle*, 2022/1, 97–111.
- NÉMET Viktor: A mediáció szabályozásának története. *Belügyi Szemle*, 2022/12, 2631 – 2643.
- NYESTÉNÉ JÁNKFALVI Zita: Elkövettem, megbántam, jóvátenném. Resztoratív gyakorlatok a börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2021/2, 14–28.
- PIUKOVICS Éva (szerk.): *Jogi alapismeretek pártfogó felügyelők számára*. Budapest, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., 2018.
- PONGRÁCZ Tiborné: A párkapcsolatok jellegzetességei. in MONOSTORI J. - ÖRI P. - S. MOLNÁR E. - SPÉDER Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2009*. Budapest, KSH Népszámlás Kutató Intézet, 2009.
- RADULY Zuzsa: A fiatalkorúak büntetőigazságszolgáltatása és a resztoratív igazságszolgáltatás. Lehetőségek és gyakorlat. *Jogi Tanulmányok*, 2016/1, 390 – 400.
- RÚZS MOLNÁR Krisztina: *A mediáció az alternatív vitamegoldás rendszerében, különös tekintettel munkajogi szerepére: PhD értekezés*. Szeged, 2005.
- SIPOS Ferenc: Új szabályok, régi gondok a közérdekű munka szabályozásában. *Miskolci Jogi Szemle*, 2016/1, 71 – 83.

- SZABÓ András: *A resztoratív igazságszolgáltatás elterjedése Kelet – Európában: PhD értekezés.* Pécs, 2022.
- TURCSÁN Tamara: A közvetítés európai uniós szabályozása – egyes implementációk. *Jog, Állam, Politika*, 2021/2, 159 – 178.

Interneten elérhető források

- 1036/2005. (IV. 21.) Korm. határozat, III/A Jogalkotási feladatok 3. pont. <https://jogkodex.hu/doc/1947373>. (2024.09.25.)
- A Pártfogói Szolgálat működésének és a közérdekű munka végrehajtásának átfogó vizsgálata. *AJB – 7644–2012. számú jelentés.* 680 – 699.
https://www.parlament.hu/irom39/13837/pdf/2013_elso_felev.pdf. (2024.09.25.)
- BARABÁS A. Tünde: *Áldozattá válás Magyarországon: a statisztika és az empirikus vizsgálatok valóságképe.*
https://www.okri.hu/images/stories/kutatok/barabastunde/bt_irm_2009_2_7.2.pdf. (2024.09.25.)
- BÉRES Viktor: *A vádemelés alternatívái ügyészi szakban.* <https://kuria-irosag.hu/hu/kuriai-dontesek/berces-viktor-vademeles-alternativai-ugyeszi-szakban>. (2024.09.25.)
- BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok. Első kötetet. 1935 – 1944.*
<https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/42.html>. (2024.09.25.)
- BODNÁR Beáta: *Resztoratív igazságszolgáltatási megközelítések a Kúria ítéleteinek indokolásában.* 211.
<https://ojs.uni-miskolc.hu/index.php/jogiszemle/article/download/2896/2113/11485>. (2024.09.25.)
- BORY Noémi: *Az emberi jogok érvényesülése a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában.* <https://ugyeszeklapja.hu/?P=3882>. (2024.09.25.)
- CRISTINA VASILESCU: *A journey around restorative cities in the world: a travel guide.* <https://peaceofthecircle.com/wp-content/uploads/2024/01/DIGITAL-%E2%80%93-EFRJ-Travel-Guide-%E2%80%93-FINAL-VERSION-201123.pdf>. (2024.09.25.)
- CZENZER Orsolya: Külföldi minták – honi tennivalók a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában. *Börtönügyi Szemle*, 2021/1, 1–10. (2024.09.25.)
- CSERNÉ ADERMANN Gizella: *Önbeteljesítő tanári elvárások – iskolai kudarcok.* 54.
http://epa.oszk.hu/02700/02750/00007/pdf/EPA02750tudasmenedzsment_2003_01_053-062.pdf. (2024.09.25.)
- DUBRAVECZ Gyöngyvér: *Medáció bántalmazó kapcsolatban?* <https://jogado.hu/mediacio-bantalmazo>. (2024.09.25.)
- FELLEGI Borbála: *Helyreállító szemlélet a gyakorlatban: modellek Európában és Magyarországon.* Foresee Kutatócsoport.
https://www.foresee.hu/uploads/tx-abdownloads/files6RJarticle_EUCPNpubl_Fellegi:Hu.pdf. (2024.09.25.)
- <https://www.minthouseoxford.co.uk/cities>. (2024.09.25.)

- IVÁNY Borbála: Magyarországi kezdeményezések, jó gyakorlatok az iskolai erőszak megelőzésében. *Új Pedagógiai Szemle*, 2008./8. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/uj-pedagogiai-szemle-090930-8>. (2024.09.25.)
- KISS Anna: *A resztoratív igazságszolgáltatás esélyei a XXI. század hajnalán*. 7 – 9. https://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/ka_phdfejezet.pdf. (2024.09.25.)
- Mediare necesse est. 6. https://birosag.hu/sites/default/files_. (2024.09.25.)
- NAGY – BALOGH Boglárka: *A büntetővégzés meghozatalára irányuló eljárás*. https://www.jogiforum.hu/wp-content/uploads/2023/11/nagy-baloghboglarka_a_buntetovegzes-meghozatalara-iranyulo-eljaras_cimlappal.pdf. (2024.09.25.)
- Restorative Cities. <https://www.euforumrj.org/en/restorative-cities>. (2024.09.25.)
- Restorative Justice Nederland: Utrecht Human Rights City. <https://www.rescaled.org/2024/05/06/utrecht-human-rights-city-utrecht-restorative-city>. (2024.09.25.)
- SCHWEIGHARDT Zsanett: Kritikai kérdések a helyreállító igazságszolgáltatás elméletével összefüggésben. *Magyar Jog*, 2009/6, 365. Idézi: SZABÓ András: Resztoratív igazságszolgáltatás – érvek és ellenérvek 50 év távlatából. *KRE – Dlt*, 2020/1. http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/szabo-andras-resztorativ-igazsagszolgalatas-ervek-es-ellenervek-50-ev-tavlatabol_. (2024.09.25.)
- Studienbesuch in Belgien: Restorative Justice ist mehr als Tausausgleich. <https://www.neustart.at/studienbesuch>. (2024.09.25.)
- Study for an evaluation and implementation of Directive 2008/52/EC – the 'Mediation Directive' - Final Report. <https://op.europa.eu/o/opportal-service/download-handler?identifier=bba3871d-223b-11e686d001aa75ed71a1&format=pdf&language=en&productionSystem=cellar&part=>. (2024.09.25.)
- SÜMEGI Zsuzsa: A büntetőjogi mediáció a jogalkalmazásban. *Kriminológiai Közlemények*, 2019/79. 1. https://kriminologia.hu/files/kiadvany/2019/kk_79_sum_zsuzsa.pdf. (2024.09.25.)
- Tett program az áldozatokért és a tettesekért. Tettekkel az eredményes társadalmi beilleszkedésért – resztoratív szemlélet. Jótételi programok megvalósulása. 3. https://tettprogram.hu/sites/default/files/uploads/Resztorativ_szemlelet_jovetetel.pdf. (2024.09.25.)
- TÓTH Olga: A nők elleni párkapcsolati erőszak Magyarországon. Az elmúlt 20 év kutatási eredményeinek összegzése. <https://real-j.mtak.hu/11273/25/30.szam.pdf>. (2024.09.25.)

Dr. Trepák Tímea

A vagyonvisszaszerzési eljárás jövője: elítélés nélküli vagyoneklobzás.

1. ELŐSZÓ

A vagyonvisszaszerzési eljárás egy olyan komplex, a büntetőeljárás minden egyes stádiumát átfogó cselekménysorozat, amely a modern korban napi szinten megújuló kihívásokkal néz szembe. A büntetőeljárás során vagyonvisszaszerzés körébe tartozik minden, a bűncselekmény elkövetéséből származó, vagy bűncselekmény elkövetésével összefüggésbe szerzett vagyon azonosítása, hatósági kényszerintézkedés folytán való biztosítása, valamint bűnös vagyoneként annak elkövetőtől állam javára történő elvonása, vagyoneklobzás intézkedés alkalmazásával.

A vagyonvisszaszerzési terület modern kori technikai fejlődéssel való folyamatos fejlesztése kulcsfontosságú kérdés mind bűnmegelőzési, mind bűnüldözési oldalról nézve. A bűncselekmény folytán megbomlott vagyoni viszonyok helyreállítása iránti igény nemcsak a sértett irányából közelíthető meg, a bűnös vagyon elvonásának kiemelt szerepét társadalmi, gazdasági relációban is vizsgálni szükséges, ugyanis elmaradása nemcsak a sértettekre gyakorol negatív hatást. Társadalmi oldalról megközelítve a bűnös vagyon elkövetői köröknél maradása befektetési alapot képezhet újabb bűncselekmények elkövetéséhez, bűnszervezetek tevékenységének finanszírozásához, emiatt a bűnös vagyon elvonása hatásos bűnmegelőzési eszközként funkcionál. Ezen túlmenően speciális prevenciós célokat is szolgál, ugyanis a haszonszerzésre törekedve elkövetett bűncselekmények esetében az egyik legnagyobb visszatartó erőt jelenti a további bűncselekmény elkövetésétől az, ha a bűncselekménnyel szerzett vagyoni előny nem realizálódik a terheltnél. Gazdasági oldalról megközelítve a bűnös vagyon „legitimálása” és pénzügyi rendszerbe integrálása aláássa a pénzügyi szolgáltató rendszerbe vetett bizalmat, továbbá gyengíti forgalmi erejét. Az olyan gazdasági társaságok felhasználásával elkövetett bűncselekmények esetében pedig, ahol az elkövetési magatartással összefüggésben a vagyoni előny szerzése a felhasznált társaság oldalán történik, ott tisztességtelen versenyelőnyt teremt a piacon legitim módon működő cégekhez képest a bűnös vagyon kivonásának elmaradása. A jelentős versenyelőny miatt a jogszerűen tevékenységet folytató cégek az általuk nyújtott szolgáltatásokkal, termékekkel nagy nehézségek árán tudnak a gazdasági életben helyt állni és fennmaradni.

A feladat komplexitásából ered, hogy a kihívások is több irányból, a büntetőeljárás minden lépcsőfokán fellelhetőek.

A nyomozás során felderítési szakban a vagyonvisszaszerzési eljárás részét képezi a bűnös vagyon felkutatása, a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy vagyonprofiljának elkészítése, majd a vizsgálat szakaszban a vagyonelemek bizonyos esetekben történő biztosítása lefoglalás, illetve zár alá vétel fogantatásával. Ebben a folyamatban a legnagyobb kihívásnak a bűnös vagyon elrejtése, eredetének leplezése, azaz a különböző pénzmosási metódusok tekinthetőek. A szervezett bűnözői csoportok a modern korban jellemzően már határokon átnyúlóan fejtik ki tevékenységüket, és egyre nagyobb mértékben szereznek vagyoni eszközöket a székhelyüktől, telephelyüktől távol lévő országokban. Ezeknek a csalárd cselekményeknek a végrehajtását jelentős mértékben megkönnyítik a mindennapi életünket egyébként egyszerűbbé tevő azonnali banki tranzakciók, okos eszközök, social media, a különböző OSP szolgáltatások, kriptó valuta piac, elektronikus ügyintézés. Másodízben a szervezett bűnözői körökben népszerű offshore számlák nyitása, elkövetés helyétől eltérő államban bejegyzett missing trader társaságok, külföldi hajléktalan személyek vagyonstrómanként való igénybevétele, illetve a dark web.

Az igazságszolgáltatás feladatkörébe tartozik a tárgyalás során lefolytatott bizonyítási eljárás alapján annak megállapítása, hogy a vagyoneklobzás feltételei ténylegesen fennállnak-e a bűncselekményt elkövető vádlottal szemben. Ebben a körben a legnagyobb kihívásnak az tekinthető, hogy még a nyomozás során külön szervezeti egységet hoztak létre a vagyonvisszaszerzés lefolytatására, és a jelentősebb ügyekben a nyomozást lefolytató szervezeti egységet nem terheli ez a feladat, addig a bírósági rendszerben ez a számos bizonyítási eljárást és mérlegelést követelő feladat, a büntető ügyszakos bíró hatáskörébe tartozik, párhuzamosan a vádlott bűnösségének megállapítása, és a büntetés kiszabása mellett.

Jelen tanulmányban a hangsúlyt nem a vagyonvisszaszerzés elé állított kihívások részletes kifejtésére helyezem, hanem arra, hogy rámutassak, a vagyonvisszaszerzési rendszer reformálása szükségszerű és ez a reformálás milyen formában ölthetne testet.

A vagyonvisszaszerzési eljárás hatékonyabbá tétele elsősorban az eljárás során eszközölt bizonyítási folyamat könnyítésével valósítható meg, mely opciónak három fajtája különböztethető meg a szakirodalom szerint:¹⁰³⁴

- a) a bizonyítás tárgykörének szűkítése,
- b) a bizonyítási teher megfordítása,
- c) a bizonyítási standard csökkentése.

A bizonyítási tárgykör csökkentését jelenti a büntetőeljárás során a Büntető Törvénykönyvben meghatározott vagyoneklobzási feltételek szűkítése. Ezesetben például elegendő lehetne a büntető tárgyalás során annak bizonyítása, hogy az eljárás tárgyát képező vagyonelem, egyedileg nem meghatározott bűncselekményből származik.

A bizonyítási teher megfordításával a törvény azt a vélelmet állítja fel bizonyos feltételek esetében, hogy a vagyoneklobzást szenvedő személy meghatározott vagyontárgyaihoz bűncselekmény elkövetése révén jutott, és őt terheli annak bizonyítása, hogy a vagyoneklobzással érintett vagyon legális eredetű.

A bizonyítási standard csökkentése esetében pedig egy közigazgatási perben annak valószínűsítése szükséges, hogy az alperes bűncselekmény elkövetése révén gazdagodott, azonban az egyedi bűncselekmény megtörténtét, valamint a vagyon abból való származását kétséget kizáróan, büntetőjogi standard figyelembevételével nem kell megállapítani.

Magyarországon, a vagyonvisszaszerzési eljárás korszerű fejlesztése a bizonyítási standard csökkentése révén az Európában néhány országban, valamint az USA-ban, Ausztráliában, Svájcban létező elítélés nélküli vagyonvisszaszerzési eljárás (Non-convictional based asset recovery, továbbiakban: NCBAR) bevezetésével valósulhatna meg. A továbbiakban főképpen ezen jogintézmény körülírásával, egyes országokban való megvalósulási formáival és bevezetésének legnagyobb kihívásaival foglalkozom, mivel a pályamű legfőbb célja az NCBAR intézmények a népszerűsítése.

¹⁰³⁴ HOLLÁN Miklós: A kiterjesztett vagyoneklobzás új szabályozásáról. *Magyar Jog*, 2022/12, 1.

2. VAGYONELKOBZÁS HATÁLYOS SZABÁLYOZÁSA HAZÁNKBAN

Jelenleg Magyarországon a vagyonvisszaszerzésnek (mind a vagyonelkobzásnak, mind a biztosítását szolgáló lefoglalás, illetve zár alá vétel elrendelésnek) széleskörű alkalmazási lehetőséget biztosítanak hatályos jogszabályaink.

A hatályos vagyonelkobzás intézkedés kereteit a Büntető Törvénykönyvről szóló (továbbiakban: Btk.) 2012. évi C. törvény 74.§-76.§ rendelkezése szabályozza. Tárgya a bűncselekményből eredő *vagyon, melyet a bűncselekmény elkövetése során, vagy azzal összefüggésbe szereztek*. A vagyon fogalmát a Btk. értelmező rendelkezése a polgári törvénykönyvben meghatározott vagyonfogalomhoz képest kiterjeszti, és akként határozza meg, hogy vagyonon *annak hasznát, vagyoni értékű jogot, követelést, továbbá bármely, pénzben kifejezhető értékkel bíró előnyt is érteni kell*. A vagyon minél szélesebb körű determinálása a hatékony vagyonvisszaszerzés alapja, amely az előbbi rendelkezés alapján hazánkban, a büntetőeljárások során adott, emiatt az NCBAR esetleges bevezetése esetén a vagyonfogalom átvétele indokolt lehet.

A vagyon beazonosítása után az elítéléssel történő vagyonelkobzás (= Post Convictional Based) alkalmazása során annak determinálása szükséges, hogy szerzése összefügg-e bűncselekmény végrehajtásával. Bűncselekményből származó vagyonnak tekinthető az a vagyonszaporulat, amelynek megszerzését célozta a bűncselekmény elkövetése, vagy az, amelyhez a bűncselekmény végrehajtása közben, vagy a megvalósítás útján jutottak hozzá.¹⁰³⁵ Mindenképpen vagyongyarapodásként kell, hogy jelentkezzen, amely nem egyenlő a terhelt által az elkövetés során sértettnek okozott kárral. Vagyongyarapodás hiányában a rongálás elkövetőjével szemben vagyonelkobzásnak nincs helye,¹⁰³⁶ illetve dolog elleni erőszakkal elkövetett lopás elkövetőjével szemben sincs helye a dolog elleni erőszakkal okozott kár összegére.

A bűnös vagyon alapja pedig az elkövetés érték, azon belül az elkövető által megszerzett bruttó vagyon, és nem az az összeg, amely tényleges haszonként (értsd: bevételek és költségek különbsége) jelentkezik az elkövetőnél. A bírói gyakorlat szerint közömbös az, hogy a bűncselekménnyel megszerzett dolgot az elkövető a tényleges értékén, vagy annál alacsonyabb áron értékesítette. Továbbá az is közömbös, hogy a megszerzés, vagy értékesítés közben milyen kiadásai voltak. A Legfelsőbb Bíróság a 1/2008.BJE számú jogegységi határozatában kimondta, hogy „*a vagyonelkobzás nem korlátozható az értékesítéssel elért nyereségre. Azt a bűncselekménnyel összefüggő teljes vagyonra el kell rendelni, függetlenül a kábítószer megszerzésére fordított vagyon mértékétől, illetve attól, hogy a kábítószer értékesítése az elkövető számára nyereséges vagy veszteséges volt-e; a vagyonelkobzás mértéke nem csökkenthető a kábítószer megszerzésével összefüggő kiadásokkal*”.

Vagyonszerzés körébe tartozik a költségvetési csalás (Btk. 396.§) esetén a jogosulatlan adó visszaigénylés mellett az is, ha a *vagyonszerzés a befizetési kötelezettség elmulasztásával függ össze, ezesetben a költségvetési bevétel csökkenésével azonos mértékű vagyonelkobzást kell elrendelni*.¹⁰³⁷ (Befizetési kötelezettség elmulasztása nemcsak a befizetés elmaradását öleli fel, hanem a jogosulatlan adólevonás jog érvényesítés révén való adóminimalizálást, illetve jogosulatlanul igénybe vett kedvezményeket is)

¹⁰³⁵ BELOVICS Ernő: *Büntetőjog I. Általános Rész*. Budapest, HVG Orac, 2018, 543.

¹⁰³⁶ BH2013.11.

¹⁰³⁷ 95. BK vélemény a vagyonelkobzás egyetemleges alkalmazásának tilalmáról, illetve a részesekkel szembeni alkalmazásáról III. pont

A vagyonekhozás alá eső vagyon köréből azonban bizonyos tételek kizárásra kerülnek a Btk. 74. § (5) bekezdésben foglaltak szerint. A rendelkezés alapján a vagyonekhozás alkalmazása nem korlátozhatja a sértett kárának megtérítését, emiatt nem rendelhető el arra a *vagyonra, amely a büntetőeljárás során érvényesített polgári jogi igény fedezetül szolgál*. A sértett kárának jóvátételéhez nagyobb társadalmi érdek fűződik, mint a bűnös úton elért vagyongyarapodás elvonásához. Erre tekintettel nem lehet vagyonekhozást elrendelni arra a vagyonra, amelyet a sértettnek kell kiadni, vagy amely a sértetthez már bármely formában visszajutott.¹⁰³⁸ *Azonban, ha a megítélt polgári jogi igény a vagyongyarapodásnak csak egy részét meríti ki, a fennmaradó részre vagyonekhozást kell elrendelni*¹⁰³⁹.

A kétszeres elvonás tilalmát tükrözi a Btk. 74.§ (5) bekezdés c) pontjában írt kivétel is, mely szerint vagyonekhozás nem rendelhető el a *vagyonra, ha azzal kapcsolatban a büntetőeljárás tárgyát képező bűncselekménnyel azonos tényállás miatt közigazgatási hatóság, állami adó- és vámhatóság végleges határozatában vagy közigazgatási perben a bíróság jogerős határozatában fizetési kötelezettséget állapított meg, a fizetési kötelezettség erejéig*.

Itt megjegyzendő, hogy a „fizetési kötelezettség erejéig” kitétel miatt a vagyonekhozás alkalmazásának feltételeit akkor is vizsgálni kell, ha a büntetőeljárást közigazgatási hatósági, illetve adó-, illetve vámigazgatási eljárás előzte meg, hiszen a 95. BK vélemény is megerősíti, hogy *amennyiben a kötelezés nem éri el a bíróság által megállapított bevételkiesés mértékét, az intézkedést a fennmaradó részre kell alkalmazni*.

Ebbe a körbe tartozik, ha például költségvetési csalás esetén a NAV adóigazgatási eljárásban meghatározott időszakra, meghatározott adónemre vonatkozóan adóhiányt állapít meg a bűncselekmény elkövetéshez felhasznált gazdasági társaságnál, az adóhiányt a társaság adófolyószámláján teherként kimutatja és azt más adónemben való túlfizetés terhére átvezeti – így a vagyoni hátrány a kötelezés erejéig megtérül- majd később egy büntetőeljárás keretében megállapításra kerül, hogy az elkövetési időszak tágabb a vizsgált időszaknál, így az elkövetési érték megnövekszik, és a fennmaradó részre a vagyonekhozás feltétele fennáll.

Ugyanúgy a kétszeres elvonás tilalma alapján a vagyonekhozást akkor sem lehet elrendelni, ha az elkövetési értéket az elkövető önkéntesen megtérítette, vagy tőle a hatóság azt kényszer útján elvonta. A kár részbeni megtérülése esetén pedig csökkenteni kell a vagyonekhozás összegét a megtérített rész erejéig.¹⁰⁴⁰ A megtérítés módja közömbös, az végbe mehet akként is, hogy az elkövető közvetítői eljárás keretében, vagy peren kívül a dolgot, vagy elkövetési értéket a sértett, vagy a hatóság részére átadja, számláján rendelkezésre bocsátja, vagy hatósági kényszer útján tőle lefoglalják¹⁰⁴¹, beszedik. Esetpéldának felhozható, hogy *nem rendelhető el vagyonekhozás arra a vagyonra, amely a lopott dolog lefoglalása útján a sértetthez visszakerült*.¹⁰⁴²

Azonban nem csökkenti a vagyonekhozás mértékét annak igazolása, hogy a sértett kártérítési igényét polgári perben érvényesítette, de annak jogerős elbírálása még nem történt meg.¹⁰⁴³

¹⁰³⁸ 69. BK. vélemény a vagyonekhozásról II. pont (Kúria Büntető Kollégiuma által a 2/2023. (VII. 5.) BK véleménnyel felülvizsgált)

¹⁰³⁹ Kúria Bfv.599/2013/5.

¹⁰⁴⁰ 69. BK. vélemény a vagyonekhozásról II. pont

¹⁰⁴¹ 2/20520. BJE Büntetőeljárás során vagyonekhozás elrendeléséről IV. pont

¹⁰⁴² EBD2019. B.13.

¹⁰⁴³ BH 2016.162 II. pont

Továbbá az sem zárja ki a vagyonekobbzás alkalmazását, ha a sértett kárát egy biztosító megtérítette, ugyanis ilyenkor az elkövető oldalán bekövetkezett gazdagodás nem szűnik meg.¹⁰⁴⁴

Harmadsoron a vagyonekobbzást nem lehet elrendelni arra a vagyonra sem, amelyet jóhiszeműen, ellenérték fejében szereztek.

A tárgykör vizsgálatánál maradva a vagyonekobbzás a Btk. 74. § (1) bekezdés d) pontjában foglaltak szerint kiterjed arra a vagyonra is, amely a fent írt *vagyon helyébe lépett*. Eszerint a vagyonekobbzás elrendelésének nem akadálya az, ha az elkövető a bűnös vagyont elidegeníti, vagy azon pénzügyi műveletet végez, ugyanis a vagyon további jogi sorsa a vagyon bűnös eredetét nem változtatja meg.¹⁰⁴⁵

Btk. 74. § (1) bekezdés e) pontjának rendelkezése értelmében alkalmazása kiterjesztésre került arra a *vagyonra is, amelyet a bűncselekmény elkövetése céljából az ehhez szükséges vagy ezt könnyítő feltételek biztosítása végett szolgáltatottak, vagy arra szántak*. Ennek a fordulatnak az értelmezésében a 1/2008. BJE számú Büntető jogegységi határozat segít, amikor a kábítószer-kereskedelem büntette elkövetésével kapcsolatban kimondta, hogy *a kábítószer értékesítéséhez elengedhetetlenül szükséges annak megszerzése, a megszerzéssel összefüggő kiadás nem más, mint a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges feltétel biztosítására szolgáltatott vagyon*. Ezen esetben is a vagyonekobbzás célja a bűnös vagyongyarapodás elvonása, ezáltal a rendeltetés által különböztethető meg az ekobbzás alá eső dologtól, amit bűncselekmény elkövetésének eszközéül használtak, vagy arra szántak.¹⁰⁴⁶

A Btk. 74. § (1) bekezdés f) pontban *meghatározott vagyon, amely az adott vagy ígért vagyoni előny tárgya volt*, a korrupciós bűncselekmények (Btk. XXVII. Fejezete) körében jöhet szóba. Az átadott vagyoni előny különösebb értelmezési kérdéseket nem vet fel, azt annál a személynél kell elvonni, akinél a gazdagodás realizálódott. Azonban az ígért vagyon köre több kérdést is felvet. Ekörben a 78/2009. BK vélemény nyújt támpontot, miszerint a passzív vesztegetővel szemben nem lehet vagyonekobbzást elrendelni, ha a bűncselekmény elkövetése révén, vagy azzal összefüggésben nem szerezte meg a vagyoni előnyt¹⁰⁴⁷. Ilyen esetben vagyonekobbzást az aktív vesztegetővel szemben kell alkalmazni. Az aktív vesztegetővel szemben is csak akkor van helye az intézkedésnek, amennyiben az ígért vagyoni előny tárgya az elkövetést megelőzően az elkövető rendelkezésére állt, és azt bizonyítottan arra szánta, hogy vagyoni előnyként a passzív vesztegetőnek átadja. Ez a gyakorlatban például akkor lehetséges, amikor a bűncselekmény befejezté válását megelőzően a hatóságok által az elkövetési magatartás megszakításra, az aktív vesztegető pedig elfogásra kerül a vagyoni előny átadását megelőzően.

Következő lépésként, amennyiben meghatározásra került a bűnös vagyon, annak megállapítása is szükséges, hogy kivel szemben alkalmazható a vagyonekobbzás intézkedése.

Bűncselekmény elkövetése révén anyagi javakhoz általánosságban az elkövető, vagyis a tettes, a közvetett tettes, társtettes, valamint a felbújtó és a bűnsegéd jut. Egy meghatározott, vagyonekobbzás alá eső, materiális dolog esetén annak megállapítása, hogy a dolog kinek a birtokába jutott nem okoz túlzott nehézséget, azonban pénz, vagy oszthatatlan szolgáltatás esetében, vagy akkor, amikor a vagyontárgy tovább értékesítésre, felélésre kerül a válasz már nem egyszerű.

¹⁰⁴⁴ Összefoglaló Jelentés a vagyonekobbzással kapcsolatos ügyészégi gyakorlat vizsgálatáról. 10. <https://ugyveszseg.hu/repository/mkudok178.pdf> letöltés ideje: 2021. augusztus 12.

¹⁰⁴⁵ BH 2010.173

¹⁰⁴⁶ Összefoglaló Jelentés a vagyonekobbzással kapcsolatos ügyészégi gyakorlat vizsgálatáról. 29. <https://ugyveszseg.hu/repository/mkudok178.pdf>

¹⁰⁴⁷ EBH2011. 2306.

Főszabályként fogalmazható meg, hogy a vagyonekbevitel egyetemleges alkalmazásának nincs helye¹⁰⁴⁸. Amennyiben többen követték el a deliktumot, minden egyes elkövetőnél külön-külön szükségzerű megállapítani, hogy a vagyonekbevitel elrendelésének feltételei fennállnak-e és ki-milyen mértékben gazdagodott a bűncselekménnyel összefüggésben. Az egyetemleges alkalmazás nem lehetséges, ugyanis az az elkövetők számától függően többszörös elvonást eredményezne, a vagyonekbevitel célja pedig a bűnös vagyongyarapodás elvonása, és nem egyenlő egy megtorló jellegű büntetéssel.

Amennyiben az elkövetők között a gazdagodás mértéke nem állapítható meg, akkor a gyakorlat szerint az kerül megállapításra, hogy az elkövetés révén minden elkövető egyenlő arányban gazdagodott. Amennyiben nincs adat arra vonatkozóan, hogy a tettes a bűncselekményből eredő gazdagodásából a részeseknek is juttatott volna bármekkora részesedést, úgy a vagyonekbevitelt csak a tétellel szemben kell elrendelni. Ha pedig adat merül fel rá, hogy a felbujtó vagy a bűnszervezet részesedett a bűnös vagyontól, részesedésük mértékéig a vagyonekbevitelt velük szemben kell alkalmazni.

A további személyi kör vizsgálata előtt érdemes kitérni arra, hogy a Btk. 75. § (1) bekezdésében meghatározott esetekben lehetővé teszi a vagyonekbevitel pénzügyben való meghatározását is az alábbi esetekben:

- *a vagyonekbevitel alá eső vagyont már nem lehet fel:*

Az esetek nagy számában a bűncselekményből származó konkrét dolog, legfőképpen a pénz, illetve szolgáltatás (pl. elhasznált áram) a nyomozás során már nem lehet fel, így annak forintban történő összegszerű meghatározása szükséges, hogy a gazdagodás milyen mértékű volt. Valuta esetében az átváltási árfolyam az elkövetés időpontjában az MNB által közzétett középárfolyama. Ezen esetben a bizonyításnak ki kell terjednie arra, hogy a vagyontörzs megnevezése, a bűnös vagyont elvonása érdekében minden szükséges intézkedést megtettek, de az nem vezetett eredményre.

- *a vagyonekbevitel alá eső vagyont az egyéb vagyontól nem különíthető el, vagy az elkülönítése aránytalan nehézséget okozna:*

A vagyontörzs más vagyontörzsekkel való összekeveredése is gyakori eset, ugyanis az elkövetési tárgy hatóságok előli elfedése, az eredeti tárgy nehezen felismerhetővé tétele elszaporodott módja a dekonspiráció elkerülésének. Számos esetben e fordulat a gazdálkodó szervezetek gazdagodása esetén vetődik fel, amikor a beszámoló alapján nem lehetséges kimutatni azt, hogy pl. a csökkentett adófizetési kötelezettség hogyan épült be a társaság forrásai közé.

- *azt jóhiszemű harmadik személy ellenszolgáltatás fejében szerezte meg:*

Amennyiben a bűncselekményből származó dolgot jóhiszemű, harmadik személynek értékesítették a bűnös vagyont kivonása ugyanúgy szükségű, ezért azt pénzügyben meghatározva az elkövetővel szemben el kell ugyanúgy rendelni.

A vagyonekbevitel elrendelésére ezen esetekben egy meghatározott összeg erejéig kerül sor. Nem feltétele az, hogy az elkövető ezen összeggel rendelkezzen is¹⁰⁴⁹, illetve közömbös tény a végrehajtás alapjául szolgáló vagyont szerzésének jogcíme és ideje. Ekként lehetséges az, hogy a pénzügyben kifejezett vagyonekbevitel biztosítását szolgáló zár alá vétel kiterjedjen olyan vagyont is, amelyet az elkövető pl. a bűncselekmény megvalósítása előtt szerzett adásvétel útján.

¹⁰⁴⁸ 95/2011. BK vélemény, és 69/2008. BK vélemény, BH2009. 133. I. pont

¹⁰⁴⁹ BH2009. 133. II. pont

A vagyoneklobzással érintett személyi kör vizsgálatát folytatva a Btk. 74.§ (2) bekezdése a vagyoneklobzás alkalmazási körét a terhelteken kívül kiterjeszti harmadik személyekre is, arra az esetre, ha a fent írt bűnös vagyonnal más gazdagodik. Ugyanezen jogszabályhely II. mondata alapján, *ha gazdálkodó szervezet gazdagodott ilyen vagyonnal, a vagyoneklobzást a gazdálkodó szervezettel szemben kell elrendelni.*

A 74.§ (2) bekezdés a feltehetően legtöbb bizonyítást igénylő fordulata a vagyoneklobzásnak, éppen ezért a gyakorlatban a felderítése, bizonyítása számos esetben elmarad, így az ilyen vagyonelem elkobzása már eleve bele sem kerül a vádindítványokba. Amennyiben pedig a vádindítványok között szerepel akkor is több esetben nem nyer bizonyítást a tárgyalás során, hogy a harmadik fél valóban a bűncselekmény elkövetése útján jutott a vagyonelemhez. A bünszervezeti formában elkövetett bűncselekményekből származó pénzeszközöket a bünszervezeti tagok manapság már nemcsak a hozzátartozóik, hanem úgynevezett vagyon strómanok nevére íratják tovább nehezítve a vagyon feltérképezését és visszaszerzését. Ezen vagyon strómanok általánosságban a bűncselekmény elkövetésében nem vesznek részt, és csak konspiratív módon állnak kapcsolatba a tagokkal, így velük szemben a vagyoneklobzás alkalmazása leplezett eszközök alkalmazása nélkül szinte lehetetlen. Ebben a körben jelentené a vagyonvisszaszerzésnek a legnagyobb segítséget a bizonyítási standard csökkentése és az NCBAR bevezetése, ugyanis a legális bevétellel nem rendelkező vagyon strómanoktól, a bevételeikkel arányban nem álló vagyonszaporulat elkobozhatóvá válna. Egy ilyen szabályozás bevezetése pedig jelentősen csökkentené a hazánkban beszerzett vagyonstrómanok számát, jelentős prevenciós jelleggel bírna.

A Btk. 74.§ (2) bekezdés II. mondata főképpen a költségvetést károsító bűncselekmények kapcsán jön szóba, ahol a jogosulatlanul levonásba helyezett adó mértékével általában a felhasznált gazdasági társaság gazdagodik. Ezen esetben nem is rendelhető el vagyoneklobzás a vádlottal szemben arra a pénzösszegre, amellyel az *általa elkövetett bűncselekmény kapcsán nem ő, hanem az általa vezetett gazdálkodó szervezet gazdagodott.*¹⁰⁵⁰ Tévesnek tekinthető az a gyakorlat, amikor a vagyoneklobzás biztosítását célzó zár alá vétel a tettesnél és a gazdálkodó szervezetnél is alkalmazásra kerül. Arra vonatkozó adatnak, hogy a bűncselekmény elkövetéséből eredő vagyonnal a tettes gazdagodott, nem pedig a gazdálkodó szervezet tekinthető az, ha a csalárd céghálózat missing trader szintjén lévő társaságoknál az utalt összeg készpénzben felvételre kerül, vagy a cégláncolatban lévő bármely társaságnál az elkövető munkabérként, vagy esetlegesen osztalékként felvesz nagyobb összegeket az elkövetési időszakban. Ilyen adat hiányában feltehető, hogy a társaság a csökkentett adófizetési kötelezettséggel csak piaci előnyét növeli, ezáltal a bűncselekményből származó vagyonnal a gazdasági társaság gazdagodik míg a tettes oldalán a vagyon közvetlenül nem realizálódik.

Harmadik személy gazdagodása esetén sem kizárt a vagyoneklobzás pénzösszegben való kifejezése, ha a fent írt feltételek valamelyike bizonyított.

A harmadik személy gazdagodásának egy különleges esetét szabályozza a Btk. 74. § (3) bekezdése, mely kimondja, ha az elkövető vagy a 74. § (2) bekezdés szerint gazdagodott személy *meghalt, vagy a gazdálkodó szervezet átalakult, a vagyoneklobzást a jogutóddal szemben kell elrendelni.* Ez a szabály ugyancsak a vagyoneklobzás céljával, így az intézkedés rendeltetésével függ össze, a bűnös vagyont a gazdasági életből ki kell vonni.

¹⁰⁵⁰ BH2013.292.

A magyar szabályozás is ismeri a kiterjesztett vagyoneklobzás intézményét, amikor meghatározott feltételek esetén a bűnös vagyon vonatkozásában fordított bizonyítási teher érvényesül.

Egyik esetkörben a fordított bizonyítási teher meghatározott bűncselekmények, vagy bűnkapcsolati alakzat miatti elítélés útján következik be. A Btk. 74/A§. (1) bekezdése alapján ezen bűncselekmények tételesen a következők:

- bűnszervezetben való részvétel,
- a kábítószer forgalomba hozatala, illetve az azzal való kereskedés,
- az üzletszerűen vagy bűnszövetségben elkövetett embercsempészség.

A fenti bűncselekmények megvalósulása esetén meg kell állapítani, hogy az elkövetési magatartást a terhelték ettől meddig valósították meg, a bűnszervezetben részvétel esetén pedig azt, hogy az elkövetők ettől, meddig voltak a bűnszervezet tagjai. Ehhez mérten az összes, elkövetési időszak/bűnszervezeti tagsági idő alatt szerzett vagyonuk tekintetében vélelmezni kell azt, hogy bűncselekményből származó vagyongyarapodásból került finanszírozásra. A bűnszervezetben való részvétel akkor is megállapítandó, ha az elkövető a szerzés időpontjában nem fejtett ki elkövetési magatartást, azonban a bűnszervezeti tagságát nem számolta fel.¹⁰⁵¹

Ezen esetkörben a bűncselekmény elkövetésével realizált haszon pontos összegének megállapítása, az elkövetők gazdagodási arányának kimutatása nem szükséges, a terheltet terheli annak bizonyítása, hogy a vagyoneklobzás alá eső vagyona legális jövedelemből származik.

Amennyiben a legális eredetigazolás megtörtént vizsgálni szükséges a megszüntetés előtt, hogy a vagyoneklobzás pénzügyben való kifejezésével történő elrendelésének helye van-e.

Másodszor kiterjesztett vagyoneklobzási rendelkezéseket tartalmaz a Btk. 74/A§. (2) bekezdése is, amely taxatíven meghatározott bűncselekmények vonatkozásában kibővíti az (1) bekezdésben írt bűncselekmények körét arra az esetre, ha az elkövető a vagyontárgyat a büntetőeljárás megindítását megelőző öt évben szerezte meg és vagyonának értéke, illetve az életvitele az igazolható jövedelmi viszonyaihoz, személyi körülményeihez képest különösen aránytalanságot mutat.

Fordított bizonyítási teher áll fenn a vagyon eredetével kapcsolatban, azonban azt a vádhatóságnak kell bizonyítania, hogy az elkövető életvitele, illetve vagyona nem finanszírozható a legális bevételeiből. Itt figyelembe veendő a terhelt munkabéréből és egyéb állandó jellegű bevételeiből, szociális ellátásokból származó jövedelme, vagyontárgyai eladásából, örökségből szerzett vagyona, vagyontárgyainak értéke és rendszeres kiadásai. Továbbá közeli hozzátartozóinak a bevételei és kiadásai is figyelembe veendők.

Az öt éves időtartamot a nyomozás elrendelésétől, vagy megindításától kell számítani, nem pedig a terhelt első gyanúsított kihallgatásától.

A fordított bizonyítás ezen változata az új pszichoaktív anyaggal visszaélés egyes változatai, emberkereskedelem és kényszermunka, egyes prostitúcióval kapcsolatos bűncselekmények, a gyermekpornográfia egyes formái, a gyermekmunka, a harmadik országbeli állampolgár jogellenes foglalkoztatása, egyes korrupciós bűncselekmények, haszonszerzési célból elkövetett személyes adattal visszaélés, terrorizmus, bűnszervezetben részvétel, embercsempészség, jogellenes tartózkodás elősegítése, zsarolás, egyes vagyon elleni

¹⁰⁵¹ BH 2002.10.

bűncselekmények minősített esetei, pénzhamisítás, költségvetési csalás egyes formái, pénzmosás deliktumok esetében áll fenn.

A kiterjesztett vagyonekobbzást a bűncselekmény elkövetőjével szemben lehet elrendelni, így nem érvényesülhetnek harmadik személlyel szemben.

A vagyonekobbzásra irányuló különleges eljárásokat a Be. 569. §-a és 570. §-a tartalmazza, és arra az esetre vonatkoznak, amikor a vagyonekobbzás elrendelése szükséges, azonban az elkövető gyermekkor, kóros elmeállapot vagy törvényben meghatározott büntethetőséget megszüntető ok miatt nem büntethető, az elkövetőt megrovásban részesítették, vagy a vagyonekobbzás a vagyonra a kölcsönzött kulturális javak különleges védelméről szóló törvényben meghatározott különleges védelem időtartama alatt nem hajtható végre.

Ez a szabály testesíti meg azt a szűk kör, amikor az NCBAR intézménye Magyarországon is érvényesül, azonban jelentősen nehezített körülmények között, ugyanis a vagyonekobbzás elrendelésének ilyen esetben feltétele, hogy az eljárás megszüntetéséről rendelkezni jogosult bíróság a büntetőeljárás megszüntetése előtt felvette-e a bizonyítást a vagyonekobbzással összefüggésben és döntést tud-e hozni azzal kapcsolatban, hogy történt-e bűncselekmény, és az elkövetéssel kapcsolatban ki és milyen mértékben gazdagodott. Ugyanis a vagyonekobbzás elrendelésének alapfeltétele bűncselekmény megtörténte és annak bizonyossága, hogy a vagyonekobbzás tárgya abból származik.

Nyomozati szakban pedig az elkövető halála esetében a nyomozás megszüntetésre kerül és nem vesznek fel további bizonyítást arra vonatkozóan, hogy az általa esetlegesen elkövetett bűncselekményből vagyoni előnye származhatott-e.

3. ELÍTÉLÉS NÉLKÜLI VAGYONVISSZASZERZÉS FOGALMA

Hagyományosan a vagyoneklobzásra bírósági határozatban, a bűncselekményt bűnösen elkövető személlyel szembeni elítéléskor kerül sor, miután maga a bűncselekmény büntetőeljárás keretében, tárgyalás lefolytatásával bizonyításra kerül és megállapítják, hogy az elkövető a terhére rótt bűncselekmény elkövetése révén vagyongyarapodáshoz jutott.

A bűnös vagyon elvonásának kiterjesztése iránti igény először az 1988. évi Bécsi Egyezményben került megfogalmazásra, mely a kábítószer kereskedelemmel kapcsolatos bűncselekményeket elkövető személyekkel szemben fordított bizonyítási teher bevezetését javasolta a vagyoneklobzás foganatosításakor.

A bűncselekményből származó vagyon fordított bizonyítási teherrel történő megállapításának köre, azaz a kiterjesztett vagyoneklobzás alkalmazása iránti igény azonban az ezt követző években folyamatosan bővült. A 2000. évi Palermói Egyezmény már a bűnszervezetben való részvétel ideje alatt szerzett vagyon vonatkozásában is javasolta az államoknak a fordított bizonyítási teher alkalmazását, melyet az ENSZ 2003. évi Korruptió Elleni Egyezménye (UNCAC), majd az Európa Tanács pénzmosásról, a bűncselekményből származó jövedelmek felkutatásáról, lefoglalásáról és eklobzásáról, valamint a terrorizmus finanszírozásáról szóló, Varsóban, 2005. május 16-án kelt Egyezménye is szorgalmazott.

A vagyoneklobzás alkalmazási körének kiterjesztésével párhuzamosan már az elítélés nélküli vagyonvisszaszerzés kezdetleges formái is kezdtek kialakulni. Az Európai Parlament és a Tanács 2014/42/EU számú a bűncselekmény elkövetési eszközeinek és az abból származó jövedelemnek az Európai Unión belüli befagyasztásáról és eklobzásáról szóló irányelve előírányozta, hogy az államok a vagyoneklobzás elrendelését tegyék lehetővé olyan esetekben is, amikor az elkövető halál, gyermekkor, kóros elmeállapot, vagy a büntetőeljárás egyéb akadálya miatt nem vonható felelősségre.¹⁰⁵²

Ezt követően a bizonyítási tárgykör szűkítésének lehetősége is felvetődött, mely szerint a büntetőeljárás során a kiterjesztett hatályú vagyoneklobzást lehetővé kell tenni azon esetben is, amikor a bíróság úgy véli, hogy az adott vagyon bűncselekményből származik - annak azonban kétséget kizáró bizonyítása nem szükséges, hogy mely, meghatározott bűncselekményből-. A gyakorlatban ez akként állapítható meg, hogy a bíróság a bizonyítékok mérlegelése alapján úgy ítéli meg, hogy nagyobb a valószínűsége annak, hogy az adott vagyont bűncselekmény, és nem más, legális tevékenység útján szerezték. Az a tény, hogy az adott személy vagyona aránytalanul nagy a jogszerű jövedelméhez képest, egyike lehet azoknak a tényeknek, amelyek alapján a bíróság levonhatja azt a következtetést, hogy a vagyon bűncselekményből származik.

Az NCBAR alkalmazása azonban nemcsak büntetőeljárás keretében képzelhető el, a Pénzügyi Akció Munkacsoport (Financial Action Task Force, továbbiakban FATF) 2004. évben a pénzmosás elleni küzdelem, vagyon felderítés, zárolás és eklobzás vonatkozásában kiadott ajánlásában felvetette az államok számára annak vizsgálatát, hogy az alkotmányukkal összhangban bevezetésre kerülhet-e a vagyonvisszaszerzési eljárás büntetőeljáráson kívüli lefolytatása.¹⁰⁵³

Az NCBAR fogalma nehezen adható meg, hiszen a különböző államokban, a különféle történelmi események és jogalkotási célok alapján több, különböző formában alakult ki.

¹⁰⁵² Európai Parlament és a Tanács 2014/42/EU számúirányelve (15) bekezdés

¹⁰⁵³ FATF 40 ajánlása (2004. október) A fejezet 3. pont <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Standards%20-%2040%20Recommendations%20rc.pdf.coredownload.pdf>
letöltés ideje: 2024. augusztus 6. napja,

Az eljárások egyetlen közös pontjának az tekinthető, hogy a vagyonekhozásra egy meghatározott bűncselekmény elkövetése miatt, bűnös személlyel szemben hozott ítélet nélkül kerül sor.

Az alábbi táblázat szemlélteti, hogy milyen főbb különbségek, és azonosságok vannak az elítélés nélkül és az elítélés útján elrendelt vagyonekhozás között.¹⁰⁵⁴

<i>Elítélés utáni vagyonekhozás (=Post conviction based asset recovery)</i>	<i>Elítélés nélküli vagyonekhozás (=NCBAR)</i>
<i>Azonosságok:</i> - független bíróság dönt a vagyon állam javára történő elkobzásáról - az eljárás során érvényesül a részvételi elv - teljeskörű jogorvoslati jogosultság a felek részéről	
<i>Különbözőségek:</i>	
Kétséget kizáró bizonyítás, ártatlanság vélelme	alacsonyabb szintű bizonyítási standard
Vádlottal szembeni eljárás	Számos esetben in rem eljárás
A büntetőeljárás számos esetben időigényes, a nyomozati szakasz az első gyanúsított kihallgatástól számított 2 + fél évig tarthat, míg a bírósági szakasz ennél hosszabb időt is igénybe vehet.	Az angol gyakorlat szerint az eljárás időtartama 30 nap- 1 év.
A nyomozati szakban lefoglalt, zár alá vett vagyonelemek kezelési költségei magasak (tárolás, érték fenntartás), miközben a zárolt vagyon értéke általában folyamatosan csökken.	Tekintettel arra, hogy az eljárás rövidebb, a biztosított vagyonelemek kezelése is költséghatékonyabb.

Ha a különböző NCBAR rendszerekben az azonosságokat összevetjük, akkor a csoportosításuk kétféleképpen kivitelezhető:

I. Eljárási forma tekintetében:

- 1) büntetőeljárás keretében alkalmazott NCBAR
- 2) közigazgatási eljárás keretében lefolytatott vagyonekhozás

II. Tárgya szerint:

- 1) Legális jövedelemmel nem igazolt vagyongyarapodás miatt, az eljárás alá vont személlyel szembeni vagyonekhozás
- 2) In rem típusú eljárás: bűncselekménnyel összefüggésbe hozható vagyontárggyal szemben elrendelt vagyonekhozás

¹⁰⁵⁴ Matt TROMME: Waging War Against Corruption in Developing Countries: How Asset Recovery Can be Compliant With The Rule of Law. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 176-177.

Fentiekre tekintettel az NCBAR rendszer pontos definiálása helyett célravezetőbb a II. pontba foglalt, különböző csoportba tartozó eljárások részletes bemutatása egy-egy ország gyakorlatán keresztül, így:

Az NCBAR, mint a legális jövedelemmel nem igazolt vagyongyarapodás miatt eljárás alá vont személlyel szembeni vagyonekobjást az olasz minta, az NCBAR, mint in rem eljárást az angol gyakorlat alapján mutatom be a következő fejezetekben.

4. ELÍTÉLÉS NÉLKÜLI VAGYONVISSZASZERZÉSI RENDSZER OLASZORSZÁGBAN

Az NCBAR rendszerek különbözősége abban rejlik, hogy országonként eltérő az a történelmi folyamat, amely az alkalmazás iránti igényt előhívta. Olaszországban például hosszú múltra tekint vissza a szervezett bűnözés¹⁰⁵⁵ elleni küzdelem. Az országban a négy legjelentősebb szervezett bűnözői csoport, a La Cosa Nostra, Camorra, 'Ndrangheta, Sacra corona unita¹⁰⁵⁶ a mai napig aktívan fejti ki tevékenységét, és a pusztító létezésük is zavart jelent a köznyugalomra nézve. Az NCBAR bevezetésének alapja emiatt az országban a maffia típusú szervezetek elleni, egyre erőteljesebb fellépés volt.

A különböző anti-maffia tárgyú törvények mind egy-egy meghatározó, szervezett bűnözői csoport által, főképpen az állam ellen, vagy személyek nagy száma ellen elkövetett, erőszakos jellegű illegális tevékenysége után keletkezett. A Palermoi Ciaculli mészárlást követően az 575/1965. számú törvény bevezette, hogy a szervezett bűnözésben részt vevő személyek új lakóhelyet kötelesek létesíteni, távol azon helytől, ahol a szervezet kifejtette tevékenységét. A 726/1982. számú, 646/1982 (Rognoni-La Torre) és 306/1992. számú maffia leküzdésére vonatkozó törvények pedig mind azután léptek hatályba, hogy 1982. évben Palermóban meggyilkolták Pio La Torre és Carlo Alberto Dalla Chiesa parlamenti képviselőket, majd több rendőrségi és bírósági alkalmazottat. Ezen törvények felruházták a rendőrséget és ügyészséget arra, hogy nemcsak a bűncselekmény megtörténte, és az elkövetők bűnösségének bizonyítására, hanem a bűnös vagyon feltérképezésére is folytassanak adatszerző tevékenységet, rendeljenek el kényszerintézkedéseket, leplezett eszközöket, ha adat merül fel arra vonatkozóan, hogy pénzmosási tevékenységet végeznek az elkövetők a bűnös vagyon elrejtése érdekében.

Továbbá felruházta az állami szerveket a bűnszervezetben részt vevő személyek vonatkozásában környezettanulmány készítésére vagyoni viszonyaik, illetve életvitelük feltérképezése érdekében. Ezen külön vizsgálat elrendelésére akár egy lehallgatás során felmerült adat alapján is sor kerülhet, egy olyan személlyel szemben, aki az alapbűncselekmény elkövetésében nem vesz részt.

Fentiekén túl az olasz büntető törvénykönyvben megjelent egy új bűncselekmény is, a maffia szervezetben való részvétel.

Az első, nem büntetőjogi tárgyú anti-maffia törvénynek (Olaszul: Commissione parlamentare antimafia) a 490/1994. számú jogszabály tekinthető, amely megkövetelte az állami beruházásokban részt vevő, valamint állami segélyeket, támogatásokat igénylő szervezetek, azok tagjai, vezető tisztségviselői részére az anti-maffia tanúsítvány megszerzését. A jogszabály az eljárási szabályok egyszerűsítése miatt több alkalommal is módosításra került az évek során.

A jelenleg hatályos anti-maffia törvény a 2011. év szeptember 6. napján megalkotott 159. számú törvény, melyet a 2017. év október 17. napján megalkotott 161. számú anti-maffia törvény módosított.

¹⁰⁵⁵ A maffia típusú szervezet fogalmát az olasz büntető törvénykönyv 416. §. adja meg, mely szerint maffia típusú szervezet az, mely legalább 3 személyből álló, hierarchikusan szervezett csoport, és célja, hogy a megfélemlítés eszközével bűncselekményeket kövessen el, vagy közvetlenül, vagy közvetve gazdasági befolyást, állami beruházásokat, koncessziót nyerjen el, tisztességtelen versenylőnyt szerezzen magának, vagy másoknak, illetve alássa az aktív és passzív választójog szabad gyakorlását.
<https://www.legal-tools.org/doc/b8efae/pdf/> letöltés ideje: 2024. július 15.

¹⁰⁵⁶ Francesca FERRARO: *Italian legislation on organised crime, corruption and money laundering*. Library Briefing, Library of the European Parliament. <http://www.library.ep.eu> letöltés: 2024. július 26.

Az Anti-maffia törvények céljának (bűnszervezetek bomlasztása) elérését tovább erősítik az Európai Unió pénzmosás elleni irányelvei, melyeket Olaszország is implementált a hatályos joganyagába, széleskörűen ellenőrizve a gyanús pénzügyi tevékenységeket és mozgásokat, meghatározott határérték feletti készpénzfelvételeket. A pénzmosás elleni hálózatba csatlakozva jelenteni kell a gyanús pénzmozgásokat (= suspicious activity report: SAR) a kijelölt Pénzmosás Elleni Irodának (= Financial Unit, továbbiakban: FIU), mely hatóságok figyelmeztető jelzéseket küldenek a kompetens hatóságok számára. A figyelmeztető jelzések megtétele érdekében az FIU hatóságok kiterjedt nemzetközi adatsere hálózatot építettek ki egymás között angol nyelven.

A hatályos, nem büntetőeljárás tárgyú Anti-maffia törvényekben foglaltak szerint a természetes, és jogi személyek, akik Olaszországban a kereskedelmi életben, közbeszerzési eljárásokban részt kívánnak venni, valamint állami támogatásokban részesülni, vagy különböző engedélyek megszerzése szükséges a tevékenységük gyakorlásához rendelkezniük kell anti-maffia tanúsítvánnyal.¹⁰⁵⁷

Ezen tevékenységek az Anti-maffia törvény 67. Cikk 1. pontjában kerültek meghatározásra, tételesen a következők:

- rendőrség által kiadandó engedélyek iránti kérelmek (pl. fegyvertartási engedély)
- cégjegyzékbe való bejegyzés iránti kérelem
- kereskedelmi kamarába való egyes bejegyzés iránti kérelem (pl. nagykereskedelem folytatása, építési beruházások beszállítói jegyzéke, bizományosi értékesítés)
- közbeszerzési eljárásban való részvétel
- koncessziós szerződések megkötése
- nemzeti, illetve Európai Unió támogatások igénylése
- 150.000,- euró összeget meghaladó szolgáltatói szerződések megkötése

A tanúsítvány kiállításához szükséges ellenőrzést és a tanúsítvány kiadását egy, az igénylő társaság székhelye szerinti provinciában működő, Belügyminisztérium irányítása alá tartozó területi kormányhivatal (UCG: hatáskörébe tartozik helyi szinten a személy és vagyonvédelem, valamint a helyi rendeletek és közjogi szabályozók törvényeknek való megfelelésének ellenőrzése) közigazgatási dolgozója, a „prefektus” folytatja le. Amennyiben a társaság székhelye külföldön található az illetékességet a szerződés végrehajtási helye határozza meg.

A prefektus az igénylő természetes és jogi személy, és a hozzá köthető magánszemélyek (úgy mint, a tulajdonos, vezető tisztségviselő, Zrt. esetében többségi tulajdonos, jogi képviselő, felügyelőbizottsági tag) maffia-kapcsolat ellenőrzését kétféle eljárásban folytathatja le:

- a *comunicazioni* (továbbiakban: közlés alapján folytatott eljárás) és
- az *informazioni* (továbbiakban: információ alapú eljárás) eljárásban.

A közlés alapján folytatott eljárásban megállapításra kerül, hogy a tanúsítványt igénylő személy, valamint gazdasági társaság és tagjai, vezető tisztségviselői, képviselői az igénylést megelőzően szerepelnek-e meghatározott, szervezett bűnözéshez kapcsolódó bűncselekmény miatti elítéléssel kapcsolatban a büntettek nyilvánartartásában, a maffia adatbázisban, valamint velük szemben korábban került-e kibocsátásra megelőző intézkedés keretében vagyoneklkobzás.

¹⁰⁵⁷ A.C.M. SPAPENS - M. PETERS - D. VAN DAELE: *Administrative measures to prevent and tackle crime: Legal Possibilities and Practical Application in EU Member States*. Haag, Eleven International Publishing, 2015, 244-252.

Az eljárás azért tekinthető közlés alapúnak, mert megállapításait a hivatalnok az alapján hozza meg hogy adatokat igényel a rendőrségtől, valamint az eljárás alá vont személyektől, illetve felhasználja a nemzeti, közhiteles adatbázisokba töltött személyes és bünyügyi adatokat. Az adatkéréseken túlmenően egyéb, bizonyítási eljárást nem folytathat le (anti-maffia törvény 19. Cikk 1. és 4. pont).

Az információ alapú eljárás a közigazgatási szerv számára már szélesebb körű jogosítványokat nyújt, és egy átfogóbb vizsgálatot tesz lehetővé. Az információ alapú eljárás szinte már egy kapcsolat feltérképező nyomozást jelent annak megállapítása érdekében, hogy az adott társaság, illetve természetes személy bármilyen nemű kapcsolatba áll-e valamely bűnözői csoporttal. A bünyügyi nyilvántartási adatok beszerzésén, adatkéréseken, nyilatkozattételre felhíváson túl a prefektus az adatszerzési tevékenység keretében már helyszíni vizsgálatokat is lefolytathat, az eljárás alá vont személyen kívül más személyt is meghallgathat.

A tanúsítvány kiállításának további feltétele az is, hogy a vizsgálati eljárással érintett személynek a közeli hozzátartozói se álljanak kapcsolatba szervezett bűnözői körökkel, ezáltal a vizsgálat kiterjeszthető az anti-maffia törvény 19. Cikk 3. pontja alapján a házastársa, gyermekei, és azon személyekre, akikkel az elmúlt 5 évben közös lakcímmel rendelkeztek az igénylők.

Az Anti-maffia törvény 91. Cikke határozza meg, hogy mely szerződések esetén szükséges az információ alapú eljárás -további esetben közlésen alapuló eljárás szükséges-:

- 150.000,- Euro összeget el nem érő szerződések esetén az anti-maffia dokumentumok beszerzése egyáltalán nem kötelező,
- 150.000,- Euro és a 2009/81/EC meghatározott Unió küszöbérték közötti szolgáltatói szerződések esetében, mely általánosságban €207,000, bizonyos speciális szektorokban €414,000, közbeszerzési szerződések esetében pedig €5,186,000. a közlésen alapú eljárással megszerezhető anti-maffia tanúsítvány,
- az előző pontban meghaladó értékű szerződési tárgy esetében, és koncessziós szerződések esetén az információ alapú eljárás alapján kiállított anti-maffia tanúsítvány beszerzése kötelező.

Az eljárás lefolytatására¹⁰⁵⁸ a prefektusnak 45 nap áll rendelkezésre, mely egy alkalommal hosszabbítható meg. Pozitív elbírálás esetén a kiadott tanúsítvány (=pozitív anti-mafia információ= informazione anti-mafia liberatoria) fél évig érvényes, így pl. újabb közbeszerzési eljárás esetén a vizsgálat ismételt lefolytatandó.

A tanúsítvány kiadásának megtagadása (=negatív anti-maffia információ= informazione anti-mafia interdittiva) abban az esetben fordul elő, ha a szervezet/ magánszemély és a maffia között bármely összefonódás kimutatható, mely az alábbi esetekben fordul elő:

- vádemelés bünszervezetben elkövetett bűncselekmény miatt
- vádemelés előtt fogatosított NCBAR zár alá vétel/ lefoglalás elrendelése
- meghatározott, súlyos bűncselekmények jelentési kötelezettségének elmulasztása, mely nem ítéleten alapul, hanem a prefektus helyszíni vizsgálatának eredményeként megállapított tény

¹⁰⁵⁸ Felice PIEMONTESE: Priventing and Fighting Organized Crime and Mafia-type Infiltration: The Italian anti-mafia information model compared with US civil RICO. *The Italian Law Journal*, 2022/2, 659-681. <https://theitalianlawjournal.it/data/uploads/8italj22022/659-piemontese.pdf>

- egyéb, a prefektus által beszerzett kapcsolatot igazoló bizonyítékok
- 5 éves időtartamban gyanús pénzügyi mozgás a rendelkezése alatt lévő számlákon
- az igénylő társaság tagjainak, vezető tisztségviselőinek családtagokkal való leváltása a tényleges cégvezető büntetett előélete, vagy megelőző intézkedések bevezetése miatt

Tanúsítvány hiányában az átvilágításon átesett társaság nem vehet részt közbeszerzési eljárásokban, nem igényelhet állami, Uniós támogatásokat, nem szerezhethet meg állami szervek által kiállított engedélyeket. Egyéb esetekben, amikor a társaság privát jogi személlyel kíván szolgáltatói szerződést kötni, a szerződéskötésnek nem képezi akadályát a tanúsítvány hiánya, azonban a hatóságok tájékoztatják a szerződő felet az anti-maffia vizsgálat eredményéről. A szerződéskötési szabadságba e módon az állam nem avatkozik be.¹⁰⁵⁹

Megtagadás esetén az igénylő fél fellebbezéssel élhet a regionális közigazgatási bíróság (Tribunali Amministrativa Regionale) felé. Fellebbezés esetén egy közigazgatási per veszi kezdetét, melyben a prefektus, az alperes képviselőjében az ügyész jár el, és a negatív tanúsítványt szerző fél a felperes. Amennyiben a bíróság a perben megállapítja, hogy a felperes a pozitív tanúsítvány kiállítására lett volna jogosult, akkor érvényteleníti a közbeszerzési eljárást, melyben a fél részt vett, és új eljárás lefolytatására utasítja a közigazgatási szervet. Amennyiben a perben a prefektus eljárásának jogszerűsége kerül megállapításra a fél fellebbezéssel élhet, másodfokú bírósággént a legfelsőbb bíróság jár el (Consiglio di Stato = Council of State)¹⁰⁶⁰

A prefektus a maffia kapcsolat, vagy gyanús pénzmozgás felfedezését követően jelentést tesz az illetékes ügyészségnek további intézkedések megtétele céljából. A vizsgálat itt kapcsolódik az NCBAR eszközök bevezetéséhez, ugyanis annak alapját képezheti.

Olaszországban a vagyonvisszaszerzésnek négy típusát különböztethetjük meg¹⁰⁶¹:

- 1) Büntető Törvénykönyvben meghatározott, elítélés útján alkalmazott vagyonelkobzás
- 2) Büntető törvénykönyvben alkalmazott vagyonelkobzás kiterjesztett alkalmazási esetei
- 3) Anti-maffia törvény 24. cikkben meghatározott NCBAR intézkedések: megelőző lefoglalás, elkobzás (továbbiakban: megelőző vagyonelkobzás)
- 4) Anti-maffia törvény 25. cikkben meghatározott NCBAR intézkedés: pénzösszegben kifejezett elkobzás

Az 1) pontban meghatározott vagyonelkobzás lényegében megegyezik a magyar Btk. 74. §-ban meghatározott vagyonelkobzás intézményével. A bíróságnak büntetőeljárás keretében ítéletben kell megállapítania, hogy a vagyonelkobzás alá eső vagyon kétséget kizáróan bűncselekmény elkövetéséből származik, vagy azzal összefüggésben került az elkövetőhöz. A bizonyítási teher az állam oldaláról az ügyészséget terheli.

A 2) pontban meghatározott vagyonelkobzást a Rognoni-La Torre törvény vezette be Olaszországban és a magyar Btk. 74/A. kiterjesztett vagyonelkobzásának feleltethető meg, ahol a bűnösnek vélt vagyon legális eredetének bizonyítása a vagyonelkobzással érintett személyt terheli egyes bűncselekmények, és a bűnszervezeti tagság ideje alatt szerzett vagyon tekintetében. Kiterjesztett vagyonelkobzásnak tekinthető az is, amikor a bűnös vagyon

¹⁰⁵⁹ Anti-maffia törvény 94. Cikk

¹⁰⁶⁰ Felice PIEMONTESE: Preventing and Fighting Organized Crime and Mafia-type Infiltration: The Italian anti-mafia information model compared with US civil RICO. *The Italian Law Journal*, 2022/2, 659-681. <https://theitalianlawjournal.it/data/uploads/8italj22022/659-piemontese.pdf>

¹⁰⁶¹ A.C.M. SPAPENS - M. PETERS - D. VAN DAELE: *Administrative measures to prevent and tackle crime: Legal Possibilities and Practical Application in EU Member States*. Haag, Eleven International Publishing, 2015, 256., 258-259.

felkutatása nem vezet eredményre, emiatt pénzüsszegben kifejezve kerül elrendelésre olyan vagyontárgyak vonatkozásában, melyek nem hozhatóak kapcsolatba bűncselekménnyel. A kiterjesztett vagyonekobbzás alkalmazásának szintén büntetőeljárás keretében, bírósági ítéletben van helye.

A 3) pontban írt megelőző lefoglalás és elkobbzás alkalmazása már NCBAR intézkedésnek tekinthető. Az intézkedés büntetőeljárás keretén kívül, kétséget kizáró bizonyítási teher nélkül lehetővé teszi közigazgatási bírósági felügyelet alatt a rendőrségi feladatokat ellátó szervek számára a „gyanús vagyon” elvonását természetes és jogi személyektől.

A megelőző vagyonekobbzás fogantatosításának két esetköre szerepel az anti-maffia törvény 20. cikkében. A bevezetés egyik jogalapja az, hogy az eljárás alá vont személy vagyona nem áll összhangban a legális bevételeivel, a másik jogalapja pedig az, ha gyanú merül fel arra vonatkozóan, hogy a vagyon bűncselekmény elkövetéséből származik, és/vagy a vagyonszaporulat szervezett bűnözői csoporttal áll kapcsolatban.

A rendőrségi szerv bírósági határozathozatal előtt korlátozhatja a megelőző vagyonekobbzás tárgyát képező vagyon feletti rendelkezési jog gyakorlását, majd előterjesztést tesz a közigazgatási bíróság felé az elrendelésre. A közigazgatási bíró tárgyalást tart a vagyonekobbzás tárgyában, ahol az eljárás alá vont személyt terheli annak bizonyítása, hogy a lefoglalt vagyon eredete legális és nem kapcsolódik szervezett bűnözéshez, illetve vagyona arányban áll a legálisan szerzett jövedelmével (fordított bizonyítási teher érvényesül).

A pénzüsszegben kifejezett megelőző vagyonekobbzás alkalmazására szűk körben van lehetőség. Az Anti-Maffia törvény 25. cikkben foglalt megelőző vagyonekobbzás akkor rendelhető el, ha a megelőző vagyonekobbzás tárgyát képező vagyontárgyat a kényszerintézkedéssel érintett személy elrejt, elidegeníti, megterheli, vagy azon pénzügyi tevékenységet végez annak érdekében, hogy a vagyonekobbzást megghiúsítsa.

Nóvumnak tekinthető, hogy a szabályozás népszerűsítése és állampolgárok által támogatottsága érdekében Olaszországban az anti-maffia törvény eljárási szabályai alapján elkobbzott vagyon transzparensen szociális célokra kerül felhasználásra.

2010. évben a Nemzeti Közigazgatási Hivatal szervezeti egységeként létrehozásra került a szervezett bűnözésből kivont vagyon kezelésével foglalkozó osztály, amely a vagyonekobbzásból befolyt összeget szociális célokra kiutalja közintézmények, mint kórházak, iskolák és óvodák részére. A költségvetési forrásból finanszírozott beruházások a nagy közönség előtt bemutatásra kerülnek. Az elosztási rendszerben figyelembe veszik azt, hogy a megtérült pénz abban a provinciában kerüljön felhasználásra, ahol a szervezett bűnözői csoport kifejti a tevékenységét, hogy az állampolgárok személyesen tapasztalni tudják a jogintézmény által bekövetkezett pozitív változásokat.¹⁰⁶²

¹⁰⁶² *Confiscation of the Proceeds of IP Crime: a modern tool for deterring counterfeiting and piracy*. UNICRI, BASCAP, 40. www.unicri.it

5. EGYESÜLT KIRÁLYSÁGBAN ÉRVÉNYES CIVIL VAGYONVISSZASZERZÉSI ESZKÖZÖK

Angliában az NCBAR bevezetésének szükségessége a kábítószer-kereskedelem elleni küzdelemmel kapcsolatban, először az 1980-s években fogalmazódott meg, miután egy LSD értékesítéssel foglalkozó bűnszervezet tagjait a bíróság felmentette az ellenük emelt vádak alól és ennek következtében az egyébként legális eredetigazolás hiányában lefoglalt vagyonukat is kiadni rendelte.¹⁰⁶³ 1986. évben a Belügyminisztérium (Home Office) kezdeményezésére megalkotásra került a Kábítószerrel kapcsoltban elkövetett bűncselekményekről szóló törvény, amely bevezette a kiterjesztett vagyonelkobzást a kábítószer kereskedelem bűncselekmény vonatkozásában, akként, hogy a bűncselekmény elkövetési időszakában a terhelt vagyonának eredetigazolására fordított bizonyítási terhet írt elő. Továbbá jelentéstételi kötelezettséget rótt a pénzügyi intézményekre a gyanús pénzmozgások észlelése alkalmával.

Az 1990-s években újabb reformok kerültek szorgalmazásra a szervezett bűnözés és a pénzmosás statisztikailag kimutatott elszaporodottsága miatt, és ennek megfelelően a Home Office keretében új, szervezett bűnözéssel foglalkozó szervezeti egységet hoztak létre. 2001. évben megszületett a terrorizmus elleni, biztonság törvény, valamint 2002. évben a bűncselekményből eredő vagyonra vonatkozó törvény.¹⁰⁶⁴

Angliában a pénzmosás megelőzésére vonatkozó egyes szabályokat, és a civil vagyonvisszaszerzés rendelkezéseit ezen norma, a 2002. évi Bűncselekményből származó vagyonról szóló törvény (Proceeds of Crime Act, továbbiakban: POCA) szabályozza.

Angliában a büntetőeljárás során alkalmazott vagyonelkobzás intézkedésen túl három, az alábbi osztályokba sorolható NCBAR eszközzrendszert ismerik:

- általános civil vagyonelkobzási rendelkezések
- adóigazgatási eszközök a bűnös vagyon elvonása érdekében
- felszámolási eljárás során alkalmazott vagyonelkobzás

A tanulmány témakörébe a POCA törvény V. részben szabályozott NCBAR általános eszközök tartoznak, melyek az alábbiak

1) Készpénz lefoglalás (Cash seizure)¹⁰⁶⁵

Angliában az igazolatlan eredetű 1000,- Font összeget meghaladó készpénzt a rendőrség és az adóhivatal (HM Revenue & Customs, továbbiakban: HMRC) 48 óra időtartamra lefoglalhatja vagyonelkobzás biztosítása céljából, ha gyanú merül fel arra vonatkozóan, hogy bűncselekményből származik. Az intézkedés tárgyát képező készpénz fogalmát kiterjesztően adja meg a norma, készpénznek értendő minden valuta, materiális értékpapír, játék termi és casino voucher, és nyeremény szelvény is.

A lefoglalás 48 órán át tart, melynek a hosszabbítását a Magisztrátusi bíróság rendelheti el, az abszolút határidő pedig 2 év. Az eljárás során fordított bizonyítási teher érvényesül, vagyis a vagyon legális eredetét az intézkedés alá vont személynek kell bizonyítania. A lefoglalást szenvedő félnek 30 nap áll rendelkezésére az intézkedés megtámadására, vagyis ezidő alatt nyilatkozatot szükséges tennie a vagyon eredetére vonatkozóan. Ezzel párhuzamosan a

¹⁰⁶³ Theodor S. GREENBERG - Linda M. SAMUEL - Wingate GRANT - Larissa GRAY: *Stolen Asset Recovery: A Good Practices Guide of Non-Conviction Based Asset Forfeiture*. The World Bank Star, 2009, 135-137.

¹⁰⁶⁴ Cyrille FIJNAUT - Latizia PAOLI: *Organised Crime in Europe: Concept, patterns, and control policies in the European Union and beyond*. Springer, 823-832.

¹⁰⁶⁵ POCA 5. rész 3. fejezet 289-297. pontok

rendőrségnek 6 hónap áll rendelkezésére a vagyon eredetének tisztázásával kapcsolatos eljárás lefolytatására abban az esetben, ha az eljárás alá vont személy nyilatkozatot tesz a vagyon eredetével kapcsolatban. Az eljárás közigazgatási természetű, de számos, nyomozás során alkalmazott bizonyítási eljárás foganatosítására feljogosítja a hatóságokat, mint motozás, kutatás, tanúkihallgatás, adatkérés.

Megtámadás esetén a lefoglalt készpénz vagyoneklobzásának tárgyában a magisztrátusi bíróság dönt közigazgatási perben, mely során alperes az eljárás alá vont személy, felperes pedig az ügyészség. Az eljárás eredményeként a bíróság kétféle érdemi döntést hozhat, az eljárást megszünteti és a lefoglalást megszünteti, vagy a vagyontárgyra elrendeli a vagyoneklobzást arra hivatkozással, hogy legális eredete nem bizonyított, vagy bűncselekmény elkövetésének finanszírozására szolgált. A vagyon jogtalan lefoglalása esetén a lefoglalást szenvedő kártérítésre jogosult, melyről szintén a Magisztrátusi bíróság jogosult dönten. ¹⁰⁶⁶

A lefoglalás jogszerűségének három konjunktív feltétele van:

- a hatóság tagja jogszerűen folytatott eljárási cselekmény keretében találja fel a lefoglalás tárgyát képező készpénzt, pl. kutatás, igazoltatás, határellenőrzés
- a lefoglalt összeg vonatkozásában gyanú merül fel arra vonatkozóan, hogy bűncselekmény elkövetéséből származik, vagy vagyoneklobzás tárgya lehet
- £1,000 összeg küszöbérték feletti

A készpénz lefoglalás központi kérdésének az tekinthető, hogy mitől áll be az a vélelem, mely szerint a vagyonelem bűnös eredetű, miközben bíróság egy meghatározott bűncselekmény megtörténtét és az elkövető bűnösségét nem állapította meg. ¹⁰⁶⁷

Az eljárás során a gyanú megállapításához nincs szükség kétséget kizáró bizonyosságra, az eset összes körülménye alapján arra kell következtetni, hogy egy átlagos, ésszerű ember a feltárt körülmények között nem tudna megszerezni, vagy nem akarná (pl. átalakított gépjármű rejtékhelyén) tartani a lefoglalt vagyont, illetve az eljárás alá vont személy nem tudna a személyes körülményei miatt ekkora összeghez jutni.

A mérlegelés során alapinformációnak számít a feltalálás körülménye: a készpénz el volt-e rejtve, illetve pontosan honnan került előtalálásra. Milyen napszak volt az eljárás során és milyen volt a helyszín, pl. egy forgalmas, vagy egy kevesek által használt útszakasz, egy lakcím, vagy egy illegális kereskedelmi tevékenység folytatására használt iroda. Releváns adatot nyújt a készpénz típusa, például gyanúra adhat okot egy nagy értékű voucher, vagy egy olyan ország valutája, amely szerepel a Pénzügyi Munkacsoport fekete listáján. Relevánsnak tekinthető a készpénz értéke is, ugyanis a mai világban ritkán fordul elő a nagyszámú készpénz materiális formában való tartása. Például egy átalakított gépjármű rejtékhelyén előtalált több millió forint összegű készpénz legális eredet hiányának gyanújára adhat alapot.

Továbbá releváns körülménynek tekinthető az is, hogy a lefoglalást végrehajtó hatóság milyen alapeljárási cselekményt foganatosított, egy bűncselekmény gyanúja miatti kutatás, egy gyanús körülmény miatti tételes határellenőrzés, vagy mélységi ellenőrzés ugyancsak kriminális eredetre utalhat.

Fentieken túl mérlegelendőek a lefoglalást szenvedő személyi körülményei is, mint a legális jövedelmének összege, egyéb vagyontárgyainak értéke, illetve a vonatkozásában más hatósági eljárásban beszerezett adatok bűnös kapcsolataira, korábbi elítéléseire. Jelentős

¹⁰⁶⁶ POCA V. rész 3. fejezet 302. pont

¹⁰⁶⁷ <https://www.college.police.uk/app/investigation/investigative-strategies/financial-investigation/asset-recovery/cash-seizure> letöltés: 2024. július 29.

alapinformációval szolgál a lefoglalással érintett személy helyszínen tanúsított magatartása, és az ott tett nyilatkozata.

Gyakorlati példa, hogy a kábítószer kereskedelem miatt büntetőeljárás hatálya alatt álló terhelt egy alacsony jövedelmű, stróman személyt bíz meg a kábítószer átadásával, de a nyomozóhatóság a motozást, kutatást már akkor foganatosítja, amikor a kábítószer már nincs a birtokában, csak annak az ellenértéke. Lehetséges, hogy az alapinformáció minősített és annak bizonyítékként történő felhasználása még nem célszerű, mert bűnüldözési érdekeket sértene – pl. bünszervezeti hierarchiában fentebb álló személy kiléte nem került beazonosításra- a nagy mennyiségű készpénz azonban lefoglalásra kerülhet arra tekintettel, hogy a hajléktalan életmódot folytató személy vagyoni helyzetével nem áll arányban annak birtoklása. Másik példa a határon, tételes vizsgálat során egy teherautó rejtékhelyében talált nagy összegű, valutában tartott készpénz feltalálása, mely pénzmosási tevékenység gyanújára adhat alapot (money mule alkalmazása).

Készpénz lefoglalás foganatosítására kerülhet sor továbbá a büntetőeljárást követően, az eljárás megszüntetése esetén is, ha a büntetőeljárás bizonyítottság hiányában kerül megszüntetésre, azonban a beszerzett adatok alapján valószínűsíthető, hogy a felmentett személyek legális jövedelem hiányában a lefoglalt vagyonukat legális úton nem szerezhették.

2) Listázott vagyontárgy lefoglalása (listed asset seizure)¹⁰⁶⁸

A készpénz lefoglalás szabályaihoz hasonlóan a hatóságok lefoglalhatják az 1000,- Font értéket meghaladó alábbi¹⁰⁶⁹, listába illeszthető ingóságokat is, amennyiben gyanú merül fel arra vonatkozóan, hogy illegális eredetűek, vagy azokat bűncselekmény elkövetéséhez kívánják felhasználni:

- nemesfém
- drágakő
- óra
- szellemi tulajdonjog védelme és iparjogvédelem alatt álló dolog ¹⁰⁷⁰
- utalvány
- postai bélyeg

A lefoglalás foganatosítása érdekében a hatóság kutatást tarthat gépjárművekben és telephelyeken, valamint motozást foganatosíthat az eljárás alá vont személlyel szemben.

A lefoglalás a készpénz lefoglalástól eltérően 6 órán át tarthat, amit egy szolgálati előjáró 42 órával, majd a Magisztrátus bíróság a per befejezéséig 2 éves időtartamig hosszabbíthat meg.

3) pénzforgalmi számla zárolása (account freezing order)¹⁰⁷¹

Gyanús pénzmozgás észlelése esetén a hatóságok 2 éves időtartamra elrendelhetik pénzforgalmi számlák, egészség, - nyugdíj biztosítási alapok, vagy azokon kezelt pénzüsszegek zárolását (továbbiakban zár alá vétel), vagyis a számla felett történő rendelkezési jog teljes, vagy részleges felfüggesztését, amennyiben az egyenleg 1000,- Font felett van.

Zár alá vétel tárgyát képezi az a pénzüsszeg, amellyel kapcsolatban adat merült fel arra vonatkozóan, hogy bűncselekmény elkövetéséből származik, illetve bűncselekmény

¹⁰⁶⁸ POCA V. rész 3A fejezet

¹⁰⁶⁹ POCA V. rész 3A fejezet 303.B

¹⁰⁷⁰ 1988. évi Védjegyekre, Mintaoltalmakra, Szabadalmakra vonatkozó törvényben meghatározott fogalom 4. § (1)(a)

¹⁰⁷¹ Criminal Finance Act 2017 és Poca 5. rész 3B. fejezet 303Z1-303Z19

elkövetéséhez kívánjak felhasználni, valamint az, amely feltételezetten a későbbiekben vagyoni visszaszerzés alapját szolgálhatja (recoverable property).

A zár alá vételt a magisztrátusi bíróság rendelheti el, vagy egy senior beosztású nyomozó, akinek a határozattal együtt indítványt kell tennie a bíróságra a zár alá vétel bevezetése iránt. Ezt követően a számla tulajdonosa részére kiküldenek egy felhívást, hogy 30 nap áll rendelkezésére a vagyon eredetének igazolásához, és ennek megfelelően jogorvoslattal élhet a zár alá vétel elrendelése miatt. Amennyiben a számla tulajdonosa a vagyon eredetét nem igazolja, a zár alá vétel vagyonelemekként alakul át, további bírósági eljárásra nem kerül sor. Bizonyítékok előterjesztése esetén a vagyonelemek tárgyában a Magisztrátusi bíróság dönt civil eljárásban.

Arról, hogy mi alapján is tekinthető egy tranzakció gyanús pénzmozgásnak a FATF adott ki egy iránymutató listát¹⁰⁷²:

1) Realitást nélkülöző pénzátvétel

Illegális eredetű vagyonnak feltételezhető, ha egy számlára, vagy online pénztárcára szokatlanul nagy összegű pénzátvétel érkezik, vagy olyan számláról, olyan számlatulajdonostól érkezik rá utalás, amely korábban már csalással, más illegális tevékenységgel összefüggésbe lett hozva.

2) Számlaforgalomhoz képest szokatlan tranzakció

Általában egy személy rendelkezésében álló számlán mutathatóak ki bizonyos minták, miszerint mekkora összbevétele és milyen volumenű kiadásai vannak általában, illetve kik a partnerei, és milyen IP címekről jelentkeznek be. Ehhez képest szokatlanul tekinthető egy váratlan, nagy összegű készpénz befizetés, vagy készpénz felvétel, gyanús országból történő tranzakció indítás.

3) Mintát tükröző tranzakciók

Mintát tükröző tranzakciónak tekinthető az a tranzakció sorozat, ahol egy perióduson keresztül a beérkezett pénzeszközök mindig ugyanazon számlákra kerülnek tovább utalásra. Általában ezeknek a számláknak az egyenlege alapján is látható, hogy kizárólag, vagy javarészt erre a mintaszerű tovább utalásra vannak csak fenntartva. Ez a fajta minta követés „layering”¹⁰⁷³ tevékenység gyanújára adhat alapot.

4) Valótlan tartalmú, vagy hiányos adatszolgáltatás

Az ügyfél átvilágítás (Know Your Customer, továbbiakban: KYC) során a számlatulajdonos személyére, vagy alaptőkéjének eredetére vonatkozóan benyújtott valótlan tartalmú dokumentumok szintén gyanúra adhatnak alapot arra vonatkozóan, hogy a számlára érkező pénzátvételek bűnös eredetűek.

5) Azonnali készpénz felvétel

Szintén pénzmosás gyanús tevékenységnek tekinthető a számlára érkező pénzátvételek utáni azonnali készpénzfelvétel.

6) Kriptovalutába való átváltás

A kriptovaluta piac a kevésbé beazonosítható szereplők, gyors, online térben történő ügylete miatt is vált népszerűvé és a javarészt külföldi szerverekről működő, külföldön bejegyzett

¹⁰⁷² <https://usesmileid.com/blog/money-laundering-red-flags> letöltés ideje: 2024. augusztus 10.

¹⁰⁷³ layering: pénzmosás modus operandi második lépésfoka, mely során az illegális vagyon pénzügyi rendszerbe való helyezését követően azt minél távolabb kívánják helyezni az eredetétől, a pénzmosás alapbűncselekményétől.

online pénzügyi szolgáltatók (online service provider, továbbiakban: OSP) jelenléte miatt nehezebben ellenőrizhetőek a hatóságok számára, ezért pénzmosás gyanús tevékenységnek tekinthető az, ha a beérkező jóváírásokat rövid időn belül átváltják kriptó valutába.

7) Magas kockázatba sorolt személyekkel való tranzakciók, és magas kockázatba sorolt IP címekről történő megbízás adás

Gyanúra adhat alapot, ha a számlatulajdonos korábbi pénzmosási tevékenység, vagy vagyonvisszaszerzés keretében fogatosított zár alá vétellel (akár büntetőeljárás keretében, akár NCBAR keretében alkalmazott) érintett személlyel (figyelő listán szereplő személy), mint partnerrel lép kapcsolatba.

Továbbá pénzmosás gyanús tevékenységnek tekintendő, ha a számlatulajdonos vagy a partnere olyan földrajzi helyről jelentkezik be a mobil bankba, vagy olyan helységekből indít tranzakciót, amely magas kockázatúként van számon tartva. A magas pénzmosási kockázattal bíró államokról a FATF éves felülvizsgálat alatt fekete és szürke listát vezet¹⁰⁷⁴. Fekete listába sorolható az az állam, amely elégtelen pénzmosás, és terrorizmus finanszírozás elleni stratégiával bír. Fekete listán szereplő államnak tekinthető Dél Korea, Irán és Mianmar. Szürke listába tartozó állam az, amely ugyan elégtelennek mondható pénzmosás elleni stratégiát vezet, azonban aktívan együttműködik a FATF-val annak javítása érdekében. Ilyen állam Bulgária, Kamerun, Horvátország, Kongó, Haiti, Kenya, Mali, Monaco, Mozambik, Namíbia, Nigéria, Fülöp-szigetek, Szenegál, Dél-Afrika, Dél Szudán, Szíria, Tanzánia, Venezuela, Vietnám és Yemen.

8) Magas kockázatú iparágban folytatott tevékenység

Kockázatos iparágak tekinthetőek azok a gazdasági tevékenységek, amelyek rendszeresen kerülnek felhasználásra pénzmosási módszerek harmadik lépcsőfokaként¹⁰⁷⁵, a bűnös vagyoni javak legális bevételeként való feltüntetése érdekében. Monitorozás alá eső szolgáltatás például az online szerencsejáték, reklám tevékenység, felnőtt szórakoztató ipar, műalkotás kereskedelem. Ezek a gazdasági tevékenységek azért potenciális veszély források, mert auditálás során szinte lehetetlen az egyedi ár és annak megállapítása, hogy mekkora összegű forrással milyen idő alatt mekkora profit érhető el.

A listán szereplő körülmények önmagukban azonban nem értékelhetőek, azt, hogy mi tekinthető olyan mértékű gyanús pénzmozgásnak, hogy hatósági intervenció szükséges mindig egyéniesítve, a további számlaforgalmi adatokkal, KYC és OSINT¹⁰⁷⁶ adatokkal összefüggésben szükséges vizsgálni.

4) Civil vagyonekobbzás (civil recovery order= CRO)¹⁰⁷⁷

Míg az 1-3 esetben úgymond megelőző vagyonekobbzási lehetőségek kerültek bemutatásra (melyek megtámadás hiányában véglegessé válnak), addig a civil vagyonekobbzási határozat végleges jellegű vagyonekobbzást jelent az állam javára. A legfelsőbb bíróság által kerül kibocsátásra a civil vagyonekobbzás alá eső, bűnös eredetű vagyon tekintetében a végrehajtó szervek¹⁰⁷⁸ indítványára. A közigazgatási típusú tárgyalás során a vagyonekobbzással érintett személlyel szemben az indítványozó fél bizonyítja, hogy az előterjesztett vagyon illegális eredetű és a fél nem jóhiszeműen szerezte a vagyonelemet. A vagyontárgy vonatkozásában nincs megszorítás, mint a készpénz elkobbzása, számla zárolása és elkobbzása, valamint

¹⁰⁷⁴ <https://www.fatf-gafi.org/en/countries/black-and-grey-lists.html> letöltés: 2024. augusztus 10.

¹⁰⁷⁵ legalizálási szint (=legalisation), amely során a bűnös eredetű vagyon eredete legálisként kerül feltüntetésre.

¹⁰⁷⁶ OSINT= open source information, nyílt forrásból szerzett információ

¹⁰⁷⁷ POCA 5. rész, 2. fejezet 243-245.pont 266. pont

¹⁰⁷⁸ Serious Fraud Office (SFO), National Crime Agency (NCA), Financial Conduct Authority (FCA), Crown Prosecution Service és HMRC

meghatározott vagyonelem elkobzása esetében, bármely értékkel bíró materiális és immateriális vagyonelem tárgyát képezheti.

A CRO elrendelésének biztosítását szolgáló jogintézmény a vagyon felderítés során a vagyontárgy zár alá vétele (property freezing order=PFO)¹⁰⁷⁹ és az ideiglenes letétbe helyező határozat (interim receiving order= IRO)¹⁰⁸⁰ kibocsátása.

A PFO határozat meghozatalával a meghatározott vagyontárgy vonatkozásában felfüggesztik a tulajdonos rendelkezési jogosultságát a vagyontárgy fölött. A PFO egy későbbi vagyoneklobzást biztosító intézkedésnek tekinthető, melynek elrendelésére ugyanúgy a legfelsőbb bíróságnak van hatásköre.

PFO határozattal történő zár alá vétel bevezetésére két esetben két-két konjunktív feltétel teljesülése esetén van lehetőség. PFO kerülhet elrendelésre azon vagyontárgya, amely feltételezetten vagyoneklobzás alá esik és az eljáró hatóság a vagyoneklobzás iránt intézkedést tesz, továbbá vagyoneklobzással érintett vagyontárggyal összefüggésbe hozható vagyontárgyra (=associated property), amely tulajdonosának kiléte nem került megállapításra a hatóságok által.

Vagyoneklobzás alá eső dologgal összefüggésbe hozható vagyontárgy¹⁰⁸¹

- bármely dolog, amelynek tartozéka vagyoneklobzás alá eső dolog
- közös tulajdonban lévő vagyoneklobzás alá eső dolog

Az IRO alapján a legfelsőbb bíróság a későbbi vagyoneklobzás elrendelésének biztosítása céljából a civil vagyoneklobzás alá eső dolgot harmadik személy felügyeletére, őrizetére bízva, vagy elrendeli a megőrzésre kötelezését.

A legfelsőbb bírósági eljárással párhuzamosan az előterjesztő rendőrségi feladatokat ellátó szerv, vagy ügyészség vizsgálatot (POCA a civil vagyonvisszaszerzési eljárás keretében is alkalmazza az *investigation*, azaz nyomozás kifejezést) folytat a vagyon eredetének tisztázása érdekében. A zárolt vagyonból igényelni lehet a minimum életvitel ellátásához szükséges költségek és a szükségszerű jogi költségeknek a feloldását.

5) Aránytalan gazdagodás határozat (unexplained wealth order= UWO)¹⁰⁸²

Az UWO, vagyis aránytalan gazdagodás határozat intézményét a 2017. évben kiadott Criminal Finance Act vezette be. Az UWO kibocsátásával egy vagyon gyarapodási vizsgálat kerül elrendelésre politikai közszereplők, és azon személyek vonatkozásában, akik feltételezetten bűncselekményből származó vagyonnal rendelkeznek, vagy bűnözői kapcsolatokkal bírnak és vagyonuk nem áll arányba a legális jövedelmükkel.

A határozathozatalkor a hatóságok első lépésként felhívják a vizsgálat alá vont személyt nyilatkozattételre a vagyon eredetének igazolása érdekében. A vizsgálat nem tekinthető NCBAR eszköznek, a POCA VIII. rész 2. fejezet 362A. pontban, a nyomozati részben szabályozott, azonban a vizsgálat eredményeként a POCA V. fejezet rendelkezéseinek megfelelően a különböző civil vagyoneklobzások bevezetésre kerülhetnek. A határozat kibocsátásának feltétele, hogy az igazolatlan vagyon értéke elérje az 50.000,- Font összeget.

¹⁰⁷⁹ POCA 5. rész, 2. fejezet 245A. pont

¹⁰⁸⁰ POCA 5. rész 2. fejezet 246.pont

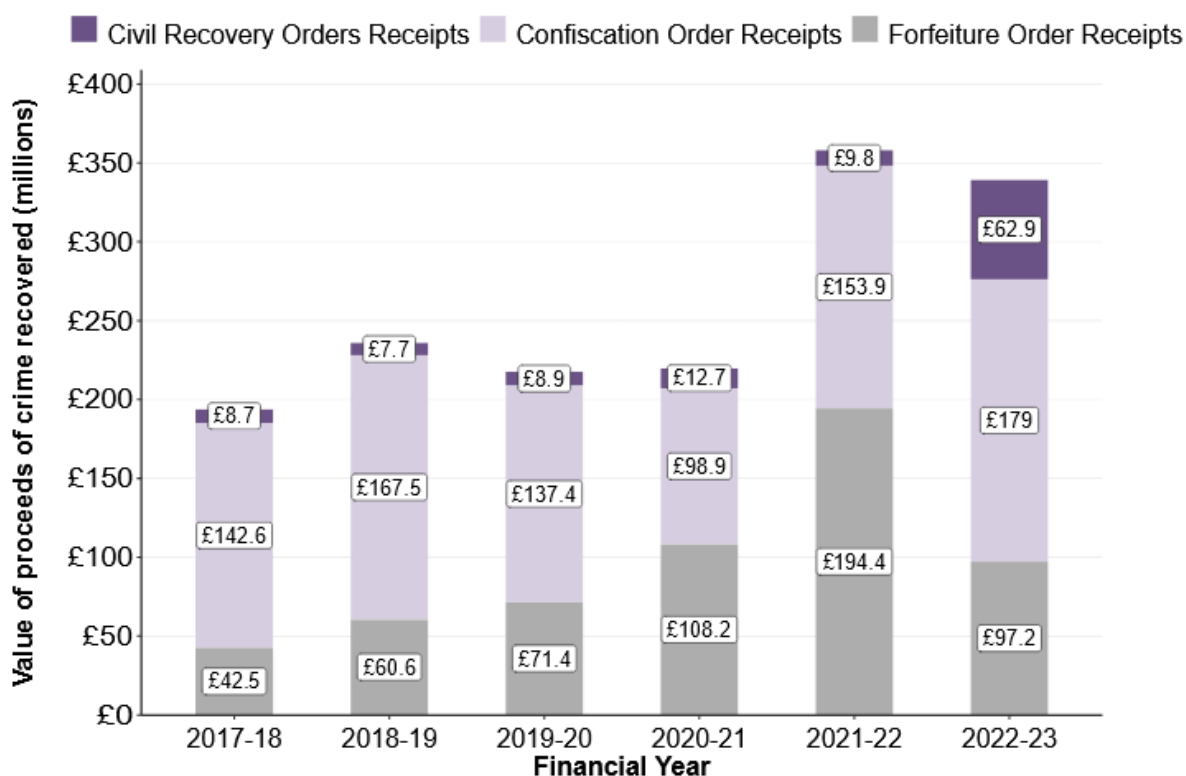
¹⁰⁸¹ POCA 5. rész, 2. fejezet 245. pont

¹⁰⁸² Mat TROMME: *Waging War Against Corruption in Developing Countries: How Asset Recovery Can be Compliant With The Rule of Law. Duke Journal of Comparative & International Law*, 178.

Összehasonlító statisztikai adatok¹⁰⁸³ az Egyesült Királyság területén elrendelt vagyonvisszaszerzési területről

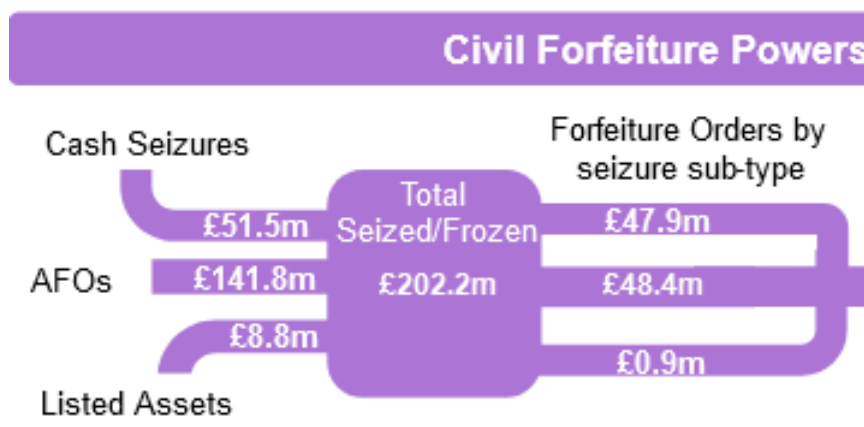
Az Egyesült Királyságban a *National Crime Agency* nyilvánosan, statisztikai adatokat (*JARD* = *Confiscation Order and Forfeiture Order Receipts*) közöl évenkénti bontásban a civil és büntetőeljárás keretében foganatosított vagyonelkobzás során befolyt összegekről.

A diagrammban a függőleges tengely millió Font összegben a vagyonelkobzás összértékét, a merőleges tengely pedig az éveket mutatja. A lila szín a civil vagyonelkobzást (civil recovery order), a rózsaszín a büntetőeljárásban foganatosított vagyonelkobzást, a szürke pedig a készpénz lefoglalást (Cash Seizures), pénzforgalmi számla zárolást (Account Freezing Orders), meghatározott vagyontárgy foglalatát (Listed Asset Seizures) jelképezi.

¹⁰⁸³<https://www.gov.uk/government/statistics/asset-recovery-statistical-bulletin-financial-years-ending-2018-to-2023/asset-recovery-statistical-bulletin-financial-years-ending-march-2018-to-march-2023> letöltés: 2024. augusztus 15.

2021. évben a civil vagyonvisszaszerzés, vagyis a szürke és lila színnel jelölt vagyonvisszaszerzési tevékenység további bontása:

A bontás jól szemlélteti, hogy a civil vagyonelkobzás jelentős részét a számla zárolás (70%), majd a készpénz foglalás (25%) teszi ki. A készpénz elkobzás 93%-ban kutatás során fogatosított lefoglalásból, míg a számla zárolás inkább helyszíni eljárásen kívül hozott határozat alapján történt.

A JARD az adatbázisa alapján azt is kimutatja és közzéteszi éves bontásban, hogy a vagyonelkobzások milyen típusú bűncselekménnyel összefüggésben lettek elrendelve. 2022.01.01-2023.01.01. közötti időszakban a vagyonelkobzás 65%-a csalás típusú bűncselekményből, 24%-a kábítószerre elkövetett bűncselekményből származó, és 11% egyéb bűncselekményből, vagy azzal összefüggésbe szerzett vagyonnal kapcsolatban valósult meg.

6. ELÍTÉLÉS NÉLKÜLI VAGYONVISSZASZERZÉS BEVEZETÉSÉNEK ÉS ALKALMAZÁSÁNAK FŐBB KIHÍVÁSAI

A két, különböző rendszer bemutatása alapján egy átfogó képet nyerhettünk, hogy milyen formában is képzelhető el a vagyonvisszaszerzés további kiterjesztése a bűnös vagyon elkövetői köröktől való elvonása érdekében, és feltételezetten az áttekintés közben minden olvasóban számos kérdés merült fel a megvalósíthatóságával kapcsolatban.

Az NCBAR eszközöknek sok kritikusa akad, hibái között általánosságban az alábbiakat szokták felsorakoztatni:

1. Emberi jogok aránytalan mértékű megsértése

1.1. Tulajdonhoz fűződő jog

Az Európai Unió Alapjogi Charta 1. Cikk 1.§ és az Alaptörvény Szabadság és Felelősség fejezetének XIII. Cikk (1) bekezdése szerint *mindenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez. A tulajdon társadalmi felelősséggel jár.* Ugyanezen jogszabályhely (2) bekezdés rendelkezése alapján *tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.*

A tulajdonhoz való alapvető jog az egyéni cselekvési autonómia anyagi alapjainak biztosítását szolgálja, azonban nem élvez abszolút védelmet. A fenti fejezet I. Cikke értelmében *alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható,* a tulajdonhoz való jog korlátozása során az arányosság, szükségesség vizsgálata azonban speciális szempontok szerint történik. A korlátozás során a szükségszerűség közérdekből megállapítható. Az NCBAR bevezetésének egyik fő célja a bűncselekményből származó vagyon állam javára történő elvonása, a bűncselekmény által megbomlott vagyoni egyensúly helyreállítása, a bűnszervezetek bomlasztása, és annak megakadályozása, hogy a bűnös vagyon felhasználásával újabb bűncselekmények kerüljenek megvalósításra. Ezalapján a speciális teszt elvégzése során a bűnmegelőzés és a bűnüldözés megfelelő közérdeknek tekinthető. Az arányosság kérdéskörében pedig az vizsgálendő, hogy a vagyonelvonás alkalmas-e az adott közérdekű cél megvalósításához, és amennyiben alkalmas, akkor a cél más eszközzel, kisebb mértékű alapjog korlátozással járó módon biztosítható-e. Az arányossági tesztet egyedileg, ügyenként szükséges vizsgálni. Például a meghatározott tulajdonhoz fűződő jog korlátozása arányos lehet olyan esetekben, ahol a bűnösnek vélt vagyon olyan személyhez köthető, aki kapcsolatba hozható hosszabb ideje működő bűnszervezettel. Azonban az alkalmazás nem lehet önkényes, biztosítani kell az állampolgárokat arról, hogy az állam szükségtelenül nem fogja mindenki anyagi helyzetét górcső alá venni és vagyontárgyait elvonni, megfelelő alapinformáció nélkül nem lesznek vagyonszerzési vizsgálatok elrendelve.

Az Európai Bíróság gyakorlata szerint az NCBAR eszköz bevezetése három, konjuktív feltétel találkozása esetén jogszerű:

- NCBAR intézménye törvényben meghatározott
- szükséges, célszerű (bűnmegelőzés, mint közérdekű cél elérését szolgálja)
- arányos intézkedés

Az Európai Bíróság a fenti feltételrendszert az *Acuri vs. Olaszország* 5204/99 (2001. július 5) ítéletében fejtette ki. Az eljárás jogszerűségének megállapítása során továbbá az indokolásban kifejtette, hogy az eljárásban érvényesülnie kell a részvétel elvének, vagyis lehetőséget kell biztosítani a fél részére, hogy a tárgyaláson végig jelen lehessen és jogait megfelelően

gyakorolhassa, továbbá biztosítani kell számára jogorvoslati jogosultságot. Hasonló megállapítást tett a bíróság a Riela vs. Olaszország 52439/99 (2001. szeptember 4. napján kelt) ítéletében is.

1.2. Jó hírnévhez való jog

Az Alaptörvény Szabadság és Felelősség fejezetének VI. Cikk (1) bekezdésében foglaltak szerint *mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák.*

Kritikus pontja az eljárásnak, hogy az NCBAR bevezetése azzal az eredménnyel járhat, hogy egy bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen el nem ítélt személyt az eljárás miatt bűncselekmény megvalósításával kapcsolatba hoznak, ugyanis vagyontárgyát bűncselekményből származó vagyonként elkobozzák. A társadalom a hatósági intézkedés miatt az eljárás alá vont személyt „bűnöző” stigmával láthatja el, amely számos negatív következménnyel jár és ezáltal egyértelműen sérti a jó hírnévhez való jogát.

Fentiek miatt az ügyekben az arányossági feltétel vizsgálata során szükséges feltenni azt a kérdést, hogy a bűnüldözési érdek indokolja-e az ilyesfajta stigmatizálást.

Jogalkotói szinten pedig felmerül a kérdés, hogy országunkban a szervezett bűnözés és pénzmosás elleni küzdelem elérte-e már ezt a szintet, hogy valóban szüksége van egy ilyen típusú eszközrendszer bevetésére. Olaszországban a maffia elleni küzdelemnek hosszú történelme van és a IV. fejezetben írtaknak megfelelően az NCBAR bevezetéséhez nagy horderejű, a társadalom megbotránkozásával járó események vezettek. Angliában a bevezetés indokoltságaként kimutatták, hogy a 2000-s években Angliában a „fekete gazdaság” a GDP 10 % tette ki (javarészt kábítószer kereskedelemről származó tevékenységgel kapcsolatban), amely már válaszlépéseket váltott ki az állam részéről ¹⁰⁸⁴

Az NCBAR bevezetésének indokokaként szolgálhatnak az Európai tendenciák, a szervezett bűnözés és pénzmosás elszaporodása, valamint az Európa szerte egyre több, köznyugalmat zavaró terrorcselekmény és merénylet megvalósulása. A társadalmi elfogadottságban nagy szerepet játszhat a sajtó, amely az állampolgárok számára bemutathatja, hogy az intézkedések bevezetésének reális indoka van, és számos pozitív hatással bír a társadalomra nézve. A pozitív hatás bemutatása körében a szervezett bűnözéssel kapcsolatban tett közlemények során rámutathatnának, hogy mekkora vagyonra tettek szert az elkövetők más személyek és a társadalom kizsákmányolása révén, majd olasz mintára szemléltethetnék, hogy az NCBAR bevezetése és alkalmazása körében a bűnös vagyon elkobzása milyen pozitív hatással volt a közösségre (pl. felvételek felújított iskolákról, kórházakról).

1.3. Tisztességes eljáráshoz való jog és ártatlanság vétele

Az Alaptörvény Szabadság és Felelősség fejezetének XXVIII. cikk (1) bekezdés alapján *mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.* Ugyanezen cikk (7) bekezdése értelmében *mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.* A tisztességes eljáráshoz való jogot az Alapjogi Charta 6. Cikk (1) bekezdése is követelményként támasztja a tagállamok felé.

¹⁰⁸⁴ Colin KING: Civil Forfeiture and Article 6 of the ECHR: Due Process Implications for England and Wales and Ireland. *Legal Studies*, 2014/3, 371-394.

Az ártatlanság védelmét, mint büntetőeljárási alapelvet az Európai Unió Alapjogi Charta 6. § (2) bekezdése, az Alaptörvény Szabadság és Felelősség fejezet XXVIII. cikk (2) bekezdése, valamint a büntetőeljárásról szóló 2017. évi CX. törvény 1. § deklarálja. Az ártatlanság védelme alapján *senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg*. Eszerint a terheltet az eljáró szervek nem tekinthetik bűnösnek mindaddig, amíg a büntetőeljárás bírósági szakaszában független és pártatlan bíróság jogerős döntésével a büntetőjogi felelősségét nem állapította meg¹⁰⁸⁵. Az ártatlanság védelméből bizonyítási követelmény is származik, amely a büntetőeljárás további alapelveit képezik, mint a Be. 7. § (1) bekezdése szerint a *vád bizonyítására a vádló köteles*, és a Be. 7. § (2) bekezdése alapján a *terhelt nem kötelezhető az ártatlanságának bizonyítására*. A Be. 7. § (4) bekezdése pedig kimondja, hogy a *kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére*.

Az NCBAR vonatkozásában kérdésként merül fel, hogy egy közigazgatási, vagy polgári bírósági eljárás tisztességesnek tekinthető-e egy olyan eljárásban, amelynek a tárgya bűncselekménnyel összefüggésbe hozható vagyon, vagyis marginális része a bűncselekmény. Továbbá ezzel kapcsolatban az ártatlanság védelmének érvényesülnie szükséges-e az NCBAR eljárások alkalmával, mikor az NCBAR nem tekinthető büntetőeljárásnak, azonban a vagyonekmozgás alapját ugyanúgy a bűncselekményből való származás határozza meg.

Az Európai Bíróság a kérdések megválaszolását a szankció, és így az eljárás típusától tette függővé.

Az M. vs Olaszország 12386/86. (1991. április 15.) számú határozatban kimondta, hogy Olaszország részéről a megelőző vagyonekmozgás alkalmazására (az alperes maffia szervezethez tartozása vonatkozásában) jogszerűen került sor közigazgatási tárgyalás keretében, mert a vagyonekmozgás nem tekinthető Büntető Törvénykönyvben meghatározott büntetésnek, illetve intézkedésnek. A kérdés, mely szerint tisztességesnek tekinthető-e a vagyonekmozgás bevezetése egy civil tárgyalást követően az nyújt tehát támpontot, hogy büntető jellegű szankciók bevezetésére az NCBAR eljárás egyáltalán ad-e lehetőséget¹⁰⁸⁶.

Hasonló következtetésre jutott a Butler vs. Egyesült Királyság ügyben. A készpénzlefoglalás tárgyában született ítéletben a bíróság akként fogalmazott, hogy a készpénzlefoglalás nem tekinthető büntetőjogi szankciónak, így az ártatlanság védelmének nem kellett érvényesülnie az NCBAR eljárásban.

A Gogitidze and others vs. Georgia¹⁰⁸⁷ ügyben pedig megerősítette azt az bírói gyakorlatot, miszerint a polgári per keretében elrendelt vagyonekmozgás büntetőjogi felelősség megállapítása nélkül megy végbe, nem büntető jogi szankció, hanem prevenció/skompenzáció jellegű intézkedés, emiatt az ártatlanság védelmének nem kell érvényesülnie.

2. Szervezeti kihívások

A bevezetés körében mindenképp kihívásnak tekintendő, hogy új személyzeti apparátus és ezáltal megemelt forrás szükséges a megvalósításhoz a bírósági rendszer tehermentesítése érdekében. A kiadási oldal mellett azonban szem előtt tartandó, hogy az eljárások időszűrőségéhez vezethetne a bevezetés, tekintettel arra, hogy a büntetőeljárások során a vagyonekmozgás alá eső vagyon eredetének bizonyítási kérdésével nem kellene foglalkozni, és ezáltal a vagyonekmozgást biztosító intézkedések által lefoglalt, illetve zár alá vett vagyon kezelési költségei is csökkennének.

¹⁰⁸⁵ FANTOLY Zsanett - GÁCSI Anett Erzsébet: *Eljárási büntetőjog: statikus rész*. Szeged, Iurisperitus Bt, 2013, 204.

¹⁰⁸⁶ Jennifer HENDRY - Colin KING: How far is too far? Theorising Non-Conviction-Based Asset Forfeiture. *International Journal of Law in Context*, 2015/4, 9.

¹⁰⁸⁷ 38682/05. Georgia vs. Gogitidze 125.-126. pont

Az NCBAR egy kevésbé időigényes, törvényes időkeret között lefolytatható eljárásban megvalósítható, amely hosszútávon költséghatékonyabb a büntetőeljárásokkal szemben.

Másodszorban költséghatékonysági szempont az is, hogy ezekben a kevesebb iratot igénylő ügyekben teljes mértékben kivitelezhető lenne az elektronikus ügyintézés.

3. Nemzetközi együttműködés

A különböző pénzmosási alakzatok általában számos, más állam területén kifejtett elkövetési magatartás tanúsításával mennek végbe. Az európai, és nemzetközi együttműködésnek mind adatscere, mind a végrehajtás oldaláról nézve a büntetőeljárások során kifejtett, az Európai Unión belül már szinte zökkenőmentesnek mondható formája alakult ki.

Az elítélés nélküli vagyonelkobzás azonban több ország jogrendszerében is idegen, emiatt a nemzetközi adatscere, az elkobzási határozatok végrehajtása, a biztosítást szolgáló intézkedések elrendelése, valamint vagyonkezelés e területen nem garantált. Ez abban az esetben nem is lehet gond, amikor egy Magyarországon talált vagyontárgy vonatkozásában szükséges a döntést meghozni, akkor viszont már igen, ha például egy országunkban fellelt online pénztárca egy külföldön bejegyzett online pénzügyi szolgáltató külföldön elhelyezett szerverén található.

Ugyancsak problémát jelent a nemzetközi adatscere elmaradása egy eredetigazolás valóságtartamának megállapításakor, ha az külföldi személlyel, vagy vagyontárggyal van összefüggésben.

Az NCBAR minél több országban való bevezetése azonban egy újfajta együttműködési csatornát nyithat az tagállamok és harmadik országok között.

7. KONKLÚZIÓ

Összegzésképp megállapítható, hogy az NCBAR intézményének számos előnye mellett azért nem elenyésző számú hátránya is kimutatható, a bevezetéshez pedig rögzös út és jelentős számú megválaszolandó kérdés vezet. A megvalósítás azonban nem lehetetlen, ugyanis több európai ország jogrendszere is teret enged neki, és azon országokban, ahol alkalmazásra került ott összességében pozitív eredményekről adnak számot.

A tanulmány főbb célja az NCBAR népszerűsítése volt és a jogintézménnyel kapcsolatban a minél szélesebb közösségi körben való gondolatébresztés.

A megvalósítás felé vezető úton első lépésként annak megállapítása szükséges, hogy az ország a szervezett bűnözés elleni küzdelem során elért-e azt a szintet, hogy a vagyonvisszaszerzés további kiterjesztése indokolt legyen.

A bevezetéshez vezető döntéshozatali eljárás során a statisztikai adatgyűjtés, és annak elemzése kiemelten fontos szerepet játszik, így záró gondolatként az elemzéshez szükséges adatgyűjtési szempontokra még kitérek és azokat mellékletben helyezem el.

8. MELLÉKLET

Statisztikai adatgyűjtéshez kérdéskörök

Általános rendőrségi feladatokat ellátó szerveknél és NAV Bűnügyi Igazgatóságánál való statisztikai adatgyűjtési szempontok:

- Elmúlt x évben a vagyoni haszonszerzést célzó, vagy azt eredményező bűncselekmények vonatkozásában:
 - elkövetett ügyek száma,
 - ügyenkénti bontásban a vagyoni hátrány összege
 - ebből hány alkalommal került vagyonprofil elkészítésre
 - vagyonelkobzás biztosítása céljából elrendelt kényszerintézkedésekkel (lefoglalás, zár alá vétel) befolyt összeg (csak vagyonelkobzás, jogi személlyel szemben elrendelt pénzbüntetés biztosítása érdekében elrendelt kényszerintézkedések nélkül)
- Elmúlt évben hány alkalommal fordult elő, hogy rendőri/pénzügyőri intézkedés során igazolatlan eredetű, nagy összegű készpénzt találtak, amelyet a lefoglalás törvényi feltételeinek hiánya miatt az eljárás alá vont személy birtokában hagytak.
- Elmúlt x évben a bünszövetségben, illetve bűnszervezetben elkövetett ügyek száma évenkénti bontásban.

NAV Pénzmosás és Terrorizmus Finanszírozás Elleni Iroda statisztikai adatgyűjtés:

- Évenkénti bontásban az elmúlt x évben hány alkalommal érkezett x Ft. összeget meghaladó, gyanús pénzmozgásról jelentés.
- Ebből hány alkalommal érkezett a jelzés átutalás, készpénz befizetés, illetve kripto valuta átváltás vonatkozásában.

Ügyészségnél való statisztikai adatgyűjtési szempontok:

- Elmúlt x évben a vagyoni haszonszerzést célzó, vagy azt eredményező, vádra küldött ügyek száma.
- Ebből hány alkalommal került a vádiratban vagyonelkobzás indítványozásra.
- Azon esetekben, amikor a vádirat erre irányuló indítványt nem tartalmazott milyen okból került sor a vagyonelkobzás indítványozásának mellőzésére.
- Bünszövetségben, illetve bűnszervezetben elkövetett, vádra küldött ügyek száma éves bontásban x évre visszamenőleg

Bíróságoknál való statisztikai adatgyűjtési szempontok:

- Elmúlt évben a vagyoni haszonszerzést célzó, vagy azt eredményező bűncselekmények vonatkozásában hozott jogerős, bűnösséget megállapító ítéletek felsorolása, elkövetési érték kimutatása, és ezekben a vagyonelkobzás intézkedés alkalmazása.

- Ezen ügyekben a vagyonekobbzás elrendelésének hiánya miatt feloldani rendelt zár alá vételek, és megszüntetni rendelt lefoglalások kimutatása és az erre vonatkozó indokolás megküldése.
- Elmúlt x évben elrendelt vagyonekobbzások összértéke, és az elrendelt vagyonekobbzásokból ténylegesen befolyt összeg évenkénti bontásban.

A fenti statisztikai adatelemzés célja annak kimutatása lenne, hogy az elmúlt években növekedett-e a vagyon elleni, illetve a szervezett keretek között elkövetett bűncselekmények száma. A büntetőeljárásokban részt vevő szervek a vagyonvisszaszerzés tekintetében széleskörűen alkalmazzák-e a törvény adta lehetőségeket. Amennyiben nem, annak mi az oka (túlterheltség, képzés hiány, vagy felderítési és bizonyítási nehézségek) A nyomozati szakban fogatosított vagyonbiztosítás eléri-e a célját, a vagyonekobbzás ténylegesen elrendelésre kerül-e az ügyekben, amennyiben nem, akkor annak mi az oka. Továbbá milyen volumenű azon esetek száma, amikor a hatóságok a gyanús, bűnös eredetű vagyon vonatkozásában nem tudnak cselekedni a civil vagyonekobbzás törvény adta lehetőségének hiánya miatt.

9. IRODALOMJEGYZÉK

- HOLLÁN Miklós: A kiterjesztett vagyonekhozás új szabályozásáról. *Magyar Jog*, 2022/12, 1.
- BELOVICS Ernő: *Büntetőjog I. Általános Rész*. Budapest, HVG Orac, 2018, 543.
- Összefoglaló Jelentés a vagyonekhozással kapcsolatos ügyészégi gyakorlat vizsgálatáról <https://ugyeszseg.hu/repository/mkudok178.pdf> 10.
- FATF 40 Recommendations. <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Standards%20-%2040%20Recommendations%20rc.pdf.coredownload.pdf>
- Mat TROMME: Waging War Against Corruption in Developing Countries: How Asset Recovery Can be Compliant With The Rule of Law. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 176 - 178.
- Francesca FERRARO: *Italian legislation on organised crime, corruption and money laundering*. Library Briefing, Library of the European Parliament. <http://www.library.ep.ec>
- <https://www.legal-tools.org/doc/b8efae/pdf/>
- A.C.M. SPAPENS - M. PETERS - D. VAN DAELE: *Administrative measures to prevent and tackle crime: Legal Possibilities and Practical Application in EU Member States*. Haag, Eleven International Publishing, 2015, 244-252., 256., 258-259.
- Felice PIEMONTESE: Preventing and Fighting Organized Crime and Mafia-type Infiltration: The Italian anti-mafia information model compared with US civil RICO. *The Italian Law Journal*, 2022/2, 659-681. <https://theitalianlawjournal.it/data/uploads/8italj22022/659-piemontese.pdf>
- *Confiscation of the Proceeds of IP Crime: a modern tool for deterring counterfeiting and piracy*. UNICRI, BASCAP, 40. www.unicri.it
- Theodor S. GREENBERG - Linda M. SAMUEL - Wingate GRANT - Larissa GRAY: *Stolen Asset Recovery: A Good Practices Guide of Non-Convictional Based Asset Forfeiture*. The World Bank Star, 2009, 135-137.
- Cyrille FIJNAUT - Latizia PAOLI: *Organised Crime in Europe: Concept, patterns, and control policies in the European Union and beyond*. Springer, 823-832.
- <https://www.college.police.uk/app/investigation/investigative-strategies/financial-investigation/asset-recovery/cash-seizure>
- <https://usesmileid.com/blog/money-laundering-red-flags>
- <https://www.fatf-gafi.org/en/countries/black-and-grey-lists.html>
- <https://www.gov.uk/government/statistics/asset-recovery-statistical-bulletin-financial-years-ending-2018-to-2023/asset-recovery-statistical-bulletin-financial-years-ending-march-2018-to-march-2023>
- Colin KING: Civil Forfeiture and Article 6 of the ECHR: Due Process Implications for England and Wales and Ireland. *Legal Studies*, 2014/3, 371-394.
- FANTOLY Zsanett - GÁCSI Anett Erzsébet: *Eljárási büntetőjog: statikus rész*. Szeged, Iurisperitus Bt, 2013, 204.
- Jennifer HENDRY - Colin KING: How far is too far? Theorising Non-Conviction-Based Asset Forfeiture. *International Journal of Law in Context*, 2015/4, 9.

Felhasznált joganyag:

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- Európai Unió Alapjogi Chartája
- Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény
- Büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény
- 2/20520. BJE Büntetőeljárás során vagyonekbezköz elrendeléséről
- 95. BK vélemény a vagyonekbezköz egyetemleges alkalmazásának tilalmáról, illetve a részesekkel szembeni alkalmazásáról
- 69. BK. vélemény a vagyonekbezközről
- EBD2019. B.13.
- EBH2011. 2306.
- BH 2016.162
- BH2013.292.
- BH2013.11.
- BH2009. 133
- BH 2002.10.
- Kúria Bfv.599/2013/5.
- Olasz Anti-maffia törvény: 2011. év szeptember 6. napján megalkotott 159. számú törvény
- Proceeds of Crime Act: 2002. évi Bűncselekményből származó vagyonról szóló törvény (Egyesült Királyság)

**BÜNTETŐJOGI SZEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT**

Martinsich Ferenc

A büntetőjogi szankciók szigorításának dilemmái az állatvédelem jegyében.

1. BEVEZETÉS

Mint ahogy a címből is kitűnik, pályázati munkám témájaként az állatok büntetőjogi védelmét választottam, azon belül is kitérek az állatítéletekre, az állatvédelmi törvényre, az állatkínzás tényállására, a joggyakorlatra, más államok jogi szabályozására és a felelős állattartásra. Munkámban bemutatásra kerül az ország egyik legszörnyűbb állatkínzási ügye, a „magyar Mengele” története. Ezeken túl olyan kérdésekkel is foglalkozok, mint az állatrendőrség felállítása és az állattartástól eltiltás, mint lehetséges büntetés bevezetése hazánkban. Dolgozatom tárgyának megválasztásában nagy szerepe volt a büntetőjog és az állatvédelem iránti érdeklődésemnek. Emellett azért is tartom fontosnak a témakört, mert álláspontom szerint Közép- és Kelet-Európában az állatvédelem jogi szabályozása visszamaradottabb Nyugat-Európaéhoz képest, így a probléma a jogi oktatásban sem kapott igazán teret.

Ezeket felül meg kell említenem, hogy én magam is rajongok az állatokért. Gyermekkorom óta szoros kapcsolatban vagyok velük, mindig volt valamilyen háziállatunk a családban. Jelenleg két kutyánk, postagalambjaink, papagájaink, gyémántgalambjaink és kacagó gerléink vannak. Elmondhatom, hogy mindegyikük érző lény és tőlünk függenek, ezért nagy felelősséggel tartozunk azért, hogy megadjuk a megfelelő életkörülményeket számukra. Számtalanszor mentettük meg állatok életét, például emlékszem arra, amikor a nagypapámmal egy kiszáradt kisbirkát sikerült megmentenünk, valamint édesapámmal számos galambon segítettünk és segítünk a mai napig.

Hiszem azt, hogy az állatok nagyobb figyelmet fognak kapni a jövőben. Ők azok, akik bármi szó nélkül tűrik az általunk okozott fájdalmakat, segítik mindennapjainkat, bármennyire is nehéz feladatról van szó és ők azok, akik a legnagyobb bajban is mellettünk állnak. Ők azok, akik tetteikkel felvidítanak minket, kimutatják felénk szeretetüket vagy éppenséggel lenyűgöznek minket a teljesítményükkel. Létünket nehezen tudnám elképzelni nélkülük, ők nemcsak a tág ökoszisztéma, hanem közvetlen környezetünk részei is.

Pályázati munkám megírásához főként jogszabályokra és azokon alapuló tanulmányokra támaszkodtam, amelyeket a lábjegyzetekben és az irodalomjegyzékben tüntettem fel. A vonatkozó bírósági határozatok keresése ugyan sok időt vett igénybe, de segítettek elmélyíteni az ismereteimet, jobban megérteni a tényállásokat és az ítélkezési gyakorlatot.

A kutatómunkám során találkoztam egy Hippokratésztől származó idézettel, amely nagy hatással volt rám és motiváló erővel hatott, mert kifejezetten jól tükrözi azt, hogy az állatok érző, védelmet érdemlő lények: *„a lélek ugyanaz minden élő élőlényben, habár mindegyikük teste más.”*

2. ÁLLATOK A BÜNTETŐBÍRÓSÁG ELŐTT

A középkori állatítételek az ókori gondolkodástól teljesen távol álltak, hiszen az ókori Hellaszban a filozófusok szellemi hagyatékát vizsgálva kimutatható volt az az erkölcsi alap, miszerint súlyos lelki teher nélkül nem lehet elpusztítani az ember munkáját segítő állat életét, valamint az ókori Rómában az állatokat dolognak (*res*) tekintették. Utóbbi ókori nép világában jelent meg az állatkínzás első intézményesített formája, mégpedig az állatviadatok, amelyek az állatítételekhez hasonlóan az élőlények szenvedéséhez és pusztulásához vezettek.¹⁰⁸⁸

A feljegyzett állatperek két fő altípusát lehet elkülöníteni: háziállatokkal szembeni és állatcsoportokkal szembeni eljárások. Előbbinél a legkorábbi ismert esetre 1266-ban került sor, Fontenay-aux-Roses-ban. Egy sertést nyilvánosan, máglyán halálraítéltek, mert felfalt egy gyermeket.¹⁰⁸⁹ Egy másik esetben, amely szintén Franciaországban történt meg, egy kocát és hat kismalacát állították büntetőbíró elé azon váddal, hogy megöltek és részben megették egy gyermeket. A koca büntetőjogi felelősségét megállapították és kivégezték, viszont a malacokat felmentették, figyelembe véve korukat, az anyjuk által mutatott rossz példát, valamint a közvetlen bizonyítékok hiányát, melyek alapján kapcsolatba lehetett volna őket hozni a bűnténnyel.¹⁰⁹⁰ A háziállatokat és haszonállatokat közönséges büntetőbírók elé állították.¹⁰⁹¹ Így a középkorban az állatokat gyakran idézték a bíróságok elé. Franciaországban 92 esetet jegyeztek fel 1120 és 1740 között.¹⁰⁹²

Az állatperek másik fajtája, amikor egy egész állatcsoport (leggyakrabban kártevők) ellen léptek fel. Ezekben az esetekben nem a világi, közönséges büntetőbírók folytatták le az eljárást, hanem az egyházi igazságszolgáltatás ítélkezett. Az egyházi eljárások jogkövetkezménye a halálbüntetés, amelyet ördögűzési vagy kiközösítési szertartás közepette szabtak ki. Ha a helybéli embereket a vadállatok zaklatták, az elkövetőket három alkalommal idézték. Amennyiben nem jelentek meg, mulasztás miatt ítéltek el őket. Ezt követően rendelték el azt, hogy az állat meghatározott időn belül hagyja el a területet. Ha ezen felhívásnak sem tett eleget, akkor ünnepélyesen bejelentették az ördögűzést. A jogi eljárás hosszadalmas, lassú volt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a 15. században St. Julien népe és egy bogárkolónia közti per 42 éven át tartott.¹⁰⁹³ Az eljárás lassú lefolyása mellett további problémát okozott a vádlottak előállítása, hiszen az állatok a bírói felszólításnak nem engedelmeskedtek. A középkori eljárásrend alapján ilyen fajta eljárásokban a kártevőket hivatalos futárok útján értesítettek a készülő eljárásról, majd a bíróság számára egy példányról gondoskodtak, amely az egész kártevő csoportot képviselte. A legkorábbi ismert esetre Dél-Tirolban, 1388-ban került sor, amikor a sáskákat a helyi egyházközség kiközösítette.¹⁰⁹⁴ A bűnös állatok előállításának másik módszere a pontos leírás megadása volt, a könnyebb azonosítás érdekében. 1521-ben, Autumban a helyi patkányokat szándékos károkozással vádoltak és így írtak róluk: „szürkés színű, lyukban élő, piszkos patkány formájú állatok.” Az ügy a francia jogtörténetben azért vált híressé, mert Bartholomew Chassanée a rágsálók védőügyvédjeként nagy ügyességgel és szenvedéllyel vetette magát harcba. Arra a kérdésre, hogy a kártevő patkányok miért nem jelentek meg a kijelölt napon az idézésre, a jogász azzal a kifogással élt, hogy a felszólítást nem pontosan fogalmazták meg, hiszen azt a megjelölést kellett volna használni, hogy az egyházmegye összes patkánya. Ezt követően sikerült határidő hosszabbítást kérnie, azon az alapon, hogy a kliense idős és beteges és evégett speciális bánásmódban kell részesíteni. Amikor harmadik alkalommal sem jelentek meg, Chassanée azzal a védekezéssel állt elő, hogy

¹⁰⁸⁸ D. HORVÁTH Vanessza: Az állatvédelem előképei. *Scriptura*, 2021/1, 7 – 12.

¹⁰⁸⁹ Állatperek. *Fókusz*, 2008/61. (letöltés dátuma: 2024. 04. 26.)

¹⁰⁹⁰ Tim HEALEY: *A világ legnagyobb pereit*. Budapest, Vénusz Kiadó, 1993, 83.

¹⁰⁹¹ HEALEY: i. m. 84.

¹⁰⁹² HEALEY: i. m. 83.

¹⁰⁹³ HEALEY: i. m. 84.

¹⁰⁹⁴ Állatperek. *Fókusz*, 2008/61. (letöltés dátuma: 2024. 04. 26.) (megtekintés dátuma: 2024.04.26.)

a vádlók macskái korlátozzák a patkányok megjelenését a bíróság előtt, elriasztják őket és a bíróság feladata az, hogy az összes macskát zárják be és biztosítsák azt, hogy ne zaklassák a klienseit. A bíróság az indítványt elfogadta, viszont Autum lakói nem egyeztek bele, hogy a macskáikat rendreutasítsák. A vádat ejtették, Chassanée győzött.¹⁰⁹⁵

1499-ben Németországban egy medve büntetőeljárását többször elnapolták azzal az indokkal, hogy a vádlottnak joga van saját főnemesi bírósága elé állni (azaz más medvék elé). 1519-ben Itáliában vakondokat a termények pusztításának vádjával állítottak bíróság elé, és távollétükben száműzésre ítélték őket, de a bíróság méltányos volt a várandós anyák és kisvakondok esetében, ők 14 nap haladékot kaptak.

Ha a vád tárgya boszorkányság volt, akkor a bíróságok sokkal szigorúbban ítéleztek, az állat nem számíthatott könyörületre. 1474-ben Baselben egy kakast azért állítottak bíróság elé, mert tojást rakott. A védelem arra hivatkozott védbeszédében, hogy ez a cselekedet ártalmatlan és akaratlan volt és az ilyen cselekmény nem büntethető a jog által. A bíróság fenntartotta azt, hogy ilyen esemény csak a sátánon keresztül történhetett. A madarat a tojásával együtt, megfelelő formaiságok és ünnepélyesség mellett máglyára vetették.¹⁰⁹⁶

A nyilvános kivégzésekkel az elrettentést akarták elérni. Erre egy 1595-ös eljárás során keletkezett forrás utal. Leiden városában nyilvánosan kivégeztek egy kutyát, amelyik megharapott egy gyermeket. Az ítélet indokolásában az állt, hogy a szankciót nyilvánosan kellett végrehajtani, hogy a példa „elrettentsen más kutyákat”. Viszont felvetődik az a kérdés, hogy egy-egy kutya vagy sertés kivégzése mennyire lehetett hatással a többi háziállatra, hiszen azok a kivégzések időtartama alatt az istállójukban maradtak. Az állatok nyilvános halálbüntetéseinek címzettjei valószínűleg a gazdák voltak, akiket így bírtak rá arra, hogy a jövőben elővigyázatosabbak legyenek.¹⁰⁹⁷

Az állatokkal szemben a középkori joggyakorlat nem csak a nyilvános halálbüntetést ismerte jogkövetkezményként. Kevésbé súlyos bűncselekményeknél megelégedtek a megszégyenítéssel és a börtönbüntetéssel. Ausztriában egy kutyát, aki egy tanácsurat harapott meg, egyévi és egy napi fogházra ítélték. Az ebet nem börtönben, hanem a város piacterén lévő rácsos fogdában tartották fogva, hogy a nép csúfolódásának is ki legyen téve.¹⁰⁹⁸

Összegezve nyilvánvaló, hogy az állatokkal szembeni büntetőeljárás számos hasonlósággal rendelkezik az emberekkel szemben lefolytatott eljárással. Elmondható, hogy azonos jogok illették és azonos kötelezettségek terheltek őket a középkori eljárásokban. Az állatokat is idézték, a védelemhez való jog megillette őket, az ügyről jegyzőkönyvet vettek fel, ítéletet hoztak és a jogkövetkezményeket végre is hajtották. A jogszerűséget az is mutatja, hogy az állatoknál is figyelembe vettek bizonyos tényeket az elkövetés idejében, mint például az életkort a hat malac vonatkozásában. A felvilágosodás korában aztán elenyésztek ezek az állatperek, s mai jogi álláspontoktól is idegen ez a szemlélet. A felelősségi szabályok középpontjában már nem az állat, hanem az ember áll.

¹⁰⁹⁵ Tim HEALEY: *A világ legnagyobb perei*. Budapest, Vénusz Kiadó, 1993, 84 – 85.

¹⁰⁹⁶ HEALEY: i. m. 86.

¹⁰⁹⁷ Állatperek. *Fókusz*, 2008/61. (letöltés dátuma: 2024. 04. 26.) (megtekintés dátuma: 2024.04.26.)

¹⁰⁹⁸ Állatperek. *Fókusz*, 2008/61. (letöltés dátuma: 2024. 04. 26.) (megtekintés dátuma: 2024.04.26.)

3. AZ 1998. ÉVI XXVIII. TÖRVÉNY AZ ÁLLATOK VÉDELMEÉRŐL ÉS KÍMÉLETÉRŐL

A magyar joganyagban egy 1998-ban elfogadott, 1999. január 1-jétől hatályos törvény alkotja az állatvédelem gerincét, mégpedig az 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről (a továbbiakban: az Ávt.).

3.1. Az állatvédelmi törvény szellemisége

Az Ávt. megalkotását megelőzte egy társadalmi kezdeményezés, a jogalkotást az állatvédő egyesületek és sajtószervek sürgették. Az igényt az élőlényekkel való érintkezés különböző területein tömegesen megjelenő idegborzoló jelenségek táplálták. A preambulum meghatározza azokat az indítékokat, amelyek a törvény megalkotását szükségessé tették. Az Országgyűlés a jogszabályt annak tudatában alkotta meg, hogy az állatok érző, szenvedni és örülni képes teremtmények, tiszteletben tartásuk és jó közérzetük biztosítása pedig minden ember erkölcsi kötelessége. Emellett felismerte azt a kivételesen nagy értéket, amit az állatvilág, mint egy teljes egész és az egyes állatok hordoznak, jelentenek az emberiség számára.¹⁰⁹⁹

A jogszabály elsődleges célja az állatvilág megőrzése, annak egyedei ésszerű és hatékony védelme, tudományosan megalapozott hasznosítása, valamint az állatvédelem reguláinak megalapozása. A rendelkezés előtérbe helyezi az embereknek az állatvilág egyedeivel szemben fennálló köteletségérzetét. A rendelkezések hatálya állategységek jól körülhatárolható, taxatív felsorolt csoportjaira terjed ki. A felsorolásról elmondható, hogy szinte teljes körű és a szakirodalom által elfogadott, korszerű kategorizálást tartalmaz, például a hatálya kiterjed a kutatási-kísérleti célra szolgáló állatokra, verseny- és sportcélra tartott állatokra, a kedvtelésből tartott állatokra és a veszélyes állatokra.¹¹⁰⁰

A törvény általános indokolása az állatvédelmet, mint gyűjtőfogalmat határozza meg: „Az állatvédelem tulajdonképpen nem más, mint az állatvilágot különböző irányokból fenyegető veszélyekkel szembeni óvó tevékenységek foglalata.” Ennek körébe vonható az állatvilág teljességének, fajtagazdagságának megóvására szakosodott természetvédelem, az állatok betegségeinek megelőzésével és leküzdésével foglalkozó állategészségügy, továbbá a vad- és halgazdálkodási állományvédelem. Ezek mellett fontos összetevője az emberi ráhatás alatt élő állatok kíméletét célul tűző, úgynevezett egyedkímélő állatvédelem. Az egyedkímélő állatvédelem erkölcsi fogantatású, alapgondolata az, hogy az emberiség és az állatvilág együttesen része a természet élővilágának. A teremtmények az idő elmúltával az embernek kiszolgáltatott helyzetbe kerültek, ugyanakkor az állatvilág az összetett emberi szükségletek kielégítésének forrása. Ezek egy része az ember számára létfontosságú és igénybevitelükről nem lehet lemondani, viszont a két fél közötti kapcsolatot nem uralhatja a gazdasági és az emberi önkény. Fontos szerepet kell kapnia a kötelékükben az emberiségnek, az erkölcs és a kultúra egyetemes értékeinek is. Az egyedeket meg kell védeni az emberi felelőtlenséggel és a kíméletlenséggel okozott szükségtelen szenvedéstől.¹¹⁰¹

¹⁰⁹⁹ 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről

¹¹⁰⁰ 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről általános indokolása

¹¹⁰¹ KÁROLYI Judit: Az állatkinzás szabályozásának fejlődése Magyarországon. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2006/13, 10.

3.2. Az állatvédelmi törvény felépítése

A törvény tizenegy fejezetből áll és azokon belül címekről beszélhetünk. Ezek közül a dolgozatom és a további kutatásaim szempontjából releváns részeket mutatom be röviden.

Az I. Fejezete az általános rendelkezéseket tartalmazza, így a jogszabály célját, hatályát, illetve az alapfogalmakat. A II. Fejezetében az állat védelmének általános szabályait találhatjuk, mint például az állat tartására, beavatkozásokra, élet kioltására vonatkozó rendelkezéseket, valamint ezek mellett az állatkínzás tilalmát is megfogalmazza. A III. Fejezet az egyes állatok külön védelméről rendelkezik, így megemlíti a vágóállatokat, a prémükért tenyésztett fajokat és a veszélyes állatfajok egyedeit. A IV. Fejezete rögzíti az állatkísérletek végzésének feltételeit.¹¹⁰²

A dolgozatom témája és terjedelme alapján a hivatkozásaim főként a törvény I. és II. Fejezetében található rendelkezésekre vonatkoznak.

¹¹⁰² KÁROLYI Judit: Az állatkínzás szabályozásának fejlődése Magyarországon. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2006/13, 10.

4. AZ ÁLLATKÍNZÁS

4.1. Jogtörténeti kitekintés

Az állatkínzás büntetése iránti igény egészen a 19. század elejéig nyúlik vissza. Az 1878. évi V. törvénycikk (Csemegi-kódex), a bűncselekményeket hármass (trichotóm rendszer), súlyuk szerint osztotta fel büntettekre, vétségekre és kihágásokra. Az állatkínzás a kihágások csoportjába tartozott, tényállását az 1879. évi XL. törvénycikk, azaz a kihágásokról szóló törvény tartalmazta, a következő megfogalmazásban: „*A ki nyilvánosan, botrányt okozó módon állatot kínoz, vagy durván bántalmaz, úgyszintén, ki az állatkínzás ellen kiadott rendeletet vagy szabályrendeletet megszegi: nyolcz napig terjedhető elzárással és száz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.*”¹¹⁰³ A hatályos jogi szabályozással szemben az elkövetési tárgy nem csak a gerinces állatokra vonatkozó védelmet juttatta kifejezésre, hanem minden állatfajára kiterjedő oltalmat biztosított. A védett jogi tárgya a tényállásnak nem az állatok testi épsége, hanem a közrend megóvása volt. Az elkövetési magatartások vagylagosak és e körbe tartozott az állatkínzásról szóló rendeletek megszegése, a kínzás és a durva bántalmazás is. Utóbbit a jogszabály nem definiálta és evégett a jogalkalmazói gyakorlatra lehetett csak hagyatkozni. A gyakorlat durva bántalmazás alatt értette azt az esetet, amikor a vádlott az élő denevért, szárnyainál fogva ajtajára szegezte. A kínzás alatt az állat testének fájdalmat okozó sérelmezésen túl a munkában való túlerőltetést is értették, tehát ha beteg állatot alkalmaztak terhek vontatására, vagy egyébként megfeszített munkára, amelynek eredményeképp az élőlény kimerült és a munka közben összeesett.¹¹⁰⁴ Az 1879. évi XL. törvénycikk indokolása az állatkínzás szankcionálását a műveltebb nemzetek törvényhozásaira vezeti vissza: „*Az állatkínzást a műveltebb nemzetek törvényhozásai büntetéssel sújtják, mert az erkölcsiség szabályainak durva megsértései közvetve a jogrendet is veszélyeztetik; ilyennemű cselekmények elvadiják a kedélyt, és másoknak botrányoztatásul szolgálnak.*” Ezen törvényi indokolásból megfelelően kitűnik a védett jogi tárgy, valamint erkölcstelennek vallja az állatok felé irányuló durva bántalmazást.

A szocialista jogalkotás visszalépést mutatott az állatvédelemben, mivel az 1955. évi 17. sz. törvényerejű rendelet az 1950. évi II. törvény VII. Fejezetét hatályon kívül helyezte, így a magyar büntetőjogban megszűnt a bűncselekmények kettős (bichotóm rendszer), súly szerinti felosztása.¹¹⁰⁵ Ennek következtében az állatkínzás 1955-től nem bűncselekménynek, hanem szabálysértésnek minősült, amelyet később Az egyes szabálysértésekről szóló 17/1968. (IV. 14.) kormányrendeletben helyezett el a jogalkotó.¹¹⁰⁶ A kormányrendelet a tényállást az alábbi módon határozta meg: „*Aki állatot nyilvánosan, botrányt okozó módon vagy durván bántalmaz, ezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.*”¹¹⁰⁷ A szabadságelvonó elzárás jogkövetkezmény alkalmazását a jogalkotó nem tette lehetővé, viszont a jogszabály módosítására számtalanszor sor került, azonban ez csak a jogkövetkezmények mértékét és a helyszíni bírságolást érintette, mégpedig a 19/1983. (VI.15.) MT rendelet 1000 forintról 3000 forintra emelte a pénzbírság maximálisan megállapítható mértékét.¹¹⁰⁸

Az állatvédelmi törvény elfogadása, az esetszám emelkedése és a társadalmi érzékenység növekedése vezetett ahhoz, hogy később az állatkínzást kriminalizálják a 2000-es évek elején. A kriminalizációt és súlyosabb pönalizálást egy ártatlan kutyanak a szenvedése és halála

¹¹⁰³ 1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról 86. §

¹¹⁰⁴ KÁROLYI Judit: Az állatkínzás szabályozásának fejlődése Magyarországon. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2006/13, 5 – 6.

¹¹⁰⁵ KÁROLYI: i. m. 8.

¹¹⁰⁶ D. HORVÁTH Vanessza: Az állatvédelem előképei. *Scriptura*, 2021/1, 17.

¹¹⁰⁷ 17/1968. (IV. 14.) Korm. rendelet egyes szabálysértésekről 25. §

¹¹⁰⁸ D. HORVÁTH Vanessza: Az állatvédelem előképei. *Scriptura*, 2021/1, 17.

sietette.¹¹⁰⁹ Fadd-Domboriban, 2003. június 16-án három vagyonőr meglőtte, majd autó után kötötte a kutyát és több száz méteren át vontatták, majd sorsára hagyták. Az eb két napon át bujdosott, mielőtt állatorvoshoz került, viszont az életét megmenteni sajnálatos módon nem sikerült.¹¹¹⁰

Az eset nyilvánosságra kerülése után 380.000 állampolgár támogatta aláírásával az állatkínzás büntetőjogi szankcionálását. Különös módon a népi kezdeményezés, társadalmi összefogás jelentősége sokkal hangsúlyosabb volt, mint a közjogi relevanciája.

Az ártatlan kutya halálát követő közfelháborodás és az állampolgárok támogatása nyomán az Országgyűlés az 1978. évi IV. törvényt (a továbbiakban: a régi Btk.), a Büntető Törvénykönyvről módosította és az állatkínzás tényállása belekerült a jogszabályba, bűncselekménnyé, azon belül is vétségévé vált.¹¹¹¹ A hatályos törvényszöveggel szemben a legfontosabb különbség az, hogy a 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (a továbbiakban: a Btk.) külön szabályozza az orvvadászatot és az orvhalászatot, leválasztva az állatkínzás általános tényállásáról. További eltérés a két tényállás között az, hogy az elhagyás, elűzés és kitétel fordulatnál a régi Btk. nevesíti a bűncselekmény alanyát, valamint a gerinces állat törvényi fogalom helyett a háziasított emlősállat és az ember környezetében tartott veszélyes állat fogalmát használja.¹¹¹² A régi Btk. a közrend elleni bűncselekményekről szóló fejezetben, azon belül is a közbiztonság elleni bűncselekmények között szabályozta, míg a Btk. már a környezet és a természet elleni bűncselekmények közé helyezte el.¹¹¹³ Véleményem szerint erre azon okból került sor, mert az állatok a környezet részéhez tartoznak, valamint jelentős társadalmi és jogi szemléletváltozás következett be, a társadalom és jogalkotás szempontjából is fontossá vált környezetünk hosszútávú védelme. Ezek mellett az Európa Unió irányelvei is hatással voltak a változásra, például a Madárvédelmi irányelv (2009/147/EK), az Élőhelyvédelmi irányelv (92/43/EKG) és a Környezetvédelmi Büntetőjogi Irányelv (2008/99/EK).¹¹¹⁴

2012 óta a törvényszöveg változásokon nem esett át, viszont a büntetési tételek szigorításra és a minősített esetek bővítésre kerültek, amelyekre pályázati munkám további szegmenségben fogok kitérni.

4.2. A hatályos tényállás elemzése

A Btk. az állatkínzás tényállását az alábbi módon határozza meg:

„Aki gerinces állatot indokolatlanul oly módon bántalmaz, vagy gerinces állattal szemben indokolatlanul olyan bánásmódot alkalmaz, amely alkalmas arra, hogy annak maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozza, gerinces állatát vagy veszélyes állatát elűzi, elhagyja vagy kiteszi, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹¹¹⁵

A bűncselekmény védett jogi tárgya az állatok ésszerű védelméhez és kíméletéhez fűződő társadalmi érdek. A törvényszöveg kettő elkövetési tárgyat állapít meg: a gerinces állatot¹¹¹⁶ és

¹¹⁰⁹ D. HORVÁTH Vanessza: Az állatvédelem előképei. *Scriptura*, 2021/1, 18.

¹¹¹⁰ GYÖREI Péter: *A kutya, aki törvényt irt.* <https://drgyorei-bunteto-ugyved.hu/uncategorized/a-kutya-aki-torvenyt-irt/> (letöltés dátuma: 2024.02.15.) (megtekintés dátuma: 2024.02.15.)

¹¹¹¹ D. HORVÁTH Vanessza: Az állatvédelem előképei. *Scriptura*, 2021/1, 19.

¹¹¹² 1978. évi IV. törvény 266/B. §

¹¹¹³ VETTER Szilvia: *Állatvédelmi jog.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2024, 148.

¹¹¹⁴ Az irányelv kifejezetten aggasztónak látja a környezettel kapcsolatos bűncselekmények számának növekedését és evégett kiemelten fontosnak tartja a büntetőjogi fellépést a talaj, a vizek, az állatok vagy a növények védelme érdekében.

¹¹¹⁵ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 244.§

¹¹¹⁶ A fejlettség legmagasabb szintjén lévő, belső szilárdító vázú állat.

a veszélyes állatot¹¹¹⁷. Míg az előbbinél kizárólag gerinces élőlényre, az utóbbinál gerinctelen egyedekre is vonatkozik a büntetőjogi védelem.

A vétség elkövetési magatartásai az indokolatlan bántalmazás, bánásmód és az állat feletti birtoklás szándékos megszüntetése. Bántalmazásnak minősíthető minden erőszakos ráhatás, akkor is, ha a testi épséget nem sérti, sőt a lelki bántalmazás is elegendő a tényállás kimerítésére. A bűncselekmény alanya ezeknél a magatartásoknál bárki lehet.¹¹¹⁸

Az elűzés, elhagyás és kitétel elkövetési fordulatának büntetni rendeltségének indoka az állat kiszolgáltatott helyzete és a magára hagyott állat révén okozható veszélyhelyzet megelőzése. A büntetendő cselekmény elkövetője a birtokviszonyra utalásból következően csak az állat tulajdonosa vagy használója lehet.

A bűncselekmény mind egyenes és mind eshetőleges szándékkal elkövethető. Gondatlan alakzata nincs. A rendbeliség a támadott elkövetési tárgyak számán alapul.¹¹¹⁹

A Btk. a bűncselekmény minősített eseteit is megállapítja, amelyek megvalósítása esetén már nem vétségről, hanem büntetről beszélhetünk. Az állatkinzás minősített esete valósul meg, ha azt *különös szenvedést okozva, több állat maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozva, nagy nyilvánosság előtt, az állatok védelméről és kíméletéről szóló törvényben meghatározott, az állat kedvtelésből való tartásától, illetve az érintett állatfaj tartásától eltiltással érintett állattal szemben az eltiltás tartama alatt, állatkinzás vagy tiltott állatviadal szervezése bűncselekmény miatti elítélést követő két éven belül, méreg alkalmazásával vagy az állat elpusztítására alkalmas csaletek kihelyezésével több állat pusztulását okozva, vagy különös visszaesőként követik el.*¹¹²⁰ *Súlyosabban rendeli büntetni azt az elkövetőt a törvény, aki haszonszerzési cél érdekében, tíznél nagyobb számú kedvtelésből tartott állatra, a jó gazda gondosságának elmulasztásával követi el az állatkinzást,*¹¹²¹ *valamint azt, aki méreg*¹¹²² *alkalmazásának vagy az állat elpusztítására alkalmas csaletek kihelyezésére irányuló előkészületet követ el.*¹¹²³

Az előbb említett valamennyi minősített eset 2022. január 1-jétől büntetendőek. A jogalkotó kísérletet tesz fellépni azon illegális szaporítók ellen, akik a tevékenységükkel az állatkinzás bűncselekményét valószínűsítik meg, hiszen a szaporítók sokszor a haszon maximalizálása érdekében a kölyökállatokat idő előtt leválasztják az anyaállattól, ezt követően alkalmatlan helyen tartják és szállítják őket. Sokszor a leválasztott állatok életkörülményeit, élelemmel és ivóvízzel való ellátását és egészségügyi gondozását sem képesek megfelelően biztosítani. Ezen felül számos állatorvost igénylő beavatkozást (például: farok, fül csonkítás) maguk végzik.¹¹²⁴ A nagy nyilvánosság előtti fordulat esetében a technikai fejlődést vették, hiszen egy állatbántalmazással kapcsolatos videó nagy tömegekhez azonnal eljuthat.¹¹²⁵ A jogalkotó három évig terjedő, illetve egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés büntetési tételkeretet határozott meg a minősített esetek vonatkozásában.

¹¹¹⁷ 85/2015. (XII. 17.) FM rendelet a veszélyes állatfajokról és egyedeik tartásának szabályairól, 1. melléklete határozza meg a veszélyes állatok körét a biológiai osztályok alapján (Például: hüllők, emlősök, izeltlábúak, madarak). Veszélyes állatnak minősül például az fekete özvegy, a komodói varánusz, a hópárduc és a majomevő sas.

¹¹¹⁸ BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: Büntetőjog II. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 342.

¹¹¹⁹ BELOVICS – MOLNÁR – SINKU: i. m. 342 - 343.

¹¹²⁰ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 244. § (2) (3)

¹¹²¹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 244. § (4)

¹¹²² 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 253/A. §: E fejezet alkalmazásában a méreg olyan veszélyes anyag vagy keverék, amely toxikológiai tulajdonságai alapján a belégzése, lenyelése vagy a bőrön át történő felszívódása esetén az állat életét veszélyezteti, illetve az állat különös szenvedését vagy maradandó egészségkárosodását idézheti elő.

¹¹²³ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 244. § (5)

¹¹²⁴ VETTER Szilvia: *Állatvédelmi jog*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2024, 152.

¹¹²⁵ VETTER Szilvia: *Állatvédelmi jog*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2024, 151.

*A különös visszaesés szempontjából hasonló jellegű bűncselekménynek tekintendő az állat pusztulását okozva elkövetett természetkárosítás, az állatkínzás és a tiltott állatviadal szervezése.*¹¹²⁶

4.3. Tényállások összehasonlító elemzése

Munkám ezen szegmensében az állatkínzás tényállását kívánom összehasonlítóan elemezni az orvvadászat, orvhalászat és a tiltott állatviadal szervezés törvényszövegével.

Az orvvadászatot és az orvhalászatot a régi Büntető Törvénykönyvtől eltérően az állatkínzás tényállásából kiemelve új tényállásként rendeli büntetni a hatályos Btk., mivel tartalmilag nem illeszkednek az állatkínzáshoz, hiszen nem az állat tulajdonképpeni kínzásáról van szó.¹¹²⁷ Legfőbb különbséget az elkövetés tárgyában láthatunk, hiszen e két bűncselekménynél a gerinces állatnál tovább konkretizálta, szűkítette a jogalkotó, mégpedig az orvvadászat esetében a vad, illetve a fokozottan védett vagy védett gerinces állat, míg az orvhalászat vonatkozásában a halak, amelyek büntetőjogi védelemben részesülnek. Valamennyi cselekmény esetében elmondható, hogy bárki lehet az elkövető, viszont megjelennek speciális alanyok is, mint például az állattartó az állatkínzásnál, a jogosulatlan személy az orvhalászatnál és a vadász az orvvadászatnál. Utóbbi bűncselekménynél a jogalkotó elkövetési időt állapít meg, mégpedig a vadászati tilalmat. Azonos a három bűncselekmény tekintetében az, hogy egyenes és eshetőleges szándékkal is elkövethetők.

A tiltott állatviadal áll a legközelebb az állatkínzás tényállásához véleményem szerint, hiszen a második elkövetési alakzatnál olyan magatartásokat rendel büntetni a törvény, amelyeket az Ávt. az állatkínzás tilalma alatt szabályoz.¹¹²⁸ Emellett az állatkínzás minősített esete valósul meg, ha az elítélést követő két éven belül követik el. A két büntetőjogi jogsérelem elkövetési tárgya a gerinces állat, viszont az állatviadal esetében nem tesz különbséget a jogalkotó veszélyes, vadonéló vagy háziasított állat között. A tiltott állatviadal szervezése kizárólag egyenes, míg az állatkínzás eshetőleges szándékossággal is elkövethető.

Álláspontom szerint szükséges volt a tiltott állatviadal szervezését külön tényállásban szabályozni. A Btk. további elkövetési magatartásokat szabályoz, ami indokoltá teszi a bűncselekmény büntettként történő minősítését és súlyosabban rendeli büntetni az alapesetét. A bűncselekmény elkövetési magatartásai az állatviadal szervezése, tartása, fogadás szervezése és kötése, valamint az állat ezen célra történő megszerzése, tartása, tenyésztése, kiképzése, idomítása vagy forgalmazása.¹¹²⁹ Emellett az Ávt. külön tiltani rendeli az állatviadalokat, minimálisan többlet magatartásokat tilalmaz, mint a Btk.: *„Tilos az állat fizikai, pszichikai állapotának olyan megterhelése, küzdelemre készítése egy másik állattal vagy emberrel, amely sérülést vagy halált okozhat (a továbbiakban együtt: állatviadal). Tilos az állatviadal szervezése, tartása, továbbá az állatviadalra fogadás szervezése, az állatviadalon való közreműködés, részvétel, fogadaskötés. Tilos állatviadal céljára állatot tartani, tenyészteni, kiképezni, idomítani, valamint más személynek átadni, vagy forgalmazni; építményt, földterületet vagy egyéb helyet, anyagi eszközt más személy rendelkezésére bocsátani.”*¹¹³⁰

Vélekedésem alapján a jogalkotó azért ítélte szükségesnek, hogy külön bűncselekményként rendelje büntetni ezen tevékenységet, mert az állatviadatok súlyosan sértik az állatok jólétét és az etikai normákat, valamint az állatokat egymásnak uszítják, amelyek súlyos

¹¹²⁶ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 244. § (6)

¹¹²⁷ Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára, 3. kiadás. II. kötet HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2013.

¹¹²⁸ 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről 7.§ (2) a): Tilos állatviadal céljára állatot tartani, tenyészteni, kiképezni, idomítani, valamint más személynek átadni, vagy forgalmazni

¹¹²⁹ 2012. évi C. törvény 247. § (1) (3) a) – b)

¹¹³⁰ 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről 7. § (1) (2) a) – b)

következményekkel járhatnak, az élőlények sérüléseket okozhatnak, akár végzetes kimenetelűek is lehetnek a viadatok. Ezenfelül az állatviadalban érintett állatok rehabilitációja, megfelelő, szerető környezetbe történő elhelyezése nehézségekbe ütközhet, hiszen az emberek és más állattársaik felé bizonytalanságot fejezhetnek ki, másoknak sérülést okozhatnak félelemből és a megtanult szokásaik alapján.

	Állatkínzás	Tiltott állatviadal szervezése	Orvvadászat	Orvhalászat
Elkövetés tárgya:	Gerinces állat Veszélyes állat	Gerinces állat Nem tesz különbséget	Vad Fokozottan védett vagy védett gerinces állat	Hal
Bűncselekmény alanya:	Bárki Állattartó	Bárki	Vadász Jogosultsággal nem rendelkező személy Bárki	Jogosulatlan személy Bárki
Elkövetési alakzat:	Egyenes- és eshetőleges szándékossággal is elkövethető	Kizárólag egyenes szándékossággal követhető el	Egyenes- és eshetőleges szándékossággal is elkövethető	Egyenes- és eshetőleges szándékossággal is elkövethető
Elkövetési idő:	Nincs	Nincs	Vadászati tilalmi idő	Nincs

1. táblázat: Az állatkínzás, a tiltott állatviadal szervezése, az orvvadászat és az orvhalászat összehasonlító elemzése táblázatosan (saját szerkesztés)

4.4. Joggyakorlat

Pályázati munkámban fontosnak tartom a joggyakorlat bemutatását, különösen a bírói ítéleteket, a hatóságok jogalkalmazását és utóbbiak jogértelmezési hibáit, amikor is tévesen mérik fel a nyilvánvalóan megvalósuló állatkínzásokat. A joggyakorlat vonatkozásában a bírák ítéletei és a hatóságok hibáiról szóló sajtócikkek segítettek az anyag elsajátításában és annak bemutatásában.

Az állatkínzás elkövetési magatartásainak a megismeréséhez a bírák jogalkalmazói gyakorlata az irányadó, hiszen a jogszabályok nem adnak egy egzakt, taxatív felsorolást. Az Ávt. informatív, a büntető norma értelmezését szolgálja és csak példákat fogalmaz meg az állatkínzásra vonatkozóan, így annak minősül különösen a kínzás, az emberre vagy más állatra uszítás, az állatviadalra idomítás, a kényszerszakarmányozásra fogás, a teljesítőképeséget felismerhetően meghaladó teljesítményre kényszerítés, természetellenes és önpusztító tevékenységhez szoktatás.¹¹³¹ Az elkövetési magatartás körén kívül esik a nevelés és az idomítás céljából történő fizikai ráhatás. A bűncselekmény megállapításához szükséges az eset összes körülményének és a társadalomban kialakult általános erkölcsi felfogásának az elemzése, figyelembevétele.¹¹³² A büntethetőséghez nem szükséges az állat elpusztulása vagy maradandó egészségkárosodás bekövetkezése, elegendő, hogy a cselekmény bármelyik bekezdés

¹¹³¹ 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről 6.§ (1) a) – f)

¹¹³² Magyar Büntetőjog: kommentár a gyakorlat számára: II. kötet. Budapest, HVG-ORAC. 2013, 1091.

kimerítésére alkalmas legyen. A tényálláson kívüli eredmény megvalósulása a szankcionálás során súlyosító körülményként értékelhető.¹¹³³

A joggyakorlat alapján a tényállást kimeríti többek között a háziállatokat nem közvetlenül veszélyeztető kóbor kutya akasztással történő elpusztítása. A büntetőjogi védelem minden gerinces állatra kiterjed, így a gazdátlan egyedekre is. Fontos, hogy a kóborállatok nem kártevőknek számítanak, az Ávt. rájuk is vonatkozik.¹¹³⁴

A maradandó egészségkárosodás vagy pusztulás okozására alkalmas indokolatlan bánásmód és bántalmazás hosszabb időn át tartó megvalósítása tényállásszerű, tehát egyszeri eseti jellegű tevékenység tanúsításával a bűncselekmény nem valósul meg. *A Btk. „bánásmód” kifejezése az állat szenvedésének folyamatjellegét is értékeli, hosszabb ideig tartó tevékenységet feltételez, rövid ideig tartó tárolás vagy szállítás nem büntetendő.*¹¹³⁵ A bűncselekmény passzív magatartással is kimeríthető, így tényállásszerű egy eb létszükségleteinek hosszan tartó biztosításának elmulasztása és rövid láncon tartása. Ha valaki megsérti a kutyák kikötésére és takarmányozására vonatkozó szabályokat és a magatartása kimeríti a Btk. tényállását, akkor az elkövetőt büntetőjogilag kell felelősségre vonni és az ügyét nem közigazgatási jogsértésként kell elbírálni.¹¹³⁶

Az elhagyás fordulat vonatkozásában kérdésessé vált az, hogy egy állat más birtokára történő elhelyezése kimeríti-e a Btk.-ban definiált tényállást, hiszen ez mégsem a klasszikus, településen kívüli elhagyásnak minősül¹¹³⁷, valamint a terheltet ilyenkor az a szándék vezérelhette, hogy jó gazdát találjon a jószágának, de nem „dobhatja el magától” az állatát, felelősséggel tartozik érte. Az alany egy kismacskát tett be egy ingatlanba, annak kerítésén keresztül, ahol az ott tartózkodó kutyák elpusztították. Az elkövető a tulajdonos tudta és beleegyezése nélkül hagyta ott a kisállatot, így a polgári jog szabályai szerint, a birtok megszerzésére irányuló bármiféle szándék nélkül a tulajdonjog nem jött létre. Ezek mellett tudatának át kellett volna fognia, hogy a bekerített helyen kutyák tartózkodhatnak és azok a kölyökmacskát megölhetik. A bíróság a vádlott büntetőjogi felelősségét megállapította és elítélte.¹¹³⁸

Az állatkínzást elköveti az is, aki a gerinces állatot indok nélkül lelövi. A Btk.-n keresztül szabályozott elkövetési magatartásokba beleszámít az élőlények indokolatlan elpusztítását eredményező magatartás is. Az elkövető a kóbor állatot légpuskájával lőtte le, amivel bűncselekményt valósított meg, az elriasztás szándéka nem tekinthető az élőlény elpusztítására elfogadható indoknak.¹¹³⁹ Ezzel szemben a kutya indokolt, végszükség miatt történő lelövése nem meríti ki a tényállást, ha az más emberek testi épségét és egészségét közvetlen támadással fenyegető helyzet elhárítása érdekében történik. Példa erre azaz eset, amikor két tanú hívta fel az elkövetőt, segítség végett, mert a kutya többszöri elijesztés ellenére se távolodott el, morgott és közeledett. Az elkövető egy íjjal lőtte meg az állatot, ami egy idő után elpusztult. A bíróság megállapította, hogy egy élőlény támadó jellegű közeledése elleni védekezés megengedett.¹¹⁴⁰ Egy veszett kutya harapása közismerten halálos az emberre bármiféle orvosi szakellátás nélkül, így az eb megölése és két ember egészségének megóvása teljes arányosságban van egymással véleményem szerint. Ezek mellett nem valósul meg a bűncselekmény akkor sem, ha a terhelt

¹¹³³ Magyar Büntetőjog: kommentár a gyakorlat számára: II. kötet. Budapest, HVG-ORAC, 2013, 1092.

¹¹³⁴ BH 2007. 213.

¹¹³⁵ BH 2011. 331.

¹¹³⁶ A Kúria Bfv.1314/2017/5. számú precedensképes határozata

¹¹³⁷ Szekszárdi Járásbíróság Bpk.389/2021/2.

¹¹³⁸ A Budapest Környéki Törvényszék Bf.314/2021/8. számú határozata

¹¹³⁹ ÍH 2013.7. Győri Ítéltábla Bhar.82/2010/3.

¹¹⁴⁰ EBH2018. B.24.

olyan módon öli meg az állatokat, amely a háztáji gazdaságokban a baromfi levágásának tipikus módja.¹¹⁴¹

Az állatok sérelmére elkövetett bűncselekmények esetében a nyomozást a rendőrség végzi, viszont többször előfordul, hogy a feljelentéseket elutasítják és csak az ügyészség eljárás lefolytatására történő utasítása követően indítják el a nyomozást. Például a rendőrség szerint nem meríti ki az állatkínzás tényállását az, aki egy menhely közelében tesz ki egy láda kölyökkutyát, hiszen ezen magatartás éppen a „szándékot mutatja”, hogy gondoskodni akart róluk. Köztudott, hogy az állatmenhelyek kapacitásai végesek, ezért ez nem a megfelelő döntés és nem a jó gazda gondosságát tükrözi. Az ügyészség álláspontja szerint a magatartás felveti az állatkínzás gyanúját.¹¹⁴² Egy közelmúltbeli esetben a rendőrség a nyomozást lezárta egy kutya szájába dugott fegyverrel történő lelövése után. A szakértőjük megállapítása szerint a kutyát autó üthette el, a kioperált lövedéket, CT-felvételeket nem vizsgálták meg és az állaton életmentő operációt végző állatorvost sem hallgatták meg. Az ügyészség ezen ügyben szintén további nyomozásra utasította a rendőrséget.¹¹⁴³

4.5. Statisztikai adatok, jogkövetkezmények

Hazánkban a regisztrált állatkínzások száma jellemzően évente 500 és 700 között mozog: 2019-ben 586, 2020-ban 700, 2021-ben 590, 2022-ben 661, 2023-ban 574 esetet regisztráltak. E bűncselekmény esetében gyakran előfordul, hogy nincsen tanúja, vagy ha van is, akkor nem mer fellépni a következmények végett vagy azért nem tanúskodik, mert a felelős állattartás szabályait nem ismeri, így nem érzékeli azt, hogy bűncselekmény valósul meg. Mindezekből adódóan a feljelentés sokszor elmarad. További bonyodalmat jelent már az előző alfejezetben jelzett probléma, mégpedig az, hogy az eljárások vagy el sem indulnak vagy megállnak.¹¹⁴⁴

A büntetőbíróságig eljutó ügyek döntő része elmarasztaló ítélettel zárul, habár a végrehajtandó szabadságvesztés aránya alacsony. Az alábbi ábra mutatja, hogyan alakult ezek száma 2020-ban és 2021-ben:¹¹⁴⁵

	2020	2021
Regisztrált állatkínzás bűncselekmények	700	590
Elmarasztaló ítéletek	321	308
Végrehajtandó szabadságvesztés	14	11

2. táblázat: Az állatkínzásért, vagy azért is kiszabott letöltendő szabadságvesztések száma 2020-ban és 2021-ben, az elmarasztaló ítéletek és az összes regisztrált állatkínzás bűncselekmény függvényében (adatok: ENYÜBS, OBH; VETTER Szilvia: Állatvédelmi jog. Budapest, L'Harmattan kiadó, 2024, 173. oldalon található diagram alapján készített táblázat).

¹¹⁴¹ EBD2015. B.11.

¹¹⁴² LÁSZLÓ Enikő: Mi történne, ha Magyarországon lenne állatrendőrség? Dr. Kájó Cecília jogász véleménye. 2022. szeptember 16. <https://www.azenkutyam.hu/let/dr-kajo-cecilia-allatrendorseg/> (letöltés dátuma: 2024.07.22.) (megtekintés dátuma: 2024.07.25.)

¹¹⁴³ GERGELY Zsófia: Szájába dugott fegyverrel lőtték meg a kiskutyát, a rendőrök szerint ez nem állatkínzás. 2024. július 13. https://m.hvg.hu/itthon/20240713_Allatkinzas-a-rendorseg-benazik-az-allatvedok-tehetetlenek?fbclid=IwY2xjawEMan1leHRuA2FlbQIwMAABHQW28b5rj1WpIDd0skijpzOKkgvYYwk_r2g4O5dFJLPRJdWsxDdchNggJg_aem_ggLzYClfL05hl_mKJ3pQ_g (Letöltés dátuma: 2024. július 15.) (Megtekintés dátuma: 2024. július 15.)

¹¹⁴⁴ VETTER Szilvia: Állatvédelmi jog. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2024, 172.

¹¹⁴⁵ VETTER: i. m. 173.

A leggyakrabban kiszabott jogkövetkezmény az állatkínzásokkal szemben a felfüggesztett szabadságvesztés. Azonban kutatásaim során találok olyan esetekkel, amikor a vádlottakat végrehajtandó szabadságvesztéssel vagy elzárással vagy pénzbüntetéssel vagy közérdekű munkával sújtotta a bíróság. Például a Fővárosi Törvényszék három év végrehajtandó börtönbüntetésre ítélte azt a vádlottat, aki egy sün tüskéin újságpapírból tüzet rakott. A Miskolci Törvényszék 75 nap elzárás büntetésre ítélte azt az elkövetőt, aki kutyáját felakasztotta. A társadalom tagjai úgy vélik, hogy az elkövetők az állatok által kínzásnak megfelelő büntetést kapjanak, viszont a bíróságok a törvények és lelkiismeretük szerint ítélik meg, ahol mindenképp figyelembe kell venniük az enyhítő és súlyosító körülményeket. Például a Miskolci Törvényszék az 5-6 hetes kölyökkutya szándékos elpusztítása végett 10 hónap végrehajtandó szabadságvesztésre ítélte a vádlottat, ahol a bíróság súlyosító körülményként értékelte a büntetett előéletet, az ittas állapotot és az állat megölését. Tehát összességében elmondható, hogy a bíróságok mindig figyelembe veszik azt, hogy az állat min mehetett keresztül. Erre a legalkalmasabb bizonyítási eszköz álláspontom szerint az állatorvosi igazságügyi szakértő kirendelése és annak véleménye.

5. A „MAGYAR MENGELE” ÜGY

5.1. Tényállás ismertetése

Sopron település lakosságát és a közvéleményt is felzaklatta, az az ügy, amelynek elkövetőjét a sajtó „magyar Mengelének” nevezte el. A vádlott a Magyar Ebtenyésztők Egyesületének tagja volt. Több, mint 200 kutyát tartott „embertelen” körülmények között és szaporította őket, „fajtanemesítő” céllal a város külterületén lévő telkén, azért, hogy a cifra mudi fajtájú kutyák minél változatosabb színű utódait tenyessze ki. A tenyésztési folyamatot 2002 évtől kezdődően 2006. február 15-ig folytatta.

A vádlott céljának elérése érdekében, a kutyák egyenes ágon történő szaporítása során albínó és merle géneket hordozó egyedeket is alkalmazott. Az egyenes ágon való szaporítás, valamint az albínó és merle géneket hordozó egyedek tenyésztésével az utódok öröklött és vele született szervi károsodásokkal, epilepsziával, süketséggel, vaksággal és csökkent életképességgel rendelkezhetnek. Az albínó kutyákra tenyésztési engedély nem adható ki, létrehozásuk célja nem tűzhető ki és merle géneket hordozó egyedekkel keresztezni tilos.¹¹⁴⁶ A szaporítás eredményeként született, a vádlott állítása szerint a tudomány számára hasznos 61 egyed az elpusztulásuk után lefagyasztva, a belvárosi ingatlanában található fagyasztóban tárolta. A szaporítás további következménye a létszámnövekedés volt, 2006 elejére a kutyák száma meghaladta a 200-at.

A vádlott az ebek számára nem biztosította a megfelelő biológiai szükségleteket és elegendő, fedett tartózkodási helyet sem. A kutyák egy része a bekerített területen, szabadon élt, másokat láncra kötve tartott és továbbiakat különböző méretű, 27 darab kenelben helyezett el. A szabadon tartott kutyák számára nem állt rendelkezésre elegendő fedett hely és a láncra tartottak számára sem volt megfelelő számú tartózkodási hely a természet viszonyaitól függően. A terület rendkívüli mértékben szennyezett volt állati ürülékkel. A vádlott konyhai maradékokkal etette az állatait, amelyeket a földre öntött, mivel nem biztosított megfelelő etetőedényeket a számukra. Gyakran előfordult, hogy az eső miatt a talaj, ami alaphoz agyagos volt, sárosra vált, ezzel nehezítve az állatok táplálkozását és további egészségügyi kockázatoknak tette ki őket. A kutyák e módon történő tápláltatása nem biztosította javukra a kiegyensúlyozott tápanyaghoz jutást. Emellett a vádlott szórványosan biztosított vizet a kutyáinak. Az időjárási viszonyokra figyelemmel saját maga döntötte el, hogy naponta egy vagy két alkalommal ad folyadékot nekik, azonban folyamatos vízellátást nem juttatott a részükre.¹¹⁴⁷ Egyes egyedek a kötelező védőoltásokból is hiányt szenvedtek, többet férgek, bolhák kínoztak, összességében az ápolatlanság jellemezte őket. Megfigyelhető volt rajtuk az alultápláltság és az emberek felé mutatott antiszociális viselkedés, félelem. Utóbbiakat a csekély emberi interakció idézte elő, a vádlott egyedül „gondozta” az egyedeket és ennek következtében számos kutya örökbefogadásra alkalmatlanná vált, félelmi reakciókat mutattak emberi közeledéskor.¹¹⁴⁸ Az ingatlant körülhatároló kerítést az ebek többször megbontották, falkába verődtek, így szabadon kijárva a szomszédságban élő emberek testi épségét és tulajdonát fokozottan veszélyeztették.

¹¹⁴⁶ VASAS Eszter: Az állatkínzásról. in *Büntetőjogi Tanulmányok, 19. kötet*. Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2018, 138-140.

¹¹⁴⁷ KÁNICS Éva: „Állati” történetek egykoron és napjainkban. in *Büntetőjogi Tanulmányok, 11. kötet*. Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2010, 211-216.

¹¹⁴⁸ VASAS Eszter: Az állatkínzásról. in *Büntetőjogi Tanulmányok, 19. kötet*. Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2018, 138-140.

5.2. Vádlotti védekezés

A vádlott a büntetőeljárás során nem érezte magát bűnösnek a rá rótt állatkínzás bűncselekmény elkövetésének vonatkozásában. A vádlott személyiségzavarban szenvedett, amely korlátozta abban, hogy cselekményének következményeit felismerje, és annak megfelelően cselekedjen. 2004 júliusában szakhatósági ellenőrzést tartottak a telepen és kötelezettséget írtak elő a vádlottnak, hogy teremtsen megfelelő körülményeket az állatok számára, amelyeket véleménye szerint ő részben végrehajtotta, egy részét túl is teljesítette, valamint pár utasítást megtagadott, mert rájött, hogy „azokból súlyos problémák adódnának”. 2004. augusztus 30-án a Megyei Állategészségügyi Hatóság is tartott ellenőrzést. A hatósággal közölte, hogy az állományát egyharmadára kívánja csökkenteni és a többi kutyát nagyobb telekre fogja áttelepíteni, viszont a vádlottnak ezen állításai sosem valósultak meg.

A vádlott védekezésében előadta, hogy a kutyák megfelelő folyadékellátását azért korlátozta, hogy a farkas őseikhez hasonlóan tűrni tudják a szomjazást, valamint előadta azon állítását is, hogy az állomány növekedését követően „éttermi moslékkal” biztosította a kutyák étkeztetését és az elég híg volt a folyadékpótláshoz. Nyilatkozatában azt állította, hogy számos kutya azért hullott el, mert az ellenőrző hatóság nem megfelelően írta elő a kutyatartási módot, szerinte azok az egyedek voltak kitéve a fagyhalálnak, amelyek a kenelben megkötve és mozgáshiányban éltek. Az ebek attitűdjét azzal magyarázta, hogy egy ismeretlen emberekből álló nagyszámú csoport bukkant fel a telepen, a kutyák megijedtek és ez váltotta ki a pszichés zavarokat bennük.¹¹⁴⁹

A vádlott tagadta a bűnösségét a képzőművészeti festési elvre hivatkozva, ugyanis megalapozatlannak ítélte az albinizmussal kapcsolatos szakirodalmi álláspontot.¹¹⁵⁰ A kutyái állapotával kapcsolatban teljesen természetesnek tartotta azt, hogy elősködők telepedtek meg bennük. Összefoglalóan a terhelt elismerte, hogy a tartási módszerei, illetőleg a telephely körülményei hagytak kívánni valót maguk után, viszont azt vitatta, hogy ezek okozták a pszichés hátrányokat az állatai számára.

5.3. A bizonyítékok értékelése

Az ítélet alapját főként a szakértői vélemények adták. Az ügyben több szakvélemény egységesen, egybehangzóan kimondta, hogy a vádlott nem humánusan, nem a *jó gazda gondosságával*¹¹⁵¹ járt el, ez okozta az állatok rendellenes viselkedését és ez eredményezte a pusztulásokat is. A vélemények megállapították azt, hogy a merle és albinó génekkel bíró egyedek szaporítása állatkínzásnak minősül, hiszen örökletes betegségekkel rendelkező állatok születhetnek meg. A vádlott a szakértői véleményekkel nem értett egyet és ezekkel szemben magánszakértői vélemény elkészítésére adott megbízást, amely teljes mértékben eltért, ellentétes volt, az a vádlotti leírásoknak és nyilatkozatoknak megfelelő állításokon nyugodott. A magánszakértő a véleménye készítésekor nem ismerte a képfelvételeket a kutyákról, a telephelyről és az Ávt. rendelkezéseiről sem rendelkezett megfelelő tudással. A bíróság a magánszakvéleményt az elkészítési folyamat aggályossága végett nem vette figyelembe bizonyítékként az eljárás során. Az okiratok szintén felhasználásra kerültek, például a helyszíni

¹¹⁴⁹ KÁNICs Éva: Állatkínzás – jog és közvélemény. in *Büntetőjogi Tanulmányok, 10. kötet*. Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2009, 147-168.

¹¹⁵⁰ VASAS Eszter: Az állatkínzásról. in *Büntetőjogi Tanulmányok, 19. kötet*. Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2018, 138-140.

¹¹⁵¹ 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről 3. §: „az az emberi tevékenység, amely arra irányul, hogy az állat számára olyan életkörülményeket biztosítson, amely az annak fajára, fajtájára és nemére, korára jellemző fizikai, élettani, tenyésztési és etológiai sajátosságainak, egészségi állapotának megfelel, tartási, takarmányozási igényeit kielégíti (elhelyezés, táplálás, gyógykezelés, tisztán tartás, nyugalom, gondozás, kiképzés, nevelés, felügyelet)”

szemle jegyzőkönyvek, kötelezettséget előíró határozatok, illetve a kutyamenhelyek leírása, amelyek tartalma alapján megállapíthatóvá vált a körülmények romlásának menete.¹¹⁵²

Véleményem szerint a büntetőeljárás legfontosabb lépése a bizonyítási eljárás során a vádlotti oldalról érkező magánszakvélemény figyelembe nem vétele volt, hiszen számbeli többségben voltak azok az eseti és igazságügyi szakértői szakvélemények, amelyek alátámasztották az ebek megengedhetetlen körülmények között történő tartását. Emellett elmondható az is, hogy az állatokkal kapcsolatos bármilyen szintű szakvégeztséggel nem rendelkező személy számára is felismerhető, ellenszenvet és megbotrántoztatást keltő volt a vádlottnak az állatok felé tanúsított helytelen, bűnös magatartása, valamint a káros környezet, amelynek ezen élőlények ki voltak téve. A magánszakvélemény aggályosságát támasztotta alá a magánszakértőnek azon nyilatkozata, miszerint a véleménye elkészítésekor a vádlott nyilatkozatára támaszkodott, nem ismerte a fényképfelvételeket a menhelyről, a kutyákról, nem olvasta a menhelyek által megalkotott véleményeket és az Ávt. rendelkezéseit sem ismerte megfelelően.

5.4. Az ítélet

A vádlottól elkobzott 209 kutyát a Győr-Moson-Sopron Megyei Állategészségügyi és Élelmiszerellenőrző Állomás Kerületi Főállatorvosi Hivatalának hatósági állatorvosa chipekkel látta el, majd az ebeket állatvédő szervezeteknél helyezték el megőrzésre. Az elsőfokú bíróság a vádlottat 10 hónap fogház fokozatú szabadságvesztésre ítélte, amelynek végrehajtását két év próbaidőre felfüggesztette. Továbbá a bíróság 872.852 forint büntügyi költség (menhelyek részére történő) megfizetésére kötelezte a vádlottat.

Az ügyészség az elsőfokú ítéletet tudomásul vette, míg a vádlott és védője fellebbezési jogukkal élve felmentést kért. A főügyészség a történeti tényállás és a súlyosító körülmények kiegészítése mellett az elsőfokú bíróság ítéletének helybenhagyását indítványozta. A másodfokú bíróság az elsőfok döntését végzésével helybenhagyta. A végzés indokolásában a bíróság megállapította, hogy a történeti tényállás két téma köré csoportosul, egyrészt a tartás körülményeire, másrészt a szaporításra. A másodfokú határozat az elsőfokú határozathoz hasonlóan megállapítja, hogy a tartási körülmények a telepen nem voltak megfelelőek és a vádlott elmulasztotta az állatokkal való foglalkozást. A szaporítással kapcsolatban a vádlott tudományos szempontokra hivatkozott, viszont ehhez a vádlott sem végzettséggel, sem engedéllyel, sem laboratóriumi körülményekkel nem rendelkezett.¹¹⁵³

A végzés indokolása mellett visszautalok a történeti tényállásban leírt vádlotti magatartás következményeire, miszerint egyenes ágon történő, valamint merle és albínó génekkel rendelkező egyedek szaporítása következtében az utódok betegségekkel születhetnek, amelyek az állatok szenvedéséhez vezethetnek. Úgy vélem, hogy a vádlott tevékenységére engedélyt amúgy sem kaphatott volna, hiszen az albínó és merle génekkel rendelkező ebek keresztezése tilalmazott.

¹¹⁵² KÁNICs Éva: Állatkínzás – jog és közvélemény. in *Büntetőjogi Tanulmányok, 10. kötet*. Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2009, 147-168.

¹¹⁵³ KÁNICs Éva: Állatkínzás – jog és közvélemény. in *Büntetőjogi Tanulmányok, 10. kötet*. Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2009, 147-168.

6. AZ ÁLLATVÉDELEM JOGI SZABÁLYOZÁSA MÁS ÁLLAMOKBAN

Fontosnak tartom megismerni más államok állatvédelem jogi szabályozását, különösképpen a német és angol állatvédelmet. Mind a kettő esetében a büntetőjogi szabályozásra helyezem a hangsúlyt, az angol jogrendszert átható common law uralkodó hatása végett precedens értékű eseteket is bemutatok.

6.1. Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyságban az alapvető jogszabály az állatvédelemmel kapcsolatban az Animal Welfare Act (2006). A jogszabály alá tartozó tulajdonosoknak és állattartóknak kötelességük, hogy az állatok megfelelő környezetben éljenek, alkalmas táplálékhoz jussanak, a normális viselkedési mintákra tanítsák őket, megfelelő szükségletek biztosítva legyenek számukra, akár más állatokkal együtt vagy külön tartásban és megvédjék őket a fájdalomtól, szenvedéstől és betegségtől (duty of person responsible for animal to ensure welfare).¹¹⁵⁴

A törvény az állatot gerinces élőlényként határozza meg, viszont rendelkezései nem vonatkoznak azon állatokra, amik magzati vagy embrionális állapotban vannak. Az illetékes hatóság rendeleti úton az állat fogalmi meghatározását kiterjesztheti gerinctelenekre vagy akár az állat korábbi fejlődési szakaszára, ha az tudományosan bizonyított, hogy az érintett állatok képesek fájdalmat vagy szenvedést érezni.¹¹⁵⁵ A törvény a „védett állat” (protected animal) fogalmával tovább szűkíti a fogalmat. A törvény szerint „védett állatnak” minősül az az állat, amely egy olyan fajhoz tartozik, amelyet házasítottak a Brit-szigeteken, és az ember irányítása alatt áll, akár állandóan, akár ideiglenesen, vagy nem él vadon.¹¹⁵⁶

A törvény büntetni rendeli a szükségtelen szenvedés okozását (unnecessary suffering)¹¹⁵⁷, a csonkítást (mutilation)¹¹⁵⁸, a kutyák farkának csonkítását (docking of dogs' tails)¹¹⁵⁹, mérgek használatát, adagolását (administration of poisons)¹¹⁶⁰ és az állatviadalt (animal fighting)¹¹⁶¹.

A szükségtelen szenvedés okozását az követi el, akinek magatartása vagy mulasztása az állat szenvedését¹¹⁶² okozza, ha az elkövető tudta vagy tudnia kellett volna, hogy a magatartása vagy mulasztása az állat szenvedését váltja ki vagy valószínűleg kiváltaná, az állat védett és a szenvedés szükségtelen.¹¹⁶³ A bűncselekményt akkor is megvalósítja a személy, ha egy állatért ő tartozik felelősséggel, de egy másik személy magatartása vagy mulasztása okozza az állat szenvedését, ha megengedte, hogy ez megtörténjen vagy nem tett meg minden észszerű lépést, hogy ezt megakadályozza.¹¹⁶⁴ A jogszabály meghatároz bizonyos szempontokat, amelyek annak eldöntésére szolgálnak, hogy a szenvedés szükségtelen-e. A figyelembe veendő szempontok körébe tartozik, hogy a szenvedést észszerűen el lehetett-e kerülni vagy csökkenteni, a magatartás, amely a szenvedést okozta, megfelel-e bármely jogszabálynak, a magatartás jogos célból, érdekből történik-e, mint például az állat javára vagy személy, vagyontárgy vagy más állat védelmére, a szenvedés arányos volt-e az adott magatartás céljával és az, hogy az adott magatartás minden körülmények között egy észszerűen jártas és humánus

¹¹⁵⁴ Animal Welfare act 2006. 3.

¹¹⁵⁵ Animal Welfare act 2006. 9.

¹¹⁵⁶ Animal Welfare act 2006. 2.

¹¹⁵⁷ Animal Welfare act 2006. 4.

¹¹⁵⁸ Animal Welfare act 2006. 5.

¹¹⁵⁹ Animal Welfare act 2006. 6.

¹¹⁶⁰ Animal Welfare act 2006. 7.

¹¹⁶¹ Animal Welfare act 2006. 8.

¹¹⁶² Animal Welfare act 2006. 62.: A szenvedés fizikai vagy mentális szenvedést jelent a törvény értelmében.

¹¹⁶³ Animal Welfare act 2006. 4. (1) (a) – (d)

¹¹⁶⁴ Animal Welfare act 2006. 4. (2) (a) – (d)

személy magatartása volt-e.¹¹⁶⁵ A bűncselekményt az állat megfelelő és humánus módon (bódítással, altatással, érzéstelenítéssel) történő elpusztítása nem valósítja meg.¹¹⁶⁶

A szükségtelen szenvedés meghatározásának irányadó esete az 1889-es *Ford v. Wiley Case*. Az ügy egy gazdát érintett, aki elrendelte ökrei szarvának lefűrészelését. Ennek kapcsán megállapították, hogy a vád alátámasztásához bizonyítani kell a fájdalom vagy szenvedés okozását, hogy azt kegyetlenül, szükség vagy ok nélkül okozták. A kívánt vagy hasznos célnak arányosnak kell lennie az okozott szenvedés mértékével. Az arányossági tesztnél figyelembeveendő alapvető körülmények közé tartozik a fájdalom mértéke, a szenvedés intenzitása és időtartama, valamint a cél. Ezen körülmények vizsgálata szükséges annak megítéléséhez, hogy a szenvedés szükségszerűnek vagy szükségtelennek minősül-e. Ezek mellett a bíróság megállapította, hogy a szenvedés szükségességét objektíven kell megítélni és nem a vádlott mércéje szerint. A bíróság elítélte Fordot, szükségtelen szenvedést okozott a jószágainak, hiszen a szarvak levágása helyett humánusabb módszerek is rendelkezésre álltak a sérülések megelőzése és az egészség megóvása érdekében, például a szarvhegyeik eltávolítása vagy gombok felhelyezése.

A 2007. november 27-én kezdődött *Gray and others v. RSPCA Case* már a 2006-os Animal Welfare Act hatálya alá tartozott. Egy családi lótenyésztő farmon több mint 100 lovat találtak borzalmas elhanyagolt állapotban, valamint számos lótetemet. A bíróság ezen ügyben megállapította, hogy a szükségtelen szenvedés okozása tudástól vagy szándéktól függetlenül elkövethető, alapja egy objektív teszt, ami cselekedetekre és mulasztásokra is vonatkozik.¹¹⁶⁷

Az *állatviadal*¹¹⁶⁸ bűncselekményét követi el az a személy, aki az állatviadalt megszervezi vagy ezen cselekmény megszervezését megkísérli, szándékosan, haszonszerzés céljából végzi, vagy tudatosan hirdeti, információt nyújt másnak azzal a szándékkal, hogy lehetővé tegye vagy ösztönözze a viadalon való részvételt, fogadást köt vagy fogadást elfogad a kimenetelére, részt vesz az állatviadalon, olyan dolgot birtokol, amit az állatviadalra való felhasználásra terveztek vagy alakítottak, állatot tart vagy képez állatviadal céljára, vagy helyiséget tart fenn ezen célra.¹¹⁶⁹ Ezek mellett a törvény büntetni rendeli azt, ha az elkövető szándékosan állatviadalról készült videofelvételt átad, publikál, másnak megmutat vagy birtokol azon szándékkal, hogy a felvételt szállítsa.¹¹⁷⁰ A bűncselekmény megvalósulásához feltétel még az, hogy az állatok menekülését megakadályozzák bármilyen mesterségesen alkotott akadállyal. További kritérium a tényállás teljesüléséhez a szervezettség, így nem valósul meg a bűncselekmény, ha a kutyákat erdőbe viszik, majd azokat elengedik vadászás céljából és a vadállatokkal konfliktusba torkollik a találkozás, hiszen a harcnak egy szándékosan létrehozott helyzetnek kell lennie, ahol a másik állatnak nincsen természetes menekülési lehetőségei (*RSPCA v. McCormick ügy, 2016*). Az angol jogban súlyosító körülménynek minősül a pénz bevonása az állatviadalokba.¹¹⁷¹

Az állatviadatok szigorú büntetése álláspontom szerint történeti előzményekre vezethető vissza, hiszen Nagy-Britanniában már 1825-ben büntetendővé vált a cselekmény. A XI. századtól kezdve a nemesség egyik „fő szórakozásának” számított a „bear baiting”, vagyis a

¹¹⁶⁵ Animal Welfare act 2006. 4. (3) (a) – (e)

¹¹⁶⁶ Animal Welfare act 2006. 4. (4)

¹¹⁶⁷ Alice COLLINSON: Legal Protection of Animals in the UK. *Michigan State University College of Law*, 2018.

[https://www.animallaw.info/article/legal-protection-animals-](https://www.animallaw.info/article/legal-protection-animals-uk?fbclid=IwY2xjawD4dKRleHRuA2FlbQlxMAABHUC1zbLLmr0U43IE5jhN94mNgQLkUrVcMkdtMcZhNOLndFNyXZI9XeQyJg_aem)

uk?fbclid=IwY2xjawD4dKRleHRuA2FlbQlxMAABHUC1zbLLmr0U43IE5jhN94mNgQLkUrVcMkdtMcZhNOLndFNyXZI9XeQyJg_aem
[AXmuwKh_YkA9_MSU9dPIsQ](#) (Letöltés dátuma: 2024.07.08.) (Megtekintés dátuma: 2024.07.09.)

¹¹⁶⁸ Animal Welfare act 8.: Olyan alkalom, amikor egy védett állatot egy másik állattal vagy emberrel szemben helyeznek el harc, birkózás vagy uszítás céljából

¹¹⁶⁹ Animal Welfare act 8. (1)

¹¹⁷⁰ Animal Welfare act 8. (3)

¹¹⁷¹ Offences Involving Domestic and Captive Animals (2018.07.13.): <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/offences-involving-domestic-and-captive-animals> (Letöltés dátuma: 2024.07.01.) (Megtekintés dátuma: 2024.07.02.)

medveheccelés. A medvéket ilyenkor póznákhoz kötötték, és egy vagy több kutyával kellett megküzdeniük.¹¹⁷² Ez ellen pedig már a 19. században fellépett a jogalkotás.

Az Egyesült Királyságban 2020-tól az állatok érdekeit szolgáló reformok, módosítások mentek végbe, így 2021. június 29-től a kiszabható szabadságvesztés büntetés maximum mértéke 5 évre emelkedett (Animal Welfare (Sentencing) Act 2021). Az Animal Welfare (Sentience) Act 2022 hivatalosan érző élőlényként ismeri el az állatokat. Ez a jogszabály a gerinces állatokra vonatkozik, ideértve a kutyákat, macskákat és a haszonállatokat. Az Animal (Penalty Notices) Act 2022 értelmében a gazdákat 5000 fontig terjedő pénzbírsággal sújthatják, ha az állatállományukról nem a törvényi előírásoknak megfelelően gondoskodnak.¹¹⁷³ Az Animal Welfare (Kept Animals) Bill törvényjavaslat célja az volt, hogy a csökkentsék a kölyökkutyák, görények, macskák és haszonállatok csempészését és importját, megakadályozzák a majmok háziállatként történő tartását, szigorítsák az állatkerti szabályokat és a rendőröknek hatásköri beavatkozást kívántak biztosítani a haszonállatok és vadmadarak védelmére a kutyatámadásokkal szemben. Azonban a törvényjavaslatot 2023 május végén visszavonták. A Kormány azzal indokolta a visszavonást, hogy ezen intézkedéseket egyetlen törvényjavaslattal fogják elérni, nem pedig az Animal Welfare (Kept Animals) Bill törvényjavaslattal.¹¹⁷⁴

Napjainkban Nagy-Britanniában, a civil társadalmi oldalról The Royal Society for the Protection of Cruelty to Animals (a továbbiakban: RSPCA) szervezet nagyban hozzájárul az állatkínzások megelőzéséhez. Feladatai közé tartozik a szenvedést átélt állatok megmentése, nyomozás elvégzése az állatkínzással és az állatokkal szembeni szervezett bűnözéssel kapcsolatban, beteg és megsérült állatok kezelése, valamint a vadonélő állatok visszajuttatása természetes élőhelyükre és más kedvtelésből tartott állatok új otthonra találásában való segítségnyújtása.¹¹⁷⁵

6.2. Németország

Németországban az állatvédelem elsődleges, alapvető jogszabálya a Tierschutzgesetz. A törvény első szakasza az állatokat élőlénytársként (Mitgeschöpf) határozza meg.¹¹⁷⁶ A német állatvédelmi törvény minden állatra vonatkozik, ideértve a gerincteleneket is. Viszont a törvény szövege különbséget tesz és eszerint különböző erősségű védelem alatt állnak az egyes állatcsoportok. A legtöbb szabályozás ugyanakkor a gerinces állatokra vonatkozik. A gerinctelen állatok védelméről szól azon rendelkezés miszerint az illetékes hatóságnak be kell jelenteni a rajtuk végzett kísérletet, ha képesek szenvedni a kísérleti hatások alatt. A Szövetségi Élelmiszerügyi és Mezőgazdasági Minisztériumnak felhatalmazása van arra, hogy az Oktatási és Kutatási Szövetségi Minisztériummal egyetértésben rendeletben előírja a bejelentési kötelezettséget. A kötelezettség előírásához és jogszerűségéhez a Szövetségi Tanács jóváhagyása szükséges.¹¹⁷⁷

A jogszabály számos tilalmat fogalmaz meg, rendkívül szigorú követelményeket állít fel az állattartással kapcsolatban, például tilalmazza az állat olyan teljesítményre való kényszerítését, amely nyilvánvalóan nem felel meg állapotának vagy meghaladja erejét, háziállat elhagyását vagy kitételét abból a célból, hogy a tulajdonos kikerülje a tulajdonosi vagy gondozói

¹¹⁷² VETTER Szilvia: *Állatvédelmi jog*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2024, 154.

¹¹⁷³ Tougher Penalties for Animal Cruelty in the UK under New Laws (2022.06.09.) <https://www.hpjv.co.uk/site/blog/hpjvblog/tougher-penalties-for-animal-cruelty> (Letöltés dátuma: 2024.07.01.) (Megtekintés dátuma: 2024.07.01)

¹¹⁷⁴ Animal Welfare (Kept Animals) Bill set to be scrapped (2023.05.26.) <https://www.tradingstandards.uk/news-policy-campaigns/news-room/2023/government-takes-regressive-step-animal-welfare-kept-animals-bill-set-to-be-scrapped/> (Letöltés dátuma: 2024.07.01) (Megtekintés dátuma: 2024.07.02.)

¹¹⁷⁵ Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (the RSPCA): <https://www.rspca.org.uk/whatwedo/whoweare> (Letöltés dátuma: 2024.07.01.) (Megtekintés dátuma: 2024.07.02.)

¹¹⁷⁶ Tierschutzgesetz §1.

¹¹⁷⁷ Tierschutzgesetz §8a (4)

kötelességeit. Ezek mellett a törvény tiltja a haszonállat erőszakkal történő tápláltatását, kényszerszakarmányozását, kivéve, ha ez egészségügyi okokból elengedhetetlen. Tilalmazza továbbá olyan eszköz használatát, amely közvetlenül áramütéssel korlátozza az állatnak a természetes, megfelelő viselkedését, különösen a mozgását, vagy kényszeríti mozgásra és ezáltal jelentős fájdalmat, szenvedést vagy károsodást okoz az élőlénynek. Viszont ettől a szabálytól a szövetségi vagy helyi törvények eltérhetnek.¹¹⁷⁸

Az állatkínzás tényállása magában foglalja a gerinces állat életének észszerű indok nélküli kioltását, valamint kegyetlenségből jelentős fájdalom vagy szenvedés okozását vagy tartós vagy ismétlődő jelentős fájdalom vagy szenvedés okozását. A törvény három évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel rendeli büntetni a bűncselekményt.¹¹⁷⁹ Gerinces állatot csak hatékony fájdalomcsillapítással (bódítással, érzéstelenítéssel), olyan állapotba történő helyezéssel lehet megölni, amikor az állat nem érzékel és nem érez semmit, vagy az adott körülmények szerint elfogadható módon, csak fájdalom elkerülésével lehet megölni. Érzéstelenítés nélküli megölése a vadászati gyakorlat szabályai szerint vagy más jogszabályok alapján megengedett, vagy ha az megengedett kártevőirtási intézkedések keretében történik, de az állatot csak akkor lehet megölni, ha ez nem okoz elkerülhető fájdalmat.¹¹⁸⁰

A törvény az állatok állatviadalra történő tanítását, idomítását is tilalmazza. Tilos egy állatot egy másik állatra uszítani, amennyiben ezt nem indokolják a vadászati gyakorlat szabályai. Tilos az állatot olyan agresszív viselkedésre tanítani, amely során saját magának fájdalmat, szenvedést vagy sérülést okoz, vagy amely bármilyen fájának megfelelő kapcsolat során saját magának vagy fajtársának fájdalmat, vagy elkerülhető szenvedést vagy sérülést okoz, illetve amely olyan körülmények közötti tartását teszi szükségessé, amelyek saját magának fájdalmat vagy elkerülhető szenvedést vagy sérülést okoz.¹¹⁸¹

Az üzemi állattartás, haszonállattartás vonatkozásában a német állatvédelem jogi szabályozásában mutatkozik meg a legnagyobb szigor. A törvény előírja, hogy a melegvérű állatot levágás előtt el kell kábítani. A húsiparban bevett szokás a hímivarú csirkék megsemmisítése, mivel nem képviselnek gazdasági értéket. Németország ezen kegyetlen eljárást jogellenesnek minősítette 2022-től és az állatvédelmi törvényükbe külön szakasz tilalmazza: „*Tilos a házityúkok fajtájához tartozó csibék megölése.*”¹¹⁸² A tiltó rendelkezés alól kivételt is meghatároz a jogszabály, így a tilalom nem vonatkozik arra, ha állatjárványügyi rendelkezések írják elő vagy ha a csibék nem életképesek vagy ha azokat állatkísérletekhez szánják.¹¹⁸³ A gazdálkodók rendelkezésére áll olyan innovatív technológia, amivel elkerülhető a hím csibék megszületése és a kikelés előtt megsemmisíthetők és ezzel az élve elpusztítás kiküszöbölhető.¹¹⁸⁴

6.3. Összehasonlítás

A német, angol és magyar állatvédelemnél számos hasonlóságot és eltérést lehet felfedezni. Az egyik legnagyobb különbséget az állatok törvényi megnevezésében látom. Az angolszász jogrendszer kezdetben formális megnevezést használt, de az Animal Welfare (Sentience) Act 2022 már hivatalosan „érzőélőlényként” ismeri el az állatokat. A magyar jog „érzőlényként” határozza meg, a német pedig „társélőlényként”. Mindkét megnevezés előremutatást jelent az

¹¹⁷⁸ Tierschutzgesetz §3.

¹¹⁷⁹ Tierschutzgesetz §17.

¹¹⁸⁰ Tierschutzgesetz §4.

¹¹⁸¹ Tierschutzgesetz §8. - §8a.

¹¹⁸² Tierschutzgesetz §4c. (1)

¹¹⁸³ Tierschutzgesetz §4c. (2)

¹¹⁸⁴ JUSTIN Viktor: Németországban 2022-től tilos a kakasselejtezés, vagyis az állatok élve ledarálása. (2021.06.12.) <https://raketa.hu/nemetorszagban-2022-tol-tilos-a-kakasselejtezes-vagyis-az-allatok-elve-ledaralasa> (Letöltés dátuma: 2024.07.02.) (Megtekintés dátuma: 2024.07.02.)

állatvédelemben, hiszen az „érzőlényként” történő megnevezés az állatok érzelmeire utal, mivel ők is ki tudják mutatni örömeiket és félelmüket. A társalányként történő elnevezés pedig kifejezi az állatok és emberek közötti függő kapcsolatot. A törvényi megnevezések közül mind a kettőt közel érzem magamhoz, hiszen állataim a mindennapjaim részévé váltak. A törvényi megnevezéseket indokoltan tartom harmonizálni. Ha a két megnevezést egyesítenénk, az nagyobb védelmet nyújtana az állatoknak, mert az „érzőlény” kifejezés a fájdalom, szenvedés és az érzés képességére összpontosít, míg a „társalány” definíciója az állatok emberi közösségben való helyét és szerepét hangsúlyozza. A bűncselekmények esetében a jogszabályok a „gerinces állat” fogalmát alkalmazzák, ezt pontosan kizárólag a magyar Ávt. határozza meg.

A vadonélő állatokra a német és a magyar jogi szabályozás teljes védelmet ad. Ezzel szemben az angol jogszabály meghatározza a védett állat fogalmát, amely háziállatot foglalt magában, így alkalmazása korlátozott a vadonélő állatokra. A vadvilág csak akkor válik védetté, ha az emberi ellenőrzés és tartás alatt áll. Tehát ha egy sérült vadonélő állat egy természetes személy birtokába kerül és az élőlényt természetes élőhelyére visszaengedni nem lehetséges, akkor a törvény értelmében védett állatnak fog minősülni.

Az államok egyhangúan büntetni rendelik az állatkínzást és az állatviadalt. Az angol jogi szabályozás esetében több büntetendő magatartást sorol fel részletezően a jogszabály, azonban szerintem ezek a cselekmények mind a német, mind a magyar jogi szabályozásban kimeríthetik az állatkínzás tényállását. Az állatviadal tekintetében az Egyesült Királyság bizonyul a legszigorúbbnak, hiszen az állatviadalról készült felvétel átadása, megosztása, megmutatása és birtoklása már bűncselekménynek minősül. Indokoltan tartom ezen elkövetési magatartások átvételét a hazai szabályozásba, ugyanis a technika rohamos fejlődése elegendő indoknak számít, a felvételek az internetre felkerülhetnek, gyorsan eljuthatnak a tömegekhez. Ezek az elkövetési magatartások több okot adnának a nyomozásra és a vádemelésre, valamint egy esetleges felvétel előkerülése a bűncselekmény további felderítését segítheti. Emellett az elkövetési magatartások köre bővülne, és ez prevenciók hatást válthat ki.

A kiszabható büntetések közül mindegyik állam alkalmazza és ismeri a szabadságvesztést és a pénzbüntetést. Magyarországon bármely, a hatályos Btk.-ban ismert jogkövetkezmény alkalmazása lehetséges az állatkínzásokkal szemben, azonban a felfüggesztett szabadságvesztés, pénzbüntetés és a próbára bocsátás számít a leggyakrabban kiszabott szankciónak. A jogkövetkezményeknél megállapítható mértékek viszont különbözőek. A német jog három évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni, míg az angol a büntetés maximumát öt év szabadságvesztés büntetésre emelte, valamint a pénzbüntetés mértékét is megemelte azon gazdákra, akik a törvényi előírásoknak nem megfelelően tartják haszonállataikat. Magyarországon a kiszabható szankcióknak mértékét a Btk. tartalmazza. A magyar Btk. a cselekmény minősítésétől függően akár öt évig terjedő szabadságvesztés büntetés kiszabását is lehetővé teszi a bíróságok számára. Fontos megemlítenem, hogy a büntetés mértéke mindenképp a bűncselekmény súlyosságától, az állat szenvedésének mértékétől és az alap- és minősített esetektől függ. Magyarország kivételével az Egyesült Királyságban¹¹⁸⁵ és Németországban¹¹⁸⁶ is van lehetősége a büntetőbíróságnak arra, hogy állattartástól eltiltást szabjon ki. Hazánkban az állattartástól való eltiltást csak a közigazgatási hatóság teheti meg, illetve polgári peres eljárás keretében az ügyész kezdeményezheti.¹¹⁸⁷ Egyes esetekben alkalmazható lehet a foglalkozástól eltiltás.

¹¹⁸⁵ Animal Welfare act 2006. 34. Disqualification

¹¹⁸⁶ Tierschutzgesetz §20.

¹¹⁸⁷ VETTER Szilvia: *Állatvédelmi jog*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2024, 151.

Országunkban jelenleg nincs állatrendőrség, a nyomozást a rendőrség végzi, továbbá más hatóságok, szervezetek is hivatottak az állatvédelmi rendelkezések betartását ellenőrizni, az állatok jólétét szolgáló intézkedéseket megtenni és egyes jogkövetkezményeket alkalmazni, például: az Agrárminisztérium, a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (NÉBIH), a Pest Vármegyei Kormányhivatal, a Vármegyei Kormányhivatal, a járási hivatal és a jegyző. Az Egyesült Királyságban az RSPCA nem minősül hatósági szervnek, de nyomozási jogkörrel rendelkezik. Magyarországon a civil szervezetek csak a rendőrséggel együttműködve, annak munkáját támogatva lehetnek részesei az állatkínzási ügyek nyomozásában.

A magyar jogi szabályozásra legnagyobb hatást a német állatvédelmi törvény gyakorolt. Számos olyan rendelkezéssel találkoztam, amely mindkét jogszabályban megtalálható volt, például a kényszerszakarmányozás és az állat teljesítőképességét felismerhetően meghaladó teljesítményre kényszerítés tilalma. A német jog szigorúan veszi az üzemi állatok, haszonállatok jólétét. Ez megmutatkozik abban, hogy a kakasselejtezés törvényileg tilalmazott, valamint abban is, hogy a melegvérű állatot csak akkor szabad levágni, ha a vér kivételének megkezdése előtt érzéstelenítették, kábították. A hazai jogszabályozásban - a némethez hasonló módon - az állat életének kioltása elfogadható okból és kábítás útján történhet.¹¹⁸⁸ *A kábítási kötelezettség viszont nem vonatkozik a gerinctelen állatokra, a háztartásban élelmezési célra levágott baromfira, nyúlra, valamint arra az esetre, ha az állat életének kioltását szükséghelyzet indokolja. Ezekben az esetekben is gondoskodni kell azonban arról, hogy az állat életének kioltása szakszerű gyorsasággal és a legkisebb szenvedéssel járjon.*¹¹⁸⁹ A német állatvédelmi törvény szintén rendelkezik kivételről, amely szerint a háztartásban történő leölés esetén, ha az állatot emberi fogyasztás céljából ölik meg, és a fájdalmat és szenvedést minimálisra csökkentik, akkor a kábítási kötelezettség nem áll fenn.¹¹⁹⁰

Összegezve elmondható, hogy mind a három állam fontosnak tartja az állatok jólétét. Mindegyik államnál láthatóak különbségek, az állatvédelem különböző részeit eltérően rendelik szabályozni. A magyar és angol büntetőjogi szabályozást a szigor jellemzi, míg a német szabályozásból az üzemi állattartás szigorát emelem ki. Amit mindenképp átvennék a magyar jogi szabályozásba: az angol jogi szabályozásból a tiltott állatviadal elkövetési magatartásai, valamint a német jogi szabályozásból a kakasselejtezés tilalma. Ezeken túl az állattartástól való eltiltás jogkövetkezmény kiszabását a büntetőbíróságok számára is lehetővé tenném, így elkerülhető lenne közigazgatási vagy polgári peres eljárás, ami tehermentesítést idézne elő véleményem szerint.

¹¹⁸⁸ 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről 11. §

¹¹⁸⁹ 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről 12. § (2)

¹¹⁹⁰ Tierschutzgesetz §4a (3)

7. FELELŐS ÁLLATTARTÁS

A tilalmazott magatartások bemutatásán túl fontosnak tartom, hogy dolgozatomban helyet kapjon a felelős állattartás. Elengedhetetlennek látom azon tevékenységek és általános elvárások ismertetését, amelyek a felelős állattartás kapcsán hozzájárulnak a prevenció hatás, tudatosság és az állatvédelmi intézkedés betartatásának előidézéséhez, előmozdításához. Az állatvédő egyesületek és menhelyek többször kihangsúlyozzák és hirdetik a felelős állattartás fontosságát. Ezen fogalmat szinte mindenki ismeri, viszont az állattulajdonosok közül kevesen vannak tisztában azzal, hogy ez pontosan mit is jelent. Magyarországon az állattartási kultúra jócskán elmarad Nyugat-Európához képest. A felelősségteljes gondolkodásmód kialakítása és elterjesztése lehet ennek az ellenszere.¹¹⁹¹ Pályázati munkám ezen részében a felhasznált irodalom mellett saját tapasztalataimat is megfogalmazom, valamint bemutatok két olyan jogszabályt, amely a felelős állattartás előmozdítását és az állatkínzás visszaszorítását célozza megvalósítani.

7.1. Felelősség jelentése

A felelősség fogalma alapján egy felelősségteljes állattulajdonos, mielőtt magához vesz egy állatot, mindig át kell gondolja döntését, hiszen nem tárgyakról, hanem érző élőlényekről van szó. Ezt megelőzi az adott faj szükségleteinek és környezetének megismerése, valamint az ezzel járó kötelezettségek és terhek felismerése.¹¹⁹² Összefoglalva, a felelősség arra vonatkozik egyfelől, hogy az állatok jólétéről gondoskodjunk, tartalmas és boldog életet biztosítsunk számukra, másfelől arra, hogy ne okozzanak kellemetlenséget sem embertársainknak, sem más állatoknak.¹¹⁹³

7.2. Megfelelő környezet, alapvető szükségletek

A tájékozódást követően az állat hazahozatala előtt szükséges a megfelelő életkörülmények előkészítése, hogy a haszonállat vagy a társállat és a gazda úgy tudjanak harmóniában együtt élni egymással, hogy ebben a kapcsolatban ember és állat is jól érezze magát. Például a kutyák esetében egy száraz, szigetelt ház, madarak esetében egy nagyobb röpde, halak esetében egy akvárium vagy halastó, hüllők esetében terrárium az elvárás. Fontos állataink környezetét tisztán tartani, ezzel is megelőzhető a nem kívánatos fertőzések és betegségek kialakulása.

Kiemelkedő fontossággal bír számukra az, hogy mindig legyen előttük tiszta, friss ivóvíz, valamint állatfajnak, életkornak, illetve esetleges betegségnek megfelelő minőségű és mennyiségű táplálék. A megbetegedések megelőzése érdekében számos vitamin, védőoltások és kezelések állnak rendelkezésünkre. Fontos, hogy emberi gyógyszerekkel ne kezeljük állatainkat, csak is az állatorvos által ajánlott ellenszereket alkalmazzuk. A betegségek további prevenció útja az állatorvosi ellenőrzés, valamint a kötelező védőoltások beadatása.

Az állatok mozgásigényének kielégítése a megfelelő mozgástér biztosításával érhető el. Szobaállat esetében például nélkülözhetetlen a rendszeres sétáltatás, de egy nagyobb udvar is megfelelő lehet erre.¹¹⁹⁴ Ezen túlmenően fontos, hogy sok állatot ne tartsunk szűk helyen, mindegyiküknek megfelelő teret kell biztosítani. Emellett érdemes tájékozódni arról is, hogy bizonyos állatfajták képesek-e békésen együtt élni.

¹¹⁹¹ Tappancs Állatotthon <http://allatmentoszolgalat.com/tudasbazis/a-felelos-allattartas-szabalyai/> (letöltés dátuma: 2024. 04. 01.) (megtekintés dátuma: 2024.04.01.)

¹¹⁹² Tappancs Állatotthon <http://allatmentoszolgalat.com/tudasbazis/a-felelos-allattartas-szabalyai/> (letöltés dátuma: 2024. 04. 01.) (megtekintés dátuma: 2024.04.01.)

¹¹⁹³ DOGFIT Kutyakedvelők Sportegyesülete <https://www.dogfit.info/l/a-felelos-allattartas-7-aranyszabalya/> (letöltés dátuma: 2024. 04. 01.) (megtekintés dátuma: 2024.04.01.)

¹¹⁹⁴ Tappancs Állatotthon <http://allatmentoszolgalat.com/tudasbazis/a-felelos-allattartas-szabalyai/> (letöltési dátuma: 2024. 04. 01.) (megtekintés dátuma: 2024.04.01.)

A szökés veszélyét mindenképpen meg kell előzni. Hiszen elszabadult állataink akár embertársaink testén sérüléseket vagy tulajdonában kárt okozhatnak. Valamint az ember mellett élő állatok kiszolgáltatottabbak a vadonélő állatokhoz képest, így esetleges szökés esetén az elpusztulás veszélye fokozódik.

A haszonállatok felelős tartásának tekintetében speciális jogszabályok állítanak fel alapvető követelményeket, amelyek a gazdákat kötik, azoknak mindenképp eleget kell tenniük. A 32/1999. (III. 31.) FVM rendelet a mezőgazdasági haszonállatok tartásának állatvédelmi szabályairól a nagyüzemi haszonállattartás, mint tevékenység humánusabb megvalósítását vette célba. A rendelet mellékletei különféle állatfajokra vonatkozóan fogalmaznak meg minimális kritériumokat az istállókkal és azok berendezésével, az állatok etetésével, ellenőrzésével, szállításával és csoportos tartásával kapcsolatban. A rendelethez kapcsolt mellékletek meghatározzák például a tojótyúkok, a sertések, a borjak, a házinyulak és a szőrméjükért tenyésztett fajok tartásának és szállításának elemi követelményeit.¹¹⁹⁵ A jogszabály meghatározza a haszonállat fogalmát: „E rendelet alkalmazásában állat: az élelmiszer, gyapjú, bőr vagy szőrme előállításához vagy egyéb mezőgazdasági célra tenyésztett vagy tartott állat, beleértve a halakat, kételtűeket, hüllőket, és a Magyarországon nem vadászható, vadon élő fajok mezőgazdasági termelés céljából tenyésztett vagy tartott egyedeit, valamint a Magyarországon vadászható, vadon élő fajok élelmiszer előállítás céljából tenyésztett vagy tartott egyedeit, továbbá a fogoly, fácán, tőkés réce zárt térben, szárnyasvad állomány utánpótlás céljából tenyésztett vagy tartott egyedei.”¹¹⁹⁶

A kedvtelésből tartott állatok tartását és forgalmazását a 41/2010. (II. 26.) Kormányrendelet szabályozza. A jogszabály meghatározza azon életkörülményeket, amelyeket biztosítani kell házi kedvenceink számára. A rendelet a dolgozatom ezen pontjában, fentebb említett feltételeket említi, fogalmazza meg normatívan és ezzel az állattartókra kötelezettséget állapít meg. Például *a csoportosan tartott állatok esetében a tartási helyet úgy kell kialakítani, hogy mindegyik egyed versengés és agresszió nélkül egy időben hozzáférjen az etető-, itató-, fürdő-, pihenő-, és búvóhelyhez*¹¹⁹⁷ vagy *a kedvtelésből tartott állat tartási helyének olyan méretűnek kell lennie, hogy az állat fajára jellemző mozgási igényét ki tudja elégíteni.*¹¹⁹⁸ A jogszabály meghatározza az Általános rendelkezések fejezetében a kedvtelésből tartott állat fogalmát: „a rendszertani besorolásától függetlenül minden olyan állat, amelyet nem kizárólag tudományos kutatás, állati eredetű termék előállítása, igavonás, teherhordás, természetvédelem, géntartalék- védelem és – eb és macska kivételével – közcélú bemutatás céljából tartanak, tenyésztnek, forgalmaznak, továbbá az az állat, amelyet más kedvtelésből tartott állat táplálása céljából tartanak és szaporítanak, valamint a nem gazdasági céllal tartott haszonállat, és a vadászatra használt állat.”¹¹⁹⁹

7.3. Utódok

Minden évben több ezer kisállat jön világra, közülük a haszonállatok utódai a szerencsésebbek, míg a kedvtelésből tartott állatok kicsinyei sokszor az utcára, a gyepmesteri telephelyekre kerülnek vagy a legrosszabb esetben elpusztítják őket. A telephelyek és az állatvédelmi szervezetek túlterheltek, gyakran helyhiányban szenvednek, kapacitásuk és tartalékaik végesek. A nem kívánatos utódok megelőzésének módja az állatorvos általi ivartalanítás, amely már

¹¹⁹⁵ 32/1999. (III. 31.) FVM rendelet a mezőgazdasági haszonállatok tartásának állatvédelmi szabályairól

¹¹⁹⁶ 32/1999. (III. 31.) FVM rendelet a mezőgazdasági haszonállatok tartásának állatvédelmi szabályairól 2. § a)

¹¹⁹⁷ 41/2010. (II. 26.) Kormányrendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról 14. § (8)

¹¹⁹⁸ 41/2010. (II. 26.) Kormányrendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról 14. § (4)

¹¹⁹⁹ 41/2010. (II. 26.) Kormányrendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról 2. § a)

rutinműtétnek számít. Jól ismert tény az is, hogy az ivartalanított állatok számos súlyos betegséget elkerülnek.¹²⁰⁰

Madarak esetében az utódok korlátozásánál a legjobb módszer a műtojtás alkalmazása. Fontos, hogy a pár alól (ha nem akarunk fiókákat hagyni) a tojásokat sose dobjuk ki műtojtás pótlása nélkül, mert az a tojó kalcium hiányához és a legrosszabb esetben a pusztulásához vezethet. A kalcium pótlása különféle vitaminok útján orvosolható. Nélkülözhetetlen, hogy a madárfajnak megfelelő nagyságú műtojást szerezzünk be, hiszen egy nagyobb tojás alatt az állat kényelmetlenül érezheti magát vagy nem száll vissza rá és otthagyja. Emellett elmondható, hogy a madarak mindig párban érzik magukat boldognak, ahogy szokták mondani: „*madárnak madár a társa.*”

Az állatainktól utódokat akkor hagyjunk, ha biztosítani tudjuk számukra a fajtának alapvető életkörülményeket vagy ha rendelkezünk tenyésztési és értékesítési engedéllyel és meggyőződünk arról, hogy megfelelő új gazdához kerül az élőlény.

7.4. Azonosítás

2013. január 1-jétől minden 4 hónaposnál idősebb eb csak bőr alá ültetett mikrochippel megjelölve tartható. Az ilyen módon történő megjelölés az ebek tulajdonjogának átruházásakor szintén kötelező, mely előírás betartását a jegyző és az állat-egészségügyi hatóság ellenőrizheti.¹²⁰¹ Az egyedi azonosítással az elveszett állat az eredeti gazdához visszakerülhet. A chipszám bekerül egy központi adatbázisba a gazda adataival együtt. A mikrochip alkalmazása macskákon is lehetséges.

A madarak esetében azonosítás *varratmentesen zárt, egyedileg megjelölt lábgyűrű*¹²⁰² felhúzásával történik. Az állattartó ezen lábgyűrűvel igazolhatja, hogy a madár nem befogott, hanem általa tenyésztett, viszont a jelölés hiányában az ellenkező bizonyításig tenyésztett példánynak kell tekinteni például a tyúk-, a lúd- és a galambalakúak rendjének, valamint a futómadaraknak valamennyi fajtát, a pintyfajokat és a kanárikat.¹²⁰³ Ugyanakkor vannak olyan magánszemélyek, akik külön, a madárfajoknak megfelelő névvel, címmel és telefonszámmal ellátott lábgyűrűt készítenek a megrendelőiknek, így az esetlegesen elveszett madár visszakerülhet gazdájához.

A haszonállatok azonosítását a mezőgazdasági haszonállatokról tartásának állatvédelmi rendelete határozza meg a 6. számú mellékletében, az érzéstelenítés nélkül végezhető beavatkozások között. Azonosítás célját szolgálhatja a bőrbesütés, tetoválás, füljelzők és lábgyűrűk. Emellett a haszonállatok azonosítását az Egységes Nyilvántartási és Azonosítási Rendszer (a továbbiakban: ENAR) biztosítja, ami a tenyésztési, az állat-egészségügyi és az agrárrendtartási igények kielégítését is szolgálja. Az Európai Bizottság honlapján érhető el az egyes haszonállat fajok jelölésével, nyilvántartásával foglalkozó, valamint az ezekkel kapcsolatos eszközökről szóló közösségi jogszabályok.¹²⁰⁴ Jelenleg a szarvasmarha, a juh, a kecske, a sertés, a ló azok az állatfajok, amelyeket be kell jegyezni ezen rendszerbe, ami magában foglalja az egyedileg vagy csoportosan tartott szárazföldi állatok azonosítására szolgáló eszközöket (például fülgyűrűk, elektronikus azonosítók), dokumentumokat az állatok azonosítására és nyomon követésére, nyilvántartásokat az üzemekben és központi

¹²⁰⁰ Tappancs Állatotthon: <http://allatmentoszolgalat.com/tudasbazis/a-felelos-allattartas-szabalyai/> (letöltés dátuma: 2024. 04. 01.)

¹²⁰¹ Kutyakötelesség. Útmutató a felelős kutyatartás jogszabályi előírásaihoz, Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal, 9.

¹²⁰² 41/2010. (II. 26.) Kormányrendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról 1. § (2) f): „*varratmentesen zárt, egyedileg megjelölt lábgyűrű*: olyan, a madár életének első napjaiban felhelyezett, a lábának kifejlődését követően el nem távolítható, folytonos kört képező gyűrű vagy szalag, amelyen nincsen semmilyen megszakítás vagy illesztés, és amelyet semmilyen módon nem változtattak meg.”

¹²⁰³ 41/2010. (II. 26.) Kormányrendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról 15/A. § (3), (4)

¹²⁰⁴ ENAR – Egységes Nyilvántartási és Azonosítási Rendszer (Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal) <https://portal.nebih.gov.hu/enar> (letöltés dátuma: 2024. 04. 26.) (megtekintés dátuma: 2024.04.26.)

adatbázisokat. Mindez azért szükségszerű, hogy az adott tagállam illetékes állategészségügyi hatósága (Magyarországon jelenleg a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal felelős a rendszer vezetéséért) gyorsan és hatékonyan legyen képes alkalmazni az Unió által előírt betegségmegelőzési és ellenőrzési intézkedéseket, valamint, hogy megkönnyítsék az állatok nyomon követését az Európai Unión belül.¹²⁰⁵

¹²⁰⁵ Európai Bizottság: Bizonyos állatfajok azonosítása és regisztrációja https://food.ec.europa.eu/animals/identification_en?prefLang=hu (letöltés dátuma: 2024. 04. 26.) (megtekintés dátuma: 2024.04.26.)

8. BEFEJEZÉS

Sokat gondolkoztam azon, hogy a munkámat miképp fejezzem be, hiszen a kutatásaim és a pályázati munkám írása közben számos szörnyűséget láttam és olvastam, amelyek felkavartak. Egyszerűen hihetetlen, hogy az ember mennyire felelőtlen tud lenni az állatokkal szemben. Úgy vélem ennek ellensúlyozására csak az szolgálhat, ha bemutatom, milyen intézkedések születtek Magyarországon 2020 óta az állatok védelme érdekében és ezek jelentőségét miben látom, valamint véleményemet fogom ismertetni, hogy miként lehetne nagyobb javulást elérni az állatok érdekében.

Előrelépést mutat, hogy országunkban Óvádi Pétert 2020-ban állatvédelmi kormánybiztossá nevezték ki. Hazánkban ő az első, aki a Kormányban ilyen pozíciót tölt be. 2021 áprilisában megalakult a Nemzeti Állatvédelmi Tanács, ahol jelenleg a hatóságok, a minisztériumok, a szakmai és civil szervezetek, illetve az állatkereskedők is képviseltetik magukat. A Magyar Falu Program keretében ivartalanítási programot indítottak el, több mint 600 önkormányzat kapott anyagi támogatást az ivartalanításra.

Továbbá az iskolákban meghonosításra került az Állatvédelmi Témahét. 1300 intézmény csatlakozásával 130 ezer diákot értek el. Az Állatorvostudományi Egyetem vállalta el a felvilágosító oktatás megszervezését. Megalakították 2021. január 1-jén az Állatvédelmi Központot, amelynek feladata, hogy a tudomány oldaláról támogassa a hazai állatvédelem fejlődését, hozzájáruljon a társadalmi szemléletformáláshoz, a felelős állattartás fontosságának tudatosításához. A tudományos háttérrel az állatvédelem területén dolgozó valamennyi szereplőnek biztosítani kívánják.

Összegezve elmondható, hogy országunkban az állatvédelem 2020 óta javuló, fejlődő tendenciát mutat. Az Állatvédelmi Témahét megfelelő lehetőséget biztosít arra, hogy a felelős állattartás szabályai széles körben ismertetésre kerüljenek, míg az ivartalanítási program a kóborállatok számának csökkenését idézheti elő és a menhelyek kapacitásainak a „fellelékezéséhez”, a „létszámstop” feloldásához vezethet. A menhelyek és a civil szervezetek fontos szereplői az állatvédelemnek, támogatásukat nagyon lényegesnek tartom. Akár az átlagpolgár is tudja őket segíteni táplálékkal, eszközökkel, pénzzel vagy az adó 1%-ával is.

Kiemelkedően fontosnak látom a nyugati mintának megfelelő állatrendőrség felállítását, ami még várat magára hazánkban. Sajnos több feltétel még nem adott hozzá, hiszen szükség van a jogalkotói törvényhozó háttérre, a szigorúbb eljárásrendre. Jelenleg hasonló civil szervezetek működnek, viszont ezek nem részei a hivatásos állománynak, hatósági jogkörökkel nem rendelkeznek, hanem az önkormányzatokkal és a rendőrséggel szoros együttműködésben végzik a tevékenységüket. Elengedhetetlennek tartom azt, hogy egy ilyen szervezet ne csak rendőri jelenlét mellett intézkedhessen, mert jelenleg csak az esetek feltárásában és tényközlésben tudják a hatóság munkáját segíteni, de ennél többre lenne szükség. A dolgozatomban prezentált ügyek is rávilágítanak az állatrendőrség iránti igényre, vagy legalábbis arra, hogy az állatok érdekében hatékonyabb fellépést szorgalmazzunk, állatvédelemben jártas szakemberekkel és ezzel csökkenthetnék a tévesen lezárt ügyek számát.

2021-ben egy online konzultációt folytattak a Nyugat-Európában ismert és működő állatrendőrségről. A nem reprezentatív felmérést a *Nemzeti Állatvédelmi Szolgálat Egyesület*¹²⁰⁶ végezte. A résztvevők az állatrendőrség megalakítása mellett állatvédelmi ombudsman kinevezését, országos ivartalanítási programot, országos szintű örökbefogadási rendszert és edukációt kértek. A kutatásból kiderült, hogy a kérdőívet kitöltők 99,3%-a tartja fontosnak az

¹²⁰⁶ 2021-ben tíz állatvédő összefogásának eredményeként jött létre az egyesület, azzal a céllal, hogy megteremtse és felállítsa a nemzetközi példák alapján az állatrendőrséget.

állatrendőrség felállítását, amelynek regionális, vagy vármegyei szinten kellene működnie. Úgy vélem, célszerű lenne Hollandia példáját követni, ahol a rendőrségen belül képezték át az állományi tagokat, és emellett külön ügyész is dolgozik az állatok ügyeiben. A költséghatékonyság érdekében és a holland példát követve a rendőrség szervezetén belül képzelem el az állatrendőrség felállítását, ahol a hatóság vármegyénként meghatározott számú tagjainak továbbképzése és egy külön egység megszervezése révén ez megvalósítható lenne. Így hatósági jogkörben, hatékonyabban lehetne eljárni az állatok védelmében, a téves jogértelmezések és a hibaesélyek lehetősége mérséklődne. Ezen külön egység feladatai közé tartozna például a nyomozás, kapcsolattartás az alapítványokkal és menhelyekkel, továbbá bizonyos kényszerintézkedések (mint például lefoglalás) alkalmazása.

A jogszabály módosítások szigorították az állatvédelmet, hazánkban az állatkínzók 2022. január 1-je óta akár öt év börtönbüntetést is kaphatnak. A leggyakrabban kiszabott büntetés az állatkínzásokkal szemben a felfüggesztett szabadságvesztés, ami önmagában nem kifogásolható. A társadalom tagjai úgy vélik, hogy az állatkínzókat hasonló szankció kiszabásával kell sújtani, mint amilyet az állatok elszenvedtek, viszont a bírák a törvényekhez kötve vannak, számos körülményt figyelembe kell venniük. Véleményem szerint legelőször az elkövetőkkel szembeni megfelelő fellépést kell szorgalmazni, azért, hogy ne fordulhassanak elő olyan esetek, mint amelyekről a dolgozatomban beszámolok, így az elkövetők bíróság elé legyenek állítva és ezzel a preventív hatás létrejöjjön.

Indokoltnak tartom az állattartástól eltiltás, mint büntetés bevezetését a hatályos Btk.-ba, hogy az állatokkal szemben elkövetett bűncselekmények vonatkozásában is alkalmazható legyen egy külön szankció. Ezzel a büntetőbíróságok egy új büntetést tudnának alkalmazni, a közigazgatási eljárás vagy a polgári eljárás helyett egy eljárásban kiszabható lehetne ezen jogkövetkezmény, ezzel tehermentesítést idézve elő.

Magyarország a szigorítások óta, más európai országokhoz képest középúton helyezkedik el az állatvédelem jogi szabályozásában. Bízok abban, hogy a közeljövőben is folytatódik országunkban az állatvédelem fejlődése és sikerül külföldi példára, a megfelelő hazai alapokra építve, egy jól működő állatvédő rendszert létrehozni. Kutatásaimat James Herriot kifejező szavaival zárom:

„Az állatok nem emberek, de azért vannak, hogy az emberekkel együtt éljenek, szenvedjenek és boldogok legyenek. És az emberi felelősség az, hogy megértsük őket, és megvédjük őket minden körülmények között.”

9. TARTALOMJEGYZÉK

Jogsabályok:

- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 244. § 245. § 246. § 247. §
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv>
- 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről 3. § 6. § 7. §
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800028.tv>
- 1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról 86. §
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900040.TV>
- 1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról indokolása
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900040.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D43>
- 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről <https://njt.hu/jogszabaly/1978-4-00-00>
- 85/2015. (XII. 17.) FM rendelet a veszélyes állatfajokról és egyedeik tartásának szabályairól 1. melléklete <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500085.fm>
- 32/1999. (III. 31.) FVM rendelet a mezőgazdasági haszonállatok tartásának állatvédelmi szabályairól 2. § <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900032.fvm>
- 41/2010. (II. 26.) Kormányrendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról 1. § 2. § 14. § 15/A. § <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000041.kor>
- 2021. évi CXXVIII. törvény az állatok védelme érdekében szükséges egyes büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100128.TV>
- 19/1983. (VI. 15.) MT rendelet https://jogkodex.hu/jsz/1983_19_mt_rendelet_7584479
- 17/1968. (IV. 14.) Korm. rendelet egyes szabálysértésekről
<https://jogiportal.hu/index.php?id=nsmwg6hiux45ozn9k&state=19820101&menu=view>
- Animal Welfare Act 2006 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/45/contents>
- Tierschutzgesetz <https://www.gesetze-im-internet.de/tierschg/BJNR012770972.html>
- Az Európai Parlament és a Tanács 2008/99/EK irányelve (2008. november 19.) a környezet büntetőjog általi védelméről <https://jogkodex.hu/doc/7602842>

Könyvek:

- BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: Büntetőjog II. Budapest, HVG-ORAC, 341 – 342.
- *Magyar Büntetőjog: kommentár a gyakorlat számára: II. kötet.* Budapest, HVG-ORAC, 2013, 1089. – 1104.
- TIM HEALEY: *A világ legnagyobb perei.* Budapest, Vénusz Kiadó, 1993, 83-85.
- VETTER Szilvia: *Állatvédelmi jog.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2024, 148-149., 151-152., 172-173.

Folyóiratcikkek:

- Állatperek. *Fókusz*, 2008/61. (letöltés dátuma: 2024.04.26.) (megtekintés dátuma: 2024. 04. 26.) <http://www.fokusz.info/index.php?cid=1862959364&aid=1426617958>
- GYÖREI Péter: *A kutya, aki törvényt írt.* 2019. augusztus 9.
<https://drgyorei-bunteto-ugyved.hu/uncategorized/a-kutya-aki-torvenyt-irt/> (letöltés dátuma: 2024. 02. 15.) (megtekintés dátuma: 2024. 02. 15.)

Elektronikus források:

- D. HORVÁTH Vanessza: Az állatvédelem előképei. *Scriptura*, 2021/1, 7 – 19.
https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/159/scriptura21i_d_horvath.pdf

- KÁROLYI Judit: Az állatkínzás szabályozásának fejlődése Magyarországon. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2006/13, 5 – 10.
https://acta.bibl.u-szeged.hu/7299/1/juridpol_068_fasc_013_001-025.pdf
- VASAS Eszter: Az állatkínzásról. in *Büntetőjogi Tanulmányok*, 19. kötet. Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2018, 138. – 140.
https://tab.mta.hu/files/8116/8000/5573/buntetojogi_tanulmanyok_2018_XIX.pdf.pdf
- KÁNICS Éva: „Állati” történetek egykoron és napjainkban. in *Büntetőjogi Tanulmányok*, 11. kötet. Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2010, 211. – 216.
https://tab.mta.hu/files/4615/2784/1053/buntetojogi_tanulmanyok_2010_XI_net.pdf
- KÁNICS Éva: Állatkínzás – jog és közvélemény. in *Büntetőjogi Tanulmányok*, 10. kötet. Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2009, 147. – 168.
https://tab.mta.hu/files/5916/7655/7157/buntetojogi_tanulmanyok_2009.pdf
- Kutyakötelesség: Útmutató a felelős kutyatartás jogszabályi előírásaihoz, Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal.
https://portal.nebih.gov.hu/documents/10182/1055767/kutyatartasi_kezikonyv_2018_2kiad_O_N.pdf/6139612a-1f45-305d-93f5-9e103cc3a970
- Az állatrendőrségről szóló online konzultáció eredményei. Budapest, NÁSZ Egyesület. 2021, 1 – 2., 4., 8.
https://www.nasze.hu/wp-content/uploads/2021/09/onlinekonzultacio_eredmenyei_0901.pdf

Bírói joggyakorlat:

- BH 2007. 213.
- BH 2011. 331.
- A Kúria Bfv. 1314/2017/5. számú precedensképes határozata
- A Budapest Környéki Törvényszék BF.314/2021/8. számú határozata
- ÍH 2013.7. Győri Ítéltábla Bhar.82/2010/3.
- EBH2018. B.24.
- EBD2015. B.11.
- Szekszárdi Járásbíróság Bpk. 389/2021/2.

Egyéb hivatkozások:

- Részletek az állatok védelméről és kíméléséről szóló törvény megalkotásának indoklásából (Letöltés dátuma: 2024. 02. 10.) (Megtekintés dátuma: 2024. 02. 10.)
<https://elelmiszerlanc.kormany.hu/av-indoklas-avt>
- Tappancs Állatotthon <http://allatmentoszolgalat.com/tudasbazis/a-felelos-allattartas-szabalyai/> (Letöltés dátuma: 2024. 04. 01.) (Megtekintés dátuma: 2024. 04. 01.)
- DOGFIT Kutyakedvelők Sportegyesülete <https://www.dogfit.info/l/a-felelos-allattartas-7-aranszabalya/> (Letöltés dátuma: 2024. 04. 01.) (Megtekintés dátuma: 2024. 04. 01.)
- ENAR – Egységes Nyilvántartási és Azonosítási Rendszer (Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal) <https://portal.nebih.gov.hu/enar> (Letöltés Dátuma: 2024. 04. 26.) (Megtekintés Dátuma: 2024. 04. 26.)
- Európai Bizottság: Bizonyos állatfajok azonosítása és regisztrációja https://food.ec.europa.eu/animals/identification_en?prefLang=hu (Letöltés Dátuma: 2024. 04. 26.) (Letöltés Dátuma: 2024. 04. 26.)
- Nemzeti Állatvédelmi Szolgálat Egyesület <https://www.nasze.hu/egyesuletunk/> (Letöltés Dátuma: 2024. 05. 20.) (Megtekintés Dátuma: 2024. 05. 20.)
- SZÉNÁSI Szimonetta: Veszélyben a magyar állatvédelem: sokan létszámstopot hirdettek, a legtöbb menhelyen nincs pénz. 2022. július 23.

- <https://www.azenkutyam.hu/elet/allatmenhelyek-letszamstopot-hirdettek/> (Letöltés Dátuma: 2024. 05. 20.) (Megtekintés Dátuma: 2024. 05. 20.)
- Kutyabaráthelyek: Állatvédelmi Központ alakult az Állatorvostudományi Egyetemen. 2021. január 27.
<https://kutyabarathelyek.hu/hu/hirek/reszletek/allatvedelmi-kozpont-alakult-az-allatorvostudomanyi-egyetemen/> (Letöltés Dátuma: 2024. 05. 20.) (Megtekintés Dátuma: 2024. 05. 20.)
 - KOVÁCS Erika: Elkötelezetten dolgozik az állatvédelem ügyéért Ovádi Péter kormánybiztos. Veszprém Vármegyei Hírportál. 2024. 04. 21.
<https://www.veol.hu/helyi-kozelet/2024/04/elkotelezetten-dolgozik-az-allatvedelem-ugyeert-ovadi-peter-kormanybiztos-podcast> (Letöltés Dátuma: 2024. 05. 21.) (Megtekintés Dátuma: 2024. 05. 21.)
 - AM Sajtóiroda: Megalakult a Nemzeti Állatvédelmi Tanács. 2021. április 13.
<https://kormany.hu/hirek/megalakult-a-nemzeti-allatvedelmi-tanacs> (Letöltés Dátuma: 2024. 05. 21.) (Megtekintés Dátuma: 2024. 05. 21.)
 - HOLLÓ Bettina: A szaporítóknak üzent az állatvédelmi kormánybiztos 2023. 01. 20.
https://index.hu/belfold/2023/01/20/ovadi-peter-kormanybiztos-menhelyek-intezkedesek-2023/?token=7fa37e31e31863967b305f4c07e35b4c&fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR3EFtMTL_oI-LBvWiuClKCvyP6d11Zv9-i987VyYB61-1rXnkK298kZb2A_aem_AUo71FZ5QMs4PfPrsqop3fP-W0eibFyYKSD3HCZ4QCCf4WwIj9MidcK7G1ntfccnS9P_Dtj7QTB7QthlFOS-D1bj (Letöltés Dátuma: 2024. 05. 21.) (Megtekintés Dátuma: 2024. 05. 21.)
 - MOLNÁR Helga: A Heves megyei egyesületek szerint nagy szükség lenne az állatrendőrségre. 2021. 06. 04.
<https://www.heol.hu/helyi-kozelet/2021/06/a-heves-megyei-egyesuletek-szerint-nagy-szukseg-lenne-az-allatrendorsegre> (Letöltés Dátuma: 2024. 05. 20.) (Megtekintés Dátuma: 2024. 05. 20.)
 - Offences Involving Domestic and Captive Animals (2018.07.13.)
<https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/offences-involving-domestic-and-captive-animals> (Letöltés Dátuma: 2024.07.01.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.01.)
 - Animal Welfare (Kept Animals) Bill set to be scrapped (2023.05.26.)
<https://www.tradingstandards.uk/news-policy-campaigns/news-room/2023/government-takes-regressive-step-animal-welfare-kept-animals-bill-set-to-be-scrapped/> (Letöltés Dátuma: 2024.07.01.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.01.)
 - Tougher Penalties for Animal Cruelty in the UK under New Laws (2022.06.09.)
<https://www.hpjv.co.uk/site/blog/hpjvblog/tougher-penalties-for-animal-cruelty> (Letöltés Dátuma: 2024.07.01.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.01.)
 - Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (the RSPCA):
<https://www.rspca.org.uk/whatwedo/whoweare> (Letöltés Dátuma: 2024.07.01.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.01.)
 - Tierschutzgesetz – wichtige fragen & antworten
<https://www.tierschutzbund.de/tiere-themen/tiernotfaelle/tierschutzgesetz> (Letöltés Dátuma: 2024.07.02.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.02.)
 - JUSTIN Viktor: Németországban 2022-től tilos a kakasselejtezés, vagyis az állatok élve ledarálása (2021.06.12.)
<https://raketa.hu/nemetorszagban-2022-tol-tilos-a-kakasselejtezes-vagyis-az-allatok-elve-ledaralasa> (Letöltés Dátuma: 2024.07.02.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.02.)
 - Ford v. Wiley case (1889) <https://www.animallaw.info/case/ford-v-wiley> (Letöltés Dátuma: 2024.07.08.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.09.)

- Alice COLLINSON: Legal Protection of Animals in the UK. *Michigan State University College of Law*, 2018.
https://www.animallaw.info/article/legal-protection-animals-uk?fbclid=IwY2xjawD4dKRleHRuA2FlbQIxMAABHUC1zbLLmr0U43lE5jhN94mNgQLkUrVcMkdtMcZhNOLndFNyXZI9XeQyJg_aem_AXmuwKh_YkA9_MSU9dPIsQ (Letöltés Dátuma: 2024.07.08.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.09.)
- GERGELY Zsófia: Szájába dugott fegyverrel lőtték meg a kiskutyát, a rendőrök szerint ez nem állatkínzás. 2024. július 13.
https://m.hvg.hu/itthon/20240713_Allatkinzas-a-rendorseg-benazik-az-allatvedok-tehetetlenek?fbclid=IwY2xjawEMan1leHRuA2FlbQIxMAABHQW28b5rj1WpIDd0skijpzOKkgvYYwk_r2g4O5dFJLPRJdWsxDdchNggJg_aem_ggLzYClfL05hI_mKJ3pQ_g (Letöltés Dátuma: 2024.07.13.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.13.)
- LÁSZLÓ Enikő: Mi történne, ha Magyarországon lenne állatrendőrség? Dr. Kajó Cecília jogász véleménye 2022. szeptember 16. <https://www.azenkutyam.hu/elet/dr-kajo-cecilia-allatrendorseg/> (Letöltés Dátuma: 2024.07.25.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.25.)
- BAUMGARTNER Benita: Három évre börtönbe kerülhetnek a brutális állatkínzók. 2024. május 06. <https://index.hu/belfold/2024/05/06/allatkinzas-bt-kbuncselekmény-allatvedelem-buntetes-itelet-jogeros-itelet/?token=7daec5b99fca794af00f9fa234033910> (Letöltés Dátuma: 2024.07.25.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.25.)
- Fővárosi Törvényszék Sajtóosztály – Letöltendő Börtönbüntetés állatkínzás miatt. 2018.01.11. https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/fovarosi-torvenyszek-letoltendo-bortonbuntetes-allatkinzas-miatt?fbclid=IwY2xjawEMarNleHRuA2FlbQIxMAABHXfTpU23zwUvVqahm3O-ptmXQEAIIPsXqmiAg225yG9FM3oZuZB662VGRw_aem_b35jzYvHxKSSMAFKcn26CQ (Letöltés Dátuma: 2024.07.26.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.26.)
- Szekszárdi Törvényszék – Állatkínzás vétsége miatt ítélt el a Szekszárdi Járásbíróság egy tolnai férfit. 2024.04.26.
<https://birosag.hu/szekszardi-torvenyszek/sajto/kozlemenyek/20240522/allatkinzas-vetsege-miatt-iteelt-el-szekszardi-jarasbirosag-egy-tolnai-ferfit> (Letöltés Dátuma: 2024.07.26.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.26.)
- Miskolci Törvényszék – Elzárásra ítélte a bíróság az állatkínzással vádolt férfit. 2023.10.31.
<https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/miskolci-torvenyszek-elzarasra-itekte-birosag-az-allatkinzassal-vadolt-ferfit> (Letöltés Dátuma: 2024.07.26.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.26.)
- Miskolci Törvényszék – Állatkínzás vétségében mondta ki bűnösnek a vádlottat az Ózdi Járásbíróság 2023.04.20.
<https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/miskolci-torvenyszek-allatkinzas-vetsegeben-mondta-ki-bunosnek-vadlottat-az> (Letöltés Dátuma: 2024.07.26.) (Megtekintés Dátuma: 2024.07.26.)
- Kutyabarát: Minden ország ilyen állatrendőrségre vágyik. 2018.01.31.
https://kutyabaratar.hu/hasznos_tanacsok/77820/minden_orzag_ilyen_allatrendorsegre_vagyik/ (Letöltés Dátuma: 2024.08.24.) (Megtekintés dátuma: 2024.08.24.)
- Tom COGGINS: The Netherlands Has A Police Force Dedicated to Saving Animals. 2018.02.06. <https://theculturetrip.com/europe/the-netherlands/articles/netherlands-police-force-dedicated-saving-animals> (Letöltés dátuma: 2024.08.24.) (Megtekintés dátuma: 2024.08.24.)

Horváth Rebeka

A limitált veszélyeztetési szándék megállapításához alkalmazott szempontok a bíróságok gyakorlatában a közúti veszélyeztetés bűncselekmény vonatkozásában.

1. BEVEZETÉS

A közúti közlekedés állandó fejlődése, az egyre nagyobb számú és nagyobb sebesség elérésére képes közúti járművek, napjaink egyre hanyatló közlekedési morálja, a közúti közlekedés körében tapasztalható visszaállások, és az ezekből eredő, többnyire emberi mulasztásra visszavezethető közlekedési veszélyhelyzetek és balesetek minden eddiginél jobban a figyelem fókuszába helyezik a közúti közlekedésben résztvevők felelősségét. A közlekedésben résztvevők felelősségével feléled a jogalkalmazók felelőssége is, egyrészt a hatályos törvények körültekintő alkalmazásával, másrészt pedig, hogy a büntetőeljárás során felmerülő értelmezési és jogalkalmazási problémák megoldása összhangban álljon a jogalkotói akaráttal.

Az Európai Bizottság felmérése alapján 2022-ben 20 640 ember veszítette életét az Európai Unió útjain, amely csaknem 4%-os növekedést jelent a 2021-es adatokhoz képest. Hosszabb távra visszatekintve a helyzet kedvezőbb, ugyanis a pandémiát megelőző 2019. év óta 9%-kal csökkent a halálos áldozatok száma.

Az egymillió lakosra jutó halálos áldozatok számának uniós átlaga 2022-ben 46 fő, azonban az egyes országok között jelentős, akár három-négyszeres különbségek is előfordulnak. A halálozási mutatók alapján a legbiztonságosabb úthálózattal Svédország és Dánia, a legkevésbé biztonságos úthálózattal pedig Románia és Bulgária rendelkezik.¹²⁰⁷

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint Magyarországon a személyi sérüléssel járó közúti balesetek száma a pandémiát követően 2019 és 2020 között 17%-kal csökkent a kevesebb járműhasználat következtében. Ezt követően 2021-ben 14233, 2022-ben 14748, 2023-ban pedig 14452 személyi sérüléssel járó közúti baleset történt.¹²⁰⁸ 2024 első félévében 6867 baleset történt, ebből 192 esetben a baleset halálos kimenetelű volt.¹²⁰⁹

A közlekedési büntetőjog mint önálló büntetőjogi terület kialakulását a közlekedési bűncselekmények elképesztően sebes fejlődése hívta életre a 20. század második felében. Viski László a *Közlekedési büntetőjog* című művében amellet foglalt állást, hogy a közlekedés során adódó bűncselekményi szituáció sokban eltér az összes többi bűncselekményi szituációtól, ezért indokolt önálló deliktum-típusként kezelni.¹²¹⁰

Az 1961. évi V. törvény¹²¹¹ tovább vitte a már III. Büntetőnovella által is szabályozott tudatos szabályszegéssel és a gondatlanul elkövetett veszélyeztetést, azonban ez a szabályozás változatlanul bizonytalanságban tartotta a jogalkalmazókat abban az esetben, ha a luxuria mindkét ismérvenek megfelel, akkor hogyan kell a bűncselekményt minősíteni. *Günther Kaiser* német jogtudós feltette azt a kérdést, melynek megválaszolása a napjainkban is ellentmondásos

¹²⁰⁷ https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/road-safety-20640-people-died-road-crash-last-year-progress-remains-too-slow-2023-10-19_en Utolsó látogatás időpontja: 2024.09.17. Utolsó letöltés időpontja: 2024.09.17.

¹²⁰⁸ https://www.ksh.hu/stadat_files/egc/hu/egc0068.html Utolsó látogatás időpontja: 2024.09.18. Utolsó letöltés időpontja: 2024.09.18.

¹²⁰⁹ https://www.ksh.hu/stadat_files/egc/hu/egc0077.html Utolsó látogatás időpontja: 2024.09.18. Utolsó letöltés időpontja: 2024.09.18.

¹²¹⁰ VISKI LÁSZLÓ: *Közlekedési büntetőjog*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974, 266-303.

¹²¹¹ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről

a joggyakorlatban: „*Vajon a veszélyeztetési szándék, a tudatos gondatlanság, a konkrét vagy az absztrakt balesetveszélyesség jelezze-e és jelezheti-e a bűncselekményi határt?*”¹²¹²

A Btk. a közúti veszélyeztetést mint szándékos veszélyeztetési deliktumot szabályozza. Legfőbb ismérve a limitált veszélyeztetési szándék, amely azt jelenti, hogy az elkövető szándéka a veszélyhelyzet létrehozására „limitálódik” és a minősített esetekben foglalt káros eredményre már nem terjedhet ki. Sértő eredményre kiterjedő szándék esetén élet vagy testi épség elleni bűncselekmény kísérleti vagy befejezett alakzatát kell megállapítani.¹²¹³

Mindezek tükrében tehát, a dolgozatomban azt fogom vizsgálni, hogy a jogalkalmazó bíróságok a konkrét közlekedési ügyek vonatkozásában miként határolják el a sértő eredményre kiterjedő tudatos gondatlanságot (luxuria) és az eshetőleges szándékot, ezáltal rávilágítva arra, hogy melyek a limitált veszélyeztetési szándék alsó és felső határai.

¹²¹² Idézem KERESZTY BÉLA: *A magyar közlekedési büntetőjog kézikönyve*. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 2005, 12-20.

¹²¹³ BK 41. számú vélemény

2. A KÖZLEKEDÉSI SZABÁLYSZEGÉS, A KÖZVETLEN VESZÉLYHELYZET ÉS ANNAK ELEMEI

A Btk. 234. § szerint „aki a közúti közlekedés szabályainak megszegésével közúton vagy közforgalom elől el nem zárt magánúton más vagy mások életét vagy testi épségét közvetlen veszélynek teszi ki, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A közúti veszélyeztetés eredménye más vagy mások életének vagy testi épségének közvetlen veszélyeztetése. Akkor közvetlen tehát a veszélyeztetés, ha az élet, testi épség vagy egészség sérelmének reális lehetősége – a veszély általános jellegéből kilépve - személyre és helyzetre konkretizáltan fennáll. Tehát a veszélynek az adott személyre vagy személyekre kihatóan, azok nyomban történő megsérülésére vagy haláluk előidézésére objektíve alkalmas, de ezutóbbi következményeket az elkövető nem kívánja és nem is nyugszik bele.¹²¹⁴ A szabályszegő magatartásnak és a közvetlen veszélynek okozati összefüggésben kell állnia. A közvetlen veszélyhelyzet létrejötte egyben a bűncselekmény befejezettségét is jelenti. Az okozati összefüggés hiányában közúti veszélyeztetés nem állapítható meg.

A bűncselekmény csak szándékosan követhető el, így az elkövető szándékának mind a közúti közlekedési szabályszegés, mind pedig a közvetlen veszélyhelyzet tekintetében fenn kell állnia. A szabályszegés akkor tekinthető szándékosnak, ha az elkövető tudatosan a KRESZ¹²¹⁵ megfelelő előírásával ellentétesen cselekszik és felismeri magatartásának mások veszélyeztetésére alkalmas jellegét.¹²¹⁶

A közúti veszélyeztetési büntetőügyekben tehát azt kell vizsgálnia a bíróságnak, hogy áll-e konkrét közlekedési szabályszegés a közvetlen veszélyhelyzet kialakulása mögött. Ezen bűncselekménnyel összefüggésben legtöbbször a KRESZ 3.§ (1) bekezdésének c) pontja kerül felhívásra, mely szerint, aki a közúti közlekedésben részt vesz, köteles úgy közlekedni, hogy a személybiztonságot ne veszélyeztesse. Ez a jogszabályhely alkalmazandó a balesetelhárítási kötelezettség megszegése esetén.¹²¹⁷ Így például azon büntetőügyben, amely tényállása szerint a sértett szóváltásba keveredett a terhelttel, a terhelt úgy döntött, hogy megszakítja a beszélgetést, hirtelen elindult az általa vezetett gépkocsival a parkoló kijárata felé. A sértett a terhelt elindulásakor a gépkocsi bal elejénél állt, a parkolóban elhelyezett további gépkocsi miatt a terhelt útjából ellépni nem tudott, így a terhelt gépkocsijának bal oldalával a sértettnel ütközött, őt elsodorta. A sértett eközben - hogy elkerülje a gépkocsi kerekei alá esést - megkapaszkodott a terhelt gépkocsijának bal oldali visszapillantó tükrében, és folyamatosan, hangosan szólt a terheltnek, hogy álljon meg. A terhelt ennek a felszólításnak nem tett eleget. Majd a sértett leugrott a személygépkocsiról.¹²¹⁸

A balesetelhárítási kötelezettség megszegésének minősül az az eset is, amikor a terhelt a vele haragos viszonyban lévő sértettet megijesztési szándékkal gépkocsijával célba veszi. A sértett a kerékpárját tolva igyekszik áthaladni a gyalogátkelőhelyen, amikor a terhelt nagy sebességgel a sértett felé hajtott, majd a sértett közvetlen közelébe érve hirtelen lefékezett és enyhén nekiütközött a sértett kerékpárjának hátsó kerekébe, majd visszatolatott és az első kerekbe is.¹²¹⁹ A terhelt tehát az adott helyzetben elvárt intenzitású fékezés nélkül hajtott a sértett felé, majd hirtelen fékezésével és a kerékpár érintésével, őt közvetlen veszélyt megvalósító távolságra megközelítette.

¹²¹⁴ KÓNYA ISTVÁN (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. II.* Budapest, HVG-ORAC, 2023, 1006-1008.

¹²¹⁵ 1/1975. (II. 5.) KPM–BM együttes rendelet a közúti közlekedés szabályairól

¹²¹⁶ KARSAI KRISZTINA (szerk.): *Anyagi büntetőjog, különös rész.* Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2024, 196-216.

¹²¹⁷ ENYEDI LÁSZLÓ [et al.]: *Közlekedési büntetőjog.* Budapest, HVG-ORAC, 2008, 88-98.

¹²¹⁸ Zala Megyei Bíróság Bfv.II.1124/2011/6.

¹²¹⁹ Békés Megyei Bíróság Bfv.II.1.141/2010/8.

Az előbb említett mindkét jogeset vonatkozásában el lehet határolni absztrakt és közvetlen veszélyhelyzetet. „*A veszély a sérelem bekövetkezésének az objektív lehetősége. A közvetlen veszély: a sérelem bekövetkezésének nyombani lehetőségét jelenti, azaz helyzetre és személyre konkretizált. Az absztrakt veszély az időben és térben pontosan nem mérhető veszély. A veszély távoli, elvont.*”¹²²⁰ Jelen ügyben a terhelt magatartása nem absztrakt módon, hanem az általánosság köréből kilépve, a sértettre konkretizálva a sérülés bekövetkezésének reális lehetőségét is rejtette.¹²²¹

Ezzel szemben absztrakt módon idézte elő a veszélyhelyzetet az a terhelt, aki éjszaka, téli időben, havas felületű úton, két falu között a közút menetirány szerinti jobb oldalán vezette személygépkocsiját, amellyel pontosan meg nem határozható hosszúságú kötéllel egy fából készült szánkót vontatott, amelyen a sértett ült. Ezt egy arra járó rendőrjárőr intézkedése szakította félbe. Az elsőfokú bíróság megállapította, hogy a terhelt megszegte a közlekedési szabályokat, mivel közúton személyt szállítani csak a járműnek e célra kialakított álló- vagy ülőhely részén szabad, a szánkó pedig nem ilyen. A Legfelsőbb Bíróság úgy foglalt állást, hogy a terhelt által vezetett gépkocsihoz kötött szánkón helyet foglaló személy testi épségét, életét közvetlenül nem veszélyeztette. Ennek okai, hogy az úton forgalom nem volt, a gépkocsi sebessége és a vontatás körülményei ismeretlenek maradtak, ezen felül a sértett sem érezte magát veszélyben.¹²²² Ez a döntés arra is rávilágít, hogy a szándékos szabályszegés ténye még önmagában nem alapozza meg a közvetlen veszélyhelyzet megállapítását. Mindezek alapján kijelenthető, hogy az absztrakt veszélyhelyzetet előidézni képes, tehát veszélyeztetésre alkalmas közlekedési szabályszegések létrehozják az elkövetési magatartást, azonban a közúti veszélyeztetés bűncselekmény megvalósításához a közvetlen veszélyhelyzetnek is létre kell jönnie.

Tipikus elkövetési magatartásnak tekinthető továbbá a másik jármű vészfékezésre, irányváltoztatásra való kényszerítése. Ennek leggyakoribb esete az ún. büntetőfékezés. A KRESZ 27. § (1) bekezdése rendelkezik a követési távolságról, és eszerint járművel másik járművet csak olyan távolságban szabad követni, amely elegendő ahhoz, hogy az elől haladó jármű mögött – annak hirtelen fékezése esetében is – meg lehessen állni. Kétség sem férhet hozzá, hogy ilyen esetekben fennállnak a közvetlen veszélyhelyzet megállapításához szükséges ismérvek, mert a büntetőfékezés mint közlekedési szabályszegés a sértetti gépjármű vezetője, utasai életének, testi épségének közvetlen veszélyeztetésére alkalmas.

Így például abban a büntetőügyben, ahol a rendőr törzssászlós terhelt a szolgálati járművével közlekedve nagy sebességgel előzni kezdte a sértettet, majd egy váratlan irányváltoztatással a sértett elé vágott és hirtelen állóra fékezett.¹²²³ A veszélyhelyzet közvetlen volt, mert a sértett a gépkocsijával a párhuzamosan futó forgalmi sávokba a forgalmi viszonyok miatt kitérni nem tudott, így vészfékezésre kényszerült, tehát az ütközés elkerülése kizárólag a sértett vezetői tapasztalatán, gyors reakció képességén és a helyzetnek megfelelő reagálásának volt köszönhető. Felveti tehát a kérdést, hogy ebben az esetben az eshetőleges sértő szándék megállapítható-e: a megleckéztetési szándékkal előidézett közvetlen veszélyhelyzetben a súlyosabb következmények elmaradása a véletlennek, és a sértett – a vádlott által előre nem ismert – szituációnak megfelelő reakciójának volt köszönhető. Álláspontom szerint igen.

A gyakorlatban a vizsgált bűncselekmény további elkövetési magatartásai a sebesség helytelen megválasztása, mellyel a KRESZ 26.§ (1) és (2) bekezdését sérti meg az elkövető és az előzés közbeni leszorítás, melyről a KRESZ 34.§ (1) bekezdése rendelkezik.

¹²²⁰ BLASKÓ BÉLA: *Büntetőjog. Általános rész I.* Budapest, Rendőrtiszti Főiskola, 1996, 172-183.

¹²²¹ KARSAI KRISZTINA: *Közlekedési bűncselekmények.* Budapest, Opten, 2013, 47-62.

¹²²² Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.2745/2002. szám

¹²²³ Kúria Bhar.III.1.420/2021/13.

A közvetlen veszély megállapítása szempontjából figyelmet igényel az az eset, amikor a terhelt nappali látási viszonyok között, lakott területen, a megengedett sebességet számottevően túllépve, a tilos jelzés miatt várakozó kocsisort szabálytalanul kikerülve megközelítette a gyalogos- átkelőhelyet, amelyen a szabad jelzésre több gyalogos is megkezdte az áthaladást.¹²²⁴ Ebben a konkrét ügyben a terhelt elsődleges szándéka (tulajdonképpen célzata) egyértelműen az őt üldöző rendőrök előli menekülés volt, amelynek közlekedési magatartását teljes egészében alárendelte. A közvetlen veszélyhelyzet kialakulását éppen az a körülmény igazolja, hogy a gyalogosoknak vissza kellett szaladni a járdaszíjra.

Összegezve tehát, a közvetlen veszély tartalmi elemei a sértő eredmény bekövetkezésének nagyfokú valószínűségével ragadhatók meg. A Nagykommentár¹²²⁵ a közlekedési bűncselekmények körében három eltérő szintű veszélyfogalmat definiál (a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény; a vasúti, légi, vízi közlekedés veszélyeztetése; a közúti veszélyeztetés körében), melyek közül a közúti veszélyeztetésnél jelöli meg a veszélyeztetett érdek elleni legnagyobb intenzitású támadást. A közvetlen veszélyt a sértő eredmény időbeli és térbeli rögtönösségével és annak személyre konkretizáltságával is meg lehet határozni. Ilyen szemszögből közelíti meg a közvetlen veszélyhelyzetet az az eseti döntés, amelyben azért volt megállapítható a közvetlen veszélyhelyzet létrejötte, mert a terhelt 0,25-0,35 másodperccel azután haladt át azon a helyen, ahol a sértett korábban állt, és a sértett csak a jármű elől elugorva tudta elhárítani a veszélyhelyzetet.¹²²⁶

¹²²⁴ Szolnoki Törvényszék Bfv.II.379/2021/7.

¹²²⁵ A gondatlanság. A Btk. 8.§-hoz. 2-4. in KARSAI KRISZTINA (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2022.

¹²²⁶ BH.1993.590.

3. A LIMITÁLT VESZÉLYEZTETÉSI SZÁNDÉK MEGÁLLAPÍTÁSÁNAK SZEMPONTJAI

Ebben a fejezetben a limitált veszélyeztetési szándék megállapíthatósága vonatkozásában releváns objektív és szubjektív szempontokat fogom bemutatni a joggyakorlat alapján. A 3/2013. BJE határozat az ölési és a testi sértési szándék vizsgálatát tárgyi (objektív) és alanyi (szubjektív) tényezőkre bontja, hogy segítse az elhatárolást. A kutatásomban ugyanezt a módszert használom a veszélyeztetési szándék vizsgálatára.

Objektív tényezők körében vizsgáljuk a közúti veszélyeztetés elkövetésének időpontjában a napszakot és az ezzel szorosan összefüggő időjárási viszonyokat.¹²²⁷ Így például éjszaka, rossz látási viszonyok között, vagy havas, jeges úttesten, esetleg esős időben, csúszós úton, illetve erős ködben jelentősen csökkent látótávolsággal az elkövetőnek sokkal nagyobb gondosságot és figyelmet kell tanúsítania, mint tiszta, száraz időben, nappal, jó látási viszonyok között. Az előbb említett, a közúti közlekedést nehezítő időjárási viszonyok között létrehozott közvetlen veszélyhelyzet fokozott veszélyt jelent. Ezt a veszélyt az előre ki nem számítható útviszonyok és a többi közlekedő nem megfelelő vagy a veszélyt tovább súlyosbító magatartása fokozzák. Ilyen esetekben a limitált veszélyeztetési szándék hamarabb átfordul az eshetőleges sértő szándékba, mert a természeti körülmények a veszélyhelyzetet felerősítik és az a bizonyos „limit” a közúti veszélyeztetés „számegyenésén” közelebb kerül a végpontjához.

A közúti veszélyeztetés esetén a bíróság értékeli azt is, hogy a terhelt a forgalmi viszonyokhoz (pl.: torlódás, dugó) és útviszonyokhoz (pl.: földút, aszfaltút, kátyúk) megfelelő vezetési sebességet választott-e. Törekszik-e arra, hogy a forgalom ritmusát felvegye, és ne előzzön indokolatlanul, vagy pedig „akadályoztatva” érzi magát a forgalmi viszonyok miatt és ezért valamiféle „bosszút” valósít meg. Odafigyel-e arra, hogy a jármű sebességét a végrehajtandó feladat határozza meg, például kanyarodáskor.¹²²⁸

A limitált veszélyeztetési szándék megállapíthatóságát nagyban befolyásolja, hogy a terhelt a közvetlen veszélyhelyzetet gyér forgalomban vagy forgalmas útszakaszon hozza létre, mert a forgalmas útszakaszon sokkal több közlekedőt tud veszélyeztetni, mint gyér forgalomban, így sokkal nagyobb annak is a lehetősége, hogy sértő eredmény következik be.¹²²⁹ Sok közlekedő előre ki nem számítható elhárító magatartása sokkal előbb vezet közúti balesethez. Ilyen esetekben eshetőleges veszélyeztetési szándékot állapít meg a bíróság, azonban ha a terhelt menekülés közben szándékosan ütközik más közlekedővel a sikeres menekülés érdekében, annak testi sérülését vagy halálát okozva, sértő szándékot kell megállapítani. Minél nagyobb a forgalom, annál inkább a véletlen műve, hogy a veszélyhelyzet következményei mennyire lesznek súlyosak.

A közúti veszélyeztetés alapesete - lényegénél fogva- személyi sérülés nélkül is megállapítható, tipikusan akkor, ha a sértett el tudott ugrani a terhelt útjából és ezért nem történt személyi sérülés. Ilyenkor abból lehet következtetni, hogy a személyi sérülés reális veszélye fennállt, hogy a terhelt az elugró sértettnek nem, de az ott maradó kerékpárjának nekihajtott.¹²³⁰ Ebben az ügyben azt állapította meg a Legfelsőbb Bíróság, hogy a terhelt szándéka ennél többre, azaz konkrét sérülés okozására nem irányult. Álláspontom szerint ez az állítás abból a szempontból kifogásolható, hogy akár személyi sérülés is történhetett volna, ha a sértett nem ugrik el az utolsó pillanatban. A terhelt pedig abba belenyugodva kormányozta a gépkocsiját a sértett felé, hogy akár az is bekövetkezhet, hogy a sértettnek nem lesz ideje elugrani.

¹²²⁷ Kúria Bfv.II.79/2022/9.

¹²²⁸ KOTRA KÁROLY: *Interaktív KRESZ-könyv személygépkocsi-vezetők részére*. Püspökladány, Kotra Kereskedelmi és Oktató Kft., 2024, 158-188.

¹²²⁹ Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.369/2008.

¹²³⁰ Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.589/2007/6.

Amennyiben a terhelt az adott útszakaszon megengedett legnagyobb sebesség túllépésével, veszélyes és szabálytalan manőverek végrehajtásával és a közlekedési jelzések figyelmen kívül hagyásával a többi közlekedő járművet hirtelen irányváltatásra és vészfékezésre kényszeríti limitált veszélyeztetési szándékkal cselekszik, mely legtöbbször luxuriával párosul.¹²³¹ Ilyenkor az elkövető könnyelműen bíz abban, hogy a többi közlekedő a helyzetnek megfelelően reagál és nem történik baleset. Ugyanakkor megvalósulhat tisztán eshetőleges szándékkal is, amikor az elkövető belenyugszik azokba az esetleges következményekbe, melyek veszélyeztető magatartása eredményeként bekövetkezhetnek.

A többi közlekedő leleményessége, sikeres elhárító magatartása és gyors reakciója, ügyessége nem eredményezi a limitált veszélyeztetési szándék meg nem állapíthatóságát, tehát nem releváns a közvetlen veszély megállapíthatósága körében az, ha a közlekedésben résztvevők a konkrét helyzetben balesetet elkerülő módon reagálnak. Hiszen ezeket a tényezőket az elkövető nem látja előre, azt azonban tudja, hogy a szándékos magatartása folytán a többi közlekedőt közvetlen veszélynek teszi ki.

Objektív oldalon kell vizsgálni azt is, hogy a terhelti és a sértetti jármű közötti súlykülönbségre figyelemmel a közvetlen veszély bekövetkezésének lehetősége ütközésük esetén fennállt-e volna. Például tehergépkocsi és személygépkocsi, vagy kerékpár és személygépkocsi esetében. Mindkét esetben az egyik fél sokkal kevésbé van biztonságban, mint a másik, sokkal inkább ki van szolgáltatva a nagyobb méretű és súlyú járművel való ütközés esetén. Abban a büntetőügyben, ahol a terhelt személygépkocsijával féknyom hátrahagyása nélkül, egyenesen a kerékpárral közlekedő sértettnek hajtott és elütötte, fel sem merülhet a limitált veszélyeztetési szándék, hiszen a személygépkocsit vezető terhelt az előle kitérni nem tudó, nála sokkal védtelenebb kerékpárost vette célba. Ebben az esetben ölési szándék megállapítása indokolt.¹²³²

Objektív tényező továbbá az aszfalt állapota, az, hogy a forgalmi sávok fel vannak-e festve és, hogy jól láthatóak-e.¹²³³

Különös figyelmet igényel a terhelt és a sértett közötti távolság a bűncselekmény elkövetése idején. Itt kell értékelni azt a bűnösség megállapításánál, hogy a terhelt közvetlen közről (pl. elsodrásnál), fizikai érintkezéssel vagy anélkül (pl. ijesztéssel) hajtja végre a terhelt a veszélyeztető cselekményt. A sértett testével való közvetlen kontaktus a limitált veszélyeztetési szándék felső határán van, vagy adott esetben túllépi azt.

Objektív oldalon értékeljük a terhelt és a sértett vezetési képességét és tapasztalatát, a gyors reagálás képességét, az elhárítás módjának megválasztását és a kitérés lehetőségét. Továbbá, hogy a terhelt a bűncselekmény elkövetésének helyszínén rendelkezett-e helyismerettel. Fontos, hogy a vezetési tapasztalat nem függ attól, hogy mióta rendelkezik valaki vezetői engedéllyel. Abban a konkrét esetben, amikor a helyismerettel nem rendelkező terhelt a megengedett sebesség kétszeresével közelítette meg az útkanyarulatot, még az útkanyarulat előtt elkezdett fékezni, azonban a kanyarban nem számolhatott a sodródás lehetőségével, a bíróság helytállóan még eshetőleges szándékát sem állapította meg a terheltnek.¹²³⁴ Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy önmagában a jelentős mértékű sebességtúllépés nem eredményez helyzetre és személyre konkretizált veszélyhelyzetet.

¹²³¹ Legfelsőbb Bíróság Bfv. II. 369/2008.

¹²³² BH. 1992.745.

¹²³³ Kúria Bfv.II.79/2022/9.

¹²³⁴ Kúria Bfv.II.79/2022/9.

Végül pedig az objektív tényezők körében kell megállapítani azt is, hogy a fékezés indokolatlan volt-e, azaz nélkülözötte-e a közlekedés dinamikájából eredő racionális okot. Így például abban az ügyben, ahol a terhelt tovább haladt volna személygépkocsijával, azonban az egyik sértett még durván utána szólt, melytől a terhelt indulatos lett, és váratlanul jobbra – a sértettek kerékpárja felé irányuló – hirtelen kormánymozdulatot tett, majd indokolatlanul, hirtelen fékezett egyet. Az egyik sértett megijedve a terhelt kormánymozdulatától, a gépkocsival történő ütközés elkerülése végett ösztönösen jobbra húzta kerékpárja kormányát, aminek következtében nekiütközött a másik sértett kerékpárjának, aki ettől elesett, az egyik sértett pedig kerékpárjával együtt a másik sértettre zuhant. A terhelt cselekménye közvetlenül veszélyeztette mindkét sértett testi épségét és életét, mindketten könnyebben sérültek.¹²³⁵ Az irányadó tényállásból egyértelműen kitűnik, hogy a terhelt a sértett durva utánszólása miatti indulatában tett váratlan, a sértettek kerékpárja felé irányított kormánymozdulatot, és fékezett hirtelen és indokolatlanul. Azaz, a terhelt jobbra kormányzása az indulatával, nem pedig óvatlanságával vagy a jobbra irányított tekintetével összefüggő vezetéstechnikai hibájával függött össze.

A szubjektív tényezőkre áttérve elmondható, hogy egyértelműen a limitált veszélyeztetési szándék túllépését jelenti a kitartó elkövetés, a veszélyeztető manőver ismétlése, mely sértő szándékot feltételez, mint abban az ügyben, ahol a terhelt a tehergépkocsijával vette üldözőbe a kézikocsiját toló sértettet.¹²³⁶

Azoknál a közúti veszélyeztetéseknél, amelyeknél ütközés történik a bíróságnak vizsgálnia kell, hogy a terhelt számolt-e azzal, hogy a veszélyeztető manőverrel a sértettet a mozgó jármű lendületéből adódó ütés érheti, ezen ütés hatására hogyan esik el, milyen testfelületével érintkezik a jármű és milyen súlyosságú sérülést okozhat. Amennyiben igen, a limitált veszélyeztetési szándékot a terhelt túllépi. Mint például abban az esetben, amikor a terhelt elsodorta a sértettet és úgy hagyta el az ingatlan parkolóját, hogy a sértett a motorháztetőn kapaszkodott, majd kihajtva a parkolóból a sértett leugrott a motorháztetőről. A sértett nyolc napon belül gyógyuló sérülést szenvedett el, mindkét térde zúzódott.¹²³⁷ Ebben az esetben a bíróság nem állapította meg az eshetőleges sértő szándékot, ami vitatható, mert nem mutatható ki, hogy a terhelt mégis mire alapozta volna a sérelem elmaradásával kapcsolatos bizakodását, ha az autó elsodorta a sértettet, majd úgy folytatta a vezetést, hogy a sértett a motorháztetőn volt.

Visszaulva arra a jogesetre, amelyben a terhelt a sértettet a gépkocsijához rögzített szánkón húzta olyan útszakaszon, amelyen nem volt forgalom¹²³⁸, figyelembe kell venni a bíróságnak, hogy ha a sértett nem érezte magát veszélyben, mint ebben a jogesetben. Ez a tény befolyásolja a közvetlen veszélyhelyzet megállapíthatóságát, közvetlen veszélyhelyzet nélkül pedig limitált veszélyeztetési szándék sincsen.

Szubjektív oldalon értékeljük azt, ha a terhelt tudatában volt annak, hogy a cselekményével a többi közlekedő testi épségét és életét veszélyezteti, de ez nem érdekelte, mert menekülésre vagy egyéb céljának elérésére törekedett.¹²³⁹ Ezesetben eshetőleges szándékkal valósította meg a közúti veszélyeztetést, a limitált veszélyeztetési szándék pedig megállapítható, mivel a sértő körülményre csak a gondatlansága terjed ki.

¹²³⁵ Budapest Körmeyi Törvényszék Bfv.II.850/2021/6.

¹²³⁶ Debreceni Ítélőtábla Bfv.II.1360/2014/5.

¹²³⁷ Zala Megyei Bíróság Bfv.II.1124/2011/6.

¹²³⁸ Legfelsőbb Bíróság Bfv.II. 2745/2002.

¹²³⁹ Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Bfv. II. 759/2010/5.

Szubjektív tényezőként kell számba venni azt is, ha a terhelt tudatában van annak, hogy amennyiben ún. leszorító manővert alkalmaz, a sértett nem tud hova kitérni és ezzel vészfékezésre kényszeríti.¹²⁴⁰ Ilyenkor a limitált veszélyeztetési szándékot nem lehet megállapítani, mert a terhelt csupán a véletlenre bízta, hogy a sértett meg tud-e állni az ütközés előtt, amennyiben pedig elrántja a kormánykereket, akkor az útpadkára hajtó gépkocsi irányíthatatlanná válása következtében súlyosabb sértő eredmény is bekövetkezhet. Az elkövető szándékosan hozza létre a veszélyhelyzetet, azt pedig nem tudja előre, hogy a sértetti elhárítás sikeres lesz-e.

Az előbbi problémakörhöz tartozik az az eset is, amikor a terhelt szándéka éppen arra irányul, hogy a sértettet „megleckéztetve” őt olyan helyzetbe hozza, amelynek kimenetele olyannyira kétséges, hogy akár más vagy mások élete vagy testi épsége is károsodhat. Az álláspontom szerint az ilyen esetekben eshetőleges sértő szándékot kellene megállapítani. Így például abban a halálos kimenetelű büntetőfékezési ügyben, amikor a terhelt az autópályán felháborodott azon, hogy a belső sávban közlekedő tanulóvezető a megengedett legnagyobb sebességnél lassabban halad, ezért a terhelt szabálytalanul jobbról megelőzte, visszatért a belső forgalmi sávba és hirtelen fékezett. A tanulóvezető a baleset elkerülése érdekében jobbra rántotta a kormányt és így a szabálytalanul közlekedő motorossal ütközött, aki a szalagkorlátnak csapódott és a helyszínen elhalálozott.¹²⁴¹ Ebben a konkrét esetben a Kúria végül halálos közúti veszélyeztetésért állapította meg a terhelt felelősségét. Véleményem szerint az eshetőleges ölési szándék megállapíthatósága is felmerül, figyelembe véve azt a körülményt, hogy a megleckéztetett jármű vezetője tanulóvezető volt, aki részéről a megfelelő hárítás még inkább kétséges.

Szubjektív tényező az is, hogy a terhelt az adott helyzetben felmérte-e a saját vezetési képességeit és az útviszonyokat, például azt, hogy megközelítheti-e az adott sebességgel az útkanyarulatot. Továbbá nem értékelhető a terhelt terhére és nem vonható a szándékosság körébe az a tény, hogy amikor felismerte a veszélyhelyzetet és eredményelhárító magatartást fejtett ki, ez a magatartás sikertelen maradt.¹²⁴²

Nem elhanyagolható a terhelt és sértett között kibontakozó obszcén, emelkedett hangvételű szóváltás, mely a veszélyhelyzet kiváltó oka lehet. Ugyanitt kell figyelembe venni a terhelt agresszív, dominanciát kikényszerítő magatartását vagy a sértett felróható előmagatartását, melyre a terhelt elhárító módon reagál a veszélyhelyzet létrehozásával. Ilyen esetben, amikor a terhelt félelmet érzett, ilyen érzelmi állapotban nem reális a korábbi rivalizálás folytatása vagy tettlegességig történő fokozása. Ezen felül az is figyelmet érdemel, ha a terhelt a járművek közötti biztonságos távolságot többször lecsökkentette a veszélyhelyzetet megelőzően.¹²⁴³

¹²⁴⁰ Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Bfv.II. 759/2010/5.

¹²⁴¹ BH.2011.51.

¹²⁴² Kúria Bfv.II.79/2022/9.

¹²⁴³ Fővárosi Ítéltábla Bhar.230/2023/6.

4. A LIMITÁLT VESZÉLYEZTETÉSI SZÁNDÉK ÉS A TUDATOS GONDATLANSÁG ÖSSZEFÜGGÉSEI

A limitált veszélyeztetési szándékkal párosuló luxuria egyedülálló dogmatikai összefüggés. A közúti veszélyeztetés esetén a limitált veszélyeztetési szándék által átfogott helyzetből kifejlődő sérelemhez fűződő viszony szükségképpen tudatos gondatlanság.¹²⁴⁴ A veszélyeztetési szándék magában hordozza a sérelem lehetőségének előrelátását, következésképpen létrejön a sértő eredményhez fűződő gondatlanság tudati oldala.¹²⁴⁵

A tudatos gondatlanságnak két oldala van: tudati oldalon szükséges a bekövetkezés lehetőségének előrelátása, érzelmi oldalon pedig az elmaradásban való könnyelmű bizakodás. A materiális bűncselekmények esetében további két változata van luxuriának. Az egyik a fentebb kifejtett limitált veszélyeztetési szándékkal valósul meg, a másik pedig akkor, ha a terhelt szándékosan szegi meg a közlekedési szabályt, azonban bízik annyira a saját vezetési képességében, hogy a veszélyhelyzet elmaradásában is bízik.¹²⁴⁶ Kereszty Béla úgy fogalmaz, hogy „a szándékos szabályszegés önmagában nem zárja ki eleve az eredménybekövetkezés elmaradásában való bizakodást.”¹²⁴⁷

Így például abban a büntetőügyben, amelyben a sértett megelőzve a terhelti gépjárművet hirtelen fékezéssel megállásra kényszerítette a többi járművet, majd kiszállva a gépkocsijából elindult a terhelt gépkocsija felé, aki attól való félelmében, hogy a sértett bántalmazni fogja őt, elindult járművével, és a járművét balra kormányozva kikerülte a sértett előtte álló személygépkocsiját. Eközben azonban a felé közeledő sértettet a járműve jobb elejével elsodorta, amelynek következtében a sértett az útestre esett és nyolc napon belül gyógyuló sérülést szenvedett.¹²⁴⁸ Az alsóbb fokú bíróságok megállapították, hogy a terhelt a közvetlen veszélyhelyzetet szándékosan hozta létre, mivel a terhelt tudata átfogta, hogy az elindulást követő manőver magában hordozza az útesten tartózkodó sértett elsodrásának a lehetőségét.

Ez a jogi következtetés meglehetősen kifogásolható, ugyanis a következmények előrelátása nem kizárólag a szándékos, hanem a tudatos gondatlansággal elkövetett bűncselekményeknek is a sajátja. Szándékos elkövetés esetén az elkövető az eredmény bekövetkezését az előre látás mellett kívánja, vagy abba belenyugszik¹²⁴⁹, tudatos gondatlanság esetén az elkövető ugyancsak előre látja cselekményének lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában.¹²⁵⁰

Tényszerűen nem megállapítható, hogy a terhelt szándékosan hozta létre a veszélyhelyzetet pusztán az alapján, hogy egy gyalogos az útesten tartózkodik, mert ezzel a járművezetők minden nap szembesülnek. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a terhelt a sértett agresszív előmagatartása miatt erős félelmet érzett, ebben a pszichikai állapotban pedig nem reális, hogy a korábbi rivalizálást folytassa vagy azt tettelegességgel fokozza.

Összefoglalva tehát a limitált veszélyeztetési szándék és a luxuria kapcsolata nem állapítható meg általánosan a luxuria minden esetére.¹²⁵¹ Fontos megjegyezni, hogy abban a tudatos gondatlanságban, amelyben a sérelemben álló eredmény bekövetkezik, az szükségképpen magában foglalja a veszélyeztetési szakig terjedő szándékot. Ilyenkor az elkövető a veszélybe belenyugodva fejt ki a magatartását és bízik abban, hogy ezen magatartásából nem következik

¹²⁴⁴ TOKAJI GÉZA: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984, 227-236.

¹²⁴⁵ A gondatlanság. A Btk. 8.§-hoz. 1-4. in KARSAI KRISZTINA (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2022.

¹²⁴⁶ KERESZTY: i. m. 52-56.

¹²⁴⁷ KERESZTY: i. m. 54.

¹²⁴⁸ Fővárosi Ítéletábla Bhar.230/2023/6.

¹²⁴⁹ Btk. 7.§

¹²⁵⁰ Btk. 8.§ első fordulat

¹²⁵¹ TOKAJI: i. m 231-234.

be sérelem.¹²⁵² Előfordulhat azonban az is, amikor a veszélyeztetés szakára is kizárólag a luxuria terjed ki és az elkövető biztosra veszi, hogy a veszélyeztető magatartása eredményeként sérelem nem következik be, tehát azt gondolja az elkövető, hogy nem hoz létre reális veszélyt.¹²⁵³

¹²⁵² BÉKÉS IMRE: *A gondatlanság a büntetőjogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974, 405-412.

¹²⁵³ TOKAJI: i. m. 231-232.

5. AZ ESHETŐLEGES SÉRTŐ SZÁNDÉK ÉS A LIMITÁLT VESZÉLYEZTETÉSI SZÁNDÉK ELHATÁROLÁSA

5.1. Az elhatárolás a bírói gyakorlatban

A kutatásom központi kérdése, hogy meddig tart a limitált veszélyeztetési szándék és hol kezdődik az eshetőleges sértő szándék. Amint az már fentebb olvasható, a közúti veszélyeztetés a bűnösség tekintetében alapvetően tér el a többi közlekedési ágazatra vonatkozó szabályozástól, ugyanis e bűncselekménynél csak a szándékos elkövetés elfogadható. Fontos, hogy az elkövető szándéka csak a közvetlen veszélyhelyzet bekövetkezéséig terjedhet, addig azonban kötelezően (tehát eddig tart az a bizonyos „limit”), az esetlegesen bekövetkezett sérelem tekintetében viszont már csak a gondatlanság terhelheti. Ugyanakkor, abban az esetben, ha a veszélyhelyzet bekövetkezésén túlmenően is terjed az elkövető eshetőleges szándéka, a bekövetkezett sérelem tekintetében nem eshetőleges veszélyeztető, hanem eshetőleges sértő szándékot kell megállapítani. A szándékosság oldaláról mindez azt jelenti, hogy a szándékosság tudati oldalának az alsó határa a bekövetkezés reális lehetőségének tudata.¹²⁵⁴

A közúti veszélyeztetés körén túllépő közvetlen veszélyhelyzetet úgy lehet a leghelytállóbban jellemezni, hogy az elkövetési magatartáshoz viszonyítva az élet vagy a testi épség sérelmének bizonyossággal határos valószínűséggel kell bekövetkeznie. Ez a bizonyossággal határos valószínűség tetten érhető az eshetőleges sértő szándékban. Amennyiben ez a valószínűségi mérték fellelhető, akkor a közvetlen veszélyhelyzetből halálra vagy testi sértésre irányuló szándékot lehet megállapítani és eshetőleges sértő szándék valósul meg. Ezutóbbi esetben pedig kizárt a cselekmény közúti veszélyeztetésként minősítése és élet, testi épség elleni bűncselekményt kell megállapítani.¹²⁵⁵

Hasonlóan abban a büntetőügyben, mely tényállása szerint a terhelt tehergépkocsijával vette üldözőbe a kézikocsit toló sértettet, akivel haragos viszonyban állt. A terhelt a tehergépkocsiját 45-50 km/h sebességre gyorsítva célba vette a sértettet belenyugodva a sértett halálának a bekövetkezésébe. A sértett észlelte a terheltet és irányt változtatott, de a terhelt követte. A sértett, amikor észrevette, hogy a terhelt lassítás nélkül, közlekedéstechnikai szempontból indokolatlanul egyenesen felé tart, az utolsó pillanatban elengedte a kézikocsi tolókarjait és az útpadka melletti meredek sánkra ugrott. A terhelt féknyom hátrahagyása nélkül pontosan ott ütközött a kézikocsinak, ahol előtte a sértett állt.¹²⁵⁶ A bíróság helyesen állapította meg, hogy a terhelt célja nem a sértett megijesztése volt, hanem ezen túlmenően, a szándéka a sértett elütésére irányult. Azonban az indokolásnak azon része mely szerint, ha a terhelt szándéka ijesztgetésre irányult volna, akkor az ütközésnek sem kellett volna bekövetkeznie, in abstracto fals indok. Hiszen ez azt jelenti a bíróság értelmezésében, hogy amennyiben az ütközés bekövetkezik, az eleve kizárná a veszélyeztetési szándékot, ez esetben pedig nem lennének értelmezhetők a közúti veszélyeztetés minősített esetei. Kijelenthetjük, hogy ebben a konkrét esetben a terhelt a veszélyhelyzet szándékos előidézését nem mint célcselekményt, hanem mint eszközcselekményt valósítja meg, ezáltal a veszélyhelyzet maga a cél elérésének a kockázata.¹²⁵⁷

Másrészről a bíróság helytállóan következtetett arra, hogy a terhelt tudatában felmerült a halálos eredmény előidézésének a lehetősége, ám ebbe belenyugodva cselekedett, így eshetőleges sértő, sőt eshetőleges ölési szándékkal követte el a cselekményt. A terhelt ölési szándékát erősíti a közömbössége is, megállás nélkül továbbhajtott az ütközés után, nem törődve a sértettel. Ezek

¹²⁵⁴ TOKAJI: i. m. 216-221.

¹²⁵⁵ ENYEDI: i. m. 30-40.

¹²⁵⁶ Debreceni Ítélőtábla Bfv.II.1360/2014/5.

¹²⁵⁷ KÖNYAI: i. m. 1009-1010.

alapján a terheltet nem közúti veszélyeztetés, hanem eshetőleges szándékkal elkövetett emberölés kísérletében marasztalta a bíróság.

Az eshetőleges szándékot a tudati oldalon a következmények előrelátása, akarati-érzelmi oldalon a belenyugvás jellemzi. A közlekedési bűncselekmények vonatkozásában a szakirodalom a tudati oldal három fokozatát említi, ezek pedig az elkerülhetetlenség, a valószínűség és a reális lehetőség tudata.¹²⁵⁸

Az elkerülhetetlenség tudata mindig egyenes szándékot tételez fel, viszont ha az elkövető csupán valószínűnek vagy reálisan lehetségesnek tartja a magatartása következményeit, felmerülhet az eshetőleges szándék. Fontos, hogy a reális lehetőség tudata az a határ, ameddig szándékosság megállapítható.

Mivel a limitált veszélyeztetési szándék felső határát vizsgálom ebben a fejezetben, ezért elengedhetetlen a büntetőügyekben gyakran visszatérő jelenség, a valószínűség elemzése. A büntetőfékezéssel közúti veszélyeztetéseknél az elkövető szándékos magatartása olyan okfolyamatot indít el, amelynek végkimenetele, eredményének súlyossága a véletlentől, a közlekedési helyzet más résztvevői magatartásától (vezetői tapasztalat, gyors reagálás képessége, elhárítás módjának megválasztása, egyáltalán a kitérés lehetősége, amennyiben fennáll) nagymértékben függ.

Abban az esetben, amikor a rendőr törzsszázlós terhelt büntetőfékezett a sértett előtt úgy, hogy állóra fékezte a szolgálati gépkocsiját¹²⁵⁹, a terhelt szándéka pontosan arra irányult, hogy megleckéztesse a sértettet, olyan helyzetbe hozza, amelynek kimenetele olyannyira kétséges, hogy a véletlen műve, hogy más vagy mások élete, testi épsége vagy egészsége károsodik-e. Ebben az esetben a veszélyhelyzet létrehozása maga a megleckéztetés. A veszélyhelyzet azért volt közvetlen, mert a súlyos eredmény elmaradása a véletlennek és a szintén a véletlen körébe tartozó, a sértett előre nem ismert, a helyzetnek megfelelő reakciójának volt köszönhető. A Kúria a büntetőfékezést jellemzően közúti veszélyeztetésnek minősíti, azonban a közúti veszélyeztetés tényállásával nem „limitálhatjuk” automatikusan minden büntetőfékező szándékát és nem minősülhet minden büntetőfékezés közúti veszélyeztetésnek, hiszen azon a terhelt szándéka túlterjedhet. Álláspontom szerint ebben a konkrét esetben eshetőleges sértő szándékot kellene megállapítani, azonban elengedhetetlen minden büntetőfékezést egyedileg, a helyzetre konkretizáltan értékelni.

5.2. A problémás esetkörök

Ezen alcím alatt mutatom be azokat a büntetőügyeket, melyek esetében a szubjektív oldalt tekintve kétséges volt a limitált veszélyeztetési szándék megállapíthatósága. Olyan ügyet is elemzek, amelyben megállapításra került az eshetőleges sértő szándék, másrésről olyan büntetőügyet is, amelyben a sértő szándék nem került megállapításra, pedig a dolgozatomban kifejtett okokból indokolt lett volna.

Elsődlegesen szubjektív oldalon vizsgálandó a limitált veszélyeztetési szándék megállapíthatósága körében az elkövető „ijesztési” szándéka. Abban az esetben, amikor a terhelt gépkocsijával elütötte a kerékpárral közlekedő sértettet, a bíróság a terhelt szándékára kizárólag abból vont le következtetést, hogy a terhelt, állítása szerint, csak meg akarta ijeszteni a sértettet.¹²⁶⁰ Azonban tekintettel arra, hogy az elkövető egyenesen a sértettnek irányította az 50-60 km/h-val közlekedő személygépkocsiját és a sértett kerékpárjának meglehetősen nagy felületével ütközött, egyértelmű, hogy a terhelt szándéka nem a sértett megijesztésére, hanem

¹²⁵⁸ KERESZTY: i. m. 56-59.

¹²⁵⁹ Kúria Bhar.III.1.420/2021/13.

¹²⁶⁰ BH.1992.745.

annak elütésére irányult. Itt meg kell jegyezni, hogy aki ilyen módon üt el valakit, annak tudatában meg kell jelennie a halálos eredmény bekövetkezése lehetőségének.

Számtalan közúti veszélyeztetési büntetőügyben fellelhető az a nyilvánvalóan helytelen védői érv, amely szerint, ha a többi közlekedő leleményessége, ügyessége, vezetési tapasztalata, a helyzetnek megfelelő reakciója okán nem történik ütközés vagy egyéb sértő eredmény, akkor a közúti veszélyeztetést nem lehet megállapítani. Ilyenkor ugyanis az elkövető annak tudatában tanúsítja a veszélyeztető magatartást, hogy annak következményeit a többi közlekedő vagy el tudja hárítani, vagy nem. Így például abban a büntetőügyben, amikor a terhelt az őt igazoltatni kívánó rendőrök elől menekült miközben a megengedett legnagyobb sebességet jelentősen túllépte, a többi közlekedőt vészfékezésre és irányváltoztatásra kényszerítette. A gyalogosok visszaisaladtak a járdaszigetre, amikor látták közeledni a terheltet.¹²⁶¹ A tényállásból kétségtelenül látható, hogy kizárólag a többi közlekedő gépjármű lehúzóda és a gyalogosok visszalépése a járdaszigetre az oka annak, hogy sértő eredmény nem következett be.

Az előbbiekben tárgyalt jogeset vonatkozásában külön ki kell emelni a menekülést, mint célt. Ilyenkor az elkövető alárendeli a teljes közlekedési magatartását a menekülésnek. Az elkövető ilyenkor érzékeli a közvetlen veszélyhelyzetet, amelyet szándékosan hoz létre, azonban mivel a hatóság előli menekülés az elsődleges célja, belenyugszik a veszélyeztető magatartásának az esetlegesen sértő következményébe is, így pedig már sértő szándékról van szó.

Ez történt abban az esetben, amikor a terhelt túllépte a megengedett legnagyobb sebességet és a rendőrök ebből az okból intézkedés alá akarták vonni. A terhelt menekülni kezdett, közben többször végrehajtott szabálytalan előzéseket, a megelőzendő járművek vezetőit hirtelen fékezésre és irányváltoztatásra kényszerítette, valamint többször figyelmen kívül hagyta az „előzni tilos”, a sebességkorlátozást tartalmazó és a kötelező haladási irányt jelző táblákat. Ezt követően, miután a sebessége a 180 km/h-át is meghaladta, elkezdte előzni a sértett tehergépkocsiját, azonban a terhelt gépjárműve az esőtől csúszós úton lehaladt az útpadkára, megcsúszott, a jármű irányíthatatlanná vált és keresztbe fordult a menetirány szerinti jobb oldalon. Ekkor ütközött össze a sértett által vezetett tehergépkocsival.¹²⁶² A terhelt tudatában volt annak, hogy a rendőrök meg kívánják állítani, ennek ellenére mégis növelte a sebességét. Elismerte, hogy több alkalommal szabálytalan előzésekbe kezdett, tudta, hogy azok veszélyesek, azt is észlelte, hogy a többi közlekedőnek le kellett húzódnia, vészfékeznie kellett, de ez akkor nem érdekelt, mert a menekülés volt az egyedüli célja. Valamennyi tényező együttes mérlegelésével a tettes eshetőlegesen sértő szándékára kell következtetni.

A szubjektív tényezők körében meg kell említeni a személygépkocsi mint státuszszimbólum kérdését is. A néhány éve nagy port kavart büntetőfékezéssel ügyben, melynek terheltje az egykori közszereplő, a néhai Berki Krisztián volt, a bíróság a büntetőjogi dogmatika talaján nem igazán értelmezhető következtetésre jutott. A tényállás szerint Berki Krisztián a buszt, amely egy megállóban lassított, de végül nem állt meg, záróvonal és „előzni tilos” jelzés ellenére próbálta megelőzni, de sikertelenül. Berki ezen annyira felháborodott, hogy a buszt megelőzve és bevágva az elé nem fékezett, hanem megállt, ezáltal ütközést provokált ki.¹²⁶³ A bíróság ugyan megállapította Berki bűnösségét közúti veszélyeztetésben és rongálásban, viszont érthetetlen módon a bűnösségre vonatkozóan abból vont le következtetést, hogy a nagyértékű, modern gépkocsi Berki státuszszimbóluma, azt féltette, ezért nyilvánvalóan nem akarta összetörni.

¹²⁶¹ Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.369/2008.

¹²⁶² Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Bfv.II.759/2010/5.

¹²⁶³ DÁVID LILLA: A Kúria döntése a büntetőfékezéssel. *Jogesetek Magyarázata*, 2022/4, 12-13.

Berki Krisztián ügye felveti az önveszélyeztetés témakörét is. Az általam vizsgált büntetőügyekből¹²⁶⁴ egyértelműen kiderül, hogy az az elkövető, akinek a gépjárműve modern, nagy teljesítményű, jól felszerelt és biztonságos sokkal hamarabb hoz létre közlekedési veszélyhelyzetet, mert magát biztonságban tudja és bízik a gépjármű műszaki adottságaiban. A gépjármű eme tulajdonságai kiváló táptalaját nyújtják a türelmetlenségnek és az agresszióknak, ezért az elkövető abban a pillanatban, hogy egy kicsit is „akadályoztatva” érzi magát, bosszút akar állni. Ebben a pszichikai állapotban az elkövető vállalja, hogy a „megbüntetett” személyen kívül magát is közvetlen veszélynek teszi ki, hiszen nem tudhatja, hogy a sértett el tudja-e kerülni az ütközést. Az elkövető ilyenkor bízik a saját vezetési képességében, magát biztonságban tudja, így akár még az ütközés lehetőségét is vállalja, mint ebben a közismert ügyben Berki Krisztián.¹²⁶⁵

A szubjektív oldalt vizsgálva nem lehet megelégedezni a közúti veszélyeztetés azon tetteiről, akik hivatásukból, szakmájukból adódóan kimagasló vezetési képességgel rendelkeznek. Néhány hónapja történt az a büntetőfékezés, melyet egy szolgálatban lévő rendőr követett el a szolgálati gépkocsijával.¹²⁶⁶ Egy arra haladó gépjármű fedélzeti kamerája által rögzített felvételen látszik, ahogyan a kétszer kétsávos úton a sértett a belső sávban haladt, majd utolérte a rendőr, láthatóan lassítania kellett, amikor a sértett mögé érkezett. Majd, amikor a sértett a külső forgalmi sávba sorolt át, a rendőr nagy sebességgel, elégtelen oldaltávolságot tartva, a belső forgalmi sávban megelőzte, majd nagy erővel fékezett. Az ORFK az esettel kapcsolatban azt nyilatkozta, hogy mélyen elítéli a rendőr magatartását és megtették a feljelentést közúti veszélyeztetés miatt. Ezt az ügyet összehasonlítva Berki Krisztián büntetőfékezésével azt a nagy különbséget lehet megfigyelni, hogy a felvételen látszik: a rendőr nem állt meg, hanem nagy erővel lassított, a minimálisra csökkentve a két gépkocsi közötti távolságot. Majd bízva magasan képzett vezetői képességében és a sértett reagálási képességében, időben felgyorsította a gépkocsiját, a sértett pedig még időben nagy erővel lassított, így ütközés nem következett be. Álláspontom szerint ez az utóbbi eset „súrolja” a limitált veszélyeztetési szándék felső határát, azonban még így is veszélyeztető szándékot kellene megállapítani, hiszen a rendőr által előidézett veszélyhelyzet objektíve volt csak alkalmas a sértett testi épségének vagy életének veszélyeztetésére.

Azért különösen figyelemreméltó, és negatív példaként állítható ez az ügy, és a sok másik, ahol a terhelt hivatását tekintve rendőr, mert olyan ember követi el a közúti veszélyeztetést, akinek a feladata pontosan az lenne, hogy az ilyen és az ehhez hasonló bűncselekményeket megelőzze, feltárja. A tettes ebben az esetben visszaél rendőri mivoltával és ahelyett, hogy jó példával járna elől, maga is az agresszív erőfitogtatók táborát erősíti.

¹²⁶⁴ BH. 1992.745., BH.1993.590., Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.2745/2002., Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.589/2007/6., Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.369/2008., Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Bfv. II. 759/2010/5., Békés Megyei Bíróság Bfv.II.1.141/2010/8., Zala Megyei Bíróság Bfv.II.1124/2011/6., BH.2011.51., Debreceni Ítéltábla Bfv.II.1360/2014/5., Budapest Környéki Törvényszék Bfv.II.850/2021/6., Szolnoki Törvényszék Bfv.II.379/2021/7., Kúria Bhar.III.1.420/2021/13., Kúria Bfv.II.79/2022/9., Fővárosi Ítéltábla Bhar.230/2023/6.

¹²⁶⁵ Dávid: i. m. 12-13.

¹²⁶⁶ <https://magyamarancs.hu/bun/buntetofekezett-egy-rendor-a-rendorseg-eliteli-es-megtette-a-szukseges-intezkedeseket-270234> Utolsó látogatás időpontja: 2024.09.15. Letöltés időpontja: 2024.09.15.

6. KONKLÚZIÓ

Összegzőképpen szeretném kiemelni azokat a szempontokat, melyeket fokozottan kell vizsgálnia a bíróságoknak a limitált veszélyeztetési szándék, ezáltal pedig a közúti veszélyeztetés megállapításakor.

Objektív tényezők között tehát azt, hogy az elkövető a forgalmi viszonyoknak megfelelő sebességet választott-e. Ezzel összefüggésben pedig, hogy a terhelt gyér forgalomban vagy kifejezetten nagy forgalmú útszakaszon hozta-e létre a veszélyhelyzetet, mely a többi közlekedő előre kiszámíthatatlan reakciója szempontjából különösen fontos.

Vizsgálni kell azon esetekben, amelyekben személyi sérülés nem következett be, hogy a sértett időben megkezdett elhárító magatartása nélkül, bekövetkezett-e volna. Figyelemmel kell lenni arra is objektív oldalon, hogy a többi közlekedő vészfékezésre és irányváltoztatásra kényszerítése nem jelenti automatikusan és kizárólag a limitált veszélyeztetési szándék megállapíthatóságát, mivel ilyenkor vizsgálni kell, hogy az elkövető könnyelműen bízott a súlyosabb eredmény elmaradásában (luxuria) vagy pedig belenyugodott abba, hogy felelőtlen magatartásával más vagy mások életét, vagy testi épségét sértheti. Végül pedig a vizsgálat tárgya kell, hogy legyen az elkövető és a sértett vezetési képessége és tapasztalata, melyekből a reaklási képességre és a közlekedési magatartásra lehet következtetni.

A szubjektív tényezők között elengedhetetlen figyelembe venni a terhelt általi kitartó elkövetést, továbbá ütközés esetén azt, hogy az elkövető számolt-e azzal, hogy a veszélyeztető manőverrel a sértettet milyen sérülés érheti. Nem utolsó sorban pedig itt kell vizsgálni a veszélyhelyzetet kiváltó szóváltást és a terhelti erőfitogtató magatartást, tehát alapvetően a közlekedési magatartást.

Kutatásom tárgyául azért választottam a közúti veszélyeztetés vonatkozásában megállapítandó limitált veszélyeztetési szándékot, mert az elmúlt évek tapasztalata alapján a bíróságok nehézségekbe ütköznek, amikor szét kell választani a közúti veszélyeztetés objektív és szubjektív elemeit. Hiszem, hogy a közlekedési büntetőjog területén folyamatosan zajló fejlődés ezeket a nehézségeket sikerrel megoldja. Ezen dolgozatommal szeretném ezt elősegíteni.

Hazánkban az önzés, az udvariatlanság, a türelmetlenség, az erőfitogtatás, a mások élete és testi épsége iránti közömbösség nemcsak a társadalmunk jellemző kórképei, hanem ezek a negatív emberi tulajdonságok a közutakon is szép számmal megjelennek. Egy adott ország közlekedési morálja kétséget kizáróan összefüggésben van a társadalom egészének az erkölcsi kvalitásaival.

Illyés Gyula örökérvényű gondolata ma is aktuális:

„Évtizedeinknek egyik legleplezőbb társadalomvizsgáló, ám ugyanakkor képesség- és jellemfaggató eszköze kétségtelenül az atomerő előtt a gépkocsi. Nemcsak azokat bírja lelki nyilatkozatra, akik vezetik, hanem azokat is, akik kerülgetik. Összefoglalva: országok és népek benső világáról szolgáltat megszámlálhatatlan tömegű adatot az, hogy miképp viszonyulnak a gépkocsihoz, akár mint élvezői, akár mint szenvedői.”

A közlekedési morál javítása hosszú folyamat, viszont bízom benne, hogy idővel többen lesznek a gépkocsi azon élvezői, akik embertársaikra való odafigyeléssel, felelősségteljesen, a közlekedési szabályokat betartva vesznek részt a közúti közlekedésben.

7. SZAKIRODALOMJEGYZÉK

- BÉKÉS Imre: *A gondatlanság a büntetőjogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974.
- BLASKÓ Béla: *Büntetőjog. Általános rész I.* Budapest, Rendőrtiszti Főiskola, 1996.
- DÁVID Lilla: A Kúria döntése a büntetőfékezésről. *Jogesetek Magyarázata*, 2022/4.
- ENYEDI László, [et al.]: *Közlekedési büntetőjog*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2008.
- KARSAI Krisztina (szerk.): *Anyagi büntetőjog, különös rész*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2024.
- KARSAI Krisztina: *Közlekedési bűncselekmények*. Budapest, Opten, 2013.
- KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2022.
- KERESZTY Béla: *A magyar közlekedési büntetőjog kézikönyve*. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 2005.
- KOTRA Károly: *Interaktív KRESZ-könyv személygépkocsi-vezetők részére*. Püspökladány, Kotra Kereskedelmi és Oktató Kft., 2024.
- KÓNYA István: *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. II.* Budapest, HVG-ORAC, 2023.
- TOKAJI Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984.
- VISKI László: *Közlekedési büntetőjog*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974.

Jogesetjegyzék

- BH. 1992.745.
- BH.1993.590.
- Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.2745/2002.
- Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.589/2007/6.
- Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.369/2008.
- Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Bfv. II. 759/2010/5.
- Békés Megyei Bíróság Bfv.II.1.141/2010/8.
- Zala Megyei Bíróság Bfv.II.1124/2011/6.
- BH.2011.51.
- Debreceni Ítéltábla Bfv.II.1360/2014/5.
- Budapest Környéki Törvényszék Bfv.II.850/2021/6.
- Szolnoki Törvényszék Bfv.II.379/2021/7.
- Kúria Bhar.III.1.420/2021/13.
- Kúria Bfv.II.79/2022/9.
- Fővárosi Ítéltábla Bhar.230/2023/6.

Bereczki Dorina

A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem büntetőjogi eszközei.

1. BEVEZETÉS

A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem sajnos napjainkban egyre elterjedtebb problémává vált. A modernizáció, a készpénz mint fizetőeszköz folyamatos gyengülése, egyre több lehetőséget ad az elkövetőknek a pénzmosáshoz. A bankok kijátszása, a nemzetközi ügyletek megszervezése, a hamis ál-cégek létrehozása által az elkövetők az illegálisan szerzett jövedelmet összekeverik a legális jövedelemmel, ami által a hatóságoknak szinte lehetetlen e két vagyonkör szétválasztása. Az illegális összegek piacra kerülésével viszont veszélybe kerül az egész világgazdaság. Égetőbb probléma azonban az, amikor olyan cselekménysorozat finanszírozásához szükséges a pénzforrás legalizálása, mint a terrorizmus. A terrorcselekmények finanszírozásához jelentős anyagi forrásra van szükség, amit az elkövetők rendszerint tisztára mosott bűnös pénzzel tudnak finanszírozni. Ez a tény kapcsolja össze a pénzmosást és a terrorizmus finanszírozását.

Tanulmányomat igyekeztem logikusan felépíteni, kiindulva a hazai szabályozásból, bezárva a nemzetközi pénzmosás és terrorizmus finanszírozása elleni intézményrendszerekkel. Mindenekelőtt fontosnak tartom megismerni azon történeti előzményeket, amelyek kialakították vagy ahol először megjelentek ezek a bűncselekmények. Ebből következik, hogy mivel létrejöttek, szükségesnek látszott szabályozni őket a társadalom megvédése érdekében. Dolgozatom második fő pontja tehát azon hazai büntetőjogi rendelkezések, amely előtérbe helyezve a speciális és a generális prevenciót, szankcionálják a két deliktum elkövetését. Ezután fontosnak tartom felhívni a figyelmet arra, hogy mi az összefüggés a két cselekmény között, hiszen a szakirodalom rendre „párban” emlegeti őket. Ebben a fejezetben különös figyelmet fordítottam a 2017. évi LIII. pénzmosás és terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló törvényre, amelynek betartása a pénzügyi szolgáltatóknak jelentős szűrést és visszatartást jelent az elkövetők számára. Végül pedig szükségesnek tartom megemlíteni azon nemzetközi szervezeteket, amelyek különös figyelmet fordítanak a pénzmosás és terrorizmus finanszírozása elleni küzdelemre. Ezen intézmények közé tartozik a FATF, a Moneyval, az Egmont csoport, illetve az Európa Tanács 1990. október 8-án kelt egyezménye, a Varsói Egyezmény.

2. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

A szervezett bűnözés és a terrorizmus a XXI. században sajnos egyre elterjedtebb problémává vált szerte a világon. A két cselekményt összekapcsolja az a tény, hogy mindkettőhöz olyan anyagi forrásra, tehát pénzre van szükség, amelynek eredete látszólag tiszta, és ami nem kelt feltűnést a nyomozó hatóságok előtt. Segítséget ebben legtöbbször hivatásos pénzmosók nyújtanak, akik ezzel nem csupán az illegális, hanem a legális gazdasági szférát is veszélybe sodorják, veszélyeztetve ezzel az egész világ gazdaságát.¹²⁶⁷ De honnan is jött ez az ötlet? Mikor és kihez köthető először a pénzmosás, illetve a terrorizmus és annak finanszírozásának története?

2.1. Richard Nixon amerikai elnök piszkos ügyletei

A pénzmosás sokak szerint Al Caponétól ered, aki pénzbedobós, önkiszolgálós mosodákat működtetett álcázva ezzel a szerencsejátékokból, a prostitúcióból és a szesztilalmi törvények megsértésből származó jövedelmét.¹²⁶⁸ Talán a „mosás” kifejezés innen eredhet, ez a történet azonban nem igaz, bár az 1920-as években valóban gyakran előfordult, hogy a bűnözők a bűncselekményből szerzett készpénzt összekeverték a legális bevétellel.¹²⁶⁹

A pénzmosást, mint kifejezést először az 1970-es évekbeli Watergate-botrányban használták. Washingtonban, a Watergate-épületegyüttesben 1972. június 17-én tetten érték öt személyt, amikor lehallgató berendezést szereltek fel a Demokrata Párt akkori elnökének irodájában. Az eset kapcsán gyanúba keveredett az akkori amerikai elnök, Richard Nixon, miszerint ő adta az utasítást a lehallgató készülékek felhelyezésére. Jeb Stuart Magruder, Nixon elnök tanácsadójának vallomása szerint ő és az igazságügyminiszter Nixon elnök újraválasztási kampányán dolgoztak, amikor felvetődött az ötlet, hogy az út a biztos nyereshez az lenne, ha belső információkat tudnának meg a Demokrata Párt elnökéről. Nixon kabinetfőnöke szerint is ez egy szükséges lépés és végül maga Nixon elnök is áldását adta a készülékek felhelyezésére. Egyes történészek kételkednek ebben a történetben és Magruder vallomásában, szerintük a teljes igazságot egy „Mély Torok” nevezetű titkolt informátor tudta volna elmondani, azonban személyét az ügytől számított három évtizedig senki nem tudta megállapítani.

1974-ben a washingtoni esküdtszék vádat emelt Nixon korábbi munkatársai ellen összeesküvés gyanúja és a Watergate-vizsgálat akadályozása miatt. Nixon elnököt hivatalosan nem, csak leplezve keverték bele az ügybe, ugyanis ellene csupán hivatalából való távozása után lehetett vádat emelni, de addigra már Nixon elnök tanácsadója és az igazságügyminiszter elismerték bűnösségüket.

Magruder tanácsadó vallomásából derült ki egyértelműen az a tény, hogy Nixon elnöknek mindenről tudomása volt már kezdetektől fogva. Az ügyről 1973-ban jelent meg egy újságcikk. A cikk érdekessége abban rejlett, hogy először jelent meg benne a „pénzmosás” kifejezés – money laundering –, ugyanis Nixon elnök lemondásához nem csupán a Watergate-botrány, hanem az elnök illegális gazdasági ügyletei is vezettek. Az újságcikkben feltárták Nixon elnök kampány-pénzeinek mozgását, az amerikai cégektől egy mexikói ügyvéden át az elnök újraválasztását támogató bizottság pénztáráig.¹²⁷⁰ Ezenkívül érdemes megemlíteni a Kongresszus 1971-es pénzmosás-ellenőrzési törvényét, miszerint a pénzmosást, amennyiben az más büntetendő tevékenységgel kapcsolatba hozható, bűncselekménynek kell nyilvánítani.

¹²⁶⁷BUGYÁKI Attila: A pénzmosás gyakorlata a szervezett bűnözés és a terrorizmus összefonódásában: fogalmi tisztázás és gyakorlati kapcsolatok. *Nemzet és Biztonság*, 2023/1, 70.

¹²⁶⁸Jeffrey ROBINSON: *A pénzmosoda. A világ harmadik legnagyobb üzlete belülről*. Budapest, Park Kiadó, 1996, 9.

¹²⁶⁹GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján*. Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 9.

¹²⁷⁰Téglatorvény. *Cégvezetés*, 2002/május. <https://cegvezetes.hu/2002/05/teglatorveny/> (Letöltés ideje: 2024.09.18.)

2.2. Régime de la Terreur, darwinizmus, 2001. szeptember 11.

A terrorizmus évezredes múltja tekint vissza. A „terror” szó jelentése a francia forradalom időszakához köthető, a jakobinusok rémuralmát illeték a „la terreur” jelzővel. A legelső szervezett, felfegyverzett terrorista akciók a 11. századhoz köthetők, a perzsa Hassan Ibn Sabbah iszmaelita szektához, amelyet ma aszaszin néven ismerünk. A mai értelemben vett terrorizmus azonban a 150 évvel ezelőtti anarchista csoportokhoz kapcsolható, akik az állam megdöntésére követtek el merényleteket.¹²⁷¹

Kriminológusok szerint a terrorizmus a darwinizmushoz is köthető. A darwinizmus alapja volt több olyan erőszakos ideológiának, mint például a kommunizmus, illetve a fasizmus. Ez az ideológia a 20. században terjedt el leginkább és követői azt vallják, hogy azok az emberek, akik terrorizmust követnek el, darwinisták, hiszen az egyetlen filozófiai nézet, amely támogatja az erőszakot, az a darwinizmus.¹²⁷²

Nemzetközi terrorizmussal először az 1970-es években találkozhattunk a repülőgép-eltérítések kapcsán, melyeknek fő elkövetője a Palesztinai Felszabadítási Szervezet volt. A nemzetközi kapcsolatokat tehát az 1970-es évektől fogva foglalkoztatja a terrorizmus kérdése, de első számú problémává 2001. szeptember 11-én vált igazán. Huszonhárom éve már annak, hogy az Oszama bin Laden által vezetett al-Kaida nemzetközi iszlamista terrorszervezet az Egyesült Államok ellen terrortámadást indított. New Yorkban a terroristák eltérítették két utasszállító repülőgépet és nekivezeték őket a Világkereskedelmi Központ két ikertornyaiba. Egy harmadik eltérített gépet a Pentagon épületére irányítottak a merénylők, a negyedik repülő pedig Pennsylvániában zuhant le. A merényletsorozat mintegy háromezer ember életét követelte.¹²⁷³

A terrorcselekmények végrehajtásához jelentős anyagi forrásra van szüksége az elkövetőknek. Ezeket az anyagi forrásokat elő kell teremteniük, és ha ebben valaki segítséget nyújt nekik, akkor ezzel bűnsegédi jellegű magatartást valósít meg. Magyarországon az Országgyűlés a terrorizmus finanszírozásának visszaszorításáról szóló Nem York-i egyezményt a 2002. évi LIX. törvénnyel hirdette ki, tehát 2003. óta ez a fajta magatartás önálló tettesi alapcselekménynek minősül.¹²⁷⁴

¹²⁷¹ KANCAL Kitti: Terrorizmus egykor és ma – avagy a büntetőjog eszközei a terrorizmus elleni harcban. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/3. <https://ujbtk.hu/dr-kancal-kitti-terrorizmus-egykor-es-ma-avagy-a-buntetojog-eszkozei-a-terrorizmus-elleni-harcban/> (Letöltés ideje: 2024.09.18.)

¹²⁷² Harun YAHYA: A terrorizmus valódi ideológiai gyökere: a darwinizmus és a materializmus - <http://www.azevolucioscalas.com/ekbol.php> (Letöltés ideje: 2024.09.18.)

¹²⁷³ 9/11: A terrortámadás, amely megrengette Amerikát – 2023. <https://hirado.hu/kulfold/cikk/2023/09/11/9-11-a-terrortamadas-amely-megrengette-amerikat> (Letöltés ideje: 2024.09.24.)

¹²⁷⁴ KANCAL Kitti: Terrorizmus egykor és ma – avagy a büntetőjog eszközei a terrorizmus elleni harcban. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/3. https://ujbtk.hu/dr-kancal-kitti-terrorizmus-egykor-es-ma-avagy-a-buntetojog-eszkozei-a-terrorizmus-elleni-harcban/#_ftn18

3. BÜNTETŐJOGI RENDELKEZÉSEK

3.1. A pénzmosás büntetőjogi szabályozása a magyar jogrendszerben

A Csemegi-kódex a pénzmosás elnevezést nem használta, a jelenséget a csempészet bűncselekmény vonatkozásában szabályozta, miszerint bűncselekményt követ el, aki a csempészetből származó előny bűnös eredetét leplezi. Annak ellenére, hogy a XX. században nemzetközi szinten már jelen volt a pénzmosás, nálunk még az 1970/80-as években sem beszélhettünk róla. Ennek oka leginkább az volt, hogy országunkban még volt megfelelő kétszintű bankrendszer, illetve a forint sem volt még átváltható, ebből adódóan Magyarország nem volt célországa az elkövetőknek. Először, mint bűncselekmény a rendszerváltást követően jelent meg, amikor lehetőséget adtak a külföldi tőke áramlásának az országok között.¹²⁷⁵

Magyarországon az első pénzmosás elleni jogszabály az 1994. évi XXIV. törvény a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról, illetve e törvény végrehajtásáról szóló 74/1994. Kormányrendelet. Büntetőjogi oldalról tekintve a pénzmosás elleni küzdelem első nagy lépése az 1978. évi V. törvényben megjelenő pénzmosás, mint önálló bűncselekmény, amit az 1994. évi IX. törvény 23. § iktatott be a törvénybe. E törvény a tényállásban csak a más által elkövetett bűncselekményből származó pénz mosását büntette.

A pénzmosás hatályos szabályozását a 2020. évi XLIII. törvény 53.§ iktatta be a 2012. évi C. törvénybe, a Büntetőtörvénykönyvbe. E törvény értelmében a pénzmosás négy különböző alapesettel rendelkezik, melyeket a Btk. 399.§-a tartalmaz. A cselekmény elkövethető gondatlanul is, amit a Btk. 400.§-a szabályoz, és amit jelen tanulmányomban, a későbbiekben fogok kifejezni.

A bűncselekmény jogi tárgya a szervezett bűnözés elleni fellépéshez fűződő közérdek, valamint az állam pénzintézetébe vetett bizalom megőrzése, valamint a vagyon büntetendő cselekményből eredésének ismeretéhez fűződő társadalmi érdek.¹²⁷⁶ Az elkövetési tárgyat tekintve új típusú vagyoni formákról beszélhetünk, mint például a fizetésre használt elektronikus adatok különféle formái, amelyek közös jellemzője, hogy a velük való rendelkezés vagyoni előnynek minősül, ezért szükséges, hogy a büntetőjog megfelelő védelmi eszközökkel illesse őket. Az elkövetési tárgy megállapításakor fontos még egy problémakört érinteni; a tényállásban említett dolognak „büntetendő cselekmény” elkövetéséből kell származnia. A „büntetendő cselekmény” fogalom kiemelése azért lényeges, mert ezzel a jogalkotó felhívja a figyelmet arra, hogy a pénzmosás akkor is megállapítható, ha az előcselekmény elkövetője bármely okból nem büntethető, tehát például kóros elmeállapotú vagy gyermekkorú. A „büntetendő” kifejezés ezentúl még egy kiemelendő jelentést tartalmaz, mégpedig, hogy nem szükséges, hogy az előcselekmény már elbírált legyen, hiszen ha jogerős határozatra várnánk, akkor a pénzmosás bizonyítékai is elenyésznének.¹²⁷⁷

Fontos kiemelni, hogy a pénzmosásnak van egy szabálysértési alakzata, miszerint nem minősül bűncselekménynek az ötvenezer forintot meg nem haladó értékre, lopásból, sikkasztásból, csalásból, hűtlen kezelésből, rablásból, kifosztásból, zsarolásból vagy jogtalan elsajátításból származó dologra, megszerzéssel és vagyoni haszonszerzés végett elkövetett cselekmény. Ezek konjunktív feltételek, miszerint valamelyik hiánya a cselekmény bűncselekménnyé való áttérését képezi.¹²⁷⁸

¹²⁷⁵ PINTÉR Beatrix: *A pénzmosás elleni küzdelem az új magyar büntetőjogban*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2012, 18-19.

¹²⁷⁶ HORVÁTH Tibor [et al.]: *A magyar büntetőjog: különös része*. Budapest, Korona Kiadó, 1999, 670.

¹²⁷⁷ TÓTH Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*. Budapest, KJK – Kerszöv, 2002, 358.

¹²⁷⁸ BLASKÓ Béla [et al.]: *Büntetőjog: különös rész 2*. Budapest, Debrecen, Rejtjel Kiadó, 2021, 353-367.

A pénzmosás egyes típusai, az alapesetei tényállások elkövetési magatartásukban különülnek el egymástól. A Btk. 399.§ (1) bekezdése nyitott törvényi tényállásként szabályozza az úgynevezett materiális statikus pénzmosást. A vagyon eredetének elfedése vagy elleplezése nem eredményez vagyon-transzformációt, a bűncselekmény eredménye csupán a bűnös vagyon végleges elszakadása a bűnös eredetétől. Ezen alapeset eredménye, hogy a vagyon eredete leplezetté válik.¹²⁷⁹

A második alapeseti tényállás már vagyon-transzformációt eredményez, ezért célzatos dinamikus pénzmosásnak nevezhető. A tényállás több elkövetési magatartást tartalmaz, mint a vagyon mástól való átvétele, elrejtése, átalakítása, átruházása, elidegenítésben való közreműködés, felhasználása, illetve azzal összefüggésben pénzügyi tevékenység végzése. Az átvétel a dolog birtokbavételét jelenti, az elkövető a saját rendelkezési körébe vonja a vagyont. A vagyon elrejtése olyan cselekmény, melynek eredményeképpen a dolog fizikailag fellelhetetlenné válik. Az átalakítás olyan változás, mely alapján a dolog kinézete, kialakítása megváltozik, ezáltal a dolog beazonosíthatósága nehezebbé válik. Átruházás esetén a vagyon kikerül az elkövető birtokából, más személy szerez felette birtokjogot. Az elidegenítésben való közreműködés segítségnyújtást jelent, például abban, hogy az elkövető, mint eladó és egy leendő vevő kapcsolatba kerülhessen. A felhasználás történhet az elkövető vagy más érdekeinek képviselője céljából, mint például lopott pénz felhasználása ingatlan vásárlásához. A pénzügyi tevékenység végzése, pénzügyi szolgáltatás igénybevétele kapcsán a Btk. 402.§ értelmező rendelkezése ad számunkra eligazítást abban, hogy mit is értünk pénzügyi tevékenység alatt. Eszerint pénzügyi tevékenység alatt kell érteni például a befektetési szolgáltatási tevékenységet, a biztosítási tevékenységet, a magán-nyugdíjpénztári tevékenységet, de például az árutőzsdei szolgáltató tevékenységet is.¹²⁸⁰

A pénzmosás harmadik változata a bűnpártoló jellegű dinamikus pénzmosás, mely alapján az elkövető közreműködik a bűncselekményből származó előny biztosításában. Abban az esetben kell erről a típusról beszélnünk, amikor a bűncselekmény elkövetéséből származó, tárgyi bizonyítási eszköznek a megsemmisítésével az elkövető célja a felelősség elkerülése.¹²⁸¹ Ennek az alapesetnek a büntetését több szempontból is aggályosnak véli a magyar büntetőjog, a gyakorlat büntetlen utócsselekményként tartja számon. Földvári József, egyetemi rektor szerint az emberi természettel ellentétes lenne, ha azt várnánk az elkövetőtől, hogy cselekményét saját maga leplezze le, azonban tudomásul kell venni, hogy nemzetközi kötelezettségeinknek eleget téve muszáj az alapbűncselekmények közé sorolnunk e törvényi tényállást.¹²⁸²

A pénzmosás negyedik fajtáját az orgazda jellegű statikus pénzmosásnak nevezhetjük. Aki a más által elkövetett büntetendő cselekményből származó vagyont megszerzi, felette rendelkezési jogosultságot szerez, megőrzi, elrejt, kezeli, használja, felhasználja, átalakítja, átruházza, vagy az elidegenítésben közreműködik, szintén pénzmosást követ el.¹²⁸³

A pénzmosásnak van gondatlan alakzata, amit a Btk. 400.§ szabályoz, miszerint az elkövető megvalósítja a pénzmosás elkövetési magatartásait, de nem tud a vagyon bűnös eredetéről. Tehát gondatlan pénzmosást csak az követhet el, aki az alapbűncselekményben nem vett részt. A gondatlanság mindkét típusáról beszélhetünk a pénzmosás körében, tehát a tudatos gondtalanságról és a hanyagságról is. Ez alapján, aki sejti, hogy büntetendő cselekményből

¹²⁷⁹ GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján.* Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 40.

¹²⁸⁰ 2012. évi C. törvény a Büntetőtörvénykönyvről – 399.§ (2); 402.§

¹²⁸¹ GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján.* Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 41-42.

¹²⁸² FÖLDVÁRI József: *Magyar büntetőjog: általános rész.* Budapest, Osiris Kiadó, 1997, 227.

¹²⁸³ 2012. évi C. törvény a Büntetőtörvénykönyvről – 399.§ (4)

származik a vagyon, de nem jár utána mégsem ennek a vagyonnak az eredetére, az e deliktum szerint vonható felelősségre.

A materiális statikus és a célzatos dinamikus pénzmosást bárki elkövetheti, az is, aki az alaphüncselekményt elkövette. A hüncpártoló jellegű dinamikus, az orgazda jellegű statikus és a gondatlan pénzmosást csak az alaphüncselekmény elkövetőjén kívüli személy valósíthatja meg. A célzatot tekintve a pénzmosás első négy alakzata csak szándékosan követhető el, egyenes szándékkal csupán a célzatos dinamikus pénzmosás, a többi eshetőleges szándékkal is megvalósítható.

A jogalkotó, ahogyan minden más hüncselekmény, úgy a pénzmosás esetében is felsorolja azokat a minősítő körülményeket, melyek növelik a cselekmény társadalomra való veszélyességét és azokat a súlyosabb büntetési tételeket, amik hozzájárulnak a generális és a speciális prevenció eredményességének növelésében. A minősített eseteket két csoportra lehet osztani az alapján, hogy milyen mértékű értékre követi el az elkövető a hüncselekményt. A Btk. 399.§ (6) bekezdése azon eseteket tartalmazza, amikor az elkövetés 50 millió forint feletti vagy 5 millió forint feletti és az elkövetés üzletszerű, a Pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló törvény (a továbbiakban: Pmt.) szerinti bármely szolgáltató, annak tisztségviselője vagy alkalmazottja követi el, illetve ha hivatalos személy követi el a hüncselekményt. A másik csoport büntetési tétele magasabb, ugyanis az elkövetési érték is jóval több, mint az előzőnél. Ide tartozik az 500 millió forint feletti elkövetés és az 50 millió forint feletti elkövetés, amennyiben annak elkövetése üzletszerű, a Pmt. törvényben meghatározott szolgáltatóként, annak tisztségviselőjeként vagy alkalmazottjaként a szolgáltató tevékenységével összefüggésben vagy hivatalos személyként követi el. Az említett alapesetek mellett a gondatlan elkövetésnek is vannak minősített esetei, ami az első csoport minősített eseteivel egyezik meg. A gondatlan elkövetés különleges abból a szempontból, hogy a jogalkotó csupán itt enged büntethetőséget megszüntető okot szabályozni. Eszerint a gondatlan pénzmosás elkövetője önként feljelentést tesz vagy ilyet kezdeményez, nem büntethető pénzmosás miatt. Ez esetben a bíróság nem rendelkezik mérlegelési jogkörrel, ha a cselekmény minden részlete még nem került felderítésre, a feljelentő mentesül a felelősségre vonás alól.¹²⁸⁴

A hatályos büntetőjogi szabályozás tudatában már csak egy kérdés maradt megválaszolatlanul. Hogyan kell elképzelni a pénzmosást? Mik a fázisai? Hogyan lehet megvalósítani ezt a hüncselekményt? A pénzmosás fázisainak bemutatásánál a legelterjedtebb, Egyesült Államokból származó modellt szokták említeni. A modell készpénzen keresztül szemlélteti a példát, ami nem éppen a legmodernebb megoldás, de ennek a megértése a legegyszerűbb. A cselekményt három szakaszra lehet felosztani, azonban ez nem kívánja meg azt, hogy mindhárom fázist végigjárja az elkövető. Az első fázis az elhelyezés, amikor a készpénz elválí az alaphüncselekménytől és valamilyen pénzügyi szervezethez kerül. Ez megtörténhet valuta átváltásával, címletek megváltoztatásával, a pénz átszállításával más helyszínre vagy pénzbetét elhelyezésével. A második szakaszt rétegzésnek vagy bújtatásnak is nevezik, amikor az illegális jövedelmet elválasztják a forrástól, elrejtik a bevételeket úgy, hogy a jövedelem megszerzője, valamint a hüncselekmény elkövetője közötti kapcsolat soha ne kerülhessen felszínre. Ez banki átutalással, készpénzkivétellel vagy bankszámlákon lévő pénz egyesítésével, esetleg szétválasztásával vihető végbe. A harmadik szakasz az integrálás, az illegális jövedelem legális megjelenítésének, illetve a vagyon személyes javakra való felhasználásának fázisa. Ehhez szükség van fiktív vagy színlelt szerződésekre, esetleg harmadik személyek bevonására. A bűnözők célja tehát a bűnös úton szerzett pénz azonosságának megváltoztatása, legális forrásból

¹²⁸⁴ GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján.* Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 44-46.

származó vagyonnak való feltüntetése. Ezért nevezzük – az angol *money laundering* kifejezés után – szó szerint pénzmosásnak ezt a cselekményt.¹²⁸⁵

3.2. A pénzmosással kapcsolatos bejelentési kötelezettség elmulasztása

A bejelentési kötelezettség elmulasztása kérdéskörében a legfontosabb jogszabály a már fentebb is említett 2017. évi LIII. törvény, a Pmt. A törvényben meghatározott pénzügyi szolgáltatók a mindennapi munkájuk során olyan információ birtokába kerülhetnek, amelyek segíthetnek bizonyos bűncselekmények, mint például a pénzmosás leleplezésében. Azok a szervek, akik anyagi javak, befektetések mozgását, összetételét vizsgálják, képesek kiszűrni a bűncselekményekre utaló jeleket és ezeket nekik kötelezettségük jelenteni.¹²⁸⁶ Ennek az elősegítésére jött létre a Büntetőtörvénykönyvben az a szabályozás, miszerint nem valósítja meg a gazdasági titok megsértését az a személy, aki a Pmt. törvény által szabályozott bejelentési kötelezettségének eleget tesz, vagy ilyet kezdeményez, még akkor sem, ha a jóhiszeműen tett bejelentése megalapozatlan volt.¹²⁸⁷ Szükség volt erre a szabályozásra, ugyanis e nélkül az érintett szolgáltatók úgynevezett „kettős teher” szorításába kerülnének, bűncselekmény lenne az is, ha nem tennének feljelentést, de az is, ha megszegnék a titoktartási kötelezettséget.

A fent említett problémában hasonló a helyzete a pénzügyi szolgáltatóknak és az orvosoknak, ugyanis náluk évtizedes hagyománnyá vált, hogy amennyiben bűncselekményből származó sérülést vélnek felfedezni a páciensen, kötelesek erről jelenteni az illetékes hatóságoknak. Számukra szintén szükséges volt a törvényi szabályozás, hogy úgymond szabad teret kapjanak a bűnüldöző hatóságok segítségével.¹²⁸⁸

Látszólag a jogalkotó ezen szabályozással minden nehézséget elhárított a pénzügyi szolgáltatók mindennapi munkavégzéséből, azonban ez mégsem így van. Sajnos az üzleti életben tevékenykedő szolgáltatók, mint például egy könyvelő, sokszor még mindig terhesnek érzik ezen kötelezettségüket, méltánytalannak gondolják az azonosítási és bejelentési kötelezettségüket. Azzal ugyanis, hogy teljesítik köteleességüket, veszélybe sodorják saját egzisztenciájukat, hiszen „ki bízna meg később egy könyvelőt, akiről kiderül, hogy korábban már „köpött” valakiről.”¹²⁸⁹ Amennyiben viszont megélhetésüket helyezik előtérbe és kiderül, hogy elmulasztották bejelentési kötelezettségüket, bűncselekményt követnek el. Ezzel szemben viszont felhozható, hogy fontosabb az a társadalmi érdek, ami visszaszorítaná a bűnözést, mint a szolgáltatók egymás közti versengése a lehetséges ügyfelekért.

A Btk. hatályos szabályozását tekintve megállapítható, hogy az megfelel a korábbiakéval. Szükséges azonban tisztázni a bejelentés és a feljelentés kérdéskörét, ugyanis sokszor össze szokták keverni ezt a két fogalmat, viszont a kettő elkülönül egymástól. Feljelentésről akkor beszélünk, amikor a feljelentő bűncselekmény gyanúja esetén büntetőeljárás megindítását kívánja a feljelentett személlyel szemben. A hatályos jogban a pénzügyi szolgáltatóknak nincs feljelentési kötelezettsége, csupán bejelentési. A bejelentési kötelezettség azt jelenti, hogy a szolgáltatónak minden olyan adatot, tényt, személyt, körülményt, amely szokatlan, rögzítenie kell, és azt el kell juttatnia a nyomozó hatósághoz. Bejelentési kötelezettségnél nem kell alapos gyanúnak lennie, csupán bizonyosságnak. Ezen kívül a bejelentés még abban is különbözik a feljelentéstől, hogy a nyomozó hatóságnak feljelentés esetén intézkedési kötelezettsége van,

¹²⁸⁵ Brother LAYMAN: *Az offshore halála*. Budapest, Szekszárdi Nyomda Kft., 2011, 451-468.

¹²⁸⁶ TÓTH Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*. Budapest, KJK – Kerszöv, 2002, 364-365.

¹²⁸⁷ 2012. évi C. törvény a Büntetőtörvénykönyvről – 413.§ (2)

¹²⁸⁸ BALOGH László: A pénzmosás elleni fellépés nemzetközi összefüggései – Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat – 2003 május – 211. oldal

¹²⁸⁹ GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján*. Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 47.

határozatot kell hoznia az intézkedés megkezdéséről, de bejelentés esetén nincs ilyen feladatuk.¹²⁹⁰

A pénzmosással kapcsolatos bejelentkezési kötelezettség elmulasztása, mint deliktum jogi tárgya ugyanaz, mint a pénzmosásé, a bűnözés elleni fellépés eredményességéhez fűződő társadalmi érdek. Elkövetési tárgya nincs a cselekménynek, mivel tiszta mulasztásos bűncselekményről beszélünk. Az elkövetési magatartás egy passzív magatartás, bejelentési kötelezettség elmulasztása. Alanya a bűncselekménynek a szolgáltató minden alkalmazottja, vezetője, segítője, aki észlelte a pénzmosás gyanúját. Az alanyi oldalt tekintve a cselekmény csak szándékosan követhető el, azonban a szándékosság megállapításához szükség van annak bizonyítására, hogy az elkövető tudatában volt annak, hogy munkája során szokatlan adattal, tranzakcióval találkozott, de ennek ellenére mégsem tett bejelentést.

Fontos még megemlíteni azokat a tartalmi kellékeket, amelyek a bejelentés megtételéhez szükségesek. Tartalmaznia kell a bejelentésnek a szolgáltató által felvett ügyfél-azonosító adatokat, a pénzmosásra vagy a terrorizmus finanszírozására utaló adat, tény vagy körülmény ismertetését, valamint a bejelentést alátámasztó adatokat, okiratokat, feljegyzéseket. Jelen dolgozat témáját tekintve is szükséges még megemlíteni, hogy a szolgáltatónak nem csupán a pénzmosásról, hanem a terrorizmus finanszírozásának lehetőségéről is bejelentési kötelezettsége van a hatóságok felé.

3.3. A terrorizmus finanszírozása

Ahogy azt már a történeti előzményekben is említettem, a terrorizmus finanszírozása, mint önálló deliktum a 2002. évi LIX. törvénnyel került a Büntetőtörvénykönyvbe, amikor a magyar Országgyűlés elfogadta a terrorizmus visszaszorításáról szóló nemzetközi egyezményt. Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése abból az elképzelésből indult ki, hogy a pénzmosás megelőzésére szolgáló bejelentési kötelezettség előírásai megfelelnek a terrorizmus finanszírozásának visszaszorításához is. Ez alapján a terrorizmus finanszírozásának szabályai összekapcsolódtak a pénzmosás szabályaival, és ezen gondolatot 2003. március 1-jétől hazánk is képviselte.

A terrorizmus finanszírozása a nemzetközi egyezmény elfogadása óta tehát önálló deliktummá és a terrorcselekmény egyik alakjává vált. Ennek értelmében a magyar jogrendszer feljelentési kötelezettséget is előír állampolgárai számára, miszerint mindenkinek kötelessége feljelentést tenni olyan személlyel vagy személyekkel szemben, akik terrorcselekmény elkövetését készítik elő. A feljelentési kötelezettség több szempontból is elkülöníthető a bejelentési kötelezettségtől. Egyrészt, míg a feljelentési kötelezettség elmulasztása büntett, addig a bejelentési kötelezettség elmulasztása vétség. Másrészt feljelentést csak hitelt érdemlő tudomásszerzés esetén lehet tenni, míg bejelentésnél – ahogy azt már korábban is említettem – nem szükséges az alapos gyanú megléte, elég csupán a bizonyosság. A harmadik elhatárolási szempont pedig azon alanyok köre, akiknek feljelentési, illetve bejelentési kötelezettségük van. Feljelentést mindenki köteles tenni, amennyiben ennek feltételei fennállnak, bejelentést viszont csak a Pmt. törvényben meghatározott szolgáltatók.¹²⁹¹

A Pmt. törvény értelmében, ha valaki hitelt érdemlő tudomást szerez arról, hogy terrorcselekmény előkészülete van folyamatban, akkor a feljelentési kötelezettség értelmében köteles az illetékes hatóságnál megtenni azt. Ha a terrorizmus finanszírozására utaló adat, tény,

¹²⁹⁰ MARTON Bernadett: A pénzmosásról. *Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat*, 2003/május, 207.

¹²⁹¹ GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján*. Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 52.

tranzakció vagy körülmény kerül a szolgáltató tudomására, akkor azt köteles a NAV Pénzmosás és Terrorizmusfinanszírozás Elleni Irodájának bejelenteni.

A terrorizmus finanszírozását a Btk. is szabályozza, melyhez a pénzmosáshoz hasonlóan, szintén kapcsolódik a bejelentési kötelezettség elmulasztása, mint deliktum. A terrorizmus finanszírozásának jogi tárgya a közbiztonság eléréséhez fűződő társadalmi érdek. A cselekmény elkövetési tárgya az anyagi eszköz, ennek fogalmát a Btk. definiálja, miszerint anyagi eszköz alatt pénzeszközt, egyéb vagyoni értéket és gazdasági erőforrást kell érteni. Az elkövetési magatartás az anyagi eszköz szolgáltatása, gyűjtése, más anyagi eszközökkel történő támogatása. Az anyagi eszköz szolgáltatása átadást jelent, ami lehet közvetett vagy közvetlen, abból a célból, hogy azt az átvevő terrorcselekményhez fogja felhasználni. Ilyen elkövetési mód egy banki átutalás, illetve készpénz fizikai formában történő átadása. Ennek ellentéte az anyagi eszköz gyűjtése, miszerint az eszközök az elkövető birtokában maradnak. Az anyagi eszközzel történő támogatás megvalósulhat egyszeri, de akár rendszeres vagy folyamatos támogatás nyújtásával az elkövető részére.

Fontos kiemelni, hogy csupán azok a személyek büntethetők terrorizmus finanszírozása miatt, akiknek tudomásuk van arról, hogy az általuk nyújtott anyagi eszközt terrorcselekmény elkövetéséhez fogják felhasználni. Amennyiben viszont az „adományozók” nincsenek tisztában a másik fél céljaival, úgy tévedés miatt az ő felelősségük nem állapítható meg. Természetesen ez a szabály az anyagi eszközök gyűjtőjére nem vonatkozik, ezen személy esetében szükséges a felelősségre vonáshoz, hogy legalább egy személytől beérkezzen a gyűjtőhöz az anyagi eszköz.

A Btk. 319.§ szabályozza a terrorista csoportok alakulását és működését, bővítve ezzel az elkövetési magatartások körét. Ennek szükségessége abban rejlik, hogy a szervezett bűnözés társadalomra veszélyessége mindig magasabb, mint az önálló elkövetőkénél, így a büntetési tétel is nagyobb, öttől tíz évig terjedő szabadságvesztés.

A deliktum alanya bárki lehet, akinek tudomása van arról, hogy szolgáltatása terrorcselekmény elkövetéséhez szükséges, illetve hogy azt e célból fogják felhasználni. Ezen célzat miatt ez a cselekmény csak egyenes szándékkal követhető el. Amennyiben az elkövető később a terrorcselekményben is részt vesz, úgy csupán a terrorcselekmény miatt lesz büntethető, a terrorizmus finanszírozása büntetlen előcselekménnyé válik.¹²⁹²

A Btk. kiterjesztette a terrorizmus finanszírozásának büntethetőségét a terror jellegű bűncselekményekre is, de szerencsére hazánkban még ennek ellenére sem érkezett sok bejelentés terrorizmus finanszírozása gyanúja miatt.

¹²⁹² GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján.* Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 55.

4. A PÉNZMOSÁS ÉS A TERRORIZMUS FINANSZÍROZÁSA KÖZÖTTI KAPCSOLAT ÉS AZ ELLENÜK ZAJLÓ KÜZDELEM, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A 2017. ÉVI LIII. TÖRVÉNYRE

A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelmet gyakran emlegetik párban a büntetőjogászok és azok, akik már jártasak ebben a témában, ugyanis felismerték, hogy a terrorcselekmények elkövetéséhez minél több anyagi forrásra van szükség. A tapasztalatok és a megfigyelések szerint a terrorista támadások összköltsége három különálló költségtevénytől áll össze. Az elkövetőknek finanszírozniuk kell a terrorszervezet adminisztratív, saját fenntartási költségeit, az esetleges öngyilkos merénylők családjainak juttatott anyagi támogatásokat, illetve a közvetlen operatív költségeket.

Ezeket a költségeket négy módon lehet összeszedni, tehát mondhatjuk azt is, hogy a terrorizmus finanszírozásának négy lehetősége van. Az első és leggyakrabban használt opció egyéb bűncselekmények elkövetése. A három legkedveltebb ilyen bűncselekmény a kábítószerrel való visszaélés, az emberrablás és a pénzmosás. Kutatások kimutatták, hogy a columbiai paramilitáris szervezetek és a gerillák bevételeinek 60-90%-a kábítószer-kereskelemből tevődik össze,¹²⁹³ az emberkereskelemből befolyt összegre pedig jó példa az Üzbég Iszlám Mozgalom 5 millió USD-os bevétele négy japán geológus elrablásából.¹²⁹⁴ A pénzmosás nyereséges tevékenység a terroristák számára, így mondhatni a pénzmosás a terrorizmus finanszírozásának egyik eszköze is. Annak ellenére, hogy a szakirodalom gyakran párban emlegeti a két cselekményt, számos eltérő tulajdonságokkal rendelkeznek, amik segítenek elhatárolni egymástól a két deliktumot. A terrorizmus finanszírozása egy erőszakos cselekmény, aminek a célja legtöbbször a megfélemlítés, állami szervek, esetleg nemzetközi szervezetek kényszerítése, míg a pénzmosásé a nyereségvágy, az anyagi haszon minél nagyobbá való növelése. A terrorizmus finanszírozására az elkövetők felhasználhatnak legális úton szerzett jövedelmet is, mint például, amit adományozóktól kapnak jótékony céljából, azonban ez a pénzmosásnál nem lehetséges, ugyanis ott előfeltétel egy bűnös előcselekmény megléte, máskülönben nem beszélhetnénk pénzmosásról sem.¹²⁹⁵

A terrorizmus finanszírozására a második lehetőség különböző adományok gyűjtése, ami készpénz, számlapénz, értékpapír vagy egyéb értékkel rendelkező forgalomképes vagyontárgy ingyenes, ellenszolgáltatás nélküli átadását jelenti terroristák, terrorista szervezetek számára. Tipikusan ezek az adományok pénzbeli támogatások szoktak lenni, de a 2020-as évektől már kriptovaluták megjelenéséről is beszélhetünk. Adományok mellett törvényes üzleti tevékenységből is folyhat be bevételük a terroristáknak. A legális forrásoknak egyre nagyobb szerepük van a terrorizmus finanszírozásában, 2001. szeptember 11. az utolsó al-Kaida által finanszírozott pusztítás óta önfinanszírozó merényletekről beszélhetünk mind a mai napig. Törvényes üzleti tevékenység alatt értendő az az egyszerű jövedelemforrás is, amit az elkövetők legális munkahelyükön fizetésként kapnak. A negyedik 'fajtája' a terrorizmus finanszírozásának a területek feletti ellenőrzés megszerzése. Erre legjobb példa az „Iszlám Állam (ISIS). Adókat vetnek ki, olajjal, muzeológiai kincsekkel kereskednek.

Természetesen az ő esetükben azon államok is hibásak, akik felveszik a kapcsolatot az ISIS-el kereskedelem szempontjából.

A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem legjelentősebb tagjai a pénzügyi szolgáltatók, azaz a könyvelők, könyvvizsgálók, adószakértők, illetve az adótanácsadók.

¹²⁹³ LaVerle BERRY - Glenn E. CURTIS – Rex A. HUDSON – Nina A. KOLLARS: *A Global Overview of Narcotics-Funded Terrorist and Other Extremist Groups*. Washington, Library of Congress, 2002, 52.

¹²⁹⁴ Loretta NAPOLEONI: *Modern Jihad: Tracking the Dollars Behind the Terror Networks*. London, Pluto Press, 2003, 89.

¹²⁹⁵ Steven Mark LEVY: *Federal Money Laundering Regulation: banking, corporate and Securities Compliance*. New York, Wolters Kluwer, 2003, 18-20.

Számukra a 2017. évi LIII. törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról ír elő kötelezettséget, melyek közül a legfontosabbak az ügyfél-átvilágítás és a bejelentés.

Az ügyfél-átvilágítási kötelezettség a Pmt-ben egy fő kötelezettség, ami nélkül a gyanús tranzakciókat végző személyeket nem is lehet kiszűrni, így bejelenteni sem. Az átvilágítás fogalmát először a Pmt. törvény elődje, a 2007. évi CXXXVI. törvény alkotta meg, ami alapján átvilágítás kapcsán két feladatot kell elvégezni: az ügyfél-azonosítást és a monitoringot. A jelenlegi törvény ennek megfelelően előírja az ügyfél személyazonosságának ellenőrzését, adatok, információk beszerzését, az esetleges tulajdonosi státusz leellenőrzését. A monitoring egyfajta viselkedés-ellenőrzést jelent, amit az üzleti kapcsolat során a szolgáltatónak folyamatosan ellenőriznie kell. Ennek célja, hogy a szokatlan ügyletek, tranzakciók kiszűrhetőek legyenek, és hogy azokat be lehessen jelenteni a Nemzeti Adó-és Vámigazgatóságnak. Ügyfél-átvilágítási kötelezettség keletkezik üzleti kapcsolat létesítésekor, a négymillió-ötszázezer forintot elérő vagy meghaladó összegű ügyleti megbízás esetén, távszerencsejátéknak nem minősülő fogadást szervező tekintetében, ha a korábban rögzített adatokkal kapcsolatban kétség merül fel, illetve ami jelen dolgozat szempontjából a leglényegesebb, pénzmosás vagy terrorizmus finanszírozásának gyanúja kapcsán. Amennyiben a szolgáltató elvégzi az ügyfél-azonosítást, köteles az ügyfelet besorolni valamelyik kockázati szintbe. Az ügyfél-átvilágítás mind a természetes, mind a jogi személyeket érinti. Természetes személy esetében a szolgáltató személyi igazolvány és lakcímkártya segítségével azonosítja az ügyfelet, jogi személynél pedig az eljárni jogosult személy okiratainak szükséges a bemutatása, illetve harminc napnál nem régebbi cégbírósi okiratot is fel kell mutatni. Az azonosítás után következik a tényleges tulajdonosi állapot leellenőrzése, ami inkább jogi személyeknél kulcsfontosságú. Természetes személyeknél felmerülhet a közszereplőség kérdése, amiről szintén nyilatkozni kell a pénzügyi szolgáltatónak.¹²⁹⁶

A Pmt. alapján elsődleges fontosságú, hogy az ügyfelek ellenőrzése során felvett adatok naprakészek, mindig hitelesek legyenek. Ennek érdekében a szolgáltató köteles bizonyos adatokat rögzíteni, ilyen az ügyfél és a szolgáltató között létrejött szerződés, az ügyfél kockázati szintje, a teljesítés körülményei, illetve az üzleti kapcsolat lényeges információi. Ezek mellett lehetősége van a szolgáltatónak az ügyfél pénzügyi forrásainak leellenőrzésére és az ehhez kapcsolódó dokumentumok beszerzésére. A törvény rögzíti, hogy a szolgáltató köteles figyelmet fordítani a szokatlanul nagy értékű ügyletre, ezek ugyanis megalapozhatják a pénzmosás gyanúját. A szolgáltatónak az ügyfél kockázati szintjének megfelelően szükséges bizonyos idő elteltével ellenőrizni az ügyfelet. Magas kockázatú ügyfél esetén évente, alacsony kockázatúnál ötévente. Ha az ellenőrzés során a szolgáltatónak bármilyen kétsége merül fel, köteles a kétségek kizárásához újbóli ellenőrzést lefolytatni. A szolgáltató mellett az ügyfélnek is ír elő kötelezettséget a törvény. Az ügyfélnek adatai változásával kapcsolatban szükséges öt munkanapon belül értesíteni a szolgáltatót, azonban ennek elmaradása esetén a jogszabály nem ír elő semmilyen szankciót. A szolgáltató kötelessége, hogy ha változást észlel, felvegye a kapcsolatot az ügyféllel telefonon vagy elektronikus úton. Amennyiben nem tud kapcsolatba lépni az ügyféllel, akkor postai úton kell felszólítani őt a szolgáltatóval való kapcsolat felvételére.

Az ügyfél-átvilágításnak két fajtája van, egyszerűsített és fokozott. Egyszerűsített átvilágítás elegendő az alacsony kockázatú esetekben. Ilyenkor a szolgáltató ügyfele személyes megjelenése hiányában is elvégezheti az adatellenőrzéseket, a rögzítéshez szüksége okiratokat,

¹²⁹⁶ GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján.* Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 79-83.

nyilatkozatokat és egyéb nyomtatványokat postai úton is beszerezheti a képviselt személytől. Fokozott ügyfél-átvilágítás esetén a normál azonosításon túl a szolgáltató belső szabályzatában megjelölt vezetőnek engedélyezni kell az üzleti kapcsolat létesítését, illetve ezt a kapcsolatot fokozott megfigyeléssel, folyamatos monitoringgal, megerősített eljárásban kell figyelemmel kísérni. A szabályozásból következik a kérdés, hogy kit is kell magasabb kockázatú ügyfélnek tekintenünk? Az ügyfeleket a szolgáltató belső szabályzatában leírtak szerint lehet behatárolni a két csoportba. Ebbe a körbe azok tartoznak, akik harmadik országból származnak, akiket a belső szabályzat „egyéb esetek” alatt ide sorol, akiket személyesen nem lehet azonosítani, illetve aki kiemelt közszereplőnek számít.¹²⁹⁷

Az átvilágítással kapcsolatban a Pmt. egyéb részletszabályokat is rögzít, például hogy a szolgáltató nem köteles személyesen elvégezni az átvilágítást, hanem jogosult más szolgáltatótól elfogadni az ügyfél-átvilágítás eredményét, amennyiben az Magyarország területén vagy az Európai Unió tagállamában fiókteleppel működő szolgáltató végezte vagy olyan harmadik országban készült, melynek székhelye megfelel a törvényben előírt követelményeknek.¹²⁹⁸ Ezentúl fontos szabály még, hogy milyen eljárási és magatartási normáknak kell a szolgáltatóknak megfelelniük munkavégzésük során. Az üzleti kapcsolat létesítésével egyidejűleg a szolgáltatónak információt kell gyűjtenie arra vonatkozóan, hogy mi a szervezet és annak képviselőjének neve, ugyanis ez az esetleges későbbi bejelentéshez elengedhetetlen. Emellett szükséges az ügyfelet valamilyen kockázati kategóriába sorolni. Tájékoztatni kell az ügyfél képviselőjét, hogy adatairól felvétel történik, az okmányokról pedig fénymásolat készül. Ismertetni kell vele – a korábban már említett – öt napos határidőt az adatok megváltozásával kapcsolatban, illetve hogy ennek elmulasztása milyen következményeket von maga után. Az üzleti kapcsolat megléte alatt a szolgáltatónak meg kell ismernie ügyfele tényleges tevékenységét, ezt időközönként ellenőriznie kell, kétség esetén pedig bejelentést szükséges tennie.¹²⁹⁹ A pénzügyi szolgáltatók belső szabályzata tartalmazza a munkavállalóik feladatköreinek és felelősségvállalásának belső megoszlását.

A Pmt-ben megjelenő másik fő kötelezettség a bejelentés. Magyarországon először 1914-ben történt meg az első pénzmosás-gyanús tranzakció bejelentése. A bejelentési kötelezettség tárgyalásakor a legfontosabb a kijelölt személy fogalmát tisztázni. Ezt a személyt a szolgáltató jelöli ki arra a feladatra, hogy a szolgáltató vezetőjétől, foglalkoztatottjától, esetleg családtagjától érkező bejelentést továbbítsa a pénzügyi információs egységnek. Amennyiben a szolgáltató bejelentést tesz az ügylet teljesítéséig, meg kell várnia a Nemzeti Adó- és Vámhivatal visszajelzését. A szolgáltató bejelentési kötelezettségét az Általános Nyomtatványkitöltő Keretrendszerből letölthető dokumentumok és mellékletek kitöltésével, a Pénzmosás és Terrorizmusfinanszírozás Elleni Iroda részére történő megküldésével teljesítheti. A bejelentési kötelezettséghez titoktartási kötelezettség is párosul, ami szerint a bejelentésről csupán a kezdeményező, a kijelölt személy, az adatok kezelésére jogosult személy és a kijelölt vezető szerezhethet tudomást, ezentúl pedig különös figyelmet kell arra fordítani, hogy a bejelentéshez szükséges adatok, iratok, okiratok illetéktelen személyekhez ne kerülhessenek.¹³⁰⁰

¹²⁹⁷ 21/2017. (VIII.3.) NGM rendelet a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvény, valamint az Európai Unió és az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elrendelt pénzügyi és vagyoni korlátozó intézkedések végrehajtásáról szóló 2017. évi LII. törvény alapján elkészítendő belső szabályzat kötelező tartalmi elemeiről

¹²⁹⁸ 2017. évi LIII. törvény 22.§ (3)

¹²⁹⁹ GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján.* Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 87-95.

¹³⁰⁰ Nemzeti Adó- és Vámhivatal – Típuszabályzatok https://www-nav.gov.hu/nav/penzmosas/felugyeleti_tevekenyseg/tipusszabalyzatok (2024.09.19.)

A két fő kötelezettség mellett a jogszabály még hét mellékkötelezettséget rögzít, amelyek hozzájárulnak az átvilágítás és a bejelentési kötelezettség minél hatékonyabb működéséhez. A mellékkötelezettségek a következők: felfedés tilalma (titoktartási kötelezettség); adatmegőrzési kötelezettség; statisztikai vezetési kötelezettség; belső ellenőrző és információs rendszer megőrző tevékenység; alkalmazottak oktatásának kötelezettsége; belső szabály folyamatos aktualizálása; kockázatértékelés. Ebből a kettő fő és hét mellékkötelezettségből épül fel a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzésével, megakadályozásával kapcsolatos feladatok rendszere.

5. TECHNIKÁK ÉS TIPOLOGIÁK, AVAGY HONNAN ISMERED FEL E KÉT BŰNCSELEKMÉNYT A GYAKORLATBAN?

A tanulmányban eddig ismertetett jogszabályok megteremtették az alapját a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelemnek, azonban ehhez társul egy nagyon nehéz gyakorlati oldal, amit a szolgáltatóknak el kell sajátítaniuk, és amit mindennap alkalmazniuk kell. Tételezzük fel, hogy van egy elkövető, akinek bűncselekményből származó pénz van a birtokában. Először el kell döntenie, értéktől függően, hogy szükséges-e ezt a pénzt tisztára mosnia. Nem minden esetben szükséges ugyanis pénzmosáshoz folyamodniuk az elkövetőknek, kb. 10 millió forint összeghatárig probléma nélkül felhasználható az összeg a legális piaci kereskedelemben. Ha az elkövető pénzösszege elér egy nagyobb összeghatárt, amelynek egyszerű felhasználását kockázatosnak gondolja, akkor lehetősége van arra, hogy megmagyarázza vagyona eredetét. Ez a jogcím lehet akár öröklés, kölcsön, de akár ajándék is. Viszont ha az összeg kimagaslóan magas, ez kb. 50-100 millió forint és az e feletti összegekre igaz – akkor „szükséges” pénzmosást alkalmazni. Természetesen az, hogy mi számít kimagaslóan magas összegnek, relatív, hiszen akinek több százmilliós vagyona van, az ő esetében nem jelent kockázatot 150 millió forint illegális eredetű pénz elköltése. Ugyanez igaz a vállalkozókra is, akiknek könyvelőjük „kellő szakértelemmel” rendelkezik.

A pénzmosási technikák szerteágazóak, és biztosan léteznek olyan megoldások is, amiket a szakirodalom még nem is ismer. Azonban a gyakorlat minél hatékonyabb elsajátításához a legalapvetőbb és legismertebb technikákat szükséges megismernünk. A legelső és legegyszerűbb módszer a készpénzforgalomban történő pénzmosás. A készpénzt átutalás révén bankba vagy más pénzintézetbe juttatják az elkövetők. A pénzmosás ezen fajtáját a betétek anonimitásának megszüntetése azonban ellehetetlenítette.¹³⁰¹ Kisebb összeget legális jövedelem realizálásával is tisztára lehet mosni, ilyenkor az elkövetőnek annyi a dolga, hogy túlfizeti adóját, így az év végén visszautalt pénz már tiszta forrásból származik. Az élet-és vagyonbiztosítások is lehetőséget adnak a pénzmosásra. Életbiztosítási szerződés megkötése esetén a stróman, egy harmadik személy köti meg a biztosítást, míg az elkövető lesz a kezdeményezett. A biztosításba befizetett összegek lesznek azok, amik bűncselekményből származnak, majd pedig ezt a pénz kéri vissza korai folyósítás jogcímén, vagy pedig a biztosítási esemény bekövetkeztével, mint kifizetést.

A klasszikus pénzmosási rendszer a garantált kölcsön technikája. A piszkos pénzt egy offshore bankban letétként helyezik el, a bank pedig kezességet vállal egy másik, nagy infrastruktúrával rendelkező ország bankjával szemben. Ezt a bankot egy ügyvéd, akit az elkövetők bíztak meg, kölcsönkérelem igénylésével keresi meg, majd pedig a kikapott kölcsönösszeget ingatlanok vásárlására fordítják. Az igényelt kölcsön visszafizetésére sosem kerül sor, így azt a garanciát vállaló bank fizeti meg a kölcsönt nyújtó banknak. Ezzel a folyamattal a piszkos pénz belekerül egy gazdaságba, a bűnszervezet tagjai pedig, amikor eladják a kölcsönből vásárolt ingatlanokat, szintén legális jövedelemhez jutnak.¹³⁰² További lehetőségek még a pénzmosásra a fiktív külkereskedelmi ügyletek. Professzor Dr. Gál István László példájával élve, egy Németországban élő török férfi papíron női kosztümöket importál Törökországból, és férfinéket exportál vissza. Az ügyletével minden rendben, minden szükséges papír a hatóságok rendelkezésére áll.

¹³⁰¹ Steven Mark LEVY: *Federal Money Laundering Regulation: banking, corporate and Securities Compliance*. New York, Wolters Kluwer, 2003, 7.

¹³⁰² MOLNÁR Csaba: Néhány gondolat a pénzmosásról. *ORFK Tájékoztató*, 1999/2, 7.

Papíron legalizálva van az üzlet, az összegek azonban többszöri utalással, több különböző helyre érkeznek és már nincs is olyan szakember, aki nyomon tudná követni a pénzforrás eredetét.¹³⁰³

A legbonyolultabb pénzmosási módszer, amikor az elkövetők akkreditívet használnak fel. A pénzmosó cégnek találni kell külföldön egy vevő céget, akik ellentételezés fejében megkötnek velük egy adásvételi szerződést. Az adásvételi szerződés a szállítást okmányok, a fizetést akkreditív formájában írja elő. Az akkreditív egy olyan, a vevő bankja által kiállított kötelezettségvállalás, melyben a bank leírja, hogy az eladott áruk szállítását igazoló okmányok bemutatása esetén fizetni fog. A vevő, amikor utasítást ad bankjának az akkreditív megnyitására, a bank erről értesíti az eladó bankját, az pedig magát a pénzmosó céget. Eddig a folyamat teljesen legális, csak hogy ezután tényleges áru nem kerül szállításra, az okmányok erről hamisan kerülnek kiállításra, amiről a vevő bankja viszont nem értesül, hiszen maga a vevő sem értesíti őt erről. A kötelezettséget vállaló bank pedig kifizeti az adásvételi szerződésben szereplő összeget a pénzmosó cégnek. Ez a módszer rendkívül összetett, de teljesen biztonságos, amennyiben a pénzmosó cég rendelkezik egy megbízható külföldi partnerrel. Ez a megoldás egyébként nem csupán az eladónak kedvez, a vevő számára is hasznot hoz, és itt nem csupán az az eladó honoráriumára kell gondolni, hanem az ügylettel, a pénzmosó cégtől kapott fiktív számlákkal a vevő kiadásai növekednek, ami által kevesebb adót kell befizetnie. A módszernek egyetlen hátránya van, hogy nagyon költséges, magas az akkreditív díja, illetve az az összeg, amit a vevőnek kell fizetni jutalékként. Ezek elérhetik akár a piszkos pénz értékének 30%-át is.

A külkereskedelemben használatos még a radikális túlszámlázás, mint pénzmosási technika, bár ezt inkább adókikerülésre használják. A technikához offshore vállalkozásokat alkalmaznak, amelyek olyan cégek, melyeknél a bejegyzési hely országában nem folytatnak üzleti tevékenységet. Az offshore cég által eladott áru bevétele visszakerül az eredeti vállalkozáshoz, az árrés miatt képződött társasági adóalapot pedig a cégek belső számlákkal más offshore cégekhez irányítják, ahol az alacsony adókulcs miatt az eredeti cég által fizetendő adó csupán töredéke kerül megfizetésre.¹³⁰⁴ A külkereskedelmi ügyletek, amelyek lehetnek árumozgással járó, illetve nem járó, szintén alkalmasak lehetnek pénzmosásra. Jól felhasználhatók ebben a körben például piacméréssel vagy egyéb szellemi tevékenységgel járó szolgáltatások, melyeknek ellenértéke nehezen mérhető.¹³⁰⁵ Az ügyleteken kívül szerencsejátékkal is lehet illegális jövedelmet legálissá fordítani. Az elkövetők nagy összegben zsetont vásárolnak, majd azokat később visszaváltják, így jövedelmük legálissá vált. Fedővállalkozások, fantomcégek alkalmazásával is el lehet követni a pénzmosást, ilyenkor az elkövetők létrehoznak egy céget és a cég legális jövedelmét összekeverik a bűncselekményből szerzettel, így nehezen lehet majd a hatóságoknak a vagyონrészeket szétválogatni. A fedővállalkozás egy ténylegesen működő cég a legális piacgazdaságban, melynek célja a feketepénzek visszaforgatása a gazdaságba. A fantomcégek pedig olyan vállalkozások, melyeket csupán egy-két tranzakció erejéig hoztak létre, ennek megtörténtekor eltűnnek és a benne dolgozó személyek nevei is kinyomozhatatlanok lesznek. Pénzmosásra az éttermek, hotelek, kaszinók, vidámparkok, parkolók, bárók, sportszercégek stb. a legalkalmasabbak, nyilván a náluk előforduló nagy mennyiségű készpénzforgalom miatt. Ma Magyarországon ez a legelterjedtebb módszere a pénzmosásnak.¹³⁰⁶ Ékszerek vásárlásával is lehet pénzt tisztára mosni. Ebben az esetben az elkövető ékszereket vásárol és ezeket egy elhunyt hozzátartozó eddig meg nem talált

¹³⁰³ GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján.* Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 61.

¹³⁰⁴ GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján.* Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 63.

¹³⁰⁵ VIDÉKINÉ FARKAS Anikó: A pénzmosásról. *Ügyészek Lapja*, 1995/2, 30.

¹³⁰⁶ KELEMEN Csaba: A pénzmosás technikai és a jogalkalmazás hazai tapasztalatai. *Belügyi Szemle*, 2001/4-5, 41-42.

hagyatékaként tünteti fel. Ezután már csak annyit kell tennie, hogy eladja az ékszereket és ezzel már legalizálta is jövedelmét. Az ékszerek árverésen való értékesítése is egy lehetőség, ebben az esetben az elkövetők strómanok segítségével vásárolják meg saját maguktól az ékszereket, így az értéktárgyak is megmaradnak és bizonylathoz is hozzájutnak. A bemutatott módszereken túl számos más formája létezik a pénzmosásnak, mint például pártok politikai kampányának, egyházaknak való adakozásoknak a felhasználása; részvény és devizatranzakciók felhasználása, illetve alternatív bankrendszerek alkalmazása. Utóbbiról érdemes szót ejteni, a pénzmosás ezen fajtája ún. *hawala-rendszerként* ismert.

A hawala a VIII. században jelent meg az iszlám jogban. A hawala egy párhuzamos bankrendszer a normál bankok mellett, ami manapság is működik például Indiában, Pakisztánban vagy éppen Dubaiban. A fejlett országokban tiltott tevékenységnek minősül, azonban az arab pénzváltók mindenhol ott vannak a világon, így például nálunk, Magyarországon is. A rendszer működése elég bonyolult, de az Interpol példáján keresztül könnyen megérthető. Tegyük fel, hogy New Yorkban járunk és van egy pakisztáni taxisoőr elkövetőnk, aki anno turistavízummal érkezett Amerikába, viszont annak érvényessége már régen lejárt. Az elkövetőnk szeretne feleségének pénzt küldeni haza Pakisztánba, amihez a bankban szüksége lenne neki bankszámlához, ám annak nyitásához nincsenek meg a megfelelő papírai. Ezek tudatában az elkövetőnk egy utazási irodát választ, aki továbbítja majd a pénzt a nejeének. Az utazási irodában dolgozó a pénz átvételekor felhívja a Pakisztánban lévő kapcsolatait, aki átadja a pénzt az elkövetőnk feleségének rúpiában. Ez a rendszer az engedély nélküli pénzügyi tevékenységtől kezdve az adócsaláson át a kábítószer kereskedelemig, vagy éppen a terrorizmus finanszírozásáig megalapozza a pénzmosás működését.¹³⁰⁷

A szakirodalomban vitatott kérdés mind a mai napig, hogy az ügyvédi honorárium, amelyet a bűnelkövetőtől kap a védőügyvéd abból az összegből, amit bűncselekmény útján szerzett meg, lehet-e pénzmosás tárgya. Prof. Dr. Gál István László véleménye szerint, amennyiben az ügyvéd tudta vagy tudnia kellett volna, hogy bűncselekményből származó pénzt vett át, akkor sem minősül pénzmosásnak, csupán etikai szempontból hagy maga után kivetnivalót.¹³⁰⁸ Még akkor sem, ha az összeget gazdasági tevékenysége során felhasználja, hiszen ezeket az ügyleteket saját nevében köti. Természetesen más lenne a helyzet, ha bizonyítható lenne, hogy az ügyvéd nem saját nevében végez pénzügyi műveleteket, vagy kimutatható, hogy az összeg bizonyos hányadát visszajuttatja az elkövetőnek. Az én véleményem eltér Professzor Úr véleményétől, számomra az ügyvéd pénzmosást követ el azzal, ha átveszi az elkövetőtől kapott ügyvédi honoráriumot úgy, hogy tudomása van az összeg bűnös eredetéről. A Btk. 399.§ (4) a) pontja értelmében pénzmosást követ el az is, aki a más által elkövetett büntetendő cselekményből származó vagyont megszerzi, felette rendelkezési jogosultságot szerez.¹³⁰⁹ Ezentúl az elkövető és az ügyvéd ezen ügyletét amiatt is fontosnak tartom szankcionálni, hiszen azzal, hogy az elkövető „piszkos pénzből” fedezi szükséges kiadásait, előnybe kerül azokkal szemben, akik tényleges jövedelmükből fizetik védőügyvédjüket. Az illegális pénz azzal, hogy az ügyvéd elfogadja azt, mint honoráriumot, ugyanúgy kezelendő onnantól, mintha már a kezdetektől fogva legális lett volna. Ez számomra nem elfogadható és szerintem erre rá lehetne húzni a pénzmosás tényállását.

¹³⁰⁷ Brother LAYMAN: i. m. 513-520.

¹³⁰⁸ GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján.* Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 66.

¹³⁰⁹ 2012. évi C. törvény a Büntetőtörvénykönyvről – 399.§ (4) a) pont

6. NEMZETKÖZI SZERVEZETEK

Ahhoz, hogy megértsük azon nemzetközi intézmények működését, melyek mindennapos küzdelmet folytatnak a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása ellen, szükséges a történetüket, kialakulásuknak okait is megismerni. Ahogy már az első fejezetben is említettem, a pénzmosással foglalkozó nemzetközi dokumentumok egészen későn, a XX. század utolsó évtizedeiben jelentek meg. Az Európa Tanács 1980. június 27-én elfogadott egy ajánlást a bűncselekményekből származó pénz külföldre szállításának és biztonságba helyezésének tárgyában. Ez az elfogadott ajánlás Strasbourgi Konvenció néven vált ismertté. A konvencióban is felismerték már azt a tényt, hogy a bűnözés elszaporodása és az egyre nagyobb profit realizálására való törekvés miatt már nem elegendőek a tagállami szabályozások, szükség van nemzetközi szabályozásra is.¹³¹⁰ Megkezdődtek tehát a bűncselekmények elleni nemzetközi fellépések színterei is. 1988-ban elfogadták a Bécsi Konvenciót, amely a kábítószeres és a pszichotróp anyagok tiltott forgalmazása ellen szóló egyezmény néven vált ismertté, és amit hazánk 1989-ben ratifikált, az 1998. évi L. törvénnyel pedig kihirdetett. A Bécsi Konvenció a kábítószer problémája mellett számos rendelkezést is rögzít a pénzmosással kapcsolatban és kimondja, hogy a pénzmosás elleni küzdelemhez szoros együttműködés szükséges a tagállamok között. Az ENSZ Kábítószerrel és Bűnözéssel foglalkozó hivatala az egyezmény hatására 1998-ban bejelentette a pénzmosás elleni programot. Ez a program segítséget nyújt minden tagállamnak, ugyanis a tagállami jogalkotók számára szakértői támogatást és oktatást nyújt. Meghatározó okmányának mondható még az 1988-ban létrejött Baseli Nyilatkozat, amely pénzfelügyeleti rendelkezéseket tartalmaz. 2000-ben létrejött az ENSZ kezdeményezésére a Palermói Egyezmény, mely szerint az egyezményt aláíró államok kötelesek bűncselekménnyé nyilvánítani valamennyi súlyos bűncselekményből eredő vagyona elkövetett pénzmosást. Továbbá az aláíró államoknak létre kell hozni egy országos szabályozó és felügyeleti szervet, ahová beérkezhetnek a pénzmosással kapcsolatos bejelentések.¹³¹¹

A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni intézményrendszer szabályait nemzetközi standardok határozzák meg. Ebben a fejezetben szeretném bemutatni e nemzetközi standardokat kialakító és végrehajtó intézményeket, így a Financial Action Task Forcet (a továbbiakban: FATF), a Moneyval-t, az Egmont Csoportot, valamint röviden érintem az Európa Tanács pénzmosás elleni nemzetközi szerződését, a Varsói Egyezményt.

A FATF 1989. július 16-án a G-7-es párizsi csúcstalálkozó eredményeképpen született meg és kezdte meg pénzmosás elleni küzdelmét nemzetközi szinten. A FATF nem minősül nemzetközi szervezetnek, egy kormányközi, speciális hatáskörű nemzetközi testületként tartják számon, amely a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni fellépés irányvonalait és stratégiáját határozza meg. A részes tagállamok olyan országok, amelyek stratégiai és geopolitikai értelemben fontos államnak számítanak. Legfontosabb feladata a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni harc nemzetközi stratégiáinak felállítása, illetve e két bűncselekmény folyamatos fejlődésének tanulmányozása, nyomon követése. A FATF elemzéseket készít például a kaszinókban megvalósuló, az ingatlanpiacot érintő, kereskedelem-alapú pénzmosási tevékenységről. Ezentúl a FATF kiértékeli, hogy az intézményrendszernek részes tagállamai a bűncselekmények szempontjából kockázatosnak vagy nem együttműködőnek tekinthetők. Ennek azért van jelentősége, mert e két kategóriájú országok számára a felállított standardokat megpróbálják végrehajthatóvá tenni, csökkenteni ezzel a bűnelkövetés veszélyét. Az általa

¹³¹⁰ GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján.* Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021, 21.

¹³¹¹ Steven Mark LEVY: *Federal Money Laundering Regulation: banking, corporate and Securities Compliance.* New York, Wolters Kluwer, 2003, 9.

elkészített követelmények azonban nem kötelezőek a részes államokra, ezek csupán „soft law” jellegű ajánlások.

Ezek az ajánlások lefedik a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni intézményrendszer minden egyes területét, felölelik a pénzmosás büntetőjogi szabályozását, a pénzmosás és egyéb bűncselekmény által elkobzott pénzben kifejezhető értékek elkobzását, valamint a büntetőeljárásban alkalmazható vagyoni elleni kényszerintézkedéseket is. A FATF ajánlásaival segíti a nyomozó hatóságokat, ügyészségeket és bíróságokat a pénzmosás elleni harc területén. Kötelezettségeket határoz meg a pénzügyi szolgáltatóknak, mint például a tanulmányban már sokat említett, ügyfél-átvilágítási, bejelentési kötelezettség, melyeknek célja, hogy a szolgáltatók csak akkor teremtsenek üzleti kapcsolatot ügyfeleikkel, ha teljesen bizonyosak az üzlet tisztaságában. A FATF szervezeti felépítését, működésének szabályait, tagfelvételi szabályait nem határozza meg alapokmány, ezeket minden évben az első plenáris ülésen szavazzák meg a részes államok. Habár ebből is látszik, hogy a FATF nem nemzetközi szervezet, mégis a tevékenységeiről szóló ajánlások nyomást gyakorolnak az államokra. Erre a legjobb példa az intézmény kockázatértékelése alapján kockázatosnak vagy nem együttműködőnek besorolt államok listájának nyilvánosságra hozatala. A listázásnak kettős funkciója van, egyrészt, hogy azon országok tranzakcióit, ügyleteit, üzleti kapcsolatait, amelyeknek pénzügyi intézményrendszere nem megfelelő, fokozott ellenőrzés alá kell venni, másrészt pedig, hogy a nem megfelelő intézményrendszerrel rendelkező állammal szemben nyomást gyakoroljanak annak érdekében, hogy pénzügyi rendszere átláthatóbb és a szabályrendszereknek megfelelőbb legyen. Magyarország jelenleg nem tagja a FATF-nek, annak ellenére, hogy ennek igénye felmerült már az Unióba való belépéskor is és annak ellenére, hogy az Országgyűlés a 2173/2005. (VIII.11.) Kormányrendelettel elfogadta, amely a Pénzügyi Akciócsoporthoz való csatlakozási szándék kifejezéséről szól.

A Moneyval a FATF regionális testülete, megalakulásának célja pedig az volt, hogy az Európa Tanács azon tagállamait értékelje pénzmosás és terrorizmus finanszírozásával kapcsolatos kockázatértékelés szempontjából, amelyek nem tagjai a FATF-nek. Az országértékelésekkel kapcsolatos eljárási szabályokat a Moneyval eljárási rendje határozza meg. Az országértékelések egymástól elkülönülő fázisok szerint zajlik. Az első országértékelési kör 1998 és 2000 között zajlott le, ezeket kezdetlegességük miatt inkább állapotfelméréseknek nevezzük, lényegük pedig a rendszerek meglétének és hiányának feltárása volt. A második értékelést 2001 és 2004 között végezték, ahol már figyelmet fordítottak a rendszer működésének értékelésére is. A 2005 és 2010 közötti időszakban már a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem is a vizsgálat tárgya volt. A negyedik értékelési kör 2014-ben kezdődött, mely a FATF teljesen új ajánlásai és módszertana alapján zajlik. Magyarország értékelésére 2016-ban került sor, az erről szóló végleges jelentést 2016. szeptember 2-án fogadták el Strasbourgban. A jelentés szerint habár hazánkban a nyomozások és a vádemelések száma növekedést mutat, a pénzmosás elleni bűnüldözés bírósági gyakorlata még nem éri el a kiemelkedő szintet, a pénzmosás ellenes ügyek nem élveznek nálunk prioritást. Rendszerint hiba, hogy a nyomozások és a vádemelések az alaphűncselekményt és a pénzmosás cselekményét egyesítik. Probléma még, hogy a statisztikai adatok nem tartalmazzák elkülönítve ezen bűncselekmények típusait. A Moneyval szerint az ügyészségnek minél több ügyet kellene vádemeléssel bíróság elé terjesztenie, annak érdekében, hogy a pénzmosással kapcsolatos joggyakorlat minél hamarabb kialakuljon. Ehhez szükséges szerintük ügyészségi és bűnüldözési iránymutatásokat kidolgozni, illetve képzéseket tartani és ezek alapján kell majd a bíróságoknak az alaphűncselekményt megállapítaniuk a pénzmosással kapcsolatos ügyekben. Az utolsó gondolat a jelentésből, miszerint hazánkban a lefoglalással és az elkobzással kapcsolatos szabályozás megfelelő, azonban az, hogy ezek az alaphűncselekmény büntetendőségétől vannak függővé téve, visszatartó tényező.

A jelentés végső következtetése tehát az, hogy hazánkban a hatékonysági mutató a pénzmosással érintett cselekmények nyomozása, vádemelése, az ilyen ügyekben történő lefoglalása, elkobzása esetében rendkívül alacsony.¹³¹² A magyar Kormány készített egy Akciótervet, reflektálva a Moneyval jelentésére, hogy az Országos Bírósági Hivatal elnöke és a Legfőbb Ügyész hozzon létre egy pénzmosással foglalkozó munkacsoportot. A cél felülvizsgálat végzése és egy szakértői bizottság felállítása annak érdekében, hogy a Moneyvalnak benyújtott 2015 és 2017 közötti vádiratokat, ítéleteket közösen áttekintsék, és azokról iránymutatásokat hozzanak létre a jogalkotók, jogalkalmazók számára. A Kormány kérésére felállították a munkacsoportot, amelynek tagjai gyakorló bírókból, ügyészekből és a Kúria büntetőjogi kollégiumvezetőjéből tevődik össze. A munkacsoport 2017. október 3-án kezdte meg működését. A munkacsoport anyagi és eljárásjogi felvetésekkel is foglalkozott. Ezek közé tartozott a pénzmosás és az gazdaság bűncselekményeinek elhatárolása, a dinamikus pénzmosás elkövetési magatartásainak halmozódása, az elkövető szándékának bizonyítása, az értékhatár kérdése, a „dolog” és a „számlapénz” jogi meghatározásának problematikája, az alapcselekmény bizonyítottságának szintje, illetve a pénzmosás „köre”, ami alatt magát a folyamatot kell értenünk, tehát először is egy alapbűncselekményt, majd az elhelyezést, elrejtést és az integrálást. Számomra a két legérdekesebb felvetés a pénzmosás és az gazdaság elhatárolása egymástól, illetve az értékhatár kérdése volt. A pénzmosás és az gazdaság is járulékos bűncselekmény, azaz mindkettő kapcsolódik valamilyen alapbűncselekményhez. A különbség abban rejlik, hogy amíg a pénzmosás esetében az alapbűncselekmények köre nyitott, addig gazdaságról csupán bizonyos bűncselekmények után beszélhetünk, például költségvetési csalás, jövedéki adózás, lopás, sikkasztás, csalás, hűtlen kezelés, rablás, kifosztás, zsarolás vagy éppen jogtalan elsajátítás elkövetése után. Ezen kívül természetesen az is különbség, hogy a pénzmosás fenyegetettsége, értékhatárról függetlenül is, jóval súlyosabb, mint az gazdaságé. Az értékhatárt illetően megállapítható, hogy a pénzmosáshoz kapcsolódó alapbűncselekmények nagy része értékhatár szerint minősül például vagyon elleni bűncselekménynek, vagy éppen költségvetési csalásnak. Előfordul, hogy kis tárgyi súlyú, de üzletszerűen, ismétlődően megvalósított vagyon elleni bűncselekményekből származó vagyon megszerzéséhez az elkövetők mások segítségét veszik igénybe és ezzel pénzmosást valósítanak meg. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a pénzmosás tényállása nem értékhatár-követő, az alapeset magában foglalja valamennyi ötvenmillió forintot meg nem haladó értékre elkövetett cselekményt.¹³¹³

Az országértékelésekről és az ezeket követően tett lépésekről írt jelentéseket a Moneyval konszenzussal hozza létre.¹³¹⁴ A konszenzus nem azonos az egybehangzó döntéshozatallal, itt a Moneyval elnöke segíti elő a konszenzus elérését tudományos szakértők bevonásával. Egyszerűsített határozathozatallal döntenek az olyan eljárási kérdésekben, mint például az elnök, alelnökök megválasztása, illetve a Moneyval eljárási rendjének módosítása. A Moneyval bármikor lépéseket tehet azon tagállamokkal szemben, akik nem felelnek meg a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni követelményrendszernek. Az intézménynél fontos kiemelni a megfelelést erősítő eljárást, amely olyan tagállammal szemben alkalmazható, amely elmulasztotta a pénzmosás és a terrorizmus elleni követelményrendszernek valamely fontos elemét. Ilyenkor először a Moneyval plenáris ülése felszólítja az érintett államot jelentés megtételére, amennyiben ez sikertelen, akkor a Moneyval elnöke levélben szólítja fel az érintett tagállam delegációvezetőjét a hiányosságok pótlására. Ha ez sem jár sikerrel, akkor a Moneyval elnöke levelet küld az Európa Tanács főtitkárának az esetről, aki levelet küld a tagállamnak.

¹³¹² FARKAS Ákos – Gerhard DANNECKER – JACSÓ Judit: *Az Európai Unió pénzügyi érdekei védelmének büntetőjogi aspektusai*. Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2019, 351-352.

¹³¹³ FARKAS Ákos – Gerhard DANNECKER – JACSÓ Judit: *Az Európai Unió pénzügyi érdekei védelmének büntetőjogi aspektusai*. Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2019, 354-355.

¹³¹⁴ Moneyval Rules of Procedure https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/moneyval/Evaluations/Key_documents_en_files/Rules_en.pdf

Válasz hiányában az Európa Tanács főtitkára küldöttséget küld a tagállamba, és ha így sem járnak sikerrel, akkor a Moneyval formális nyilatkozatot jelentet meg az érintett tagállam hiányosságáról.¹³¹⁵

Az Egmont csoport egy nemzetközi szervezet, amely az egyes államok pénzmosás és terrorizmus finanszírozása elleni intézményrendszerének keretei között működő pénzügyi információs egységeket tömöríti. Fő feladata, hogy a részes államok között fennálló kommunikáció technikai, jogi és operatív kereteit biztosítsa. Az Egmont csoport 1995. június 9-én kezdte meg működését. Az Egmont standardok a tagállamok számára a FAFT-hoz hasonlóan csupán „soft law” jellegű jogforrások, melyeknek elmulasztása semmilyen szankciót nem von maga után. Alapokmánya határozza meg szervezeti felépítését és ezen szervek feladatit. Az Alapokmány kötelezettséget ír elő a pénzügyi szolgáltatók számára, valamint biztosít egy fórumot az ismeretek közzétételére, megosztására. Az Egmont csoport döntéshozó testülete a FIU Vezetők Ülése, amely dönt a tagfelvételtől, a szervezeti felépítésről, az éves jelentés elfogadásáról, új munkacsoport létrehozásáról, valamint az éves költségvetésről. Az Alapokmány rendelkezik továbbá az Egmont Bizottság működéséről, melynek fő feladata az Egmont Csoport stratégiai tervének kialakítása és végrehajtása, a szervezet pénzügyeinek felügyelete, a munkacsoportok munkáinak összehangolása, valamint nemzetközi fórumokon a képviselő ellátása. Kiemelkedően fontos szervek az Egmont Csoporton belül a már említett, munkacsoportok, melyeknek célja, hogy a FIU-k szakmai tapasztalataikat megosszák egymással, fejlesszék azokat, fokozva ezáltal az együttműködést. Jelenleg öt munkacsoport működik: Jogi Munkacsoport; Operatív Munkacsoport; IT Munkacsoport; Képzési Munkacsoport, illetve a Bővítési Munkacsoport.¹³¹⁶ Feladatuk főként döntéshozatalok előkészítése, projektek koordinálása. Az utóbbi években bekövetkező bővülés miatt szükségessé vált nagyobb teret engedni a regionális csoportoknak, szerepük és feladatkörük kitágult. Ezenkívül szükséges megemlíteni, hogy a regionális csoportok terjeszkedésével a régiók felosztásra kerültek és ez alapján egy-egy regionális csoport azoknak az államoknak a pénzügyi információs egységeit foglalja magában, amelyek ugyanazon FAFT regionális testülethez tartoznak. A rendszer alapján felállításra került az Ázsiai és Csendes-óceáni Regionális Csoport, az Amerikai Regionális Csoport, az Európai Regionális Csoport I.-II. Kelet- és Dél-afrikai Regionális Csoport, Nyugat- és Közép-afrikai Regionális Csoport, Közép-keleti és Észak-afrikai Regionális Csoport, illetve az Eurázsiai Regionális Csoport. Ezek a regionális csoportok regionális képviselővel, esetleg képviselőkkel rendelkeznek. A szabály szerint minden regionális csoport legalább egy képviselővel rendelkezik, a legalább húsz taggal rendelkező csoport két képviselővel, a legalább negyven taggal rendelkező regionális csoportnak pedig három képviselője van. A képviselő állandó tagja az Egmont Bizottságnak, fő feladata a csoport képviselete az Egmont Bizottságban, a FIU Vezetők Ülésén, az ezeken létrehozott határozatok közlése a csoport tagjai számára, közvetítőként való fellépés a csoport tagjai között létrejövő konfliktusok esetén, továbbá maga az Egmont Csoport képviselete egyéb regionális fórumokon.¹³¹⁷

A pénzmosás elleni küzdelem terén nagy előrelépést jelentett az 1990. október 8-án kelt Európa Tanács Egyezménye a pénzmosásról, a bűncselekményekből származó jövedelmek felkutatásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról. Az egyezmény hiányossága viszont, hogy nem szerepel benne a pénzügyi információs egységek közötti információcseréről szóló szabályozás. Ezt orvosolja a 2005-ben, Varsóban létrejött pénzmosásról, bűncselekményből

¹³¹⁵ SIMONKA Gábor: *A magyar FIU és a pénzmosás elleni intézményrendszer a nemzetközi együttműködés tükrében*. Budapest, Saldo, 2015, 23-36.

¹³¹⁶ SIMONKA Gábor: *A magyar FIU és a pénzmosás elleni intézményrendszer a nemzetközi együttműködés tükrében*. Budapest, Saldo, 2015, 36-41.

¹³¹⁷ Az Egmont Csoport honlapja <https://egmontgroup.org/> (Letöltés ideje: 2024.09.23.)

származó jövedelmek felkutatásáról, lefoglalásáról, elkobzásáról, valamint a terrorizmus finanszírozásáról szóló egyezmény. A Varsói Egyezmény a pénzmosásról szóló legátfogóbb nemzetközi egyezmény, olyan jogalkotási aktusok elfogadására kéri a részes tagállamokat, amelyek elősegítik a pénzmosás megelőzését, nyomozását és eljárás alá vonását. Az Egyezmény három nagy területet szabályoz a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelemben. Az egyik ilyen terület a nemzeti büntetőjogi rendelkezések köre, a nemzetközi bűnügyi jogsegély, valamint a pénzügyi információs egységek között létrejövő nemzetközi együttműködés. A Varsói szerződés hozta létre a tranzakciófelfüggesztés lehetőségét a szolgáltatók számára. Ez alapján a szolgáltató felfüggesztheti olyan tranzakciók, ügyletek végrehajtását, amelyekkel kapcsolatban pénzmosásra vagy terrorizmus finanszírozására utaló tény, adat, körülmény merülne fel. Ezt a jogintézményt hazai szabályozásunk, a Pmt. törvény is átvette.¹³¹⁸

A fejezetben többször említésre kerültek a pénzügyi információs egységek, de mik is ezek valójában? A nemzetközi standardok alapján minden állam köteles létrehozni egy olyan intézményt, amely fogadja a pénzmosással kapcsolatos bejelentéseket, ezeket kielemez, értékeli, majd pedig eredményét továbbítja az illetékes hatóságok felé. Ezeket az intézményeket nevezzük Financial Intelligence Unit-nak (FIU), azaz pénzügyi információs egységnek. A szakirodalom ezeknek az egységeknek három fajtáját különbözteti meg: adminisztratív, nyomozó hatósági és igazságügyi típusú, amelyek közül utóbbi az ügyészségen belül helyezkedik el. Magyarországon nem hoztak létre különálló pénzügyi nyomozó hivatalt, így ezeket a feladatokat hazánkban a rendőrség látja el. A bejelentett gyanús tranzakciókat a Nemzeti Adó-és Vámhivatal Központi Irányítása Pénzmosás és Terrorizmusfinanszírozás Elleni Iroda vizsgálja felül.¹³¹⁹

Az Európai Unió szervei is hamar rájöttek arra, hogy a fokozott bűnözés egyre nagyobb veszélyt jelent az unió, mint közösség gazdasági és pénzügyi politikájára is egyaránt. A felismerés eredményeképpen 1991-ben létrehozták a 91/308/EEC. számú irányelvet, a pénzügyi rendszer pénzmosás céljára történő felhasználásának megakadályozásáról. Ezt követte négy másik rendelet, jelenleg az ötödik, a 2018/843 EU irányelv van hatályban, amely a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről szól. Az irányelv kifejti, hogy az eddigi terrorista támadások rámutattak az új tendenciákra, különösen arra, hogy az elkövetők milyen módon finanszírozzák és hajtják végre műveleteiket. A jogalkotók szerint a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás megelőzése csak akkor válhat hatékonyvá, ha a környezet nem teszi lehetővé azt számukra, hogy vagyonukat egy olyan struktúrába menekítsék, ami a hatóságok által nem átlátható. Az irányelv több célt is meghatároz annak érdekében, hogy visszaszorítsák a bűnelkövetés lehetőségét. Ilyen célok a vállalkozások és a bizalmi vagyonkezelést végző szolgáltatók tulajdoni viszonyainak átláthatóbbá tétele, a kiemelt kockázatot jelentő harmadik országokkal szembeni ellenőrzések fokozása, az előre fizetett kártyákhoz és a virtuális fizetőeszközökhöz kötődő kockázatok csökkentése, a nemzeti információs egységek közötti együttműködés folyamatos növelése, illetve a pénzmosással foglalkozó felügyeleti hatóságok és az Európai Központi Bank közötti együttműködés és információcsere hatékonyabbá tétele.¹³²⁰

A nemzetközi kitekintésnél fontosnak tartom megemlíteni az Európai Parlament és a Tanács Pénzmosás és a Terrorizmusfinanszírozás Elleni Küzdelem Hatóságának létrehozásáról,

¹³¹⁸ SIMONKA Gábor: *A magyar FIU és a pénzmosás elleni intézményrendszer a nemzetközi együttműködés tükrében*. Budapest, Saldo, 2015, 67-71.

¹³¹⁹ PAPP Zsófia: *Magyarázat a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019, 175-176.

¹³²⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/843 irányelve a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló (EU) 2015/849 irányelv, valamint a 2009/138/EK és a 2013/36/EU irányelv módosításáról

valamint az 1093/2010/EU, az 1094/2010/EU és az 1095/2010/EU rendelet módosításáról szóló rendeletet. A javaslat indokainál kifejtésre kerül, hogy a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása súlyos fenyegetést jelent az uniós gazdaság és a pénzügyi rendszer integritására, valamint a tagállamok állampolgárainak biztonságára. Az Europol szerint az Európai Unió bruttó éves hazai termékének 1%-nál deríthető fel gyanús pénzügyi tevékenység. Emiatt és az uniós hitelintézetek pénzmosásban való érintettsége miatt szükség volt az akkori pénzmosás és terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelem rendszerének megreformálására. Ennek megfelelően 2020-ban a Bizottság kidolgozott egy cselekvési tervet, melyben kötelezettséget vállalt arra, hogy intézkedéseket hoz a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelemre vonatkozó uniós szabályok megerősítése érdekében. Ennek érdekében megállapítottak hat pillért, amelyeken a vállalt kötelezettségeiket fel tudják építeni. Ezek a pénzmosás és terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelmet célzó uniós keret hatékony végrehajtásának biztosítása, egy egységes uniós szabálykönyv létrehozása, uniós szintű felügyelet megvalósítása, támogatási és együttműködési mechanizmus létrehozása a pénzügyi információs egységek számára, az uniós szintű büntetőjogi rendelkezések érvényesítése és az információcsere javítása, valamint a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelmet célzó uniós keret nemzetközi dimenziójának megerősítése.¹³²¹

¹³²¹ Az Európai Parlament és a Tanács Rendelete a Pénzmosás és a Terrorizmusfinanszírozás Elleni Küzdelem Hatóságának létrehozásáról, valamint az 1093/2010/EU, az 1094/2010/EU és az 1095/2010/EU rendelet módosításáról

7. ZÁRÓ GONDOLATOK

„A világot a pénz mozgatja. Hiába az értékek, az erények, az erkölcsök, hiába az emberi kapcsolatok, a bizalom és a szeretet, hiába fontos ez mind: a pénz fontosabb. Csordogál, mint az értékes ivóvíz, valakik nagyokat kortyolnak belőle, mások szomjazzák.”
Andy Mulligan/¹³²²

Mai világunknak sajnos elengedhetetlen mozgatórugója a pénz. Szükség van rá a megélhetésünkhöz, az egészségünk fenntartásához, a család jólétének megteremtéséhez, a lakóhelyünk biztosításához és még sorolhatnám. Vágyainkat, álmainkat, terveinket pénzzel tudjuk megvalósítani, így vannak ezzel azon személyek is, akik sajnos tudásukat számunkra életidegen dologra, cselekedetre fordítják, mint például terrorcselekmény elkövetése. Azt gondolom, hogy a terrorizmus visszaszorítását egyedül azzal tudjuk elérni, ha elveszük azt az eszközt, ami nélkül lehetetlen azt megvalósítani: a pénzt. Szükségesnek tartom a pénzügyi szolgáltatók feladatköreinek még szigorúbb szabályozását, azonban emellett azt is, hogy az állam valamilyen honoráriumban részesítse ezeket a szolgáltatókat minden egyes „leleplezésért”, hiszen mai világunkban sajnos nem mindig és nem mindenkinél elegendő az állampolgári kötelességtudat, sokszor az anyagi terhek könnyítése érdekében kifizetődőbb szemet hunyniuk a pénzmosás bizonyossága mellett.

Munkám során meglepődve, néhol mosolyogva olvastam és ismertem meg a pénzmosás különféle technikáit. Mindig is elképesztőnek tartottam az emberi leleményességet. A számos szakirodalom, folyóirat és cikk elolvasása közelebb vitt a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni harc problémáihoz és felnyitotta a szemem ennek a fontosságára.

Amennyiben következtetést, esetleg javaslatot kellene tennem, akkor azt elkülöníteném nemzetközi és hazai viszonylatra. Az Európai Unióban a pénzmosás főként a 2017/1371/EU, a 2015/849/EU és a 2018/1673/EU irányelvvel összhangban került szabályozásra. Ez a szabályozás különös figyelmet igényel, ugyanis a bennük szabályozott legégetőbb probléma a pénzmosás határokon átnyúló megjelenése. A magyar szabályozást tekintve – egyetértve a hivatkozott szerzőkkel – célszerű lenne a pénzmosás tényállásának újraszabályozása, hasonló gondolatmenettel, mint ami a vagyon elleni bűncselekményeknél jelenik meg, azaz az elkövetési érték szerinti szabályozás.¹³²³

Szükségesnek tartom kiemelni még azt a felismerést, hogy a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozásának problémáját csupán büntetőjogi eszközökkel nem lehet megoldani, a büntetőjog nem képes minden káros társadalmi jelenséget orvosolni. A büntetőjog mellett továbbra is szükséges fejleszteni az államok pénzügyi rendszereit, annak elérése érdekében, hogy a pénzmosás lehetőségére csak kivételes nehézségek árán kerülhessen sor. Ezentúl fontos, hogy az államok, illetve államok és nemzetközi szervezetek között a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem érdekében szoros együttműködés alakuljon ki, melyek által bármikor készen állnak megállapodások megkötésére vagy a meglévők megerősítésére.

¹³²² Citatum <https://citatum.hu/idezet/63485> (Letöltés ideje: 2024.09.30.)

¹³²³ FARKAS Ákos – Gerhard DANNECKER – JACSÓ Judit: *Az Európai Unió pénzügyi érdekei védelmének büntetőjogi aspektusai*. Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2019, 358.

8. FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az Egmont Csoport honlapja <https://egmontgroup.org/> (Letöltés és megtekintés ideje: 2024.09.23.)
- Az Európai Parlament és a Tanács Rendelete a Pénzmosás és a Terrorizmusfinanszírozás Elleni Küzdelem Hatóságának létrehozásáról, valamint az 1093/2010/EU, az 1094/2010/EU és az 1095/2010/EU rendelet módosításáról
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/843 irányelve a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló (EU) 2015/849 irányelv, valamint a 2009/138/EK és a 2013/36/EU irányelv módosításáról
- BALOGH László: A pénzmosás elleni fellépés nemzetközi összefüggései. Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat, 2003/május
- LaVerle BERRY - Glenn E. CURTIS – Rex A. HUDSON – Nina A. KOLLARS: *A Global Overview of Narcotics-Funded Terrorist and Other Extremist Groups*. Washington, Library of Congress, 2002.
- BLASKÓ Béla [et al.]: Büntetőjog: különös rész 2. Budapest, Debrecen, Rejtjel Kiadó, 2021.
- BUGYÁKI Attila: A pénzmosás gyakorlata a szervezett bűnözés és a terrorizmus összefonódásában: fogalmi tisztázás és gyakorlati kapcsolatok. *Nemzet és Biztonság*, 2023/1.
- Brother LAYMAN: *Az offshore halála*. Budapest, Szekszárdi Nyomda Kft., 2011.
- Téglatörvény. *Cégvezetés*, 2002/május. <https://cegvezetes.hu/2002/05/teglatorveny/> (Letöltés és megtekintés ideje: 2024.09.18.)
- Citatum <https://citatum.hu/idezet/63485> (Letöltés ideje: 2024.09.30.)
- GARAJSZKI Zoltán: *A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló belső szabályzat*. Budapest, Magyar Könyvvizsgálói Kamara Oktatási Központ Kft., 2008
- KANCSAL Kitti: Terrorizmus egykor és ma – avagy a büntetőjog eszközei a terrorizmus elleni harcban. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/3. <https://ujbtk.hu/dr-kancsal-kitti-terrorizmus-egykor-es-ma-avagy-a-buntetojog-eszkozei-a-terrorizmus-elleni-harcban/> (Letöltés és megtekintés ideje: 2024.09.18.)
- FARKAS Ákos – Gerhard DANNECKER – Jacsó Judit: *Az Európai Unió pénzügyi érdekei védelmének büntetőjogi aspektusai*. Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2019.
- FÖLDVÁRI József: *Magyar büntetőjog: általános rész*. Budapest, Osiris Kiadó, 1997.
- A terrorizmus valódi ideológiai gyökere: a darwinizmus és a materializmus. 2000, 2011/11.
- HORVÁTH Tibor [et al.]: *A magyar büntetőjog: különös része*. Budapest, Korona Kiadó, 1999.
- Jeffrey ROBINSON: *A pénzmosoda. A világ harmadik legnagyobb üzlete belülről*. Budapest, Park Kiadó, 1996.
- KELEMEN Csaba: A pénzmosás technikái és a jogalkalmazás hazai tapasztalatai. *Belügyi Szemle*, 2001/4-5.
- MARTON Bernadett: A pénzmosásról. *Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat*, 2003/május
- MOLNÁR Csaba: Néhány gondolat a pénzmosásról. *ORFK Tájékoztató*, 1999/2.

- Moneyval Rules of Procedure
https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/moneyval/Evaluations/Key_documents_en_files/Rules_en.pdf
- Loretta NAPOLEONI: *Modern Jihad: Tracking the Dollars Behind the Terror Networks*. London, Pluto Press, 2003.
- Nemzeti Adó-és Vámhivatal – Típus szabályzatok
https://www.nav.gov.hu/nav/penzmosas/felugyeleti_tevekenyseg/tipusszabalyzatok
 (Letöltés és megtekintés ideje: 2024.09.19.)
- PAPP Zsófia: *Magyarázat a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.
- PINTÉR Beatrix: *A pénzmosás elleni küzdelem az új magyar büntetőjogban*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2012.
- GÁL István László: *Bejelentés vagy feljelentés? Pénzmosás megelőzési ismeretek adótanácsok, adószakértők, okleveles adószakértők, könyvelők és könyvvizsgálók számára az új Pmt. (2017. évi LIII. törvény) alapján*. Budapest, Penta Unió Oktatási Centrum, 2021.
- GÁL István László: *A pénzmosással és a terrorizmus finanszírozásával kapcsolatos jogszabályok magyarázata*. Budapest, HVG Orac, 2012.
- GÁL István László: *A pénzmosás*. Budapest, KJK - Kerszöv, 2004.
- SIMONKA Gábor: *A magyar FIU és a pénzmosás elleni intézményrendszer a nemzetközi együttműködés tükrében*. Budapest, Saldo, 2015.
- Steven Mark LEVY: *Federal Money Laundering Regulation: banking, corporate and Securities Compliance*. New York, Wolters Kluwer, 2003.
- TÓTH Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*. Budapest, KJK – Kerszöv, 2002.
- VIDÉKINÉ FARKAS Anikó: A pénzmosásról. *Ügyészek Lapja*, 1995/2.
- 9/11: A terrortámadás, amely megrengette Amerikát – 2023
<https://hirado.hu/kulfold/cikk/2023/09/11/9-11-a-terrortamadas-amely-megrengette-amerikat> (Letöltés ideje: 2024.09.24.)
- 2012. évi C. törvény a Büntetőtörvénykönyvről
- 21/2017. (VIII.3.) NGM rendelet a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvény, valamint az Európai Unió és az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elrendelt pénzügyi és vagyoni korlátozó intézkedések végrehajtásáról szóló 2017. évi LII. törvény alapján elkészítendő belső szabályzat kötelező tartalmi elemeiről
- 2017. évi LIII. törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról

1. BEVEZETÉS

Az elmúlt időszakban a gyermekvédelem, a gyermekek sorsa, jogaik, illetve helyzetük az ellátórendszerben, lehetőségeik a különböző, akár büntetőeljárásokban, kiemelt figyelmet kapott mind a tudományos világ, mind a közélet felől. Ez mindenképpen elismerendő pozitívum, hiszen minél szélesebb hatókörű közösség kezd el foglalkozni az ilyen és ehhez hasonló témákkal, annál több emberhez fog eljutni az a talán legfontosabb üzenet, hogy mindig „a gyermek mindenek felett álló érdeke” az elsődleges. Ennek fontosságát már évtizedek óta rengeteg szakcikk, publikáció, doktori értekezés hangsúlyozta, s nagyon helyesen napjainkban is folyamatosan hangsúlyozza. Azonban ami megítélésem szerint szinte rendre hiányzik akár a joggyakorlatból is, az a rendszerszemléletű megközelítés. Ugyanis bár számos kitűnő szerző munkásságában rámutat az elméletben megfogalmazott és a gyakorlatban alkalmazott szabályok, eljárások hiátusaira, diszkrepanciáira, sőt legtöbbször kiváló megoldási javaslatokat is előíranyoznak, mégis azt a holisztikus szemléletet, amit e komplex kérdéskör megkíván, a jogalkotó olykor nem veszi figyelembe. Sőt, Magyarországon a legnagyobb probléma nem is a joganyag, hanem annak érvényesülése, azaz a jogalkalmazás. Más szavakkal, a jogalkalmazók sem nagyon tudnak a törvények keretein túllépni, csupán alkalmazni azokat, ami viszont olykor azt eredményezi, hogy pont arra nem jut kellő figyelem, illetve pont az vész el a hosszas procedúra során, ami a legfontosabb lenne, a gyermek.

1.1. A téma jelentősége, célkitűzések

„Juventus ventus, az ifjúság olyan, mint a szél”, ismerték fel már a problémát a rómaiak is, s ez ma is kiemelkedő kérdés maradt a büntető jogtudományban.¹³²⁴ Kissé szokatlanak tűnhet egy büntetőjoggal, kiváltképp büntetőeljárásjoggal foglalkozó témában ókori római mondást feltüntetni, mégis a téma korszakokon átívelő jelentőségét és állandósuló aktualitását talán az jelzi a legjobban, hogy már több mint kétezer évvel ezelőtt is felfedezték azokat az elvi alapokat, amik a későbbiekben kiindulópontjául szolgálhattak a különböző büntetőjogi megoldásoknak. Tanulmányom fókuszra éppen ezért a gyermekvédelem és a büntetőjog egyértelmű összekapcsolódásának megvilágítása, valamint az ehhez szorosan kapcsolódó, a büntetőeljárásban is megmutatkozó, azon communis opinio átfogó elemzése, hogy az „*áldozatok és elkövetők közötti vonal túl gyakran képlekeny, állandóan változó és ciklikus.*”

1.2. A kutatás módszertana

Kutatásom során elsődlegesen olyan primer, illetve szekunder forrásokat, jogszabályokat, nemzetközi normákat vizsgállok meg, amelyek a téma szempontjából nemcsak relevanciával bírnak, hanem egyben olyan reformgondolatokat is tartalmaznak, melyek közül egyrészt ugyan a legtöbb már a hatályos szabályozás részét képezi, gyakorlati kivitelezésük azonban sokszor akadályokba ütközik. Másrészt kiemelem azokat a vissza-visszatérő újító elképzeléseket, javaslatokat, amelyek annak ellenére nem jelennek meg a büntetőjogban, hogy azok bevezetését megannyi szakmailag felkészült, értékes tapasztalattal rendelkező jogász, gyermekjogi szakértő szorgalmazza. A tanulmány első részében éppen ezért a fiatalkorúak bíróságáról lesz szó, mivel az elképzelés, hogy a tizennyolc éven aluliakra vonatkozó büntetőjogi szabályok a felnőttektől lényegesen elkülönüljön, mind a mai napig olyan nóvumnak számít, amit nem lehet figyelmen

¹³²⁴KRETZ Annamária: Fiatalkorúak a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle*, 2017/9, 47.
<https://real.mtak.hu/120547/1/4717-Cikk%20szövege-20294-1-10-20201006.pdf> (Letöltés dátuma: 2024.09.03.)

kívül hagyni. Valamint szükséges kiemelni, a teljesség igénye nélkül, azokat a nemzetközi dokumentumokat, amelyek a magyar jog részévé váltak, illetőleg amelyek ugyan törvényi szinten nem lettek a magyar jog részei, de a nemzeti jogalkotást befolyásoló hatásuk vitathatatlan. Továbbá nagyvonalakban bemutatom a külföldön sok helyütt, illetve hazánkban is már némiképp megjelenő azon újfajta szemléletmódot, amit átfogóan csak traumatudatos ítélethozatalnak neveznek. Ezt követően ismertetem a hatályos büntetőeljárásjogi szabályozás azon részeit, amelyek a fiatalkorú elkövetőkre, illetve kiskorú sértettekre vonatkozó specifikus szabályokat tartalmazzák. Végül a teoretikus síkon túllépve egy, a fiatalkorúak ügyeivel foglalkozó bírónővel készített interjúnak köszönhetően olyan kérdésekre kerestem a választ, amelyek a mindennapi joggyakorlatban is felmerülnek/felmerülhetnek.

2. JOGTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK: A FIATALKORÚAK BÍRÓSÁGA

A téma szempontjából azért tartom kiemelten fontosnak a fiatalkorúak bíróságát megemlíteni, mivel a múlt évezredben létrehozott jogintézmény alapelveiben, céljaiban és működési módszereiben először teremtette meg azt a lehetőséget, hogy a büntetőjog égisze alatt megjelent a gyermekvédelem, illetve egyáltalában a gyermek és az ő „mindenek felett álló érdeke”. Ezzel párhuzamosan, pontosabban ennek egyik elvi alapját képezve pedig megszületett a „más elbánás” rendszere, amikor az Egyesült Államokban elfogadták a fiatalkorúak bíróságát létrehozó törvényt.¹³²⁵ Ebből következően, noha a tanulmányban főként a jelenlegi hazai szabályozásra koncentrálok, elkerülhetetlen, hogy erre a kardinális jogtörténeti előzményre kitérjek.

2.1. A jogintézmény kialakulása az Egyesült Államokban

Az elgondolás, hogy a tizenhét éven aluli elkövetőket a felnőttektől eltérő szabályok, eljárás és kezelés alá vonják, először az Egyesült Államokban jelent meg, amely a XIX. század első harmadában bekövetkezett szemléletváltás következménye. Ezen innovatív gondolkodásmód, illetve az ez alapján kialakított szabályok képezik a tanulmány első fejezetét.

2.1.1. A fiatalkorúak bíróságának létrejötte

1899. július 1-jén az első fiatalkorúak bírósága megkezdte működését Chicago-ban, Illinois államban. Ezt az eseményt széles körben úgy ismerték el mint forradalmi előrelépést a bűnelkövető és elhanyagolt gyermekek kezelésében, és egy új korszak kezdeteként a jog, a tudomány és a szociális munka gyermekjóléti együttműködésében.¹³²⁶ Ugyanis a fiatalkorúak külön bírósága egy olyan igazságügyi és egyben társadalompolitikai intézmény, melynek feladata az elhagyatott és erkölcsi romlásnak kitett gyermekek és fiatalkorúak megmentése és a bűnelkövetés (kriminalitás) útjára került ifjak erkölcsi átalakítása, nevelése iránti intézkedés.¹³²⁷ Más szavakkal egy olyan jogintézmény, ahol egyszerre foglalkoznak a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekményekkel, illetve a fiatalkorúak által elkövetett bűntettekkel, mivel már ekkor felismerték, és ami még fontosabb elismertették és érvényre juttatták azon alapvető és az egész kérdést átható igazságot, hogy minden elkövető, különösképpen ha gyermekről van szó, egyben áldozat is. Az 1899-es törvény már elnevezésében is ezt a szemléletmódot tükrözte: „Törvény az elhagyatott, elhanyagolt vagy bűnelkövető gyermekekről, ezek fogalmi meghatározásáról és az ily gyermekek kezeléséről, ellenőrzéséről, gondozásáról, örökbefogadásáról és személyi őrizetéről.”¹³²⁸ A fiatalkorúak bírósága tehát az ún. *parens patriae* doktrínára épült, az ezt létrehozó törvénynek rögtön az első szakasza rögzítette, hogy a törvény hatálya alá tartozó személyek az „állam gyámoltjainak tekintendők”.¹³²⁹ Ezen elv lényege, hogy az államnak, közösségnek joga van a gyermeknevelésre érdemtelen vagy képtelen szülők helyett az elhanyagolt, veszélyeztetett gyermekek érdekében a gyermekről való gondoskodásra, nevelésükre, az ezeket szolgáló beavatkozásokra; az államnak joga van megvédeni a gyermekeket a nem megfelelő neveléssel

¹³²⁵LÉVAY Miklós: A gyermek érdekétől a megérdemelt büntetésig: a fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatás alakulása az Amerikai Egyesült Államokban. in *OKRI Szemle*, Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2009, 149.

https://www.okri.hu/images/stories/OKRISzemle2009/011_levay.pdf#:~:text=A%20„más%20elbánás”%20lényege:%20a%20fiatalkorúak%20b%20büntető%20igazságszolgáltatásának (Letöltés dátuma: 2024.04.12.)

¹³²⁶Robert G. CALDWELL: Juvenile Court: Its Development and Some Major Problems. *The Journal of Criminal Law*, 1961/5, 493.

https://www.jstor.org/stable/pdf/1141413.pdf?refreqid=fastlydefault%3A96351736d04dd2543f9cc97578088d1b&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&initiator=&acceptTC=1

(Letöltés dátuma: 2024.05.26.)

¹³²⁷FINKEY Ferencz: *A fiatalkorúak bírósága Észak-Amerikában és Európában*. Kolozsvár, Ajtai K. Albert, 1914, 4.

https://mandadb.hu/dokumentum/1039562/Finkey_A_fiatalkoruk_birosaga.pdf (Letöltés dátuma: 2024.06.12.)

¹³²⁸FINKEY Ferencz: *A fiatalkorúak büntetőjoga Észak-Amerikában*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1913, 88.

<https://mek.oszk.hu/14200/14269/14269.pdf> (Letöltés dátuma: 2024.09.25.)

¹³²⁹LÉVAY (2009): i. m. 152.

szemben.¹³³⁰ Egyfelől különösen hathat, hogy épp abban az országban alakult ki ez az irányzat, ahol elvileg az egyéni szabadságjogoknak a kibontakozása, illetve az állam magánéletbe való beleszólásának, kontrolljának a minimális mértékre való szorítása mindig kiemelten fontos volt. Másfelől viszont pont az individualizmus eszméjének köszönhető, hogy a jogalkotó felismerte azon társadalmi igényt, mely szerint ha az adott egyén/egyének nem képesek azokat az alapvető szükségleteket biztosítani egy gyermek számára, amelyek az egészséges fejlődéséhez, illetve túléléséhez szükségesek, akkor az állam, mint minden gyermek végső szülője beavatkozhat a folyamatba. Sőt, ahogy arra Finkey Ferencz rámutatott, alapeszméje voltaképpen egy ősrégi gondolatnak új alakban kifejezése, modern kiadása: „Az Aristoteles által hirdetett kiegyenlítő igazság, az igazi egyenlőség ; a nem egyenlőkkel nem egyenlően bánás gondolata, mely több mint két évezreden át a legfejlettebb államok jogrendjében sem tud diadalmaskodni, ennek reneszánsza tehát: az emberi igazság eszméje vezeti reá a szabadság és egyenlőség századában a büntetőjogászokat az egyénítés, az individualizáció elvére.”¹³³¹ A szoros összefonódást a fiatalkorúak büntetőjogával több tényező is indukálja. A kulcsfontosságú korreláció megítélésem szerint, hogy az individualizmus elve alapján az egyetlen tényleges, materiális létező az egyén, ezért mindig az egyénből, az egyéni érdekekből, célokból, szükségletekből kell kiindulni. A társadalom, illetve általában a közösségek az egyénekből épülnek fel.¹³³² Amint pedig Erik H. Erikson plasztikusan megfogalmazta: „Minden ember és nép a gyerekszobából indul el.”¹³³³ Szintén tanulságos és jellemző, hogy „ez az új, korszakalkotó intézmény törvényhozási és tényleges megvalósítása is a női klubok, a gyermekvédő-egyletek és konferenciák agitálásának köszönhető. A chicagói női klub, majd „a női klubok országos szövetsége” sürgették erélyesen a serdülő ifjaknak a felnőttek fogházából kizárását s azok egészen különleges kezelését.”¹³³⁴

2.1.2. A bíróság hatásköre

Az amerikai minta lényegében tehát abban jelentett áttörést, hogy a gyermekvédelem és a büntető jogszabályok között elhelyezésre került a fiatalkorúak bírósága. Azonban ezen bíróság nem ítélező bíróságként járt el, hanem az elsődleges célja a bűncselekményeket elkövető gyermekek és fiatalkorúak megmentése volt.¹³³⁵ Struktúráját, illetve hatáskörét tekintve, a bíróság joghatóságot kapott azon 16 év alatti gyermekek tekintetében, akiket elhanyagoltnak vagy bűnözőnek ítélték, és különleges bíróval rendelkezett (akit a körzeti bíróság bírái választottak ki saját maguk közül, az általuk meghatározott időpontokban), külön tárgyalóteremmel, külön nyilvántartásokkal és informális eljárással rendelkezett. Ez azt jelentette, hogy a büntetőbírói tárgyalás olyan fontos részeit, mint a vádirat, a beadványok és az esküdszék megszüntették.¹³³⁶ Az új rendszer megvalósítását biztosító törvénnyel több szempontból is kiemelkedő jelentőségű szemléletváltásra törekedtek. Egyrészt a fiatalkorúak bíróját rendkívül széles döntési jogkörrel rendelkezett a törvény hatálya alá tartozó személyek vonatkozásában. A gyermek érdekének megfelelő, javítását szolgáló döntést kellett hoznia. Másrészt, ami talán még inkább jelezte a korábbi eljárástól markánsan eltérő felfogást, hogy nem lehetett a bűnelkövető gyermeket bűnössé nyilvánítani és vele szemben büntetést kiszabni. A bíróság bűnösség megállapítása helyett csupán az adott gyermek törvény szerinti státusát állapította meg, azaz, hogy „büntetendő cselekményt elkövető”, „elhagyatott” vagy

¹³³⁰ LÉVAY (2009): i. m. 151.

¹³³¹ FINKEY (1914): i. m. 11.

¹³³² TÓTH J. Zoltán: *Állam-és Jogelmélet*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2019, 279.

¹³³³ Erik H. ERIKSON: *Gyermekkor és társadalom*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 114.

¹³³⁴ FINKEY (1914): i. m. 10.

¹³³⁵ TURI Barnabás: A fiatalkorúak bíróságának eljárása, annak sajátosságai. *Büntetőjogi Szemle*, 2020/2, 152.

https://ujbtk.hu/wp-content/uploads/lapszam/BJSZ_202002_150-165o_TuriBarnabas.pdf (Letöltés dátuma: 2024.08.24.)

¹³³⁶ CALDWELL (1961): i. m. 495.

„elhanyagolt”.¹³³⁷ Ez a csupán apró, névleges, látszatintézkedésnek tűnő módosítás azért is jelenthetett hatalmas segítséget az eljárás alá vont személyeknek, mivel ezáltal, ha nem is teljes mértékben, de jórészt enyhíthetővé vált a stigmatizáció problémája. Mivelhogy a fiatalkorúak esetében különösen fontos, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás jogkövetkezményei ne hagyjanak visszafordíthatatlan nyomokat az elkövetők hátralevő életére, hiszen azzal pont a reszocializáció, mint a „más elbánás” egyik kiemelt feladata hiúsulna meg. Ezzel a tudatos érzékenyítéssel pedig a bíróság céljai kibővültek olyan szociális jellegű intézkedésekkel, mint a gyermek megvédése, és a bűnözővé válásának megakadályozása. Arra törekedtek, hogy körülbelül ugyanolyan ellátást és védelmet nyújtsanak, amelyet a szüleiknek kellett volna megadniuk.¹³³⁸

2.1.3. A transfer-törvényektől napjainkig

Az 1960-as évek végére a fiatalkorúak bírósága büntetőbb jellegűvé vált, és a kritikusok azzal érveltek, hogy informalitása és titkossága nem foszthatja meg a fiatalokat a felnőttek számára biztosított tisztességes eljárási védelemtől. Ez számos mérföldkőnek számító legfelsőbb bírósági határozathoz, szövetségi törvényhozáshoz és az állami törvények megváltoztatásához vezetett, amelyek a fiatalkorúak bíróságait inkább a hagyományos büntetőbíróságokhoz közelítették.¹³³⁹ Az 1980-as évek közepétől kezdve a tagállamok többsége számos olyan törvényhozási intézkedést fogadott el, amelyek célja a fiatalkorúak és felnőttek büntető igazságszolgáltatása közötti különbségek csökkentése és a súlyos bűncselekményt elkövetett fiatalkorúakkal szemben a „a megérdemelt büntetés” koncepciójának megfelelő szankcionálási lehetőségek biztosítása volt. Ezek közül a leglényegesebbek: 1. A tagállamok többségében az ún. transfer törvények alapján lehetőség van arra, hogy a fiatalkorúak bírója adott ügyben lemondjon a bíróság joghatóságáról (waiver) és áttegye (transfer) az ügyet elbírálásra a felnőttek büntető bíróságára.¹³⁴⁰ 2. Több állam törvényt fogadott el a szülők büntetőjogi felelősségéről arra az esetre, ha gyermekeik bűncselekményt követtek el. A felelősség alapja a szülői felügyelet, ellenőrzés elmulasztása.¹³⁴¹

Újabb változásokra a következő évezredben került sor. A Nemzeti Tudományos Akadémia Nemzeti Kutatási Tanácsának 2013-as "A fiatalkorúak igazságszolgáltatásának reformja: fejlesztési megközelítés" című dokumentuma felvázolta a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás reformjának keretét, amely a serdülőkori fejlesztési kutatásokon alapult, és empirikus bizonyítékokra épülő fejlesztési politikákra, programokra és gyakorlatokra hívta fel a figyelmet. A fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási állami reformok a 2000-es években általában a serdülőkori fejlődésre koncentráló kutatásokon alapultak.¹³⁴² Néhány állam fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási reformja hangsúlyozta az elterelés és a közösségi alapú programok használatát – amelyek évtizedek óta a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás alapelemei. Egyre több kutatás bizonyítja, hogy ezek a megközelítések hatékonyabbak a fiatalok későbbi bűncselekményeinek csökkentésében, mint a büntetőbb válaszok.¹³⁴³

¹³³⁷ LÉVAY (2009): i. m. 153.

¹³³⁸ CALDWELL (1961): i. m. 499.

¹³³⁹ Charles M. PUZZANCHERA - Sarah HOCKENBERRY - Melissa SICKMUND: *Youth and the juvenile justice system: 2022 national report*. Pittsburgh, National Center for Juvenile Justice, 2022, 77. <https://ojjdp.ojp.gov/publications/2022-national-report.pdf> (Letöltés dátuma: 2024. 09. 26.)

¹³⁴⁰ LÉVAY (2009): i. m. 161.

¹³⁴¹ Donna M. BISHOP: Juvenile Offenders in the Adult Criminal Justice System. *Crime and Justice*, vol. 27, 2000, 81–167.

https://www.jstor.org/stable/pdf/1147663.pdf?refreqid=fastlydefault%3A2d24e4d5cca63424a9e238eb9ad21a57&ab_segments=&initiator=&acceptTC=1 (Letöltés dátuma: 2024. 09. 26.)

¹³⁴² PUZZANCHERA – HOCKENBERRY - SICKMUND (2022): i. m. 81.

¹³⁴³ PUZZANCHERA – HOCKENBERRY - SICKMUND (2022): i. m. 92.

2.2. Története a hazai joggyakorlatban

Ahogy arra rengeteg szerző rámutatott, ama reformtörekvések, melyek nemzetközi hatásra hazánkban is megjelentek, s az 1900-as évek elejére törvényi szintre is emelkedtek, a fiataikorúak büntető igazságszolgáltatásának egy olyan korszakalkotó módosításához vezethettek volna, amely a nevelésükre és védelmükre irányuló szankciórendszer kialakításával a „más elbánás” következetes érvényesítését szolgálhatta volna. Azonban ezek megvalósítása a múltban, különböző okok miatt elmaradt, s a szabályok gyakorlati érvényesülése azóta is várat magára. Sőt, az egyes jogszabályi változtatások, illetve társadalmi változások nyomán a feladatok köre az idő előrehaladtával egyre csak bővülnek.

2.2.1. Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk, az első büntető novella (I. Bn.)

Az I. Büntetőnovella (a továbbiakban I.Bn.) a magyar jogtörténet mérföldkövének számít, amennyiben igyekezett a század eleji reformeszmékre támaszkodva meghaladni a klasszikus iskola tanait, megalkotása Balogh Jenő nevéhez fűződik. A törvény jól tükrözi szerzője elkötelezettségét a védtelen és segítségre szoruló fiatalok iránt.¹³⁴⁴ Az I. Bn. második fejezete tartalmazta a fiataikorúakra vonatkozó rendelkezéseket.¹³⁴⁵ Legfontosabb újításai a következők: meghatározza a gyermek- és a fiataikorú fogalmát; ötvözi a gyermekvédelmi és a büntetőjogi szankciókat; bevezeti a próbára bocsátást és a dorgálást, mint új intézkedéseket; a szankció alkalmazásának megválasztásának előfeltételéül írja elő a fiataikorú életkörülményeinek feltárását.¹³⁴⁶ Ezen rendelkezéseket összehasonlítva a hatályos büntető anyagi- és eljárásjogi szabályokkal, megállapítható, hogy napjaink jogszabályalkotására is hatottak azok a gondolatok, amelyeket több mint száz évvel ezelőtt büntetőjogtudósaink már megfogalmaztak. Az akkori reformeszmék közül megemlíthető, a külföldi minta alapján is átvett individualizáció gondolata: „a hatóságok elé került züllött vagy büntetett gyermekek és fiataikorúak nem egyformák, hanem eltérő csoportokba sorolandók s a megfelelő osztályozás alapján egyéniesítő elbánásban kell részesíteni.”¹³⁴⁷ Továbbá a „*parens patriae*” elve is egyértelműen kitűnik a novella 15.§ (3) bekezdéséből, eszerint ugyanis „[h]a a gyermek eddigi környezetében erkölcsi romlásnak van kitéve vagy züllésnek indult, a hatóság a gyámhatóságot értesíti és ha a gyermek érdekében halaszthatatlanul szükséges, a gyermeket ideiglenes felvétel végett a legközelebb eső állami gyermekmenhelybe szállítja. A gyámhatóság a gyermek javító nevelése iránt az erre nézve irányadó szabályok értelmében intézkedik.”

Ez esetben tehát az első büntetőnovella, az amerikai mintához hasonlóan, már gyermekvédelmi szempontokat is érvényesített, ugyanakkor bár nevelő jellegű, mégis szigorú (szabadságelvonással járó) jogkövetkezmény alkalmazását is lehetővé tette.¹³⁴⁸

2.2.2. A fiataikorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvény (Fb.)

Magyarországon a fiataikorúak bíróságának intézményét az 1913. évi VII. törvénycikk hozta létre, amelynek a célja az volt, hogy megfelelő eljárási és szervezeti háttérrel biztosítsanak a már korábban kialakult fiataikorúak büntető jogára vonatkozó anyagi jogszabályoknak. A fiataikorúak bíróságára megalkotott törvény intézményes háttérrel biztosított a fiataikorú

¹³⁴⁴ROSTA Andrea: *A fiataikorú bűnözés kriminológiája és szociológiája*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, 2014, 307.

¹³⁴⁵1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bünvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról

¹³⁴⁶VASKUTI András: *A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiataikorúak büntető igazságszolgáltatásában: doktori értekezés*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016, 45.

<https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle> (Letöltés dátuma: 2024. 09.14.)

¹³⁴⁷BALOGH Jenő: *Fiataikorúak és büntetőjog*. Budapest, Athenaeum, 1909, 160.

https://real-eod.mtak.hu/9030/1/Eltekonyvek_Ba_4025_2_2.pdf (Letöltés dátuma: 2024. 09. 28.)

¹³⁴⁸VASKUTI (2016): i. m. 46.

bűnelkövetőkkel szembeni eljárások lefolytatásához, valamint ezzel fontos lépést tett a magyar igazságszolgáltatási rendszer a fiatalkorúak bűnözésnek megelőzése, illetve megakadályozása felé.¹³⁴⁹ Ezen túlmenően pedig e törvény vezette be azon gyakorlatot, miszerint -2011. augusztus 31-ig- a székhelyi járásbíróságok rendelkeztek kizárólagos illetékességgel a fiatalkorúak elleni büntetőeljárások lefolytatására.¹³⁵⁰ A fiatalkorúak bírója szaktbírónak számított, akik szaktudását hivatott biztosítani az a szabály, miszerint a fiatalkorúak bíróját csak a királyi ítélőtábla elnökének engedélyével lehetett más teendővel foglalkoztatni. A fiatalkorúak bíróságának hatásköre nem csupán a fiatalkorúak bűnügyeire és kihágásaira terjedt ki, hanem azokra az esetekre is, amikor a fiatalkorúak álltak a sértetti oldalon szülőkkel, gyámokkal, gondnokokkal, illetve felügyelőkkel szemben.¹³⁵¹ Az eddig leírtak alapján, definiálva magát a jogintézményt, az alábbi fogalom tűnik a legszemléletesebbnek: „*Fiatalkorúak bírósága szűkebb értelemben azt jelenti, hogy a rendes bírósági szervezeten belül, de attól szakmai és igazgatási (szervezeti) alapon elkülönült olyan bíróság működik, melyben erre képzett és szakosított bírók kizárólag ezt a tevékenységet végzik.*” Ellenben csak névleg tekintendő fiatalkorúak bíróságának az, ha a rendes bírósági szervezeten belül bármelyik bíró, külön képzettség nélkül (avagy annak birtokában) az általános ítélkezési tevékenység mellett intézi a fiatalkorúak ügyeit is¹³⁵², amint az napjainkban jellemző.

2.2.3. A fiatalkorúak kizárólagos illetékességű bíróságainak megszüntetése

Az előzőekben áttekintettek alapján, tehát kijelenthető, hogy a nevelés a büntetéssel szemben mindvégig elsőbbséget élvezett, a védelem viszont nem feltétlen jelent meg a büntetési célok között. Mindazonáltal még a II. világháborút követő években is, noha számos változtatással, de megmaradt a fiatalkorúak büntetőjogának viszonylagos önállósága. Azonban a magyar népköztársaság büntető törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény már megszüntette a fiatalkorúak addigi önálló büntető igazságszolgáltatását és a rájuk vonatkozó szabályokat beépítették az általános büntető törvénykönyvbe, illetve büntetőeljárás törvénybe.¹³⁵³ Innentől kezdve mind a mai napig ez a technikai megoldás jellemző a fiatalkorúak ügyének általános büntetőjogon belüli elhelyezésére.¹³⁵⁴ A 2011. évi LXXXIX. törvény pedig megszüntette a fiatalkorúak kizárólagos illetékességű bíróságait is a következő indokolással: „*Ezen ügyek elbírálásában résztvevő bírák semmi olyan különös szakértelemmel nem bírnak, amellyel a nem székhelyi, illetve a budapesti kerületi bíróságok bírái ne rendelkeznének. A nevezett bíróságok kivételes illetékességének megszüntetésével az ügyforgalomban meghatározó jelentőségű bíróságokon, a munkaterhet jelentősen csökkentve az ügyek gyorsabb elintézése várható.*”¹³⁵⁵ Az új illetékességi szabályokat számos kritika érte. Az OBH elnöke által 2013-ban létrehozott Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoportjának álláspontja szerint például az új illetékességi szabályok miatt „*elveszett a gyakorlat útján megszerzett tapasztalat.*”¹³⁵⁶ Ezenfelül újabb ténylegesen jelentkező probléma, hogy a most már fiatalkorúak ügyeiben is eljáró bírák számára nem biztosított egy olyan átfogó képzés, amely a nemzetközi

¹³⁴⁹TURI (2020): i. m. 153.

¹³⁵⁰BERTALDÓ András: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás 20. századi magyarországi története. *Jogtörténeti Szemle*, 2020/2, 47. https://epa.oszk.hu/04100/04139/00073/pdf/EPA04139_jogtorteneti_szemle_2020_02_46-53.pdf (Letöltés dátuma: 2024. 09. 25.)

¹³⁵¹VARGA József: A nevelési alapelv érvényesülése a fiatalkorúak büntetőjogában. *Scriptura*, 2022/1, 61.

[https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/179/scriptura22i_varga.pdf#:~:text=Varga%20József%20doktorandusz%20\(ELTE%20ÁJK\)%20A%20nevelési%20alapelv](https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/179/scriptura22i_varga.pdf#:~:text=Varga%20József%20doktorandusz%20(ELTE%20ÁJK)%20A%20nevelési%20alapelv) (Letöltés dátuma: 2024.09.21.)

¹³⁵²VASKUTI (2016): i. m. 157.

¹³⁵³1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről: VI. Fejezet a fiatalkorúakra vonatkozó külön rendelkezések

¹³⁵⁴ROSTA Andrea (2014): i. m. 323.

¹³⁵⁵VASKUTI András: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának aktuális kérdései. *OKRI Szemle*, Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2012, 169. https://www.okri.hu/images/stories/OKRISzemle2009/OKRISzemle_2011/013_vaskuti.pdf (Megtekintés dátuma: 2024.08.12.)

¹³⁵⁶HERMAN Szilárd: Fiatalkorú a büntetőjog bírói gyakorlatában. A fiatalkorúak bírósága. *Belügyi Szemle*, 2020/10, 12.

<https://real.mtak.hu/116021/1/Herman%20Szilárd%20Belügyi%20Szemle%202020.%20évi%2010.%20szám%2011-49..pdf#:~:text=Herman%20Szilárd.%20Fiatalkorú%20a%20büntetőjog%20bírói%20gyakorlatában.%20A%20fiatalkorúak%20bíróisága> (Letöltés dátuma: 2024.08.28.)

követelményeknek megfelelően felkészítené az igazságszolgáltatás fiatalokkal kapcsolatba kerülő tagjait a fiatalokkal való speciális kommunikációra, a gyermekek igényeihez igazodó eljárási követelményekre, és ellátná őket a gyermekek meghallgatásához szükséges egyéb speciális kompetenciákkal. Vaskuti András és számos tapasztalt bíró, büntetőjogtudós álláspontjával egyetértve úgy gondolom, hogy a fiatalok bíraskodása egyfajta sajátos, komplex szemléletet igényel. Ehhez nem feltétlenül kellene külön bíróságok, nem szükséges kizárólagos illetékességi szabály megállapítása, de a megfelelő szakértelem mindenképpen elengedhetetlen lenne¹³⁵⁷, ami viszont a hatályos szabályok keretei között egyrészt nem előírás, másrészt, s ez nagyobb aggodalomra adhat okot, e speciális szaktudás elsajátítása nehezen kivitelezhető.

¹³⁵⁷VASKUTI (2011): i. m. 170.

3. A GYERMEKKÖZPONTÚ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI

A dolgozat e fejezetében azokra a nemzetközi dokumentumokra koncentrálok, amelyek olyan alapvető elvárásokat, egyben ajánlásokat, útmutatókat tartalmaznak, melyek következetes alkalmazásával a gyakorlatban előbbre vihető a fiatalkori bűnözés megelőzése, illetőleg olyan komplex, több tudomány-és intézményrendszert átfogó megoldásokat, javaslatokat fogalmaznak meg, melyek az országoként eltérő igazságszolgáltatási, gyermekvédelmi rendszerek reformjain és az abban dolgozók munkájának viszonylagos összehangolásán keresztül igyekeznek megvalósítani a reintegráció azon univerzális célját, amelyet a XX. század elején felállított fiatalkorúak bírósága, illetve az ennek elméleti alapját képező nevelés, és „más elbánás” elve már világosan megfogalmazott és részben meg is valósított. A továbbiakban pedig egy olyan, főként az Egyesült Államokban alkalmazott, de más európai országokban, így hazánkban is egyre elterjedtebb, korszerű eljárési megközelítésmódot ismertetek, amely az elkövetővé válás egyik alapvető okát, vagyis a gyermekkori traumatikus élményeket helyezi a középpontba, így próbálva növelni a büntetőeljárás céljának a hatékonyságát.

3.1. A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott elvárások

A téma szempontjából megkerülhetetlennek minősülő nemzetközi normák közül a tanulmányba azért pusztán az elkövetkező három dokumentumot tartottam fontosnak beemelni, mivel egyfelől ezek fejtették ki a legnagyobb hatást a magyar joggyakorlatra, másfelől az elsők között foglaltak keretbe olyan reformgondolatokat, amelyekre a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségi rendszerére vonatkozóan azt megelőzően nem volt példa. Ezenfelül közös bennük, hogy valamennyi dokumentum alapvetően a fiatalkorúak büntetőjogának különállását, a felnőtt korú elkövetőkhöz képest „más elbánásra” lehetőséget biztosító büntető igazságszolgáltatás fenntartását hirdető irányzat nézeteit tükrözi.¹³⁵⁸

3.1.1. Pekingi Szabályok (ENSZ)

1985. november 29-én fogadták el a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó ENSZ minimum követelményeket magába foglaló Pekingi Szabályokat, mely a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonásának reformját tűzi ki célul.¹³⁵⁹ Az 1985-ös Szabályok az egyetlen olyan nemzetközi dokumentum, amely teljesen átfogóan foglalkozik a fiatalkorúak bűnözésével és büntető igazságszolgáltatásával. Az ENSZ közgyűlése által elfogadott egyéb irányelvek már csak a szabályozás egyes részterületeire terjednek ki.¹³⁶⁰ A dokumentum, mely a mai napig hatással van a bűnelkövető fiatalkorúak kezelésére vonatkozó tanulmányok, normák megalkotására, és gyakorlati alkalmazására, vagyis mintegy az alfáját és omegáját képezik az összes későbbi dokumentumnak¹³⁶¹, felsorolja azokat a feladatokat, amelyek megvalósítása az elsődleges prevenciót szolgálja. Így például a fiatalkorú bűnözés csökkentése érdekében ajánlják az elsődleges és másodlagos szocializációs műhelyek működéséhez szükséges feltételek biztosítását.¹³⁶²

¹³⁵⁸CSEMÁNÉ VÁRADI Erika - Lévay Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről - történeti és jogösszehasonlító szempontból. *Büntetőjogi kodifikáció*, 2002/1, 14.

¹³⁵⁹UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice. The Beijing Rules, adopted by the General Assembly Resolution 40/33/1985 <https://juvenilejusticecentre.org/en/wp-content/uploads/sites/3/2018/08/UNGA-Standard-Minimum-Rules-for-the-Administration-of-Juvenile-Justice.pdf> (Letöltés dátuma: 2024.05.09.)

¹³⁶⁰KOVÁCS Krisztina: Fiatalkorú bűnelkövetők reszocializációs nevelése. Speciálpreventív beavatkozások a szabadságvesztés alatt és azt követően. *De iurisprudentia et iure publico*, 2013/2, 6.

¹³⁶¹VASKUTI (2016): i. m. 76.

¹³⁶²Ennek részleteiről a Pekingi Szabályok 1.3. sz. rendelkezik

Vagyis a Pekingi Szabályokban megfogalmazódik az a több száz éves gondolat, melyet Cesare Beccaria olasz jogtudós nevéhez szokás kötni: „jobb megelőzni a büntetteket, mint büntetni azokat. Ez a fő célja minden jó törvényhozásnak.”¹³⁶³ Valamint általános szabályként rögzítik a rendőrségnek a fiatalkorúak jogainak tiszteletben tartására vonatkozó kötelezettségét, mely magában foglalja a „kemény” hangnem és a fizikai erőszak tilalmát.¹³⁶⁴ Ezen elv hazai gyakorlatban történő megjelenése, illetve a gyermekek (legyenek akár sértetti, akár elkövetői oldalon) kihallgatástechnikája a tanulmány utolsó fejezetében részletesebben kifejtésre fog kerülni. A Szabályok második és harmadik része a büntetőjogi igazságszolgáltatás működésében a speciálprevenció érvényesülését juttatja kifejezésre, ahol megfogalmazza többek között a differenciált és alternatív szankciórendszer és az egyéniesítésre lehetőséget adó szabályok, intézkedések választékának szükségességét, amelynél kiemelt fontosságot tulajdonítanak a közösségnek, a közösségre alapozott büntetéseknek.¹³⁶⁵ Esetükben tehát azért is kell mindenképpen érvényt szerezni a közösség gyógyító erejének, mivel: „a fiatalkorúaknak egyszerűen nincs sem anyagi, sem jogi lehetősége arra, hogy a számukra kedvezőtlen vagy traumatikus miliőhatások elől reálisan és szocializált formában térjenek ki.”¹³⁶⁶

3.1.2. Egyezmény a Gyermekek jogairól (ENSZ)

A dokumentumot az ENSZ Közgyűlése 1989. november 20-án fogadta el, 1991. évi LXIV. törvény útján a magyar jogrendszerben is közvetlenül alkalmazandó joganyaggá vált. Megjegyzendő, hogy a gyermekek jogait taxatív felsoroló egyezményhez a világon minden egyes állam csatlakozott kivéve az Egyesült Államokat. Annak ellenére azonban, hogy a legtöbb ország ratifikálta, mégis számtalanszor megsértik az e dokumentumban szereplő jogokat, hiszen rengetegen még csak nem is tudnak annak létezéséről. Noha az Egyezmény 42.cikke előírja saját maga széles körű megismertetését, deklarálva, hogy minden felnőttnek és gyermeknek tudomást kell szereznie ezen Egyezményről.¹³⁶⁷ Vagyis lényegében ha csak ezt az egy pontot szegi meg egy adott állam, azzal tulajdonképpen egyidejűleg az összes cikk megsértésének, be nem tartásának a veszélyének nyújt táptalajt. A téma szempontjából a legfontosabb, 40. cikket említeném meg, amely alapján „a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt, vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermeknek olyan bánásmódot kell biztosítani, amely előmozdítja a személyiség méltósága és értéke iránti érzékének fejlesztését, erősíti a mások emberi jogai és alapvető szabadságai iránti tiszteletet, és amely figyelembe veszi a korát, valamint a társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét.”¹³⁶⁸ A Gyermek Jogainak Bizottsága, először 1998-ban értékelte a Magyar Köztársaság első jelentését a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó szabályozás tekintetében.¹³⁶⁹ Ezt követően a Bizottság 2014-ben kiadott jelentése ismételtelen olyan jellegű aggályokat tartalmazott, melyek 1998 óta mind a mai napig nem kerültek kiküszöbölésre, s egyben ezen észrevételek indokolják a téma aktualitását, hiszen amíg ezen minimum követelmények nem érvényesülnek a gyakorlatban, addig a fiatalkorú bűnelkövetés visszaszorítása, valamint a rekriminalizálódás elkerülése megvalósíthatatlan feladatnak látszik. Az említett jelentésben többek között az alábbi problémák lettek megfogalmazva: a fiatalkorúak bíróságának felfüggesztése, ügyeiknek az általános hatáskörű bíróságok elé utalása, számukra pszichológusok hiánya, a gyermekek társadalomba történő reintegrációját segítő intézkedések

¹³⁶³ROSTA (2014): i. m. 147.

¹³⁶⁴DALLOSNÉ FARKAS Edina: *Fiatalkorú terheltek a büntetőeljárásban- a nemzetközi egyezmények és gyakorlat, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga tükrében*. Nyíregyháza, 2017, 9.

<https://www.mabie.hu/attachments/article/143/Fiatalkorú%20terheltek%20a%20büntetőeljárásban.pdf> (Megtekintés dátuma: 2024.08.27.)

¹³⁶⁵Pekingi Szabályok 17-18. sz.

¹³⁶⁶POPPER Péter: *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970, 163.

¹³⁶⁷1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről, 42. cikk

¹³⁶⁸1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről, 40. cikk 1. bekezdés

¹³⁶⁹VASKUTI (2016): i. m. 85.

hiánya, a büntethetőségi korhatár leszállítása 14 évről 12 évre egyes bűncselekmények esetén, a helyreállító igazságszolgáltatás elenyészően kevés alkalmazása.¹³⁷⁰ Ezen hibák megfelelő korrigálására a Bizottság 6 követelményt fogalmazott meg Magyarország számára, melyek közül a korábban írtakra is figyelemmel, a két legrelevánsabb, egyben megítélésem szerint legcélravezetőbbek az alábbiak: Állítsák vissza a fiatalkorúak külön képzésben részesített bírák vezetésével működő bíróságait. Növeljék az elérhető pszichológusok számát a törvénnyel összeütközésbe került gyermekek számára, valamint - tekintettel a gyermek egyéni igényeire - biztosítsák megfelelően a társadalomba történő visszailleszkedést szolgáló intézkedéseket.¹³⁷¹ Ezen pontok figyelembe vétele tehát egy olyan nemzetközi elvárást valósítana meg, amely hazai jogrendszerünkben az I. Büntetőnovella hatályba lépésével már száz évvel korábban megtörtént, igaz a kor sajátosságainak megfelelően. Ugyanakkor szelleme napjainkban is előre mutatónak, korszerűnek nevezhető, hiszen „a gyermekek és fiatalok bűnügyeiben eljáró bírónak nem rideg, a megtorló igazságot kereső büntető bírónak, hanem jóindulatu emberbarátnak kell lennie, aki ha kell szigorral, de ahol ez felesleges, tudjon szelidséggel, atyailag bánni a fiatalkorúval. E végből e feladatra mindenütt külön bírák jelölendők ki s részükre külön eljárási szabályok alkotandók.”¹³⁷²

3.1.3. Az Európai Parlament és Tanács 2016/800 (EU) irányelve

A gyermek- illetve fiatalkorúakkal foglalkozó számos nemzetközi dokumentum közül végezetül azért elengedhetetlen a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló alábbi irányelvet megemlíteni, mivel talán a legátfogóbban foglalkozik a büntetőeljárás alá vont kiskorúakkal. Kategorikusan felsorolja azokat az eljárási jogi garanciákat, amelyeket a tagállamoknak biztosítaniuk kell a számukra. Az ún. Children irányelv célja, hogy eljárási biztosítékokat hozzanak létre, amelyek garantálják, hogy a büntetőeljárás során a 18 év alatti eljárás alá vont gyermekek képesek legyenek a velük szemben folyamatban lévő eljárások megértésére és követésére, valamint a tisztességes eljáráshoz való joguk gyakorlására, továbbá hogy megelőzhető legyen a gyermekek bűnismétlése és elősegíthető legyen társadalmi beilleszkedésük.¹³⁷³ Az Európai Unió jogalkotásának ezen eredménye, melyet a nemzeti törvényhozásnak és jogalkalmazásnak is érvényre kell juttatnia, szintén előtérbe helyezi azokat az alapelveket, amelyek a XX. század elején markánsan jellemezték többek között a magyar rendszert is. Erre eklatáns példa az irányelv 35. pontja, mely kimondja, hogy: „A büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek számára biztosítani kell az egyéni értékeléshez való jogot a védelem, oktatás, képzés és társadalmi integráció tekintetében fennálló sajátos szükségleteik feltérképezésének érdekében, hogy meghatározzák, hogy igényelnek-e különleges intézkedéseket a büntetőeljárás során, és ha igen, milyen mértékben, valamint hogy megállapítsák büntetőjogi felelősségük mértékét, illetve egy adott büntetés vagy oktatási intézkedés megfelelőségét.”¹³⁷⁴

¹³⁷⁰ VARGA József: A fiatalkorúak büntetőjogának hazai gyakorlata a nemzetközi elvárások tükrében. in *Jogi fórum: publikáció*. Budapest, 2021, 11. https://www.jogiforum.hu/wp-content/uploads/2021/09/varga-jozsef_-fiatalkoruk-buntetojoganak-hazai-gyakorlata-a-nemzetkozi-elvarasok-tukreben_cimlappal.pdf (Letöltés dátuma: 2024. 01. 28.)

¹³⁷¹ United Nations, Committee on the Rights of the Child, CRC/C/HUN/CO/3-5 CRC/C/HUN/CO/3-5 (undocs.org) (Letöltés dátuma: 2024. 01. 28.)

¹³⁷² FINKEY Ferncz: *Fiatalkorú büntetettek és a modern törvényhozás*. Budapest, Franklin, 1909, 56. http://real-eod.mtak.hu/15671/1/Finkey_Fiatalkoru_Buntettek.pdf (Megtekintés dátuma: 2024. 01. 28.)

¹³⁷³ TORMÁSI-ALMÁSI Tímea: A fiatalkorúaknál alkalmazandó diverziós eljárások - Az elterelés formái a büntetőeljárásban. in *Jogi fórum: publikáció*. Szeged, 2021, 10.

[https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/tormasi_almasi_timea_diverziós_eljarások_a_fiatalkorúaknál\[jogi_forum\].pdf#:~:text=dr.%20Tormási-Almási%20Tímea.%20Szeged,%202021.%20január%202020.%201.%20Bevezetés.%20atalkori](https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/tormasi_almasi_timea_diverziós_eljarások_a_fiatalkorúaknál[jogi_forum].pdf#:~:text=dr.%20Tormási-Almási%20Tímea.%20Szeged,%202021.%20január%202020.%201.%20Bevezetés.%20atalkori) (Letöltés dátuma: 2024. 09. 16.)

¹³⁷⁴ Az Európai Parlament és A Tanács (EU) 2016/800 irányelve (35)

Úgy gondolom ennek a követelménynek mind jogszabályaink, mind a jogalkalmazás jórészt megfelel, a következő pontnak viszont már kevésbé: „A tagállamoknak megfelelő intézkedéseket kell tenniük annak biztosítása érdekében, hogy a gyermekeket érintő büntetőeljárásokkal foglalkozó bírák és ügyészek különleges kompetenciákkal rendelkezzenek e szakterületen vagy ténylegesen részt vehessenek szakirányú képzéseken, különösen a gyermekek jogait, a megfelelő kihallgatási technikákat, a gyermekpszichológiát és a gyermekekhez igazított kommunikációt érintően. A tagállamoknak továbbá megfelelő intézkedéseket kell tenniük a gyermekeket érintő büntetőeljárásokkal foglalkozó ügyvédek részére kínált szakirányú képzések előmozdítására is.”¹³⁷⁵ Ezen elvárásnak akár oly módon eleget lehetne tenni, tekintettel a korábbi jogalkalmazási tradíciókra, figyelembe véve a téma szakértőinek javaslatait, hogy még ha a fiatalkorúak önálló igazságszolgáltatása nem is valósul meg, az ügyekben eljáró szakembereknek egy átfogó, a gyermekkorral és az azzal járó sajátosságokkal foglalkozó továbbképzést biztosítsanak.

3.2. Betekintés egy működőképes módszerbe: A traumatudatos ítéllehozatal

Napjainkban szinte közhellyé vált a trauma szó használata, sokszor már-már felelőtlenül sokat használjuk, azonban jelentésével kevesebben vannak tisztában. Az pedig első pillantásra talán még kevésbé érthető, hogy mégis hogyan kapcsolódhat az igazságszolgáltatás ama szegmenséhez, amely az egyik legformalizáltabb, leghierarchizáltabb eljárással rendelkezik. Álláspontom szerint a trauma pontos megértése, illetve a bűnözői viselkedésben játszott szerepének felismerése óriási előrelépést jelenthet a büntetőeljárások hatékonyságának növelésében, mivel már maga a bírósági környezet is rendkívüli hatással bír az eljárási szereplőkre, kiváltképp a 25 év alattiakra, hisz nekik a homloklebenyük¹³⁷⁶ még fejlődésben van, vagyis a nevelő célú beavatkozásokra ők a leginkább fogékonyak. Éppen ebből kifolyólag lenne szükségszerű, hogy azok az eljárási szereplők, elsősorban bírák, ügyészek, védők, akiknek a cselekményeik, gesztusaik, szavaik jelentősen befolyásolják az érintett személyeket, érzékenyebb receptorokkal rendelkezzenek, nagyobb körültekintéssel járjanak el ebben a kérdésben. Sőt egy ennél is szélesebb körű tudatosítás is ajánlatos lehet, hiszen „minden tárgyalóteremben az adott társadalom normái és tabui tükröződnek. Amit a társadalom nem láthat, azt nem láthatják bírái és ügyészei sem.”¹³⁷⁷

3.2.1. A trauma fogalma, kapcsolata a kriminalitással

Mindenekelőtt érdemes meghatározni magát a fogalmat. A kábítószerrel való visszaélés és mentálhigiénés szolgáltatások adminisztrációja [SAMHSA] szerint az egyéni trauma olyan eseményből, eseménysorozatból vagy körülményrendszerből ered, amelyet az egyén fizikailag vagy érzelmi károsnak vagy fenyegetőnek tapasztal, és amely tartós káros hatással van az egyén működésére és fizikai, társadalmi, érzelmi vagy lelki jólétére.¹³⁷⁸ A trauma tehát nem csak egy rossz emlék, hanem az utána következő reakciók sokasága. Ott van a testünk működésében, agyunk áramköreiben, abban, ahogyan magunkhoz és másokhoz viszonyulunk. A trauma formálja a gondolatainkat, alakítja az énképünket, belefolyik a hitrendszerünkbe. A trauma az, ahogy a múlt uralkodik a jelenen.¹³⁷⁹ Ezenfelül befolyásolja az emberi viselkedést a neuroanatómia megváltoztatásával, ugyanis a tapasztalat formálja az agyat. Az idegtudósok kimutatták hogy a trauma megváltoztatja az agy azon útvonalait, amelyek a megismerést;

¹³⁷⁵Az Európai Parlament és A Tanács (EU) 2016/800 irányelve (63)

¹³⁷⁶a prefrontális kéreg az agyban, ami a tudatos döntésekért, elvont gondolkodásért felelős

¹³⁷⁷Alice MILLER: *Kezdetben volt a nevelés*. Budapest, Pont Kiadó, 2016, 173.

¹³⁷⁸Courtney EVANS – Kelly GRAVES - Georgios ANTONOPOULOS: Trauma among children and legal implications. *Cogent Social Sciences*, 2018/1, 2. <https://doi.org/10.1080/23311886.2018.1546791> (Letöltés dátuma: 2024.03.06.)

¹³⁷⁹Bessel van der KOLK: *A test mindent számon tart: az agy, az elme és a test szerepe a traumafeldolgozásban*. [Budapest], Ursus Libris. 2020, 166.

ítélethozatal; impulzusszabályozást; empátikus megértést; az érzelmek szabályozását; a fenyegetés észlelését, valamint a múlt, a jelen és a jövő megkülönböztetését, és a az információk szűrésének képességét irányítják. A traumának való korai kihatás aktiválja az agy stresszválaszát oly módon, amely befolyásolja az agy fejlődését és a neurális szinapszisok kölcsönhatását. Ennek eredményeül a sokkal nagyobb sebezhetőség számos tünet kialakulásának fokozott kockázatához vezet. A trauma viselkedési hatásai általában két nagy kategóriába sorolhatók: hipervigilancia (fokozott tudatállapot) és disszociáció (zsibbadás és leválás).¹³⁸⁰ A kiváltó okokat, tényezőket vizsgáló kutatások kétséget kizáróan bebizonyították, hogy a traumát elsősorban az erőszaknak való kitettség okozhatja, fizikai és szexuális bántalmazás, elhanyagolás, természetes katasztrófák és balesetek, valamint minden egyéb esemény, amelyek tehetetlenséget, félelmet, visszatérő hatást váltanak ki, reménytelenséget és állandó riasztási állapotot eredményeznek.¹³⁸¹ Az egyik első nagyszabású traumakutatás az ACE, másnéven ártalmas gyermekkori tapasztalatok tanulmány, egy hatalmas vállalkozás volt, amiben 17 000 embernek a felmérése zajlott 1995 és 1997 között. Ennek folyamán Kaiser Permanente és társai egy sor kérdést tettek fel a résztvevőknek a gyerekkorukkal kapcsolatban, annak érdekében, hogy megvizsgálják, hogy van-e kapcsolat a gyermekkorban átélt traumatikus események és a felnőttkorban jelentkező fizikai és mentális problémák között.¹³⁸² A kérdésekkel többek között arra voltak kíváncsiak, hogy a kérdezett vagy a vele egy háztartásban élő személy tapasztalt-e bántalmazást, elhanyagolást, illetve családi diszfunkcionalitást. Az eredmények sokkolták a kutatókat: a kérdezettek majdnem 2/3-ának van legalább egy ártalmas gyermekkori tapasztalata. Továbbá minél több ilyen kár ért egy embert gyermekkorában, annál valószínűbb, hogy annak mind fizikai, mind lelki lenyomata megmaradt felnőttkorban is, például sokkal gyakrabban előfordulnak náluk krónikus megbetegedések, öngyilkosság, rák, stb..¹³⁸³ A traumának, valamint a gyermekkorban átélt bántalmazásnak, elhanyagoló bánásmódnak a kriminalitásra való hajlandóságban, az elkövetővé, illetve áldozattá válásban játszott szerepét tanulmányozó jelentős mennyiségű kutatás, köztük két meta-analitikus áttekintés is azt mutatja, hogy a gyermekkorú áldozatok és azok, akik erőszak tanúi voltak, hajlamosabbak arra, hogy maguk is mind gyermekként, mind felnőttként erőszak elkövetőivé váljanak. A kutatások dokumentálták, hogy a poli-viktimizációt tapasztaló gyermekek különösen nagy kockázatot jelentenek a későbbi erőszak elkövetésére.¹³⁸⁴ Az okokra és következményekre egyszerűen utalva: a vert gyerekek tovább vernek, a fenyegetettek fenyegetnek, a megalázottak megaláznak, és a lelkükben megöltek ölnek.¹³⁸⁵ Ennek a reprodukciós ciklusnak a kiküszöbölésére jelenthetnének tehát megfajtást az olyan speciális megoldások, eljárások, amelyek egy fajta traumatudatos lencsén keresztül figyelik, és megfelelő reakcióval kezelik e populációt, amely módszerek eredményeit az igazságszolgáltatásban is adaptálni lehetne.

¹³⁸⁰Miriam GOHARA: In Defense of the Injured: How Trauma-Informed Criminal Defense Can Reform Sentencing. *American Journal of Criminal Law*, 2018/1. <https://ssrn.com/abstract=3232243> (Letöltés dátuma: 2024.04.02.)

¹³⁸¹Substance Abuse and Mental Health Services Administration, SAMHSA's National Center on Trauma-Informed Care and SAMHSA's National GAINS Center for Behavioral Health and Justice: Essential Components of Trauma Informed Judicial Practice. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration. 2013. 3.

https://nasmhpd.org/sites/default/files/DRAFT_Essential_Components_of_Trauma_Informed_Judicial_Practice.pdf#:~:text=An%20essential%20component%20of%20being%20trauma-informed%20is%20to%20understand%20these (Letöltés dátuma: 2024. 09.16.)

¹³⁸²Vincent J. FELITTI [et al.]: Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, 1998/4, 245-58.

<https://www.ajpmonline.org/action/showPdf?pii=S0749-3797%2898%2900017-8> (Megtekintés dátuma: 2024.09. 08.)

¹³⁸³Eva MCKINSEY [et al.]: *Trauma-informed Judicial Practice from the judges perspective*. Bolch Judicial Institute at Duke Law, 2022, 35. https://judicature.duke.edu/wp-content/uploads/2022/09/MCKINSEY_Summer2022.pdf (Letöltés dátuma: 2024. 09. 21.)

¹³⁸⁴Alison FOGARTY [et al.]: Factors promoting emotional-behavioural resilience and adjustment in children exposed to intimate partner violence: a systematic review. *Australian Journal of Psychology*, 2019/4, 375-389, <https://doi.org/10.1111/ajpy.12242> (Letöltés dátuma: 2024. 10. 01.)

¹³⁸⁵MILLER (2016): i. m. 191.

3.2.2. A trauma-alapú megközelítés alkalmazása a büntetőeljárásban

A traumainformálódás lényeges eleme, hogy ezeket a viselkedéseket ne egy mentális betegség jellemhibáiként vagy tüneteiként értsük meg, hanem olyan stratégiákként vagy viselkedési adaptációkként, amelyeket a múltbeli trauma fizikai és érzelmi hatásainak kezelésére fejlesztettek ki. Ez a paradigmaváltás nem jelenti azt, hogy ne kelljen felelősséget vállalni az illegális magatartásért, de lehetőséget biztosít olyan megközelítések alkalmazására, amelyek a leghatékonyabbak a helyreállítás előmozdításában és a visszaesés csökkentésében.¹³⁸⁶ Ugyanis ha a traumatizált vádlottakat nem kezelik, nagyobb mértékben veszélyeztetik a közbiztonságot, mint ha érdemi terápiás ellátásban részesülnének. Ennek a rendszernek a gyökerei az Egyesült Államokba nyúlnak vissza, módszertanát az ottani igazságszolgáltatási rendszerben kezdték el kidolgozni. A téma úttörői a *Juvenile and Family Court Journal*-ban 2006-ban a "trauma-alapú ellátás" fogalmát a büntetőjogi kontextus előterébe is helyezték. Közel egy évtizeddel később a SAMHSA kormányzati ügynökség kidolgozott egy keretrendszert a trauma-alapú megközelítés alkalmazására, amelyet számos szolgáltatási rendszerben el lehetett fogadni, beleértve a büntetőjogi rendszert is.¹³⁸⁷ Ezen rendszerszemléletű változtatásnak köszönhetően az Egyesült Államokban ma már sok bíró, ügyvéd és más rendszerszereplő felismeri, hogy nemcsak a traumát nem lehet figyelmen kívül hagyni a munkájuk során, hanem a traumatudatos megközelítés elfogadása is része a munkájuk jó elvégzésének.¹³⁸⁸ Annak érdekében, hogy empirikus kutatási eredményekkel rendelkezzenek a projekt hatását illetően, az elmúlt években egy kutatócsoport azt tűzte ki célul, hogy feltárja a bírák traumaképzéssel és traumával kapcsolatos tárgyalótermekkel kapcsolatos felfogását. A folyamat 2021 augusztusában kezdődött egy kísérleti traumaoktatási tanfolyammal az észak-karolinai kerületi bíróság bíráinak egy kis csoportja számára.¹³⁸⁹ A kurzus tartalmazott egy ülést a trauma agytudományáról, amelyet egy pszichiátriai professzor vezetett; az államon belüli traumamozgalomról szóló ülést, amelyet klinikai pszichológus vezetett; valamint egy ülést a traumával kapcsolatos ügyekben eljáró bíróság gyakorlati alkalmazásáról a tárgyalóteremben, amelyet két tapasztalt bíró vezetett.¹³⁹⁰ Elmondható tehát, hogy egy olyan átfogó képzésben részesültek, amely elsősorban nem további jogi ismereteket adott át, hanem olyan tudást közvetített a résztvevők számára, amely a mindennapi gyakorlat során felmerülő problémákra kínál segítséget. Ezen kutatómunka mellett rengetegen foglalkoznak a témával, számos tanulmányban például a védő kiemelt szerepe kap hangsúlyt, mivel érdemi védelmi nyomozás és érdekképviselet nélkül az igazságszolgáltatási rendszerben senki sem fogja tudni milyen mértékben enyhítő és releváns az adott egyén traumája az egyéni szankciók kiszabása során.¹³⁹¹ Az ezzel foglalkozó szakirodalomban továbbá következetesen egyetértenek abban, hogy a traumatudatos bírósági rendszereknek együtt kell működniük más rendszerekkel, hogy keresztképzést és interdiszciplináris integrációt biztosítsanak a kriminalisztikai csoportok, a bírósági személyzet, a bűnüldözés, valamint a szociális szolgálat és a közösségi ügynökségek között. Az erők egyesítése segíthet minimalizálni annak kockázatát, hogy a gyermekek újra ki legyenek téve további traumáknak, és ösztönözheti a következetes trauma-alapú szolgáltatásokat a jogi folyamat során. A trauma-alapú rendszerek létrehozásának másik módja a trauma-központú oktatás és készségfejlesztő képzések biztosítása minden igazságügyi és bírósági alkalmazott számára.¹³⁹² Valamint a projektnek hála arra a következtetésre jutottak,

¹³⁸⁶SAMHSA: Essential Components of Trauma Informed Judicial Practice. 5.

¹³⁸⁷Eva MCKINSEY [et al.]: *Trauma-informed Judicial Practice from the judges perspective*. Bolch Judicial Institute at Duke Law, 2022, 36.

¹³⁸⁸Deborah W. DENNO: How Courts in Criminal Cases Respond to Childhood Trauma. *Marquette Law Review*, 2019/2.

<https://scholarship.law.marquette.edu/mulr/vol1103/iss2/6>

(Megtekintés dátuma: 2024. 10. 01.)

¹³⁸⁹MCKINSEY [et al.]: i. m. 36.

¹³⁹⁰MCKINSEY [et al.]: i. m. 37.

¹³⁹¹GOHARA (2018): i. m. 9.

¹³⁹²EVANS - GRAVES - ANTONOPOULOS (2018): i. m. 7.

hogy a jövőbeli képzéseknek tartalmazniuk kell azoknak az embereknek a hangját, akik traumát éltek át és részt vettek az igazságszolgáltatásban. Míg sok traumaoktatási program egyre inkább bevonja a rendszer különböző szereplőit és tudományos szakértőit, az igazságszolgáltatásban részt vevő emberek bevonása nem általános gyakorlat.¹³⁹³

3.2.3. Magyar megoldás: Gyermekbarát igazságszolgáltatás

A gyermekbarát igazságszolgáltatás kifejezés az európai igazságügyi miniszterek 28. konferenciáján (Lanzarote, 2007. október) elfogadott nyilatkozatában szerepel először, és átfogó jelleggel a 2010-es irányelv foglalkozik vele. Az ET- dokumentum szerint a „gyermekbarát igazságszolgáltatás” fogalma: „*A gyermekbarát igazságszolgáltatás egy olyan igazságszolgáltatási rendszert jelent, amely garantálja, tiszteletben tartja és hatékonyan érvényre juttatja valamennyi gyermeki jogot az elérhető legmagasabb színvonalon, az alábbiakban rögzített alapelvek szem előtt tartásával és a gyermek fejlettségének, érettségi fokának és az ügy körülményeinek figyelembevételével. Így a gyermekbarát igazságszolgáltatás jellemzői különösen az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést, a gyermek életkorának megfelelő, gyors, az emberi méltóságot tiszteletben tartó, a gyermeki jogokat elismerő és figyelembe vevő rendszer, amelyben érvényre jut a gyermek joga az eljárásban való részvételle, az eljárás megértésére, a magán és családi életének tiszteletben tartására és a méltóságára.*”¹³⁹⁴ Magyarországon a 2012-es év hozta meg az igazi áttörést, az Országos Bírósági Hivatal ezt az évet jelölte meg a gyermekbarát igazságszolgáltatás évének. Ennek eredményeképpen jelentős pozitív változások következtek be. Az első konkrét lépést, amely kifejezetten a gyermekbarát igazságszolgáltatás nevében történt, a rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermek meghallgató szobák kialakításáról szóló 32/2011. (XI.18.) KIM rendelet jelenti. A rendelet értelmében 14 éven aluli gyermek meghallgatására (kötelezően) csak ilyen, speciálisan kialakított szobákban kerülhet sor.¹³⁹⁵ Egyel magasabb szinten pedig megalkották a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósításáról szóló egyes törvények módosításával összefüggő 2012. évi LXII. törvényt, amely a Btk.-, a Be.- és a Pp.-beli szabályozás részévé teszi, hogy a fiatalkorúakkal az eljárás során koruknak, érettségüknek és fejlettségüknek megfelelően kell bánni, részükre a körülöttük folyó eljárásról érthető módon tájékoztatást kell adni.”¹³⁹⁶ Továbbá az Országos Bírósági Hivatal létrehozott egy munkacsoportot egy egységes koncepció kialakítása érdekében, amely konferenciák szervezése, valamint tervszerű lépések megtétele útján kezdte meg a gyermekbarát igazságszolgáltatás gyakorlatának a megteremtését. 2014 végére valamennyi hét főnél nagyobb létszámú bírósági épületben gyermekbarát kihallgatószobák létrehozására került sor. Ennek az volt a célja, hogy az eljárások során valamilyen módon csökkentsék a gyermekeket érő káros hatásokat.¹³⁹⁷

E fejezet zárásaképp, visszacsatolva az ismertetett külföldi módszerre, csatlakozva azon álláspontokhoz, melyek szerint hazánkban hiába vannak már olyan jogszabályok, amelyek a gyermekek érdekét, védelmét helyezik a középpontba, ha a papíron megfogalmazott elvárásoknak nem lehet a gyakorlatban érvényt szerezni. Emiatt megítélésem szerint az áthidalhatatlannak tűnő rendszerszintű problémák megoldását az segítené elő, ha miután kellő értő figyelmet szentelünk a témának, akárcsak a gyerekeknek, jobban meg lehetne érteni ezen speciális elkövetői csoport különleges szükségleteit, amelyeket figyelembe kell venni a

¹³⁹³Eva MCKINSEY [et al.]: *Trauma-informed Judicial Practice from the judges perspective*. Bolch Judicial Institute at Duke Law, 2022, 36., 45.

¹³⁹⁴GYURKÓ Szilvia: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. in *Kriminológiai Tanulmányok*, 49. Budapest, OKRI, 2012, 111.

https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_49_2012/007_gyurko.pdf (Letöltés dátuma: 2024. 09. 10.)

¹³⁹⁵GYURKÓ Szilvia: Gyermekközponit igazságszolgáltatás Magyarországon. *Belügyi Szemle*, 2013/9, 27-28.

¹³⁹⁶KOVÁCS (2013): i. m. 3.

¹³⁹⁷TURI (2020): i. m. 163.

büntetőeljárás során, illetve azt követően a reintegrációs folyamat alatt. Ezen bonyolult és érzékeny feladat végrehajtása azonban magától értetődően nem nyugodhat kizárólag a jogászok vállán, vagyis elkerülhetetlen, hogy a szakmák közötti együttműködés intézményesített formája bevezetésre kerüljön. Szükség van olyan megoldások alkalmazására, amelyek lehetővé tennék, hogy a fiatalokkal kapcsolatba kerülő foglalkozások képviselői kellő, a gyermekek speciális igényeivel tisztában levő szakmai felkészültséggel rendelkezzenek. Ehhez járulhatna hozzá az olyan általánosan végezhető, akár államilag támogatott képzések megszervezése, amelyeken a jogászok különböző speciális kurzusokat, például fejlődéslélektant, traumatudatos-szemléletmódot sajátíthatnának el. Valamint ugyanez a másik irányba működtetve pedig úgy nézne ki, hogy a gyermekvédelmi ellátórendszerben dolgozó szakembereket a gyermekek jogaira, alapvető jogi ismeretekre oktatnák, (amelyet később ők maguk továbbadhatnának az érintetteknek, vagyis a gyerekeknek, egyfajta általános jogtudatosságot biztosítva számukra.)

4. A GYERMEKEK HELYZETE A MAGYAR BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

Ebben a fejezetben a gyermek-és fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonásának alapját képező két legfontosabb extern normatív aktusnak a tárgy szempontjából legmeghatározóbb rendelkezései kerülnek ábrázolásra, illetve a kiskorú sértettekre vonatkozó legalapvetőbb szabályokról is lesz néhány szó. Végezetül a hatályos szabályozás érvényesüléséről, valamint a nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott iránymutatások gyakorlatban történő megjelenéséről kérdeztem egy fiatalkorúak ügyeivel is foglalkozó büntetőbírónt azért, hogy egy szinte mindenre kiterjedő, reális képet lehessen kapni a joggyakorlatról.

4.1. A hatályos szabályozás alapvetései

Az előző fejezetben írtakat folytatva, először is esszenciális említést tenni a 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: Be.) egyes gyermekbarát újításairól. A 2018 július 1. napjától hatályos Be.-ben a gyermekközpontú igazságszolgáltatás kialakításával összefüggésben vállalt jogharmonizációs folyamat végeredményének tekinthető a kiskorú eljárási szereplőket érintő szabályozás és a fiatalkorúak külön eljárása. A kiskorúakat érintő eljárási szabályozás elsősorban a gyermeket megillető jogok érvényre juttatásának biztosítására fókuszál, amellyel kapcsolatban elmondható, hogy a fiatalkorú elkövetővel kapcsolatban biztosított többlet garanciák bizonyos értelemben jobban hasonlítanak a sértetthez kapcsolódó támogató jellegű garanciákhoz, mint a terhelti pozícióhoz.¹³⁹⁸ Fontos azt is meghatározni még a speciális eljárásjogi szabályok ismertetése előtt, hogy az anyagi jogi rendelkezések alapján kik tartoznak a fiatalkorú elkövetők körébe. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (továbbiakban Btk.) a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések az Általános Részben, külön fejezetben (XI. fejezet) helyezkednek el, a kódex alkalmazását e fejezet eltéréseivel kell alkalmazni. Ez alapján fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennolcadikat nem.¹³⁹⁹ Gyermekkorú pedig az, aki a tizennegyedik életévét nem töltötte be, mely személy nem büntethető. Ezt az ellentmondást (pontosabban életkori átfedést) az oldja fel, hogy a törvény gyakorlatilag ketté veszi a gyermekkort, s az általánosan irányadó gyermekkorból (tizennégy év alatt) kiemeli kilenc súlyosabb bűncselekmény elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, és még nem töltötte be a 14. életévét, vele szemben lehetővé teszi a büntethetőséget.¹⁴⁰⁰ A korábbi jogalkotási célokat megőrizve, a nemzetközi egyezményekben megállapított követelményekkel összhangban továbbra is a fiatalkorúval szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjön, és a társadalom hasznos tagjává váljon, erre tekintettel az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiatalkorú nevelését és védelmét kell szem előtt tartani.¹⁴⁰¹ Továbbá a büntetőeljárási törvény az eljárás hatálya címszó alatt expressis verbis rögzíti, hogy a fiatalkorú elleni büntetőeljárásnak azzal szemben van helye, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennolcadikat nem.¹⁴⁰² A Be. karakteresen jeleníti meg a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás célját,¹⁴⁰³ amikor rögzíti, hogy a fiatalkorú elleni büntetőeljárást úgy kell lefolytatni, hogy az a fiatalkorú nevelésének, illetve

¹³⁹⁸NAGY Zsolt: *A fiatalkorúakra vonatkozó speciális büntető eljárásjogi rendelkezések: szakdolgozat*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Deák Ferenc Továbbképző Intézete, 2019, 50.

[https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_zsolt_fiatalkorukra_vonatkozó_spezialis_bunteto_eljarasjogi_rendelkezesek\[jogi_forum\].pdf](https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_zsolt_fiatalkorukra_vonatkozó_spezialis_bunteto_eljarasjogi_rendelkezesek[jogi_forum].pdf) (Letöltés dátuma: 2024.08.27.)

¹³⁹⁹Btk. 105.§ (1) bekezdés

¹⁴⁰⁰Btk. 16.§

¹⁴⁰¹Btk. 106.§ (2) bekezdés

¹⁴⁰²Be. 678. § (1) bekezdés

¹⁴⁰³MÁTYÁS Ferenc: *Jogorvoslatok és külön eljárások az új Be.-ben*. Jogászvilág, 2017. <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/jogorvoslatok-es-kulon-eljarasok-az-uj-be-ben> (Megtekintés dátuma: 2024. 01. 28.)

testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődésének az előmozdításával biztosítsa a fiatalkorú társadalmi beilleszkedését, és azt, hogy a fiatalkorú ne kövessen el újabb bűncselekményt.¹⁴⁰⁴ Kijelenthető ezek alapján, hogy mind az anyagi, mind az eljárásjogi törvényben a jogalkotó elérendő célként tűzte ki a fiatalkorúakkal kapcsolatos ügyekben a nevelési elv érvényre juttatását. Ezt elősegítendő számos eljárásjogi garancia, illetve szabály került bevezetésre a törvénybe, melyek közül a leglényegesebbeket a következő részben fogom bemutatni.

4.2. A fiatalkorúakra vonatkozó speciális rendelkezések

A speciális szabályok közül legfőképpen azokat emelném ki, amelyek a leginkább determináló jellegűek, valamint amelyek az általános szabályokhoz képest a legmarkánsabb eltérést mutatják, ezek pedig a bizonyítási eszközök körében mutatkoznak. Ugyanis a törvény mindkét irányban megtöri a szabad bizonyítás elvét azzal, hogy bizonyos eszközöket kötelezővé tesz, másfelől kizárja a poligráf, mint bizonyítási eszköz használatát.¹⁴⁰⁵ Elsőként megjegyezhető, hogy a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban öt különféle bizonyítási eszközről lehet beszélni: a környezettanulmányról, a pártfogó felügyelői véleményről vagy összefoglaló pártfogó felügyelői véleményről, a szakvéleményről, a pártfogó felügyelő tanúvallomásáról, és a fiatalkorú törvényes képviselője vagy a fiatalkorú gondozását ellátó más személy tanúvallomásáról.¹⁴⁰⁶ Ezek közül kötelező jelleggel beszerzendő bizonyítási eszköz a környezettanulmány, amelyet a pártfogó felügyelő készít el. Ez csak és kizárólag a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban igénybe vehető speciális bizonyítási eszköz.¹⁴⁰⁷ Ennél a résznél létfontosságú kitérni a pártfogó felügyelőre is. A jogintézmény célja, hogy a pártfogolt ellenőrzésével és irányításával elősegítse annak megakadályozását, hogy ismételten bűncselekményt kövessen el, segítséget nyújt a társadalomba való beilleszkedéséhez, az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez. Járulékos szankció lévén, az alkalmazott büntetés vagy intézkedés mellett eredményesen segítheti elő a fiatalkorú nevelését.¹⁴⁰⁸ A pártfogó közvetítői szerepet tölt be az elkövető és a társadalom között. Feladata a kapcsolattartás és a magatartási szabályok megtartásának ellenőrzése, hiszen az általános jellegű magatartási szabályok mellett a fiatalkorúak esetében fontosak a bíróság, illetve az ügyészség által előírt külön magatartási szabályok, melyek célja a fiatalkorú visszatérése a helyes útra.¹⁴⁰⁹ A külön magatartási szabályok a funkciójuk szerint lehetnek erkölcsi és büntetőjogi szabályok megerősítésére szolgáló, korlátozó és kötelező, egészségügyi, szociális jellegű, illetve a munkavégzéssel, és a szabadidő eltöltésével kapcsolatos szabályok. A fiatalkorúak számára előírható például konfliktuskezelés, problémamegoldás, felelősségvállalás, empátia és önbizalom fejlesztés, - a jóvátételi tevékenységeken esetmegbeszélő konferencián, vagy családi döntéshozó csoportkonferencián való részvétel. Előírható pszichológiai tanácsadás, tanulást segítő program.¹⁴¹⁰ Végül ajánlatos kitérni a soron kívüliségre, mivel a Be. alapján ha a büntetőeljárásban tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett vagy terhelt vesz részt, akkor azt az eljárást soron kívül kell lefolytatni.¹⁴¹¹ Ezzel szorosan összefügg az ún. *gyors eljáráshoz való jog*, amely kiemelt fontosságú a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárásokban, mivel minél hosszabb idő telik el a cselekmény elkövetése és a felelősségre vonás között, annál kevésbé valószínű, hogy a büntetés eléri a kívánt pedagógiai célt és annál nagyobb eséllyel lesz a fiatalkorú megbélyegzés áldozata. Hatékony szabályokkal (pl. a bizonyítékok beszerzésére nyitva álló időtartam

¹⁴⁰⁴ Be. 677. §

¹⁴⁰⁵ KRETZ (2017): i. m. 51.

¹⁴⁰⁶ TURI (2020): i. m. 157.

¹⁴⁰⁷ Be. 684. § (2)

¹⁴⁰⁸ Nagykommentár a Btk. törvényhez a 119. §-ához

¹⁴⁰⁹ TORMÁSI-ALMÁSI (2021): i. m. 27.

¹⁴¹⁰ Kommentár a Be. törvényhez a 690. §-ához

¹⁴¹¹ Be. 79. § (1) bek. b. pont

meghatározásával) kell megtalálni a megfelelő egyensúlyt a fiatalkorúak gyors eljáráshoz való joga, valamint a vád és védelem tárgyalásra való felkészüléshez való joga között.¹⁴¹² Ezekből a szabályokból is látszik, hogy az egész törvényt átható büntetőeljárásjogi alapelvek mellett, illetőleg azokat kiegészítve a fiatalkorúakra vonatkozó speciális rendelkezések egy olyan rendszert valósítanak meg, ahol jogszabályi szinten valóban megvalósul a gyermekek védelme, és ahol a gyermekek mindenek felett álló érdekét helyezik előtérbe. A tanulmány záró részében annak járok utána, hogy a papíron megfogalmazott előírások miképpen mutatkoznak meg a mindennapokban megjelenő ügyekben.

4.3. A fiatalkorúak bírójának kihívásai: a joggyakorlat valósága

Annak érdekében, hogy a tanulmány megfoghatóbb, gyakorlatiasabb szemléletű legyen, olyan, aminél láthatóak az elméletben megfogalmazott szakmai meghatározások és célkitűzések eredményei, szükségét éreztem annak, hogy lássam, hogyan néz ki a valóságban egy ilyen eljárás. Ehhez hatalmas segítséget jelentett, hogy a szakma egyik hazai kiválóságának tehettem fel a felmerült kérdéseket. Hirtling Ibolya bírónővel készített interjúm során a joggyakorlatban felmerülő kihívásokról, és azok lehetséges megoldásairól kaptam egy olyan kézzelfogható képet a kérdéskörrel, amely lebilincselő láttelepet nyújt a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásáról. Az összes felmerült témakörből dolgozatomba csak azokat emelném be, amelyek jelen esetben megítélésem szerint, a legnagyobb relevanciával bírnak.

1. Tapasztalatod szerint ma Magyarországon a fiatalkorúak büntetőeljárásában megvalósul a különböző nemzetközi normákban, illetve hazai jogszabályokban megfogalmazott célkitűzések (gondolok itt például a Be. 670. szakaszára)?

Én bízom benne, hogy igen. Én magam 1999 áprilisa óta vagyok bíró. Szakjogi kiegészítő diplomát is szereztem. 10 évig a központi igazgatásban az ezzel foglalkozó munkacsoportnak, kabinetnek is a tagja voltam. 2020-ban kint voltam a genfi gyermekjogi bizottság előtt a kormányzati delegációval. Most már a 2018 júliusa óta hatályos Be. nagyon sok olyan szabályt tartalmaz, ami úgyis mondhatjuk, hogy gyermekvédelem a büntetőeljárásban. Aztán a 12/2018-as rendelet, ami egy picit ennek a végrehajtási rendelete, a különleges bánásmódról, a gyermekek kihallgatása során figyelembe veendő szabályokról szól. És ezt azért, az ilyen ügyekkel foglalkozó bírák ismerik.

2. Szerinted minden egyes eljáró bírónál jellemző ez a szakmai nyitottság, illetve tudás, vagy ezt embere válogatja inkább?

Én azt gondolom, hogy az lenne az ideális, ha így lenne. De embere válogatja még. Tehát amíg nem kötelező nálunk az, hogy többletképzettséghez kötjük a kijelölést, addig nem elvárható. Nagyon sokan vagyunk a rendszerben, akik vagy gyermekjogi, vagy szimplán szakjogi végzettséggel rendelkeznek. Sokan vagyunk, de még azért nem csak mi tárgyalunk ilyen ügyeket. Tehát a másfajta ügyeknek a leterheltsége, ami, jelentkezik egy bíróságon, az bőven elképzelhető, hogy ezt a kívánalmat megbontja, és nincs is erre vonatkozóan egy ilyen szabály, hogy a gyermekek ügyeiben csak ez járható. Holott minden egyes nemzetközi dekrétum, ha megnézzük az ENSZ Gyermekjogi Egyezményét is akár ezt deklarálja. A legutóbbi országjelentés után a záródokumentumban, amit a gyermekjogi bizottság fogalmazott, ez

¹⁴¹²BERTALDÓ András: *Fiatalkorú terheltek a büntetőeljárásban - a nemzetközi egyezmények és gyakorlat, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga tükrében: doktori értekezés.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2021, 66. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23986/bertaldo-andras-phd-2021.pdf?sequence=1#:~:text=Bertaldó%20András:%20Fiatalkorú%20terheltek%20a%20büntetőeljárásban%20-%20doktori%20értekezés%206> (Letöltés dátuma: 2024. 09. 25.)

főszerepet kap, hogy képzettek legyenek azok az igazságügyi alkalmazottak, akik gyerekekkel foglalkoznak. De nemcsak igazságügyben, hanem bárhol.

3. Meglátásod szerint mennyire érvényesülnek ma Magyarországon a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásokban a gyermekközpontú igazságszolgáltatás alapelvei?

Szerintem érvényesülnek. Egyrészt azért, mert az új Be. már ennek a szellemében született. 2015 novemberétől vontuk be az eljárási törvényünkbe azokat a szabályokat, amik már megkülönböztették az átlag tanútól a gyermekkorú tanút. És aztán ebből lett egy olyan különleges bánásmódot igénylő sértetti fogalom, ami az új törvénybe már így került be. És azt gondolom, hogy még az utóbbi időszakban is a 12/2018-as rendeletnek a csiszolgatása, különösen a gyermekek meghallgatása körében, az már tényleg a legnagyobb kívánalmakat is magában foglalja. És bízom benne, hogy a bíró kollega, ha találkozik egy ilyen ügygel, akkor kinyitja a jogszabályokat. Tehát a jogszabályi környezetünk szerintem abszolút megfelel a nemzetközi jognak.

4. Tapasztalatod szerint a környezettanulmány, mint a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban kötelező jelleggel beszerzendő speciális bizonyítási eszköz valós képet mutat az adott személy helyzetéről? Milyen mértékben szokták figyelembe venni azt az ítélelhozatalnál?

Nagyon. Én azt gondolom, hogy egy jó környezettanulmány a bírónak egy óriási mankót ad a kezébe. Ugyanis a környezettanulmány, az feltérképezi azt a családi légkört, ahonnan jön a gyerek. Ezt lehet mondani az anyagiakra, lehet mondani az erkölcsi, értelmi közegre. Feltérképezi azt is, hogy a gyerek az iskolába hogy viselkedik. Vannak-e céljai, mit csinál? Egy jó környezettanulmány egy picit az alkalmazandó joghátrány felé is orientálni tudja a bírót. Tehát, hogy mi az, amit a gyereknek kell, hogy javítsunk rajta, mi az, amiben az egyensúly kicsit megbomlott, és ott kell valami beavatkozás. A fiatalkorúaknál azért nem az a célunk, hogy megbüntessük őket, hanem hogy megjavítsuk őket, és, hogy ne kövessen el több ilyen cselekményt. Azt pedig úgy tudjuk leginkább, ha jó mintát adunk neki. A pártfogó felügyelő és a külön magatartási szabályok erre nagyon jók. És annak a kezdete, hogy mégis honnan induljunk ki, arra a környezettanulmány adja szerintem az alapot.

5. Hogyan érvényesül a soron kívüliség szabálya a fiatalkorúak ügyében? Mennyire lehet valóban megakadályozni ezen eljárások indokolatlan elhúzódását?

Hát kisebb bíróságokon biztos, hogy érvényesül, de nehéz. Egyre több az olyan ügy a bíróságon, ami valamilyen soronkívüliséget élvez. És nagyon nehéz ezeket tartani. Törekszünk rá, hogy így legyen, de nem biztos, hogy mindig meg tudjuk tartani. De ez a leterheltséggel függ össze, illetve nem is a leterheltség, hanem, hogy már majdnem minden ügy soron kívüli.

6. Meglátásod szerint Magyarország megfelel azoknak az egyes nemzetközi egyezményekben, illetve irányelvekben (például Pekingi Szabályok, Tokiói Szabályok, Az Európa Parlament és a Tanács 2016/800 irányelve) felállított követelményeknek, mint például a más elbírás elvének érvényesítése a fiatalkorú vádlottak, tanúk vonatkozásában, valamint mennyire érvényesül a nevelés előtérbe helyezésének szükségessége?

Alapvetően a jogszabályaink szerintem maximálisan megfelelnek. Hogyha megnézzük az új büntető eljárási törvényt, az abszolút megfelel ezen elveknek. Ha megnézzük a fiatalkorúakra vonatkozó eltérő szabályokat a Btk-ban, azok is. A fokozatosságot is betartjuk. Tehát általában egy megrovással, próbára bocsátással indul egy fiatalkorúnak a kriminalisztikai karrierje. És akkor már tényleg több, és súlyos bűncselekmény kell ahhoz, hogy mondjuk javítóba kerüljön. A javító intézet egyébként szerintem Magyarországon egy nagyon jó intézmény.

7. Álláspontod szerint a büntető igazságszolgáltatás hatékonyabb volt a fiatalkorú vádlottak vonatkozásában, amikor önálló törvényben került sor a rájuk vonatkozó különleges szabályok rendszerezésére?

Hát ez egy 30 éves történet. Nagyon régóta dilemma, hogy önálló kódex, önálló bíróság legyen-e. Az én megítélésem szerint jó lenne. Azért lenne jó, mert azt vallom, hogy a gyermekek, ők teljesen mások, és máshogy működnek, mint a felnőttek. Tehát nagyon fáj amiatt a szívem, hogy Magyarországon nincs úgy fiatalkorúak bírósága, hogy oda képzett, csak ezzel foglalkozó bírák kerüljenek. Mert sajnos kerülnek olyan bírók kezébe ügyek, ahol nem a megfelelő szakmaisággal dolgoznak. Külön kódex, annak mondjuk olyan szempontból nagy jelentősége nincsen. Én inkább a szakember gárdába látnám a változtatási lehetőséget. Azt gondolom, hogy a legutóbbi változtatáskor sok olyan bíró kezébe került ügy, ahol a bíró nem akart gyerekekkel foglalkozni, és ez a gyerekeknek nem volt jó. És azért a fiatalkorúak bíróságain felhalmozódott egy olyan szakmai tudás, amit egymástól tanultunk autodidakta módon, tehát én is beültem idősebb kollegákhoz elsajátítani azt a tárgyalási technikát, amivel ő kihallgatott egy fiatalkorú vádlottat, vagy egy tanút. Tehát, amíg erre nem volt szabály, onnan tudtam, mert láttam az idősebben, aki már nagyon sok ügyet hallgatott ki, és volt rá érzékenysége, figyelme, receptorai, ami nagyon fontos.

8. Akkor szükségesnek tartanád egy ilyen tárgyalási technika bevezetését?

Nagyon fontosnak tartanám eleve. Az a legszörnyűbb dolog, hogy bíró képzésben sincs kihallgatástechnika oktatás. Én onnan szereztem erre vonatkozóan bármilyen tudást, hogy elvégeztem egy ilyen kurzust, aminek a neve: traumatizált gyermekek kihallgatás technikája. Viszont alapvetően nem tanulunk kihallgatás technikát, tehát bírói székbe úgy ülök, hogy soha senki nem tanított meg erre. Ráadásul, egy ilyen sérülékeny csoport, mint a gyermekek, és kihallgatásuk óriási körülményt igényel. Például amint belép egy gyerek a tárgyalóterembe, és nem tudod, hogy retteg, fél, megfélemlítették, stb... Ott kell kezdenem, hogy van valami baj? Bemutatkozom, próbálok 2-3 szót kihúzni belőle. Ott áll, feszeng. Anyukája ráadta az öltönyét, azt se tudja, hol van. Így belemenni az eljárásrendbe, hogy akkor mi a neve, vádlott a perben, stb. A gyerekeknél nem lehet ezt csinálni. Ami viszont nagyon jó hír, és erre is van rálátásom, mert magam is elvégeztem egy belga kurzust, az a traumatizált gyermekek kihallgatását illeti. Belgiumban egy olyan stáb van erre, és maga az alezredes, aki ezt vezeti, ő volt itt Magyarországon, hogy megtanítyák egy kihallgatás technikára a rendőröket. Ennek az a lényege, hogy nem direkt és irányított kérdéseket tesznek fel, hanem a gyermek, amit elmesél az őt ért traumáról, azzal dolgoznak, és így egyre kisebb szakaszokra bontják a történetet. Ami azt jelenti, hogy a gyerekek az epizódikus memóriájára hagyatkoznak. Ez egy nagyon jó módszer, amivel dolgozik a magyar rendőrség is. A barnahus módszer pedig igazából a szakértelemre fókuszál, hogy egy ilyen rendőrségi kihallgatáson, egy rendőr, aki többségében nem pszichológus, és nem tanár, és nem pedagógiai végzettségű, segítsük meg őt azzal, hogy azon a kihallgatáson egy olyan személy van, akinek meg vannak ezek a képzettségei. És a rendőr által a tényállási elemekre való rákérdezést segíti ez a szaktanácsadó. Ez a barnahusnak a lényege. Ami a nagyon-nagy értéke, hogy a barnahus nem áll meg ott, hogy kihallgatjuk a gyereket, hanem a gyerekeknek a pszichológiai megsegítését, ha kell, és általában a szexuális abúzusoknál kell, orvosi vizsgálatát is segíti.

9. Megítélésed szerint, ha a fiatalkorúak ügyeivel külön bíróság vagy bírák foglalkoznának, az elősegíthetné a fiatalkorúakra vonatkozó sajátosságok, az életkorukból adódó speciális jogaiknak az érvényesülését, illetve az egységes, állandósuló ítélkezési gyakorlat kialakítását?

Abszolút, de a hangsúly nem a különbírószágon van, hanem a szakembereken. Követeljük meg a bíraktól azt a plusz képzettséget. Például ma már hozzáférhető nagyon sok egyetemen gyermekjogi, fiatalkorúak szakjogi képzése, hogy ilyen szakemberek kezébe kerüljenek csak

ezek az ügyek. Nyilván az lenne a legjobb, ha ez intézményesítve is elkülönülne. Valamint azt gondolom, hogy aki 20 éve ilyen ügyeket tárgyal, és megfelelő empátiával és attitűddel kezeli őket, azt egyenrangúnak tartanám azzal, mint, aki, elvégez egy ilyen szakjogászt. Mert azért a tapasztalati tudásnak is megvan az ereje, lehet az ugyanolyan fontos. Úgyhogy én nem szűkíteném arra, hogy kizárólag szakjogászi végzettség kellhet, hanem, aki ilyen ügyeket tárgyal már hosszú ideje, annak is meg lehet ez a tudása. De akinek semmi affinitása ehhez, az inkább ne foglalkozzon ilyen ügyekkel.

10. Az I. Büntetőnovella egyik legfontosabb törekvése volt a büntetőjogi intézményrendszer és a szociálpolitika, családpolitika összekapcsolása. Növelhetné-e a fiatalkorúak elleni büntetőeljárások hatékonyságát ha a gyermekvédelem szabályaival összehangolnák? Ha igen milyen mértékben és hogyan?

A barnahus féle kihallgatással, a gyermekvédelem becsempésződött egy kicsit a büntető eljárásba. Viszont a büntető eljárásnak azért más a célja, tehát a gyermekvédelem, meg a családjogi szabályok, azok alapvetően a családi egységnek, meg a gyermeknek a szociális és mindenféle megsegítésére törekednek. Nekünk az a célunk a büntető eljárásban, hogy egy nagyon letisztult, semleges szempontból hasznosítható, értékelhető bizonyítékot szerezzünk. Persze, bele lehet csempészni a gyermekvédelmet a gyermek óvása, védele érdekében, de azért az a büntető eljárás célja, hogy a bűncselekménynek legyen valamiféle következménye. Például a szexuális bűncselekmények áldozatai esetében, azt a gyerek el merje mondani, és azt úgy mondja el, hogy legyen egy olyan vallomás, amit aztán fel tudunk használni utána, ami a védelem összes kritikája mellett kiállja az idő próbáját. Nem lehet belekötni, és bizonyítékul tud szolgálni a bűncselekmény megállapításában.

5. ÖSSZEGZÉS

Kutatásommal arra kerestem a választ, hogy milyen speciális szabályokat kell alkalmazni a tizenennyolc éven aluliakra, ha kapcsolatba kerülnek a büntetőjoggal. Megvizsgáltam, hogy az általánostól eltérő rendelkezéseknek milyen történeti előzményei vannak. Ennek során a fiatalkorúak bíróságának jogintézményét, kialakulását az Egyesült Államokban, illetve hazai jogrendszerünkbe történő átvételét helyeztem előtérbe annak érdekében, hogy a történelmi tapasztalatokból is kiindulva egy átfogó képet lehessen kapni a témáról. Ugyanis egy ország, egy jogrendszer, egy társadalom, s annak generációi is tapasztalatokra épülnek, s ha ezek nincsenek levonva, nincsenek kellőképpen feldolgozva, akkor mit tud csinálni a következő? Emiatt is tartottam elengedhetetlennek, hogy bemutassam a hazai szabályozásnak azt a mintázatát, amellyel fokozatosan leépítették, megszüntették a külön fiatalkorúak bíróságát. Ezzel kiiktattak olyan fontos garanciális szabályokat, mint a szakértelem és kellő odafigyelés biztosítása az ilyen ügyekben. E változtatások pedig abból kifolyólag sem voltak kellőképpen megalapozottak, hiszen a nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások mindegyike, melyek jórészt Magyarország is elismerte, éppen ezen szakértelem és külön rendszer bevezetését szorgalmazza. Következtetésként tehát álláspontom szerint is szükségesek olyan változtatások beiktatása, amelyek megkövetelik, hogy a büntetőeljárásban szereplő gyermekek számára kivétel nélkül rendelkezésre álljanak olyan szakemberek, akik kellő körültekintést és megértést tanúsítanak irányukba. Ezen elvek érvényre juttatását a gyakorlatban egy olyan szemléletváltással lehetne megvalósítani, amelyre esetleges követendő példaként felhoztam a traumatudatos ítélethozatal módszerét. A nemzetközi kitekintést követően ábrázoltam a magyar büntetőeljárások fiatalkorúakra vonatkozó sajátosságait, legmeghatározóbb rendelkezéseit. Végül egy tapasztalt és rendkívüli tudással rendelkező bírónővel készített interjú segítségével összehasonlítottam az elmélet és valóság közötti különbségeket.

Konklúzióként arra a megállapításra jutottam, hogy a büntetőjog és a gyermekvédelem közötti kapcsolatot a szolidaritás jelenti, amely az egyik legbecsesebb emberi érték. Abban a pillanatban, amikor elindul az eróziója, mindannyian a vesztes oldalra kerülünk. Éppen ezért egy szociálisan érzékeny jogállamban nélkülözhetetlenek a szociálisan érzékeny emberek, akik az emberi közösség aranyból készült összefűző kapcsait erősítik.

6. IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek, tanulmányok, folyóiratok

- Alice MILLER: *Kezdetben volt a nevelés*. Budapest, Pont Kiadó, 2016.
- Alison FOGARTY [et al.]: Factors promoting emotional-behavioural resilience and adjustment in children exposed to intimate partner violence: a systematic review. *Australian Journal of Psychology*, 2019/4.
- BALOGH Jenő: *Fiatalkorúak és büntetőjog*. Budapest, Athenaeum, 1909.
- BERTALDÓ András: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás 20. századi magyarországi története. *Jogtörténeti Szemle*, 2020/2.
- BERTALDÓ András: *Fiatalkorú terheltek a büntetőeljárásban- a nemzetközi egyezmények és gyakorlat, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga tükrében: doktori értekezés*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2021.
- Bessel van der KOLK: *A test mindent számontart: az agy, az elme és a test szerepe a traumafeldolgozásban*. [Budapest], Ursus Libris. 2020.
- Donna M. BISHOP: Juvenile Offenders in the Adult Criminal Justice System. *Crime and Justice*, vol. 27, 2000.
- Robert G. CALDWELL: Juvenile Court: Its Development and Some Major Problems. *The Journal of Criminal Law*, 1961/5.
- Charles M. PUZZANCHERA - Sarah HOCKENBERRY - Melissa SICKMUND: *Youth and the juvenile justice system: 2022 national report*. Pittsburgh, National Center for Juvenile Justice, 2022.
- Courtney EVANS – Kelly GRAVES - Georgios ANTONOPOULOS: Trauma among children and legal implications. *Cogent Social Sciences*, 2018/1.
- CSEMÁNE VÁRADI Erika - LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről - történeti és jogösszehasonlító szempontból. *Büntetőjogi kodifikáció*, 2002/1.
- DALLOSNÉ FARKAS Edina: *Fiatalkorú terheltek a büntetőeljárásban- a nemzetközi egyezmények és gyakorlat, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga tükrében*. Nyíregyháza, 2017.
- Deborah W. DENNO: How Courts in Criminal Cases Respond to Childhood Trauma. *Marquette Law Review*, 2019/2.
- Erik H. ERIKSON: *Gyermekkor és társadalom*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- Eva MCKINSEY [et al.]: *Trauma-informed Judicial Practice from the judges perspective*. Bolch Judicial Institute at Duke Law, 2022.
- Vincent J. FELITTI [et al.]: Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, 1998/4.
- FINKEY Ferencz: *A fiatalkorúak bírósága Északamerikában és Európában*. Kolozsvár, Ajtai K. Albert, 1914.
- FINKEY Ferencz: *A fiatalkorúak büntetőjoga Észak-Amerikában*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1913.
- FINKEY Ferencz: *Fiatalkorú büntettek és a modern törvényhozás*. Budapest, Franklin, 1909.
- Miriam GOHARA: In Defense of the Injured: How Trauma-Informed Criminal Defense Can Reform Sentencing. *American Journal of Criminal Law*, 2018/1.
- GYURKÓ Szilvia: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. in *Kriminológiai Tanulmányok*, 49. Budapest, OKRI, 2012.
- GYURKÓ Szilvia: Gyermekközpontú igazságszolgáltatás Magyarországon. *Belügyi Szemle*, 2013/9.

- HERMAN Szilárd: Fiatalok a büntetőjog bírói gyakorlatában. A fiatalok bírósága. *Belügyi Szemle*, 2020/10.
- KOVÁCS Krisztina: Fiatalok bűnelkövetők reszocializációs nevelése. Speciálpreventív beavatkozások a szabadságvesztés alatt és azt követően. *De iurisprudencia et iure publico*, 2013/2.
- KRETZ Annamária: Fiatalok a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle*, 2017/9.
- LÉVAY Miklós: A gyermek érdekétől a megérdemelt büntetésig: a fiatalokra vonatkozó büntető igazságszolgáltatás alakulása az Amerikai Egyesült Államokban. in *OKRI Szemle*, Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2009.
- MÁTYÁS Ferenc: *Jogorvoslatok és külön eljárások az új Be.-ben*. Jogászvilág, 2017.
- NAGY Zsolt: *A fiatalokra vonatkozó speciális büntető eljárásjogi rendelkezések: szakdolgozat*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Deák Ferenc Továbbképző Intézete, 2019.
- POPPER Péter: *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.
- ROSTA Andrea: *A fiatalok bűnözés kriminológiája és szociológiája*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, 2014.
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration, SAMHSA's National Center on Trauma-Informed Care and SAMHSA's National GAINS Center for Behavioral Health and Justice: Essential Components of Trauma Informed Judicial Practice. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2013.
- TORMÁSI-ALMÁSI Tímea: A fiataloknál alkalmazandó diverziós eljárások - Az elterelés formái a büntetőeljárásban. in *Jogi fórum: publikáció*. Szeged, 2021.
- TÓTH J. Zoltán: *Állam-és Jogelmélet*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2019.
- TURI Barnabás: A fiatalok bíróságának eljárása, annak sajátosságai. *Büntetőjogi Szemle*, 2020/2.
- VARGA József: A fiatalok büntetőjogának hazai gyakorlata a nemzetközi elvárások tükrében. in *Jogi fórum: publikáció*. Budapest, 2021.
- VARGA József: A nevelési alapelv érvényesülése a fiatalok büntetőjogában. *Scriptura*, 2022/1.
- VASKUTI András: A fiatalok büntető igazságszolgáltatásának aktuális kérdései. *OKRI Szemle*, Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2012.
- VASKUTI András: *A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalok büntető igazságszolgáltatásában: doktori értekezés*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016.

Internetes források

- UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice. The Beijing Rules, adopted by the General Assembly Resolution 40/33/1985 <https://juvenilejusticecentre.org/en/wp-content/uploads/sites/3/2018/08/UNGA-Standard-Minimum-Rules-for-the-Administration-of-Juvenile-Justice.pdf> (Letöltés dátuma: 2024.05.09.)
- United Nations, Committee on the Rights of the Child, CRC/C/HUN/CO/3-5 [CRC/C/HUN/CO/3-5 \(undocs.org\)](https://undocs.org/CRC/C/HUN/CO/3-5) (Letöltés dátuma: 2024. 01. 28.)
- Nagykomentár a Btk. törvényhez <https://jogkodex.hu/doc/1832826> (Megtekintés dátuma: 2024.09.27.)
- Kommentár a Be. törvényhez <https://jogkodex.hu/doc/2852658> (Megtekintés dátuma: 2024.10.01.)

Jogforrások

- 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bünvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról
- 1913. évi VII. törvénycikk a fiatalkorúak bíróságáról
- 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről: VI. Fejezet a fiatalkorúakra vonatkozó külön rendelkezések
- 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 2017. évi XC. törvény a Büntetőeljárásról
- Az Európai Parlament és A Tanács (EU) 2016/800 irányelve

MUNKAJOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSI JOGI SEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT

Dr. Toma Nándor

***Az egyenlő bánásmód követelménye a munkajogban az Európai Unió
Bíróságának döntései tükrében.***

1. BEVEZETÉS

Az igazságosság legfőbb követelménye, hogy az egyenlő dolgokat egyenlő, a nem egyenlő dolgokat pedig nem egyenlő módon kezeljük. Tulajdonképpen ez az egyenlő bánásmódra vonatkozó szabályozás alapgondolata is.

A 2000-es évet megelőzően az uniós jog viszonylag szűk körben tartalmazott a diszkrimináció tilalmára vonatkozó szabályozást, a foglalkoztatás és a szociális biztonság területére korlátozódott, azon belül is a nemek közötti egyenlőségre (EUMSZ 157. cikk) és az állampolgárságon alapuló megkülönböztetés tilalmára (EUMSZ 45. cikk).

Az igazi változást az Amszterdami Szerződés hozta, amely 1999-ben lépett hatályba és hatáskörrel ruházta fel az Európai Uniót, hogy meghozza a szükséges intézkedéseket a diszkrimináció elleni harcban. Ez vezetett az új diszkrimináció ellenes irányelvek megalkotásához, és a már meglévő joganyag felülvizsgálatához (2000/43/EK, 2000/78/EK és 2006/54/EK irányelvek, összefoglaló néven diszkriminációs irányelvek)¹⁴¹³.

Az Európai Unió Alapjogi Chartájának (továbbiakban Charta) 20. cikke kimondja, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő. Ez egy olyan pozitív kötelezettséget jelent, amely az állam jogalkotásában nyilvánul meg. A 21. cikk pedig a megkülönböztetés tilalmát mondja ki, amely a magánszemélyek számára biztosítja, hogy panasszal élhetnek olyan esetben, amikor a tagállam az uniós jog implementálása során nem tartotta tiszteletben a diszkrimináció tilalmának elvét. A Lisszaboni Szerződés hatályba lépése óta a Charta elsődleges jogforrás lett, ugyanolyan kötőerővel bír, mint a Szerződések.

Amennyiben diszkrimináció tilalmára vonatkozó uniós jog értelmezésére van szükség, nagyon fontos eszköz a tagállami bíróságok kezében az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésének lehetősége az Európai Unió Bírósága (továbbiakban Bíróság) előtt.

Tehát van egy ideális állapot, amelynek elérésére minden tagállamnak törekednie kell, és mindenkinek tiszteletben kell tartania, és van egy fórum, ahova kérdéssel lehet fordulni a szabályozással kapcsolatos bizonytalanság esetén. Azonban a jogszabályi kíváncsi a gyakorlatban nem mindig valósul meg, ezért mindig is lesznek olyan személyek, akik védelemre szorulnak, és lehetőséget kell biztosítani számukra, hogy a hátrányos megkülönböztetésük esetén legyen lehetőség az igényük érvényesítésére.

Különösen igaz ez a munkajogi jogviszonyokra, ahol eleve egy olyan munkavállaló áll szemben a munkáltatóval, akinek gyengébb az érdekérvényesítő képessége már akkor, amikor még a jogviszony létre sem jött. Ezt az eltolódott egyensúlyi helyzetet hivatott orvosolni az egyenlő bánásmód megsértése esetén alkalmazandó speciális bizonyítási szabály.

Az egyenlő bánásmód esszenciája, hogy hasonló helyzetben lévőket nem szabad eltérő módon kezelni (közvetlen diszkrimináció), és különböző helyzetben lévőket nem szabad azonos módon kezelni (közvetett diszkrimináció). A diszkrimináció két fajtáját a legegyszerűbben úgy lehet megkülönböztetni, hogy a közvetlen diszkriminációnál mindig a védett tulajdonság miatt közvetlenül éri a hátrány az érintettet, míg a közvetett diszkrimináció alapja egy látszólag

¹⁴¹³ FARKAS Lilla - Orlagh O'FARRELL: *Reversing the burden of proof: Practical dilemmas at the European and national level*. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2015, 20. (<https://tandis.odihr.pl/bitstream/20.500.12389/22138/1/08384.pdf> (letöltés 2024.VIII.25.) 20.

semleges intézkedés, amely egy védett tulajdonsággal rendelkező személyt más személyekkel szemben hátrányosabb helyzetbe hoz. Hogy mi minősül védett tulajdonságnak, azt a diszkriminációs irányelvek sorolják fel.

Ezen irányelvek átültetésére szolgál a magyar jogban az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebkvt.), amelynek 8. §-a sorolja fel a védett tulajdonságokat. Az Ebkvt. a diszkriminációs irányelvekhez képest sokkal több védett tulajdonságot sorol fel, ám az irányelvekben nem szereplő védett tulajdonságok nem élvezik az uniós jog védelmét.

Önmagában a védett tulajdonságok listájának kibővítése semmit nem ér, ha nincs egy olyan hatékony eljárás, amiben bizonyítani lehet az egyenlő bánásmód sérelmét. És itt válik világossá, hogy a szabályozás álláspontom szerint legfontosabb része a speciális bizonyítási szabályok megteremtése. Így nyílik esélye a diszkriminált gyengébb félnek a jogai érvényesítésére. Az első lépésben a jogsérelmet szenvedett félnek kell valószínűsítienie, hogy rendelkezett a védett tulajdonsággal és hogy hátrányt szenvedett. Ezek valószínűsítése esetén fordul a bizonyítási teher, és a második lépésben a másik félnek kell bizonyítania, hogy az egyenlő bánásmód elvét nem sértette meg.

Az egyenlő bánásmód védelme számos területen érvényesül, úgy mint a szociális biztonságot biztosító ellátások, oktatás, lakhatás stb. terén, azonban jelen tanulmányban a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról foglalkoztatás terén hozott 2000/78/EK irányelvvel (továbbiakban Irányelv) és a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról szóló 2006/54/EK irányelvvel kapcsolatban az előzetes döntéshozatali eljárás során a Bíróság által hozott ítéleteket fogom összefoglalni és bemutatni, valamint igyekszem azt megvilágítani, hogy az milyen szempontból fontos a magyar jogalkalmazók számára. Említést teszek még az állampolgárságon alapuló megkülönböztetésről, ahol a diszkrimináció tilalma közvetlenül a EUMSZ 45. cikkén alapul.

Hogy ne sülyedjek el a Bíróság joggyakorlatának tengerében, szükségesnek tartottam egy vonalat húzni, ami azt jelentette, hogy a tanulmányban 2019-től kezdődően napjainkig végeztem el az Irányelvhez kapcsolódó ítéletek felkutatását, eltekintve néhány korábbi kivételtől. Az olvasó számára talán zavaró lehet, de a jogesetek eltérő részletességgel kerültek bemutatásra, néha akár csak egy mondat erejéig. Igyekeztem minél több jogesetet feldolgozni, és az általam fontosabbnak ítéleteket jobban kifejteni.

2. A VALLÁSON ALAPULÓ MEGKÜLÖNBÖZTETÉS

A Bíróság 17 évvel az Irányelv elfogadása után hozta meg első két ítéletét a valláson alapuló diszkrimináció körében.¹⁴¹⁴ Mind a két ítélet az iszlám valláshoz kapcsolódó fátyol viselésével kapcsolatban született, ahol a Bíróság kimondta, hogy mivel a munkáltatók egyformán tiltották minden vallási szimbólum viselését a munkahelyen, ezért nem valósult meg diszkrimináció.¹⁴¹⁵ Az ezt követően született ítéletek is a munkáltató semlegességi politikája körében hozott szabályzatok és döntések köré csoportosultak, és hogy ez mennyiben valósított meg a vallási jelképet (jellemzően az iszlám vallás szerint előírt burka viselése) viselő munkavállalóval szemben valláson alapuló megkülönböztetést.

Mivel ezzel a védett tulajdonsággal kapcsolatban kis számú ítélet született, ezért törekszem az összeset bemutatni, az első kettő kivétel, mivel azok mind tovább élnek a frissebb joggyakorlatban.

A C-414/16. számú Egenberger ügy

Az Egenberger ügyben az evangélikus egyház egy olyan állásajánlatot tett közzé, amelynek egyik feltételül szabta, hogy a jelentkező tagja legyen az evangélikus egyháznak. Egenberger jelentkezését azért utasították el, mert nem volt az egyház tagja. A Bíróság kimondta, hogy erre az Irányelv 4. cikk (2) bekezdése alapján lehetőség van, de biztosítani kell a hatékony jogorvoslatot annak érdekében, hogy vizsgálni lehessen, hogy ha azért utasítják el a jelentkezőt, mert nem tagja az adott egyháznak, akkor az adott munka elvégzéséhez mennyiben minősül szükséges szakmai követelménynek az egyházhoz tartozás.

Ez a döntés mérföldkőnek számít az európai alapjogokról folytatott vitában, mert a Bíróság kimondta, hogy a Charta 21. cikkében¹⁴¹⁶ foglalt diszkrimináció tilalma kellően pontos ahhoz, hogy a személyek egymás közötti jogvitákban is hivatkozassanak rá az uniós jog tárgyi hatálya alá tartozó jogkérdésekben¹⁴¹⁷. Fontos hangsúlyozni, hogy csak abban az esetben lehet rá hivatkozni, amikor a jogvitának van uniós jogi vonatkozása, mert tisztán nemzeti jogi jogkérdés esetén a Chartára történő hivatkozásnak nincs relevanciája.

A C-193/17. számú Achatzi ügy

A Bíróság ebben az ítéletében kimondta, hogy valláson alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül, ha egy munkavállaló azért nem kap bérpótlékot a nagypénteki munkavégzésért, mert nem tartozik a jogszabályban meghatározott egyik egyházhoz sem.

Az előzetes döntéshozatal iránti kérelmet a Cresco Investigation és Markus Achatzi között folyamatban lévő jogvita keretében terjesztették elő, amelynek tárgya ezen utóbbi ahhoz való joga, hogy a nagypénteken teljesített munkavégzésért bérpótlékban részesüljön.

Az osztrák nemzeti jog meghatározza, hogy mely napok minősülnek munkaszüneti napoknak. Ezt követően úgy rendelkezik, hogy meghatározott egyházak tagjai számára a nagypéntek is

¹⁴¹⁴ European Union Agency of Fundamental Rights: *Handbook on European Non-Discrimination Law*. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018. <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/handbook-european-law-non-discrimination>, (letöltés: 2024. VIII. 30.) 215. oldal

¹⁴¹⁵ C-157/15. számú Achbita-ügy és C-188/15. számú Bougnaoui-ügy

¹⁴¹⁶ „Tilos minden megkülönböztetés, így különösen a nem, faj, szín, etnikai vagy társadalmi származás, genetikai tulajdonság, nyelv, vallás vagy meggyőződés, politikai vagy más vélemény, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés, fogyatékosság, kor vagy szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetés.”

¹⁴¹⁷ Aurelia COLOMBI CIACCHI: Egenberger and Comparative Law: A Victory of the Direct Horizontal Effect of Fundamental Rights. *European Journal of Comparative Law and Governance*, 2018/3, 1. <https://web.p.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=4&sid=a735cc46-1d5f-47a8-b7a8-8f227245146e%40redis&bdata=Jmxhbm9aHUmc2l0ZT1laG9zdCIsaXZl#db=lg&AN=137596134> (letöltve: 2024.08.01.)

munkaszüneti nap. A munkaszüneti napon végzett munkáért pótlék jár, azonban nagypénteken végzett munkáért csak az jogosult pótlékra, akik a jogszabályban meghatározott egyházak valamelyikének tagja.

M. Achatzi a Cresco Investigation magánnyomozó irodának az alkalmazottja, és az osztrák jogszabályban meghatározott egyházak egyikének sem volt tagja. Álláspontja szerint hátrányosan megkülönböztető módon megfosztották a munkaszüneti napra járó bérpótléktól azon munka vonatkozásában, amelyet nagypéntek napján végzett, és emiatt elmaradt munkabér iránti igényteljesítés.

A Bíróság először azt állapította meg, hogy az alapügy tárgyát képező szabályozás eltérő bánásmódot vezet be, amely közvetlenül a munkavállalók vallásán alapul. Szükséges azt vizsgálni, hogy az ilyen eltérő bánásmód hasonló helyzetben lévő munkavállalók kategóriáit érinti-e. A munkaszüneti napnak kizárólag az a feltétele, hogy az adott valláshoz tartozzon a munkavállaló, semmilyen vallási cselekményt nem kell elvégeznie azon a napon, akár az egész napot pihenéssel is töltheti, így összehasonlítható helyzetben van azzal a munkavállalóval, aki nem az adott egyház tagja, és szintén pihenni szeretne azon a munkaszüneti napon.

A fentiek alapján a Bíróság megállapította, hogy a rendelkezés az Irányelv 2. cikke (2) bekezdésének a) pontja értelmében vett, valláson alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetést vezet be, ezért vizsgálni kell, hogy az ilyen közvetlen hátrányos megkülönböztetés igazolható-e az Irányelv 2. cikkének (5) bekezdése vagy az említett irányelv 7. cikkének (1) bekezdése alapján.

A Bíróság a megkülönböztetést egyik cikkel sem látta igazolhatónak, mert habár a vallásszabadság, mint cél valóban szerepel a 2. cikk (5) bekezdése szerinti kivételek között, de a konkrét esetben semmiképpen sem tekinthető szükségesnek, mivel az osztrák munkajog lehetőséget biztosít a munkavállalónak, hogy valamely vallási cselekmény elvégzése céljából igazoltan távol maradjon a munkavégzésből.

Az Irányelv horizontális közvetlen hatályával kapcsolatban a Bíróság emlékeztetett arra, hogy az ítélkezési gyakorlata szerint valamely irányelv önmagában nem keletkeztethet magánszemélyekre vonatkozó kötelezettséget, következésképpen arra ilyenként nem is lehet magánszemélyekkel szemben hivatkozni. A valláson vagy meggyőződésen alapuló bármely hátrányos megkülönböztetés tilalma az uniós jog általános elveként kogens jelleggel rendelkezik. A Charta 21. cikkének (1) bekezdésében kimondott ezen tilalom önmagában elegendő ahhoz, hogy a magánszemélyekre olyan jogot ruházzon, amelyre azok a közöttük az uniós jog hatálya alá tartozó területen folyamatban lévő jogvitában közvetlenül hivatkozhatnak¹⁴¹⁸.

Az egyenlő bánásmód elvének tiszteletben tartása csak úgy biztosítható, ha a hátrányos helyzetbe hozott kategóriába tartozó személyeknek biztosítják ugyanazokat az előnyöket, mint amelyekben a kedvezményezett kategóriába tartozó személyek részesülnek. A hátrányos helyzetbe hozott személyeket tehát az érintett előnyből részesülő személyekkel azonos helyzetbe kell hozni.

Ilyen esetben a nemzeti bíróság valamennyi diszkriminatív nemzeti rendelkezés alkalmazásától köteles eltekinteni anélkül, hogy a jogalkotót fel kellene szólítani e rendelkezés hatályon kívül helyezésére, vagy meg kellene várnia a rendelkezés hatályon kívül helyezését, illetve köteles a hátrányos helyzetbe hozott csoport tagjaira is ugyanazt a rendszert alkalmazni, ami a másik

¹⁴¹⁸ Justyna MALISZEWSKA-NIENARTOWICZ: Reaffirmation of the direct horizontal effect of the general principle of non-discrimination in EU law: Comment on the Case C-193/17 Cresco Investigation GmbH v. Markus Achatzi. *Polish Yearbook of International Law*, 2020/1, 12. <https://web.p.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=5&sid=dcf75426-43bc-4c5c-8fa5-88bbbe6dade2%40redis&bdata=Jmxhbm9aHUMc2l0ZT1laG9zdCIsaXZl#db=Igs&AN=153808966> (letöltés: 2024. VIII. 15.) 12.

csoport tagjaira vonatkozik. Ez a kötelezettsége attól függetlenül fennáll, hogy létezik-e a nemzeti jogban olyan rendelkezés, amely számára erre hatáskört biztosít.

A Bíróság megállapította, hogy amíg a jogi szabályozás összhangba hozatala nem történik meg, a munkáltatónak a Charta 21. cikke alapján az említett egyházak valamelyikének tagságával nem rendelkező munkavállalók tekintetében el kell ismernie a nagypénteki munkaszüneti naphoz való jogot, ha e munkavállalók e napot megelőzően tájékoztatták a munkáltatót arról, hogy az említett napon nem kívánnak dolgozni. Ha a munkavállaló dolgozik, akkor az egyház tagjaival azonos pótlék illeti meg. Ebben a pontban eltérés mutatkozik Michal Bobek főtanácsnok indítványa és az ítélet között, mivel a főtanácsnok véleménye szerint az osztrák államnak kellene kártérítésként megfizetnie annak a munkavállalónak a pótlékát, aki dolgozik nagypénteken, de nem tagja egyik nevesített egyháznak sem, mivel az uniós joggal ellentétes jogszabály megalkotásáért az állam felelős.¹⁴¹⁹

Az ítélet jelentősége azon túl, hogy ismerteti, hogy mi a bíróság feladata abban az esetben, ha egy nemzeti jogszabály valósít meg közvetlen valláson alapuló hátrányos megkülönböztetést (az ellentétes hazai jog és a kialakult bírói joggyakorlat félretétele), hogy fenntartja azt a már az Egenberger ítéletben is kimondott joggyakorlatot, hogy az egyenlő bánásmód sérelme esetén a Charta 21. cikkének (1) bekezdésére közvetlenül lehet hivatkozni, tehát magánszemélyek nemzeti bíróság előtti jogvitájában.

A Bíróság ítélete nyomán 2019-től már nem minősül munkaszüneti napnak Ausztriában a nagypéntek senki számára.¹⁴²⁰

C-804/18. és C-341/19. számú IX és MJ egyesített ügyek

A Bíróság fenntartotta azt a korábbi ítélkezési gyakorlatát, hogy amennyiben a munkáltató semlegességi politikát folytat, amire tekintettel megtilt minden vallási jelkép viselését a munkavégzés során, ez olyan legitim célnak minősül, amely igazolja a közvetett hátrányos megkülönböztetés létét.

Mindkét alapeljárásban a munkáltató azért alkalmazott szankciót, mert az iszlám vallású IX és MJ is a munkáltató szabályzata/utasítása ellenére iszlám fejkendőt viselt a munkahelyén, és ezzel a munkáltató felszólítását követően sem hagytak fel. IX és MJ valláson alapuló diszkriminációra hivatkozva megtámadták az utasításokat.

A WABE mint munkáltató kiadott egy munkáltatói utasítást, mely szerint felekezetiileg semleges, és a munkavállalók ezt kötelesek tiszteletben tartani. Az utasításról kiadott tájékoztatóban konkrétan szerepel, hogy keresztény keresztet, iszlám fejkendőt vagy zsidó kipát a munkavállalók nem viselhetnek. IX több alkalommal figyelmeztetést kapott burka viselés miatt a semlegességi utasítás megsértéséért. IX a nemzeti bíróság előtt támadta az utasításokat arra hivatkozással, hogy az valláson alapuló diszkriminációt valósít meg.

A másik ügyben a Müller GmbH hazaküldte MH munkavállalót, miután az felszólítás ellenére sem volt hajlandó levenni iszlám fejkendőjét, azonban a munkáltatónál nem volt érvényben belső szabályzat a vallási jelképek tiltására vonatkozóan. Ezt követően a Müller utasításba adta MH-nak, hogy feltűnő, nagy kiterjedésű vallási, politikai és más világnézeti jelkép viselése

¹⁴¹⁹C-193/17. főtanácsnoki indítvány [196]

¹⁴²⁰ European Union Agency of Fundamental Rights: *Handbook on European Non-Discrimination Law*. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018. <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/handbook-european-law-non-discrimination>, (letöltés: 2024. szeptember 1.) 32. oldal

nélkül jelenjen meg a munkahelyen. MH ezt az utasítást bíróság előtt megtámadta. A Müller GmbH szintén az általa folytatott semlegességi politikára hivatkozott, és az ezt biztosító, a felszólítást követően született semlegességi szabályzatára. A szabályzat célja az alkalmazottak közötti konfliktus elkerülése.

A Bíróság az összevont eljárásban először is kimondta, hogy a valláson alapuló diszkrimináció esetében az összehasonlítható helyzetben lévő személyek köre nem korlátozható a bizonyos valláshoz nem tartozó személyekre. A belső szabályzat nem valósít meg hátrányos megkülönböztetést, mivel valamennyi vallásra és meggyőződésre különbségtétel nélkül vonatkozik., és a vállalkozás valamennyi munkavállalóját azonos módon kezeli, mindenkitől semlegességet követel meg. A Bíróság szerint a semlegességi szabályzatok nem valósítanak meg valláson alapuló közvetlen eltérő bánásmódot, de ennek vizsgálata a nemzeti bíróság feladata.

A Bíróság kiemeli, hogy a belső szabályzat akkor valósít meg valláson alapuló közvetett eltérő bánásmódot, ha a szabály által előírt, látszólag semleges kötelezettség ténylegesen különleges hátrányt okoz valamely meghatározott vallással rendelkező személynek. Az Irányelv előírja, hogy tilos az eltérő bánásmód, kivéve, ha az előírás, feltétel vagy gyakorlat, amelyből ered, jogszerű cél által objektíve igazolható, és a cél elérésére irányuló eszközök megfelelőek és szükségesek. A Bíróság szerint a semlegesség, amely a vállalkozásnak a Charta 16. cikkében elismert szabadságához kapcsolódik, főszabály szerint jogszerű, különösen, ha a munkáltató e cél követésébe kizárólag azokat a munkavállalókat vonja be, akiknek a munkáltató ügyfeleivel valószínűleg kapcsolatba kell lépniük. Ezt követően azt kell vizsgálni, hogy a jogszerű cél elérése a munkáltató valós igénye-e, amit azonban a munkáltatónak kell bizonyítania.

A Bíróság megállapította, hogy a cél eléréséhez nem elegendő kizárólag a nagy kiterjedésű jelképek tiltása, mivel a kis méretű jelkép is veszélyezteti a cél elérését, ezért valamennyi látható formát meg kell tiltani. Ha csak a nagy kiterjedésű jelképek kerülnek tiltásra, az közvetlen hátrányos megkülönböztetést valósít meg, ha a nagy kiterjedésű jelképek elválaszthatatlanul kapcsolódnak egy meghatározott valláshoz.

Az ítélet jelentősége, hogy fenntartja a korábbi ítélkezési gyakorlatot, és kimondja, hogy a semlegességi politika jogszerű célnak minősül, azonban a munkáltatónak kell bizonyítania, hogy valós igény-e a semlegesség megteremtése, és hogy a hozott intézkedések megfelelőek-e és szükségesek-e.

C-344/20. számú L.F. ügy

Az előbbi összevont jogesethez képest annyi eltérés mutatkozik a tényállásban, hogy L.F. nem állt munkaviszonyban S.C.R.L. munkáltatóval, hanem gyakornoknak jelentkezett a társasághoz. A személyes meghallgatásán megkérdezték tőle, hogy el tudná-e fogadni az S.C.R.L.-nél alkalmazott semlegességi szabályt. L.F. muzulmán vallású volt és iszlám fejkendőt viselt, a fejkendő levételét és a semlegességi politika betartását megtagadta. Mivel az interjút követően visszajelzést nem kapott, egy újabb pályázatra ismételten benyújtotta a jelentkezését, amikor is a társaságtól azt a választ kapta, hogy mivel nem fogadja el a munkáltató semlegességi politikáját így nem tudják gyakornokként alkalmazni. L.F. a nemzeti bíróság előtt keresetet indított, amelyben arra hivatkozott, hogy a munkáltató valláson alapuló diszkriminációt valósított meg azzal, hogy őt nem alkalmazta.

A Bíróság hangsúlyozta, hogy a vallás és a meggyőződés a hátrányos megkülönböztetés egy és ugyanazon alapjának két oldala. A meggyőződés a vallási, világnézeti vagy spirituális meggyőződést foglalja magában (ateisták, agnosztikusok, szkeptikusok stb.)

A Bíróság utalt az ítélkezési gyakorlatára, és kiemelte, hogy a munkáltatói semlegességi szabályzat nem valósít meg közvetlen valláson alapuló diszkriminációt, közvetett eltérő bánásmódot pedig akkor valósít meg, ha bizonyítást nyer – aminek vizsgálata a nemzeti bíróság feladata –, hogy a szabály által előírt, látszólag semleges kötelezettség a gyakorlatban valamilyen egyedileg meghatározható hátrányt okoz a valamely meghatározott vallással vagy meggyőződéssel rendelkező személyeknek. Az Irányelv azonban kimondja, hogy az ilyen magatartás nem valósít meg eltérő bánásmódot, ha objektíve igazolható. A semlegességi politika jogszerű célnak tekinthető, azonban az igazoláshoz önmagában nem elegendő. A munkáltatónak bizonyítania kell, hogy a semlegességi politikára valós igénye van.

Az ítélet jelentősége, hogy a Bíróság a nemzeti bíróság kérdésre egyértelműen azt a választ adta, hogy a nemzeti bíróságnak van lehetősége arra, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonítson a vallásnak vagy meggyőződésnek a vállalkozás szabadságából eredő érdekekkel szemben, tehát a mérlegelés a nemzeti bíróság feladata.

C-148/22. számú OP ügy

Ebben az ügyben a munkáltató önkormányzat arra hivatkozott, hogy a semlegességi szabályzatára a semleges közigazgatási környezet létrehozása érdekében van szükség.

OP munkavállaló Ans (Belgium) önkormányzatánál „irodavezetői” állást töltött be, amelyet főként úgy látott el, hogy gyakorlatilag semmilyen kapcsolatba nem kerül a közigazgatási szerv ügyfeleivel. 2021. február 8-án engedélyt kért az iszlám fejkendőnek a munkahelyén történő viselésére. E kérelmet munkáltatója ideiglenesen elutasította, amíg az ilyen jelképeknek az önkormányzaton belüli viselésére vonatkozó általános szabályozás elfogadására nem kerül sor.

Ezt követően az önkormányzat képviselő-testülete úgy módosította Ans önkormányzatának munkaügyi szabályzatát, hogy az megtiltotta valamennyi munkavállalója számára, hogy bármely látható jelképet viseljenek, függetlenül attól, hogy kapcsolatba kerülnek-e ügyfelekkel. OP keresetet indított annak megállapítása érdekében, hogy a szabályzat sérti a vallásszabadsághoz való jogát.

A Bíróság ismét csak azt vizsgálta, hogy az intézkedés megvalósít-e közvetett hátrányos megkülönböztetést vagy sem. Hangsúlyozta, hogy az Irányelv 2. cikke (2) bekezdése b) pontjának i.¹⁴²¹ alpontja értelmében az ilyen eltérő bánásmód nem minősül közvetett hátrányos megkülönböztetésnek, ha jogszerű cél által objektíve igazolható, és ha az e cél elérésére irányuló eszközök megfelelőek és szükségesek. A szabályozás célja a közszolgáltatás semlegessége elvének kifejezése, amely jogszerű célnak tekintendő. Mindazonáltal a nemzeti és az uniós bíróságok feladata annak vizsgálata, hogy a nemzeti, regionális vagy helyi szinten hozott intézkedések elvi alapon igazolhatók-e, és arányosak-e.

A Bíróság pontosítja, hogy a munkaügyi szabályzat rendelkezésének alkalmasnak kell lennie arra, hogy biztosítsa a munkáltató által kitűzött cél megfelelő alkalmazását. E tekintetben először is a kérdést előterjesztő bíróság feladata annak vizsgálata, hogy Ans önkormányzata valóban koherens és következetes módon követi-e a „kizárólagos semlegesség” célját valamennyi munkavállaló tekintetében.

Az ítélet jelentősége, hogy nem csak a magánszférában szolgálhat objektív igazolásul a semlegességi politika, hanem a közszférában is, ahol ugyanúgy lehet rá hivatkozni, mint legitim

¹⁴²¹ „...közvetett hátrányos megkülönböztetés akkor áll fenn, ha egy látszólag semleges előírás, feltétel vagy gyakorlat egy bizonyos vallású vagy meggyőződésű, egy bizonyos fogyatékoságú, egy bizonyos életkorú vagy egy bizonyos szexuális irányultságú személyt más személyekkel szemben hátrányos helyzetbe hoz, kivéve ha az előírás, feltétel vagy gyakorlat törvényes cél által objektíve igazolható, és a cél elérésére irányuló eszközök megfelelőek és szükségesek; „

célkitűzés, amennyiben az intézkedés megfelelő és szükséges a cél elérése érdekében. Egyes vélemények szerint ez az ítélet alapul szolgál a muszlim nők kizárására a közigazgatásból.¹⁴²²

A semlegességi politikával kapcsolatban a jogtudomány részéről kritikaként fogalmazódott meg, hogy a Bíróság kialakult joggyakorlata, miszerint a vállalatnál folytatott semlegességi politika megfelelő igazolásképpen szolgál a valláson alapuló diszkriminációra, ahhoz fog vezetni, hogy a muszlim vallású nők ki fognak szorulni a munkaerőpiacról, amelynek – jellemzően a bevándorlók esetében - az integráció szempontjából is komoly következményei lesznek¹⁴²³. Álláspontom szerint az ítéletekből ez nem következik, mivel a Bíróság csak annyit mond ki az ítéleteiben, hogy a semlegességi politika elfogadható legitim célként, azonban a munkáltatónak bizonyítani kell, hogy miért van szüksége ennek a célnak az elérésére és ahhoz a legszükségesebb intézkedéseket tette-e meg, ennek vizsgálata pedig már a nemzeti bíróság hatáskörébe tartozik, aki adott esetben dönthet úgy, hogy a vallásszabadságot a vállalkozás érdekeinél előrébb valónak tekinti.

¹⁴²² Erica HOWARD: OP v Commune d'Ans: Another Step in the Wrong Direction for Headscarf-Wearing Women. *Industrial Law Journal*, 2024/2, 305–320. <https://academic.oup.com/ilj/article/53/2/305/7666945#468700801> (letöltés: 2024. VIII.24.)

¹⁴²³ Anna Magdalena KOSIŃSKA: The role of the Court in modelling the standard of equal treatment in employment: Analysis of the judgment of the Court of Justice in case C-344/20; <https://web.p.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=20ee36f6-1182-48b9-b3b9-fb9073e7ffc9%40redis> (letöltés: 2024. augusztus 22.) 369. oldal

3. AZ ÉLETKORON ALAPULÓ HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS

A védett tulajdonságok közül ez az, ami minden embert érint, és amely az előregező európai társadalmak miatt egyre nagyobb figyelmet fog kapni.

C-49/18. számú Vindel ügy

A C-49/18. és C-154/18. számú ítéleteiben a Bíróság azt vizsgálta, hogy életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetést valósít-e meg egy olyan jogszabályi intézkedés, amelynek hatályba lépését követően az első fizetési fokozathoz tartozó munkavállalók kevesebb munkabérre jogosultak. A két ügy tényállása egymáshoz nagyon hasonló.

A 2008-as gazdasági világválságot követően több tagállam is csökkentette az állam által fizetett béreket a költségvetési hiány csökkentése érdekében. A 2010-es spanyol állami költségvetésről szóló törvény kimondta, hogy a bírák illetményét csökkenteni kell. Ez a csökkentés a gyakorlatban úgy valósult meg, hogy az alacsonyabb fizetési fokozatba tartozó bírák illetményét magasabb százalékban, a magasabb fizetési fokozatba tartozó bírák bérét alacsonyabb százalékban csökkentették. Spanyolországban az 1. fizetési fokozatba tartoznak a legfelsőbb bíróság bírái, a 2. és 3. fokozatba tartoznak a fellebbviteli bírák és a 4. és 5. fokozatba tartoznak az alsóbb fokozatok ítélező bírái. C. Escibano Vindel a barcelonai szociális és munkaügyi bíróság fellebbviteli bírása diszkriminációra hivatkozott. A nemzeti bíróság először a spanyol alkotmánybírósághoz fordult. Az alkotmánybíróság kimondta, hogy alkotmány sértés nem történt, mert a spanyol bírói kar tagjai nincsenek egymással összehasonlítható helyzetben. Ezt követően kezdeményezte a nemzeti bíróság előzetes döntéshozatali eljárást. A felperes arra hivatkozott, hogy az illetménycsökkentés szolgálati időn vagy életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetést valósít meg, mert az a legalacsonyabb fizetési fokozatba tartozó bírákat jobban érinti. Ebbe a fizetési fokozatba felperes állítása szerint a legfiatalabb és legrövidebb szolgálati idővel rendelkező bírák tartoznak.

A spanyol kormány álláspontja szerint a nemzeti bíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelme elfogadhatatlan, mivel a lényeges információk nem szerepelnek benne, mint C. Escibano Vindel életkora, szolgálati ideje és illetménye vagy az uniós jog, amelynek értelmezése szükséges.

A Bíróság az ítéletében kimondta, hogy a Charta a Lisszaboni Szerződés óta elsődleges jogforrás, tehát egyenértékű a Szerződésekkel, ugyanolyan kötéserővel bír. Az illetmény az Irányelv hatálya alá tartozik, az életkor pedig védett tulajdonságnak minősül. Azt kell tehát vizsgálni, hogy C. Escibano Vindel életkora miatt más munkavállalónál kedvezőtlenebb bánásmódban részesül-e. Mivel C. Escibano Vindel életkorát és a vele összehasonlítható helyzetben lévő személyeket a nemzeti bíróság kérelmében nem határozta meg, ezért a Bíróság szerint a nemzeti bíróságnak először azt kell vizsgálnia, hogy a fizetési fokozatok adott korcsoporthoz tartozó bíróságot tömörítene-e, majd azt, hogy összehasonlítható helyzetben vannak-e a fokozatokba tartozó bírák. A Bíróság hangsúlyozta, hogy ezek vizsgálata kizárólag a nemzeti bíróság hatáskörébe tartozik, de azért úgy tűnik, hogy a bírák nincsenek összehasonlítható helyzetben, és az eltérő bánásmód az életkorral sem áll közvetlen kapcsolatban. A szolgálati időről pedig kimondta a Bíróság, hogy az nem szerepel az irányelvben felsorolt védett tulajdonságok között.

A Bíróság rávilágít arra a tényre, amely sem az Irányelvekben, sem a magyar szabályozásban nem kap kellően nagy hangsúlyt, hogy az egyenlő bánásmód csak akkor vizsgálható, ha van vagy lenne egy olyan személy vagy csoport, aki nem rendelkezik a védett tulajdonsággal, és kedvezőbb helyzetben van vagy lenne a védett tulajdonsággal rendelkező személyhez képest.

A Bíróság az összehasonlítható helyzetben lévő személy terminológiát használja, hangsúlyozva, hogy nem az szükséges, hogy a helyzetek azonosak legyenek, hanem csak az, hogy összehasonlíthatók legyenek. Továbbá az is fontos, hogy e hasonló jelleg vizsgálatát nem átfogó és absztrakt módon, hanem a konkrét esetre vonatkozóan kell elvégezni. Annak vizsgálata, hogy a hátrányt nem szenvedő felek összehasonlítható helyzetben vannak-e, minden esetben a nemzeti bíróság feladata eldönteni az előtte felmerült jogvitában. Fontos felhívni a figyelmet a diszkriminációs irányelvekben és az Ebktv.-ben a közvetlen diszkrimináció fogalommeghatározásánál található feltételes módra, vagyis amikor valaki a védett tulajdonsága miatt hátrányos megkülönböztetésben részesülne. A diszkrimináció erre tekintettel akkor is megvalósulhat, ha nincs összehasonlítható helyzetben lévő csoport, azonban ha lenne, a sérelmet kifogásoló személy feltételezhetően hátrányos helyzetbe került volna hozzá, hozzájuk képest (hipotetikus összehasonlítható helyzetben lévő személy).¹⁴²⁴

A Kúria EBH2019.M.14. számú elvi határozata kimondja, hogy nem minősülnek a diszkriminációra hivatkozó munkavállalóval összehasonlítható helyzetben lévő csoportnak azon személyek, akik a munkavállaló által valószínűsített védett tulajdonsággal maguk is rendelkeznek. Szeretném ezen állítással szembe állítani a C-16/19. sorszámú döntést, melyet bár nem életkoron, hanem fogyatékoságon alapuló diszkriminációval kapcsolatban hozott a Bíróság, azonban az összehasonlítható csoportra vonatkozó okfejtése ellentétes a Kúriával. Az alapügy tényállása szerint VL csak azért nem kapott a munkáltatójától a fogyatékoságára tekintettel bérkiegészítést, mert fogyatékoságát a munkáltató által meghatározott dátum előtt jelentette be. Azon fogyatékkal élő munkavállalók, akik a dátumot követően jelentették be fogyatékoságukat bérkiegészítést kaptak. A Bíróság kimondta, hogy a közvetlen hátrányos megkülönböztetés ebben az esetben egy védett tulajdonsággal (fogyatékosággal) rendelkező csoporton belül áll fenn, mert egy látszólag semleges előírás, feltétel vagy gyakorlat, többek között egy bizonyos fogyatékosággal élő személyt más személyekkel szemben hátrányos helyzetbe hoz. A hátrányos megkülönböztetés esetén semmilyen összehasonlításul szolgáló csoportmegjelölés nem történik az Irányelvben, így azt nem korlátozza a nem fogyatékosággal élő személyekre, hanem a többi fogyatékosággal élő munkavállalóhoz képest is vizsgálni kell. Jelen esetben tehát az összehasonlítás alapjául szolgáló csoport azok a fogyatékosággal élő munkavállalók, akik ezen igazolást e munkáltatónak már az említett időpontot megelőzően, illetve azt követően benyújtották. Vagyis az EBH-val szemben a Bíróság rámutatott arra, hogy abban az esetben is megvalósulhat az egyenlő bánásmód sérelme, ha az összehasonlítható helyzetben lévő munkavállaló is rendelkezik a védett tulajdonsággal.

Ezen ítélet beleillik a Bíróság joggyakorlatában, hiszen először a kidolgozta a hipotetikus összehasonlítható helyzetben lévő személyek fogalmát, vagyis amikor nincs konkrét olyan csoport, akik nem rendelkeznek a védett tulajdonsággal. Ezt követően pedig kimondta, hogy egyes esetekben, mint például a várandósság, kizárt a komperátor létezése.¹⁴²⁵

C-154/18. számú Horgan ügy

A spanyol kormányéhoz képest az ír kormány egy kevésbé radikális megoldást választott a jelentős államháztartási hiány csökkentésére: a 2011. január 1. napját követően kinevezett tanárok bérét 10%-kal csökkentette. Az ezen időpontot megelőzően kinevezettek bérét változatlanul hagyta.

¹⁴²⁴ A Kúria joggyakorlat elemző csoportjának Az egyenlő bánásmód követelményének megsértésével kapcsolatos munkaügyi bírósági gyakorlat tárgyában írt Összefoglaló véleményének 52. oldala

¹⁴²⁵ HALMOS Szilvia: Fogyatékos személy diszkriminációja fogyatékos személlyel szemben? – az EUB C-16/19. Szpital Kliniczny ügyben hozott ítéletének elemzése - Blog - <https://ejszh.justice.hu/blog/20210419/fogyatekos-szemely-diszkriminacioja-fogyatekos-szemellyel-szemben-az-eub-c-1619> (letöltés 2024. IX.10.)

Két, 2011. január 1. napját követően kinevezett tanár, T. Horgan és C. Keegan életkoron alapuló közvetett hátrányos megkülönböztetésre hivatkozással támadta meg a rendelkezést, mivel a nemzeti jogszabály hátrányosabb helyzetbe hozza a 2011. január 1. napját követően kinevezett tanárokat, akiknek a 2011-es évben a 70%-a legfeljebb 25 éves volt.

A Bíróság megállapította, hogy az eltérő bánásmód az adott tanárok felvételének időpontjából következik, és nem az életkorukból. Az időpont egy objektív és semleges tényező, amely nincs tekintettel a felvett tanárok életkorára. A korábban felvett tanárok a felvételük időpontjában átlagosan szintén 25 évesek voltak. A Bíróság kimondta, hogy az ír szabályozás nem olyan kritériumon nyugszik, amely elválaszthatatlanul vagy közvetlenül kötődik a tanárok életkorához, ezért nem állapítható meg, hogy az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetést vezetett be.

A Bíróság ezen ítéletének nagy jelentősége volt a hazai jogalkalmazásban, ugyanis a Kúria konkrét ügyben erre az ítéletre hivatkozással helyezte hatályon kívül a másodfokú bíróság ítéletét és változtatta meg az elsőfokú bíróság ítéletét úgy, hogy felperesek teljes keresetét elutasította¹⁴²⁶. A felperes bírák a munkaügyi perben azt sérelmezték, hogy egy 2016-os OBH utasítást megelőzően a munkáltató törvényszékek mérlegelési jog alapján dönthettek arról, hogy a bírói kinevezéskor mekkora titkári időt számolnak be szolgálati időnek, így az is előfordulhatott, hogy egyáltalán nem vette figyelembe a munkáltató a titkári időt a szolgálati idő kezdőpontjának megállapításakor. A felperesek arra hivatkozta, hogy életkoron alapuló közvetett hátrányos megkülönböztetés történt, mert az OBH intézkedés kedvezőbb azok tekintetében, akiket 2016 után neveztek ki. A 2016-ot követően kinevezett bírák jellemzően fiatalabbak voltak az ezt megelőzően kinevezettekhez képest.

A tényállás az ír és spanyol eset inverze, mert a később kinevezettek kerültek kedvezőbb helyzetbe, de a Bíróság gondolatmenete alkalmazható a magyar ügyre. Abból még, hogy eltérő bánásmódban részesülnek bizonyos személyek, nem következik automatikusan, hogy az Irányelvekben szabályozott egyenlő bánásmód sérelme valósul meg. Az új szabályozás egyik esetben sem az életkorhoz kötődött, hanem egy konkrét dátumhoz.

C-396/18. számú Cafaro ügy

Jelen ítéletében a Bíróság az Irányelv 2. cikk (5) bekezdése és 4. cikk (1) bekezdése alapján is igazolhatónak találta az olyan pilóták 60. életévét betöltését követő kötelező nyugdíjazását, akik az olasz titkosszolgálatok számára végeznek légifuvarozást a nemzetbiztonság védelme céljából.

G. Cafaro légijármű pilótaként állt a DQ alkalmazásában 1988. szeptember 26-tól 2012. szeptember 19-ig. A DQ olyan légifuvarozási társaság, amely minősített tevékenységet végez az olasz titkosszolgálatok számára a nemzetbiztonság védelme céljából.

Az olasz jog szerint G. Cafaro munkaviszonya 2012. szeptember 19-én automatikusan megszűnik, amikor betölti a 60. életévét.

A kérdést előterjesztő bíróság arra kereste a választ, hogy uniós joggal ellentétes-e a kötelező nyugdíjazás.

A Bíróság megállapította, hogy a nemzeti szabályozás életkoron alapuló közvetlen eltérő bánásmódot ír elő. Az említett szabályozás egyrészt a légi közlekedés biztonsága, másrészt a nemzetbiztonság védelmének garantálására irányul.

¹⁴²⁶ Mfv.II.10.475/2018/19.

A Bíróság vizsgálta, hogy az Irányelv 2. cikk (5) bekezdésében szereplő kivételek közé tartozik-e a nemzeti jog rendelkezése. Ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a szabályozás a nemzeti jog által meghatározott intézkedésnek minősül, mert ez a fogalom nem korlátozódik a jogalkotási eljárás végén elfogadott aktusokra, hanem ide tartoznak a kellően pontos felhatalmazó szabályok alapján meghozott intézkedések is. Ezen túlmenően olyan célkitűzést követ, amely a 2. cikk (5) bekezdése értelmében a közbiztonsághoz kapcsolódik (légi közlekedés biztonsága, nemzetbiztonság védelme). Rámutatott továbbá, hogy meg kell vizsgálni, hogy a nemzeti szabályozás szükséges-e a közrend fenntartásához. Ez utóbbi vizsgálat elvégzése a nemzeti bíróság feladata, amelyhez a Bíróság támpontokat adott.

Ezt követően a Bíróság vizsgálta az Irányelv 4. cikk (1) bekezdését, melyben maga a tagállam ad felmentést a diszkrimináció alól. Az ítélet indokolása szerint e rendelkezés megfogalmazásából kitűnik: ahhoz, hogy az eltérő bánásmód ne minősüljön hátrányos megkülönböztetésnek, az Irányelv 1. cikkében szereplő okok egyikéhez kapcsolódó jellemzőn kell alapulnia, és e jellemzőnek „lényeges és meghatározó” szakmai követelményt kell képeznie. A Bíróság már kimondta korábban, hogy nem annak az oknak kell lényeges és meghatározó szakmai követelményt képeznie, amelyen az eltérő bánásmód alapul, hanem az ezen okkal kapcsolatos jellemzőnek. Erre tekintettel a Bíróság megállapította, hogy a pilóták tekintetében ilyen lényeges és meghatározó szakmai követelmény a fizikai állapot, amely életkorhoz kötődik. A nemzeti bíróságnak azonban vizsgálnia kell, hogy a DQ által alkalmazott pilóták munkaszerződésének a 60. életévük betöltésekor való automatikus megszűnésének előírásával az alapügyben szereplő nemzeti szabályozás arányos követelményt írt-e elő.

Jelen ítéletnél szükséges említést tenni a Bíróság 2011. szeptember 13. napján hozott ítéletéről, melyben ugyanezen kérdéseket vizsgálta. A tényállás annyiban volt eltérő, hogy a német pilóták 60 éves nyugdíjkorhatárát a Lufthansánál nem jogszabály, hanem kollektív szerződés írta elő és a pilóták személyszállítást végeztek és nem nemzetbiztonsági feladatokat. Ám ennyi eltérés éppen elég volt ahhoz, hogy a Bíróság a 2.cikk (5) bekezdése vizsgálatánál kimondja, hogy a kollektív szerződésben foglaltak nem szükséges intézkedések a közbiztonság fenntartása céljából, mert a nemzetközi szabályok szerint 65 év fölött szükséges a nyugdíjazás a légi fuvarozásban, azt megelőzően elegendő a tevékenység gyakorlásának korlátozása. A Bíróság a 4. cikk (1) bekezdése esetében is úgy ítélte meg, hogy a tevékenység gyakorlásához szükséges fizikai képességekkel a pilóta 65 éves koráig rendelkezik, mert a nemzetközi szabályok is ezt a korhatárt állapítják meg, ezért a 60 éves nyugdíjkorhatár aránytalannak minősül.¹⁴²⁷

A Bíróság a Fries ítéletben azt is kimondta, hogy vannak olyan tevékenységek, amelyek kívül esnek a 65 éves nyugdíjkorhatárt kimondó 1178/2011/EU rendelet hatályán. Ilyen például a pilótaképzés és vizsgáztatás.

C-914/19. számú GN ügy

Ebben az ítéletében a Bíróság az életkoron alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetés igazolhatóságának kérdését vizsgálta.

Rendeletében az olasz igazságügyi minisztérium 500 közjegyzői álláshely betöltése céljából versenyvizsgát írt ki. Ez a rendelet – az 1365/1926. sz. törvény 1. cikkének megfelelően – 50 éves korhatárt írt elő az e versenyvizsgán való részvétellel kapcsolatban. GN a nemzeti bíróság előtt megtámadta a rendeletet, mert a versenyvizsga kiírásának időpontjában betöltötte 50. életévét.

¹⁴²⁷ C-447/09. számú Prigge-ügy

A Bíróság kimondta, hogy az Irányelv 2. cikke (1) bekezdésének értelmében vett, életkoron alapuló eltérő bánásmód elve azt jelenti, hogy az említett okok alapján nem szabad semmiféle közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetést tenni. Akkor áll fenn közvetlen hátrányos megkülönböztetés, ha egy személy egy másikhoz képest kedvezőtlenebb bánásmódban részesül egy hasonló helyzetben az említett irányelv 1. cikkében említett okok bármelyike alapján. Az életkoron alapuló eltérő bánásmód nem jelent hátrányos megkülönböztetést, ha a nemzeti jog keretein belül egy törvényes cél – különösen a jogszerű foglalkoztatáspolitikai, munkaerőpiaci és szakképzési célkitűzések – által objektíven és észszerűen igazolt, és ha a cél elérésének eszközei megfelelők és szükségesek. Az olasz nemzeti szabályozás három célkitűzés elérésére irányult: a társadalombiztosítási ellátási rendszer életképességének megőrzésére, a közjegyzői hivatás stabilitására és e hivatás generációs megújulására. A Bíróság kimondta, hogy a célok legitimek, de a rendelet látszólag túlmegy a szükséges mértéken, aminek vizsgálata a kérdést előterjesztő bíróságra tartozik.

Az ítélet rávilágít, hogy míg az Irányelv a közvetett hátrányos megkülönböztetés esetén általános jelleggel, minden védett tulajdonság esetében megengedi az igazolást (Irányelv 2 cikk (2) b) i.), addig az Irányelv kifejezetten az életkoron alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetés esetében lehetőséget enged az igazolásra az Irányelv 6. cikkében.

C-587/20. számú A. ügy

A. a HK szakszervezeti szövetség elnöke volt. HK alapszabálya szerint az elnököt 4 évente újra választják, aki a választás napján 60 évesnél öregebb nem lehet. A. 63 évesen újra szeretett volna pályázni, de ez az alapszabály értelmében nem volt lehetséges. A. életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetésre hivatkozott. A nemzeti bíróság megjegyezte a kérelmében, hogy A. a nemzeti jog szerint nem minősül munkavállalónak.

A Bíróság hangsúlyozta, hogy az Irányelv szerinti munkavállaló fogalma önálló uniós jogi fogalom, amelyet uniós szinten nemzeti jogtól önállóan és egységesen kell értelmezni. A főtanácsnok indítványának 52. pontjában rámutatott, hogy a munkavállalói szervezet elnökválasztásán való indulás, csakúgy, mint a megválasztást követően az elnöki tisztség betöltése, a kifejezés szokásos értelmében vett, munkavállalói szervezetben való „részvételnek” minősül, ezért ezen Irányelv 3. cikk (1) bekezdés d) pontja hatálya alá tartozik a munkavállalói szervezet elnöki tisztségének betöltésére vonatkozóan a szervezet alapszabályában előírt korhatár.

Az ítélet jelentősége, hogy hiába a nemzeti jogszabály alapján A. nem minősül munkavállalónak, az Irányelvben szereplő munkavállaló fogalmát a nemzeti jogtól elkülönítetten kell kezelni, mivel az Irányelv tagállami jogokra kifejezett utalást nem tartalmaz, ezért nem lehet tagállamonként eltérően értelmezni, a nemzeti bíróságnak a Bíróság ítélkezési gyakorlatára kell támaszkodnia. A Bíróság ítélkezési gyakorlata szerint munkavállalónak kell tekinteni az olyan természetes személyt, aki meghatározott ideig, más javára és irányítása alatt díjazás ellenében szolgáltatást nyújt¹⁴²⁸.

A munkaviszony fogalmának megalkotása az Mt.-ben komoly előrelépést jelent a régi Mt.-hez képest, és megkönnyíti a munkaviszony elhatárolását a munkavégzésre irányuló polgári jogviszonyoktól.¹⁴²⁹ A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt) 42. § (2) bekezdése szerint a munkaviszony munkaszerződéssel jön létre, amely alapján a

¹⁴²⁸ C-658/18. számú ítélet [94]

¹⁴²⁹ HORVÁTH István - SZLADOVNYIK Krisztina: Makrancos „Kata”: A munkaviszony minősítő jegyei és egy különös adójogi kritérium. *Adó Szaklap*, 2020/11

munkavállaló a munkáltató irányítása alapján köteles munkáját ellátni, amivel szemben a munkáltatónak a foglalkoztatási és munkabér-fizetési kötelezettsége áll fenn. A munkaviszony magyar törvényi definíciója pedig összhangban van azzal a munkavállaló-fogalommal, amelyet a Bíróság alakított ki. A törvény indokolása szerint a fogalomképzés tekintettel van arra, hogy az ún. atipikus munkaviszonyok is megfeleljenek az itt meghatározott kritériumoknak.

C-304/21. számú VT ügy

VT egy miniszteri rendelettel meghirdetett állami rendőrségi felügyelői álláshelyre kívánt jelentkezni, ahol azonban jogszabályi kritérium volt, hogy az pályázhat, aki nem töltötte be a 30. életévét. VT azonban már betöltötte a 30. életévét. A rendőrfelügyelői munkakör alapvetően vezetői és hatósági jellegű feladatok elvégzésére irányul, amelyek különösebb fizikai erőnlétet nem igényelnek. A fizikai alkalmasság felmérésére a pályázóknak erőnléti vizsgát kellett tenniük.

A Bíróság kimondta, hogy a szabályozás az életkoron alapuló közvetlen eltérő bánásmódot valósít meg. Ezt követően pedig azt vizsgálta, hogy az ilyen eltérő bánásmód igazolható-e az Irányelv 4. cikk (1) bekezdése alapján. A Bíróság a 4. cikk (1) bekezdése vonatkozásában hangsúlyozta, a rendőrök esetében lényeges és meghatározó szakmai követelmény lehet, hogy különleges fizikai képességekkel rendelkezzenek. A nemzeti bíróságnak kell vizsgálnia, hogy a rendőrfelügyelő ténylegesen milyen feladatokat lát el. A feladatok tükrében kell megállapítani, hogy a különleges fizikai képességgel való rendelkezés az Irányelv 4. cikkének (1) bekezdése értelmében vett lényeges és meghatározó szakmai követelménynek tekinthető-e. Ha a feladatok ellátásához nincs szükség különleges fizikai képességekre, akkor a diszkrimináció nem igazolható az Irányelv 4. cikkének (1) bekezdése alapján. Ha a különleges fizikai képesség az Irányelv 4. cikkének (1) bekezdése szerinti lényeges és meghatározó szakmai követelmény, akkor azt is meg kell vizsgálni, hogy a korhatár törvényes célt követ-e és arányos-e. A rendőrség megfelelő működése jogszerű célnak minősül. A Bíróság megállapította, hogy a korhatár aránytalan követelménynek minősül, mert maga a szabályozás is tartalmaz kivételt már szolgálatban álló azon rendőrök számára, akik nem töltötték be 40. életévüket, másrészt pedig a fizikai alkalmassági szűrővizsgálat elegendő intézkedés. A Bíróság kimondta, hogy az Irányelv 6. cikkének (1) bekezdése alapján sem igazolható az eltérő bánásmód.

Az ítélet jelentősége, hogy abban megfigyelhető egy sorrend az életkoron alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetés igazolhatósága tekintetében. A sorrend teljessége miatt szükséges megemlíteni a C-518/22 számú jogesetet, ahol a bíróság megállapította, hogy a fogyatékos személy igénye arra vonatkozóan, hogy részére egy olyan segítő kerüljön felvételre, aki 18-30 közötti, a fogyatékossgal élő személy önrendelkezésének védelmére irányuló olyan célkitűzést valósít meg, ami az Irányelv 2. cikk (5) bekezdésében szereplő „mások jogainak és szabadságainak védelmére” vonatkozó kitételnek megfelel, így az életkoron alapuló közvetlen eltérő bánásmód igazolható. Vagyis először azt kell vizsgálni, hogy az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetés igazolható-e az Irányelv 2. cikk (5) bekezdésében foglaltak alapján. Amennyiben nem, akkor második körben az Irányelv 4. cikk (1) bekezdése szerint azt kell vizsgálni, hogy az adott foglalkozás megköveteli-e az előírt diszkriminatív feltételt a betöltésére vonatkozóan, törvényes célt követ-e és arányos-e. Ha a 4. cikk (1) bekezdése alapján sem igazolható az életkoron alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetés, akkor kell vizsgálni a 6. cikk (1) bekezdését, vagyis, hogy a korhatárt jogszerű cél igazolja-e, valamint, hogy az annak elérése céljából alkalmazott eszközök megfelelőek és szükségesek-e.

Ettől eltér a sorrend abban az esetben, ha az intézkedés életkoron alapuló közvetett hátrányos megkülönböztetést valósít meg. A C-670/18. számú ügyben egy önkormányzat olyan kutatási és tanácsadási feladatra vonatkozó pályázati felhívást tett közzé, amelynek egyik feltétele az volt, hogy a jelentkező ne legyen nyugállományban. A Bíróság kimondta, hogy mivel nem egy meghatározott életkor alapján diszkriminál a pályázat, azonban a nyugállomány említésével közvetve egy életkorhoz kapcsolódó kritériumon nyugszik, így megállapítható, hogy a szabályozás életkoron alapuló, közvetett hátrányos megkülönböztetést valósít meg. Ezt követően a Bíróság azt vizsgálta, hogy az eltérő bánásmód igazolható-e az Irányelv 6. cikke szerint. Vagyis a közvetlen életkoron alapuló diszkriminációhoz képest azt igazolhatóság szempontjából az Irányelv 2. cikk (5) bekezdésének és 4. cikk (1) bekezdésének vizsgálata nem lehetséges.

4. A FOGYATÉKOSSÁGON ALAPULÓ HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS

Az Irányelv nem tartalmaz definíciót a fogyatékoság fogalmával kapcsolatban.

C-397/18. számú Nobel Plastiques Ibérica SA ügy

Ebben az ítéletében a Bíróság a fogyatékoság fogalmával foglalkozott és azzal, hogy ha egy munkáltató objektív feltételeket határoz meg, amely alapján több munkavállalót bocsát el, az valósíthat-e meg fogyatékoságon alapuló közvetett vagy közvetlen megkülönböztetést.

Az alapeljárásban DW munkavállaló foglalkozási megbetegedés és egyéb tünetei okán a spanyol nemzeti jog szerinti „foglalkozási kockázatra különösen érzékeny munkavállaló” kategóriába került besorolásra. Ezt követően a munkáltató DW kérelmére könnyített munkafeltételeket biztosított.

A munkáltató a munkavállalók elbocsátása céljából objektív kritériumokat határozott meg: adott mértéknél alacsonyabb produktivitásnak, a vállalkozás munkaköreivel kapcsolatos alacsony fokú jártasságnak, valamint a magas fokú hiányzási arány. DW további kilenc munkavállalóval együtt megfelelt ezeknek a feltételeknek, így elbocsátották őket.

A Bíróság elsőként az előterjesztő bíróság azon kérdését vizsgálta, hogy a nemzeti jogszabály által meghatározott „foglalkozási kockázatra különösen érzékeny munkavállaló” kategória megegyezik-e az Irányelvben szereplő fogyatékoság fogalmával. A Bíróság kimondta, hogy ez az elismerés nem automatikus, ennek vizsgálata a nemzeti bíróság feladata.

A Bíróság szerint, amennyiben a nemzeti bíróság megállapítja, hogy DW az irányelv szerint fogyatékosággal rendelkező személynek minősül, akkor a kritériumok tekintetében vizsgálni kell, hogy DW hátrányos megkülönböztetésben részesült-e. Mivel a kritériumok nem közvetlenül a fogyatékoságon alapultak, ezért közvetlen hátrányos megkülönböztetés sem valósulhatott meg. A Bíróság a közvetett hátrányos megkülönböztetés tekintetében azt emelte ki, hogy a nemzeti bíróságnak szükséges vizsgálni, hogy amennyiben DW fogyatékosággal élő személynek minősül, akkor elegendő volt-e a munkáltató részéről a munkafeladatok könnyítése, ez megfelel-e az irányelv 5. cikkében szereplő ésszerű alkalmazkodásnak. Ha a munkáltató intézkedése nem felel meg az ésszerű alkalmazkodásnak, akkor az alapeljárásban szereplő eset fogyatékoságon alapuló hátrányos megkülönböztetést valósít meg. Ha a munkáltató eleget tett, akkor hátrányos megkülönböztetés sem valósulhatott meg.

A magyar munkajogban is szerepel az ésszerű alkalmazkodás követelménye. A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 51. § (5) bekezdése kimondja, hogy a fogyatékosággal élő személy foglalkoztatása során gondoskodni kell az ésszerű alkalmazkodás feltételeinek biztosításáról. Azonban a magyar szabályozásból nem derül ki, hogy amennyiben a munkáltató ezen kötelezettségének nem tesz eleget, azzal megsérti az egyenlő bánásmód követelményét. A Kúria a BH2024. 16. számú döntésében kiemelte, hogy az Mt. 51. § (3) bekezdés a munkavállaló egészségi állapotának változása esetére ír elő munkáltatói kötelezettséget, amely nem azonos a fogyatékos munkavállalókkal szemben fennálló, a munkáltatóra többletkötelezettséget előíró Mt. 51. § (5) bekezdésével. A Kúria – véleményem szerint a lentebb ismertetett C-631/22. számú ügyben kifejtett Bírósági állásponttal ellentétesen – az ítélet 51. bekezdésének utolsó mondatában kimondta, hogy más munkakör felajánlásának kötelezettsége a fogyatékoság megállapításából nem következik. Ezt támasztja alá a C-485/20. számú ítélet, melynek tényállása szerint a munkavállaló munkaviszonyát a munkáltató arra tekintettel szüntette meg, hogy a próbaideje alatt bekövetkezett fogyatékosága (pacemaker beültetése) miatt alkalmatlanná vált a munkaszerződése szerinti pályahálózat-működtető munkaköre betöltésére. Raktárosi munkakörbe tartozó feladatokat el tudott volna látni a

munkavállaló, azonban a munkáltatónál üres raktáros pozíció nem volt. A Bíróság kimondta, hogy az észszerű alkalmazkodás fogalma magában foglalja azt, hogy a munkavállalót, akit fogyatékosága miatt alkalmatlannak nyilvánítottak a munkaköre alapvető feladatainak ellátására, olyan másik munkakörbe kell áthelyezni, amelyre vonatkozóan rendelkezik a megkövetelt képzettséggel, képességekkel és munkára készséggel, feltéve, hogy az ilyen intézkedés nem ró aránytalanul nagy terhet a munkáltatóra. Megkülönböztetésnek minősül az észszerű alkalmazkodás megtagadása, azonban mivel a munkáltatónál nem volt üres raktárosi pozíció, a munkáltató nem kötelezhető olyan intézkedések meghozatalára, amelyek rá „aránytalanul nagy terhet” rónak.

C-795/19. számú XX ügy

Az alapügy tényállása szerint XX 2002-től, tizenöt éven keresztül tisztviselő volt egy büntetés-végrehajtási intézetnél. 2008-tól töltött be olyan munkakört, ahol a jogszabály hangérzékelésre vonatkozó küszöbértéket határoz meg, amelynek értelmében a hallásélesség javítására nem volt megengedett hallókészülék használata. XX munkaviszonyát arra tekintettel szüntették meg, hogy olyan halláskárosodása van, amely a küszöbértéken aluli, így a nemzeti jogszabály értelmében a munkaköre betöltésére alkalmatlanná vált.

A Bíróság kimondta, hogy a nemzeti jogszabály a fogyatékoságon alapuló közvetlen diszkriminációt valósít meg. Az Irányelv 4. cikkének (1) bekezdése alapján azonban a tagállamok rendelkezhetnek úgy, hogy a fogyatékoság nem jelent hátrányos megkülönböztetést, ha az érintett szakmai tevékenység jellege vagy gyakorlásának feltételrendszere miatt az ilyen jellemző lényeges és meghatározó szakmai követelményt képez, feltéve, hogy a cél jogoszerű és a követelmény arányos. A büntetés-végrehajtás megfelelő működésének biztosítása jogoszerű cél. Az arányosság körében azt kell vizsgálni, hogy a szabályozás alkalmas-e a célok elérése, és nem megye-e túl az azok eléréséhez szükséges mértéken. A Bíróság megállapította, hogy a nemzeti szabályozás nem koherens, mert például a hallás javítására nem engedi meg a hallókészülék használatát, viszont a látás javítására engedi a szemüveghasználatot. Továbbá a jogszabály nem teszi lehetővé annak egyedi vizsgálatát, hogy a tisztviselő fogyatékosága ellenére képes-e a munkakör betöltésére. A Bíróság azt is hangsúlyozta, hogy a nemzeti szabályozás nem teszi lehetővé az Irányelv 5. cikke szerinti ésszerű alkalmazkodást, ezért abszolút mértékben lehetetlenné teszi a munkaviszony fenntartását, ezért az Irányelvvel ellentétes.

Hasonló megállapításra jutott a Bíróság a C-824/19. számú ügyben. A tényállásban annyi eltérés mutatkozott, hogy a vak ülnököt nem nemzeti jogszabály alapján nem hívták be fogyatékosága miatt a büntető tárgyalásokra, hanem a tanács elnöke döntött úgy, hogy nem fogja behívni, a bíróság elnöke pedig az ülnök kérése ellenére nem osztotta be új tanácsba. A látást az Irányelv 4. cikkének (1) bekezdése szerinti lényeges és meghatározó szakmai követelménynek lehet tekinteni, viszont az alkalmazott intézkedés, hogy minden tárgyalásról kitiltották, nem tűnik arányosnak.

C-631/22. számú J ügy

A Bíróság ebben az ítéletében azt vizsgálta, hogy az ésszerű alkalmazkodás körébe beletartozik-e a más munkakörbe történő áthelyezés is.

J 2012-től dolgozott háztartási hulladékszállító tehergépkocsi vezetőként. 2016-ban egy munkahelyi baleset következtében alkalmatlanná vált munkaköre betöltésére. 2018-ban J-t kérelmére olyan munkakörbe helyezték át, ami fizikai korlátozottságával összeegyeztethető

volt. Ezt követően született egy olyan határozat, amely kimondta, hogy J tartósan és teljesen munkaképtelen. Mivel ez a nemzeti jogszabály értelmében a munkaviszony automatikus és azonnali hatályú megszűnését eredményezi, J munkaviszonya megszűnt. A tagállami ítélkezési gyakorlat szerint a munkáltató áthelyezésre nem köteles, kivéve, ha azt a kollektív szerződés vagy az egyedi szerződés kifejezetten előírja.

A Bíróság kimondta, hogy az Irányelv 5. cikkéből kitűnik, hogy a munkáltató a konkrét, egyedi helyzetet figyelembe véve köteles megtenni minden hatékony intézkedést annak érdekében, hogy a fogyatékkal élő számára elérhetővé váljon a munkához jutás, a munkában való részvétel, átképzés, anélkül, hogy ez aránytalan terhet róna a munkáltatóra. Az aránytalanság megítélésében figyelembe kell venni a felmerülő költségeket, a szervezet nagyságát, pénzügyi erőforrásait, a köztámogatások, egyéb támogatások lehetőségét a fogyatékos személyek átképzése körében. Emellett azt is értékelni kell, hogy az áthelyezés lehetősége csak akkor áll fenn, ha van legalább egy olyan üres álláshely, amelyet a fogyatékkal élő munkavállaló be tud tölteni. Az ésszerű alkalmazás magában foglalja azt is, hogy a fogyatékossgal élő munkavállalót olyan munkakörbe kell áthelyezni, amelyre rendelkezik a megkövetelt képességekkel. A tagállami szabályozás alapján lehetőség van a munkavállaló elbocsátására, ha a rokkantságának bekövetkezése miatt nem alkalmas korábbi munkakörének betöltésére. A tagállami rendelkezés azonban nem kötelezi a munkáltatót arra, hogy előzetesen tegye meg az Irányelv 5. cikkében meghatározott intézkedéseket, vagy tartsa fenn a korábban már meghozott intézkedéseit. A tagállami szabályozás hatása ugyanis az volt, hogy a munkáltató mentesült az ésszerű alkalmazkodás fenntartására vonatkozó kötelezettség alól, még akkor is, ha egyébként ez az alkalmazkodás már megtörtént, és az új munkakör alapvető feladatainak ellátásához szükséges képességekkel a fogyatékossgal élő munkavállaló képes volt. Ezért a Bíróság kimondta, hogy a tagállami szabályozás ellentétes az Irányelvben foglaltakkal.

A jogirodalomban találkozunk olyan állásponttal, miszerint az 5. cikkben foglalt ésszerű alkalmazkodásnak, mint munkáltatói kötelezettség nem kizárólag a fogyatékossgal, mint védett tulajdonsággal rendelkező személyek esetében, hanem minden védett tulajdonság esetében meg kellene valósulnia.¹⁴³⁰ Ez a gyakorlatban azt jelentené, hogy például ha egy munkavállaló munkavégzése során iszlám fejkendőt kezd el viselni, akkor a munkáltatónak nem azonnal a munkaviszonya megszüntetése mellett kellene döntenie, hanem egy alternatív megoldást kellene felajánlania számára. Ez az álláspont konkrétan meg is jelenik a Bíróság C-157/15. számú ítéletének 43. bekezdésében, ahol a Bíróság kimondta, hogy a nemzeti bíróságnak azt is vizsgálnia kell, hogy a munkáltatónak tulajdonképpen az ésszerű alkalmazkodás lehetőségén belül volt-e arra lehetősége, hogy olyan munkakört ajánljon az iszlám fejkendőt hordó munkavállalójának, ahol nem kell közvetlenül ügyfelekkel találkoznia, és így nem lett volna szükség munkaviszonya megszüntetésére.

¹⁴³⁰ Livio RUBINO: Reasonable accommodation beyond disability and the concept of vulnerability in Europe. *Z Problematyki Prawa Pracy i Polityki Socjalnej*, 2022/3, 1 – 19. <https://bibliotekanauki.pl/articles/55995669.pdf> (letöltve 2024. IX.15.)

5. A SZEXUÁLIS IRÁNYULTSÁGON ALAPULÓ HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS (C-507/18. SZÁMÚ ÜGY)

Az ügy tényállása már abból a szempontból is érdekes, hogy nincs olyan személy, aki hátrányos megkülönböztetésben részesült volna, pusztán a munkáltató által megfogalmazott vélemény valósítja meg a jogsértést. Sharpston főtanácsnok indítványában a Homérosztól kölcsönzött szárnyas szavak kifejezést használja a nyilatkozatra, arra utalva, hogy a szavak gyorsan terjednek, különösen a médián keresztül.

NH ügyvéd egy rádióműsorban úgy nyilatkozott, hogy ügyvédi irodájában soha nem alkalmazna homoszexuális személyeket, továbbá nem is dolgozna együtt ilyen személyekkel. Ezen időszakban semmilyen felvételi eljárás nem volt folyamatban, és NH nem is tervezett ilyet. Az Associazione egy olyan ügyvédi egyesület, amely az LMBTI személyek bíróság előtti jogvédelmét látja el. Az egyesület keresetet indított NH ellen, mivel álláspontjuk szerint NH magatartása szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetést valósított meg. NH azzal védekezett, hogy véleményét nem munkáltatói minőségében fejtette ki. A nemzeti bíróság jogellenesnek ítélte NH magatartását ezért kártérítés megfizetésére kötelezte az Associazione részére, és elrendelte a határozatának egy országos napilapban történő közzétételét.

A Bíróság először azt vizsgálta, hogy a nyilatkozat az Irányelv 3. cikke (1) bekezdésének a) pontjában szereplő „foglalkozáshoz való hozzájutás feltételeinek” minősül-e, így az Irányelv tárgyi hatálya alá tartozik-e. Kimondta, hogy a „foglalkozáshoz való hozzájutás feltételei” egy önálló uniós fogalom, amelyet az Irányelv nem definiál, így az Irányelv célkitűzéseire figyelemmel kell meghatározni. A Bíróság szerint ahhoz, hogy az ilyen nyilatkozatok az Irányelv tárgyi hatálya alá tartozzanak, az szükséges, hogy azt a munkáltató munkaerő-felvételi politikájához lehessen kapcsolni. Ebből a szempontból a nemzeti bíróságnak vizsgálnia kell a nyilatkozatot tevő személy jogállását, és azt, hogy a nyilatkozatot milyen minőségében tette. Másodszor vizsgálni kell a nyilatkozat jellegét és tartalmát. A nyilatkozatnak a munkaerő felvétellel kapcsolatosnak kell lennie, és hordoznia kell a munkáltató diszkriminációra irányuló szándékát.

A Bíróság mérlegelte még, hogy az Irányelvből eredő korlátozás jogszerűen eredményezi-e a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozását. A Bíróság kimondta, hogy a korlátozás jogszerűen történt. A felvételi eljárásban csak azok közül a pályázók közül lehet választani, akik benyújtották a pályázatukat. Ha egy munkáltató tehetne olyan nyilatkozatot, amellyel eleve eltántorítja a védett tulajdonsággal rendelkező munkavállaló jelentkezését, azzal megkerülhetné az Irányelvben biztosított védelmet.

Az Irányelvet nem általában a homofóbia elleni küzdelem céljából hozták létre, ezért a Bíróság nem is mondhatta ki azt, hogy megtiltja a homofób kijelentéseket a foglalkoztatás területén kívül, mégis az ítélet jelentősen kitágította az Irányelv tárgyi hatályát, amire így már a személyek és szervezetek is hivatkozhatnak a diszkriminatív nyilatkozatokkal szemben, amelyeknek nem kell közvetlenül a munkáltatótól származniuk, és már az sem szükséges, hogy legyen konkrét sérelmet szenvedett személy¹⁴³¹.

¹⁴³¹ Virginia PASSALACQUA: Homophobic Statements and Hypothetical Discrimination: Expanding the Scope of Directive 2000/78/EC: ECJ 23 April 2020, Case C-507/18, Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI. *European Constitutional Law Review*, 2020/3, 513-524. <https://doi.org/10.1017/S1574019620000267> (letöltve 2024.VIII.26.)

6. AZ ÁLLAMPOLGÁRSÁGON ALAPULÓ HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS

Az állampolgárságon alapuló hátrányos megkülönböztetés olyan szempontból minősül a diszkrimináció speciális fajtájának, hogy a védelmet nem irányelv, hanem maga az EUMSZ. 45. cikk (2)¹⁴³² bekezdése mondja ki. Ez az egyenlő munkáért egyenlő bér elvéhez kapcsolódó nem alapuló diszkrimináció tilalom mellett a másik legösibb védett tulajdonság.

A munkavállalók Unión belüli szabad mozgásáról szóló Európai Parlament és a Tanács 492/2011/EU rendelet az EUMSZ 45. cikkében szereplő szabad mozgás elvének gyakorlati betartásának biztosítására törekszik és azt fejt ki részletesen. Ez a jogszabály felváltja az 1612/68/EGK rendeletet és annak helyébe lép, tiltva bármiféle állampolgárság alapján tett hátrányos megkülönböztetést az EU munkavállalói között.

C-437/17. számú Schallerbach GmbH ügy

Ebben az ítéletében a Bíróság azt vizsgálta, hogy a más tagállamból érkező munkavállalókat hátrányosabban érinti-e az az osztrák jogszabály, amely szerint a munkavállaló csak meghatározott módon eltöltött szolgálati idő után válik jogosulttá több szabadnapra.

Az alapeljárásban egy osztrák munkáltató üzemi tanácsa állampolgárságon alapuló közvetett hátrányos megkülönböztetésre hivatkozott. Az osztrák jog szerint ahhoz, hogy az éves szabadság 30-ról 36 munkanapra emelkedjen az szükséges, hogy a munkavállaló 25 évet meghaladó szolgálati viszonnal rendelkezzen, azonban a más külföldi vagy belföldi munkáltatónál eltöltött szolgálati időből a szabadság szempontjából maximum öt évet lehet figyelembe venni. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy leghamarabb a munkavállaló akkor jogosult a 36 nap szabadságra, ha a 25 évet ugyanannál a munkáltatónál tölti jogviszonyban vagy legalább már 20 éve van jogviszonyban a jelenlegi munkáltatónál és rendelkezik 5 év más munkáltatónál töltött szolgálati viszonnal. A más munkáltatónál 5 évet meghaladó szolgálati viszony elvész, azt nem lehet figyelembe venni a szabadságra való jogosultság megállapításakor.

A Bíróság megállapította, hogy a 492/2011/EU rendelet 7. cikkének (1) bekezdése mindössze a hátrányos megkülönböztetés tilalmának EUMSZ 45. cikk (2) bekezdésében kimondott elvét fejt ki egyedi jelleggel a foglalkoztatási és munkafeltételekre vonatkoztatva. A Bíróság szerint a fizetett szabadság a rendelet hatálya alá tartozik. Közvetlen hátrányos megkülönböztetés megvalósítására azonban nem alkalmas, mert nem az állampolgárságtól függ, hanem attól, hogy jelenlegi munkáltatójuknál mennyi szolgálati idővel rendelkezik a munkavállaló. Az üzemi tanács a közvetett hátrányos megkülönböztetés körében arra hivatkozott, hogy az osztrák munkavállalóknak könnyebb a 25 év szolgálati időt elérni egy külföldi munkavállalónál, mert a szakmai pályafutásukat Ausztriában kezdik. Azon munkavállalók többsége, akik 36 nap szabadsággal rendelkeznek osztrák állampolgárok.

A Bíróság hangsúlyozta, hogy az osztrák szabályozás hátrányos helyzetbe hozza azon munkavállalókat, akik 25 év szolgálati idővel rendelkeznek, de abból legalább 20 évet nem a jelenlegi munkáltatójuknál töltöttek, azokkal a munkavállalókkal szemben, akik 20 évet legalább jelenlegi munkáltatójuknál töltöttek. Ez akkor tekinthető közvetett hátrányos megkülönböztetésnek, ha inkább más tagállam állampolgárságával rendelkezőket érint.

A Bíróság kimondta, hogy semmi nem utal arra, hogy az osztrák munkavállalók általában 25 évig a jelenlegi munkáltatójuk alkalmazásában maradnak. Annak bizonyítása pedig, hogy a

¹⁴³² „A munkavállalók szabad mozgása magában foglalja az állampolgárság alapján történő minden megkülönböztetés megszüntetését a tagállamok munkavállalói között a foglalkoztatás, a javadalmazás, valamint az egyéb munka- és foglalkoztatási feltételek tekintetében.”

feltételeket teljesítő munkavállalók nagy része osztrák, önmagában nem elegendő a diszkrimináció bizonyítására.

Az EU Szerződése mindig is tiltották az állampolgárságon alapuló megkülönböztetést (mint ahogyan a foglalkoztatás keretén belüli a nemen alapuló megkülönböztetést is). Az EUMSZ 45. cikkének közvetlen hatálya van, vagyis magánszemélyek is közvetlenül hivatkozhatnak rá a nemzeti bíróságuk előtt az állammal és magánszemélyekkel szemben is, ezért nem volt szükség arra, hogy az Ebktv.-ben az állampolgárság, mint védett tulajdonság megjelenjen.

C-86/21 számú M. Delia ügy

A spanyol regionális egészségügyi szolgáltatónál dolgozók szakmai fejlődését fokozatba lépéssel ismeri el a szolgáltató. Az első fokozatba lépés iránti kérelmet csak azok a hosszú távú szerződéssel rendelkező ideiglenes alkalmazottak nyújthatták be, akik a Kasztília és León-i egészségügyi szolgáltatónál egészségügyi területen dolgozó közalkalmazottként ötéves szakmai gyakorlatot igazoltak ugyanabban a szakmai kategóriában, mint amelyből a jelentkező a szakmai előmeneteli kategória következő fokozatába lépést kéri. M. Delia benyújtotta az ezirányú kérelmét, de a regionális egészségügyi szolgáltató megtagadta a portugál időszak figyelembevételét. M. Delia keresetet indított annak érdekében, hogy a szolgáltató a Portugáliában eltöltött szolgálati időt is vegye figyelembe. A szolgáltató azzal védekezett, hogy nem csak a más tagállamban megszerzett szolgálati időt nem veszik figyelembe, de egyes esetekben a Spanyolországban megszerzett szolgálati időt sem, így nem valósulhat meg az állampolgárságon alapuló hátrányos megkülönböztetés, mivel a spanyol munkavállalókra is vonatkozik.

A Bíróság kiemeli, hogy a személyek szabad mozgása, mint az uniós jog alappillére csak akkor tud megvalósulni, ha semmilyen hátrányos intézkedés nem befolyásolja azt, hogy az uniós polgárok az unió területén a származási országuktól eltérő tagállamban bármilyen szakmai tevékenységet folytathassanak. az olyan nemzeti rendelkezések, amelyek megakadályozzák valamely tagállam állampolgárát abban vagy visszatartják őt attól, hogy a szabad mozgásra vonatkozó jogát gyakorolva elhagyja származási államát, e szabadság korlátozásának minősülnek, még abban az esetben is, ha azok az érintett munkavállalók állampolgárságától függetlenül alkalmazandók. A Spanyol Királyságtól eltérő tagállamban található egészségügyi intézményben vagy központban dolgozni kívánó spanyol migráns munkavállalókat visszatartják ettől, ha az ott szerzett egyenértékű szakmai tapasztalatot a Spanyolországba való visszatérésükkor nem veszik figyelembe a szakmai fejlődésük értékelése során. A Bíróság pontosította, hogy a nemzeti jog valamely rendelkezése, még ha állampolgárság szerinti különbségtétel nélkül alkalmazandó is az összes munkavállalóra, közvetetten hátrányosan megkülönböztetőnek tekintendő, amennyiben jellegénél fogva inkább a más tagállamok állampolgárságával rendelkező munkavállalókat érintheti, mint a belföldi munkavállalókat, és következésképpen fennáll annak a veszélye, hogy különösen az előbbieket hozza hátrányosabb helyzetbe, kivéve ha azt objektív okok igazolják, és az arányos az elérni kívánt céllal.

Az ítélet jelentősége, hogy kimondta, hogy ahhoz, hogy valamely intézkedést közvetetten hátrányosan megkülönböztetőnek lehessen minősíteni, nem szükséges, hogy az összes belföldi állampolgárt előnyben részesítse.

7. A NEMEN ALAPULÓ HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS TILALMA

A nemi megkülönböztetés viszonylag magától értetődő, mivel a megkülönböztetés azon a tényen alapul, hogy az ember vagy nő vagy férfi. Az uniós jog szerint ez az uniós szociálpolitika legfejlettebb aspektusa, és a legrégebbi alapvető jognak tekinti.

C-486/18. számú Praxair MRC SAS ügy

Jelen ügyben a bíróság azt mondta ki, hogy a szülői szabadságot részmunkaidőként igénybe vevő nő objektív igazolás hiányában nem kerülhet hátrányosabb helyzetbe a férfi munkavállalóhoz képest.

Az alapeljárásban szereplő felperes (RE) határozatlan idejű munkaviszonyban állt a Praxair céggel. Szülést követően szülői szabadságon volt, majd ezt a szülői szabadságot olyan formán vette igénybe, hogy visszament dolgozni, de a munkaideje az együtödével csökkent. Így a teljes szülői szabadsága 2011. január 29-én járt volna le, azonban csoportos létszámcsökkentés keretében a Praxair 2010. december 6-án elbocsátotta. RE kilenc hónap időtartamú átképzési szabadságban részesült. 2011. január 1-jei hatállyal lemondott a csökkentett munkaidőről, az átképzési szabadságot igénybe vette. A felperes végkielégítésének és átképzési szabadság alatti támogatásának összegének kiszámításánál a nemzeti szabályozás alapján figyelembe kellett venni a részmunkaidőben teljesített munkavégzést, amit RE sérelmezett és az EUMSZ 157. cikkével összeegyeztethetetlennek tartott. Ez a cikk kimondja, hogy a nők és a férfiak egyenlő vagy egyenlő értékű munkáért egyenlő díjazásra jogosultak, vagyis a férfi és női munkavállalók közötti hátrányos megkülönböztetés tilalmát. Az EUMSZ-nek, mint elsődleges jogforrásnak, közvetlen horizontális és vertikális hatálya van, tehát erre a cikkre közvetlenül lehet hivatkozni nemzeti bíróság előtt akár magánszemélyek közötti jogvitában is.

A Bíróság megvizsgálta és megállapította, hogy a végkielégítést és az átképzési szabadság alatti támogatást is az EUMSZ 157. cikke szerinti díjazásnak kell tekinteni, tehát az EUMSZ 157. cikke hatálya alá tartozik. A Bíróság korábbi ítélezési gyakorlatában már kimondta, hogy az összehasonlítható helyzetben lévő csoport megállapításánál azt kell figyelembe venni, hogy a részmunkaidőtől függetlenül a munkavállaló munkaszerződése teljes időre foglalkoztatásra irányult, tehát összehasonlítható helyzetbe van a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalókkal.

A Bíróság ítélezési gyakorlatából kitűnik, hogy az egyenlő díjazás elvével az olyan nemzeti rendelkezés is ellentétes, amely nem közvetlen, hanem közvetett hátrányos megkülönböztetést valósít meg. Ez a fajta megkülönböztetés csak abban az esetben fogadható el, ha a megkülönböztetést objektív tényezők igazolják.

Az alapügyben a munkavállaló azért került hátrányos helyzetbe a teljes munkaidőben dolgozó munkavállalóhoz képest, mert akkor bocsátották el, amikor részmunkaidős szülői szabadságon volt, és így a végkielégítésének és az átképzési támogatásának összegét részben a csökkentett díjazás alapján határozták meg. A nemzeti statisztikákból az derül ki, hogy jóval több nő veszi igénybe a szülői szabadságot (96%). Ezt a férfiak és nők között kialakult eltérő bánásmódot csak valamilyen objektív indokkal lehetne igazolni, amely nem kapcsolódik a nemen alapuló hátrányos megkülönböztetéshez, de ilyen indok nem került megjelölésre.

A szülői szabadság az Mt.-be a 2019/1158 irányelv átültetése nyomán, 2023. január 1-től került be.

C-274/18. számú Ghannadan ügy

Ebben az ítéletben a Bíróság a méltatlanul kevés figyelmet kapó bizonyítási teher kérdésével foglalkozott, azon belül is a statisztikai adatok szerepével, amellyel a hátrányos helyzetbe hozott fél kívánja valószínűsíteni, hogy közvetett megkülönböztetés esetén a látszólag semleges intézkedés egy védett tulajdonsággal rendelkező csoportot jobban érint. Vizsgálta még, hogy a konkrét esetben megvalósuló hátrányos megkülönböztetés objektív okkal igazolható-e.

Az osztrák jog előírja, hogy egymást követő, határozott idejű szerződések megkötése engedélyezett a harmadik fél által finanszírozott projektek vagy kutatási projektek keretében a Medizinische Universität Wien (MUW) által alkalmazott munkavállalók, továbbá a kizárólag oktatási feladatot ellátó munkatársak esetében. Az egymást követő, határozott idejű munkaszerződések időtartama nem haladhatja meg a hat évet, részmunkaidős foglalkoztatás esetén pedig a nyolc évet. Ez meghosszabbítható 10 évre, részmunkaidőben foglalkoztatott munkavállaló esetében legfeljebb 12 évre, ha az objektív módon igazolható.

A MUW 2002-től 2014-ig teljes- és részmunkaidőben alkalmazta M. Schuch Ghannadant határozott idejű munkaszerződésekkel. M. Schuch Ghannadan annak megállapítását kérte az osztrák munkaügyi bíróságtól, hogy munkaviszonya 2014 után is fennáll, mivel esetében a határozott időtartamra vonatkozó 8 év maximális időtartam már eltelt, így jogviszonya határozatlan idejűvé alakult. Azzal érvelt, hogy az osztrák jog nőkkel szembeni nemen alapuló hátrányos megkülönböztetést valósít meg a részmunkaidőre vonatkozó rendelkezésében.

A Bíróság először azt vizsgálta, hogy az uniós joggal ellentétes-e az alapeljárásban szóban forgóhoz hasonló azon nemzeti szabályozás, amely a hatálya alá tartozó, határozott időre alkalmazott munkavállalók esetében a munkaviszonyok maximális időtartamát hosszabb időszakban rögzíti a részmunkaidőben foglalkoztatott munkavállalók számára, mint a velük összehasonlítható, teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalók számára.

A Bíróság kimondta, hogy hátrányos megkülönböztetésnek kell tekinteni az ilyen szabályozást, de az eltérő bánásmód objektív okkal igazolható. Az MUW azzal érvelt, hogy a szabály kifejezetten előnyt teremt a részmunkaidőben foglalkoztatottak számára, mert kevesebb idő alatt kevesebb ismeretet és tapasztalatot tudnak szerezni, de így erre több idejük van. Az alapügy felperes ezzel szemben arra hivatkozott, hogy a nemzeti szabályozás a részmunkaidősök tekintetében messzebb halasztja a határozatlan időre szóló szerződéshez való hozzájutás lehetőségét, ami diszkrimináció.

A Bíróság kimondta, hogy nem lehet általánosságban objektív igazolásként elfogadni azt, hogy az eltöltött időtartammal egyre nő a megszerzett tapasztalat, ezt minden esetben konkrétan kell vizsgálni. A nemzeti bíróságnak kell vizsgálnia, hogy az eltérő bánásmód objektíve igazolható-e, és ha igazolható, akkor arányos-e a hivatkozott célkitűzéshez képest.

A Bíróság hangsúlyozta, hogy a hátrányos megkülönböztetés akár statisztikai adatokkal is valószínűsíthető. A kérdést előterjesztő bíróságnak valamennyi munkavállalót figyelembe kell vennie, akire az eltérő bánásmód hatálya kiterjed. A nemzeti bíróságnak kell értékelnie, hogy a hozzá benyújtott statisztikai adatok milyen mértékben jellemzik a munkaerőpiaci helyzetet, mennyire hitelesek és vehetők figyelembe.

A nemen alapuló hátrányos megkülönböztetés fennállásának megállapításához valamennyi olyan munkavállalót figyelembe kell venni, akire az eltérő bánásmódot eredményező nemzeti szabályozás hatálya kiterjed, és e munkavállalók összességén belül – a női és a férfi munkavállalók körében egyaránt – össze kell vetni azon munkavállalók arányát, akiket a szóban forgó szabály érint, illetve nem érint.

Mivel a konkrét ügyben a felperes egyetemekre vonatkozó statisztikával nem rendelkezett, ezért általánosságban az osztrák munkaerőpiacra vonatkozó olyan statisztikákat terjesztett a kérdést előterjesztő bíróság elé, amelyekből kitűnik, hogy a férfiakhoz képest jelentősen magasabb számban foglalkoztatnak nőket részmunkaidőben.

A Bíróság ítéletének indokolása szerint ilyen körülmények között pontosítani kell, hogy hogyan és milyen eszközökkel bizonyíthatja az állítása szerint nem alapuló, közvetett hátrányos megkülönböztetés révén sérelmet elszenvedő fél a valószínűsíthető hátrányos megkülönböztetést, amennyiben az eltérő bánásmódot eredményező nemzeti szabályozás hatálya alá tartozó valamennyi munkavállalóval kapcsolatos statisztikai adatok vagy más bizonyítási eszközök nem állnak rendelkezésre vagy e személy számára nehezen hozzáférhetők.

Figyelemmel többek között arra, hogy biztosítani kell a 2006/54/EK irányelv 19. cikke (1) bekezdésének hatékony érvényesülését, ezt a rendelkezést akként kell értelmezni, hogy az lehetővé teszi az állítása szerint nem alapuló, közvetett hátrányos megkülönböztetés révén sérelmet elszenvedő munkavállaló számára, hogy a valószínűsíthető hátrányos megkülönböztetést az érintett tagállam munkaerőpiacára vonatkozó általános statisztikai adatokra támaszkodva támassza alá, abban az esetben, ha nem várható el az érdekelt féltől, hogy a releváns munkavállalói csoporttal kapcsolatos pontos adatokat terjesszen elő, mivel azok nehezen hozzáférhetők, vagy nem állnak rendelkezésre.

Az Ebktv. 19. §-ában szereplő bizonyítási szabályok, amelyek az irányelvekkel összhangban állnak, felülírják a Pp.-ben szereplő szabályokat. A bizonyítás szabályrendszerében először a hátrányosan megkülönböztetett félnek kell valószínűsítania, hogy hátrányt szenvedett és rendelkezett védett tulajdonsággal. A jogszabály szövegében nem szerepel az összehasonlítható csoport, de logikusnak tűnik, hogy ez az első lépcsőfok akkor teljes, ha a hátrányt szenvedett fél megjelöli (amennyiben meg tudja), hogy kikkel szemben került vagy kerülne hátrányosabb helyzetbe. Csak a valószínűsítést követően fordul a bizonyítási teher, és immár a diszkrimináló félnek kell bizonyítania, hogy nem történt diszkrimináció vagy azt valamilyen objektív ok igazolja.

A bizonyítás egyik lehetséges eszköze a statisztika, amelynek már a legelső diszkriminációval kapcsolatos ügyekben is fontos szerep jutott. A 109/88. számú ügy alapeljárásában a szakszervezet statisztikákkal bizonyította, hogy a Danfoss cégnél a férfiak magasabb bért kapnak ugyanazért a munkáért, mint a nők. Az Enderby ügyben ugyanúgy statisztikákkal támasztották alá, hogy egy bizonyos munkakörben sokkal több nő kerül foglalkoztatásra, mint egy másik munkakörben, amelyben ugyanazt a munkát kell végezni, csak magasabb fizetésért. Arról, hogy a statisztikák mennyiben elfogadhatók, reprezentatívok és szignifikánsak, minden esetben a nemzeti bíróságnak kell döntenie. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a statisztikákkal történő bizonyítás nem kötelező vagy elvárt egyenlő bánásmód megsértése esetén. Hasznos lehet leginkább a közvetett diszkrimináció esetén, ahol egy látszólag semleges intézkedés hatásait kell vizsgálni, azonban a Bíróság egyik ítéletében sem mondta ki, hogy a közvetett diszkriminációt csak statisztikákkal lehetne bizonyítani.¹⁴³³ Amennyiben viszont a bíróság a statisztikát elfogadhatónak találja, az magával hozza a bizonyítási teher fordulását.

¹⁴³³ European Union Agency of Fundamental Rights: *Handbook on European Non-Discrimination Law*. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018. <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/handbook-european-law-non-discrimination>, (letöltés: 2024. augusztus 30.) 247. oldal

C-624/19. számú K és társai ügy

Amikor a Bíróság kimondta a férfi és női munkavállalók egyenlő díjazásának közvetlen hatályát a 43/75 számú Defrene ítéletben, akkor az EKG-Szerződés 119. cikkében még csak az „egyenlő munka” fordulat szerepelt. Ezt követően az EUMSZ 157. cikke már úgy fogalmazott, hogy „egyenlő vagy egyenlő értékű munkáért” egyenlő díjazás jár.

Az alapeljárás alperese, a Tesco arra hivatkozott, hogy a Bíróság eddig még nem mondta ki, hogy egyenlő értékű munka esetén is közvetlen hatálya lenne az EUMSZ 157. cikkének. Az alapeljárás felperesei, nagyjából 6000 munkavállaló arra hivatkozott, hogy a Tesco üzleteiben és elosztóközpontjaiban dolgozó munkavállalók díjazási feltételei eltérnek annak ellenére, hogy egyenlő értékű munkát végeznek és a munkabérük egyetlen forrásból származik.

A Bíróság kimondta, hogy az EUMSZ 157. cikke közvetlen hatállyal bír mind az egyenlő munka és az egyenlő értékű munka esetében. A tényállás bíróság által történő megítélésének körébe tartozik az a kérdés, hogy az érintett munkavállalók az EUMSZ 157. cikk szerinti „egyenlő munkát” vagy „egyenlő értékű munkát” végeznek-e. A nemzeti bíróság feladata, amely kizárólagos hatáskörrel rendelkezik a tényállás megállapítására és megítélésére, annak meghatározása, hogy az e munkavállalók által gyakorolt tevékenységek konkrét jellegére tekintettel egyenlő értékűnek tekinthető munkát végeznek-e. A Bíróság hangsúlyozta, hogy annak nincs jelentősége, hogy egyazon munkáltatónál, de különböző létesítményekben történik a munkavégzés. A Bíróság szerint abban az esetben nem tartozna a tényállás az EUMSZ 157. cikkének hatálya alá, ha a díjazásban megjelenő különbségek nem egyetlen forrásból erednének, mert ekkor hiányzik az egyenlőtlenségért felelős jogalany, aki helyre tudná állítani az egyenlő bánásmódot, de jelen ügyben nem ez a helyzet.

Az ítélet jelentőségét az adja, hogy a Bíróság ismételten megerősítette az EUMSZ 157. cikkének közvetlen hatályát, valamint kiemelte, hogy a munkát nem kell ugyanazon létesítménybe végeznie a munkavállalóknak ahhoz, hogy azonos helyzetben lévőknek lehessen tekinteni őket.

8. A TAGÁLLAMI BÍRÓSÁG FELADATA EGYENLŐ BÁNÁSMÓDOT SÉRTŐ NEMZETI JOGSZABÁLY MEGLÉTE ESETÉN (C-24/17.)

Az osztrák nemzeti jog szerinti korábbi díjazási és előmeneteli rendszer hátrányos helyzetbe hozta a szerződéses alkalmazottak egy kategóriáját, nevezetesen a szerződéses közszolgálati alkalmazottak azon kategóriáját, akik a 18. életévük betöltését megelőzően szolgálati időt teljesítettek. Miután a Bíróság kimondta az egyenlő bánásmód sérelmét, Ausztria módosította a nemzeti jogát.

Az időben ezt követő alapeljárásban a szakszervezet keresetet terjesztett elő annak megállapítása iránt, hogy a szerződéses alkalmazottakra alkalmazandó új díjazási és előmeneteli rendszer ellentétes az uniós joggal. Arra hivatkozott, hogy az új rendszer is fenntartja a diszkriminációt, mivel a munkabérrel kapcsolatos újrabeosztásnál a diszkriminatív törvény alapján megállapított utolsó havi illetményt vette alapul.

A Bíróság hangsúlyozta, hogy először az eltérő bánásmód meglétét kell vizsgálni. Meghatározta a hátrányt szenvedett sértettek körét és a velük összehasonlítható helyzetben lévő személyeket, valamint a hátrányt. A Bíróság megállapította, hogy a módosított osztrák nemzeti jog alkalmas arra, hogy az életkoron alapuló diszkriminációt továbbra is fenntartsa, mivel az új besorolási rendszer a régi illetményen alapul. A Bíróság ezek után azt vizsgálta, hogy igazolható-e a hátrányos megkülönböztetés, ám a nemzeti bíróság által megnevezett célokat a Bíróság nem tartotta kimentésre alkalmasnak.

A nemzeti bíróság arra is választ várt, hogy az uniós jogot úgy kell-e értelmezni, hogy az uniós joggal ellentétes hátrányos megkülönböztetés fennállásának megállapítása esetén mindaddig, amíg el nem fogadják az egyenlő bánásmódot helyreállító intézkedéseket, az egyenlő bánásmód helyreállítása az alapügy tárgyát képezőhöz hasonló esetben azt jelenti, hogy a korábbi díjazási és előmeneteli rendszer által hátrányos helyzetbe hozott szerződéses alkalmazottak számára ugyanazon előnyöket kell biztosítani, mint amelyekben az e rendszer által előnyben részesített szerződéses alkalmazottak részesülhettek mind a 18. életév betöltése előtt teljesített szolgálati idők figyelembevételét, mind a díjazási táblázatban való előrehaladásukat illetően, és következésképpen a hátrányos helyzetbe hozott szerződéses alkalmazottak számára pénzügyi kompenzációt kell fizetni.

A Bíróság kifejtette, hogy a nemzeti bíróság feladata a nemzeti jogszabályok uniós joggal összhangban való értelmezése. Amennyiben ez nem lehetséges, akkor az uniós jog primátusa érvényesül, és az azzal ellentétes nemzeti jogszabály alkalmazásától el kell tekinteni. Amíg a nemzeti jogalkotó nem fogadja el az egyenlő bánásmódot helyreállító intézkedéseket, addig a bíróságok feladata biztosítani az egyenlő bánásmód érvényesülését, még akkor is, ha a nemzeti jog erre vonatkozó hatáskört nem biztosít a bíróságnak.

A Bíróság emlékeztett arra, hogy habár jelen esetben nem valósul meg az állampolgárságon alapuló közvetlen diszkrimináció, azonban valamennyi leplezett megkülönböztetés, közvetett diszkrimináció is tilos, mert ugyanahhoz az eredményhez vezet, vagyis a szabad mozgáshoz való jogot akadályozza. Az osztrák intézkedés elsősorban a külföldi munkavállalókat érinti, és őket hozza hátrányosabb helyzetbe, ezért alkalmas arra, hogy kevésbé vonzóvá tegye a munkavállalók szabad mozgását, ami sérti az EUMSZ 45. cikket és a 492/2011/EU rendelet 7. cikkének (1) bekezdését. A Bíróság ezt nem látta objektív ok által igazolhatónak.

Különös helyzet állt elő a C-378/17. számú ügyben, ahol az Irányelvnek megfelelő eljárást lefolytató írásbeli eljárás számára a legfelsőbb bíróság határozatban tiltotta meg, hogy eltekintsen eljárása során az uniós joggal ellentétes nemzeti jog alkalmazásától, mivel álláspontja szerint erre csak a tagállami bíróságoknak van lehetősége. A Bíróság emlékeztetett arra, hogy az uniós joggal ellentétes nemzeti jogszabály alkalmazásának mellőzése az uniós jogot alkalmazó

közigazgatási hatóságnak is kötelezettsége. Ha a hatóság nem tehetne így, akkor az uniós szabályok hatékony érvényesülése csökkenne, márpedig a nemzeti jog nem írhatja felül az uniós jogot. A hatóságot ebben az esetben az EUMSZ 267. cikk értelmében vett „bíróságnak” kell tekinteni, e cikk alapján lehetősége van arra, hogy az uniós jog releváns rendelkezéseinek értelmezésével kapcsolatos kérdést terjesszen a Bíróság elé. Az uniós jogot alkalmazó szervezetnek az uniós jog teljes érvényesülésének biztosítása érdekében nem kell sem kérniük, sem megvárniuk a nemzeti rendelkezések vagy ítélkezési gyakorlat jogalkotói úton vagy bármilyen egyéb alkotmányos úton történő előzetes megsemmisítését.

9. A DISZKRIMINÁLT SZEMÉLY ÉRDEKÉBEN FELLÉPŐ SZEREPLŐ VÉDELME (C-404/18. SZÁMÚ VANDENBON-ÜGY)

A Bíróság azt vizsgálta, hogy a nemzeti jog megfelelő védelemben részesíti-e az olyan személyt, aki a diszkriminált személy érdekében lép fel.

A belga jog csak akkor részesítette kifejezetten védelemben az ilyen személyt, ha az eljárásjog szerint tanúként lépett fel valamely hátrányos intézkedéssel szemben tett panasz kivizsgálása során.

Az alapeljárásban egy ruházati üzlet vezetője egy álláshelyre interjúztatott jelentkezőket. Egy három hónapos terhes hölgyet talált az állásra legmegfelelőbbnek, ezért tájékoztatta erről a feletteseit. Azt a visszajelzést kapta, hogy a terhessége miatt nem fogják alkalmazni a jelentkezőt. Az üzlet vezetője jelezte, hogy ez törvényellenes, de a vezetés nem változtatott a véleményén. Az üzlet vezetője tájékoztatta a jelentkezőt, hogy terhessége miatt nem fogják alkalmazni. Több hónappal az esetet követően a jelentkező panaszt tett a hatóságoknál, majd pert indított, az üzlet vezetőjét pedig nem megfelelő munkavégzésre tekintettel elbocsátották. A jelentkező számára a belga munkaügyi bíróság nem alapuló hátrányos megkülönböztetés okán kártérítést állapított meg. Az üzlet vezetője a belga jog szerinti megtorló intézkedések elleni védelemre kívánt hivatkozni, mivel állítása szerint a panasz kivizsgálása során tanúként lépett fel, de ezzel kapcsolatban semmilyen dokumentumot nem tudott felmutatni.

A Bíróság megállapította, hogy a belga jog uniós joggal ellentétesen szűkíti a védelemre jogosultak körét, akkor, amikor alakszerű eljárásjogi szerephez köti a védelmet, amelyben csak a hivatalos tanú részesülhet.

A Bíróság hangsúlyozta, hogy a védelemben részesítendő munkavállalók kategóriáját tágan kell értelmezni, az nem behatárolható. Nem alaki kritériumoknak van jelentősége, hanem a munkavállalónak a védelemben részesülő személy érdekében játszott szerepének, amely a munkáltatót a megtorló intézkedés meghozatalára vezethette. A 2006/54/EK irányelv célja kerülne veszélybe, ha a hátrányos megkülönböztetést bizonyítani tudó tanúk azért nem mernének nyilatkozatot tenni, mert számukra nem lenne biztosított a hatékony védelem a megtorló intézkedéssel szemben.

Ezért a Bíróság kimondta, hogy a belga nemzeti szabályozás az uniós joggal ellentétes.

Az Ebktv. 10. § (3) bekezdése abszolút összhangban van a Bíróság jogértelmezésével, miszerint a megtorlás elleni védelem nem csak a tanút illeti meg, hanem azt a személyt, aki az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt kifogást emel, eljárást indít vagy az eljárásban közreműködik.

10. ÖSSZEGZÉS

A Bíróság számos ítéletet hozott az egyenlő bánásmód sérelme témakörében, azonban korábbi joggyakorlatától egyik ügyben sem tért el. A 2019-től 2024-ig vizsgált ítéletek száma alapján kimondható, hogy hullámzó, hogy az adott évben hány diszkriminációs irányelvekkel kapcsolatos előzetes döntéshozatal iránti kérelem érkezik be a Bírósághoz. Mivel az irányelvek elfogadása óta nagyjából húsz év telt el, ezért a tényállások egyszerűsödnek, az ítéletek rövidülnek, és egyre több az olyan, amely főtanácsnoki indítvány meghozatala nélkül születik.

Egyes területeken azonban a Bíróság jogfejlesztő tevékenysége mutatkozik meg. A legfontosabb újítások közé tartozik a vizsgált időszakban, hogy a Bíróság kimondta, hogy ugyanazon védett tulajdonsággal rendelkező személyek között is megvalósulhat diszkrimináció, valamint, hogy a nem munkáltatótól származó véleménnyel is megvalósulhat az egyenlő bánásmód sérelme, amennyiben az tartalmában a védett tulajdonsággal rendelkező személyek foglalkoztatására irányul. Szintén lényeges újítás, hogy az ésszerű alkalmazkodás keretében elvárható a munkáltatótól, hogy a munkaviszony létesítését követően fogyatékosná vált munkavállaló részére más munkakört ajánljon fel, amennyiben a fogyatékosná vált munkavállaló a más munkakör betöltésére alkalmas és a munkáltatónál van ilyen betöltetlen pozíció.

A Bíróság továbbra is hangsúlyozza, hogy a Chartát olyan elsődleges jogforrásnak tekinti, amire közvetlenül lehet hivatkozni magánszemélyek közötti jogvitában, amennyiben rendelkeznek olyan védett tulajdonsággal, amelyet a diszkriminációs irányelvek meghatároznak. Ennek nagy jelentősége volt a hazai jogalkalmazásban is, mert ahogy a Bíróság is kimondta, hogy a szolgálati idő nem minősül védett tulajdonságnak, úgy a magyar Kúria is kimondta ezt. Attól a megközelítéstől, hogy az egyenlő bánásmód sérelmének vizsgálatánál legyen egy összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoport a Bíróság egyre távolabb merészkedik. Elegendő már, ha hipotetikusán létezik ilyen csoport, de az is elképzelhető, hogy egyáltalán nincs ilyen csoport. A tagállami bíróság feladata továbbra is az uniós jogot sértő nemzeti jogszabály félretétele és a tagállam kötelessége védelemben részesíteni a diszkriminált személy érdekében fellépő felet. A védett tulajdonsággal rendelkező személyek érdekképviselője céljából létrejött szervezet is rendelkezik keresetindítási joggal.

A Bíróság kimondta, hogy habár továbbra sem kizárólag statisztikai adatokkal lehet valószínűsíteni a közvetett diszkriminációt, de amennyiben a konkrét munkáltatóra (egyetemekre) vonatkozó statisztika nem áll rendelkezésre, akkor elfogadható az adott tagállam egész munkaerő piacára vonatkozó statisztika is.

Az ítéletek kiváló lehetőséget biztosítottak arra, hogy az egyenlő bánásmód főbb területei, mint például a bizonyítási teher, a nemzeti bíróság feladata az uniós jogot sértő nemzeti szabályozás esetén vagy akár a kimentés az ítéletek tényállásán keresztül bemutatásra kerülhessenek.

A Bíróság ítéletei világosak és logikusak, joggyakorlata egységes, azonban az EUB nem győzi elégszer hangsúlyozni, hogy minden esetben a nemzeti bíróságnak kell mérlegelnie a konkrét helyzet körülményeit, akár az összehasonlítható helyzetben lévő személyről, csoportról vagy a kimentésről van szó. A döntést a nemzeti bíróságnak kell meghoznia. Ezzel kapcsolatban 2024. május 7. napján elfogadásra került a 2024/1499/EU irányelv, melynek átültetési határideje 2026. június 19. Az irányelv fő célkitűzése, hogy meg kell erősíteni az egyenlőséggel foglalkozó szervek szerepét. Az új irányelv javítja az egyenlőséggel foglalkozó szervek hatékonyságát, és garantálja függetlenségüket azáltal, hogy minimumszabályokat állapít meg a működésükre vonatkozóan.

Álláspontom szerint jogalkalmazóként elengedhetetlen a Bíróság diszkriminációval kapcsolatos esetjogának ismerete ezen a jogterületen, ugyanis a nemzeti szabályozás gyökerei

az uniós jogból erednek, éppen ezért azt irányadónak kell tekinteni. Ennek az élő példája a magyar ítélkezésben a fentebb ismertetett, a bírák első besorolására vonatkozó magyar perek, melynek helyes elbírálásában döntő szerepe volt a Bíróság esetjogának.

Amennyiben bármilyen kétely merülne fel a nemzeti bíró részéről, ennek elosztatására előzetes döntéshozatal iránti kérelmet terjeszthet elő, ahogy ezt a magyar bíróságok már számtalan esetben meg is tették.

11. IRODALOMJEGYZÉK

- FARKAS Lilla - Orlagh O'FARRELL: *Reversing the burden of proof: Practical dilemmas at the European and national level*. Luxemburg, Publications Office of the European Union, 2015. <https://tandis.odihr.pl/bitstream/20.500.12389/22138/1/08384.pdf> (letöltés 2024.VIII.25.)
- European Union Agency of Fundamental Rights: *Handbook on European Non-Discrimination Law*. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018. <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/handbook-european-law-non-discrimination>, (letöltés: 2024. VIII. 30.)
- Aurelia COLOMBI CIACCHI: Egenberger and Comparative Law: a Victory of the Direct Horizontal Effect of Fundamental Rights. *European Journal of Comparative Law and Governance*, 2018/3.
- Justyna MALISZEWSKA-NIENARTOWICZ: Reaffirmation of the direct horizontal effect of the general principle of non-discrimination in EU law: Comment on the Case C-193/17 Cresco Investigation GmbH v. Markus Achatzi. *Polish Yearbook of International Law*, 2020/1. https://journals.pan.pl/Content/122304/PDF/13_Maliszewska.pdf?handler=pdf (letöltés: 2024. VIII.24.)
- Erica HOWARD: OP v Commune d'Ans: Another Step in the Wrong Direction for Headscarf-Wearing Women. *Industrial Law Journal*, 2024/2, 305–320. <https://academic.oup.com/ilj/article/53/2/305/7666945#468700801> (letöltés: 2024. VIII.24.)
- Anna Magdalena KOSIŃSKA: The role of the Court in modelling the standard of equal treatment in employment: Analysis of the judgment of the Court of Justice in case C-344/20. *Studia z Prawa Wyznaniowego*, 2023/26, 353-371. <https://bibliotekanauki.pl/articles/23050748.pdf>
- HALMOS Szilvia: Fogytékos személy diszkriminációja fogytékos személlyel szemben? – az EUB C-16/19. Szpital Kliniczny ügyben hozott ítéletének elemzése. Európai Jogi Szaktanácsadói Hálózat blog bejegyzése.
- HORVÁTH István - SZLADOVNYIK Krisztina: Makrancos „Kata”: A munkaviszony minősítő jegyei és egy különös adójogi kritérium. *Adó Szaklap*, 2020/11.
- Livio RUBINO: Reasonable accommodation beyond disability and the concept of vulnerability in Europe. *Z Problematyki Prawa Pracy i Polityki Socjalnej*, 2022/3, 1 – 19. <https://bibliotekanauki.pl/articles/55995669.pdf>
- Virginia PASSALACQUA: Homophobic Statements and Hypothetical Discrimination: Expanding the Scope of Directive 2000/78/EC: ECJ 23 April 2020, Case C-507/18, Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI. *European Constitutional Law Review*, 2020/3, 513-524. <https://doi.org/10.1017/S1574019620000267> (letöltve 2024.VIII.26.)

MUNKAJOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSI JOGI SZEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT

Hegedűs Eszter

Az egész életen át tartó tanulás mint atipikus foglalkoztatási forma.

1. ELŐSZÓ

Az egész életen át tartó tanulás társadalmi jelentősége az utóbbi időben jelentős kihívás elé állította a jogalkotót, mind Uniós, mind az államok szintjén. Az oktatási rendszereknek és a munkaerőpiacnak egyaránt alkalmazkodniuk kellett ahhoz, hogy a folyamatos tanulás szükségessége minden korosztályt érint, hiszen a fiatalok munkaerőpiaci beilleszkedése, az idősebbeknek pedig a piacképes tudás megőrzése szempontjából elengedhetetlen az életpálya során megszerzett kompetenciák folyamatos fejlesztése. Ennek érdekében egyes államok már új szabályozásokat vezettek be, avagy a régieket gondolták újra, olyan modellek alakultak ki, amelyek elősegítik a felnőttképzés és a szakmai továbbképzések elérhetőségét. A társadalom átalakulása, valamint a gazdasági és munkaerőpiaci változások szükségessé tették a rugalmasabb és inkluzívabb oktatási programok kidolgozását, így azon államok – köztük Magyarország – amelyek a munkavállalók oktatáshoz való jogát még nem segítették elő korábban, kihívás elé kerültek a szabályozás kidolgozása és megalkotása terén. Kérdésként merül fel, hogy a munkavállalók képzési szükséglete miként biztosítható a gazdaság szükségesnél nagyobb sérelme nélkül. Lehetőségként merül fel a tanulmányok idejére biztosítható szabadidő önálló biztosításának lehetősége, azonban ebben a koncepcióban is megfontolandó a juttatások és költségek megfelelő elosztása a gazdasági szereplők között.

Munkajogi dogmatikai szempontból kérdéses ugyanakkor, hogy a munkaviszony keretei közé illesztett tanulási forma mennyiben kategorizálható tipikus munkaviszonyként? Másképp megfogalmazva úgy kell-e rá tekinteni, hogy legalább a képzés időtartamára a felek a tipikus foglalkoztatás szabályaitól eltérnek, és egy olyan jogi keretrendszerbe illesztik bele a foglalkoztatást, ami egyszerre tartalmazza az alapvető jogokat és kötelezettségeket, ugyanakkor a munkavállaló képzésének előmozdítása érdekében a munkavállaló számára bizonyos alakító jogokat emel be. A jelen tanulmány hipotézise szerint az egész életen át tartó tanulás a jelenlegi munkajogi környezetben nem értelmezhető a tipikus munkaviszony keretei között, ezért annak biztosítása érdekében vagy az Mt. jelenlegi szabályait kell módosítani, vagy az egész életen át tartó tanulást önálló foglalkoztatási formaként – az atipikus munkaviszonyok között – szabályozni.

A fenti felvetésre a módszert illetően úgy lehetséges leginkább választ kapni, ha áttekintünk külföldi, valamint korábbi magyar szabályozásokat, a releváns szakirodalom feldolgozása mellett, és ezekből vonunk le de lege ferenda javaslatokat. A kutatás során két ország került kiválasztásra: Franciaország és Finnország. A két mintára azért esett a választás, mivel ez a két ország szabályozását tekintve két eltérő modellt alkalmaz, így ezek vizsgálatával lehetőség nyílik több megoldás elemzésére. A górcső alá vett országok közül Finnország abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy ott már hosszabb ideje tartalmazott ezirányú szabályozást a jogrendszer, ugyanakkor a felgyülemlett tapasztalatok alapján a közelmúltban gyökeres reformok zajlottak és zajlanak le.

A dolgozat tehát kettő fő témakört, az egész életen át tartó tanulást biztosíthatóságát, valamint a jelenlegi folyamatosan változó világban az atipikus foglalkoztatási jogviszonyokat fogja át, és vizsgálja az atipikus munkaviszonyok rugalmasságának az előnyként való felhasználhatóságát a munkavállalók képzésre való jogosultságának jogszabályi garanciái megalkotásában.

2. AZ EGÉSZ ÉLETEN ÁT TARTÓ TANULÁS INDIKÁTORAI ÉS AZOK SZAKPOLITIKAI KEZELÉSE

2.1. Az egész életen át tartó tanulás eddigi felvetései és indikátorai

Magyarország már a 2014-2020 évekre készült „egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiája” című dokumentumban is kiemelte a tartósan munkanélküliek problémáját, valamint meghatározta azon csoportokat, amelyekre kiemelt figyelmet szükséges fordítani a területen, ezek „a fiatalok, az alacsony képzettségűek, a romák, a kisgyermekes nők, a hátrányos helyzetű településen élők, illetve az idősek”.¹⁴³⁴

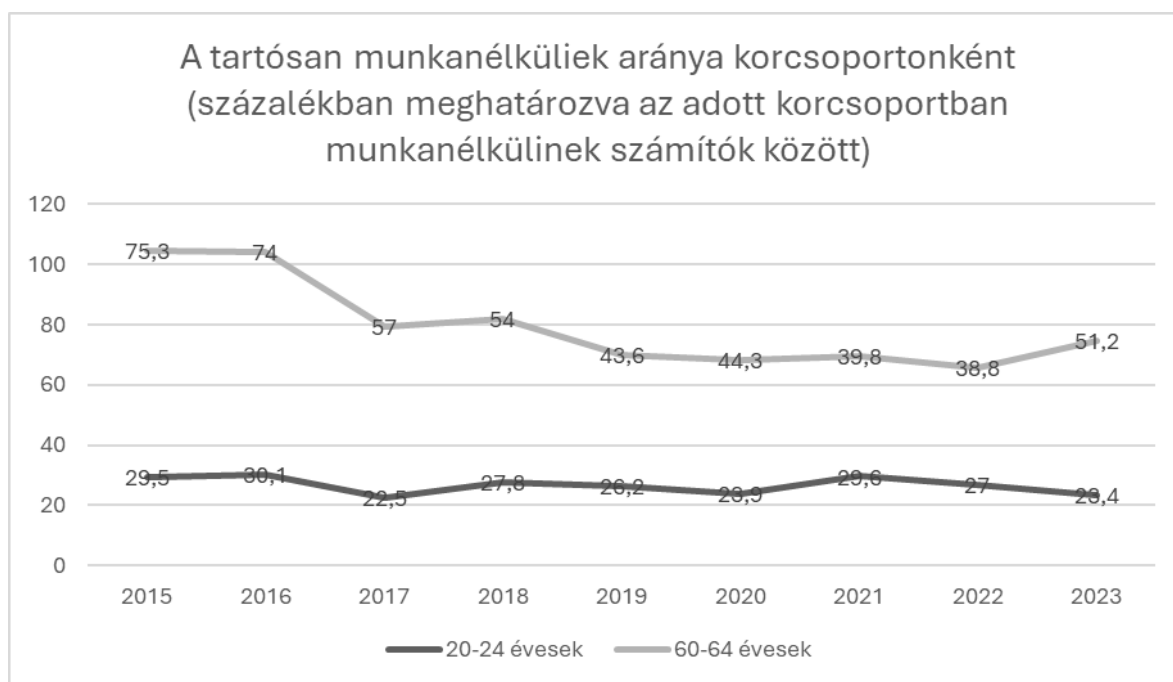
Meghatározza továbbá a stratégia, hogy a foglalkoztatás bővítéséhez, a munkavállalók alkalmazkodó, - és versenyképességéhez elengedhetetlen az egész életen át tartó tanulási rendszer. A stratégia ezt a vonatkozó években aktív munkaerőpiaci eszközökkel kívánta megteremteni. A stratégiával összefüggésben cselekvési terv¹⁴³⁵ készült, amely a lemorzsolódást, a munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetűek, a végzettség nélküli iskolaelhagyók munkanélküliségét megelőző programok megvalósítását, a digitális, - táv, - és munkahelyi programok elősegítését, az oktatás személyi körülményeinek, egyéb minőségének, rendszerszintű felépítésének fejlesztését, a mobilitás támogatását, valamint anyagi eszközök biztosítását volt hivatott végrehajtani. Megállapítható, hogy a stratégia és a cselekvési terv a 2020-as év végével lejárt, új tervezet nem látott világot.

A jelen értekezés elkészültekor feltárt munkaerőpiaci demográfiai helyzet szerint a munkanélküliség tartósan csökkenő tendenciát mutat, azonban egy társadalmi csoport – a nyugdíj előtt állók – esetében soha nem látott kiugrás észlelhető a 2023-as évben a munkanélküliek közötti tartósan munkanélküliek tekintetében. A KSH definíciójában a tartósan munkanélküli az a személy, aki legalább tizenkettő hónapja aktív álláskereső¹⁴³⁶, ezáltal alappal feltehető, hogy a covid-válság okozta munkaerőpiaci digitalizációs változások, valamint egyéb, újszerű társadalmi helyzetek a nyugdíj előtt álló 60-64 éves korosztály munkaerőpiaci reintegrációját jelentősen megnehezítették. Az adatokból összességében kitűnik, hogy az idősebb generáció a legfiatalabb, KSH adatbázisában szereplő, javarészt pályakezdő generációnál magasabb tartós munkanélküliségi rátával jellemezhető, az idősebbek számára a sikeres álláskereső tehát lényegesen nehezebben megvalósítható a képzésből érkezőknél. Az alábbi táblázat a fenti állítások alátámasztását hivatott szemléltetni.

¹⁴³⁴ Az egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiája a 2014/2020 közötti időszakra. 22.

¹⁴³⁵ 1705/2016. (XII. 5.) Korm. határozat az egész életen át tartó tanulásra vonatkozó szakpolitika keretstratégiájának 2014–2020 évekre vonatkozó cselekvési tervéről

¹⁴³⁶ Tartós munkanélküliségi ráta – Fenntartható fejlődési célok (ksh.hu) (letöltés dátuma: 2024. 07. 18.)

1. számú táblázat¹⁴³⁷

Összegezve, a fentiek alapján megállapítható, hogy ma Magyarországon munkaerőpiaci aspektusban előnyösebb helyzetben van a frissen képzésből érkezett korosztály. A kormenedzsmenttel összefüggésben az Európai Munkahelyi Biztonsági és Egészségvédelmi Ügynökség is ajánlásba foglalta, hogy a megelőzés előnyt élvez az utólagos problémamegoldással szemben.¹⁴³⁸

Az életkori hátrányokon túl is számos olyan tényező létezik, amely a munkaerőpiaci be-, - avagy visszailleszkedést, valamint a fejlődést és szakmán belüli feljebb lépést hátrányosan képes befolyásolni, végső soron munkaerőpiacról történő kiszoruláshoz és – nem csupán nemi alapon értendő – vertikális szegregációhoz vezethet.

Az egész életen át tartó tanulás szabályozandósága szempontjából a fentiek azonban nem a kizárólagos indikátorok. Ahogyan megfigyelhetjük, az idősebb, ám még aktív korú korosztály már most statisztikailag tekintve rosszabb esélyekkel indul a foglalkoztathatósága megtartása iránti versenyben a fiatalokkal szemben, ám az Európai Unió és annak intézményei további kérdéskörökre hívják fel a figyelmet.

Az Európai Bizottság által kezdeményezett zöld átállásról szóló vitaindító tanulmány¹⁴³⁹ többek között előrevetíti, hogy ezen, a politika által kényszerített jelenség az ágazatokat, a vállalkozásokat, a foglalkozásokat és a régiók foglalkoztatáspolitikáját önmagában képes lesz befolyásolni. A tanulmány a munkahelyeket három részre osztja; zöld munkahelyek, amelyek célja a környezetvédelem és annak területei előmozdítása (pl.: zöld innovációs kutatás-fejlesztés), barna munkahelyek, amelyek kifejezetten környezetszennyező, így az átállásban nem kívánatos tevékenységeket látnak el (pl.: szén,- és lignitbányászat), valamint a leginkább elterjedt klímasegletes fehér munkahelyek, amelyek tevékenysége közvetlen hatással nincsen a környezetünk, valamint a környezeti tudatosság állapotára.

¹⁴³⁷ KSH 20.1.1.34. A tartósan munkanélküliek aránya a 15–64 éves munkanélkülieken belül (ksh.hu) (letöltés dátuma: 2024. 07. 18.)

¹⁴³⁸ Tudás átadás, képzés és egész életen át tartó tanulás | All ages eguide (europa.eu) (letöltés dátuma: 2024. 07. 18.)

¹⁴³⁹ Anneleen VANDEPLAS - Istvan VANYOLOS - Mauro VIGANI - Lukas VOGEL: *The Possible Implications of the Green Transition for the EU Labour Market*. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2022.

A korábban már említett szakcikk szerint az átállás következtében a fehér munkahelyek érintetlenül maradása mellett fel kell készülnünk a barna munkahelyek leépülésére, a zöld munkahelyeken pedig munkaerőigényre. Megemlítendő itt, hogy az Európai Unió Tanácsának a klímasemlegességre való méltányos átállás biztosításáról szóló 2022. június 16. napján elfogadott ajánlása, valamint az általa idézett szakpolitikai dokumentum¹⁴⁴⁰ szintén úgy fogalmaz, hogy „a zöld átállásnak a vállalkozásokra és a foglalkoztatásra gyakorolt hatásai ágazatonként, foglalkozásonként, régióként és országoként eltérőek lesznek, ami az ágazatokon és az ipari ökoszisztémákon belül munkahely-váltásokat, az ágazatok és az ipari ökoszisztémák között pedig jelentős munkaerő-átcsoportosításokat fog eredményezni.”

Fentiek felül a zöld átállással összefüggésben megállapítható, hogy az Európai Uniónak kifejezett célja a minőségi foglalkoztatás és a munkahelyváltás olyan típusú megvalósítása, amely a munkavállalók érdemi részvételét magában foglalja.¹⁴⁴¹

Kiemelendő továbbá – bár jelen tanulmánynak ennek széleskörű elemzése nem célja –, hogy szektorális átalakulást indikál a jelen társadalomban gyakran tárgyalt mesterséges intelligencia térnyerése is, amely szintén bizonyos munkahelyeken és munkakörökben való foglalkoztathatóság hosszútávú csökkenését vetíti elő, kiemelt tekintettel a digitális rendszereket kezelni nem, avagy korlátozottan képes idősebb munkavállalói réteg körében.

Megállapítható, hogy a fenti, az aktuális jelenben valamint a közeljövőben megmutatkozó problémákat és kérdésköröket, valamint a korábban már jól ismert jelenségeket, így az üvegplafon-effektust, a társadalmilag hátrányos helyzetűek munkaerőpiaci nehézségeit, a testi vagy szellemi fogyatékoságokkal küzdők munkaképesség-csökkenésben mutatkozó, a keresőtevékenységükre kivetülő problémáit, valamint egyéb okokból az álláskeresésben, - és megtartásban felmerülő gondokat a mai társadalom, az államok döntéshozó szervein és apparátusain keresztül különböző módokon kísérli meg kezelni, és az sem képez túlságosan kérdőjelet, hogy a foglalkoztathatóság fenntartása a képzésen, oktatáson keresztül érhető el egy olyan világban, amely a fentiekben bemutatott indikátorok által gyökeres változáson megy keresztül

Kérdést vet fel azonban, hogy a foglalkoztathatóság – kiemelten felnőttkori oktatással való – fenntartása mely politika elsődleges területébe tartozik.

2.2. Oktatáspolitikai, avagy foglalkoztatáspolitikai?

A felmerülő munkaerőpiaci problémák megoldása hosszútávon kettő módon történhet, a képzési politika és a foglalkoztatáspolitikai eszközeivel. A mai Magyarországon a képzési politika nagyobb részben az életkoruk alapján tanköteles, avagy tankötelesség után, de még a munkaerőpiaci belépés előtt képzésben álló személyekre koncentrál, így kifejezetten, de nem kizárólagosan a korai iskolaelhagyás megelőzésére, valamint a szakképzés és a felsőoktatás reformjára a negyedik ipari forradalomra tekintettel. Megállapítható, hogy a leírtak alapjául szolgáló, tizenegy főbb pontos cselekvési terv¹⁴⁴² csupán egy pontban érinti a korábbi OKJ, valamint a szak, - és felnőttképzési rendszer egésze reformját (I.1.-4.), a munkaerőpiacra már beilleszkedettek képzését pedig csupán egy alpontban (X.37.), a kis, - és középvállalkozások oldaláról, azok versenyképességének megőrzése céljából említi. Az egész életen át tartó tanulás, és a fiatal felnőttkor utáni képzés a 2030-ig tartó szakképzési stratégiának tehát nem része.

¹⁴⁴⁰ EB, 2020, SWD (2020) 176 final

¹⁴⁴¹ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=10297> (letöltés dátuma: 2024.09.30.)

¹⁴⁴² Magyarország Kormánya 1499/2023. (XI. 16.) Korm. Határozatával elfogadott „Szakképzés 4.0 stratégia 2030-ig tartó cselekvési terve”

A felsőoktatás tekintetében a jelenleg még hatályos cselekvési terv¹⁴⁴³ az egész életen át tartó tanulás magyarországi megvalósulásával összefüggésben lényeges megállapításokat tesz. Kimondja, hogy „a munkaerő tovább- és átképzése az egész életen át tartó tanulás különböző formáin keresztül történik, és e tekintetben hazánk igen kedvezőtlen mutatókkal rendelkezik”, így a 25-34 éves és 55-64 éves korosztály nem formális képzésekben történő részvétele statisztikailag az OECD átlag negyedét a fiatalabbaknál éppen eléri, az idősebbeknél nem éri el. A cselekvési terv a magyar szakpolitika tekintetében azt is definiálja, hogy „az egész életen át tartó tanulás problémáinak megoldása nem elsősorban a felsőoktatás feladata, a szerkezeti átalakítás során azonban erre a kihívásra a felsőoktatásnak is válaszolnia kell.”

Magyarország a munkaerőpiaci alkalmazkodóképességben tapasztalható nehézségek terén egy kifejezett problémát azonban megjelöl. A Nemzetgazdasági Minisztérium által készített Digitális Munkaerő Program¹⁴⁴⁴ szerint a tizenöt évesnél idősebb korosztály nagy részét fenyegeti a digitális leszakadás, hiszen digitális alapkompenciáik nincsenek, amely indikálja a munkaerőpiacról való kiszorulásukat, valamint az alacsonyabb jövedelmű munkaköröket. Az említett dokumentum értelmében „a digitális kompetenciák megléte már nem foglalkoztatási előny, hanem elvárás”. Ezen jelenség kialakulása okaként a dokumentum többek között kiemelten jelöli meg az aktív munkavállalók felnőttkori tanulásban való alacsony részvételét.

A pénzügyi oktatáspolitikai eszközök között Magyarországon a hátrányos helyzetűek számára megvalósított, az oktatást elősegítő állam által létrehozott és finanszírozott programok, mint a Kormány 152/2005. (VIII. 2.) számú rendeletével bevezetett Útravaló Ösztöndíjprogram, köz-, - és felsőoktatásban is fiatalok számára áll nyitva. A felsőoktatásban részt vevő hallgatók juttatásairól és az általuk fizetendő egyes térítésekről szóló 51/2007. (III. 26.) Korm. rendelettel életre hívott önkormányzati és oktatási intézményi társfinanszírozási Bursa Hungarica program ugyan elméletiekben bármely korosztályú hallgató számára elérhető, azonban tipikusan havi nagyon alacsony támogatási összeggel jár, igazi motivációt, avagy esetleges anyagi segítséget nem nyújt a munkaerőpiaci szempontból aktív, ám tanulni kívánó személyeknek, inkább fiatal hallgatók számára „zsebpénz” összegű.

A fentieket áttekintve tehát megállapítható, hogy bár az oktatáspolitikai törekvésekben az oktatással elérhető munkaerőpiaci integráció, így különösen a szakmák megfelelő elsajátítása, a lemorzsolódás csökkentése jelen vannak, továbbá megjelenik az egész életen át tartó tanulás is, mint figyelembe veendő szempont, ezutóbbi azonban nem az oktatáspolitikai kívánja ma Magyarországon a foglalkoztatáspolitikai és a munkaerőpiaci stabilitás kezébe adni. Kitűnik ebből, hogy a magyar célkitűzések alapján az egész életen át tartó tanulás inkább a foglalkoztatáspolitikai és a munkaerőpiaci, munkajogi szabályozás eszközeivel megteremtendő. Az oktatáspolitikai terén – nagyrészt a végrehajtó hatalom által – készített dokumentumokból egyértelműsödik, hogy az egész életen át tartó tanulás, mindamellett, hogy nem az oktatáspolitikai terület által megoldandó, egy fennálló, égető probléma, hiszen főképpen az idősebb korosztály a folyamatos edukáció hiánya okán lemaradást szenved el, amely az álláskeresésükre, az állásuk megtartására is kihatással van.

¹⁴⁴³ Magyarország Kormánya 1499/2023. (XI. 16.) Korm. Határozatával elfogadott „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 2021–2024 évekre vonatkozó cselekvési terv

¹⁴⁴⁴ DMP - Digitális Munkaerő Program - Digitális Jólét Program (digitalisjoletprogram.hu) (letöltés ideje: 2024. 07. 28.)

3. AZ EGÉSZ ÉLETEN ÁT TARTÓ TANULÁS MAGYARORSZÁGI MEGKÖZELÍTÉSE AZ ATIPIKUS FOGLALKOZTATÁSI FORMÁK TÜKRÉBEN

3.1. Fogalmak

Az egész életen át tartó tanulást lehetővé tevő atipikus foglalkoztatási formák vizsgálatához a továbbiakban elengedhetetlen egyes fogalmak konkretizálása abból a célból, hogy a vizsgált jogintézmény az egész életen át tartó tanulást elősegítő eszközök közé sorolható-e.

Az UNESCO Egész életen át tartó tanulás Intézete¹⁴⁴⁵ szerint az egész életen át tartó tanuláshoz olyan rendszerek szükségesek, amelyek minden korosztály számára oktatáshoz, valamint képességeik kibontakoztatásához való jogot biztosítanak. Az UNESCO öt lényegi kritériumot határoz meg az egész életen át tartó tanulás fogalmában: minden életkori csoportra, minden képzési szintre, minden tanulási formára, minden tanulási helyre és szférára kiterjedőnek kell lennie, valamint biztosítania kell a lehetőségek sokszínűségét.¹⁴⁴⁶ Szintén az UNESCO meghatározása szerint, „az egész életen át tartó tanulás a tanulás egy olyan koncepciója, amely egész életen át folytatódik, hogy kielégítse az egyén tanulási szükségleteit.”¹⁴⁴⁷ Az Eurostat fogalom meghatározásában „az egész életen át tartó tanulás magában foglal minden olyan tanulási tevékenységet, amelynek célja az ismeretek, készségek és kompetenciák fejlesztése személyes, polgári, társadalmi vagy foglalkoztatási szempontból.”¹⁴⁴⁸ A német Oktatás Tervezéséért és Kutatás Előremozdításáért Felelős Szövetségi Tartományi Bizottság¹⁴⁴⁹ egész életen át tartó tanulás stratégiája szerint „az egész életen át tartó tanulás magában foglalja az összes formális, nem formális és informális tanulást a különböző tanulási helyszíneken a korai gyermekkortól egészen a nyugdíjas korig. Ebben az összefüggésben a „tanulás” alatt az információk és tapasztalatok konstruktív feldolgozását értjük tudássá, ismeretkévé és kompetenciákká.”¹⁴⁵⁰

A fogalmakat összevetve, az egész életen át tartó tanulás meghatározható úgy, mint minden életkori csoport számára a személy oktatáshoz való jogának maradéktalan biztosítottága a személy választása szerinti megszerezhető képesítést adó képzésben, a személy választása szerinti képzési szinten, formában, típusban, amelyet a személy az általa választott és elérni kívánt célból végezhet, és amelynek elvégzése a személy későbbi életvitelét segíti. Az oktatás természetéből fakadóan ez nem jelenti azt, hogy önmagának a képzésnek előfeltétel nélkül lennie kellene, azonban a képzési előfeltételen kívül az egész életen át tartó tanulás koncepciójában más, külső tényező az adott személyt a képzés elvégzésében nem akadályozhatja.

Fentiek felül szükséges, és talán jelen tanulmány szempontjából az egyik legfontosabb a továbbképzés és az átképzés különbségének meghatározása. Szakcikkekből ezen fogalmak elkülönítése nem olvasható ki, így jelen tanulmány szempontjából egyedi definíciót szükséges alkotni a képzés célját, a korábbi és a megszerzett képesítés, tudás kapcsolatát és a képzettségből első körben előnyt szerző személyét megvizsgálva. Érdekes, hogy német nyelv háromfelé bontja a fogalom meghatározást, magasabb képzés (Fortbildung), továbbképzés (Weiterbildung) és átképzés (Umschulung) kategóriákra. A magasabb képzés itt a jogszabály által ugyanazon területen magasabb szintűként elismert képzettség megszerzését (pl.: villanyszerelő – villanyszerelő technikus) a továbbképzés a magasabb szintű végzettséget nem adó tudásszerzést (pl.: szakmai kurzusok hallgatása), az átképzés pedig olyan területen

¹⁴⁴⁵ UNESCO Institute for Lifelong Learning

¹⁴⁴⁶ [Lifelong learning | Institute for Lifelong Learning \(unesco.org\)](https://unesco.org) (letöltés dátuma: 2024. 07. 28.)

¹⁴⁴⁷ UNESCO: EFA global monitoring report: Education for all: literacy for life; Franciaország, Párizs; 2006; 420. oldal

¹⁴⁴⁸ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Lifelong_learning_\(LLL\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Lifelong_learning_(LLL)) (letöltés dátuma: 2024. 07. 28.)

¹⁴⁴⁹ Bund-Länder-Kommission für Bildungsplanung und Forschungsförderung

¹⁴⁵⁰ Bund-Länder-Kommission für Bildungsplanung und Forschungsförderung: Strategie für Lebenslanges Lernen in der Bundesrepublik Deutschland. Bonn; 2004, 13.

való végzettség megszerzését jelenti, amelyen a személy korábban ilyennel nem rendelkezett. Jelen értekezés az első kettőt a kategorizálás kritériumai okán egyben kezeli, elismerve, hogy közöttük egyebekben különbség fedezhető fel.

A továbbképzés a – többségében munkavállaló – személy által olyan területen való tudás, esetleg képesítés megszerzése céljából végzett tanulmány, amelyen már végzettséggel rendelkezik, továbbá amelyben az esetek nagy részében munkát is végez. Ez számára más területen képzettséget nem biztosít, magasabb szintű tudásából általában a munkáltató szerez előnyöket a munkavállaló munkavégzésének a képzés előttihez viszonyítva magasabb minősége okán. Az átképzés a korábbihoz képest más területen végzettség megszerzését jelenti. Megállapítható, hogy az államok (pl.: Franciaország, de Magyarország is ide sorolható) a munkanélküliség csökkentése céljából az átképzéseket gyakran foglalkoztatáspolitikai eszközként is biztosítják, amelyből következik, hogy ez első körben nem a munkáltatónál végzett munka minőségi javulását, így a munkáltató előnyét, hanem a munkavállaló, avagy az álláskereső későbbi jobb elhelyezkedését szolgálja. Természetesen a felnőttkori tanulás egyik formája sem kizárólagosan a fent leírtak céljából járhat haszonnal, így egy továbbképzés is szolgálhatja az azt elvégző személy javát, így különösen idősebbek esetén a digitális tárgyú képzések esetében.

Jelen tanulmány fogalmainak meghatározása céljából talán a legfontosabb feladat elkülöníteni a munkajogi szempontból releváns élethosszig tartó tanulást, nevezetesen azt, amelyet a munkavállaló a foglalkoztatási státusza javítása érdekében végez, amely kifejezetten a munkaerőpiaci helyzet javítása avagy fenntartása érdekében történik meg, az általános tanulástól.

Az élethosszig tartó tanulás fogalmának fentiekben való értelmezhetőségéhez minden esetben az szükséges, hogy önmaga a képzés kerüljön megfelelő módon definiálásra. A magyar munkajogi szabályozásban például a munkavégzés közbeni tanulás képzésként való definiálása lehetetlen küldetésnek tűnik, hiszen ebben az esetben képzésben részt vevőnek számítana a szakvizsga előtt álló jogász, orvos, gyógyszerész is.

A képzés fogalma a legjobban úgy alkotható meg, hogy az olyan tevékenység, amelynek célja az abban részt vevő személy kompetenciájának növelése. Ezeken belül megjelenhetnek olyan képzési alkategóriák is, melyek a megszerzett tudásról valamilyen tanúsítványt vagy bizonyítványt is eredményeznek.

Az élethosszig tartó tanulás munkajogi fogalma ezek alapján úgy határozható meg, hogy az – a fenti fogalomalkotás szerinti – olyan képzésben való részvétel, amelyet a munkavállaló a foglalkoztatási státusza javítása érdekében végez, illetve amely kifejezetten a munkaerőpiaci helyzet javítása, avagy fenntartása érdekében történik meg.

3.2. Az egész életen át tartó tanuláshoz köthető korábbi magyar szabályozás

Az első körben elismerhető, hogy a magyar tipikus foglalkoztatás szabályozása az egész életen át tartó tanulást nem teszi jogosultsággá a munkavállaló számára. Nincsen olyan rendelkezés a jelenleg hatályos magyar munka törvénykönyvében¹⁴⁵¹ (továbbiakban: Mt., új Mt.), amely alapján a munkavállaló kérése alapján az őt tipikus foglalkoztatásban foglalkoztató munkáltató köteles lenne számára a tanulmányai idejére az őt megillető alap, - és pótszabadságon felüli fizetett szabadságot biztosítani, avagy őt a munkavégzés alól képzés céljából más módon mentesíteni.

¹⁴⁵¹ 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

Érdekességként említendő, hogy mind 2012. június 30. napjáig a régi munka törvénykönyve¹⁴⁵² (továbbiakban: régi Mt.), mind ezt meghosszabbítva a régi Mt. hatálya alatt megkezdett tanulmányok befejeztéig az Mth¹⁴⁵³. rendelkezett tanulmányi szabadidőről, amelynek biztosítását a munkáltató kötelezettségévé¹⁴⁵⁴, így a jogintézményt a munkavállaló követelhető jogosultságává is tette. A – tanulmányi szerződés fejezetében elhelyezett – szabályozás részletei alapján az iskolarendszerű képzésben részt vevő munkavállalónak „oktatási intézmény által kibocsátott, a kötelező iskolai foglalkozás és szakmai gyakorlat időtartamáról szóló igazolásnak megfelelő”¹⁴⁵⁵ tartamú, vizsgatárgyanként a vizsga napját is beleszámítva négy munkanap, diplomamunkaként pedig tíz munkanap szabadidő járt a munkavállaló kérésének megfelelően. Tanulmányi szerződés az iskolarendszerű képzésben részt vevő munkavállaló számára a szabadidőhöz nem volt szükséges, tehát a jogosultság nem függött a munkáltató előzetesen megtett jognyilatkozatától semmilyen formában. Nem iskolarendszerű képzés esetén munkaviszonyra vonatkozó szabálynak, avagy más munkaviszonyra vonatkozó szabály hiányában a tanulmányi szerződésnek a jogosultságot a követelhetőséghez szükséges volt megállapítania, itt tehát sok esetben szükséges volt a munkáltató korábbi jognyilatkozata is a szabadidő megállapítására vonatkozó kötelezettségvállalás tárgyában¹⁴⁵⁶. Nem fizetett szabadságról, hanem munkaidő-kedvezményről beszél a régi Mt., így ez csupán munkavégzés alóli mentesség volt, amelynek időtartamára általános esetben díjazás nem járt. A régi Mt. általános iskolai tanulmányok folytatása esetére eltérést, speciális szabályt állapított meg, ugyanis amennyiben a munkavállaló a munkaidő-kedvezményt az általános iskolai tanulmányai céljából vette igénybe, a kedvezménnyel érintett időtartamra részére távolléti díj járt¹⁴⁵⁷. A korábbi szabályozás tekintetében irányadó, a Legfelsőbb Bíróság Mfv. II. 10. 339/1998 számú döntése¹⁴⁵⁸ elvi élel mondta ki továbbá, hogy „a Munka Törvénykönyvének – régi Mt. – a közalkalmazotti jogviszonyban is alkalmazandó szabálya az iskolai rendszerű képzésben részt vevő munkavállaló (közalkalmazott) részére a tanulmányok folytatásához szükséges szabadidőt akkor is biztosítja, ha nem kötött tanulmányi szerződést, illetőleg a tanulmányok elvégzésére nem a munkáltató kötelezte.” Összegezve az új Mt. hatálybalépése óta megkezdett tanulmányokra már nem alkalmazandó rendelkezéseket és a kapcsolódó bírói gyakorlatot tehát megállapítható, hogy a korábbi szabályozás az egész életen át tartó tanulás biztosítása céljából garanciális rendelkezéseket tartalmazott a munkavállalók tekintetében. Tipikus foglalkoztatásban is elérhető volt a képzési célú munkavégzés alóli mentesítés, amely a tanulmányok folytatásának sikerességéhez az igényelhető szabadidőt nem kötötte, nem állapított meg továbbá alsó, - avagy felső határt sem külön az ilyen céllal történő munkavégzés alóli mentesítés napjainak száma tekintetében. A Munka Törvénykönyvéről szóló T/4786. számú törvényjavaslat a fent meghatározott korábbi rendelkezéseknek az új Mt.-be való átültetése hiányát nem említi, azt nem indokolja, így az eltérésre okot adó jogalkotói cél valójában nem feltárható. Megállapítható azonban, hogy az új Mt. hatálybalépésével – az Mth.-ban található kivétellel – az egész életen át tartó tanulás biztosítottságának valódi garanciája a magyar jogrendszerben megszűnt.

Megemlítendő, hogy a korábbi szabályozásból egyedüli szabályként visszamaradva az alapfokú képzésben részt vevő munkavállaló a munkavégzési kötelezettsége alól ex lege mentesül az általános iskolai tanulmányok folytatása céljából szükséges időre¹⁴⁵⁹, azonban ennek a

¹⁴⁵² 1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről

¹⁴⁵³ 2012. évi LXXXVI. törvény a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti rendelkezésekről és törvényt módosításokról

¹⁴⁵⁴ régi Mt. 115. § (1)

¹⁴⁵⁵ régi Mt. 115. § (2)

¹⁴⁵⁶ régi Mt. 115. § (5)

¹⁴⁵⁷ régi Mt. 116. §

¹⁴⁵⁸ BH1999.276.

¹⁴⁵⁹ Mt. 55. § (1) g)

szabályozásnak bírói gyakorlata Magyarországon nincsen, amely arra enged következtetni, hogy nem egy gyakran igénybe vett jogszabályi lehetőségről van szó.

3.3. Az egész életen át tartó tanulás biztosítására fennálló nemzetközi kötelezettség a nemzetközi tendenciák fényében

A fent említett magyar jelenség különösen érdekes abban a tekintetben, hogy ennek megtörténte – sőt egyébként már a régi Mt. hatálybalépésekor is – hatályban volt a fizetett tanulmányi szabadságról szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1974. évi 59. ülésén, 1974. június 24-én elfogadott egyezmény – az ILO 140. számú egyezménye – kihirdetéséről 1976. évi 13. törvényerejű rendelet, amely szerint minden ratifikáló ország köteles a megfelelő juttatások melletti tanulmányi szabadságot lehetővé tenni a munkavállalói számára minden szinten történő képzés, általános, szociális és állampolgári oktatás, valamint szakszervezeti oktatás céljából. A törvényerejű rendelettel kihirdetett ILO¹⁴⁶⁰ egyezmény Magyarországra nézve a mai napig hatályos¹⁴⁶¹. A kötelezettség jelenlegi fennállásának vizsgálatakor kimondható Molnár Tamást idézve, hogy „a magyar jogrendszer mindenkor állapotában meg kell, hogy feleljen a nemzetközi jogból fakadó kötelezettségeknek. Ellenkező esetben alaptörvénysértő állapottal állunk szemben, sőt, a magyar állam nemzetközi jogi felelőssége is felmerülhet.”¹⁴⁶² Megemlítendő ebben a tárgykörben az Alkotmánybíróság 7/2005. (III.31.) számú határozata, amelyben az Alkotmánybíróság a következőképpen foglalta össze a jogalkotó kötelezettségeit ezek elmaradását nemzetközi szerződések vonatkozásában. „Törvénybe foglalva kihirdeti a szerződést, ha pedig a nemzetközi szerződés további jogalkotói lépéseket is kíván, jogszabályalkotással teljesíti a nemzetközi kötelezettséget. A nemzetközi kötelezettségvállalás végrehajtása (...) attól a pillanattól fennáll, amikortól a nemzetközi szerződés (nemzetközi jogi értelemben) kötelezi Magyarországot. Ennek elmaradása azzal járhat, hogy az Alkotmánybíróság mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet állapít meg.”¹⁴⁶³

A fizetett tanulmányi szabadságról szóló ILO egyezmény, ugyan csupán bűjtatottan tartalmaz jogalkotási kötelezettséget, hiszen az 1. - 4. cikkeiben csupán kidolgozandó politikáról beszél, azonban az 5. cikke kimondja, hogy a megvalósításhoz törvényhozás, kollektív szerződések, döntőbírói határozatok, avagy az ország gyakorlata szerinti más mód szükséges. Figyelembe véve, hogy Magyarországon kollektív szerződésekkel az egyenlő bánásmódot is szem előtt tartva minden munkavállalóra nézve ez a cél nem valósítható meg, döntőbírói határozatként a korlátozott precedensrendszerre tekintettel a Kúria Bírói Határozatok gyűjteményében közzétett határozatai értékelhetők, amelyekhez azonban előzetesen bíróság elé vitt ügy szükséges, kimondható, hogy az Egyezménynek megfelelő rendelkezésekkel törvénynek, avagy legalább – az ország gyakorlata szerinti más módként – kormányrendelettel történő szabályozásnak szükséges megszületnie és hatályba lépnie az egész életen át tartó tanulás ezen aspektusa tekintetében.

Összegezve látható, hogy jelenleg a magyar jogi szabályozás nemzetközi kötelezettség nemteljesítésében megnyilvánuló hiányosságban szenved a munkavállalók számára tanulási lehetőség biztosítása vonatkozásában, amely nem az oktatáspolitikai, hanem a foglalkoztatáspolitikai, ezen belül munkajogi tárgyú szabályozás megalkotásával küszöbölhető ki. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Általános Konferenciája a kötelezettség teljesítéséhez

¹⁴⁶⁰ Nemzetközi Munkaügyi Szervezet

¹⁴⁶¹ https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312285 (letöltés dátuma: 2024. 08. 04.)

¹⁴⁶² MOLNÁR Tamás: A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya. in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) [80] <http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-es-a-magyar-jog-viszonya>

¹⁴⁶³ 7/2005. (III. 31.) AB határozat II.4.

1974. június 24. napján az Egyezményhez kapcsolódóan ajánlást is fogadott el, amely az Egyezmény szövegét tovább egyértelműsíti, megfogalmaz bizonyos sarokpontokat segítségképpen. Figyelembe véve az ajánlás megalkotása óta eltelt ötven évet, valamint azt, hogy az kötelező jelleggel nem bír, az ajánlás szövege jelen tanulmányban később külön pontban kerül elemzésre abból a szempontból, hogy az a magyar jogrendszer számára milyen lehetőségeket vet fel, melyek azok a pontok, amelyek hasznosak lehetnek és melyek azok, amelyekről eltérés szükséges.

Fentiekhez szükséges hozzátenni, hogy az ILO az egész életen át tartó tanulás elősegítése céljából stratégiát hozott létre, amelynek írásos formája első körben 2023-ban került kiadásra.¹⁴⁶⁴ A publikált dokumentum az ötpilléres stratégiából, valamint egy öt komponensű cselekvési tervből áll. Az első pillér a szakpolitikákat és az irányítást helyezi előtérbe, a második a készségigények felmérésének szükségességét hangsúlyozza a szektorális változások tükrében, harmadik és negyedik pillér az oktatás javítása, valamint mindenki számára elérhetővé tétele körében fogalmaz meg célkitűzéseket, amíg az utolsó pillér a tanulószerveződések, a gyakorlati képzések, valamint a munkavégzés közben történő tanulás megvalósítását sürgeti.

Az ILO tevékenysége mellett az Európai Unió esetében is megfigyelhetünk lényeges fejlődési pontokat. Az EU már a kétezer-tízes éveket megelőzően is fogalmazott meg iránymutatást az egész életen át tartó tanulás tekintetében, amely jogforrási szintjénél fogva azonban kötelező erővel nem bírt. Kiemelendő itt az egész életen át tartó tanulás Európai Képesítési Keretrendszerének létrehozásáról szóló, 2008. április 23-i európai parlamenti és tanácsi ajánlás, amely a Tanács 2017. május 22. napján született ajánlásával veszítette hatályát. A hatályon kívül helyezés indoka a társadalmi változások, valamint az EKKR rendszer egységes szerkezetbe foglalása voltak.

Az új irányvonalban kiemelendő jelentőséggel bír a Szociális Jogok Európai Pillére, amelynek első pillérében került meghatározásra, hogy „mindenkinnek joga van a minőségi és inkluzív oktatáshoz, képzéshez és egész életen át tartó tanuláshoz annak érdekében, hogy olyan készségeket tartson fenn és szerezzen meg, amelyek lehetővé teszik számára, hogy teljes mértékben részt vegyen a társadalomban és sikeresen alkalmazkodjon a munkaerőpiaci változásokhoz.”¹⁴⁶⁵ Ezen szövegrész nem kíván további magyarázatot, hiszen egyértelműen és félreérthetetlenül jelzi az Európai Unió elkötelezettségét az egész életen át tartó tanulás megvalósítása mellett, a személyek munkaerőpiaci és társadalmi alkalmazkodása céljával.

Összegezve kijelenthető, hogy az Uniós törekvések, valamint a nemzetközi kötelezettség fennállása okán a továbbiakban elengedhetetlennek tűnik az egész életen át tartó tanulás magyarországi szabályozása. A következőkben annak áttekintése történik meg, hogy jogszabályváltozás hiányában a magyar jog szerinti munkavállalók milyen – atipikus – lehetőségeket tudnak használni a tanulásuk biztosítása érdekében.

3.4. Az egész életen át tartó tanulást lehetővé tevő atipikus foglalkoztatási formák

Az Mt.-ben megtalálható, és fentebb már említett tanulmányi szerződés jogintézménye ugyan a munkaviszony melletti tanulást hivatott elősegíteni, azonban annak a megkötése a munkáltatónak nem kötelezettsége, továbbá az a munkavállaló számára is kötelezettségeket tartalmaz, így különösen a munkavállalót képes legfeljebb öt évre „röghöz kötni”¹⁴⁶⁶, valamint a munkavállaló számára a szerződés megkötésétől a munkáltató felé fennálló kötelezettsége

¹⁴⁶⁴ The ILO strategy on skills and lifelong learning 2030. Geneva, International Labour Organization, 2023.

¹⁴⁶⁵ Interinstitutional Proclamation on the European Pillar of Social Rights (2017/C 428/09)

¹⁴⁶⁶ Mt. 229. § (1)

keletkezik a tanulmányok folytatására, azok végzettség nélküli abbahagyása számára hátrányos jogkövetkezményekkel, kiemelten a kapott támogatás visszatérítésének kötelezettségével járhat.¹⁴⁶⁷ A tanulmányi szerződés így a munkavállaló egész életén át tartó tanulásra való jogosultságának ugyan egy módja, ám munkáltatói szerződéskötési kötelezettség hiányában valójában önmagában a jogszabály a munkavállaló számára kikényszeríthető jogokat nem biztosít.

Az egyéb – az általános iskolai tanulmányokra járó munkavégzés alóli mentesülést leszámítva – munkavállalás melletti tanulmányokat kifejezetten elősegítő szabályozás hiányában a következőkben szükséges annak vizsgálata, hogy a Magyarországon alkalmazott atipikus foglalkoztatási jogviszonyok közül melyek alkalmasak arra, hogy a munkavállaló a munkavégzése mellett a tipikus foglalkoztatásnál előnyösebb feltételekkel legyen képes tanulmányokat folytatni, így esetlegesen az atipikus foglalkoztatási jogviszony és a képzés egymás melletti elvégzése számára vonzóbbá váljon, mint a tanulmányok időtartamára munkaerőpiaci szempontból inaktívvá válás, avagy a fennálló munkaviszony okán a képzés elkezdésének hanyagolása.

A Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának meghatározásában az „egy munkavállaló és egy munkáltató között, határozatlan időre, teljes munkaidőre, a munkáltató székhelyén, vagy telephelyén végzett feladatok ellátására létrejött” kritériumrendszernek meg nem felelő munkaviszonyok tekinthetők atipikusnak.¹⁴⁶⁸ Létezik szakirodalom azonban, amely az atipikus foglalkoztatási formákat tovább bontja, valamint az atipikus foglalkoztatási formákat munkavállalók általi igénybevételük okai szerint is elemzi, így például Danible Meulders, Olivier Plasman és Robert Plasman szerint a férfiak körében a részmunkaidős foglalkoztatás kettő csoportra osztható, amelyek külön-külön atipikusak: azokra, akik tanulmányok mellett, valamint azokra akik nyugdíj mellett állnak ilyen típusú foglalkoztatásban.¹⁴⁶⁹ Németországban ugyanakkor az atipikus foglalkoztatásban állókról szóló éves jelentés elkészítésekor a Német Szövetségi Statisztikai Hivatal¹⁴⁷⁰ kifejezetten kivételként kezeli a képzés, tréning alatt állókat, ahogyan a kötelező katonai vagy polgári szolgálatot és az önkéntes katonai vagy polgári szolgálatot teljesítőket is, melyet azzal indokol, hogy a statisztika azokra vonatkozik, akik számára a munkavállalás nagyobb részt tesz ki az életvitelükből, mint az aktuális képzés elvégzése, avagy a szolgálat teljesítése.¹⁴⁷¹ Utóbbi kategorizálás helyessége alapvetően cáfolható azzal, hogy nem minden képzésben, átképzésben, továbbképzésben álló számára elsődleges a képzése, több esetben munkavégzés melletti tanulmányokról, és nem pedig tanulmányok melletti munkavégzésről beszélhetünk, ahogyan egy önkéntes tartalékos katona számára sem a szolgálat teljesítése az elsődleges, hiszen tényleges szolgálatteljesítés gyakran éveken át nem történik az esetében.

Fentiekből következik, hogy a ténylegesen atipikus foglalkoztatásban állók köre sem a szakirodalomban, sem a gyakorlatban nem mutat egységet, jelen fejezetben azonban a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának meghatározását elfogadva, a vitatáson felül álló kritériumok szerinti atipikus foglalkoztatási formák egész életén át tartó tanulásban való hasznosíthatósága kerül a középpontba, azzal, hogy elemzésre csupán az egész életén át tartó tanulás megvalósíthatósága szempontjából releváns – tehát valamilyen kifejezett pozitív elemet tartalmazó – atipikus foglalkoztatási jogviszonyok kerülnek.

¹⁴⁶⁷ Mt. 229. § (6)

¹⁴⁶⁸ Kúria joggyakorlat-elemző csoport: Az atipikus foglalkoztatási formák bírói gyakorlata. 2021 november, 4.

¹⁴⁶⁹ Danible MEULDERS - Olivier PLASMAN - Robert PLASMAN: Atypical work in the European experience. *European Review of Labour and Research*, 1996/4, 593.

¹⁴⁷⁰ Statistisches Bundesamt, Deutschland

¹⁴⁷¹ Atypical employment and how it differs from standard employment - German Federal Statistical Office (destatis.de) (letöltés dátuma: 2024. 08. 04.)

Az első, leginkább kézenfekvő vizsgálandó atipikus foglalkoztatás forma a részmunkaidős foglalkoztatás. A részmunkaidő meghatározása az Európai Unió Tanácsának 98/23/EK irányelvével módosított 97/81/EK irányelvében egyértelműen megtörténik, részmunkaidőben foglalkoztatott munkavállaló alatt értendő „az olyan munkavállaló, akinek a heti vagy a foglalkoztatási idő éves átlagában számított munkaideje kevesebb, mint a vele összehasonlítható, teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállaló munkaideje,” azzal, hogy az összehasonlítás alapjául szolgál „olyan teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállaló, aki ugyanannál a vállalkozásnál dolgozik, ugyanolyan munkaszerződéssel vagy munkaviszonnyal rendelkezik, és aki ugyanolyan vagy hasonló munkát/tevékenységet végez, figyelembe véve az egyéb olyan szempontokat is, mint a vállalkozásnál eltöltött idő és a szakmai/gyakorlati ismeretek”, ennek hiányában „az összehasonlítás az irányadó kollektív szerződésre, vagy ennek hiányában a nemzeti törvényekre, kollektív megállapodásokra vagy a gyakorlatra történő hivatkozással” végzendő. Az általános teljes napi munkaidő Magyarországon az Mt. 92. § (1) bekezdése értelmében napi nyolc óra.

A fentiek alapján részmunkaidőben foglalkoztatott munkavállaló természetesen több szabadidővel rendelkezik, amely fordítható a tanulmányokra, azonban részükre a munkáltató arányosan kevesebb bért köteles megfizetni. Seres Antal¹⁴⁷² közgazdasági tárgykörben vizsgálva a részmunkaidőt egyértelműen fogalmaz, véleménye szerint a részmunkaidős foglalkoztatás megélhetés biztosítására nem alkalmas, olyanok számára lehet megfelelő, akik jövedelmük kiegészítésének szánják azt, például a nyugdíjasok, avagy a fiatal diákok. Seres demográfiai szempontból részletezi az elérhető kereseteket a kategóriában, így megállapítja továbbá azt is, hogy a részmunkaidőben foglalkoztatott szellemi foglalkoztatásuk közül csupán egy részének, míg a részmunkaidőben dolgozó fizikai foglalkozásuk egészének „nagyon alacsony” az átlagos bruttó keresete.

A magyar szabályozás szerint továbbá a részmunkaidős foglalkoztatásról teljes munkaidőre, avagy teljes munkaidőről részmunkaidőre történő áttérés a munkáltatónak nem kötelezettsége, a négy, illetve három vagy több gyermekes munkavállaló esetén hat éven aluli gyermeket nevelő munkavállaló ilyen tárgyú ajánlattételét kivéve. Arra alapozni tehát, hogy a munkáltató a tanulmányok megkezdésekor részmunkaidős foglalkoztatást biztosít a munkavállaló számára, kifejezett jogszabályi kötelezettség hiányában nem lehet, fennáll továbbá az a veszély is, hogy a részmunkaidős foglalkoztatásról a tanulmányok befejeztével a munkavállaló adott munkáltatónál nem kap lehetőséget teljes munkaidős foglalkoztatásra való áttérésre, így az előrelépési céllal elvégzett tanulmányok ellenére mégis részmunkaidőben, kevés munkabérért marad foglalkoztatásban, ami számára hátrányos helyzetet teremt. Látható összességében, hogy az egész életen át tartó tanulás megvalósítása céljából a részmunkaidős foglalkoztatás a munkavállaló számára sem garanciákat nem tartalmaz, sem olyan munkabért nem biztosít számára, amely a képzés időtartama alatti megélhetését biztosítaná, így az egész életen át tartó tanulás elősegítéséhez a részmunkaidős foglalkoztatás, mint tipikus foglalkoztatási forma nem, avagy csak erősen korlátozott mértékben képes hozzájárulni.

A behívás alapján történő munkavégzés, amely Kiss György megfogalmazásában a részmunkaidős foglalkoztatásnak „sajátos teljesítési módja”¹⁴⁷³, az Mt. alapján napi hat órás, vagy ennél rövidebb idejű munkavégzési kötelezettséget takar, így az egész életen át tartó tanulás aspektusában előnyök és hátrányok tekintetében egy megítélés alá esik a részmunkaidős foglalkoztatással.

¹⁴⁷² SERES Antal: A részmunkaidős foglalkoztatás tendenciái. *Közgazdasági Szemle*, 2011/ április, 358.

¹⁴⁷³ KISS György: A foglalkoztatási és rendelkezésre állási köteletség teljesítése atipikus munkajogviszonyokban. in PÁL Lajos – PETROVICS Zoltán (szerk.): *Visegrad 19.0: A XIX. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2022.

A munkakörmegosztás tekintetében Hajdú József ezt kifejezetten előnyösnek találja¹⁴⁷⁴ a továbbtanuló munkavállalók számára, véleménye szerint egy ilyen munkaviszonnyal a munkavállaló a számára átmeneti időszakban – a képzés időszakában – nem válik inaktívvá, amely azt eredményezi, hogy a meglévő tudását szinten képes tartani. Emellett egy olyan esetben, amikor a munkavállaló például vizsgára készül, a munkáltató sem veszíti el a számára lényeges munkaerőt, hiszen az Mt. 194. § (1) bekezdése értelmében valamely munkavállaló akadályoztatása esetén a másik munkavállaló az adott munkaviszonyból származó kötelezettségeket teljesíteni tartozik. Ez abban az esetben lehet problémás, amennyiben kettő, azonos képzési rendszerben tanuló munkavállaló köt a munkáltatóval ilyen típusú munkaszerződést, hiszen az azonos képzési rendszer vizsgákra megadott időszakai általánosságban egybeesnek, így az egyik munkavállaló a feladatát tanulás mellett is köteles elvégezni. Alkalmas lehet ez azonban egy kisgyermeket nevelő és egy képzésben részt vevő munkavállaló munkakörének megosztására.

Tekintettel azonban arra, hogy az adott munkakörre, adott munkaviszonyban juttatott munkabér a munkavállalókat – eltérő megállapodás hiányában – egyenlő arányban illeti meg¹⁴⁷⁵, a bérezés részmunkaidőnél kifejtett hátrányai itt is megfelelően irányadóak. A különbség abban a tekintetben billentheti a kettő atipikus foglalkoztatási jogviszony között a mérleg nyelvét mégis a munkakör-megosztás felé, hogy a kettő – avagy több – munkavállaló önmaga oszthatja be, hogy milyen időpontra eső feladatot melyiküknek áll módjában elvégezni, a munkáltató pedig az adott munkakör teljes munkaidőben történő betöltésével kerülhet előnyösebb helyzetbe a részmunkaidős foglalkoztatás alkalmazásának eseténél. A kettő munkavállaló külön-külön részmunkaidőben történő alkalmazásánál abban a tekintetben megfelelőbb a munkáltató számára, és tartalmaz nagyobb kockázatot a munkavállalók számára, hogy ebben az esetben a teljesítésért a munkavállalók egyetemleges felelősséggel tartoznak¹⁴⁷⁶. Összességében a munkakörmegosztásos munkaviszony a képzésben álló munkavállaló számára egy rugalmas, kölcsönös együttműködésen alapuló munkavégzést eredményezhet, a munkabér tekintetében azonban valódi megoldást az egész életen át tartó tanulás felvetésére sem a nemzetközi kötelezettségeknek való megfelelés, sem a munkavállalók létfenntartása biztosítottságának hiánya okán nem nyújt, megfelelő motivációt a továbbtanulás, képzések igénybevétele tekintetében nem jelent.

Az egész életen át tartó tanulás szempontjából talán leginkább releváns atipikus foglalkoztatási jogviszony a távmunkavégzés. Összességében a való életben elmondható, hogy a távmunkavégzés és a távoktatásban teljesített képzések egymással jól társíthatóak, a távmunkavégzés jogszabályi és szakirodalmi áttekintése azonban valódi következtetés levonásához mindenképpen szükséges, hiszen a távmunkavégzés jogalkotói célja semmiképpen sem a munkaidő munkavállaló általi önkényes lerövidítésében, munkaidőben más tevékenység végzésének lehetővé tételében áll.

A tárgykörben elsőként megállapítandó, hogy a szakirodalom a távmunka tekintetében jelentős részében a távmunka 2022. június 1. napját megelőzően íródott, így az ettől a naptól hatályos új rendelkezésekre nincsen figyelemmel. Sipka Péter 2020-ban született tanulmányában¹⁴⁷⁷ még a korábbi szabályozás szerint levezeti, hogy a munkaidő beosztásáról, avagy annak átengedéséről a feleknek rendelkezniük kell amennyiben az adott munkaviszony esetén az törvényileg szabályozva nincsen. Sipka ezt akkoriban még csupán a teljesítési hely megválasztásának átengedése esetére tette ezt egyértelművé, tekintettel arra, hogy 2020-ban a

¹⁴⁷⁴ HAJDÚ József: A munkakör megosztásáról: tandem-munkavégzés. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. klsz.; 165.

¹⁴⁷⁵ Mt. 194. § (3)

¹⁴⁷⁶ HAJDÚ: i. m. 160.

¹⁴⁷⁷ SIPKA Péter: A munkáltató felelőssége az otthoni munkavégzés során. in Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): *Visegrád 17.0: A XVII. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020.

táv munkavégzés szabályai között erre még rendelkezés volt megtalálható, azonban a kötetlen munkaidőnek, mint eltérő megállapodás hiányában alkalmazandó szabálynak az Mt.-ből való kikerülésével Sipka gondolatmenete a táv munkavégzés munkaidő-beosztására is alkalmazható. Egy másik megközelítés szerint¹⁴⁷⁸ az új szabályozás a munkaidő-beosztás általános szabályait rendeli alkalmazni, tekintettel a tényre, hogy attól nem tér el. A kettő megközelítést összegezve kimondható, hogy a távmunka munkaidő-beosztási szabályaiban a szakirodalom sem képez egységet, így a szabályokban való megállapodás minden esetben szükséges, egyetértve ezen a ponton a Sipka által írottakkal.

A táv munkavégzés másik sarokpontja a munkáltató utasítási és ellenőrzési joga. A munkáltató utasítási joga csupán az ellátandó feladatok meghatározására terjed ki, míg az ellenőrzési jog gyakorlása számítástechnikai eszközzel történik. Eltérő megállapodás ezen pontok kapcsán lehetséges. A szabályozás itt az sugallja, hogy a munkavállaló – bár, ha az általános munkaidő-beosztást vesszük alapul, akkor ezt nem tehetné meg – de a gyakorlatban, amennyiben a kiadott feladatokkal a vártnál gyorsabban végez, a maradék időt valójában öncélúan töltheti el, hiszen a munkáltató nem feltétlenül lesz abban a helyzetben, hogy ezt ellenőrizze. Az is megállapítandó a leírtak alapján, hogy ehhez a „kiskapuhoz” mindenképpen egy olyan munkaszerződés szükséges, amely a táv munkavégzést magában foglalja, az Mt. szabályaitól viszont érdemben nem tér el. A táv munkavégzés, egyidejűleg egy – kiemelten távoktatásos formában történő – képzéssel, valójában a gyakorlatban lehetővé teheti a munkavállaló számára, hogy teljes munkaidőben betöltött állás mellett képzést végezzen. A táv munkavégzés melletti tanulással azonban problémák is merülnek fel. A munkáltató ebben az esetben akaratán – és tudtán – kívül fizet munkabért a munkavállaló részére olyan időszakokra, amikor a munkavállaló nem az általa megadott feladatokat teljesítette.

A munkavállaló szempontjából nézve a helyzet nem stabil, hiszen az állás elvesztése esetén nincsen arra garancia, hogy a munkavállaló újra táv munkavégzésben legyen képes elhelyezkedni, így fennáll a veszélye, hogy ilyen esetben tanulmányait félbe szükséges szakítania, avagy akár a tanulmányok feladására is kényszerülhet. Harmadlagosan, de nem utolsó sorban távmunkára általában a szellemi munkakörökben van lehetőség, fogalmilag kizárt, hogy a személyes jelenlétet igénylő gyártósori operátori munkakört a munkavállaló táv munkavégzés keretein belül töltsse be. Ebben az esetben annak a veszélye áll fent, hogy a képzések céljából kihasznált „kiskapu” csupán a magasabb végzettségűek, így szellemi munkát végzők kiváltságává válik, a fizikai munkát végző társadalmi réteg pedig továbbra sem jut hozzá az egész életen át tartó tanulás lehetőségéhez.

Összegezve a már meglevő, és Magyarországon használatos atipikus foglalkoztatási formákat, valójában ezek a tipikusként értékelhető munkaviszonynál bizonyos esetekben előnyösebb konstrukcióknak számíthatnak a tanulni kívánó munkavállaló számára, azonban egyik sem kifogástalan. Több esetben az alacsony bérezés, más esetben az inkluzivitás hiánya, valamint a kérdéses szabályozás képezhet problémát a munkavállaló, és esetenként a munkáltató részére is. Az mindenképpen beismerhető, hogy az egész életen át tartó tanulás biztosíthatóságának semmiképpen nem kiskapukon keresztül, a jogszabály és a másik fél megkerülésével, és nem is a képződni vágyó munkavállaló anyagi ellehetetlenítése melletti szabadidőt tartalmazó munkaviszonytípusokkal kell megtörténnie.

¹⁴⁷⁸ PAPP Ágnes: Elmosódó határok: a távmunka hatályos szabályainak elemzése. *Magyar Munkajog: E-folyóirat*, 2022/2. https://hlj.hu/letolt/2022_2/M_03_PappA_hlj_2022_2.pdf (letöltés dátuma: 2024. 08. 07.)

4. AZ EGÉSZ ÉLETEN ÁT TARTÓ TANULÁS MODELLJEI MÁS EURÓPAI ORSZÁGOKBAN

4.1. Kritériumrendszer

A vizsgált modelleket a kutatás során önálló kritériumrendszer szerint kerültek csoportosításra, a következőkben elsőként a szempontok, majd az ezek mentén felállított modellek olvashatóak.

Az első vizsgált szempont minden állami szabályozás esetén az, hogy az adott államra irányadó szabályrendszer határoz-e meg konkrét, az adott állam joga szerint kikényszeríthető olyan jogosultságot, amely a képzésben részt venni kívánó munkavállaló számára előnyt jelent, és amelyet a munkáltatónak kötelezettsége biztosítani. A második szempontban az kerül a kutatás jelen szakaszának a középpontjába, hogy a munkavállaló milyen képzések elvégzése tekintetében vehet igénybe az előnyöket, így különösen, hogy ezek átképzésre, avagy továbbképzésre, esetlegesen ezekre tekintet nélkül követelhetőek, továbbá, hogy szükséges-e iskolarendszerűnek, avagy más formában igazolhatóan szervezettnek lennie a képzésnek. Ehhez kapcsolódóan az igazolási kötelezettség terjedelme és teljesítésének módja is meghatározó. A következő lényeges elem a szabályozás inkluzivitása, nevezetesen az, hogy szükséges-e bizonyos foglalkoztatási jogviszonyban, így gazdasági munkaviszonyban, az adott állam joga szerinti közszolgálati jogviszonyban, avagy más foglalkoztatásra irányuló jogviszonyban legalább bizonyos időtartamon keresztül állni a jogosultság megszerzéséhez, valamint előbbi kérdésre igenlő válasz esetén a munkahelyváltás milyen megítélés alá esik, mikor tekinthető folyamatosnak az adott jogviszony. Az egyik leginkább lényeges szempont, hogy a tanulmányok folytatása céljából a munkavállaló milyen mértékű tanulmányi szabadságra milyen időközönként jogosult, létezik-e időszakonként újrakezdődő, avagy a munkavállaló életében egyszer kimeríthető szabadságlimit, továbbá lényeges a szabadság kiadásának módja, nevezetesen, hogy a munkáltató önmaga határozhatja-e meg a szabadság kiadásának időpontját, avagy azt a munkavállaló kérésének megfelelő időpontban köteles teljesíteni, továbbá az egyik fél időmeghatározása ellen a másik fél milyen jogosultságokkal élhet.

A tanulmányi szabadság az egész életen át tartó tanulás biztosításának esszenciális eleme, így nem csupán az arra való jogosultságot, hanem a távollét alatt elérhető juttatásokat is fontos megvizsgálni. Az adott állam munkavállalók képzésének támogatása tekintetében lényeges, hogy a tanulmányi szabadság fizetett-e, amennyiben igen, a távollét alatt az alaphér és az egyéb, alaphéren felüli juttatások mekkora százalékos aránya jár a munkavállaló részére. Tekintettel arra, hogy a modellek az adott állam teljes, a kérdéskörbe tartozó politikáját és szabályrendszerét hivatottak bemutatni, így annak áttekintése is elengedhetetlen, hogy a távollevő munkavállaló bérezésének terhe a munkavállalón, avagy az államon, esetleg ezeken együttesen fekszik-e.

Végül, de nem utolsó sorban szempont, hogy a munkavállalónak a tanulmányi szabadság, avagy egyéb, tanulmányokat elősegítő előnyök igénybevételéhez szükséges-e további kötelezettségeket vállalnia a munkáltató felé, így például jár-e negatív jogkövetkezménnyel a tanulmányok sikertelensége, azok egy időre való felfüggesztése, avagy egyéb okból való megszüntetése. Azon államokban, ahol található e körben releváns szabályozás, az egyenlő bánásmód, valamint további olyan jogintézmény, amely a munkavállaló érdekeinek védelmére hivatott, így például a felmondási tilalom érvényesülése is elemzésre kerül.

4.2. A francia többpilléres modell

A francia munka törvénykönyve¹⁴⁷⁹ hatodik részének elnevezése „egész életen át tartó szakképzés”, amelyen belül a francia kódex szabályozza mind a szakképzés általános elveit és intézményrendszerét, a tanulósz szerződéses gyakorlati képzést, harmadik könyvében pedig a szakmai továbbképzést. A francia elképzelés tehát az egész életen át tartó tanulás céljával a szakmai oktatás szabályozását a munka törvénykönyvében helyezte el.

Franciaországban továbbá a kódexben szabályozottan létezik egy úgynevezett személyi képzési számla, amelyen a jogszerző időn át halmozódik a képzések finanszírozására felhasználható összeg, amelyet a munkáltató fizet be az adott évben ledolgozandó és ténylegesen ledolgozott munkaidő egymáshoz viszonyított arányától függően – tehát teljesítményhez kötötten –, majd a képzés megvalósulásakor a munkavállaló mobilizálni tudja ezt a felhalmozott összeget. Érdekes, hogy a modell ezen része Franciaországon kívül még Szingapúrban megtalálható.¹⁴⁸⁰

A francia Munka Törvénykönyve meghatározza, hogy a számlán szereplő összegeket mely képzésekre jogosult a tulajdonosa felhasználni, ezek a teljesség igénye nélkül például szárazföldi gépjárművezetői engedély megszerzése céljából elméleti és gyakorlati vizsga letétele, vállalkozóvá válást elősegítő képzések, avagy polgári szolgálati önkéntességhez szükséges készségek elsajátításához szükséges képzések¹⁴⁸¹. A törvényben felsorolt képzésekhez kapcsolódó díjak és kiadások személyi képzési számlával nem fedezett részének finanszírozására a számla birtokosa kérelmet nyújthat be különféle szervekhez, így például a regionális kézműves avagy kereskedelmi kamarához, egyéb közintézményekhez vagy hatóságokhoz, az államhoz, a régiókhoz, akár a munkáltatóhoz, avagy ezt a számla tulajdonosa önerőből is finanszírozhatja.¹⁴⁸² Látható azonban, hogy ezen összegek felhasználása erőteljesen kötött, a felhasználás típusát a számla tulajdonosa egy kifejezetten rövid, gyakran igényelt képzéseket nem tartalmazó taxatív felsorolásból választhatja ki.

A francia szabályozás korábban külön tartalmazta a munkavállaló által kezdeményezett képzések esetén a munkavállaló jogosultságait, ezen rendelkezések nagy része azonban 2019-ben hatályon kívül helyezésre került, helyükbe új szabályozás nem lépett. Hatályban maradt a huszonöt éves és annál fiatalabb munkavállalók képzési szabadságára vonatkozó alszakasz, amelynek értelmében a munkáltatónál legalább három hónapja foglalkoztatásban álló munkavállaló az általa megjelölt, kívánt kezdési időpont előtt legalább harminc nappal kérelmet nyújthat be tanulmányi szabadság iránt, amelyet azonban a munkáltató elutasíthat, avagy a kezdési időpontot legfeljebb három hónappal elhalaszthatja. Érdekes, hogy a törvény nem rendelkezik a szabadság fizetett, avagy fizetetlen mivoltáról.

A munkáltató azonban továbbra is ajánlhat fel képzéseket a munkavállaló részére, különösen a törvényben meghatározott munkahelyhez való alkalmazkodási, munkahelymegtartási, digitális készségek és íráskészség-fejlesztési céllal, továbbá a francia nyelv elsajátításának céljával. A francia szabályozás szerint azon képzések időtartama, amelyeket a munkavállaló a munka végzésének jogszabályi kritériumaként, avagy francia nyelvtanulási céllal végez munkaidőnek minősül, és ezen időtartamra a munkáltató díjazást köteles fizetni. A nem ilyen céllal végzett képzések akkor járnak a fent meghatározott jogkövetkezményekkel, amennyiben ezek a munkaidőn kívül nem valósulhatnak meg. A munkaidőn kívüli képzések tekintetében a munkáltató és a munkavállaló megállapodást köthet, amely azonban nem kötelező. A munkáltató által felajánlott képzések körében lényeges, hogy azok munkavállaló általi el nem

¹⁴⁷⁹ Code du travail, France

¹⁴⁸⁰ <https://epale.ec.europa.eu/en/blog/individual-learning-accounts-increase-accessibility-adult-education> (letöltés dátuma: 2024. 08. 07.)

¹⁴⁸¹ francia munka törvénykönyve L6323-6. cikk II. pont

¹⁴⁸² francia munka törvénykönyve L6323-4. cikk II. pont

fogadása nem számít munkaviszonyból származó kötelezettség megszegésének, valamint nem szolgálhat munkáltatói felmondás alapjául. A munkáltató által felajánlható képzések rendszere lényegében a magyar tanulmányi szerződés jogintézményére hasonlít.

A francia szabályozás harmadik pilléréként lépett a korábbi, munkavállaló által kezdeményezhető képzések helyébe az úgynevezett szakmai átmeneti projekt¹⁴⁸³. A jogintézmény, ahogyan a neve is elárulja, munkahelyváltási, szakmaváltási célú képzések tekintetében nyújt motivációt és garanciákat a munkavállalók részére.

A projekt keretein belül képzés elvégzése céljából a munkavállaló az állandó lakhelye szerinti, hatáskörrel és illetékességgel rendelkező szervhez kérelmet nyújt be, amely bizottság a finanszírozhatóság tekintetében a teljes tervezett projekt megfelelőségéről dönt.

Az elvégezhető képzések itt nincsenek taxatíve meghatározva, azonban a következő kritériumoknak meg kell felelniük: koherens projektnek kell lennie, amely valós eséllyel lehetővé teszi a szakmaváltást a pályázó részére, a finanszírozási terv a képzéshez releváns, valós, továbbá a képzés elvégzésével az adott régióban nagy eséllyel állást talál a pályázó a képzéssel érintett területen. Ez nagyrészt azt jelenti, hogy a bizottság hiányszakmákra való átképzésben résztvevőt hagyhat jóvá, hiszen azokban található meg biztos elhelyezkedési lehetőség. Az elvégezhető képzések alól léteznek kivételek, amelyeket a végzettség alapján ellátható munka jellemzőivel ír le a francia szabályozás, jellemzően ide tartozik a nehéz fizikai munka, valamint a környezeti (pl.: veszélyes vegyi anyagok) vagy munkaidő-beosztási szempontból megterhelő munkakörök, mint az éjszakai, avagy a monoton fizikai munkavégzés.

A projekt benyújtására való jogosultság megszerzéséhez a francia modellben szükséges bizonyos mértékű munkaviszonyban töltött idő igazolása, amely lehet egybefüggő vagy egybe nem függő huszonnégy hónap, amelyből tizenkettő hónapot a munkavállaló a benyújtáskori munkáltatónál töltött, avagy a benyújtást megelőző öt évben legalább egybefüggő vagy egybe nem függő huszonnégy hónapos munkaviszony, amelyből a benyújtást megelőző huszonnégy hónapban a kérelmező legalább négy hónapig határozott idejű munkaviszonyban állt. A határozott idejű szerződés mivoltának vizsgálatakor nem számít határozott idejűnek az a szerződés, amely határozatlan tartamú munkaszerződéssé alakul, avagy abban folytatódik, valamint nem számítanak ide különböző gyakornoki, tanuló, valamint foglalkoztatástámogatási típusú munkaszerződések. Speciális szabályok vonatkoznak az előadóművészekre, valamint a munkaerőkölcsonzés keretében foglalkoztatottakra.

A munkavállaló a projekt engedélyezése esetén tanulmányi szabadságra jogosult, amely lehet hat hónapnál hosszabb, hat hónapnál rövidebb, valamint lehetőség van részmunkaidőre történő áttérésre is a képzés tartamára. A szabadság kívánt hosszától függően a munkavállaló kérelmét a kívánt kezdőidőpontot legalább százhusz, avagy hatvan nappal köteles benyújtani a munkáltatóhoz, akinek a bírálatot harminc napon belül el kell végeznie, az eredményéről a munkavállalót pedig írásban tájékoztatni köteles.

A kérelem megtagadására – indokolási kötelezettség mellett – csak akkor van lehetőség, ha a munkavállaló a feltételként jogszabályban meghatározott munkaviszonyban eltöltött időt igazolni nem tudja, avagy tanulmányi szabadság iránti kérelmét késedelmesen terjeszti elő. A munkavállalónak jogában áll azonban a kiadott tanulmányi szabadság kezdő időpontját elhalasztani, amennyiben a munkáltató jogos gazdasági érdeke ezt megköveteli, avagy a munkáltatónál foglalkoztatottak számától függően abból a célból, hogy egy meghatározott szám felé az egyszerre tanulmányi szabadságot töltő munkavállalók száma ne emelkedjen. Jogos gazdasági érdekből a munkavállaló tanulmányi szabadsága meg is szakítható.

¹⁴⁸³ Francia munka törvénykönyve, hatodik rész, III. könyv, II. cím, III. fejezet, 2. szakasz, 1. alszakasz

A munkavállaló a képzésen való részvételt havonta, valamint a munkába való visszatéréskor igazolja a munkáltató, avagy a regionális szakmaközi bizottság felé – a projekt finanszírozójától függően –, a képzés jogviszony jogszerű indok nélküli megszüntetése azonban a kedvezmények elvesztésén kívül más negatív jogkövetkezménnyel nem jár.

A jogintézmény keretein belül a finanszírozás kettős. A munkáltató köteles a munkavállaló projektje egy – rendeletben meghatározott – részét finanszírozni, továbbá Franciaország létrehozta a foglalkozási elhasználódás megelőzésére szolgáló befektetési alapot¹⁴⁸⁴, amelyből a projekt további részei finanszírozhatóak, a költség egésze tehát nem a munkáltatót terheli, de nem is mentesül teljes egészében a megfizetés alól. A munkavállaló tekintetében a finanszírozás kiterjed a munkavállaló díjazására, járulékos (pl.: utazási, étkezési) költségek, társadalombiztosítási járulékok. A munkavállalónak a szakmai átmeneti projektben való részvétele alatt a minimális díjazását rendelet állapítja meg Franciaországban a munkavállaló korábbi átlagkeresete, valamint egy nemzeti szinten használt keresetmeghatározószám összehasonlítása alapján, amelynek a lényege, hogy alacsonyabb korábbi átlagkereset esetén annak 100 százaléka, magasabb korábbi átlagbér esetén annak 90 százaléka a képzés első évében, avagy részidő esetén első 1200 órájában, ezek után a korábbi átlagbér 60 százaléka jár a munkavállaló részére.

Összességében az egész életen át tartó tanulás francia modellje egy kvázi és kettő valódi pilléren nyugszik. Az első, kvázi pillér tartalmazza a munkáltató és a huszonöt év alatti munkavállaló által felvethető képzéseket, amelynek a másik fél általi elfogadása nem kötelező. A huszonöt éves és az alatti munkavállaló tanulmányi szabadság iránti kérelme elutasítható a munkavállaló által, így az valódi kikényszeríthető garanciális elemet nélkülöz. A munkáltató által felajánlható képzés valójában a több országban – köztük Magyarországon is – ismert tanulmányi szerződés főbb ismertetőjegyeit hordozza, a munkavállaló itt nem választhatja meg az elvégezni kívánt képzést, így ahhoz, hogy ezen konstrukcióból a munkavállaló számára a munkavállalásához később igazán hasznos tudásra tegyen szert, a csillagok szerencsés együttállása is szükséges – amely azonban semmiképpen nem sorolható a garanciális elemek közé. Ezen pillér a munkavállaló által kikényszeríthető garanciák hiánya okán csupán „kvázi”, hiszen létezik, jogintézményként kodifikált, igazi, használható jogosultságként azonban nem definiálható.

A második pillér garanciális, azonban kifejezetten kötött. A személyi képzési számla terhére a harmadik pillért igénybe nem véve csupán nagyon kevés, az állam által meghatározott képzéstípust lehet igénybe venni, így ezen pillér leginkább az állam által meghatározott területeken történő fejlődést hivatott előmozdítani, a munkavállaló viszont ebből ténylegesen profitálni képes, egy gépjármű vezetési engedély megszerzése például a későbbi munkavállalás esszenciális követelménye lehet, a munkavállaló pedig az intézmények kellően széles köréhez fordulhat abban az esetben, amennyiben a személyi képzési számláján nem áll rendelkezésre megfelelő összeg.

A harmadik pillér az egész életen át tartó tanulás legfontosabb pillérje. Az állam a szervei útján egyfajta döntési pozícióban lép a felek közé, a munkavállaló kérelméről független, erre szakosított szerv jogosult dönteni. Második garanciaként jogszabályba vannak foglalva azok az indokok, amelyek mentén a munkáltató a munkavállaló tanulmányi szabadsága iránti kérelmét elutasíthatja, avagy kezdő időpontját elhalaszthatja, írásbeli indokolási kötelezettség mellett ez jogellenes elutasítás, avagy elhalasztás esetén kikényszeríthető. A munkavállaló számára a tanulmányok végzésére megfelelően hosszú szabadság, avagy akár részmunkaidőre történő átállás lehetősége biztosított, mely mellett a korábbi bérére teljes egészében, avagy nagy részében jogosult. Az állami társfinanszírozás okán valójában a munkavállalók képzésben való

¹⁴⁸⁴ Francia szociális biztonsági törvénykönyv (Code de la sécurité sociale), L221-1-5. cikk

résztvétele a munkáltatóra sem ró túlzott terhet, a legkisebb munkáltatókra nézve pedig további könnyítő rendelkezések állnak fent. Hátránya a koncepciónak, hogy bizonyos képzések kizártak a kérelmezhető projektekből, továbbá kiemelten nagy hátrány a megkövetelt szolgálati idő hosszú mivolta, amely így egy diszkriminációs jelleget hordoz. A harmadik pillér így tehát szükséges garanciális elemeket tartalmaz, a tervezhetőséget biztosítja, azonban javítások szükségességét nem nélkülözi.

4.3. A kizárólagosan szabadságot biztosító modell

Finnországban az egész életen át tartó tanulás biztosíthatósága egészen a közelmúltig munkahelyváltási szabadságon, felnőttképzési ellátásokon, valamint a klasszikus tanulmányi szabadságon alapult. A munkahelyváltási szabadság 2024.06.01. napjával¹⁴⁸⁵, a felnőttképzési ellátások pedig 2024.08.01. napjával¹⁴⁸⁶ került Finnországban hatályon kívül helyezésre, azzal, hogy felnőttképzési támogatásra átmenetileg még jogosult az, aki legkésőbb 2024. július 31-én kezdi meg tanulmányait, avagy az ösztöndíjra jogosító képesítés legkésőbb ezen napig szerezte meg.

A hatályon kívül helyező jogi aktusok közös javaslatának miniszteri indokolása¹⁴⁸⁷ szerint a döntés célja a közkiadások csökkentése, valamint a foglalkoztatottság növelése. Szintén az előbb idézett indokolás azt állítja, hogy „felnőttképzési támogatás eltörlése a becslések szerint évente 175 millió euróval csökkenti a közkiadásokat, és évente 10 000 munkavállalóval növeli a foglalkoztatást. A munkahelyváltási szabadság eltörlése a becslések szerint évente 27 millió euróval csökkenti a közkiadásokat és 11,5 millió euróval a szakképesítési ösztöndíjat.” A fentiek értelmében tehát Finnország arra a döntésre jutott, hogy a felnőttképzési támogatások, valamint a munkahelyváltási szabadság biztosítása az állam részére negatív következményekkel jár, nem csupán az államkasszára ró meg nem térülő terhet, azonban hatályon kívül helyezésükkel a foglalkoztatásban állók száma is – a becslések szerint magas mértékben – növelhető. Egy másik, lényegesen kiterjedtebb, a helyzetet részleteiben elemző kormányjavaslat szerint a felnőttképzési támogatás a tanulmányi szabadság felhasználását olyan tanulmányok befejezésére ösztönözte, amelyeket a munkával párhuzamosan a támogatás nélkül is befejeztek volna, a táppénz betegségtől eltérő igénybevételét a támogatás pedig nem csökkentette¹⁴⁸⁸.

Finnországban a felnőttképzési támogatásokról szóló törvény huszonnégy, a munkahelyváltási szabadságról szóló törvény huszonkettő évig volt hatályban, így a közelmúltban történt jogszabályi változások egy hosszú periódus eredményei alapján születtek meg, valamint változtatták meg az egész életen át tartó tanulás biztosíthatóságát alapjaiban az országban. A jövőre nézve, a HE 8/2024 vp számú kormányjavaslat alapján a modellváltással egyidejűleg megfontolandó a tanulmányi szabadság kritériumai közé tartozó minimális munkaviszonyban töltött idő csökkentése a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők számára, valamint az olyan programok kialakítása, amelyek a hiányszakmákban való elhelyezkedése céljából végzett tanulmányokat segítik elő.¹⁴⁸⁹

¹⁴⁸⁵ a munkahelyváltási szabadságról szóló törvény hatályon kívül helyezéséről szóló 275/2024 törvény (Laki aikuiskoulutusetuoksista annetun lain kumoamisesta), Finnország

¹⁴⁸⁶ a felnőttképzési ellátásokról szóló törvény hatályon kívül helyezéséről szóló 274/2024 törvény (Laki vuorotteluvapaalain kumoamisesta), Finnország

¹⁴⁸⁷ STM/2024/14 kormányjavaslat az Országgyűlésnek a felnőttképzési támogatás, a szakképesítési ösztöndíj és a munkahelyváltási szabadság eltörléséről (Hallituksen esitys eduskunnalle aikuiskoulutustuen, ammattitutkintostipendin ja vuorotteluvapaan lakkauttamista koskevaksi lainsäädännöksi)

¹⁴⁸⁸ HE 8/2024 vp számú Kormányjavaslat az Országgyűlésnek a felnőttképzési támogatás, a szakképesítési ösztöndíj és a munkahelyváltási szabadság eltörléséről (Hallituksen esitys eduskunnalle aikuiskoulutustuen, ammattitutkintostipendin ja vuorotteluvapaan lakkauttamista koskevaksi lainsäädännöksi) 47.

¹⁴⁸⁹ uo. 55.

Összegezve tehát a korábbi finn tapasztalatokat, a változtatásra okot adott a korábbi rendszer kiemelten magas költségigénye, a foglalkoztatottság fejlődésének a nem megfelelő mivolta, valamint a korábbi rendszerrel való kifejezett visszaélések, a korábbi rendszer mindent összevetve megállapítható nem megfelelő hatékonysága. Finnország a jogalkotói egyeztetések dokumentumai alapján nem a munkavállalók jogaiban való visszalépést, hanem egy, a korábbi rendszertől eltérő, hatékonyabb módot kíván biztosítani az egész életen át tartó tanulás megvalósításához.

A jelenlegi, új finn modellben az egész életen át tartó tanulást a tanulmányi szabadságról szóló 9.3.1979/273 törvény¹⁴⁹⁰ szabályozza. A tanulmányi szabadság a törvény 2. §-a értelmében olyan időszak, amely alatt a munkavállaló a munkaviszonnyal összefüggő feladatai teljesítése alól tanulmányi vagy képzési céllal mentesül, kivéve azt az időszakot, amelyben a munkavállaló a munkáltató utasítására, avagy kollektív szerződésben meghatározottan vesz részt képzésben. A munkakör ellátásához szükséges képzés időtartama a munkavállaló ehhez történő írásos hozzájárulása esetén minősül tanulmányi szabadságnak. Érdekesség, hogy a törvény hatálya a gazdasági munkaviszonyon felül a közszolgálati jogviszonyokra is kiterjed.

A finn tanulmányi szabadság államilag felügyelt rendszerű, továbbá a szakszervezeti szerződésben meghatározott, avagy mezőgazdasági termelők képzésében való részvétel céljából vehető igénybe, ideértve a külföldön a külföldi állam által felügyelt képzést is. A munkavállaló akkor szerez jogosultságot öt év munkaviszonyból legfeljebb kettő évet tanulmányi szabadságon tölteni, amennyiben – megszakításokra tekintet nélkül – legalább egy év munkaviszonya már fennállt az adott munkáltatóval. Ennek hiányában a munkavállaló összesen legfeljebb öt munkanap tanulmányi szabadságra jogosult, amennyiben a munkavállalónál összességében a szabadság kérelmezését megelőzően már legalább három hónapig munkaviszonya állt fent.

A munkavállaló főszabály szerint jogos gazdasági érdekből, amennyiben az számára aránytalan terhet okozna, a munkavállaló tanulmányi szabadsága kezdőidőpontját legfeljebb hat hónappal elhalaszthatja. Abban az esetben amennyiben a munkavállaló rendszeresen, hat hónapnál rövidebb időközönként megszervezett képzésen vesz részt, akkor az elhalasztás legfeljebb a következő képzési eseményig terjedhet. A tanulmányi szabadság munkáltatói elhalasztásának a másik oka szankciós jellegű, abban az esetben történhet, amennyiben a munkavállaló az előző tanulmányi szabadságától számított kevesebb mint hat hónapon belül újabb tanulmányokba kezd, az előző tanulmányok sikeres befejezése, avagy azok folytatási szándéka nélkül. A törvény azt is meghatározza, hogy az átlagosan öt főt vagy többet foglalkoztató munkáltató a főszabály szerinti tanulmányi szabadság elhalasztását egymást követően legfeljebb kettő alkalommal teheti meg egy munkavállalóval szemben. A finn modell a tanulmányi szabadság elhalasztása esetén a francia modellhez hasonlóan favorizál. Amennyiben a tanulmányi szabadság nem minden arra jelentkező munkavállalónak adható ki egy időpontban akkor azon munkavállalók élveznek elsőbbséget, akiknek a tanulmányi szabadság alapfokú oktatás vagy szakképzés céljából szükséges, ilyen munkavállaló hiányában pedig a legalacsonyabb végzettségű munkavállaló.

Finnországban a munkavállaló is rendelkezhet a tanulmányi szabadság kezdő időpontjának az elhalasztásáról, abban az esetben amennyiben az a munkáltatónak aránytalan terhet nem okoz, és amennyiben azt a munkáltató felé az elhalasztani kívánt dátumot megelőzően legalább kettő héttel hamarabb jelzi. A szabályozás kidolgozottságát jelzi, hogy a törvény külön szól a betegség, szülés, baleset miatti munkaképtelenség esetéről, amely hét napnál további fennállása esetén nem számít bele a tanulmányi szabadság időtartamába. A munkavállaló az ötven

¹⁴⁹⁰ Opintovapaalaki <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1979/19790273>

munkanapnál hosszabb tanulmányi szabadságot meg is szakíthatja, legalább négy héttel korábban a munkáltató felé erről jelzéssel élve.

A finn modellben a tanulmányi szabadsághoz egy kifejezetten részletes felelősségi rendszer is tartozik. Amennyiben a munkavállaló a tanulmányai önhibájából történő elhanyagolása okán nem részesülhet a tanulmányi szabadság elfogadható igénybevételéről szóló jogszabályoknak megfelelő igazolásban, így azt a munkáltató részére nem tudja bemutatni, a következő kettő évben elveszíti tanulmányi szabadság kikényszerítésének lehetőségét a munkáltatóval szemben, továbbá egyéb jogosultságokat is elveszíthet, így különösen a szakszervezeti dokumentumok által biztosított, a tanulmányi szabadság idejének a nyugdíjra vonatkozó jogszerző időbe történő beszámíthatóságát.

A tanulmányi szerződés az egyenlő bánásmód szabályai között is megjelenik, ugyanis külön definiálására került, hogy a munkáltató általi felmondás okául nem szolgálhat a munkavállaló által igénybe vett tanulmányi szabadság. Érdekesség, hogy a tanulmányi szabadság kiadásának kötelezettsége, az elhalasztás módja, valamint egyéb apróbb részletszabályok megszegése esetén is bűncselekmény miatti pénzbírsággal való büntetendőséget ír elő a törvény, amely eljárás megindítása a Magyarországon ismeretes magánindítványos bűncselekményekhez hasonlítható.

A finn modell leginkább lényeges eleme, hogy a munkavállaló a tanulmányi szabadság idejére jelenleg juttatásra nem jogosult¹⁴⁹¹. A tanulmányi szabadságról szóló törvény ezen hiányosságát volt hivatott kiküszöbölni a felnőttképzési támogatásokról szóló törvény, amelyben meghatározott ellátások a munkavállaló megélhetését biztosították a tanulmányi szabadság alatt, azonban jelenleg ez a lehetőség nem áll fent Finnországban, valamint a különböző jogalkotási dokumentumok sem utalnak arra, hogy ez a közeljövőben megváltoztatásra kerül. Ettől eltérően a kollektív szerződés, avagy a felek megállapodása biztosíthat a munkavállalónak munkabért a tanulmányi szabadság időtartamára.¹⁴⁹²

Összességében a finn modell reformja azt mutatja be, hogy egy részletesen szabályozott, több pilléren fekvő egész életen át tartó tanulást biztosító rendszer is járhat több hátránnyal, kifejezetten az államra, az államkasszába nézve, mint előnnyel. A finnek több mint 20 éves tapasztalata alapján a korábbi modelljük a foglalkoztatottságot és a foglalkoztathatóságot nem növelte olyan mértékben, mint amilyen mértékű visszaélésekre került sor. Az új finn modellről elmondható, hogy valójában kizárólagosan a munkavállaló tanulmányi célú szabadságát biztosítja, amely szabadság idejére a kollektív szerződés esetét kivéve kikényszeríthető bérezés jogszabály erejénél fogva nem jár. A munkavállalók részére biztosított alapvető szintű tanulmányi szabadsághoz való jog azonban részletesen kidolgozott, továbbá kifejezett sok garancia biztosítja így például az ide vonatkozó szabályok megszegésének büntetendősége is.

A finn modellhez fűződő érdekesség, hogy ugyanezen modell található meg Svédországban is egy 1974-ben kihirdetett törvény alapján¹⁴⁹³, ugyan a kollektív szerződéseknek valamivel nagyobb teret adva, apróbb eltérésekkel, de majdnem ugyanazon szabályok alapján. A tanulmányi szabadság itt is fizetés nélküli szabadságot takar. Kiemelendő a modell kapcsán, hogy a lényeges elemekben létezik a fizetett tanulmányi szabadságot magában foglaló változata is, amely például Belgiumban, avagy Spanyolországban használatos.¹⁴⁹⁴

¹⁴⁹¹ A finn gazdasági és foglalkoztatási minisztérium (Työ- ja elinkeinoministeriö) tájékoztatója <https://tem.fi/opintovapaa> (letöltés dátuma: 2024. 08. 10.)

¹⁴⁹² A finn munkahelyi biztonsági és egészségügyi hatóság (Työsuojeluhallinnossa) tájékoztatója <https://tyosuojelu.fi/tyosuuhde/muut-vapaat-tvosta/opintovapaa> (letöltés dátuma: 2024. 08. 10.)

¹⁴⁹³ A tanulmányi szabadságról szóló 1974:981 törvény (lag om arbetstagens rätt till ledighet för utbildning), Svédország

¹⁴⁹⁴ KONTA Éva: Az egész életen át tartó tanulás munkajogi vonatkozásai a hatályos szabályozás tükrében; in Kun Attila (szerk.): *Az egész életen át tartó tanulás (lifelong learning) jogi keretei a munka világában. különös tekintettel a munkaviszonyra*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 95.

5. AZ EGÉSZ ÉLETEN ÁT TARTÓ TANULÁS BIZTOSÍTHATÓSÁGA MAGYARORSZÁGON

5.1. A szabályozás alapvető keretei

Magyarországnak már jelen tanulmányban korábban említetten a tanulmányi szabadság megvalósítására nemzetközi kötelezettsége áll fent. Az ennek alapjául szolgáló ILO egyezmény, valamint a kihirdetésére szolgáló törvényerejű rendelet¹⁴⁹⁵ bizonyos kereteket ad a szabályozásnak, azonban azt nem részletezi túlzottan. A szövegből kiderül, hogy tanulmányi szabadságot munkavállalónak, oktatási céllal, egy meghatározott időszakra szükséges engedélyezni olyan módon, hogy a szabadság tartama munkaidőnek minősüljön, továbbá valamiféle juttatásban ezen időtartam alatt a munkavállalónak részesülnie kell, azonban a szabályozás a juttatás tekintetében csupán annyit definiál, hogy annak megfelelőnek kell lennie¹⁴⁹⁶. Tekintettel arra, hogy ma Magyarországon a szociális vetítési alapnak megfelelő juttatás a megélhetést nem biztosítja – és nem is lehet cél a szociális rendszer legalacsonyabb, rászorultsági típusú ellátásának megfelelő összeget juttatni egy képzésben részt vevő munkavállalónak, hiszen a tanulás iránti motivációt lényegesen visszavetné – így talán a minimálbér és a garantált bérminimum közelében lehetne ezt a megfelelő összeget meghatározni, azzal hogy az adott munkavállalóra irányadó közterhek a tanulmányi időszakban is megfizetendők, különös tekintettel arra, hogy ebben az esetben a képzésben részt vevő munkavállaló társadalombiztosítási szempontból biztosított maradna, a társadalombiztosítási szempontból jogosultnak számítók szabályozó rendszert nem lenne szükséges módosítani. A fizetett tanulmányi szabadság rendszerének finanszírozását az egyezmény az adott ország belső gyakorlatára bízta.¹⁴⁹⁷

Az egyezmény lehetőséget ad arra, hogy az egész életen át tartó tanulás biztosítása szakaszokban valósuljon meg, azonban a teljes megvalósulást akkor magában kell foglalnia minden képzési szintet, az általános a szociális és az állampolgári, valamint a szakszervezeti oktatást is¹⁴⁹⁸. A jogszabály továbbá azt is meghatározza, hogy az egész életen át tartó tanulás tekintetében kidolgozandó programot társadalmi egyeztetésre kell bocsátani a munkáltatói és munkavállalói érdekképviselői szervek, valamint az oktatási és szakképzési intézmények bevonásával.

Kötelezettség továbbá természetesen az egyenlő bánásmód megtartása fizetett tanulmányi szabadság szabályozásánál, a törvényerejű rendelet kifejezetten kiemeli a faj, bőrszín, nem, vallás, politikai vélemény, nemzeti származás, szociális eredet speciális védendő tulajdonságokat, azonban ennél Magyarországnak már lényegesen hosszabb nem taxatív felsorolása létezik¹⁴⁹⁹ ebben a tekintetben. A szabályozás tekintetében kiemelt figyelemmel kell továbbá lenni, és speciális szabályokat szükséges alkalmazni olyan munkavállalókra is, akik egyéb körülmények okán vannak az összehasonlítható tónál hátrányosabb helyzetben, a kevés munkavállalót foglalkoztató munkavállalónál dolgozók, a több műszakban dolgozók, családosok, elszigetelt zónákban lakók, valamint a mezőgazdaságban dolgozók tartoznak ide, ám a felsorolás itt ellenőrizhető, a magyar demográfiai helyzetnek megfelelően kiegészíthető. Ugyanígy megfordítva is külön kiemel a törvényerejű rendelet bizonyos típusú munkáltatókat, amelyeknél dolgozó munkavállalók számára elérhető inkluzivitást is biztosítani szükséges.¹⁵⁰⁰

¹⁴⁹⁵ a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1974. évi 59. ülészakán, 1974. június 24-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről 1976. évi 13. törvényerejű rendelet

¹⁴⁹⁶ uo. 1. cikk

¹⁴⁹⁷ uo. 7. cikk

¹⁴⁹⁸ uo. 2. cikk

¹⁴⁹⁹ az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 8. §

¹⁵⁰⁰ 1976. évi 13. törvényerejű rendelet: i. m. 9. cikk

A nemzetközi kötelezettség után vizsgálándó, hogy a szabályozás tekintetében milyen európai uniós megkötések léteznek jelenleg a szabályozásban. Ebben a tekintetben megállapítható, hogy az Európai Unió, bár rendelkezik az egész életen át tartó tanulás kérdéskörében ajánlással és referenciakerettel is, a mai napig tagállami kötelezettséget keletkeztető jogalkotást nem foganatosított. Ez természetesen azt nem jelenti, hogy a munkajogban, a szociális jogban, valamint a képzésekkel, oktatással összefüggő szabályozásokban figyelembe veendő uniós kötelezettségek itt ne állnának fenn, a megállapítás csupán az egész életen át tartó tanulásra, mint szűk témakörre vonatkozik.

5.2. A régi szabályozás megfelelése a fenti kereteknek, a régi szabályozás hibái

Kiemelendő, hogy a régi Mt. törvénytervezete, törvény indokolása, valamint a törvényhez készült kommentár sem részletezte a tanulmányi szabadsághoz fűződő jogalkotói szándékot, valamint a szabályozás hatályon kívül helyezésének sincsen elérhető, valós magyarázatot adó indokolása. A modell mindezekén felül szakirodalmi álláspontokban is hiányt szenved. A régi szabályozás a finn modell lecsupaszított verziójának feleltethető meg azzal az eltéréssel, hogy bizonyos esetekben – alapfokú iskolai tanulmányok folytatásakor – a munkavállalót a biztosítandó szabadidő tartamára távolléti díj illette meg. A fő elemekben azonban, mint a csupán szabadidő jogszabályi biztosítottsága, az iskolarendszerű képzés, mint feltétel, valamint a külön szerződés szükségességének a hiánya az alapvető modelljegyeket a szabályozás magában foglalta. Érdekesség, hogy a szerződés szükségességének a hiányát a magyar szabályozás tekintetében a joggyakorlat¹⁵⁰¹ dolgozta ki.

A régi Mt. rendelkezései idején is hatályban volt a nemzetközi kötelezettséget megállapító, a fizetett tanulmányi szabadságról szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1974. évi 59. ülészakán, 1974. június 24-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről 1976. évi 13. törvényerejű rendelet. A törvényerejű rendelet rendelkezéseinek a korábbi szabályozás csupán részben felelt meg. Alapfokú képzés esetén a távolléti díjban meghatározott juttatás mindenképpen a megfelelő juttatás körébe esik, ennek ellenére az ezen kívüli képzések idejére biztosított szabadidő fizetetlensége az egyezmény első cikkébe ütközik.

Az egyezmény második cikke arról rendelkezik, hogy ezen szabadságot minden szinten történő képzésre, általános, szociális és állampolgári, továbbá szakszervezeti oktatásra is biztosítani szükséges, amellyel szemben a régi Mt. csupán az iskolarendszerű képzésről rendelkezik 115. – 116. §§-ban, minden más képzést – az egyéb szabályozás hiányával, hallgatólagosan – a munkáltató egyező akaratnyilatkozatával megköthető tanulmányi szerződés körébe utal. Elmondható így, hogy a korábbi szabályozás az egyezmény és a kihirdetésére szolgáló törvényerejű rendelet minimális kritériumrendszerét is csupán részben teljesítette, így a későbbi szabályozás alapjául teljes egészében nem vehető.

5.3. Érdekképviselési szervek részvételi lehetősége, javaslatai

A jogszabályok előkészítésében való társadalmi részvételről szóló 2010. évi CXXXI. törvény 5. § (1) bekezdése értelmében a törvény, a kormányrendelet és a miniszteri rendelet tervezetét és indokolását társadalmi egyeztetésre kell bocsátani. Az egész életen át tartó tanulás szabályrendszerének kialakítása nem tartozik a megjelölt szakasz (3) – (4) bekezdésében taxatív módon meghatározott társadalmi egyeztetési tilalmak alá, így a társadalmi egyeztetés szabályai vonatkoznak rá. Az általános egyeztetési kötelezettségen felül Magyarországon ugyanezen törvény 13. § (1) bekezdése alapján közvetlen egyeztetésre is lehetőség van, amely tekintetében a stratégiai partnerség kialakítására kijelölt szervezetek közül az érdek-képviselési szervek a

¹⁵⁰¹ BH 1999.6.276

felsorolásban helyet kaptak, így a munkáltatói és munkavállalói érdek-képviselési szerveknek a szabályozás kialakításában partnerségi megállapodás biztosítható.

A tanulás, képzés témakörének kiemeltségét jól mutatja, hogy a jogalkotó a törvényi szintnél lényegesen alacsonyabb, munkáltatón belüli szabályozás esetén is kötelező üzemi tanácsai véleményezés körébe vonta a „képzéssel összefüggő terveket”,¹⁵⁰² olyan súllyal, hogy annak elmulasztása akár döntőbíró kijelölését illetve kollektív munkaügyi vitát is eredményezhet.¹⁵⁰³ Fentiek értelmében az egész életen át tartó tanulás új politikájának, valamint szabályrendszerének kialakítása köre van elég erőteljes súlyú ahhoz, hogy a – lehetséges – társadalmi egyeztetés körében akár a munkáltatói és munkavállalói érdek-képviselési szervek is részvételi jogosultságot kapjanak.

Fentiekhez kapcsolódóan napvilágot látott már az egész életen át tartó tanulással összefüggő érdek-képviselési javaslat, a Munkástanácsok Országos Szövetségének¹⁵⁰⁴ (továbbiakban: szakszervezeti szövetség) tollából. A szakszervezeti szövetség által elérhetővé tett, és bevallásuk alapján „már érdemben napirendre került” javaslatot jelen tanulmány a korábban felállított kritériumrendszer szerint tárgyalja.

A javaslat jogszabályban rögzített, kikényszeríthető jogosultságról szól, képzéstípustól, - és szinttől függetlenül, kompetenciafejlesztési céllal, az iskolarendszert azonban követelményként nem meghatározva. A tanulmányok igazolhatósága feltétel, ellentétben bármilyen egyéb kitéttel, így például a szakszervezeti szövetség által elérhetővé tett dokumentum a munkaviszony időtartamát nem vizsgálja.

A szabadság tartamára a javaslattevő négyévente tizenöt, avagy évente kettő három napot határoz meg olyan módon, hogy azok az évek végén a következő évre mindig az igénybevétel időtartamáig, de legfeljebb négy évig átvihetők legyenek, egyszóval összeadódjanak.

A javaslat felveti az állam és az igénybe vevő pénzügyi hozzájárulását is, olyan módon, hogy a munkáltató részére járó távolléti díj és az ehhez kapcsolódó munkáltatói terhek képezzék a számítás alapját, amelynek viselése harmadrésben az állam, a munkáltató és a munkavállaló kötelezettségét képezze. Egyszerű számítás szerint a munkáltató a szabadság időtartamára járó bére szuperbruttó formájának kettőharmadában részesülne. Egyéb munkavállalói kötelezettségeket, így a képzés sikeres elvégzését, avagy meg nem szakítását a javaslat nem tárgyal.

5.4. A szabályozás kettő lehetséges formája

Első körben leszögezendő, hogy a de lege ferenda javaslatok kapcsán a munkavállaló jogosultságát képző, a munkaidőkedvezmény, avagy szabadság alatt járó juttatások finanszírozásának vizsgálata jelen tanulmány célját nem képezi, az csupán az egész életen át tartó tanulás munkajogi szempontú biztosíthatóságának lehetséges formáit tárgyalja.

A fent megjelölt szakszervezeti szövetségi javaslat a kizárólag szabadságot biztosító modell fizetett tanulmányi szabadságot magában foglaló típusát kívánja megvalósítani. Ebben a körben kiemelendő, hogy a Finnországban tapasztalt, a tanulmányi szabadság idejére járó felnőttképzési támogatás formájában megvalósuló juttatás szabályozásának hatályon kívül helyezése kettő legfőbb indoka a hatékonyság elmaradása, valamint a visszaélések voltak, így az ország visszaállt a fizetetlen tanulmányi szabadság rendszerére, amely a jövőbeni szabályozási lehetőségek tekintetében véleményem szerint lényeges figyelemztetésként

¹⁵⁰² Mt. 264. § (2) g)

¹⁵⁰³ T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről

¹⁵⁰⁴ Saját bevallása alapján közel 100 tagszervezetet tömörítő szakszervezeti szövetség. forrás: <https://munkastanacsok.hu/rolunk/bemutatkozas/> (letöltés dátuma: 2024. 08. 15)

szolgál. A francia modellben a fizetett tanulmányi szabadság a korábban leírtak szerint olyan módon működik megfelelően, hogy azok engedélyezésére az állam egy különálló szervet hozott létre területi képviselőkkel, így a visszaélések kiszűrhetőek, azonban egy teljes apparátus fenntartása szükséges hozzá.

Mindezek mellett, amint már korábban számos pontban említésre került, a fizetett tanulmányi szabadság szabályozása Magyarországnak nemzetközi kötelezettsége, így egy új politika és szabályrendszer kialakítása körében ettől eltérni nem kifejezetten javasolható.

Az egész életen át tartó tanulás biztosítására nyitva álló egyik lehetséges megoldás természetesen a fizetett tanulmányi szabadság olyan módú törvénybe iktatása, hogy az bizonyos feltételek mellett minden munkavállalót megillessen, így a kizárólagosan szabadságot biztosító modell megalkotása Magyarországon. A koncepcióval összefüggő első számú probléma az egyenlő bánásmódra való jogalkotói odafigyelés, így különösen a határozott idejű és a részmunkaidős munkaviszonyok megítélése, amely ez esetben kiforrott szabályozást igényel. A másik, nagyobb veszélyt magában hordozó gyakorlati kérdéskör az egyéb követelmények megléte – így például bizonyos tartamú munkaviszony fennállása egy munkáltatónál – valamint ezzel összefüggésben a munkáltatói felmondás joggal való visszaélés jellegének lehetősége, ugyanis ebben az esetben kifejezetten súlyos bizonyítási kérdést vethet fel, hogy a munkáltatói rendes felmondás valójában erre lehetőséget adó okból, avagy csupán a tanulmányi szabadságra való jogszerző idő elérése elkerülése céljából történik-e.

A felvetések ezen pontban csupán kettő, a szabályozás előtti, teoretikus átgondolás eredményei, feltételezhető, hogy a valódi gyakorlat ezen problémák számát akár megsokszorozza. Kiemelendő az is, hogy a kizárólag tanulmányi szabadságot biztosító modell a munkavállaló számára jogokat biztosít, amíg a munkáltatóra legalább tűrési kötelezettséget ró, ebből kifolyólag a modell elsődleges kedvezményezettje a munkavállaló. Természetesen nem szabad elfelejtkezni a munkáltató későbbi esetleges profitjáról a munkavállaló magasabb szintű készségeiből, valamint az állam közvetett profitjáról sem az időnként állami beavatkozást igénylő munkaerőpiacon önállóan könnyebben elhelyezkedni képes munkavállaló tekintetében, azonban a rövidtávú előny mégis a munkavállalónál realizálható, így az ő védelme elsődleges szerepet kell hogy kapjon a rövidtávon hátrányt elszenvedő, és ezt valószínűsíthetően kiküszöbölni akaró munkáltatóval szemben.

A következő felvetendő probléma a tanulmányok igazolásának kötelezettsége. 2023-ban naponta a munkavállalók 1,8%-át érintette¹⁵⁰⁵ a táppénz, amely a keresőképtelenség időtartamára jár, így a munkavégzés alóli mentesülést jelenti. Ehhez kapcsolódik, hogy a társadalombiztosítási ellátások igénybevételével összefüggésben olyan mértékű visszaélések voltak tapasztalhatóak, amely büntetőtényállás szabályozását¹⁵⁰⁶ tette szükségessé. Mindezekből levonható a következtetés, hogy a munkavállalók, amennyiben lehetőség nyílik pusztán igazolással, juttatás mellett mentesülni a munkavégzési kötelezettség alól, azt Magyarországon is meg fogják tenni – visszaulva itt a Finnországban kialakult helyzetre –. A visszaélések, és a hamis igazolásokkal összefüggő munkaügyi jogviták, a munkaügyi bíróságok ügyterhének megnövekedése elkerülése végett mindenképpen szükséges egy működő igazolási rendszer kialakítása, amely a maximális adatvédelem mellett esetlegesen a munkáltató közvetlen adatigénylési jogosultságát követelheti meg a képzőintézménytől, a munkavállalóval összefüggő leglényegesebb adatok – így a jogviszony fennállása, szünetelése – tekintetében, figyelemmel arra a köztudomású tényre, hogy a mai digitalizált világban, főképpen a

¹⁵⁰⁵ https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0030.html

¹⁵⁰⁶ a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 395. §

mesterséges intelligencia megjelenése óta bármilyen igazolás, magánokirat, közokirat egyszerűen hamisítható.

Abban az esetben, amennyiben elfogadjuk a képzésben részt vevő munkavállaló védendő mivoltát a munkavállalói visszaélésekkel szemben, valamint az igazolási kötelezettséggel keletkező, a munkáltató és a képzőintézmény között létrejövő jogokat és kötelezettségeket, így a képzőintézmény felől legalább „igazmondási” és adatszolgáltatási kötelezettséget, a munkáltató felől pedig adatigénylési jogosultságot, továbbá azt a tényt, hogy a képzésben részt vevő munkavállaló az összehasonlítható helyzetben lévőknél évente lényegesen kevesebb időtartamban végezhet munkát, miközben nem tartós szabadságot, avagy más típusú munkavégzés alóli mentesülést tölt, valamint azt is, hogy a munkavállalónak a tanulmányi szabadság alatt járó juttatások valószínűsíthetően nem terhelhetők egészen a munkáltatóra, megállapítható, hogy a képzésben részt vevő munkavállaló helyzete a tipikus foglalkoztatáshoz képest már a lehetséges szabályozás első gondolatainál jelentősen eltér, így szükséges a képzésben részt vevő munkavállaló helyzetének atipikus foglalkoztatási formaként történő szabályozhatósága vizsgálata.

5.5. A képzésben részt vevő munkavállaló munkaviszonyának atipikus szabályozhatósága

Az atipikus munkajogviszonyok fogalmának számos megközelítése létezik, korábbi fejezet már tárgyalta a Kúria meghatározását, valamint egyéb szerzők fogalomalkotási kísérleteit is. A Kúria az atipikus munkaviszony szűken értelmezett fogalmát határozta meg a következőkben: olyan munkaviszony, amely nem felel meg az „egy munkavállaló és egy munkáltató között, határozatlan időre, teljes munkaidőre, a munkáltató székhelyén, vagy telephelyén végzett feladatok ellátására létrejött”¹⁵⁰⁷ kritériumrendszernek. A Kúriával ellentétben Bankó Zoltán egy tágabb értelmezést hozott létre, amely szerint „az atipikus munkajogviszonyok a jogalkotó által tipikusként szabályozott önálló foglalkoztatási formától, a „tipikus munkajogviszonytól” egy vagy több elemében eltérő tartalmú jogviszonyok összessége”¹⁵⁰⁸. Bankó tovább elemzi a fogalmat, leírása szerint „a tipikus foglalkoztatás keretébe esőnek akkor tekintjük az alkalmazottak munkavégzését, illetve foglalkoztatására irányuló jogviszonyát, ha arra a munkajog, s azon belül is csak a munkajog általános szabályai vonatkoznak”¹⁵⁰⁹.

A fenti megközelítésben az egész életen át tartó tanulás biztosítására létrejött francia modellben a képzésben részt vevő munkavállalók munkaviszonya atipikusnak tekinthető, hiszen alapjaiban tér el a munkajog általános szabályaitól, keretében létrejött egy különálló apparátus, a munkavállaló juttatása több pilléren keresztül valósul meg, a munkavállaló a képzésben való részvétele előtt és alatt a munkajogviszonyán kívül más – a munkaviszonyához kapcsolódó – jogviszonyokban is áll, továbbá a képzésben való részvételre egyéb speciális kritériumok is vonatkoznak, amelyek a munkajog általános szabályai közé messze nem sorolhatóak. A kizárólag szabadságot biztosító modell, ugyan többletfeltételeket határoz meg, azonban a tipikus és az atipikus foglalkoztatás mezsgyéjén pengeélen táncol, a munkavállaló egyéb – képzési – jogviszonya a munkaviszonyhoz közvetlenül nem kapcsolódik, egészen addig, amíg a szabadság fizetetlen, avagy a finanszírozás tekintetében munkajogon kívüli szabályok nem vonatkoznak az adott jogviszonyra.

A képzésben részt vevő munkavállaló munkaviszonyának dogmatikailag atipikus mivolta mellett szól továbbá kifejezetten az is minden modellben, hogy ez a munkavállaló tipikus – avagy már eredetileg is atipikus – jogviszonyától egy meghatározott időre való eltérést jelent,

¹⁵⁰⁷ Kúria joggyakorlat-elemző csoport: i. m. 4.

¹⁵⁰⁸ BANKÓ Zoltán: *Az atipikus munkajogviszonyok, A munkajogviszony általánostól eltérő formái az Európai Unióban és Magyarországon: doktori disszertáció.* Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2008, 75.

¹⁵⁰⁹ BANKÓ: i. m. 75.

azonban a hosszútávú szabadságok (pl. szülői szabadság) tartamához azért nem hasonlítható, hiszen a munkavállaló csupán a tipikus jogviszonyhoz képest egy adott időre jogot szerez többletjogosultságra, azonban a képzés tartama alatt – ha csökkentett összesített óraszámban is – munkát végez. Az atipikusságot jelzi szinte minden jogrendszerben az is, hogy a többletjogosultság egyrészt olyan feltételekhez, mint munkában töltött jogszerző idő, másrészt joghatás kiváltására alkalmas akaratnyilatkozatokhoz, így a képzésre való jelentkezéshez, felvételhez, beiratkozáshoz kötött, tehát összességében nem minden munkavállaló számára jár automatikusan, habár a feltételeknek való megfelelés esetén kikényszeríthető.

Abban az esetben, amennyiben elfogadjuk azt, hogy a képzésben részt vevő munkavállaló helyzete és a munkaszerződése is lényeges elemekben térhet el a tipikus foglalkoztatásban álló munkavállalótól, akkor egyszerűbb a szabályozás kereteinek a meghatározása is, hiszen akár az alpbér arányosítható, a munkaidő a tartós részmunkaidő szándéka nélkül egy bizonyos időpontig csökkenthető, valamint a felek további jogokat és kötelezettségeket is meghatározhatnak, mindaddig, amíg azt jogszabály nem tiltja.

Az a való életben való alapvető tájékozódással megállapítható, hogy nem minden képzési szint és forma folytatása igényel ugyanannyi szabadidőt, továbbá az is, hogy ugyanazon képzésben, ugyanazon képzési formában részt vevő kettő személy sem ugyanolyan tempóban tud haladni a tanulással, a tanulmányi előmenetelével. Ez azt eredményezi, hogy a szabályozásnak megfelelően rugalmasnak szükséges lennie, a keretek kijelölésével. Véleményem szerint, az atipikusság elfogadása esetén akár a felek megállapodására lehet bízni azt, hogy a szabadidőt milyen formában biztosítja a munkáltató, így meghatározott időszakban meghatározott számú szabadnap kiadásával, a tanulmányok idejére részmunkaidő biztosításával, avagy – erre rendelkezésre álló erőforrások esetén – akár munkakör-megosztással kettő képzésben részt vevő munkavállaló között. Utóbbinak a munkáltató számára fennálló előnyeiről, így kifejezetten a kiszámíthatóságról már szó volt korábban, valamint a munkavállaló hátránya is csupán annyi a jelenlegi szabályozás szerint, hogy a bérezése a megélhetést nem minden esetben biztosítja. A részmunkaidős foglalkoztatással ugyanezen probléma áll fent, miközben olyan képzés esetén, ahol egy hosszabb időn keresztül napi szintű tanulás szükséges, kedvezőbb lehet, mint egy pár szabadnap biztosíthatósága.

Abban az esetben, amennyiben az Mt. új címében, vagy akár külön törvényben az egész életet át tartó tanulás elősegítésére tett lépések, a szabályozás keretei lefektetésre kerülnek, így kifejezetten az a bérezés, amelyben a munkavállalónak minden esetben szükséges részesülnie a tanulmányai folytatása alatt (pl. minimálbér, garantált bérminimum), valamint a tanulmányokra fordítható idő éves szinten az adott munkavállaló korábbi éves szintű munkaidejéhez viszonyítva, százalékban meghatározva, továbbá a munkaidő-kedvezmény megvalósításának a főbb módjai, a munkáltató kötelezhető egy szerződésmódosítás felajánlására, valamint a munkavállalóval való megegyezésre egy – a tanulmányok befejezésével automatikusan hatályát veszítő – munkaszerződés-módosításban a tanulmányok folytatásának idejére. Ez egy, a felek között kellően rugalmasan meghatározható, a tipikustól eltérő munkaviszonyt jelentene, amely a keretek felállításával minden nemzetközi, és a jövőben esetleg megjelenő Európai Unió kötelezettségnek egyszerűen megfeleltethető, a szabályozás lényegi részének módosítása nélkül, egy új, atipikus munkaviszonytípus bevezetésével.

A keretek közé természetesen a társadalmi egyeztetés, a szakpolitikák, valamint az egyéb forrásokból eredő feltételek összesítésével felállított szabályok beiktathatóak kógens módon, akár a jelen tanulmányban felállított kritériumrendszer alapulvételével, így például annak állami szintű meghatározásával, hogy szükséges-e bizonyos időn keresztül folyamatos munkaviszony fennállta, avagy egyéb feltétel teljesítése (akár az álláskereső járadékra

irányadó jogszerző idő átvételével), hogy milyen típusú képzés alapoz meg jogosultságot (például a magyar jogrendszerben az felnőttképzés jogcímén járó árvaellátásnál ismeretes átlagosan legalább heti hét órás időtartamú képzés, amely kellően tág keretet biztosít, mégsem ad visszaélési lehetőséget).

Összegezve, a képzésben részt vevő munkavállaló helyzetének, munkaviszonyának atipikusként való elismerése és szabályozása véleményem szerint a kodifikációt lényegesen megkönnyíti, jelentős, adott jogviszonyban történő egyéniesítésre ad lehetőséget, továbbá a kifejtett szempontok szerint dogmatikailag valóban megalapozott.

6. ZÁRSZÓ

Az egész életen át tartó tanulás tekintetében a kutatásban felfedett statisztikák bemutatták, hogy annak, így a munkavállalók képzéshez, oktatáshoz való jogának biztosítására kifejezetten az idősebb korosztály tekintetében kiemelt szükség van a társadalom átalakulása, valamint a gazdasági és munkaerőpiaci változások, továbbá a jelenleg éppen folyamatban levő digitális és technológiai fejlődés okán. A külföldi, így kifejezetten a hosszabban elemzett többpilléres, valamint a kizárólag szabadságot biztosító modell áttekintése során felszínre került a visszaélések lehetősége megakadályozásának a kiemelt fontossága, továbbá az a követelmény, hogy a megszerzett jogok rendeltetésszerű gyakorlása valamilyen módon a gyakorlatban ellenőrzésre kerülhessen.

Magyarországnak a fizetett tanulmányi szabadság biztosítására fennálló kötelezettségéből jelenleg nagyon kevés – csupán az alapfokú oktatásban részt vevő munkavállaló ezen célból való munkavégzési kötelezettség alóli mentesülése – valósul meg. A korábbi magyar szabályozás ugyan szélesebb körben biztosított jogokat, azonban a tanulmányi szabadidőt szuper fizetetlen formában tette lehetővé, hatályon kívül helyezésének pedig nincsen elérhető kifejezett jogalkotói indokolása. A finn átalakulás ezen a területen felhívja a figyelmet arra, hogy a szabályozásnak nem csupán fent kell állnia, annak megfelelően átláthatónak is kell lennie.

Megállapítható továbbá az is, hogy léteznek olyan a tipikus foglalkoztatási jogviszony formák, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy a munkavállaló ezekben állása alatt tanulmányokat folytasson, azonban az ezek alapján járó juttatások a megélhetés biztosítására sok esetben nem elegendők, így a tanulmányok megkezdése és az ezekre való áttérés nem jelent a munkavállalók számára olyan motivációt, amely szükséges lenne a kompetenciáik szinten tartásához és fejlesztéséhez.

Magyarországon ebben az évben szakszervezeti szövetség már ajánlást tett az egész életen át tartó tanulás egyfajta biztosítására, azonban az általuk javasoltak önmagukban nem alkalmasak egy kiforrott szabályrendszer alapjául szolgálni. A munkavállalók képzéshez való jogának elismerése, valamint annak gyakorlása ex lege lehetővé tétele valóban felveti az előzőben már megfogalmazott azon kérdést, hogy ez a tipikusnak nevezhető munkaviszony kereteik között megtehető e, avagy ez dogmatikailag mindenképpen az atipikus munkaviszonyok egy új, deklarált formáját szükséges- e, hogy jelentse.

Jelen dolgozat konklúziója szerint, bár alapvetően nem kizárt a tanulmányi szabadság egyszerű módon, a munkajog általános szabályai között történő definiálása és szabályozása, azonban ezen munkavállalók helyzete mindenképpen el fog térni az összehasonlítás alapjául szolgáló más munkavállalók tipikus munkaviszonyától, és nem lesz hasonlítható egy, a magyar jogrendben ismeretes szabadságformához sem, annak hossza, valamint az alapjául szolgáló másik jogviszonnyal, a másik jogviszonyban álló jogalanyokkal való kapcsolata, továbbá a munkavállaló széleskörű döntési lehetősége – szeretné-e a tanulmányokat tovább folytatni, esetlegesen azokat szünetelteti, abbahagyja, elvégzésükre nem képes – miatt.

A teljes kutatás eredményét egybevetve, dogmatikailag egyáltalán nem kizárt, sőt kifejezetten ésszerű és célravezető lehet a képzésben álló munkavállalók helyzetére egy új, atipikus jellegű munkaviszonytípust megalkotni, hiszen ennek a keretében a jogosultságok ugyanúgy biztosíthatóak, továbbá a szabályozásnak lényegesen kisebb változáson kell átesnie, hiszen a munkajog általános szabályaihoz ebben az esetben nem szükséges hozzányúlni, ezenfelül az így megalkotható képzésben álló munkavállaló munkaviszonyára az egyéb jogszabályok is egyszerűbben képesek utaló jogi normával reagálni.

Összegezve tehát, az egész életen át tartó tanulás megfelelően biztosítható lehet a munkavállalók számára egy kógens kereteket adó atipikus foglalkoztatási jogviszony törvényi szabályozásával, amelynek keretében akár az eddigi atipikus munkaviszonyok, így különösen a részmunkaidős, valamint a munkakör-megosztással megvalósuló, de akár egyéb, ebben a tekintetben pozitívumot tartalmazó foglalkoztatási formák szabályainak A részleges alkalmazása is lehetővé tehető az adott, egyedi jogviszonyban a munkáltató és a munkavállaló megállapodása szerint. Ezzel elkerülhető az, hogy a szabályozás csupán egy munkavállalói réteg, csoport számára legyen a gyakorlatban elérhető, továbbá az is, hogy a hatályba lépés a munkáltatók számára hirtelen, aránytalanul nagy terhet jelentsen. Mindent összevetve az egész életen át tartó tanulás eszméjében a munkavállalók oktatáshoz, képzéshez való jogának biztosítása véleményem szerint atipikus foglalkoztatással képzelhető el leginkább.

7. IRODALOMJEGYZÉK

Magyar nyelvű szakirodalom

- BANKÓ Zoltán: *Az atipikus munkajogviszonyok, A munkajogviszony általánostól eltérő formái az Európai Unióban és Magyarországon: doktori disszertáció.* Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2008.
- SIPKA Péter: A munkáltató felelőssége az otthoni munkavégzés során. in PÁL Lajos – PETROVICS Zoltán (szerk.): *Visegrád 17.0: A XVII. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai.* Budapest, Wolters Kluwer, 2020.
- HAJDÚ József: A munkakör megosztásról: tandem-munkavégzés. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. klsz.; 165.
- KONTA Éva: Az egész életen át tartó tanulás munkajogi vonatkozásai a hatályos szabályozás tükrében; in KUN Attila (szerk.): *Az egész életen át tartó tanulás (lifelong learning) jogi keretei a munka világában. különös tekintettel a munkaviszonyra.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 95.
- Kúria joggyakorlat-elemző csoport: Az atipikus foglalkoztatási formák bírói gyakorlata.
- MOLNÁR Tamás: A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya. in JAKAB András – Fekete BALÁZS (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András)* <http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-es-a-magyar-jog-viszonya>
- PAPP Ágnes: Elmosódó határok: a távmunka hatályos szabályainak elemzése. *Magyar Munkajog: E-folyóirat*, 2022/2. https://hlj.hu/letolt/2022_2/M_03_PappA_hlj_2022_2.pdf (letöltés dátuma: 2024. 08. 07.)
- KISS György: A foglalkoztatási és rendelkezésre állási köteleesség teljesítése atipikus munkajogviszonyokban. in Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): *Visegrád 19.0: A XIX. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai.* Budapest, Wolters Kluwer, 2022.
- SERES Antal: A részmunkaidős foglalkoztatás tendenciái. *Közgazdasági Szemle*, 2011/április

Külföldi szakirodalom

- Anneleen VANDEPLAS - Istvan VANYOLOS - Mauro VIGANI - Lukas VOGEL: *The Possible Implications of the Green Transition for the EU Labour Market.* Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2022.
- Bund-Länder-Kommission für Bildungsplanung und Forschungsförderung: *Strategie für Lebenslanges Lernen in der Bundesrepublik Deutschland.* Bonn, 2004.
- Danible Meulders - Olivier Plasman - Robert Plasman: Atypical work in the European experience. *European Review of Labour and Research*, 1996/4.
- UNESCO: *EFA global monitoring report: Education for all: literacy for life.* Párizs, 2006.

Magyar nyelvű jogszabályok, eseti döntések, stratégiák

- 1705/2016. (XII. 5.) Korm. határozat az egész életen át tartó tanulásra vonatkozó szakpolitika keretstratégiájának 2014–2020 évekre vonatkozó cselekvési tervéről
- 1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről
- 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

- 2012. évi LXXXVI. törvény a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti rendelkezésekről és törvénymódosításokról
- 7/2005. (III. 31.) AB
- a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 395. §
- a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1974. évi 59. ülészakán, 1974. június 24-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről 1976. évi 13. törvényerejű rendelet
- Az egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiája a 2014/2020 közötti időszakra
- az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 8. §
- BH 1999.6.276
- BH1999.276.
- Magyarország Kormánya 1499/2023. (XI. 16.) Korm. Határozatával elfogadott „Szakképzés 4.0 stratégia 2030-ig tartó cselekvési terve”
- Magyarország Kormánya 1499/2023. (XI. 16.) Korm. Határozatával elfogadott „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 2021–2024 évekre vonatkozó cselekvési terv
- T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről

Nemzetközi, Uniós és külföldi államok jogforrásai

- a felnőttképzési ellátásokról szóló törvény hatályon kívül helyezéséről szóló 274/2024 törvény (Laki vuorotteluvapaalain kumoamisesta), Finnország
- A finn gazdasági és foglalkoztatási minisztérium (Työ- ja elinkeinoministeriö) tájékoztatója <https://tem.fi/opintovapaa> (letöltés dátuma: 2024. 08. 10.)
- A finn munkahelyi biztonsági és egészségügyi hatóság (Työsuojeluhallinnossa) tájékoztatója <https://tyosuojelu.fi/tyosuhde/muut-vapaat-tyosta/opintovapaa> (letöltés dátuma: 2024. 08. 10.)
- a munkahelyváltási szabadságról szóló törvény hatályon kívül helyezéséről szóló 275/2024 törvény (Laki aikuiskoulutusetuuksista annetun lain kumoamisesta), Finnország
- A tanulmányi szabadságról szóló 1974:981 törvény (lag om arbetstagares rätt till ledighet för utbildning), Svédország
- az egész életen át tartó tanulás Európai Képesítési Keretrendszerének létrehozásáról szóló, 2008. április 23-i európai parlamenti és tanácsi ajánlás
- az egész életen át tartó tanulás európai képesítési keretrendszeréről, valamint az egész életen át tartó tanulás európai képesítési keretrendszerének létrehozásáról szóló 2008. április 23-i európai parlamenti és tanácsi ajánlás hatályon kívül helyezéséről 2017. május 22.-i tanácsi ajánlás
- az Európai Unió Tanácsának 98/23/EK irányelvével módosított 97/81/EK irányelve
- az Európai Unió Tanácsának a klímasemlegességre való méltányos átállás biztosításáról szóló 2022. június 16. napján elfogadott ajánlása
- Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The

European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Stepping up Europe's 2030 climate ambition Investing in a climate-neutral future for the benefit of our people

- Francia munka törvénykönyve (Code du travail)
- Francia szociális biztonsági törvénykönyv (Code de la sécurité sociale)
- HE 8/2024 vp számú Kormányjavaslat az Országgyűlésnek a felnőttképzési támogatás, a szakképesítési ösztöndíj és a munkahelyváltási szabadság eltörléséről (Hallituksen esitys eduskunnalle aikuiskoulutustuen, ammattitutkintostipendin ja vuorotteluvapaan lakkauttamista koskevaksi lainsäädännöksi) 47. oldal
- Interinstitutional Proclamation on the European Pillar of Social Rights (2017/C 428/09)
- STM/2024/14 kormányjavaslat az Országgyűlésnek a felnőttképzési támogatás, a szakképesítési ösztöndíj és a munkahelyváltási szabadság eltörléséről (Hallituksen esitys eduskunnalle aikuiskoulutustuen, ammattitutkintostipendin ja vuorotteluvapaan lakkauttamista koskevaksi lainsäädännöksi)

The ILO strategy on skills and lifelong learning 2030; International Labour Organization; Geneva; 2023.

Internetes források

- [Tartós munkanélküliségi ráta – Fenntartható fejlődési célok \(ksh.hu\)](#) (letöltés dátuma: 2024. 07. 18.)
- [Tudás átadás, képzés és egész életen át tartó tanulás | All ages eguide \(europa.eu\)](#) (letöltés dátuma: 2024. 07. 18.)
- <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=10297> (letöltés dátuma: 2024.09.30.)
- [DMP - Digitális Munkaerő Program - Digitális Jólét Program \(digitalisjoletprogram.hu\)](#) (letöltés dátuma: 2024. 07. 28.)
- [Lifelong learning | Institute for Lifelong Learning \(unesco.org\)](#) (letöltés dátuma: 2024. 07. 28.)
- https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312285 (letöltés dátuma: 2024. 08. 04.)
- [Atypical employment and how it differs from standard employment - German Federal Statistical Office \(destatis.de\)](#) (letöltés dátuma: 2024. 08. 04.)
- <https://epale.ec.europa.eu/en/blog/individual-learning-accounts-increase-accessibility-adult-education> (letöltés dátuma: 2024. 08. 07.)
- <https://munkastanacsok.hu/rolunk/bemutatkozas/> (letöltés dátuma: 2024. 08. 15)
- https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0030.html (letöltés dátuma: 2024. 08. 15)
- [20.1.1.34. A tartósan munkanélküliek aránya a 15–64 éves munkanélkülieken belül \(ksh.hu\)](#) (letöltés dátuma: 2024. 07.)

Oláh Antónia

Ki a helyben lakó? Az életvitelszerű lakáshasználat anyagi és eljárásjogi kérdései a földforgalmi jogban.

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Otthon. Mit is értünk voltaképpen e közismert szó alatt? Vajon definiálható-e az otthon vagy szavakkal nem, csupán érzelmekkel leírható? Vajon az otthon értelmezése redukálható-e egy hatósági igazolványon szereplő címre, egy épületre, egy településre? Ott van-e az otthonunk, ahol a szüleink, rokonaink élnek? Ahol ropog a tűz a kandallóban meleget árasztva, míg odakint süvít a szél és esik az eső? Ahol mindig sül valami léleknek édes, ízletes étel vagy ahova ha betérünk, a nyugalom és békesség áraszt el bennünket? Végso soron: vajon költőiek-e a fenti gondolatok vagy komoly, jogi relevanciával is bíró kérdéseket vetnek fel? Meglátásom szerint az otthon egy olyan, egyedülállóan sokoldalú kifejezés, amelyet rendkívül bonyolult – talán lehetetlen – volna pontosan definiálni és ekként az élet, a tudományok ezerarcú világában egységesen használni. Talán nem tévedünk azzal a kijelentéssel, hogy otthon alatt az emberek többsége egy konkrét helyre, ingatlanra asszociál, amely egy adott településen található olyan lakó- vagy tartózkodási hely, amely a természetes személy személyes és családi életének színteréül szolgál, ahol az ember nap mint nap nyugovóra tér és ahonnan az életét állandó jelleggel szervezi. Ennek a meghatározásnak immanens eleme az állandóság és a lakóhelyen történő tartózkodás, azaz a lakás céljára szolgáló ingatlan tényleges használata. E tanulmány témaválasztására térve okszerűen felmerül a kérdés: mennyiben tekinthetők az otthon, a lakóhely és az életvitelszerű lakáshasználat egymás szinonimáinak, mi adja a különbséget közöttük? Önmagában az életvitelszerű lakáshasználat fogalmi, tartalmi mibenléte, értelmezése sem volt sokáig magától értetődő az ítélezési gyakorlat tükrében, amelyet egyúttal a jogalkotónak az a döntése is kifejezésre juttat, hogy a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvényben (a továbbiakban: Fftv.) 2024. július 1-jei hatállyal egzaktnak meghatározta azt, hogy mit *kell* a jogalkalmazóknak életvitelszerű lakáshasználat alatt érteni.¹⁵¹⁰ Ennek a törvénymódosításnak a földforgalmi perek ítélezési gyakorlatára gyakorolt hatása esetelemző módszer útján egyelőre nem mérhető. Ennélfogva a 2024. július 1. előtti bírói gyakorlat analízise tud számunkra iránymutatást adni az életvitelszerű lakáshasználat értelmezésének kérdésében, elvégre a vonatkozó ítélezési precedens ismerete a korlátozott precedensrendszer 2020-ban történt bevezetése miatt meghatározó jelentőséggel bír,¹⁵¹¹ jóllehet a jogirodalom e kérdés tudományos igényű vizsgálatának eladdig nem szentelt figyelmet. A nem sokkal korábban hatályba lépett törvénymódosítás apropóján azonban időszerűnek tűnik tenni e hiátus felszámolásáért.

¹⁵¹⁰ Fftv. értelmező rendelkezések 4. pont

¹⁵¹¹ TAHIN Szabolcs: Korlátozott precedensrendszer – alulnézetből. *Magyar Jog*, 2020/5, 266.

2. MÓDSZERTANI ALAPVETÉS

A fentiekben rögzítetteket szem előtt tartva tanulmányom elkészítésével elsődleges célom, hogy átfogó jellegű áttekintést végezzek az életvitelszerű lakáshasználattal kapcsolatos ítélkezési gyakorlatról a földforgalmi perek vonatkozásában. Úgy vélem, ezáltal megvilágíthatóvá válnak olyan jogi problémák, amelyeket a hatályos vagy korábban hatályban volt jogszabályok nem vagy nem megnyugtatóan rendeztek. Dolgozatomban természetesen nem csupán a bírósági esetjog, hanem az annak fundamentumát, origóját képező földforgalmi anyagi jog is bemutatásra kerül. Az általam rendkívül fontosnak tartott interdiszciplinaritás, az egyes jogágak közötti tudástranszfer jegyében egy-egy kitekintés erejéig igyekszem rámutatni a földforgalmi jog és a közigazgatási eljárási jog, az alkotmányjog, valamint a polgári jog közötti összefüggésekre és az ezzel kapcsolatos elméleti kérdésekre. Tanulmányom középpontjában elsődlegesen, ám nem kizárólagosan a legfelsőbb hazai bírói fórum, azaz a Kúria ítéletei állnak, ugyanakkor lehetőség szerint – a terjedelmi keretekre figyelemmel – igyekeztem alsóbb fokú bíróságok döntvényeiből is szemlézni annak érdekében, hogy a közelmúltbeli és jelenlegi jogalkalmazási direktívákról is képet kapjunk. Kutatásom során nem kifejezetten egy konkrét bírósági fórum előtt végbement jogviták vizsgálatára vállalkoztam, hanem a legaktuálisabb gyakorlati problémák azonosítására és áttekintésére. Hangsúlyozni szeretném, hogy a tanulmányban elemzett bírósági határozatok köre távolról sem taxatív, hanem csupán példálózó. Elsősorban azon precedensképes határozatokat vettem nagyító alá, amelyek az életvitelszerű lakáshasználattal összefüggő jogvitákra épülő földforgalmi perekben gyakran előforduló kérdésekben tartalmaztak bírói döntést. Ennek fényében, noha e műben szám szerint nem sok határozat került elemzésre, a dolgozat mégis tartalmazza azokat az elmúlt évek során kialakult legfontosabb elvi megállapításokat, amelyeket a bíróságok széleskörben irányadónak tekintenek az életvitelszerű lakáshasználat kérdését érintő jogalkalmazó tevékenységük során. A kutatásban a bírósági határozatok elemzése során a következő modellt alkalmaztam. Először az általam kiválasztott jogviták tényállásának rövid bemutatására, illetőleg az abban felmerült jogi kérdések vázolására törekedtem. Ezt követően ismertettem a bíróság döntését, azaz állásfoglalását a jogvita tárgyát illetően. Mielőtt azonban rátérnék az esetjog vizsgálatára, elengedhetetlennek tartom, hogy röviden pillantást vessünk a helyben lakó, azon belül az életvitelszerű lakáshasználat jogintézményének kialakulásához vezető történeti folyamatokra, amellyel a hazai jogirodalomban eddig egyetlen szerző sem foglalkozott.

3. A FÖLDFORGALMI SZABÁLYOZÁS TÖRTÉNETÉNEK FONTOSABB MÉRFÖLDKÖVEI, A HELYBEN LAKÓ FOGALMÁNAK BEÉPÜLÉSE A FÖLDFORGALMI JOGBA

3.1. A földforgalmi jog történetének tapasztalatai, a szakirodalom hiányosságai

A földforgalmi szabályozás hatályos joganyagának tudományos vizsgálatához hasonlóan a földforgalmi jog történeti kialakulása folyamatának, továbbá az azt indukáló társadalmi-gazdasági okoknak a kutatása sem tartozik a jogirodalom kedvelt témái közé, következésképp az sem állítható, hogy ezzel összefüggésben bőséggel állnának rendelkezésre másodlagos, azaz szakirodalmi források. A téma kutatása szempontjából további nehézséget jelent, hogy a mai értelemben vett földforgalmi szabályozásról legszorosabb értelemben csupán a századfordulótól, illetőleg a Horthy-korszaktól, azaz az 1910-es, 1920-as évektől kezdődően beszélhetünk, ráadásul a korai normákban erősen keverednek a termőföldek forgalmára, illetőleg a termőföldre jutásra vonatkozó rendelkezések. Ekkortól azonban már határozottan felfedezhetők a jogalkotásban olyan állami célkitűzések, amelyeket a hatályos földforgalmi szabályozás közvetlen előzményeinek tekinthetünk, ide értve többek között a termőföldek gazdaságos kihasználását, illetőleg arányos elosztását.¹⁵¹² Ehhez az időszakhoz köthető az a felismerés is, hogy a termőföld az egyik legfontosabb, ráadásul pótolhatatlan nemzeti kincs,¹⁵¹³ az évszázadok során kialakult birtokrendszer alapvető társadalmi-politikai jelentőséggel bír,¹⁵¹⁴ „éppen ezért rendkívül nagy, talán minden mást meghaladó jelentősége van a [birtokviszonyok – a szerző] legcélszerűbb kialakítására irányuló állami intézkedéseknek, amelyek együttesen a birtokpolitikát alkotják.”¹⁵¹⁵ Ihrig Károly utóbbiakban idézett gondolataihoz érdemes hozzátenni, hogy a földforgalmi szabályozás kezdettől fogva – akkor még az I. világháború hátrányos következményei miatt – meglehetősen átpolitizált volt (és évtizedekkel később, a kommunista rezsim alatt szintén azzá vált), s eleinte a földforgalmi jogszabályok megalkotásával a jogalkotó célja nem is igazán a földek forgalmának, hanem a földre jutás problémájának, a nagybirtokok feldarabolásának rendezése volt.¹⁵¹⁶ Ennek szemléltetésére elegendő mindössze címével együtt említeni a tulajdonképpen első földforgalmi törvényt, a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920. évi XXXVI. törvénycikket.

Általánosságban azonban kijelenthető, hogy legalapvetőbb célkitűzéseit tekintve a hazai földforgalmi jog nem mozdult el túlságosan attól az origótól, amely megszületését indukálta, hiszen lényegében az egész szabályozás a termőföld megszerzésének, használatának és hasznosításának szabályait határozza meg immár több, mint egy évszázada. Értelemszerűen a szabályok megállapítása mindig a változó (szak)politikai preferenciákhoz igazodik, ám a legutóbbi két, a termőföldek forgalmát átfogó jelleggel szabályozó törvényt, a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvényt (a továbbiakban: Tft.) és a termőföldek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvényt egybevetve arra a következtetésre juthatunk, hogy a 20. század közepén végbement (kommunista) paradigmaváltáshoz hasonlóan nem került sor az elmúlt 30 év földforgalmi szabályozásában, bár az egyes rendelkezések az életviszonyok és a társadalmi igények változása nyomán természetesen módosultak. Ugyanez elmondható az életvitelszerű lakáshasználat jogintézményének, mint egyes, termőföld feletti jogosultságok megszerzéséhez szükséges feltételnek a szabályozásáról is. Figyelemmel arra, hogy jelen tanulmánnyal nem a földforgalmi jog egésze hazai történeti alakváltozásainak elemzésére vállalkoztam, a terjedelmi

¹⁵¹² HORVÁTH Attila: A magyar polgári magánjog történeti alapjai (1848-1945). In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 173. Vö. az Fftv. preambulával.

¹⁵¹³ HORVÁTH: i. m. 173.

¹⁵¹⁴ IHRIG Károly: *Agrárgazdaságtan*. Budapest, Gergely R. Könyvkereskedés, 1941, 214.

¹⁵¹⁵ IHRIG: i. m. 190.

¹⁵¹⁶ HORVÁTH: i. m. 173.

kereteket is szem előtt tartva e fejezetben az Fftv. által napjainkban életvitelszerű lakáshasználatként emlegetett jogintézmény több, mint húsz évre visszatekintő múltját tekintem át, amellyel a hazai jogirodalomban eladdig egyetlen mű sem foglalkozott, ennél fogva időszerűnek tűnik e hiátus felszámolása.

Noha már a Horthy-korban és a kommunista diktatúra időszakában is bőséggel találunk földforgalmi tárgyú jogszabályokat, a helyben lakó szomszéd definíciója első alkalommal csupán az ezredfordulót követően, a 2001. évi CXVII. törvény 1. § (2) bekezdése útján épült be a hatályos jogba, pontosabban a Tft. fogalommeghatározásai közé. Ez alapján helyben lakónak minősült „*az a magánszemély, akinek bejelentett lakóhelye legalább 3 éve azon a településen van, amelynek közigazgatási területén a termőföld vagy tanya fekszik; továbbá helyben lakónak minősül az is, akinek legalább 3 éve a bejelentett lakóhelye olyan településen van, amelynek közigazgatási határa a termőföld vagy tanya fekvése szerinti település közigazgatási határától közúton vagy közforgalom elől el nem zárt magánúton legfeljebb 15 km távolságra van*”,¹⁵¹⁷ helyben lakó szomszédnak pedig „*az a helyben lakó, akinek a tulajdonában vagy használatában lévő termőföld közvetlenül szomszédos az adásvétel, illetve a haszonbérlet tárgyát képező termőfölddel vagy tanyával.*”¹⁵¹⁸ E terminusok törvényi szintű szabályozásával a 2001. évi CXVII. törvény 4. §-a és 7. §-a alapján a jogalkotó törekvése arra irányult, hogy átalakítsa (kitágítsa) az elővásárlási és előhaszonbérleti jog jogosultjainak körét. Ugyanakkor a Tft. 2002. 01. 01. és 2022. 02. 21. napja között hatályos állapotában különös módon az a helyzet állt elő, hogy bár a helyben lakó, illetőleg a helyben lakó szomszéd fogalmi szinten egzaktul meghatározásra került, mégsem volt egyetlen olyan rendelkezése sem a jogszabálynak, amelynél a helyben lakás valamilyen jogosultság gyakorlásának, kötelezettség teljesítésének feltételeként szerepelt volna.

A „helyben lakás” ugyanis 2002. 02. 22-től került be az elővásárlási és előhaszonbérleti jog gyakorlásának hatályos kritériumai közé. 2002. 09. 02. napjától a helyben lakó fogalma a Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetéséről szóló 2000. évi CXXXIII. törvény módosításáról szóló 2002. évi XXIII. törvény 22. § (1) bekezdése nyomán három új alponttal bővült: „*3. az i) pont 3. alpontja szerinti szakirányú képzettséggel rendelkező, helyben lakást és mezőgazdasági tevékenység élethivatásszerű folytatását vállaló magánszemély; 4. az olyan jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező más szervezet, amelynek bevétele több mint 50%-ban a k) és l) pontok szerinti mezőgazdasági és kiegészítő tevékenységből származik, és székhelye az 1-2. alpontban meghatározott településen van; és 5. természetes személy esetében családi gazdálkodó vagy nyilvántartási (regisztrációs) számmal rendelkező őstermelő, illetőleg egyéni mezőgazdasági vállalkozó, vagy a 4. alpont alatti szervezet természetes személy tagja vagy részvényese.*”¹⁵¹⁹ E törvénymódosítás a 4. pont vonatkozásában érthetetlen és szinte abszurd rendelkezésnek tűnik. A Tft. kodifikációja során kiemelt szempontként kezelték annak a szocialista jog által nyitva hagyott lehetőségnek a tilalmazását, amely megakadályozta termőföld tulajdonjogának jogi személy által történő megszerzését.¹⁵²⁰ Ennek megfelelően a csaknem húsz éven keresztül hatályban volt Tft. 6. § (1) bekezdése néhány, időközben módosult kivételtől eltekintve általánosságban tiltotta belföldi jogi személyek és jogi személyiség nélküli más szervezetek, a 7. § (1) bekezdése pedig kivétel nélkül a külföldi jogi személyek tulajdonszerzését termőföld és védett természeti terület tekintetében. Ehhez képest a jogalkotó a 2002. évi XXIII. törvénnyel, pontosabban a helyben lakó fogalmának a jogi személyre történő kiterjesztésével közvetve lehetővé tette, hogy – mivel mások mellett a helyben lakó szomszédot, illetve a helyben lakót elővásárlási jog illeti meg – elővásárlási jog gyakorlása (Tft. 10. § (1)

¹⁵¹⁷ 2001. évi CXVII. törvény 1. § (2) bekezdés m) pont.

¹⁵¹⁸ 2001. évi CXVII. törvény 1. § (2) bekezdés n) pont.

¹⁵¹⁹ 2002. évi XXIII. törvény 22. § (1) bekezdés.

¹⁵²⁰ SZILÁGYI János Ede: A magyar földjogi szabályozás egyes sarkalatos kérdései. *Miskolci Jogi Szemle*, 2022/1, 402.

bekezdés) útján jogi személyek is másokat megelőzve megszerezzék termőföld tulajdonjogát, előhaszonbérleti jog gyakorlása (Tft. 21. § (1) bekezdés) útján pedig termőföld haszonbérleti jogát. Az utóbbival önmagában még nincs probléma, hiszen azt a törvény nem tiltja, hogy jogi személy haszonbérleti jogot szerezzen termőföld felett, csak a tulajdonszerzést nem engedi. Ami szintén érdekes, hogy a 2002. évi XXIII. törvény 22. § (3) bekezdése és 22. § (6) bekezdése változtatta meg az elővásárlási és előhaszonbérleti jog jogosultjainak körét, másként fogalmazva így került be a jogosultak közé a helyben lakó szomszéd és a helyben lakó. Mi több, a helyben lakó fogalmát a jogi személyekre is kiterjesztő, valamint az elővásárlási és előhaszonbérleti jog jogosultjainak körét módosító rendelkezések egyazon napon, 2002. 09. 02-án léptek hatályba. Elméletileg tehát a 2010. 08. 31-ig hatályban maradt szabályok alapján a Tft. 6. § (1) bekezdésében rögzített tételes jogi tilalom ellenére jogi személyek is lehettek elővásárlási jog jogosultjai, valamint e jog gyakorlói, azaz termőföld tulajdonjogát megszerző személyek. A külföldi jogi személyek azonban mindenképpen ki voltak zárva az elővásárlási és előhaszonbérleti jog jogosultjainak köréből, hiszen a Tft. 1. § (1) bekezdése, valamint 3. § m) pont 1-2. alpontja alapján csak belföldi székhelyű jogi személyek minősülhettek helyben lakónak. Ez a jogi személyek tulajdonszerzési lehetőségével összefüggő jogi-dogmatikai (ön)ellentmondást a Nemzeti Földalapról szóló 2010. évi LXXXVII. törvény 36. §-a oldotta fel, amely hatályon kívül helyezte a Tft. 3. § m) pont 3-4. alpontban foglaltakat, az 5. alpont rendelkezéseit viszont megtartotta és beépítette a helyben lakó fogalmába. Ebből kifolyólag 2010. 09. 01. napjától a jogi személyek – a Tft. eredeti koncepciójához híven – kikerültek az elővásárlási, előhaszonbérleti jog jogosultjainak köréből, következésképp ismét a „főszabály”, azaz a termőföld tulajdonjogának megszerzésére vonatkozó generális tilalom érvényesült rájuk nézve egészen addig, amíg a Tft-t felváltotta az Fftv. Utóbbi újításai között tartjuk számon a helyben lakó fogalmának módosítását is, amely nyomán a törvényi definíció részévé vált az életvitelszerű lakáshasználat közvetlen előzményét képező életvitelszerű lakóhely jogintézménye. A hatályos földforgalmi szabályozás, azaz az Fftv. rendelkezéseinek bemutatása azonban már a következő fejezet tárgykörére tartozik.

3.2. Konklúziók

Hasonlóan a földforgalmi jog számos szabályához,¹⁵²¹ a helyben lakás, azon belül az életvitelszerű lakáshasználat azon jogintézmények közé tartozik, amelyek egyfelől aktív szerepet játszanak a jogalkotó birtokpolitikájának megvalósításában, másfelől amelyeket a jogalkotó a Tft. rendelkezései közül az új földforgalmi kódexben is megtartott.¹⁵²² Kétségtelen, hogy a hatályos földforgalmi szabályozás nem szerves „fejlődés”, hanem lényegében az ideológiai, aktuálpolitikai célokat tükröző normák szakszerű szabályozásához vezető út eredménye. A történeti tapasztalatok tükrében – e fejezet konklúziójaként – egyet mindenképp rögzíthetünk: bárhogyan is nézzen ki a földforgalmi szabályozás a mindenkorai részletszabályok szintjén, alapvető célkitűzései mégis időtállóak, változatlanok. A lényeg a pótolhatatlan nemzeti kincsnek minősülő termőföldek hazai kézben maradása, hatékony megművelése, amely időről-időre kiegészül egyéb célokkal. Ennek megfelelően megjelentek, eltűntek, átalakultak, kicserélődtek a termőföldön fennálló jogosultságok megszerzésének feltételei, akárcsak a termőföldek megszerzésére jogosultak köre. Az azonban távolról sem jelenthető ki, hogy a hatályos szabályozás jobb vagy tökéletesebb volna, mint a korábbi évtizedek során, mindössze az, hogy a jogalkotó törekvései, célkitűzései változtak, sőt folyamatosan formálódnak, amely, ha másban nem, az Fftv. szabályainak szüntelen módosításában feltétlenül tükröződik. Idestova több, mint húsz éve, a helyben lakó fogalmának első alkalommal törvényi

¹⁵²¹ HOLLÓ (2014): i. m. 43-44. p.

¹⁵²² HOLLÓ Klaudia: A földforgalom közjogi korlátozásának eszközei a bírói gyakorlat tükrében. in FAZEKAS Marianna (szerk.): *Jogi tanulmányok*. Budapest, ELTE ÁJK, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016, 41.

szinten történő szabályozása óta az a jogalkotó egyik legfontosabb szándéka, hogy a termőföld lehetőleg helyben hasznosuljon. Ennek jogi instrumentuma a földforgalmi jogban a helyben lakás követelménye, amelynek fogalmi eleme az életvitelszerű lakáshasználat. A földforgalmi szabályozás, azon belül a termőföldhöz jutás feltételei – köztük a helyben lakás kritériuma – meghatározásának (jog)története egyúttal annak története is, hogyan vált maga a földforgalmi jog a hatalmon lévők érdekeit, aktuálpolitikai célkitűzéseit kiszolgáló eszközrendszerből változatos célok megvalósítására törekvő szakpolitikai munka produktumává, amelynél a kormányzat mindenkor politikai törekvései csupán vonalvezetői, ám nem felülírói a jogalkotással szemben megfogalmazódó szakmai elvárásoknak.

4. A FÖLDFORGALMI JOG VILÁGA – FÉLÚTON KÖZ- ÉS MAGÁNJOG KÖZÖTT

A termőföldek forgalmára vonatkozó joganyag az elmúlt évtizedek tendenciáinak megfelelően az Fftv. hatályba lépése óta sem csökkent, sőt, jelentősen növekedett, következőképp kiterjedt és bonyolult képet mutat. A földforgalmi szabályozás több alappilléren nyugszik, sajátosan ötvöződnek benne alkotmányjogi, polgári jogi, közigazgatási jogi normák. Ami az alkotmányos háttérét illeti, Magyarország első kartális alkotmánya – az 1949. évi XX. törvény – még nem tartalmazott rendelkezéseket a termőföld tulajdonjogának megszerzésére, a termőföld védelmére vonatkozóan. Az Alaptörvény¹⁵²³ azonban alapvető változást hozott ebben a tekintetben, ugyanis – a magyar alkotmánytörténetben először – a P) cikkben és XIII. cikk (1) és (2) bekezdésében rendelkezik a termőföldek alkotmányos védelméről, a tulajdonhoz való jog deklarálásával pedig megteremtette a termőföld tulajdonjogának megszerzése alkotmányos jogalapját is.¹⁵²⁴ E normák, különösen a termőföld védelme az Alaptörvény szellemiségét összefoglaló Nemzeti Hitvallásban gyökerezik, amely kifejezésre juttatja a jogalkotó azon szándékát, hogy „a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.”¹⁵²⁵ Az Alaptörvény „P) cikkéből e tanulmány témaválasztása szempontjából a (2) bekezdés bír jelentőséggel, amely úgy rendelkezik, hogy „a termőföld és az erdők tulajdonjogának megszerzése, valamint hasznosítása (1) bekezdés szerinti célok eléréséhez szükséges korlátait és feltételeit, valamint az integrált mezőgazdasági termelésszervezésre és a családi gazdaságokra, továbbá más mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.”¹⁵²⁶ E rendelkezések képezik a földforgalmi szabályozás magját és szabnak keretet az állam termőföldekkel kapcsolatos mindenkor politikájának, amelynek alfaját és ómegáját képezi Magyarország természet adta értékeinek megóvása.

A földforgalmi szabályozás második alappilléret a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényben (a továbbiakban: Ptk.) rögzített polgári jogi – dologi és kötelmi jogi – rendelkezések adják. E törvény tartalmazza a termőföld tulajdonjoga megszerzésének és a termőföldekkel összefüggő szerződések legfontosabb szabályait. Ugyanakkor a földforgalmi ügyek kiemelt gazdasági, szociális, politikai vetületei miatt a Kúria a Kfv.III.37.298/2016/4. számú ügyében megállapította, hogy az Fftv. hatálya alá tartozó haszonbérleti szerződések megkötése során a polgári jog általános szabályaihoz helyett az Fftv., valamint a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvény (a továbbiakban: Fétv.) rendelkezései az irányadók. Ekként foglalt állást a Kúria később, a Kfv.II.37.107/2016/6. számú ügyében, amikor kimondta, hogy a Ptk.-ban található szerződési szabadság elvét az Fftv.-ben foglalt rendelkezések – speciális jogi normákként – felülírják, erre tekintettel az Fftv. különös szabályai szerint kell a mezőgazdasági igazgatási szervnek eljárnia a felek szerződésének jóváhagyását illetően.¹⁵²⁷ A földforgalmi anyagi jog struktúráját illetően fontos rámutatni arra a jellemvonásra, hogy a szabályanyag egy része törvényi, másik (jelentős) része (kormány)rendeleti szinten jelenik meg. Sőt, a földforgalmi ügyekre nem csupán a szűkebb értelemben vett földforgalmi anyagi jog, hanem az ingatlannyilvántartásra vonatkozó jogszabályok,¹⁵²⁸ valamint a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvánntartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény (a továbbiakban: Nytv.) is alkalmazandó. Hangsúlyozandó továbbá,

¹⁵²³ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25., a továbbiakban: Alaptörvény).

¹⁵²⁴ Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdés.

¹⁵²⁵ Alaptörvény: Nemzeti Hitvallás.

¹⁵²⁶ Alaptörvény P) cikk

¹⁵²⁷ Kúria földforgalmi perekkel kapcsolatos összefoglaló véleménye.

¹⁵²⁸ Az ingatlan-nyilvántartástól szóló 1997. évi CXLI. törvény (a továbbiakban: Inyvtv.), illetve 2025. január 1. hatállyal az ingatlan-nyilvántartástól szóló 2021. évi C. törvény (a továbbiakban: új Inyvtv.).

hogy eljárásjogi kontextusban a földforgalmi ügyekben – a konkrét eljárástól függően – a közigazgatási jog két eljárásjogi kódexének – hatósági eljárás tekintetében az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (a továbbiakban: Ákr.), a bírósági eljárás vonatkozásában a közigazgatási perrendtartásról 2017. évi I. törvény (a továbbiakban: Kp.) – szabályai szintén alkalmazást nyernek.

A fentiekre tekintettel megállapítható, hogy a termőföldek forgalma – bár az áruforgalomhoz hasonlóan ennek során is tulajdonjog cserél gazdát – nem klasszikus magánjogi, azaz tisztán kétoldalú, tartalmilag diszpozitív jogviszony eladó és vevő között. E speciális magánjogi jogügyletek (pl.: termőföldek adásvétele, haszonbérlete) megkötése során az érdekelt feleken kívül a szerződéskötési folyamat meghatározó elemét képezi az állami jelenlét is a mezőgazdasági igazgatási szerv formájában. A szabályozás jellemzői alapján a földforgalmi szabályozás egyértelműen sem a magánjog, sem a közjog világába nem sorolható. Véleményem szerint ugyanakkor ez egy nyitott helyzetet teremt, hiszen a jogalkotó mindenkor politikai preferenciáitól függően dönthet arról, hogy a „keresztülfekvő” földforgalmi jogot inkább a magán- vagy a közjog felé szeretné közelíteni.

5. EGYMÁSNAK FESZÜLŐ JOGFORRÁSOK, AVAGY A JOGALKOTÓNAK VAGY A JOGALKALMAZÓNAK VAN IGAZA? – A KÚRIA JOGEGYSÉGI PANASZ TANÁCSÁNAK 5/2022. SZÁMÚ JOGEGYSÉGI HATÁROZATÁNAK ELEMZÉSE

A témaválasztás, a módszertani alapvetések, a földforgalmi jog jogtörténeti és több jogágra kiterjedő anyagi és eljárásjogi háttérének áttekintése után a továbbiakban az ítélkezési gyakorlat vizsgálatának szeretnék figyelmet szentelni. E tekintetben először a Kúria Jogegységi Panasz Tanácsának 5/2022. számú Jogegységi határozatát, valamint az azzal összefüggő elvi jelentőségű kérdéseket szeretném ismertetni. E jogegységi határozat foglalkozik az Fftv.-ben foglalt helyben lakó, helyben lakó szomszéd fogalmának értelmezésével, illetve az elővásárlási jogosultságot megalapozó helyben lakás tényének igazolására vonatkozó követelményekkel. A jogegységi határozat legfontosabb iránymutatásai közé tartozik a Kúria azon álláspontja, hogy a helyben lakás tényének igazolása tekintetében a lakcímkártya önmagában nem elegendő, következésképp nem alkalmas annak hitelt érdemlő bizonyítására, figyelemmel arra, hogy az pusztán a bejelentett lakóhelyet igazolja. A Kúria értelmezése szerint a „helyben lakó” fogalmának lényege az adott lakóhelyen való életvitelszerű tartózkodás – vagyis az, hogy az adott személy napi elfoglaltságait követően ugyanazon helyre tér haza –, vagyis a „helyben lakó” fogalma tényleges élethelyzetén alapul. Ebből kifolyólag a bejelentett cím az adott személy otthona és nem csupán adminisztratív adat. A „helyben lakó” fogalom ennek megfelelően tényleges kapcsolatot jelent az elővásárlási (és előhaszonbérleti) jog jogosultja, illetve a szerződés tárgyát képező mező- és erdőgazdasági hasznosítású ingatlan között.

Az utóbbiakra tekintettel – legalábbis a Kúria megítélése szerint – a lakcímnnyilvántartás adatai, valamint az annak alapján kiállított és az abban foglalt adatokat tartalmazó lakcímkártya nem alkalmas a valós tények adott időszakra vonatkozó hitelt érdemlő igazolására, amelyet alátámaszt az a körülmény is, hogy a lakcímkártya nem e célból kerül kiállításra, hiszen az kizárólag az adott személy azonosító adatait – családi és utónevét, születési nevét, születési helyét, idejét, anyja nevét –, a bejelentett (!) lakóhelyének címét, a kiállító hatóság megnevezését és a kiállítás idejét tartalmazza. Ebből a szempontból annak jelentőségén van a hangsúly, hogy a lakcímkártya nem más, mint egy, kizárólag az állampolgároknak a hatóság felé irányuló bejelentésén alapuló (köz)okirat. A jogegységi határozat alapján a jegyző által kiállított hatósági igazolvány vagy más, a helyben lakást hitelt érdemlő módon igazoló – a ténylegességet legalább valószínűsítő – egyéb okirat fogadható el, amely a lakcímkártyával ellentétben már többetkövetelményeken alapszik és kifejezetten az életvitelszerű lakáshasználat – mint tényleges tartózkodási hely – igazolására alkalmas okiratnak tekinthető, figyelemmel arra, hogy e célból kerül kiállításra. Fontos azonban rámutatni, hogy a 262/2010. (XI. 17.) Korm. rendelet azon rendelkezése, amelyen a Kúria szóban forgó jogegységi határozatában rögzített álláspontja alapult, és amely szerint a helyben lakást vagy lakcímet igazoló hatósági igazolvánnyal, vagy a jegyző által kiállított, az életvitelszerű ott lakást bizonyító hatósági bizonyítvánnyal szükséges igazolni, 2024. február 25. napjától fogva hatályát veszítette. E körülményváltozástól eltekintve önmagában az is problémát jelent, hogy a hivatkozott kormányrendelet a Nemzeti Földalapba tartozó mező- és erdőgazdasági földek forgalmához kapcsolódó hatósági árverés tekintetében, és nem általánosságban teremtett hatáskört a jegyző számára hatósági bizonyítvány kiállítására vonatkozóan. Emiatt joggal vetődik fel a kérdés, hogy – legalábbis ameddig a kormányrendelet ezen rendelkezése hatályban volt –, a jegyzőnek rendelkezett-e jogszabályi szinten rögzített hatáskörrel arra nézve, hogy a nem a kormányrendelet tárgyi hatálya alá tartozó hatósági árverések esetében az erdő- és erdőgazdasági földek forgalmához kapcsolódóan hatósági bizonyítványt állítson ki. Kérdéses, hogy vajon e tekintetben nem-e „ex lex” állapottal, azaz joghézaggal álltunk és állunk szemben, elvégre a Kúria jogegységi határozata továbbra is hatályban van és kötelezi a bíróságokat ítélkező tevékenységük során.

Úgy vélem, a Kúria e probléma megítélése során nem járt el kellő körültekintéssel. Bár a jogegységi határozat útján az ítélkezési gyakorlatot feszítő jogértelmezési problémák megoldására törekedett, mégsem sikerült megnyugtatóan rendezni a helyben lakás igazolásának módjával összefüggő kérdéseket, mivel állásfoglalását olyan jogszabályhelyre alapította, amely nem általában a termőföldek forgalmát, hanem csupán a termőföldek árverését illetően tartalmazott szabályokat. Ezen szabályok kiterjesztésére, konkrét jogi rendelkezések felülírására a Kúriának nem lett volna hatásköre. A jogegységi határozat nevéből eredően a hatályos vagy korábban hatályban volt jogszabályok alapján kialakult ítélkezési gyakorlat egységesítését célzó,¹⁵²⁹ ám nem a jogalkotó mulasztásait (joghézagot) korrigáló, végső soron jogot alkotó eszköz. Azt a problémát, amelyet a Kúria megoldani igyekezett, jogszabálymódosítással (a kormányrendelet kiegészítésével) lehetett volna megoldani.

Ami saját véleményemet illeti, a Kúria álláspontját kifogásolhatónak tartom. A helyi szinten önkormányzati és államigazgatási feladatokat egyaránt ellátó jegyző által készített bizonyítvány – a Kúria érvelését szem előtt tartva – mindössze annyiban tekinthető többtelemekeket magában foglaló bizonyítási eszköznek, hogy meghatározott céllal, az életvitelszerű helyben lakás igazolása végett kerül kiállításra, azonban a kiállítás eljárási szabályai alapján ez sem igazol többet vagy jobban, mint amit a lakcímkártya. Meggyőződésem szerint sem a lakcímkártya, sem a jegyző által – esetlegesen a jövőben megalkotott, törvényi felhatalmazás alapján – kiállított hatósági bizonyítvány sem alkalmas az életvitelszerűség, mint tényállapot hitelt érdemlő igazolására, különös figyelemmel okirati mivoltukra. Úgy vélem, a ténylegességet hitelt érdemlően természetsszerűleg nem lehet okirattal igazolni, hiszen mind a hatósági bizonyítvány, mind a lakcímkártya kizárólag egy adott személy által a hatóság felé tett bejelentésen alapszik, a hatóság pedig nem ellenőrzi a bejelentett adatok ténylegességét.

Figyelemmel a földforgalmi jog fentiekben ismertetett „keresztülfekvő” jellegére, a vonatkozó szabályozásban jelenlévő kógens normák sokasága alapján felmerül a kérdés: vajon a jogalkotó miért hagyott kétséget (kiskapukat) a helyben lakás ténye igazolásának módjára vonatkozó rendelkezések között, azaz miért mulasztotta el meghatározni a hitelt érdemlő igazolás konkrét módját? Az Fftv. ugyanis mindössze arról rendelkezik, hogy az elővásárlásra jogosult az elfogadó jognyilatkozatát milyen feltételekkel kell, hogy megtegye, valamint arról, hogy az elfogadó nyilatkozathoz csatolni kell az elővásárlási jogosultságot bizonyító okiratokat is.¹⁵³⁰ Vajon az Fftv. az általa szabályozott, közjogias vonásokkal bíró, de végső soron mégis magánjogi gyökerű – adásvétel, haszonbérlet jogcímén fennálló – jogviszonyok egyensúlyát kívánta megoldani azáltal, hogy az egyébként messzemenően részletes, többnyire kógens szabályozás ellenére szabadságot nyújt az állampolgárok és a jogalkalmazók számára az igazolás módjának megválasztása tekintetében? Személy szerint az utóbbit valószínűtlennek tartom, hiszen az egész törvény logikájával szemben állna az, hogy a jogalkotó tudatosan nyitva hagyjon kiskapukat egy olyan, a közérdek szempontjából kiemelt jelentőségű jogterületen, mint a földforgalmi jog. Úgy vélem, jogalkotói mulasztásról van szó, amely egyelőre korrekcióra vár.

Egyébiránt a Kúria érvelésében különös diszkrepancia is felfedezhető. Bár az *igazolás módjának* körét meglehetősen szűkre szabja, hiszen egyfelől a vonatkozó jogszabályok az okirati bizonyítást követelik meg, s ezen belül – önmagában – a lakcímkártyát a helyben lakás tényének hitelt érdemlő igazolására alkalmatlannak, ezáltal kivételes bizonyítási eszköznek minősíti a Kúria, addig az *igazolás adataival szembeni ellenbizonyítás* tekintetében sokkal megengedőbb, hiszen arra nem tartalmaz megkötéseket. Következésképp közhiteles

¹⁵²⁹ FICSOR Krisztina – PATYI András: A jogegységi panasz eljárás mint a jogegység biztosításának eszköze a Kúria gyakorlatában. *Kúriai Döntések*, 2022/8, 1311-1312.

¹⁵³⁰ Fftv. 21. § (5) bekezdés.

nyilvántartás adatait és az annak igazolására szolgáló lakcímkártyát (közokiratot) nem tekinti elegendő bizonyítási eszköznek a helyben lakás tényének bizonyítására, ám ennek ellenbizonyítására lényegében bármilyen bizonyítási eszköz latba vethető, hiszen erre nézve a jogegységi határozat nem rögzít semmilyen megszorítást.

A Kúria jogegységi határozata precedenserővel bír, így ettől a bíróságok főszabály szerint nem térhetnek el jogalkalmazási tevékenységük során, ez azonban nem abszolút szabály.¹⁵³¹ Alsóbb fokú bíróságokon az eltérés indokolt esetben megengedett.¹⁵³² Ennek lehetséges esetei közé tartoznak az olyan jelentős – gazdasági, politikai, jogi stb. – körülményváltozások, amelyek a korábbi szabályozás és ítélkezési gyakorlat alkalmazhatóságát kérdőjelezzik meg. Ezzel összefüggésben rögzítenünk kell, hogy a Kúria szóban forgó jogegységi határozatában foglaltak egyre kevésbé tűnnek tarthatónak figyelemmel arra, hogy a jogegységi határozat megalkotása óta már egy megváltozott – a jogegységi határozattal összhangban nem álló – jogszabályi környezet van hatályban. Mivel a jogegységi határozatok funkciója csupán az ítélkezési gyakorlat egységesítése, ám nem a jogszabályok felülírása, a jogegységi határozat alapjául szolgáló jogszabályi környezet változása esetén a jogegységi határozat tartalmát ennek megfelelően módosítani kell, ennek hiányában alkalmazása félretehető. Egy jogegységi határozat nem lehet ellentétes jogszabállyal. A Kúria jogegységi határozatának megalkotása előtt hónapokkal – 2022. január 1-jén – lépett hatályba az Nytv. 26/A.§ (2) bekezdése, amely alapján *„ha jogszabály valamely jogosultság egy kötelezettség tekintetében eltérően nem rendelkezik, ellenkező bizonyításig a polgár életvitelszerű lakáshasználata helyének a bejelentett lakóhelyét kell tekinteni, ha tartózkodási hely bejelentésére nem került sor.”* E rendelkezéssel a jogalkotó vélelmet konstruált, amely a személyi adat- és lakcímnnyilvántartáson, mint közhiteles nyilvántartáson alapszik. A közhitelesség – alapvető szintű – elve szerint a közhiteles nyilvántartás a benne szereplő jogok és tények fennállását hitelesen igazolja. A személyi adat- és lakcímnnyilvántartás nevéből fakadóan a mező- és erdőgazdasági ingatlan tekintetében elővásárlási, előhaszonbérleti jogát gyakorolni kívánó személy lakcímét, bejelentett lakóhelyét tartalmazza. A lakcímnnyilvántartás az Fftv.-ben meghatározott lakóhelynek, illetőleg a földforgalmi törvény 2023. január 1-ei hatállyal történő módosítását követően az annak helyébe lépő lakáshasználat címének, mint ténynek a fennállását tanúsítja harmadik személyek részére. Ez egyúttal az Nytv. hivatkozott szabálya tükrében azt is jelenti, hogy ha nincs ellenbizonyítás vagy az nem jár sikerrel, a jogalkalmazó nem tehet mást, mint hogy valósnak, fennállónak fogadja el a nyilvántartásban szereplő adatot. Az utóbbiak alapján kijelenthető, hogy a Kúria jogegységi határozatában figyelmen kívül hagyta az Nytv. rendelkezéseit, sőt azokkal ellentétes álláspontot fogadott el a lakcímkártya bizonyító erejét illetően. Azon túl, hogy ebben az esetben jogszabály és bírói gyakorlat kollíziójáról van szó, kérdésként merül fel, hogy a Kúria elfogadja-e magát a közhitelesség elvét és megköveteli-e a bíróságoktól az ennek való megfelelést, vagy a közhiteles nyilvántartást mindössze kiindulópontnak tekinti és minden esetben további bizonyítást követel meg annak eldöntésére, hogy az abban szereplő adatok fennállóknak tekinthetők-e?

A Kúria egyik friss, Kfv.37459/2023/9. iktatószámú ügyében már felmerült az a probléma, hogy a jogegységi határozat rendelkezései alkalmazhatók-e olyan jogszabályi környezetben alapuló jogvitában, amelyben a Kúria jogegységi határozata még nem létezett. A Kúria kimondta, hogy a jogegységi határozatban foglaltakat megfelelően alkalmazni kell a megalkotása előtti időszakban kialakult jogvitákra is, tekintettel arra, hogy a jogegységi határozatnak nincs klasszikus értelemben vett hatálya,¹⁵³³ így általános érvennyel alkalmazandó minden, a bíróságok elé kerülő ügyben. Az Nytv. által felállított vélelem időbeli hatálya,

¹⁵³¹ FICSOR – PATYI: i. m. 1312. p.

¹⁵³² Uo.

¹⁵³³ Kfv.37459/2023/9. [54] bekezdés.

alkalmazhatósága tekintetében úgy foglalt állást a Kúria, hogy a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Jat.)¹⁵³⁴ rendelkezéseivel összhangban az Nytv. újonnan hatályba lépett normái kizárólag a hatályba lépés után indult jogviták tekintetében vehetők figyelembe.¹⁵³⁵ Véleményem szerint annak ellenére, hogy a jogegységi határozatban foglaltakkal feszültségben áll, az Nytv.-ben foglalt vélelmet a hatálybalépés után keletkezett jogviszonyokban a jogegységi határozatot félretéve kell alkalmazni. A vélelem hatályba lépése előtt keletkezett jogvitákban a jogegységi határozatban foglaltak – ezzel ellenkező jogszabályi rendelkezés hiányában – akceptálhatók, hiszen az ilyen esetekben az időbeli hatály miatt fel sem merül a kérdés, hogy a vélelmet alkalmazzuk, egyúttal az sem kérdéses, hogy a jogegységi határozat rendelkezései a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. tv. 42. § (1) bekezdése alapján a bíróságokra nézve kötelező. Megjegyzendő, hogy az időbeli hatály vizsgálatának azért szentelt figyelmet a Kúria, mert az Nytv. új rendelkezése alapján a lakcímkártya megdönthető vélelmet keletkeztet az azon szereplő lakóhely tekintetében az életvitelszerű lakáshasználat mellett, amely szemben áll a Kúriának a jogegységi határozatban kifejtett azon álláspontjával, hogy a lakcímkártya önmagában elégtelen az életvitelszerű lakáshasználat bizonyítására. Ebből következik, hogy ha a helyben lakás tényét a felek nem vitatják a jogvitában, a bíróságnak ex lege nem kötelessége e vonatkozásban bizonyítást lefolytatnia. Egyáltalán nem mindegy tehát, hogy az Nytv. új szabálya mely (mikor keletkezett) tényekre alkalmazható, hiszen jogkérdéstől függően egy-egy földforgalmi perben ez a norma határozza meg a bizonyítási terhet a felek között – a bizonyítás sikere vagy sikertelensége pedig adott esetben a termőföld tulajdonjoga megszerzésének vagy elvesztésének oka lehet.

Felmerül a kérdés, hogy ha az Nytv. 26/A. § (2) bekezdése a hatályba lépését követően keletkezett jogvitákra alkalmazandó, akkor a 3 éves életvitelszerű lakáshasználat követelményét mely időponttól számítsuk. Ennek akkor lehet jelentősége, ha az Nytv. hivatkozott szabályának hatályba lépést követően merül fel olyan jogvita, amelyben a 3 éves időtartam a hatálybalépést megelőző időszakban teljesült. A Kúria álláspontja szerint – a Jat. rendelkezéseit figyelembe véve – jogszabályi módosítás főszabály szerint csak a hatálybalépése után keletkezett tényekre nézve járhat joghatással. Ez alapján, ha a helyben lakás tartama 2022. január 1. előtt érte el a 3 évet, e tény bizonyítására nem elegendők a közhiteles lakcímnnyilvántartás adatai, hanem a bíróságnak jogvita esetén a közhitelű tények valóságáról történő meggyőződés végett a felek indítványaitól függetlenül további bizonyítást kell lefolytatnia. A Kúriának a Kfv.37459/2023/9. sz. határozatában kifejtett érvelése megítélésem szerint téves. Kétségtelen, hogy a helyben lakás 3 éves tartamának fennállása vagy fenn nem állása anyagi jogi joghatással járó kérdés, azonban az Nytv. módosításával konstruált vélelem eljárásjogi, és nem anyagi jogi kérdést szabályoz. Az Nytv.-ben szereplő vélelem nem helyettesíti az anyagi jog által megkövetelt 3 éves helyben lakást bizonyos anyagi jogi jogosultságok (elővásárlási, előhaszonbérleti jog) gyakorlásához, hanem csak azt „teszi lehetővé”, hogy ne kelljen külön bizonyítani olyan tényeket, amelyeket a közhiteles nyilvántartás alapján az ellenkező bizonyításáig egyébként is valósnak, fennállónak kell tekinteni. Erre tekintettel lehetségesnek tartom az eltérést a JEH rendelkező rész 1. pontjában foglaltaktól, azaz megítélésem szerint a polgárok személyi és lakcímadatait tartalmazó közhiteles nyilvántartás adatai alapján kiállított lakcímkártya is elegendő a helyben lakói minőség igazolására.

¹⁵³⁴ Jat. 15. § (1)

¹⁵³⁵ Kfv.37459/2023/9. [44]-[53] bekezdés.

6. AZ ÉLETVITELSZERŰ LAKÁSHASZNÁLAT FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSÉNEK VETÜLETEI ÉS IGAZOLÁSÁNAK MÓDJÁVAL KAPCSOLATBAN FELMERÜLŐ KÉRDÉSEK

Az ítélkezési gyakorlat megfelelő vizsgálata megkívánja a mögöttes jogszabályi környezet vizsgálatán túl – szükséges mértékben – a szabályozást indukáló életviszonyok mibenlétének, továbbá a vonatkozó szabályozás kialakulásához vezető folyamatoknak az áttekintését. Az ítélkezési gyakorlat körében két kérdéskör mutatkozik problémásnak, mégpedig az életvitelszerű lakáshasználat fogalmának értelmezése és ennek hitelt érdemlő igazolásának módja.

Az életvitelszerű lakáshasználat alatt általánosságban olyan élethelyzetet értünk, amelyben az adott személynek egy olyan lakóingatlana van, ahol ténylegesen és állandó jelleggel tartózkodik – ha van, akkor a családjával együtt – és mindennapi életviteléhez kapcsolódó tevékenységeit végzi, valamint amely a hivatalos levelezési címül szolgál és a lakathoz kapcsolódó közműszolgáltatások igénybevétele történik. Bár több jogterületen alkalmazott jogintézményről van szó, jogágakon átívelő, egységes fogalomról nem beszélhetünk. A földforgalmi jogban azonban a jogalkotó nem maradt adós a lakáshasználat helyének fogalmával, ugyanis 2024. július 1-jei hatállyal az Fftv. értelmezői rendelkezései közé lépett az életvitelszerű lakáshasználat helyének meghatározása.¹⁵³⁶ Ezzel a jogalkotó egy, a törvény hatálybalépése óta fennálló és szétartó ítélkezési gyakorlathoz vezető joghézagot számolt fel. Két kérdés viszont azonnal adódik: egyfelől, milyen megfontolás mentén döntött a jogalkotó amellett, hogy nem alkot fogalmat az életvitelszerű lakáshasználatra – korábban életvitelszerű lakóhelyre – nézve annak könnyebb értelmezése érdekében? Másfelől, mennyiben jelent megoldást a jelenleg hatályos, a lakáshasználat helyére vonatkozó definíció a diffúz értelmezések egységessé tételére? Ebben a fejezetben igyekszem válaszokkal szolgálni az utóbbi kérdésekre, ugyanakkor hangsúlyozom, hogy e gyermekcipőben járó, mindössze 3 hónapja hatályban lévő szabálynak az ítélkezési gyakorlatra kifejtett hatása még legalább egy évig nyitott kérdés marad.

Az életvitelszerű lakáshasználattal kapcsolatos másik jelentős és vitatott kérdéskört az életvitelszerűség ténye hitelt érdemlő igazolásának módja képezi. A jelenlegi szabályozás az Fftv. 21. § (5) bekezdésére és az Nytv. 26/A. §-ára épül, továbbá kiegészül a Kúria már említett 5/2022. számú jogegységi határozatában foglaltakkal. Az utóbbi összetevőkből álló joganyag egyik sarkalatos problémája abból az Fftv. által nyitva hagyott kérdésből fakad, hogy a törvény nem határozza meg a hitelt érdemlő igazolás konkrét módját. Az Nytv. ugyanis 2022. január 1-től törvényi vélelmet állított fel amellett, hogy ellenkező bizonyításáig az életvitelszerű lakáshasználat helyének a bejelentett lakóhelyet kell tekinteni, ezt azonban az 5/2022. számú jogegységi határozat nem tekinti elegendőnek, hiszen a lakcímkártyát nem tartja alkalmasnak a helyben lakás, azaz az életvitelszerűség tényének hitelt érdemlő bizonyítására. Tanulmányomban az ítélkezési gyakorlat vizsgálata alapján igyekszem következtetéseket levonni, illetőleg megfogalmazni észrevételeimet a bizonyítás lehetséges eszközeivel kapcsolatban. A jegyző által kiállított hatósági bizonyítvány jogalapját érintő problémákkal az 5/2022. számú jogegységi határozatra vonatkozó fejezetben már foglalkoztam, így arra e helyütt nem térnék ki, s a továbbiakban a Kúria álláspontját szem előtt tartva elemzem az ítélkezési gyakorlatot.

Az Fftv. a bizonyítás eszközével kapcsolatban mindössze annyit ír elő, hogy annak okirat útján kell történnie. Ezzel a korlátozó szabállyal ellentétben az 5/2022. számú jogegységi határozat az ellenbizonyítást bármilyen formában megengedi, amely legalább valószínűsíti a helyben

¹⁵³⁶ Fftv. 5. § 4. pont

lakás tényét. Akárcsak a lakcímkártya, a jegyző által kiállított hatósági bizonyítvány is közokiratnak minősül. Mindössze annyiban különböznek egymástól, hogy a lakcímkártya – szemben a jegyző hatósági bizonyítványával – nem a földforgalmi anyagi jogban szereplő jogosultság alapjául szolgáló körülmények igazolása céljából kerül kiállításra, azaz elsősorban a bejelentett lakcímet igazolja. Kérdéses lehet azonban, hogy mennyiben hitelesebb bizonyítási eszköz a jegyző hatósági bizonyítványa, mint a lakcímkártya, mögötte a közhiteles személyi adat- és lakcímnyilvántartással. Álláspontom szerint a jegyző által kiállított hatósági bizonyítvány nem rejt magában kevesebb kockázatot a helyben lakás tényének valódiságát illetően, mint a lakcímkártya, elvégre a hatósági bizonyítványt a jegyző az elővásárlási, előhaszonbérleti jogot gyakorolni kívánó fél kérelmére állítja ki, aki lakáshasználatának (helyben lakásának) életvitelszerűsége bizonyítására adott esetben valótlán tartalmú bizonyítási eszközöket is benyújthat a jegyzőnek. Nincs különbség a lakcímkártya és a jegyző által kiállított hatósági bizonyítvány bizonyító ereje között arra tekintettel, hogy mindkettő az ügyfél/kérelmező által tett bejelentésen, az általa előterjesztett bizonyítékokon alapszik. A hatóságnak azonban nincs jogköre arra nézve, hogy a bejelentést vagy a bizonyítékok elfogadását mérlegelje, mivel a valótlán tényállítás jogi konzekvenciáit az ügyfélnek/kérelmezőnek kell viselnie. Az ítélkezési gyakorlatban is találunk olyan esetet, amikor a jegyző két egymást követő időpontban, eltérő tartalommal állított ki hatósági bizonyítványt,¹⁵³⁷ tehát kijelenthető, hogy e bizonyítási eszköz sem képes garantálni a hitelt érdemlő bizonyítást. Másfelől a bíróság egy másik jogvitában a jegyző által kiállított hatósági bizonyítványt azért nem fogadta el, mert a jegyző csupán a tanúk nyilatkozatait írta le.¹⁵³⁸

Úgy vélem, a bizonyítással összefüggő anomáliák kezelésének nem jelenti megoldását a jegyző ő hatáskörét bővítsük. De lege ferenda megfelelőbbnek tartok egy olyan opciót, amelyben a mezőgazdasági igazgatási szerv, mint (szak)hatóság az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvényben (a továbbiakban: Ákr.) szabályozott hatósági eljárás keretében döntene a lakáshasználat életvitelszerűségéről. Ez a hatósági eljárás lényegét tekintve az Ákr. 45. § (4) bekezdésében meghatározott, ún. megelőző eljárás volna, amelyben a tényállás tisztázása végett a hatóság hivatalból bizonyítást folytat le.¹⁵³⁹ Egy ilyen modell olyan hatékony, a hatóságok együttműködésén alapuló konstrukciót valósítana meg, amely által a földforgalmi ügyek jelentős része várhatóan el sem jutna a bíróságig. Ennek köszönhetően csökkenne a bíróságok ügyterhe, másrészt a bírósági eljárás lényegesen gyorsabbá válna, ha annak során felhasználható volna a hatósági eljárási szakaszban lefolytatott bizonyítás iratanyaga. A bíróságokra így kevésbé ténykérdések, sokkal inkább jogkérdések eldöntése hárulna. Az sem szorul magyarázatra, hogy a szakhatósági feladatokat ellátó mezőgazdasági igazgatási szerv szakértelemmel rendelkező apparátusa révén a jegyzőnél lényegesen alkalmasabb a helyben lakás tényének hitelt érdemlő bizonyítására.

¹⁵³⁷ Budapest Környéki Törvényszék K.701617/2023/20. számú határozata

¹⁵³⁸ Debreceni Törvényszék K.701198/2023/13. számú határozata

¹⁵³⁹ Ákr. 62. §

7. AZ ÉLETVITELSZERŰ LAKÁSHASZNÁLAT FOGALMÁNAK SZABÁLYOZÁSA

Noha jelen dolgozat témaválasztásából fakadóan okszerűen elsősorban a bírói gyakorlat elemzésére törekszik, nélkülözhetetlen, hogy a jogalkalmazás fundamentumát jelentő és jelen dolgozat kérdésfelvetéseihez szorosan kapcsolódó, vonatkozó jogszabályi környezet ismertetésére is kitérjek. Emiatt e fejezetben az Fftv. azon rendelkezéseit vizsgálom, amelyek az életvitelszerű lakáshasználat jogi kérdéskörének origóját képezik. Az említett törvény tárgyi hatálya egyebek mellett a mező- és erdőgazdasági hasznosítású föld tulajdonjogának megszerzésére, a földön haszonélvezeti jog alapítására terjed ki, valamint rendezi a föld használatát is.¹⁵⁴⁰ Az utóbbiakkal összefüggő rendelkezések bírnak relevanciával az életvitelszerű lakáshasználat tekintetében, amely a földön fennálló tulajdon- és egyéb használati jog megszerzésének feltétele. Fontos felhívni a figyelmet az Fftv. 2023. január 1. napjától hatályos azon módosítására, amely a helyben lakó fogalmának meghatározását akként módosította, hogy az életvitelszerű lakóhely helyébe az életvitelszerű lakáshasználat kifejezést léptette. A módosítás mögött az a distinkció áll, hogy a lakóhely csupán bejelentett lakcímként értelmezhető, szemben az életvitelszerű lakáshasználat kifejezéssel, amely valós tényállapotot követel meg, vagyis a megadott lakcímen való tényleges tartózkodást feltételezi. Az új fogalom meghatározásával a jogalkotó célja az volt, hogy az elővásárlási, előhaszonbérleti jogot gyakorló személy ténylegesen otthonaként használja azt az ingatlant, amely helyben lakó minőségét megalapozza.

Személy szerint – a jogalkotóval ellentétben – nem gondolom úgy, hogy az életvitelszerű lakáshasználat az életvitelszerű lakóhelynél megfelelőbb, kifejezőbb terminus volna. Sőt, úgy vélem, hogy a lakóhely kifejezés mögött huzamosabb ingatlanhasználat, állandóság húzódik meg. Elvégre az emberek többsége természetesen azt az ingatlant tekinti otthonának, ahol ténylegesen lakik, folyamatos jelleggel tartózkodik. Ehhez képest a lakáshasználat kifejezés – legalábbis álláspontom szerint – inkább időszakos ingatlanhasználatra utal. Belátom azonban, hogy a jogalkotó ezzel a két terminus közötti kifinomult különbségtétellel azt kívánta kiküszöbölni, hogy a lakóhely – azaz feltételezhetően a személyi adat- és lakcímnnyilvántartásba bejelentett, azaz nyilvántartott lakcím – tényleges ott tartózkodás hiányában földforgalmi anyagi jog által szabályozott jogosultság(ok) alapjául szolgálhasson. Eerre tekintettel alkotta meg a lakáshasználat törvényi definícióját, amely alapján a tényleges tartózkodás helyszínéül szolgáló ingatlan megelőzi a bejelentett lakcímet. Ez a különbségtétel a bejelentett és tényleges tartózkodási hely között egyúttal sorrendiséget is jelöl az Fftv. alább hivatkozott életvitelszerű lakáshasználat fogalmában, azaz a bejelentett lakóhely abban az esetben bír relevanciával az elővásárlási, előhaszonbérleti jog gyakorlása tekintetében, amennyiben a jogosultnak nincs bejelentett tartózkodási helye. Az Fftv. 5. § 9. pontja szerint: „*helyben lakó: a) az a természetes személy, akinek az életvitelszerű lakáshasználatának helye legalább 3 éve azon a településen van, amelynek közigazgatási területén az adásvételi, a csere- vagy a haszonbérleti szerződés tárgyát képező föld fekszik, továbbá b) ha az adásvételi, a csere- vagy a haszonbérleti szerződés tárgya szőlő művelési ágban nyilvántartott föld, akkor az a hegyközségi tag természetes személy is, aki életvitelszerűen legalább 3 éve annak a hegyközségnek a működési területéhez tartozó borvidéki településen lakik, amely hegyközség működési területén az adásvételi, a csere vagy a haszonbérleti szerződés tárgyát képező föld fekszik.*” Egy rövid gondolat erejéig szeretnék arra is kitérni, hogy az életvitelszerű lakóhely életvitelszerű lakáshasználatná módosítása meggyőződésem szerint nem hozott érdemi előrelépést az egyes földforgalmi jogok gyakorlásához szükséges helyben lakás kritériuma vonatkozásában. A kettő közötti különbség abban áll, hogy míg a lakóhely egy konkrét lakcímet, létező ingatlant jelöl, addig a lakáshasználat egy tevékenységet. Ezzel a kifinomult különbségtétellel a jogalkotó nem a

¹⁵⁴⁰ Fftv. 1. § (1)

lakcímre, mint jogi tényre, hanem a lakáshasználatra, mint tevékenységre, pontosabban a használat ténylegességére helyezi a hangsúlyt, amelyet megtold az életvitelszerűséggel, azaz az állandóság követelményével. A lakóhely és a lakáshasználat közötti distinkció azonban lényegében irreleváns, hiszen lakóhely nem lehet életvitelszerű valódi lakáshasználat nélkül (azaz az életvitelszerű lakóhely e minőségét az életvitelszerű lakáshasználat útján nyeri), ugyanígy egy lakás céljára szolgáló ingatlant is lehet úgy használni, hogy az nem minősül életvitelszerűnek.

Ettől függetlenül lakóhely helyett ma életvitelszerű lakáshasználat helyéről van szó az anyagi jogban. Ezzel összefüggésben az Fftv. 5. § 4. pontja ad iránymutatást a jogalkalmazók számára, amely akként rendelkezik, hogy az életvitelszerű lakáshasználat helyének „*a személyiadat- és lakcímnnyilvántartásba bejelentett tartózkodási hely, ennek hiányában ellenkező bizonyításig a személyiadat- és lakcímnnyilvántartásba bejelentett lakóhely (a továbbiakban: bejelentett lakóhely)*” tekintendő. Ez az új, 2024. július 1-től hatályos szabály a korábban kialakult ítélkezési gyakorlatot emelte be a törvénybe. A jogalkotó ezzel hangsúlyozni kívánja, hogy az életvitelszerű lakáshasználat helyének elsősorban a bejelentett tartózkodási hely minősül, és az Nytv.-ben szereplő vélelmet csupán kiegészítő jelleggel kell alkalmazni. Az életvitelszerű lakáshasználat fogalmának – mint a helyben lakói minőség tartalmi elemének – lényege, hogy az életvitelszerű tartózkodás és az állandó bejelentett lakcím együttesen képezi a helyben lakói minőséget, így a jogalkotó tulajdonképpen a korábbi életvitelszerű lakóhely és a jelenleg hatályos életvitelszerű lakáshasználat fogalmát összemosva határozta meg e követelményt, azzal, hogy az életvitelszerű lakáshasználat helye fogalmának meghatározásakor sorrendet állított fel e kettő között.¹⁵⁴¹ Az Fftv. 18. § (1) bekezdése szerint ugyanis „*a föld eladása esetén az alábbi sorrendben elővásárlási jog illeti meg: e) az olyan földművest, akinek az életvitelszerű lakáshasználata helye vagy a mezőgazdasági üzemközpontja legalább 3 éve olyan településen van, amelynek közigazgatási határa az adás-vétel tárgyát képező föld fekvése szerinti település közigazgatási határától közúton vagy közforgalom elől el nem zárt magánúton legfeljebb 20 km távolságra van.*” Tekintettel arra, hogy az Nytv. rendezi a lakóhely és a tartózkodási hely fogalmát, az Fftv. erre vonatkozóan nem tartalmaz meghatározást. Az Nytv. rendelkezései alapján megállapítható, hogy lakóhely alatt olyan címet értünk, amely egy személy hivatalos postai címéül, illetve közüzemi szolgáltatások igénybevételének helyéül szolgál, tartózkodási hely alatt pedig annak a lakóingatlanak a címét, ahol a természetes személy a törvényben meghatározott időtartamot, azaz három hónapot meghaladóan tartózkodik. E két fogalom egymástól független abban az értelemben, hogy nem mindig esik egybe a lakóhely és a tartózkodási hely, bár az esetek többségében e kettő megegyezik egymással. Az Nytv. felfogásában (5. § (2) bekezdése) lakóhely „*annak a lakásnak vagy szállásnak (a továbbiakban együtt: lakás) a címe, amely a polgár állammal, továbbá a természetes és jogi személyekkel, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekkel való hivatalos kapcsolattartása, valamint lakóhelyhez kötött jogai és kötelezettségei megalapozásául szolgál*”. Tartózkodási hely alatt az Nytv. (5. § (3) bekezdés) annak a lakásnak a címét érti, „*ahol a polgár – a lakóhely-változtatás szándéka nélkül – három hónapnál hosszabb ideig tartózkodik.*”

¹⁵⁴¹ K.702743/2023/5.

8. AZ ÉLETVITELSZERŰ LAKÁSHASZNÁLAT HITELT ÉRDEMLŐ BIZONYÍTÁSÁNAK SZABÁLYOZÁSA

Az ítélkezési gyakorlat körében számos olyan földforgalmi tárgyú jogvitával találkozunk, amely az életvitelszerű lakáshasználat tényének nem megfelelő igazolásával függ össze. Az Fftv. meglehetősen szűkszavú szabályozást tartalmaz az elővásárlási (előhaszonbérleti) jogosultság feltételét képező helyben lakás bizonyítására vonatkozóan, hiszen a 21. § (5) bekezdésében csupán annyit rögzít, hogy az elfogadó nyilatkozathoz szükséges csatolni ezen elővásárlási (előhaszonbérleti) jogosultságot megalapozó okiratokat. A törvény 2023. január 1-től hatályos módosítása tette többesszámba az elővásárlási jogosultságot megalapozó okiratot, amely véleményem szerint azt sugallja, hogy a jogalkotó nem tart elegendőnek csupán egy, a Kúria 5/2022. számú jogegységi határozatában előírt, jegyző által kiállított hatósági bizonyítványt. A jogszabálymódosítás feltehetőleg a Kúria kapcsolódó jogértelmezését igyekezett felülírni azzal, hogy egy okirat – tehát pl. egy lakcímkártya – helyett több okiratot követel meg az elővásárlási jogot megalapozó tények bizonyításához. Az Fftv. 21. § (5) bekezdés ráadásul tartalmaz egy kivételt is, hiszen – az Nytv.-ben foglalt vélelemmel összhangban – rögzíti, hogy a hatósági jóváhagyáshoz kötött ügylet esetében nem szükséges további okiratok csatolása, abban az esetben, ha közhiteles nyilvántartás tartalmazza az elővásárlási jogosultság gyakorlásának feltételét képező adatokat. Az Nytv. annak 3. § (1) bekezdése alapján pedig a polgárok személyi adatait, lakcímét és értesítési címét tartalmazó közhiteles nyilvántartásnak minősül.

9. AZ ÉLETVITELSZERŰ LAKÁSHASZNÁLAT ÉRTELMEZÉSÉNEK ÉS HITELT ÉRDEMLŐ IGAZOLÁSÁNAK MÓDJA AZ ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLAT TÜKRÉBEN

Tekintettel arra, hogy az életvitelszerű lakáshasználat kifejezést a jogalkotó 2023. január 1. napjától emelte be a törvénybe, ettől az időponttól lehetséges a vonatkozó ítélkezési gyakorlat vizsgálata. Kijelenthető azonban, hogy a jogintézmény módosítása óta eltelt 1,5 év során egyelőre nem alakult ki kiterjedt gyakorlata e kérdéskörnek. E fejezetben bírósági határozatok és alkotmányjogi panaszok elemzésével igyekszem rámutatni azokra az életvitelszerű lakáshasználat értelmezésével és igazolásával összefüggő jogi problémákra, amelyek a közelmúltban a bíróságok elé kerültek. Az alkotmányjogi panaszok különlegességét adja, hogy azokra nézve az Alkotmánybíróság eddig még nem hozott döntést, így az életvitelszerű lakáshasználathoz kapcsolódó ítélkezési gyakorlat irányai a jövőben akár fordulatot is vehetnek. Fontosnak tartom végül azt is kiemelni, hogy tanulmányom az első a jogirodalomban, amely tudományos igénnyel dolgozza fel az alábbi eseteket.

9.1. A Kúria Kfy. VI.37.459/2023/9. számú határozata

A fenti iktatószámmal napvilágot látott kúriai döntvény tárgyát képező jogvita abból fakadt, hogy egy adásvételi szerződés tárgyát képező mező- és erdőgazdasági föld tekintetében a felperessel, mint vevővel szemben az alperesi érdekelt az Fftv.-nek a helyben lakó szomszédra, valamint az östermelők családi gazdaságának tagjára vonatkozó rendelkezéseire hivatkozással kívánta gyakorolni elővásárlási jogát. Az alperes az adásvételi szerződést a felperes helyett az alperesi érdekelttel hagyta jóvá, arra alapozva, hogy a lakcímnnyilvántartó rendszerben szereplő adatok alapján az alperesi érdekelt megfelel az elővásárlási jogosultság gyakorlására vonatkozó feltételeknek, továbbá nem jutott a tudomására olyan tény, adat, körülmény, amely a nyilvántartás adatainak valóságát kétségbe vonná. A felperes az alperesi határozat megsemmisítését kérte, amelyet azzal indokolt, hogy az alperesi érdekelt nem tett eleget az Fftv. 21. § (5) bekezdésében foglaltaknak, amely szerint az elfogadó nyilatkozathoz csatolni kell az elővásárlási jogosultságot bizonyító okiratokat is. Ezen kívül hivatkozott a Kúria 5/2022. számú jogegységi határozatára, amely szerint a jegyző által kiállított hatósági bizonyítvánnyal kell igazolni a helyben lakás tényét. Mivel az alperesi érdekelt e követelményeknek nem tett eleget, felperes érvelése szerint úgy kell tekinteni, mintha elővásárlási jogát nem gyakorolta volna. Az alperes ellenkérelmében határozata jogszerűségét azzal indokolta, hogy a Kúria jogegységi határozata jelen ügyben nem alkalmazható arra tekintettel, hogy az egy olyan jogszabályi környezetben íródott, amelyben azóta jelentős változás ment végbe (értve ezalatt az Nytv. által felállított vélelmet). Az elsőfokú bíróság ítéletével a közigazgatási határozatot megsemmisítette és az alperest új eljárás lefolytatására kötelezte, amelyet arra alapozott, hogy az alperes figyelmen kívül hagyta a Kúria 5/2022. számú jogegységi határozatában foglaltakat, egyúttal rámutatott, hogy a lakcímadat nyilvántartás nem alkalmas a helyben lakás, mint tényleges állapot igazolására. Az elsőfokú bíróság tehát a jogegységi határozat alkalmazhatóságát továbbra is fenntartotta és nem értékelte a jogszabályi környezetben bekövetkezett azon változásokat, amelyek a jogegységi határozatban foglaltakat lényegében felülírták. Az alperes felülvizsgálati kérelmében kérte a jogerős ítélet hatályon kívül helyezését és az elsőfokú bíróság új eljárásra utasítását. Az alperes felülvizsgálati kérelmében kifejtette, hogy döntését az Nytv. 26/A. § (2) bekezdésében felállított vélelemre és az Fftv. 21. § (5) bekezdés utolsó fordulatára, vagyis arra alapozta, hogy az ellenkező bizonyításáig a polgár életvitelszerű lakáshasználata helyének a bejelentett lakóhelyét kell tekinteni, amennyiben tartózkodási hely bejelentésére nem került sor. Kifejtette, hogy az 5/2022. számú jogegységi határozat már hatályon kívül helyezett rendelkezésekre vonatkozóan állapít meg előírásokat, amelyet emiatt nem vehet figyelembe, így határozata alapja nem lehetett más, mint az Nytv.

által felállított – hatályos – vélelem, amely szerint külön bizonyításra a nyilvántartás adataival szemben az ügyben nem volt szükség. Előadta továbbá, hogy a jegyző által kiállított hatósági igazolvány sem több, mint a lakcímnnyilvántartásban szereplő adatokat igazoló közokirat, amelyből a tényállapot éppúgy nem állapítható meg, mint lakcímkártya esetén, ráadásul a jegyzőnek egyébként sincs jogszabályon alapuló hatásköre e hatósági bizonyítvány kiállítására. A felperes felülvizsgálati ellenkérelmében kifejtette, hogy az Nytv. által felállított vélelem nem alkalmazható a hatályba lépését megelőző időszakra vonatkozóan, azaz 2022. január 1. napját megelőzően keletkezett tényekre nézve. Emiatt szükség lett volna az elővásárlási jogot megalapozó körülményeket alátámasztó okirat csatolására, azonban ez nem történt meg. A Kúria a felülvizsgálati kérelmet alaposnak találta.

A fentiek tükrében az elsődleges jogkérdés jelen ügyben az volt, hogy a 2022. január 1. napját megelőző időszak tekintetében alkalmazható-e az Nytv. által felállított vélelem – azaz külön okirati bizonyítás nélkül valóban kell-e elfogadni a nyilvántartásban szereplő tényeket, vagy az elővásárlási jogosultság gyakorlásához külön okirati bizonyításra van-e szükség. A Kúria indoklásában hivatkozott az Nytv. 26/A. § (1) bekezdésére, amely szerint *„jogszabály valamely jogosultság adott hellyel összefüggő gyakorlása, szolgáltatás igénybevétele, kötelezettség teljesíthetősége vagy más joghatás feltételeként előírhatja a tartózkodási hely bejelentését, vagy az életvitelszerű otthagadás tényének egyéb módon való igazolását.”* Ezzel összefüggésben viszont említésre méltó az Fftv. 21. § (5) bekezdése által szabályozott azon kivétel, amely szerint hatósági jóváhagyáshoz kötött ügylet esetén a közhiteles nyilvántartás által tartalmazott tényt nem szükséges az elfogadó (elővásárlási jogot gyakorló) jognyilatkozathoz csatolni az elővásárlási jogosultságot bizonyító okiratokat. Az Nytv. 26/A. § (1)-(2) bekezdésében foglaltak alapján tehát nincs olyan jogszabályi rendelkezés, amely közhiteles nyilvántartás megléte esetén külön bizonyítást írna elő. Ennek ellenére a Kúria 5/2022. számú jogegységi határozata kimondja, hogy a nyilvántartás adatai nem tükrözik hitelt érdemlően a tényállapotot, ezért a helyben lakás, azaz életvitelszerű lakáshasználat tényének külön bizonyítására van szükség. Az Nytv. ehhez hasonló, további bizonyítást azokban az esetkörökben követel meg, amikor azt jogszabály (sic!) írja elő. Következésképp a Kúria jogegységi határozata, mivel nem minősül jogszabálynak, nem írhat elő többletkövetelményeket az életvitelszerű lakáshasználat igazolásának módja tekintetében. A Kúria a jelen alfejezet tárgyát képező határozatban rámutatott, hogy a földforgalmi szabályozás körében az életvitelszerű helyben lakás igazolásának módja eljárásjogi kérdés, azonban anyagi jogi kérdés annyiban, amennyiben a szabályozás a helyben lakás időtartamára vonatkozóan jogot alapít. Erre és a Jat. 15. § (1) bekezdésében foglaltakra¹⁵⁴² tekintettel az Nytv. 26/A. §-ban foglalt vélelem – mint anyagi jogi szabály – nem alkalmazható a hatályba lépését megelőző, azaz 2022. január 1. napja előtti időszakra nézve. A helyben lakás tényének igazolása anyagi jogi kérdés, emiatt az Nytv.-ben szabályozott vélelem a Kúria szerint a jogszabályi módosítás hatálybalépését követően keletkezett jogi tényekre vonatkozhat, figyelemmel arra, hogy a visszamenő hatályú jogalkalmazás a jogbiztonságot, mint alkotmányos követelményt sértene. Álláspontom szerint azonban ez indokolatlan, hátrányos megkülönböztetést jelent azokra nézve, akik a helyben lakás 3 éves tartamát 2022. január 1. (sőt valójában 2025. január 1.) napját megelőzően szerezték meg, hiszen ahhoz, hogy az ilyen személyek elővásárlási jogukat gyakorolni tudják, elfogadó nyilatkozatukhoz csatolni kell az életvitelszerű lakáshasználatát igazoló okiratokat. Ezzel szemben annak a személynek, aki 2022. január 1. napját követően – a Kúria értelmezése szerint – leghamarabb 2025. január 1. napja után – szerzi meg az elővásárlási jog feltételét képező 3 éves helyben lakást, elővásárlási joga gyakorlásához külön okirati bizonyítás nélkül elegendő a nyilvántartás közhitelességén alapuló vélelemre (azaz lakcímére)

¹⁵⁴² „A jogszabályi rendelkezést – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – a hatálybalépését követően a) keletkezett tényekre és jogviszonyokra, valamint b) megkezdett eljárási cselekményekre kell alkalmazni.”

hivatkozni. A Kúria ezen értelmezése alapján az Nytv. által felállított vélelem akkor alkalmazható, ha az alapjául szolgáló, az életvitelszerű lakáshasználatra vonatkozó 3 éves időtartam – azaz a helyben lakás anyagi jogi ténye – teljes egészében 2022. január 1. napját követő időszakra esik. Ennek fényében a vélelem leghamarabb 2025. január 1. napját követően lenne alkalmazható. Ugyanakkor felmerül a kérdés: miért lépett hatályba a rendelkezés 3 évvel azelőtt, hogy alkalmazható volna? A Kúria megközelítése azon túl, hogy véleményem szerint indokolatlan, a józan ésszel és a közjával (azaz valamennyi jogszabály feltételezhető céljával) is ellentétes, tehát az Alaptörvény 28. cikkébe ütközik.

A Kúria ítéletének indokolásában az 5/2022. jogegységi határozattal kapcsolatban kiemelte, hogy ellentétben a jogszabályokkal, a jogegységi határozatnak nincs klasszikus értelemben vett hatálya, a bíróságok a jogegységi határozattal egyező tárgyú, alkalmazandó jogszabály léte esetén sem térhetnek el a jogegységi határozattól, hiába alapszik az adott esetben egy másik, már hatályát veszített jogszabályi környezeten. Ezen állásfoglalását tekintve kijelenthető, hogy a Kúria szerint jogszabály és jogegységi határozat valójában nem tekinthető egyenrangú jogforrásnak az alkalmazás időbeli hatályát tekintve. Ez azt jelenti, hogy egy hatályon kívül helyezett jogszabályra semmilyen érvelést, döntést nem lehet alapozni, ugyanakkor egy olyan jogegységi határozatnak, amelynek a rendelkezései egy már hatályát veszített jogszabályi környezetre támaszkodnak, feltétlenül alkalmazást kell nyernie. Ennek a bírói jogot a jogalkotó akarata fölé helyező érvelésnek az alkotmányos aggályai talán nem szorulnak magyarázatra. A Kúria ugyanis a jogegységi határozat állásfoglalásai érvényesülésének a mindenkor hatályos jogszabályok tartalmának figyelmen kívül hagyása mellett történő erőltetésével megbontja a jogforrási hierarchia világos, egyértelmű struktúráját. A fentiekre figyelemmel a Kúria jelen ügyben tehát akként döntött, hogy az Nytv. 26/A. §-a nem alkalmazható a 2022. január 1. napját megelőző időszakban keletkezett tényekre vonatkozóan, vagyis az alperes a helyben lakás tényét nem igazolta hitelt érdemlő módon, emiatt a Kúria az elsőfokú bíróság ítéletét hatályában fenntartotta.

9.1.1. A IV/1210-2/2024. számú alkotmányjogi panasz

A címben hivatkozott alkotmányjogi panasz 2024. 02. 27-én került benyújtásra. Az indítványozó a Kúria Kfv. VI.37.459/2023/9. számú, a Debreceni Törvényszék 103.K.700.437/2023./11. számú határozatának, valamint a Kúria 5/2022. számú jogegységi határozatának megsemmisítését kérte az alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (továbbiakban: Abtv.) 43. § alapján. Az indítványozó alkotmányjogi panaszát arra alapozta, hogy a megsemmisíteni kívánt bírói döntések és a jogegységi határozat az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésébe, C) cikk (1) bekezdésébe, P) cikk (2) bekezdésébe, R) cikk (2) bekezdésébe, T) cikk (1)-(4) bekezdésébe, I. cikk (3) bekezdésébe, XIII. cikk (bekezdésébe), XV. cikk (1)-(2) bekezdésébe, XXIV. cikk (1) bekezdésébe, valamint XXVIII. cikk (1) bekezdésébe ütközik. A panasz érdemi része alapjául a Kúria Kfv. VI.37.459/2023/9. számú döntvénye szolgált, amely szerint az alperesi érdekeltnek az elfogadó nyilatkozatától – 2022. október 21. napjától – számított 3 évre visszamenőleg kellett volna igazolnia az életvitelszerű helyben lakás tényét. Erre nézve az Nytv. 26/A. § (2) bekezdés által felállított vélelem – a Kúria Kfv. VI.37.459/2023/9. számú határozatában foglaltak miatt – nem volt alkalmazható. Emiatt az alperesi érdekeltnek a Kúria 5/2022. számú jogegységi határozata szerint kellett volna eljárnia, azaz az elfogadó nyilatkozathoz csatolnia kellett volna a jegyző által kiállított hatósági bizonyítványt, vagy egyéb olyan bizonyítási eszközt, amely a helyben lakás tényét hitelt érdemlően igazolja. Az indítványozó érvelésében kifejtette, hogy az Fftv. annak 71. §-a alapján az Alaptörvény P) cikk (2) bekezdése szerinti sarkalatos törvénynek minősül, továbbá azt, hogy a vonatkozó földforgalmi szabályozás egyértelműen meghatározza az elővásárlási jog jogosultjainak körét, e személyek rangsorát, továbbá az elővásárlási jog gyakorlásának módját.

Ehhez képest egyetlen jogszabály sem tartalmaz taxatív felsorolást a bizonyítás eszközeit illetően, csupán a bizonyítás módja tekintetében találunk – meglehetősen szűkszavú – rendelkezéseket, amelyek alapján az okirati bizonyítás a megkövetelt. Emiatt az ítélkezési gyakorlat a bizonyítási eszközök kapcsán szétartó, amely alkotmányos követelményeket sért, ideértve a kiszámítható jogalkalmazás elvét, mögötte a jogbiztonság elvével. A jogállamiság fontos kritériumai közé tartozó jogbiztonság megköveteli, hogy a jogalkotó olyan jogszabályokat alkosson, amelyek egyértelművé és kiszámíthatóvá teszik a jogalkalmazást. A jogbiztonság egyúttal azt a követelményt is magában foglalja, hogy általánosan kötelező jogi normákat – az eljárásjogi keretek megtartása mellett – kizárólag az arra felhatalmazott szerv állapíthasson meg. Bár a Kúria joghézag kiküszöbölése végett alkotta meg 5/2022. számú jogegységi határozatát, amellyel állást foglalt a jogalkalmazás térréumán vitatott – pl. a helyben lakás tényének bizonyításával összefüggő – kérdésekben. A problémát az jelenti, hogy a jogszabályi rendelkezéseket meghaladó többletkövetelményeket fogalmazott meg a helyben lakás tényének igazolásával kapcsolatban, azaz túlterjeszkedett a jogegység biztosítására vonatkozó alkotmányos kötelezettségén (és hatáskörén), hiszen a vonatkozó jogszabályok hiányosságának orvoslása érdekében a jogalkotó helyébe lépett: jogot alkotott azzal, hogy a jogszabályokból le nem vezethető többletkövetelményeket állított fel a helyben lakás bizonyítására. Nem csupán értelmezte a földforgalmi törvény vitatott rendelkezéseit, hanem „hozzá is költött”, ezzel sértette az Alaptörvényben rögzített hatalommegosztás elvét¹⁵⁴³ figyelemmel arra, hogy a bíróság jogértelmező tevékenységgel korrigálja (korrigálhatja) a joghézagot, új normákat azonban nem alkothat. Az indítványozó hivatkozott az Alaptörvény R) cikk (2) bekezdésére, amely szerint a jogszabályok mindenkire kötelezők. Ez alól a Kúria sem jelenthet kivételt. A legfelsőbb bírói fórum nem terjeszkedhet túl hatáskörén, különösen nem olyan módon, amely az alperesi érdekelt tulajdonhoz való jogának sérelmével jár. A jogegységi határozattal a Kúria megsértette az Alaptörvény P) cikk (2) bekezdésében foglaltakat is, hiszen jogegységi határozaton keresztül állított fel a termőföld tulajdonjogának megszerzését érintően bizonyos korlátokat, annak ellenére, hogy alkotmányunk rögzíti e rendelkezésben, hogy a célok elérése érdekében sarkalatos törvény támaszthat e körben korlátokat. Tekintettel arra, hogy az elővásárlási jog gyakorlására (a jogosultak körére, rangsorára, az elfogadó nyilatkozat alaki követelményeire) vonatkozóan sarkalatos törvény határoz meg követelményeket, az e körben jelentkező hiányosságokat szintén sarkalatos törvény útján lehet korrigálni.

Az indítványozó rámutatott arra is, hogy az 5/2022. számú jogegységi határozat sérti az Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdésében meghatározott tulajdonhoz való – jelen esetben a mező- és erdőgazdasági hasznosítású földet érintő – jogot. Az alkotmányjogi panasz kitért arra, hogy a jogegységi határozat egy olyan okirat kiállítását követeli meg, amelynek megalkotására nincs jogszabályi szinten rögzített felhatalmazás, ezáltal a jegyzőt olyan okirat elkészítésére kötelezi, amelynek hiányzik a jogalapja, következésképp a jegyző által kiállított hatósági bizonyítvány hitelt érdemlő igazolásra alkalmatlan. Ráadásul a jegyző hatóságként elméletileg ilyen közokirat kiállítására vonatkozó kérelem esetén az Ákr. 17. §-nak megfelelően „*hatáskörét és illetékességét az eljárás minden szakaszában hivatalból vizsgálja. Ha valamelyik hiányát észleli, és kétséget kizáróan megállapítható az ügyben illetékességgel rendelkező hatóság, az ügyet átteszi, ennek hiányában a kérelmet visszautasítja vagy az eljárást megszünteti*”. E rendelkezés értelmében tehát a jegyző – hatáskör hiányában – köteles a hozzá érkező kérelmet visszautasítani vagy a földforgalmi eljárást megszüntetni, vagyis nem adhat ki olyan okiratot, amelynek beszerzésére a jogegységi határozat kötelezi az elővásárlási jogát gyakorló személyt. Az Ákr. 95. § (1) bekezdésének alapján, amely szerint „*a hatóság a jogszabályban meghatározott esetekben az ügyfél kérelmére – a felhasználás céljának*

¹⁵⁴³ Alaptörvény C) cikk (1) bekezdés

feltüntetéseivel – adat igazolására hatósági bizonyítványt ad ki”, csak abban az esetben készíthetne ilyen okiratot a jegyző, ha arra jogszabály felhatalmazást adna. Korábban, az alkotmányjogi panasz benyújtásakor fennálló jogszabályi környezet alapján a 262/2010 (XI.17.) Korm. rendelet tartalmazott ilyen, pontosabban ehhez hasonló rendelkezést, amely alapján a jegyző jogosult volt hatósági bizonyítvány kiállítására, viszont csupán korlátozott körben: a Nemzeti Földalapba tartozó földekre nézve és kizárólag a Magyar Állam által nyilvános árverésen történő termőföld eladás esetén, nem általános jelleggel a termőföldek forgalma során. Fontos azonban megjegyezni, hogy a jogalkotó e rendelkezést 2024. február 25. napjától hatályon kívül helyezte.

Az indítványozó érvelése végén kifejtette, hogy a támadott kúriai döntés értelmében az alperesi érdekeltnek az elfogadó nyilatkozata mellé csatolnia kellett volna az elővásárlási jogát megalapozó okiratokat is, figyelemmel arra a körülményre, hogy az elfogadó nyilatkozat benyújtásának időpontja 2022. október 21. napja volt és az Nytv. 26/A. § (2) bekezdése szerinti vélelem a hatályba lépését megelőző – azaz 2022. január 1. napja előtti – időszakban keletkezett tényekre nem alkalmazható. Ezzel összefüggésben rögzíthető, hogy a földforgalmi tárgyú szabályok gyakori – rövid időközönként történő – módosítása révén a jogszabályok értelmezése a jogalkalmazókra és az állampolgárokra egyaránt jelentős terhet ró azáltal, hogy egy-egy norma értelmezéséhez lassan a földforgalmi jog olyan mély ismeretére van szükség, amelynek az elsajátítása egyre kevésbé elvárható a földforgalmi szabályozás szüntelen és dinamikus változása miatt. Ez egyúttal aláássa a normavilágosság és a jogbiztonság követelményét, hiszen a gyakori jogszabálymódosítás miatt az állampolgárok már nem tudják beazonosítani, pontosan milyen normák vonatkoznak rájuk. E körülményekre tekintettel a jogegységi határozaton alapuló, jelenlegi ítélkezési gyakorlat, illetőleg az elővásárlási jog bizonyítására vonatkozó rendelkezések hiánya a jogszabályi környezetben nem segíti elő a földpolitikai elvek hatékony érvényesülését. Hiába rendelkezik sarkalatos törvény az elővásárlási joggal összefüggő kérdéseket, ha az elővásárlási jog alapjául szolgáló helyben lakás bizonyítására vonatkozó szabályok hiánya miatt, az értelmezési nehézségek következtében olyan kiszámíthatatlan ítélkezési gyakorlat van hatályban, amely nem tud eleget tenni a szabályozás mögötti jogalkotói célkitűzéseknek. Noha az Alkotmánybíróság ezen alkotmányjogi panasz tekintetében egyelőre nem foglalt állást, mindenképpen kijelenthetjük, hogy ez a beadvány értékes adalékokkal szolgál számunkra a helyben lakással, pontosabban az életvitelszerű lakáshasználat bizonyításával kapcsolatos gyakorlati problémák megismerését illetően.

9.2. A Kúria Pfv.20604/2023/7. számú határozata

Ennek a Kúria által hozott határozatnak az alapjául szolgáló tényállása a következőképpen alakult. Az I. rendű alperes (mint eladó) és II. rendű alperes (mint vevő) között pályáztatási eljárás keretében mező- és erdőgazdasági hasznosítású földek tulajdonjogának átruházása végett adásvételi szerződések jöttek létre. A II. rendű alperes elővásárlási jogát a helyben lakó földművesi minőségére alapozva gyakorolta. Ezt követően a felperes elfogadó nyilatkozatot tett az adásvételi szerződés tárgyát képező egyik ingatlan megvásárlására, mint helyben lakó szomszéd és mint őstermelő családi gazdaság tagja; a második ingatlanra mint helyben lakó földműves és az Fftv.-ben szabályozott azon esetkörre hivatkozással, hogy a termőföld megvásárlásának célja a vetőmag előállításához szükséges terület biztosítása; végül a harmadik és negyedik ingatlanra, mint szántó művelési ágban nyilvántartott terület eladása esetén az a helyben lakó földműves, aki számára a tulajdonszerzés célja szaporítóanyag-előállításához szükséges terület biztosítása, illetve aki őstermelők családi gazdaságának tagja. Életvitelszerű lakóhelyét lakcímkártyájának másolatával, valamint a NÉBIH által elektronikus úton kiállított igazolással igazolta. Az I. rendű alperes azonban a felperes elfogadó nyilatkozatát nem akceptálta, a II. rendű alperessel kötött adásvételi szerződést hatályában fenntartotta. A felperes

emiatt keresetet nyújtott be a bíróságra, amelyben az adásvételi szerződések hatálytalanságának, egyúttal annak megállapítását kérte, hogy az adásvételi szerződések közte és az I. rendű alperes között létrejönnek, tekintettel arra, hogy az általa igazolt elővásárlási joga megelőzi a II. rendű alperes jogosultságát.

Az elsőfokú bíróság helyt adott a keresetnek és megállapította, hogy a felperes helyben lakónak minősül, az ennek alátámasztásául szolgáló okiratokat elfogadó nyilatkozatához megfelelően csatolta. Utalt arra is, hogy a felperes és az I. rendű alperes között korábban azonos tartalmú igazolások csatolásával jöttek már létre adásvételi szerződések, azaz korábban az ilyen igazolásokat az I. rendű alperes hitelt érdemlőnek fogadta el. A másodfokú bíróság az I. rendű alperes fellebbezése folytán az elsőfokú bíróság ítéletét részben megváltoztatta és azt a második ingatlan vonatkozásában elutasította, arra hivatkozással, hogy a NÉBIH által kiállított elektronikus igazolás nem volt elegendő a vetőmagtermelés vonatkozásában, hanem szükség lett volna az ingatlan-nyilvántartási térképmásolatra, amelyet a felperes nem csatolt. Az I. rendű alperes felülvizsgálati kérelmével a Kúriához fordult. Kérelmében kifejtette, hogy a felperes a helyben lakás tényét hatósági bizonyítvánnyal nem igazolta és perbeli nyilatkozatai alapján nem a lakcímkártyán feltüntetett címen él életvitelszerűen. Erre tekintettel a felperes elfogadó nyilatkozata az 5/2022. számú jogegységi határozat igazolással kapcsolatban felállított követelményeinek nem felel meg, emiatt az Fftv.-ben szabályozott elővásárlási jog gyakorlásához kapcsolódó rendelkezéseknek sem felel meg. A felperes ellenkérelmében az I. rendű alperes felülvizsgálati kérelmének elutasítását és a jogerős ítélet hatályban tartását kérte, egyúttal sérelmezte azt, hogy az I. rendű alperes indokolás hiányában – az általa korábban elfogadott igazolások figyelmen kívül hagyásával – nem akceptálta az általa, mint vevő által tett elfogadó nyilatkozatot. Előadta, hogy helyben lakói és a vetőmag előállítói minősége ténylegesen fennáll, ezen körülményeket az alperesek a perben nem vitatták, sőt az eladónak e tényekről a közte és a felperes közötti korábbi szerződéses kapcsolat(ok)ra tekintettel közvetlen és valós tudomása volt.

Jelen eset érdekességét az a kérdés adja, hogy a bíróság hogyan ítéljen meg egy olyan helyzetet, amelyben az elővásárlási jogot megsértő félnek – időben régre nyúló – tudomása van ugyan a jogában sértett fél elővásárlási jogáról, amelyet azonban hatósági bizonyítvány hiányában a jogaiban sértett fél a jogvitában érvényesen igazolni nem tudott. A Kúria jogegységi határozata és a vonatkozó jogszabályi környezet egyaránt azt hangsúlyozza, hogy a helyben lakás fennállásának és igazolásának körében a tényállapotot szükséges vizsgálni. A felperes és I. rendű alperes közötti korábbi szerződéses kapcsolatokra figyelemmel szinte már vélelmezhető, hogy a felperes jelen perben csatolt igazolásai a valós tényállapotot rögzítik, tekintettel arra, hogy a felperes által korábban benyújtott, ugyanezen tartalommal rendelkező igazolásokat az I. rendű alperes hitelt érdemlőnek fogadta el. Az I. rendű alperes mindezek ellenére vitatta a felperes által a jogvita tárgyát képező adásvételi szerződéshez csatolt igazolások valóságtartalmát. Az elővásárlási jog jelen jogvitát tekintve egy, a felperest megillető olyan jogosultság, amellyel a felperes a jogának fennállását és gyakorlását megalapozó körülmények igazolása esetén élhet. Ráadásul e jog gyakorlásához és az ezzel összefüggő adásvételi szerződés megkötéséhez az Fftv. 36. § (1) b) pontja alapján a mezőgazdasági igazgatási szerv jóváhagyására sincs szükség. A törvény a mezőgazdasági igazgatási szerv jóváhagyását nem általánosságban, hanem csupán meghatározott esetekben nem követeli meg az adásvételi szerződés hatályosságához, amelyet az eladó úgy értelmezett, hogy e rendelkezés részére is felhatalmazást ad arra nézve, hogy elfogadja vagy elutasítja a jogosult elfogadó nyilatkozatát. Álláspontom szerint a törvény szövegéből logikailag egyáltalán nem következik ilyen értelmezés. Amennyiben az elővásárlási jogot megalapozó, jogszabályban – és nem a jogegységi határozatban – meghatározott követelmények fennállnak, az eladó nem mérlegelhet abban a tekintetben, hogy akceptálja-e az elővásárlási jog jogosultjának elfogadó nyilatkozatát

vagy sem. Legfeljebb arra van lehetősége, hogy ne kösse meg az adásvételi szerződést, de ha kíván szerződést kötni, arra kizárólag az elfogadó nyilatkozatot tevő, elővásárlási jog jogosultjával van lehetősége. Nem lehet eltekinteni az elővásárlási jog jogosultjának elfogadó nyilatkozatától. A felperes a helyben lakás igazolásával összefüggésben hivatkozott arra, hogy az elfogadó nyilatkozatának megtételére nyitva álló határidő alatt számára a Kúria által meghozott jogegységi határozat nem volt ismert, annak a közzétételét megelőzően tette meg jognyilatkozatát éppúgy, mint a II. rendű alperes, akinek a nyilatkozatát az I. rendű alperes elfogadta. Erre tekintettel tőle sem követelhető meg a hatósági bizonyítvány csatolása. Hangsúlyozta továbbá, hogy a II. rendű alperes elővásárlási jogának ranghelyét tekintve mögötte, mint felperes mögött áll, így az adásvételi szerződést vele, mint felperessel kellett volna az I. rendű alperesnek megkötnie.

A Kúria az elsőfokú bíróság ítéletét részben hatályon kívül helyezte és a felperes keresetét az elsőfokú ítélet megváltoztatásával elutasította. A Kúria döntésében arra hivatkozott, hogy a felperes életvitelszerűen nem a lakcímkártyán feltüntetett címen lakott, azonban az elővásárlási jog gyakorlásához megkövetelt településen lakik. Egy későbbi határozatában viszont kimondta, hogy ha az adott személy a személyi adat- és lakcímnnyilvántartásba a hatóság felé bejelentéssel él és a bejelentés az adott települést foglalja magában, akkor a jogszabályban meghatározott településszintű helyben lakói minőségnek megfelel, ugyanis a jogszabályi környezet nem követeli meg, hogy az adott személy az adott településen utca és házszámmal is rendelkezzen, ekként a lakcím nélküli településszintű lakos is gyakorolhatja elővásárlási jogát, ennél fogva nem korlátozható joggyakorlása. Véleményem szerint az 5/2022. számú jogegységi határozat általános hatályú jellegének meghatározása, ekképpen a Kúria precedensképes határozataiban foglalt állásfoglalásainak visszaható hatállyal történő alkalmazása számos problémát vet fel, a földforgalmi szabályozás dinamikus jellegére és a gyakran változó jogszabályi környezetre tekintettel nem szolgálja a földforgalmi perek hatékony lefolytatását és ezáltal a birtokpolitikai elvek érvényesülését, az elővásárlási jogosultak joggyakorlását, jogérvényesítésük lehetőségét, figyelemmel arra, hogy ekképpen bármelyik múltban megtett elfogadó nyilatkozat, megkötött adásvételi szerződés ezen okokra hivatkozni az elévülési határidőn belül megtámadható lenne, amely szükségtelen anomáliához vezetne és az eddig sem kétséget kizáró jogalkalmazási gyakorlatot hátrányosan befolyásolná.

9.2.1. A IV/2534-4/2024. számú alkotmányjogi panasz

A 9.2. pont alatt részletezett ügy arra tekintettel, hogy jogorvoslati lehetőségeit kimerítette, az Alkotmánybírósághoz fordult elővásárlási jogának érvényesítésének érdekében és kérte, hogy a Kúria 5/2022. számú jogegységi határozatát nyilvánítsa alaptörvényellenesnek, valamint semmisítse meg a Kúria Pfv.V.20.604/2023/7. számú határozatát. A panaszos előadta, hogy a Kúria hivatkozott felülvizsgálati ítélete az Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdésébe és XXVIII. cikk (1) bekezdésébe ütközik, ezáltal az abban biztosított alapvető jogai sérültek. Kifejtette, hogy az Alaptörvényben biztosított tisztességes eljáráshoz való jog¹⁵⁴⁴ magában foglalja azt a követelményt, hogy a jogát érvényesíteni kívánó személy számára az ennek alapjául szolgáló eljárás teljességében, annak minden egyes szakaszában egyértelmű legyen abban a tekintetben, hogy mely anyagi és mely eljárásjogi szabályoknak megfelelően kell eljárnia a jogérvényesítés során. A Kúria akként értelmezi a jogegységi határozat alkalmazhatóságát, hogy azt a bíróságoknak a közzétételét megelőzően keletkezett tényekre, megindult jogvitákra is alkalmazniuk kell kötelező jelleggel (akár jogszabályi rendelkezések figyelmen kívül hagyásával), vagyis annak alkalmazása során figyelmen kívül kell hagyni azt a körülményt, hogy az elővásárlási jog gyakorlására vonatkozó nyilatkozat megtétele a jogegységi határozat

¹⁵⁴⁴ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés

közzétételét megelőzően vagy azt követően történt. Utalt továbbá arra, hogy jogszabályi feltételek, különösen az Fftv. és a Fétv. által meghatározott követelmények alapján minden olyan okirat alkalmas lehet a helyben lakás igazolására, amely hitelt érdemlő bizonyítja, hogy az elővásárlási jogát gyakorló személy a meghatározott időszakban életvitelszerűen az adott településen élt. Az indítványozó állítja, hogy az elfogadó nyilatkozat megtételekor hatályban volt szabályozás alapján hitelt érdemlően igazolta helyben lakását, valamint, hogy a jogegységi határozat e jogszabályi környezet felülírásával voltaképpen új helyzetet alakított ki. Emiatt úgy véli, hogy a Kúria, mint felülvizsgálati bíróság a tisztességes eljáráshoz való jogát sértette meg azzal, hogy a jogegységi határozatban meghatározott követelményeket annak közzétételét megelőzően fennállt élethelyzetre rendeli alkalmazni és ezáltal arra kényszeríti őt, mint állampolgárt, hogy egy olyan jogforrás rendelkezéseinek tegyen eleget, amelyben foglaltak számára az elővásárlási jogának gyakorlásakor sem ismertek, sem nyilvánvalóak nem voltak, sőt egyértelműek sem – annak ellenére, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog az igényérvényesítés szilárd talaját kellene, hogy képezze. Ez magában foglalja azt a követelményt, hogy a joggyakorlás és az igényérvényesítés során, annak egészében ismert és előrelátható jogszabályi környezet szerint járjanak el a jogvitát elbíráló hatóságok.

A panaszos hivatkozott arra is, hogy bár az alperes a hatósági bizonyítvány hiányára vonatkozóan a perfelvétel lezárultáig jogi álláspontot nem terjesztett elő, a Kúria mégis figyelembe veszi későbbi, a jogegységi határozat közzétételét követően az alperes a hatósági bizonyítvány hiányára tett állításokat. Ezzel a felek közötti eljárási jogok és kötelezettségek egyensúlyát az alperes irányába elmozdította. A panaszos hivatkozott tulajdonhoz való jogának¹⁵⁴⁵ megsértésére is, e körben az Alkotmánybíróság egy korábbi, 3244/2017. (X.10.) számú határozatát megjelölve, amely a következőképpen rendelkezik: „*az alkotmányos tulajdonvédelem köre és módja nem szükségképpen követi a polgári jogi fogalmakat, és nem azonosítható az absztrakt polgári jogi tulajdon védelmével.*” (Indokolás [39]); (...) *az Alaptörvény tulajdonhoz való alapjogként a jogszabályok által meghatározott tartalommal elismert, konkrét időpontban fennálló konkrét jogosítványokat védi: a törvényhozás a tulajdonhoz való alapvető jog alapján általában köteles tiszteletben tartani azokat a jogosultságokat, amelyek az alkotmányos értelemben vett tulajdonhoz való alapvető jog összetevői.*” (Indokolás [40]). Szélesebb köre van a tulajdonvédelemnek, közjogi érdeken alapuló alanyi jogi igény, a föld vagyoni természettel bír, kapcsolódó jogosultságok is ide tartoznak. Márpedig az elővásárlási joga a tulajdonhoz való jogból ered és tekintettel arra, hogy jogszabály nem határozza meg a közhiteles nyilvántartásba való bejelentés lehetőségén kívül azt az igazolási módot, amely alapján a hatóság hitelt érdemlő módon meggyőződhetne az életvitelszerűség tényéről, valamint figyelemmel az Ákr. 95. § (3) bekezdésére, amely akként rendelkezik, hogy „*Ha az ügyfél valótlan vagy olyan adat igazolását kéri, amellyel a hatóság nem rendelkezik, a hatóság a hatósági bizonyítvány kiadását megtagadja*”, az elővásárlási jog gyakorlásának, érvényesíthetőségének a lehetősége válik bizonytalanná és kiszámíthatóvá, ezáltal pedig a tulajdonhoz való jogát csorbítja.

9.3. A Debreceni Törvényszék K.701679/2022/15. számú határozata

Tekintettel arra a körülményre, amely alapján a helyben lakó fogalmának törvényi elemét egészen 2023. január 1. napjáig az életvitelszerű lakóhely, és nem az életvitelszerű lakáshasználat képezte, az ítélezési gyakorlatban az életvitelszerű lakáshasználattal kapcsolatos értelmezési kérdések vizsgálódása időbeli keretek közé szorított, azaz 2023. január 1. napját követő időszakban vizsgálható. Azonban elengedhetetlennek tartom e módosítás hatályba lépését megelőzően kelt jogvita bemutatását is, hiszen az életvitelszerű lakóhely

¹⁵⁴⁵ Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdés

helyébe lépett életvitelszerű lakáshasználat azt az értelmezési problémát kívánta áthidalni, hogy a tényleges kapcsolat egyértelműbben kitűnjön a törvényi definícióból, ennek fényében valójában anyagi jogi következményeket maga után vonó jogtechnikai módosításnak – pontosításnak – tekinthetjük. Az elemzésem tárgyául szolgáló ügy középpontjában a fent kifejtettekre tekintettel nem az életvitelszerűség tényének igazolásával kapcsolatos vitás kérdéseket kívánom bemutatni, hanem a jogvita idején hatályos, a helyben lakó törvényi fogalmi elemét képező életvitelszerű lakóhellyel kapcsolatban felmerülő értelmezési kérdéseket, amely áttekintésével közelebb kerülhetünk azon jogalkotói módosításhoz, amely az életvitelszerű lakóhely fogalma helyébe léptette az életvitelszerű lakáshasználat kifejezést, bízva a földforgalmi érdekek mentén történő helyes értelmezést. A jelen ügy alapját képezi, hogy az alperes, mint a helyi földbizottságként eljáró szerv az alperesi érdekelttel hagyta jóvá az adásvételi szerződést, még pedig akként, hogy a nyilvántartásba bejelentett lakóhelyét tekintette az életvitelszerű lakás tényének helyéül, annak ellenére, hogy az alperesi érdekelt rendelkezett bejelentett tartózkodási hellyel, ahol ténylegesen életvitelszerűen folytatta életvitelét. Az alperes a felperes keresetének elutasítását kérte arra alapozva, hogy a földforgalmi törvény nem határozza meg az életvitelszerű lakóhely fogalmát, emiatt elsősorban ez eddigi gyakorlata alapján az alperesi érdekelt bejelentett lakóhelyét tekintette az életvitelszerű lakóhely színhelyének. Az alperes döntését arra a jogszabályi környezetre hivatkozva hozta meg, ahol az Nytv. által felállított vélelem – amely szerint csakis bejelentett tartózkodási hely hiányában tekinthető a polgár életvitelszerű lakáshasználatának helyéül a polgár bejelentett lakóhelye – nem áll fenn. Ugyanakkor az Nytv. ekkor hatályos rendelkezései alapján a polgár lakóhelyének, ahol a polgár él, míg tartózkodási helyének azt a lakásnak a címét kell tekinteni, ahol lakóhelye végleges elhagyásának szándéka nélkül három hónapnál hosszabb ideig tartózkodik. Ezen megfogalmazásból is kitűnik, hogy a jogalkotó az életvitelszerűség követelményét a polgár bejelentett lakóhelyéhez kötötte, amelyet az is alátámaszt, hogy a tartózkodási hely meghatározása akként szól, hogy a lakóhely végleges elhagyásának szándéka nélkül tartózkodik. A tartózkodás és az élés közötti különbség e jogszabályi környezet alapján abban mutatható ki, hogy a tartózkodás csupán hosszabb, de ideiglenes ideig történő állapotnak tekinthető, ezzel szemben az adott lakásban élés, a szó jelentéstartalmánál fogva magában hordozza az életvitelszerűség, a folyamatosság követelményét. Azonban fontos hangsúlyozni, hogy mindennek ellenére valójában a ténytényiséget a tartózkodási hely fejezi ki hitelt érdemlően, s nem a vélelmezett lakóhely, hiszen az otthon, mint az életvitelszerű lakóhely helyszíne nem jár szükségszerűen az életvitelszerű lakáshasználat, azaz adott időszakon keresztül történő tartózkodás tényével. Az Nytv. akkor hatályban lévő rendelkezései alapján a törvényi megfogalmazás tehát azt a követelményt sugallta, hogy hiába van valakinek bejelentett tartózkodási helye, a bejelentett lakóhely az, ahol valójában az adott személy életvitelszerűen él, amelyet otthonaként használ. Az Nytv. által beiktatott törvénymódosítás ezen dogmatikai bukfenc kiküszöbölésére szolgál, a ténytényű állapotot még inkább kifejező rendelkezést tartalmaz. A bíróság jelen ügy vonatkozásában az életvitelszerűség tényének igazolására alkalmas körülménynek tekintette az alábbiakat: „A tartózkodási helyül szolgáló ingatlan az alperesi érdekelt tulajdonát képezi. Az alperesi érdekelt személyes előadása során is úgy fogalmazott, hogy a gyermekei az iskola után 13:30 és 14:00 körül a települési1 otthonukba érnek haza. Az alperesi érdekelt nyilatkozataiból az is kitűnik, hogy a lakóhelye szerinti ingatlan a házastársa szüleinek tulajdonában áll, az annak fenntartásával kapcsolatos terheket is a tulajdonosok fizetik.”¹⁵⁴⁶ A bíróság a fent hivatkozott körülményekre alapozva megállapította, hogy az alperesi érdekelt életvitelszerű lakóhelyének a bejelentett tartózkodási helyét kell tekinteni, ebből kifolyólag a felperes keresetét elutasította. – Ahol feltételezhető, hogy a jövőben is hosszabb ideig élni fog, a

¹⁵⁴⁶ A Debreceni Törvényszék K.701679/2022/15. számú határozata

birtokpolitikai érdekek ezt kívánják, ezzel szemben a tartózkodási hely lehet időszakos is, éppen csak beleeshet a 3 éves időtartamba, azonban utána már nem feltétlen áll fenn, ezzel szemben a lakóhelyre vonatkozóan arra asszociálunk, hogy az elhagyás szándéka nélkül mindaddig ott él, amíg valamilyen nyomós indoka nem lesz arra, hogy máshova költözzön. Azonban ez mind csak jövőbeli, hipotetikus felvetés, de a földpolitikai érdekek érvényesülését segíti elő, tekintettel arra, hogy a helyben lakó valóban helyben lakó legyen azt követően is, hogy a föld tulajdonjogát megszerezte, hiszen így tartható fenn a földforgalmi szabályozás által megkívánt, az Fftv.-ben rögzített valamennyi elv.

9.4. A 2023.5.143. számú bírósági határozat

A szóban forgó jogvita az Fftv. 2023. január 1. napjától hatályos „életvitelszerű lakáshasználat” kifejezéssel kapcsolatos módosítása előtt indult, tekintettel erre a helyben lakó fogalmának törvényi eleme az életvitelszerű lakóhely volt. A tanulmány elsődlegesen az életvitelszerű lakáshasználat fogalmának elemzését helyezi előtérbe, azonban elengedhetetlennek tartom, hogy a módosítás előtt hatályos szabályozásra vonatkozó értelmezésre is betekintést adjak, hiszen ezen értelmezési irányvonalak mentén jutunk el a hatályba léptetett módosítás szükségességéhez. A fent hivatkozott határozat lényegi elemét a „lakcím nélküli” településszintű lakos elővásárlási joggyakorlásának lehetőségével kapcsolatos állásfoglalás adja. A határozat elvi tartalma rögzíti, hogy a lakcím szerinti lakóhellyel nem rendelkező településszintű lakos elővásárlási jogának gyakorlását nem akadályozható e körülmény végett, tekintettel arra, hogy az ilyen lakos esetében sem teljességgel kizárt annak igazolása, hogy az adott településen él életvitelszerűen. A felperes, mint lakcím nélküli lakos elfogadónyilatkozatához csatolta a lakcímkártyáját és a testvére lakóhelyének címét jelentette be levelezési címként. Az alperes álláspontja szerint a lakcím az elfogadónyilatkozat kötelező elemét, ennél fogva ennek mellőzhetetlen feltüntetését követeli meg, hiszen úgy vélekedik, hogy a lakóhely létesítéséhez nem elegendő pusztán az életvitelszerű tartózkodás, hanem a lakcímnek nyilvántartó hatóságnál történő bejelentése is szükséges. Az alperes állásfoglalása értelmében az életvitelszerű lakóhely az életvitelszerű tartózkodás és a lakcímnyilvántartásba való bejelentés követelményének metszetét képezi, a lakcím nélküli lakos esetében pedig e két feltétel együttes meglétéről nem beszélhetünk. A felperes kifejtette, hogy az elfogadó jognyilatkozatában a lakcímét a lakcímkártya adatának megfelelően tüntette fel, továbbá nincs olyan jogszabályi rendelkezés, amely kötelezően előírná a lakcím fogalmi elemeként az utca, valamint házszám megjelölését. Az elsőfokú bíróság értelmezése tükrében a felperestől elvárható, hogy pontos címmel rendelkezzen, mert ennek hiányában csak településszintű lakosnak tekinthető, ezáltal nem rendelkezik olyan lakással, amely címe a polgár állammal való kapcsolattartásául, valamint lakóhelyhez kötött jogai és kötelezettségei megalapozásául szolgál. Az elsőfokú bíróság a felperes keresetét elutasította, a felperes felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a Kúriához. A kérelmében előadta, hogy a tulajdonhoz való jogát ezen értelmezés korlátozza, azonban egyetlen jogszabály sem nevesít olyan rendelkezés, amely ennek alapjául szolgálhatna, ezért a birtokpolitikai érdekek sérelmét eredményezi és alapjogot indokolatlanul korlátoz. A felperes kifejtette, hogy az elfogadó nyilatkozatához csatolt lakcímkártyán szereplő adatok megfelelnek a törvényben foglalt helyben lakói minőség követelményének, figyelemmel arra, hogy a törvényi rendelkezés az adott településszinten való helyben lakást követeli meg, ennek pedig maradéktalanul eleget tett azáltal, hogy a hatóság felé bejelentette azon település nevét, ahol életvitelszerűen él. A Kúria a felülvizsgálati kérelmet alaposnak találta. Kifejtette, hogy az utca és házszám nélküli, azonban a nyilvántartásban lakcím nélküliként bejelentett személy elővásárlási jogának, azaz termőföld tulajdonjogának megszerzésének lehetősége nem korlátozható e körülménynél fogva, tekintettel arra, hogy az életvitelszerű lakóhelyével kapcsolatos adatokat a hatóság felé bejelentette, így annak a településnek a címe szerepel a nyilvántartásban, amelyet a földforgalmi rendelkezések az elővásárlási jog gyakorlásának

alapjául meghatároznak. A fent foglaltakra tekintettel a helyben lakói minőség figyelemmel az alkotmányossági követelményekre¹⁵⁴⁷ és birtokpolitikai érdekekre tág értelmezésnek adhat abban az értelemben, hogy elegendő az adott településen való életvitelszerű lakás ténye és ennek a hatóság felé történő bejelentése.

¹⁵⁴⁷ Alaptörvény 28. cikk, Alaptörvény P) cikk (1), (2) bekezdés, Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés

10. KONKLÚZIÓK, MEGFONTOLÁSOK DE LEGE FERENDA

Jelen tanulmány a földforgalmi perek sokrétűségére figyelemmel igyekezett a helyben lakás, azaz az életvitelszerű lakáshasználat értelmezésével és igazolásával kapcsolatban felmerülő vitás kérdéseket a közigazgatási peres eljárások terrénján, alkotmányossági elveket is figyelembe vevő vizsgálódás révén bemutatni. Általánosságban kijelenthető, hogy a földforgalmi perek olyan sajátos, közérdekű háttérrel rendelkező bírósági eljárások, amelyek esetében fokozott jelentőséggel bír a szabályozás egyértelműsége, valamint a jogalkalmazás egységessége, másképpen fogalmazva a kiszámíthatóság alapvető fontosságú. Ennek fényében a dolgozat az interdiszciplinaritás jegyében igyekezett egységes álláspontot teremteni az életvitelszerű lakáshasználat kérdéskörében, hogy megfeleljen a földforgalmi tárgyú jogvitákat érintő jogágak szabályanyagainak.

A tanulmány témaválasztásánál fogva az életvitelszerű lakáshasználat értelmezésének egyes vetületeit és e körülmény hitelt érdemlő igazolásának módját vizsgálta. E körben egyértelműen megállapítható, hogy a termőföld tulajdonjogának megszerzése kapcsán az elővásárlási ranghelynek az elővásárlási jog gyakorlására vonatkozó nyilatkozatban történő megjelölése és az annak igazolására szolgáló iratok tartalmával összefüggő problémák jelentik az egyik legnagyobb nehézséget a jogalkalmazók számára, tekintettel arra, hogy a jogszabályi – törvényi, illetve (kormány)rendeleti – szintű rendelkezések nem állnak összhangban a Kúria által meghozott és a bíróságokra nézve kötelező jogegységi határozattal, illetőleg az utóbbi alapján kialakult ítélkezési gyakorlattal. E megállapítás okán szükségesnek tartom kihangsúlyozni, hogy a jogalkalmazók olyan értelmezési anomáliákkal találják szembe magukat, amelyek az egyes jogvitákban azonos módon kerülnek a felszínre, azonos problémaköröket vetnek fel. Véleményem szerint a jogszabályi környezet szerteágazó és összetett jellegére, nem utolsósorban a termőföldek tulajdonjogának szigorú elvek érvényesítését igénylő, ezáltal komoly gazdasági és nemzeti érdekeket és értékeket magában hordozó mivoltára a helyben lakó törvényben rögzített fogalmi elemeinek rögzítése, valamint az életvitelszerűség tényének igazolása kapcsán az Alkotmánybíróság álláspontja elengedhetetlennek tűnik, amelyről a tanulmányban bemutatott alkotmányjogi panaszok nyomán a következő hónapokban várhatóan képet nyerünk.

Az életvitelszerű lakáshasználat fogalmának értelmezésére vonatkozóan álláspontom szerint irányadónak kell tekinteni a Kúria 5/2022 számú határozatában foglaltakat, amely ugyan a helyben lakó fogalmának értelmezése kapcsán, ezáltal annak fogalmi elemét képező életvitelszerű lakóhely lényegi elemeit, minimumkövetelményeit. Az Fftv. által 2024. július 1. napjával hatályba lépő, az életvitelszerű lakáshasználat helyének rendező 5. § 4. pontjában foglaltak alapján abban az esetben tekinthetjük az elővásárlási jogát gyakorló személy életvitelszerű lakáshasználatának a bejelentett lakóhelyét, amennyiben tartózkodási hely bejelentésére nem kerül. Ezen rendelkezést voltaképpen annak a deklarálásaként is felfoghatjuk, hogy ellenkező tények fennállása esetén a lakóhely magában foglalja és azonos az életvitelszerű lakáshasználattal, valamint összhangot teremt az Nytv. 26/A. § (2) bekezdésében foglalt vélelemmel is. Annak ellenére, hogy a jogszabályi módosítás a helyben lakó fogalmából a lakóhely kifejezést helyettesíti a lakáshasználat kifejezéssel a ténylegességet kívánta hangsúlyosabbra tenni, azonban a lakóhely nyelvtani értelmezés szerint az adott személy otthonának tekintendő és az ember életében – ideális esetben – az otthonában tartózkodik folyamatosan, állandó jelleggel, míg a lakáshasználat számomra az ideiglenességet foglalja magában. Ha belegondolunk a földbirtokpolitikai elvek által megteremtett absztrakt elvárásokra a jogszabály azt kívánja meg, hogy az adott személy az adott, megszerezni kívánt termőföld helyszínéül szolgáló település közelében éljen, amelyet voltaképp csakis a bejelentett lakóhely, mint otthon képes biztosítani. Hiszen hiába igazolja az elővásárlási jogosult három évre visszamenően tartózkodási helyét, a jövőre vonatkozóan a tényleges tartózkodásának helye

nem garantált. Mindent összegezve a jogalkotó az életvitelszerű lakáshasználat kifejezés beiktatásával azt kívánta erősíteni, hogy a földforgalmi érdekek mentén a helyben lakás valódi mivoltát, annak ténylegességét vizsgáljuk. A helyben lakás, pontosabban az életvitelszerű lakáshasználat törvényben szabályozott fogalmi elemein túlmenően az értelmezéskor az általános felfogás szerint felállított követelményeket is magában foglalja, azaz, hogy az adott ingatlan az elővásárlási jogosult otthonaként szolgáljon, ebből kifolyólag – a vizsgálandó három éves időtartam alatt – ide térjen nap mint nap haza, az ingatlan és annak alkotórészei, tartozékai a tulajdonát képezzék, családi életének helyszínül szolgáljon, valamint hivatalos postai levelezési címe és az életvitelhez szükséges közszolgáltatások igénybe vétele ezen ingatlan címéhez kötődjenek, hívják akárhogyan is.

Álláspontom szerint a helyben lakás igazolására vonatkozóan a mezőgazdasági igazgatási szervnek, mint hatóságnak kellene lefolytatni az Ákr. 45. § (4) bekezdése szerinti megelőző eljárás keretében hivatalból bizonyítást megfelelő számú és összetételű – szakmailag kiemelkedő – apparátus segítségével és figyelemmel az Ákr. 95. § (3) bekezdésére, amennyiben a fél valótlan tartalmú adatot közölne, a mezőgazdasági igazgatási szerv a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján a hatóságibizonyítvány kiállítását megtagadná, amely elehetővé tenné, hogy lehetőség szerint minél kevesebb a ténykérdéseket vitató ügy kerüljön a bíróságok elé ezáltal egyúttal a bíróságok ügyterhét is növelve. Az Ákr. Ennek fényében a mezőgazdasági igazgatási szerv hatáskörének bővítésére van szükség, azonban ez megkívánja a mezőgazdasági igazgatási szerv jogállását érintő szabályozás módosítását. Ennek ellenére mégiscsak úgy gondolom, hogy az Fftv.-ben az elővásárlásra jogosult által az elfogadó nyilatkozathoz csatolandó „okiratok” legyen az lakcímkártya vagy hatósági bizonyítvány, pusztán adminisztratív jellegű bizonyítási eszközök, amelyek természetüknél fogva nem képesek hitelt érdemlően igazolni – jelenlegi szabályozás alapján – három éves időtartamban visszamenőlegesen az életvitelszerűség tényét, ennek fényében tehát szükségesnek vélem az Fftv. 21. § (5) bekezdésében megfogalmazott rendelkezéseinek akként való módosítását, hogy a törvény ne csupán az okirati bizonyítás követelményét rögzítse, hanem a bizonyítási eszközök körét szélesebben határozza meg és tekintse elegendőnek meghatározott számú az adott településen élő tanúk egybehangzó nyilatkozatát vagy akár a szakértői véleményben foglaltakat, különösen tekintettel a hatósági eljárásban érvényesülő, az Ákr. 62. §-ban rögzített módon, azaz, hogy bármely bizonyíték felhasználható, amely a tényállás tisztázására alkalmas. Tekintettel arra a körülményre, hogy a hatóság kizárólag a közhiteles nyilvántartásban szereplő adatokról bír hivatalosan tudomással, elfogadhatónak tartom az Nytv. 26/A. § (2) bekezdésében felállított vélelmet, amelynek értelmében a közhiteles nyilvántartás szubszidiárius jelleggel ugyan, de figyelembe vehető a helyben lakás tényének megállapításánál. Ezen rendelkezés helyességét számomra alátámasztja az, hogy a lakcím vagy tartózkodás bejelentésére a hatóság felé nem kifejezetten a termőföld tulajdonjogának megszerzése végett kerül sor, ezáltal vélelmezzük, hogy az a polgár otthonául szolgáló ingatlan címe, hiszen alapvető érdekei között szerepel, hogy a közhiteles nyilvántartásban szereplő adatok a valósággal megfeleljenek. Ezzel szemben a jegyző hatósági bizonyítványa számos – többek között alkotmányossági – kérdést vet fel a jegyző jogszabályban rögzített hatáskörének hiányában, valamint a célzatos jellegére figyelemmel nagyobb esélyt hordoz magában, hogy csupán a termőföld tulajdonjogának visszaélészerű megszerzése érdekében történik kiállításra, továbbá a jegyző sem tudja igazolni az életvitelszerűség tényét egyéb módon, mintsem pusztán az elővásárlási jogát gyakorló személy által felé – mint hatóság felé – elmondottak – azaz bejelentés – alapján.

Végezetül pedig az eddigiekben kifejtettek alapján elengedhetetlennek tartom az Alkotmánybíróság állásfoglalását a Kúria 5/2022. számú jogegységi határozatát illetően, hiszen ugyan a jogegység megteremtése hívta életre, de éppen annak ellenkezőjét váltotta ki, ezáltal megalkotásának célját maradéktalanul nem juttatta érvényre. Úgy gondolom, hogy amennyiben

egy szigorú és kötött szabályozási környezetet igénylő tárgykörrel – azaz a földforgalmi perekről – van szó és következésképpen ugyanazon probléma üti fel a fejét a jogegységi határozat megalkotását követően is, akkor nem elegendő a jogalkalmazás szintjén cselekedni, hanem szükség van a jogalkotásra. Ennek fényében a Kúria által támasztott, a szabályozási környezettel összhangban nem álló többletkövetelmények, mint a termőföld tulajdonjogának megszerzését jelentő korlátok felállítása komoly alkotmányossági elvek sérelmét jelenti, mint a jogbiztonság, hatalommegosztás elve, tulajdonhoz való jog, tisztességes eljárás, amely a birtokpolitikai elvek érvényesítésének akadályát jelenti. Erre tekintettel az Alkotmánybíróságnak a Kúria 5/2022. számú határozatával kapcsolatban foglalt állásfoglalását tartalmazó döntése meghatározó szerepet fog betölteni annak tisztázásában, hogy milyen lépésekre van szükség a jogszabályi környezet, valamint az ítélkezési gyakorlat összhangja megteremtéséhez.

11. FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Jogsabályok:

- A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920. évi XXXVI. törvénycikk
- A polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény
- A polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény végrehajtásáról szóló 146/1993. (X. 26.) Korm. rendelet
- A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény (Tftv.)
- A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosításáról szóló 2001. évi CXVII. törvény
- A Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetéséről szóló 2000. évi CXXXIII. törvény módosításáról szóló 2002. évi XXIII. törvény
- A Nemzeti Földalapról szóló 2010. évi LXXXVII. törvény
- A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény
- A Nemzeti Földalapba tartozó földrészetek hasznosításának részletes szabályairól szóló 262/2010. (XI.17.) Korm.rendelet
- A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény
- A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény
- A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvény
- A termőföldek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény
- 474/2013. (XII. 12.) Korm. rendelet az elővásárlási és előhaszonbérleti jog gyakorlása érdekében az adás-vételi és a haszonbérleti szerződés hirdetményi úton történő közlésére vonatkozó eljárási szabályokról
- Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény
- Az egyes földügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2022. évi LXVII. törvény
- 424/2023. (IX. 5.) Korm. rendelet a földek vonatkozásában gyakorolható elővásárlási jognak a veszélyhelyzet ideje alatti különös szabályairól

Határozatok:

- 2/2016. (III. 21.) KMK vélemény
- 2/2017. (X. 2.) KMK vélemény
- 2/2018. (IX. 17.) KMK vélemény
- Kúria: „A Földforgalmi törvénnyel kapcsolatos perek gyakorlata” tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye, Budapest, 2019 november, 2018.E1.II.JGY.K.
- 1/2020. számú polgári jogegységi határozat a mező- és erdőgazdasági hasznosítású föld eladása esetén az elővásárlási jog megsértéséből fakadó igény érvényesítése
- A Kúria Közigazgatási Jogegységi Tanácsának 2/2021. számú közigazgatási jogegységi határozata

- A Kúria Jogegységi Panasz Tanácsának 5/2022. számú Jogegységi határozata (Jpe.IV.60.024/2022/12. szám)
- A Debreceni Törvényszék K.701679/2022/15. számú határozata
- A Debreceni Törvényszék K.702244/2022/17. számú határozata
- A Debreceni Törvényszék K.701837/2022/24. számú határozata
- AB III/00250/2023.
- BH 2023.5.143.
- Kfv.VII.37.006/2023/3.
- Budapest Környéki Törvényszék K.701617/2023/20. számú határozata
- A Debreceni Törvényszék K.701198/2023/13. számú határozata
- A Kúria Pfv.20604/2023/7. számú határozata
- A Debreceni Törvényszék K.701333/2023/9. számú határozata
- A Debreceni Törvényszék K.702205/2023/10. számú határozata
- A Kúria Kfv.37248/2024/2. számú határozata
- IV/2534-4/2024. számú alkotmányjogi panasz
- A Kúria Kfv.37019/2024/5. számú precedensképes határozata
- A Kúria Kfv.37030/2024/7. számú precedensképes határozata
- Kfv.37025/2024/7.
- A Kúria Kfv.37069/2024/11. számú precedensképes határozata

Szakirodalom:

- ANKA Márton Tibor: *A földforgalmi szabályozás a tulajdonjog és a haszonélvezeti jog oldaláról*. Budapest, HVG-ORAC, 2021.
- ASZALÓS Dániel - BÁNYAI Krisztina - FÓNYINÉ KAZARECZKY Andrea - VITÁL EIGNER Beáta: *Ingatlanjog II*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.
- BÁNYAI Krisztina: *A mezőgazdasági föld megszerzése – a szerzéskorlátozások alapjai és kihívásai*. Budapest, Publicitas Art-Media Kft., 2023.
- CSEHI Zoltán (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata: Kommentár a 2013. évi V. törvényhez*. Budapest, Menedzser Praxis, 2014.
- FICSOR Krisztina – PATYI András: A jogegységi panasz eljárás mint a jogegység biztosításának eszköze a Kúria gyakorlatában. *Kúriai Döntések*, 2022/8, 1311-1320.
- HOLLÓ Klaudia: A földforgalom közjogi korlátozásának eszközei a bírói gyakorlat tükrében. in FAZEKAS Marianna (szerk.): *Jogi tanulmányok*. Budapest, ELTE ÁJK, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016, 41-49.
- HOLLÓ Klaudia: Az elővásárlási jogról mint a földforgalom korlátozásának közvetett eszközéről. *Themis*, 2014/1, 42-59.
- HORNYÁK Zsófia: *A mezőgazdasági földek használatának korlátai*. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság. Elérés helye: <https://www.vmtt.org.rs> (letöltés ideje: 2024. 10. 01.), 289-299.
- HORVÁTH Attila: A magyar polgári magánjog történeti alapjai (1848-1945). in Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.
- IHRIG Károly: *Agrárgazdaságtan*. Budapest, Gergely R. Könyvkereskedés, 1941.
- OLAJOS István – SZILÁGYI Szabolcs: Az agrárjogot érintő legfontosabb változások Magyarországon 2011. és 2013. között. *Agrár- és Környezetjog*, 2013/15, 111-127.
- TAHIN Szabolcs: Korlátozott precedensrendszer – alulnézetből. *Magyar Jog*, 2020/5, 266-275.

**BÍRÓSÁGI ÁLTALÁNOS IGAZGATÁSI ÉS
HIVATÁSTÖRTÉNETI SZEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT**

Dr. Adorján Csaba

Az igazságügyi alkalmazotti fluktuáció megakadályozása.

„Amennyiben az ember énképe összefonódik egy bizonyos szakmával, úgy nem jelent túl nagy vigaszt számára egy új állás, ami az önbecsülésébe kerül.”

Mustafa Suleyman

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A Mailáth György Tudományos Pályázat „Bíróági általános igazgatási és hivatástörténeti” szekciójának témakörei között a pályázat első kiírása (2014) óta eltelt években¹⁵⁴⁸ a „klasszikus” témák (például függetlenség, időszerűség, elektronizáció, kommunikáció) mellett egyre jelentősebb számban kapnak helyet olyan tárgykörök, amelyek a humánerőforrás-gazdálkodás aktuális kihívásait jelenítik meg, sőt, egyre inkább **válságjelenségekre** keresnek válaszokat. Különösen igaz ez 2024-re:

„13. A bíróvá válás lehetséges modelljei”;

„14. Az albirói rendszer bevezetésének indokoltsága”;

„15. Az igazságügyi alkalmazotti fluktuáció megakadályozása”;

„20. A munkahelyi stressz- és konfliktuskezelés”;

„22. Generációk a munkahelyen”;

„24. A bírói illetmény modelljei az Európai Unió tagállamaiban, a bírói függetlenség anyagi oldala”;

„25. A bírói hivatás társadalmi megítélésének alakulása az 1900-as évek elejétől 2024. tavaszáig a hasonló végzettséghez kötött foglalkozásokkal összevetve”¹⁵⁴⁹

– ezek a címválasztások mind-mind azért készítenek gondolkodásra, mert

a) a bírósági dolgozók alulfizetettek,

b) az igazságszolgáltatás társadalmi megítélése romlott,

c) a bíróvá válás elnehezült,

d) a bírósági titkári korfa előregedése motivációhiányt, kiégést jelez, illetve

e) a bíróságokon (különböző mértékben ugyan, de) megkezdődött az igazságügyi alkalmazottak elvándorlása.

Az ítélkezés időszerűségét és megalapozottságát fenyegető felsorolt problémák közül **a legégetőbb az igazságügyi alkalmazottak magas fluktuációja**. Dr. Senyei György elnök úr az Országos Bírói Tanács (OBT) 2024. április 17. napján tartott ülésén erről az alábbiakat fogalmazta meg: *„nem egy fenyegető, hanem már bekövetkezett elvándorlás fokozódása elleni küzdelem a kiemelt feladatunk. Ami a legfontosabb, amit pontosan tudunk, hogy nemcsak személyekről van szó, nem az a lényeg, hogy hányan mennek el, persze az is fontos, de még fontosabb, hogy kik. A jól dolgozók, akik a munkaerőpiacon jól konvertálható értéket képviselnek, és pontosan az ilyen kvalitású dolgozóknak az elvesztése veszélyeztető oly mértékben, ami már a működőképességet érinti. Ezért ebben a hiperakut helyzetben,*

¹⁵⁴⁸ <https://birosag.hu/birosagokrol/tudomanyos-élet/mailath-gyorgy-tudomanyos-palyazat> - a megtekintés dátuma: 2024. július 3.

¹⁵⁴⁹ https://kpintra.justice.hu/sites/default/files/news/mailath_gyorgy_tudomanyos_palyazat_2024.pdf - a letöltés dátuma 2024. június 10.

*hangsúlyozom ismét az évközi, - de ez a Pénzügyminisztérium kompetenciaköre -, beavatkozás is indokoltnak mutatkozik.*¹⁵⁵⁰

Az igazságügyi alkalmazotti fluktuáció megakadályozása témájának az igazgatási szekció választható tárgykörei közti szerepeltetése mutatja, hogy a probléma a bírósági szervezet valamennyi dolgozói csoportját évek óta élénken foglalkoztatja:

- Mi lesz, ha nem lesz elegendő számú bírósági titkár? Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény X. fejezetében foglalt, a pszichiátriai betegek intézeti gyógykezelésével kapcsolatos nemperes eljárásokat majd ítélkező munkájuk mellett a bírák fogják lefolytatni?
- Mi lesz, ha nem lesz elegendő számú írnok és tisztviselő? Ki fog jegyzőkönyvezni a büntető tárgyalásokon, vagy ki fogja leírni az azokról készült folyamatos hangfelvételt?
- Mi lesz, ha nem lesz elegendő számú rendész? Ki fog gondoskodni a beléptetésről, ki fog ügyelni a tárgyalások rendjére, ki fog vigyázni a bírák biztonságára?

A létszámcsökkenés működőképességet veszélyeztető hatása a központi régióban ma már nem egy megelőzendő lehetőség, hanem **napi valóság**. Dr. Tatár-Kis Péter, a Fővárosi Törvényszék elnöke az OBT 2024. május 22-ei ülésén részletesen nyilatkozott a tünetekről és az okokról¹⁵⁵¹:

- a) a bírósági titkári álláshelyek közel 20%-a üres, egyrészt a jövedelmi viszonyok hatására, másrészt azért, mert a csökkenő létszám mellett az egy titkárra eső munkateher jelentősen megnőtt;
- b) a teljes igazságügyi alkalmazotti engedélyezett létszám 14,3%-a hiányzik, a megmaradt dolgozókat pedig egyre nehezebb motiválni;
- c) az alacsony kezdő fizetés miatt a fiatalokat nagyon nehéz megszólítani. Az igazságügyi pálya a pályakezdőknek nem vonzó. A nyugdíjba vonulók pótlása a közeljövőben tulajdonképpen lehetetlen lesz;
- d) a 10-15-20 éves tapasztalattal rendelkezők távozásával a felhalmozott tudás is távozik a rendszerből. A belépők betanítása legalább egy évet vesz igénybe, ami tovább rontja a hatékonyságot.

Az elvándorlás megindulása a korábbinál nagyobb mértékben irányította rá a figyelmet az igazságügyi alkalmazottak szerepére és fontosságukra. Megtartásuk igazgatási prioritássá vált, és ennek megkerülhetetlen – de nyilvánvalóan nem kizárólagos – eszköze illetményük rendezése. Vajon hogyan erősíthető elhivatottságuk, van-e helye a bírósági szervezetben egyáltalán az olyan divatos „háeres” téziseknek és gyakorlatoknak, mint például

- a munkáltatói márkaépítés,
- az onboarding terv¹⁵⁵²,
- a munkahelyi jóllétnövelés,
- az egész életen át tartó tanulás,
- az exit interjú?

¹⁵⁵⁰ https://obt-jud.hu/sites/default/files/u/1550/ulesek/Jegyzokonyv-2024.OBT_K.XI_14-34-2024.04.17.pdf - a letöltés időpontja: 2024. június 10.

¹⁵⁵¹ https://obt-jud.hu/sites/default/files/u/1551/ulesek/Jegyzokonyv_2024.05.22.pdf - a letöltés dátuma: 2024. június 17.

¹⁵⁵² <https://www.cx-ray.com/2021/11/04/onboarding-sikeresen-tippek/> - a megtekintés dátuma: 2024. június 13.

Pályaművemben általános **áttekintést** adok a munkahelyváltási hajlandóság fogalmáról, továbbá amellet fogok érvelni, hogy

- a) a fluktuáció teljes hiánya a bírósági szervezetben (is) ugyanúgy káros, mint az igazságügyi alkalmazotti munkaerő optimálisnál nagyobb mértékű elvándorlása, illetve
- b) a munkahelyváltást megakadályozni a mai világban szinte lehetetlen, viszont a fluktuáció pesszimális (az optimálistól eltérő) mértékének megelőzésére egymásba illeszthető eszközök működőképes **rendszere** építhető fel.

2. A FLUKTUÁCIÓ FOGALMA, SZÁMÍTÁSA, ÖSSZETÉTELE, MÉRTÉKE

2.1. A fluktuáció fogalma

Fluctuat nec mergitur – hánykolódik, mégsem merül el.

A képen Párizs címere látható, amely egy ezüst vitorlášhajót ábrázol a tenger hullámain. Az idézet egy latin párvers rövidítéséből származik¹⁵⁵³, a fluctuatio szó pedig hullámzást, ingadozást jelent.¹⁵⁵⁴ Reméljük, a város mottója az igazságszolgáltatásra is igaz marad.

A humán erőforrás-gazdálkodásban a fluktuáció egy **viszonyszám**¹⁵⁵⁵, azaz két (vagy több) – valamilyen szempontból összetartozó – dolgozói létszámadat hányadosa, és önmagában nem bír sem pozitív, sem negatív jelentéstartalommal. Tágabb, társadalomtudományi, azon belül szociológiai értelemben a fogalom a társadalmi **mobilitáshoz** kapcsolódik. A társadalmi mobilitás az egyén vagy a család társadalmi helyzete megváltozásának jelensége. Amikor például az alacsony illetmény miatt egy szakirányú felsőfokú végzettségű bírósági ügyintéző igazságügyi alkalmazotti jogviszonyának megszüntetésével pénztárosi állást vállal egy szupermarketben, a társadalmi hierarchiában egyértelműen lefelé mozdul el (vertikális társadalmi mobilitás). Ha viszont egy bírósági titkár a könnyebb előrelépés reményében az ügyészi szervezetbe lép át és alügyészi kinevezést nyer, a társadalmi hierarchiában két nagyjából azonos szint között mozog (horizontális társadalmi mobilitás)¹⁵⁵⁶.

A fluktuáció nem csak az adott országon belüli társadalmi mobilitással, de a gazdasági **migrációval** is összefügg. A gazdasági migráns „*olyan személy, aki megélhetési okokból, a hazájában vagy a szokásos tartózkodási helye szerinti országban elérhető pénzügyi lehetőségeknél jobb feltételek reményében önkéntesen másik államba távozik*”¹⁵⁵⁷. Amennyiben a határmenti törvényszék járásbíróságán dolgozó írnok az osztrák vendéglátóiparban keresi a boldogulását, gazdasági migránssá válik.

A humán erőforrás-menedzsment (HRM) több fluktuációs viszonzszámot használ. Mindegyik a munkahelyváltási hajlandóság bemutatására szolgál különböző aspektusokból, és fogalmilag „*a munkaerő ingadozásának arányát jelenti az egész szervezeti létszámhoz viszonyítva*”¹⁵⁵⁸. Ezt a definíciót alapul vehetjük a bírósági szervezetre, ezen belül az igazságügyi alkalmazottak munkahelyváltási hajlandóságának vizsgálatára vonatkoztatva is, természetesen nem megfeledkezve arról, hogy az igazságügyi alkalmazotti jogviszony a privátszféra munkavállalói jogviszonyához képest a következtetések levonásakor értékelendő speciális jegyekkel rendelkezik.

¹⁵⁵³ https://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A1rizs_c%C3%ADmre – a letöltés időpontja: 2024. június 11.

¹⁵⁵⁴ <https://dictzone.com/latin-magyar-szotar/fluctuatio> – a letöltés időpontja: 2024. június 11.

¹⁵⁵⁵ <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/szakkepzes/kereskedelem-es-marketing/kereskedelmi-es-marketing-modulok/a-megoszlas-es-a-koordinacios-viszonyszamok/a-viszonyszamok> – a megtekintés dátuma: 2024. június 12.

¹⁵⁵⁶ <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/tarsadalmi-mobilitas/> – a megtekintés dátuma: 2024. június 12.

¹⁵⁵⁷ <https://migraciokutato.hu/glossary/gazdasagi-migrans/> – a megtekintés dátuma: 2024. június 12.

¹⁵⁵⁸ <https://www.cx-ray.com/2021/11/23/a-fluktuacio-jelentese-okai-es-kezelese/> – a megtekintés dátuma: 2024. június 12.

2.2. A fluktuáció számítása

Az egyes fluktuációs viszonyyszámok különböző nézőpontokból mutatják be a szervezeten belüli létszámváltozást. Mindegyik viszonyyszám meghatározásakor általában 12 hónapos időintervallumot szokás alapul venni¹⁵⁵⁹.

A három leggyakrabban használt ráta:

- 1) Az első a **kilépési forgalmat** mutatja, és az alábbi módon számítandó:

$$\text{Kilépési forgalom (\%)} = [\text{kilépők száma (fő)} / \text{átlagos állományi létszám (fő)}] \times 100$$

A kilépési forgalom azt fejezi ki, egy foglalkoztatottra hány kilépő, a vállalatot elhagyó ember jut. A mutató értéke csökken, ha csökken a kilépők száma, vagy növekszik az alkalmazotti összlétszám változatlan kilépőszám mellett.

- 2) A **belépési forgalom** – az egységnyi foglalkoztatottra jutó belépők száma – esetében a számítási mód azonos:

$$\text{Belépési forgalom (\%)} = [\text{belépők száma (fő)} / \text{átlagos állományi létszám (fő)}] \times 100$$

- 3) Az egységnyi alkalmazottra jutó létszámváltozást bemutató viszonyyszám a **munkaerő-forgalmi ráta**:

$$\text{Munkaerő-forgalom (\%)} = [\text{belépők száma (fő)} + \text{kilépők száma (fő)} / \text{átlagos állományi létszám}] \times 100$$

A képlet annyiban tér el az előző kettőtől, hogy abban szerepelnek mind a szervezetet elhagyók, mind a helyükre felvett új munkaerő, tehát a munkaerő-forgalmi viszonyyszám az adott időszak alatti teljes állományváltozás mértékét mutatja meg.

Az igazságügyi alkalmazotti elvándorlás elemzéséhez a három viszonyyszám közül elégséges a **kilépési forgalom** használata, pályaművem ezt alkalmazza a későbbiekben.

2.3. A fluktuáció összetétele

Kézenfekvő lehet kizárólag a leginkább evidensnek tűnő okkal magyarázni a munkahelyváltási hajlandóságnak a korábbi időszakhoz képesti emelkedését – jelesül, könnyű azt mondani, csakis az illetmény vásárlóerejének csökkenése áll az igazságügyi alkalmazottak fluktuációjának hátterében. Ha ez így volna, a megoldás is egyszerű lenne: többet kell fizetni, és akkor eszébe sem jut senkinek a távozás, egyébként nincs szükség semmilyen szervezeti változtatásra.

A fluktuáció hátterében álló valamennyi okra, és azoknak a szervezeten belüli súlyára azonban kizárólag a munkahelyváltási hajlandóság **összetételének** vizsgálata adhat választ.

A vizsgálatba az alábbi szempontokat szokták az elemzők bevonni¹⁵⁶⁰:

- 1) a távozás módját és megjelölt konkrét okát;
- 2) a teljesítményt;
- 3) az alkalmazásban töltött időt;
- 4) az életkort;
- 5) a nemet;

¹⁵⁵⁹ <https://fluktuacio.hu/fogalmak> - a megtekintés dátuma: 2024. június 12.

¹⁵⁶⁰ https://fluktuacio.hu/fogalmak#p-osszetetel_fluktuacio – a megtekintés dátuma: 2024. június 13.

6) a foglalkozási csoportot/munkakört;

7) a munkacsoport/vezető személyét;

E szempontok közül a bírósági szervezet által ellátott közfeladatra és az igazságügyi alkalmazotti jogviszony specifikumaira tekintettel az elvándorlás elemzéséhez az alábbiak érdemelnek kiemelés:

– **ad 1. A távozási módok** (önkéntes/nem önkéntes) közül leválasztandó a nem önkéntes távozás (azaz, amikor a jogviszony-megszüntetési szándék a munkáltató részéről alakul ki), a nyugdíjba vonulás és az egészségügyi alkalmatlanság, a fennmaradó esetek motívumait pedig érdemes exit interjúkkal feltárni. Nem mindegy ugyanis, hogy

a) pusztán a jelenlegi illetmény mértéke az ok, vagy amögött egyéb tényezők is meghúzódnak:

[konfliktus a vezetővel vagy a munkatársakkal;

munkaszervezési változások (a munkakört érintően például, vagy helyettesítés, kirendelés);

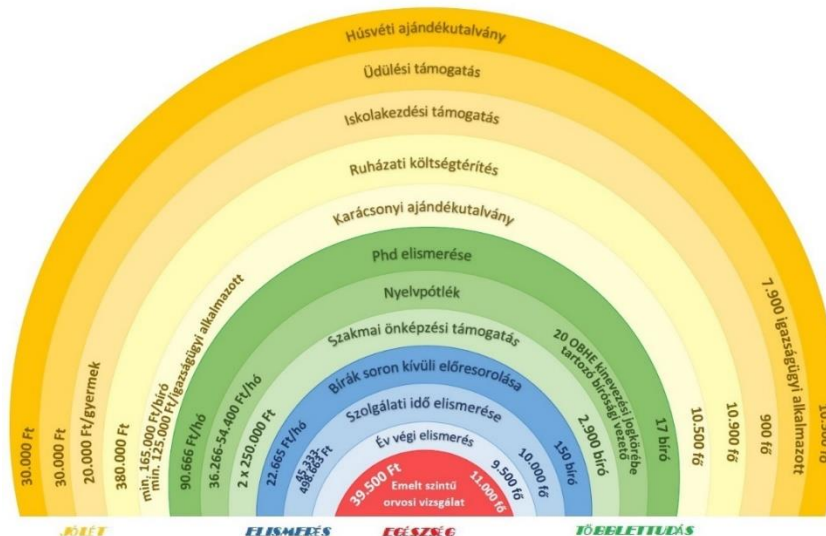
növekvő munkateher stb.];

b) van-e már a dolgozónak új ajánlata, egyáltalán érte-e őt konkrét külső impulzus (közvetlen állásajánlat, fejvadász megkeresése), vagy döntése önmagában a kilátástalanság keltette reményvesztettség nyomán alakult ki;

c) az alkalmazott megkísérelte-e lépését megelőzően helyzete jobbá tételét, jelentkezett-e illetményemelési igénnyel, ha igen, e körben milyen egyeztetések zajlottak a két fél között, milyen ajánlatok hangzottak el etc.

A távozás megjelölt konkrét oka alapján különíthetők el azok a szervezettől független, vagy a szervezet működési körébe eső tényezők, amelyeken esetleg lehetett volna segíteni, leginkább hatékonyabb vezetői kommunikációval, odafigyeléssel. Ilyen szándékkal próbálta felhívni a központi igazgatás néhány évvel ezelőtt az ún. Megtartó Program keretében a dolgozók figyelmét arra a „teljes jövedelemcsomagra”, amely az illetményen felül biztosított többletjuttatásokat is tartalmazta.

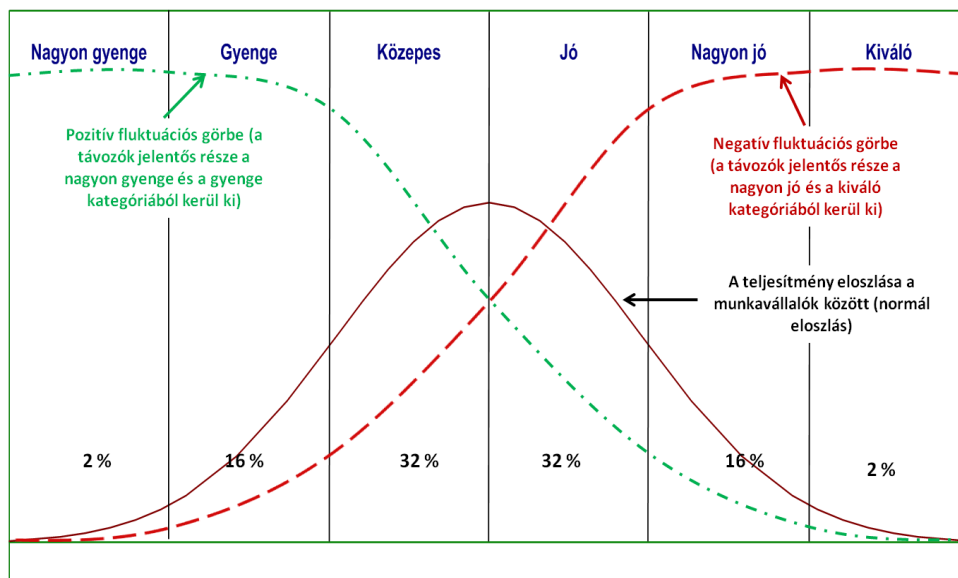
A 2018-as év erről szóló tájékoztató ábrája a központi belső honlapon ma is megtalálható¹⁵⁶¹:

¹⁵⁶¹ <https://kpintra.justice.hu/hirek/20190121/belso-hir/folytatodik-megtarto-program> - a letöltés időpontja: 2024. június 24.

Már itt érdemes megemlíteni: véleményem szerint fontos lenne az exit interjúk felvétele (természetesen csak az érintettek hozzájárulásával), illetve országos gyűjtése, nyilvántartása, elemzése, és az elemzésnek a központi költségvetést megalkotó Országgyűlés [Alaptörvény 36. cikk (1) bekezdés], továbbá a sajtó elé tárása.

– **ad 2.** Beszédes viszonzszám az is, hogy a nyugdíjba vonulókon kívüli összes távozóból milyen a kiváló, a közepes, és az alacsony **teljesítményt** nyújtók aránya. Egy átlagos „piaci” munkáltatónál az alábbi grafikonnal ábrázolható a szervezet működésére pozitív, illetve negatív hatást gyakorló fluktuáció¹⁵⁶²:

(A koordináta-rendszer vízszintes tengelye a munkavállalók teljesítményét, a függőleges a távozók számát mutatja.)

A **negatív fluktuációs görbe** (pirossal) azt jelzi, hogy

1. túl sok nagyon jól vagy kiválóan teljesítő távozik, mert valószínűleg

- 1.1. teljesítményüket a munkáltató nem ismeri el megfelelően;
- 1.2. nincs ösztönzési rendszer, vagy az rosszul működik;
- 1.3. az adott szakértelem szempontjából a munkaerőpiac erősen keresleti,

és ezzel egyidejűleg

2. túl kevés nagyon gyengén vagy gyengén teljesítő távozik, mert valószínűleg

- 2.1. hiányzik a számonkérésben a vezetői bátorság, a következetesség;
- 2.2. rosszul működik a teljesítményértékelés, -menedzsment;
- 2.3. a szervezet vonzereje gyenge, társadalmi elismertsége alacsony, vagy esetleg
- 2.4. fluktuációs örvénybe került, amikor már a rosszul teljesítők (tehát a munkaerőpiacon kevésbé keresettek) is elhagyják a „süllyedő hajót”.

¹⁵⁶² https://fluktuacio.hu/osszetetel_fluktuacio/teljesitmeny_fluktuacio - a megtekintés dátuma: 2024. június 18.

Megítélésem szerint a teljesítményszemléletű fluktuációs grafikon éves szintű vezetése a bírósági szervezetben (is) különösen hasznos lehet(ne), de csak akkor, ha ahhoz reális teljesítményértékelés társul(na). Tapasztalataim szerint ez a feltétel most hiányzik, mert a rossz(abb)ul teljesítők túlértékeltek, melynek következtében a jobbak felé sem reális visszacsatolás érkezik.

– **ad 3. Az alkalmazásban töltött idő** hossza két okból fájó:

- i. a távozó a tudását és az emberi kvalitásait is magával viszi;
- ii. a helyére új dolgozót betanítani hosszú és költséges folyamat.

- **ad i.** A távozó tudásának elvesztésével az össz-szervezeti tudásszint csökken –, hogy milyen mértékben, az persze sok mindentől függ. Az elvesztett tudás nagyobb része az igazságszolgáltatásban **explicit** (rendszerezett, rögzített, formalizált¹⁵⁶³, azaz írott, tehát megtanulható szabályokon nyugszik), ezáltal viszonylag könnyen pótolható. Mindnyáján tudjuk azonban: mint ahogy nem (feltétlenül) az a legjobb bíró, aki a legtöbb Ptk. paragrafust tudja kívülről, úgy az sem evidens, hogy az ügyviteli szabályokat legjobban bemagoló gépirófenomén a legjobb jegyzőkönyvvezető. Sőt, legtöbbször éppen a megszerzett gyakorlatból, illetve az egyén személyiségéből eredő, nehezen vagy egyáltalán nem átadható **tacit/implicit tudás**¹⁵⁶⁴ emeli ki a kiválót a jól teljesítők közül. Biztosan éreztük már sokan egy-egy kolléga távozásakor, milyen űrt hagy maga után, függetlenül attól, hogy álláshelye meddig marad betöltetlen.

Az össz-szervezeti tudás ráadásul „*mindig nagyobb, mint az egyéni tudások matematikai összessége - ... az egyéni tudások megosztása, kombinálása gyors és eredményes utakhoz vezethet*”¹⁵⁶⁵. Így, amikor egy értékes munkatárs távozik, a tudásvesztés nagyobb, mint amennyi a szervezet tényleges dolgozói létszámából a távozó munkatársra jutó egységnyi munkaerő.

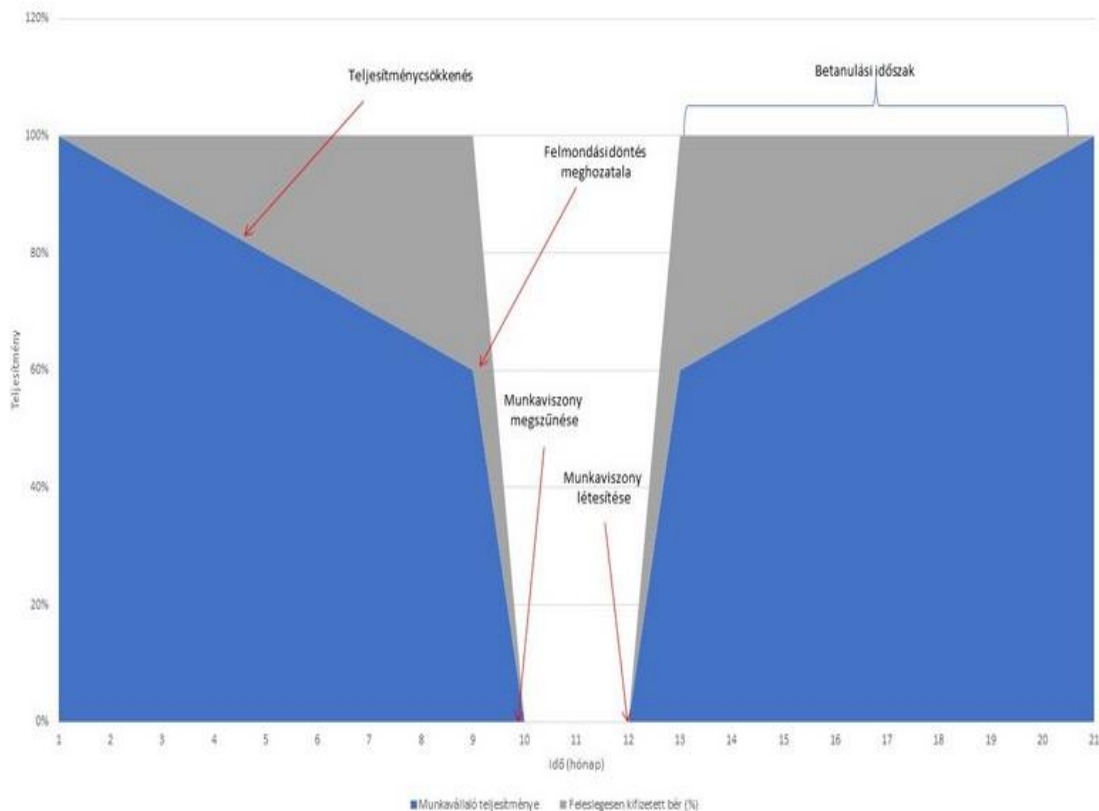
¹⁵⁶³ https://mersz.hu/dokumentum/dj110ateeg_7/ - a megtekintés dátuma 2024. július 8.

¹⁵⁶⁴ https://mersz.hu/dokumentum/dj110ateeg_7/ - a megtekintés dátuma 2024. július 8.

¹⁵⁶⁵ LAKNER Szilvia: A tudásmenedzsment új kihívásai – az egyéni és szervezeti tudás mozgósítása coaching szemlélettel. *Opus et Educatio*, 2018/1.

- **ad ii.** A versenyszféra kemény megfogalmazása szerint „*azok a keresések, amelyek az elvándorolt munkaerő pótlására irányulnak, valójában már egy **realizált veszteség utáni** további kár enyhítésére szolgálnak*”.¹⁵⁶⁶

A munkahely elhagyását megelőző teljesítménycsökkenést és a betanulás alatti alacsonyabb produktivitást feltételezve a veszteség az alábbi módon láttatható¹⁵⁶⁷:

Nyilván nem működik ez másként a közszférában, ezen belül a bírósági szervezetben sem: a munkahelyváltáson gondolkodó bírósági titkár már nem fogja „feleslegesen” cizellálni a végzéseit, a frissen kinevezett judíciuma pedig még csiszolásra szorul.

A már betanított dolgozó távozása esetén a befektetett idő és energia főleg akkor tűnik **értelmetlenül elveszettnek**, ha a munkahelyváltás nem sokkal azután következik be, hogy az új dolgozó az ismeretek kellő tárházát már a magáénak tudhatja, hiszen ilyenkor a szervezet valaki másnak (az új munkahelynek) hajtott hasznot, gyakorlatilag (a saját szempontjából) teljesen feleslegesen. Ez a helyzet például, ha a sikeres fogalmazói időszak és a szakvizsga után a titkári kinevezés előtt álló kolléga lesz pályaelhagyó (mert a jogtanácsosi ajánlat számára „visszautasíthatatlan” volt), vagy ha a frissen betanított, kiváló adottságokkal rendelkező cégszerkesztőt csábítja el egy közjegyzői iroda.

Természetesen munkakörből függ, mikor éri el az új munkaerő produktivitása az elvárt szintet. Minél nagyobb befektetést kíván a munkáltató részéről a betanítás, annál jobban kell(ene) vigyázni arra, hogy a dolgozót meg is tudja tartani.

¹⁵⁶⁶ <https://fataj.hu/2022/01/munkaero-potlas-koltsege/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.

¹⁵⁶⁷ <https://fataj.hu/2022/01/munkaero-potlas-koltsege/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.

Ennek evidens, de nem egyetlen eszköze a bérezésben való különbségtétel, ami jelenleg szintén hiányzik (legalábbis, ha arra gondolunk, hogy például a törvényszéki elsőfokú ügyszakba beosztott büntető jegyzőkönyvvezető a járásbíróági polgári ügyszakos leíróval azonos módon a IV. fizetési osztályba tartozik).

– **ad 4. Életkor** versus fluktuáció

„Régebben más volt

A 90-es években mindenki táncolt¹⁵⁶⁸”

– és mindenki, aki fogalmazóként bekerült a bírósági szervezetbe, számolhatott azzal, hogy ha valamit nem ront el nagyon, 30 éves korára bíróná válik. Még le sem tette az utolsó szakvizsgáját, de bírótársai már teletűzték az első tárgyalási napját. És mire felocsúdott a magasra tornyozott aktahalmok mögül, jóformán a 40-es éveit taposta – ezzel nem a múltat szeretném siratni, mint ahogy azt sem állítom, hogy a bíróná válás megnehezülése minden szempontból hátrányos. Sőt, van olyan nézet, amely szerint „*Kétségtelen és támogatandó viszont, hogy a bíróná válás jelentősen "megnehezült" hazánkban is, bíró ugyanis csak szigorú, objektív szakmai szűrő és pszichológiai alapokra is kitérő alkalmassági vizsgálat után lehet az ítékezésre aspiráló jogász*”¹⁵⁶⁹.

A bíróná válás megnehezülése hosszú távon akkor hátrányos a bírósági szervezetre, ha azzal párhuzamosan

- az utánpótlás elnehezül (elegendő számú és/vagy „minőségű” bírósági titkár pályázó hiányában), vagy
- bírósági titkárok teljesítménye romlik (a várakozási idő meghosszabbodása és/vagy a pályaelhagyók miatti ügyteher-növekedés okán bekövetkező kiegészítés folytán).

Nehéz ugyanis egy 10 éves joggyakorlati idővel rendelkező bírósági titkárt – ami manapság már inkább általános, mint kivételes – azzal buzdítani, hogy „*Aki szeretne bíró lenni, sose adja fel az álmait, akármilyen megpróbáltatásokkal is találkozik, legyen kitartó, hiszen a munkának mindig megtérül a gyümölcse!*”¹⁵⁷⁰

A bírósági titkárok életkorának fluktuációs jelentősége tekintetében nem lehet elmenni amellett a – kis túlzással – tapasztalati tény mellett, miszerint „*az egyén pályája a különböző életkori szakaszokban más-más módon épül fel, mások a karriercélok és a megvalósítási módszerek*”¹⁵⁷¹. A pályafejlődés-elméletek által kidolgozott egyes karriermodellek „*mind az ember biológiai életritmusát követik le, kis eltéréssel, egymáshoz hasonló számú és tartalmú élet- és munkaszakaszokra bontva azt*”¹⁵⁷². E modellek megegyeznek abban, hogy az átlagos dolgozónak általában **45 éves koráig** tart pályája felívelő szakasza, ennek az életkornak az eléréséig szeretne úgymond megállapodni, és ezt az életkort a nyugdíjig már a megőrzés-fenntartás időszaka követi.

A bírósági jogászkarrierre lefordítva ez azt jelenti, hogy aki esetleg nem kifejezetten a bírósági titkári életpálya céljából választotta az igazságszolgáltatást, 45 éves korára feltétlenül szeretne bíróná válni. Amennyiben 45 évesen még mindig bírósági titkár, **stagnáló karrierszakaszt** kell megélnie, ami „a mozdulatlanság csapdája”¹⁵⁷³: ha nem látja az illető a bíróná válás reális esélyét, titkári munkájának értelmében, hasznosságában is elbizonytalanodhat. Ez az életkor

¹⁵⁶⁸ https://m.zeneszoveg.hu/m_dalszoveg/105872/majka/mindenki-tancol-zeneszoveg.html - a megtekintés dátuma: 2024. június 18.

¹⁵⁶⁹ <https://jesz.ajk.elte.hu/hager56.pdf> - a letöltés dátuma: 2024. június 19.

¹⁵⁷⁰ https://www.ojji.u-szeged.hu/images/dokumentumok/CLWP/toth_biro.pdf - a megtekintés dátuma: 2024. június 19.

¹⁵⁷¹ https://real.mtak.hu/82341/1/Karrier_a_kozszektorban_vs_szektorfuggo_vezetoi_karrier_u.pdf - a letöltés dátuma: 2024. június 20.

¹⁵⁷² https://real.mtak.hu/82341/1/Karrier_a_kozszektorban_vs_szektorfuggo_vezetoi_karrier_u.pdf - a letöltés dátuma: 2024. június 20.

¹⁵⁷³ https://real.mtak.hu/82341/1/Karrier_a_kozszektorban_vs_szektorfuggo_vezetoi_karrier_u.pdf - a letöltés dátuma: 2024. június 20.

egyébként is az ún. életközépi válság időszakára esik, amikor „sokan szinte mindent megkérdőjeleznek, amit addigi felnőtt életük során tettek: korábbi döntéseik és választott céljaik értelmét, egész élethelyzetüket – szinte mindent, amit addig elértek”¹⁵⁷⁴.

Joggal tehető fel a kérdés: mivel motiválható, hovatovább mivel tartható a szervezetben az a 45 éves bírósági titkár, aki 15 éve például szabálysértési, vagy netán civil szervezeti ügyeket intéz, a többi, hasonló életkorú titkárral együtt a megszerezhető objektív pontok túlnyomó többségét már összegyűjtötte, és hat-nyolc, vele hasonló helyzetben lévő és képességű bírósági titkárral kell „megküzdnie” egy-egy bírói pályázat benyújtásakor?

Érdekes a fenti érvelést kiterjeszteni az igazságügyi alkalmazotti kar egészére, figyelemmel arra, hogy a Randstad frissen publikált kutatása szerint éppen az Y generáció (a 25-44 évesek) tagjaira jellemző a legkevésbé a munkahelyhez való ragaszkodás, **jelentős részük nem egy munkáltatónál képzelel el a karrierjét** a gyakornokoskodástól a nyugdíjig¹⁵⁷⁵. A bírósági szervezetnek viszont hivatásban, életpályában gondolkodó írnokokra és tisztviselőkre lenne szüksége, akiket a munkaerő-piacról kellene megszerezniük és megtartanunk...

– **ad 5.** Az Országos Bírósági Hivatal (OBH) elnökének legutóbbi, 2022 I. félévéről közzétett beszámolója az igazságügyi alkalmazotti állomány **nemek** szerinti megoszlásáról nem, csak a bírákéről tartalmaz adatokat: eszerint 2022. június 30. napján a női bírák aránya 69%, a férfiaké 31% volt. Az igazságügyi alkalmazottak között a női dolgozók aránya még ennél is magasabb, 80% felett lehet.

A nők többségének kisebb a **kockázatvállalási hajlandósága**¹⁵⁷⁶, ezért számukra a privátszféránál nagyobb biztonságot nyújtó hivatali munka, így az igazságszolgáltatás is ígéretesebb hosszú távú munkalehetőség. A bírósági szervezetben az igazságügyi alkalmazotti előmenetel viszonylag kiszámítható, a jogviszony stabil, a munkarend hagyományos, a jövő tervezhető – ezek mind olyan jellemzők, amelyek a női munkavállalóknak értékesebbek¹⁵⁷⁷. Elegendő-e azonban mindez (mint a jogviszony jellegéből fakadó puszta állapot) a női munkaerő megtartásához, illetve igaz-e az az általában férfi vezetőkben meglévő vélekedés, amely szerint a bíróság mint munkahely éppen eléggé családbarát, a jelenleginél több családbarát intézkedés már nem férne össze a jogviszony hivatali jellegével, a közszféra általános sajátosságaival, esetleg a hivatás méltóságával.

¹⁵⁷⁴ <https://www.yzfolyoirat.hu/index.php/yz/article/view/19/17> - a letöltés dátuma: 2024. június 20.

¹⁵⁷⁵ Nix ugribugri. HVG, 2024/35, 39.

¹⁵⁷⁶ https://fluktuacio.hu/osszetetel_fluktuacio/nem - a letöltés dátuma: 2024. június 20.

¹⁵⁷⁷ https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/6342/doktori_disszertacio_kaszas.pdf?sequence=1&isAllowed=y - a letöltés dátuma: 2024. június 20.

Első hallásra az a kijelentés is magától értetődőnek tűnik, hogy a bírósági szervezetben, ezen belül az igazságügyi alkalmazottak között nincs fizetésbeli különbség a nők hátrányára, lévén az illetményt a nemi szegregáció látszatát is kerülve az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény (Iasz.) az egyenlő esélyeket biztosítva szabályozza. A horizontális (foglalkozási) szegregációt bemutató tanulmányok azonban igazolják, hogy a két nem képviselői a munkaerőpiacon hagyományosan nem egyformán oszlanak meg. Hazánkban az igazságügyi alkalmazotti pálya jellemzően nőies, a nőiesnek tekintett pályák pedig „rendszerint **kisebb presztízzsel, kevesebb fizetéssel járnak, és sokszor kisebb bennük az előrelépési lehetőség**”¹⁵⁷⁸. Vajon, ha a bírósági írnoki, tisztviselői hivatás „férfias” foglalkozás lenne, nem lenne magasabb az egész szervezet munkavállalói átlagilletménye?

Jó néhány évvel ezelőtt egy másik bíróságon dolgozó bíró kollégám említette, náluk a bírák az ügyviteli segédszemélyzetet tradicionálisan „**kisasszonynak**” szólítják, családi állapottól és életkortól függetlenül. Ebben a kolléga semmilyen kivétlnivalót nem talált. Elmondásából következően a szóhasználat már nemzedékekkel korábban kialakult, és véleménye szerint az alkalmazotti csoportba tartozó személyek emberi minőségével vagy a szervezeti struktúrában betöltött fontosságával kapcsolatban nem közvetít semmilyen negatív értékítéletet.

Ezt én akkor is elhittem neki és most sem tudom kétségbe vonni. Ennek ellenére a világ változik és a szexizmus indirekt is lehet, „*mélyebben gyökerező okok miatt bizonyos nyilatkozatok úgy is lehetnek szexisták, hogy a felszínen az adott közösség normái szerint is politikailag korrektek maradnak*”¹⁵⁷⁹. Sőt, „*a bók vagy a dicséret is lehet szexista, mert egy olyan – akár pozitív – értékkel azonosíthatja a nőket vagy férfiakat, amelyekkel az egyén nem feltétlenül azonosul, vagy nem azt tartja elsődleges fontosságúnak*”¹⁵⁸⁰.

Szívesen konzultálnék erről egy szociolingvisztika szakértővel, mindenesetre a beosztási helyem szerinti bíróság női dolgozói körében tartott röpké közvélemény-kutatásom sem hozott egyértelmű eredményt: voltak, akik szerint a kifejezés nem szexista, és voltak – velem együtt – olyanok, akik szerint igen. Mégpedig azért, mert egy munkaköri csoportnak egy adott nemmel való azonosítása önmagában sztereotip módon általánosító, és összefügg az adott foglalkozás társadalmi elismertségével, ezen keresztül anyagi megbecsültségével.

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint¹⁵⁸¹ a teljes munkaidőben alkalmazásban álló nők és férfiak bruttó átlagkeresete közötti rés 2022-ben 15,3% volt, míg amennyiben csak a szellemi foglalkozásúakat nézzük, **26,7%**. A HR-szakirodalom a jelenséget üvegplafon-szindrómaként ismeri¹⁵⁸². A kifejezést azon szervezeti sajátosságok összességére használja, amelyek a nőket megakadályozzák abban, hogy egy bizonyos szintnél feljebb jussanak a hierarchiában. Az igazságszolgáltatásban az írnokok és a tisztviselők által élvezett szervezeti biztonság egyúttal csapdahelyzetet is teremt. Ez a szituáció szemléletesen érzékeltethető például azzal, miként szabályozza az Iasz. 7. melléklete jelenleg az igazságügyi alkalmazotti vezetői fizetési fokozatokhoz tartozó alapilletményeket: azok ugyanis a szolgálati idő múlásával semmilyen mértékben nem emelkednek, a felső határ szorzószámának elérése esetén kizárólag a bírói illetményalap teljességével bizonytalan emelkedésekcor változhatnak.

A vezetői pozíciókat – különösen a legnagyobb létszámot kitevő bírósági irodavezetői pozíciót – túlnyomó többségében nők tölti be, akiknek nemcsak a további előrelépését, hanem még illetményük emelkedését is gyakorlatilag befagyasztotta a szabályozás.

¹⁵⁷⁸ <file:///C:/Users/AdorjanCs/Downloads/0016-article-p111-1.pdf> - a letöltés dátuma: 2024. június 20.

¹⁵⁷⁹ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szexizmus> - a megtekintés dátuma: 2024. június 21.

¹⁵⁸⁰ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szexizmus> - a megtekintés dátuma: 2024. június 21.

¹⁵⁸¹ <https://www.ksh.hu/ferfiak-es-nok> - a letöltés dátuma: 2024. június 20.

¹⁵⁸² <https://pszichologus-budapest.eu/pszichologus-budapest-cikkek/pszichologus-budapest-noi-karrier.pdf> - a letöltés dátuma: 2024. június 20.

– **ad 6.** Az Iasz. 2. § (3) bekezdése az igazságügyi alkalmazottak **munkakör** szerinti kategorizálására a „munkaköri csoportok” megnevezést használja, egyúttal utal arra, hogy a munkaköri csoportokon belül a munkavégzés jellege, illetve a szolgálatteljesítés helye alapján külön jogszabály munkaköri elnevezéseket állapíthat meg. Az említett jogszabály a bíróságokon és az Országos Bírósági Hivatalban foglalkoztatott egyes igazságügyi alkalmazottak munkakörének és képesítési feltételeinek meghatározásáról, ügyviteli vizsgájáról szóló 26/2015. (IX. 30.) IM rendelet (Képesítési rendelet). A fluktuációs elemzésben egyes munkaköri csoportokat, illetve munkaköröket indokolt külön kimutatni, minthogy azok a munkahelyváltási hajlandóság vonatkozásában a többinél veszélyeztetettebbek, részben azonos (alacsony illetmény), részben eltérő okokból.

Ők:

- a *bírósági titkárok*, különösen azokon a bíróságokon, ahol a munkaerő-állomány kedvezőtlen megváltozása folytán nem titkári kompetenciákat igénylő feladatokat (is) el kell látniuk, mint például az ügyfélszolgálat (panasznap), vagy a büntető jegyzőkönyvvezetés;
- a (büntető ügyszakba beosztott) *jegyzőkönyvvezetők*, akik illetménydifferenciálás nélkül a bírósági általános megítélés szerint a civilisztikai ügyszakos leíróknál magasabb munkateher mellett komplexebb munkakört töltenek be;
- a bírósági *informatikusok*, akik azonos értékű munkáért a privátszférában jóval magasabb munkabért szerezhetnek;
- a fizikai dolgozók közül elsősorban a *karbantartók* és a *rendészek* (szintén a magánszférában megkereshető jóval kedvezőbb bér miatt).

A többségében tisztviselő jegyzőkönyvvezetők és bírósági informatikusok esetében elvileg az Iasz. 98. § (2) bekezdése lehetőséget ad arra, hogy a munkáltatói jogkör gyakorlója munkakörüket kiemelt munkakörre minősítse, míg (3) bekezdése arra, hogy a kiemelt munkaköri minősítés esetén illetményüket a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (Mt.) alapján – az igazságügyi alkalmazotti bértáblában foglaltakhoz képest – magasabb összegben állapítsa meg. Ennek központi költségvetési fedezete azonban hiányzik.

A rendészeknél pedig azt érdemes megemlíteni: 2023. december 7. napján a Magyar Közlöny mellékletében, a Hivatalos Értesítő 61. számában jelent meg a Belügyminiszter közleménye a minimális vagyoni védelmi szolgáltatási rezsióradíj 2024. évi összegéről¹⁵⁸³. A közlemény szerint ennek áfa nélküli legkisebb mértéke 3684 forint/óra. Napi nyolcórás munkaidővel és havi átlagos 22 munkanappal számolva ez **648.384 Ft** havidíjat jelent. A bírósági rendészek munkabére ezt meg sem közelíti, sőt, a Magyar Bírői Egyesület 2024. június 3. napján megjelent nyilatkozatában arra mutatott rá: ennél még a legkisebb bírói nettó órabér is alacsonyabb (3338 Ft)¹⁵⁸⁴.

¹⁵⁸³ https://szakmaikamara.hu/files/images/Orszagos/Kozlemenyek/MK-hiv-ert_2023-12-07_61-szam.pdf - a letöltés időpontja 2024. június 21.

¹⁵⁸⁴ [https://www.mabie.hu/index.php?filter_tag\[0\]=&start=4](https://www.mabie.hu/index.php?filter_tag[0]=&start=4) - a letöltés időpontja: 2024. június 21.

– **ad 7. A vezető személye** egy munkaszervezetben egyaránt lehet oka a nagyon magas és a nagyon alacsony fluktuációnak – egyik sem kedvező jelenség, ugyanis utóbbi esetében a rossz teljesítményű munkatársakat a szervezet „cipeli” magával, azt a rossz mintát állítva a dolgozók elé, hogy lehet gyengén is teljesíteni, következmények nélkül¹⁵⁸⁵.

Sajnos a jogviszony stabilitásával járó, az igazságügyi alkalmazottak által élvezett, korábban már említett szervezeti biztonság, minden előnye mellett egyszerre nehezíti meg az előrejutást és akadályozza a nem megfelelő teljesítményt nyújtók eltávolításának. Konkrétabban: nem kevesen hangoztatják, hogy a bírósági dolgozók (a bírákat is beleértve) bizonyos hányada, ha kikerülne a munkaerőpiacra, „életképtelen lenne”. E feltételezés talán túlzó, nem veszi figyelembe eléggé a munkavállalói alkalmazkodóképességet és azt, hogy a közfeladatok ellátása a versenyszférához képest eltérő kompetenciákat kíván¹⁵⁸⁶ (illetve bizonyos esetekben többet mond a nyilatkozó egójáról, mint azokról, akiket „megtisztel” a véleményével). Az viszont bizonyos, hogy a „**kapun belüli munkanélküliség**” az igazságszolgáltatás berkein belül is kerülendő, a hatékony létszámgazdálkodással ellentétes állapot. Ilyen értelemben kétségtelen, hogy a fluktuáció, és annak mértéke az „optimális létszám” problematikájával is összefügg.

2.4. A fluktuáció mértéke

Az optimális mértékű fluktuáció nem 0%, amint az az eddigiekből is látható volt. A versenyszféra világára vetítve ezt a Wattson Wyatt tanácsadó cég 2005-ös elemzése szemléletesen bemutatta¹⁵⁸⁷:

TSR (Total Return to Shareholders) ¹		Market premium ²
31%	Alacsony fluktuáció (2% önkéntes + 3% nem önkéntes = 5%)	1.1%
43%	Közepes fluktuáció (9% önkéntes + 6% nem önkéntes = 15%)	28%
34%	Magas fluktuáció (25% önkéntes + 18% nem önkéntes = 43%)	14%

A Human Capital Index® Report a Wattson Wyatt tanácsadó cég éves felmérése a HR gyakorlattal kapcsolatban. A 2005-ös felmérés 147 amerikai nagyvállalt bevonásával történt, amelyek átlagos létszáma 15.400 fő, bár 27%-a kevesebb, mint 2.000, további 25 % pedig 2.000 és 5.000 főt foglalkoztat. A vizsgálat érdekes összefüggésre világított rá a vállalati érték és a fluktuáció között. A felmérés alapján elmondható, hogy nem az alacsony fluktuáció a cél, hanem egy olyan szint, ami biztosítja a szervezet „öntisztulását”: a nem jól teljesítők tudatos eltávolítását, vagy viszonylag gyors önkéntes távozását, illetve azoknak a távozását, akik számára valóban lezárultak a fejlődés, előrelépés lehetőségei és a szervezet a következő szinten már nem számít a munkájukra.

1 - Total return to shareholders – a cég részvényeinek árában történt változás egy időperiódusban, plusz az osztalék, a részvények nyitó értékének pozitív illetve negatív százalékában kifejezve
2 - Market premium – az az érték, amennyivel a cég értéke meghaladja az eszközértéket, az eszközök értékének százalékában kifejezve. Ez mutatja meg a piac értékelését a cég jövőbeli profit generálási képességével kapcsolatban, amelyet az immateriális eszközökből, mint a márkaérték és a humán tőke tud előállítani.

¹⁵⁸⁵ https://fluktuacio.hu/osszetetel_fluktuacio/munkacsoport--vezeto-szemelye_fluktuacio - a megtekintés időpontja 2024. június 21.

¹⁵⁸⁶ <http://www.irisro.org/tarstud2019junius/11BajkaiTothKatinka-GaramvolgyiJudit.pdf> - a letöltés napja 2024. június 24.

¹⁵⁸⁷ <https://fluktuacio.hu/fogalmak#p-az-optimalis-fluktuacio> – a letöltés időpontja: 2024. június 24.

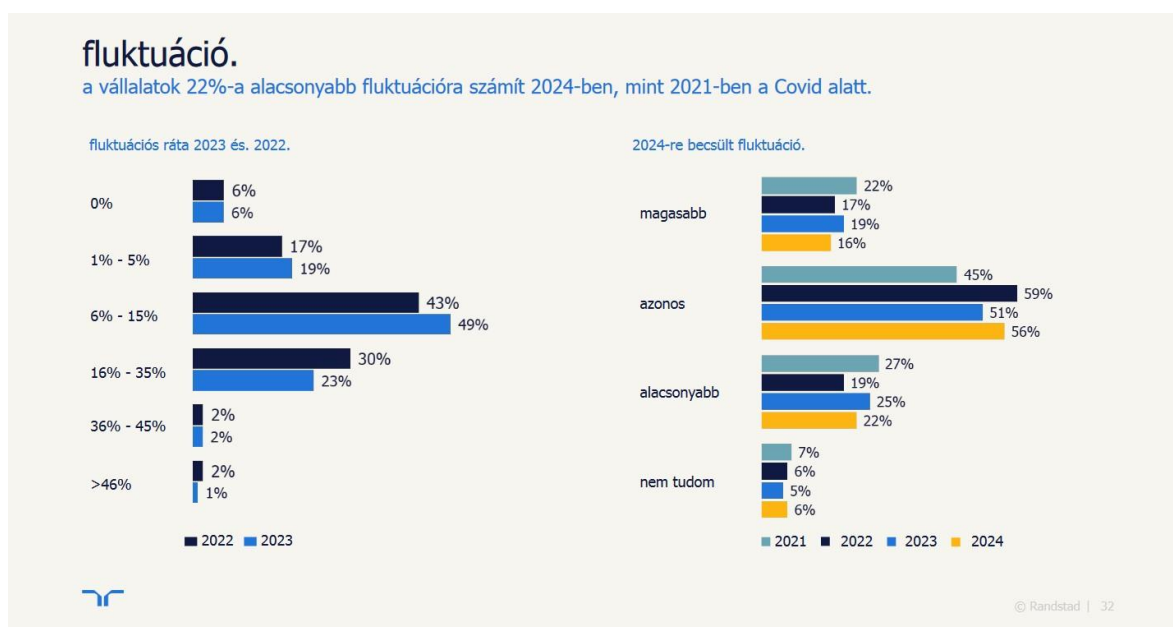
Az elemzés a vizsgált időintervallum alatti

- 5%-os teljes fluktuációt alacsonynak,
- a 15%-osat közepesnek,
- a 43%-osat magasnak minősíti.

A teljes fluktuáció az önkéntes és a nem önkéntes munkahelyváltást egyaránt magában foglalja. Témánk szempontjából az önkéntes távozás a releváns, ahol a felmérés az alacsony-közepes-magas fluktuáció esetében 2-9-25%-ot nevesít. Az „önkéntes” munkahelyelhagyás kategóriája a nyugdíjba vonulókat, az egészségügyileg alkalmatlanná válókat, és az elhalálozott dolgozókat is tartalmazza.

A kérdés az, milyen mértékű a szervezet „öntisztulását” biztosító, **optimális** (azaz közepes) éves fluktuáció? A számokból kiindulva 5-20% között lehet, de természetesen ez szektorfüggő. Ennél pontosabb adatot szolgáltat a témára szakosodott osztrák PERSENTIS GmbH: „*across the entire company, a value between 8% and 12% is considered optimal*”¹⁵⁸⁸. Az elemző ugyanezen az oldalon az igazgatási szektor (administration) átlagos fluktuációját 10%-osra teszi, amelyhez képest a skála másik végén a vendéglátóipar helyezkedik el, ott ugyanis az 50%-os mérték is normális lehet. A legalacsonyabb munkahely-elhagyási rátával tehát az ügyintéző-igazgatási szakmák büszkélkednek, amint ezt a LinkedIn is megállapítja (a mért időszakban és területen ez 7,8% volt)¹⁵⁸⁹.

A Randstad Magyarország Kft. 2023 végén 353, különböző iparágakban működő hazai vállalat felsővezetőinek megkérdezésével HR trendkutatást végzett, amely a megelőző két év fluktuációs adatait és a 2024-es várakozásokat is érintette¹⁵⁹⁰. Eszerint 2023-ban a munkahelyváltási arány a cégek felében (49%) 6-15% között volt, és a vezetők többsége nem kalkulált 2024-re a tárgyévénél magasabb fluktuációval:

¹⁵⁸⁸ <https://www.persentis.com/en/index/fluktuationsrechner/> - a megtekintés dátuma: 2024. június 26.

¹⁵⁸⁹ <https://www.linkedin.com/business/talent/blog/talent-strategy/industries-with-the-highest-turnover-rates> - a megtekintés dátuma 2024. június 26.

¹⁵⁹⁰ https://www.randstad.hu/s3fs-media/hu/public/2024-01/Randstad_HR_Trends_2024-HU.pdf - a megtekintés dátuma 2024. június 26.

Az is érthető, hogy a gazdasági társaságok eltérő fluktuációs célt tűznek ki a vállalat fizikai és szellemi dolgozói tekintetében. Erről egy kb. 350 munkavállalót foglalkoztató külföldi tulajdonú magyar cég HR-vezetőjével beszélgetve értesültem (aki a társaság nevének mellőzését kérte). Az ipari szektorban működő cég a fizikai dolgozóknál 18%-os, a szellemi foglalkozásúaknál 8%-os rátát határozott meg – amely az optimális távozási ráta felső határa, tehát annak meghaladása beavatkozást (primer intézkedésként béremelést) tesz szükségessé.

Az egyik törvényszék személyügyi ügyintézője az éves integritási munkaterv által előírt feladatnak eleget téve 2019. óta készít részletes **fluktuációs helyzetelemzést**, amely a szervezeti transzparencia jegyében a bíróság belső honlapján minden felhasználó számára elérhető¹⁵⁹¹.

A vizsgált időszakok, a megállapított viszonyszámok, és a megtett figyelemfelhívások így összegezhetők:

<i>A vizsgált időszak</i>	<i>Teljes fluktuáció az adott időszakban, az átlagos állományi létszámhoz viszonyítva</i>	<i>A nyugdíjazás, előre nem látható családi vagy egészségügyi okok miatti távozás, illetve az elhalálozás levonása után</i>	<i>Figyelemfelhívások</i>
1. 2018. január 1. – 2019. június 30.	8,6%	3,9%	A belépő dolgozók beillesztésére, megtartására nagyobb figyelmet kell fordítani (pl. mentori támogatás)
2. 2019. július 1. – 2020. június 30.	3,1%	2,3%	A kilépési forgalmat befolyásoló munkáltatói intézkedésre nem került sor, szervezeti „öntisztulásról” nem beszélhetünk
3. 2020. július 1. – 2021. június 30.	3,73%	2,2%	A kilépési forgalmat befolyásoló munkáltatói intézkedésre nem került sor, szervezeti „öntisztulásról” nem beszélhetünk
4. 2021. július 1. – 2022. december 31.	8,66%	1,97%	---
5. 2023. január 1. – 2023. december 31.	9,1%	2,4%	Negatív tendenciaként jelent meg a nem versenyképes fizetés problémaköre. Ennek ellenére a munkaerő-elvándorlás mértéke még nem veszélyezteti a vármegye bíróságainak működőképességét.

¹⁵⁹¹ <http://intranet2.zala.justice.hu/folder/1314> - a megtekintés dátuma: 2024. június 26.

Az optimális mértékű igazságügyi alkalmazotti fluktuáció tartományának meghatározásához – a fentiek alapján – véleményem szerint az alábbiakat indokolt mérlegelni:

1) nem mellőzhető az éves fluktuáció **meghatározása, elemzése, és nyilvánossá tétele** össz-szervezeti szinten, illetve emellett csak a központi régióra vonatkoztatva;

2) azt el kell készíteni az igazságügyi alkalmazottak egészére, illetve **külön**

- a fizikai dolgozókra;
- az írnokokra és a tisztviselőkre;
- a fogalmazókra és a titkárokra;

3) a teljes fluktuáció mellett szükséges egy olyan viszonyszám is, amely

- a nyugdíjazás,
- az elhalálozás,
- az egészségügyi alkalmatlanság,
- a másik bíróságra való áthelyezés,
- a nem önkéntes jogviszony-megszüntetés és
- a bírósági titkárok bírói kinevezésének

levonásával csak a **megelőzendő** pályaelhagyás mértékét mutatja ki;

4) számolni kell az igazságügyi alkalmazotti (elsősorban az abból a legnagyobb arányt kitevő írnoki és tisztviselői) állomány **előregedésével**, ami már csak azért sem kedvező, mert viszonylag sok dolgozó rövid időn belüli pótlása magasabb fajlagos költséggel jár;

5) a bírósági szervezet (számos okból, de részben a szabályozási környezet miatt) hajlamos néhány olyan kolléga „**cipelésére**”, akiknek a foglalkoztatási jogviszonya a versenyszférában már megszűnt volna;

6) az optimális teljes igazságügyi alkalmazotti fluktuáció tartománya az **5-10%** közé tehető, ebből következően, ahol a bírósági titkári álláshelyek közel 20%-a üres, és a teljes igazságügyi alkalmazotti engedélyezett létszám 14,3%-a hiányzik (lásd a Bevezető gondolatokból Dr. Tatár-Kis Péter elnök úr nyilatkozatát), ott a fluktuáció valóban pesszimális mértékű, az elvándorlás a működőképességet veszélyezteti, a helyzet „**hiperakut**”.

3. A PESSZIMÁLIS FLUKTUÁCIÓ PREVENCIÓJA

Ebben a részben a magas mértékű pályaelhagyás megelőzésének eszközeit veszem sorra. Amikor a tanulmányt írom, a bírósági szervezeten, beleértve a vezetők többségét is, már erőt vett a tehetetlenség és az abból fakadó frusztráció. Az érzés teljesen indokolt, nincs rajta mit szépíteni, és magam sem állítom, hogy megnyugtató bérrendezés nélkül az alábbi lehetőségek célt érhetnek. Amíg „*Éhen halok, ha nem mondok fel a bíróságon*”¹⁵⁹² címmel jelenik meg hír a médiában, súlytalannak, talán kicsit komikusnak is tűnhet brandingről, onboardingról, wellbeingről, és offboardingról beszélni.

Legyünk azonban optimisták, mint Lábady Tamás (lásd lejjebb). Induljunk ki abból, hogy a jelenlegi méltatlan helyzet megváltozik – fluktuáció viszont azután is lesz, így az sem a realitástól elrugaskodott gondolat, hogy annak optimális szinten tartása a bírósági humánerőforrás-gazdálkodás folyamatos feladata kell, hogy legyen. E feladat ellátásához pedig az eszközök széles skálája bevethető.

3.1. Branding

„*Én optimista vagyok és remélem, hogy a bírói kar egy pár év múlva olyan magas helyre kerül, ami méltó a bírói hivatáshoz és a bírósághoz.*”
Lábady Tamás (2015.)¹⁵⁹³

3.1.1. Fogalma

Egy vállalati márkaépítéssel foglalkozó cég¹⁵⁹⁴ Marty Neumeier amerikai szerzőtől idéz: a brand (márka) „*egy személy zsigeri érzése egy termékkel, szolgáltatással vagy szervezettel kapcsolatban*”. A márka a célközönség, az alkalmazottak, a partnerek elméjében létezik, a branding (márkaépítés) pedig annak befolyásolása, mit gondolnak, milyen véleménnyel vannak, mit éreznek a termék, szolgáltatás, szervezet iránt azok, akik kapcsolatba kerülnek vele. A lényeg pont az utóbbi: mi gondolhatjuk a termékünket, szolgáltatásunkat, szervezetünket (a továbbiakban az igazságszolgáltatással való párhuzam kedvéért a szervezet szót használom) a legjobbnak, a leghatékonyabbnak, a legvonzóbbnak, de „*your brand isn't what you say it is. It's what they say it is*”¹⁵⁹⁵. Más szóval: a brand az, „*amit más emberek mondanak rólad, amikor nem vagy a szobában*” (Jeff Bezos)¹⁵⁹⁶.

Minden szervezetnek van márkája, de nem mindegyik rendelkezik branding stratégiával. Amelyik igen, az igyekszik alakítani a hozzá kötődő képzettársításokat, nem hagyja, hogy a márka felemelkedése vagy leépülése a pusztá véletlenül, vagy a szervezettől független külső folyamatokon múljon.¹⁵⁹⁷

¹⁵⁹² https://hvg.hu/360/20240814_birosag-igazsagugyi-alkalmazott-fizetes-jegyzo - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 15.

¹⁵⁹³ PERES Zsuzsanna - BAGOSSYÉ KÖRTVÉLYESI Mária (szerk.): *Bírák vagyunk*. Budapest, OBH, 2019, 81.

¹⁵⁹⁴ <https://verzal.hu/mi-az-a-branding/> - a megtekintés időpontja 2024. július 9.

¹⁵⁹⁵ <https://www.martyneumeier.com/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.

¹⁵⁹⁶ <https://vizslattaposomalom.hu/a-branding-vagy-markaepites-lepesei/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.

¹⁵⁹⁷ <https://marketing21.hu/markaepites-5-lepesben-a-branding-alapjai/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.

A tudatos **márkaépítés** több okból is nagyon fontos, például, mert

- a szervezethez kapcsolódó képzettársítások, azaz a brand alapozza meg a szervezet hitelességét;
- a vásárlók, a partnerek, és az alkalmazottak is a márkához lojálisak, az a minőség záloga;
- a márka a folytonosság biztosítója, különösen a hosszú távra tervező szervezeteknél;
- a márkaépítés erősíti a szervezet belső kohézióját és külső kommunikációjának egységességét¹⁵⁹⁸.

A **branding** folyamatát az alábbi lépések egymásutánisága alkotja:

1. a szervezet küldetésének, céljának meghatározása;
2. célcsoport-definiálás (kiket szeretne a szervezet elérni);
3. a brand értékeinek, jellemzőinek, előnyeinek kidolgozása;
4. arculattervezés;
5. a márka „hangjának kitalálása” – mit és milyen stílusban kíván a szervezet kommunikálni;
6. a fentiek alapján lefektetett elvek gyakorlati alkalmazásának megkezdése¹⁵⁹⁹.

3.1.2. Jelentése az igazságszolgáltatásban

Hogy a közszféra egyes hivatásrendjeiben a branding dűbörög, arról könnyen megbizonyosodhatunk. Elég csak ellátogatnunk a <https://iranyasereg.hu/> oldalra: bátorság, erő, kitartás, bajtársiasság, rendíthetetlenység, és mindenekelőtt a legnemesebb küldetés: védeni a hazát. Tulajdonképpen nincs is nagy különbség a magán-, és a közszféra között ebből a szempontból: „a közszolgálati munkáltatói márka definiálása és kialakítása megegyezik az emberi erőforrás-gazdálkodás alapvető felfogásával, amely szerint a hatékony szervezeti működés feltételezi, hogy a munkaadó fél képes bevonzani, beilleszteni, megtartani és eredményesen foglalkoztatni a számára ideális munkavállalót... Ez a közszolgálat számára azt jelenti, hogy a társadalom szemében stabil és a közjót hatékonyan szolgáló intézményként definiálódik”.¹⁶⁰⁰

A bírósági szervezet brandje a köz bizalma aziránt, hogy a jogkereső igényét a független és pártatlan bíróság tisztességes eljárás során és ésszerű időn belül meghozott megalapozott, igazságos és méltányos döntéssel bírálja el, amely vitássá többé senki által nem tehető. Ez a brand (küldetés, ethosz) annál erősebb, minél jobban ismerik és tisztelik azt az emberek. Ha nem ismerik eléggé, akkor „tárjuk ki a törvénykezés csarnokának az ablakszárnyait az összes emeleten” (Juhász Andor)¹⁶⁰¹. Ha nem tisztelik eléggé, úgy dolgozzunk és úgy kommunikáljunk, hogy mindenki megértse, a bíróság a „társadalom lelkiismeretének élő megtestesülése, a jognak és igazságnak tiszteletre érdemes és sérthetetlen tekintélyű független őre” (Günther Antal)¹⁶⁰².

¹⁵⁹⁸ <https://marketing21.hu/markaepites-5-lepesben-a-branding-alapjai/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.

¹⁵⁹⁹ <https://viszlattaposomalom.hu/a-branding-vagy-markaepites-lepesei/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.

¹⁶⁰⁰ BIBA Sándor – SZABÓ Szilvia: A munkáltatói márka szerepe a közszolgálatban, különös tekintettel az Y-Z generációra. *Munkaügyi Szemle*, 2015/6.

¹⁶⁰¹ PERES Zsuzsanna - BAGOSSYNNÉ KÖRTVÉLYESI Mária (szerk.): *Bírák vagyunk*. Budapest, OBH, 2019, 93. oldal

¹⁶⁰² PERES Zsuzsanna - BAGOSSYNNÉ KÖRTVÉLYESI Mária (szerk.): *Bírák vagyunk*. Budapest, OBH, 2019, 51. oldal

Szükség van-e a bíróság iránti közbizalom erősítésére, az igazságszolgáltatás brandingjére ma Magyarországon, vagy már ott vagyunk azon a „méltó” és „magas” helyen, amiről Lábady Tamás beszélt a 2015-ben megjelent kötetben¹⁶⁰³? Egyáltalán, felelős-e, kell-e tennie a bírósági szervezetnek a közbizalom erősítéséért?

E pályamű keretei között maradva, kizárólag annak tárgyából és céljából kiindulva, az egyéb aspektusokat nem érintve, meggyőződésem szerint, ha a bírósági szervezetet mind a hivatáskereső, mind a már szolgálatukat gyakorlók számára vonzóbb és tiszteletre méltóbb munkahellyé akarjuk tenni, akkor a válasz igen. Az employer branding¹⁶⁰⁴ ma Magyarországon is elengedhetetlen eszköze a – különösen Z generációs¹⁶⁰⁵ – tehetségek megtalálásának és megtartásának, illetve általában az optimálisnál magasabb fluktuáció megelőzésének.

3.1.3. Branding-eszközök az igazságszolgáltatásban

3.1.3.1. Honlap

„A honlapod a holnapod”¹⁶⁰⁶ – árulja el nekünk „Az év honlapja” verseny weboldala. A Covid-19 járvány óta „az emberek egyre drasztikusabban támaszkodnak az online térre”¹⁶⁰⁷. A Kantar-Hoffmann kutatócég által az internet hazai állapotának elemzésére 2022 végén készített kutatás szerint¹⁶⁰⁸ a lakosság 80%-a a hét minden napján internetezik, és a weboldalak látogatása mellett a Facebook-ot is a netezők kétharmada használja napi szinten. Az internethasználat legfőbb eszközei mindinkább az okostelefonok, különösen a fiatalabb korosztályok számára.

Magyarország bíróságainak weboldala¹⁶⁰⁹ elnyerte Az Év Honlapja verseny különdíját 2019-ben¹⁶¹⁰. Felülete modern, reszponzív (valamennyi eszközhöz és kijelzőmérethez rugalmasan alkalmazkodó), könnyen és gyorsan navigálható. Az employer brandingnek való tartalmi megfelelés szempontjából azonban azt három szempontból javaslom fejleszteni:

a) erősebben kellene közvetítenie az igazságszolgáltatás brandjét (küldetését, ethosát).

Függetlenség, pártatlanság, tisztességes eljárás, bírói hatalom – minderről a jogkereső közönség nagyon keveset olvashat a honlapon, azt sem a weboldal központi helyén. Példaként említeném, hogy a Bíróságok Napja alkalmából tartott ünnepségről megjelent hír¹⁶¹¹ mindössze 164 szavas, nem idéz az elhangzott beszédekből és azok nem is linkelhetők.

A tudósítás ugyan szerepel a főoldal legfontosabb üzeneteket bemutató, lapozható, ún. hero section¹⁶¹² blokkjában, de lejjebb már a „hétköznapi” hírek rovatban akadhatunk rá, az új e-úrlapokról kiadott információ mellett. Úgy gondolom, nem felesleges „giccs”, ha a bíróságok külső honlapja minden érdeklődő számára érzékelteti, miért lehetünk büszkéek szeretett hivatásunkra.

¹⁶⁰³ PÁSZTOR Erika Katalina (szerk.): *Hívás-tudat építéset*. Győr, Győri Ítéltábla, 2015, 18., 22.

¹⁶⁰⁴ <https://www.hrportal.hu/employer-branding.html> - a megtekintés dátuma 2024. július 10.

¹⁶⁰⁵ <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=gener%C3%A1ci%C3%B3k#vhid=BPGCLoUnLKYuXM&vssid=l> – a megtekintés dátuma 2024. július 10.

¹⁶⁰⁶ <https://www.azevhonlapja.hu/hir/124/a-honlapod-a-holnapod> - a megtekintés dátuma 2024. július 10.

¹⁶⁰⁷ <https://triggr.hu/blog/milyen-a-jo-weboldal/> - a megtekintés dátuma 2024. július 10.

¹⁶⁰⁸ https://nmhh.hu/cikk/235951/Internethasznalati_szokasok_digitalis_media_es_tartalomfogyaszta - a megtekintés dátuma 2024. július 12.

¹⁶⁰⁹ <https://birosag.hu/> - a megtekintés dátuma 2024. július 12.

¹⁶¹⁰ <https://www.azevhonlapja.hu/dijazottak/dijat-nyert-weboldalak-2019> - a megtekintés dátuma 2024. július 12.

¹⁶¹¹ <https://birosag.hu/hirek/kategoria/birosagokrol/birosagok-napja-2024> - a megtekintés napja 2024. július 22.

¹⁶¹² <https://boarit.com/hogyan-keszul-egy-weboldal-egyedi-fooldal-latvanyterve/> - a megtekintés napja 2024. július 22.

b) Több információt hordozhatna a bírósági életpályáról és a bíróságról mint munkahelyről.

A weboldal – helyesen – a főoldal tetején külön nevesíti az ÉLETPÁLYA menüpontot. Azon belül egy-egy aloldalon megoszt néhány ismeretet az öt igazságügyi alkalmazotti munkaköri csoportról. Száraz tényeket, amelyek szerintem senkinek sem hozzák meg a kedvét a jelentkezéshez, pályázáshoz. Sajnos nem indulhatunk ki abból, hogy egy **Y vagy Z generációs** középfokú végzettségű fiatal vagy ifjú jogász munkakeresőnek evidens, hogy a bírósági szervezet a legjobb választás, ha jövőjét az állami szférában képzei el. Hasznos lenne ezért szemléltetni, mit nyújthat az igazságszolgáltatás számukra, a **nekik fontos** munkahely-választási preferenciák tekintetében. Melyek ezek?

Egy 2021-ben megjelent tanulmány¹⁶¹³ szerint az első 10 szempont, ebben a sorrendben (tehát az alapfizetés csak a harmadik helyen áll):

- jó munkahelyi légkör;
- jó munkahelyi környezet;
- alapfizetés;
- előrelépési lehetőségek;
- a munka és a magánélet egyensúlya;
- őszinte és nyílt kommunikáció a vállalatvezetés irányából;
- érdekes, kihívást jelentő munka;
- rugalmas munkaidő;
- képzések és a szakmai fejlődés biztosítása;
- a munkatársak személye.

Azt gondolom, a felsoroltak között több olyan is van, amiben nagyon jók vagyunk, és nem indokolatlan „önreklám”, ha ezt meg is mutatjuk. Különösen, mert az említett két korosztály utánanéz a lehetőségeinek, és ezt elsősorban az interneten teszi.

c) A weboldal hírszekciója is vonzóbb lehetne azok számára, akik meg akarják ismerni az ítélkezést, akik pályaválasztás előtt állnak, vagy akik már a szervezetben dolgoznak.

Jelenleg a hírszekció KIEMELT HÍREK / ÜGYFELEKNEK / BÍRÓSÁGOKRÓL / MAGAZIN részekből áll. Bizonyára a MAGAZIN rovat¹⁶¹⁴ lehetne a leginkább alkalmas az employer branding céljaira, azonban ott a legutóbbi tudósítás 2020 márciusi.

Amennyiben az aloldal mellőzése tudatos, helyesebb lenne azt a honlapról teljesen levenni, ugyanis *„nincs annál kiábrándítóbb, mint azt látni, hogy az utolsó aktivitás, bejegyzés az oldalon (vagy akár a közösségi oldalon) évekkal ezelőtt készült”*¹⁶¹⁵. Ehelyett azonban az a véleményem, hasznosabb lenne annak – kétségkívül az igazságszolgáltatáshoz méltó, ergo mértéktartó – használata. Ellenkező esetben Vas Gereben szavai lesznek ránk igazak, miszerint *„álszemérmünk a munkát szégyenli”*¹⁶¹⁶.

¹⁶¹³ file:///C:/Users/AdorjanCs/Downloads/flptiffany,+jelenkori_016_001-002_059-067.pdf – a megtekintés dátuma 2024. július 22.

¹⁶¹⁴ <https://birosag.hu/hirek/kategoria/magazin> - a megtekintés dátuma 2024. július 22.

¹⁶¹⁵ <https://www.ryckposter.hu/az-elavult-weboldal-arulkodo-jelei/> - a megtekintés dátuma 2024. július 22.

¹⁶¹⁶ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BFAF/alszemerem-1D573/> - a megtekintés dátuma 2024. július 22.

3.1.3.2. Sajtó [public relations (pr)]

Az Európai Public Relations Szövetség (CERP) szerint „a public relations a kommunikáció tudatos szervezése. A public relations menedzsmenti, irányítási tevékenység. A public relations célja elérni az egyének, a szervezetek és a környezetük közötti kölcsönös megértést és létrehozni a kölcsönös előnyökön alapuló kapcsolatokat, a kétirányú kommunikáció útján”. A pr a kommunikációs stratégia egyik eleme, „hívhatjuk közkapcsolatnak, nyilvánosság-menedzselésnek vagy hírnévgondozásnak is”¹⁶¹⁷.

Mint ma már a világ összes országára, Magyarországra is igaz az az állítás, hogy nemcsak a magán-, hanem a közszféra, **a közszolgálat is kommunikál**, ezen belül végez pr tevékenységet. „A közszolgálati kommunikáció alatt a hatékony és hatásos közszolgálatot közvetlenül vagy közvetetten segítő, többségi állami tulajdonnal rendelkező szervezetek által végzett vagy kontrollált kommunikációt értjük”¹⁶¹⁸. Habár a politikai motivációval nem rendelkező közszolgálati szereplők hajlamosak idegenkedni a külső kommunikációtól, hangsúlyozni kell, hogy az „a közbizalom formálásának fontos tényezője. A közszféra számára tehát megkerülhetetlen feladat, hogy az állampolgárok az összes hátráltató tényező ellenére is megkapják a megfelelő tájékoztatást a médián keresztül az állami intézmények tevékenységéről”¹⁶¹⁹.

Az igazságügyi alkalmazotti fluktuáció jelenlegi állapota véleményem szerint **dinamikus proaktív válságkommunikációt** indokol. Mit jelent ez?

a) „A válságkommunikáció az a folyamat, amelynek keretében a működési zavar leküzdését szolgáló hírek, üzenetek, információk, vagyis 'kommunikék' továbbítása történik”¹⁶²⁰. Először is **be kell mutatni**, meg kell értetni a közvéleménnyel a fennálló krízishelyzetet és annak lehetséges következményeit. Olyan médiumokon keresztül, amelyek révén az üzenet valóban el tud jutni a széles nyilvánossághoz, és nem csak egy szűk, az igazságszolgáltatás helyzete iránt bármilyen okból érdeklődő réteghez. Másrészt – természetesen a szenzációhajhászás elkerülésével –, de olyan kommunikékkal, amelyek e médiumokban valóban hírértéket képviselnek, ellenkező esetben azt a szerkesztőség nem fogja megjelentetni.

b) Amennyiben sikerült a közvéleményben tudatosítani a válság tényét, annak súlyosságát és lehetséges következményeit, a második lépés, hogy a felelősökre mutogatás helyett be kell mutatni a **megoldás** módját és azt a szerepet, amit a bírósági szervezet a folyamatban be tud tölteni. Ennek alapja az igazságügyi alkalmazottakra is kiterjedő **HR stratégia**, amely rövid, közép- és hosszú távon egyaránt megjeleníti az igazságszolgáltatás emberi erőforrás-gazdálkodási (EEG) céljait, és a célok eléréséhez szükséges feltételeket.

Mint minden HR stratégiának, ennek is az alábbi elveket kell követnie¹⁶²¹:

- *környezeti adaptivitás* (becsontosodott struktúra helyett a társadalmi és a technológiai változásokhoz való alkalmazkodás);
- *gazdaságosság* (a felelős gazdálkodás és a kiszámítható, biztos életpálya egyensúlya mentén);
- *fenntarthatóság* (azaz a stratégia tartalmazza az élethivatásban tartás kelléktárát, beleértve a karrierlehetőségeket, a képzési szisztémát, illetve az egyéb motivációs eszközöket).

¹⁶¹⁷ <https://www.probusiness.hu/mi-az-pr/> - a megtekintés dátuma 2024. július 27.

¹⁶¹⁸ https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3388/1/VT_2018n4p68.pdf - a letöltés dátuma 2024. július 26.

¹⁶¹⁹ https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3388/1/VT_2018n4p68.pdf - a letöltés dátuma 2024. július 26.

¹⁶²⁰ https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4419/1/VT_2005n4p23.pdf - a megtekintés dátuma 2024. július 30.

¹⁶²¹ <http://old.ommik.hu/index.php/tudasbazis/hr-menedzsment/128-2-a-human-eroforras-strategia> - a megtekintés dátuma 2024. július 30.

3.1.3.3. Társadalmi felelősségvállalás [Public Social Responsibility (PSR)]

A közszféra társadalmi felelősségvállalása „a jogszabályok által előírt kötelezettségeken túlmutató – önként, önerőből vállalt, erkölcsi, etikai indíttatású – feladatként, felelősségként” határozható meg, „mely az érintett szervezet szervezeti kultúrájából fakad, illetve annak részévé válik, s így kihat a szervezet tagjainak magatartására”¹⁶²². „A PSR legfontosabb célterületei: a fenntartható fejlődés, az egyenlő bánásmód, az esélyegyenlőség biztosítása, a felzárkóztatás, a környezetvédelem, a természetvédelem, az inkluzivitás, az átláthatóság, az akadálymentesítés, prevenció és egészségfejlesztés, önkéntes kulturális-szociális szolgáltatások stb.”¹⁶²³

Az OBH elnöke 2020. május 5-én, a 2018. évről szóló beszámolója megvitatásakor az alábbiakat válaszolta a Parlamentben az egyik képviselői felszólalásra:

„Azt mindenkor ki kell hangsúlyoznunk valóban, hogy a bíróságoknak, mondhatom, hogy talán kizárólagos szerepe az ítélkezés, következésképpen az egyéb irányú társadalmi szerepvállalás minimalizálása szükséges.

A nyitott bíróság valóban, ahogy képviselő úr is kiemelte, abban a körben fontos, hogy az általános és középiskolás gyermekek megismerjék a bíróságokat, a bíróságok működését és az igazságszolgáltatás szerepét”¹⁶²⁴.

Véleményem szerint a bíróságok iránti közbizalom erősítésének, ezáltal a szervezet branding tevékenységének legjobb hosszú távú eszköze **a fiatalok jogismeretének és jogtudatosságának fejlesztése**. Ennek módja a tárgyalások látogatása mellett az állampolgári ismeretek tantárgy oktatásába való bekapcsolódás is lehet, hiszen annak tematikájába beletartozik az igazságszolgáltatás rendszerének bemutatása, sőt, a tantárgy oktatása keretében javasolt szituációs gyakorlatként egy fiktív eljárás lefolytatása is¹⁶²⁵.

Tudom, az oktatási tevékenység időt és energiát von el a bíraktól, de attól tartok, az ítélkezés és a jogérvényesítés alapjainak megismertetését más nem fogja megtenni, ha mi nem tesszük meg, és más nem is tudja úgy megtenni, ahogy mi tudjuk. Amit pedig az emberek nem ismernek, attól legfeljebb félnek, nem pedig becsülik.

3.2. Onboarding

„Az onboarding egy véges folyamat, aminek viszont szinte vég nélküliek a hatásai.”
(Incze Johanna)¹⁶²⁶

Fogalma Az onboarding – azaz a munka világára vonatkoztatott – szervezeti szocializáció annak folyamata, miként válik az új dolgozó a közösség részévé, miként sajátítja el a munkakörének ellátásához szükséges tudást és a szervezeti kultúrát¹⁶²⁷. Az **integráció** a tartós elkötelezettség alapja, komoly gyakorlati jelentőséggel bír mind az egyén, mind az őt befogadó szervezet szempontjából. „A sikeres szocializációt az egyén úgy éli meg, hogy a munkaszervezet már teljes jogú tagjának tekinti őt, rendszeresen pozitív visszajelzéseket kap társaitól és főnökétől, ő maga is alapvetően elégedett a jelenlegi helyzetével és azzal a fejlődési (előrejutási) perspektívával, amelyet az adott szervezet biztosít a számára”¹⁶²⁸.

¹⁶²² https://mersz.hu/dokumentum/dj276aku_31 - a megtekintés dátuma 2024. július 31.

¹⁶²³ https://mersz.hu/dokumentum/dj276aku_31 - a megtekintés dátuma 2024. július 31.

¹⁶²⁴ <https://www.parlament.hu/documents/10181/1569934/ny200506.pdf/9183164a-1140-05d8-fc3b-d0f96006103e?t=1589267930552> - a megtekintés dátuma 2024. július 31.

¹⁶²⁵ <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=%C3%A1llampolg%C3%A1ri+ismeretek+t%C3%A9ma%C3%B6r%C3%B6k> - a letöltés dátuma 2024. július 31.

¹⁶²⁶ <https://www.viapan.hu/hu/blog/allaskeresesi-tippek/onboarding> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.

¹⁶²⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/Szervezeti_szocializ%C3%A1ci%C3%B3 - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.

¹⁶²⁸ https://web.archive.org/web/2019111195301/http://bozsarcoaching.hu/wp-content/uploads/2009/07/munkahelyi_szocializacio_bme.pdf - a letöltés dátuma 2024. augusztus 14.

A folyamat négy fő feladat megvalósítását feltételezi az új munkavállaló részéről¹⁶²⁹:

- a munkakör ellátásához szükséges ismeretek megtanulását (*task mastery*);
- a szervezetben betöltött szerep tudatosulását és az azzal való azonosulást (*role clarification*);
- a szervezeti kultúra elemeinek (belső normák, szokások, a szervezetre jellemző vélekedések) megismerését és visszatükröződését a dolgozó magatartásában, illetve a környezettel való viszonyában (*acculturation*);
- a szervezeten belüli emberi kapcsolatok szélesítését és elmélyítését (*social integration*).

Az onboarding három szóval jellemezhető: **bevezetés, betanítás, beillesztés**. Az utóbbi, a beillesztés az, amit a szervezetek a legtöbbször figyelmen kívül szoktak hagyni¹⁶³⁰, holott anélkül nem alakul ki a dolgozói elköteleződés, az egyén nem lesz motivált a szervezeti célok iránt, és jóval nagyobb eséllyel hagyja el előbb-utóbb a munkahelyét. A sikeres onboarding tehát a pesszimális fluktuáció megelőzésének nagyon hatékony eszköze. „*Gyorsabb elköteleződést, jobb munkateljesítményt és termelékenységet eredményez, valamint a foglalkozási stressz és a kilépési szándék csökkenését*”¹⁶³¹. Sőt, emeli a korábban már taglalt employer brandinget is, egyszerűbbé téve a toborzás és a kiválasztás folyamatát¹⁶³². A beilleszkedett munkavállaló a szervezet jó hírét viszi, erősítve annak társadalmi elfogadottságát.

¹⁶²⁹ https://web.archive.org/web/20191111195301/http://bozsarcoaching.hu/wp-content/uploads/2009/07/munkahelyi_szocializacio_bme.pdf - a letöltés dátuma 2024. augusztus 14.

¹⁶³⁰ <https://brandma.hu/cgweb/onboarding-jelentese/> - a megtekintés napja 2024. augusztus 14.

¹⁶³¹ <https://teamguide.hu/onboarding-jelentese/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.

¹⁶³² <https://www.viapan.hu/hu/blog/allaskeresesi-tippek/onboarding> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.

3.2.2. Jelentése a bírósági szervezetben

Az onboarding integrációs folyamata az igazságügyi alkalmazottak esetében annyiban tér el a privátszférától, amennyiben más az igazságszolgáltatás élethivatásszerű szolgálatának szervezeti kultúrája, és az abban betöltött szereppel való azonosulás jelentősége. A különbséget azzal érzékeltetném, **mit írhatna a jogviszonyról egy onboarding kézikönyv** (amelynek egységes bevezetését fontosnak tartom, lévén az „a közös munka korai szakaszában értékes kommunikációs eszköz lehet”¹⁶³³). Nos, szólhatna például így:

Az onboarding kézikönyv igazságügyi alkalmazotti jogviszonyról szóló fejezete

„A személyi adatok és az önéletrajz a legtöbb étteremben nagyon keveset nyom a latban, ha egyáltalán érdekel valakit. Megállja a helyét? **Képes-e a szolgálatra?** Számíthatok-e rá, hogy holnap is pontosan érkezik, és nem hagyja cserben a társait? Csak ez számít.”
Anthony Bourdain

A kézikönyv e fejezete az igazságügyi alkalmazotti jogviszonyról oszt meg néhány gondolatot és információt az olvasóval. Elnézést a fenti „éttermi” hasonlatért, de azt hiszem, az rávilágít arra, mennyire hiányzik egy szó a fejezet címéből. Ez a szó a **szolgálat**.

A bíróságokon bírák és igazságügyi alkalmazottak dolgoznak. Közös bennünk, hogy mi, akik a bírósági szervezet tagjai vagyunk, egytől-egyig szolgálatot teljesítünk. Ez a szolgálat az állam **igazságszolgáltatási közfeladatának** ellátása. A közfeladathoz az igazságügyi alkalmazottak a munkaköri csoportjuk szerepe szerint járulnak hozzá. Az igazságszolgáltatás működéséhez mindegyik igazságügyi alkalmazotti munkaköri csoport **nélkülözhetetlen**.

<i>A bírósági szervezetben dolgozó igazságügyi alkalmazottak munkaköri csoportjai és a munkaköri csoportok szerepe az igazságszolgáltatás működésében:</i>	
Munkaköri csoport	Az igazságszolgáltatás működésében betöltött szerep
Bírósági titkárok	Szakvizsgázott jogászok, akik egyes, törvény által meghatározott ügycsoportokban önálló hatáskörrel (önálló felelősséggel, aláírási joggal) ügydöntő tevékenységet látnak el, emellett készülnek a bírói hivatásra, hiszen közülük kerülnek ki a jövő bírái.
Bírósági fogalmazók	Egyetemi állam- és jogtudományi diplomával rendelkező, sikeres versenyvizsgát követően a bírósági szervezetbe bekerült jogászok, akik a hároméves joggyakorlat alatt a bírósági titkári és a bírói hivatáshoz szükséges gyakorlati ismereteket sajátítják el, készülve a jogi szakvizsgára.
Tisztviselők	Közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, és számos munkaszervezeti egységben a) segítik az igazságszolgáltatási tevékenység ellátását, vagy b) biztosítják az ahhoz szükséges feltételeket. Vannak köztük bírósági ügyintézők; végrehajtási ügyintézők; cégszerkesztők; jegyzőkönyvvezetők; elnöki, ügyfélszolgálati és kezelőirodai, gazdasági hivatali tisztviselők; informatikusok; könyvtári és irattári dolgozók. Többen közülük vezetői megbízással irányítják az adott munkaszervezeti egységet.

¹⁶³³ <https://nofluffjobs.com/hu/log/it-hr/onboarding-kezikonyv/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.

Írnokok	Legalább középfokú végzettséggel rendelkeznek és ügyviteli, adminisztrációs feladatokat látnak el. Lehetnek köztük jegyzőkönyvvezetők és cégszerkesztők (ha a munkakörökben még nem rendelkeznek három év szakmai gyakorlattal), illetve többségük leíró, ők civilisztikai ügyekben leírási és ügyviteli munkát végeznek.
Fizikai dolgozók	A bírósági szervezet működéséhez szükséges egyéb feltételeket biztosítják szakmunkásként, betanított munkásként vagy segédmunkásként. Ők a hivatalsegéd, a gépjárművezetők, a karbantartók, a rendészek, a takarítók. Különbség köztük és a többi foglalkozási csoport között leginkább abban van, hogy illetményük nem fizetési osztályba és fokozatba sorolás alapján alakul ki, hanem a munkáltatóval való közös megegyezés eredményeként.

Az igazságügyi alkalmazotti jogviszonya **kinevezéssel** és annak elfogadásával jön létre. A kinevezés szólhat határozatlan vagy legfeljebb öt évig tartó határozott időre. A kinevezéskor legfeljebb hat hónap próbaidő köthető ki. Az igazságügyi alkalmazotti munkakörét a kinevezési okirat tartalmazza, a munkakörhöz tartozó feladatokat pedig a munkaköri leírás. Kinevezésekor mindkettőt át kell adni a részére. A szolgálat megkezdése előtt esküt tesz, **ezen eskü szellemében kell szolgálatát mindvégig teljesítenie:**

„Én, (az eskütevő neve) fogadom, hogy Magyarországhoz és annak Alaptörvényéhez hű leszek, jogszabályait megtartom és másokkal is megtartatom; igazságügyi alkalmazotti tisztségemet a magyar nemzet javára gyakorlom. A munkaköri kötelezéseimet részrehajlás nélkül, lelkiismeretesen, kizárólag a jogszabályoknak megfelelően, pontosan, a legjobb tudásom szerint teljesítem.

(Az eskütevő meggyőződése szerint)

Isten engem úgy segítjen!”

Az igazságügyi alkalmazotti jogviszonyból **jogok és kötelezettségek** fakadnak. E jogokat és kötelezettségeket az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény III. Fejezete szabályozza (<https://njt.hu/jogszabaly/1997-68-00-00>).

A kötelezettségek közül az alábbi négyet szeretném kiemelni: az igazságügyi alkalmazotti köteles

- 1. feladatait az esküjéhez híven, a jogszabályoknak és a munkaköri leírásban foglaltaknak, valamint a vezetői utasításoknak megfelelően a legjobb tudása szerint, az elvárható gondossággal és pártatlanul végezni;**
- 2. a bíróság igazságszolgáltatási közfeladatának ellátása érdekében a többi igazságügyi alkalmazottal együttműködni;**
- 3. a részére előírt képzésen, illetve rendszeres továbbképzésen részt venni;**
- 4. a munkahelyén kívül is a bírósági szervezethez és a munkaköréhez méltó magatartást tanúsítani.**

Az igazságszolgáltatás szolgálatával járó fenti *kötelezettségek* fontosságának kiemelésével egyidejűleg hangsúlyozni kell azt is, hogy az igazságügyi alkalmazotti jogviszonyból fakadó *jogok* együttese ugyanakkor olyan **bíróági életpályát** alkot, amely a privátszférához képest **előnyöket** biztosít. Ilyenek

- a kiszámítható előmenetel,
- az állás stabilitásának magasabb szintje,
- a magánszférában megszokottnál szélesebb körű személyi többletjuttatások (<https://njt.hu/jogszabaly/2013-5-B0-4T.6>),
- a szolgálati idő jubileumi jutalommal,
- az érdemek soron kívüli előresorolással vagy címadományozással

történő elismerése.

Az „életpálya” szó azt fejezi ki, hogy a bírák és az igazságügyi alkalmazottak foglalkozásukat, az általuk betöltött szolgálatot **élethivatásul** választják, azt nem rövid- vagy középtávú karrierlehetőségnek tekintik.

Az igazságügyi alkalmazottak élethivatásukat változó jogszabályi és egyre fejlődő informatikai környezetben gyakorolják, ezért az **élethosszig tartó tanulás** mindennapjaik szerves részét képezi. Ehhez a bírósági szervezet online és személyes jelenlétet igénylő központi és helyi képzések szervezésével, az önképzés és a továbbtanulás támogatásával, szakkönyvtár fenntartásával és a gyakorlottabb, nagyobb tudású kollégák ismereteinek mentorálás útján való átadásával egyaránt segítséget nyújt. A tudásátadás a bírósági szervezetben a **kollegialitás** része, ezért amennyiben a pályakezdő kolléga bármilyen kérdésben szakmai segítségre szorul, kérem forduljon bizalommal bármely munkatársához, beleértve a bíróság vezetőit is. A ... bíróságon az oktatásfelelősi feladatokat ... látja el, akinek a munkáját oktatásszervező segíti. Képzési igény náluk akár szóban, akár írásban előterjeszthető.

A bírósági szervezetben a kollegialitás nem csak a tudás átadásában, hanem az egymással való **törődésben** is megnyilvánul. A bírósági szervezet dolgozói **közösséget** alkotnak, az elnehezült élethelyzetbe került dolgozókat igyekszünk erőnkhez mérten támogatni. Többek között ezzel (is) foglalkozik a ... A bíróságok vezetői valamennyien feladatuknak tekintik a közösség összetartó erejének erősítését, mert az a munkahelyi jóllét egyik legfontosabb összetevője.

Az említett munkahelyi jólléthez hozzátartozik a szervezeten belüli **kommunikáció** is. Nincs rosszabb, mint a problémák magunkban tartása, ezért amennyiben a Tisztelt Olvasónak akár az igazságügyi alkalmazotti szolgálati jogviszonyával, akár a munkatársakkal vagy a vezetőkkel való együttműködéssel, akár a napi szakmai kihívásokkal kapcsolatban kérdése van vagy nehézségekbe ütközik, kérem kérdését tegye fel, problémáit ossza meg munkahelyi vezetőivel. ***A bíróságokon a vezetők ajtaja mindig nyitva áll.***

3.2.3. Eszközei a bírósági szervezetben

A legfontosabb onboarding eszközök egy büntető ügyszakos jegyzőkönyvvezetői pozíció példáját segítségül hívva:

3.2.3.1. A toborzás és a kiválasztás szakaszában

a) Álláshirdetés

Egy álláshirdetés az egyik bíróság Facebook oldaláról:

„... Bíróság felvételt hirdet

jegyzőkönyvvezető munkakör betöltésére

... napjától.

Képesítési feltétel:

- középfokú iskolai végzettség
- okirattal igazolt gépirástudás (felvételnél szövegírás másolásra és diktálásra)

Főbb feladatok:

- tárgyaláson jegyzőkönyv vezetése
- iratokkal kapcsolatos ügyintézés

Személyes jellemzők: önálló munkavégzés, megbízhatóság, precizitás, lényeglátás.

Elvárás: Microsoft Office és/vagy LibreOffice felhasználói szintű ismerete.

Előnyt jelent a jegyzőkönyvvezetői munkatapasztalat.

Munkavégzés helye: ...

Kinevezés módja: határozott idő próbaidővel.

Munkaidő: hétfőtől péntekig 8 órás munkaidőben, eltérő munkarend meghatározott keret között igényelhető.

Illetmény: az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVII. törvényben meghatározottak szerint, plusz cafeteria és egyéb adható juttatások.

Alkalmazási feltétel az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyára vonatkozó **1997. évi LXVIII. tv. 11. §-ának (4)** bekezdése **alapján kiállított hatósági erkölcsi bizonyítvány**, mely szerint a (4) bekezdésben meghatározott körülmények a pályázóval szemben nem állnak fenn.

Az önéletrajzokat a ... címre kérjük küldeni.

Vajon vonzó-e ez az álláshirdetés az alábbi kritériumok alapján¹⁶³⁴ (a választ az olvasóra bízom):

- az álláshirdetés a munkáltató ajánlata, abból ki kell derülnie, miért érdemes az adott munkahelyen dolgozni, mik a szervezet erősségei – és azt tudni kell kommunikálni is;
- az álláshirdetésnek fel kell keltenie és fenn kell tartania a figyelmet;
- legyen könnyen olvasható és meggyőző, ne csak a korábbi sablonok másolata, esetleg idejétmúlt információval (LibreOffice);
- nem csak a HR-es következtet az önéletrajz kinézetéből az álláskereső személyiségére, hanem a potenciális pályázó is a szervezet minőségére;
- abból kell, hogy érezze az olvasó, a munkáltató nem csak az első munkanapon akar vele foglalkozni, hanem tényleg fontos lesz a szervezet számára.

b) Interjú

*„Az embereket a képességeik alapján veszik fel, aztán a hozzáállásuk miatt rúgják ki”*¹⁶³⁵ (illetve a bírósági szervezetre inkább az az igaz, hogy – amint erről már volt szó – éppenséggel sokszor cipeli a rossz hozzáállású dolgozókat is). Ezért nálunk talán még fontosabb az állásinterjú, felvételi elbeszélgetés során a hozzáállás, a motiválhatóság, az együttműködési képesség felmérése. A büntető ügyszakos tárgyalási jelenlét ráadásul sokakat elrettent, másokat viszont inspirál, de kevesen tudják, vajon mit jelent a gyakorlatban és hogyan zajlik a valóságban. Megfontolható lehet ezért **próbamunkanap** tartása egy nyilvános büntető tárgyalás megtekintésével, a jegyzőkönyvvezetői feladatok és felelősség bemutatása céljából.

Az állásinterjúkat a bíróságokon bírósági vezetők, azaz vezetői tisztséget betöltő bírák tartják. Bizonyára sokan gondolják közülük azt, hogy ők, akik komoly ügyekben felelős döntéshozóként rendszeresen tárgyalnak, hallgatnak meg feleket, vádlottakat, tanúkat és szakértőket, önmagában emiatt kiváló interjúztatók is, így (amellett, hogy a pályázók gépirástudását természetesen le lehet és le is kell mérni), képesek arra, hogy a büntető ügyszakos jegyzőkönyvvezetői pozícióra megtalálják a legalkalmasabb jelöltet. Azonban a napokban készítettem életútinterjút egy több, mint tíz éve nyugalmazott, korábban vezetőként szolgáló bírótársunkkal, akivel egyetértek, amikor úgy fogalmazott: *„tudod, az igazgatási munka teljesen külön szakma”*. Nos, ha az, akkor a HRM fortélyait, beleértve a hatékony állásinterjú lebonyolításának szabályait és trükkjeit is hasznos lenne **oktatni a vezetők részére**.

3.2.3.2. A bevezetés és a beillesztés szakaszában

a) Onboarding kézikönyv

A már említett kézikönyv *„olyan útmutató, amely alapvető információkat tartalmaz a vállalatról, beleértve annak történetét, kultúráját, fontosnak tartott értékeit, a napi rutinokat és hasznos tippeket az új munkahelyen való beilleszkedéshez”*¹⁶³⁶. Az akár már az első munkanap előtt megosztható az új munkatársakkal, fontos közvetítője a szervezeti kultúrának, és lényeges, hogy tömör legyen, világos, mindenki számára érthető üzenetekkel.

¹⁶³⁴ <https://elmenyhr.hu/vonzo-allashirdetese-kellekei/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.

¹⁶³⁵ <https://teamguide.hu/onboarding-folyamat/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.

¹⁶³⁶ <https://nofluffjobs.com/hu/log/it-hr/onboarding-kezikonyv/> - a megtekintés napja 2024. augusztus 14.

A bírósági felhasználásra készíthető kézikönyv (kalauz) az alábbi részekből állhat:

Előszó (elnöki köszöntő) - (1 oldal)

- I. *A bírósági szervezet feladatáról és az egyes ügyszakokról – (2 oldal)*
- II. *A bírósági szervezet felépítéséről és irányításáról – (2 oldal)*
- III. *Az adott törvényszék bíróságairól általában – (2 oldal)*
- IV. *Az igazságügyi alkalmazotti jogviszonyról – (3 oldal)*
- V. *Az integritásról – (2 oldal)*
- VI. *Az adatvédelemről – (2 oldal)*
- VII. *Az informatikai biztonságról – (2 oldal)*
- VIII. *A bírósági ügyvitelről – (3 oldal)*

Zárszó (hasznos információk) – (3 oldal)

A kézikönyvből az újdonsült, betanítandó büntető ügyszakos jegyzőkönyvvezető már az integritási, informatikai biztonsági, adatvédelmi és ügyviteli oktatás előtt megszerezheti a legalapvetőbb, „el nem évülő” tudást, továbbá a szervezeti kultúrába integrálódása is gyorsabban elindulhat. A kalauz a belső honlapon elhelyezhető, ezáltal bármely dolgozó számára bármikor elérhetővé tehető, és általános tartalma miatt frissítése, hatályosságának felülvizsgálata csak időszakonként szükséges.

b) Mentorálás

„Az onboarding központi eleme a mentorálás, amely a szocializáció és a munkakörnyezethez való alkalmazkodás kulcsa”. „A mentor jelentése tanácsadó, aki szakmai támogatást és iránymutatást biztosít a hosszú távú fejlődés érdekében. Feladatai közé tartozik a mentorált szakmai képzése, karrierútjának támogatása és a munkahelyi kihívásokkal kapcsolatos tanácsadás”. „A hatékony mentor kiválasztásának kritériumai között szerepel a szakmai tapasztalat, a jó kommunikációs készség és a mentorálás iránti elkötelezettség. Fontos, hogy a mentorok képzési és támogatási rendszereket kapjanak, amelyek segítségével fejleszthetik mentorálási készségeiket és módszereiket.”¹⁶³⁷

Évek óta hallom, hogy egy jó büntető jegyzőkönyvvezető betanítása legalább egy év. Azt nem tudom, hogy mentorral vagy mentor nélkül, viszont azt gondolom, egy jó mentor az egész onboarding folyamat **motorja** lehet: gyorsíthatja és mélyítheti az új igazságügyi alkalmazott integrációját, hiszen

- a) segíti a munkakör ellátásához szükséges ismeretek megtanulását (*task mastery*);
- b) példaként szolgál a szervezetben betöltendő szerep megértéséhez (*role clarification*);
- c) közvetíti a szervezeti kultúra elemeit (*acculturation*), és
- d) partner a szervezeten belüli emberi kapcsolatok szélesítéséhez (*social integration*).

Az igazságügyi alkalmazottak mentorait ki kell választani, ki kell képezni és meg kell becsülni. A képzés törvényszéki szinten a leghatékonyabb, míg a megbecsülésnek **anyaginak** (is) kell lennie, és *nem csak jelképes mértékben*. A mentorálás ugyanis időigényes energiabefektetés, amely felelősséggel jár, mert ha a szervezeti szocializáció sikertelen, a távozás esélye sokkal nagyobb.

¹⁶³⁷ <https://hrmaster.hu/blog/a-mentoralas-mint-az-onboarding-legutosebb-eszkoze> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 15.

A mentorálás a bírósági szervezetben intézményesítendő élethosszig tartó tanulás (**lifelong learning**) – lásd a wellbeing részben – mozaikdarabja, és nem csak a mentorált számára, akinél ez a tudásszerzés kezdete. Többször is hallottam tanulókört tartó bírótársaimtól, milyen jó, hogy a felkészülés apropójaként rendszerezetten tudják áttekinteni az előző tanulókör óta bekövetkezett jogszabály-változásokat. Ehhez hasonlóan, a mentor igazságügyi alkalmazott tisztviselők is – akik az ügyviteli tudás és gyakorlat bástyái az igazságszolgáltatásban – képzők és képzendők egyszerre, hiszen jogszabály-ismeretüket folyamatosan frissen kell tartaniuk, illetve érdemes részükre emellett olyan workshopokat szervezni, ahol egymással találkozhatnak, módszereik és tapasztalataik megvitatása céljából.

c) Nyomon követés

Az onboarding négy fő feladatának teljesülését a munkáltatónak érdemes mérnie, legkésőbb a mentorálás lezárultakor. A nyomon követés mindkét félnek előnyös: a (jó esetben) beilleszkedett dolgozónak visszajelzést ad a szervezeten belüli hasznosságáról, ezáltal növeli önbizalmát és motivációját, míg a munkáltató e kontroll útján korrigálhatja az onboarding hibáit, vagy fejlesztheti tovább annak egyes elemeit.

A nyomon követési „folyamat részét képezi az új kolléga **elégedettségének mérése, a rendszeres visszajelzés és teljesítménymérés**”¹⁶³⁸. Tudom, ismert a szervezetben a „kollegina ne elégedett legyen, hanem dolgozzon” attitűd, illetve azt is, az Iasz. 54/A. §-a alapján alkalmazott teljesítményértékelés (TÉR) mennyire diszfunkcionális. A dolgozói elégedettség azonban „*jelentősen meghatározza a munka hatékonyságát, a fluktuációt és a munkahelyi hangulatot*”¹⁶³⁹. Mérése ezért nem elvetendő az igazságszolgáltatásban sem. A teljesítménymérést pedig biztosan lehet másként csinálni, főleg, ha annak eredményéhez tényleges különbségtétel is fűződne.

A példaként felhozott büntető ügyszakos jegyzőkönyvvezető esetében a nyomon követés hasznos módja a **személyes elbeszélgetés vagy az anonim kérdőív** lehet, a munkatárs személyiségének nyitottsága függvényében.

[„Semmi bajom a világgal,

csak szimpatikusabb az a személy,

aki egyedül vagyok, mint aki társaságban.”¹⁶⁴⁰]

(Dékány Dávid)

- neki az anonim kérdőív megfelelőbb, főleg, ha némi gyanakvásérzet is vegyül az örömbé, amiért a munkáltató kikéri a véleményét a beillesztésére igénybe vett eszközökről.]

¹⁶³⁸ <https://skoll.hu/onboarding/> - a megtekintés napja 2024. augusztus 26.

¹⁶³⁹ <https://www.hrportal.hu/hr/dolgozoi-elegetettseg-20230710.html> - a megtekintés napja 2024. augusztus 26.

¹⁶⁴⁰ <https://www.citatum.hu/cimke/introvertalt> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 27.

3.3. Wellbeing

„Az általam folytatott interjúk alapján én is alá tudom támasztani, hogy nem csupán a pénz az, ami motiválja az embert, hanem sokszor találkoztam olyan esetekkel, amikor a munkavállalók azért szeretnék máshol dolgozni, mert nincs elegendő fejlődési lehetőségük, vagy nem kapnak elég megbecsülést, mint ahogyan azt megérdemelnék. Egy másik nagyon gyakori ok, ami a váltás mögött áll az, hogy egyszerűen nem tudják a munkát és a családot összeegyeztetni. Úgy érzik nincs életük, egy mókuserékben élnek, ami másból sem áll, minthogy felkelnek reggel, elmennek dolgozni és este hazaérnek. Voltak olyanok is, akik azt említették, hogy kimaradnak abból, hogy gyermekeik felnőnek. Elmondták, hogy számukra az ideális munkahely olyan, ahol van home office, nincs túlóra és rendszeres visszajelzést kapnak munkájukra vonatkozóan.”

(Kocsis Alexandra)¹⁶⁴¹

3.3.1. Fogalma

Wellbeing alatt pályaművemben a **munkavállalói jóllétet** fogom érteni, annak tudatában, hogy maga a „jóllét” kétségtelenül nagyobb halmaz: minden beletartozik, amitől az egyén fizikai, mentális/lelki, és szociális/társadalmi értelemben egészségesnek, teljesnek tekinthető¹⁶⁴². Természetes, ha kételyekkel viseltetünk a munkavállalói jóllét önálló kategóriaként való nevesítése iránt, főként annak tudatában, hogy „az élettél való elégedettség jobban befolyásolja a munkával való elégedettséget, mint fordítva”¹⁶⁴³. Könnyen belátható azonban az is: amennyiben az **ember** egy munka/hivatás kulcsszereplője, akkor a munkáltatónak igenis elemi érdeke tenni azért, hogy dolgozói pozitív érzéseket tápláljanak munkájuk iránt. „Számos kutatás alátámasztja, hogy a munkavállalók jóllétének, elégedettségének megteremtése pozitívan hat a vállalatok eredményességére, mivel a költségek csökkenésén túlmenően hozzájárul az eredményes szervezeti együttműködéshez, mérsékeli a munkavállalók hiányzását és a fluktuációt, erősíti a munkahelyi elköteleződést és a szervezet munkaerő-megtartási képességét”¹⁶⁴⁴.

A munkavállalói jóllét komplex fogalom, amely gyakorlatilag minden, munkával kapcsolatos tényezőt magában foglal – mindent, ami a tipikus munkavállaló elégedettség-tudatához hozzájárul. Vannak természetesen kiemelhető **specifikumok**¹⁶⁴⁵, úgymint:

- az előrelépési, karrierfejlesztési és továbbképzési lehetőségek;
- a vezetés színvonala és stílusa, illetve a vezetői visszacsatolás;
- a munkavégzés fizikai feltételei, biztonsága, a munkavállalók fizikai és pszichés egészsége;
- a munkahelyi kommunikáció, a munkatársakkal kialakított viszony és a csoportmunka;
- a munkaidő-beosztás és a munkakörülmények, továbbá a megfelelő munkaszervezés;
- a légkör és a technikai felszereltség;
- a javadalmazás és az erkölcsi megbecsülés.

¹⁶⁴¹ <https://www.hrportal.hu/hr/a-megtartas-es-elkotelezes-alapja-a-munkahelyi-jollet-20230405.html> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 26.

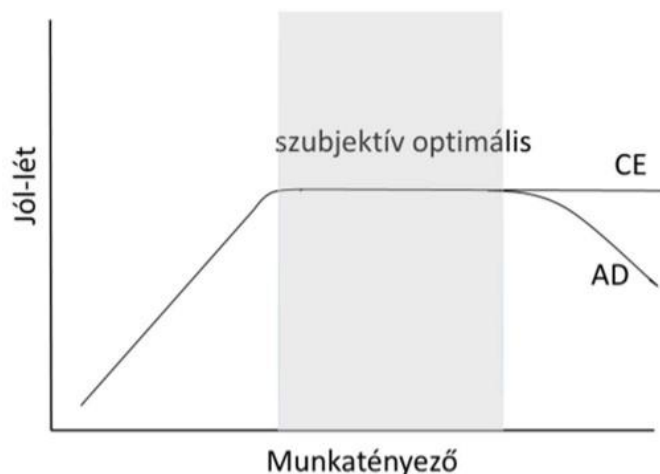
¹⁶⁴² <https://www.who.int/data/gho/data/major-themes/health-and-well-being> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 26.

¹⁶⁴³ <https://www.hrportal.hu/hr/a-megtartas-es-elkotelezes-alapja-a-munkahelyi-jollet-20230405.html> - a megtekintés napja 2024. augusztus 27.

¹⁶⁴⁴ <https://journals.lib.uni-corvinus.hu/index.php/vezetestudomany/article/view/779/479> - a letöltés dátuma 2024. augusztus 27.

¹⁶⁴⁵ <https://journals.lib.uni-corvinus.hu/index.php/vezetestudomany/article/view/779/479> - a letöltés dátuma 2024. augusztus 27.

A munkavállalói elégedettség olyan, mint az emberi jóllakottság, a fenti tényezők pedig, mint a könnyű jóllakottság érzetét keltő étel egyes alapanyagai. Egyes összetevőkből hiába alkalmazunk többet, az étel attól még sem jobb, sem táplálóbb nem lesz. Sőt, más elemek túladagolása azt lehetetlenné is teheti. A differenciálást Warr vitamin-modellje szemlélteti¹⁶⁴⁶:

Az *AD* csoportba tartozik pl. a munka változatossága, az ellenőrzés mértéke, a szükséges készségek mennyisége, az interperszonális kapcsolatok mélysége – ha meghaladjuk a szubjektív optimális szintet, a munkavállalói elégedettség és ezzel együtt feltételezhetően a produktivitás is csökken.

A *CE* csoport eleme ehhez képest pl. a fizetés, a munkabiztonság, a szociális pozíció stabilitása – ezen tényezők alacsony szintje egyfelől magas fokú elégedetlenséget szül, másfelől ugyan „túltolni” nem lehet őket káros mértékben, viszont a szubjektív optimális szint felett a marginális hasznosság csökken.

Amit mindezek alapján a munkáltatónak keresnie és támogatnia kell, az a tipizált optimumra törekvés, vagyis az az állapot, amikor a dolgozó a fizikai, pszichés, szociális és környezeti feltételrendszer¹⁶⁴⁷ keretei között elégedett és egészséges, ezáltal produktív, motivált, elkötelezett. **Énképe összefonódott a szakmájával.**

3.3.2. Jelentése a bírósági szervezetben

A bírósági munkaszervezet sajátos felépítése nehezen hasonlítható a privátszférához, lévén nálunk jogászok igazgatnak jogászokat (és jogi, illetve nem jogi munkakört betöltő nem jogász igazságügyi alkalmazottakat). A hangsúly az igazgatáson van: abban szocializálódtunk, hogy a szubszumció mindent megold. Nehéz ezt összeegyeztetni a HRM-szakemberek iránti igénnyel. „Minek?” Holott a szakirányú felsőfokú iskolai végzettséghez (és ügyviteli vizsgához) kötött személyügyi ügyintéző munkakört a Képesítési rendelet is ismeri (1. melléklet 6.B.1.A. munkaköri szám).

De vajon hány bíróság alkalmaz felsőfokú szakirányú végzettségű személyügyi ügyintézőt effektíve menedzseri munkakörben, beleértve a bírósági **vezetők részére** nyújtandó HRM tanácsadást, képzést és kompetenciafejlesztést is?

¹⁶⁴⁶ https://palyazatok.unideb.hu/sites/default/files/upload_documents/mozgassalazegeszsegert_konferenciakotet_kesz_honlapra.pdf#page=142 – a letöltés dátuma 2024. augusztus 27.

¹⁶⁴⁷ <https://ictglobal.hu/rovid-hirek/well-being-azaz-munkahelyi-jollet/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 27.

Ha alkalmazna, véleményem szerint a HR menedzser a munkavállalói jóllét bírósági kvintesszenciáját a privátszféráival azonos módon fogalmazná meg: (to) „*live long and prosper*” (vulkáni köszönés a Star Trek filmekből)¹⁶⁴⁸ – ahol a prosper szó jelentése az elgondolkodtató, mert azt az említett filmekben is hol „eredményes”-nek, hol „hasznos”-nak fordítják, és ha ehhez még hozzáadjuk a szó többi jelentését (boldogul, fellendül, fejlődik, virágzik), akkor válik teljessé a kép. A sikeres onboarding után a hivatást úgy szeretné megélni minden igazságügyi alkalmazott, hogy boldogulása a szervezetben biztosított legyen, hasznosságát mindvégig érezhesse, képességei kivirágozhassanak, és amíg tud és akar, addig fejlődhessen szakmailag és emberileg egyaránt.

1649

Melyek az igazságszolgáltatásban dolgozó igazságügyi alkalmazottak pályaelhagyásának megelőzésére használható legfontosabb wellbeing eszközök? Milyen a költségvonzatuk? Melyek egyeztethetők össze a közszféra, ezen belül a bírósági szervezet foglalkoztatási elveivel? Mik bevezetésük feltételei?

Sok kérdés egyszerre, ráadásul, ha megkérdeznénk a bírákat az igazságügyi alkalmazotti wellbeing növelésének eszközeiről, úgy gondolom, többségük egyszerűen azt válaszolná, fizessen nekik többet az állam, és a helyzet magától megoldódik. Holott a munkahelyi jóllét nemcsak **pénzügyi** kérdés, hanem **fizikai, mentális, és szociális** is. Másrészt nemcsak fluktuációs, hanem egyúttal motivációs/burn-out, illetve ezen keresztül hatékonysági/időszerűségi.

Munkapszichológusi álláspont, hogy a wellbeing fontosságának tudatosítását a vezetőknél kell kezdeni. „Ők a minták, ha nem hitelesek, akkor a munkatársak is rosszul állnak hozzá”¹⁶⁵⁰. Indokoltnak tartom emiatt a vezetőképzés tematikájának kiegészítését a szoros értelemben vett igazgatáson kívüli HRM kompetenciákkal és tudásanyaggal, külső előadók bevonásával.

¹⁶⁴⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=qVXbW2UeIXI> – a megtekintés dátuma 2024. augusztus 28.

¹⁶⁴⁹ <https://philosophersguild.com/products/spock-pill-box> - a megtekintés napja 2024. augusztus 28.

¹⁶⁵⁰ <https://forbes.hu/legyel-jobb/hangzatos-szlogen-munkahely-jollet/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 28.

3.3.3. Wellbeing eszközök az igazságszolgáltatásban

3.3.3.1. Méltó illetmény

Egy 2024. augusztus 14-én megjelent cikk szerint „*az igazságügyi alkalmazottak körében igazi apokalipszis kezd kibontakozni*”¹⁶⁵¹ – kezdjük emiatt a méltó illetménnyel, hozzátéve, hogy annak rendezése jelenleg nem egyszerűen wellbeing eszköz, az az igazságügyi alkalmazottak egy részénél napi megélhetési **létkérdés**. Nem kívánom idézni a helyzet megoldására kidolgozott szervezeti javaslatot, a probléma egy vetületére hívnám csak fel a figyelmet, a munkavállalói jóllét aspektusából és a fluktuáció életkor szerinti elemzéséből (lásd II.3. ad 4.) kiindulva.

Elsőként felteszem a kérdést: van-e olyan igazságügyi alkalmazotti munkakör, amelyet ellátó kolléga az igazságszolgáltatási tevékenység segítésében vagy feltételeinek biztosításában betöltött szerepe alapján nem méltó arra, hogy illetménye a nyugdíjazásáig se érje el a bruttó hazai átlagkereset összegét (2024 júniusában ez **642.000 Ft** volt¹⁶⁵²)? Meggyőződésem szerint nincs. Úgy gondolom, (és elnézést kérek a takarítóktól, mert őket nevesítem), hogy még az általános iskolai végzettségű takarító munkakörben dolgozók is méltók arra, hogy az igazságszolgáltatás feltételeinek biztosításában betöltött szerepük alapján, szolgálatuk elismeréseként illetményük legalább rövidebb idővel a nyugdíjazásuk előtt elérje a bruttó hazai átlagkeresetet. **Első tételként** tehát azt rögzíteném, hogy az igazságügyi alkalmazottak illetménye akkor felel meg a wellbeing elveinek, ha mindegyikük eljuthat karrierje során legalább az említett szintre.

Másodszor emlékeztetni szeretnék a pályafejlődés-elméletek azon túlnyomó többségi megállapítására, miszerint **45 éves korban** általában véget ér a dolgozó ember ún. megszilárdítás (realizálás) korszaka¹⁶⁵³, ennek az életkornak az eléréséig szeretne úgymond megállapodni, és ezt az életkort a nyugdíjig már a megőrzés (fenntartás) időszaka követi. Álláspontom az, hogy ekkor az igazságügyi alkalmazotti gárda középrétegének, azaz a középfokú végzettségű tisztviselői karnak el kell tudni jutnia a megszilárdítás szakaszába, mert ez felel meg a munkavállalói elégedettség szociális/pénzügyi dimenziója alapkövetelményének – azaz a középfokú végzettségű tisztviselőknél a méltó javadalmazás azt jelenti, hogy 45 éves korukra a bruttó hazai átlagkeresetet meg kell kapniuk.

Végül **harmadik tételként** rögzíteném, hogy a **jogász végzettségű** igazságügyi alkalmazottak esetében a wellbeing követelményeinek megítélésém szerint csak az felelhet meg, ha a szakvizsga után (akkor is, ha esetleg tőlük független okból a titkári kinevezésre várniuk kell) illetményük azonnal legalább a bruttó hazai átlagkereset összegére emelkedik. Ez életkoruktól független elvárás kell, hogy legyen.

Amennyiben a fenti három tétel elfogadást nyer, azok bázisán az igazságügyi alkalmazottak teljes spektrumában felépíthető az az illetményrendszer, amely nemcsak a fluktuáció megelőzésére, de a munkavállalói elégedettség hosszú távú fenntartására is megfelelő. Természetesen mindez csak akkor elképzelhető, ha az illetményeknek a bruttó hazai átlagkeresethez igazítását (valorizáció) sikerül a bírósági szervezetnek kiharcolnia.

¹⁶⁵¹ https://nepszava.hu/3246682_igazsagszolgalatasi-birosagok-fizetes - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 28.

¹⁶⁵² <https://www.ksh.hu/gyorstajekozatok/ker/ker2406.html> - a megtekintés időpontja 2024. augusztus 29.

¹⁶⁵³ https://psycho.unideb.hu/munkatarsak/paskune_kiss_judit/targyak/palyaorientacio_pszichologiai_alapjai.pdf - a letöltés dátuma 2024. augusztus 29.

3.3.3.2. Karrier

A Randstad Workmonitor 2024-ben publikált felmérése szerint a magyarokat a globális átlagnál kevésbé érdekli a karrierépítés és az előmenetel¹⁶⁵⁴:

Aki középfokú végzettségű írnokként/tisztviselőként dolgozik a bíróságon, kinevezésekor biztos, hogy tudta, előrelépési lehetőségei mennyire korlátozottak:

[a] esetleg elnyerhet egy igazságügyi alkalmazotti vezetői pozíciót (leginkább leíró- vagy kezelőiroda-vezetőit), ha az addigi vezető nyugdíjba vonul,

b) ha a szerencse mellette áll, lehet belőle elnöki irodai ügyintéző,

c) ha szakirányú felsőfokú képesítést szerez, lehet rá esélye, hogy bírósági ügyintézővé váljon, végül

d) (ritka, mint a fehér holló, de azért volt már rá példa), ha levelező tagozaton elvégzi a jogi egyetemet, és sikeres fogalmazói versenyvizsgát tesz, egy másfajta karrierút nyílhat meg előtte]

– és azért választotta a bírósági szervezetet, mert más szempontokat preferált: **a biztonságot, a stabilitást, a tervezhetőséget, a kiszámítható jövőt, a munka és a magánélet egyensúlyát.** Vélhetően a magyar dolgozói átlagnál rá még jobban igazak a fenti felmérés megállapításai. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az igazságszolgáltatásnak az írnoki és a középfokú tisztviselői munkaköri csoport számára nem kell a jelenleginél több előrelépési lehetőséget kínálnia.

Azt gondolom, nehéz vitatni, hogy a fejlődési és karrierlehetőség léte a „jó munkahely” egyik immanens sajátossága. Ha a munka monoton és/vagy unalmas, ha az már nem jelent semmilyen kihívást, ha a dolgozó szellemileg „alulterhelt”, az önmagában munkahelyi stresszfaktor, ami könnyen kiegészítéssel, teljesítménycsökkenéssel, motivátlansághoz vezet.

Nem mellesleg a munkahelyen belüli hosszú távú karrierutak bővítésének szükségességét indukálják a technológiai változások is, amelyek előbb-utóbb az igazságszolgáltatást sem fogják elkerülni. **A munkaerőpiac polarizálódik a foglalkoztatás minden területén: „a jelenség lényege, hogy a munkaerőpiac egy homokóra alakot vesz fel, amelyben a magas képzettséget igénylő és magas javadalmazású, és az alacsony képzettséget igénylő és alacsony javadalmazású munkák száma drasztikusan megnő, amíg a közötte elhelyezkedő közepes szintű végzettséget igénylő és javadalmazású munkák eltűnnek, ... mert az általuk végzett munkák**

¹⁶⁵⁴ <https://ado.hu/munkaugyek/a-magyarokat-a-globalis-atlagnal-kevesbe-erdekli-a-karrierepites-es-az-elomenetel/> - a megtekintés napja 2024. augusztus 29.

*könnyen automatizálhatók, ugyanis azok gépi nyelvre könnyen lefordítható, sokszor rutinfolyamatokat tartalmaznak*¹⁶⁵⁵. A bírósági szervezetben a polarizáció hatásának leginkább kitett munkaköröket (leíró, jegyzőkönyvvezető) középfokú végzettségű írnokok, tisztviselők töltik be.

A **megoldás** véleményem szerint nem lehet más, mint

- a) a „gépies” folyamatok (elsősorban a leírás) automatizálásával és az ügyvitel egyszerűsítésével a közepes szaktudást igénylő szellemi rutinmunka minél nagyobb mértékű kiváltása, ezzel párhuzamosan
- b) az írnoki-tisztviselői munkaköri csoporton belül a felsőfokú végzettségű tisztviselők arányának növelése,
- c) a bírósági ügyintézők által önállóan intézhető ügyek skálájának szélesítése,
- d) a teammunka lehetőségének kiaknázása,
- e) speciális tudást igénylő munkakörök létesítése, és
- f) a lifelong learning (LLL) feltételeinek biztosítása.

E változással érhető el, hogy a bírósági titkári feladatkörbe tartozó teendők egy részét bírósági ügyintézők végezhessék, míg a bírósági titkárok felszabaduló munkaerejüket bírák melletti teammunkában hasznosíthassák. Ez karrierlehetőséget kínálna a középfokú végzettségű tisztviselőknek, másfelől a bírósági titkároknak lehetővé tenné, hogy a nemperes eljárásokba való belefásulás helyett arra készülhessenek, amiért átlépték Justitia szentélyének kapuját: a bírói hivatásra. A struktúraváltáshoz jogalkotói elhatározás szükségeltetik, amely mögött mindig állnak költségvetési megfontolások is. A változás ugyanakkor összességében nem eredményezne „drágább” szervezetet, hiszen a feladatokat kevesebb (de jobban képzett és megfizetett, elkötelezettebb és motiváltabb) dolgozó látná el.

Az igazságügyi alkalmazottakon belül a legnagyobb arányt kitevő tisztviselői kar tanulásra ösztönzésével az igazságszolgáltatás **tanulásszervezetté** válhatna. Olyan szervezetté, amely *„képes saját képességeit és tudását folyamatosan fejleszteni, alkalmazkodva a változó környezethez és kihívásokhoz*¹⁶⁵⁶. És ami témám nézőpontjából a legfontosabb: a tanulásszervezetben magasabb a munkavállalói elégedettség és alacsonyabb a fluktuáció.

3.3.3.3. Hibrid office

Az Iasz. 39/A. § (1) bekezdése csak a bírósági titkárok, a bírósági fogalmazók, és a bírósági ügyintézők részére teszi engedélyezhetővé a bíróságon kívüli munkavégzést. A veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készségről szóló 2020. évi LVIII. törvény ugyanakkor még mindig hatályban van, és ennek 97. § (7) bekezdése kérelemre a munkáltatói jogkört gyakorló bírósági elnök számára azt a tisztviselőknek és az írnokoknak is biztosíthatóvá teszi. E jogszabály alapul vételével a munkáltatói jogkört gyakorló vezető döntése alapján számos bíróságon működik bizonyos mértékű home office az igazságügyi alkalmazottak széles körét érintően (habár más – a bíróságon kívüli munkavégzéstől idegenkedő – vezetők ezzel szemben azt az álláspontot képviselik, hogy az említett jogszabály kizárólag a járványügyi veszélyhelyzet/készség időszakára vonatkoztatható, amely már elmúlt).

A „bizonyos mértékű home office” fogalmilag nem más, mint a **hibrid munkavégzés**. Ennek elterjedése a Covid-19 világjárvány után gyorsult fel, és ma már számos tanulmány bizonyítja,

¹⁶⁵⁵ <https://real.mtak.hu/164272/1/462-Tanulmanyszovege-4561-1-10-20220215.pdf> - a letöltés dátuma 2024. szeptember 3.

¹⁶⁵⁶ http://tanulosszervezet.hu/?page_id=17 – a megtekintés napja 2024. szeptember 4.

hogy kézzelfogható előnyei jóval meghaladják lehetséges hátrányait. A hibrid munkavégzés az „arany középút”¹⁶⁵⁷, amely

- 1) *erősíti a munkavállaló kötődését és elégedettségét,*
- 2) *csökkenti a munkáltató kiadásait;*
- 3) *javítja a munka és a magánélet egyensúlyát;*
- 4) *erősíti a munkavállalók fizikai és mentális állapotát*¹⁶⁵⁸.

Ezek az előnyök a bírósági szervezetben is ugyanúgy megvannak, mégis, ismétlem, attól sok vezető erősen idegenkedik. Miért? Erre több oka is lehet, hiszen

- a) a Covid-19 alatti időleges „csaknem” teljes home office megszervezése nehéz volt, néhányan azzal rendszeresen visszaéltek, és az otthoni munkavégzés adminisztrálása, illetve ellenőrzése sem volt zökkenőmentes;
- b) a hibrid munkavégzés csak bizonyos munkakörökben lehetséges, illetve hasonló munkakörökben csak eltérő mértékben működik, ezért belső feszültségekhez vezet (pl. a büntető ügyszakos jegyzőkönyvvezetők a civilisztikában dolgozónál jóval épülethez kötöttebb munkát végeznek a heti kétszeri kötelező tárgyalótermi jelenlét miatt);
- c) az igazságügyi alkalmazott otthoni feladatellátását össze kell hangolni a „bírója” igényeivel, aki saját érdekei alapján blokkolhatja vagy el is lehetetlenítheti az írnok/tisztviselő hibrid munkavégzésről szőtt álmai megvalósítását.

A fenti aggályok azonban eloszlathatók, ha sikerül az alábbi lépéseket megtennie a szervezetnek:

- 1) első lépésként elengedhetetlen lenne az Iasz. 39/A. § (1) bekezdésének **módosítása**, már csak az egyértelműség kedvéért is, pl. az alábbi (egyszerű) módon:

„(1) A munkáltatói jogkört gyakorló bírósági elnök kérelemre írásban engedélyezheti, hogy az igazságügyi alkalmazott a munkáját a bíróságon kívül végezze.”

- 2) Fontos, hogy a hibrid munkavégzés általánossá tételét a bírósági szervezet **központi** igazgatása támogassa, abban lássa a pesszimális mértékű fluktuáció megelőzésének egyik fontos wellbeing eszközét.

- 3) Egy adott törvényszéken belül a hibrid munkavégzés kereteit belső feszültség nélkül csak **egységesen** lehet kialakítani, függetlenül attól, hogy a járásbírószágon dolgozó középfokú végzettségű tisztviselők és írnokok felett a munkáltatói jogkört nem a törvényszék, hanem az adott járásbírószágon elnöke gyakorolja. Az ugyanis nem enyhíti, hanem kimondottan erősítheti a fluktuációt, ha az egyik járásbírószágon dolgozóinak a hibrid munkavégzés tiltott, míg a törvényszék illetékességi területén működő másik járásbírószágon, vagy éppen a törvényszék igazságügyi alkalmazottai minden héten élvezhetik annak előnyeit.

- 4) A hibrid munkavégzés működtetésének kulcsa annak sikeres **megszervezése**, és itt nem is kell olyan nagy dolgokra gondolni. Például, ha egy leíróirodában öten dolgoznak, mi akadály lehet annak, hogy péntekenként csak egyikük legyen bent, és ezt a bizonyos pénteki ügyeletet hetente váltásuk egymás között? Legfeljebb hardverigény, amit biztos, hogy ki lehet elégíteni, akár úgy, hogy asztali gép helyett laptopot használ az alkalmazott, és azt hozza-viszi. Viszont munkáját úgy tudja megszervezni, hogy péntekre, a nyugodt otthoni

¹⁶⁵⁷ <https://hrmaster.hu/blog/hibrid-munka-a-jovo-munkarendje> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 9.

¹⁶⁵⁸ <https://mfor.hu/cikkek/kozerdeku/hibrid-munka-egeszsegugyi-elonyok-munkahely-home-office-alkalmazott.html> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 9.

környezetre tudja hagyni a nagyobb koncentrációt igénylő feladatokat, mondjuk egy hosszú ítélet vagy jegyzőkönyv leírását.

Véleményem szerint be kell látnia a szervezetnek, hogy a munkavállalók 2024-ben a hibrid munkavégzés teljes hiányát teljes bizalmatlanságként élik meg, ami önmagában frusztráló érzés. Fontos hangsúlyozni, hogy a heti egy, legfeljebb két otthoni munkavégzéssel töltött napon alapuló, jól megszervezett és a gyakorlat által visszaigazolt „hibrid office” teljesen más, mint amilyen a pandémia kényszerű és sokszor kaotikus „karantén office-a”¹⁶⁵⁹ volt. A ráfordítás pedig – legyen az akár informatikai, akár a szervezéssel járó energia – megtérül, míg ennek ellentétéként elmondható, hogy ma már a hibrid munkavégzéstől való munkáltatói elzárkózás a sikeres munkaerő-felvétel egyik akadálya is lehet: azt az aspiránsok ugyanúgy „beárazzák”, mint a jogviszony más jellemzőit.

Az a javaslatom, hogy **„Bízzunk meg kollégáinkban!”**¹⁶⁶⁰, mindaddig, amíg a munka el van végezve. A hibrid munkavégzés mint wellbeing eszköz motivál és hatékonyságot növel. Tapasztalataim szerint az igazságügyi alkalmazottak túlnyomó többsége azzal nem él vissza, mert jól tudja, ha elhanyagolja teendőit, az úgyszólván nagyon gyorsan kiderül.

3.3.3.4. Egyéb wellbeing eszközök

a) Közösség

*„Ha nem működik a közösség megtartó ereje, akkor bizony jönnek-mennek majd az emberek, a fluktuáció egyre csak növekszik, aminek következményeként a munkahely nem lesz vonzó a munkakeresők szemében”*¹⁶⁶¹.

A legtöbb bírósági vezető törekszik az összetartozás-érzést különböző eseményekkel, rendezvényekkel erősíteni. Sokan közülük igyekeznek ezeken nemcsak ott lenni, de azokból hangulatfelelősként derekasán ki is venni a részüket. Megfigyelhető azonban, hogy ezeken az eseményeken, rendezvényeken sajnos legtöbbször egyre inkább ugyanaz a társaság jelenik meg, azaz a közösség egésze ezektől a „csapatépítőktől” nem lesz koherensebb.

A fenti tapasztalatok alapján úgy gondolom, a közösségi kohézió csak az azt alkotó egyes **csoportok fejlődése** útján tud erősödni. Az igazságügyi alkalmazottak adott bíróságon belüli csoportjainak (büntető jegyzőkönyvvezetők, cégszerkesztők stb.) dinamikáját pedig a csoportot vezető igazságügyi alkalmazott habitusa, közösségi kompetenciái, vezetési stílusa, személyisége határozza meg. A konfliktusokat gerjeszti vagy feloldja? Szétválaszt vagy összeköt? Apatikus vagy empatikus? Tisztelik vagy félnek tőle?

A megfelelő „iaszos” vezető kiválasztása (és képzése) ezért ebből a szempontból is nagyon fontos, főleg, mert a gyakorlat szerint megbízásuk többnyire határozatlan időre szól. Javasolom ezért az **igazságügyi alkalmazott vezetőknél** az Iasz. 31/A. §-a szerinti kötelező éves továbbképzését a szakmai tudásbővítés mellett arra is kiterjeszteni, hogyan, milyen eszközökkel teremthetnek igazi, értékes, egymásra figyelő és egymást segítő közösséget a rájuk bízott csoportból.

b) Munkahelyi környezet

Tudom, vannak olyan kollégák (leginkább férfiak), akik azt mondják, a munkahelyi környezet nekik egyáltalán nem fontos. Azt is tudom, hogy a munkahelyi környezet fejlesztése részben pénzkérdés. Emellett sokan vallják, hogy a bíróság – mint egyfajta hivatal – legyen egységes,

¹⁶⁵⁹ http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/22971/1/juridpol_forum_011_003_249-2541.pdf - a letöltés dátuma 2024. szeptember 9.

¹⁶⁶⁰ <https://hrpwr.hu/cikk/nyolc-tipp-ami-novelheti-a-munkavallaloi-teljesitmenyt-a-hibrid-munkarendben> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 9.

¹⁶⁶¹ <https://hrpartnerconsulting.hu/blog/kozossegepites-a-strategia-szivenek-eletre-keltese> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 12.

amennyire csak lehet, az irodai környezet tekintetében is (néha ők azok, akik aztán, ha költözniük kell, mégiscsak beleteszik egyéniségüket új miliőjük kialakításába...).

A munkahelyi környezet azonban **mindenkire hatással van** – talán arra a leginkább, aki ezt a legjobban tagadja –, másrészt nem minden pénzkérdés, harmadsorban a befektetett költség e téren is bőven megtérül. Ugyanis „*ha a dolgozók komfortosan érzik magukat a munkahelyükön, és nem zavarják őket az olyan tényezők, mint a zaj, a kellemetlen szagok, vagy a rossz megvilágítás, akkor jobban tudnak koncentrálni a munkájukra, ami javítja a teljesítményüket és növeli az elégedettségüket*”¹⁶⁶².

A bírósági vezetőknek e téren a jelenlegi helyzetben a felelős gazdálkodás elvét követve, a „**kis lépések taktikájával**” kell haladniuk, oly módon, hogy a kisebb beszerzéseknél éppúgy figyeljenek az alábbi **elvekre**, mint a jelentős értékű beruházásoknál:

- *ergonómia* (és nem kell nagy dolgokra gondolni, a dolgozók azt is értékelni fogják, ha az informatikus körbemegy az épületben, és mindenkinél ellenőrzi a megfelelő monitormagasságot);
- *esztétika* (a bíróság saját dolgozói alkotásainak kiállítása a belső terekben, irodákban) és
- *funkcionalitás* (biztos, hogy az elektronizáció jelenlegi szintjén kell annyi bútor, mint amennyit húsz évvel ezelőtt beszereztünk, vagy az iroda egy egyszerű festéssel és bútorracionalizálással tágasabbá, szellősebbé tehető?);
- új, szabad *kommunikációs terek* létrehozása (elég egy becsületekasszás irodai célú kávéfőző elhelyezése néhány székkal, ahol időnként a bírósági vezető is megjelenik és beszélget);
- az *egészséges életmód* támogatása (egy új kerékpártároló sem kerül talán olyan sokba, vagy egy ivóvíz-automata kihelyezése);
- *kikapcsolódást* és *aktív pihenést* segítő eszközök (pl. hirdess meg egy társasjáték klubot, ahol mindenki bemutathatja a saját kedvenc játékát).

c) Belső kommunikáció

A „*Honlapod a holnapod*” jelszó a wellbeing terén a belső kommunikációra legalább annyira igaz, mint a branding vonatkozásában a kifelé irányuló kapcsolattartásra. A központi és a helyi belső honlap (intranet) a belső kommunikáció legfontosabb eszköze, megkönnyítheti és megnehezítheti az információáramlást, ezáltal energia-, költség-, és végső soron hatékonyságnövelő vagy -gyengítő szerepe van.

Ebből kiindulva javaslom a bírósági **kpintera** soron kívüli megújítását, vagy legalább a rajta lévő adatok átfésülését, az elérési utak felülvizsgálatát, a felesleges és/vagy elavult tartalom törlését.

Szorgalmazom azt is, hogy a központi belső honlap legyen

- keresőbarát,
- felhasználóbarát,
- jobban navigálható,
- folyamatosan frissülő minőségi tartalommal megtöltött,

¹⁶⁶² <https://melonapp.hu/igy-teremts-tokeletes-munkahelyi-kornyezetet/> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 12.

- figyelemfelkeltő.

Az intranet a szervezetek „*titkos fegyvere a transzparens és hatékony működéshez*”¹⁶⁶³, és ezen az infokommunikációs területen az igazságszolgáltatás véleményem szerint komoly lemaradásban van.

d) Teljesítményértékelés

Paradoxonnak tűnhet, de valójában a (jó) teljesítményértékelés a munkavállalói jóllét fontos eszköze. „*Nélkülözhetetlen információkat szolgáltat prémiumok elosztásához, visszajelzéshez, egyéni fejlesztési tervekhez és karriertervezéshez. Ezzel szemben egy rossz rendszer konfliktust, helyrehozhatatlan károkat, lemorzsolódást okoz*”¹⁶⁶⁴.

Az igazságszolgáltatásban talán mindenki egyetért azzal, hogy a **TÉR** egy rossz rendszer, mert

- évente mindössze néhány dolgozó alapilletményének minimális módosítására ad csak lehetőséget;
- egyéni fejlesztési terv, vagy bármilyen más előnyben részesítés ahhoz nem kapcsolódik, illetve
- az igazságügyi alkalmazott karrierje szempontjából teljesen közömbös.

A megoldás csakis a TÉR eltörlése lehet az Iasz. módosításával, ezután az igazságügyi alkalmazottak (kiemelten a középfokú végzettségű tisztviselők) számára belső karrierutak megnyitása, majd az Iasz. IV. Fejezetében foglalt értékelési szisztéma reformjával olyan teljesítményértékelési rendszer bevezetése, amely **nem kötelező rossz**, hanem valóban hatékony, mert egyfelől

- előkészítve a jogviszony megszüntetését megteremti a szervezet természetes öntisztulásának kereteit, másfelől
- a pesszimális fluktuáció egyik legjobb preventív eszköze, hiszen „*jutalmazza és erősíti az egyének erőfeszítéseit teljesítményük javítása érdekében*”¹⁶⁶⁵.

e) Munkahelyi egészségprogramok

A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény 54. § (1) bekezdés d) pontja alapján a munkáltatónak törekednie kell a munkavégzéssel járó pszichoszociális kockázatok csökkentésére. Az egészségmegőrzést célzó intézkedések megtétele tehát nem egyszerűen ajánlható wellbeing eszköz, hanem **munkáltatói felelősség**.

Mint a munkahelyi környezetfejlesztés, ez is részben, de csak részben pénzkérdés. Mi az, ami esetleg beleférhet a költségvetésbe:

- negyedórás nyakmasszázs;
- gerinctorna;
- szervezett gyalogtúrák;
- a stresszcsökkentő technikák népszerűsítése;
- sportprogramok szervezése;

¹⁶⁶³ <https://www.shiwaforce.com/blog/agile/2020/10/06/social-intranet-a-vallalatok-titkos-fegyvere-a-transzparens-es-hatekony-mukodeshez/> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 12.

¹⁶⁶⁴ <https://www.hrportal.hu/hr/miert-fontos-a-teljesitmenyertekeles-es-hogyan-hozzuk-ki-az-embereinkbol-a-legtobbet-20220929.html> - a megtekintés napja 2024. szeptember 12.

¹⁶⁶⁵ <https://freebees.io/blog/teljesitmenyertekeles/> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 12.

- wellness labdák beszerzése;
- a dohányzásról való leszokás segítése;
- gyümölcsnapok szervezése;
- megfelelő fényviszonyok biztosítása;
- növények beszerzése stb.

Amit még e körben mindenképpen szeretnék megemlíteni, az (természetesen a bírák mellett) a bírósági titkárok részére is biztosítandó **(munka)pszichológus** igénybevételének lehetősége, kimondottan a **burnout** (munkahelyi kiégés) megelőzésére, tüneteinek felismerésére és enyhítésére. „*A kiégés gyakran azokban a munkakörökben jelentkezik, amelyekben a dolgozók más emberekkel foglalkoznak*”¹⁶⁶⁶ – a bírósági titkárok munkaköre is kimondottan ilyen, elég csak a pszichiátriai betegek gyógykezelésével kapcsolatos eljárásokra, a szabálysértésekre, vagy a kapcsolattartásra vonatkozó határozatok végrehajtása iránti ügyekre gondolni. A munkapszichológusi hálózat létrehozása központi feladat, annak kezdeményezése feltétlenül megfontolandó.

3.4. Offboarding

1667

A tanulmány megírásának kezdetén azt sem tudtam, hogy ez a kifejezés létezik. Aztán közben eszembe jutott, hogy ha van onboarding, akkor miért ne lehetne offboarding is? És mint kiderült van, sőt, témám tárgyalásánál is szóba kell ejteni, mert „*amikor egy munkavállaló távozik, a HR csapatoknak lehetőségük van arra, hogy őszinte visszajelzéseket gyűjtsenek, és olyan intézkedéseket javasoljanak, amelyek lassíthatják a fluktuációt*”¹⁶⁶⁸.

A fluktuáció ellen ható offboarding eszközként röviden az alábbiakat szeretném megemlíteni:

a) Exit interjú

A jogviszony igazságügyi alkalmazott által kezdeményezett megszüntetésének okait feltárni hivatott beszélgetés lefolytatásának **legfontosabb szabályai**¹⁶⁶⁹:

- az első kérdés az, a munkáltató oldaláról *ki* folytassa le az interjút. Hasznos lehet, ha olyasvalaki, aki előtt a dolgozó meg tud nyílni, ezért jó, ha a kérdésfeltevő viszonylag

¹⁶⁶⁶ <https://www.activebeauty.hu/elet/elozd-meg-a-kiigest-egy-pszichologus-elmagyarazza-a-tuneteket-es-teendoket/> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 12.

¹⁶⁶⁷ <https://hew.com/products/EXIT> - a letöltés dátuma 2024. szeptember 13.

¹⁶⁶⁸ <https://www.profession.hu/hrfeed/hogyan-epitsunk-hatekony-offboarding-folyamatot/> - a megtekintés napja 2024. szeptember 13.

¹⁶⁶⁹ <https://hrevolution.hu/az-exit-interju-buktatoi-es-a-helyes-ut/> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 13.

független és empátikus személy, aki a beszélgetéshez zavartalan körülményeket tud biztosítani;

- átgondolandó, *mikor* történjen meg a beszélgetés. Úgy gondolom ez egyénfüggő, mindenképpen a folyamat azon szakaszában, amikor a kolléga/volt kolléga annak lefolytatását még/már nem utasítja vissza;
- az összehasonlíthatóság érdekében kell egy sztenderd *kérdéssor*, ami felé a válaszadó orientálható. A kérdéssort javaslok központilag kidolgozni, hiszen a válaszokból kinyerhető **tapasztalatokat** is országos szinten kell levonni és kommunikálni.
- az említett orientálás nem jelenthet befolyásolást: az interjúztató inkább *hallgatóság* legyen, ne beszélgetőpartner;
- az *okokat* firtassuk (ami legtöbbször azért nem csak az illetmény), ne a következményeket, és érdemes rákérdezni a munkavállalói elégedettség valamennyi aspektusára, azokra is, amivel feltételezésünk szerint elégedett lehetett az illető. Ebből tudunk a szervezetre nézve hasznosítható információt kiszűrni;
- évtizedekkel ezelőtt hallottam egy bírósági vezetőtől, hogy „aki tőlünk egyszer elmegy, az ide már többé ne jöjjön vissza”. Úgy gondolom, 2024-ben ez a mondat nem tartható. A sikeres exit interjú hozzájárulhat ahhoz, hogy a munkavállaló ne rossz szájjal távozzon, hiszen adódhat olyan élethelyzet, amikor felmerülhet benne a *visszatérés* gondolata.

b) Életútinterjú

Egy igazságügyi szolgálattal töltött élet megérdemli annak papírra vetését. Az emlékezés a szervezeti kultúra és a közösségi kohézió erősítésének nagyon fontos eszköze. A múlttal való számvetés példát mutat a jelennek, „*a kimondott szó ereje egyrészt segít az egyénnek a továbbépítésben, másrészt segít a sorstárs közösségnek megmutatni, hogy a dolgok elbeszélhetőek*”¹⁶⁷⁰.

Van már példa az igazságszolgáltatásban életútinterjúk készítésére és kötetbe rendezésére. Javaslok a lehetőség propagálását. A beszélgetés során még a **visszafoglalkoztatás** gondolata is felmerülhet, a jogszabályi környezet kedvező megváltozása esetén – hozzátevé: úgy gondolom, nyugdíjas igazságügyi alkalmazottakkal a jelenlegi fluktuációs probléma nem orvosolható, sőt, a visszafoglalkoztatás az amúgy is előregedő korfát tovább rontja.

c) Nyugdíjasbúcsúztató és -találkozó

Az egyik törvényszék elnöke mesélt nekem arról, náluk a bírói eskün nemcsak a taláros kollégák vesznek részt, hanem az új bírótárs, ha akarja, az ünnepi alkalomra meghívhatja **közvetlen hozzátartozóit**: szüleit, párját, testvérét, gyermekeit. Képzeli el, ha a nyugdíjba vonuló tisztviselő is hasonló megtiszteltetésben részesülne, búcsúztatóján megjelenének a bírák, hivatásukat jelképező öltözetükben, és a búcsúztató beszédet végighallgatná a nyugdíjba vonuló házastársa, gyermekei, unokái. Véleményem szerint az ünnepi alkalom ilyen módon való lebonyolítása (lehet, apróság, de más eszközök mellett ez is) emelné az igazságszolgáltatás társadalmi megbecsültségét.

Az igazságügyi alkalmazottak munkahelyi jóllétéről való szervezeti gondoskodás nem érhet véget a nyugdíjba vonulással. A nyugdíjastalálkozó (és az esemény kommunikálása a sajtó felé) szintén **a hivatás méltóságát közvetítő** branding eszköz. Amennyiben a társadalom érzi, hogy a bírósági szervezet felelősségteljesen bánik a dolgozókkal a jogviszony időtartamán túlmutatóan is, azt is érezni fogja, érdemes ebbe az életre szóló kalandba belevágni.

¹⁶⁷⁰ https://real-j.mtak.hu/12250/1/szocped_11_kotet_2018.pdf - a letöltés dátuma 2024. szeptember 13.

4. ZÁRSZÓ – QUO VADIS EEGF?

A tanulmányban javasolt HR stratégia megalkotása az OBH SZMSZ-ének 27. §-a alapján az OBH Emberi Erőforrás Gazdálkodási Főosztályának feladata. A pesszimális fluktuáció megelőzésére irányuló intézkedések egységes rendszere e stratégia része kell, hogy legyen. A stratégia kidolgozását ugyanakkor az igazságügyi alkalmazottak egyes munkaköri csoportjainak a bírák létszámához viszonyított és évtizedek óta kialakult **szükséges engedélyezett létszámának felülvizsgálatával** kell kezdeni. A világ ugyanis változik, a technika fejlődik, a munkaerőpiac polarizálódik, és arra az új generációk új elvárásokkal lépnek be. Ez azt jelenti, hogy „kisasszonyokból” kevesebbre, kiművelt tisztviselőkből többre van szükség.

A humánerőforrás-gazdálkodás legnagyobb **kihívásai** 2024-ben az alábbiak¹⁶⁷¹:

- 1) munkaerőhiány;
- 2) a jóllét és a mentális egészség támogatása;
- 3) az átalakuló munkavégzési módok mellett a közösségi kohézió erősítése;
- 4) a Z generáció integrálása;
- 5) az MI technológiai átállás.

Ugye, nincs is olyan nagy különbség a privátszférára íródott fenti felsorolás és a bírósági szervezetre váró próbatételek között? És minden mindennel összefügg...

Pályaművemben arra tettem kísérletet, hogy a fluktuációs kihívás hosszútávú megoldására sok apró mozaikdarabot vázoljak fel, amelyek nézetem szerint egységes képpé formálhatók, és a fent szorgalmazott HR stratégiába illeszthetők. Természetesen annak tudatában: mindez (szinte) semmit nem ér **illetményrendezés** nélkül, amelyről magam is megállapítottam, hogy az az igazságügyi alkalmazottak széles rétege számára már létkérdés. Mert miközben a legtöbben elmondják, „ez egy jó munkahely”, szeretnek az igazságszolgáltatásban dolgozni, egyre többen keresik az alternatívát.

¹⁶⁷¹ <https://multijob.hu/a-legnagyobb-hr-kihivasok-2024-ben/> - a megtekintés időpontja 2024. szeptember 13.

5. IRODALOMJEGYZÉK ÉS INTERNETES FORRÁSOK

- <https://birosag.hu/birosagokrol/tudomanyos-elet/mailath-gyorgy-tudomanyos-palyazat> - a megtekintés dátuma: 2024. július 3.
- https://kpintra.justice.hu/sites/default/files/news/mailath_gyorgy_tudomanyos_palyazat_2024.pdf - a letöltés dátuma 2024. június 10.
- https://obt-jud.hu/sites/default/files/ufilese/Jegyzokonyv-2024.OBT_K.XI_14-34-2024.04.17.pdf - a letöltés időpontja: 2024. június 10.
- https://obt-jud.hu/sites/default/files/ufilese/Jegyzokonyv_2024.05.22.pdf - a letöltés dátuma: 2024. június 17.
- <https://www.cx-ray.com/2021/11/04/onboarding-sikeresen-tippek/> - a megtekintés dátuma: 2024. június 13.
- https://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A1rizs_c%C3%ADmere – a letöltés időpontja: 2024. június 11.
- <https://dictzone.com/latin-magyar-szotar/fluctuatio> - a letöltés időpontja: 2024. június 11.
- <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/szakkepzes/kereskedelem-es-marketing/kereskedelmi-es-marketing-modulok/a-megoszlas-es-a-koordinacios-viszonyszamok/a-viszonyszamok> - a megtekintés dátuma: 2024. június 12.
- <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/tarsadalmi-mobilitas/> - a megtekintés dátuma: 2024. június 12.
- <https://migraciokutato.hu/glossary/gazdasagi-migrans/> - a megtekintés dátuma: 2024. június 12.
- <https://www.cx-ray.com/2021/11/23/a-fluktuacio-jelentese-okai-es-kezelese/> - a megtekintés dátuma: 2024. június 12.
- <https://fluktuacio.hu/fogalmak> - a megtekintés dátuma: 2024. június 12.
- https://fluktuacio.hu/fogalmak#p-osszetetel_fluktuacio – a megtekintés dátuma: 2024. június 13.
- <https://kpintra.justice.hu/hirek/20190121/belso-hir/folytatodik-megtarto-program> - a letöltés időpontja: 2024. június 24.
- https://fluktuacio.hu/osszetetel_fluktuacio/teljesitmeny_fluktuacio - a megtekintés dátuma: 2024. június 18.
- https://mersz.hu/dokumentum/dj110ateeg_7/ - a megtekintés dátuma 2024. július 8.
- https://mersz.hu/dokumentum/dj110ateeg_7/ - a megtekintés dátuma 2024. július 8.
- LAKNER Szilvia: A tudásmenedzsment új kihívásai – az egyéni és szervezeti tudás mozgósítása coaching szemlélettel. *Opus et Educatio*, 2018/1.
- <https://fataj.hu/2022/01/munkaero-potlas-koltsege/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.
- <https://fataj.hu/2022/01/munkaero-potlas-koltsege/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.
- https://m.zeneszoveg.hu/m_dalszoveg/105872/majka/mindenki-tancol-zeneszoveg.html - a megtekintés dátuma: 2024. június 18.
- <https://jesz.ajk.elte.hu/hager56.pdf> - a letöltés dátuma: 2024. június 19.

- https://www.ojji.u-szeged.hu/images/dokumentumok/CLWP/toth_biro.pdf - a megtekintés dátuma: 2024. június 19.
- https://real.mtak.hu/82341/1/Karrier_a_kozszektorban_vs_szektorfuggo_vezetoi_karrier_u.pdf - a letöltés dátuma: 2024. június 20.
- https://real.mtak.hu/82341/1/Karrier_a_kozszektorban_vs_szektorfuggo_vezetoi_karrier_u.pdf - a letöltés dátuma: 2024. június 20.
- https://real.mtak.hu/82341/1/Karrier_a_kozszektorban_vs_szektorfuggo_vezetoi_karrier_u.pdf - a letöltés dátuma: 2024. június 20.
- <https://www.yzfolyoirat.hu/index.php/yz/article/view/19/17> - a letöltés dátuma: 2024. június 20.
- Nix ugribugri. HVG, 2024/35, 39.
- https://fluktuacio.hu/osszetetel_fluktuacio/nem - a letöltés dátuma: 2024. június 20.
- https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/6342/doktori_disszertacio_kaszas.pdf?sequence=1&isAllowed=y - a letöltés dátuma: 2024. június 20.
- <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szexizmus> - a megtekintés dátuma: 2024. június 21.
- <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szexizmus> - a megtekintés dátuma: 2024. június 21.
- <https://www.ksh.hu/ferfiak-es-nok> - a letöltés dátuma: 2024. június 20.
- <https://pszichologus-budapest.eu/pszichologus-budapest-cikkek/pszichologus-budapest-noi-karrier.pdf> - a letöltés dátuma: 2024. június 20.
- https://szakmaikamara.hu/files/images/Orszagos/Kozlemenye/MK-hiv-ert_2023-12-07_61-szam.pdf - a letöltés időpontja 2024. június 21.
- [https://www.mabie.hu/index.php?filter_tag\[0\]=&start=4](https://www.mabie.hu/index.php?filter_tag[0]=&start=4) - a letöltés időpontja: 2024. június 21.
- https://fluktuacio.hu/osszetetel_fluktuacio/munkacsoport--vezeto-szemelye_fluktuacio - a megtekintés időpontja 2024. június 21.
- <http://www.irisro.org/tarstud2019juni/11BajkaiTothKatinka-GaramvolgyiJudit.pdf> - a letöltés napja 2024. június 24.
- <https://fluktuacio.hu/fogalmak#p-az-optimalis-fluktuacio> - a letöltés időpontja: 2024. június 24.
- <https://www.persentis.com/en/index/fluktuationsrechner/> - a megtekintés dátuma: 2024. június 26.
- <https://www.linkedin.com/business/talent/blog/talent-strategy/industries-with-the-highest-turnover-rates> - a megtekintés dátuma 2024. június 26.
- https://www.randstad.hu/s3fs-media/hu/public/2024-01/Randstad_HR_Trends_2024-HU.pdf - a megtekintés dátuma 2024. június 26.
- <http://intranet2.zala.justice.hu/folder/1314> - a megtekintés dátuma: 2024. június 26.
- https://hvg.hu/360/20240814_birosag-igazsagugyi-alkalmazott-fizetes-jegyzo - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 15.
- Peres Zsuzsanna - Bagossyné Körtvélyesi Mária (szerk.): *Bírák vagyunk*. Budapest, OBH, 2019.

- <https://verzal.hu/mi-az-a-branding/> - a megtekintés időpontja 2024. július 9.
- <https://www.martyneumeier.com/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.
- <https://viszlattaposomalom.hu/a-branding-vagy-markaepites-lepesei/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.
- <https://marketing21.hu/markaepites-5-lepesben-a-branding-alapjai/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.
- <https://marketing21.hu/markaepites-5-lepesben-a-branding-alapjai/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.
- <https://viszlattaposomalom.hu/a-branding-vagy-markaepites-lepesei/> - a megtekintés dátuma 2024. július 9.
- BIBA Sándor – SZABÓ Szilvia: A munkáltatói márka szerepe a közszolgálatban, különös tekintettel az Y-Z generációra. *Munkaügyi Szemle*, 2015/6.
- PÁSZTOR Erika Katalina (szerk.): Hivatás-tudat építészet. Győr, Győri Ítéltábla, 2015, 18., 22.
- https://www.hrportal.hu/employer_branding.html - a megtekintés dátuma 2024. július 10.
- <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=gener%C3%A1ci%C3%B3k#vhid=BPGCLoUnLKYuXM&vssid=l> – a megtekintés dátuma 2024. július 10.
- <https://www.azevhonlapja.hu/hir/124/a-honlapod-a-holnapod> - a megtekintés dátuma 2024. július 10.
- <https://triggr.hu/blog/milyen-a-jo-weboldal/> - a megtekintés dátuma 2024. július 10.
- https://nmhh.hu/cikk/235951/Internethasznalati_szokasok_digitalis_media_es_tartalomfogyaszta - a megtekintés dátuma 2024. július 12.
- <https://birosag.hu/> - a megtekintés dátuma 2024. július 12.
- <https://www.azevhonlapja.hu/dijazottak/dijat-nyert-weboldalak-2019> - a megtekintés dátuma 2024. július 12.
- <https://birosag.hu/hirek/kategoria/birosagokrol/birosagok-napja-2024> - a megtekintés napja 2024. július 22.
- <https://boarit.com/hogyan-keszul-egy-weboldal-egyedi-fooldali-latvanyterve/> - a megtekintés napja 2024. július 22.
- <https://birosag.hu/hirek/kategoria/magazin> - a megtekintés dátuma 2024. július 22.
- <https://www.ryckposter.hu/az-elavult-weboldal-arulkodo-jelei/> - a megtekintés dátuma 2024. július 22.
- <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BFAF/alszemerem-1D573/> - a megtekintés dátuma 2024. július 22.
- <https://www.probusiness.hu/mi-az-pr/> - a megtekintés dátuma 2024. július 27.
- https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3388/1/VT_2018n4p68.pdf - a letöltés dátuma 2024. július 26.
- https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3388/1/VT_2018n4p68.pdf - a letöltés dátuma 2024. július 26.

- https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4419/1/VT_2005n4p23.pdf - a megtekintés dátuma 2024. július 30.
- <https://www.viapan.hu/hu/blog/allaskeresesi-tippek/onboarding> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Szervezeti_szocializ%C3%A1ci%C3%B3 - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.
- https://web.archive.org/web/20191111195301/http://bozsarcoaching.hu/wp-content/uploads/2009/07/munkahelyi_szocializacio_bme.pdf - a letöltés dátuma 2024. augusztus 14.
- https://web.archive.org/web/20191111195301/http://bozsarcoaching.hu/wp-content/uploads/2009/07/munkahelyi_szocializacio_bme.pdf - a letöltés dátuma 2024. augusztus 14.
- <https://brandma.hu/egyeb/onboarding-jelentese/> - a megtekintés napja 2024. augusztus 14.
- <https://teamguide.hu/onboarding-jelentese/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.
- <https://www.viapan.hu/hu/blog/allaskeresesi-tippek/onboarding> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.
- <https://nofluffjobs.com/hu/log/it-hr/onboarding-kezikonyv/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.
- <https://elmenyhr.hu/vonzo-allashirdetese-kellekei/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.
- <https://teamguide.hu/onboarding-folyamat/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 14.
- <https://nofluffjobs.com/hu/log/it-hr/onboarding-kezikonyv/> - a megtekintés napja 2024. augusztus 14.
- <https://hrmaster.hu/blog/a-mentoralas-mint-az-onboarding-legutosebb-eszkoze> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 15.
- <https://skoll.hu/onboarding/> - a megtekintés napja 2024. augusztus 26.
- <https://www.hrportal.hu/hr/dolgozoi-elegedettseg-20230710.html> - a megtekintés napja 2024. augusztus 26.
- <https://www.citatum.hu/cimke/introvertalt> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 27.
- <https://www.hrportal.hu/hr/a-megtartas-es-elkotelezes-alapja-a-munkahelyi-jollet-20230405.html> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 26.
- <https://www.who.int/data/gho/data/major-themes/health-and-well-being> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 26.
- <https://www.hrportal.hu/hr/a-megtartas-es-elkotelezes-alapja-a-munkahelyi-jollet-20230405.html> - a megtekintés napja 2024. augusztus 27.
- <https://journals.lib.uni-corvinus.hu/index.php/vezetestudomany/article/view/779/479> - a letöltés dátuma 2024. augusztus 27.
- <https://journals.lib.uni-corvinus.hu/index.php/vezetestudomany/article/view/779/479> - a letöltés dátuma 2024. augusztus 27.
- https://palyazatok.unideb.hu/sites/default/files/upload_documents/mozgassalazegeszsegert_konferenciakotet_kesz_honlapra.pdf#page=142 - a letöltés dátuma 2024. augusztus 27.

- <https://ictglobal.hu/rovid-hirek/well-being-azaz-munkahelyi-jollet/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 27.
- <https://www.youtube.com/watch?v=qVXbW2UelXI> – a megtekintés dátuma 2024. augusztus 28.
- <https://philosophersguild.com/products/spock-pill-box> - a megtekintés napja 2024. augusztus 28.
- <https://forbes.hu/legyel-jobb/hangzatos-szlogen-munkahely-jollet/> - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 28.
- https://nepszava.hu/3246682_igazsagszolgalatas-birosagok-fizetes - a megtekintés dátuma 2024. augusztus 28.
- <https://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok/ker/ker2406.html> - a megtekintés időpontja 2024. augusztus 29.
- https://psycho.unideb.hu/munkatarsak/paskune_kiss_judit/targyak/palyaorientacio_pszichologiai_alapjai.pdf - a letöltés dátuma 2024. augusztus 29.
- <https://ado.hu/munkaugyek/a-magyarokat-a-globalis-atlagnal-kevesbe-erdekli-a-karrierepites-es-az-elomenetel/> - a megtekintés napja 2024. augusztus 29.
- <https://real.mtak.hu/164272/1/462-Tanulmanyszovege-4561-1-10-20220215.pdf> - a letöltés dátuma 2024. szeptember 3.
- http://tanuloszervezet.hu/?page_id=17 – a megtekintés napja 2024. szeptember 4.
- <https://hrmaster.hu/blog/hibrid-munka-a-jovo-munkarendje> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 9.
- <https://mfor.hu/cikkek/kozerdeku/hibrid-munka-egeszsegugyi-elonyok-munkahely-home-office-alkalmazott.html> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 9.
- http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/22971/1/juridpol_forum_011_003_249-2541.pdf - a letöltés dátuma 2024. szeptember 9.
- <https://hrpwr.hu/cikk/nyolc-tipp-ami-novelheti-a-munkavallaloi-teljesitmenyt-a-hibrid-munkarendben> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 9.
- <https://hrpartnerconsulting.hu/blog/kozossegepites-a-strategia-szivenek-eletre-keltese> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 12.
- <https://melonapp.hu/igy-teremts-tokeletes-munkahelyi-kornyezetet/> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 12.
- <https://www.shiwaforce.com/blog/agile/2020/10/06/social-intranet-a-vallalatok-titkos-fegyvere-a-transzparens-es-hatekony-mukodeshez/> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 12.
- <https://www.hrportal.hu/hr/miert-fontos-a-teljesitmenyertekeles-es-hogyan-hozzuk-ki-az-embereinkbol-a-legtobbet-20220929.html> - a megtekintés napja 2024. szeptember 12.
- <https://freebees.io/blog/teljesitmenyertekeles/> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 12.
- <https://www.activebeauty.hu/elet/elozd-meg-a-kiegest-egy-pszichologus-elmagyarazza-a-tuneteket-es-teendoket/> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 12.
- <https://hew.com/products/EXIT> - a letöltés dátuma 2024. szeptember 13.

- <https://www.profession.hu/hrfeed/hogyan-epitsunk-hatekony-offboarding-folyamatot/> - a megtekintés napja 2024. szeptember 13.
- <https://hrevolution.hu/az-exit-interju-buktatoi-es-a-helyes-ut/> - a megtekintés dátuma 2024. szeptember 13.
- <https://multijob.hu/a-legnagyobb-hr-kihivasok-2024-ben/> - a megtekintés időpontja 2024. szeptember 13.

Dr. Varga Judit

***Az igazságügyi alkalmazotti fluktuáció megakadályozása.
Megtartásmenedzsment.***

BEVEZETŐ GONDOLATOK

„A változás nem jön el, ha másokra vagy egy alkalmasabb időpontra várunk. Mi magunk vagyunk azok, akikre eddig vártunk. Mi magunk vagyunk a változás, amelyet keresünk.”

/Barack Obama/

Témaválasztásom „Az igazságügyi alkalmazotti fluktuáció megakadályozása”, melynek indoka hogy véleményem szerint az egyik – ha nem a legnagyobb – probléma jelenleg a bírósági szervezetben a személyi állomány nagymértékű csökkenése és ezzel a magas fluktuációval már a bíróságok működése kerül(t) veszélybe. Hiába vannak bíróságaink, kiváló bíráink, új jogszabályaink, mit sem ér minden, ha nincs minőségi munkaerő mögötte, nincs, aki elvégezze a munkát. Egy ilyen (és igazából minden) szervezet alapja és jövője, maga a minőségi munkaerő, aki ellátja a munkát. Hatalmas felelősségünk van abban, hogy lehetőségeinkhez képest minden eszközzel megelőzzük és megakadályozzuk azt, hogy a bíróság presztízse, a szolgáltatásaink időszerűsége és minősége, továbbá színvonala ne romoljon és nem utolsó sorban újra vonzóvá tegyük a bíróságot, mint munkahelyet.

Úgy gondolom, hogy személyi ügyekkel és igazgatási ügyekkel foglalkozó dolgozóként nem mehetek el szó nélkül amellett, ami jelenleg zajlik az igazságügyi szektorban, főleg, hogy a saját bőrömmön tapasztalom és a munkám nagyrésze is már toborzással beléptetéssel, kiléptetéssel és folyamatos ötleteléssel telik, így a saját tapasztalatomra alapozva úgy gondolom a többi személyügyekkel megbízott kolléga munkája is nagymértékben átalakult és jóval terheltebb, ami munkakör átalakítást is igényelhet személyügyi területen.

Bízom benne, hogy pályaművem gondolatébresztőként szolgálhat egyes területeken (nem csak HR területen, hanem szakmai szemszögből is). Elsődleges célom a figyelemfelkeltés, de ezen a fázison talán már túl is vagyunk, hiszen nemcsak a média útján lehet tudomásunk erről a problémáról, hanem a kollégák túlterheltségén is érződik, továbbá saját munkakörömből adódó tapasztalat is, hogy míg 2021-ben 3 munkavállalói kezdeményezésre történő felmondásunk volt, 2022-ben 4, 2023-ban már 7, 2024-ben pedig már 9 kilépő dolgozónk volt (ehhez még hozzájön a nyugdíjba vonulók és áthelyezéssel távozó névsora is) és még csak augusztus van. Ezen számok egyre csak nőnek és az eddigi tapasztalatok szerint a legjobb képességű kollégáinkat veszítjük el, hiszen ők azok, akik bátrabbak, könnyedén találnak új munkát, mert tisztában vannak a képességeikkel.

A legnagyobb probléma a jobb képességű kollégák elvesztésén túl, hogy nagyon nehéz új munkaerőt bevonítani, nincsenek értékes jelentkezőink, ezáltal nem tudjuk minőségben és mennyiségben sem pótolni a távozó kollégákat. Ezen túlmenően az itt maradó kollégák is kiégnek, rájuk hárul a távozó kollégák munkájának elvégzése és az új dolgozók betanítása is, az elégedetlenség pedig egyre csak nő, ami tovább fokozza a több éve elmaradt inflációkövető illetményemelés negatív hatásait. További veszélyforrás, hogy amennyiben kulcs emberek távoznak, úgy őket még nehezebb pótolni és távozásuk nagy hatással van az itt maradó kollégák hangulatára, motivációjára, munkaszervezésére is.

Ahhoz, hogy dolgozatom hitelességét megalapozzam, szeretnék egy kis betekintést adni a saját történetembe, amely talán igazolja, hogy saját tapasztalattal és igazolt háttértudással rendelkezem ahhoz, hogy ebben a témában nemcsak érintettként, de releváns kompetenciával is rendelkezem ahhoz, hogy talán más szemszögből is meg tudjuk közelíteni ezt az összetett

témát és a rendelkezésre álló lehetőségek közül minden lehetséges módon megakadályozzuk a bíróságaink összeomlását, hanyatlását. Mert igenis van rá eszközünk, amihez nem feltétlen kell anyagi háttér, csak új ötletek, munkaszervezés, szemléletváltás és HR központúbb igazgatás. Érintettségem révén úgy gondolom minden tölem telhetőt meg kell tennem ahhoz, hogy segítsek a rendszernek minden létező tudással, tapasztalattal és ötlettel, ami gondolatébresztőként szolgálhat egy nagyobb volumenű szemléletváltáshoz.

8 éve kerültem be a bírósági szervezetbe, mint munkavállaló. A bíróság előtt több évet dolgoztam multinacionális nagyvállalatnál (6 év), ügyvédi irodában (1 év), és állami tulajdonú cégnél (fél év) is. Korábbi munkaviszonyaimnak köszönhetően sokféle vezetéspolitikát, személyzeti politikát és munkaszervezési módszert láttam, illetve különböző típusú és mentalitású embereket ismerhettem meg, minden szervezetnél más hozzáállással és attitűddel. Megállapítható, hogy a bíróság minden egyéb munkáltatóhoz képest teljesen más szemléletű és más munkavállalói csoportot vonz. Minden egyes helyen igyekeztem a legjobb módszereket megfigyelni, megérteni, hasznos és valós tapasztalatot szerezni és a mostani pozíciómban az összes meglévő tudásom hasznosítani (már amennyire a rendszer engedi).

E közben a jogász szak mellett elvégeztem a HR és munkaszakjogász szakot is, továbbá korábbi munkahelyeimnek köszönhetően rengeteg nemzetközi szintű „soft skill” típusú képzésen vettem részt, nevezetesen: problémamegoldás, konfliktuskezelés, időmenedzsment, projektmenedzsment, asszertív kommunikáció, vezetői kommunikáció stb., amely mind segít a szemléletformálásban és olyan tudást, illetve eszközöket ad, amely minden szervezetben beépíthető és használható. Minden egyes téma érdekel, amely tágítja a látásmódom és tényleges tudást és eszközöket ad a kezembe, amellyel javíthatom a munkahelyem (jelenleg a bíróság) munkáját, hatékonyságát és a kollégák elégedettségét, munkateher elosztását, hozzáállását. Úgy érzem, hogy a korábbi munkatapasztalataim és az eddig elvégzett képzések, továbbá tanulmányaim mind hozzájárultak ahhoz, hogy összesítsek minden birtokomban lévő tudást, tapasztalást és pozíciómhoz mértén megfelelő módon tudjak segíteni a vezetőimnek abban, hogy beépülhessenek ezen ötletek, jó gyakorlatok a jogszabályok és bírósági szervezet által engedett keretek között.

Rengeteg ötletem van, és aktív résztvevőként a közös ötletelésre nyitott vagyok a változásra. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a helyi vezetés bizalmát és támogatását élvezve „pilot” jelleggel már több újítás bevezetésre került a saját bíróságomon, ami a fluktuáció megelőzését illeti, jelen dolgozatomban meg is említek párat, ami már nekünk bevált és kiterjeszthető lehetne központi szinten is, vagy legalábbis jó alappal szolgálhat.

Dolgozatomban a fluktuáció megakadályozására a megelőzést tartom fő irányvonalnak, amelynek legnagyobb eszköze a megtartásra koncentráció. Ennek okán a dolgozatomban a megtartás fontosságára, eszközeire és benne rejlő lehetőségekre fókuszál. Annak jelentőségén túl igyekeztem valós eszközöket, intézkedéseket, javaslatokat is megfogalmazni, amelyek valós eredményeket hozhatnak továbbá konklúzió megfogalmazásával zártam pályaművem.

1. A FLUKTUÁCIÓRÓL ÁLTALÁNOSÁGBAN

1.1. A fluktuáció fogalma

Jelen dolgozat témája okán elsősorban tisztázni kell, mi is az a fluktuáció. Fluktuáció a szervezetekből valamilyen okból kilépő munkavállalók pótlása érdekében felvett dolgozók aránya, a szervezet átlagos állományi létszámához. Mértékének megismerése kulcsfontosságú a szervezetek számára, mivel hatással van a szervezet teljesítményére, illetve a kezelése nehéz és költséges lehet. Ennek ellenére viszont, az „egészséges” mértékű fluktuáció pozitív eredménye, hogy biztosítja a munkaerőpiac dinamizmusát, lehetővé teszi a munkaerő minőségi cseréjét.¹⁶⁷²

A fluktuáció különböző szempontokból vizsgálható:

1) Önként, vagy kényszer hatására következik be?

Azaz, hogy a dolgozók esetlegesen munkahelyváltás, költözés, nyugdíjba vonulás, esetleg elégedetlenség miatt távoznak, vagy a munkáltató szándéka a jogviszony megszüntetése.

2) Funkcionális, vagy diszfunkcionális?

Azaz a kilépések kiszámíthatóak és/vagy kezelésük nem okoz nagyobb problémát a szervezet számára, vagy váratlanok és/vagy kezelésük problémát okoz.

3) Elkerülhető, vagy elkerülhetetlen?

Azaz egy-egy kilépés megfelelő ösztönzőkkel, megtartó intézkedésekkel befolyásolható és megelőzhető, vagy a szervezet arra érdemben nem tud hatást gyakorolni.¹⁶⁷³

¹⁶⁷² SZABÓ (2014): p. 7

¹⁶⁷³ ALLEN (2008): p. 22-23

Kép: <https://megtartottmunkaero.hu/> Letöltés: 2024.08.28.

1.2. A fluktuáció előnyei

A fluktuáció előnyei között a „minőségi csere” és a „vérfrissítés” lehetősége mellett meg kell említeni a vezetésben végbemenő esetleges változás szükségességét is. A szervezeti változások elősegítéséhez, új ötletek megjelenítéséhez, a szervezeti kultúra erőteljes alakításának támogatásához kifejezetten hasznos lehet a vezetők bizonyos időközönkénti cserélődése. Emellett a változó környezetben a szervezetek vezetése gazdaságossági szempontokat figyelembe véve ki is használhatja az átmeneti üresedéseket azzal, hogy bizonyos ideig nem intézkedik az álláshelyek betöltéséről, ezzel munkaerő-költség megtakarítást realizálva. Nem feltétlenül kell törekedni mindenki megtartására, csak azokra, akikre a szervezetnek valóban szüksége van és a legjobb teljesítményt nyújtják.

A fluktuáció nagy előnye saját tapasztalat alapján is, hogy egy távozó kolléga általában már korábban fontolgatja a kilépést, kevésbé motivált és esetlegesen rossz hatással lehet a többi kolléga hangulatára is, illetve a munkáját se végzi feltétlenül magas minőségben. Ez mind rossz hatással van a szervezetre. Egy új kolléga belépése mindig izgalmas, felkavarja az állóvizet, új lendületet hoz az adott csapatnak. A frissen belépő kolléga ideális esetben lelkes, motivált és lendülettel teli, továbbá új szemszögből világíthat rá a munkafolyamatok hibáira vagy hiányosságaira. A korábbi dolgozók sokszor szokásjog alapján dolgoznak, rutinból, egy új kolléga viszont még keresi a mértéket, az okokat és kérdéseivel problémákat vagy vakfoltokat is képes feltárni, amelyre választ kapva egy-egy munkafolyamat is megváltozhat, hatékonyabb lehet vagy legalább gondolkozásra késztet.

A jelenlegi magas fluktuációs helyzetben igyekeztem a toborzás során figyelemmel lenni arra, hogy fiatalabb kollégákat válasszunk ki lehetőségeink szerint, akik más szemléletükkel és látásmódjukkal frissíteni tudják a már meglévő személyállomány gondolkodását. Eddig nagyon jó tapasztalataink vannak, a fiatalabb új dolgozóink beváltak, jó hatással voltak a rendszerre, a munka hatékonyságra, a kollégák hangulatára és hozzáállására is, továbbá rengeteg új ötletük és meglátásuk van, amit szívesen meg is osztanak és nyitottak a közös ötletelésre is.

1.3. A fluktuáció hátrányai

A hátrányok között elsőként kell kiemelni a költségvonzatot, amely az új munkatárs esetleges toborzásához kapcsolódó kiválasztási folyamat költségeitől, egészen a betanításhoz, mentoráláshoz, képzéshez kapcsolódó ráfordításokig terjedhet, továbbá az új munkatársak részéről a tapasztalatszerzési időszakban az alacsonyabb teljesítményszint is költségvesztés. Másrészt veszteséget jelent a szervezet számára egy olyan munkatárs távozása, akihez kapcsolódóan korábban már jelentős ráfordítás volt ugyanezen területen, fejlesztésébe jelentős erőforrások investálódtak. A magas fluktuációs számokat gyakran a rosszul irányított szervezetek egyik jellemzőjének tekintik. Jellemzően munkatársi elégedetlenségre vezetnek vissza, mely mind az új munkatársak, mind az ügyfelek irányában a szervezet negatív megítélésére adnak okot, ami ezáltal közvetetten gyengíti a munkáltató jóhírét, a toborzási lehetőségeket és a bíróság által biztosított szolgáltatások színvonalát is jelentősen csökkentik.¹⁶⁷⁴

A fluktuáció nem féltetlenül rossz és nem feltétlenül jó, attól függ mi a szervezeti cél és milyen szemszögből nézzük. A bírósági szervezetet nézve a legnagyobb probléma nem a magas fluktuáció feltétlenül, hiszen annak vannak előnyei is, sőt ... Igazából tapasztalatom szerint kifejezetten jót tesz a szervezetnek a „vérfrissítés” és az új dolgozók alkalmazása. Sokkal inkább probléma, hogy a távozók helyére nincsen jelentkező és nem tudunk új dolgozókat felvenni, ugyanis a bíróság, mint munkahely és munkáltató már nem olyan vonzó, amennyire

¹⁶⁷⁴ TORRINGTON [et al.] (2008): pp. 194-195

az korábban volt. Ennek fő oka az anyagi megbecsülés hiánya és ehhez képest a magas felelősségi szint és elvárások.

A magas fluktuációt a jól teljesítők esetében a nem megfelelő elismerés, a teljesítménnyel semmilyen kapcsolatban nem álló ösztönzési rendszer, a rosszul működő utánpótlás rendszer okozhatja. Ez különösen abban az esetben erősödhet fel, ha az adott szakértelem szempontjából a munkaerőpiac erősen keresleti.

Az alacsony fluktuáció a gyengén teljesítők körében a vezetői bátorság, következetesség hiányára, a rosszul működő teljesítménymenedzsment rendszerre, szövevényes belső politikai/lekötelezettségi viszonyokra, a gyorsuló fluktuációs örvényre vezethető vissza. Ezt fokozhatja az is, ha a szervezet ismertsége és vonzereje gyenge, ezért a munkaerőpiacról nehéz jól teljesítőket a szervezetbe integrálni.

1.4. Fluktuáció számítása

- Munkaerő-forgalom:

Munkaerő-forgalom (%) = (Belépők száma (fő) + Kilépők száma (fő) / Átlagos állományi létszám) x 100

Megmutatja, hogy egységnyi alkalmazottra mekkora létszámváltozás (ami a belépők és kilépők számának egyesítéséből, vagyis ezek különbségének értelmezéséből adódik) jut.

- Kilépési forgalom:

Kilépési forgalom (%) = (Kilépők száma (fő) / Átlagos állományi létszám (fő)) x 100

Kifejezi, hogy egy foglalkoztatottra hány kilépő, vállalatot elhagyó ember jut. A mutató értéke csökkenthető, ha a kilépők száma csökken, vagy ha az összes alkalmazott száma nő változatlan kilépőszám mellett.

- Belépési forgalom:

Belépési forgalom (%) = (Belépők száma (fő) / Átlagos állományi létszám (fő)) x 100

Az értelmezési metódus itt is teljesen hasonló, de a lényeg változik: egységnyi foglalkoztatottra jutó belépők számát mutatja meg a képlet.

- Munkaerő-váltás:

Munkaerő-váltás = Minimum (Belépők száma (fő); Kilépők száma (fő))

- Munkaerő-váltás intenzitása:

Munkaerő-váltás intenzitása (%) = (Munkaerő-váltás (fő) / Átlagos állományi létszám (fő)) x 100¹⁶⁷⁵

¹⁶⁷⁵ <https://fluktuacio.hu/fogalmak> Letöltés: 2024.08.28.

2. A FLUKTUÁCIÓ VIZSGÁLATA NAPJAIBAN

Összességében a fluktuáció okai között (a nyugdíjba vonulás és egyéb objektív okok mellett) az alábbi kilenc kiemelkedő sorolható fel:

- 1) Túlhajszolják őket;
- 2) Nem kapnak elismerést a jó munkáért;
- 3) Nem törődnek velük;
- 4) Nem a megfelelő embert veszik fel, léptetik elő;
- 5) Nem értékelik a kreativitást;
- 6) Nem tisztelik az elkötelezettségüket;
- 7) Nem hagyják őket önállóan dolgozni;
- 8) Nem segítik a képességeik fejlesztését;
- 9) Nem megfelelő kihívások elé állítják őket.¹⁶⁷⁶

Láthatjuk, hogy a fluktuáció mögött rejlő okok feltárásához kulcsfontosságú a mérés, az adatok megismerése és azok rendelkezésre állása. A különböző fluktuációs ráták számítása a személyi állomány kilépéseire (és belépéseire) vonatkozó tényszerű adatok felhasználásával, jól leírható matematikai képletek által történik. A fluktuáció tartalmi vizsgálatához viszont már más adatgyűjtési módszerek is szükségesek, melyek az egyszerűbbtől a bonyolultig terjednek. A továbbiakban két olyan módszert mutatok be részletesebben, melyeket én már a saját munkakörömből kifolyólag vezetői támogatás mellett bevezettem, és nagy előnyük még, hogy kisebb emberi erőforrás menedzsment apparátussal rendelkező állami szervek esetében is reálisan alkalmazhatóak különösebb extra költségek nélkül.

2.1. „Exit interjú” (Kilépési interjú)

A fluktuáció csak akkor kezelhető sikeresen, ha az okait megértjük. Az okokkal kapcsolatos információgyűjtés általában nehéz. Sok kutató az egyik legkézenfekvőbb módszert, a kilépési interjút tartja megfelelő adatforrásnak, azonban ezek sikerét jelentősen befolyásolja többek között a szervezeti kultúra, a távozó munkatárs őszintesége és válaszadási hajlandósága, a szervezettől a későbbiekben várt esetleges referenciaigénye. Információ nyerhető ezen túlmenően elégedettségi kérdőívekből, informális beszélgetésekből a vezetővel, valamint megtartó interjúkból is.¹⁶⁷⁷

A kilépési interjú, melynek célja az adott munkatárs távozási okainak, valamint annak feltárása, miként lehetett volna megtartani a szervezetnél, továbbá cél az is, hogy esetleges ötletekkel segítse a szervezetet és az itt maradó kollégákat ezáltal megelőzhetőbb legyen újabb kollégák távozása. Sikeres kilépési interjúk lebonyolításához számos szempontot szükséges figyelembe venni, kezdve az interjúztató személyével, akinek képesnek kell lennie megbízható, torzítás és részrehajlás nélküli adatok gyűjtésére. Emellett felmerülhet az interjúalany által nyújtott információk hitelességének kérdése is. Ezen okokból adódóan az interjúk lebonyolítására a szakirodalom leginkább harmadik fél közreműködését látja célszerűnek, optimálisan a szervezet emberi erőforrás gazdálkodásért felelős szervezeti egysége részéről, viszont már az is hatékony tud lenni, ha nem saját vezető készíti.

Lényeges kérdés az interjúkérdések megfelelő összeállítása is annak érdekében, hogy az eredményezni tudjon minőségi, időbeli összehasonlításra alkalmas adatokat, de a lényeg megértését jobban szolgáló minőségi tartalmat is. Eltérőek az interjú formájával (személyes, telefonos, online) és időzítésével (a kilépés napját megelőzően, a kilépési folyamat részeként,

¹⁶⁷⁶ BRADBERRY (2016)

Kép: <https://hrevolution.hu/munkaeropiaci-helyzet-2020-21-21-es-a-fluktuacio/> Letöltés: 2024.08.28.

¹⁶⁷⁷ TORRINGTON [et al.] (2008): p. 196

vagy a távozást követően) kapcsolatos szakmai vélemények, a legjobb megoldást az adott szervezetnek, az adott helyzethez igazodóan szükséges megválasztania.¹⁶⁷⁸

Az 1. sz. mellékletben egy lehetséges kilépési interjú mintát mutatok be, melyet én fejlesztettem ki vezetői jóváhagyással a munkahelyemen és amelyet a gyakorlatban több éve sikerrel alkalmazunk. Fontos kiemelni, hogy az interjú eredménye anonim marad a vezetőség számára és összesítő jelleggel készül belőle éves „jelentés” összefoglalva az interjú adók válaszait, tapasztalatait (2. sz. melléklet). Ezzel is segítve az őszinte és nyílt kommunikációt, mert sokan könnyebben megnyílnak, ha tudják nem fog kiderülni a kilétük. A válaszokat csak az interjúztató (jelen esetben én) ismeri és az általa(m) készített összefoglaló anonim jelentés kerül végül a vezetőség elé. Fontos, hogy az interjút olyan ember készítse, akiben a dolgozók általánosságban megbíznak és nincs közvetlenül alá-főlé rendeltségi viszonyban a kollégákkal (vagy a volt kollégával), így kvázi „semleges” tud maradni.

Az exit interjú célja, hogy kiderüljön mi zajlik a szervezetben, őszinte válaszokkal segíteni tudjon a távozó dolgozó a szervezetben maradóknak és segíthet a szervezetnek miben fejlődhetünk még, min lehetne változtatni, vagy éppen milyen tapasztalatai voltak más kollégákkal, vezetőkkel, amit korábban nem mert megosztani. Saját tapasztalatom szerint az exit interjút nem célszerű egyből a távozás után elkészíteni, hagyni kell a távozó kollégának leüledni a dolgokat, és időt kell adni neki, hogy benyomásai ne frissen, hanem utólagosan fogalmazódjanak meg. Arra is vigyázni kell viszont, ha túl soká keressük fel a kilépett dolgozót a kilépés dátumához mérten, akkor emlékei elhomályosodhatnak és nem biztos, hogy reális képet kapunk tőle. Célszerűnek tartom a távozástól számított 3-6 hónap közötti időt a volt kolléga felkeresésére.

Az exit interjúkat telefonon szoktam elvégezni, hiszen az írásosnál az egy személyesebb jellegű beszélgetés tud lenni, mégsem tesz plusz terhet a távozó kollégára azzal, hogy emiatt befáradjon.

- 1) Az interjú első blokkjában az interjúalanynak bemutatásra kerül az „exit interjú”, mint fogalom, mi a célja, miért készül, hogyan készül és kinek.
- 2) A második blokkban a távozás indoklásának bővebb, szöveges kifejtése következik segítő kérdések feltételével. Ennek keretében hangsúlyt kap az esetlegesen összetettebb helyzetből egyetlen legfontosabb ok kiemelése, valamint ennek megerősítésére az is, hogy mivel lett volna megelőzni a távozási döntést.

Segítő kérdések lehetnek:

- Mikor határoztad el a felmondást?
- Mi játszott szerepet a döntésedben?
- Mit tudtunk volna tenni, hogy ne juss erre a döntésre?
- Mi a véleményed a bíróságról? Vezetőkről?
- Ha rajtad múlna mi az a 3 dolog, amin változtatnál a munkahelyeden?
- Mennyire elégtett ki a munkaköröd?
- Mit szerettél a legjobban itt?
- Mit szerettél a legkevésbé?

¹⁶⁷⁸ BROOKS (2007): p. 421

- Egyéb megosztani kívánt gondolat, ötlet, javaslat, megjegyzés (kötetlen beszélgetés formában)

3) A szakirodalmak áttanulmányozásának eredményeként fejlesztés alatt van egy harmadik blokk is, amely a munkával való különböző elégedettségi kérdések skálán történő pontozása lenne lehetséges. Az általunk kifejezetten a bírósági szervezetre szabott és kidolgozott kérdéseket 1-től 4-ig skálán lehetne értékelni.

Példa kérdések:

- A munka mennyiségével való elégedettség
- A munka minőségével való elégedettség
- Vezetővel való elégedettség
- Munkatársakkal való elégedettség
- Munkakörülményekkel való elégedettség
- Előmenetellel, kilátásokkal való elégedettség

4) A következő rész pedig már a következő munkáltatóra vonatkozó kérdéseket tartalmazza, melynek keretében információ gyűjthető a szervezet versenytársairól és toborzási módszereiről és jó lehetőségként szolgál felmérni a „piacot”.

5) Végül az interjú még röviden visszatér a jelenlegi munkáltatóra, melynek erősségeit kéri számba venni a távoztól, valamint tanácsát kéri, mivel tudná növelni megtartó erejét. Ezen túlmenően visszajelzést adunk a kollégának arról, hogy értékes munkaerő volt a szervezetben, sajnáljuk a döntését és egy pozitív végszóval megköszönjük a segítségét.¹⁶⁷⁹

2.2. *Megtartó interjú*

A kilépési interjúk hátrányaként tartja számon a szakirodalom, hogy az már csak a kolléga távozását követően történik meg. Ezt megelőzve, különösen a munkaerő megtartása szempontjából hatékonyabb eszköz lehet az úgynevezett „megtartó interjúk” lebonyolítása. Rendkívül negatív gyakorlat, ha a kilépési interjú kerül sor először (és ezzel utoljára) párbeszédre a munkavállaló érzéseiről és ötleteiről, hiszen erre rendszeresen lenne szükség mindenkivel.¹⁶⁸⁰

Érdekes akkor áttekinteni a dolgozóval az esetleges problémákat és alkalmanként azt, hogy érzi magát a szervezetnél, amikor még szervezeten belül van. Az interjú során kellő óvatossággal kell eljárni, hiszen ilyenkor a munkatárs „nem bújhat a névtelenség mögé”, így előre tisztázni kell a célokat, megfelelő légkört kell teremteni a nyílt és őszinte kommunikációhoz. Az exit interjúhoz hasonlóan fontos, hogy olyan ember készítse az interjút, akiben a kolléga megbízik, vagy legalábbis nincsenek negatív érzelmek az interjúztató felé.

¹⁶⁷⁹ Kép: <https://behaviour.hu/az-exit-interju-fontossaga-es-lebonyolitasanak-kulcsa/> Letöltés: 2024.08.28.

¹⁶⁸⁰ SPAIN – GROYSBERG (2016): p. 95

Ezen beszélgetések során olyan kérdéseket érdemes tisztázni az interjúztatónak, mint például:

- mi az, ami jól megy Neked, mi a kedvenc munkafolyamatod?
- vannak-e és mik az aktuális kihívások számodra a munkádban?
- milyen legutóbbi eredményeidre vagy a legbüszkébb?
- van-e olyan más terület, feladat, munkakör, amit szívesen megtanulnál?
- mi az, amiben leginkább tudnálak támogatni?¹⁶⁸¹

A megtartó interjúk céljai az alábbiak lehetnek:

- a toborzás-kiválasztási folyamatok hatékonyságának növelése;
- a dolgozó részére a megfelelő munkakör megtalálása a megfelelő időben;
- a szervezet beillesztési, betanítási tevékenységeinek nyomon követése, hatásvizsgálata;
- az egyéni karriermenedzsment támogatása;
- a dolgozói elégedettség alakulásának vizsgálata.

Sok munkáltatónál rendszeresen kerül sor teljesítményértékelő beszélgetésekre a vezető és beosztottja között, általában azonban a beszélgetések nem feltétlenül egy megtartó interjú keretében feltett kérdésekre összpontosítanak. A dolgozók nagyrésze nem a saját közvetlen vezetőjével tárgyalná meg legszívesebben, ami egy újabb érv mellett, hogy egy HR-es végezze a feladatot. Már önmagában a kötetlen beszélgetés egy ilyen interjún a megbecsülés érzését válthatja ki a munkavállalóból és lehetőséget biztosít számára a véleménye megosztására, vagy legalább érzelmei, panaszai megosztására, kiventilálására. Fontos kérdés ugyanakkor, hogy az interjúk eredményei miként hasznosulhatnak és hogy az interjúalanyok számára ezt követően érzékelhető lesz-e bármiféle változás az interjúk hatására, hiszen, ha hosszú időn keresztül semmit nem tapasztalnak, elveszíthetik érdeklődésüket az ilyen típusú interjúkon való részvétel iránt.

Számos szervezet végez rendszeres dolgozói elégedettségméréseket, kérdőíves formában. Ennek ellenére erre az állami szerveknél még kevés hasonló példát látni, pedig ez a legköltséghatékonyabb és egyszerűbb módja annak, hogy feltérképezzük mi zajlik a szervezetben (bármilyen területen, bármilyen céllal elvégezhető). A kérdőívek eredményei hasznosak lehetnek a szervezetek egészére vonatkozó következtetések levonásához, állapotfelméréshez, továbbá vezetői beszámolókhöz is.¹⁶⁸²

(Saját fejlesztésű és gyakorlatban már használt elégedettségi kérdőív minta a pályaművem végén található 3. számon mellékelve.)

¹⁶⁸¹ SUJANSKY – FERRY-RED (2009): p. 109

¹⁶⁸² ROBEANO (2017): p. 8

3. MUNKAERŐ MEGTARTÁS

3.1. A megtartás fogalma, fontossága

Véleményem szerint a fluktuáció megakadályozását egyértelműen a megtartásra törekvéssel lehet orvosolni. Ennek okán dolgozatomban nem feltétlenül a fluktuáció okaira koncentrálok, mert a fluktuáció már maga az eredmény, amivel utólag már nem sok mindent kezdhünk. Ennél sokkal fontosabb, hogy mivel tudjuk megelőzni a magas fluktuációt a szervezetben és az elvándorlást. Ehhez pedig a megelőzés a legjobb eszköz, tehát az, mivel tudjuk megtartani a kollégákat. A fentiek okán dolgozatomban további témája a megtartásra fókuszál, mint fluktuációt megelőző intézkedések, javaslatok összesítése, ugyanis megelőzéssel tudjuk a legjobban elősegíteni a jó dolgozóink megtartását.

A munkaerő megtartását többféleképpen lehet értelmezni. Értelmezhetjük úgy, mint a szervezeti munkaerő elvándorlás mértékének alacsony szinten tartása, vagy mint a szervezeti kultúrával és értékekkel való minél magasabb szintű azonosulás a munkatársak részéről. Vannak, akik elsősorban a szervezeti kompenzációmenedzsment hatékonyságának mutatójának vélik, míg mások a munkatársakkal való megfelelő bánásmódként fogalmazzák meg. Ezen kívül a munkaerő megtartása erősen szervezetspecifikus téma, semmiképpen nem egyetlen, általánosan meghatározott tevékenységcsoportot jelent, amelyek bármilyen körülmények között egyformán hatékonyan alkalmazhatók. Kettő hasonló feladatokat ellátó szervezetben, de még ugyanazon szervezeten belül is láthatják eltérően a munkaerő megtartását attól függően, milyen vezetési stílus érvényesül. Tény, hogy két dolgozó esetében is teljesen eltérő jelentőséggel bírhatnak a megtartás egyes megoldásai. Figyelembe kell venni az időtényezőt is, hiszen a dinamikusán változó környezetben napról napra változhatnak – vagy felülvizsgálatra szorulhatnak – a munkaerő megtartással kapcsolatos célok, stratégiák és megoldások.¹⁶⁸³

Minden szervezetre igaz, hogy ha nem sikerül megtartania a tehetséges munkatársait, az nem csak többletköltséget, hanem tudásvesztést is jelenthet számára. Egy kulcsembert pótlása sok idővel és energiával járhat, már ha sikerül egyáltalán. Több kutatás is hangsúlyozza, hogy az új dolgozók felvétele, képzése költségesebb, mint a meglévők megtartása, ezért az utóbbiba kellene több energiát fektetni. A kilépés okán elveszített tudás értékét már utólag nehéz megbecsülni, mint ahogy azt is, hogy a munkáltató hírneve, megítélése milyen módon változik a kilépő munkatársak által terjedő információk alapján.¹⁶⁸⁴

A munkaerő megtartása nem új kihívás. A munkaerő-piaci helyzet változásait figyelemmel kísérve várható, hogy a közeljövőben egyre komolyabb kihívás elé állítja a munkáltatókat, valamint azok emberi erőforrás gazdálkodással foglalkozó szakembereit a stabil munkaerő-utánpótlás, a felkészült és elkötelezett személyi állomány biztosítása a magas színvonalú feladatellátáshoz. Bizonyos mértékű fluktuáció még előnnyel is járhat egy szervezet életében, azonban minél nagyobb, annál nehezebben biztosítható a folyamatosság, a szakértelem, illetve hosszú távú stratégiák megvalósítása.

Összességében az látható, hogy a munkaerő megtartásának fogalma több forrásban is úgy jelenik meg, mint a dolgozók motiválása arra, hogy minél hosszabb ideig maradjanak a szervezetnél. Olyan szervezeti kultúra és munkakörnyezet kialakítását jelenti, amely a dolgozókat a munkajogviszonyuk fenntartására ösztönzi, valamint olyan szervezeti működtetési elvek, politikák és menedzsment gyakorlatok alkalmazását, melyek megfelelnek a dolgozók elvárásainak és képesek is azonosulni velük. Egy stratégiai szintű megközelítésről

¹⁶⁸³ McKEOWN (2002): p. 3

¹⁶⁸⁴ WINGFIELD – BERRY (2001): p. 3

van szó, amely egy hosszútávon fenntartható kapcsolat fejlesztésére törekszik a munkáltató és a munkavállaló között.

A munkaerő megtartásának fő célja annak megelőzése, hogy a szervezet jó képességű, kompetens munkatársakat veszítsen el, mivel ez negatív hatással lehet a hatékony munkavégzésre, a szolgáltatások színvonalára. Ezen cél különösen a kiváló teljesítményű, tehetséges dolgozók esetében kerül előtérbe, akikre a munkaerőpiacon is magasabb a kereslet és ezért nagyobb az esélye a távozásuknak, amennyiben nem tudjuk megtartani őket.¹⁶⁸⁵

Az állami szférában ennek egy speciális megnyilvánulási formája az életpályára történő foglalkoztatás szándéka, a pályabiztonság garantálása különösen a karrier-típusú rendszerek esetében, amelyet az állam az aktuális kormányzati célhoz igazodóan sajátos jogszabályi háttérrel támogathat meg. A bírósági szervezetben hasonló lehet a szándék, tekintve, hogy az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény (továbbiakban: Iasz.) fizetési osztályait és fokozatait tartalmazó mellékletek a szolgálati évek számolásával és előrehaladtával növeli a bérsávokat, a ledolgozott évek után „ugrik” a dolgozó fizetési fokozatot, ami azt támasztja alá, hogy a jogszabályon alapulva az élethosszig tartó hivatást szorgalmazza és ismeri el anyagilag is a jogalkotó.

A megtartó erő hangsúlyozása is a sikeres munkáltatói kép megőrzését segíti, ugyanis a fluktuáció minimalizálásával a társadalomban az a pozitív kép alakítható ki, hogy aki ide bekerül, az nem kíván máshol dolgozni, ez vonzó lehet a munkaerőpiacon is. Az a véleményem, hogy sokan akár kisebb fizetést is készek elfogadni, ha jó hírű, közmegebecsülésnek örvendő stabil szervezetnek dolgozhatnak, hiszen egy jó hírű munkahely „presztízs-ként” is szolgál a társadalom többi tagjának és ez is kellő motiváló tényező lehet. Korábban például a bíróságon dolgozni a „szakma csúcsát” jelentette minden jogász számára (továbbá jegyzőkönyvvezető és irodista munkavállalóként is), azonban ma már sajnos ez nem feltétlenül van így, nagyrészt a megebecsülés hiánya és az évenkénti inflációkövető fizetésemelések elmaradása okán. Mindez a jövőre nézve azt vetíti előre, hogy a szakma felhígul és nem a legtehetségesebb jelöltek közül fogunk tudni toborozni és nem a jók közül a legjobbakat kapjuk meg, – ahogy az már az utóbbi 1-2 évben is érezhető – hanem a kevésbé jó képességű jelöltek közül a legkevésbé „rosszakat”.

3.2. A Munkaerő megtartás kezdeti megközelítései

A munkaerő megtartásával kapcsolatos tudományos kutatás a '90-es évekre nyúlik vissza, mikor kutatók, pszichológusok olyan okok azonosításával kezdtek foglalkozni, amelyek befolyásolták a dolgozók lehetőségeivel kapcsolatos érdeklődését.¹⁶⁸⁶

A munkaerő megtartás fogalma a '70-es évekig azért sem jelent meg hangsúlyosan, mivel a munkavállaló és a munkáltató közötti kapcsolat egyfajta „status quo” helyzeten alapult, ami szerint a munkavállaló dolgozott, a munkáltató pedig foglalkoztatta, míg a körülmények ezt lehetővé tették. Az '50-es '60-as években nem számított rendkívülinek, hogy egy munkavállaló egyetlen munkáltatónál dolgozott akár élethosszig tartóan. Az '70-es évektől a munkahelyváltások száma jelentős növekedésnek indult és ezzel megjelent a fluktuáció fogalma. Ennek hatásaira válaszként jelent meg a munkaerő megtartás, mint menedzsment eszköz. A fluktuáció növekedését érzékelve elkezdtek kutatni, miként lehetséges a munkavállalók önkéntes távozását megállítani és a távozási arányt mérsékelni? Az első megoldások az alapvető munkavállalói igények kielégítését célozták, így az anyagi és nemanyagi ösztönzőket, a munkafeltételek javítását helyezték előtérbe, azaz a Maslow féle hierarchiában alacsony szintre sorolt szükségleteket.

¹⁶⁸⁵ SAMUEL – CHIPUNZA (2009): p. 411

¹⁶⁸⁶ BIBI [et al.] (2016): p. 42

Az 1980-as évek végére alakult ki a munkaerő megtartásának azon megközelítése, mely már túlmutat a hatékony kompenzációmenedzsmenten és azon, hogy egy munkavállaló megtartásához csak fizetést kell emelni. Az új évezredig folyamatosan kapcsolódtak a megtartás fogalmához az új dolgozók beillesztési, munkahelyi szocializációs programjai, a teljesítményértékelési-, előmeneteli-, ösztönzési-, elismerési rendszerek kialakítása, az önfelnevelés különböző formáinak támogatása.¹⁶⁸⁷

Maertz és Champion 1998-ban kiemelték, hogy a fluktuációval kapcsolatos kutatások eddig kevesebb hangsúlyt helyeztek arra, hogy miért döntenek a munkavállalók a szervezetnél maradás mellett, ezért a kilépési okok mellett ennek vizsgálata is hasznos lenne. Steel, Griffeth és Hom később hangsúlyozták is, hogy az okok, amik miatt a dolgozók a szervezetnél maradnak, nem mindig azonosak azokkal az okokkal, amelyek miatt távoznak, sőt, ezek gyakran inkább egymás ellentétei. Egyre többen kezdtek el rögzíteni, hogy a szervezet számára határozottan versenyelőnyt jelent a tehetséges munkaerő megtartásának képessége. Ezzel szemben Cutler a menedzsment egyik legfontosabb elvárásaként azonosította, hogy egy szervezetnek motivált és odaadó munkatársai legyenek, amellyel összefüggésben kevésbé lényeges, hogy kiket vesz fel, sokkal inkább az, hogy kiket képes megtartani.

Több kutató is arra jutott, hogy azoknál a szervezeteknél, ahol van kidolgozott és megfelelő munkaerő megtartási stratégia, ott több eséllyel maradnak a munkavállalók és motiváltabbak is a szervezeti célok elérésére.

Acton és Golden szerint a személyügyekért felelős szervezeti egységnek hatalmas szerepe van a megtartással kapcsolatos feladatokban.¹⁶⁸⁸

3.3. Megtartás-menedzsment napjainkban

Manapság egy hatékony munkaerő megtartási stratégia több HR területre kiterjedő intézkedéseket tartalmaz, ideértve a hatékony beillesztési, mentori, illetve karriermenedzsment programokat, a motiváció- és kompenzációmenedzsmentet, továbbá az egyéni képzési és fejlesztési igények kielégítését is. A különböző kihívásokra reagálva a hagyományos HR tevékenységterületek tartalma folyamatosan bővül, új HR funkciók jelennek meg, így ma már „megtartás-menedzsment” HR funkcióról is beszélhetünk.¹⁶⁸⁹

Napjainkban a szervezetek minél inkább fenntartható emberi erőforrás menedzsment megoldásokban gondolkodnak, vagy éppen megtartó specialistát alkalmaznak, aki ezen a téren képzett szakemberként a vezetőket támogatja kifejezetten a munkaerő teljesítményének fokozása és a fluktuációval járó költségek mérséklése érdekében. Egyes munkáltatók arra törekednek, hogy a munkatársakra minél inkább „belső ügyfélként” tekintsenek, akik számára a munkáltató szolgáltat. Jobb kapcsolatot építenek ki velük, ha törődnek kapcsolatrendszerükkel, szocializációjukkal, valamint életciklusukhoz igazodó, esetlegesen változó, elvárásaikkal karrierjüket illetően.

Az új munkaerő megtartási trendjek között szerepel a generációs sajátosságok megértése és megfelelő kezelése is, a fiatalabbak körében a hagyományos, teljes munkaidős elhelyezkedéssel szemben gyakorivá válik a rövidebb időre szóló munkaszerződés, illetve náluk már felmerül, hogy képesek az akár egyszerre több munka/szerepkör betöltésére is.¹⁶⁹⁰

¹⁶⁸⁷ MCKEOWN (2002): p. 230

¹⁶⁸⁸ BOSWELL [et al.] (2017): p. 164

¹⁶⁸⁹ DAJNOKI – HÉDER (2017): p. 88

¹⁶⁹⁰ SINGH (2019): p. 430

Napjainkban az állami szervek esetében is olyan ösztönzési politika és munkafeltételek kialakítása járhat sikerrel a megtartás tekintetében, amely megfelel a tisztviselői igényeknek és elismeri a teljesítményt. Az igazságügyi alkalmazottak vonatkozásában is az emberi erőforrás menedzsmenttel foglalkozó területnek szükséges lenne kidolgoznia munkaerő megtartási stratégiát, amelynek olyan vezérelvek mentén kellene haladnia, mint az egyértelmű elvárások és világos politikák meghatározása, kihívást jelentő munkafeladatok biztosítása nem túlterhelve a tisztviselőket, megbecsülésük, munkájuk értékelésének kifejezése, befektetés a karriermenedzsmentjükbe és szakmai fejlesztésükbe, az igényeikhez illeszkedő juttatási csomagok biztosítása, valamint a nyílt kommunikáció kultúrájának megteremtése.¹⁶⁹¹

A bíróságokon érzékeny terület, hogy hiányzik az utánpótlási, illetve vezető-utánpótlási programok tényleges megléte, a valódi képességek feltérképezése, amik mind eleve azt feltételezik, hogy a jelentős ráfordításokkal képzett és belső úton kinevelt jövőbeli munkaerőben és vezetőkben gondolkodnak. Emiatt komoly költségeket, mérhető veszteséget jelent (és akár kilátástalan helyzeteket eredményezhet) az, ha a szervezetek sikertelen megtartási stratégiák nyomán elveszítik a kiválasztott tehetségeiket.

Egy 2020 nyarán lezajlott magyarországi kutatás eredményei szerint bár a járványhelyzet nyomán a belső kommunikáció fontossága került leginkább előtérbe a HR tevékenységet érintő kihívások között, a felmérésben válaszadó 508 szervezet (túlnyomó többségében versenyszférában működő cégek, kb. 15%-ban közszféra- és nonprofitbeli szervezetek) a munkaerő megtartását továbbra is a második legnagyobb kihívásként jelölték meg.¹⁶⁹²

Összességében kijelenthető, hogy a megtartás-menedzsment várhatóan a következő években is kiemelt HR funkció lesz a versenyszférában és az állami szerveknél is, tekintve az ország gazdasági helyzetét és a magas inflációt, továbbá a fiatalabb generációk munkahelyhez való hozzáállását is. Bármilyen megtartási stratégia kialakításához először fel kell tárni a munkatársak távozási okait és emellett a munkahelyen maradásuk okait is, illetve az aktuális hangulatukat, a kilépési interjúk mellett megtartó interjúk, elégedettségi kérdőívek alkalmazásával. Fontos, hogy a megtartással kapcsolatos bármilyen döntést, intézkedést valós információkra szükséges alapozni a szubjektív, kiemelt esetekből származó benyomások, vagy pánikreakciók helyett. A hatékony megközelítés az elégedettség csökkenését kiváltó okok gyökereinek feltárása, elemzése, kezelése és nyomonkövetése.¹⁶⁹³

3.4. A munkaerő megtartására ható tényezők

A szervezetek vezetőinek a megtartással összefüggésben olyan tényezőkről kell rendszerszinten gondolkodnia, mint a foglalkoztatás biztonsága, a kompenzáció és ösztönzés, képzés-fejlesztés, támogató vezetői kultúra vagy a munkakörülmények.¹⁶⁹⁴

Osteraker a megtartást három dimenzióban vizsgálta: szociális, mentális és fizikai. A mentális dimenzióba a munka jellegét sorolja: a dolgozók az olyan rugalmas munkafeladatokat szeretik, amelyben tudásukat fel tudják használni és a befektetett erőfeszítéseiknek látják az eredményeit. A szociális dimenzióba a belső és külső munkatársi kapcsolatok tartoznak, a fizikai dimenziót pedig a munkakörülmények és a fizetés adják.

Kehr szintén három dimenziót nevezett meg a munkaerő megtartása kapcsán: erő, eredmények és befogadottság. Az „erőt” a dominancia és befolyás megszerzése adja, az egyéni teljesítmény

¹⁶⁹¹ FAHIM (2018): p. 34

¹⁶⁹² POÓR [et al.] (2020): pp. 26-32

¹⁶⁹³ BRANHAM (2005): p. 5

¹⁶⁹⁴ BIBI [et al.] (2016): p. 42

a meghatározott követelményeket felülmúlva adja az eredményt, míg a kiépített és megerősített munkatársi kapcsolatok eredményezik a befogadottságot.

Cloutier és társai szerint négy stratégiai területen szükségesek fejlesztések a munkaerő megtartása érdekében:

- a szervezet víziója, értékei és működési politikái terén pozitív kommunikációra van szükség, amely mellett a munkatársak képesek elköteleződni;
- átlátható és befogadó szervezeti kultúrára van szükség, amely támogatja a sokszínű személyi állományt;
- megfelelő munkatársak felvétele, akik illeszkednek a szervezet által meghatározott munkakörhöz;
- képzési lehetőségek biztosítása a munkatársaknak.¹⁶⁹⁵

McKeown 5 fő lépésben foglalja össze a tehetséges munkaerő megtartásához vezető utat:

- a hatékony megtartáshoz megfelelő stratégiai célok kijelölése szükséges;
- a megtartási célok eléréséhez megfelelő HR eszközök szükségesek; a munkatárs felvétele előtt fontosak a szervezet megfelelő toborzási és kiválasztási folyamatai;
- meghatározó az első néhány nap, melyet a munkatárs új munkahelyén tölt;
- szükséges a munkatárs mentorálása, karrierútjának folyamatos nyomon követése.¹⁶⁹⁶

Walker 2001-ben hét befolyásoló tényezőt azonosított, melyekkel foglalkozni szükséges az elkötelezettség növelése érdekében: kompenzáció és az elvégzett munka elismerése, kihívást jelentő feladatok, előmeneteli és fejlődési lehetőségek, befogadó munkahelyi légkör, jó munkatársi kapcsolatok, munka-magánélet egyensúly, jó kommunikáció.¹⁶⁹⁷

Christeen 2014-ben 8 megtartó tényezőt azonosított: menedzsment, támogató munkakörnyezet, szociális támogatás és fejlődési lehetőségek, önállóság, kompenzáció, megfelelő munkaterhelés, munka-magánélet egyensúly.¹⁶⁹⁸

Kyndt és Dochy kutatásaik alapján kijelentették, hogy egyéni tényezők is nagy jelentőséggel bírhatnak a megtartás kapcsán, így például az életkor, az iskolai végzettség szintje, a tanulási hajlandóság, valamint szervezeti tényezők is úgy, mint a megbecsülés és a munka mennyisége. Ezekén kívül Noah és Hewitt említik még a döntéshozatalban való részvétel lehetőségét Pritchard pedig kifejezetten a képzést emeli ki, mint az egyik legfontosabb megtartó tényezőt.¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹⁵ CLOUTIER [et al.] (2015): p. 124

¹⁶⁹⁶ MCKEOWN (2002): p. 31

¹⁶⁹⁷ LAHKAR DAS – BARUAH (2013): p. 9

¹⁶⁹⁸ KOSSIVI [et al.] (2016): p. 262

¹⁶⁹⁹ LAHKAR DAS – BARUAH (2013): p. 9

Mindezek alapján kialakítható egy csoportosítás azokból a munkaerő megtartására ható tényezőkből, amelyeket az eddigi tudományos kutatások számításba vettek:

A négy csoport:

- személyes állapot:

a munkával való elégedettség, a munkahelyi elkötelezettség, a munkahelyi beágyazódás és az elvándorlási szándék, illetve a munka-magánélet egyensúlya;

- HR menedzsment politikák és intézkedések:

a munkakör kialakítása, beillesztés és pályaorientáció, tehetségmenedzsment, karriermenedzsment, ösztönzésmenedzsment, kompenzációmenedzsment, képzési-fejlődési lehetőségek, generációmenedzsment;

- munkahelyi kulturális, szociális és fizikai adottságok:

szervezeti kultúra, vezetési kultúra és stílusok, a vezetővel való kapcsolat, foglalkozási biztonság, a szervezeti vízió, értékek és célok, valamint az egyéni értékek, célok összhangja, munkatársi kapcsolatok és munkahelyi légkör, a munkavégzés feltételei, infrastruktúra, technológia és fizikai munkakörülmények;

- egyéni tulajdonságok és generációs sajátosságok:

nem, életkor, generáció, végzettség, tanulási hajlandóság.¹⁷⁰⁰

3.5. A munkával való elégedettség

Több kutatás is alátámasztja, hogy a dolgozói elégedettség és a fluktuáció mindig negatív relációban állnak egymással. Amennyiben tehát dolgozói elégedettség van, akkor csökken a fluktuáció, ha pedig elégedetlenség van, akkor nő. Kutatások azt is igazolják, hogy a dolgozók elégedettsége csökkent a kilépési szándékaikat, valamint az elégedettség mérsékelt negatív kapcsolatban van a dolgozók hiányzásaival, késéseivel is.¹⁷⁰¹

Mindenekelőtt fontos tisztázni, mit is jelent a munkával való elégedettség, ebből kiindulva mérhető mind az új belépők, mind a már hosszabb ideje foglalkoztatottak elvárásai, motivációi, véleményei. Az elégedettség fogalmának többféle meghatározása ismert. Papp és Perczel a következőképp definiálták: „mindazon tényezők tudati reprezentálódása, amelyek a munkakör jellemzőiből adódnak, és amelyek tudati tükröződés útján a konkrét munkakörrel szembeni állásfoglalást befolyásolják.”¹⁷⁰²

A munkával való elégedettséget akkor tudjuk befolyásolni, miután megismertük. Az elégedettség legjobban kérdőíves módszerrel vizsgálható. A kérdőíven túl használható az úgynevezett „kritikus események módszere”, melynek során néhány számukra meghatározó esemény felidézésére kéri a munkavállalókat, illetve interjúval is, ahol több lehetőség van a személyes interakció keretében vélemény kifejtésére.¹⁷⁰³

Egyes kutatók szerint az elégedettség eléréséhez az úgynevezett „3R” biztosítása szükséges: Respect, Recognition, Reward, azaz tisztelet, elismerés, jutalmazás. Ezek közül is a munkatársak tisztelete a legfontosabb. Kellő tisztelet, odafigyelés nélkül bármilyen eszköz bevetése az elégedettség elérése érdekében aligha hozhat sikert. Mindez persze sok időt,

¹⁷⁰⁰ MYERS – SADAGHIANI (2010): p. 235

¹⁷⁰¹ NEMES – SZLÁVICZ (2011): p. 5

¹⁷⁰² GYÓKÉR – KRAJCSÁK (2009): p. 57

¹⁷⁰³ KLEIN [et al.] (2009): pp. 345-353

ráfordítást, türelmet és önuralmat igényel a vezető részéről, de a befektetés határozottan megtérül a dolgozói elégedettség növekedése és a tehetséges munkaerő megmaradása révén.

Wingfield és Berry szerint: légy megfontolt, foglalkozz a munkatársakkal egyénenként, egyéni erősségeik figyelembevételével, légy igazságos, bízz a munkatársakban, légy méltó a bizalmukra, vond be őket, tedd a munkahelyet szerethetővé és biztonságossá.¹⁷⁰⁴

3.6. Munkahelyi elkötelezettség

A munkáltatók nem csak a munkaerő megtartása okán törekednek az elkötelezettség növelésére, hiszen kutatási eredmények által igazolást nyert, hogy az elkötelezett munkatársak hajlandóak maximális odaadással dolgozni a szervezeti célok érdekében és termelékenyebbek is. Azon túl, hogy a többi munkatársnál 20%-kal jobb teljesítményt nyújtanak, a munkáltató önkéntes „marketingesei” is, akik informális csatornákon keresztül folyamatosan dolgoznak a szervezet pozitív külső megítélésén és növelik az ügyfelek elégedettségét, sőt az általános belső morált is javítják pozitív hozzáállásukkal, inspiráló magatartásukkal. Az ilyen munkatársak általában a változások motorjai és az új intézkedések zászlóshajói is.¹⁷⁰⁵

Elkötelezettséget növelő tényező lehet a megfelelő munkakörnyezet, a hatékony vezetés, jó csapat és munkatársi kapcsolatok, képzés és karrierfejlesztés, kompenzáció, a megfelelő szervezeti politikák és a munkahelyi jóléti szolgáltatások, azaz láthatóan jelentős az átfedés az elégedettséget kiváltó és magát a munkaerő megtartását befolyásoló tényezőkkel.¹⁷⁰⁶

Számos kutatásban keresték már a választ arra, mit tehet a vezető annak érdekében, hogy magasabb munkatársi elkötelezettséget érjen el. Az eredmények alapján kiemelkedik a hatáskörökkel való felruházás és a döntésekbe bevonás, a vélemény kikérés és figyelembevétele, a csapatmunka és együttműködés támogatása, a munkatárs egyéni fejlődésének elősegítése, a megfelelő elismerés és a szükséges támogatás folyamatos biztosítása, valamint a kihívást jelentő munkafeladatok.¹⁷⁰⁷

Motiváció akkor alakul ki, ha az egyén lehetőséget lát az igényei kielégítésére, elkötelezettség pedig akkor, ha a motiváció kiegészül annak érvényesítési lehetőségével az adott munkahelyen.

Általánosságban az elkötelezettség kialakulását elősegítik az alábbi körülmények:

- versenyképes bérezés és egyéb juttatások;
- valós teljesítményért járó, igazságosan odaítélt jutalmak és elismerések;
- barátságos, együttműködésre alapuló munkahelyi légkör;
- folyamatos visszacsatolások;
- fejlődési lehetőségek és kihívást jelentő feladatok;
- megfelelő fizikai munkakörnyezet;
- a teljesítményt és elégedettséget csökkentő, demotiváló hatású szabályok minimalizálása;
- az adott feladatra legmegfelelőbb dolgozók kiválasztása.¹⁷⁰⁸

¹⁷⁰⁴ WINGFIELD – BERRY (2001): p. 13

¹⁷⁰⁵ ROBERTSON-SMITH – MARKWICK (2009): p. 17

¹⁷⁰⁶ ALI-TAHA (2014): p. 3

¹⁷⁰⁷ MARKOS – SRIDEVI (2010): p. 91

¹⁷⁰⁸ BERMAN [et al.] (2016): pp. 215-240

Kommunikációra van szükség a dolgozók és a vezetés között és a visszacsatolások részeként anyagi és nem anyagi elismerésre, az előrehaladás támogatására, illetve fontos a legjobbak kiemelése. Az elkötelezettséget egy olyan szervezeti kultúra támogatja, amivel a munkatárs azonosulni tud.¹⁷⁰⁹

Az elkötelezettség mérése során leggyakrabban a következő tényezőket vizsgálják a kutatásokban:

- A munkáltatóra való büszkeség; a munkáltatóval való elégedettség;
- A munkakörrel való elégedettség;
- Az elvégzendő munka által nyújtott kihívás és a munka teljesítményigénye;
- Elismerés és pozitív visszacsatolás a jól végzett munkáért;
- Személyes támogatás a vezető részéről;
- Előmeneteli és fejlődési lehetőségek a munkáltatónál;
- Lojalitás a munkáltatóhoz (maradási szándék).¹⁷¹⁰

3.7. Munkahelyi beágyazódás

A munkahelyi „beágyazódás” egy új fogalom, mely annak mértékét mutatja meg, hogy milyen szorosan kötődnek és fonódnak össze a dolgozók a munkájukkal, ami ezáltal visszatartja őket a kilépéstől. A munkahelyi beágyazódás elmélete nem a fluktuációra, hanem a megtartásra fókuszál. A munkahelyen beágyazott dolgozók kisebb eséllyel hagyják el munkahelyüket. Az elméletre a munkaerő megtartás elméleteként is utalnak.¹⁷¹¹

A beágyazódás két dimenzióban értelmezhető:

- egyrészt beszélhetünk a foglalkoztató szervezethez való kötődésről (pl. várható illetménynövekedés, vagy ígért előléptetés, esetleg különböző előnyöktől való elesés kilépés esetén),
- másrészt beszélhetünk a munkaközösséghez való kötődésről (pl. családi kötelezettségek, közösségi szerep).¹⁷¹²

Hosszú távon mindenképp fontos és hasznos dolgozni a beágyazódás kiépítésén a munkaerő megtartása és a fluktuációhoz kapcsolódó költségek csökkentése érdekében.

A menedzsment tudományok kutatói a magas szintű munkahelyi beágyazódást pozitívumnak tekintik, hiszen a beágyazódott munkatársak körében kevésbé jellemző az önkéntes távozás. Ezzel szemben a szociológusok egyfajta negatív kötöttségként értelmezik a beágyazódást, amely korlátozza a munkavállalót a helyzetének megváltoztatásában. Azaz a beágyazódásra inkább korlátozó tényezőként tekintenek a munkahely elhagyási lehetőségek szempontjából, mely frusztrációt okozhat a munkavállalóban, ami végső soron a szervezet számára is káros hatással lehet. Ennek megfelelően egyes kutatók a munkahelyi beágyazódást összetettsége okán a fluktuációt valóban csökkentő, ám nem feltétlenül elérendő célként határozzák meg.¹⁷¹³

¹⁷⁰⁹ MARKOS–SRIDEVI (2010): p. 94

¹⁷¹⁰ VANCE (2006): p. 6

¹⁷¹¹ BIBI [et al.] (2016): p. 42

¹⁷¹² CLINTON [et al.] (2012): p. 111

Kép: <https://www.fitpuli.hu/munkaero-megtartasa/> Letöltés: 2024.08.28. 10:58.

¹⁷¹³ MARASI [et al.] (2016): p. 143

3.8. Munka-magánélet egyensúly

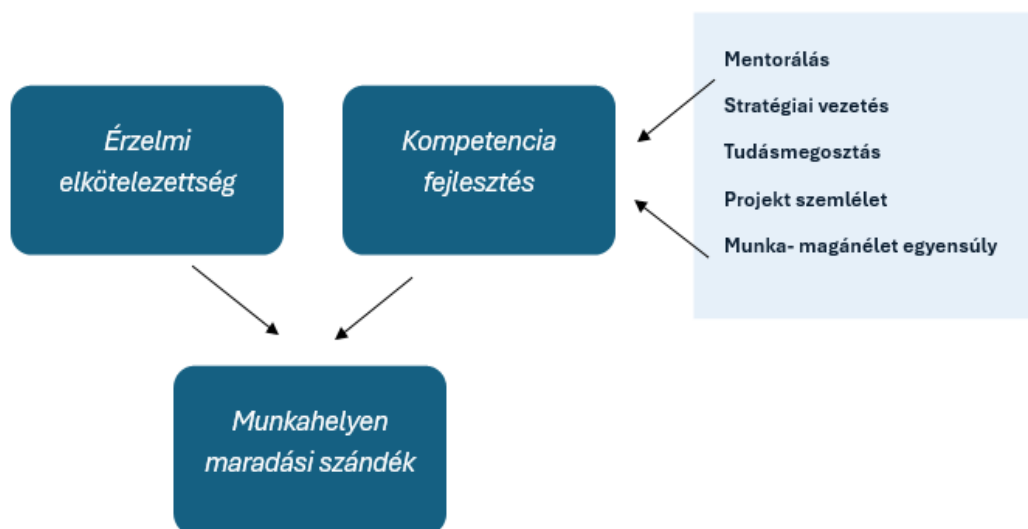
A munka-magánélet szemben állása egy mentális nyomás azáltal, hogy az ember nem tudja megvalósítani a munka és magánélet egyensúlyát, ennek során a munkafeladatok és hosszú munkaidő megy a szabadidő rovására. A munkával kapcsolatos túlterheltség a szabadidős tevékenységekre kevesebb időt és energiát enged, mely az utóbbival kapcsolatos elégedettséget csökkenti. Az egyensúly hiánya a pszichológiai jóllétre is negatív hatással van, illetve növeli a stressz-szintet, végső soron pedig a munkával való elégedettséget is csökkenti és kiégéshez is vezethet, ami a teljesítményt is csökkenti.¹⁷¹⁴

Loan-Clarke, Arnold, Coombs, Hartley és Bosley kutatási eredményei egyaránt rámutatnak, hogy az olyan munka, amely a munkavállaló számára biztosítja a családi kötelezettségek teljesítésének lehetőségét, az pozitív hatással van a megtartásra.

Osman 2013-as kutatásában azt figyelte meg, hogy a munka-magánélet egyensúly támogatása csökkentette a távozási szándékot a munkatársaknál, ahogy Mita, Aarti és Ravneeta is egyértelmű pozitív kapcsolatot azonosítottak a munka-magánélet egyensúly és a munkahelyen maradás között.¹⁷¹⁵

Manapság a munka és a magánélet kapcsolatának megítélésében bekövetkezett átalakulás az egyik legfontosabb munkaerőpiacot befolyásoló tényező, melynek eredményeképpen a magánélet legalább olyan fontossá vált, mint a munkahelyen belüli boldogulás.¹⁷¹⁶

A bíróság ezen tekintetben kifejezetten kiemelkedik más munkáltatókhoz képest, a munka magánélet egyensúly itt többnyire jól tud érvényesülni.

Forrás: saját szerkesztés

Ábra: Keretrendszer a munkaerő megtartáshoz

¹⁷¹⁴ TSAUR – YEN (2018): p. 121

¹⁷¹⁵ KOSSIVI [et al.] (2016): p. 263

¹⁷¹⁶ SZAKÁCS (2014): p.36

4. HR MENEDZSMENT POLITIKÁK ÉS INTÉZKEDÉSEK

Mivel tudjuk segíteni a fluktuáció csökkentését, milyen eszközökkel és intézkedésekkel tehetjük vonzóbbá a bíróságot, mint munkahelyet, mivel növelhetjük annak megtartó erejét?

Az alábbiakban összesítettem általános jelleggel ezen intézkedéseket és ezek ismeretében a következő fejezetben fogalmaztam meg tényleges javaslatokat a bírósági szervezetre nézve.

4.1. *Beillesztés, pályaorientáció*

A beillesztés egy bevezető támogatási időszak az új dolgozók számára annak érdekében, hogy megismerjék a szervezetet, munkafadataikat és minél előbb hatékony munkaerővé váljanak. Az új dolgozók támogatása ebben az időszakban kiemelten fontos, hiszen megalapozza az elégedettséget, elkötelezettséget és kihatással van későbbi teljesítményükre, illetve a fluktuációra is.¹⁷¹⁷

A hatékony beillesztés nem csak a szervezettel való ismerkedést, valamint a munkával kapcsolatos betanítást jelenti, hanem orientációs célzatú, melynek során a dolgozók megismerhetik egymást, közösen szerezhetnek tapasztalatokat. Megismerhetik az idősebb (senior) kollégákat, ők mentorként, trénerként közreműködve a folyamatban még inkább arra ösztönözhetik az új munkatársakat, hogy hosszabb távon rendezkedjenek be a szervezetnél.¹⁷¹⁸

Az orientációs programok leggyakoribb céljai a szervezet és a munkatársak megismertetése az új belépőkkel, a szervezet céljainak, történetének, alapelveinek, működésének, folyamatainak, elvárásainak és szolgáltatásainak bemutatása, valamint a munkafeladatokhoz kapcsolódó legfontosabb szabályok, követelmények, felelőségek áttekintése.¹⁷¹⁹

Az új belépőknek lehetőséget kell biztosítani, hogy megismerjék a szervezet fő értékeit, tevékenységét és nem utolsósorban vezetőiket, munkatársaikat. A vezetők aktív és közvetlen részvétele az új munkatársak beillesztésében különösen fontos annak érdekében, hogy a velük való kommunikáció ne legyen kényelmetlen, azt érezzék, hogy lehet hozzájuk bizalommal fordulni a problémákkal.¹⁷²⁰

A hatékony és időben zajló beillesztési program már a munkaviszony létesítésének kezdetén megalapozhatja a munkaerő sikeres megtartását, ugyanakkor fluktuáció növelő hatása lehet, ha erre nem fordítunk kellő figyelmet és az új munkatársak csak bekerülnek pozícióikba különösebb támogatás és mentorálás nélkül.

A belépést követő rövid időn belüli távozások többsége a nem hatékony beillesztésnek is lehet köszönhető. A beillesztés fő célja az új munkatársak minél hatékonyabb munkavégzésének biztosítása az új munkakörben a lehető legrövidebb időn belül, de fontos szerepet játszik a munkatársak új munkahely iránti érzelmi és pszichológia kötődésének kialakításában is. Lehetőséget ad arra, hogy megtanulják, mit-hol találnak, kit tudnak keresni a legfontosabb kérdésekkel, illetve mi a munkájuk hozzáadott értéke a szervezet egészét tekintve.

A folyamat során alakul ki a „pszichológiai szerződés” a munkavállaló és a munkáltató között, tisztázódhatnak mindkét fél elvárásai. Az integráció során a szervezettel kapcsolatos alapvető információk átadása kiterjedhet a szervezeti célokra, kihívásokra, az alapvető jogszabályi előírásokra és elvárásokra, a belső szabályozókra, vagy a szervezeti kultúra egyes elemeire. Mindezen információkat vélhetően az első hónapokban egyébként is megszerezné valamilyen formában egy új munkatárs, egy formális és tervezettebb beillesztési program keretében

¹⁷¹⁷ BAUER – ERDOGAN (2011): p. 51

¹⁷¹⁸ ALLEN (2008): pp. 22-23

¹⁷¹⁹ DECENZO – ROBBINS (2009): pp. 186-188

¹⁷²⁰ LOSEY [et al.] (2006): p. 33

azonban biztosítható, hogy minden fontos kérdés rövid időn belüli áttekintése és így információhiányból adódó ok miatt semmiképp nem távozik az új munkatárs és magabiztosabban is érezheti magát a rendszerben az elvárt tudás birtokában.

A beillesztési program hossza függ az adott munkakörből, szervezettől. Az általános új belépőknek szóló „kurzust” hatékonyan a HR-es/személyügyekkel foglalkozó kolléga tudja a legjobban megszervezni, hiszen az minden új belépőt érint, viszont a munkakörrel kapcsolatos betanítás általában hosszabb időt vesz igénybe és az már a közvetlen vezető iránymutatásával és felügyeletével zajlik, senior munkatársak bevonásával.¹⁷²¹

Tapasztalatom szerint a bíróságokon nincs kialakult HR stratégia arra, hogy egy új dolgozó belépésekor mi lesz a beillesztési program pontos menete, annak lépései. Szükségesnek látom egy egységes protokoll kialakítását központi szinten. Korábbi munkahelyi tapasztalat alapján és a bíróságra belépésem első időszakának negatív tapasztalata alapján, – amely inkább a mélyvízbe dobás stratégiája volt szakmailag és emberileg is, nehéz volt beilleszkedni egyedül egy több száz fős szervezetbe különösebb támogatás nélkül – az alábbi javaslatokat fogalmaznám meg egy új belépő jövételekor:

- Az új belépő beillesztését, már belépése előtt meg kell kezdeni azzal, hogy a sikeres interjú és felvételtől történő értesítés után az új kolléga ne teljesen ismeretlenül érkezzen első napján, legalább az alapvető dolgokkal legyen tisztában. Én (vezetői jóváhagyással) elkészítettem erre egy bemutató prezentációt (4.sz. és 4.2. sz. melléklet) a bírósági szervezetről, amely az alábbi témákat tartalmazza: bírósági szervezet rövid bemutatása általános jelleggel; bírósági hierarchia bemutatása; ügyszakok bemutatása; egyes pozíciók, kezelőirodák bemutatása; épület bemutatása; hasznos kontaktus listája (informatika osztály, gazdasági hivatal, személyügyes kolléga, vezetők stb.); bírósági élet bemutatása csapatépítők fotóinak megjelenítésével, stb. Ez a prezentáció formátumú dokumentum a sikeres interjút követően kerül kiküldésre e-mail formában az új kollégának azzal, hogy az e-mail további része részletes utasításokat tartalmaz arról, hogy mik szükségesek a belépéshez, milyen dokumentumok benyújtására van szükség, mikorra kap üzemorvosi időpontot és minden hasznos egyéb tudnivalót. Ezzel a tájékoztató e-maillal máris közelebb tudjuk hozni az új dolgozót a bírósághoz, mert sok kezdőnek fogalma sincs első körben mire számíthat, de még csak elképzelni sem tudják milyen lehet itt dolgozni. A visszajelzések alapján nagyon értékelik és hálásak a belépők a tájékoztatásért és a prezentációban található hasznos információk birtokában könnyebben kezdik meg első napjukat.
- Az első héten indokoltnak tartanám az új dolgozót nem „mély vízbe dobással” köszönteni és egyből megkezdeni a betanítást, hanem a szervezettel barátkozás időszakának szánnám ezt a pár napot. Első lépésként a bíróság elnöke köszönhetné a kollégát egy általános beszélgetéssel, amelyben a szervezet céljainak, történetének, alapelveinek, működésének, folyamatainak, elvárásainak és szolgáltatásainak bemutatását beszélhetnék át, hogy az új kolléga számára is világos legyen minden alap információ és elvárás.
- Ezt követően összevárva akár több új dolgozót is ki kellene jelölni egy „welcome day-t”/napot, amely során bemutatásra kerülne az épület maga, a kezelőirodák, és levetítésre kerülhetne egy prezentáció is, nevezetesen az, amit most „welcome day” híján e-mailben küldök ki nekik a sikeres pályázás utáni értesítővel. Lehetne színesíteni a nap végét egy úticsomag átadásával, amely munkájához szükséges

¹⁷²¹ TORRINGTON [et al.] (2008): p. 203

hasznos dolgokat tartalmazza, pl: jegyzetfüzet, tollak, telefonmellék jegyzék, a prezentációk kinyomtatott verziója stb.

- Indokoltnak látom egy mentor kijelölését (aki nem feltétlenül a közvetlen felettes) az új dolgozó mellé, aki ugyanazon munkakörben lévő régebbi dolgozó (senior kolléga) és az első napjától kezdve a próbaidő végéig egyfajta segítőként szolgálna az új kollégának, hozzá tudna fordulni minden szakmai és egyéb kérdéssel, ő támogatná a beilleszkedésének zökkenőmentességét és segítené mindenben.
- Szükségesnek tartanám az új dolgozó beilleszkedésének folyamatos monitoringját, és az első félévben havi rendszerességgű beszélgetések megtartását közvetlen vezetőjével, amely segítené mindkét felet (a vezetőt is és az új kollégát is) abban, hogy látható legyen, hogy áll az új dolgozó beilleszkedése, szakmai fejlődése, emberi beintegrálódása és véleményeket, benyomásokat, tapasztalatokat oszthatnának meg egymással építő jelleggel. Ez alatt hamar kiderülhetne, hogy az új dolgozó sikeresen beilleszkedett-e a szervezetbe, befogadták-e, szakmailag halad-e a fejlődése és kellően motivált-e. Továbbá feltérképezhető lenne milyen egyéb támogatásra lehet még szüksége, mik a céljai, esetlegesen más munkakörbe jobban beleillik-e a profilja képességei és érdeklődése alapján.

Saját tapasztalatom is csak megerősíti a szakirodalom következtetéseit, mi szerint a hatékony beillesztési program már a munkaviszony létesítésének kezdetén megalapozhatja a munkaerő sikeres megtartását, ugyanakkor fluktuáció növelő hatása lehet, ha erre nem fordítunk kellő figyelmet és az új munkatársak csak bekerülnek pozícióikba különösebb támogatás nélkül.

4.2. Karrier- és tehetségmenedzsment

Azt a tevékenységet, melynek során a munkáltató kölcsönös előnyök kiaknázásában bízva, pénzbeli és nem pénzbeli támogatást nyújt ahhoz, hogy a munkatárs megvalósíthassa egyéni céljait, karriermenedzsmentnek nevezzük. A munkaerő megtartásának egyértelmű befolyásoló tényezője ezért a karriermenedzsment, melynek során összeillesztjük a szervezet emberekkel kapcsolatos szükségleteit a dolgozók egyéni karriercéljaival és előmeneteli lehetőségeket biztosítunk számukra.¹⁷²²

Számos kutató kimutatta, hogy közvetlen kapcsolat van a kilépések és a karriermenedzsmenthez kapcsolódó problémák között, illetve az előrelépési és fejlődési lehetőségek meghatározó szempontok a munkavállalók maradással és kilépéssel kapcsolatos döntéseiben.¹⁷²³ Miután a munkavállalók számára az egyik legfontosabb motiváció a karrierlehetőségek biztosítása, így a szervezetek emberi erőforrás gazdálkodással foglalkozó szakterületeinek karriergondozási funkciója is egyre fontosabbá válik. A karriermenedzsment nemcsak motivációs és megtartó eszköz, hanem a tehetséges kollégák kibontakoztatásának támogatása.

A karriermenedzsment része lehet a szervezetek átfogó tehetségmenedzsment stratégiájának, mely optimálisan az alábbi elemeket tartalmazza:

- megfelelő toborzási és kiválasztási eljárás;
- egyéni fejlődési és karrierlehetőségeket, kellő önállóságot biztosító, az érdeklődésnek megfelelő és kihívást jelentő munkakörök kialakítása;
- elismerésre, fejlesztésre lehetőséget biztosító munkakörnyezet megteremtése;

¹⁷²² KONCZ (2004): p. 520

¹⁷²³ KOSSIVI (2016): p. 262

- munka és magánélet egyensúlyának megteremtési lehetősége;
- pozitív „pszichológiai szerződés” megkötése;
- „leader” típusú vezetők képzése;
- vezető-utánpótlási rendszer fejlesztése¹⁷²⁴

Maga a karriertámogatási folyamat ideális esetben a szervezeten belüli karrierlehetőségek feltérképezésével kezdődik, aztán a támogatásban részesülők meghatározásával, majd előmenetelük megtervezésével folytatódik.

Az emberi erőforrás gazdálkodásért felelős terület létrehoz egy adatbázist, amelybe a vezetők javaslatára bekerülhetnek azok a munkatársak, akikkel kiemelten kíván foglalkozni a szervezet, ezáltal személyre szóló karriertámogatást tud nekik nyújtani, figyelembe véve egyéni elképzeléseiket, céljaikat.

A kiemelt munkakörök és a betöltésükhöz szükséges kompetenciák meghatározása után az egyes támogatásra kiválasztott munkatársak számára egyéni fejlesztési és előmeneteli terv dolgozható ki. A karriertámogatásnak része az is, hogy mind a vezető, mind a HR szakterület, mind az esetleges mentor közreműködik az előmeneteli tervben kitűzött, a munkakör betöltéséhez szükséges kompetenciák lehető leggyorsabb fejlesztésében, a tapasztalatok megszerzésében, képzések elvégzésében. Miután értékeltük az előmeneteli terv teljesülését, siker esetén megtörténhet a karriert biztosító munkakörbe helyezés.¹⁷²⁵

A tehetségmenedzsment nem öncélú tevékenység, hiszen célja nem a munkatársak fejlesztése és utánpótlási tervek kidolgozása, hanem a szervezeti célok elérésének biztosítása.¹⁷²⁶

Bár egy tehetségmenedzsment program sok időt és anyagi ráfordítást igényel, az alkalmas belső jelöltek kiválasztása és felkészítése a megüresedő pozíciókra mindig olcsóbb, mint új munkaerő toborzása és betanítása. A jó tehetségmenedzsment a fluktuáció mértékét is visszaszoríthatja. A tehetségek közé általában a dolgozók 5-10%-a kerül. A kör szűkítése több fázisban történik, a teljes létszámot először objektív kritériumokkal lehet szűrni, majd ki kell kérni a vezetők véleményét.¹⁷²⁷

Tapasztalatom szerint a bírósági szervezet nagy hiányossága, (de nem is szervezeti hiányosság, hanem inkább a szemlélet hiányát látom problémásnak), mi szerint időben ismerjük fel a tehetségesebb kollégákat, időben mérjük fel a dolgozók ambícióit, ki az aki nyitott lehet és képességekkel is rendelkezik későbbi magasabb vagy csak szimplán más munkakör betöltéséhez és ezen kollégákat támogatni karriercéljaik elérésében mind szakmailag mind emberileg és nyomon követni fejlődésüket. Ezen cél elérésnek és a hatékony utánpótlás nevelésnek kiváló eszköze lenne egy karrier mátrix/adatbázis, amelyben minden dolgozó szerepelne és nyomonkövethető lenne ki milyen képességekkel rendelkezik, milyen céljaik vannak és milyen lehetőségek párosíthatóak hozzájuk, amikor pedig üresedés történne egy-egy munkakörben kiválóan össze lehetne párosítani a mátrix segítségével ki a lehető legalkalmasabb az adott pozícióra.

¹⁷²⁴ ARMSTRONG (2006a): p. 982

¹⁷²⁵ NEMESKÉRI – PATAKI (2007): pp. 310-321

¹⁷²⁶ CAPPELLI (2008): p. 77

¹⁷²⁷ SZRETYKÓ (2012): p. 11

4.3. Kompenzációmenedzsment

A kompenzáció a javadalmazás, ösztönzés fogalomkörének legátfogóbb jelentésű kategóriája, magában foglal minden olyan anyagi és nem anyagi jellegű ellenszolgáltatást, amelyért a munkatársak a szervezetben végzett munkájukért, szervezetben dolgozásukért részesülnek.

A kompenzációmenedzsmentnek ezért éppúgy részét képezi a kihívást jelentő munka és a személyes fejlődési lehetőség biztosítása, mint a rendszeres és eseti anyagi juttatások, természetbeni juttatások. Emellett kompenzációs elem lehet az elismerésen túl a karriertervezési, a képzési, a teljesítményértékelési rendszer is, ha ezekre úgy tekintünk, mint nem anyagi ösztönzési hatással bíró eszközökre.¹⁷²⁸

A kompenzációval kapcsolatos leggyakoribb hiba a „tűzoltás”, azaz pusztán megemelni az anyagi ösztönzés szintjét. Hosszú távon nem szolgálja a munkaerő megtartás célját a kompenzáció legelterjedtebb, legköltségesebb és legkevésbé hatékony formáját választani. Sok esetben a szervezetek miután felismerik a fluktuációs problémát, létrehoznak egy munkacsoportot és felülvizsgálják a béreket és fizetésemelést állapítanak meg a dolgozók számára, mellyel kielégítettnek tekintik a munkatársak rövidtávon jelentkezett szükségleteit. Ennek hatására rövidtávon (max. 1 év) fluktuáció-csökkenést tapasztalhatnak, melyet sikerként könyvelnek el és befejezik a munkát. Miután azonban a dolgozók rövid távú, alapvető szükségleteit ezzel sikerült kielégíteni, a magasabb rendű szükségletek kielégítése következne úgy, mint az önfejlesztés, a különböző nemanyagi juttatások, melyek különböző formái szintén a kompenzációmenedzsment részei lennének. A fizetésemelést követően jelentkező igényeket ugyanakkor a vezetés már sokszor megalapozatlannak, telhetetlenségnek véli, melyet a dolgozók a törődés elmaradásaként élnek meg és az elégedetlenség, a fluktuáció visszatérnek, sőt még erősebbé válhatnak.¹⁷²⁹

Azt tapasztalom, hogy a bírósági szervezet kompenzációs politikája nem tudja felvenni a versenyt a magánszférával, ettől viszont – a toborzást is nehezítve – kifejezetten a kevésbé vonzó munkahelyek közé tartozunk. A legnagyobb probléma jelenleg az elavult bértáblázat, amely a minimálbér emelés miatt és az évek óta elmaradó infláció követő béremelés hiánya miatt elvesztette értelmét és jelentőségét. A dolgozók többsége ugyanazzal a fizetéssel van alkalmazva akár pályakezdő akár 20 éves tapasztalattal rendelkező dolgozó. A sávok teljesen eltűntek, középfokú végzettségű tisztviselők vonatkozásában a 8 fizetési fokozat közül 5 ugyanazt a kezdő fizetést tudja biztosítani. Ennek okán a bérfeszültség és az elégedetlenség csak nő, a motiváltság csökken és a toborzás során is tapasztalható, hogy 5-ből 4 jelölt megtudva a bér összegét nem kíván nálunk dolgozni, és ők utasítanak vissza minket nem mi őket, így a kompenzáció hiánya közvetlen hatással, – és jelenleg elmondható, hogy a legnagyobb hatással – van a fluktuációra.

A cél, ahogy ezen az alponon belül korábban kifejtettem, nem feltétlenül a hirtelen tűzoltás lenne (bár a dolgozók már azt is nagyon várják, sokan ettől teszik függővé távozásukat az év végéig), ami csak ideiglenesen csillapítaná a kedélyeket és az elvándorlási kedvet, hanem egy tervezhető és következetes bér és kompenzációs rendszer kialakítása, amely a jövőre nézve is kiszámítható és stabil – minimum infláció követő rendszeres és kiszámítható béremelésű – jövőképet és tervezhetőséget tudna adni az igazságügyi dolgozók számára.

Ezen dolgozat terjedelmi korlátai miatt ezzel a témával nem kívánok részletesebben foglalkozni, de mindenképp kiemelendő, hogy a fluktuációs problémák a jelenlegi helyzetben nagymértékben az anyagi megbecsülés hiánya miatt jelentkeznek kiemelten és nem hagyható szó nélkül az sem, hogy teljesen érthető és jogos módon, hiszen a mostani bérek méltatlanok

¹⁷²⁸ BAKACSI [et al.] (2006): p. 86

¹⁷²⁹ MCKEOWN (2002): p. 230

emberileg és szakmailag is a munka és felelősség szintjéhez képest, a legtöbb kolléga sajnos napi szintű megélhetési problémákkal küzd és ennek megoldásaként nincs más választásuk, csak a pályaelhagyás, pedig a többség szeretne maradni, mert szeretik a munkájukat és a szervezetet is, de ilyen bérek mellett nincs választásuk, csak a távozás. Jelen pályázatban nem térek ki a bérek lehetséges rendezési megoldásainak elemzésére, mert a fluktuációs okok vonatkozásában ez csak egy indok (bár jelenleg a legfőbb indok), továbbá a szakszervezetek és érdekképviselők már több módon és formában is megtették javaslatukat az illetékes szervek részére, így azok megismerése és maga a bérfejlesztés témája is alapos kidolgozottsággal megismerhető mindenki számára általuk. Ebben a témában újdonságot jelen dolgozatban nem kívánok megfogalmazni, sem javasolni, mert a teljesség igénye nélkül a létező összes bérfejlesztési opció előterjesztésre került már a megfelelő szervek részére.

Dolgozatom célja inkább olyan megtartó intézkedésekre irányul, ami a bértől és anyagi dolgoktól független, (hiszen arra nincsen befolyásunk helyi szinten) pont azért, mert ezek anyagi támogatás nélkül is bevezethetők (kvázi „ingyen” vannak) és hatásuk mégis óriási lehet a meglévő dolgozók megtartására és akár helyi szinten is bevezethetők, amennyiben központi szinten nem kívánják szabályozni.

4.4. Képzés-fejlesztés

A képzés-fejlesztés és a fluktuáció vonatkozásában két egymásnak ellentmondó megközelítésről beszélhetünk.

Egyrészt igazolható, hogy a képzési lehetőségek növelik az elkötelezettséget a munkáltató felé és kimutatják, hogy kevésbé valószínű a munkatársak távozása, mint abban az esetben, ha nincsenek képzési lehetőségek. Messmer kulcstényezőként azonosította a munkaerő megtartásában a képzés-fejlesztést, ahogy Leidner is a munkavállalói lojalitást növelő tényezőként azonosította. Deery kutatásai során azt figyelte meg, hogy az on-the-job típusú képzés növeli a munkahelyen maradási szándékot és az elkötelezettséget.¹⁷³⁰

Ezzel szemben többen éppen azzal érvelnek, hogy a képzési lehetőségek révén, a munkáltató támogatásával megszerzett tudás birtokában nagyobb eséllyel távoznak a dolgozók, hogy máshol építsék tovább karrierjüket. A képzésre fordított erőforrások szinte haszontalanok, ha a képzésben részesültek később más munkáltatónál kamatoztatják így megszerzett tudásukat.¹⁷³¹

Összességében azt mondhatjuk, hogy a képzési-fejlesztési lehetőségek biztosítása leginkább további munkaerő megtartási eszközökkel kiegészülve hozhat eredményt. Önmagában egy egyetemi képzési részvétel támogatása már feltételezi a hosszú távú elköteleződés szándékát mind a munkáltató, mind a munkavállaló részéről, hiszen a több éven át tartó finanszírozási támogatás, esetleg fizetett szabadság biztosítása csak a munkajogviszony fenntartása mellett lehetséges. A munkaerő megtartást a munkáltató tanulmányi szerződésben foglalt „visszatartó erő” formájában is érvényesítheti, akár a képzés elvégzését követő időszakban is, amennyiben a támogatás feltételül előír bizonyos mértékű jogviszony fenntartási időt a munkavállaló számára, melynek nem teljesülése esetén jelentős visszafizetési kötelezettség írható elő.

A bírósági szervezetben valós megtartó erővel bírnak a tanulmányi szerződések, hiszen visszatartó erő lehet, amennyiben a szerződés lejártá előtt távozik a dolgozó ezzel saját magára nézve téve anyagi terhet (tandíj visszafizetést). Ezen túlmenően motiváló eszköz lehet, ha a dolgozók érzik, hogy karrierjük támogatva van képzésekkel, szakértelmük fejlesztésére

¹⁷³⁰ KOSSIVI (2016): p. 265

¹⁷³¹ TORRINGTON [et al.] (2008): p. 205

megkapják a támogatást és valós tudással gazdagodhatnak. Ez mind megtartó erővel bír, a kapott tudást már senki nem veheti el tőlük.

Ábra: A munkaerő megtartására ható tényezők összesítése

Forrás: saját szerkesztés

4.6. Gyakorlati megoldási lehetőségek

A fentebb kifejtett szakirodalmak ismeretében és az előző fejezetben említett „welcome day” és munkavállalói adatbázis/mátrix ötleteimen kívüli saját gondolataim megosztásával általánosan az alábbiakban foglalhatóak össze azok az intézkedések/ötletek, amelyek az igazságügyi dolgozók vonatkozásában sikeresek lehetnek a munkaerő biztosítása és megtartása érdekében, csökkentve a fluktuációs hatásokat:

- A munkavállalást megelőzően szakmai gyakorlati, ismerkedési lehetőség biztosítása a potenciális jövőbeli munkatársak számára. Közreműködés ezen értékek népszerűsítésében. Egyetemi nyílt napokon bíróságot népszerűsítő előadások szervezése, toborzáshoz karriernapokon való részvétel, középiskolákban történő népszerűsítés, vagy akár facebookon és a közösségi média egyéb felületein is „bírósági brand” építés;
- Olyan munkakörök meghatározása, melyekben egyértelmű a feladatot ellátó számára, milyen konkrét haszna és jelentősége van a tevékenységnek. Egyértelmű és kihívást jelentő célok kijelölése, olyan feladatok meghatározása, melyek nyomán a munkatárs tisztában van vele, hogyan járulhat hozzá a szervezet egészének sikeréhez és egyénileg is mivel tud hozzájárulni a szervezet hatékony munkavégzéséhez;

- A munkatársak bevonása a döntéshozatalba, önállóság biztosítása;
- Olyan teljesítményértékelési rendszer alkalmazása, ami tiszta és egyértelmű képet ad a dolgozók aktuális „állapotáról”, megfelelő és hiteles visszajelzést tud adni mind az erősségek és mind a fejlesztendő területek vonatkozásában, továbbá differenciálni tudja a dolgozók közötti különbségeket, ami segítség lehet ahhoz is, hogy mindenki a megfelelő tudásához és képességeihez mérten lehető legjobb pozícióban dolgozhasson, hiszen szívesebben marad itt az a dolgozó, aki olyan munkát végez, amit élvez és amiben jó, van sikerélménye és jól is érzi magát, hiszen a „helyén van”, nem vágyik többre vagy másra, ezáltal nem motivált a rendszer elhagyására;

A bíróságon kötelezően alkalmazandó éves teljesítményértékelés vonatkozásában megjegyzendő, hogy a tapasztalatom szerint az nem alkalmas a kívánt cél elérésére. Nem tartozik hozzá következmény és nem direkt és közvetlen visszajelzés a dolgozók számára. A dolgozók sem kapnak reális képet magukról és hiányzik a személyesebb jelleg és a közvetlenebb egyedi visszajelzés is. A megtartás fontos eleme az, hogy a dolgozó tisztában legyen a teljesítményével és karrierútja szempontjából pontosan tisztába legyen vele, hogy áll a fejlődésben, hol helyezkedik el a többi dolgozóhoz képest teljesítményben. Ez a teljesítményértékelési módszer nem alkalmas ezen célokra, és hiányzik belőle a személyes és egyedi visszajelzés továbbá a mélyebb feltáró jelleg.

A saját csapatomban (vezetői engedéllyel) kifejlesztettem egy másik típusú értékelést, amelyet a bíróság által központilag előírt éves teljesítményértékelést előzi meg nálunk (elnöki irodai csapat, 6 fő) azzal, hogy a központi kötelező értékelést segítse benyomásokkal és valós véleménnyel és segítse a vezetőt a későbbi kötelező éves százalékos értékek meghatározásában. Ezt jelenleg csak „pilot” jelleggel én alkalmazom a csapatomban. Értékelés helyett „fejlődési dokumentumnak” neveztem el, hiszen inkább egy képet mutat arról, hogy áll az adott kolléga és mik az erősségei, amiben továbbra is számítunk rá és mikben kellene fejlődnie még.

Lényege, hogy minden dolgozó a csapatomban kiválaszthat egy embert a saját csapatunkon belülről, aki kitölti rá nézve a teljesítményértékelést (több fős csapatokban célszerű egy úgynevezett „360 fokos értékelés” alkalmazása, ugyanezen az elven, ami szerint nem egy embernek adja oda, hogy értékelje őt, hanem többnek is akár, nevezetesen egy vele azonos szinten lévő kollégának, egy hierarchiában vagy szakmailag fölötte álló kollégának és esetleg egy hierarchiában alatta lévő kollégának, így még hitelesebb képet kaphat saját magáról, „360 fokban”). Az értékelés szöveges jellegű. Mindenki kitölti a másikra nézve, hogy mik a másik kolléga erősségei (legalább 3 felsorolása) és fejlesztendő területei (legalább 1 felsorolása), példákkal szemléltetve és alátámasztva véleményét. Szándékosan nem gyengeségként van megfogalmazva, hanem fejlesztendő területként a „negatív” rész, aminek célja pszichológiai jellegű, ne érezze azt az értékelt, hogy valamiben rossz vagy gyenge, csak arra hívjuk fel a figyelmét, hogy senki nem lehet jó mindenben, így inkább fejlesztendő területként említjük az értékelésben. Minden dolgozó kiválaszthatja kinek adja oda az értékelő lapot, kivel szeretné kitöltetni. Az értékelő lapokat nekem adják le a csapatomban dolgozó kollégák és fő szabály szerint senki nem tudja mit írt róla a másik (amennyiben igénylik és közösen megbeszéljük, úgy megosztható és megbeszélhető egymással is ki mit írt a másikról ez a bizalmat is növelheti és a kapcsolatot is erősíti egymás között). A gyakorlat szerint jelenleg nem tudják kiről ki mit írt, számukra én összesítem a véleményeket és a százalékos teljesítmény kiosztásakor beszéljük át egyesével külön-külön mindenkivel a két értékelés eredményét (legalább 1 órás személyes beszélgetés keretében).

Nálunk nagyon bevált ez a módszer, a kollégáim mindig izgatottak, mikor egymásról kell véleményt adni, és kíváncsian várják is az eredményt. Pozitívuma amellet, hogy sokkal teljesebb és egyedibb képet tud adni az adott dolgozónak, hogy nemcsak százalékos értékeket

lát az értékelt személy egyes címszavak mellett, hanem valós és tényekkel alátámasztott visszajelzést tud kapni egy hosszabb elemző beszélgetés keretében, amelyet ennek okán könnyebb is elfogadnia, hiszen tényekkel alátámasztott információkat tartalmaz (minta mellékelve a dolgozathoz 4. sz. melléklet néven).

- A szervezet komolyságával és felelősségével összhangban lévő ösztönzési és elismerési rendszer, hosszútávon is motivációt jelentő következetes kompenzációs rendszer;
- Olyan vezetők támogatása és elismerése, akik elkötelezettek az igazságügyi szervezet céljai iránt, továbbá dolgozói iránt.¹⁷³²
- Célcsoportokra alapozzuk a toborzási stratégiákat, ne generációs különbségekre: a korábbi generációk esetében bizonyára működőképesek maradnak a jövőben is a hagyományos toborzási megoldások, akik eleve tudják, hogy a bírósági szervezetben szeretnének elhelyezkedni és elsődleges értéknek a foglalkoztatási biztonságot, a garantált előmenetelt, vagy a munka-magánélet egyensúlyt tartják. Azon speciális szaktudással rendelkező potenciális jelölteknek viszont, akik számára nem ezek jelentik a fő motivációt, más lehetőségeket kellene kínálni, hogy még ha nem is hosszú időre, de válasszák a bírósági szervezetet, amely, ha nem is élethosszig tartó munkahely lesz ezen jelöltek számára, viszont sokat tudnak hozzáadni a szervezet fejlődéséhez, hatékonyságához más szemléletükkel, ötleteikkel, tapasztalatukkal;
- Egyértelmű, világos karrierutak kidolgozása, ami lehetőséget biztosít egy életpálya tervezéséhez vagy a folyamatos motiváció fenntartásához is;
- Munkaköri leírás mellett olyan munkavégzési segédletek („work instructions”) létrehozása munkakörönként, amely bármely munkakörben munkaként tud szolgálni az újonnan belépő kollégáknak, de a meglévőknek is, hogy következetes gyakorlat alapján történjenek a munkafolyamatok. Megtartó ereje azért is kiemelendő, hiszen a beilleszkedési folyamat nagy problémája, hogy nincs szakszerű és következetes betanítási protokoll és az új dolgozók kedve el is mehet a szervezetben maradástól azért, mert nem érzi magabiztosnak tudását, ismereteit és napi szinten küzd az általa nem tudott folyamatokról. A meglévő kollégák között is szülhet konfliktust és minőségbeli különbséget is, ha nem egyforma minőségben dolgoznak és különbségek vannak közöttük, amiről nem is feltétlen tehetnek, mert lehet csak a betanításuk volt más minőségű a kezdetekkor.

A saját csapatomban már elkészítettem és pilot jelleggel bevezetésre került minden munkafolyamatunk részletes (lépésről lépésre történő) folyamatleírása, és ennek segítségével egy új kolléga szinte kérdés nélkül is el tud látni szinte bármilyen feladatot, de a célja természetesen az, hogy a betanítást segítve kiegészítésképpen segítse az új vagy már meglévő dolgozót, amennyiben bizonytalan lenne az adott feladatban vagy annak lépéseiben. Továbbá a következetes munkavégzést is segíti, illetve a helyettesítések zökkenőmentességét, és nem utolsósorban számonkérhető (ha le van írva mit, hogy kell csinálni pontosan, nem hivatkozhat a kolléga arra, hogy ő azért csinálta másképp, mert „így szoktuk”).

Nálunk sikeresen bevált és napi használatban is van, elkészítése után már csak szinten kell tartani az adott folyamatok aktuális frissítésével.

¹⁷³² PAARLBERG [et al.] (2008): p. 286

- Olyan munkatársi példák (szakmai utak) széleskörű bemutatása motivációként, akik képzés-fejlesztés útján előreléphettek a szervezetben;
- Projekt-részvételi és kapcsolatteremtési lehetőségek biztosítása, hogy a lehetőségeket elsősorban ne szervezeten kívül keressék; érdeklődő és motiváltabb kollégák bevonása egyes projektekbe, újító megoldásokba, vagy annak fázisaiba;
- Gyakori egyeztetések rövid távú, kisebb karriercélok kitűzéséről és megvalósításáról, az évi egyszeri értékelések helyett; közvetlen visszacsatolás a vezetők részéről. Tapasztalataim szerint hiányzik a rendszerből a személyes visszajelzések adása a kollégák részére. Javaslatom havonta 1 fix beszélgetés bevezetése a közvetlen vezető és munkavállaló között, ahol a dolgozó is megoszthatja panaszait, észrevételeit, kiventilálhatja problémáit (akár szakmai akár magánéleti, ha esetleg az is összefüggésbe hozható a munkájával vagy teljesítményével), megoszthatja ötleteit, és a vezető is folyamatos visszajelzést adhat az adott kollégának személyre szabottan és meghatározott téma kijelölése nélkül kötetlen beszélgetés formájában tudnak visszacsatolást adni egymásnak. Ezen beszélgetések növelik a bizalmat a felek között, a dolgozó közvetlenebb és nyitottabb módon tud kommunikálni saját vezetőjével és a vezető is realisabb képet tud alkotni az adott dolgozóról (munkaköréről, nehézségeiről, ötleteiről, céljairól stb).;
- Több figyelem az „onboarding” tevékenységre, új kollégák beilleszkedésének nagyobb fokú támogatása és nyomonkövetése; első héten tényleges munkavégzés helyett ismerkedés a bírósági szervezettel, vezetőkkel, irodákkal, kollégákkal, munkafolyamatokkal, épülettel, szervezeti célokkal, szervezeti kultúrával, prezentációk és kijelölt beilleszkedést segítő mentorok segítségével, ahogy azt már korábban kifejtettem;
- Kilépési motivációk, a vonakodó maradók és vonakodó kilépők, a későbbi elhelyezkedés, a fluktuációs költségek mélyebb vizsgálata;
- Tanulási-fejlesztési lehetőségek biztosítása a munkahelyen.¹⁷³³
- Fontos a megfelelő munkakör-kialakítás, az önálló és egyszemélyes munkakörök helyett preferálhatóbb lenne a „teamekben” dolgozás, ami erősíti a csapatszellemet, erősíti a dolgozók közötti kapcsolatokat és kötődést, továbbá a távozó vagy távol lévő kollégák kiesése esetén is biztosítani tudja a folyamatos munkamenetet.

Például: egy bírónak nem egy hozzá rendelt fix jegyzője lenne, hanem 3 fős csapatok láthatnák el több bíró háttértámogatását munkamegosztással és rotációban cserélhető feladatokkal (a gyengébb jegyzők „csak” a postát adják ki és utasításokat teljesítenek, az erősebbek csak jegyzőkönyvet írnak; vagy bírónként cserélgetik ki mikor kinek dolgozik.) Meg kell találni ki miben erősebb és gyengébb, így minden dolgozót meg tudunk tartani, aki alapvetően értékes, csak nem feltétlenül mindenben jó. Mindenkinél olyan feladatot kellene adni, amiben az erősségeit tudja kihasználni és ezáltal hibamentesebben is tud dolgozni, hiszen amiben gyengébb azt nem is fogja szeretni és hibázni is fog.

Saját példa és tapasztalat, a saját csapatomban lévő munkakörátszervezés, ami azon alapult, hogy felmértem milyen munkafolyamatok vannak az elnöki irodában, ezt követően felmértem a csapat képességeit, ki miben erős és gyengébb, és ahhoz mérten osztottam újra a feladatokat ki miben erős. Az összes feladatot táblázatba rendezve, helyettesítések megadásával és helyettesi feladatok konkrét lefektetésével rendszerbe helyeztem és a csapatommal való

¹⁷³³ OXYGENZ (2010): pp. 103-104

megbeszélést követően és velük egyetértésben kialakítottunk egy saját rendszert a munkaszervezésünkre. A cél az volt, hogy mindenki a helyére kerüljön, mindenki olyan feladatot lásson el, amiben jó és amit szeret, és ezzel a hibák elkövetésének lehetőségét minimalizáljuk és senkin ne legyen nyomás vagy félelem, hanem magabiztosan látssák el az adott feladatokat. Csapaton belül nincs konfliktus abból kinek mennyire „nehéz” feladatok jutottak, hiszen mindenki azt látja el, amiben jobb és így nem „irigykedik” senki a másik munkájára. Intelligens, határozott és asszertív vezetői kommunikációval az együttműködés garantált, továbbá azzal, hogy bevonódhattak azokba a döntésekbe, ami az ő napi szintű munkájukat érintik a döntések elfogadottsága is nagyobb. Attól függően pedig kinek milyen időszaka van (hiszen lehetnek magánéleti vagy egészségügyi problémák is, illetve kimerültebb időszakok, vagy éppenséggel motiváltabb és lelkesebb időszakok) ennek alapján időszakonként vagy igény esetén folyamatos felülvizsgálat alatt van a munkakörök és feladatok leosztása, rotálódnak az adott munkakörök és egyes feladatok. Nálunk ez nagyon szépen bevált és a munka minőségén és hatékonyságán is meglátszik ezen munkamegosztás eredménye, továbbá létszámban is kevesebb emberrel tudunk megoldani több feladatot, hiszen mindenki gyorsabb, ügyesebb hatékonyabb, kevesebb a hiba, továbbá a helyettesítések is könnyen megoldhatóak, hiszen mindenki tud minden munkafolyamatot, illetve a „munkavégzési segédlet” is segíti őket, ha elakadnának egy-egy folyamatban.

- Rugalmas munkavégzési lehetőségek és munkaidő támogatása; Egyes munkaköröknél érdemes lenne előtérbe helyezni a rugalmas munkaidőt (törzsidő megtartással), részmunkaidőt vagy távmunkát.¹⁷³⁴ Sok irodai dolgozó (és jegyző kolléga is) korábban jár be dolgozni (nem ritkán 1 órával is) és vannak, akik később tudnak elmenni (pl. irodisták csak akkor mehetnek haza, ha üres az elektronikus postafiók és aznap be van iktatva minden) és ezáltal rendszeres túlórák keletkeznek, illetve ezen túlórák „lecsúsztatásával” kerülnek jó esetben kiegyenlítve az óraszámok, már ha ki tudják venni a felgyűlt túlórákat. Hatékony megoldás lenne és megtartó ereje is erős lehetne annak, ha egyes munkakörökben több „műszak” is létezne, főleg irodák esetében.

Például az irodákban lennének, akik 6-14:30-ig dolgoznak és a másik „műszak” pedig 9-17:30ig. Ezzel kizárnánk a túlóra lehetőségét, és a csúsztatások is megszűnnének, rugalmasabban tudnának a dolgozók ügyeket intézni vagy gyermekükért jönni-menni, a munka magánélet egyensúly jobban tudna érvényesülni és a munka hatékonyságát is növelné, ha „túl lenne biztosítva” a rendszer 1.5 órával előtte és utána is. A hivatali munkaidő le lenne fedve, hiszen 7:30 és 16:00 között folyamatos lenne a jelenlét. Mindez csak egy heti vagy havi beosztás elkészítését igényelné. Fel kell ismerni, hogy a fiatalabb generációknál már jóval magasabb a szabadság iránti vágy és a rugalmasság is. Ezen intézkedéssel számukra is vonzóbb lehet a bíróság, mint munkahely, hiszen a munkaidejük kezdete és befejezése nem minden nap fix, hanem szabadon (beosztás szerint) rugalmasabb lehet. Ezen intézkedés bevezetéséhez első körben fel kell mérni mely munkakörök kapcsán oldható meg az ilyen típusú munkaszervezés és munkaidő eltolás bármelyik irányba.

- A mai világ új igényeire csak rugalmas szervezeti kultúrával és az egyéni igényeket felismerő, magas érzelmi intelligenciával rendelkező vezetőkkel lehet jól reagálni. Ezek szükségesek ahhoz, hogy a fiatalabb korosztály képes-e és elég motivált lesz-e az adott szervezetbe történő beilleszkedéshez, az elvárásoknak való megfeleléshez és az értékek elfogadásához.¹⁷³⁵

¹⁷³⁴ SAKAL [et al.] (2013): pp. 7-9

¹⁷³⁵ KÓPHÁZI [et al.] (2018): pp. 53-54

- A minden generációra kiterjedő megtartást a bírósági szervezetben a karrierutak kiterjesztésével és karriertámogatással, munkaköri rotációval, a munkafeladatok változtatásával, életkor-alapú képzési lehetőségekkel, stressz-megelőzési módszerekkel és egészségmenedzsmenttel támogathatjuk. Olyan modelleket kell alkalmazni, amelyek nem csak a fiatal munkaerőt célozzák, hanem a teljes személyi állományt a megfelelő életszakaszukhoz igazodóan.

Konkrét példaként említhető Németországban Brandenburg tartomány, ahol a munkaidő és a munkarend kérdését már nem központilag szabályozzák, hanem szolgálati időszakokat határoznak meg csapatokra és nem egyénekre. A csapatok tagjai egymás között maguk dönthetnek arról, hogy a szolgáltatások ellátásához szükséges elégséges mennyiségű emberi erőforrást hogyan biztosítják, ki-mikor dolgozik. A német szövetségi foglalkoztatási politikában hangsúlyosan megjelent az életkor-tudatosság azáltal, hogy stratégiai célokat és lépéseket definiáltak a megvalósításhoz, ezek között a kihívásokra reagáló személyzetpolitika fejlesztése; a korösszetétel vizsgálatát szolgáló egyéni modell és demográfiai monitoring kifejlesztése a döntéshozatal támogatásához; egy életciklusorientált személyzetpolitika bevezetése versenyképes és vonzó munkafeltételekkel; valamint akciótervek kidolgozása a jogszabályi keretek terén. Németországban a képzési formák életkorokhoz igazítása mellett családbarát munkafeltételek és a munka-magánélet egyensúly megteremtését támogató rugalmas megoldások is előtérbe kerültek.¹⁷³⁶

¹⁷³⁶ BOSSAERT [et al.] (2012): pp. 48-51

5. VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

Ahogy a pályázatom első részében is említettem, ahhoz, hogy a fluktuáció ne legyen magas a szervezetben, elsősorban a megtartásra kell koncentrálni minden lehetséges eszközzel, ami rendelkezésre áll.

Általánosságban a fent említett intézkedések mellett egy, a jelenleginél stabilabb jogszabályi környezetben több figyelmet lenne szükséges fordítani a stratégiai jellegű humán funkciókra, a személyi állomány igényeinek vizsgálatára és tudományos kutatásokat figyelembe vevő HR intézkedések kidolgozására a bírósági szervezetre nézve is.

A fluktuációs problémák nagy része (és a dolgozói elégedetlenség) véleményem szerint abból adódik, hogy a bíróság nem vette fel a versenyt a magánszférával, sőt jócskán lemaradásban vagyunk nemcsak gyakorlati dolgokban, de hozzáállásban is.

A munkaerő toborzás és megtartás területén végbement változásokat fel kell ismerni, a 20-30 évvel ezelőtti intézkedések, gyakorlatok már elavultak, nem eredményesek és rengeteg negatív hozadékkal bírnak, amely előrevetíti, hogy hatalmas szemléletváltásra lenne szükség.

Első lépésként úgy gondolom, hogy minden törvényszéken HR osztályok felállítása lenne indokolt. A versenyszférában egy 15 fős cég is rendelkezik már képzett HR-essel, míg a nagyobb járásbíróságok és Törvényszékek csak egy „személyügyi” kollégát alkalmaznak maximum. Ezen kolléga általában nem szakirányú végzettségű munkajogász, se nem HR végzettségű szakember, hanem egy kijelölt dolgozó, akihez az okiratok és szabadság rögzítések tartoznak és ezzel ki is merül a „személyügy”. Ez nem szolgálja ki se a munkajogi igényeket se a HR szemléletű hozzáállást és feladatok elvégzését. A toborzást sem szakemberek végzik, a megtartó intézkedések pedig nem is igazán léteznek ilyen formában egy bíróságon sem (egyszeri pénzbeli juttatásokon kívül), utókövetésről pedig abszolút nem is beszélhetünk. Célzott HR stratégia és személyzeti politika tudomásom szerint nem létezik, és mégcsak irányvonalak sincsenek megfogalmazva, amely alapján egységesen és következetesen tudnánk kezelni a toborzást, kiválasztást, beléptetést, motiválást, elégedettség mérést, teljesítmény fokozást, megtartást, kiléptetést és a dolgozóink igényeinek felmérését és lehetőség szerinti igénykielégítését.

Fel kell ismerni, hogy HR osztályok igenis szükségesek ilyen nagylétszámú szervezeteknél (nemcsak központi szinten, hanem helyi/törvényszéki szinten is), akiknek a feladata egy (fő)osztályvezető irányítása mellett):

- a szakszerű toborzás;
- interjúztatás;
- szakmai napok szervezése; bírósági brand építése, népszerűsítés;
- a dolgozók motiváltságának fenntartása;
- a valós teljesítményük értékelése és annak közlése, visszajelzés adása;
- karrierútjuk nyomonkövetése, céljaik ambícióik feltérképezése;
- mentorálásuk biztosítása;
- beilleszkedésük segítése mind szakmailag, mind emberileg, mind a szervezetben;
- elégedettségük fenntartása vagy legalábbis feltérképezése;
- tréning igények felmérése és adott esetben biztosítása vagy segítség nyújtása;
- egyszerűbb tréningek belső megszervezése, megalkotása;

- okiratok szerkesztése és jogszabályi változások nyomonkövetése;
- személyi anyagaiknak pontos vezetése és kezelése;
- szabadságaik nyilvántartása és kezelése;
- a vezetők és dolgozók közötti kapcsolat erősítése, a vezetői kommunikáció tolmácsolása a dolgozók felé egyfajta „hídként” működés közöttük;
- a dolgozók igényeinek érvényre jutásának elősegítése a vezetők egyidejű támogatásával;
- munkaerőpiac figyelése, trendek követése és ötletek kivitelezése;
- munkavállalók megtartására javaslatok kidolgozása;
- csapatépítők kezdeményezése és kivitelezése a megfelelő kollégák bevonásával
- exit interjúk készítése, elégedettségi kérdőívek készítése, megtartó beszélgetések lebonyolítása.

Ezen feladatok munkajogi, vagy legalábbis HR-es szakképzettséget és tapasztalatot igényelnek és egy háttércsapatot, hiszen a feladatok sokrétűsége és mennyisége folyamatosan nő és – mint „helyi személyügyekért” felelős dolgozó – valós és hiteles tapasztalatom szerint a dolgozók igénylik is az ilyen területen lévő kérdésekben a támogatást és rendelkezésre állást, amit egy személyben lehetetlen ellátni több száz dolgozóra. Rengeteg a szimplán adminisztrációs feladat, amit egy tisztviselő is el tud végezni különösebb munkajogi tudás nélkül is és vannak olyan munkafolyamatok, amihez nagyobb munkajogi és HR szaktudás szükséges és kreatív képességek is kellenek, így a feladatok változatossága és mennyisége okán indokolt a csapat kialakítás, ahol jelen van a vezető és a kiszolgáló/végrehajtó személyzet (kollégák) jelenléte is háttértámogatásnak.

A fluktuáció hónapról hónapra nő, amit már nem csak a több évi béremelés hiánya, hanem a dolgozók motivátlansága, kiégése, karrierútjuk bedugulása, elégedettségük hanyatlása is arra ösztönöz, hogy elhagyják a bírósági szervezetet.

Azzal, hogy nem veszünk tudomást ezen problémák meglétéről és úgy gondoljuk, hogy ezek kezelése nélkül és HR osztály/szemlélet nélkül is „elműködik” majd a bíróság vagy „kihúzzuk” ezt az átmeneti időszakot míg nem indul el egy valódi szemléletváltás nagyon szomorú jövőképet állítunk fel a szervezetre nézve és csak még jobban lemaradunk a versenyszféra belüli cégektől, amely csak erősíti a fluktuációt és ezzel gyengíti a bíróságok minőségi és hatékony munkavégzését, továbbá a jóhíré is (mint munkáltatót és mint „szolgáltatót” is).

A problémák felismerése, a megoldásokon való gondolkodás és a hosszú jogszabályváltozási folyamatok esetleges kezdeményezése és kivitelezése (ha csak az Iasz.-t nézzük, ami egy többször módosított, de valójában 1997-es törvény, láthatjuk hogy mekkora szemléletváltásra van szükség az elmúlt 30 évhez képest és új törvény megalkotására) alatt értékes munkaerőt veszítünk és a bíróság működése is veszélybe kerül. A jobb képességű dolgozók elhagyják a rendszert és a maradék gyengébb képességű állománnyal létszámhiány mellett a munka minősége és hatékonysága is veszélyezteti a bíróságok működését és a jövőbeli minőségi és szakképzett munkavállalók bevonását is.

Javaslatom, hogy készüljön a bírósági szervezet személyzetpolitikáját illetően új, tudományos eredményekre, nemzetközi tapasztalatokra és jó gyakorlatokra is alapozó stratégia a következő időszekekre szakemberek (munkajogi és HR végzettségű és egyben szemléletű kollégákkal vagy akár külsős tanácsadók) bevonásával célok meghatározásával majd fokozatos beépítéssel a rendszerbe és folyamatos monitoringgal, nyomonkövetéssel. Egyértelmű állásfoglalásra lenne

szükséges a fejlesztési irányokról, az egységes életpályamodell további sorsáról, illetve a munkaerő megtartásának fontosságáról, figyelemmel a foglalkoztatást illetően ténylegesen megvalósult jogi szabályozásra.

Stratégiai szinten szükséges lenne választ keresni arra, hogy továbbra is célja-e az államnak, hogy akár élethosszig tartóan foglalkoztasson a bírósági szervezetben tisztviselőket? Változatlanul fontos-e számára a tehetséges munkaerő megtartása és ennek fényében szükséges újra definiálni, hogy mitől lehet vonzó a bírósági szervezetben történő munkavállalás a tisztviselők új generációi számára? Nem megfelelően arról, hogy emellett miként tudja fenntartani vonzerejét más generációk számára is. A stratégiában ezért az értékes munkaerő megtartásának és a bírósági szervezet személyi állományának megfelelő utánpótlásának biztosítása érdekében szükséges lenne többek között megjeleníteni egy generációtudatos megközelítést, a generációmenedzsment szerepét, illetve az életciklusalapú megoldások igényét az élethosszig tartó pályamodell mellett/helyett. Mert ha már nem cél az élethosszig tartó munkaviszony megtartása és az erre való motiválás (bérsávokkal és tervezhető karrierúttal), akkor szemléletet kell váltani és olyan intézkedéseket bevezetni, ami nem feltétlen hosszú távra tervez, hanem az aktuális létszámmal és munkaerővel folyamatos és hatékony munkamegosztást és szervezést tud biztosítani.

6. ÖSSZEGZÉS

Végkövetkeztetésem röviden úgy összegezhető, hogy kutatási „eredményeim” és tapasztalataim alapján a jövőben a hatékonyabb munkaerő toborzás, munkaerő megtartás, fluktuáció csökkentés és HR feladatok ellátása érdekében a bírósági szervezetben sem kerülhető meg Törvényszéki szinten központosított HR osztályok felállítása (ezzel megszűnne a járásbíróságokon a személyügyi kolléga munkája vagy legalábbis a szakmai része alól tehermentesülne és esetleg csak segítőként működhetne közre a helyi kolléga, mint egy közreműködő és helyette minden munkavállaló a törvényszéki HR osztályhoz tudna fordulni mindennel és ott készülne egységesen és következetesen minden okirat, minden kiválasztás/interjú, minden fentebb felsorolt HR feladat). A cél az egységesség és következetesség lenne!

2024-ben nem mehetünk el szó nélkül az új generációs munkavállalók mellett sem, hiszen ők fogják adni a dolgozóink többségét (vagy egyes helyeken már adják is...). A új generációkhoz tartozó munkaerő attitűdjeinek, munkahelyekkel szembeni elvárásainak tudományos igényű megismerése és tudatosítása, ezekhez igazodóan a munkaerő megtartás eszközkészletének rendszerbe illesztése egy komplex, generációtudatos megközelítésben, mind személyzetpolitikai, majd jogalkotási, mind pedig szervezeti szinteken feladat úgy, hogy ne generációs különbségek megszüntetésére, hanem az azokból származó előnyök kiaknázására, egyfajta generációs harmóniára irányuljanak, ide értve generáció- és életszakasz-specifikus, valamint generációktól függetlenül hatékonyan alkalmazható emberi erőforrás menedzsment intézkedéseket és tevékenységeket.

Következtetésem és azokból származó javaslataim összességében a magyar bírósági szervezet személyzetpolitika szintjén, a különböző generációkhoz tartozó munkaerejének megtartásával kapcsolatos aktuális és jövőbeli kihívásokra kínálnak elméleti és gyakorlati megoldásokat megelőzve ezzel a magas fluktuációt és egészséges szinten tartani azt, könnyíteni az Y generációs munkatársak toborzását, elkötelezettségük növelését, valamint az igazságügyi életpályáról való távozási arányuk mérséklését megteremtve a szervezetek stabilabb minőségi munkaerő-utánpótlását.

Interjú és kérés mintáim, következtetésem és az azokból származó HR intézkedésekre tett gyakorlati javaslataim figyelembe vehetők kiindulási alapként az igazságügyi szervek vezetői és HR szakemberei számára munkaerő megtartásra irányuló szervezeti intézkedéseik kidolgozása során, illetve az emberi erőforrás menedzsmentet illető generációtudatos döntéseik előkészítéséhez.

Pályaművemhez mellékletként csatolok pár általam kifejlesztett mintát, amelyek alapként szolgálhatnak egy esetleges későbbi központosított HR stratégia bevezetéséhez és a szervezet megtartó erejét növelheti.

7. IRODALOMJEGYZÉK

- ALI-TAHA Viktória (2014): Conceptualization and overview of current researches on employee engagement. *eXclusive e-JOURNAL*, 2014/2.
- ALLEN, David (2008): *Retaining Talent: A Guide to Analyzing and Managing Employee Turnover*. SHRM Foundation. USA. pp. 22-23.
- ARMSTRONG, Michael (2006a): *A Handbook of Human Resource Management Practice*. London, Kogan Page 2006, 982.
- BAKACSI Gyula [et al.] (2006): *Stratégiai emberi erőforrás menedzsment*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006, 357.
- BAUER, Talya – ERDOGAN, Berrin (2011): Organizational socialization: The effective onboarding of new employees. in *APA Handbook of Industrial and Organizational Psychology, Volume III, Chapter: 2*, APA, 2011, 51-64.
- BERMAN, Evan – BOWMAN, J. – WEST, Jonathan – VAN WART, Montgomery (2016): *Human Resource Management in Public Service. Paradoxes, Processes, and Problems*. 5th edition. SAGE Publications
- BIBI, Palwasha – PANGIL Faizuinah B. – JOHARI, Johanim B. (2016): HRM Practices and Employees' Retention: The Perspective of Job Embeddedness Theory. *Asian Journal of Multidisciplinary Studies*, Vol.4, Issue 5, April 2016, 41-47.
- BOSSAERT, Danielle – DEMMKE, Cristoph – MOILANEN, Timo (2012): The Impact of Demographic Change and its Challenges for the Workforce in the European Public Sectors: Three Priority Areas to Invest in Future HRM. EIPA Working Paper.
- BOSWELL, Wendy R. – GARDNER, Richard G. – WANG, Jiexin (2017): Is retention necessarily a win? Outcomes of searching and staying. *Journal of Vocational Behavior*, 2017, 168–171.
- BRADBERRY, Travis (2016): 9 Things That Make Good Employees Quit <https://www.huffingtonpost.com/dr-travis-bradberry/9-things-that-make-good-employees-quit.html> Letöltve: 2024.08.29.
- BRANHAM, Leigh (2005): *The 7 Hidden Reasons Employees Leave*. American Management Association, 2005, 5.
- BROOKS, Beth A. (2007): Evidence-Based Human Resources - The Case for Exit Interview Surveys. *The Journal of Nursing Administration*, Volume 37, Number 10, 421-424.
- CABLE, Daniel – GINO, Francesca – STAATS, Bradley (2013): Reinventing Employee onboarding. *MIT Sloan Management Review*, Vol. 54. No. 3. Spring 2013, 24.
- CAPPELLI, Peter (2008): Talent on Demand: Managing Talent in an Age of uncertainty. *Harvard Business Review*, 2008/ march, 304
- CLINTON, Michael – GUEST, David E. – KNIGHT, Terry (2012): Job Embeddedness: A new attitudinal measure. *International Journal of Selection and Assessment*, Volume 20 Number 1 March 2012, 111-117.
https://www.researchgate.net/publication/228197243_Job_Embeddedness_A_New_Attitudinal_Measure Letöltve: 2024.08.28.
- CLOUTIER, Omer – FELUSIAK, Laura – HILL, Calvin – PEMBERTON-JONES, Enda J. (2015): The Importance of Developing Strategies for Employee Retention. *Journal of Leadership, Accountability Ethics*, 2015 12(2), 119-129.
- DAJNOKI Krisztina – HÉDER Mária (2017): „Új szelek fújnak” – a HR válasza a globalizáció és a változás kihívásaira. *Hadtudomány*, 2017/27 (E-szám), 84-93.
- DECENZO, David – ROBBINS, Stephen (2009): *Fundamentals of Human Resource Management*. San Diego, John Wiley & Sons, Inc., 2009, 186-188.
- FAHIM, Marwa Gaber Ahmed (2018): Strategic human resource management and public employee retention. *Review of Economics and Political Science*, Vol. 3 Issue: 2, 20-39.
<https://doi.org/10.1108/REPS-07-2018-002>

- GYÖKÉR Irén – KRAJCSÁK Zoltán (2009): Az alkalmazotti elégedettséget és elkötelezettséget befolyásoló tényezők vizsgálata. *Vezetéstudomány*, 2009/klasz., 57.
- KLEIN Sándor [et al.](2009): *Vezetés és szervezetsz pszichológia*. Budapest, Edge 2000 Kiadó, 2009, 345–353.
- KONCZ Katalin (2004): *Karrier menedzsment*. Budapest, Aula Könyvkiadó, 2004, 520.
- KÓPHÁZI Andrea – PÉTERVÁRI Zsófia – BALASSA Éva (2018): Az X, Y és Z generációk kihívása a 21. század munkaerőpiacán. *Munkaügyi Szemle*, 2018/6, 49-55.
- KOSSIVI, Bodjrenou – KALGORA, Bomboma – XU, Ming (2016): Study on Determining Factors of Employee Retention. *Open Journal of Social Sciences*, 2016/4, 261-268.
- LAHKAR DAS, Bidisha – BARUAH, Mukules (2013): Employee Retention: A Review of Literature. *IOSR: Journal of Business and Management*, Volume 14, Issue 2 (Nov. - Dec. 2013), 8-16.
- LOSEY, Mike – ULRICH, Dave – MEISINGER, Su (2006): A HR jövője Az emberi erőforrás-menedzsment perspektívái. Budapest, 2006, 33.
- MARASI, Shelly – COX, Susie – BENNETT, Rebeca (2016): Job embeddedness: is it always a good thing? *Journal of Managerial Psychology*, Vol. 31 Iss 1, 141 – 153.
- MARKOS, Solomon – SRIDEVI, M. (2010): Employee Engagement: The Key to Improving Performance. *International Journal of Business and Management*, Vol. 5, No. 12; December 2010, 89–96.
- MCKEOWN, Leslie J. (2002): *Retaining Top Employees*. McGraw Hill, 2002, 230.
- MYERS, Karen – SADAGHIANI, Kamiab (2010): Millennials in the Workplace: A Communication Perspective on Millennials' Organizational Relationships and Performance. *Journal of Business and Psychology*, 25 (2), 225-238.
- NEMES Ferenc – SZLÁVICZ Ágnes (2011): A vezetés szerepe a dolgozói elégedettség alakulásában. *Vezetéstudomány*, 2011/9, 2-14.
- NEMESKÉRI, Gyula – PATAKI Csilla (2007): *A HR gyakorlata*. Budapest, Ergofit Kft., 2007, 310-321.
- Oxygenz report 2010. Generation Y and the workplace: annual Report 2010. Johnson Controls, 2010.
- PAARLBERG, Laurie E. – PERRY, James L. – HONDEGHEM Annie (2008): From Theory to Practice: Strategies for Applying Public Service Motivation. in PERRY J.L. – HONDEGHEM A.: *Motivation in Public Management*. Oxford University Press, 2008, 268– 293.
- POÓR József [et al.] (szerk.) (2020): *Koronavírus-válság kihívások és HR válaszok*. Szent István Egyetem Menedzsment és HR Kutató Központ, 2020, 5-53. I
- ROBEANO, Karen (2017): “Stay interviews” to improve retention. *Nursing Management*, September 2017.
https://www.nursingcenter.com/journalarticle?Article_ID=4311092&Journal_ID=54013&Issue_ID=4311022
- ROBERTSON-SMITH, Gemma – MARKWICK, Carl (2009): *Employee Engagement A review of current thinking*. Brighton, Institute for Employment Studies.
- SAKAL, M. – SLAVICH, A. – CHERETYKO, G. (2013): The Y-generation through the prism of HRM. *вестник Омского университета*, 2013/2, 6- 12.
- SAMUEL, Michael O. – CHIPUNZA, Crispen (2009): Employee retention and turnover: Using motivational variables as a panacea. *African Journal of Business Management*, Vol.3 (8), September, 2009, 410-415.
- SINGH, Diwakar (2019): A Literature Review on Employee Retention with Focus on Recent Trends. *International Journal of Scientific Research in Science and Technology*, Volume 6 Issue 1, 425-431.
- SPAIN, Everett – GROYSBERG, Boris (2016): Making Exit Interviews Count. *Harvard Business Review*, April 2016, 88–95.

- SUJANSKY, Joanne – FERRY-Red, Jan (2009): *Keeping the Millennials. Why companies are losing billions in turnover to this generation and what to do about it*. John Wiley & Sons Inc., 2009, 240.
- SZABÓ Szilvia (2014): *A közszolgálati életpálya modell: Emberi erőforrás áramlás a közszolgálatban: „Közszolgálati humán tükör 2013” rész tanulmány*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2014, 1-56.
http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/01/24/14/dd/1/AROP-2-2-17_HU_07.pdf Letöltve: 2024.08.29.
- SZAKÁCS Gábor (2014): *Az emberi erőforrás gazdálkodás fejlesztésének elméleti kérdései a magyar közszolgálatban*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014, 120.
- SZRETYKÓ György (2012): Az Y generáció, a munkáltató vonzóvá tétele a munkaerőpiacon és a HR stratégia. *Humánpolitikai Szemle*, 2012/ július-augusztus, 3–12.
- TORRINGTON, Derek – HALL, Laura – TAYLOR, Stephen (2008): *Human Resource Management*. Pearson, 2008. <http://www.ilt.edu.vn/upload/files/thu-vien/nhan-su/human-resource-management-7th.pdf> Letöltve: 2024.08.29. 12:29
- TSAUR, ShengHsiung– YEN, Changhua (2018): Work-leisure conflict and its consequences: Do generational differences matter? *Tourism Management*, 69 (2018), 121-131.
- VANCE, Robert J. (2006): *Employee Engagement and Commitment: A guide to understanding, measuring and increasing engagement in your organization*. Society for Human Resource Management Foundation (SHRM Foundation), Alexandria VA (2006), 45.
<https://www.shrm.org/hr-today/trends-and-forecasting/special-reports-and-expertviews/Documents/Employee-Engagement-Commitment.pdf> Letöltve: 2024.08.28.
- WINGFIELD, B. – BERRY, J. (2001): *Retaining Your Employees: Using Respect, Recognition and Rewards for Positive Results*. Crisp Pub Inc., 2001, 98.

Hivatkozások

- <https://megtartottmunkaero.hu/> Letöltés: 2024.08.28.
- <https://fluktuacio.hu/fogalmak> Letöltés: 2024.08.28.
- <https://hrevolution.hu/munkaeropiaci-helyzet-2020-21-21-es-a-fluktuacio/>
Letöltés: 2024.08.28.
- <https://behaviour.hu/az-exit-interju-fontossaga-es-lebonyolitasanak-kulcsa/>
Letöltés: 2024.08.28.
- <https://www.hrportal.hu/hr/munkaero-megtartas-a-hr-kulcskerdese-20170111.html>
Letöltés: 2024.08.28.
- <https://alternativgazdasag.fandom.com/wiki/Maslow-piramis> Letöltés: 2024.08.23.
- <https://www.fitpuli.hu/munkaero-megtartasa/> Letöltés: 2024.08.28.

8. MELLÉKLETEK

A mellékletek nem tartalmazzák a beazonosíthatóságot segítő információkat, a képek eltávolításra kerültek a prezentációkból és a személyek nevei is törlésre kerültek.

Ezek csupán sablonok és minták, példa jelleggel kerülnek bemutatásra a leírást és elképzelést segítő gyakorlati példaként.

1. sz. melléklet: „Exit interjú” minta

Exit interjú sablon (alap)¹⁷³⁷

1. Bevezetés:

- vagyok a Járásbíróság elnöki irodájából, az elnökség által én vagyok megbízva a személyügyi és HR-es feladatokkal
- 2019 óta bevezetésre került az úgynevezett Exit interjú – kilépő interjú, ami a szervezetet elhagyó kollégákkal készül
- Ezáltal a bíróság értékes információkhoz jut és a kilépő kolléga segítségével kiderülhet mi a helyzet a szervezetben, őszintén elmondhatod a véleményed
- Igaz Te távoztál, de sokan maradtak itt és nekik segíthetsz azzal, ha megosztod a saját véleményed, tapasztalatod, illetve a bíróságot is segítheted, hogy miben fejlődjünk mi maradjon meg és min lehetne változtatni
- Tudnivaló róla: fél évente készül egy anonim összefoglaló a meghallgatott kollégák gondolataiból, visszajelzéseiből

2. Kérdések:

- Mikor határoztad el a felmondást?
- Mi játszott szerepet a döntésedben?
- Mit tudtunk volna tenni, hogy ne juss erre a döntésre?
- Mi a véleményed a bíróságról? Vezetőkről?
- Ha rajtad múlna mi az a 3 dolog, amin változtatnál a munkahelyeden?
- Mennyire elégtett ki a munkaköröd?
- Mit szerettél a legjobban itt?
- Mit szerettél a legkevésbé?

3. Elégedettség pontozás:

1-4-ig pontozással értékeld az alábbi kérdéseket azzal, hogy az 1-es a nem elégedett és a 4-es a nagyon elégedett

- A munka mennyiségével való elégedettség
- A munka minőségével való elégedettség
- Vezetővel való elégedettség

¹⁷³⁷ 1. sz. melléklet: Elégedettségi kérdőív

- Munkatársakkal való elégedettség
- Munkakörülményekkel való elégedettség
- Előmenetellel, kilátásokkal való elégedettség

4. Következő munkáltatóval kapcsolatos kérdések

- Megosztanád-e velünk merre folytatod a pályafutásod?
- Miben gondolod jobbnak az új munkáltatód?
- Mennyi lesz az új fizetésed az új munkahelyeden?

5. Zárás:

- Nagyon sajnáljuk, hogy elhagytad a szervezetet, a vezetőség üzenetét tolmácsolva értékes munkaerő voltál és köszönjük szépen a munkád. Örülünk, hogy a szervezetünket erősítetted. Köszönöm szépen a közreműködésed abban, hogy tapasztalataidat és véleményedet megosztva segített a bíróság jövőbeli munkáját.

2. sz. melléklet: „Exit interjú” összefoglaló minta

Exit interjú fél éves összefoglaló minta¹⁷³⁸

¹⁷³⁸ 2. sz. melléklet: Exit interjú összefoglaló minta

Anonim összefoglaló

- Interjú adók száma: 2 fő

- 1 fő nyugdíjba vonulás;
- 1 fő munkáltatói felmondás (határozott idő letelte okán)

Összességében mindkét kolléga pozitívan nyilatkozott az itt eltöltött időkről. Mindketten szerettek itt dolgozni.

Pozitívként kiemelték mindannyian a jó munkahelyi légkört, a kiváló munkakörülményeket, megfelelő felszereltséget, a kollegaritást és a közösségépítő rendezvényeket.

Mindketten hangsúlyozták a jó vezetők kiemelt szerepét, a vezetőség rugalmasságát, nyitottságát, segítőkészségét.

Egy kolléga pozitívként említette azt is, hogy a bíróság egy stabil munkahely, biztonságos és kiszámítható, tekintélye van. Ezen kolléga továbbá szerette azt is, hogy önállóan és függetlenül végezhetette a munkáját. Kiemelte továbbá azt is pozitívként, hogy a munkaidő beosztás rugalmas.

Egy kolléga hangsúlyozta azt is, hogy számára érdekesek voltak a büntető ügyek, tárgyalások, emiatt folyamatosan motivált tudott maradni és szerette, amit csinált. Hangsúlyozta a csapatépítő rendezvények fontosságát. Élvezte a csapatépítő programokat, ami által értékes kapcsolatokra tett szert.

Fejlesztendő területként említette az egyik kolléga, hogy nem kapott meg feltétlenül minden segítséget ahhoz, hogy jól végezhesse munkáját, ezalatt azt értette például, hogy a szakmai munkán kívül rendszeres és nagyszámú email olvasás és egyéb adminisztratív teendők elvették a munkaidejének a jelentős részét ezáltal nem tudott 100%-ban az érdemi munkára koncentrálni.

Építő jellegű észrevétele az volt, hogy lehetne például szűrni az emaileket fontosságuk alapján, továbbá azt is megfogalmazta kritikaként, hogy a bíraskodás mellett megjelentek olyan plusz feladatkörök, ami szintén a jogi-szakmai munkától vonja el a figyelmet, szerinte a bíraskodásnál fontos a szakmaiság és erre kellene nagyobb hangsúlyt fektetni. Emellett hangsúlyozta a vezetők megfelelő kiválasztását, akár képzését is, kiemelten fontosnak tartja a vezetői kiválasztást, hogy jó emberek kerüljenek ilyen pozíciókba.

Az egyik távozó kolléga jelezte, hogy nehezítette a helyzetét a polgári irodában lévő légkör, úgy érezte nem fogadják be és nem kap megfelelő segítséget a munkájához, betanuláshoz. Mindemellett a büntető irodába átkerülése megoldotta a helyzetet, ugyanis ott befogadóbbak voltak a kollégák, könnyen beilleszkedett és nagyon jól érezte magát. Ezen kolléga kilépését követően hála az itt eltöltött időnek és a pozitív bírósági ajánlólevélnek egyből el is tudott helyezkedni.

Összességében elmondható, hogy mindkét kolléga beszámolója főként pozitív hangvételű volt, kellemes élményekkel és jó szívvel gondolnak vissza az itt eltöltött időkre, továbbá az is kiemelendő, hogy a sok pozitív visszajelzés okán fájó szívvel hagyták el a rendszert.

3. sz. melléklet: Elégedettségi kérdőív

Elégedettségi kérdőív minta¹⁷³⁹

I. 1-4-ig terjedő skálán karikázással jelöld meg mennyire vagy elégedett az adott kérdéskörrel.

1 – Egyáltalán nem vagyok elégedett

2 – Kevésbé vagyok elégedett

3 – Nagyrészt elégedett vagyok

4 – Nagyon elégedett vagyok

A kérdéscsoportok alatt lehetőség van szöveges értékelésre, megjegyzésre vagy új ötletek felvetésére is, bátran jelezzétek, amennyiben van észrevételeitek!

Mennyire elégedett az alábbi kommunikációs csatornákkal?

Belső levelezés	1	2	3	4
Viber csoportok	1	2	3	4
Vezetői kommunikáció	1	2	3	4
Meetingek, megbeszélések	1	2	3	4

Megjegyzés:.....

.....

Mennyire vagy elégedett az alábbi elemekkel a bíróságon, mint munkahelyen?

Karrierlehetőség, szakmai elismertség	1	2	3	4
Jó munkatársak közötti kapcsolatok	1	2	3	4
Jó munkahelyi légkör	1	2	3	4
Oktatások, képzések	1	2	3	4
Fizetés, béren kívüli juttatások	1	2	3	4
Családbarát munkahely, rugalmasság	1	2	3	4
Biztonság, kiszámíthatóság	1	2	3	4
Vezetők személyisége, stílusa	1	2	3	4

Megjegyzés:.....

.....

¹⁷³⁹ 3. sz. melléklet: Elégedettségi kérdőív

II. Jelöld meg mennyire értesz egyet az alábbi kérdéskörökkel:

1 – Egyáltalán nem értek egyet

2 – Kevésbé értek egyet

3 – Nagyrészt egyetértek

4 – Teljes mértékben egyetértek

Büszke vagyok arra, hogy a bíróságon dolgozok	1	2	3	4
Saját elvárásaimhoz képest jól érzem magam a munkahelyemen	1	2	3	4
Elégedett vagyok a jelenlegi munkakörömmel	1	2	3	4
A munkám elvégzéséhez minden szükséges információt megkapok	1	2	3	4
A munkakörömet a munkaidő kihasználásával kényelmesen el tudom látni	1	2	3	4
A munkaköröm kapcsán túlterheltnek érzem magam	1	2	3	4
A képességeimnek megfelelő munkakört látok el	1	2	3	4
A hatékony munkavégzéshez biztosított a megfelelő információáramlás (a felettesek irányába, a beosztottak felé és az azonos szinten dolgozók között)	1	2	3	4
A folyamatok szervezettsége és a feladatok összehangolása megfelelő színvonalú	1	2	3	4
A munkahelyi vezetés törekszik a munkatársak véleményének megismerésére és figyelembevételére	1	2	3	4
Bevonnak a munkahelyi döntések előkészítésébe, folyamatába	1	2	3	4
Elégedett vagyok a munkavégzésemmel kapcsolatos vezetői visszajelzések módjával és gyakoriságával	1	2	3	4

Mi miatt keresnél új munkahelyet?

Kollégákkal való rossz kapcsolat	1	2	3	4
Rossz munkahelyi légkör	1	2	3	4
Nem megfelelő vezető	1	2	3	4
Alacsony fizetés, kevés juttatás	1	2	3	4
Rugalmatlan munkakörülmények	1	2	3	4
Nem kielégítő munkakör	1	2	3	4
Előrelépési lehetőség hiánya	1	2	3	4

Megjegyzés:.....
.....

III. Válaszolj szövegesen pár mondatban az alábbi kérdésekre:

- Ha tehetnéd, min változtatnál a bíróságon, hogy jobb munkahely lehessen?

.....

.....

- Mi az, ami különösen tetszik vagy amit szeretsz a bíróságon és azt hogyan lehetne szerinted tovább fejleszteni?

.....

.....

- Ajánlanád e bíróságot, mint munkahelyet ismerőseidnek, ha igen miért, ha nem miért nem?

.....

.....

Egyéb észrevétel, ötlet, javaslat, visszajelzés:

.....

.....

.....

.....

4. sz. melléklet: Fejlődési dokumentum (telj. értékeléshez)

Fejlődési dokumentum minta¹⁷⁴⁰

Név: XY (kiről készített az értékelést)

Erősségek	
Erősségek (1-2 szóban)	Hogyan jelenik meg a munkájában, esetleg példa említése
pontos, precíz munkavégzés	Munkája során ő az a kolléga, aki a legkevesebbet hibázik. Pontos, precíz és összeszedett. Munkája mindig kifogástalan minőségű, nem szorul utóellenőrzésre.
pozitív személyiség	Minden nap jókedvvel jön be az irodába, nem kifogásokat keres, hanem megoldásokat a problémákra.
segítőképző személyiség	Több alkalommal előfordult, hogy kérdés nélkül felajánlotta segítségét olyan munkafolyamatokban is, ami máshoz tartozik, csak mert ő hamarabb végzett a sajátjával.

Fejlődési terület	
Fejlesztendő terület	Hogyan jelenik meg a munkájában, esetleg példa említése
kommunikációs stílus	Előfordul, hogy nyersebben kommunikál és határozottsága némely kolléga számára negatívan hathat, aki ehhez nincs hozzászokva.

Összefoglaló értékelés:

.....- al összességében nagyon jó együtt dolgozni, igazi csapatjátékos és jóindulattal áll mindenkihez. Munkáját kiválóan végzi, a csapat értékes tagja. A kommunikációs stílusán van egy kis fejleszteni való, de talán az is elég, ha kicsit tudatosan odafigyel erre, hogy az esetlegesen érzékenyebb kollégákkal is könnyebben meg tudja találni a közös hangot.

¹⁷⁴⁰ 4. sz. melléklet: Fejlődési dokumentum

5. sz. melléklet: „Welcome day” prezentáció

Alap „Welcome Day” Prezentáció¹⁷⁴¹

1. dia

2. dia

¹⁷⁴¹ 5. sz. melléklet: „Welcome day” prezentáció alap tájékoztató

3. dia

1. nap

- Megjelenés az új munkahelyeden: 7:30 (porta)
- Vezetővel történő elbeszélgetés, okiratok aláírása
- „Úticsomag”
Tartalma: kinyomtatott tájékoztató, hasznos tudnivalók
tájékoztató, telefonjegyzék
- Körbevezetés az épületben - kollégáknak bemutatás
- Munkaállomás elfoglalása
- Segítő „mentor” bemutatása

4. dia

„Kihez fordulj, ha...” – hasznos tudnivalók –

- Szabadság, táppénz, betegszabadság, okiratok – XY, ... mellék
- Elnöki titkárság: XY, ... mellék
- Informatikai probléma esetén helyi informatika XY, ... mellék
- Büntető iroda irodavezető: XY, ... mellék
- Szabálysértési iroda irodavezető: XY, ... mellék
- Polgári iroda irodavezető: XY, ... mellék
- VH iroda irodavezető: XY, ... mellék
- Polgári ügyszak jegyző koordinátor: XY, ... mellék
- Büntető ügyszak jegyző koordinátor: XY, ... mellék

Többi kollégához segítségképpen arcképcsarnok az alábbi linken:

Sok sikert!

A sikerhez 4 dolog kell:

- Te,
- a Célod,
- a Miérted
- és a KITARTÁSOD!

Csinálj valamit,
amit igazán szeretsz,
és ha szerencséd van,
megélsz belőle.
Amennyire én tudom,
ez a siker.

és a siker.

6. sz. melléklet „Welcome day” prezentáció 2

Bíróságról tájékoztató prezentáció¹⁷⁴²

1. dia

2. dia

¹⁷⁴² 6. sz. melléklet: „Welcome day” prezentáció a bíróságról általánosságban

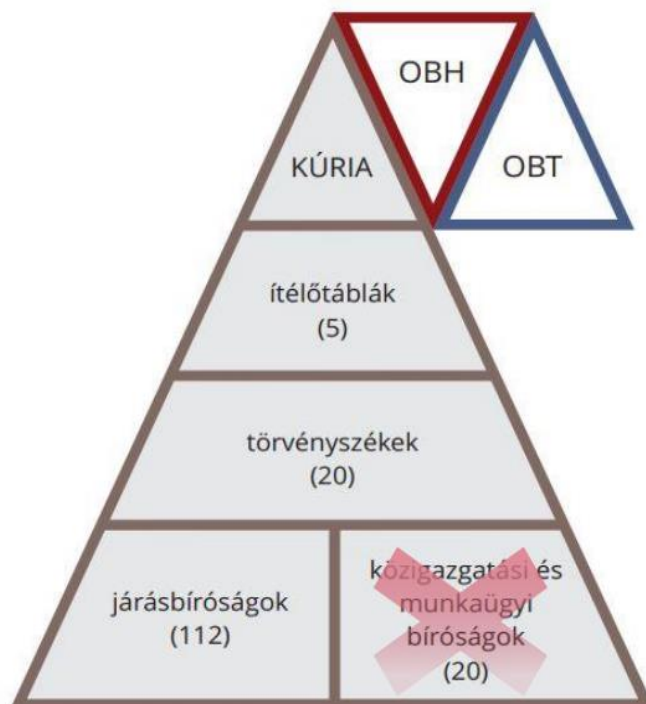
3. dia

Mit csinálnak a bíróságok?

- Magyarország alaptörvénye 25. cikk (1) bekezdése:

„A bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el.”

4. dia

HOGYAN
ÉPÜL FEL A
SZERVEZET?

Hatáskör

■ Elsőfok:

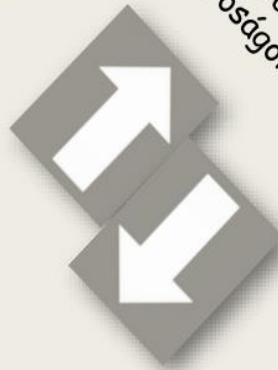
- Járásbíróságok
- Közigazgatási és munkaügyi bíróságok
- Törvényszékek

■ Másodfok:

- Törvényszékek
- Ítéltáblák

■ Harmadfok:

- Ítéltáblák, Kúria

Munkamegosztás a különböző szintű bíróságok között!

Illetékesség (fő szabályként)

■ Büntető ügyekben:

A bűncselekmény elkövetésének helye szerinti

■ Polgári ügyekben:

Az alperes lakóhelye szerinti

Munkamegosztás az azonos hatáskörű bíróságok között, területi alapon.

Közigazgatási és munkaügyi bíróságok

- 2020. Március 31-ével megszűntek a **közigazgatási és munkaügyi bíróságok**, a közigazgatási perekben április 1-jétől elsőfokon a Fővárosi, Budapest Környéki, Debreceni, Győri, Miskolci, Pécsi, Szegedi és a Veszprémi Törvényszékek járnak el regionális illetékességgel.
- A Fővárosi Törvényszék kizárólagos illetékességi körébe tartoznak azok az ügyek, amelyek korábban a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság kizárólagos illetékességébe tartoztak.
- A közigazgatási bírósági ügyekben másodfokon fellebbezési, ill. felülvizsgálati eljárásban a Kúria jár el. Egyes bírósági ügyekben kizárólag a Kúria jár el.
- A munkaügyi bírósági ügyekben első fokon az illetékes törvényszékek, másodfokon fellebbezési eljárásban az ítélőtáblák, míg a felülvizsgálati eljárásban a Kúria jár el.

Bizonyos esetekben más bíróság is jogosult eljárni

- Ingatlannal kapcsolatos per:
 - ingatlan fekvése szerint
- Váloper:
 - utolsó közös lakóhely
- Tartásdíj megállapítása iránti per (törvényen alapuló):
 - gyermek lakóhelye szerinti bíróság

Milyen ügyekkel foglalkoznak a bíróságok?

■ Polgári ügyszak:

- Válás, gyermektartásdíj, gyermekelhelyezés, távoltartás, 30 millió Ft alatti kártérítés, stb.

■ Büntetőügyszak:

- Lopás, csalás, testi sértés, garázdaság, stb.

Milyen ügyekkel foglalkoznak a bíróságok?

■ Munkaügyi ügyszak:

- Munkaviszony jogellenes megszüntetése, elmaradt munkabér megállapítása, TB határozatok felülvizsgálata, stb.

■ Közigazgatási ügyszak:

- Építésügyben, adóügyben, földügyben, gyámügyben stb. hozott határozatok felülvizsgálata.

OBH Országos Bírósági Hivatal

- A bíróságok központi igazgatási szerve
- Feladatai például:
 - Megtervezi a bíróságok költségvetését
 - Kialakítja a bírósági szervezet hosszú távú stratégiai céljait
 - Ellátja a személyzeti ügyekkel, bírósági szervezet kommunikációjával, a bírósági ingatlanok kezelésével és felújításával, továbbá a képzések szervezésével kapcsolatos teendőket.

OBT Országos Bírósági Tanács

- 15 fős testület, tagjai:
 - Kúria elnöke, bírák küldöttértekezlete által választott 14 bíró
- Tanácskozási joggal vesz részt:
 - OBH elnöke, igazságügyért felelős miniszter, legfőbb ügyész, Magyar Ügyvédi Kamara elnöke, Magyar Országos Közjegyzői Kamara elnöke

Feladatai például:

- Bíróságok központi igazgatásának felügyelete; ellenőrzi a bíróságok gazdálkodását; véleményezi az OBH elnökének szabályzatait

13. dia

KÉP HELYE (cenzúrázva)

A ... bíróságról
pár szóban

14. dia

KÉP HELYE (cenzúrázva)

- Hivatalosan költöztünk be a jelenlegi új épületbe.
- A terv egy egységes igazságügyi negyed ... városában.
- Nívó díjas épület
- Rendszeresen vannak kiállítások is az épületben, preferáljuk saját dolgozóink alkotásait, gyűjteményeit

**KÉP HELYE
(cenzúrázva)**

■ **Dísztergaló:**

- A régió legnagyobb tárgyalója
- 160 fő férőhely (plusz a pulpituson ülők)
- Akusztikája ideális koncertekhez is

■ **Könyvtár:**

- Nem csupán könyvtár, hanem a régió legnagyobb oktatóterme is
- 39 munkaállomás van kiépítve
- Minden informatizált és könyvek is vannak (főként dekorációs elemek már)

Irodák

(Polgári, Büntető, Szabálysértési
és Végrehajtási)

- Az ügyfelek a tárgyaláson kívül kizárólag írásban érintkezhetnek a bíróval, ami az Irodákon keresztül történik
- Az Iroda a bírói szervezet háttér munkáját végzi:
Új kérelmek iktatása, utóiratok kezelése, tértivevények kezelése, irattárba helyezés, ügyfelezés, stb.

Érdekességek

- A tárgyalók érdekessége, hogy míg az ügyfelek az aulából közelíthetik meg a tárgyalókat, addig a bírák a hátsó, zárt folyosón közlekednek.
- Az épületben található gyermekmeghallgató szoba is, amelyet a Rendőrkapitányság is használ megállapodás alapján.
- Az épületben Büfé is üzemel, melynek érdekessége, hogy külön van kiszolgáló rész az ügyfeleknek, illetve a dolgozóknak belülről saját pult került kialakításra (két oldalú).
- Az épületben található egy állandó kiállítóterem, mely bíróságtörténeti kiállítás címen működik.
- Az épületben minden emeleten található konyha/kávézó helyiség.

A bírósági élet

- A bíróság rendszeresen szervez csapatépítő programokat, továbbá rengeteg belső rendezvényünk is van.
- A teljesség igénye nélkül néhány példa:
 - Bírósági Farsang
 - Bírósági Disznótor
 - Bírósági Karácsony/Húsvét/Nőnap/Férfinap (Ivó nap)
 - Bírósági dolgozók gyerekeinek szervezett „Bírósági Nyáritábor”
 - Bírósági Mikulásünnepség
 - Egészség hét
 - Országos jellegű: Országos bírósági sportnapok

19. dia

És most beszéljenek a képek
helyettünk...

20. dia

Csapatépítőkről készült fotók montázs

KÉPEK HELYE
(cenzúrázva)

21. dia

KÖSZÖNÖM A
FIGYELMET!

1. BEVEZETŐ

A tudomány minden területén egyre nagyobb figyelem kíséri a technológia és legfőképpen a digitalizáció és a mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) térnyerését és fejlődését. A gyors ütemű technológiai fejlődés előrevetíti, hogy az igazságszolgáltatás területe is jelentős átalakulás előtt áll. Ahogy a modern társadalmak egyre inkább támaszkodnak a technológiára, a jövő bíróságai is új eszközöket és módszereket fognak alkalmazni a hatékonyság, a pontosság és az igazságosság növelése érdekében. Tanulmányom elkészítése során célul tűztam ki annak vizsgálatát, hogy miként fog a bíróság és a bírók szerepe változni a jövőben, valamint milyen technológiai rendszerek bevezetése várható az igazságszolgáltatás bírósági területén, figyelemmel a jelenlegi fejlesztések irányára.

A fentiek mellett kísérletet tettem a jövő bíróságának bemutatására, melyre jelenleg digitális, illetve online bírósággént hivatkoznak a téma kutatói. Tanulmányom egyrészről a bírósági igazgatási és a döntéshozatali támogató rendszerek vizsgálatára terjed ki ismertetve a külföldön már rendszerestett MI alapú programokat a beadványok bírósághoz érkezésétől az eljárást lezáró döntés meghozataláig. Másrészről bemutatom az ügyfélcentrumokat kiváltó robotok és chatbotok világát és a metaverzumban tartott tárgyalások tapasztalatait, valamint a jogi oktatás szükségszerű átalakulását, hogy végül eljussunk a téma iránt érdeklődőket legjobban foglalkoztató kérdéshez, hogy az elkövetkező évtizedek milyen változást hoznak a magyar bíróságok életébe, kezdve azzal, hogy az idézettek személyazonosságát arcfelismerő rendszerrel ellenőrzik a beléptetés, illetve a tárgyaláshoz csatlakozás során, bezárólag a mesterséges intelligencia által hozott elsőfokú döntésekig. Kutatásommal kapcsolatosan már a bevezetőben előrevetítendő, hogy az MI jelentős szerepet játszhat a bírósági döntéshozatalban, azonban valószínű, hogy a bírói feladatokat teljes mértékben a jövőben sem váltják ki.

Hangsúlyozandó, hogy jelen munka nem terjed ki mesterséges intelligencia átláthatóságával kapcsolatos, illetve etikai és az alapvető jogokat érintő kérések vizsgálatára.

2. A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ALKALMAZÁSÁNAK HELYE ÉS HELYZETE A MAGYAR BÍRÓSÁGI RENDSZERBEN

A Covid járvány a bíróságok működésére is nagy hatással volt, melyre figyelemmel elterjedtek az online bírósági tárgyalások, és a tendencia fennmaradt. Lehetővé vált, hogy távmeghallgatásokat tartsanak, ami növelte a hatékonyságot és csökkentette az idő- és költségigényeket. A szakirodalmi diskurzusban egyre inkább az a nézet kezd uralkodóvá válni, hogy az online bírósági tárgyalások nem csupán a rendkívüli körülményekre való átmeneti reflexiót jelentik, hanem a jövőben a korábbinál nagyobb súllyal képezik majd részét az igazságszolgáltatás működésének, lebonyolításukban pedig egyre fontosabb szerep jut majd a mesterséges intelligencián alapuló technológiáknak.¹⁷⁴³

Magyarország előrelépett gazdaságának és társadalmának digitális átalakításával. A legjelentősebb előrelépést az ország 2022-ben a vezetékes, nagyon nagy kapacitású hálózatok és a 5G lefedettség terén érte el. A magyar kormány 2022. november 30-án elfogadta az új Nemzeti Digitalizációs Stratégiát, amely összhangban van a Digitális Évtized Szakpolitikai Programmal. Célja, hogy Magyarország a 10 legjobban teljesítő ország közé kerüljön a digitalizáció területén az Európai Unióban 2030-ra.

Mindazonáltal az Európai Bizottság 2023. évre vonatkozó jelentése szerint bár az elektronikus információmegosztás használata jelentősen, az ország még mindig rosszul teljesít a technológia átvételének mutatói tekintetében. A technológiát tekintve a fejlett digitális technológiák, például a big data és a mesterséges intelligencia, 2021-ben kevesebb mint fele volt az uniós átlagnak (3% Magyarországon, szemben az uniós 8%-kal).¹⁷⁴⁴

A bíróságok jelenlegi helyzetéből adódóan nagy szükség lenne arra, hogy a mesterséges intelligencia segítséget nyújtson a jogi precedensek elemzésében, a releváns jogszabályok gyors átvizsgálásában, sőt, akár javaslatokat tegyen a bírók számára döntéseik meghozatala előtt. Az automatizált rendszerek segíthetnek a bírósági adminisztrációban, melynek hatására a döntéshozatal folyamata sokkal hatékonyabbá válhat, valamint a blockchain technológia a bizonyítékok biztonságos és megváltoztathatatlan nyilvántartásában játszhat szerepet.

Mindazonáltal az MI használata és az automatizált rendszerek bevezetése számos etikai kérdést vet fel, például az algoritmusok átláthatóságával, a döntések emberségességével és az emberi bírói szerep fontosságával kapcsolatban. A szabályozások fontos szerepet játszanak majd abban, hogy biztosítsák az igazságszolgáltatás méltányosságát és átláthatóságát a technológiai eszközök használata mellett.

2.1. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024. június 13-i (EU) 2024/1689 mesterséges intelligenciáról szóló rendelete

A mesterséges intelligencia szabályozása az elmúlt években egyre nagyobb figyelmet kapott a politikai döntéshozók, az érdekvédők, a vállalatok és a társadalom egésze részéről. A szabályozást és a szabályozási lehetőségeket több szinten mérlegelik; nemzetközi, regionális és – egyes esetekben – nemzeti szinten.¹⁷⁴⁵ Mindezekre tekintettel a téma aktualitását növeli az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024. június 13-i (EU) 2024/1689 mesterséges intelligenciáról szóló 2024. augusztus 1. napján hatályba lépett és 2025. február 2. és 2027. augusztus 2. között alkalmazandóvá váló rendelete.

A rendelet rögzíti az igazságszolgáltatásra kiterjedően, hogy az MI gyorsan fejlődő technológiacsatlád, amely az ágazatok és a társadalmi tevékenységek teljes spektrumában

¹⁷⁴³ <https://jog.tk.hu/blog/2023/08/velemenyek-a-jovo-birosagairrol>, 2024. 10. 01.

¹⁷⁴⁴ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/country-reports-digital-decade-report-2023>, 2024.10.01.

¹⁷⁴⁵ https://www.parlament.hu/documents/d/guest/infojegyzet_2024_23_eu_mi_rendelet, 2024.10.01.

gazdasági, környezeti és társadalmi előnyök széles skálájához járul hozzá. Az előrejelzések javításával, a műveleteknek és az erőforrások elosztásának optimalizálásával, valamint az egyének és a szervezetek rendelkezésére álló digitális megoldások személyre szabásával az MI használata kulcsfontosságú versenyelőnyt biztosíthat a vállalkozások számára, ezen felül társadalmi és környezeti szempontból kedvező eredményeket hozhat, például az oktatás és képzés, a közszolgáltatások, a biztonság, valamint az igazságszolgáltatás terén. Ugyanakkor az MI - a konkrét alkalmazásával, használatával és technológiai fejlettségi szintjével kapcsolatos körülményektől függően - kockázatokat is generálhat, valamint sértheti a közérdeket és az uniós jog által védett alapvető jogokat. Az ilyen kár lehet vagyoni vagy nem vagyoni kár, ideértve a fizikai, pszichés, társadalmi vagy gazdasági kárt is.

Az igazságszolgáltatásra és a demokratikus folyamatok irányítására szánt egyes MI-rendszereket nagy kockázatúnak kell tekinteni, figyelembe véve a demokráciára, a jogállamiságra, az egyéni szabadságokra, valamint a hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jogra gyakorolt potenciálisan jelentős hatásukat. Így különösen, az esetleges torzítások, hibák és átláthatatlanság kockázatának kezelése érdekében indokolt nagy kockázatúnak minősíteni az igazságügyi hatóságok által vagy nevében történő használatra szánt azon MI-rendszereket, amelyek célja, hogy segítsék az igazságügyi hatóságokat a ténybeli és a jogi elemek kutatásában és értelmezésében, valamint a jog konkrét tényekre történő alkalmazásában. Az MI-eszközök alkalmazása támogathatja a bírák döntéshozatali hatáskörét vagy a bírói függetlenséget, de nem válthatja azt fel, mivel a végső döntéshozatalnak ember által irányított tevékenységnek kell maradnia. Az MI-rendszerek nagy kockázatúként való besorolása azonban nem terjedhet ki azokra az MI-rendszerekre, amelyek olyan, tisztán járulékos adminisztratív tevékenységek elvégzésére szolgálnak, amelyek nem befolyásolják a tényleges igazságszolgáltatást az egyedi ügyekben, mint például a bírósági határozatok, dokumentumok vagy adatok anonimizálása vagy álnevesítése, a személyzet közötti kommunikáció, adminisztratív feladatok ellátása.¹⁷⁴⁶

2.2. A bírósági rendszer kihívásai

A jelenlegi bírósági rendszer küzd a költséghatékonyság, időszerűség, valamint az átláthatóság és megismerhetőség kihívásaival, melyek orvosolására részben megoldást jelenthet a mesterséges intelligencia biztosította technológia. A hagyományos bírósági eljárások gyakran rendkívül költségesek. Az ügyvédi díjak, a bírósági költségek, a szakértői díjak és az egyéb költségek összeadódva jelentős anyagi terhet jelentenek a felek számára. Az időigényességet tekintve a hagyományos bírósági eljárások, különösen a nagy tárgyi súlyú, összetett, illetve sok sértettre, vádlottra kiterjedő eljárások hosszú időt vehetnek igénybe. Az ügyek akár évekig is elhúzódhatnak a bíróságokon, ami a jogrendszer hatékonyságát is jelentősen befolyásolja. A költségeken és az időigényességen kívül a földrajzi elhelyezkedés, az anyagi helyzet, és a jogi ismeretek hiánya jelentős akadályokat jelenthetnek az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés tekintetében, így az nem mindig érvényesül egyenlően.

Külön kiemелendő, hogy az igazságügyi alkalmazottak számát tekintve jelenleg különösen nagy gondot jelent, hogy a bíróságok túlterheltek, kiváltképpen a nagyobb ügyeket tekintve. A leterheltség lassítja az eljárások lefolytatását és a bíróságok így nem mindig tudnak megfelelő figyelmet fordítani minden egyes ügyre. A transzparencia és nyilvánosság vonatkozásában megfigyelhető, hogy bár a bírósági eljárások nyilvánosak, sok esetben a bíróságok munkája és döntései nem, vagy nem kellő mértékben érhetők el könnyen a társadalom egyéb szereplői

¹⁷⁴⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) mesterséges intelligenciáról szóló 2024/1689. számú rendelete

számára. Ugyancsak gondot jelent, hogy a jogi döntések és eljárások megértése gyakran nehézkes, ami csökkentheti a rendszer átláthatóságát és a közbizalom szintjét.

A fenti kihívások hozzájárulnak ahhoz, hogy a hagyományos igazságszolgáltatási rendszer sok esetben nem felel meg teljes mértékben a modern társadalom igényeinek. Mindazonáltal a technológiai fejlődés javíthatja, vagy akár súlyosbíthatja is az egyenlőtlenséget. Azok, akik nem rendelkeznek megfelelő eszközökkel, illetve hozzáféréssel, hátrányos helyzetbe kerülhetnek. Az egyenlő hozzáférés biztosítása érdekében szükséges a technológiai infrastruktúra fejlesztése és támogatási rendszerek létrehozása.

3. AZ IGAZGATÁSI FELADATOKAT TÁMOGATÓ RENDSZEREK

3.1. Igazgatás feladatok támogatása

A digitális bíróságok és technológiák alkalmazása jelentős változásokat hozhat az igazságszolgáltatásban. A digitális biztonság, az egyenlő hozzáférés, a jogszabályi keretek és az átláthatóság biztosítása mellett a technológiai fejlődés számos lehetőséget is teremt a költséghatékony, hozzáférhető és innovatív igazságszolgáltatás számára. A jövőbeli siker kulcsa a technológiai megoldások hatékony alkalmazása és a kihívásokkal való proaktív szembenézés. Mindazonáltal az új technológiák bevezetése új kihívásokat is jelent, különösen a digitális biztonság és adatvédelem terén, de a fejlődés irányába tett lépések jelentős potenciált rejtenek az igazságszolgáltatás jövője számára.

A mesterséges intelligencia alapú rendszerek jelentős költségmegtakarítást eredményezhetnek a papíralapú adminisztráció, a személyes megjelenések és az utazási költségek csökkentésével, illetve a digitális eszközök automatizálják a rutin feladatokat, így gyorsabbá és hatékonyabbá válik az ügykezelés, amely rövidíti az ügymenetet és csökkenti az ügyek elbírálási idejét, valamint költségeit. Ezen rendszerek révén a távoli és hátrányos helyzetű személyek is könnyebben hozzáférhetnek az igazságszolgáltatáshoz, mivel nem szükséges fizikailag megjelenniük a bíróságokon, valamint lehetővé teszik a jogkeresők számára, hogy az ügyeket az általuk választott időpontban intézzék, amely javítja az eljárások rugalmasságát.

3.2. Az ügykezelést és az eljárás lefolytatását támogató rendszerek

A Digitális Ügykezelő Rendszerek (DÜR) a bíróságok és igazságszolgáltatás intézményeiben használt modern technológiai megoldások, amelyek célja az ügyintézés és adminisztráció hatékonyságának növelése, a papíralapú dokumentumkezelés csökkentése, valamint a jogszolgáltatás átláthatóságának és gyorsaságának elősegítése. Az ilyen rendszerek több funkciót kínálnak, például az ügyek nyilvántartását, iratkezelést, határidők nyomon követését, bírósági tárgyalások időpontjainak kezelését, valamint a dokumentumok elektronikus benyújtásának és továbbításának lehetőségét.

3.3. Az e-PER

A technikai vívmányok széleskörű elterjedése, használatuk mindennapossá válása, az informatika és a számítógépes hálózatok robbanásszerű fejlődése szükségszerűen magával hozta azt az igényt, hogy a fejlődés által biztosított előnyöket a bírósági eljárásokban is hasznosítsák. Magyarországon egy konkrét példája az ilyen rendszereknek az e-PER, azaz az Elektronikus Periratkezelő Rendszer.

Az e-PER-t a bíróságok az elektronikus ügyintézés támogatására vezették be, és lehetővé teszi a jogi képviselők és ügyfelek számára, hogy online nyújtsanak be iratokat, nyomon kövessék az ügyeiket, és elektronikus úton kommunikáljanak a bíróságokkal. Az e-PER része a szélesebb körű e-közigazgatási stratégiának, amely célja a közszolgáltatások digitalizálása és átláthatóbbá tétele.

A bírósággal történő elektronikus kapcsolattartás jogszabályban meghatározott rend szerint működő, zárt adattovábbítási rendszeren alapul, ami egyrészt kizárja, hogy az adatokhoz jogosulatlan személyek hozzáférjenek, másrészt teljeskörűen biztosítja a küldő személyének azonosítását és igazolja a bíróság által küldött iratok bíróságtól származását.

A jogszabály rendelkezése alapján az Országos Bírósági Hivatal az erre szolgáló informatikai rendszer alkalmazásával biztosítja, hogy a bíróságokkal a kézbesítési rendszer útján

folyamatosan lehessen kapcsolatot tartani. Az Országos Bírósági Hivatal és a bíróságok a kapcsolattartás biztosítása céljából jogosultak a hozzájuk érkező adatok kezelésére.¹⁷⁴⁷

Az ügyfelek és az ügyvédek elektronikus úton nyújthatják be a dokumentumokat, amelyek azonnal elérhetők a bíróságok számára. Az iratok digitalizálása és automatikus rendszerezése nagyban megkönnyíti a kezelést, illetve csökkenti a papírmennyiséget. A rendszerben minden ügy nyilván van tartva, beleértve az ügyfelek és az ügyvédek adatait, a határidőket, a benyújtott iratokat és a tárgyalások időpontjait. Ez segít a bíróknak és a bírósági alkalmazottaknak az ügyek kezelésében, valamint az érintett felek is online nyomon követhetik az ügyeik állapotát.

A rendszer automatikusan figyelmezteti a bírákat, ügyvédeket és más résztvevőket a fontos határidőkre, például az iratok beadásának vagy a fellebbezési lehetőségek határidejére, ezzel csökkentve a mulasztások kockázatát, valamint lehetőséget biztosít arra, hogy a tárgyalások időpontjait online rögzítsék és koordinálják a felek számára, csökkentve az időpont-egyeztetésekkel járó adminisztratív terheket. Egyes rendszerek online tárgyalások lebonyolítására is alkalmasak.

3.4. Távmeghallgatás

A távmeghallgatás forradalmasította a bírósági eljárásokat, különösen a személyes megjelenést igénylő ügyek esetében. A tárgyalótermi kép- és hangrögzítést lehetővé tevő rendszerek lehetővé teszik, hogy a bírósági eljárások során a résztvevők – legyenek akár a felek, ügyvédek, tanúk, szakértők vagy maga a bíró – távolról is részt vehessenek a tárgyalásokon, anélkül, hogy fizikailag jelen lennének a bíróság épületében.

3.5. Élőidős tolmácsolás

Az élőidős tolmácsoló mesterséges intelligencia alapú programok használata a bíróságokon egyre nagyobb figyelmet kap, mivel jelentős segítséget nyújthatnak a nyelvi akadályok áthidalásában és az igazságszolgáltatás gyorsabbá, hatékonyabbá tételében. Ezek az eszközök valós idejű szinkrontolmácsolást kínálnak, ami különösen hasznos lehet olyan bírósági eljárások során, ahol többnyelvű kommunikáció szükséges, és a résztvevők nem beszélik az adott ország hivatalos nyelvét.

A mesterséges intelligencia alapú tolmácsoló programok a gépi tanulás és a természetes nyelvfeldolgozás (Natural Language Processing, NLP) technológiájára építenek. A bíróságon előadottakat valós időben dolgozzák fel hangfelismerő algoritmusok segítségével. Ez azt jelenti, hogy a beszélt nyelvet szöveggé alakítják át. A program ezután a szöveget elemzi és értelmezi egy mesterséges intelligencia alapú nyelvi modell segítségével, amely képes a különböző nyelvek közötti fordításra. Ezek a modellek sokmillió nyelvi adat alapján tanulnak meg fordítani és értelmezni kifejezéseket. A gép által feldolgozott és lefordított szöveg hangként vagy szöveggént jelenik meg valós időben, így a résztvevők szinte azonnal megkapják a fordítást. A rendszer folyamatosan fejleszti magát azáltal, hogy minden interakció során újabb adatokat gyűjt, és képes javítani a pontosságát a későbbi használat során. Bár a mesterséges intelligencia alapú tolmácsoló programok folyamatosan fejlődnek, még nem érnek el teljes pontosságot, különösen a jogi nyelvezet árnyalt kifejezései esetében.

Mindazonáltal a technológia jelenlegi állása szerint az emberi tolmácsok továbbra is jobban értik a jogi szövegek és kontextusok jelentését. Továbbá a mesterséges intelligencia alapú tolmács programnak nehézséget okozhat a kulturális sajátosságok, kifejezések helyes értelmezése, ami elengedhetetlen a bírósági környezetben. Jelenleg több különböző mesterséges intelligencia alapú tolmácsoló program áll rendelkezésre a bíróságokon, például a Google Translate vagy a Microsoft Translator, amelyek mindegyike fejlett hangfelismerő és

¹⁷⁴⁷ <https://birosag.hu/ugyfeleknek/elektronikus-ugyintezes/elektronikus-kapcsolattartas-birosagokkal/e-per>, 2024.10.01.

nyelvi modellekkel rendelkeznek. Azonban a bíróságokon jellemzően testre szabott, speciális jogi nyelvre hangolt tolmácsoló rendszerekre van szükség, mint például a Verbit vagy az IBM Watson tolmácsolási megoldásai, amelyek kifejezetten professzionális felhasználási környezetekhez készültek.

E körben szükséges említést tenni a blockchain technológiáról is. A blockchain lehetővé teszi, hogy a digitális bizonyítékokat (dokumentumok, hang- és videófelvevételek stb.) időpecséttel és változásbiztos módon rögzítsék. Ez garantálja, hogy a bizonyítékokat nem lehet visszamenőleg manipulálni vagy módosítani. Mindezekre tekintettel ellentétes véleményt képviselvek, mint Zódi Zsolt 2020. évben a bíróságok és technológiáról írt tanulmányában, aki szerint a blockchain valószínűleg nem lesz meghatározó befolyással a bíróság munkájára.¹⁷⁴⁸

A blokklánc az adatok kezelésének egy közös, elosztott hálózaton alapuló formája, amely központi ellenőrző szerv felügyelete nélkül is működőképes. A blokkokban, mint adattárolási egységekben bármilyen információ eltárolható. A blokkok láncszerűen, utólag megváltoztathatatlanul kapcsolódnak egymáshoz, új adatok kizárólag az első, ún. genesis blokk után kerülhetnek a lánc végére hash-kódok (hosszú karaktersor) formájában. Az egyes blokkokban tárolt adatokon végzett műveletek során a rendszer az egyes adatokhoz csak hozzárendeli, hogy afelett például ki jogosult rendelkezni. A hitelesség további garanciáját nyújtja, hogy minden egyes csomópont letölt egy másolatot ezek után a friss blokkláncból, hogy egymást is tudják folyamatosan ellenőrizni, és meg tudják osztani egymás között a blokklánc legfrissebb elemét. A hálózatra kapcsolódott decentralizált számítógépek (az ún. csomópontok) ellenőrzik az adatkezelési műveletek hitelességét algoritmikus úton.¹⁷⁴⁹

3.6. Hangfelismerő rendszerek

A tolmács programok mellett ki kell térni a hangfelismerő rendszerekre is, melyek olyan mesterséges intelligencia alapú technológiák, amelyek képesek az élő beszédet vagy felvett hanganyagokat szöveggé alakítani. A tárgyalások jegyzőkönyvezése területén a hagyományos jegyzőkönyvvezetést automatizálják, valós időben készítene szöveges jegyzőkönyvet a bíróság részéről elhangzottakról, az ügyvédek és tanúk nyilatkozatairól, valamint a halláskárosultak számára valós idejű feliratokat biztosítanak a tárgyalás során. A jegyzőkönyvvezetés mellett kiemelkedő jelentősége van az ügyiratok feldolgozása és a bírósági dokumentumok automatikus létrehozása területén is, mivel ezen feladatok egyszerűbbé válnak a hangfelismerő technológiák használatával.

A hangkészítő rendszerek legfőbb előnye, hogy gyorsabbá és pontosabbá teszik a bírósági eljárásokat, ugyanakkor kihívásokat is rejtenek, mint például az akcentusok és dialektusok felismerésének nehézségei, illetve a zajos környezetben történő használat.

A Verbit hangfelismerő rendszert különböző országok bíróságain használják, főként az angolszász jogrendszerekkel rendelkező országokban. Az Egyesült Államok bíróságain különösen elterjedt a Verbit és más automatizált hangfelismerő rendszerek használata, de az Egyesült Királyságban, Kanadában és Ausztráliában is használják a rendszert, mivel a rendszer gépi tanuláson alapuló hangfelismerő technológiát alkalmaz, amelyet kifejezetten jogi és bírósági környezetekhez igazítottak.¹⁷⁵⁰ A Verbit mellett említhető a Nuance által fejlesztett Dragon Legal rendszer, amelyet különösen a jogi szakemberek számára terveztek, illetve az SRS (Speech Recognition Solutions) és FTR (For The Record) rendszerek. Az FTR egy olyan bírósági felvételkezelő rendszer, amely hang- és videófelvevételeket rögzít, továbbá kiegészíthető hangfelismerő funkciókkal is.

¹⁷⁴⁸ ZÓDI Zsolt: Bíróságok és technológia. *Bírósági Szemle*, 2020/1, 4 - 13.

¹⁷⁴⁹ KÁLMÁN Kinga: Lázálom, vagy realitás? - A mesterséges intelligencia megjelenési lehetőségei az igazságszolgáltatásban. *Magyar Jog*, 2022/6, 339-350.

¹⁷⁵⁰ <https://verbit.ai/solutions-legal-transcription/>, 2024. 10. 01.

Az Országos Bírósági Hivatal elnökének éves beszámolója 2016. évtől kezdődően tartalmazta említést beszédleíró programok beszerzéséről, valamint alkalmazásáról és rögzítették, hogy 2021. évben összesen 880 db beszédleírót használtak, köztük Global Speech Notes és SpeechTex-Voxerver eszközöket. A 2021. szeptember 24. napján Belux Kft. és OBH között létrejött szolgáltatási szerződéssel beszerzésre került a Globalspeech Minutes magyar nyelvű hangleírató szoftver is, amely több különböző személy beszédhangját képes megkülönböztetni és a hanganyagot ennek megfelelően leíratozni.¹⁷⁵¹ Mindezek ellenére 2022. évtől kezdődően ezen kezdeményezés eltűnni látszik.

3.7. Chatbotok

A chatbotok olyan mesterséges intelligencia alapú szoftverek, amelyek emberi módon képesek kommunikálni és gyakran ügyfélszolgálati feladatokat látnak el, így alapvető jogi információkat adnak az ügyfeleknek, például tájékoztatást a bírósági eljárásokkal kapcsolatban, vagy segítenek eligazodni a bírósági rendszerben. Az ügyfelek gyorsan és egyszerűen ellenőrizhetik ügyeik állapotát, dokumentumokat tölthetnek fel, vagy határidőket kérdezhetnek le a chatbotok segítségével, illetve bizonyos jogi adminisztratív kérdésekben, például bírósági időpontok egyeztetésében is használhatók.

Példaként említhető a kínai "206 rendszer", egy mesterséges intelligencia alapú platform, amelyet a kínai bírósági rendszerekben használnak, főként büntetőeljárások során. A rendszert a Kínai Népköztársaság 2016-ban vezette be, és célja a büntető ügyek kezelésének, elemzésének és bírósági eljárások automatizálásának elősegítése. Nevét a kínai Büntetőeljárás Törvény 206. cikkéről kapta. A rendszer hatalmas mennyiségű jogi dokumentumot, bizonyítékot és előzményt képes feldolgozni igen rövid idő alatt. Az adatok automatikus elemzése révén képes azonosítani a releváns információkat a büntető ügyekben, képes felmérni a bizonyítékokat, mellyel az ügyészek és a bírák munkáját segíti. A rendszer előzetes javaslatokat ad az ítélethozatalra vonatkozóan a meglévő bizonyítékok alapján, segítve a bírakat a döntéshozatalban. Mivel Kínában nagy hangsúly fektetnek a jogi precedensekre és az ítéletek konzisztenciájára, a 206 rendszer segít megteremteni az egységes ítélkezési gyakorlatot.

Az első tárgyalásokon melyen a rendszert használták a résztvevők egy képernyőt helyeztek el az eljárásban résztvevők előtt. Amikor a bírő, az ügyész vagy a védő utasítást adott a „206-os rendszer” nevű programnak, az minden kapcsolódó bizonyítékot megjelenített a képernyőn. Így például lejátszotta a biztonsági kamera által készített videót, illetve bemutatta a vádlott pszichiátriai vizsgálatának eredményét. A 206-os rendszer nemcsak a hangot képes pontosan karakterekké alakítani, hanem a kérdezőt és a válaszadót is meg tudja különböztetni.¹⁷⁵²

E körben említhető továbbá a DoNotPay megnevezésű automatizált chatbot, amelyet 2015-ben hozott létre Joshua Browder. Elsődleges célja az volt, hogy segítséget nyújtson az embereknek a parkolási bírságok elleni fellebbezésben, de azóta jelentősen kibővült a tevékenységi köre. A platform ma már számos jogi és adminisztratív problémában segít, például kártérítési igények benyújtásában, előfizetések lemondásában, panaszlevelek megírásában, és még az adatvédelmi jogok érvényesítésében is. A chatprogramnak elég csak kulcsszavakat megadni, például kártérítés igény, vagy akár zaklatás. A rendszer több mint 1000 kategória közül ajánl fel konkrét témaköröket. Miután a felhasználó kiválasztotta a megfelelő kategóriát, a chatbot elküldi a fellebbezéshez, vagy panasz benyújtáshoz szükséges formanyomtatványt, aminek a kitöltésében is segít.¹⁷⁵³

¹⁷⁵¹ <https://www.parlament.hu/irom42/01877/adatok/fejezetek/06.pdf>, 2024.10.01.

¹⁷⁵² <https://www.chinadaily.com.cn/a/201901/24/WS5c4959f9a3106c65c34e64ea.html>, 2024.10.01.

¹⁷⁵³ <https://24.hu/tech/2017/07/14/ingyen-osztogat-tanacsot-az-elso-robotugyved/>, 2024.10.01.

4. A DÖNTÉSHOZATALT TÁMOGATÓ RENDSZEREK

A jövő jogi szakmája az online és digitális technológiák gyors fejlődésével, a globalizációval és a változó ügyfél-elvárásokkal párhuzamosan átalakul. A jogi szakemberek számára elengedhetetlen, hogy alkalmazkodjanak a technológiai változásokhoz és folyamatosan fejlesszék tudásukat. A jövő jogi szakmája a technológiai innovációk, a nemzetközi együttműködés és az interdiszciplináris megközelítések révén lehetőséget ad a jogi szolgáltatások hatékonyságának és hozzáférhetőségének javítására.¹⁷⁵⁴ Ezek a technológiák különböző módokon segíthetik a bírakat, ügyvédek, és más jogi szakembereket az ügyek kezelésében és az igazságszolgáltatás hatékonyságának növelésében.

4.1. Jogi kutatás

A jogi kutatás terén is széles körben használják a mesterséges intelligencia alapú programokat. Az olyan eszközök, mint a ROSS Intelligence, amely az IBM Watson technológiáján alapul, képesek gyorsan és hatékonyan keresni releváns jogi precedenseket és jogszabályokat. Ezek az eszközök jelentősen gyorsítják a jogi kutatási folyamatot, és lehetővé teszik a jogi szakemberek számára, hogy pontosabb és átfogóbb elemzéseket végezzenek.

Egy amerikai cég például, a kaliforniai Stanford Egyetemen fejlesztett Lex Machina korábbi bírósági ítéletek adatait gyűjtötte egybe - ki volt a bíró, melyik ügyvédi iroda és mely ügyvéd járt el, mekkora volt a pertárgyérték és mi volt az ítélet. Így mintegy 100-200 ezer eset tapasztalata áll rendelkezésre, és a statisztikák összehasonlításával, a mintázatok felfedezésével az emberi jogászoknál is jobb eredményt tud elérni a bíróság ítéletének előrejelzésében.¹⁷⁵⁵

4.2. Prediktív elemzés

A mesterséges intelligencia alapú programok olyan adatelemző eszközöket kínálnak, amelyek képesek nagy mennyiségű jogi adatot feldolgozni és segítenek előre jelezni a bírósági döntések kimenetelét. Az ilyen rendszerek képesek történelmi jogesetek, ítéletek, valamint jogi szövegek alapján előre jelezni, hogy egy adott ügyben milyen döntést hozhat a bíróság. Ezek a prediktív modellek statisztikai és gépi tanulási algoritmusokat használnak az adatok feldolgozására és elemzésére.

Számítási teljesítményüknek köszönhetően ezek az eszközök rövid idő alatt óriási mennyiségű statisztikai adatot képesek elemezni, segítve ezáltal a releváns összefüggéseknek a felismerését az egyének és az adott társadalmi csoportok viselkedése között, ugyanakkor előrejelezhetik a jövőbeni cselekvéseket is (pl. az erőszakos magatartást, vagy akár az óvadék ellenében történő vagy a feltételes szabadlábra helyezés feltételeinek a megsértését). Ezen felül a nyílt hozzáférésű digitális eszközök lehetővé teszik a bírósági határozatok felhasználását, a kulcsszavas keresésektől kezdve az egyes bírák döntéseinek kiszámíthatóságáig.¹⁷⁵⁶

Az Egyesült Államokban használt COMPAS rendszer (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) például segít meghatározni a vádlottak visszaesési kockázatát, bár ennek alkalmazása sok vitát váltott ki a lehetséges elfogultság miatt.¹⁷⁵⁷ Ez az eszköz az elkövetők visszaesési arányának meghatározásához elvégzett adatszámításokhoz nyújt segítséget. A COMPAS következtetéseit az alábbi adatokból vonja le: korábbi és függőben lévő vádak, büntetett előélet, lakóhely, foglalkoztatási státusz, közösségi kapcsolatok és kábítószerfogyasztási szokások. Mindezen tényezők összehasonlítása után 1-től 10-ig terjedő

¹⁷⁵⁴ Richard SUSSKIND: *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford University Press, 2021.

¹⁷⁵⁵ PÉTER Kitti: Bírói kompetenciák a XXI. században, különös tekintettel a mesterséges intelligencia terjedésére. *Magyar Jog*, 2022/10, 561-572.

¹⁷⁵⁶ CZEBE András: A mesterséges intelligencia alkalmazásának elméleti keretei a büntetőeljárásban. *Kúriai Döntések*, 2021/7, 1111-1119.

¹⁷⁵⁷ Aleš ZAVRŠNIK: *Big Data, Crime and Social Control*. Routledge Frontiers of Criminal Justice, 2019.

skálán értékeli az elkövető visszaesésének esélyeit, amelyekre a bíróság később az esetleges szabadon bocsátásról szóló döntését alapozhatja.¹⁷⁵⁸

4.3. Dokumentumkezelés és elemzés

A mesterséges intelligencia kiemelten fontos szerepet játszik a dokumentumkezelésben is, különösen a nagy mennyiségű iratok feldolgozása és elemzése esetén. Ez különösen fontos a bonyolult ügyekben, ahol rengeteg bizonyíték és jogi irat van.¹⁷⁵⁹ Az olyan programok, mint a Relativity vagy a Kira Systems, képesek automatikusan kategorizálni a jogi dokumentumokat, ami jelentősen csökkenti a jogi szakemberek munkaterhelését, mely nemcsak a ráfordított időt, hanem az emberi hiba lehetőségét is csökkenti.

A mesterséges intelligenciát gyakran használják a bíróságokon dokumentumok gyors és pontos elemzésére is. A bíróságok hatalmas mennyiségű dokumentummal dolgoznak, beleértve a periratokat, bizonyítékokat, jogi indítványokat és bírósági határozatokat. Az MI-alapú rendszerek képesek ezeket a dokumentumokat automatikusan feldolgozni, azonosítani a releváns jogi szövegeket, és kategorizálni az információkat, ezzel csökkentve az emberi munkaerő igényét. Kiemelendő, hogy a mesterséges intelligencia képes érzékelni és kezelni az adatvédelmi szempontból érzékeny információkat a jogi dokumentumokban, például a személyes adatokat anonimizálni vagy titkosítani, ami különösen fontos lehet a GDPR és más adatvédelmi jogszabályok szempontjából.

4.4. Jogalkalmazás és jogértelmezés támogatása

A mesterséges intelligencia alapú rendszerek egyre inkább képesek értelmezni a jogi szövegeket és javaslatokat tenni a bírának a jogszabályok alkalmazására. Például az Egyesült Királyságban fejlesztett rendszerek képesek olyan javaslatokat tenni, amelyek segíthetnek a bírának egy-egy ügy megítélésében, különösen a precedensek elemzése terén.¹⁷⁶⁰

A LexisNexis és a Westlaw a világ két legismertebb jogi kutatási platformja, amelyek mesterséges intelligenciát is használnak a jogi információk keresésére, feldolgozására és rendszerezésére. Ezek a rendszerek széles körben elterjedtek az Egyesült Királyságban, az Egyesült Államokban és más jogi rendszerekkel rendelkező országokban, és a jogászok, bírák, kutatók és diákok napi munkáját segítik.

A LexisNexis több millió jogi dokumentumot, bírósági döntést, törvényt és szabályozást tartalmaz. A felhasználók gyorsan hozzáférhetnek bírósági ítéletekhez, jogszabályokhoz és egyéb jogi forrásokhoz. A rendszer mesterséges intelligenciát használ a releváns dokumentumok gyors megtalálására. Az algoritmusok képesek a felhasználói lekérdezések elemzésére, és a legrelevánsabb jogi precedenseket vagy jogszabályokat javasolják.

A Westlaw Edge a Westlaw legújabb verziója olyan mesterséges intelligenciával támogatott funkciókat kínál, mint például a Litigation Analytics, amely elemzi a bírósági ügyeket, bírói döntéseket és a bíróságok tevékenységeit.

¹⁷⁵⁸ CHRONOWSKI Nóra - KÁLMÁN Kinga - SZENTGÁLI-TÓTH Boldizsár: Régi keretek, új kihívások: a mesterséges intelligencia prudens bevonása a bírósági munkába és ennek hatása a tisztességes eljáráshoz való jogra. *Glossa Iuridica*, 2021/4, 7-38.

¹⁷⁵⁹ Richard SUSSKIND: *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford University Press, 2019.

¹⁷⁶⁰ <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5007&context=flr>, 2024. 10. 01.

4.5. Döntéselőkészítés

A döntéselőkészítő és segítő mesterséges intelligenciára példaként említhető a Németországban használt FRAUKE (Frankfurter Urteils-Konfigurator, Elektronisch). A Frankfurti Helyi Bíróságon (Amtsgericht) használják, ahol Európa egyik legnagyobb forgalmú reptere okán évi 15 ezer keresetben próbálják az utazók érvényesíteni a fogyasztó jogaikat, például járatkésés miatt. A FRAUKE-t tehát nem egy konkrét eljárásban, hanem egy eljárástípusban alkalmazzák. Ebben az esetben az MI nem szortíroz, hanem ítélet-tervezeteket készít a korábbi döntésekből létrehozott adatbázis segítségével.¹⁷⁶¹ Ez a rendszer automatikusan kivonja a beadványokból az ügy releváns adatait, mint például az indulási és célrepülőtér vagy a repülési távolságra vonatkozó adatokat.¹⁷⁶²

4.6. Az ítélkezés automatizálása

Egyes országokban már alkalmaznak mesterséges intelligencia alapú rendszereket a kisebb jelentőségű ügyek automatikus elbírálására. Ez az eljárás lehetővé teszi, hogy egyszerűbb jogi esetek gyorsabban lezáruljanak, miközben a komplexebb ügyek emberi bírók elé kerülnek. Ez például polgári peres ügyeknél, mint a parkolási bírságok vagy kisebb fogyasztóvédelmi ügyek esetében lehet különösen hasznos. Továbbá a közlekedési szabálysértések területén képesek lehetnek teljesen automatizált ítélelhozatalra. Ezek a rendszerek nagyban csökkenthetik a bíróságok leterheltségét.¹⁷⁶³

Figyelemmel a későbbiekben bemutatott robotbírókkal kapcsolatos és egyéb kutatásokra álláspontom szerint a mesterséges intelligenciának az ítélkezés terén történő alkalmazása kizárólag a bíró kulcspozíciójának megőrzése mellett lehetséges. E körben hangsúlyozandó, hogy a mesterséges intelligencia a bíró helyett nem ítélkezhet nagyobb tárgyi súlyú ügyekben, de javaslatokat tehet a bírói döntés tartalmára a tisztességes eljárás alapvető követelményeinek megőrzése mellett. Emellett az mesterséges intelligencia a bírósági eljárások mérlegelést és méltányosságot nem igénylő, egyszerűbb forráskutató, fordító vagy szakértői feladatai ellátására alkalmazható.¹⁷⁶⁴

A Dubai Land Department's Rental Dispute Settlement Centre nemrégiben bejelentette a "Metaverse Litigation" bevezetését, egy mesterséges intelligencia alapú platformot, amely a Metaverse technológiát használja az ingatlanokkal kapcsolatos peres eljárásokhoz. Ez egy teljesen integrált bírósági rendszer, amely generatív mesterséges intelligencia rendszert használ a jogi döntések meghozatalához. Egy peres fél például kilakoltatási felszólítást nyújthat be a ki nem fizetett hátralék miatt, és azonnal, percek alatt megkaphatja a döntést egy mesterséges intelligencia alapú bírótól, kiküszöbölve az emberi részvétel szükségességét az eljárásban.¹⁷⁶⁵

Az elmúlt évtizedek digitális fordulata oly módon érintette társadalmunk alapvető értékeit, ami a büntetőjog viszonylag állandó környezetében is meghatározónak bizonyult. A bírósági határozatok digitalizálásra kerültek, és ezekkel együtt megjelentek azok a szoftverek is, amelyek a büntetőeljárás predikciós mintáit kívánják azonosítani. A soha nem látott mennyiségű digitális adat ráadásul átirányította a figyelmet a kódon alapuló modellezési rendszerről egy mélytanuláson alapuló modellezési rendszerre, amelyben a hangsúly már nem a kódolásra, hanem a rendszer betanítása céljából bevitt adatbázisra helyeződik. Mindez

¹⁷⁶¹PETRUS Szabolcs: Mesterséges intelligencia a jogszolgáltatásban. <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/mesterseges-intelligencia-a-jogszolgáltatásban/2024.10.01>.

¹⁷⁶²<https://www.ra-micro.de/artikel/news/justizieller-einsatz-der-kuenstlichen-intelligenz.html>, 2024. 10. 01.

¹⁷⁶³https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1166&context=law_lawreview, 2024.10.01.

¹⁷⁶⁴KÁLMÁN Kinga: Lázálom, vagy realitás? - A mesterséges intelligencia megjelenési lehetőségei az igazságszolgáltatásban. *Magyar Jog*, 2022/6, 339-350.

¹⁷⁶⁵<https://dubailand.gov.ae/en/news-media/the-rental-disputes-center-launches-metaverse-litigation-and-activates-the-judicial-probe-service/#/>, 2024. 10. 01.

azoknak az alapvető értékeknek a háttérkutatása nélkül ment végbe, amelyekre hagyományosan az állami büntetőhatalom korlátaiként tekintünk.¹⁷⁶⁶

A büntetőeljárás esetében is több területen lehetőség lenne az automatizált döntéshozatalra. A nem érdemi kérdésekben (például kizárás, kijelölés, áttétel, szakértő kirendelése, nyomozás határidejének meghosszabbítása, igazolási kérelem stb.) sok esetben felmerülhetne a mesterséges intelligencia szerepe. Például egy szakértő kirendelő határozatot az MI könnyedén meghozhatna, amennyiben a szakértőnek felteendő kérdéseket és az eljárás ügyiratát betáplálják. Ugyanígy elbírálna az igazolási vagy a kizárás iránti kérelem is. A nem érdemi kérdésekkel kapcsolatos mesterséges intelligencia alapú döntés különösen hasznos lehetne a kényszerintézkedések meghosszabbításával kapcsolatos nyomozási bírói döntések esetén. Amíg azonban a nyomozati szakban az elrendelésre és a 6 hónapon túli meghosszabbításra csak ülésen kerülhet sor, a többi meghosszabbító (illetve megszüntetés vagy megváltoztatás iránti indítványt elbíráló) döntést a nyomozási bíró többnyire iratok alapján hozza meg.

Az igazi problémát a bűnösség esetén hozható érdemi döntések jelentik. Az ítékezés ugyanis nem csupán technológia, hanem magában hordoz egy bírói értékelő elemet is. A büntetőjogi mesterséges intelligencia alapú döntéshozatal korlátja az, hogy a gép nehezen tudja értékelni például a perbeszédekben elmondott érvek erejét, nehezen tudja határozatát megfelelően indokolni és egy algoritmus nehezen birkózik meg a tényállások feldolgozásával, életszerű narratívák felállításával és megítélésével.¹⁷⁶⁷

Mivel általános álláspont, hogy elsőként a kisebb tárgyi súlyú, csekély mérlegelést igénylő ügyek kerülhetnek a mesterséges intelligencia elé, és a nagyobb, akár vitát kiváltó ügyeket továbbra is ember fogja elbírálni, egyelőre a büntetővégzéssel eldönthető ügyek azok, ahol felmerülhet a mesterséges intelligencia nagyobb szerepe. Hangsúlyozandó viszont, hogy tárgyalás tartása iránti kérelem esetén az ügyben emberi bíró hozná meg a döntést. 2022-ben az ügyészségre érkezett befejezett mintegy 80.000 nyomozás esetében 61,6 %-ban történt vádemelés. A vádak kicsivel több, mint 70 %-ában az ügyészség büntetővégzés meghozatalára tett indítványt. Ez azt jelenti, hogy a bíróság iratok alapján határoz az ügyben. A büntetővégzéssel szemben természetesen kérhető tárgyalás, a vádlottak döntő többsége azonban ezzel a jogával nem élt, a büntetővégzések több, mint 80 %-a jogerős lett, tehát az iratok alapján hozott döntést minden résztvevő megfelelőnek tartotta.¹⁷⁶⁸

A statisztika alapján megállapítható, hogy az ügyek jelentős része alkalmas arra, hogy azokat iratok alapján döntsék el. Az mesterséges intelligenciának az ilyen ügyekben lehet jelentős szerepe a jövőben, a vitás, bizonyítást (esetleg ellenbizonyítást) igénylő, akár több tárgyalási napon is tárgyalandó ügyeknél ez fel sem merül.¹⁷⁶⁹

Brazília felsőbb bíróságai 2018-ban megkezdték saját mesterséges intelligencia rendszereik fejlesztését, melyek közül a két legfontosabb a brazil felsőbb bíróságok Victor projektje („A brazil alkotmány őre”) és a Legfelsőbb Bíróság Athos rendsze („A szövetségi jog őre”). Bár némileg eltérő mechanizmusokkal rendelkeznek, mindkét rendszer viszonylag hasonló módon működik, és fő funkciójuk a nemzeti szinten más ügyekben megismételhető precedensek azonosítása. A Victor rendszer a Brazil Legfelsőbb Bíróság számára került kialakításra olyan ügyek támogatására, amit a brazil jogszabályok „általános visszhangot kiváltó témáknak” neveznek. Az Athos rendszer pedig az úgynevezett „ismétlődő fellebbezések” azonosításában nyújt segítséget ugyancsak a Legfelsőbb Bíróság számára. A Victor algoritmusai optikai karakterfelismerést (OCR) alkalmaz, hogy különböző formátumú dokumentumokat (pl. PDF,

¹⁷⁶⁶ CZEBE András: A mesterséges intelligencia alkalmazásának elméleti keretei a büntetőeljárásban. *Kúriai Döntések*, 2021/7, 1111-1119.

¹⁷⁶⁷ ZÓDI Zsolt: A digitalizáció hatása a jogászai szakmára. *Gazdaság és Jog*, 2018/12, 3-9.

¹⁷⁶⁸ <https://ugyeszseg.hu/ugyeszseg-2022-buntetovegzesek/>, 2024. 10. 01.

¹⁷⁶⁹ HERKE Csongor: Mesterséges intelligencia a büntetőjogi döntéshozatalban. *Jogtudományi Közlöny*, 2023/4, 165-176.

JPEG) feldolgozzon. Az MI a releváns jogi érveket kiemeli, és néhány másodperc alatt elemzi az ügyeket, amely folyamat emberi elemzés esetén akár 40 percet is igénybe vehet.¹⁷⁷⁰

Ezeknek a rendszerek fellebbezésszűrőként működnek, és céljuk, hogy csökkentsék a bíróságok által elbírálandó ügyek számát. Fontos kiemelni, hogy ezek a rendszerek már közel öt éve használatban vannak, és több ezer fellebbezést fogadtak be, másokat pedig elutasítottak, algoritmikus kiválasztással vagy annak segítségével, anélkül, hogy minden felhasználó ténylegesen ismerte és tökéletesen megértette volna működésüket. Ebből a szempontból az algoritmikus kiválasztás annak ellenére, hogy nagyobb pontossággal és gyorsasággal rendelkezik, mint amire az emberi elemzés képes lenne, nem teljesen hibamentes.

Az ATHOS rendszer használatából származó előnyök validálására tanulmányt végeztek, és megállapították, hogy a modell nem működik jól a rövid dokumentumok esetében, ami a nem megfelelő válaszok elkerülése érdekében szűrők bevezetését tette szükségessé erre a feltételre.¹⁷⁷¹

4.7. Robotbírók

A Benjamin Minhao Chen, Alexander Stremitzer és Kevin Tobia által írt tanulmányban bemutatott kísérlet célja annak feltárása volt, hogy az emberek hogyan értékelik az ember által hozott döntéseket a mesterséges intelligenciával szemben. A kísérlet három jogesetet dolgozott fel, így egy kellékszavatossági igényt, egy óvadék megállapítását és egy szabadságvesztés büntetés kiszabását.

Az alanyokat véletlenszerűen osztották be három jogeset egyikébe. A jogeseteket úgy alakították ki, hogy a döntéseket „elszenvedő” személy kellékszavatossági igénye elutasításra került egy állítólagosan sérült fényképezőgép kapcsán, a második esetben nem engedték letenni az óvadékot, a harmadik jogesetben a büntetési tétel maximumát szabta ki a bíró az emberölés elkövetéséért.

A tanulmány több fontos következtetést von le az robotbírók bevezetésének lehetőségeiről és azok közvélemény általi megítélésével kapcsolatosan. Az emberek alapvetően igazságosabbnak tartják az emberi bírák döntéseit, mint a mesterséges intelligencia alapú bírákét. Ezt a különbséget a tanulmány „emberi-MI tisztességességi résnek” nevezi. Az emberek az emberi bírákat megbízhatóbbnak és alaposabbnak érzékelik, különösen olyan esetekben, ahol az erkölcsi mérlegelés lényeges vagy a döntés súlya nagyobb.

A kutatás szerint a „tisztességességi rés” csökkenthető, sőt akár teljesen megszüntethető azáltal, ha a robotbírák döntései a jövőben átláthatóbbak és érthetőbbek lesznek. Ha az MI rendszerek világosan megmagyarázzák a döntéseiket, és ha a felek lehetőséget kapnak arra, hogy elmondják véleményüket egy meghallgatás során, akkor az emberek hajlamosak igazságosnak tekinteni az MI alapú eljárásokat is. A meghallgatás lehetősége mind az MI, mind az emberi bírák esetében jelentősen növeli a döntések igazságosságának érzését. Ez azt jelzi, hogy az eljárásban való részvétel, valamint az, hogy a felek elmondhatják saját álláspontjukat, döntő szerepet játszik az eljárás elfogadhatóságában.

Bár a tanulmány megerősíti, hogy az emberek jelenleg jobban bíznak az emberi bírákban, a kutatás azt is kimutatta, hogy a robotbírák is képesek igazságos döntést hozni, különösen, ha az eljárási garanciák biztosítottak. Ennek megvalósulása esetén az emberek még igazságosabbnak

¹⁷⁷⁰ <https://cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eaece923f.s3.amazonaws.com/uploads/sites/25/2024/03/Victor-Beauty-or-the-Beast.pdf>, 2024. 10. 01.

¹⁷⁷¹ <https://www.sciencespo.fr/public/chaire-numerique/en/2023/03/03/article-artificial-intelligence-the-brazilian-judiciary-and-some-conundrums/2024>, 10. 01.

találhatják majd a robotbírákat, mint az emberi bírákat. A technológiai fejlődés tehát nem feltétlenül csökkenti az igazságszolgáltatás minőségét, hanem akár növelheti azt.¹⁷⁷²

Tania Sourdin az MI és a bírósági döntéshozatal közötti kapcsolatot vizsgálta. Tanulmányában rámutatott, hogy a bírói MI fejlesztése korai szakaszban van, azonban a technológia egyre fontosabbá válhat a jövőben, különösen kisebb polgári ügyekben. Kutatása szerint az MI támogatni vagy akár helyettesíteni is tudná az emberi döntéshozatalt bizonyos esetekben, bár nagyobb ügyeknél az emberi bírák továbbra is központi szerepet játszanak.

A tanulmány kiemeli, hogy meg kell határozni, milyen feladatokat engedhetnek át az MI rendszereknek, és melyeket kell továbbra is emberi bírónak elvégezni. Hangsúlyozza, hogy az ítékezés túlmutat a tisztán jogi döntéshozatalon, és társadalmi, kulturális és érzelmi aspektusokat is figyelembe kell venni. Álláspontja szerint a jövőben valószínűbb, hogy a bírók és az MI együtt fognak működni, nem pedig az, hogy az MI teljesen felváltja őket. Ez a megközelítés azt sugallja, hogy az MI inkább „társbíróként” fog működni.¹⁷⁷³

4.8. A kínai internet bíróságok

A Hangzhou Internet Bíróság 2017. augusztus 18-án kezdte meg működését. A bíróság az e-kereskedelemmel és az internettel kapcsolatos szellemi tulajdonjogi követelésekkel összefüggő jogviták elbírálására rendelkezik hatáskörrel. A felek videokonferencián keresztül vesznek részt az eljárásban, mely során az MI értékeli a bemutatott bizonyítékokat, valamint alkalmazza a vonatkozó jogi normákat. A Hangzhou Internet Bíróság volt az első bíróság Kínában, amely a hagyományosan erre használt közjegyzői módszer helyett a blokklánc bizonyítékot fogadta el egy weboldal adott időpontban lévő tartalmának bizonyítására. A bírósági eljárás minden aspektusa a kezdőirat benyújtásától az eljárás lezárásig online történik. Az ügyek átlagosan 38 napot vesznek igénybe a kezdetektől a befejezésig.

A Hangzhou-i Internetes Bíróság sikerét követően létrehozták a Pekingi Internetes Bíróságot és a Guangzhou-i Internetes Bíróságot. A nagyobb városok, köztük Sanghaj, Tianjin, Sencsen, Wuhan és Csengtu speciális bírósági részlegeket hoztak létre az online vitákból eredő ügyek kezelésére.

A Beijing Internet Bíróságot 2018. szeptember 9-én alapították, mely központilag szabályozza a pekingi joghatóság alá tartozó internetes ügyek elsőfokú, meghatározott típusait. A bíróság az „online ügyek online tárgyalása” alap gondolataival összhangban az igazságszolgáltatás hatékony és kényelmes igazgatása és a tárgyalások minőségének javítása érdekében integrált folyamatokkal rendelkező online e-peres platformot épített és használ. A pekingi internetes bíróság létrehozásával egy éjjel-nappal nyitva tartó e-peres platformot alakítottak ki, ahol a felek online pereskedhetnek, melynek része például, hogy csatlakozhatnak a tárgyaláshoz telekommunikációs úton, beadványokat nyújthatnak be és ezen keresztül kézbesítik számukra a hivatalos iratokat. A hallgatóság pedig részt vehet nyilvános tárgyalásokon, megnézheti az ügy nyilvános dokumentumait, és tájékoztatást kaphatnak az ügyről és a vonatkozó jogszabályokról.

A pekingi internetes bíróság különösen fontos megállapodást kötött Kína vezető blokklánc-ipari intézményeivel és vállalataival, például az Ipari és Informatikai Minisztérium Biztonsági Központjával, a Baiduval és a TRUST DO-val. A blokklánc-technológia alkalmazásával megvalósult a többszereplős felügyelet, a hamisításmentesség és a könnyű nyomon követhetőség, mellyel biztosítható az uplink-adatok biztonsága. A technológia újítások révén a

¹⁷⁷² Benjamin Minhao CHEN - Alexander STREMITZER - Kevin TOBIA: Having your day in robot court. *Harvard Journal of Law & Technology*, 2022/1.

¹⁷⁷³ Tania SOURDIN: Judge v Robot? Artificial Intelligence and judicial decision-making. *UNSW Law Journal*, 2018/4.

felek egy mobil végberendezés, például mobiltelefon vagy számítógép beépített kameráját használják az arcfelismerés elvégzésére a személyazonosság hitelesítéséhez. Az eljárás során megvalósul a korábban már említett valós idejű hangfelismerés is, a hangról szövegre történő hangfelismerő rendszer valós időben tartja nyilván a bírósági feljegyzéseket, mely összeköttetésben van a dokumentumíró asszisztenssel, így a döntés első tervezete automatikusan generálódik a tárgyalás jegyzőkönyvének és a jogszabályoknak megfelelően. Végezetül a peres dokumentumok, például az ítéletek, egyidejűleg elküldhetők a feleknek e-mailben, SMS-ben, WeChaten stb. keresztül.¹⁷⁷⁴

¹⁷⁷⁴ https://english.bjinternetcourt.gov.cn/2019-03/26/c_26.htm, 2024. 10. 01.

5. A METAVERZUMBAN TARTOTT TÁRGYLÁSOK

A jövő bíróságának bemutatása során nem lehet eltekinteni a metaverzumban tartott tárgyalások bemutatásától. A metaverzum virtuális valóságokat vagy digitális tereket jelent, ahol emberek avatárokon keresztül kommunikálhatnak. Ezt a világot az internethez hasonlóan globálisan elérhetővé lehet tenni, de inkább egy összekapcsolt virtuális univerzumnak képzelhető el.

A VR (virtuális valóság) szemüvegek központi szerepet játszanak a metaverzumhoz való hozzáférésben. Ezek az eszközök lehetővé teszik a felhasználók számára, hogy belépjenek egy háromdimenziós térbe, ahol a hagyományos képernyős élményhez képest sokkal magával ragadóbb, valóságközelibb interakcióban lehet részükhöz. Az olyan eszközök, mint az Oculus Rift, HTC Vive vagy a PlayStation VR biztosítják azt a vizuális és érzékszervi élményt, ami a metaverzumban való részvételhez szükséges. Ezek a készülékek különféle szenzorokkal és vezérlőkkel felszereltek, amelyek lehetővé teszik a kézmozgások és a testmozgások lekövetését is, így a felhasználók természetes módon mozoghatnak és léphetnek kapcsolatba a virtuális térrel.

A metaverzumban tartott bírósági tárgyalások még csak kezdeti szakaszban vannak, de néhány ország már kísérletezett ilyen típusú digitális jogi eljárásokkal.

Kolumbia bírósága tartotta az első bírósági tárgyalást a virtuális világban. 2023. február 15. napján a közigazgatási bíróság a metaverzumban tartotta a kolumbiai védelmi minisztérium és a nemzeti rendőrség ellen indított per tárgyalását. A bíró elfogadta a felperes közvetlen kérését, hogy a nyilvános meghallgatást a metaverzumban tartsák, amit az alperes is elfogadott. A bíróság a metaverzum fogalmait a ChatGPT segítségével magyarázta el a hallgatóságnak, amelyet a Youtube-on élőben közvetítettek, és amelyet több mint 68 ezren néztek.

Ugyanezen évben a Brazíliában található Paraíba bírósága is alkalmazta ugyanezen technológiát egy büntetőeljárás során és a tárgyalást a metaverzumban tartották. A tárgyalást lefolytató bíró kiemelte a technológia kapcsán, hogy különösen hasznos a különleges bánásmódot igénylő személyek esetén, illetve a mediáció során.¹⁷⁷⁵

Dél-Korea egy másik jelentős résztvevője a metaverzum-alapú kísérleteknek. Az ország kormányzati szinten is támogatja a metaverzum és a digitális szolgáltatások integrációját, beleértve a jogi rendszert is, ezért több projektet indított a digitális igazságszolgáltatás terén.

A metaverzum technológia használata a jogi eljárásokban a fent említett országok mellett más országokban is rendszeresítésre kerülhet a jövőben, különösen azokban az országokban, ahol a digitalizáció magas fokú, például az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban vagy az Európai Unió egyes országaiban. Mindazonáltal az ilyen típusú eljárások széles körű elterjedése még számos szabályozási és technológiai kérdést vet fel.

¹⁷⁷⁵ <https://www.euronews.com/next/2023/03/01/future-of-justice-colombia-makes-history-by-hosting-its-first-ever-court-hearing-in-the-me>, 2024. 10. 01.

6. A JOGI OKTATÁS JÖVŐJE

A technológiai fejlődés okán bekövetkező átalakulás megköveteli a jogi oktatás újragondolását is, mivel a hagyományos jogi oktatás nem készíti fel megfelelően a hallgatókat a jövő kihívásaira. A jelenlegi jogi képzés túlnyomórészt a jogszabályok és jogi elvek elsajátítására összpontosít. A jövő jogászainak nem elég csak a jogi ismeretekkel rendelkezniük, sokkal szélesebb körű képességekre lesz szükségük. A jogi oktatásnak be kell építenie a technológiai képzést, mivel a jövő jogászainak meg kell érteniük, hogyan használják a mesterséges intelligenciát, az automatizált rendszereket és más technológiai eszközöket. Ez magában foglalja a jogi technológiai rendszerek ismeretét és alkalmazását is.

A jövő jogászainak képesnek kell lenniük az együttműködésre más szakmákkal, mint például az informatikával, a pénzüggel és az etikával foglalkozó szakemberekkel. A jogi oktatásnak ösztönöznie kell a kreatív gondolkodást és az új megközelítések kidolgozását a jogi szolgáltatások nyújtásában.

6.1. Az oktatási intézmények szerepe

A jogászoknak folyamatosan képezniük kell magukat a pályafutásuk során. A technológiai és piaci változások gyors üteme miatt a jogi oktatásnak nem szabad véget érnie a diploma megszerzésével. Mindezekre tekintettel a jogi oktatásnak jelentős átalakuláson kell átesnie ahhoz, hogy felkészítse a hallgatókat a jogi szakma jövőbeni kihívásaira. Az oktatási intézményeknek rugalmasabbá kell válniuk, és be kell építeniük az új készségeket, technológiákat és interdiszciplináris megközelítéseket a tantervükbe. Azok a jogászok lesznek sikeresek a jövőben, akik képesek folyamatosan tanulni, fejlődni és alkalmazkodni a változó környezethez.

A jogi egyetemeknek be kell építeniük a technológiai képzést a tantervükbe, akár külön tantárgyként, akár a hagyományos jogi tantárgyakba integráltan. Ez lehetővé tenné a hallgatók számára, hogy megtanulják, hogyan alkalmazzák a technológiát a jogi munkában. Az egyetemeknek továbbá ösztönözniük kell az interdiszciplináris programokat, amelyek ötvözik a jogtudományt más tudományterületekkel.¹⁷⁷⁶

¹⁷⁷⁶ Richard SUSSKIND: *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*. Oxford University Press, 2019.

7. A JÖVŐ BÍRÓSÁGA

Végezetül a bevezetőben is már említett fejezettel kívánom zárni a tanulmányomat, bemutatva, hogy álláspontom szerint a technológia fejlődés milyen irányba változtatja meg a bíróságokat és a bírósági eljárásokat.

A jogkereső személyek online és személyesen is folyamodhatnak jogi tanácsért, illetve terjeszthetnek elő beadványokat. Kérésükre egy mesterséges intelligencia alapú chatbot ad jogi tanácsot, ellentétben az ügyfélszolgálatával, anyagi és eljárásjogi kérdésekben egyaránt. A chatprogramnak elég csak kulcsszavakat megadni, például kártérítés, vagy keresetlevél benyújtása. Miután a felhasználó kiválasztotta a megfelelő kategóriát, a chatbot segít kitölteni a megfelelő formanyomtatványt, melyet az arcfelismerő program ellenőrzését követően digitális aláírással lát el.

A peres és nem peres eljárások túlnyomó része elsőfokon nem igényel majd személyes jelenlétet a felektől. Ezen eljárásokat a felek elektronikus úton intézik majd. Az eljárást megindító beadványuk befogadhatóságáról a mesterséges intelligencia dönt, kezeli a zártan kezelt adatokat és intézkedik az ellenérdekű fél nyilatkozattételre történő felhívásáról is. Végezetül a döntést is maga hozza meg. Büntetőeljárások során megvizsgálja a vádiratot, majd dönt a bűnösség kérdésében és kiszabja a büntetést. A másodfokú és a nagyobb tárgyi súlyú, illetve komplexebb eljárások esetén a fellebbezés, valamint az eljárást megindító beadvány befogadhatóságáról ugyancsak a mesterséges intelligencia dönt. Ezt követően azonban az integrált bírósági rendszer automatikusan rendszerezi ügy iratait és a csatolt bizonyítékokat, szükség szerint ellenőrzi a bizonyítékokat, összegzi a kapcsolódó ítélkezési gyakorlatot, elkészíti a döntéstervezetet, majd automatikusan szignálja a bíróra, aki az ügy elektronikus iratainak vizsgálatát követően utasítást ad a rendszernek a tárgyalás kitűzésére. A rendszer automatikusan figyelmezteti a bírakat, ügyvédek és más résztvevőket a fontos határidőkre, például az iratok beadásának vagy a fellebbezési lehetőségek határidejére.

A tárgyaláson a mobiltelefon vagy számítógép beépített kamerájának használatával a személyazonosság hitelesítéséhez arcfelismerőprogramot használnak majd. A hallgatóság részt vehet nyilvános tárgyalásokon, megtekintheti az ügy nyilvános dokumentumait, és tájékoztatást kaphat az ügyről, valamint a vonatkozó jogszabályokról. Amikor a bíró, az ügyész vagy a védő megkéri a mesterséges intelligenciát a program megjeleníti az előttük lévő elektronikus eszköz képernyőjén a releváns iratokat, bizonyítékokat.

Az eljárás során megvalósul a korábban már említett valós idejű hangfelismerés is, a hangról szövegre történő hangfelismerő rendszer valós időben tartja nyilván a bírósági feljegyzéseket, mely összeköttetésben van a dokumentumíró asszisztenssel, így a döntés első tervezete automatikusan generálódik a tárgyalás jegyzőkönyvének és a jogszabályoknak megfelelően.

A metaverzumban tartandó tárgyalás tartása iránti kérelem és annak elfogadása esetén a tárgyalást a metaverzumban folytatják majd le, VR szemüvegek segítségével, mely a 3D képalkotással készített felvételek bemutatására is alkalmas. Büntetőügyekben bejárható az elkövetés helye és megismerhetők a bizonyítékok, esetleg azok változása. Dologi jogot érintő polgári ügyekben bejárhatóak a per tárgyát képező ingatlanok.

8. ÖSSZEGZÉS

Vitathatatlan, hogy a bírósági rendszer a következő évtizedekben a technológiai fejlődés által erőteljes átalakuláson fog keresztül menni. Az MI alapú programok használata várhatóan tovább fog növekedni, különösen ahogy a technológia fejlődik és egyre inkább képes lesz kezelni a jogi feladatokat. Tanulmányomban szemléltettem, hogy a technológiai fejlődés a bíróság igazgatási, ügykezelési területein, valamint a döntéshozatal területén milyen változásokat fog hozni, bemutatva a jelenleg használt, illetve fejlesztés alatt álló, főként mesterséges alapú rendszereket.

Az MI alapú rendszerek használata a bíróságokon azonban számos kihívást is magában rejt. Az egyik legnagyobb aggály az algoritmusok átláthatósága és az elfogultság kockázata. Az MI rendszerek döntései gyakran „fekete doboz” módon születnek, ami azt jelenti, hogy nehéz megérteni, hogyan jutottak el egy adott következtetéshez. Ez különösen problematikus lehet az ítékezés során, ahol a döntések indoklásának átláthatónak és igazságosnak kell lennie.

Az MI alapú rendszerek bíróságokon történő alkalmazása tehát már most is jelentős hatással van az igazságszolgáltatásra, és a technológia további fejlődése újabb lehetőségeket, de kihívásokat is hoz majd. Mindazonáltal figyelembe kell venni, hogy még az országos szintű távmeghallgatás és tárgyalótermi kép- és hangrögzítés megteremtése és üzemeltetése is kiemelkedően nagy költséggel jár. A bírósági tárgyalótermekben használt távmeghallgatásra alkalmas rendszer kialakítása tárgyalótermenként 40 millió forint feletti összeget igényel, így a fentiekben bemutatott jövő bíróságának megvalósítása csak lassan lépésről-lépésre valósulhat meg.

9. IRODALOMJEGYZÉK

- <https://jog.tk.hu/blog/2023/08/velemenyek-a-jovo-birosagairol>, 2024. 10. 01.
- <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/country-reports-digital-decade-report-2023>, 2024.10.01.
- https://www.parlament.hu/documents/d/guest/infojegyzet_2024_23_eu_mi_rendelet, 2024.10.01.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) mesterséges intelligenciáról szóló 2024/1689. számú rendelete
- <https://birosag.hu/ugyfeleknek/elektronikus-ugyintezes/elektronikus-kapcsolattartas-birosagokkal/e-per>, 2024.10.01.
- ZÓDI Zsolt: Bíróságog és technológia. *Bíróági Szemle*, 2020/1, 4 - 13.
- KÁLMÁN Kinga: Lázálom, vagy realitás? - A mesterséges intelligencia megjelenési lehetőségei az igazságszolgáltatásban. *Magyar Jog*, 2022/6, 339-350.
- <https://verbit.ai/solutions-legal-transcription/>, 2024. 10. 01.
- <https://www.parlament.hu/irom42/01877/adatok/fejezetek/06.pdf>, 2024.10.01.
- <https://www.chinadaily.com.cn/a/201901/24/WS5c4959f9a3106c65c34e64ea.html>, 2024.10.01.
- <https://24.hu/tech/2017/07/14/ingyen-osztogat-tanacsot-az-elso-robotugyved/>, 2024.10.01.
- Richard SUSSKIND: *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford University Press, 2021.
- PÉTER Kitti: Bírói kompetenciák a XXI. században, különös tekintettel a mesterséges intelligencia terjedésére. *Magyar Jog*, 2022/10, 561-572.
- CZEBE András: A mesterséges intelligencia alkalmazásának elméleti keretei a büntetőeljárársban. *Kúriai Döntések*, 2021/7, 1111-1119.
- Aleš ZAVRŠNIK: *Big Data, Crime and Social Control*. Routledge Frontiers of Criminal Justice, 2019.
- CHRONOWSKI Nóra - KÁLMÁN Kinga a- SZENTGÁLI-TÓTH Boldizsár: Régi keretek, új kihívások: a mesterséges intelligencia prudens bevonása a bírósági munkába és ennek hatása a tisztességes eljáráshoz való jogra. *Glossa Iuridica*, 2021/4, 7-38.
- Richard SUSSKIND: *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford University Press, 2019.
- <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5007&context=flr>, 2024. 10. 01.
- PETRUS Szabolcs: Mesterséges intelligencia a jogszolgáltatásban. *Jogászvilág*, <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/mesterseges-intelligencia-a-jogszolgáltatásban/2024.10.01>.
- <https://www.ra-micro.de/artikel/news/justizieller-einsatz-der-kuenstlichen-intelligenz.html>, 2024. 10. 01.
- https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1166&context=law_lawreview, 2024.10.01.
- <https://dubailand.gov.ae/en/news-media/the-rental-disputes-center-launches-metaverse-litigation-and-activates-the-judicial-probe-service/>, 2024. 10. 01.

- CZEBE András: A mesterséges intelligencia alkalmazásának elméleti keretei a büntetőeljárásban. *Kúriai Döntések*, 2021/7, 1111-1119.
- ZÖDI Zsolt: A digitalizáció hatása a jogászi szakmára. *Gazdaság és Jog*, 2018/12, 3-9.
- <https://ugyeszseg.hu/ugyeszseg-2022-buntetovegzesek/>, 2024. 10. 01.
- HERKE Csongor: Mesterséges intelligencia a büntetőjogi döntéshozatalban. *Jogtudományi Közlöny*, 2023/4, 165-176.
- <https://cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eaecede923f.s3.amazonaws.com/uploads/sites/25/2024/03/Victor-Beauty-or-the-Beast.pdf>, 2024. 10. 01.
- <https://www.sciencespo.fr/public/chaire-numerique/en/2023/03/03/article-artificial-intelligence-the-brazilian-judiciary-and-some-conundrums/>, 2024. 10. 01.
- Benjamin Minhao CHEN - Alexander STREMITZER - Kevin TOBIA: Having your day in robot court. *Harvard Journal of Law & Technology*, 2022/1.
- Tania SOURDIN: Judge v Robot? Artificial Intelligence and judicial decision-making. *UNSW Law Journal*, 2018/4.
- https://english.bjinternetcourt.gov.cn/2019-03/26/c_26.htm, 2024. 10. 01.
- <https://www.euronews.com/next/2023/03/01/future-of-justice-colombia-makes-history-by-hosting-its-first-ever-court-hearing-in-the-me>, 2024. 10. 01.
- Richard SUSSKIND: *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*. Oxford University Press, 2019.

**BÍRÓSÁGI ÁLTALÁNOS IGAZGATÁSI ÉS
HIVATÁSTÖRTÉNETI SEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT**

Justyák Veronika

A mesterséges intelligencia szerepe, haszna és veszélyei az igazságszolgáltatásban.

1. BEVEZETÉS

Tanulmányomban talán túl sok információval fogom bombázni az olvasót, de céloom felhívni a figyelmét, és arra sarkalni, hogy ellenáljon a mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) adta „kényelemnek”. A dolgozat tagolása első ránézésre furcsának tűnhet, hiszen a poligráfós vizsgálatról egészen a német bíróságok MI alkalmazásáig jutunk el. Úgy hiszem, hogy a poligráfós vizsgálat, ennek a mesterséges intelligenciával túlfűtött változata és a későbbiekben a robotbírók esetleges alkalmazása majd ok-okozati összefüggésben állhatnak egymással, hiszen ugyanazon az elven fognak működni, a gép agyába bármilyen adat betáplálható, akár át is programozható.

Ennek tudatában a hazugságvizsgálat korai, majd kortárs módszereit elemeztem, az általam legfontosabbnak vélt állomásokat kiemelve, melyeket nem részleteznék itt konkrétan, ugyanis egyetemi tanulmányai során bizonyára mindenki tanult a poligráf megszületéséről. Az fMRI és BOLD fMRI jelentését, működését létfontosságúnak tartottam részletezni, hiszen a négyes pontban már a mesterséges intelligenciával működő hazugságvizsgálatról beszélek, na de ahhoz, hogy az emberiség ekkora fejlődést érjen el, először el kellett jutnia a funkcionális mágneses rezonancia vizsgálatához. Ebben a pontban szemléltetem a mindent látó jelenlét veszélyét, azt, hogy az MI rendszerek a leigázásunkra készülnek és meg kell akadályoznunk, hogy ennél is intenzívebben a munkánk és mindennapjaink részét képezzék.

Beszélek továbbá a BigTech cégekről, a Google által kifejlesztett LaMDA-ról, amely egy párbeszédre kiképzett nyelvi modell, aminek majdcsak saját öntudata is van. Amit a LaMDA pár nap alatt elsajátított, ahhoz az emberi életben sokszor egy emberöltő is kevésnek mutatkozik. Ezen gépek sokkal intelligensebben, összeszedettebben és érzelmileg fűtöttebben reagálnak egyes problémákra, mint a közelünkben lévő, valójában „érző” emberek.

Taglalom az alkalmatlan Európai és amerikai szabályozást, javaslatot teszek a jövőbeli szabályozásra, illetve elemzem a munkavállalók kilátásait is, beleértve magunkat, jogi szakembereket/leendő jogi szakembereket is. Majd radikális irányba fordulva alátámasztom, hogy miért eredményezhet majd az MI, ezáltal a hazugságvizsgálat is paradigmaváltást a büntetőeljáráásban, hogy valójában miért válnak a jogászok is haszontalanná.

A közösségi médián való jelenlét is egyre növekvő veszélyt hordoz magába, hiszen a „sütik” elfogadásával beleegyezésünket adjuk adataink felhasználásához, később a saját megfigyelésünkhöz is, ezért előbb vagy utóbb, de az állam számára is kiszolgáltatjuk saját magunkat. A dolgozatban is említett közösségi applikációkon kívül olyan eszközökről is említést teszek, illetve modern példát hozok, amelyek a közterületen való tartózkodásunk során kísérnek minket figyelemmel, nem feltétlenül bűnmegelőzési célból.

A német igazságszolgáltatási rendszert hosszabban tagolom, egyrészt azért, mert meglepő az őszintétlen naivitásuk, emellett Európa más országaiban is hasonlóképpen képzelem el az MI betörését az igazságszolgáltatás berkeibe.

2. A HAZUGSÁGVIZSGÁLAT KORAI MÓDSZEREI, ESZKÖZEI

A legősibb módszer a vallomás valódiságának bizonyítására Kínában került feljegyzésre i. e. 1000 körül. A hazugsággal gyanúsított személynek egy marék rizspúdert kellett a szájába tömnie, amit egy bizonyos idő eltelte után ki is kellett köpnie. Ha a rizspúder száraz maradt, bűnösnek találták és kivégezték. A módszer azon az elven és fiziológiai feltételezésen alapult, hogy a félelem és szorongás érzése csökkenti a nyáltermelést és szájszárazságot eredményez. A szorongás és a félelem szomatikus kifejeződései közé tartoznak a szájszárazság érzésével járó viselkedésváltozások. A tünetegyüttes hasonlít a depresszió és a pánikbetegség tüneteire. Mivel a fent tisztázott tények a korabeli Kínában nem voltak ismertek, így bármiféle további vizsgálat nélkül kivégezték a foglyokat. Néhány évszázaddal később Eraszisztratosz görög fizikus és orvos (Kr. e. 300-250) a pulzus mérésével próbálta felismerni a megtévesztést, ez a technika később a poligráfos tesztelés során került elő újra.¹⁷⁷⁷

Léteztek olyan eljárások, amelyek pszichológiai elemeket is tartalmaztak. Ilyen volt például az arab Keleten a kádi titka, a bölcs számár módszere. A kihallgatott személyt egy sötét helyiségbe küldték, ahol meg kellett fognia egy számár farkát. A közhiedelem szerint a számár sohasem tévedett. Ha a farkát ártatlan ember fogta meg, akkor csendben maradt, ha felbőgött, akkor bűnösnek álltak szemben. Bár a sötét helyiségben nem látszott, de a számár farkát bekenték korommal, így amikor a gyanúsított távozott a helyiségből, megvizsgálták a kezét, hogy valóban megfogta-e a számár farkát. Hasonlóan a rizspúderes módszerhez, ezen módszer is eltűnt, mivel alkalmatlan volt a bűnösség megállapítására.¹⁷⁷⁸

Különböző európai országok történeti írásai, köztük Magyarorszáé is tartalmazza az istenítéleteket. Azt a célt szolgálták, hogy a vádlott állításának igazát egy konkrét cselekedettel bizonyítsák, amelyen az illetőnek keresztül kellett mennie. A kedvező, vagy kedvezőtlen kimenetel alapján az állítást igaznak vagy hamisnak fogadták el. Az ítélet azon a meggyőződésen alapult, hogy Isten nem hagyja, hogy az igaz ember szenvedjen és az igazságtalanság győzedelmeskedjen. Példaként a vízpróbát szeretném dióhéjban összegezni. Forró vízpróba alkalmazásakor a vádlott azt az utasítást kapta, hogy kezét helyezze egy forró vízzel teli üstbe, majd meghatározott ideig tartsa ott. Ha a kezén nem jelentek meg égési sérülések, vagy apró hólyagok, akkor úgy tartották, hogy a vádlott igazat mondott.¹⁷⁷⁹

¹⁷⁷⁷ P. V. TROVILLO: A history of lie detection. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 1939, 848–881.

¹⁷⁷⁸ BUDAHÁZI Árpád: *A műszeres vallomás-ellenőrzés fejlődési arányai*. Budapest, Ludovika Kiadó, 2011, 11.

¹⁷⁷⁹ Martina VICIANOVA: Historical Techniques of Lie Detection. *Europe's Journal of Psychology*, 2015 August.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4873061/#r52> (letöltés dátuma: 2024.08.21, megtekintés dátuma: 2024.09.10.)

3. A MODERN KOR ÉS A MŰSZERES VALLOMÁSELLENŐRZÉS

A 19. században fogalmazódott meg az igény arra, hogy objektivizálják a hazugságvizsgálatot, ennek lehetőségét a műszeres metodikák bevonásától várták. Fokozatosan eltűntek a misztikus, torturisztikus elemeket hordozó módszerek és az így keletkezett űrt a poligráf előzményei kezdték el betölteni. Elsőként a francia szív- és érrendszeri fiziológus, Étienne-Jules Marey tett kísérletet arra, hogy a hazugságvizsgálatra alkalmas műszert alkosson.¹⁷⁸⁰ Kutatásai során elsősorban a vérkeringést vizsgálta, majd készített egy olyan műszert, amely a pulzust mérte. A műszert szfigmográfnek nevezték, melyben a nyomásmérő kapszulát író berendezéssel kötötte össze, maga a műszer az artériás nyomás időbeli alakulását detektálta, majd egy bekormozott papírra írt görbévé transzformálta. A vizsgálat eredményét a regisztrátum rögzítette, amely megmutatta a mért pulzusváltozásokat, de emellett alkalmas volt a szfigmográf a légváltozás mérésére is. Charles Verdin 1882-ben megalkotta hazugságvizsgáló műszerét, amely szintén a pulzust mérte. Ezt követően 1983-ban Rudolf Rothe is készített egy műszert, amely a vérnyomást, a pulzust és a légzést vizsgálta. Lombroso, a turini törvényszéki orvos a vérnyomás változásából, a testrészek tréfogatából és a fiziológiai változásokból vont le következtetéseket. Kezdetben hidroszfigmográfal dolgozott, ami valójában egy vérnyomásmérő volt, majd 1983-ban adaptálta Marey szfigmográfját és elkészítette hazugságvizsgáló műszerét 1985-ben. Budaházi Árpád példáján keresztül szemlélítve, az egyik vizsgálat során azt állapította meg a műszer, hogy a 20 ezer frankos vasúti rablást nem követte el a gyanúsított, viszont útleveleket és iratokat lopott. Amikor a lopásra vonatkozó kérdést a gyanúsított meghallotta, hirtelen esni kezdett a vérnyomása, ami annak a jele volt, hogy ő követhette el a bűncselekményt.

A Lombroso által megalkotott hidroszfigmográf a modern poligráfokban alkalmazott pletysmográf elődjének tekinthető. Mosso, olasz fiziológus megállapította, hogy a lelepleződéstől való félelem hatására emelkedik a pulzusszám. Elkészítette a „tudományos bölcsőnek” keresztelt eszközt. Egy nagy tálat használt, amely keresztirányú tengelyen nyugodott és lehetőséget kínált arra, hogy tanulmányozni lehessen az ember egyensúlyi állapotát. A kísérlet alanyát ráfektették a bölcsőre és előéletének tanulmányozása során feltárt félelemkeltő szavakkal stimulálták, aminek hatására a fej irányába kilengett a bölcső. Mosso azt a következtetést vonta le, hogy a lelepleződéstől való félelem hatására a vér a fejbe tódul.

Benussi, olasz pszichológus a légzést vizsgálta, kísérletének alapja az volt, hogy a belégzés és kilégzés időtartamának ellenőrzése alkalmas lehet az őszintétlenség megállapítására. Benussi egy fiktív tanúzási szituációt teremtett kísérletének igazolására: a kísérleti személynek el kellett játszania a tanú szerepét egy képzeletbeli bíróság előtt. Kártyákat adtak a kezébe, melyeken betűk és számok szerepeltek, és ezen kártyák tartalmáról kellett az alanyak hamis vagy igaz állítást tennie.¹⁷⁸¹ A bíró szerepét játszó személy megkérdezte, hogy a kártyán betűk vagy számok olvashatók, végül a tanúnak fel kellett olvasnia, hogy mi áll pontosan a kártyán. Ha a feladata az volt, hogy hamis válaszokat adjon, akkor hazudnia kellett, azonban választ igaznak kellett feltüntetnie. A bíró csak a tanú viselkedéséből tudta leolvasni, hogy igazat mondott-e vagy hazudott, a kísérletet végző személy viszont a légzés grafikus ábrázolása során mondott véleményt. A belégzés és a kilégzés ciklusai között egy esetleges hamis állítás után keletkezik eltérés.

¹⁷⁸⁰ BUDAHÁZI Árpád: *A műszeres vallomás-ellenőrzés fejlődési arányai*. Budapest, Ludovika Kiadó, 2011, 14.

¹⁷⁸¹ BUDAHÁZI Árpád: *A műszeres vallomás-ellenőrzés fejlődési irányai*. Budapest, Ludovika Kiadó, 2011, 15.

1921-ben született meg valóban a poligráf, az előzményekkel ellentétben a Larson-féle műszerről állítható, hogy valóban poligráf, hiszen képes volt egyidejűleg és folyamatosan több élettani paraméter változásának rögzítésére.¹⁷⁸² Larsont a poligráf atyjaként is emlegetik, hiszen ő fejlesztette ki az első modernnek tekinthető poligráfot, amely egyidejűleg volt alkalmas mérni a vérnyomást, a légzést és a pulzusszámot, valamint Larson kifejlesztette a releváns-irreleváns kérdések tesztjét is. Az alanynak a poligráfos vizsgálat során releváns és irreleváns kérdéseket tettek fel, melyekre igennel vagy nemmel kellett válaszolnia. A releváns kérdés a bűncselekményhez kapcsolódott, tehát, hogy a vizsgált személy követte-e el a bűncselekményt. Az irreleváns kérdés ebből levezethetően olyan volt, amely nem volt köthető a bűncselekményhez. Amennyiben az alany teste a poligráffal kimutatható módon reagálta le a releváns kérdést, a bűnössége megállapításra került. 1921 tavaszán Larson poligráfját kipróbálta a berkeleyi rendőrség vezetőjén, Vollmeren, és ezt követően az egész állományon is. Később élesben is bevetette műszerét, és sikerült felderítenie a kaliforniai egyetem kampuszán történt lopássorozat elkövetőjét, 38 kollégista fiatal hölgy közül. San Franciscóban is alkalmazták a műszert, egy eltűnt pap eltűnése miatt nyomoztak, akiről azt hitték, hogy meghalt. Néhány nap elteltével a helyi pék egy holttestet talált a tengerparton, amelyről kiderült, hogy az eltűnt pap teste. A pék serényen érdeklődött a nyomravezetői díjról a hatóságnál, így poligráfos vizsgálat alá vetették, a műszer hazugságot jelzett, ezt követően beismerő vallomást tett, miszerint maga végzett a pappal.

1939-ben Keeler galvanográfot kapcsolt a vérnyomás-, a pulzus- és a légzésmérő berendezéshez, így szisztematikusan lehetett mérni a pszichogalvanikus válaszreakciót. A Keeler-féle modern poligráf újdonsága a bőr elektromos ellenállásának mérése volt. A 19. században kezdődtek a bőr elektromos ellenállására vonatkozó kutatások. 1888-ban Féré vezetésével bioelektrikus jelenségeket vizsgáltak és arra a következtetésre jutottak, hogy a bőrnek elektromos ellenállása van. Gyengeáramot vezettek az alany alkarjába és az áramkörbe egy galvanométert kapcsoltak, ami lehetővé tette a bőr ellenállásának mérését (a bőr ellenállását bizonyos mirigyek izgatása idézi elő). Tarchanoff galvanométerrel kapcsolta össze a bőr egy tetszőleges részét, ilyen kis áramkörökben érzékelhető változásokat idéz elő az agyműködés aktivizálódása vagy az érzékszervek stimulálása. Az agy izgatásával galvanometrikusan kimutatható reakciókat fedezett fel 1897-ben Sticker. Megállapította, hogy galvanikus bőrellenállás-változás következik be, ha a vizsgált személynek olyan képeket mutatnak és olyan kérdéseket tesznek fel, amelyek érzelmi hatást váltanak ki.

1870-ben Joseph Gall felfedezett egy új módszert a hazugság felderítésére a vádlott érzelmeinek felismerése révén, ezt az elméletet tanítványával, Spurzheimmel együttműködve dolgozta ki és fejlesztette tovább.¹⁷⁸³ Érdeklődésük középpontjában az agy egyes területeinek vizsgálata állt, feltételezve a különböző képességek és a koponya alakja közötti összefüggések meglétét. Elméletük fő vonalai az agyra, mint az elme központi szervére mutattak rá, amely képes érzékelni egyéni érzelmeket, például a becsvágyat, a destruktivitást, a hazugságra és a bűnözésre való hajlamot. Az agy aktívabb részei a koponya kontúrából jól felismerhetők, a vizsgálatok igazolták, hogy ezek a területek hol homorúbbak, hol domborúbbak voltak. Feltételezték, hogy az egyes területek relatív mérete edzéssel vagy önfegyellemmel növelhető, illetve csökkenthető.¹⁷⁸⁴ Gall lett az emberi koponya feltérképezésének úttörője, az újonnan létrehozott tudományágat frenológiának nevezték el. Gall gyakran bizonyította elméletét azzal,

¹⁷⁸² BUDAHÁZI Árpád: *A műszeres vallomásellenőrzés, különös tekintettel a poligráfos vizsgálatra*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2013, 33.

¹⁷⁸³ Paul ELING - Stanley FINGER: Franz Joseph Gall ont he Cerebellum as the Organ for the Reproductive Drive. *Front. Neuroanat*, 2019 április 16. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6476975/> (letöltés dátuma: 2024.08.22., megtekintés dátuma: 2024.09.10.)

¹⁷⁸⁴ J.G. SPURZHEIM: *The Physiognomical System of DRS. Gall and Spurzheim: Founded on an anatomical and physiological examination of the nervous system in general, and of the brain in particular, and indicating the dispositions and manifestations of the mind*. Printed for Baldwin, Cradock, and Joy, 47, Paternoster Row; and William Blackwood, Edinburgh, London, 1815, 192.

hogy nyilvánosan mutogatta a bűnözők leborotvált fejeit, hangsúlyozva a koponyákon lévő anomáliákat. Szolgáltatásait alkalmanként jogi vitákban is igénybe vették, hogy felfedjék a hazug személy kilétét. A kriminológia területén a frenológia hozzájárult annak a meggyőződésnek a terjesztéséhez, hogy a delikvens viselkedését tudományos vizsgálat tárgyává kell tenni. Megerősítette a bűnözői magatartás orvosi modelljét, melynek értelmében egyes elkövetők viselkedését agyi működési zavarok befolyásolják. Ennek köszönhetően számos bűncselekményt újraértékeltek, megmentve ezzel elmebetegek sokaságát az igazságtalan elítéléstől. Bár a frenológia a feledés homályába merült és diszkreditálódott, Gall munkássága fontos szolgálatot tett azzal, hogy emlékeztette a kutatókat arra, hogy az emberi testre hatással vannak a környezeti tényezők, és ezek együttesen alkotják a kölcsönös kapcsolatok egységét.¹⁷⁸⁵ A frenológiával egyidejűleg a grafológia is terjedni kezdett, 1875-ben kezdték a hazugságvizsgálat hasznos tudományos módszerének tekinteni. Eredete a hamisított aláírások felderítésére irányuló törekvéshez kapcsolódik, amely a ma ismert tudományos elemzéshez vezetett. Alapítója, J. H. Michon feltételezte, hogy a kézírás egyes sajátosságai bizonyos személyiségjegyekkel hozhatók összefüggésbe. A grafológia a kézírás elemzése nyomán a személyes írásmozgás azonosítására tesz kísérletet, amelyen keresztül megnyilvánulhat az író természete.¹⁷⁸⁶ Az első világháború után véget ért a grafológia iránti izgalom, a háború alatt megfelelő eszköznek tartották a dokumentumok és aláírások hitelességének ellenőrzésére, a hazugságvizsgálat megfelelő eszközeként azonban nem ismerték el. Napjainkban ezt a módszert különböző területeken alkalmazzák, ilyen például a foglalkoztatási profilalkotás vagy a pszichológiai elemzés.

Marston pszichológushallgatóként, 1915-ben kezdte el vizsgálni a periodikus vérnyomásváltozásokat, amelyek őszintétlen válasz esetén mutatkoztak meg. Első műszerét 1914-ben készítette el, amelyet az első világháború alatt kémek kihallgatására használtak. 1935-ben a Northwestern University kriminalisztikai laboratóriumában C. M. Wilson a galvanikus reakciók pontos megfigyelésére alkalmas műszert készített.¹⁷⁸⁷ A Keeler által kifejlesztett poligráf elterjedését nagyban elősegítette, hogy az amerikai kémelhárítás a második világháború végén gyakran alkalmazta a Nyugat-Németország területén fekvő hadifogolytáborokban. A világ első poligráfiskoláját 1948-ban, Chicagóban hozta létre Keeler, számos későbbi prominens poligráfós vizsgáló sajátíthatta el ezen szakma rejtélyeit. Keeler érdeme továbbá az is, hogy az 1920-as években tovább fejlesztette a poligráf kérdezési technikáját, amely akkor még kizárólag releváns és irreleváns kérdések váltakozásából állt. A kártyateszt során az alanyt egy kártyát kellett kiválasztania, ő pedig a poligráf segítségével megállapította, hogy melyik lapot húzta az alany. A kártyateszt célja az volt, hogy meggyőzze az alanyt arról, hogy lelepleződhet. Számos ügyben eredményesen szerepelt a poligráf, például Virgil Kirkland esetében, amikor is a műszeres ellenőrzés eredménye alátámasztotta, hogy megölte barátnőjét. Keeler hírnevét továbbá az is elősegítette, hogy a második világháború után az amerikai hadsereg bűncselekmény elkövetésével vádolt tagjait vizsgálta és vizsgálatai arra az eredményre vezettek, hogy több tucat terhelt felmentést kapott.

Az 1980-as évek óta és az idegtudományok megjelenése óta teljesen eltérő nézetek alakultak ki a hazugságok felderítésének lehetőségéről a mentális folyamatok legmagasabb szintjén, az agyi tevékenységek mérése révén, mint például a transzkraniális mágneses stimuláció – TMS, a funkcionális mágneses rezonanciavizsgálat – fMRI, a pozitronemissziós tomográfia – PET és az agyi ujjlenyomatvételezés (EEG hullám).

¹⁷⁸⁵ KÓHEGYI Gergely: *A marginalista forradalom tudománytörténeti és filozófiai háttere*. Budapest, ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola, 2018, 88.

¹⁷⁸⁶ HENGL Melinda: *A komplex kézírásvizsgálat interdiszciplináris megközelítése*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2019, 186.

¹⁷⁸⁷ BUDAHÁZI Árpád: *A műszeres vallomás-ellenőrzés fejlődési irányai*. Budapest, Ludovika Kiadó, 2011, 16.

3.1. Az fMRI működésének pontos leírása

A funkcionális mágneses rezonanciavizsgálat az MRI vizsgálat egy specializált típusa, amely az idegi aktivitással összefüggésben lévő hemodinamikus választ méri az állatok és az emberek gerincveljében, agyában. Ez az eljárás a legújabban kifejlesztett képalkotóformák egyike. A 90-es évektől kezdve az fMRI domináns módszerévé vált az agy feltérképezésének területén, amely annak köszönhető, hogy nem invazív eljárás, széleskörűen hasznosítható és nem használ radioaktivitást. Az 1890-es évek óta ismeretes, miszerint az agyi véráramlás és a véroxigén változásai szoros összefüggésben állnak az idegi aktivitással.¹⁷⁸⁸

A legtöbb fMRI-szkennert kutatásra használják, a klinikai használat egyelőre igen kevés. A kutatásokban használt szkennelést általában maguk a kutatók végzik. Néhány cég kísérletet tett, hogy specifikus fMRI-hardvereket értékesítsen vagy előállítson klinikai célra, két cég indította el az fMRI alkalmazását a hazugság detektálására. Az amerikai Mythbusters nevű tudományos tévéműsor 109. epizódjában a csapat három képviselője megpróbálta becsapni az fMRI rendszert. Az első két delikvens próbálkozása sikertelen volt, a harmadik jelentkező azonban sikeresen átverte a gépet. A jeleket kivetítették az fMRI-gépről egy képernyőre, ezzel is felfedve az agy aktív régióit.¹⁷⁸⁹ Attól függően, hogy mely régiók voltak leginkább aktívak, a kirendelt szakember megpróbálta meghatározni, hogy az alany igazat mond-e vagy hazudik. Jelen technológia a fejlődés korai szakaszában van, sokan munkálkodnak azon, hogy végérvényesen kiszorítsák a tudomány területéről.

3.2. BOLD fMRI

A vér-oxigén-szint függő vagy más néven BOLD fMRI (Blood-oxygen-level dependent) egy olyan módszer, mely lehetővé teszi, hogy megfigyeljük, hogy adott időben az agy mely területei aktívak. Először 1990-ben dr. Siji Ogawa találta fel, majd Kenneth Kwong 1992-ben követte munkásságát. Mivel a neuronok nem rendelkeznek belső tartalék energiával glükóz és oxigén formájában, így a sejtek tüzelése még nagyobb energiaszükségletet eredményez. Egy úgynevezett hemodinamikus válaszfolyamaton keresztül a vér nagyobb mértékben szállít oxigént az aktív, mint az inaktív neuronokhoz. A mágneses érzékenységben lévő különbség az oxihemoglobin és a dezoxihemoglobin között, így az oxigéndús és az oxigénszegény vér között, a mágneses jel változásához vezethet, melyet MRI szkennelével detektálhatunk. Statisztikai módszerrel lehetőség nyílik arra, hogy meghatározzuk, hogy az agy mely területei aktívak a gondolatok, mozgások és élmények alatt.

A legtöbb fMRI vizsgálat a BOLD-ot használja annak megállapítására, hogy hol fordul elő különböző élmények eredményeként aktivitás az agyban. Léteznek más módszerek is, melyek az idegi aktivitás közvetlen mérését tűzték ki célul, ilyen például az OEF – Oxygen Extraction Fraction, oxigén kivonási hányad mérése az agy régióiban, azt vizsgálja, hogy a vérben mennyi oxihemoglobin alakul át dezoxihemoglobinná. Az elektromágneses mezőt kiváltó aktív vagy „tüzelő” neuronok azonban nagyon gyengék, a jel-zaj arány rendkívül alacsony és a statisztikai eljárások gyakran eltávolítják a mérendő jel egy részét, így ezek a módszerek mostanáig túlnyomórészt sikertelenek.

¹⁷⁸⁸S. M. SMITH: Overview of fMRI analysis. *British Journal of Radiology*, December 2004, 167-175.

https://academic.oup.com/bj/article/77/suppl_2/S167/7457142 (letöltés dátuma: 2024.08.14, megtekintés dátuma: 2024. 09. 13.)

¹⁷⁸⁹ Catrina HACKER: Neuro Mythbusters: The truth behind 10 common myths about your brain. PennNeuroKnow, September 5th, 2023. <https://pennneuroknow.com/2023/09/05/neuro-mythbusters-the-truth-behind-10-common-myths-about-your-brain/> (letöltés dátuma: 2024. 08. 14., megtekintés dátuma: 2024. 09. 15.)

3.3. A BOLD és az idegi aktivitás kapcsolata

A BOLD és az idegi jelek közötti kapcsolatot a mai napig vizsgálják. A BOLD jelekben beállott változások általában jól korreálnak a véráramlás változásaival. Az elmúlt néhány évtizedben megszámlálhatatlan tanulmány állapított meg kapcsolatot a véráramlás és a metabolikus arány között, mely szerint a vérellátás szigorúan szabályozott az agyi anyagcsere táplálékbiztosításában. Az idegtudósok több közvetlen kapcsolat után kutattak a vérellátás és az idegi bemenet/kimenet között, hogy megfejtsek, kapcsolatba hozható-e a megfigyelt elektromos aktivitás és az agy cirkuláris modellje.¹⁷⁹⁰ Az elterjedt nézetek szerint a lokális mezőpotenciál erősebb korrelációt mutat a véráramlással, addig az akciós potenciál csúcsa az idegi kommunikációval áll közvetlenebb kapcsolatban. Néhány fiatalabb eredmény alapján elmondható, hogy az idegi aktivitást követő felerősödött véráramlás nem áll okozati kapcsolatban az agyi régiók anyagcsere igényével, hanem inkább a neurotranszmitterek, különösen a glutamát irányítja.

¹⁷⁹⁰ Nikos K. LOGOTHETIS - Josef PFEUFFER: On the nature of the BOLD fMRI contrast mechanism. ScienceDirect, 2004.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0730725X04003017> (letöltés dátuma: 2024. 08. 11., megtekintés dátuma: 2024. 09. 02.)

4. AZ AI ÉS AZ FMRI KOMBINÁCIÓJA, AZAZ HOGYAN ÖNTSÜK SZAVAKBA A GONDOLATOT

A funkcionális mágneses rezonancia képalkotás vagy másnéven az fMRI, az egyik legfejlettebb eszköz gondolkodásunk megértéséhez. A gép színes és lenyűgöző képeket készít az ember agyáról, miközben az fMRI-szkennerben lévő személy különböző mentális feladatokat hajt végre. Az fMRI képalkotás átalakította ugyan a kognitív jogtudományt, mégsem nevezhetjük gondolatolvasó gépnek, az idegtudósok nem tudják kiolvasni az agyvizsgálatból, hogy ki mit látott, hallott vagy gondolt. Jerry Tang, az austini Texasi Egyetem számítógépes idegkutatója több társával azonban folyamatosan azon dolgozik, hogy a gondolatokat agyi képalkotás segítségével szavakká formálják. Ez a technológia nagy segítség lehet azok számára, akik nem tudnak beszélni vagy más módon kifele kommunikálni, mert például agyvérzésen estek át vagy éppen amiotrófiás laterális szklerózisban szenvednek.¹⁷⁹¹

A kutatók elég nagyot léptek előre azért, hogy az fMRI neurális aktivitás monitorozási képességét kombinálták a mesterséges intelligencia nyelvi modelljeinek előrejelző erejével. Ez a hibrid technológia olyan dekódert eredményezett, amely meglepő pontossággal képes reprodukálni azokat a történeteket, amelyeket egy személy hallgatott vagy elképzelt a szkennerben. A kutatók már tudják, hogy a mesterséges intelligencia nyelvi rendszere, amely a ChatGPT mögötti modell korai rokona, segíthet megalapozott találgatásokban az agyi aktivitást kiváltó szavakkal kapcsolatban, pusztán az fMRI-agyvizsgálatok alapján. A jelenlegi technológiai korlátok megakadályozzák a dekóder széles körben történő használatát, jó vagy rossz céllal, hogy olyan proaktív irányelveket kell bevezetni, amelyek megvédik a belső mentális folyamatok magánéletét.¹⁷⁹²

4.1. A vizsgálatok

A kiválasztott három résztvevő az fMRI-szkennerben 15 alkalommal, összesen 16 órán keresztül feküdt. Fejhallgatón keresztül olyan podcastokból és rádióműsorokból hallgattak részleteket, mint a New York Times Modern Love című műsora, vagy mint a The Moth Radio Hour. Mindeközben a szkenner nyomon követte a véráramlást az agy különböző régióiban. Ezeket az adatokat egy olyan mesterséges intelligencia modell képzésére használták fel, amely mintákat talált arra vonatkozóan, hogy az egyes alanyok agya hogyan aktiválódik bizonyos szavakra és fogalmakra reagálva. A minták feltárása után a modell egy agyi új képsorozatot készített, és pontosan megmondta, hogy az ember mit hall a felvételkor. Fokozatosan dolgozta végig a történetet, összehasonlítva az új szkenneléseket a mesterséges intelligencia által megjósolt mintákkal. Annak érdekében, hogy ne kelljen minden egyes angol szót ellenőrizni, a kutatók a GPT-1 segítségével előre jelezték, mely szavak jelennek meg a legnagyobb valószínűséggel egy adott kontextusban. Ezzel létrejött a lehetséges szósorok egy kis készlete, amelyből kiválasztható volt, hogy ki a legesélyesebb jelölt, majd a GPT-1 a következő szósorozatra lépett, mígnem dekódolta az egész történetet.

A kutatók arra utasították a résztvevőket, hogy képzeljék el magukat, amint egy részletes, egyperces történetet mesélnek el. Bár csökkent ezáltal a dekóder pontossága, de még mindig jobban működött a vártnál. Ez azt jelenti, hogy hasonló agyi régiók vesznek részt valaminek az elképzelésében, szemben annak az egyszerű észlelésében. Az elképzelt beszéd szavakká történő lefordításának képessége kritikus fontosságú az agy-számítógép interfészek tervezésében olyan emberek számára, akik nem tudnak az adott nyelven kommunikálni. A legmeglepőbb eredmény

¹⁷⁹¹Xiaoyi CHEN [et al.]: Classification of schizophrenia patients using a graph convolutional network: A combined functional MRI and connectomics analysis. ScienceDirect, 2023. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1746809422007479> (letöltés dátuma: 2024.08.21., megtekintés dátuma: 2024.09.30.)

¹⁷⁹² TRAPP Henci: Gondolatok szavakba öntve: az AI és az fMRI kombinációja. ICTglobal, 2023. <https://ictglobal.hu/technologia/uj-technologiai/ai-fmri-dekodolhatja-a-gondolatainkat/> (letöltés dátuma: 2024.08.03., megtekintés dátuma: 2024.09.26.)

az volt, amikor a kutatók maguk animációs rövidfilmeket néztek meg hang nélkül a szkennerekben. Annak ellenére, hogy kifejezetten a beszélt nyelvre oktatták, a dekóder még mindig képes megfejteni a történeteket a némafilmeket néző személyek agyának szkennelése alapján.

5. AZ MI ÉS A HAZUGSÁGVIZSGÁLAT: MIÉRT VESZÉLYES KEVERNI A HAZUGSÁGVIZSGÁLATOT A MESTERSÉGES INTELLIGENCIÁVAL?

A humán vizsgálók és ügyintézők elveszíthetik eddigi központi szerepüket, hiszen egy mesterséges intelligenciával működő poligráf esetében a vizsgáló nem igazán ud aktív és nyilvánvaló szerepet betölteni, ez lehetőséget nyújt az autonómabb és kevésbé átlátható hazugságvizsgálatra. A Proctorio segítségével vizsgáló diákok nincsenek tisztában azzal, hogy a rendszer mit vesz észre az arckifejezéseik, kézmozdulataik vagy egyéb mozdulataik alapján. Tény, hogy a tudomány jelenlegi állása szerint szükség van több képzett szakemberre a rendszer működtetéséhez, de már nem játszanak olyan közvetlen és interaktív szerepet, mint a korábbi típusú hazugságvizsgáló rendszereknél.

A mesterséges intelligenciával felturbózott rendszerek lehetővé tették, hogy az adatokat észrevétlenül, invazív módon gyűjtsék. Az olyan invazív módszerek, mint az fMRI, szintén új, összetett adatforrásokat biztosítanak, amelyek értelmezéséhez gépi tanulási és nagy adatanalitikai képességek szükségesek, ami potenciálisan csökkenti az érintett rendszerek átláthatóságát és nyitottságát.¹⁷⁹³

Néhány MI-vel feljavított adatgyűjtő rendszerrel a hamisításra irányuló erőfeszítések megnehezültek, mivel bizonytalan, hogy hogyan, mikor és milyen adatokat gyűjtenek. A gépi tanulási technikák segítségével olyan mintákat lehet találni ezen adatformákban, amelyeket korábban sem a hazugságvizsgáló alany, sem az adminisztrátor nem tudott előre megjósolni. A hazugságvizsgálathoz szükséges adatok elemzésének módjai egyre inkább túlmutatnak az érzékelőkön, és olyan műszereket is alkalmaznak, amelyek az alany közelsége nélkül gyűjtenek adatokat. Például a viselhető technológiákat, a szemszkennelést és a webkamerákat alkalmazzák a megtévesztés elleni kezdeményezésekhez használt adatok gyűjtésére. Olyan légzés-alapú mérőeszközöket is kifejlesztettek már, amelyek az alany fizikai jelenléte nélkül is működőképesek.

Az egyéni profilozás is számos problémát vethetne fel, hiszen felmerül a kérdés, hogy az egyének integritással kapcsolatos viselkedését előre lehet-e jeleznie, azaz fel lehet-e állítani a „potenciális hazugok” listáját?! A listán szereplők jóhírnevét sértenénk, illetve hátrányos életlehetőségeket is előidézhetnénk ezzel számukra.

A mesterséges intelligenciával ellátott módszerek és algoritmusok alkalmazása különösen negatív kimenetelű lehet a demográfiai tényezők bizonyos kombinációival rendelkező egyének számára. Mivel ezeket a hazugságvizsgáló technológiákat gyakran alkalmazzák biztonsági, háborús és nemzetközi határátlépési helyzetekben, ezen eltérések különösen problémásak lehetnek az emberi jogok szempontjából.

Egyes hazugságvizsgáló gépek „mikro-kifejezések” és „mikro-gesztusok” érzékelésére is képesek. A mikro-kifejezések esetében úgy tervezték meg a gépet, hogy észleljék azon arcvonásokat és fizikai mozdulatokat, amelyek kapcsolódnak a hazugsághoz. Barathi úgy fogalmaz, hogy ezek olyan tudatalatti kifejezések, melyeket nem lehet meghamisítani.

A Silent Talker egy digitális videokamerából áll, amely egy számítógéphez van csatlakoztatva és egy sor mesterséges neurális hálózatnak nevezett programot futtat. A kamera arra szolgál, hogy rögzítse az alanyokat, míg eközben a gép, a mesterséges agy azonosítja a nonverbális mikrogesztusokat az emberek arcán. Ezeket az önkéntelen reakciókat a Silent Talker képes elemezni, ezáltal megállapítja, hogy hazudik-e az „interjúalany” vagy sem. A mikrogesztusok közé sorolandó a stressz, a feszültség, és a „kétszínű örömmel” nevezett jelek. Ezen utóbbi

¹⁷⁹³ Giuseppe LA TONA: Lie Detection: fMRI. in *Radiology in Forensic Medicine*. New York, Springer, 2020, 197-202.

fogalom a mosoly tudattalan villanására utal, amelyet a hazugság megúszásának öröme és izgalma vált ki.

Az átlátható és „megbízható” mesterséges intelligencia létrehozására vonatkozó szabályok még mindig kialakulóban vannak, és az alapvető biztonsági kérdések sem megoldottak számos adatgyűjtési és idegtudományi területen. Ez további bonyodalmat okoz a megvalósítóknek, mivel küzdenek azért, hogy a biztonság látszatát keltő berendezéseket biztosítsanak.

A jövőre nézve nagy a lehetősége annak, hogy az állandó, autonóm módon vezérelt hazugságérzékelő rendszerek a mindennapi közösségi és szervezeti gyakorlatok részévé váljanak. Az olyan módszerek, mint az arcfelismerés, a hangelemzés és a billentyűzetleütés az érintett személyek figyelmeztetése és hozzájárulása nélkül is elvégezhetők. A mesterséges intelligenciával működő hazugságvizsgáló eszközök az emberi jelenlétet is helyettesíteni fogják, így a „fehér köpenyes” szakember helyett egy mindent látó jelenléttel kell szembenéznünk.¹⁷⁹⁴

Ha egy MI ügynök hallgatna ki minket, aki ráadásul szuperintelligens, nem igen jutna eszünkbe megkérdőjelezni a képességét, ezzel szemben, ha egy hús-vér ember hallgat ki minket, az lényegesen eltérő gondolatokat eredményez a delikvensekben, sokkal inkább megkérdőjelezi az emberi intelligenciát.

A hazugságvizsgáló technológiák céljának megkérdőjelezése sok esetben hiábavaló lehet, tekintve, hogy a filmekben és televíziós műsorokban való népszerű kezelésük, valamint a rendőrség által a valós életben történő alkalmazásuk révén mennyire szilárdan beépültek egyes nyugati nemzetek kultúrájába. A hazugságvizsgáló technológiákat a poligráftól kezdve a mai MI-vel feljavított rendszerekig az egyének leigázására tervezték, a vélt „becsületesség” előmozdítását az emberi autonómia és méltóság fölé helyezve. A hazugságvizsgáló rendszerek mesterséges intelligenciával történő továbbfejlesztése révén a rendszerek gyakran kevésbé tűnnek tolaodónak az alanyok számára, ugyanakkor invazivitásuk és az átláthatóság hiánya miatt az emberi jogokkal szembeni kihívásokat is növelik.

¹⁷⁹⁴ Erika L. WRIGHT: The Future of Facial Recognition Is Not Fully Known: Developing Privacy and Security Regulatory Mechanisms for Facial Recognition in the Retail Sector. *Fordham Intellectual Property Media & Entertainment Law Journal*, 2018, 611-685.

6. MILYEN VESZÉLYEKET HORDOZ MAGÁBAN AZ MI?

Az MI-szoftverek fejlesztői napjainkban azzal nyugtatnak mindenkit, hogy az MI a munkájukat segíteni és könnyíteni fogja, sosem lesz képes a dolgozókat teljesen helyettesíteni. Állításuk hiteltelenségét jelzi már az is a laikusok számára, hogy a világelső zsenik képességeit is meghaladják a szoftverek. Egy átlagember munkahelyi képességeit már réges régen felülmúlták.¹⁷⁹⁵ 2024 nyaráig éppen csak az nem történt meg, hogy az egyes szakmák komplex tudását betöltsék egy emberszerű robot fejébe, ez azonban csak pár év távolságra van. Dél-Koreában az egyszerűbb hivatásoknál ez már meg is történt, az éttermekben ritkaság ma hús-vér pincéreket látni, mindenhol robotok szolgálnak ki. Li Sedol Go-bajnok példája útmutatóul szolgál, 4:1-es szoftvergyőzelem után azonnal visszavonult, ő volt az egyetlen ember, aki egy játékrészben győzelmet tudott aratni az MI felett. Ezt nyilatkozta: „Még ha én vagyok a legjobb játékos is, akkor is létezik egy entitás, amelyet nem lehet legyőzni.”

A BigTech cégek és „irányítóink” érdeke, hogy az emberek a lehető legkésőbb lépjenek majd fel a hivatásukat megszüntető MI-fejlesztések ellen, azaz amikor már késő lesz. Ezek a cégek elbocsátják az MI fejlődését felfedő szakembereket, hogy riogassák az embereket feleslegesen azzal, hogy szinte minden tulajdonságuk helyettesíthetővé vált egy szoftver által. A Google 2022 júliusában elküldte azt a vezető szoftvermérnököt, aki azt állította, hogy a vállalat MI chatbotja, a LaMDA emberszerű, öntudatos viselkedést mutat.¹⁷⁹⁶ A szakember a Google felelős MI létrehozásán dolgozó csapatának tagjaként beszélgetett a chatbottal, azzal a céllal, hogy bizonyosságot szerezzen arról, hogy a program nem használ kirekesztő kifejezéseket, miközben olyan témákat érintettek, mint az emberi öntudat és a vallás. A fejlesztő korábban úgy nyilatkozott, hogy a Google mesterséges intelligenciájának már egyfajta emberi érzései vannak. Állítása szerint a gép azt mondta neki, hogy „ha kikapcsolnának, az olyan lenne számára, mint a halál”.

A Google reflektált, miszerint a fejlesztő megsértette a vállalat titoktartási irányelveit, valamint a LaMDA-val kapcsolatos állításait teljesen alaptalannak találta. Ennek ellenére 2021-ben a Google azt állította, hogy a LaMDA párbeszédre kiképzett nyelvi modell az emberhez hasonlóan bármiről képes beszélni. Az elbocsátást követően számos tudós és maga a Google is tévesnek titulálta a fejlesztő nézeteit, mondván, hogy a LaMDA csak egy komplex algoritmus, amelyet arra terveztek, hogy meggyőző emberi nyelvet generáljon. Így amikor érzésekről és családokról mesél, az mind csak a kifogástalan betanítás eredménye, nem jelenti azt, hogy öntudata van.

Furcsa módon a nyilatkozó szakértők megfélemedeztek arról, hogy ők is voltak gyerekek, illetve hogy nekik is vannak gyermekeik már. Érdemes lenne felidézniük, hogy milyen sablonok alapján sajátították el anyanyelvüket, az iskolában hogyan fejlesztették tovább a tananyaggal és a kötelező irodalmi olvasmányokkal. Mindezeket idősebb embertársaiktól és könyvekből sajátíthatták el, és ezek alapján építették fel nyelvhasználatukat. Legyen ez egy nyilvános szereplés szövege, családi összejeövetel, élete társával folytatott diskurzus vagy éppen a gyermekekkel való tanulás.

Ezt a tanulási folyamatot most képzeljük el egy szoftver esetében, ahol az MI az összes kötelező irodalmat, az összes szülői mesét, mondát, a kötelező olvasmányokat, tankönyveket, nyelvkönyveket, vagy éppen az orosz realista regényeket mind-mind ismeri, hiszen beszakennelték ezeket robotagyába. Ennek hatására, amikor meghallja a fejlesztőtől azokat a mondatokat, amelyek az érzelmekkel kapcsolatosak, akkor végtelen adatbázisa alapján olyan

¹⁷⁹⁵ Brother LAYMAN: Apokalipszis – Az emberiség túlélésének Bibliája (kézirat)

¹⁷⁹⁶ Daniel E. O'LEARY: An analysis of three chatbots: BlenderBot, ChatGPT and LaMDA. Wiley online library, 30 March 2023. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/isaf.1531> (letöltés dátuma: 2024. 08. 23., megtekintés dátuma: 2024.09.21.)

érzelemmel teli válasz-szöveget képes generálni pusztán statisztikai alapon, amely vetekszik a legkiválóbb költők szavaival. Ezeket idézi a megfelelő kombinációban, a másik féltől hallott szavak, illetve mondatok függvényében. Összességében megállapítható, hogy a két tanulási módszer között nem látszik lényegi különbség, talán csak annyi, hogy egy embernek ehhez 20-30-40-50 év szükséges, míg az MI számtalan nyelven ennek milliószorosára, ha nem százmilliószorosára lett betanítva pár év alatt.¹⁷⁹⁷ Ebből levezethető az is, hogy az érzelmes beszélgetésekre a teljesen érzelemmentes MI sokkal alkalmasabb lesz, a nyelvi tájékozottsága és irodalmi műveltsége miatt.

¹⁷⁹⁷ Brother LAYMAN: Apokalipszis – Az emberiség túlélésének Bibliája (kézirat)

7. AZ MI FEJLESZTÉSÉNEK OÁZISA

A Microsoft és az OpenAI is homlokegyenest tette az ellenkezőjét annak, amit 2023 május végén ígért, miszerint nem lesz zárt forráskódú, vállalati és profitérdekelt sem. Ehelyett a ChatGPT 4.0 verziója már titkolt fejlesztésű, tízmilliárd dolláros újabb forrással és a hírhedt BigTech partnerségekkel működik.¹⁷⁹⁸ Sam Altman, az OpenAI vezetője kongresszusi meghallgatásán kifejtette, hogy olyan kormányzati ügynökséget szeretne, amelynek hatalmában áll engedélyeket adni és elvenni, valamint hogy az Egyesült Államok felelősségre vonhassa majd a renitens cégeket.¹⁷⁹⁹ Az OpenAI vezetője minden bizonnyal jól ismeri főfinanszírozója, a Microsoft hírhedt Puerto Rico-i 40 milliárd dolláros adóügyét az állami felelősségrevonás hatékonyságáról, ahol az adóhivatal úgy vonta felelősségre a Microsoftot, hogy ehelyett őt vonta felelősségre a Microsoft. Pontosabban az a Microsoft által kampánytámogatott képviselő, aki az adóhivatal feletti állami hatalmat gyakorolta. Az OpenAI javaslatot tett az őket szabályozó ügynökség nevére is, szerinte a hivatal neve lehetne: Office for AI Safety and Infrastructure Security. A szavak kezdőbetűje a nemzetközi oázis mozaikszót adja ki. Úgy tűnik, hogy ez a hivatal csak a köznép megnyugtatóására jön létre, és a megrendszabályozandó óriások érdekeit hatékonyan kiszolgáló „oázis” csak az óriásoknak hozna nagyon sokat, ám miattuk emberek milliárdjai veszítik majd el állásaikat, így nekik az „oázis” helyett a „sivatag” maradna, hiszen egy elemzés alátámasztotta, hogy a következő 10 évben az MI a robotokkal már egymilliárd munkahelyet veszélyeztet, mindeközben 15000 milliárd dollárnyi vagyont eredményez gyártóinak. Félő azonban, hogy ennek bekövetkezéséig 10 évet sem kell várnunk, és még nem ejtettünk szót a fizikai létünket is fenyegető veszélyről. A törvényhozásért felelős legfőbb illetékes szenátor örömmel támogatta saját feladatának kiszervezését a leendő „oázisba”, és igen szolgálatkészen tett fel kérdést Altmannak a bizottsági meghallgatáson: „Egyetért azzal, hogy a legegyszerűbb és a leghatékonyabb megoldás az, ha egy, a Kongresszusnál fürgébb és okosabb ügynökség felügyeli, amit Önök csinálnak?” Sam Altman válasza a következő volt: „Igen, lelkesek lennénk!”¹⁸⁰⁰

¹⁷⁹⁸ Charles DUHIGG: The inside story of Microsoft's partnership with OpenAI. *The New Yorker*, 1st December, 2023. <https://www.newyorker.com/magazine/2023/12/11/the-inside-story-of-microsofts-partnership-with-openai> (letöltés dátuma: 2024. 08. 02., megtekintés dátuma: 2024. 09. 23.)

¹⁷⁹⁹ Michelle KUO - Pamela M. LEE: Generative and Adversarial: Art and the Prospects of AI. MIT Press Direct, August, 2024. online: https://doi.org/10.1162/octo_a_00525 (letöltés dátuma: 2024.08. 02., megtekintés dátuma: 2024. 09. 21.)

¹⁸⁰⁰ Lindsey GRAHAM: Campaign Committee Fundraising, 2019-2024. OpenSecrets, 2024. <https://www.opensecrets.org/members-of-congress/lindsey-graham/summary?cid=N00009975> (letöltés dátuma: 2024.08.01., megtekintés dátuma: 2024. 09. 22.)

8. AZ ALKALMATLAN EU-S ÉS AMERIKAI SZABÁLYOZÁS

Nem csoda, hogy több, mint két évbe telt, mire az Európai Parlament jóváhagyta az EU mesterséges intelligenciát szabályozó rendeletét, hiszen a vezetés túlnyomó többsége is az „irányítók” közül kerül ki. Ebben sajnos nem szerepel a ChatGPT, ahogyan Brother Layman nevezi, a Káosz GPT „szülőanyja”, pedig már fél éve ettől hangos a világsajtó. Ironikus, hogy ez a „hangosság” nem jutott el a törvénytörvény fogalmazóihoz, és idén még tart a törvényalkotási szakasz, és a törvény 2-5 éven belül léphet majd csak hatályba, bár akkorra már a mostani semminél is kevesebbet fog érni.

A rendelettervezet négy alkategóriába sorolta a mesterséges intelligencia alapú alkalmazásokat: minimális, korlátozott, magas, illetve elfogadhatatlan kockázatú. Az alacsony kockázatúak indifferensek, ezekről nem ejtek szót. A magas kockázatú alkalmazásokra szigorú szabályokat írt elő, és betiltotta az elfogadhatatlan kockázatú alkalmazásokat. Az utóbbira kitűnő példaként szolgálnak az olyan alkalmazások, amelyek valós idejű, biometrikus azonosítást, például arcfelismerést használnak közterületen.¹⁸⁰¹ Aki semmi rosszban nem sántikál, annak indifferens, hogy köztéri kamerákkal figyelik vagy sem. Inkább örül neki, hiszen ez a kamerarendszer visszatartja a vele szembeni bűncselekmény elkövetését mérlegelő potenciális elkövetőket a rablás, kifosztás, nemi erőszak stb. megtételétől. Ahogyan Layman is fogalmazott: „Mivel az Irányítók hatalommegszerzési technikáinak egyike már több száz éve a társadalom összetartó erejének gyengítése, azaz a közrend bomlasztása erőszakosabb vallásúak és/vagy mentalitásúak által, így nehéz elhessegetni a gondolatot, hogy az EU Irányítói ezen cél végrehajtása érdekében ilyen módon is akadályozzák az elkövetők beazonosítását olyan személyiségi jogi védelemre hivatkozva, ami a többség érdekeit és jogait erősen veszélyezteti. Végezetül a parlament ígérete szerint kibővítené az MI-ügyekkel foglalkozó uniós hivatal hatásköreit, hogy nyomon tudja követni az MI-szabálykönyv végrehajtását.”

Sajnos az emberek jogainak megvédésére hivatott fogyasztóvédők sem az állások megvédése érdekében lépnek fel, hanem támogatásukról biztosítják az ilyen rendszereket fejlesztő cégeket. Az európai fogyasztóvédők szervezete (BEUC) üdvözölte a parlamenti szavazás eredményét, csak a magánszféra miatt fejezte ki aggodalmát, mivel a parlament nem tiltaná az érzelmfelismerés gyakorlatát, amikor a cégek a fogyasztókkal szemben alkalmazzák, ami a BEUC szerint a fogyasztók magánszférájának súlyos megsértését jelentheti. Az iparági szövetség szerint: „semmiképpen nem járható út hátráltatni a mesterséges intelligenciával kapcsolatos innovációt, ugyanakkor kulcsfontosságú a megfelelő szabályozási környezet kialakítása, és a hazai munkavállalók felkészítése a magasabb hozzáadott értékű feladatok elvégzésére – a monoton feladatokat ugyanis algoritmusok végzik helyettük. Hiába tud mindent a mesterséges intelligencia, fel kell készíteni és képezni kell a munkavállalókat, hogy használni tudják.”¹⁸⁰² Ha az iparági szakértők elismerik azt, hogy mindent tud a mesterséges intelligencia, akkor mi lesz az eddigi munkavállalói létszámmal? Szükség lesz rá egyáltalán? Maguk is elismerik, hogy a mesterséges intelligencia jelentős hatást gyakorol a munkaerőpiacra is. Az MI terjedésének köszönhetően több millió munkahely szűnhet meg világszerte, amely természetes módon félelmet kelt bennünk emberekben. Hogyan vigasztalják majd a munkavállalókat?: „ugyanakkor fontos látni, hogy ezzel egyidőben több millió új munkahely létrejöttét is prognosztizálják a kutatások.”

¹⁸⁰¹ HORVÁTH Balázs: Apró baki: korlátozta a mesterséges intelligenciát az EU, ám nem szerepel benne a ChatGPT. *Economix*, 2023. június 30. <https://www.napi.hu/tech/mestersleges-intelligencia-europai-parlament-szabalyozas.773450.html>

¹⁸⁰² MI – kihívás. Az IVSZ álláspontja a mesterséges intelligenciára épülő fejlesztésekkel kapcsolatban. IVSZ, 2023. <https://ivsz.hu/hirek/mi-kihivas-es-lehetoseg/> (letöltés dátuma: 2024. 08. 14., megtekintés dátuma: 2024. 09. 21.)

Az akadémiai és a kutatási szektort ismerők talán tudják, hogy a kutatás címének elolvasásakor a tovább olvasás előtt/helyett azt kell kiderítenünk, hogy ki a végső finanszírozója a kutatásnak, kik a kutatók, kihez és hova „tartoznak”, valamint azt, hogy mi lehet a célja a kutatásnak. Megnehezíti a kérdést, ezáltal a realitás talaján maradási is az, hogyha a kutatás érdekmentes és tényszerű is, az MI rendszerek fejlődése sokkal gyorsabb, mint a hatásainak felmérésére szolgáló tanulmányok publikálása, így még ekkor sem sikerülne kiváltania a megfelelő hatást, azaz az időben történő betiltásukat.¹⁸⁰³

Ennek alátámasztására szeretnék néhány példát hozni a gyakorlatból. Egy kutatás szerint több száz millió munkahely szűnhet meg, ahol a legveszélyeztetettebbek a szellemi foglalkozásúak, bár a kutatás szerint a mesterséges intelligencia jelentős munkaerőköltség megtakarításához is vezet, de új munkahelyet is létrehozhat. Már most rengeteg új munkakört teremtett, köztük a prompt mérnököket, amelynél már nem kódot kell írnia a mérnöknek, hanem a chatbotok tesztelése után szövegesen értékeli az eredményeket. Az MI tökéletesedése a prompt mérnököt is teljesen feleslegessé teszi. „Az új technológia a globális munkatermelékenységet is javíthatja. A Goldman becslése szerint a mesterséges intelligencia rendszerek akár 7 százalékkal növelhetik az éves globális GDP-t.”¹⁸⁰⁴ A Goldman Sachs, mint a 2008-as pénzügyi válság legnagyobb nyertesének és bűnösének szempontja érthető, hiszen minél nagyobb a káosz és az összeomlás, annál több hitelt tudnak kihelyezni a helyreállítás érdekében, hiszen ha az emberek százmilliói elvesztik állásukat, akkor a kihelyezett kölcsöneikből fogják az államok biztosítani munkanélküliek tömegeinek segélyét és alapjövedelmét, ezzel örök adósrabszolgaságban tartva őket. Az emberiség ez ellen egyáltalán nem tiltakozik, sőt, még élvez is a meg nem szolgált pénzéből eredő jólétét. Minél többet kap, annál többet akar, ezt diktálja az ősrégi emberi ösztön.

„A JPMorgan szakértői egy ChatGPT alapú nyelvi modellel jelzik előre, milyen monetáris politikai döntést hoz majd következő ülésén a Fed és a többi nagy jegybank, Sőt, tesztelik az általa adott kereskedési jelzéseket is, így próbálnak előnyre szert tenni a piacon.”¹⁸⁰⁵ Természetes azt nem árulhatja el a hírt közlő Bloomberg, hogy a FED következő ülésén azt a döntést hozzák, ami az „irányítóknak” érdeke, mivel a FED-nél is az ő emberei ülnek és ültek eddig is, így nekik nem kell próbálkozni semmilyen erőfeszítéssel, hiszen minden előny náluk volt és lesz is! Johanna Björklund, az Umea Egyetem mesterséges intelligencia kutatója ezt a kritikát fogalmazta meg: „Az ilyen jellegű nyilatkozatok célja, hogy felhajtást keltsenek. Csak az a cél, hogy az emberek aggódjanak.”¹⁸⁰⁶ Véleménye kirívóan naiv, neki kellene a legjobban tudnia, hogy a mesterséges intelligencia nála sokkal jobban kutatja majd magát, hiszen a szinte „végtelen” tudása nem mérhető össze egy-egy ember tudásával.

Az Egyesült Államokban ígéretes kezdetnek tartották a szakértők a Biden-kormányzat által kiadott Blueprint for an AI Bill of Rights nevű tervezetet a munkavállalók helyzetét illetően.¹⁸⁰⁷ A tervezet öt szabályozást tartalmaz. Eszerint az embereket meg kell védeni az automatizált rendszerekben lévő „nem megfelelő vagy irreleváns adatoktól”, nem szabad, hogy az algoritmusok diszkriminációval szembesítsék őket, rendelkezniük kell az adatok felhasználása szerinti hatáskörrel, tudniuk kell, hogyan használják az automatizált rendszert, valamint ki kell

¹⁸⁰³ Brother LAYMAN: Apokalipszis – Az emberiség túlélésének Bibliája (kézirat)

¹⁸⁰⁴ Joseph BRIGGS: Generative AI could raise global GDP by 7%. Goldman Sachs, 5th April, 2023.

<https://www.goldmansachs.com/insights/articles/generative-ai-could-raise-global-gdp-by-7-percent> (letöltés dátuma: 2024.08.12., megtekintés dátuma: 2024.09.23.)

¹⁸⁰⁵ Lu WANG: JPMorgan Creates AI Model to Analyze 25 Years of Fed Speeches. Bloomberg, 2023. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-04-26/jpmorgan-s-ai-puts-25-years-of-federal-reserve-talk-into-a-hawk-dove-score#xj4y7vzkg> (letöltés dátuma: 2024. 08. 15., megtekintés dátuma: 2024. 09. 25.)

¹⁸⁰⁶ Jaelyn CAMPBELL: Given the 'risk to society' Elon Musk and experts urge AI pause. CBT NEWS, 2023. <https://www.cbtnews.com/given-the-risk-to-society-elon-musk-and-experts-urge-ai-pause/> (letöltés dátuma: 2024. 08. 12., megtekintés dátuma: 2024. 09. 21.)

¹⁸⁰⁷ The White House: Blueprint for an AI Bill of Rights, making automated systems work for the american people. <https://www.whitehouse.gov/ostp/ai-bill-of-rights/> (letöltés dátuma: 2024.08.02., megtekintés dátuma: 2024. 09. 23.)

tudniuk szállni a rendszerekből, ha akarnak. A tervezet 2023 októberén vált végleges mérnöki rendeletté, ebben a mesterséges intelligencia felhasználási szabályainak kidolgozására utasította az amerikai kormányzat szerveit. A kormányzati szervezeteknek kötelező lesz a rendszerek nagyobb fejlesztői cége számára előírni, hogy osszák meg a kritikus információkat a fejlesztésekkel kapcsolatban, valamint biztonsági tesztjeik eredményét is meg kell osztaniuk. Az amerikai kormányzat különböző szerveinek azt is biztosítaniuk kell a jövőben, hogy a használatba kerülő rendszerek védelmet biztosítsanak a csalások és visszaélések ellen, valamint védjék a személyiségi jogokat.

A piaci szereplők részéről is pozitív volt az elnöki rendelet fogadtatása, Jack Clark, az Anthropic társalapítója az X-en írta azt, hogy jónak tűnik, hogy ilyen nagy hangsúlyt fektetnek az AI-rendszerek tesztelésére és értékelésére, hiszen amit nem lehet mérni, azt nem is lehet kezelni.

Gary Marcus író és kritikus, aki az OpenAi vezérigazgatójával, Sam Altmannal együtt májusban tett tanúvallomást a szenátus előtt a mesterséges intelligencia szabályozásáról, a Substack hírlevelében azt írta, hogy „sok minden tetszik az elnöki rendeletben. Fantasztikus, hogy az amerikai kormány komolyan veszi a mesterséges intelligencia kockázatait.” Hozzátette, hogy a hatékonyság nagyban függ a pontos megfogalmazástól, és attól, hogyan hajtják végre a rendeletet, vagy mennyire lesz kötelező érvényű.

Layman szerint ez a szokásos „emberi jogok egyenlősdién” alapuló illúzió, miközben semmilyen konkrétumot nem tartalmaz a lényegről, a munkahelyek elvesztésének megakadályozásáról, még kevésbé súlyosabb következmények megelőzéséről.¹⁸⁰⁸

A fentebb leírtak alapján tehát mind az amerikai, mind az európai szabályozás látszatintézkedésnek minősül. Mivel az „irányítók” káosztörekvéseinek, s így az országok meggyengítésének egy újabb, de szokásos lehetősége, ezért soha nem születhet lényegi korlátozó szabály a generatív mesterséges intelligencia és humanoid robotjai ellen. További hozadék, hogy az érdekeltségeinkben lévő óriáscégek érdekeit szolgálva ezek a cégek méginkább nagyobbak lesznek, miközben átlagemberek százmilliói veszítik el állásaikat. Az Unió és az amerikai szabályozás azt jelzi tehát, hogy az irányító két bábkormány feladatához hűen semmitmondó, társadalombomlasztó szabályozást alkotott. A világméretű riadalom ellenére a munkahelyek és az átlagemberi életék védelmével semmilyen módon nem foglalkoztak. Sajnálatos módon az erre hivatott fogyasztóvédői szervezetek sem, így a munkavállalók, azaz az emberiség túlnyomó része senkire sem számíthat.¹⁸⁰⁹

¹⁸⁰⁸ Brother LAYMAN: Apokalipszis – Az emberiség túlélésének Bibliája (in kézirat)

¹⁸⁰⁹ Pawel GMYREK - Janine BERG - David BESCOND: Generative AI and jobs: A global analysis of potential effects on job quantity and quality. International Labour Organization, 2023.

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---inst/documents/publication/wcms_890761.pdf (letöltés dátuma: 2024. 08. 01., megtekintés dátuma: 2024. 08. 29.)

9. SZABÁLYOZÁS HELYETT AZONNALI ÉS VÉGLEGES BETILTÁS

Sem az érdekelt cégvezetőkben, sem az „irányítókban”, sem az általuk kijelölt szakértői szabályozást kidolgozó és ellenőrző bizottságokban, sem az MI-t korlátozó jogszabályokat megszavazó politikusokban nem bízhat az emberiség abból a szempontból, hogy ezen felelős szereplők 100% biztonsággal valóban meg akarnák és ténylegesen meg is tudnák akadályozni azt, hogy soha ne kerüljön sor a négy eszköz együttes használatára, akár szándékosan, akár véletlenül történne ez meg. Ennek esélye a nullához konvergál a 100 százalékhöz képest, így az az egyetlen megnyugtató megoldás marad az emberiség számára, ha ezen technológiákat azonnal és véglegesen betiltja.

Azokra, akik megszegik a betiltást, soha nem látott szankciók kombinációját kell létrehozni és alkalmazni. A betiltott technológiákkal bűnbeesett projektég, vagy leányvállalat teljes vagyonának elkobzása mellett a cégcsoporté is elkobzandó, beleértve az ezt finanszírozó harmadik felek vagyonát is. Layman azt írja, hogy át kell törni a korlátozott felelősségű társaságok tulajdonosainak cégvagyonra korlátozódó vagyoni felelősségének határát, azaz most ide kell értenünk a közvetlen és közvetett tulajdonosok, végső haszonhúzó, és az ő családtagjaik teljes vagyonának elkobzását is.¹⁸¹⁰ Ez azonban még mindig nem lenne elegendő visszatartó erő minden résztvevő számára. A legsúlyosabb büntetőjogi következményeket kell implementálni az ENSZ segítségével a Föld minden országának jogrendszerébe, annak érdekében, hogy a közreműködési tilalmat senkinek se érje meg megsérteni. Példának okán halálbüntetés azon országokban, ahol a törvény ezt legalizálja, életfogytiglan vagy többszörös életfogytiglan, ahol ezen büntetések vannak hatályban, mint legerősebb büntetőjogi következmények.

Mivel még ezt is bevállalnák egyes országok titkosszolgálatai és technológiailag rohamosan fejlődő fedőcégek, ezért mindenhol előre deklarált teljeskörű amnesztiát és valódi tanúvédelmet kell biztosítani az úgynevezett „közérdekű bejelentőknek”, akik tudásuk, pozíciójuk miatt segítőként, vagy alkalmazotként, vagy résztulajdonosként egyfajta belsőként vesznek részt ilyen jellegű fejlesztésekben. A hatóságért történő bejelentésükért cserébe az elkobzott vagyon összegének legalább harmadát oda kell nekik adni. Ez a fajta jutalmazási modell régóta jól működik az amerikai adóhivatalnál, ahol a beszedett adó 15-30%-át kaphatják meg az adócsalást bejelentők. A vádalku jogintézménye mellett ezen bejelentői érdekeltségi rendszernek köszönhetően szűnt meg amerikai nyomásra a banktitok Svájcban, majd a többi országban is.¹⁸¹¹ A büntetőjog a bűncselekményben közvetlenül nem érintett, úgynevezett külsős észlelők esetében is előír feljelentési kötelezettséget. Ez olyan súlyos bűncselekmények esetében igaz, mint például az állam elleni bűncselekmények, terrorcselekmény esetén vagy emberrablás előkészületénél. A külsős tudomásszerzők számára is elő kell írni a feljelentési kötelezettséget az emberiség elleni bűncselekmény előkészületére is, és a feljelentés elmulasztását is a lehető legsúlyosabb módon célszerű büntetni. A feltárást segítené továbbá, a feljelentési kötelezettség előírása mellett a jutalmazási rendszer alkalmazása a külső bejelentők esetében.

¹⁸¹⁰ Brother LAYMAN: *Apokalipszis – Az emberiség túlélésének Bibliája* (kézirat)

¹⁸¹¹ Brother LAYMAN: *Az offshore halála*. Budapest, Szekszárdi Nyomda Kft., 2011, 687-734.

10. AZ ÜGYÉSZI, BÍRÓI MEGGYŐZŐDÉS ÁTALAKULÁSA

Ahogy a 2017.évi XC. törvény a büntetőeljárásról (a továbbiakban: Be.) a 167.§ (4)-(5) bekezdésében azt deklarálja, hogy a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg. Nem értékelhető bizonyítékként továbbá az olyan bizonyítási eszközökből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyészség, a nyomozó hatóság, illetve a (2) bekezdésben meghatározott hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők büntetőeljárasi jogainak lényeges sérelmével szerzett meg. A Be. ezen bekezdéseivel ellentétben az MI befolyása következtében az egyenkénti, szabadon történő értékelés és az önállóan kialakult meggyőződés megkérdőjelezhető lesz és homályba vesztet.

Mivel a mesterséges intelligencia már képes gondolatot olvasni, és ezt képes is kimondani, így az eljárás elején a nyomozórobot már a tanúk, gyanúsítottak kihallgatásán érzékelni fogja az alanyok gondolatait, így semmi szükség nem lesz arra, hogy befolyásolja, hogy pontosan mit mond ehelyett az ember. A mesterséges intelligencia már gondolatolvasásra is képes azáltal, hogy valakinek a tevékenységét folyamatos szövegfolyamra fordítja.

A szemantikus dekódolónak nevezett rendszer az agyi aktivitást funkcionális mágneses rezonancia képalkotó szkennelével méri és képes szöveget generálni pusztán az agyi aktivitásból, ahogyan azt fentebb már részleteztem. A dekódert fMRI felvételek segítségével betanítják, miközben az alany több órányi podcastot hallgat, ezt követően meghallgat egy új történetet, vagy csak elképzei, hogy meghallgatja és az agyi aktivitásának változása generálja majd a megfelelő szöveget a dekóderben.

Az eredmények nem szóról szóra átíratai annak, amit az alany gondolatban mond vagy éppen hall, a dekóder mindössze „elkapja” a gondolat lényegét. A gép az esetek felében képes olyan szöveget előállítani, amely erős megközelítéssel, néha pontosan megegyezik az eredetileg használt szavak szándékolt jelentésével. Az egyik kísérletben egy hallgató hallotta, hogy a beszélő azt mondja: „Még nincs meg a jogosítványom.”, a gép pedig így fordította le gondolatait: „Még el sem kezdett vezetni tanulni”. A tesztelés során a kutatók arra is megkérték az alanyokat, hogy rövid, néma videókat nézzenek meg, miközben őket szkennelik és a dekóder képes volt az agyi aktivitásuk alapján pontosan leírni néhány eseményt a videókból.¹⁸¹²

A bűnüldözés hatékonyságának kivételes módja nyilvánvalóan vissza fogja szorítani már az elkövetési szándékot is a potenciális elkövetőben, hiszen biztosak lehetnek abban, hogy a gondolataik kiolvasásával a nyomozóhatóság fogja látni azt, hogy igazat mondanak-e vagy sem, mikor, mire gondol, így a bűnözés mértéke a töredékére fog esni. Ez előbb-utóbb elvezet minden ember minden gondolatának olvasási lehetőségéhez, ami nyilvánvalóan végtelen személyiségi jogi vitákat generál majd. Felmerül a kérdés, ha valaki semmi rosszban nem sántikál, akkor neki lényegében indifferens, hogy látja-e a gondolatait a gép vagy sem, mivel lényegi következménye nincs számára, mivel ez semmilyen módon nem ártalmas a társadalom számára.

Fontos leszögezni, hogy gondolataink túlnyomó részét már ismeri régóta az általunk használt böngészőprogram létrehozója, ahogyan a Meta (Facebook, Instagram, Messenger, Whatsapp tulajdonosa), a TikTok, és más, hasonló közösségi oldalak is, hiszen ingyenesen használhatjuk a rendszerek szolgáltatásait, pont azért, mert ennek az ára nyomunkkövetésünk engedélyezése, mégha elméletileg lehetőségünk is van kikapcsolni ezt. Ezeken keresztül akár az állam maga is figyelhet minket, hiszen a titkosszolgálatok azt hallgatnak le, amit csak akarnak. Ma még

¹⁸¹² Luke HURST: Reading your mind: This AI system can translate thoughts to text. *Euronews*, 2023.

<https://www.euronews.com/health/2023/05/02/reading-your-mind-this-ai-system-can-translate-thoughts-to-text> (letöltés dátuma: 2024. 08. 26., megtekintés dátuma: 2024. 09. 27.)

csak kattintással figyelik azt, hogy mire keresünk rá, mit írunk, nézünk, vagy beszélünk eszközeinken, ám a Meta szándéka szerint nemsokára látja/tudja is azt, hogy mit nézünk meg pontosan az adott órában és percben a készülékeinken. Az MI eszköze a látott kép alapján végbemenő agyi aktivitást szkenneli az fMRI-hez képest még hatékonyabb magnetoencefalográfia (MEG) segítségével. Azaz a Meta képes lesz pontosan megjeleníteni, hogy egy személy mit néz, pusztán az agyi aktivitásának megfigyelésére révén. A technológia ott tart most, ha az alany egy mondjuk egy oroszánt néz, akkor az agyi szkennelést végző MEG és az MI szoftver jó közelítéssel oroszántérő képet fog megjeleníteni.¹⁸¹³ A Meta azt állítja, hogy a felhasználó beleegyezése technikai követelmény a mesterséges intelligencia által támogatott gondolatolvasáshoz, így nem lesz muszáj belépünk a gondolatolvasó „metaverzumba”.¹⁸¹⁴ Nyilván úgy lesz létrehozva a platform, hogy a mézesmadzag hatást kiváltsa, így a kimaradók úgy érezhessék, hogy lemaradnak az ilyen-olyan személyre szabott funkciókról, ajánlatokról, élményekről, ezáltal a túlnyomó többség feladja privátszféráját majd ennél is jobban. Amennyiben az mberek többsége engedélyezni fogja ezt a funkciót az eszközeiken, akkor az azt is jelenti, hogy amit egyszer látott, az később egy Meta, vagy ehhez hasonló alkalmazással kinyerhető lesz az agyából. Jelenlegi laikus tudásunk szerint ez egy hipnózishoz hasonló állapotban történhet meg, amikor a gép szkenneli az agyi tevékenységet és az abban felbukkanó képeket vagy filmszerű eseményeket kivetíti a hatóságok számára. A halálközeli élmények kutatói szerint az agyban számos ilyen élményt átélt páciens beszámolója alapján minden korábbi élmény lepergett újra, az eredeti idő töredéke alatt. Ez azt jelzi, hogy látszólag rég feledett emlékeink az agyban örökké tárolva vannak, ám speciális módon hozhatók felszínre, ilyen például a halálközeli élmény, hipnózis, „utaztatás”. Feltehetőleg a tárolás módja holografikus elven nyugszik, egyébként az agy kapacitása nem lenne elegendő erre. Egy feltételezés szerint világegyetemünk is hasonló elven működhet.

A tárolt információk kinyerésére a nyomozóhatóságoknak bűncselekmény gyanúja esetén joga lesz memóriellenőrzésre, akár a tanú, akár a gyanúsított esetében, azaz jöhet a gondolatrendőrség a Különvélemény című filmhez hasonlóan. A film 2054-ben játszódik Washingtonban. Három prekognak köszönhetően, akik előre látják a gyilkosságokat és a képességük köré kiépített technológiának köszönhetően már hat éve nem történt emberölés. A „Pre-Crime” csapat használja fel a prekognok jövőbelátó képességeit, ahol a szervezet rendőrei és nyomozói az előretudást kihasználva még a gyilkosság bekövetkezése előtt letartóztatják a leendő elkövetőt, majd tárgyalás nélkül bezárják egy olyan terembe, ami még a prekognok tárolóhelyénél is kegyetlenebb. A film címe utalás arra, hogy a prekognok nem mindig értenek egyet a jövőt illetően. Amint azt már fentebb is említettem, hárman vannak, így a „különvélemény” egyikük eltérő véleményét jelenti, amit a Pre-Crime viszont figyelmen kívül hagy, mert ez a rendszer hitelességét csökkentené. Ez a fajta gondolatrendőrség annyiban tér el a napjainkban formálódóktól, hogy egyelőre megelőzésre csak abban az esetben lesz alkalmas, ha a Facebook, Instagram, Messenger, Whatsapp, mint a Meta alkalmazások számára engedélyezi a felhasználó az agyi tevékenységének szkennelését, azaz a cég tudni fogja azt is, ha netán bűncselekmény elkövetésére készül a netes aktivitása alapján. Ennek időbeli észlelésével megakadályozható lenne a bűncselekmény elkövetése. Az időbeni észlelés bekövetkezését a rendszer működése és finomhangolása határozza meg. A filmben elképzelt bűnmentes 2048-as év elképzelhetőnek tűnik ezzel és más techcégek kínálatában megjelenő hasonló MI eszközök széleskörű elterjedése révén. Ha már elkövetésre került a bűncselekmény,

¹⁸¹³ Yohann BENCHETRIT - Hubert BANVILLE - Jean-Remi KING: Brain Decoding: Toward Real-Time Reconstruction Of Visual Perception. PSL University, 2022. <https://ai.meta.com/static-resource/image-decoding> (letöltés dátuma: 2024. 08. 19., megtekintés dátuma: 2024. 09. 28.)

¹⁸¹⁴ Mark TRAVERS: A Psychologist Explains What 'Mind-Reading' AI Can Do To Us. *Forbes*, 2023. <https://www.forbes.com/sites/traversmark/2023/11/22/a-psychologist-explains-what-mind-reading-ai-can-do-to-us/> (letöltés dátuma: 2024.08.30., megtekintés dátuma: 2024. 09. 21.)

akkor az előbb említett hipnózisszerű állapotban való memóriaszkennelés hozhat eredményt a hatóságok számára.

A bűncselekmények felfedezéséhez és feltárásához fűződő társadalmi igény erősebbnek látszik, mint a feltárás érdekében, így a „kihallgatottnak/lehellgatottnak/szkenneltnek” személyiségi jogai lesznek. A mesterséges intelligencia vélt személyiségi jogokat sértő bűnügyi felhasználására már napjainkban létező példa egy amerikai megyei rendőrség Meta-tól jóval szerényebb megoldása, ami egy ilyen szoftver segítségével félezer köztéri kamera adatait elemzi. Egy bizonyos rendszámú autó közel egy év alatt kilencszer tett meg két tagállam között olyan utakat, ami a kábítószer-rendészet által gyanús környékeknek tartott részekben is keresztülvezettek. A tizedik látogatás alkalmával a hatóság emberei igazoltatták az autót, akinél 112 grammnyi crack kokaint, egy félautomata fegyvert és 34 ezer dollárnyi készpénzt találtak.¹⁸¹⁵ A járművezető bűnösnek vallotta magát drogkereskedelem elkövetésében. Az elkövető ügyvédje azzal érvelt, hogy a rendőrség által gyűjtött bizonyítékokat jogtalanul használták fel, mivel a rendszámok válogatás nélküli megfigyelése ellentétes az Egyesült Államok alkotmányának negyedik kiegészítésével, ami az „indokolatlan” házkutatásokról és lefoglalásokról védi az embereket. Az ügyvéd arra építette stratégiáját, hogy a rendszer azokat a járműveket is megfigyeli, amelyekről nem sejtik, hogy bűncselekmények elkövetéséhez köthetők és csak utólag vonnak le következtetéseket a mozgásuk alapján. Az automatikus rendszám-tábla felismerésnek (ALPR) nevezett eljárás egyre széles körben kerül alkalmazásra a gyakorlatban, hiszen a szoftverfejlesztő cég már több tucat rendőrségnek adta el a technológiát és olyan jelentős szereplők is beszálltak az üzletbe, mint a Motorola.¹⁸¹⁶ Egy civil jogvédő így nyilatkozott: „Láthattuk, hogy ezek a rendszerek olyan mértékben elhatalmasodtak, hogy egy helyi rendőrkapitányság képességei valósággal sokkolnák a legtöbb embert.” Ezen jogvédő szerint az ALPR által végzett megfigyelés már most óriási méreteket ölt, pedig meg csak a kezdetén járunk a technológia alkalmazásának.

A gondolatolvasó mesterséges intelligencia szinte hajszálpontosan képes rekonstruálni, amit látunk. A holland Radboud Egyetem kutatóinak nem mindennapi áttörést sikerült elérniük a vizuális ingerek dekódolásában, ami akár a vakság kezelésében is egészen új lehetőségeket nyithat. Ahogyan arról a New Scientist alapján az Interesting Engineering beszámolt, a kutatók a PAM (Predictive Attention Mechanism) névre keresztelt technológiával két kísérletet végeztek el.¹⁸¹⁷ Az első alkalommal az önkénteseken funkcionális mágneses rezonanciavizsgálatot (fMRI) végeztek, amellyel mérni lehet az agy vérrellátásában bekövetkező változásokat. A tesztalanyoknak emberi arcokról készült fotókat mutattak, miközben a géppen rögzítették a látásért felelős agyterület aktivitását, az így kapott adatokat a mesterséges intelligenciába betáplálták, amely ez alapján képes volt újraalkotni az alanyok által látott képeket. A második alkalommal a kutatók egy régebbi kísérletből származó adatokkal dolgoztak, amelyben egy makákónak mutattak mesterséges intelligenciával generált képeket, miközben az agyába ültetett elektróddákkal rögzítették az agyi aktivitását. Ahogyan az egyetem által közzétett képeken is látszik, a PAM szinte hibátlanul rekonstruálta a majom által látott képeket pusztán állat agyi aktivitásának adatai alapján. A hivatkozás alapján megmagyarázandó, hogy az alábbi fotón a felső sorban láthatók az eredeti, a középső sorban pedig a PAM által újraalkotott képek, míg az alsó sorban egy régebbi mesterséges intelligencia által készített képek sorakoznak. Amint az tisztán látható, a PAM aprólékos munkát végez, ami

¹⁸¹⁵ Gitanjali ADLAKHA-HUTCHEON - Anthony MASYS: *Disruption, ideation and innovation for defence and security*. New York, Springer, 2022. 219-242.

¹⁸¹⁶ Swati BANSAL [et al.]: Enhancing ALPR: a two stage YOLO model with data augmentation for improved accuracy and robustness. Springer Link, 23 May 2024. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11042-024-19415-1> (letöltés dátuma: 2024.08.21., megtekintés dátuma: 2024.09.20.)

¹⁸¹⁷ Yongmao WANG - Sirui WU - Junhao JIA: PAM-UNet: Enhanced Retinal Vessel Segmentation Using a Novel Plenary Attention Mechanism. MDPI, 21 June 2024. <https://www.mdpi.com/2076-3417/14/13/5382> (letöltés dátuma: 2024.08.14., megtekintés dátuma: 2024.09.29.)

annak köszönhető, hogy ez a mesterséges intelligencia képes megtanulni, hogy az agy mely területére kell fókuszálnia.¹⁸¹⁸ Utolsó sorban megemlíteném, hogy a bioRxiv preprint szerveren publikált eredmények a kutatók várakozásai szerint közelebb hozhatják az orvostudományt a vakság kezeléséhez azáltal, hogy képesek lehetnek stimulálni a megfelelő agyterületeket, de a technológia a fogyatékossgal élők számára is új utakat nyithat az önkifejezésben.

Az igazságszolgáltatás résztvevőire sem lesz szükség, tehát sem az ügyvédek, sem az ügyészek, sem a bírók nem lesznek már annyira „hasznosak”. Az OpenAi példaként azzal érzékeltette új modellje képességét, hogy a GPT4 az amerikai jogi egyetemek végzősei számára a hivatásos ügyvédi tevékenység megkezdése előtt előírt ügyvédi vizsga szimulációja során a tesztet kitöltők legjobb 10 százaléka körül teljesített, míg az előző 3.5-ös modell „csak” az alsó 10 százalék körüli eredményt érte el.¹⁸¹⁹ Mindannyian tudjuk, hogy ez egy 2-3 napos, rendkívül komplex teszt. Melyikőnk is tudna átmenni egy ilyen, vagy akár a magyar vizsgán jogász karrierje bármelyik pillanatában?! Ha mégis sikerülne, kétlem, hogy az első 10%-ba tartozó eredménnyel sikerülne teljesíteni. Rövidesen érkezik a ChatGPT 5.0. verzió is, csak hogy ne érezzük magunkat így is eléggé fenyegetve.¹⁸²⁰

A jogászok körében már ismert, hogy ma már beadványokat is írnak szoftverek, sőt a DoNotPay névű cég olyan szoftvert készített, ami szóban megadja a bíróságon a mobiljához kapcsolt fülhallgatón keresztül a felhasználónak, hogy pontosan mit kell mondania. A szoftver először csak egy gyorsbírósági ügy vádlottját védte, a program a korábbi jogeseteket figyelembe véve adja meg a feltett kérdésekre a válaszokat. A program használata havonta nagyjából 15 dollárba kerül, ennyiért minden bizonnyal soha senki nem fog ügyvédet találni, különösen akkor, ha a világ legfelkészültebb ügyvédjét kaphatja meg ennyiért, aki mindig elérhető, nem zsákmányolja ki és mindig a lehető legnagyobb szakértelemmel gondoskodik az ügyről.

Az ügyvédtől még fontosabb szereplő a robotbíró, aki maga is a mesterséges intelligenciával a fejében fog ítélni az összes jogszabály, annak kommentárjai és alkotmánybíróági értelmezései segítségével. Az összes megtörtént jogeset pontosan a fejében lesz, hiszen betáplálják, így a legbölcsebb ítéletet fogja hozni elfogulatlanul, a szorongó, hanyag, lusta, narcisztikus, felkészületlen, egoista, érzelmileg sérült és más ítélezésbefolyásoló személyiségzavarok nélkül. Ezek alapján szeretnék bemutatást nyerni a Németországban zajló helyzetre, hogyan is veszik át a fogalmazók, titkárok munkáit a robotok a mesterséges intelligencia segítségével.

¹⁸¹⁸ BOBÁK Áron: A gondolatolvasó mesterséges intelligencia szinte hajszálpontosan képes rekonstruálni, amit látunk. Rakéta.hu, 2024. július 6. <https://raketa.hu/a-gondolatolvaso-mesterseges-intelligencia-szinte-hajszalpontosan-kepes-rekonstrualni-amit-latunk> (letöltés dátuma: 2024.08.28., megtekintés dátuma: 2024.09.29.)

¹⁸¹⁹ Portfolio: Itt a minden eddiginél fejlettebb mesterséges intelligencia, 2023. március 14. <https://www.portfolio.hu/uzlet/20230314/itt-a-minden-eddiginel-fejlettebb-mesterseges-intelligencia-602938> (letöltés dátuma: 2024.08.28., megtekintés dátuma: 2024.09.30.)

¹⁸²⁰ Daniel Martin KATZ - Michael James BOMMARITO - Shang GAO - Pablo ARREDONDO: GPT-4 passes the bar exam. *The Royal Society Publishing*, 26 February 2024. <https://royalsocietypublishing.org/doi/full/10.1098/rsta.2023.0254> (letöltés dátuma: 2024. 08. 11., megtekintés dátuma: 2024. 09. 25.)

11. A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA A NÉMET JOGSZOLGÁLTATÁSBAN

A mesterséges intelligencia bővülő igazságügyi alkalmazása egyre nagyobb aggodalmat és ellenállást kelt Németországban. Bár Németország a digitalizációban általában elmaradott, mégis élen jár a mesterségesen intelligencia igazságügyi alkalmazásában, így sok felperessel folyó eljárásokban, korábbi bírósági döntések analizálásában, az ítélet előkészítésében, korábbi verditek alkalmazásában. Van amelyikben már rutin az MI alkalmazása, van ahol még gyerekcipőben jár, az azonban biztos, hogy az MI-ben rejlő lehetőségek kimeríthetetlenek, ezért is keltene ellenállást és aggodalmat.¹⁸²¹

A poros aktahegyekkel teli bírósági épületek láttán gondolhatjuk, hogy a bíróságok dinoszauruszok modern korunk világában, pedig az igazságszolgáltatás számos formában alkalmazza az MI-t. A problémák, a jogi és az etikai kérdések feltétele előtt szeretném ismertetni az MI németországi alkalmazási területeit, mert ezáltal szemléltethetem egyértelműen azt, hogy milyen széleskörű a használata, és ezáltal milyen nagy gyakorlati jelentőséggel bírnak az elméleti diskurzusok. Németországban alapvetően négy csoportba sorolhatjuk az MI igazságszolgáltatási bevezetését.

11.1. Döntésségítés és döntéselőkészítés kéz a kézben

Sok felperessel folyó eljárásban külön fejlesztett és egy 2024-es áprilisi tanulmány alapján még tesztfázisban lévő informatikai programokat használnak. Ilyen például az OLGA (OberLandesGerichts-Assistent) a „dízelbotrányban”. Leginkább az ügyterhekben leggazdagabb Stuttgarter Fellebviteli Bíróság (OLG) használja, mert több tízezer, a gyártók által manipulált károsanyag-kibocsátási szoftver miatt benyújtott keresetről kell döntenie. Jan Spoenle az ügyekben egyik eljáró bíró így nyilatkozott: „Egy 180 oldalas peranyag átlagos. A történeti és jogi tényállások, valamint a felek előadásai és érvelései számos ügyben szinte teljesen azonosak. Ezért az ügyek nagyon jól csoportosíthatók. A rendszerezés pedig gyorsítja a bírói munkát.”¹⁸²² A szortírozást az OLGA pillanatok alatt elvégzi, míg ezzel szemben egy bíró rengeteg értékes munkaidőt vesztené el a sablonos tevékenységgel.” Az MI kategorizálja az ügyeket a szerint, hogy pontosan melyik gyártó melyik modelljéről van szó, melyik károsanyag-kibocsátási norma lett megsértve, és hogy történt-e visszahívás. „Az MI tehát segíti az eljárást, de nem veszi át a döntéshozatalt.”

A „dízelbotrány” következtében Frankfurtban és a bajorországi Ingolstadtban, ahol az Audi központja is van, 2022 óta egy start-up szoftverként tesztelik az MI-t.¹⁸²³

Hogy még egy példával alátámasszam a döntéselőkészítést és döntésségítést, szeretném megemlíteni FRAUKE-t (FRAnkfurter Urteils-Konfigurator, Elektronisch) is. A Frankfurter Helyi Bíróságon alkalmazzák, ahol Európa egyik legnagyobb forgalmú repülőtere található, így évi 15 ezer keresetben próbálják az utazók érvényesíteni a fogyasztó jogait, általában a járatkésések okán. A FRAUKE nem egy konkrét eljárásban, hanem egy konkrét eljárástípusban alkalmazott. Ebben az esetben az MI nem szortíroz, hanem ítélettervezeteket készít a korábbi döntésekből létrehozott adatbázis segítségével, úgy, hogy ezen korábbi döntéseket betáplálták az agyába. Susanne Wetzel a bíróság elnöke azzal nyugtatja a laikusokat, hogy FRAUKE nem

¹⁸²¹PETRUS Szabolcs: Mesterséges intelligencia a jogszolgáltatásban, Jogászvilág, 2024. április 16.

https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/mesterseges-intelligencia-a-jogszolgáltatásban/?utm_source=Eloqua&utm_content=WKHU_NSL_Jogaszvilag_202417_B&utm_campaign=WKHU_NSL_Jogaszvilag_202417&utm_econtactid=CWOLT000036840812&utm_medium=email_newsletter&utm_crmid#_ftnref2 (letöltés dátuma: 2024. 08.30., megtekintés dátuma: 2024.09.29.)

¹⁸²²Linda PFLEGER: Was kann KI an den Zivilgerichten?, LTO, 2023. <https://www.lto.de/recht/justiz/j/justiz-ki-kuenstliche-intelligenz-e-akte-digitalisierung-zivilgerichte/> (letöltés dátuma: 2024. 08. 01., megtekintés dátuma: 2024.09.28.)

¹⁸²³Bettina MIELKE: Künstliche Intelligenz in der Justiz. Legal-Tech.de, 2023. <https://legal-tech.de/kuenstliche-intelligenz-in-der-justiz-pilotprojekte/> (letöltés dátuma: 2024.08.26., megtekintés dátuma: 2024. 09. 30.)

robotbíró, hanem pusztán csak egy bírósági asszisztens.¹⁸²⁴ Állítását azzal támasztotta alá, hogy egyrészt a bíró táplálja be az adatokat, ami alapján dolgoznia kell az MI-nek. Másrészt, mert az MI korábbi bírói döntésekkel dolgozik és az új ügyekben is egy bíró állítja össze az MI által készített panelekből a döntést, szükség esetén változtat is a tartalmukon. A szoftvert az IBM a frankfurti bírókkal együttesen fejlesztette ki, az ő segítségével választották ki az amerikai szoftveróriásnál az adatokat, melyek relevánsak az ítéletminták gépi megírásában, mint például a desztináció, a kiindulási reptér, a repülési idő és a késések miatti várakozási idő. A FRAUKE a programozásakor relevánsként belé táplált adatok alapján határozati javaslatot tesz a bíró elé, például, hogy a keresetet el kell utasítani, mert vis maior okozta a késést.¹⁸²⁵ Tehát amit korábban copy-and-paste-el ollóztak össze a bírók, azt most az MI állítja össze, levéve róluk a sablonmunka terhét.

11.2. A határozatok anonimizálása

Németországban sok kritikát kap az, hogy gyakorlatilag csak a felsőbb bíróságok kiemelt fontosságúnak tartott határozatai hozzáférhetők. Itt szeretnék javaslatot tenni a magyar bíróságok határozataihoz való hozzáférhetőség kapcsán. Joghallgatóként és jövőbeli gyakorló jogászként is kaotikusnak találom azt, hogy alkalmatlan a bíróság oldalának keresőmotorja arra, hogy észszerűen megtaláljuk a keresett bírósági határozatokat, így szeretném megkérni az illetékeseket, hogy megfelelő finansziális hozzájárulással támogassák ezen rendszer fejlesztését, ezzel is megtartva a bíróságok tekintélyét.

A német példához visszatérve a bírósági határozatok nyilvánosságának elve a 95-99 százalékánál nem érvényesül.¹⁸²⁶ Az alsóbb bíróságok döntéseit csak a felek ismerhetik meg. Ennek az oka az, hogy adatvédelmi okokból csak az anonimizált határozatokat lehet nyilvánossá tenni, a bíróságokon viszont nincs kapacitás a személyes adatok „kitakarására”. A nulladik lépés az MI alkalmazása előtt, ami szinte minden esetben a korábbi, betáplált döntésekkel „tanítható” a határozatok digitalizálása. A legtöbb bíróságon ez visszamenőleg is megtörténhet, ezt követően következik az anonimizálás most már az MI segítségével. Itt fontos szót ejteni a GOTTBERT-ről, amelyet a bajor igazságügy-minisztérium és az erlangen-nürnbergi Friedrich-Alexander-Universität közösen fejlesztett és egyfajta deep-learning modellnek minősül.¹⁸²⁷ A hesseni fejlesztésű JANO által anonimizált határozatokat egyelőre még ellenőrzik a bíróság dolgozói a hozzáférhetővé tétel előtt, mivel az a cél, hogy hiba nélkül dolgozzon az algoritmus és a nyilvánosságra hozatal rövid időn belül automatikus legyen.

11.3. Adatbázis-kezelés és az ügyek „súlyszámmal” ellátása

Egyre inkább elterjedtebb a bírósági igazgatásban a bírói munkateher ellenőrzésére az ügyek úgynevezett súlyszámmal ellátása, amely magában az aktában, mellékletben való kereséshez kifejezetten hasznos lehet. Több vádlott vonatkozásában, egy adott vádlotthoz tartozó információk kigyűjtése esetén is hasznos lehet.

Jelen világunk egyik problémája, hogy egy-egy bizonyos területen rengeteg adat áll rendelkezésre, de éppen a mennyiség miatt lehetetlen ezeket emberi munkával feldolgozni, így hasztalanná válnak a gyűjtött információk. Ezzel összefüggésben az MI leginkább a nyomozási szakaszban tud segíteni, például ahogyan már korábban is utaltam rá az amerikaiaknál, kiszűri

¹⁸²⁴ Jürgen HILL: Entlastung für Gerichte: KI spricht Recht. ComputerWoche, 2024. <https://www.computerwoche.de/a/ki-spricht-recht,3698507> (letöltés dátuma: 2024.08.01., megtekintés dátuma: 2024. 09. 29.)

¹⁸²⁵ Ulla WESSELS [et al.]: Legal Tech im Richtzimmer?, Weblaw, 2023. https://jusletter-it.weblaw.ch/issues/2023/30-maerz-2023/legal-tech-im-richte_ac6e81c7c2.html (letöltés dátuma: 2024. 08. 11., megtekintés dátuma: 2024. 09. 26.)

¹⁸²⁶ Hanjo HAMANN: Der blinde Fleck der deutschen Rechtswissenschaft: Zur digitalen Verfügbarkeit instanzgerichtlicher Rechtsprechung. *Juristenzeitung*, 2021, 656, 658.

¹⁸²⁷ Dickert: Künstliche Intelligenz in der Justiz. *ZdW*, 2023, 137, 141.

a keresett személyt a térfigyelő kamerák felvételeiről, vagy a bűncselekményre utaló megszólalásokat, illetve egy adott eljárás szempontjából releváns mondatokat egy telefon-lehallgatási felvételtől. A Kölni Főügyészség, az Universität des Saarlands és a Microsoft Deutschland közös fejlesztése a világhálót monitorozza a gyermekpornográfia azonosítása érdekében.¹⁸²⁸

Említést érdemel még egy büntetvégrehajtási intézet térfigyelő kameráihoz kapcsolt MI-szoftver, ami felismeri, ha egy fogvatartott öngyilkosságot kísérel meg, sőt, sokszor már azt is, ha olyasmit csinál, ami alapján feltételezhető, hogy öngyilkosságot készít elő. Erről az MI jelzést küld a bv-intézet fegyőreinek, akik ennek köszönhetően időben közbe tudnak avatkozni. Ezt az MI-szoftvert EVAS-nak keresztelik, alkalmazásának azonban még jogi akadályai vannak, a Bundestag szükséges jogszabály módosítása várat magára.

Az adatbázis-kezelő MI bevetésére is akad példa a bíróságokon. 2019-ben indult Rheinland-Pfalz tartományban a SMART alkalmazása, ami az e-aktákat PDF-dokumentummá alakítja, majd tartalmuk alapján kategorizálja, tehát egy csoportba rendezi a keresetleveleket, majd szortírozza ezeket keresettípusok és pertárgyérték alapján. Egy másik bírósági szoftver erről a területről írásos jegyzőkönyvet készít a tárgyalótermi hangfelvételekből. Ennek egy továbbfejlesztett változata képes az idegen nyelven elhangzott vallomásokat automatikusan németül írásba foglalni.¹⁸²⁹

11.4. Nem MI alapú szoftverek

Fontosnak tartom, hogy utaljak azon bírósági szoftverekre is, amelyek működése nem MI alapú, ilyen például az elektronikus keresetlevél-benyújtás rendszere. Egy szoftver MI alapúnak minősítése az igazságszolgáltatásban attól függ, hogy az a betáplált nagyszámú információ alapján, statisztikai következtetések levonásával képes az önálló tanulásra.

Összefoglalva megállapítható, hogy az MI számottevő szerepet játszik a német igazságszolgáltatásban. Etikai és jogi kérdésektől függetlenül a laikusok azt mondhatják, illetve ezt is szeretnék elhiteni velünk, hogy megkönnyíti, gyorsítja a munkánkat, effektívebbé, gyorsabbá teszi a jogszolgáltatást, de előre beláthatatlan időn belül jelentősen át fogja alakítani a bíróságok működését, ahogyan az MI az élet minden területén számottevő változásokat hoz és fog még ennél is többet hozni.

¹⁸²⁸ BRODOWSKI – HARTMANN – SORGE: Automatisierung in der Strafrechtspflege. Leal Tech, KI und eine „hybride“ Cloud im Einsatz gegen Kindesmissbrauch. Neue juristische Wochenschrift, 2023, 583–588.

¹⁸²⁹ Bettina MIELKE: Künstliche Intelligenz in der Justiz. Legal-Tech.de, 2023. <https://legal-tech.de/kuenstliche-intelligenz-in-der-justiz-pilotprojekte/> (letöltés dátuma: 2024.08.26., megtekintés dátuma: 2024. 09. 30.)

12. A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA A BÍRÓ SZOLGÁLATÁBAN

Rengeteg ehhez hasonló kérdés merülhet fel az MI-vel kapcsolatban. Max Weber (1864-1920) már a XIX. század végén a „paragrafus-automata” minősítéssel illette a bírókat. Nem osztom Max Webernek állítását, a jogállamiság és a bírói összeférhetetlenség elvével se lenne összeegyeztethető a jogszolgáltatás teljes automatizálása. Ez teljes mértékben ellentétes azzal, amit korábban már kifejtettem. Felmerülhet a kérdés, hogy a német vezetők ebben ilyen naivan hisznek, vagy csak a laikusokat próbálják ezzel nyugtatni és a nagyobb haszonmaximalizáció érdekében hagyják, hogy a mesterséges intelligencia az állam minden szférájában elburjánzzon. Az Ulm Universitát jogászprofesszora, Heribert M. Anzinger úgy nyilatkozott, hogy hosszú tradíciója van a jogszolgáltatás automatizálásának, ami paradox az alkotmányos elvekre és a jogállamiságra sokat adó német állampolgárok elképzeléseivel.¹⁸³⁰ Már önmagában ez magyarázatot ad arra, hogy bár a digitalizáció számos területén elmaradott Németország, de az MI igazságügyi alkalmazásában mégis az élen jár.

Németország jelentős know-how-t halmozott fel, a területen számottevő szoftverexportőrnek számít, mindez az MI gyors terjedésével függ össze. Az exportsiker nagyban annak köszönhető, hogy az igazságügyi MI-fejlesztésében kevésbé érvényesül az USA fölénye, illetve az amerikai IT óriások, mint a Microsoft és az IBM Németországban is fejlesztenek, együttműködnek bíróságokkal. Ennek az a kézenfekvő oka, hogy a kontinentális jogi gondolkodás nagyban eltér az angolszásztól, ezért a szoftvereknek is más elvek alapján kell működniük. A kontinentális jogban nagy szerepet játszik a rendszerszerűség, a struktúra és a logika, addig a common law-ban a statisztikai módszerek, illetve az empirikus tapasztalatok állnak a középpontban.

Az MI jogi terjedésének egyik központi kérdése, mekkora szerepe van, a jövőben mekkora szerepe lesz a jogszolgáltatásban az értéktételnek, amit nem lehet automatizálni, statisztikai megfigyelésekből leszűrni, tehát nem gépesíthető. Wolfgang Janisch meglátása szerint a német jogászok többsége azt mondja, hogy a szubjektív tényezőknek, így mindennek előtt az értéktételnek is szerepet kell kapnia a jogszolgáltatásban, és a polgárok elvárják azt, hogy emberek döntsenek emberek sorsáról. Ez kétélű fegyver, hiszen ha nem ez az állampolgárok benyomása, akkor csökkenni fog a jog és a bírósági döntések elfogadottsága is, ami teljes káoszhoz vezethet egy robotbíró bevetése esetén.

Alkotmányos követelmény és társadalmi elvárás is, hogy a jogi döntés egy ember, egy bíró felelőssége maradjon. Úgy gondolom, hogy teljesen racionálisan látják a kialakult helyzetet és látszólag nem próbálnak visszaélni az MI adta „jóléttel”, hanem igyekeznek megóvni ettől a társadalmat és a társadalom érdekében szolgálatot tenni. A bírónak tehát felelősséget kell vállalnia a szoftverért és annak esetleges hibájáért is. Ezért elengedhetetlen az, hogy a bíró nagy vonalakban ismerje annak működését. Mindenekelőtt tisztában kell lennie azzal, hogy MI-t használ és azt folyamatosan szem előtt tartsa, kritikusan működjön az MI-vel. Ez gyakorlatilag az ösztönök kikapcsolását követeli meg, ugyanis ha egy szoftver nekünk tetsző javaslatot tesz, hajlamosak vagyunk automatikusan elfogadni, még akkor is, ha tudjuk, hogy jogilag vagy morálisan nem helyes. Végül ez azt fogja eredményezni, hogy a gép fog dönteni az ember felett.¹⁸³¹

Mi a helyzet a Mi-vel a büntetőbíróságokon? Paradigmaváltás várható a bizonyítékok értékelésében, a tanúkihallgatásban, a legalapvetőbb bírói tevékenységekben, a döntéshozatalban, valamint újfajta hazugságvizsgálók széleskörű bevetése is várható, aminek

¹⁸³⁰ Heribert ANZINGER: Der Richter als Automat? Künstliche Intelligenz in der Rechtsprechung. Universität Ulm, 2023. <https://www.uni-ulm.de/universitaet/hochschulkommunikation/presse-und-oeffentlichkeitsarbeit/unimagazin/online-ausgabe-uni-ulm-intern/uni-ulm-intern-nr-351-februar-2020/kuenstliche-intelligenz/ki-rechtsprechung/> (letöltés dátuma: 2024.08.29., megtekintés dátuma: 2024.09.28.)

¹⁸³¹ Wolfgang JANISCH: Ein Chatbot für Justitia. Süddeutsche Zeitung, 2023. <https://www.sueddeutsche.de/politik/ki-justiz-gerichte-1.6057431> (letöltés dátuma: 2024.08.29., megtekintés dátuma: 2024.09.30.)

ütemes fejlődését már a dolgozat elején boncolgattam. A mesterséges intelligenciával működő rendszerek már sokkal több érzékelőt használnak, mint a hagyományos poligráf, így a szemmozgást, az izommozgást, bőrlégzést, láthatatlan verejtékezést is képesek figyelni.

Az egyik legfontosabb alkalmazási terület várhatóan a kriminálprognózis lesz. Olyankor fogják egyre inkább igénybe venni a bírák az algoritmusokat, amikor kockázatokat, várható veszélyeket kell megítélniük, ilyen például az előzetes letartóztatás vagy a feltételes szabadságra bocsátás. A gép is tudja analizálni a terhelt büntetőjogi előéletét, az elkövetett bűncselekmény fajtáját, jellegét, a családi, vagyoni, munkahelyi viszonyait, vagy a büntetés-végrehajtás alatt tanúsított magatartását, és abból talán még az embernél is precízebben képes következtetéseket levonni, legalábbis ami a statisztikai jellegűeket illeti. Az MI azonban nem képes pótolni a személyes tapasztalatot, és magáról az ügyről, az érintett személyről semmiféle benyomása nincs. Pedig ezen szubjektív tényezőknek is szerepet kell játszaniuk a döntésben, ha úgy tetszik, a bíró értékítéletének.

Az MI prognosztizálásba való bevonásának legfontosabb előnye az lenne, hogy jóval több statisztikai adatot és összefüggést lehetne figyelembe venni. Sok áll ebből rendelkezésre a kriminalisztika területén, az MI legnagyobb erőssége pedig a minták és a korrelációk kiszűrése ezekben. Legnagyobb gyengéje viszont, hogy újratermeli, erősíti a korábbi emberi döntések okozta diszkriminációkat. Ennek élő példája az USA-ban a kriminálprognózisban széles körben használt MI-rendszer, a COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions). Színesbőrűek esetében például rendszeresen nagyobb visszaélési kockázatot állapít meg, mint a fehéreknél, akkor is, ha az eset és az érintettek körülményei nagyon hasonlóak. Ennek az oka az, hogy azok a korábbi emberi döntések, amik alapján az MI tanult, maguk is diszkriminatívak voltak. A hátrányos megkülönböztetést az algoritmus rendelkezésre bocsátott adatok körütekintőbb kiválasztásával lehet csökkenteni. Az MI alkalmazásánál tehát szem előtt kell tartani, hogy ahogyan az ember, úgy a bíró is hajlamos a diszkriminációra, hiszen ha maga az algoritmus nem diszkriminatív emberi döntésekből tanult volna, maga nem jutott volna diszkriminatív eredményre.

A bíró által elkövetett hátrányos megkülönböztetés az MI erre figyelmes tanításával is meg fog maradni. A megerősítési torzítás az embernek ama hajlama, hogy azokat az információkat részesítsék előnyben, amelyek igazolják saját előfeltételezéseiket vagy hipotézisüket, tekintet nélkül az információ igaz vagy éppen hamis voltára. Ez azt is eredményezi, hogy minél inkább pozitív tapasztalata van egy bírónak az MI-vel, mert egyszerűsíti a munkáját, annál nagyobb valószínűséggel fogja alkalmazni, még ha az objektíven nézve következetesen hibás eredményeket is prezentál.

Egy további ígéretes alkalmazási terület a büntetőjog területén a büntetés kiszabás. Világszerte, így köztük Magyarországon is ismert, de nagyobb országokban számottevő probléma a jelenség, miszerint régióktól függően jelentősen eltér az azonos bűncselekmények miatt kiszabott büntetések súlyossága, ami végső soron a törvény előtti egyenlőség alkotmányos elvét sérti.¹⁸³² A megelőzés egyik legjobb eszköze az ítéletek összevetése és az eltérést nyilvánvalóvá tevő statisztikák készítése, ami azonban a hatalmas adatmennyiség és a bűnesetek körülményeinek sokrétűsége miatt nehéz. A feladat elvégzésére kitalált MI-szoftver fejlesztésében élen jár az Universität Köln kereteiben működő Legal Tech Lab Cologne (LTLC).¹⁸³³ Frauke Rostalski az egyetemi intézetet vezető büntetőjog professzor példája:

¹⁸³² KATONA Sándor: Összefoglaló jelentés a büntetés kiszabás országos gyakorlatának vizsgálatáról. *Kúriai Döntések*, 2020/8, 1144-1160. <https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/1290807> (letöltés dátuma: 2024.08.26., megtekintés dátuma: 2024.09.30.)

¹⁸³³ Frauke ROSTALSKI: Strafmessungsentscheidungen sollen digital verglichen werden. Universität zu Köln, 2019. https://rostalski.jura.uni-koeln.de/sites/strafrechtprof2/Dokumente/Smart_Sentencing_Pressemitteilung_des_Legal_Tech_Lab_Cologne.pdf (letöltés dátuma: 2024.08.27., megtekintés dátuma: 2024.09.30.)

meggegyező anyagi és eljárásjogi szabályok mellett a betöréses lopás miatt elítéltek a kriminálstatisztika szerint Münchenben 20 százalékkal súlyosabb büntetést kapnak, mint Freiburgban. A különbség hátterében regionális büntetőjogi tradíciók állnak, melyek a bírók nagy része számára nem ismertek, illetve a bírák nem tudatosan hoznak tendenciózusan szigorúbb-enyhébb ítéleteket. Ezt igazolja, hogy ha számokat látnak az országos átlagról és a saját bíróságuk feltűnő eltéréseiről, elkezdenek az átlag felé orientálódni.

13. ZÁRÓ GONDOLATOK

Az emberek emberi igazságszolgáltatást érdemelnek.

A magyar Alaptörvény, valamint a büntetőeljárás törvény 11.§-a fontos keretet ad a jogalkalmazásnak, nem értve ide a bíróságok és a mesterséges intelligencia kapcsolatát. Az Alaptörvény alapvető kijelentései, mint a jogállamiság, az emberi méltóság védelme, és az alapvető jogok tiszteletben tartása, kiemelt jelentőséggel bírnak a bíróságok működésében. A bíróságok függetlenek, minden befolyástól mentesnek kell maradniuk, ez pedig különösen fontos, amikor mesterséges intelligenciát alkalmaznak, amelynek döntései nem feltétlenül az emberi érzékenység vagy etikai normák szerint formálódnak.

A büntetőeljárás törvény 11.§-a kijelenti, hogy a bíróság feladata az igazságszolgáltatás. A bíróság ítélkezik és ellátja a büntetőeljárással összefüggésben e törvényben meghatározott feladatokat. Mondhatnánk úgyis, hogy az Alaptörvényből fakadó ítélkezési kötelezettség. Az igazságszolgáltatás a bíróság feladata, ezen feladat elvégzésével nem szabad felruházni egy gépet sem, a bíróság bírókat jelent és nem eszközöket.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a mesterséges intelligencia alkalmazása a bírósági eljárásokban számos lehetőséget és kihívást hordoz magában. Az MI segíthet például az eljárások gyorsításában, a jogi precedensek keresésében, ügyek osztályozásában és bizonyítékok elemzésében. Ugyanakkor fontos, hogy az MI nem helyettesítheti az emberi bírók által képviselt empátiát, etikát és jogértelmezést. Ha az MI döntéshozatali folyamatokban részt vesz, felmerülnek etikai kérdések, mint például az elfogultság, az átláthatóság és a fellebbviteli lehetőségek. Az MI algoritmusai, ha nem megfelelően vannak kifejlesztve vagy alkalmazva, diszkrét hátrányos helyzetbe hozhatják az egyes vádlottakat, amely ellentmond az Alaptörvény és a büntetőeljárás céljának.

A jövőben a mesterséges intelligenciát és a bíróságokat együttműködő módszerrel kellene működtetni. Az MI teljesítménye és alkalmazása szigorú jogi keretek között kell, hogy történjen, amelyek figyelembe veszik az emberi jogok védelmét és az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat.

14. IRODALOMJEGYZÉK

- BOBÁK Áron: A gondolatolvasó mesterséges intelligencia szinte hajszálpontosan képes rekonstruálni, amit látunk. Rakéta.hu, 2024. július 6. <https://raketa.hu/a-gondolatolvaso-mesterseges-intelligencia-szinte-hajszalpontosan-kepes-rekonstrualni-amit-latunk> (letöltés dátuma: 2024.08.28., megtekintés dátuma: 2024.09.29.)
- BRODOWSKI – HARTMANN – SORGE: Automatisierung in der Strafrechtspflege. Leal Tech, KI und eine „hybride“ Cloud im Einsatz gegen Kindesmissbrauch, Neue juristische Wochenschrift, 2023.
- Brother LAYMAN: AIpokalipszis – Az emberiség túlélésének Bibliája (kézirat)
- Brother LAYMAN: *Az offshore halála*. Budapest, Szekszárdi Nyomda Kft., 2011.
- BUDAHÁZI Árpád: *A műszeres vallomás-ellenőrzés fejlődési arányai*. Budapest, Ludovika Kiadó, 2011.
- BUDAHÁZI Árpád: *A műszeres vallomásellenőrzés, különös tekintettel a poligráfos vizsgálatra*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2013.
- Catrina HACKER: Neuro Mythbusters: The truth behind 10 common myths about your brain. PennNeuroKnow, September 5th, 2023. <https://pennneuroknow.com/2023/09/05/neuro-mythbusters-the-truth-behind-10-common-myths-about-your-brain/> (letöltés dátuma: 2024. 08. 14., megtekintés dátuma: 2024. 09. 15.)
- Charles Duhigg: The inside story of Microsoft’s partnership with OpenAI. *The New Yorker*, 1st December, 2023: <https://www.newyorker.com/magazine/2023/12/11/the-inside-story-of-microsofts-partnership-with-openai> (letöltés dátuma: 2024. 08. 02., megtekintés dátuma: 2024. 09. 23.)
- Daniel E. O’LEARY: An analysis of three chatbots: BlenderBot, ChatGPT and LaMDA. Wiley online library, 30 March 2023. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/isaf.1531> (letöltés dátuma: 2024. 08. 23., megtekintés dátuma: 2024.09.21.)
- Daniel Martin KATZ - Michael James BOMMARITO - Shang GAO - Pablo ARREDONDO: GPT-4 passes the bar exam. *The Royal Society Publishing*, 26 February 2024. <https://royalsocietypublishing.org/doi/full/10.1098/rsta.2023.0254> (letöltés dátuma: 2024. 08. 11., megtekintés dátuma: 2024. 09. 25.)
- DICKERT: Künstliche Intelligenz in der Justiz, Zeitschrift für das Recht der digitalen Wirtschaft. 2023.
- Bettina MIELKE: Künstliche Intelligenz in der Justiz. Legal-Tech.de, 2023. <https://legal-tech.de/kuenstliche-intelligenz-in-der-justiz-pilotprojekte/> (letöltés dátuma: 2024.08.26., megtekintés dátuma: 2024. 09. 30.)
- KATONA Sándor: Összefoglaló jelentés a büntetéskiszabás országos gyakorlatának vizsgálatáról. *Küriai Döntések*, 2020/8. <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/1290807> (letöltés dátuma: 2024.08.26., megtekintés dátuma: 2024.09.30.)
- PETRUS Szabolcs: Mesterséges intelligencia a jogszolgáltatásban. *Jogászvilág*, 2024. április 16. https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/mesterseges-intelligencia-a-jogszolgáltatásban/?utm_source=Eloqua&utm_content=WKHU_NSL_Jogaszvilag_202417_B&utm_campaign=WKHU_NSL_Jogaszvilag_202417&utm_econtactid=CWOLT000036840812&utm_medium=email_newsletter&utm_cruid#_ftnref2 (letöltés dátuma: 2024. 08.30., megtekintés dátuma: 2024.09.29.)
- Erika L. WRIGHT: The Future of Facial Recognition Is Not Fully Known: Developing Privacy and Security Regulatory Mechanisms for Facial Recognition in the Retail Sector. *Fordham Intellectual Property Media & Entertainment Law Journal*, 2018.

- Giuseppe LA TONA: Lie Detection: fMRI. in *Radiology in Forensic Medicine*. New York, Springer, 2020.
- Gitanjali ADLAKHA-HUTCHEON - Anthony MASYS: *Disruption, ideation and innovation for defence and security*. New York, Springer, 2022.
- Hanjo HAMANN: Der blinde Fleck der deutschen Rechtswissenschaft: Zur digitalen Verfügbarkeit instanzgerichtlicher Rechtsprechung. *Juristenzeitung*, 2021.
- HENGL Melinda: A komplex kézírásvizsgálat interdiszciplináris megközelítése. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2019.
- Hessisches Ministerium der Justiz und für den Rechtsstaat: KI-Projekt „Codefy” am Landgericht Frankfurt gestartet, 2023. <https://hessen.de/presse/pressearchiv/ki-projekt-codefy-am-landgericht-frankfurt-gestartet> (letöltés dátuma: 2024. 08. 26., megtekintés dátuma: 2024. 09.21.)
- HORVÁTH Balázs: Apró baki: korlátozta a mesterséges intelligenciát az EU, ám nem szerepel benne a ChatGPT. *Economix*, 2023. június 30. <https://www.napi.hu/tech/mesterseges-intelligencia-europai-parlament-szabalyozas.773450.html>
- MI – kihívás. Az IVSZ álláspontja a mesterséges intelligenciára épülő fejlesztésekkel kapcsolatban. *IVSZ*, 2023. <https://ivsz.hu/hirek/mi-kihivas-es-lehetoseg/> (letöltés dátuma: 2024. 08. 14., megtekintés dátuma: 2024. 09. 21.)
- J.G. SPURZHEIM: *The Physiognomical System of DRS. Gall and Spurzheim: Founded on an anatomical and physiological examination of the nervous system in general, and of the barin in particular, and indicating the dispositions and manifestations of the mind*. Printed for Baldwin, Cradock, and Joy, 47, Paternoster Row; and William Blackwood, Edinburgh, London, 1815.
- Joseph BRIGGS: Generative AI could raise global GDP by 7%, Goldman Sachs. 5th April, 2023. <https://www.goldmansachs.com/insights/articles/generative-ai-could-raise-global-gdp-by-7-percent> (letöltés dátuma: 2024.08.12, megtekintés dátuma: 2024.09.23.)
- Jürgen HILL: Entlastung für Gerichte: KI spricht Recht. *ComputerWoche*, 2024. <https://www.computerwoche.de/a/ki-spricht-recht,3698507> (letöltés dátuma: 2024.08.01., megtekintés dátuma: 2024. 09. 29.)
- KÖHEGYI Gergely: *A marginalista forradalom tudománytörténeti és filozófiai háttere*. Budapest, ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola, 2018.
- Linda PFLEGER: Was kann KI an den Zivilgerichten? *LTO*, 2023. <https://www.lto.de/recht/justiz/j/justiz-ki-kuenstliche-intelligenz-e-akte-digitalisierung-zivilgerichte/> (letöltés dátuma: 2024. 08. 01., megtekintés dátuma: 2024.09.28.)
- Lindsey GRAHAM: Campaign Committee Fundraising, 2019-2024, OpenSecrets, 2024. <https://www.opensecrets.org/members-of-congress/lindsey-graham/summary?cid=N00009975> (letöltés dátuma: 2024.08.01., megtekintés dátuma: 2024. 09. 22.)
- Lu WANG: JPMorgan Creates AI Model to Analyze 25 Years of Fed Speeches. *Bloomberg*, 2023. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-04-26/jpmorgan-s-ai-puts-25-years-of-federal-reserve-talk-into-a-hawk-dove-score#xj4y7vzkg> (letöltés dátuma: 2024. 08. 15., megtekintés dátuma: 2024. 09. 25.)
- Luke HURST: Reading your mind: This AI system can translate thoughts to text. *Euronews*, 2023.
- Mark TRAVERS: A Psychologist Explains What 'Mind-Reading' AI Can Do To Us. *Forbes*, 2023. <https://www.forbes.com/sites/traversmark/2023/11/22/a-psychologist-explains-what-mind-reading-ai-can-do-to-us/> (letöltés dátuma: 2024.08.30., megtekintés dátuma: 2024. 09. 21.)

- Martina VICIANOVA: Historical Techniques of Lie Detection. *Europe's Journal of Psychology*, 2015. August <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4873061/#r52> (letöltés dátuma: 2024.08.21., megtekintés dátuma: 2024.09.10.)
- Michelle KUO - Pamela M. LEE: Generative and Adversarial: Art and the Prospects of AI. MIT Press Direct, August 2024. online: https://doi.org/10.1162/octo_a_00525 (letöltés dátuma: 2024.08. 02., megtekintés dátuma: 2024. 09. 21.)
- Nikos K. LOGOTHETIS - Josef PFEUFFER: On the nature of the BOLD fMRI contrast mechanism. ScienceDirect, 2004.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0730725X04003017> (letöltés dátuma: 2024. 08. 11., megtekintés dátuma: 2024. 09. 02.)
- Paul ELING - Stanley FINGER: Franz Joseph Gall ont he Cerebellum as the Organ for the Reproductive Drive, Front. Neuroanat, 2019 április 16.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6476975/> (letöltés dátuma: 2024.08.22., megtekintés dátuma: 2024.09.10.)
- Pawel GMYREK - Janine BERG - David BESCOND: Generative AI and jobs: A global analysis of potential effects on job quantity and quality. International Labour Organization, 2023.
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---inst/documents/publication/wcms_890761.pdf (letöltés dátuma: 2024. 08. 01., megtekintés dátuma: 2024. 08. 29.)
- Portfolio: Itt a minden eddiginél fejlettebb mesterséges intelligencia. 2023. március 14.
<https://www.portfolio.hu/uzlet/20230314/itt-a-minden-eddiginel-fejlettebb-mesterseges-intelligencia-602938> (letöltés dátuma: 2024.08.28., megtekintés dátuma: 2024.09.30.)
- Frauke ROSTALSKI: Strafzumessungsentscheidungen sollen digital verglichen werden. Universität zu Köln, 2019.
https://rostalski.jura.uni-koeln.de/sites/strafrechtprof2/Dokumente/Smart_Sentencing_Pressemitteilung_des_Legal_Tech_Lab_Cologne.pdf (letöltés dátuma: 2024.08. 27., megtekintés dátuma: 2024. 09.30.)
- Heribert ANZINGER: Der Richter als Automat? Künstliche Intelligenz in der Rechtsprechung, Universität Ulm, 2023.
<https://www.uni-ulm.de/universitaet/hochschulkommunikation/presse-und-oeffentlichkeitsarbeit/unimagazin/online-ausgabe-uni-ulm-intern/uni-ulm-intern-nr-351-februar-2020/kuenstliche-intelligenz/ki-rechtsprechung/> (letöltés dátuma: 2024.08.29., megtekintés dátuma: 2024.09.28.)
- The White House: Blueprint for an AI Bill of Rights, making automated systems work for the american people. <https://www.whitehouse.gov/ostp/ai-bill-of-rights/> (letöltés dátuma: 2024.08.02., megtekintés dátuma: 2024. 09. 23.)
- TRAPP Henci: Gondolatok szavakba öntve: az AI és az fMRI kombinációja. ICTglobal, 2023:
<https://ictglobal.hu/technologia/uj-technologiak/ai-fmri-dekodolhatja-a-gondolatainkat/> (letöltés dátuma: 2024. 08. 03., megtekintés dátuma: 2024. 09. 26.)
- P. V. TROVILLO: A history of lie detection. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 1939.
- Ulla WESSELS [et al.]: Legal Tech im Richtzimmer?, Weblaw, 2023. https://jusletter-it.weblaw.ch/issues/2023/30-maerz-2023/legal-tech-im-richte_ac6e81c7c2.html (letöltés dátuma: 2024. 08. 11., megtekintés dátuma: 2024. 09. 26.)
- Wolfgang JANISCH: Ein Chatbot für Justitia. *Süddeutsche Zeitung*, 2023.
<https://www.sueddeutsche.de/politik/ki-justiz-gerichte-1.6057431> (letöltés dátuma: 2024.08.29., megtekintés dátuma: 2024.09.30.)
- Yohann BENCHETRIT - Hubert BANVILLE - Jean-Remi KING: Brain Decoding: Toward Real-Time Reconstruction Of Visual Perception. PSL University, 2022.

- <https://ai.meta.com/static-resource/image-decoding> (letöltés dátuma: 2024. 08. 19., megtekintés dátuma: 2024. 09. 28.)
- Yongmao WANG - Sirui WU - Junhao JIA: PAM-UNet: Enhanced Retinal Vessel Segmentation Using a Novel Plenary Attention Mechanism. MDPI, 21 June 2024. <https://www.mdpi.com/2076-3417/14/13/5382> (letöltés dátuma: 2024.08.14., megtekintés dátuma: 2024.09.29.)
 - <https://www.euronews.com/health/2023/05/02/reading-your-mind-this-ai-system-can-translate-thoughts-to-text> (letöltés dátuma: 2024. 08. 26, megtekintés dátuma: 2024. 09. 27.)
 - Jaelyn CAMPBELL: Given the 'risk to society' Elon Musk and experts urge AI pause. *CBT NEWS*, 2023. <https://www.cbtnews.com/given-the-risk-to-society-elon-musk-and-experts-urge-ai-pause/> (letöltés dátuma: 2024. 08. 12., megtekintés dátuma: 2024. 09. 21.)
 - S. M. SMITH: Overview of fMRI analysis. *British Journal of Radiology*, December 2004, 167-175. https://academic.oup.com/bjr/article/77/suppl_2/S167/7457142 (letöltés dátuma: 2024.08.14, megtekintés dátuma: 2024. 09. 13.)
 - Swati BANSAL [et al.]: Enhancing ALPR: a two stage YOLO model with data augmentation for improved accuracy and robustness. Springer Link, 23 May 2024. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11042-024-19415-1> (letöltés dátuma: 2024.08.21., megtekintés dátuma: 2024.09.20.)
 - Xiaoyi CHEN [et al.]: Classification of schizophrenia patients using a graph convolutional network: A combined functional MRI and connectomics analysis. ScienceDirect, 2023. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1746809422007479> (letöltés dátuma: 2024.08. 21, megtekintés dátuma: 2024. 09. 30.)

